

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**SULTAN I. AHMED DÖNEMİNE AİT BİR İHYÂ
TERCÜMESİ: YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'İ
'ULÛMÎ'D-DÎN (İNCELEME – METİN)**

Yasin KARAKUŞ

2502150550

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İSTANBUL – 2020

ÖZ

SULTAN I. AHMED DÖNEMİNE AİT BİR İHYÂ TERCÜMESİ: YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'İ 'ULÛMÎ'D-DÎN (İNCELEME-METİN) YASİN KARAKUŞ

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir eserdir. Elimizdeki tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numarada kayıtlıdır. Eser, özellikle İmam Gazzâlî'nin tanıtıldığı yazılarda ve Osmanlı Şeyhülslâmlarından Bostanzâde Mehmed Efendi hakkında bilgi veren muhtelif kaynaklarda Şeyhülslâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin eseri olarak ve İmam Gazzâlî'ye ait *İhyâ'u 'Ulûmî'd-Dîn*'in bir tercümesi olarak tanıtılmıştır. Ancak eserin müellifiyle ilgili farklı görüşler inceleme kısmında verilmiştir.

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn, *İhyâ'*'nın birebir tercümesi olmayıp *İhyâ'*'da yer alan konularla ilgili olan ve müellifçe önemli görülen ayet, hadis ve birtakım rivayetleri içermektedir. Eser hem mensur hem de manzum bir yapıya sahiptir. Eserle ilgili, özellikle müellifi hakkında, son dönem kaynaklarda çelişkili bilgiler vardır. Çalışmamızda eserin gerçek müellifi tespit edilmeye çalışılmış ve eserle ilgili tespit edilen bilgiler verilerek bu çelişkiler giderilmiştir. Ayrıca eserin şekil ve muhteva incelemesi yapılarak transkripsiyonu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmam Gazzâlî, *İhyâ'u 'Ulûmî'd-Dîn*, Şeyhülslâm Bostanzâde Mehmed Efendi, tercüme, Türk-İslam Edebiyatı.

ABSTRACT

A TRANSLATION OF İHYÂ FOR THE PERIOD OF SULTAN AHMED I: YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'İ 'ULÛMÎ'D-DÎN (ANALYSIS AND EDITION) YASİN KARAKUŞ

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn is a work written in Ottoman Turkish at the beginning of the XVII century. The only copy we have is registered in the Fatih Library of the Süleymaniye Library with the number 2574. The work was introduced as the work of Sheikhulislam Bostanzâde Mehmed Efendi and as a translation of Imam Ghazali, as a work of Sheikhulislam Bostanzâde Mehmed Efendi, especially in the articles in which Imam Ghazali was introduced and in various sources that gave information about Sheikhulislam Bostanzâde Mehmed Efendi. However, different opinions about the author of the work are given in the examination section.

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn is not a one-to-one translation of İhyâ, but contains verses, hadiths and some narrations that are related to the subjects in İhyâ and are considered to be important to the author. The work has both a prose and a poetic structure. There is contradictory information about the work, especially about its author, in recent sources. In our study, the true author of the work was tried to be determined and these contradictions were resolved by giving the information determined about the work. In addition, the work was transcribed by examining the shape and content of the work.

Keywords: Imam Ghazali, İhyâ'u 'Ulûmî'd-Dîn, Sheikhulislam Bostanzâde Mehmed Efendi, translate, Turkish Islamic Literature.

ÖN SÖZ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk edebiyatı, özellikle XVI. yüzyılda ulaştığı olgun yapısını XVII. yüzyılın ilk yarısında Arapça ve Farsçadan yapılan manzum-mensur tercümelerle zenginleştirmiştir. Bu dönemde yapılan tercümeler içerisinde Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Arapça yazılmış hadis, tefsir, kelam, siyer, fıkıh gibi alanlardaki dini eserlerin tercümesi geniş yer tutmaktadır. Eserleriyle sadece İslâm dünyasında değil İslâm dışı dünyada da etkili olan İmam Gazzalî'nin eserlerinden bazıları da XV. yüzyıldan itibaren Türkçeye çevrilmeye başlanmıştır. Büyük düşünürün en önemli eserlerinden biri olan *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'in de zaman zaman tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan *Yenâbi'ül-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn* de XVII. yüzyılın başlarında bu amaçla yazılmış bir eserdir.

Eser, mensur-manzum yapısı ile özellikle edebi açıdan dikkat çekmektedir. Aynı zamanda muhtevasının *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* ile ilgili olması yönüyle bir fıkıh kaynağı olan eser üzerinde bu zamana kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamış olup yalnızca bibliyografik bazı çalışmalarda eserin kısa tanıtımı yapılmıştır. Bu tanıtımlarda da eserle ilgili özellikle müellif konusunda bazı bilgiler eksik ve yanlış verilmiş, çalışmamızda bu eksiklik ve yanlışlıklar giderilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eserin tanıtımı yapılmış, kaynaklarda belirtilen müellife ait olamayacağı kesinleştirilmiş ve müellif olabilecek şahıslar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde eserin şekil, muhteva, dil ve üslup incelemesi yapılarak eser özetlenmiştir. Üçüncü bölümde transkripsiyonu yapılan metnin kuruluşunda dikkat edilen hususlar belirtilmiştir. Dördüncü bölümde de transkripsiyonlu metin verilmiştir.

Hem edebi açıdan hem de kaynağının *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* gibi bir eser olması bakımından oldukça zengin olan bu çalışmanın meydana gelmesinde farklı disiplin alanlarından çok sayıda kişinin katkısı olmuştur. Eserin gün yüzüne çıkarılarak üzerinde çalışılmasının tavsiye edilmesinde büyük rolü olan Dr. Göker İnan'a, eserdeki Arapça unsurların çözümlenmesinde katkı sağlayan Öğr. Gör. Tarık Tanrıbilir ve Öğr. Gör. İbrahim Aydın'a, Farsça unsurlar konusunda yardımını esirgemeyen Dr. Milad Salmani'ye, hadislerin kaynakları konusunda yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan Yarba'ya ve hem hadisler hem de Arapça unsurlar konusunda değerli vakitlerini ayırıp çalışmamıza katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ömer Sadıker'e

teşekkür ederim. Ayrıca bu ve bugüne kadar yaptığım çalışmalarda her daim yanımda olan ailemi de burada anmaktan kıvanç duyarım.

Uzun soluklu ve yorucu bir süreçten sonra tamamlanan bu çalışmada büyük bir titizlikle ve sabırla danışmanlığımı yürüten, sürecin başından beri samimi ilgisini ve desteğini her zaman hissettiren kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Ayçiçeği'ne şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

Yasin KARAKUŞ

İSTANBUL, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'İ 'ULÛMİ'D-DÎN'İN TANITIMI

1. 1. İsmi.....	4
1. 2. Yazılış Tarihi.....	4
1. 3. Müellifi	5
1. 4. Yazılış Sebebi	13
1. 5. Nüsha Özellikleri	17

İKİNCİ BÖLÜM

YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'İ 'ULÛMİ'D-DÎN'İN İNCELENMESİ

2. 1. Şekil ve Tür Özellikleri	18
2.1.1. Nazım Şekilleri	18
2.1.2. Vezin	21
2.1.3. Kafiye, Redif ve Seci	23
2.1.4. Tür Özellikleri	27
2. 2. Dil ve Üslup Özellikleri	27
2.2.1. Dil Özellikleri	27
2.2.2. Üslup Özellikleri	29
2. 3. Muhteva Özellikleri	36
2.3.1. Eserin Genel Muhtevası	36
2.3.2. Dini - Tasavvufi Unsurlar	42
2.3.2.1. Allah	42
2.3.2.2. Hz. Peygamber ve Diğer Peygamberler	46
2.3.2.3. Kutsal Kitaplar, Ayet ve Hadis	48
2.3.2.4. Melekler	51

2.3.2.5. Dört Halife ve Diğer Dini Şahsiyetler	51
2.3.2.6. Diğer Dini Konular	56
2.3.2.7. Tasavvufi Unsurlar	57
2. 4. Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmî'd-Dîn'in Bölümleri	60
2.4.1. Birinci Kitap: İlim ve İbadetin Efdaliyyet ve Şerefindedir [9a - 63b]	60
2.4.2. İkinci Kitap: Kavâid-i Akaittedir [63b – 137b]	64
2.4.3. Üçüncü Kitap: Esrâr-ı Tahâret ve Salât ve Zekât ve Sıyâm ve Hacdadır [137b – 221a]	71
2.4.4. Dördüncü Kitap: Âdâb-ı Tilâvettedir [221a – 234b]	79
2.4.5. Beşinci Kitap: Ezkâr ve Vird ve Dâvettedir [234b – 258a]	80
2.4.6. Altıncı Kitap: Tertîb-i Evrâd ve Tebyîn-i Evkât Beyânındadır [258b – 281b]	81
2.4.7. Yedinci Kitap: Âdâb-ı Ekldedir [281b – 300b]	84
2.4.8. Sekizinci Kitap: Nikâhtadır [300b – 325a]	86
2.4.9. Dokuzuncu Kitap: Âdâb-ı Kesptedir [325b – 336a]	88
2.4.10. Onuncu Kitap: Helal ve Haramdadır [336a – 358b]	90
2.4.11. On Birinci Kitap: Âdâb-ı Sohbet ve Muâşerettedir [358b – 422a]	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN USUL

3.1. Türkçe Bazı Kelime ve Eklerin İmlası	99
3.2. Arapça - Farsça Terkip, Kelime ve Eklerin İmlası	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

4.1. Transkripsiyon Sistemi ve Bazı Teknik Özellikler	102
4.2. Transkripsiyonlu Metin	104

SONUÇ	713

KAYNAKÇA	719

ÖZ GEÇMİŞ	730

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1	21

KISALTMALAR LİSTESİ

ae	: aynı eser
age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale/madde
Bkz.	: Bakınız
C.	: cilt
Çev.	: çeviren
Ed.	: Editör
H	: Hicrî
Haz.	: hazırlayan
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: kütüphane
M	: Miladî
nşr.	: neşreden
No.	: numara
S.	: sayı
s.	: sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TEİS	: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: tahkik
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY	: Türkçe yazmalar
ts	: tarihsiz
Üni.	: üniversitesi
vr.	: varak
YL	: yüksek lisans
Yay.	: yayınevi/yayınları
yy.	: yüzyıl
y.y.	: yayım yeri yok/yayımcı yok

GİRİŞ

“Hüccetü'l-İslâm ve Zeynü'd-din”¹ lakaplarıyla anılan Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (d. 450/1058 - ö. 505/1111) İslâm dünyasında hemen hemen her bilim dalında eserleri olan bir âlim, mutasavvıf, fakih ve düşünürdür. Kelam, fıkıh, felsefe, mantık, tasavvuf ve tefsir gibi birçok alanda eserler yazmış ve bu eserleri hem ülkemizde hem Arap ülkelerinde hem de Batı dünyasında ilgi görmüş ve bunun bir sonucu olarak gerek kendisi gerek eserleri üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar da zaman zaman araştırmacılar tarafından bibliyografik olarak düzenlenmiştir.²

Kaynaklarda Gazzâlî'nin en önemli eseri ve kitapları içinde en popüler, en iz bırakmış çalışması olarak gösterilen *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, dini ve ahlaki alanda bir yeniden ihya veya diriliş projesi olarak görülmüştür. Gazzâlî'nin bu eseri yazmakla toplumu ihya etmek, İslâmî ilimleri, Müslümanların düşünce dünyasını ve hayat düzenini yeniden kurmak amacını taşıdığı söylenebilir. Bu amaç, bizzat Gazzâlî tarafından *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'de de ifade edildiği gibi, eserin başlığından, planından, muhtevassından çıkarılabilmektedir.³

İhyâ, İslâmî fıkıh kitaplarında geçen bilgilerin, özellikle sünnî İslâm anlayışının korunmasını sağlamış ve kendinden sonrakiler için doğrudan veya dolaylı olarak sürekli yararlanılan bir ana kaynak olmuştur. İnsanların *İhyâ*'dan tam olarak yararlanmalarını sağlamak için üzerinde birçok ihtisar ve şerh çalışması yapılmıştır.

¹ Mustafa Çağrırcı, “Gazzâlî”, **TDVİA**, C. XXIII, İstanbul, TDV Yay., 1996, s. 489-505.

² Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ülken, Hilmi Ziya, “Gazalinin Bazı Eserlerinin Türkçeye Tercümeleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1961, s. IX, sayfa 59-69; Karabulut, Ali Rıza, Gazâlî'nin Eserleri, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (1058-1111), Kayseri, 1988, s.227-248 Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No : 7; Güzel, Abdurrahman, Gazâlî'nin Hayatı ve Eserleri, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (1058-1111), Kayseri, 1988, s. 9-20; Güzel, Abdurrahim, Gazâlî Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (1058-1111), Kayseri, 1988, s. 249-272; Orman, Sabri, “Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, **Gazzâlî Özel Sayısı**, C. XIII, sayı 3-4, Ankara, 2000, s. 237-248; Ömer Kara, Gazâlî Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografik Bir Deneme, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2002, C: II, S. 2, s. 133-159; Yusuf Turan Günaydın, “Gazâlî Bibliyografyası”, **TYB Akademi**, **Gazzâlî Özel Sayısı**, yıl 1, sayı 1, Ankara, 2011, s. 257-271; Sadık Yazar, “Gazâlî'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri” **Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi**, C. 16 sayı 31 (2011/2), s. 67-156; Mehmet Reşit Kızılsöy, “İmam Gazâlî Hayatı ve Eserleri”, **Doğu Batı Ekseni**, Ekim 2017, C.1 S. 5, s. 6-12. H. Bekir Karlığa, “Gazzâlî: Eserleri”, **TDVİA**, C. XIII, İstanbul, TDV Yay., 1996, s. 522.

³ Ejder Okumuş, “Bir Yeniden Diriliş Projesi olarak İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn”, **Diyanet İlmî Dergi**, C. 47, S. 3, s. 182, 2011.

Diğer taraftan yazarların yeni bir dille ürettikleri (paraphrase) bir ana kaynak, kanonik kitap, bu anlamda sürekli okunduğu gibi sürekli yeniden yazılan bir şaheser olmuştur.⁴

Osmanlı devrinden günümüze uzanan süreçte, bilhassa XV. yüzyıldan beri büyük düşünürün eserlerinden mühim bir kısmı Türkçeye çevrilmiş veya şerh edilmiştir.⁵

İhyâ'nın Batı Türkçesine çevrilen en eski tarihli tercümesi, XVI. yüzyılın ikinci yarısının başında yapılmıştır. Bu eser, Mehmed b. Bilâl adında birine aittir. Sadık Yazar'ın verdiği bilgiye göre tek nüshası Ayasofya Ktp. 1720 numarada kayıtlıdır ve 20-29 Cemâziye'l-Âhir 967 / 18 Mart-27 Mart 1560 tarihinde İstanbul'da yazılmıştır. Her biri 33 satırlı sayfalardan müteşekkil 164 yapraktan oluşan bu nüsha *İhyâ*'nın sadece "Rub'u'l-Âdât" başlıklı ikinci ana bölümünün tercümesidir.⁶

Çalışmamıza konu olan *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn* adlı eser, XVII. yüzyılın başında yazılmış olup *İhyâ* ile ilgili Osmanlı sahasındaki, tarihi sıralamaya göre, şu ana kadar tespit edilen ikinci eserdir.

Kaynakların verdiği bilgilere göre *İhyâ*'nın tam tercümesi ve şerhi Yusuf Sıdkî el-Mardinî'ye (ö. 1902) aittir. Eser, 1879'da İşkodra'da tamamlanmıştır. Yusuf Sıdkî el-Mardinî'nin soyu Hz. Hüseyin'e kadar uzanmaktadır. Müftüzâdeler olarak tanınan bu ailede birçok âlim bulunmaktadır. Eserin müellif hattı olan ve II. Abdülhamid'e (1876 - 1909) takdim edilen dokuz ciltlik tercüme ve şerhi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar 5851-5859 numaralar arasında kayıtlıdır. Eser, Yusuf Sıdkî Efendi'nin telif sebebinin anlatan girişinden sonra Gazzâlî'nin tercüme-i hâli ve *İhyâ*'nın tercüme ve şerhinden oluşur. Çeviride usul, tercüme ve şerhe mevzu olan Arapça orijinal metin kırmızı mürekkeple kaydedildikten sonra siyah mürekkeple açıklanması şeklindedir.⁷ Eser, Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi tarafından Latin harflerine aktarılarak Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından 2015 yılından itibaren ciltler halinde yayımlanmaya başlanmıştır. İlk ciltteki bilgiye göre 11 cilt olarak planlanmış olup şu ana kadar (Eylül 2020) 8 cildi yayımlanmıştır.

⁴ Bedri Gencer, "Gazali'nin Vizyonu İhyâ'nın Misyonu", **Dinî Ve Felsefî Metinler Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama Ve Algılama Sempozyumu Bildiri Kitabı**, C. 1, 2012, s. 480.

⁵ Ülken, **agm**, s. 59.

⁶ Yazar, **agm**, s. 71.

⁷ el-Mardinî, Yusuf Sıdkî, **Mesiru Umumi'l-Muvahhidin Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn İhyâ Tercüme ve Şerhi**, Yay. Haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, C.1, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2015, s. 15-17.

Yine Sadık Yazar'ın verdiği bilgiye göre *İhyâ*'nın Osmanlı döneminde yapılmış iki tercümesi daha vardır. İlk Tekâ'üdzâde İsmâîl Hakkı'ya (ö.1887'den sonra) aittir. Tek nüshası Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 7025 numarada kayıtlı olan tercüme, *İhyâ*'nın "Rub'u'l-Âdât" başlıklı ikinci ana bölümünün tercümesidir. İkincisi ise Süleymân Tevfik el-Hüseynî'nin (ö.1939) Şabân 1326/1908'de İstanbul'da yazdığı tercümedir. Bu da *İhyâ*'nın birinci bölümündeki "Kitâb-ı İlm" bölümünden oluşmaktadır.⁸

Yenâbi'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn, İmam Gazzâlî'nin ve eserlerinin tanıtıldığı yazılarda, özellikle *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* ve Osmanlı Şeyhülislâmlarından Bostanzâde Mehmed Efendi (ö. 1006/1598) hakkında bilgi veren kaynaklarda Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin eseri olarak ve İmam Gazzâlî'nin *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'in bir tercümesi olarak tanıtılmıştır.⁹

Eserle ilgili yaptığımız ön araştırmada, elde ettiğimiz bilgilerle söz konusu kaynaklardaki bilgiler arasında tutarsızlıklar görülmüştür. Eserle ilgili daha önce detaylı bir incelemenin olmaması ve özellikle de bu tutarsızlıkların giderilmesi amacıyla eser, çalışma konumuz olmuştur. Tez süreci içinde yaptığımız araştırma sonuçları ışığında eserin tanıtımı bir bildiri ile yapılmış¹⁰ ve özellikle müellif konusunda elde ettiğimiz bulgular tarafımızdan makale halinde ilim dünyası ile paylaşılmıştır.¹¹ Bu sürecin sonunda elde edilen tüm bilgiler, eserin muhteva ve şekil incelemesi ile transkripsiyonlu metni bu çalışmada verilmiştir.

⁸ Yazar, **agm**, s. 80 - 83.

⁹ Bunun için bkz: Hilmi Ziya Ülken, **agm**; Mehmet İpşirli, "Bostanzâde Mehmet Efendi", **TDVİA**, C. VI, İstanbul, TDV Yay., 1992, s. 311. Mustafa Çağrı, "İhyâü Ulumi'd-Dîn", **TDVİA**, C. XXII, İstanbul, TDV Yay., 2000, s. 10-13.; Sadık Yazar, **agm**, s. 73; Muhittin Eliaçık, "Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi Ve Nazmen Verilmiş Fetvâları", **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 35-50, Ankara; Ahmet Doğan, "Bostanzâde Mehmet Efendi", **TEİS**, (Çevrimiçi) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bostanzade-mehmed-efendi> (Erişim tarihi: 29.05.2020).

¹⁰ Yasin Karakuş, "Yenâbi'ü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmi'd-dîn Adlı Eser Hakkında Bazı Tespitler", **Çukurova II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 26-27.04.2019**, Adana.

¹¹ Yasin Karakuş, "Yenâbi'ü'l-Yakîn Fî İhyâi Ulûmi'd-Dîn" Adlı Eserin Müellif Tespiti. [Determination of Author of The Work "Yenâbi'ü'l-Yakîn Fî İhyâi Ulûmi'd-Dîn"]. **Pamukkale Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi**-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty. 6/12, (2019): 314-325.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'I'L-'ULÛMÎ'D-DÎN'İN TANITIMI

1.1. İsmi

Eserin tam ismi, elimizdeki tek nüsha olan, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığındaki 2574 numaralı nüshanın 7b yüzünde yazmaktadır. Eserin sebab-i telif bölümünde müellif, eseri yazma sebeplerini anlattıktan ve *İhyâ* ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra yazacağı eserin isminin *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmî'd-Dîn* olacağını söyler:

“**Neşr:** Olan ‘ulemâ-i ‘izâm ve meşâyih-i fiḥām ve muşannifîn-i kirām kaddesallāhu esrārahüm ve efāza ‘aleynā envārahüm ḥazerātınun ‘ulūm-ı dīn ve ma‘ārif-i yakīnde tenkīḥ u tenkīk u taḥḥīḥ ile mecma‘ı ‘aleyh olan aqvālını bu kitāb-ı müşğīn-nikābda aḥsen-i ḥāl üzre taḥrīr idüp ğarra-i māh-rūyān gibi ğarrā ve envā‘-ı ārayış ü zīver ile dilārā ve mānend-i ṭarra-i ṭarrār-ı dildārān-ı dil-āvīz ve mişāl-i dehān-ı nāzenīnān-ı şeker-rīz ü kand-āmīz olup zāhiren ve bāṭnen ‘ulūm nāfi‘ayı muḥtevi ve izdiyād-ı derecāt-ı dünyeviyye vü uhreviyye olacak ma‘ārif-i bāṭniyye vü zāhiriyyeyi müştamil ve munṭavī olup *Yenābî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i'l-'Ulûmî'd-Dîn* diyü tesmiye olunup otuz üç kitāb ve bir ḥātime-i müşğīn-nikāb üzre taḥsīm olunmuşdur.”¹²

1.2. Yazılış Tarihi

Eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Elimizdeki nüshanın ferağ kaydında da herhangi bir tarihe rastlanmamaktadır. Tarihle ilgili en net bilgi, eserin Sultan I. Ahmed (1603-1617) döneminde yazıldığıdır. Müellif, eserini Sultan I. Ahmed için yazdığını şu şekilde belirtmektedir:

“**Neşr:** Nigāh-bān-ı şerī‘at-i Aḥmediyye, ḥāfız-ı ḥavme-i ṭarīkat-i Muḥammediyye, mihr-i evc-i ‘azamet ve iclāl-i āfitāb-ı sipihr-i şevket ü ikbāl, kāsirü'l-ekāsire ve ḳahrāmānū'l-ḳurūm, sulṭānū'l-'Arab ve'l-'Acem ve'r-Rūm,

¹² *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmî'd-Dîn*, Süleymaniye Ktp. Fatih Kitaplığı, no. 2574, vr. 7b. Bundan sonraki eserden alıntıların bulunduğu varak numaraları [] ile alıntının sonunda gösterilecektir.

el-müşerref bi-hizmeti'l-Harameyni'l-Muhteremeyn, el-mübtehic bi-naẓm-ı umūru'l-makāameyni'l-mu'aẓẓameyn, mālīkū'l-memālik ve's-sulṭānū'l-bāhir, vāriṣū'l-hilāfetil-ʿuẓmā, kābiran ʿan kābir el-mü'eyyed mine'l-Meliki'l-Mennān, el-muvaffaq bi-ilhāmī'r-Rabbi'l-Müsteʿān, mu'izzü'd-dīn ve'd-dünyā, ğıyāṣū'l-halk fi'l-ʿālem es-Sulṭān ibnū's-Sulṭān es-Sulṭān **Aḥmed Ḥān** ḥarresa'llāhu Te'ālā mülkehū mimmen asā' vü ḥān. [5b]"

Yine eserin 300b ve 358a sayfasındaki şiirlerde Sultan Ahmet'in ismine yer verilmiştir:

Mü'eyyed eyle Sulṭān Aḥmed'i sen

Virüp nuşretle ʿizz-i sermedi sen [300b]

Elā ey şāh-ı devrān ḥān-ı Aḥmed

Ḥudā kılsun seni dā'im mü'ebbed [358a]

Sultan I. Ahmed, 22 Aralık 1603'te tahta çıkmış ve 22 Kasım 1617'de vefat edene kadar padişahlık yapmıştır. Buna göre eser, Sultan I. Ahmed'in tahtta olduğu 1603 ile 1617 yılları arasında yazılmış olmalıdır.

1.3. Müellifi

Eserin müellifi ile ilgili tespitlerimizi daha önce bir makale ile yayımladığımızı söylemiştik.¹³ Bu tespitlerle birlikte yeni bulgularımız şu şekildedir:

Kaynaklarda eser, Şeyhülslām Bostanzāde Mehmed Efendi'ye ait bir *İhyā* tercümesi olarak tanıtılmaktadır. Ancak bununla ilgili olarak 2015 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayınlanmaya başlanan, tercümesi ve şerhi Yusuf Sıdkî el-Mardinî'ye ait "Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn" adlı çalışmada, Şeyhülslām Bostanzāde Mehmed Efendi'nin Sultan I. Ahmed'in tahta çıkmasından önce vefat ettiği belirtilerek eserin Şeyhülslām Bostanzāde Mehmed Efendi'ye ait olamayacağı belirtilmiştir.¹⁴ Tarihi bilgiler bu durumu teyit etmektedir. Buna göre Sultan I. Ahmed 18 Nisan 1590 ve 22 Kasım 1617 tarihleri arasında yaşamış ve 21 Aralık 1603'te tahta çıkmıştır.

¹³ Karakuş, **agm.**

¹⁴ el-Mardinî, **age**, s. 15-16.

Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi ise 1535-36 ve 1 Nisan 1598 tarihleri arasında yaşamıştır. Dolayısıyla Sultan I. Ahmed'in tahta çıkmasından önce vefat ettiği için onun adına bir eser yazması düşünülemez. Ayrıca eserin, sebep-i telif bölümü başta olmak üzere, incelediğimiz tüm bölümlerinde Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olduğunu gösteren herhangi bir ifade de tespit edilememiştir.¹⁵ Dolayısıyla eserin Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmet Efendi'ye ait olamayacağı kesindir.

Eserin müellifi olarak Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin gösterilmesinin nedeninin Bursalı Mehmed Tâhir'in (ö. 1925) *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi hakkında verilen bilgiler arasında ona ait bir *İhyâ* tercümesinin varlığından bahsetmesi¹⁶ olduğunu düşünmekteyiz. Zira yukarıda da belirtildiği üzere *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn* Osmanlı sahasında *İhyâ* ile ilgili yazılan ilk eserlerdendir. Ancak Bursalı Mehmed Tâhir, onun *İhyâ*'yı tercüme ettiğini söylemesine rağmen herhangi bir eser isminden bahsetmemiştir.

Kaynaklardaki bu tutarsızlıklardan dolayı müellif tespiti için çalışmalarımızı eser üzerine yoğunlaştırdık ve eserin beş yerinde, şiirlerde geçen ve müellif olabileceğini düşündüğümüz bir isim tespit ettik. Şöyle ki:

İlki, [235b] sayfadaki üç beyitlik bir şiirin üçüncü beytinde şu şekilde geçmektedir.

Meḥemmed derdmendüñdür kapuñda

Hidāyetle aña te'yîdin eyle [235b]

İkincisi de [272b – 273a] sayfalarında geçen dört beyitlik şiirin dördüncü beytinde geçmektedir. Beyit şu şekildedir:

Ḳatı müşkil durur ḥālūñ **Meḥemmed**

Ḥabīb-i Ḥak meger ide şefâ'at [273a]

Üçüncüsü, [299b-300a] numaralı sayfalardaki bir şiirde geçmektedir. Şiir 13 beyittir ve şiirin 11 ve 13. beyitlerinde "Meḥemmed" ismi vardır. Beyitler şu şekildedir:

¹⁵ Karakuş, **agm.**, s. 319

¹⁶ Bursalı Mehmet Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, Yay. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, C. I, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972, s. 287.

Yine ‘afvunı umar her dem **Meḥemmed**

Kemāl-i faḫluñı ister o bî-ḫad

Dirîğ itme İlāhî luṭfı andan

Anuñ taḫşîrine kılma nazar sen

Günāḥ u cürmüne yoḫdur anuñ ḫad

Şefā‘at ister Aḫmed’den **Meḥemmed** [300a]

Dördüncüsü, [340a-341b] numaralı sayfalardaki bir şiirde geçmektedir. Buradaki şiir 4 beyitten oluşmakta ve 3. beytinde “Muhammed/Mehmed” ismi geçmektedir:

Şaḫın ḫubb-ı cihāndan ey **Meḥemmed**

Umaram kim şefā‘at kıla Aḫmed [341b]

Beşincisi [349b] numaralı sayfadaki bir şiirdedir. Buradaki şiir 3 beyitten oluşmakta ve “Meḥemmed” ismi 3. beytinde geçmektedir:

Ḥudā’nuñ ḫurbıdur ‘izzet ḫaḫîki

Meḥemmed aña ol şevḫ ile ṭālīb [349b]

Yenâbî’ü’l-Yakîn fî İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dîn’in *İhyâ* ile ilgili bir eser olması, birebir tercüme olmayıp *İhyâ*’nın içinden fikhî açıdan gerekli görülen yerlerin alınması, mensur-manzum bir yapıya sahip olması, bazı yerlerde müellifin konuyla ilgili kendi yorumlarının bulunması ayrıca *İhyâ*’da bulunmayan ve yine konuyla ilgili bazı ayet ve hadislerle yer verilmesi gibi özellikleri dikkate alındığında bu eserin hem âlim ve fakih hem de şair bir kişinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim müellifin, 217a’da yer alan bir şiirindeki kadı¹⁷ kelimesi tevriyeli kullanımıyla mesleği hakkında ipucu verebilir:

¹⁷ Kadı: Hukukî uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devletçe tayin edilen görevli, hâkim. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fahrettin Atar, “Kadı”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul, TDV Yay., 2001, s. 66-69.

Mü'minem *Lā İlāhe İllallāh*

Kāḍī olduğda Hāḡ şehādet kıl

Hem Muḡammed rasūl-i şādıḡdur

Hāzretine sözüüm rivāyet kıl [217a]

Aynı zamanda eserde Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin olması da bize müellifin üç dilde de şiir yazabilecek yetenekte olduğunu göstermektedir.

Bu bilgilerden, özellikle şiirlerdeki isimden yola çıkarak Sultan I. Ahmed döneminde yaşamış, hem yukarıdaki özelliklere sahip “Mehmed/Mehemmed” ismindeki kişileri hem de eserlerinde “Mehmed/Mehemmed” ismini ya da mahlasını kullanmış şairleri inceledik ve üç önemli isme ulaştık: Şeyhülislām Bostanzāde Mehmed Efendi’nin kendisiyle aynı ismi taşıyan oğlu Mehmed Efendi (ö. 1035/1625-26), Hocaẓāde Mehmed Efendi (ö. 1024/1615) ve Hocaẓāde Mehmed Esad Efendi (ö.1625). Hocaẓādelər Hoca Sadeddin Efendi’nin (ö.1599) oğludur ve her ikisi de Sultan I. Ahmed döneminde Şeyhülislāmlik yapmışlardır.

Hoca Sādeddin Efendi’nin ikinci oğlu olan Mehmed Esad Efendi’nin edebiyatla ilgilendiği, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazdığı bilinmektedir. Mehmed Esad Efendi’nin *Divān*’ı ve *Gül-i Handān* adında bir de *Gūlistān* tercümesinin olduğu kaynaklarda geçmektedir.¹⁸ Mehmed Esad Efendi, *Gül-i Handān* adlı eserinin sebebi i telif bölümünde bir şiirde açıkça ismini “Esad” olarak zikretmiştir.

Hazret-i Sultān Ahmed nāmına **Es’ad** dahi

Eyleyüp inşā Gül-i Handānı itdi dil-güşā¹⁹

Eserde yer alan bazı şiirlerde de Esad Efendi’nin, şiirlerinde mahlas olarak ismi “Esad” ı kullandığı görülür. Dolayısıyla Esad Efendi’nin *Yenābī’ü’l-Yakīn fī İhyā’i ‘Ulūmi’d-Dīn* adlı eserin müellifi olma ihtimali yoktur.

¹⁸ Münir Aktepe, “Hocazade Esad Efendi”, **TDVİA**, C. XXI, İstanbul, TDV Yay., 1995, s. 10-13.

¹⁹ Şerif Muhammed Efendi b. Esad, **Gül-i Handān**, İstanbul, Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp., 34 Nk 4204, vr. 34b.

Bu bilgilerden hareketle Esad Efendi'nin eserin müellifi olma ihtimali kalmadığına göre geriye kalan isimler şöyledir: Oğul Bostanzâde Mehmed Efendi ve Hocaâzâde Mehmed Efendi.

Babasıyla aynı ismi taşıyan Oğul Bostanzâde Mehmed Efendi, babası gibi müderris olup 1605'te İstanbul kadısı olmuştur. 1608'de Anadolu kazaskeri olmuş, 1610'da azledilmiştir. 1614'te Rumeli kazaskeri olmuş ve vefatına kadar bu makama üç defa getirilmiştir. Üç dilde şair ve münşî olup takrizleri vardır. Kaynaklarda Bostanzâde Mehmed Efendi olarak geçer, bu yüzden de babasıyla karıştırılır. Herhangi bir eserinin varlığından söz edilmemiştir.²⁰

Hocaâzâde Mehmed Efendi'nin iyi yetişmiş bir âlim olduğu, Türkçe, Arapça ve Farsça şiir ve nesirlerinin olduğu yine kaynaklarda verilen bilgilerdir. Babasına ait *Tâcû't-Tevârih*'in zeyli olan *İbtihâcû't-Tevârih*'in üçte ikisini kendisi hazırlamış, fakat Kanûnî Sultan Süleyman dönemini ihtiva eden bu eser tamamlanamamıştır. Mehmed Efendi kitabın girişinde babasının notlarını düzenler ve kardeşiyle yer yer ilâvelerde bulunur.²¹ Bu ilâvelerde Mehmed Efendi, babasına ait bir şiire yer verir. Babasının ağzından kaleme alınan şiirde Hoca Sadeddin Efendi, kendi eserinin yazımında iki oğlunun yardım ettiğini söyler. Ve bu şiirlerde oğullarının ismini açıkça Muhammed ve Esad olarak ifade eder. *İbtihâcû't-Tevârih* adlı eseri incelediğimizde gerek üslubu gerekse konunun işleniş bakımından çalışmamıza esas olan eserle aynı yapıda olduğunu gördük.²² İkisi de mensur-manzum karışık olup konu önce mensur olarak anlatılmış ve hemen ardından bir şiire yer verilmiştir. Şiirler mensur olarak anlatılan bölümün tamamlayıcısı mahiyettedir. Eserde Hocaâzâde Mehmed Efendi, başka bir şiirde mahlasını "Muhammed" olarak açıkça ifade eder. Şiirde geçen beyit şu şekildedir:

Didi târihin **Mehammed** mülhem olup gaybden

Leşker-i küffâr çıkıdı hısn-ı Üsturgûndan²³

²⁰ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**. Haz. Nuri Akbayar, C.IV, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996, s. 151.

²¹ Mehmed İpşirli, "Bostanzâde Mehmed Efendi", **TDVİA**, C. XXVIII, İstanbul, TDV Yay., 2003, s. 452-453.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhittin Kapanşahin, "Mehmed Efendi ve İbtihâcû't-Tevârih Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" Yayınlanmamış YTL, Erciyes Üniv. SBE., Kayseri, 1998, s. 2.

²³ Mehmed Efendi, **İbtihâcû't-Tevârih**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, No: 321-322, 11b.

Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinde Hocaâzâde Mehmed Efendi hakkında bilgi verdikten sonra onun bir şiirine yer verir ve bu şiirde yine Mehmed Efendi'nin mahlası açıkça "Mehammed" şeklinde geçer:

Bülbül-i dil bâg u râgı geşt iderse yârsuz

Gül yüzini görmiye 'âlemde hergiz hârsuz

Ey gönül sahrâ-yı sevdâ-yı sevâd-ı zülf-i yâr

Tayy olunmaz giceler şem'-i cemâl-i yârsuz

Menzil-i maksûda ey dil vâsıl olmazmış kişi

Râh-ı gamda reh-ber-i 'ışk-ı ruh-ı dildârsuz

'İşkdan hâlîf degüldür ey **Mehammed** gönlümüz

Bir 'aceb vâdîdeyüz kim olmazuz hîç kârsuz²⁴

Çalıştığımız eserdeki şiirlerde de müellifin ismi ve mahlası açıkça "Muhammed" şeklinde geçmektedir.

Genellikle şair ya da yazarlar bir makam elde etmek ya da bulundukları makamdan daha iyi bir yere gelmek için eser yazıp padişaha sunarlar ve karşılığında makam ve mevki beklerler. En yüksek makama gelmiş birinin ise böyle bir amaç taşıması düşünülmez. Ancak en yüksek makamda bulunanlar da eserleriyle padişahların övgüsüne mazhar olmuş ve yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Nitekim Osmanlı Şeyhülislâmlarından Ebussuud Efendi (ö.1574) müftü iken meşhur tefsirini yazarak bir kısmını padişaha takdim etmiş ve maaşı artmış, tefsirini tamam edince de hem maaşı artmış hem de müftülük (Şeyhülislâmlık) Rumeli kazaskerliğinin üstünde en yüksek ilmiye makamı olmuştur.²⁵

Oğul Bostanzâde Mehmed Efendi'nin hayatına baktığımızda onun Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yaptığını ve bu iki görevi arasında da zaman zaman boşluklar

²⁴ Aysun Sungurhan, **Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretû's-Şu'arâ**, Ankara, 2009, 753: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html>, [Erişim tarihi: 29/05/2020]

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, Ankara, TTK Basımevi, 1988, s. 542.

olduğunu görmekteyiz. Hatta Anadolu kazaskerliğinden azledildikten yaklaşık dört yıl sonra Rumeli kazaskeri olmuş ve daha üst makam olan Şeyhülislâmlığa atanamamıştır. Ayrıca kaynaklarda herhangi bir eserinden de bahsedilmemektedir.

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn’ın sebep-i telif bölümünde müellif kendisiyle dertleşir ve “Arkandan adının anılacağı bir eser bırak.” der. Şöyle ki,

Didi terk it nedir bu tûl-i emel

Qıl revâdur naşihatümle ‘amel

Lâyık olan budur ki ehl-i hüner

Qoya sa’y eyleyüp cihânda eser

Olmadan câme-i hayâtun çâk

Cây-gâh olmadın vücûduña hâk

Mihnet ile geçirme eyyâmuñ

Bir eser qo ki añıla aduñ

Pîr-i ‘aqla didim o lahzâ hemân

Gerçi lâzım itâ‘at-ı fermân [4a]

Oğul Bostanzâde Mehmed Efendi hem padişahın övgüsüne mazhar olmak hem bir üst makama geçmek hem de gelecek nesillere bir nam bırakmak için bir eser kaleme almak istemiş olabilir. Bu eser de *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn* olabilir.

Hocazâde Mehmed Efendi, iki defa Şeyhülislâmlık makamına gelmiştir. İlki 2 Ağustos 1601 ve 5 Ocak 1603 tarihleri arasındadır. İkinci görevi 5 Haziran 1608 ve 2 Temmuz 1615 tarihleri arasındadır ve bu görevi Sultan I. Ahmed dönemindedir. İlk görevinden ayrıldıktan yaklaşık bir yıl sonra Sultan I. Ahmed tahta geçmiş ve bundan

yaklaşık dört yıl sonra da Sultan I. Ahmed tarafından Şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir.

Hocazâde Mehmed Efendi de ilk Şeyhülislâmlık görevinden ayrıldıktan sonra yaklaşık beş yıl başka hiçbir görev almamıştır. Bu dönemi bir nevi inzivada geçirmiştir. Ancak tekrar padişahın ilgisini çekmek ve onun övgüsüne mazhar olabilmek için bir eser yazmış olabilir ve bu eser de *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn* olabilir.

Ayrıca aşağıdaki beyitlerde müellifin şefaât istediği kişinin Hz. Peygamber'in yanı sıra dönemin padişahı Sultan I. Ahmed olma ihtimali düşünülürse şöyle bir yorum yapılabilir:

Günâh u cürmüne yokdur anuñ had

Şefâ'at ister Aḥmed'den **Meḥammed** [300a]

Şaḳın ḥubb-ı cihāndan ey **Meḥammed**

Umaram kim şefâ'at kıla Aḥmed [341b]

Hocazâde Mehmed Efendi, şeyhülislam iken 5 Ocak 1603'te azledilmiş ve 5 Haziran 1608 tarihinde Sultan I. Ahmed tarafından tekrar şeyhülislam yapılmıştır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre Osmanlı tarihi boyunca şeyhülislamların göreve atanmaları ve görevden alınmaları padişahın yetkisi dahilindedir.²⁶ Ancak kazaskerlerin tayin işlemleri XVI. yüzyıl sonlarına kadar veziriazamın arzıyla yapılmakta iken XVII. yüzyıldan itibaren şeyhülislamın yetkisinin giderek artmasıyla veziriazamın muvafakatini almak şartıyla şeyhülsalama bırakılmıştır.²⁷ Yani burada hiyerarşik sistem göz önüne alınırsa kazasker olan Oğul Bostanzâde Mehmed Efendi'den ziyade, şeyhülislam olan Hocazâde Mehmed Efendi'nin padişahın affını istemesi düşünülebilir. Yani Hocazâde Mehmed Efendi tekrar şeyhülislam olmak isteğini bu yolla dile getirmiş olabilir. Nitekim eser yukarıda belirtildiği üzere Sultan I. Ahmed'e ithaf edilmek için kaleme alınmıştır.

Bu bilgiler ışığında, özellikle şiirlerde kullanılan isimler göz önüne alındığında, *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in müellifinin Hocazâde Mehmed Efendi

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", **TDVİA**, C. XXXIX, İstanbul, TDV Yay., 2010, s. 91-96.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet İpşirli, "Kazasker", **TDVİA**, C. XXV, İstanbul, TDV Yay., 2002, s. 140-143.

olabileceği ağırlık kazanmaktadır. Ancak eser Oğul Bostanzâde Mehmed Efendi'ye de ait olabilir.

Hatta bu ikisi dışında ileride yapılacak çalışmalarla başka bir müellife de ulaşılabilir. Zira eserin [417b] sayfasında şöyle bir ifade yer alır:

Ziyâret-i ḵubûr: Bu bâbda âşâr u aḥbâr keşîre olup inşâ'allâhu Te'âlâ *Rûh* nâm kitâb tercemesinde mufaşşalan beyân olunur. [417b]

Burada ismi geçen *Rûh* kitabı *İhyâ'*'nın içindeki kitap bölümlerinden biri olmayıp kaynaklarda *Kitâbu'r-Rûh* adıyla geçen İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) ait ruhun mahiyeti ve ölümden sonraki durumundan bahseden eseri olabilir.²⁸ Bu bilgiye göre eserin müellifi, bu kitabı tercüme etmek istemiş ve konuyla alakalı bilgilerin daha detaylı olarak orada anlatılacağını söylemiştir. Ancak yaptığımız araştırmalarda *Rûh* adlı eserin o dönemde yapılmış herhangi bir tercümesine rastlamadık. Böyle bir tercümenin, eğer varsa, bulunmasının da *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in müellifinin kimliğini tespit konusunda yardımcı olabileceği kanaatindeyiz.²⁹

Anılan şahıslara ve dönemlere ait yeni eserlerin gün yüzüne çıkması ve onlarla ilgili yapılacak detaylı çalışmalarla bu eserin de müellifinin tespit edilebileceğini düşünmekteyiz.

1.4. Yazılış Sebebi

Müellif, eseri yazma sebeplerini hem mensur hem de manzum olarak ifade etmiştir. Mensur kısmı şu şekildedir:

... Fark-ı kelâma zîb-efser kılındıktan soñra bâ'is-i şarîr-i kilik-i serî'ü'l-cereyân ve şafîr-i 'andelîb-i ḥâme-i hoş elḥân budur ki *İhyâ'ü'l-'Ulûm* nâm kitâb-ı meşhûr ma'lûm ki Ebû Hâmid Muḥammed bin Muḥammed el-Ġazzâlî kaddesallâhu Te'âlâ rûḥahû ve ce'ale³⁰ " مِنْ رَجِيْقٍ مَخْتُوْمٍ " 'unûḳahû ve şabûḥahû Ḥazretlerinüñ [3^a] mü'ellefi olup bir mecmû'a-i câmi'atü'l-kıssaş ve bir mecelle-i celîle-i ḥâviyetü'l-ḥaşaş olmağla naḳd-i a'mârın ḥarc ve kütüb-i 'azîze-i şettâda olan fevâ'idi derc itmekle 'ilm-i dîn ü taḳvâya ve fenn-i aşḥâb-ı faẓl u

²⁸ Ruh adlı eser için bkz.: Mustafa Çağrırcı, "er-Rûh", **TDVİA**, C. XXXV, İstanbul, TDV Yay., 2008, s. 199-2000.

²⁹ Karakuş, **agm**, s. 319-322.

³⁰ Mutaaffin, 83/25'ten nakıs iktibastır: "Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur."

hidāyete mütē'allik niçe fevā'id-i 'ilmiyye-i lāzıme ve bī-ḥad 'avā'id-i 'ameliyye-i nāfi'a-i mühimmeyi müştemile olmağın her kelimesi mev'ıza belki 'ibret-i menhiyye-i mūkızı olup pesendide-i 'ulemā-i a'lām ve maḳbūl-i fuḫalā-i zevi'l-ikrām olmuş iken zebān-ı Tāzī'de olmasıyla ḥacle-i 'ibāretindeki muḥaddire-i ma'nā her nāzıra 'arz-ı lık'a ve menāssa-i lafzında olan nev-'arūs-ı fehvā her dest-i teṭāvüle keşf-i gıṭā itmeyüp ol dürr-i yektā ve lü'lü'-i girān-bahā ḥakkākān-ı bāzār-ı ma'rifetüñ elmas fikri ile süftesi ve saḥn-ı sūḥān-ı dükkān-ı nuṭḫ ve güftāruñ lisān-ı Türki ile güftesi olmamağın sevk-i ṭālibinde revāšte ve şaḥāyif-i pür-leṭā'ifi resm-i i'tibār ile menḫūş u nigāšte olmak için ... [2b-3a]

Burada müellif, *lhyā* hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra onun Arapça olmasından dolayı ince manalarının pek anlaşılmadığını ve Türkçe olarak da elde tam bir nüshasının olmadığını söyler. Bu yüzden Türkçesini yazmak için bu işe niyet ettiğini ancak böyle bir niyeti olmasına karşın bir türlü bu işe başlayamadığını, bunu sürekli ertelediğini itiraf eden satırlardan sonra bir gece rüyasına giren birinin kendisine nasihat ettiğini, arkasından şu dünyada bir eser bırakması gerektiğini yine mensur ve manzum olarak ifade eder:

Neşr: Tā ki bir şeb zāhid-i 'Abbāsī ḳabā kūşe-i şavma'a-i ufḳda āşikār u peydā olup ḳubbe-i nīlī-sirişt-i mīnā-fāmda ḳanādīli nücūm, dīde-güşā ve çerāğ-ı māhtāb, saḥn-ı serāy-ı āsumānda ziyā-güster ü rū-nümā olup [4^a] sākinān-ı ḡaflethāne-i 'ālem ser-i ferāğı bālin-i rāḫata şaldı. Dil-i ḡam-dīde daḫı bir kūşeye çekilüp seyl-i efkār her ṭarafı aldı.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Bir gice meş'al-i meh-i ḡarrā

Virdi saḥn-ı sipihre yine ziyā

Çıkmağa burc-ı āsumāna ḳamer

Nerdübān oldu kehkeşān meger

Yakdı her kûşede nücûm-ı çerâğ

Oldı ‘âlem-nişîn künc-i ferâğ

Ġam-ı eyyâm ile bu kalb-i hazîn

Künc-i hayretde olmışıdı mekîn

Seri dāmān-ı fikre şalmışıdı

Baħr-i vehm ü hayāle talmışıdı

Göricek hāl-i zārı pîr-i ħired

Ķıldı izhār-ı re’fet bî-ħad

Didi terk it nedür bu tûl-i emel

Ķıl revādur naşîhatümle ‘amel

Lāyık olan budur ki ehl-i hüner

Ķoya sa’y eyleyüp cihānda eşer

Olmadan cāme-i hayātuñ çāk

Cāy-gāh olmadın vücūduña ħāk

Miħnet ile geçirme eyyāmuñ

Bir eşer Ķo ki añıla aduñ

Pîr-i 'aqla didim o lahza hemân

Gerçi lâzım iţâ'at-ı fermân

Lîk gamdan halâşa yok çâre

İstiţâ'at olur mı güftâre

Dehr-i dūn perver-i nevâ'ib-i sây

Dil-i maḥzūnı kıldı ğuşşa-i fezây

Nuţk-ı güftâre kalmadı kudret

İde pîr-i ḥired meger himmet

Olur iken bu gūne arada ḳâl

Şâhid-i şubḥ kıldı 'arż-ı cemâl

Çün seḥer kâtib-i şeh-i ḥâver

Yine aldı eline ḥâme-i zer

Giceden itdügi müsveddeler

Çıkdı cümle beyâza vaḳt-i seḥer [4a-4b]

Müellifin, bu eseri kaleme almasındaki bir sebep de dua alma niyetinde olmasıdır. Bu niyetini de şu beyitlerle dile getirir:

Bu kitâb-ı ḥüceste-âşârı

Bâde-i sırr ile idüp memlû

Bezm-i vahdet piyāle-keşlerine

İçmege şanki cām olupdur bu

Umaram ki olam du‘āya sebeb

İçlerinde içildügince sebū [7b-8a]

1.5. Nüsha Özellikleri

Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numarada kayıtlıdır. Eser, 273X160, 177X184 mm ebatlarında ve 422 varak olup her varakta 17 satır mevcuttur. Oldukça güzel bir nesih hatla çoğunlukla siyah mürekkep kullanılarak başlıklarda ve önemli görülen yerlerde sürh mürekkeple yazılmıştır. Manzumeler çift sütun cetvel içine alınmıştır. Takibiyelidir.

Eserin 1a sayfasında, eser incelemesine göre sonradan yazıldığı anlaşılan, “Kitâb-ı İhyâ’u’l-‘Ulûm” ibaresi vardır. Ayrıca yine aynı sayfada Osmanlı padişahı I. Mahmud’un (1730-1754) vakıf mührü vardır. Muhtemelen eser, o dönemde Fatih Kütüphanesine vakfedilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YENÂBÎ'Ü'L-YAKÎN FÎ İHYÂ'İ'L-'ULÛMÎ'D-DÎN'İN İNCELENMESİ

2.1. Şekil ve Tür Özellikleri

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn hem mensur hem de manzum bir yapıya sahiptir. Eserde konular mensur olarak anlatılmış, hemen arkasından konuyla ilgili olarak bir de şiir yazılmıştır. Şiirler bazen konunun bir özeti bazen de konuyu tamamlayıcı mahiyettedir. Bölüm geçişlerindeki tüm başlıklar sürh mürekkeple yazılmıştır. Mensur bölümden manzum bölüme geçişlerde nazım şekilleri “kıt'a, mesnevi, beyt” başlıklarıyla yazılmıştır.

2.1.1. Nazım Şekilleri

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn'de yer alan şiirlerin başında “*nazm, mesnevi, kıt'a, şi'r, beyt*” gibi başlıklar bulunur. Arapça şiirlerin başında da “Nazm-ı 'Arabî” şeklinde başlık vardır.

Başlıkların farklı olmasına karşın, eserdeki manzum parçaların birçoğu şekil olarak mesnevi nazım şeklinin özelliklerini taşır. Aşağıda açıklayacağımız üzere şekil olarak mesnevi olan şiirlere farklı nazım şekillerinin ismini vermenin nazım şeklinin terim anlamıyla değil sözlük anlamıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Nazm, sözlükte “dizmek, düzeltmek, ipliğe inci dizmek” anlamlarına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak kelimenin genel anlamında vezinli, kafiyeli sözlere nazm, manzum, manzume denildiği gibi, özel anlamıyla bir nazım şekline de nazm denmiştir. Bir nazım şekli olan nazm, kıtanın ilk beyti kafiyeli olan şeklidir. Kafiye şekli aa ba ca... şeklindedir.³¹ Eserde 1 beyitten 19 beyte kadar bu başlık altında şiirler vardır. Özellikle kafiye düzenlerine bakıldığında burada nazm sözcüğünün terim anlamında değil, sözlük anlamında kullanıldığını düşünüyoruz. Bazı tek beyitlik parçalar için de nazm sözcüğünün kullanılması bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

³¹ Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yay., 2016, s. 58.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Sekiz cennet cemālinden 'ibāret

Yedi düzaḥ celālinden kināyet [88b]

Sözlükte “parça” anlamına gelen kıt'a, nazım terimi olarak iki ya da daha çok, matla' ve mahlas beyti olmayan, xa xa xa şeklinde kafiyeli bir nazım şeklidir.³² Eserde terim anlamına uygun olarak yazılan örneği şu şekildedir:

Kıt'a:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Saḥa iḥsān-ı māl iden Ḥudā'dur

Ḥaḳīkatde odur ol māle mālīk

Anuñ māluñ taṣadduḳ itmek ile

[189^a] Mükāfāt umana derler mi sālīk [188b-189a]

Ancak aynı başlık altında beyitleri kendi arasında kafiyeli olanlar da vardır. Burada da yukarıda belirttiğimiz üzere kıt'a isminin sözlük anlamının esas alındığını düşünüyoruz.

Kıt'a:

[Müfte'ülün müfte'ülün fā'ülün]

Ḳādir iseñ 'ādet idüp vaḥdeti

Ehl-i cihān ile kesüp ülfeti

Dehr-i denī reh-zen-i seyyāredür

Meyl idenüñ ḥāṭırı ṣad-pāredür [260a]

³² İpekten, *age*, s.53.

Sözlükte “ikişer ikişerlik” anlamına gelen mesnevi, edebiyatta aynı vezinde ve her beyti kendi arasında kafiyeli nazım şekillerine denilmiştir. 20-30 beyitlik kısa mesneviler olduğu gibi binlerce beyit süren uzun hikâyeler, kitaplar da mesnevi şekliyle yazılmıştır.³³ Eserde bu başlık altında 18 şiir vardır. Şiirler tek beyitten 19 beyte kadar uzunluktadır. Mesnevi başlığıyla yazılmış tek beyitli şiirler olması yine burada mesnevinin sözlük anlamıyla kullanıldığını göstermektedir.

Meşnevî:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Her gice tâ şubḥ olunca dem-be-dem terşîḥ olur

Her seḥer tâ şeb olunca dā'imā tervîḥ olur [202a]

Beyt, Arapçada “çadır, ev, oda” anlamlarındadır. Şiirde iki mısra bir beyti oluşturur.³⁴ Beytin bu anlamına uygun örnek eserde şu şekildedir:

Beyt:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Cemālūndür yakīn ḳandīl-i māhī

Ser-i mūhresin urduñ tāc-ı şāhī [83a]

Beyt, eski kitaplarda çok kere “şi'r” ile eş anlamlı kullanılmıştır.³⁵ Aşağıdaki örnekte beyit sözcüğü sanki bu anlamdadır:

Beyt:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

[107^b] Anlara bir dahı bulunmaz bedel

Dördi bile biri birinden güzel

³³ İpekten, **age**, s.61.

³⁴ İpekten, **age**, s.14.

³⁵ İpekten, **age**, s.15.

Ḳanḳısı bir rūḥ-ı muṣaffā degil

Ḳanḳısı mānend-i Mesīḥā degil

Şubḥ gibi ḳanḳısı şādık degil

Ḳanḳısı cān virmege lāyık degil [107a-107b]

2.1.2. Vezin

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn'de yer alan şiirlerde aruz vezninin farklı kalıpları görülür. Kullanım sayısı bakımından bu kalıplar şunlardır:³⁶

Bahirler	Kalıplar	Kullanım Sayısı
Serî'	Müfte'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün	132
Hezec	mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün	121
Remel	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	64
Cedid	fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	54
Remel	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	14
Remel	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	13
Remel	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	8
Hezec	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	6
Hezec	mef'ülü / mefâ'ilün / fe'ülün	4
Muzari'	mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün	3
Mütekarib	fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül	2
Hezec	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün	1
Recez	Müfte'ilün / mefâ'ilün	1

Tablo 2.1 : *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'î 'Ulûmî'd-Dîn*'de yer alan Türkçe şiirlerdeki aruz kalıplarının kullanım sıklığı.

Eserin hemen hemen yarısını oluşturan şiirler, mensur bölümlerin hemen ardından konuyla ilgili olarak ya konuyu tamamlayıcı ya da konuyu özetleyici mahiyette yazılmıştır. Yani konu anlatılmış hemen ardından şiir söylenmiştir.

³⁶ Eserdeki tamamen Arapça ve Farsça şiirlerin vezinleri gösterilmemiş ve o şiirler bu sayımın dışında tutulmuştur.

Şiirlerde asıl önemli olan konu bütünlüğüdür. Dolayısıyla müellifin konunun hemen ardından şiir söylemesi ve de özellikle uzun sesli bulunmayan Türkçede kelimeleri aruz kalıplarına yerleştirmenin güçlüğü³⁷ bazı aruz kusurlarını da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden şairler vezni daha kolay kullanmak ve de beyitteki ahengi düzenlemek için birtakım yollara başvurmuşlardır. Bu yollardan en çok kullanılanlar vasl, imale ve zihaf'dır.³⁸ Bunların neler olduğu eserden örneklerle aşağıda verilmiştir.

Sözlükte vasl "birleştirme, ulaştırma" anlamına gelir. Aruz terimi olarak ise iki sözcüğün birlikte okunmasıdır. Ünsüz harfle biten bir sözden sonra ünlü harfle başlayan bir sözcük gelirse, sondaki ünsüz, ikinci sözcüğün ünlüsüne bağlanarak birlikte okunur.³⁹

Ol durur aġrāz u ikrām eyleyen

Şer'üñ aġkāmını iġkām eyleyen [234b]

Şām u seġer şarf idüp evķātuñı

Tāb ile sen himmet idüp zātuñı [260b]

İmâle, kısa bir hecenin aruz veznine uydurulmak üzere uzatılmasıdır. Türkçe kelimelerde uzun sesli bulunmadığı için kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına imâle-i maksûre denir.⁴⁰

Günāh ehline ger ma'lûm olaydı

Ne lezzet virdüġi 'afv-ı cerā'im [53b]

Ķîl ü ķāl ile bulunmaz rāh-ı Ħaķ

Ķāle ķalanlar olur gümrāh-ı Ħaķ [56b]

³⁷ İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s.142.

³⁸ İpekten, **age**, s.146.

³⁹ İpekten, **age**, s.146.

⁴⁰ İpekten, **age**, s.146.

Didi ol *ne* yirüñdendür kudümüñ

Ne bā'ış oldu terk-i merzbümüñ [113b]

Arapça ve Farsça kelimelerde bir uzun heceyi ya da sonu iki sessiz harfle veya hemze ile biten bir heceyi biri uzun diğeri kısa olmak üzere iki hece olarak okumaya imâle-i memdûde denir. Bunun aruzda kusur sayılmadığı ve şairler tarafından şiirdeki ahengi artırmak için özellikle yapıldığı belirtilmektedir.⁴¹

Sa'y idüp hüsni hulkı taḥṣīl it

Hüsni hulk ile nefsi tekṡīl it [35b]

Gerekdür idesin lillāh ta'lim

Kemāl-i luṭf ile taḫrīr ü tefhīm [40a]

Şadr-ı 'ulūm üzre olan kām-kār

Eyler o faqr ile fenā ihtiyār [44b]

Zihaf, uzun okunması gereken hecenin kısa okunmasıdır. Uzun sesli heceleri bulunan Arapça ve Farsça kelimeleri aruza uydurmak için yapılan bir hata olarak görülmüştür.⁴²

Bil imdi bāḳīdür a'māl-i ebrār

Şafā-yı kalb ile gel eyle a'māl [47a]

Bāḳī ol zikr ile gör ol bā'iki

'Āşık ol 'aşk ile gör ol şā'iki [234a]

2.1.3. Kafiye, Redif ve Seci

Kafiye kısaca, en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekir. Kafiye,

⁴¹ İpekten, **age**, s.151.

⁴² İpekten, **age**, s.157.

klasik edebiyat anlayışımızda vezin ile birlikte şiirin bulundurulması gereken iki şartından birisidir. Şiirde ölçüden sonra onun musiki, ses yönünü sağlayayan aheng öğelerinin en önemlisi kabul edilir.⁴³

Divan şiirinde kafiye harfine “revi” denir. Revi, kafiye kendisiyle gerçekleştiği harf olup ikiye ayrılır. Harekesiz revi harfine “mukayyed”, harekeli revi harfine ise “mutlak” denir. Revi ile arasında harekeli bir harf bulunan elif harfine “te’sîs”, te’sîs harfi ile revi harfi arasındaki harfe “dahîl” denir. Dahîllerin harekeleri aynı olmalıdır. Reviden önce bulunan sakın elif, vav, ye harflerine ise “ridf” denir. Reviden önce ridf dışında bulunan harflere ise “kayd” denir.⁴⁴

Kafiyede tekrarlanan harflere göre kafiye çeşitleri ve eserden alınan örnekleri şunlardır:

a. Mücerred Kafiye: Klâsik şiirde yalnız revi harfiyle yapılan kafiye dir.⁴⁵

Berâber olmasun ‘âlimle câhil

Ayağda kalmasun her merd-i kâmil [7a]

Anuñ âline vü aşhâbına hem

Şalât ile selâm olsun dem-â-dem [9a]

Sen uyma ehl-i fışkuñ kavline gel

İdüp tevḥîd-i Ḥakk’uñ yoluna gel [12b]

b. Mürekkeb Kafiye: Üç ayrıdır. Mürdef kafiye, ridf harfinin bulunduğu kafiye dir. Mukayyed kafiye, kayd harfinin bulunduğu kafiye yedir. Müesses kafiye ye, te’sîs harfinin olduğu kafiye denir.⁴⁶ Bu kafiye lere eserden örnekler şunlardır:

Niçe i’zâz ü ikrâm ile Yezdân

Aña mi’râc ile itdükde iḥsân [9a] (kafiye-i mürdef ridf-i elif)

⁴³ M.A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye**, Gök kubbe Yay., İstanbul, 2007, s. 257.

⁴⁴ Saraç, **age**, s. 269-271.

⁴⁵ Saraç, **age**, s. 272.

⁴⁶ Saraç, **age**, s. 272.

Vücûduñ bûte-i ‘aşk içre *ķāl* it

Gider ķālî kelāmuñ cümle *ķāl* it [13a] (kafiye-i mürdef ridf-i elif)

Ol ordı *ķānuñ* çarķa zeyn-i *zerīn*

Semend-i esmāne-i na‘l-i *semīn* [16a] (kafiye-i mürdef ridf-i yâî)

Pes yusa iki cihāndan dest ü *rū*

Cā‘iz ola Hāk ile tā *güft* ü *gū* [142b] (kafiye-i mürdef ridf-i yâî)

Vuzū‘da her zamān *ķānūn-ı şer‘ī*

Gerekdür kim tamāmet ola *mer‘ī* [142a] (kafiye-i mukayyed)

Hāzret-i Hāk kıldı ‘ināyet saña

Eyledi ferman-ı ‘ibādet saña [146b] (kafiye-i müessese)

Redif

Kafiyeden sonra tekrarlanan ek ve kelimelere ise redif denir. Redifler de kafiye gibi aynı şekilde metne ahenk katan öğelerdendir.⁴⁷ *Yenâbî‘ü’l-Yakîn fî İhyâ‘i ‘Ulûmi’d-Dîn*’de ek, kelime ve kelime grubu halinde birçok redif örneği kullanılmıştır:

Yâ İlāhî o şāh-ı devrānı

Tā ebed kıl zamāne sulţānı [6a]

Devlet ü ‘ömrini mezīd *eyle*

Kevkeb-i bahtını sa‘īd *eyle* [6a]

⁴⁷ Saraç, *age*, s. 257.

Ey kerem kânı bâbuña geldüm

Lutfuñ umup cenābuña geldüm [109b]

Seci

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn’ın asıl yapısı mensur olarak yazılmıştır. Arapça - Farsça kelime ve terkiplerin çokça görüldüğü eserin mensur bölümünde hemen her cümlede seciye rastlanır. Şiirdeki kafiyeve tekabül ettiği düşünülen seci, Türk edebiyatında söze güzellik ve süs katan ifadelerden biri olarak görülmüştür. Seci sözlükte kumru, güvercin, gibi kuşların aynı sesleri tekrarlayarak ötmeleri, kastetme, bir yola girme, dişi deve homurtusu anlamlarına gelir. Terim anlamı ise nesirde birbirine çoğunlukla bir edat ile bağlanmış kelime, kelime grupları veya cümlelerin sonlarında görülen ses benzeşmesidir. Secinin bir harften oluşabileceği gibi birden fazla harfte, bir kelime veya birden fazla kelimedenden de oluşabileceği belirtilir.⁴⁸ Yapısına göre seci üç kısımda incelenir. Bunların tanımları ve eserden örnekleri şu şekildedir:

a. Mütevâzî seci (sec'-i mütevâzî)

Mütevâzî seci, fasılaların revî harfî ile birlikte vezin itibarıyla de aynı olmasıdır.⁴⁹

Ma'lûm ola ki 'ilm-i nâfi'-i *ṭâlib* ve taḥṣîle *râğıb* olan ... [30b]

... mevcûd aña *mümmâsil*, ol mevcûda *mu'âdil* degildür. [71b]

Ey sâlik-i *âkil* ve ey mürîd-i *âlim* ve *âmil* [89a]

b. Mutarraf seci (sec'-i mutarraf)

Bu seci, farklı vezinlerdeki kelimelerin son harflerinin yani revî harflerinin aynı olmasıdır.⁵⁰

⁴⁸ Seci hakkında geniş bilgi için bkz.: Ayşe, Yıldız, (2002), Eski Türk Edebiyatında Seci, Yayımlanmamış YL Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara; Ali, Bulut, (2013). **Belâgat. Meânî-Beyân-Bedî**. İstanbul. M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., s. 313; İsmail Durmuş, "Seci", **TDVİA**, C.XXXVI, İstanbul, TDV Yay., 2009, s. 273-275; Mustafa İsmet Uzun, "Türk Edebiyatında Seci", **TDVİA**, C.XXXVI, İstanbul, TDV Yay., 2009, s. 275-276; M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belagat**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2016, s. 257; Ayşe, Yıldız, (2007) "Bazı Belagat Kitaplarına Göre Secinin Tanımı ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", **Turkish Studies**, Volume 2/4, s. 1055-1065; Cihan Okuyucu, Ahmet Kartal, M. Fatih Köksal, **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, İstanbul, Kesit Yay., 2011, s.21-32.

⁴⁹ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belagat**, s. 257.

⁵⁰ Saraç, **age**, s. 257.

Esrar-ı kelâm-ı İlâhî'ye nihâyet ve baır-i belâgatine gâyet yokdur.

[234a]

... 'ibâdet-i evrâda meşğûl olup mescidde hûlûş-ı fevâdla kâ'im ve zikrullâhiye müdâvim ola. [334a]

c. Murassa seci (sec'-i murassa)

Murassa seci de fasılalarda olduğu gibi ondan önceki kelimelerin de karşılıkları olan kelimeler ile secili ve aynı vezinde olmasıdır.⁵¹

Ve her bülbül-i pâkîze-edâ-i gülistân-ı belâgat. Ve tûtî-i sülhan-senc-i şeker-hây-ı bostân-ı feşâhat. [2a]

Feyz-i rahmet-i ezeliye mebde' olan Rahmân ve Rahîm, âb-ı hilmîyle ateş-i gâdab-ı def'ine menba' olan Kerîm ve Halîm'üñ rahmâniyyetine ...[68a]

... ba'zını fazlıyla dârü'l-huld-ı cinâne idhâl ve ba'zını 'adliyle dârü'l-'azâb-ı cahîme irsâl eyleyüp ... [88a]

2.1.4. Tür Özellikleri

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmî'd-Dîn'in mensur ve manzum bir yapısının olduğunu ve manzum parçaların neredeyse eserin yarısını oluşturduğunu belirtmiştik. Müellif, bu parçaları yukarıda belirtildiği üzere konuyu açıklamak ya da desteklemek amacıyla ve şekil başlıklarıyla isimlendirerek yazmıştır. Ancak bunları muhtevasına göre incelediğimizde bazı parçaların tevhid, münacât, na't, medhiye gibi tür özellikleri taşıdığını görmek mümkündür. Aynı şekilde mensur kısımlarda da müstakil olmasa da konular içinde hilye, şemâil, kıssa-i enbiyâ, kıssa-i evliyâ, menâkıbnâme gibi özellikler taşıdığını görmekteyiz. Bu türleri eserden örnekleriyle çalışmamızın muhteva incelemesi kısmında ele aldık.

2.2. Dil ve Üslup Özellikleri

2.2.1. Dil Özellikleri

Arapça, Farsça ve Türkçeden müteşekkil olan Osmanlı Türkçesi, gramer yapısı ve söz varlığı bakımından tarih içinde çeşitli aşamalar geçirmiş ve bu aşamalar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.⁵²

⁵¹ Saraç, age, s. 257.

⁵² Bu sınıflandırmaların bazıları için bkz.: Faruk Kadri Timurtaş, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, İstanbul, 1994, s. 8; Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul,

Osmanlı Türkçesinin XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın büyük bir bölümünü içeren döneminde özellikle yazı diline sokulmaya başlanan Arapça ve Farsça ifadelerin Türkçeye etkisinde hızlı bir artışın görüldüğü ve bu nedenle XVI. yüzyılın sonundan XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dönemde de dilin oldukça karmaşık bir yapıya büründüğü gözlenir. Bu karışıklık içinde Türkçe unsurlar, Arapça ve Farsça unsurlar içinde görünmez bir hale gelmiştir.⁵³

XVII. yüzyıl Osmanlı sahasının, Türk edebiyatının en verimli ve en parlak alanı olduğu ifade edilir. Türk edebiyatının, XVI. yüzyılda ulaştığı olgun ve verimli yapısını bu yüzyılda da koruduğu, özellikle yüzyılın ilk yarısında, edebi türlerdeki çeşitliliğin ve edebi eser sayısının arttığı gözlenir.⁵⁴ Yazılan dinî-tasavvufî risaleler, evliya menkıbeleri ve efsaneleşmiş hikâyeleri nakleden manzum-mensur pek çok eserle birlikte, Arapça ve Farsçadan yapılan tercümeler kültür hayatını canlandırmaya başlatmıştır.⁵⁵

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn, bu kültür hayatının bir parçası olarak XVII. yüzyılın başında yazılmış bir eserdir ve dildeki karmaşıklığı bu eserde fazlasıyla görmek mümkündür. Yani eserde üç dilin de kelime ve terkipleri kullanılmıştır. Mensur kısımda özellikle kitap (bölüm) başlangıçlarında Arapça-Farsça kelime ve terkipleri fazlasıyla görmemize karşın, müellif, konuları açıkladığı bölümlerde daha sade bir dil kullanır. Örneğin ikinci kitaba iki beyitlik bir Arapça şiirle başlar ve mensur olarak şu şekilde devam eder:

“**Neşr:** Sipâs-ı bî-ķıyâs Rabbü'n-nâsa sezâdur ki ħamd ü şükri râfi'-i ħicâb ve ħadî's-sübül olup ol Ĥallâķ-ı cüz' ü kül-i [64^a] riyâzet ve taķvâ-yı sebeb-i irtifâ' zulumât-ı ħiss ve ĩmân-ı bi'l-ġayb, miftâĥ-ı ĥazâyîn-i keşf-i ķudsi, kulüb-ı 'arifân-ı celâl-i eĥadiyyet ve 'âşikân-ı cemâl-i şameddiyyet, âşâr-ı taķvâ vü tevĥîd ile behişt-den ĥişşedâr olup bişâţ-ı ķurb-ı ilâĥiye ķarîn ve envâ'-ı meserrete rehîn olmuşlardır. [63b-64a]”

Konuyu tahkiye ettiği bölümlerde ise daha açık bir dil kullanır:

Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 1993, s. 17-20; Nurettin Demir, Emine Yılmaz, “Osmanlı Türkçesi”, Ankara, **Türkler**, C. 11, 2002, s. 476-477; Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi”, Ankara, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, 2005, s. 561; Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2009, s. 43-45.

⁵³ Ergin, **age**, s. 18.

⁵⁴ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yay., 2005, s. 178.

⁵⁵ Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Ankara, TTK Basımevi, 1949, s.24.

“... şeref-i şoḥbetleriyle müşerref iken beyāz cāme ile bir kimesne zuhūr itdi. Şaç ve meḥāsinleri ḡāyet siyāh idi ve eṣer-i seferden müberrā olup ‘alāyim-i sefer müşāhede olunmayup aşḡāb-ı kirāmdan birimüz ol kimesneyi bilmez idik. Raşūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ile oturdı ve dizlerini mübārek dizlerine ṭayadı ve ellerini faḡzına ḳodı. “Yā Muḥammed, ĩmāndan baña ḡaber vir.” didi. [64a]”

Müellif konu anlatımında geçen konuşmaları genellikle yukarıda olduğu gibi Türkçe olarak verir ancak bazen de Arapça olarak anlatır.

“ [Neṣr:] Ehl-i ‘irfāndan biri ma‘rifetullāhdan su‘āl olundukda “*Vücūd-ı ta‘zīmi’llāhi Te‘ālā fī bāṭınike yemne‘uke ‘ani’t-teṣbīhi ve’t-ta‘ṭīli.*”⁵⁶ diyü cevāb virmişdür. [71b]”

Eser döneminin Osmanlı Türkçesi özelliklerini taşımasına karşın, eserde az da olsa Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini gösteren bazı arkaik kelimelere de yer verilmiştir:

Seni kıble idenleri *dükeli*

Ṭamuya girmeden ḡimāyet kıl [217a]

“*Ḳanḳı* a‘māl efḡaldür?” diyü su‘āl itdükde... [353b]

‘Ömer *eyitdi* “Anlar daḡı Ḥāzret-i Muḥammed’e tābi‘ olup ĩmāna geldiler mi?” Sa‘d *eyitdi*... [121b]

Üç güne dek *ḳaḳışup* ayrılısalar cā’iz durur [410a]

2.2.2. Üslup Özellikleri

Eser, mensur-manzum bir yapıya sahip olduğu için eserin üslubunu mensur için ayrı, manzum için ayrı değerlendirmek uygun olacaktır.

Eser, *İhyā* ile ilgili olduğu için öncelikle İmam Gazzâlî’nin *İhyā*’da nasıl bir üslup kullandığına bakmakta fayda vardır. Bu konuda Suat Cebeci şunları söyler:

“*Bir eserin hitap ettiği okuyucu kesim halk tabakası olunca iletişim kurallarına göre bu eserin muhtevasının ve dilinin halkın kolayca anlayabileceği düzeyde*

⁵⁶ Anlamı: “Allah’ın büyüklüğünün sende olması seni teşbih ve ta’tilden alıkoyar.”

ve düzende olması beklenir. İhyâ'nın genel olarak böyle bir üslupla yani sade ve kolay anlaşılır bir dille yazıldığını söylemek mümkündür.⁵⁷

“Gazali, klasik eserlerde rastlanmadığı şekilde önce İhyâ'yı yazma amacını açıklamış, hangi konular üzerinde duracağını göstermek için eserinin bölümleri, bu bölümler içinde hangi konuların yer alacağı hakkında bilgi vermiştir. Böylece okuyucu ilk başta yazarın amacı ve eserin muhtevası hakkında bilgi sahibi olmaktadır. İhyâ'nın kendine has özelliklerinden biri de her konu işlenirken muhteva ve şekil yönünden standart bir düzenin uygulanmış olmasıdır. Buna göre alt başlıklar bazen değişse de her konu şu dört aşamada ele alınıp hiyerarşik bir düzen içinde işlenmiştir:

- a. Konunun takdimi (tanımı, dini hükmü, ittifak ve ihtilaf edilen yönleri)
- b. Konunun kısımları ve bunlara dair ayrıntılar
- c. Faydaları ve bu faydaları temin etmenin yolları
- d. Sakıncaları ve bunlardan korunmanın yolları

Bu sistem, okuyucunun basitten karmaşık olana, genelden ayrıntılara doğru zihinsel bir seyir izleyerek konuyu mantıki bir silsile içinde kavramasını kolaylaştırıcı güzel bir yoldur.⁵⁸

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn'in'de de müellif, eserin genelinde Gazzâlî'nin bu üslubuna sadık kalmış ve konu anlatımını aynı düzende işlemiştir. Konuları işlerken “Ey gâfil-i sâhî ve ey meşğûl-i melâhî! [12b], İmdi ey tâlib, ma'lûm ola ki ...[18a], Ey sâlik, [19b], Ey mürîd-i reşîd ve ey tâlib-i sa'îd! [30b]” şeklinde sık sık karşısındakine hitap eder. Aynı hitabı şiirlerinde de görmek mümkündür:

Gel ey tâlib işit benden bu nakli

Tağıtma zülf-i dilber gibi 'aklı [32a]

Bu şekilde karşısındakini uyarıcı, ona öğüt verici, yol gösterici ve kimi yerde de emredici bir üslup takınır.

⁵⁷ Suat Cebeci, "Yazılı Dini İletişim ve Gazali'nin İhyası", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Ankara, C.XIII, S. 3-4, 2000, s. 467-472.

⁵⁸ Suat Cebeci, "Yazı Dili ve Yazılı İletişim Bağlamında Gazali'nin Üslubu", **Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]**, 2011, C. XLVII, S. 3, s. 135-146.

Eser, yukarıda da belirtildiği gibi, *İhyâ*'nın bir tercümesi değildir. Müellif, konuları anlatırken bazı cümleleri *İhyâ*'dan birebir tercüme ederek alır, bazı yerlerde de kendi cümlelerini kullanır. Eserin birçok yerinde “*İhyāu ‘Ulūm’*da mervîdür ki [10b], *İhyāu ‘Ulūm’*da muşarraḥ ve merķūmdur [21a], *İhyāu ‘Ulūm’*da meşṭūr ve merķūmdur ki [21b], *İhyā*'da iş‘ār olunmuşdur [24b], *İhyāu ‘Ulūm’*da meşṭūrdur [42b, 150a, 307b ...]” gibi ifadeler yer verir. Bazı yerlerde de İmam Gazzâlî'ye “... şāḥib-i *İhyā* ... [24b, 33b, 61a...]” şeklinde gönderme yapar. Hatta “Şāḥib-i *İhyā*'nuñ bu kelāmında ba‘zı melāhide müteḥayyir olup ma‘nāsın idrāk itmemişdür. Ammā zihni derrāk olan şāḥib-i idrāke ḥafī degildür. Bu kelām iki vech üzre intizām bulur. [402a]” şeklinde kendi yorumlarını ilave eder. Yine kendince uygun gördüğü yerlerde de düşüncelerini yazmaktan çekinmez. Örneğin kendi zamanındaki alimler hakkında şu şekilde bir yorum yapar:

“Aşl-ı cemîl mu‘āmele-i ḳalb ile olan ‘ilmi tekmiöldür. [Ki zamānımız ‘ulemāsi]⁵⁹ ‘ilmi manşib ‘add idüp tasalluṭ-ı a‘dāya vesîle ve ḥıṭām-ı dünyā taḥşîline zerî‘a ittiḥād idüp müsteḥaḳ-ı seḥat-ı Raḥmān [21^a] ve mûcib-i dıḥk-ı şeyṭān olurlar. [20b-21a]”

Böylece eser sadece bir tercüme değil, telif-tercüme şekline bürünür.

Eserde seci örneklerini bol bol görmek mümkündür. Şekil ve muhteva incelemesini yaptığımız bölümde bunlara örnek verilmiştir. Ayrıca eserde yakın anlama gelen kelimelerin de sıklıkla bir arada kullanıldığını görürüz.

‘āḳıl u lebīb [9b]	meşṭūr ve merķūmdur ki [21b]
münevver ü rüşen olur [29b]	taşrîḥ ü tebyîn [30a]
zāhir ü nümāyān olmaḳ için [91a]	zecr ü men‘ [92a]
zāhir ü ‘ayāndur [331b]	

Manzum parçalar müellifin şairliğini göstermesi bakımından oldukça zengindir. Müellif, gerek kullandığı nazım şekilleriyle gerekse aruzu kullanma gücüyle şiire olan hakimiyetini göstermektedir. “*Nazm, mesnevi, kıt‘a, şi‘r, beyt*” gibi başlıklarla mensur anlatımdaki tekdüzeliğe ara vermiş ve konuya uygun olarak konu sonlarında ve

⁵⁹ Bu ifade eserde derkenarda yer almaktadır.

kendince uygun gördüğü yerlerde manzum parçalarla nesrini süslemiştir. Bu manzum parçalar Türkçe, Arapça ve Farsça olmakla birlikte eserde “mülemma”⁶⁰ denilen Türkçe, Arapça ya da Farsça karışık olarak yazılmış parçalar da bulunmaktadır. Bu da müellifin Arapça ve Farsçaya, bu dillerde şiir yazacak kadar hâkim olduğunu göstermektedir. Mensur kısımlarda görülen Arapça-Farsça kelime yoğunluğu şiirlerde pek görülmez. Şiirlerindeki dil mensur kısma göre daha sade denilebilir.

Şiirler genellikle öncesinde mensur olarak anlatılan konunun ya da bir ifadenin açıklayıcısı şeklindedir:

“El-ḥaḳ Kaʿbe-i Muʿazzama ve Medīne-i Münevvere’nüñ şeref ve faẓīletleri ḥadden efzūn ve dāʿire-i taḥrīrden bīründür.

Nazm:

[*Feʿilātün feʿilātün feʿilün*]

Birisi menşe-i Sulṭān-ı Rusūl

Birisi mesken-i hādī-i sūbūl

Birisi maṭlaʿ-ı mihr-i şaḳaleyn

Birisi maḡrib-i māh-ı kevneyn

Birisi menbit-i Ṭübā-yı cinān

Birisi ravza-i gülzār-ı cinān [203a]”

Ancak müellif, konu anlatımı esnasında yer verdiği tamamen Arapça olan bazı şiir ya da beyitleri *İhyâ*’dan almıştır. Müellif konuları anlatırken İmam Gazzâlî’nin üslûbuna uygun olarak bu şiirleri ya olduğu gibi ya da şiirin kendince uygun gördüğü beyitlerini almıştır. Hatta bazılarının birkaç beytini alıp kendi dizeleriyle de tamamlamıştır. Örneğin aşağıdaki şiir açıklanan konunun devamında *İhyâ*’da da yer almaktadır.⁶¹

⁶⁰ Dilçin, *age*, s. 506.

⁶¹ Şiir için bkz.: el-Mardini, *age*, 5/368.

Nesr: Şöhbət-i aḥmakı kaṭ‘ itmek takarrüb-i ilallāhdur, diyü naql olunmuşdur. Zīrā aḥmak ‘adem-i ‘ilminden menfa‘at murād iderken ilkā-yı mazarrat ider.

Kıt‘a:

انى لأمن من عدو عاقل

واخاف اخأ يعتريه جنون

والعقل فن واحد و طريقه

يدري فيقصد فالجنون فنون⁶² [379a]

Aşağıdaki şiirin ikinci beyti *lhyā*’da da mevcuttur ve müellif beytin anlamına uygun gelen bir beyt de kendisi eklemiştir.

Nesr: Ve muḥabbet daḥı ḥuḏūz-ı nefsāniyye ve mu‘āmele-i rūḥāniyye ile imtiḥān olunur. Gāh olur ki muḥabbet ğalebe idüp nefs için aṣlā ḥaḏḏ u sürūr mülāḥaḏa olunmaz.

Naẓm:

[*Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*]

Her ne kim yārūñ iḥtiyārıdur

‘Aşıkın ol daḥı qarārıdur

اريد وصاله و يريد هجري

[371a] **Nesr:** فاترك ما اريد لما يريد⁶³

⁶² Anlamı: “Akıllı düşmandan güvendeyim, deli kardeşimden ise güvende değilim. Aklın yolu birdir. Aklın yolu anlamak ve anlatmaktır. Delillik ise böyle değildir, deliliğin yolu çoktur.”

⁶³ Anlamı: “Ben ona kavuşmak istiyorum halbuki o benden ayrılmak istiyor. Ben onun istedikleri için kendi istediklerimi terk ediyorum.”

Bazı şiirlerinde anlatım tekniği olarak öğüt verici bir üslûb kullanmış, karşısındakine tavsiyelerde bulunmuştur. Aşağıdaki şiir buna bir örnektir.

Nazm:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Sa'y idüp hüsni-i hulkı tahşîl it

Hüsni-i hulk ile nefsi tekmîl it

Şakın erbâb-ı kibre yâr olma

Gülşen-i 'âlem içre hâr olma

Lutf u in'âm-ı Hakk'ı yâd eyle

Cânuñı zikri ile şâd eyle [35b]

Kitap ya da bölüm sonlarındaki şiirler ise genellikle dua mahiyetindedir. Örneğin aşağıdaki şiir üçüncü kitabın sonunda padişaha dua niteliğinde yazılmıştır:

Nazm:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Elâ ey pâdişâh-ı pâk-i gevher

Hidâyet saña her dem ola rehber

Hudâ erzânî kıldı saña bahtı

Saña ısmarladı bu tâc u tahtı

Kamûmuz cân u dilden çâkerüñdür

Güneş sensün cihân hâk-i derüñdür

Süleymān-ı zamānsın bir hemān mūr

Deger sensün biziz çün kıatre-i hūr

Bahır kıandan habāb-ı hūr kıandan

Süleymān-taht kıandan mūr kıandan

Güneşsin eyledük sāyeñde ārām

Olupdur cümlemüz fermānuña rām

Saña vācibdür ey Sulṭān-ı ‘Ālem

Ola devründe ehl-i Ka’be hurrem

Şerefdür hizmet itmek ol diyāre

Şehin-şāh-ı cihān-gerdün vaķāre

Ahālī-i harām devründe her an

Ola ihsānuñ ile şād u handān

Diyār-ı Yeşrib ü Baṭḥā’yı her dem

Nesīm-i ‘adlün itsün tāze hurrem

Ġubār-ı Ravza’i kuḥl-ı başar kııl

Hicāze ‘ayn-ı ‘adliyle nazar kııl [220b - 221a]

2.3. Muhteva Özellikleri

2.3.1. Eserin Genel Muhtevası

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn, İmam Gazzâlî'nin *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'i esas alınarak yazılmış bir eserdir. Eser her ne kadar yukarıda adı geçen kaynaklarda *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'in bir tercümesi olarak tanıtılmışsa da aslında tam bir tercüme olmayıp müellifçe önemli görülen kısımların alınması ve yorumlanması ile oluşturulmuştur. Eserin ismini "*İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'in İçindeki Sağlam Kaynaklar" şeklinde çevirdiğimizde bu durum daha da iyi görülecektir. Bu şekliyle eser, telif-tercüme olma özelliği taşır. Müellif, eserin muhtevası ile eserde nasıl bir yol izleyeceği hakkında ve esere neden böyle bir isim verdiği konusunda açıklama yapmaz.

Müellif eserine iki beyitlik bir Arapça şiirle başlar. Hemen ardından mensur olarak kısa bir gül bahçesi tasviri yapar. Bununla eserini yeni açılan bir goncaya benzetir. Daha sonra Farsça bir şiirle devam eder. Şiirden sonra hem mensur hem manzum olarak hamdele ve salvele bölümüne yer verir. Bu bölümleri kısa tutan müellif, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* ve İmam Gazzâlî hakkında övgü dolu sözler söyleyerek yukarıda bahsedildiği üzere eseri yazma sebeplerini anlatır. Eserin isminin ne olacağını da söyledikten sonra otuz üç kitap ve bir sonuç bölümünden oluşacağını belirtir. Müellif, bu kitabı yazmakla dua almak istediğini bir şiirle söyledikten sonra mensur olarak bir fihrist mahiyetinde otuz üç kitabın isimlerini yazar. Bu kitapların sıralaması ve isimleri şu şekildedir:

"Evvelki kitâb 'ilm ü 'ibâdetüñ ef'âliyyet ü şerefindedür, **ikinci kitâb** kavâ'id-i 'aķâyiddedür, **üçüncü kitâb** esrâr-ı şahâret ve şalât u zekât u şıyâm u hacdadur, **dördüncü kitâb** âdâb-ı tilâvetdedür, **beşinci kitâb** ezķâr u vird ü da'avâtdadur, **altıncı kitâb** tertîb-i evrâd ve tebyîn-i evķât beyânındadur, **yedinci kitâb** âdâb-ı ekldedür, **sekizinci kitâb** nikâhdadur, **toķuzuncu kitâb** âdâb-ı kesbdedür, **onuncu kitâb** helâl ve harâmdadur, **on birinci kitâb** âdâb-ı şoķbet ü mu'âşeretdedür, **on ikinci kitâb** 'uzlet beyânındadur, **on üçüncü kitâb** âdâb-ı seferdedür, **on dördüncü kitâb** sema' ve vecddedür, **on beşinci kitâb** emr bi'l-ma'rûf nehy 'ani'l-münkerdedür, **on altıncı kitâb** âdâb-ı ma'îšet ve aķlâķ-ı nübüvvetdedür, **on yedinci kitâb** şerķ-i 'acâyib-i ķalbdedür, **on sekizinci kitâb** riyâzet-i nefsdedür, **on toķuzuncu kitâb** âfet-i ekl ü cima' ve âfet-i lisândadur, **yigirminci kitâb** ğaķab u hıķd u ğaseddedür, **yigirmi birinci**

kitāb zemmi dünyā beyānında ve buhl u cāh u riyādadur, [8^b] **yigirmi ikinci kitāb** zemmi kibrde ve ‘ucb u ğurūrdadur, **yigirmi üçüncü kitāb** tevbe beyānındadır, **yigirmi dördüncü kitāb** şabr ve şükr beyānındadır, **yigirmi beşinci kitāb** havf ü recā beyānındadır, **yigirmi altıncı kitāb** zühd ü fakrdadur, **yigirmi yedinci kitāb** tevḥīd ve tevekküldedir, **yigirmi sekizinci kitāb** maḥabbet ü şevḳ ve üns ü rızā beyānındadır, **yigirmi toktuzuncu kitāb** niyyet ve iḥlāş ve şıdk beyānındadır, **otuzuncu kitāb** murāḳabe ve muḥāsebe beyānındadır, **otuz birinci kitāb** tefekkür beyānındadır, **otuz ikinci kitāb** zıkr-i ba’s ve teşevvür beyānındadır, **otuz üçüncü kitāb** mā-şadaḳ-ı ḥātime-i misk olup efdaliyyet-i Ḥayru’l-Enām ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām beyānındadır. [8a-8b]”

İmam Gazzālî, *İhyâ*’yı, dört ana kısım (rub) üzerine tesis etmiştir ve her bir kısım on kitaptan oluşmaktadır.⁶⁴ Burada ise müellif, eseri kısımlara ayırmayıp doğrudan kitap isimlerini sıralamıştır. Ancak *İhyâ*’da ayrı kitaplar olan taharet, namaz, zekat, oruç ve hac konularını üçüncü kitapta birleştirmiştir. Yine yirmi birinci kitapta üç ayrı kitabı ve yirmi ikinci kitapta da iki kitabı birleştirmiştir. Dolayısıyla *İhyâ*’da kırk olan kitap sayısı burada otuz üç olarak geçmektedir.

Müellif, kitap isimlerini bu şekilde sıralayıp kitabının tamamlanması için hem mensur hem de manzum şekilde Allah’a dua ettikten sonra eserin asıl bölümüne birinci kitabın ismini kırmızı mürekkeple yazarak başlar.

Eserin elimizdeki nüshasında yukarıda belirtilen 33 kitaptan 11 tanesi mevcuttur. Eser, 11. kitabın sonunda şiir şeklinde padişah için yapılan bir dua ile biter. Eserin bu şekilde bitimi birtakım soruları da beraberinde getirir. İlk akla gelen, eserin müellif tarafından on birer kitaptan oluşan üç cilt olarak planlanmış olma ihtimalidir. Aşağıda eserin bölümleri içinde belirteceğimiz üzere müellifin bazı konuları anlatırken “İnşâ’allah Kitāb-ı Semā’da beyān olunur. [25a]; İnşâ’allah Kitāb-ı Riyā’da tafşîl olunur. [30b]; Tafşîli inşâ’allah Kitāb-ı Havf’da beyān olunur. [157a] ...” şeklinde göndermeler yapması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Çünkü bahsedilen kitaplar eserde olmayıp müellifin planına göre Kitab-ı Sema 14, Kitab-ı Riya 21 ve Kitab-ı Havf 25. kitaplardır. Yaptığımız araştırmalarda şu ana kadar eserin devamı

⁶⁴ Bu kısım ve kitaplar için bkz.: el-Mardini, *age*, 1/47.

niteliğinde olabilecek bir yazma tespit edemedik. Ayrıca esere ait başka bir nüsha da olmadığı için karşılaştırma imkanı bulamadık.

Bir başka soru da müellifin eseri bu şekilde tamamlayıp tamamlamadığıdır. Zira eser bu şekilde tamamlanmış ve devamı yazılmamış olabilir. Eserin yukarıda verilen fihristinde dikkat çeken bir durum vardır. Şöyle ki fihristte on birinci kitaba kadar olan kitap isimlerinin altında rakamlar vardır. Bu rakamlar, eserdeki kitapların (bölümlerin) başladığı sayfalara ait varak numaralarıdır. On birinci kitaptan sonra herhangi bir numara yoktur. Ancak rakamların müellif tarafından mı yoksa sonradan başka biri tarafından mı yazıldığı bilinmemektedir. Bu durum eserin burada tamamlandığının bir göstergesi olabilir.

Eseri, *İhyâ'nın* Yusuf Sıdkî el-Mardini'ye ait olan tam tercümesi ile karşılaştırdığımızda konuların işlenişinde, sıralanmasında, *İhyâ'da* anlatılanların, özellikle ayet, hadis ve rivayetlerin düzeninde paralellik görülür. Ancak konuları anlatma sırası aynı olsa da kitapları ya da bölümleri kendi içinde bâb ya da fasıllara ayırmada farklılıklar vardır. Müellif, *İhyâ'nın* bölüm ayırma düzeninden farklı bir yol izlemiş ve kendine göre bir ayırım yapmıştır. Ancak bu ayırım *İhyâ'nın* konu anlatım düzenini bozmamıştır. Örneğin, aşağıda bahsedileceği üzere, *İhyâ'nın* yedi bâbdan (bölüm) oluşan ilk kitabı *Kitâbu'l-İlm*, *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'de altı bâbdan (bölüm) oluşmaktadır.

Müellif, *İhyâ'nın* konu sıralamasına uymakla beraber yalnızca *İhyâ'da* Ezkar ve Daavât kitabında yer alan “Faziletü's-Salât” kısmını burada üçüncü kitap içinde “Faşl-ı hâmis. Fî beyân fazîleti's-şalât.” şeklinde bir fasıl açarak anlatır. Ve burada *İhyâ'da* anlatılanların dışında farklı eserlerden ve kişilerden de alıntılar yaparak Hz. Peygamber'e salat ve selam getirmenin faziletlerini anlatır.

Eserinde kendince uygun gördüğü yerleri alarak *İhyâ'yı* özetlemeye çalışan müellif, bunu yaparken yine kendince bazı değişiklikler yapmıştır. Örneğin aşağıda bahsettiği rivayette, *İhyâ'ya* göre, Hz. Peygamber'in rast geldiği ilk kişi Hz. Ali değil, Hz. Ebû Bekir'dir.

“[Neşr:] Hâzret-i Rasûl şallallâhu [225^b] ‘aleyhi ve sellem bir gün güzâr iderken Hâzret-i ‘Alî⁶⁵ kerremallâhu vecheye rast gelür ki hufye Qur’ân-ı

⁶⁵ *İhyâ'da* bahsedilen bu olayda Hz. Peygamber'in rast geldiği ilk kişi Hz. Ali değil, Hz. Ebû Bekir'dir. Bkz. el-Mardîni, age, 3/202.

‘Azīm’i tilāvet ider. İẖfādan murādını su’āl itdükde “Münācāt itdüm, hafıyyeten elfāza ‘ālemdür.” diyü cevāb virür. Ve H̱azret-i ‘Ömer’e rast gelür görür ki cehr ile kırā’at-ā āyāt-ı beyyināt ider. Cehr ile tilāvetüñ sebebinden su’āl itdükde “Şeytānı zecr iderem.” diyü cevāb virür. Ve H̱azret-i Bilāl’e rast geldükde birkaç āyet-i kerīmeyi bir süreden ve birkaç āyet-i kerīmeyi süre-i āhireden tilāvet ider. H̱ikmetinden su’āl itdükde “Tıbbīyi ṯible ẖalt iderem.” diyü cevāb virdi. H̱azret-i Risālet-Penāh “Cümlesini taḥşīn ve ef’allerini işābetle tezyīn itdi.” diyü İhyā’da meşḫūrdur. [225a-225b]”

Yine İhyā’da Selmân-ı Fârisî’ye ait olduğu söylenen sözü hadis-i şerif olarak almıştır.⁶⁶

“... ve bir ḥadīs-i şerīfde dahı meh-mā-emken “Şeref-i ḥaccla müşerref veyā şevāb-ı ğazāya nā’il veyā billāh mescid ta’mīrine ‘āzim olduğunuz vakt intikāle himmet idüñ tācir ü cābī irtihāl itmeñ.” diyü buyurdıkları ... [329a]”

Ayrıca müellif, konularla ilgili olarak İhyā’da yer almayan hadisleri de yer yer kullanarak ve bazı kişilerin görüşlerine yer vererek, Ebussuud Efendi gibi, eserin muhtevasını zenginleştirmiştir. Bu yönleriyle eser tam bir tercüme olmayıp telif-tercüme görünümü kazanmıştır.

Yenâbî’ü’l-Yakīn fī İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dīn’in İmam Gazzâlî’nin İhyâ’u ‘Ulûmi’d-Dīn’inden ve diğer İhyâ tercümelerinden farkı, eserin manzum ve mensur bir yapıya sahip olmasıdır. Arapça, Farsça, Türkçe ve hatta karışık olarak yazılmış bu manzum parçalar eserin hemen hemen yarısını ihtiva etmektedir.

Eserin başka bir farkı da içinde dört halife için yazılmış bölümlerin olmasıdır. Müellif, ikinci kitabın üçüncü bölümünden sonra fasıllar halinde dört halifeden bahseder. Bu fasıllar, her bir halife için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu fasılları yazma nedenini şöyle açıklar:

“Bu taḥarrüb-i dil-firīb ile çehar-yār-i güzīn-i sa’adet-ḳarīn ahvāllerin taḥrīr ü tebyīn itmek münāsib görölüp bu kitāb-ı imānı ahvāl-i çehār-yāri beyān ile itmām idüp dört faṣl üzre inḳisām buldı. [107a]”

⁶⁶ Selmân-ı Fârisî’ye ait söz için bkz.: Bkz. el-Mardīnî, age, 4/276.

Eserde konular kitap içinde bâb ve fasıllara ayrılarak anlatılır. Konuyu mensur olarak anlatan müellif, hem bu bâb ve fasıllardan sonra hem de kendince uygun gördüğü yerlerde konuyu özetleyen ya da tamamlayan bir şiir söyler. Aynı şekilde müellif, eserdeki her kitabın sonunu bir şiir yazarak bitirir. Bu şiirler müstakil şiirler değildir ancak muhteva bakımından yukarıda belirtildiği üzere içinde tevhid, münacat, na't, medhiye gibi özellikler taşıyanlar vardır. Bu şiirlerden 1, 3, 6, 7, 9, 10 ve 11. kitapların sonundakiler devrin padişahı Sultan I. Ahmed içindir. Müellifin özellikle kitap sonlarında padişaha dua mahiyetindeki yazdığı şiirler aynı zamanda padişah için bir medhiye sayılabilir. Arapça "övgü" anlamına gelen medh kökünden türemiş olan medhiye, terim olarak birini övmek için yazılmış şiirlere verilen addır. Medhiyelerde genellikle sultanlar, din büyükleri, devlet adamlar gibi kişiler övülür.⁶⁷ Aşağıdaki şiir buna bir örnektir:

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Elā ey pādīşāh-ı pāk-i gevher

Hidāyet saña her dem ola rehber

Ḥudā erzānī kıldı saña baḥt

Saña ısmarladı bu tāk u taḥt

Kamūmuz cān u dilden çākerüñdür

Güneş sensün cihān ḥāk-i derüñdür

Süleymān-ı zamānsın bir hemān mūr

Deger sensün biziz çün katre-i ḥūr

⁶⁷ Mermer, Koç Keskin, **age**, s. 139.

Bahîr kıandan ħabâb-ı ħûr kıandan
Süleymân-taĥt kıandan mûr kıandan

Güneşsin eyledük sâyeñde ârâm
Olupdur cümlemüz fermânuña râm

Saña vâcibdür ey Sulţân-ı ‘Âlem
Ola devrũñde ehl-i Ka’be ħurrem

Şerefdür ħizmet itmek ol diyâre
Şehin-şâĥ-ı cihân-gerdûn vaķâre

Aĥâlî-i ħarâm devrũñde her an
Ola iĥsânuñ ile şâd u ħandân

Diyâr-ı Yeşrib ü Baĥĥâ’yı her dem
Nesîm-i ‘adlũñ itsün tâze ħurrem

Ġubâr-ı Ravza’i kuĥl-ı başar kııl
Ĥicâze ‘ayn-ı ‘adliyle nazâr kııl [220b - 221a]

Kitabın düzenini *İhyâ*’ya göre yapan müellif, bazı kitapların başında o kitabın kaç bölüm olacağını söyler bazılarında doğrudan bölümlere geçer.

Müellif, anlattığı konuyla alakalı olarak *İhyâ*’da da yer alan bazı eserlerden burada da alıntılar yapar. Bu eserler, *Bezzâziye*, *Enîsü’l-Münkatî’in*, *Esmâ*, *Faslü’l-Hitâb*, *Hüsnü’l-Manzûr*, *İbn-i Cüreyc*, *İsmetü’l-Enbiyâ*, *Kavlü’l-Fasl*, *Kenzü’l-‘İbâd*,

Kitabü's-Sa'âdet fî Ma'rifeti'l-'İbadet, Kûtü'l-Kulûb, Me'âlimü't-Tenzîl, Ma'mer bin Râşid es-San'ânî, Mesâbîhu's-Sünne, Minhâcü'l-Âbidîn, Muvattâ, Riyâzü'l-Ehâdîs, Şerh-i Ta'arrüf, Şifâ, Ümm, Vefâ, Zübdetü'l-Hak, Zühretü'r-Riyâz, adlı eserlerdir. Bu eserlerle ilgili bilgiler transkripsiyonlu metin içinde dipnotta verilmiştir.

2.3.2. Dini - Tasavvufi Unsurlar

İmam Gazzâlî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'i yukarıda da bahsedildiği üzere toplumun dini ve ahlaki yapısını yeniden düzenlemek için yazmıştır. *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in muhtevasını da *İhyâ* oluşturduğu için kullanılan kelimeler, terkipler ve kavramlar dini-tasavvufi özellikler taşımaktadır. Bu kavramların hepsini burada incelemek çalışmamızın boyutunu aşacağı için bunlardan bazılarını genel başlıklar altında şu şekilde inceleyebiliriz:

2.3.2.1. Allah

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn'de müellif, Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını sık sık kullanır. Özellikle kitap (bölüm) başlarında Allah'a kendisine böyle bir imkan verdiği için hamd eder. Ayrıca onun yüceliği ve azameti karşısında kendisinin ve insanların aciz ve günahkar bir kul oluşunu dile getirirerek fırsat buldukça ona dua eder. Hatta ikinci kitapta “*Ḥazret-i Ḥaqq'ıñ maqḍürâtı ḥaddle maḥşûr ve ma'lûmâtı mütenâhî ve maḥşûr degildir. [67a]*” diyen müellif hem mensur hem manzum olarak Allah'ın zatını, sıfatlarını ve kudretini ayrıca anlatır.

Müellif, Allah'ın sıfatlarından bazılarını şu şekilde söyler:

... leyle-i zalmâda debîb-i ğalle-i sevdâ-yı şaḥra-i şammâda 'âlim bir kâdir [67b] ve ḥakîm ü ḥâkimdür. [67a-67b]

Ḥudûd u ecfândan mümtâz ve şimâḥ u âzandan ser-efrâz bir semî' ve başîrdür ki ... [67b]

Bir qahhârdur ki ... [67b]

'Âlemdür bi-ğayr-i kalb-i ḥâlikdür. [68a]

... mebdî' ve mu'îd olup [70a]

Ve zât-ı luṭfını ol Rabbü'l-'âlemîn havâş-ı muḥarribîne “*Vaḥdehü lâ şerîke leh*”⁶⁸ ile ta'rîf ve nu'ût-ı celâl ü cemâl tavşîf itmîşdür ki ... [70b]

⁶⁸ Anlamı: “O, birdir. Onun ortağı yoktur.”

Bir kâdir-i hâkîm kâr-sâzdur ki ... [71a]

Ol zât-ı ehad cism-i muşavver ve cevher-i maḥdūd u muḳadder olmayup mevcūd aña mümâsil, ol mevcūda mu‘âdil degildir. [71b]

Eserdeki şiirleri muhtevasına göre değerlendirdiğimizde Allah ile ilgili yazılan iki tür olduğunu görürüz. Bunlar eserden örneklerle şu şekildedir:

a. Tevhid

Sözlük anlamı “birleştirme, bir olarak bakma”dır.⁶⁹ Terim olarak ise tevhid, Tanrı’nın birliğini ve yüceliğini anlatan şiirlerdir. Genellikle kaside biçiminde yazılır ancak diğer nazım biçimleriyle de yazılmıştır.⁷⁰ Eserde müstakil bir tevhid yoktur ancak tevhid özelliği taşıyan manzum parçalar vardır. Bunlardan biri şu şekildedir:

Meşnevî:

[Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün]

Ol küşâyende-i ḥazâyîn-i cūd

Naḳş-ı peyvend-i kârgâh-ı vücūd

Kevkeb-ârâ-yı âsumân-ı bülend

Hem zemîn-sâz u hem felek peyvend

Ḥayy u Ḳayyūm u kâdir ü kâhir

Evvel-i evvel âḥir-i âḥir

Pâdişâh-ı kavî vü mâlik-i Ḥaḳ

Menşe’-i nefis fâ‘il-i muṭlaḳ

⁶⁹ Ahmet Mermer, Neslihan Koç Keskin, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yay., 2016, s. 225.

⁷⁰ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, TDK Yay., 2016, s. 251.

71 "شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ" güvāh-ı ma'rifeti

Vaḥdehū lā şerīkeleh şıfâtı

Āferīniş rakam-keşīdesidür

Her ki ğayrıdur āferīdesidür

Revzen-i dīdeye ziyā andan

Ravza-i sīneye şafā andan

Şāhid-i şubḥa zīb ü fer andan

Ḥüsrev-i şāha tāk-ı zer andan

Bī-nevāyem baña nevā andan

Derd-mendem baña devā andan

Mürde gönle ḥayāy ol virsün

Ḥasta cāna necātı ol virsün

Meşrebüm çeşme-sāz-ı dīn itsün

Meyvemi meyve-i yakīn itsün [97b]

⁷¹ Ali İmran, 3/18'den nakıs iktibasır: "Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur."

b. Münâcât

Sözlük anlamı “Allah’a yalvarmak, yakarmak, niyaz etmek”tir.⁷² Terim anlamı ise Allah’a karşı yapılan yalvarış ve yakarışları anlatan şiirlerdir.⁷³ Müellif, eserde bu türde şiirleri kendince uygun gördüğü yerlerde bir veya birkaç beyitle de olsa sık sık dile getirmiştir. Aşağıdaki şiirler buna örnektir:

Nâzm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

İlāhî pâye-i ‘azmüm bülend it

Dil ü cān riştesini saña bend it

Ḥudāyā sen beni luṭfuñla cem‘ it

Baňa maḥrem seni kıl ğayrı men‘ it [50a]

Nâzm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

İlāhî faḫluñadur istinādum

Kemāl-i luṭfuña var i‘tikādum

Ḥabīb’uñ ḥürmetine ben ğarībi

Esirge kıl şefī‘ baňa Ḥabīb’i

Saňa arz eyleyen ḥāl-i derūnı

Ser-i maḫşūda bulur reh-nümūnı

⁷² Mermer, Koç Keskin, **age**, s. 159.

⁷³ Dilçin, **age**, s. 251.

Senüñ hükümüñe idenler itâ‘at

Olurlar vâşıl-ı genc-i sa‘adet [394b]

c. Hz. Peygamber ve Diğer Peygamberler

Müellifin Hz. Peygamber’e olan sevgi, saygı ve muhabbeti eser boyunca kendini göstermektedir. Özellikle kitap (bölüm) başlarında Allah’a hamd ve senadan sonra Hz. Peygamber’e, onun Ehl-i Beyt’ine ve ashabına salat ve selam getirmiş, Hz. Peygamber’e olan sevgisini her fırsatta onun için kullandığı saygı dolu ifadelerle belirtmiştir. Nitekim Hz. Peygamber için kullandığı şu saygı ifadelerini bütün eser boyunca görmemiz mümkündür:

Efḍal-i Rusûl-i Kirām, Eşref-i Rusûl, Fahr-i ‘Ālem, Ḥabīb-i Rabb-i Mütē‘āl, Ḥandān-ı Nübüvvet, Ḥātemü’n-Nebiyyīn, Ḥatemü’l-Enbiyā, Ḥazret-i Ḥabīb-i Ḥudā, Ḥazret-i Ḥayru’l-Beşer, Ḥazret-i Rasûl, Ḥazret-i Rasûlullāh, Ḥazret-i Risālet-Penāh, Ḥazret-i Rasûl-i ‘Azīm, Ḥazret-i Seyyidü’l-‘Arab ve’l-‘Acem, Rasûl-i Ekrem, Re’īs-i Enbiyā, Seyyidü’l-Beşer, Seyyidü’l-Mürselīn, Sulṭān-ı Rusûl.

Bunların dışında “Medār-ı Dīn-i Metīn ve Merkez-i Şer‘-i Mübīn [138a], Şāh-Beyt-i Kaşīde-i Risālet, Fihrist-i Kitāb-ı Nübüvvet [319b]” gibi hürmetkâr ifadeler de kullanmıştır.

Ayrıca kitap (bölüm) başlarında Allah’a hamd ve senadan sonra ve kendince uygun gördüğü yerlerde Hz. Peygamber’e olan sevgisinden bahseden şiirler kaleme almıştır. Edebiyatımızda na‘t denilen bu şiirler eserde müstakil olarak yoktur ancak bu özellikte manzum parçalar vardır.

Na‘t, Arapça, bir şeyi vasfetmek, övmek anlamındadır. Terim olarak Hz. Peygamber’i bütün yönleriyle konu edinen türün adıdır. Na‘tlarda Hz. Peygamber’e karşı duyulan sevgi ve saygı anlatılır. Türk edebiyatında da bu sevgi ve saygıyı ifade etme Türklerin İslâmiyet’i kabulünden sonra bir gelenek halinde devam etmiştir. XIII. yüzyılda Yunus Emre ile başlayan na‘t geleneği, çok zengin bir muhteva ile günümüze kadar gelmiş, döneminde şöhret kazanan ve bir kısmı defalarca bestelenen başarılı

örnekler birçok sanatçı tarafından dile getirilmiştir.⁷⁴ Eserde bu manzum örnekleri oldukça fazla görmek mümkündür. Aşağıdaki şiirler buna örnektir:

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Seyyid-i Kā'ināt ü Şeyh-i Rusül

Mefhar-ı enbiyā imām-ı sübül

Şem'i Baḥḥā çerāğ-ı Beyt-i Ḥarām

Şadr-ı bedr-i cihān cihān-kerem

Nebiyy-i Hāşimī Rasül-i Ḥudā

Murğ-i destān serā-yı her dü serā

Ḥucet-i Ḥaḳ ḥulāşa-i kevneyn

Raḥmet-i ḥalk u hādī-i şekaleyn

Cem-i encüm-serir gerdün-i ceyşdür

Meş'al-efrüz-ı dūdmān-ı Kureyş

Pādişāh-ı diyār-ı cūd u vücūd

Maḳşad-ı 'ālem 'ālim-i maḳşūd [58^b]

⁷⁴ Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, Ankara, TDV Yay., 1993, s. 67-69.

Kıt'a:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Ḥabībīdür ḥalīlīdür Ḥudā'nuñ

Cihānuñ maḳṣadı maḳṣūdı Aḥmed

Cihān Ḥallāk'ınuñ maḳṣūdıdur ol

Gürūh-ı enbiyā Maḥmūd-ı Aḥmed [408a]

Eser boyunca müellif, fırsat buldukça Hz Peygamber'le ilgili olaylardan da bahsetmiş, bazılarını da atıfta bulunmuştur. Örneğin Miraç hadisesi hakkında “Ve ol Şāh-ı Mi'rāc beden-i şerīfle kâb-ı kavseyne 'urūc itdüğü beyāna muḥtāc degildir. [103b]” der ve Mirac olayını anlatmaz ancak “Kıṣṣa-i Ğarānīḳ daḥı iftirā ve bühtān olduğı muḳarrerdür. [87b]” diyerek hem olayı anlatır hem de olayla ilgili yorum yapar.

Eserde Hz. Peygamber dışında başka peygamberlerle ilgili rivayetler de yer alır. İsmi geçen peygamberler şunlardır:

Hız. Adem, Hız. Davud, Hız. İbrahim, Hız. İsa, Hız. İlyas, Hız. Musa, Hız. Süleyman, Hız. Yahya, Hız. Yunus, Hız. Yuşa, Hız. Zekeriya.

2.3.2.3. Kutsal Kitaplar, Ayet ve Hadis

Müellif, Allah tarafından gönderilen, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere Zebur, Tevrat ve İncil'e iman hakkındaki düşüncesini açık ve net olarak şu şekilde ortaya koyar:

Ḥaḳ Celle ve 'Alā'nuñ inzāl itdüğü Tivrāt ve İncīl ve sāyir şuhuf ve Zebūr ve beyne deffeteyi'l-meşāḥif olan Ḳur'ān-ı Celīl min 'indillāḥ nāzil ve kelām-ı Ḥaḳ idüğüne i'tikād itmek daḥı imāndandır.[79a]

İslām dininin kabulü ile Kur'ân-ı Kerîm, Türk-İslâm edebiyatına damgasını vurmuş ve İslâmlaşma sonrası yazılan her eserde mukaddes kitabın izi belirgin bir

şekilde müşahede edilmiştir.⁷⁵ Kur'ân, bu edebiyatın şekle ait birtakım özelliklerinden muhtevasına ve bazı türlerin ortaya çıkışına kadar hemen hemen her sahada temel kaynak olmuştur.⁷⁶ Burada da müellif, ele aldığı konularda asıl kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'i esas almış, konuları açıklarken *İhyâ*'daki düzene uygun bir şekilde öncelikle ayetleri sonra hadisleri sonra da kendince uygun gördüğü rivayetleri almıştır.

İhyâ'da müstakil birer kitap olan namaz, oruç, zekat ve hac gibi konuları burada tek kitap olarak ele alan müellifin, Kur'an-ı Kerim'in okunması ile ilgili olan "Âdâb-ı Tilâvet" konusunu ayrı bir kitap olarak ele alması Kur'an-ı Kerim'e olan muhabbetinin bir delili olarak kabul edilebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim için de "Furkân-ı Kerîm [221a], Furkân-ı Celîlü's-şân [302a], Hâzret-i Qur'an [223b], Qur'an-ı 'Azîmü's-şân [12b], Kur'an-ı 'Azîm [23a], Kitâbullâh [223b]" şeklinde hürmetkar ifadeler ile "Hâk Celle ve 'Alâ, Qur'an-ı 'Azîm'i ve Furkân-ı Kerîm'i ziyâ vü nûr ile tesmiye idüp şifâ'-ı şudûr itmişdür. [221a]" şeklinde onu medheden sözler kullanır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ve onu okuyan hakkında da medhiye yazar:

Nazm:

[*Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*]

Bir göñül kim pāk ola Qur'an'la

Bil mükemmel olur ol ĩmānla

Her ki Qur'an ile hem-rāz oldu ol

Muṣtafā rūḥiyle dem-sāz oldu ol

Lāmi' olur anda envār-ı Hudā

⁷⁵ Zülfikar Güngör, "Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim", **İslâmî İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006)**, İstanbul, İslâmî İlimler Dergisi Yay., 2007, s. 179.

⁷⁶ Mustafa Uzun, "Kur'an:Edebiyat", **TDVİA**, C.XXVI, TDV Yay., Ankara, 2002, s. 599-600.

Ol gönülden sırrı olmaz hîç cüdâ

Her ki ẖur'ân ile hem-râz olmadı

Ehl-i 'irfân içre mümtâz olmadı [79b]

Meşnevî:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Ehl-i ẖur'ân kâdesi mesrûr olur

Hürmet ü ikrâm ile meşhûr olur

Ehl-i ẖur'ân hâşşa-i ehlullâhdur

Ehl-i ẖur'ân hemdem-i Allâh'dur

Her ki ẖur'ân'ı temessük idene

Lâyık olmaz ol cehennem odına [222b]

İhyâ'da anlatılan konuların ayet ve hadislerle desteklendiğini, bu eserde de müellifin konu anlatımında ayet ve hadisleri de kullandığını ancak bunlardan kendince uygun gördüklerini aldığını ifade etmiştik. Müellif, konu anlatımı dışında şiirlerde de ayet iktibasları yapmıştır. Aşağıdaki beyitler buna örnektir.

Tutarlar ellerinde cām-ı bâķī

⁷⁷“سَقِيمٌ رُبُّهُمْ” anlara sākī [283a]

⁷⁷ İnsan, 76/21: “Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.”

Murād-ı ⁷⁸“كَانَ” maḳṣūd-ı kevneyn

Kemān-ı ebruvānī ⁷⁹“قَابَ قَوْسَيْنِ” [103b]

2.3.2.4. Melekler

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn'in ikinci kitabında müellif, “Ve dahı Hâzret-i Hâḳḳ'ıñ melâ'ike-i kirâmı 'ibâd-ı mükerremi ve maḥlûḳ-ı muḥteremi olup ...[73b]” diyerek meleklerden bahseder. “Melâ'ike-i kirâm dahı iki kısıma inḳısâm bulmuşdur. [73b]” şeklinde bunların iki kısıma ayrıldığını söyledikten sonra da bunlar hakkında detaylı bilgi verir. Cebrail, vahiy meleği olması ve Allah ile peygamberler arasında elçi⁸⁰ olması münasebetiyle, eserde en çok ismi geçen melektir. Müellif, özellikle insanlarla melekler arasında geçen iki olaydan bahseder. İlki Cibril hadisi⁸¹ [65a] diye bilinen, Cebrail'in insan kılığında gelip Hz. Peygamber'e sorular sorması olayıdır ve olayı bu konuda yapılan yorumlarla birlikte anlatır. İkincisi de Harut ile Marut'un [75a] insanlara sihir öğretmesidir.

Müellifin eserde bahsettiği melek isimleri şunlardır:

Cebrail (Ruhü'l-Kuds, Cibril-i Emin), İsrail, Melek-i Mevt (Azrail), Münker ve Nekir, Harut ve Marut.

2.3.2.5. Dört Halife ve Diğer Dini Şahsiyetler

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn'de, *İhyâ'*da olmayan, dört halife Hz. Ebu Bekir (ö. 634), Hz. Ömer (ö. 644), Hz. Osman (ö. 656) ve Hz Ali (ö. 661) için yazılmış bölümler vardır. İkinci kitabın sonunda yer alan bu bölümler her bir halife için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu bölüme şu şekilde başlar:

Ve semâ'iyetden biri dahı imâmetdür. İmâm-ı Hâḳ Hâzret-i Resûl'den soñra Ebû Bekr idüğü muḥaḳḳaḳdur. Anlardan soñra Hâzret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh imâm olduğı muḳarrerdür. Anlardan soñra Hâzret-i 'Oṣmân imâm olduğı beyân olunmuşdur. Anlardan soñra Hâzret-i 'Alî imâm-ı celî olduğı muḥaḳḳaḳdur. [106b]

⁷⁸ Necm, 53/9'dan nakıs iktibastır: “İki yay aralığı yahut daha az yakın oldu.”

⁷⁹ Necm, 53/9'dan nakıs iktibastır: “İki yay aralığı yahut daha az yakın oldu.”

⁸⁰ Yusuf Şevki Yavuz, Zeki Ünal, “Cebrail”, **TDVİA**, C.VII, İstanbul, TDV Yay., 1993, s.202-204.

⁸¹ Bu hadisle ilgili detaylı bilgi transkribli metinde verilmiştir.

... Bu taḳarrüb-i dil-firīb ile ṡehar-yār-i güzīn-i sa‘adet-ḳarīn aḥvāllerin taḥrīr ü tebyīn itmek münāsib görölüp bu kitāb-ı ĩmānı aḥvāl-i ṡehār-yāri beyān ile itmām idüp dört faṡl üzre inḳısām buldı. [107a]

Menkıbevi nitelik taşıyan bu bölümlerde halifelerin nesepleri, hilye ve şemaiileri, nasıl Müslüman oldukları, halifelik süreleri gibi bilgiler verilmiş ve onlarla ilgili bazı kıssalar fasıllar halinde anlatılmıştır. İlk fasıl Hz. Ebu Bekir hakkındadır ve bu fasılda müellif ayrıca şu başlıklara yer verir:

Hazret-i Şiddīḳ’uñ Şemāyil-i Şerīfelerini Taḥḳīḳdür [111b]

Kelām-ı Haḳīḳat-Nizām-ı Hazret-i Ebū Bekr’üñ Sebeb-i İslām’ı İ‘lām İder [112a]

Bu Saḥne Sa‘adet-‘Unvān Hazret-i Ebū Bekr-i ‘Āli-Şānuñ Serīr-i Ḥilāfete Cülūsını Beyān İder [116a]

Bu Saḥne ‘İzzet-i Şān-ı Evṡāf-ı Ḥamīde-i Hazret-i Ebū Bekr Beyānındadır. [117b]

Diğer fasıllar altında ayrı bir başlık bulunmaz. “Fasl-ı sâni, Fasl-ı Sâlise ve Fasl-ı Râbi” şeklinde kısa başlıklar vardır. Fasl-ı sâni Hz. Ömer için, Fasl-ı Sâlise Hz. Osman için ve Fasl-ı Râbi’ Hz. Ali için yazılmıştır.

Burada müellifin, Hz. Ebu Bekir için ayrı bir başlık halinde onun şemailini yazması dikkat çekicidir. Şemail, sözlükte “huy, tabiat, seciye, ahlâk” gibi mânalar taşır ve muhtemelen H. III. (M. IX.) yüzyıldan itibaren başta hadis olmak üzere siyer, tarih ve tasavvufa dair eserlerde bir insan olarak Resûl-i Ekrem’in dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlâkını ifade eden bir terim halinde kullanılmıştır. Müellif sadece Hz. Ebu Bekir’i tanıtırken bu terimi kullanmıştır. Ancak diğer halifeler için bu şekilde bir ayırım yapmamıştır. Dış görünüşleri hakkında fasıl içinde bir iki cümlelik, kısa bilgiler vermiştir.

Müellif, bu bölümlerde dört halife için şiirler de kaleme almıştır. Bu şiirleri birer na‘t olarak saymak yanlış olmayacaktır. Zira na‘t, dört halife, Hz. Hasan (ö. 669) ve Hüseyin (ö. 680), Hz. Hamza (ö.625), dört imam gibi din büyükleri için de yazılmıştır.⁸² Aşağıdaki şiir Hz. Ebubekir için yazılan şiirlerden biridir:

⁸² Mermer, Koç Keskin, **age**, s. 172.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Ol [bilin] aşhāb-ı sa'adet-ķarīn

Akdem-i aķbāb-ı Rasūl-i güzīn

Ĥazret'e her yerde şiddīķ u refīķ

[Baķr-i tecellī-i Ĥudā'ya ĝarīķ]⁸³

Nokķa-i per-ĝār-ı rūsūm-ı şafā

Merkez-i edvār-ı rumūz-ı vefā

Nice refīķ Ĥazret ile yār-ı cān

Cān gibi ayrılmaz idi her zaman [111a]

Aşağıdaki şiir Hz. Ömer için yazılanlardan biridir:

Meşnevî:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Mülk-i 'adlün mīr-i sulţānı 'Ömer

Dīn-i ĥaķķuñ seyf ü burhānı 'Ömer

Fazl u dāniş çeşmesinün menba'ı

Luţf u cūduñ ma'den ü kānı 'Ömer

Aşağıdaki şiir Hz. Osman için yazılanlardan biridir:

Nazm:

⁸³ Bu beyit derkenardadır.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Pādişāh-ı mülk-i rūhānīdür ol

Maḥzen-i esrār-ı Raḥmānī'dür ol

Cenneti almış Hudā'dan bī-gümān

Aña müştāk iken erkān-ı cinān

Aşağıdaki şiir Hz. Ali için yazılanlardan biridir:

Meşnevî:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Ol kamer ṭal'at ü esed-i kevkeb

Sāḳi-i kevşer oldı ümmete hep

Hātem-i enbiyā gibi meşelā

Oldı fazlıyla ḥātem-i ḥulefā

Ḳaddesallāhu sırrahu'l-a'lā

Kerremallāhu vechehū ebedā [137a]

Eserde dört halife dışında dini şahsiyetler de vardır. Bunlar daha çok hadis rivayet eden sahabilerden oluşmaktadır. Ayrıca başta mezhep imamları olmak üzere sahabilerden başka din büyükleri de rivayetler içinde geçmektedir. Bu isimler şunlardır:

Abdullah bin Amr bin As, Abdullah bin Ömer, Ahmed bin Ebü'l-Havârî, Ali bin Abbas, Ali bin Bekkâr, Ali bin Hüseyin, Ali bin Muvaffak, Atâ-i Horasânî, Atâ-i Sülemî, Attab bin Esîd, Bakiyye bin el-Velîd, Bilâl-i Habeşî, Bişr-i Hafî, Câfer bin Muhammed, Câfer bin Sâdık, Câfer bin Süleymân, Cerîr bin Abdillâh, Ebû Eyyûb Ensârî, Ebu'd-Derdâ, Ebû İdris el-Havlânî, Ebû Hâzim, Ebû Hüreyre, Ebû Mûsâ, Ebû Tâlib el-Mekkî, Ebû Said-i Hudrî, Ebû Sıddık Nâcî, Ebû Süleymân, Ebû Yakûb el-Buveytî, Ebû Zer,

Emir bin Mükerrermin, Enes bin Mâlik, Esmâ binti Hârice, Esved bin Sâlim, Feth-i Mevsilî, Habbâb bin Eret, Hammâd bin Selmâ, Hasan bin Ali, Hasan bin Sâlih, Hasan bin Râbî, Hâtim-i Esâm, Hişâm bin Abdülmelik, Hüseyin bin Ali, Hz. Âişe, Hz. Fâtıma, Hz. Fudayl, Hz. Hızır, Hz. İkrime, Hz. Lokmân, İbn-i Abbâs, İbnü'l-Enbârî, İbn-i İyâz, İbn-i Mesûd, İbn-i Mübârek, İbn-i Münkedir, İbn-i Simâk, İbn-i Utbe, İbn-i Zübeyr, İbrâhim Edhem, İbrâhim bin Şeybân, İbrâhim Ziyât, İmâm Ahmed Hanbel, İmâm-ı Âzam, İmâm Malik, İmâm Şâfi, Kabîsa bin Muhârik, Mâlik bin Dinâr, Mârûf-ı Kerhî, Meymûn bin Mihrân, Muhammed bin Rebî, Muhammed bin Süleymân, Muhammed bin Vâsî, Mugîre bin Şa'be, Ömer bin Abbâs, Ömer bin Abdülazîz, Râbia-i Adeviyye, Rebi bin Süleymân, Sâd bin Ebî Vakkâs, Sâd bin Zeyd, Said bin Müseyyîb, Selmân-ı Fârisî, Süheyb-i Rûmî, Süfyân-ı Sevrî, Süleymân bin Ebû Selimü'd-Dârânî, Tavûs-i Yemânî, Ubâde bin Sâmit, Zünnûn-ı Mısrî, Zürrâre bin Evfâ.

Eserin mensur kısmında konunun daha iyi anlaşılması için örnek hikayeler ve kıssalar anlatılmıştır. *İhyâ'*da da geçen bu kıssalar menkıbevi özelliktedir. Menâkıbnâme, tarikat kurucularının, mezhep imamlarının, kahramanlık sahibi diğer önemli dini ve milli şahsiyetlerin hayat hikayelerini, mücadelelerini, kerametlerini, olağanüstü hallerini ortaya koyma amacıyla yazılmış mensur eserlerdir.⁸⁴ Eserde müstakil olarak bir menâkıbnâme yoktur ancak konuların anlatımı esnasında açıklayıcı mahiyette anlatılan kıssalar bu tanıma uygun özellikler taşımaktadır. Müellif bunları “Hikâyet olunur ki [131a] ... rivâyet ider ki [136a], Mervîdür ki [150b], Rivâyet olunur ki [161b]” şeklinde geçişlerle yapar.

Aşağıdaki buna bir örnektir:

Hikâyet olunur ki Ruqıyye Hazreti zamânında üç yüz câriyeye mâlik idi. İttifâk bir gün ‘Osmân’ı tenhâda bir câriye ile mülâ‘abe eyledüğün gördi. Hazret-i ‘Osmân hicâb ve hayâ itdi. Ruqıyye radıyallâhu ‘anhümâ şabr itmeyüp Fahr-i ‘Âlem’e şikâyet gelüp bükâ itdi. Sultân-ı Güzîn “Sebeb buña nedür, yâ Ruqıyye?” didükde kıssa-i ma’hûde’ beyân itdi. [131b] Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu “Yâ Ruqıyye, Allâh ve Rasûlullâh rızâsın isterseñ var yüzüñi ‘Osmân’uñ qademine vaz’ idüp rızâsın taleb eyle. Tahkîkan sükkân-ı semâvât benimle iftihâr ider, ben ‘Osmân’la iftihâr

⁸⁴ Abdurrahman Güzel, **Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı**, 3. Baskı, Ankara, Akçağ Yay., 2006, s. 121-122.

iderüm.” Pes Ruḳiyye müteḥayyire olup “Eger vâlidem Ḥazret-i Ḥadîce ḥayâtda olaydı babam Rasûl-i Ekrem yanında i’tibârum olurdu.” diyü mahzûn evine teveccüh itdi. Sa’adethânesine geldükde ‘Osmân’ın aynen ve nâlişen işidüp kapu fercesinden nazâr itdi. ‘Osmân mübârek başın secdeye ḳomuş bükâ ider. Tazarru’ ider ki “Yâ Rabbe’l-‘izze, Ḥabîb’üñi baña ḡaḡab-nâk itme, ben küstaḥlık itdüm. Aña dâmad olmaḡ şerefini bilüp kerîmesin ri’âyet itmeyüp ḥâṭırın kesr itdüm.” Ruḳiyye bu ḥâleti müşâhede itdükde ḳalbi nerm oldı ve ḡaḡabı sükûn buldı. Ḳapuyı daḡ itdi, ‘Osmân fetḥ-i bâb itdi, murâd idindi ki der-âḡûş idüp ṭaleb ide. Ruḳiyye râziye olmayup babamuñ vaşıyyetini icrâ ideyin diyüp ve pây-ı Ḥazret-i ‘Osmân’a rûy-ı mâlide oldı. Bu edebi ‘Osmân raḡıyallâhu ‘anh gördükde ağlayup bu ni’mete [132a] şükrâne üç yüz câriyeyi âzâd eyledi. Pes bu mu’âmeleyi Rasûlullâh işitdi, şâd u ḡandân oldı. Bu eşnâda Cibrîl nüzûl idüp Bâr-i Te’âlâ’dan tuḡfe-i selâm edâ ve teslîm itdi. Ve Rabbü’l-‘alâ buyurdu “Çünkü ‘Osmân cevâriyi i’tâḡ itdi. Maḡzâsınuñ rızâñı ṭaleb oldı, müjde olsun ki ben ‘Osmân’dan ḳalemi ref’ itdüm, aşlâ hefevât ve zellâtın yazmam ve ‘ahd itdüm ki yevmü’l-ḡıyâmet su’âl ve ḡesâb itmem ve anuñçün mîzân vaz’ itmem, tâ ki kâffe-i enâm senüñ celâlet şânuñı ve tamâm rif’at ü ḡadrüñi müşâhede itsünler. [131a – 131b]

2.3.2.6. Diğer Dini Konular

Yenâbî’ü’l-Yakîn fî İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dîn’de, *İhyâ*’da müstakil birer kitap olan namaz, oruç, zekat ve hac gibi konuları 3. kitapta tek bahis olarak ele alan müellif, bunlarla ilgili fıkhi bilgilere yer vermemiştir. Bu bilgilerin fıkıh kitaplarında zaten anlatıldığını şu şekilde söyleyerek bunların batınî yönlerinden bahseder:

Ve şâlâte ḡayâ ve ḡuşû’ ve tazarru’ ve ḡudû’ ile iḡlâş-ı niyyet idüp erkânını ve vâcibât ve ferâ’iz ve müsteḡabâtını kütüb-i fıkḡhiyyede beyân olunduḡı üzre edâ itmek gerekdür. [159b]

Muḡtezâ-yı şer’-i şerîf üzre olan ferâyiż ü sünen-i şavm ve mûcibât-ı fesâd-ı şıyâm ma’lûm-ı ḡavâş-ı da’vâm olmaḡın kütüb-i fıkḡhiyyeye ḡavâle olunup bâṭınen şurûṭı ... [196a]

Hacc-ı şerîfün ferâyiz ü süneni ve müstecâb u vâcibâtı kütüb-i şer'yyede beyân olunmağın tayy olunup şerâyiṭ-i zâhiriyyeye ve bâṭıniyyeye şürû' evlâ görüldü.[203b]

Ayrıca müellif, ibadetleri tam manasıyla yerine getirmek gerektiğini ifade eder. Yani bir ibadetin farzları yanında vaciblerini, sünnetlerini, müstehablarını da icra etmek gerekir, der. Örneğin namaz faslında, namazın kılınma şeklinden namazda okunacak surelere kadar bilgiler verdikten sonra şunları söyler:

Sünen ve vâcibât ve ferâ'iz ve müstehabât-ı şalâtı kemâ-yenbağî edâ itmeyen kimesne, bir şulṭân-ı 'azîmü's-şâna teḳarrüb-i ḳaşd idüp a'mâ ve maḳṭû'atü'l-etrâf bir 'abd-i memlûki ihdâ ve ithâf iden kimesneye teşbîh ve temşîl olunup ol gûne tuḥfe-i ḳabûle vuşûl bulmaduğı gibi namâz daḥı bâr-gâh-ı bî-niyâzda maḳbûl olmayup yevm-i 'arzı'l-kebîrde şâḥibine redd olunur. [154a]

Müellif, İslamın şartları olan namaz, oruç, zekat ve haccı tek kitapta toplamasına rağmen, Kur'an-ı Kerim okumanın adabını, zikir ve duaları ayrı kitaplarda anlatır. Kur'an okumanın adabları, zikir usulleri ve vakitleri ile dua kitabında mübarek gün ve gecelerde, evde, mescidde, çarşıda, alış-veriş gibi yerlerde hangi duaların yapılacağı hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Örneğin abdest dualarını anlatırken her bir uzuv için okunan duaları tek tek anlatır.

2.3.2.7. Tasavvufi Unsurlar

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmî'd-Dîn, başından sonuna kadar tasavvufi kavramlar içermektedir. Bu kavramları Cüneyd-i Bağdadi'nin ifadesiyle tasavvufun dünya ile ilgili şeylerde azla yetinme, kalbiyle Allah'a dayanma, taat ve ibadete yönelme, dünyevî arzulara karşı sabretme, eline geçebilecek şeylerin yararlısını seçme, mâsivâdan uzaklaşıp Allah'a dönme, Allah'ı içten zikretme, vesveseye karşı ihlâsı gerçekleştirme, şüpheye karşı yakîn elde etme, uzaklaşma ve yabancılaştırmadan kurtulup Allah ile huzur bulma gibi konular⁸⁵ olarak özetleyebiliriz.

Eser boyunca yukarıdaki kavramlara ek olarak takva, vera, huşu, kalp temizliği ve iç huzurdan bahseden müellif, insana bu dünyanın heveslerine aldanmamasını, ahiretini kazanmasını gerek mensur gerek manzum olarak tavsiye eder ve insan-ı

⁸⁵ Reşat Öngören, "Tasavvuf", **TDVİA**, C. XL, İstanbul, TDV Yay., 2011, s. 119-126.

kamil olması yönünde ona rehberlik eder. Aşağıdaki ifadeler bu amaçla söylenen sözlerle örnektir:

Ve şalâtde huşû‘ lâzımdur ki fazîleti hâdden efzûn ve dâ‘ire-i beyândan bîründür. [150a]

Ey mürid-i gâfil ve ey sâlik-i ‘âkil! ‘Aşl-ı aşîl şalâtde muhabbet-i dünyâyı terk itmekdür. [158a]

Mezbûr olan ahvâl, kütüb-i fıkhiyyede tafşîl olunmağın tayy-i maķâl evlâ görülüp takvâya lâzım olan ef‘âl ü aķvâl beyânına şürû‘ olundu ki ... [329b]

Ma‘lûm ola ki ĥarâm ve ĥelâl ahvâlini e‘imme-i kirâm rızvânullâhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în kütüb-i fıkhiyyede tafşîl ve tebyîn itmişlerdür. Bu maĥle münâsib olan vera‘ ve takvâ merâtibini beyân ve erbâb-ı řarîķate lâzım olanı ‘ayân itmekdür. [339a]

İmdi ma‘lûm ola ki daķķü‘l-beşâ‘ir olan ‘âkil-i reşîd ve lebîb-i sa‘îd mütefaţşın olur ki ancak zevâhirde şahâret makbul-i erbâb-ı ‘uķûl degıldür. Belki zâhirde “*Mâ yecûzü bihi‘ş-şalât.*”⁸⁶ mertebesi olup sâyir şahâret muĥabbetullâha vesîle ola, şahâret-i bâţniyye idügi muķarrerdür. [138b]

Müellifin özellikle dini konularda fıkıh bilgilerine değinmeyip ibadetlerin daha çok batını yönlerine değindiğini söylemiştik. Müellif, ahlaki ve toplumsal konularda da (yemek yeme, alış-veriş, ticaret, ziyaret, helal-haram ayrımı) insanın temiz ve güzel bir ahlakla hareket etmesi gerektiğini söyler. Bunu da yine her fırsatta hem mensur hem manzum olarak dile getirir. Şu dizeler bunlardan sadece biridir:

Naẓm:

[*Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün*]

Gerekdür ehl-i ‘ilme ĥüsn-i aĥlâķ

Ola nûr-ı ziyâ-efzâ-yı âfâķ

⁸⁶ Anlamı: “Kendisiyle namaz caiz olma.”

Gerekdür kalb-i t̤alib pāk u āī

‘Ulūmuñ zāhir ola anda varı [31b]

İnsanın özü, kendisi, ilâhî latife, kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı⁸⁷ anlamındaki nefis, eserde “nefs-i zālīm [14b], nefs-i muṭma’inne [37b], nefs-i pür-telbīs [43b], nefs-i emmāre [89b], nefs-i ḥabīs [155b], nefs-i le’īm [156a], ...” şeklinde geçer ve müellif hem mensur hem de manzum olarak fırsat buldukça nefis terbiyesine değinir.

Nazm:

[Fe’ilātün mefā’ilün fe’ilün]

Sa’y idüp ḥüsn-i ḥulķı taḥṣīl it

Ḥüsn-i ḥulķ ile nefsi tekmīl it

Şaķın erbāb-ı kibre yār olma

Gülşen-i ‘ālem içre ḥār olma

Lutf u in‘ām-ı Ḥaķķ’ı yād eyle

Cānuñı zikri ile şād eyle [35b]

Āyāt-ı va’d ve medḥ-i şālihīñ kırā’at olunsa kendi nefsinı şālih şanmaya belki bu ḥuşūşa mü’min ve muşaddaķ zan eyleyüp ol zümre-i şālihīne ilḥāķ olunmağa müteşevvik olup āyāt-ı zemmi ‘ısyān geldükde nefsinüñ taķşirine şehādet idüp nefsinı ḥıṭāb ve ‘ıṭāb ide.

Meşnevî:

[Mefā’ilün mefā’ilün fe’ulün]

⁸⁷ Süleyman Uludağ, “Nefis”, **TDVİA**, C. XXXII, İstanbul, TDV Yay., 2006, s. 526-529.

Gerekdür idesin ey nefsi bed-ḥū

Kemāl-i ihtisābıyla tek ü pū

‘Ītāb it eyle kendüñe cefālar

Nihāyet ḥavf u ḥaṣyetle ezālar

Yoluña saña raḥmet ide Yezdān

Olasın luṭf u iḥsānıyla ḥandān [231b]

2.4. *Yenâbî’ü’l-Yakîn fî İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dîn’in Bölümleri*

2.4.1. **Birinci Kitap: İlim ve İbadetin Efdaliyyet ve Şerefindedir [9a - 63b]⁸⁸**

İlk kitap “Kitābü’l-Evveli fî Beyāni’l-‘İlm” başlığını taşır. *İhyâ*’da yedi bâb (bölüm) halinde düzenlenen kitap, *Yenâbî’ü’l-Yakîn fî İhyâ’i ‘Ulûmi’d-Dîn*’de altı bâbdan (bölüm) oluşmaktadır.

Müellif, kitaba on altı beyitlik bir şiirle başlar. Şiirde Allah’ın insana ilim verdiğini ve bu ilim sayesinde insanın meleklerden üstün olduğunu söyler. İlim talep etmenin farz olduğunu söyledikten sonra peygamberlere ve özellikle Hz. Peygamber’e salat ve selam getirerek ona övgüler dizer. Herhangi bir bâb ya da kısım taksimi yapmaksızın doğrudan konu anlatımına geçen müellif, nesir kısmına bir hitap ile başlar. Seslendiği kişi, Allah yolunda ibadet ve ihlas talep eden, bereketli hidayet yolunda mutluluğa rağbet eden akıl sahibi kişidir. Müellif, ilim ve ibadetteki faziletleri, ilmin şerefini önce ayetlerden deliller sunarak anlatmaya başlar sonra *İhyâ*’da anlatılanları özetler. Kendince özetlediği her kısımdan sonra bir de şiir yazarak o kısmı kapatır ve yine bâb ya da kısım başlığı söylemeksizin bir başka kısmı anlatmaya başlar. Burada da yine ayet ve hadislerden konuyla ilgili deliller getirir. Hz. Peygamber’in “İlim talep etmek her Müslümana farzdır.” hadisini söyledikten sonra ikinci bâbın başlığını söyler.

⁸⁸ Burada, bu kitabın (bölüm) eserdeki varak numaraları verilmiştir. Bundan sonrakiler de aynı şekilde verilecektir.

Müellif, ikinci bâba ilmi üç kısma ayırarak başlar: İlm-i tevhid, ilm-i sır ve ilm-i şeri'. Burada bunların tanımını ve açıklamasını yapar. Özellikle temizlik, namaz, oruç, hac, zekat konularında insanın bilgisiz olamayacağını ve bunlarla ilgili birtakım bilgileri bilmenin farz olduğunu vurgular. Bunları bilip de uygulayanların bir Müslüman olarak bu dünyadaki kulluk vazifelerini yerine getireceğini ayet ve hadislerden deliller getirerek anlatır. Daha sonra kişinin bunlarla yetinmeyip takva sahibi olması gerektiğini söyleyen müellif, takvanın ileri derecesi olan verâdan bahseder. Bunun da dört mertebesi olduğunu ifade ederek bunları açıklar. Herhangi bir başlık söylemeksizin "Ve 'ilm-i bâtın dağı iki kısımdur. Biri 'ilm-i mükâşefe ki ğâyet-i 'ulûm-ı bâtınıyyedür. [18b]" diyerek farklı bir bahse geçer. Burada öncelikle ilm-i mükâşefe hakkında bilgi verir ve sonra kimlerin bu ilme sahip olduklarını anlatır. Özellikle mezhep imamları olan İmam-ı Azam, İmam Şafi, İmam Ahmed bin Hanbel ve İmam Malik ile Süfyan-ı Servi'nin bu kişilerden olduklarını söyler ve bu bahsi de kısa bir şiir ile tamamlar.

İhyâ'da alt başlık olarak anlatılan "İlm-i Mezmum" konusuna geçen müellif, ilmin mezmum yani ayıplanmış, kötülenmiş olmadığını ancak üç durumda ayıplandığını söyler. Bunlardan ilki kendisine ve başkasına zararı bulaşan ilimdir. Buna örnek olarak da sihir yapmayı gösterir. İkincisi ilm-i nücum yani astroloji, üçüncüsü de faydasız, manasız sözleri öğrenmek. Bu bölümü de *İhyâ*'ya göre oldukça kısa tutan müellif birkaç ayet ve hadisle konuyu özetledikten sonra "İnşâ'allâh Kitâb-ı Semâ'da beyân olunur. [25a]" diyerek bahsi kapatır. Ancak Kitab-ı Semâ on dördüncü kitap olup elimizde yoktur. Daha sonra müellif, bazı âlimlerin tasavufa yöneldiğini söyleyerek tasavvuftan bahseder. Bu bölümde de müellif kendince gerekli gördüğü yerleri anlatarak ikinci bâbı bitirip üçüncü bâba geçer.

Müellif, üçüncü bâbın hangi konuda olduğunu şu şekilde beyan eder:

"Ekşer nâsuñ 'ilm-i hılâfiyyete ikbâli ve şürûṭ-ı ibâḥa-i münâzara vü cedel beyânındadır. [27b].

Ashab-ı kiramdan bazılarının bu ilimle meşgul olmayı doğru bulmadıklarını söyleyen müellif, bazı müfessirlerin Ku'an'da Âli İmrân suresinde geçen ve meali "Kalplerinde eğrilik olanlar"⁸⁹ şeklinde tanımlanan kişilerin, tartışan kişiler olduğunu

⁸⁹ Ali İmran, 3/7'den nakıs iktibastır: "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki

söylediklerini ifade eder. Daha sonra müellif, *İhyâ*'da anlatılanları kısaltarak anlatmaya başlar. Yine *İhyâ*'da anlatılan Hz. Ali ile Hz. Ömer arasında geçen bir kıssayı anlattıktan sonra onları öven iki beyitlik bir şiir yazar.

Şiirden sonra âlimlerin üç kısım olduğunu söyler. Âlimlerin tanımını mensur olarak yaptıktan sonra bunların kim olduklarını ve bunlar hakkındaki düşüncesini bir de manzum olarak anlatır. Şiirde, karşısındaki kişiye seslenerek bunlardan olup olmaması konusunda öğüt verir.

İlki kendi nefsinin ve ondan gayrısını yok edenlerdir, der. İkinciler kendi nefsinin mutlu eden, başkalarını da Allah'ın rahmetinden ve izzetinden ümitli hale getiren ayrıca dünya zevklerini terk ederek içte ve dışta güzel ahlaka sahip olanlardır. Üçüncü kısım âlim ise nefsinin yok edip ahiretle alakalı, ibadette hırslı ve görünüşte ahiret için lazım olan işleri açıkça belli eden ve bununla halk tarafından kabul görerek yerini sağlamlaştıranlardır.

Alimleri bu şekilde sınıflandırdıktan sonra ilimleri ağaçtaki meyvelere benzeten ve asıl olarak insanın bu meyvelerden faydalanmasının gerektiğini ifade eden hem Arapça hem de Türkçe bir şiir söyleyen müellif, riyakar olan alimlerin sonunun kötü olacağını söyler. Yine Arapça söylediği iki beyitlik bir şiirin ardından "İnşā'allāh Kitāb-ı Riyā'da tafşīl olunur. Zamānemiz vā'izlerinin ekşeri bu fırkadan idüğü zāhirdür. [30b]" diyerek bahsi kapatır. Ancak riya konusu müellifin planına göre yirmi birinci kitapta olup bu kitap elimizde mevcut değildir.

Dördüncü bâb hocalar ve talebeler hakkındadır. İlim öğrenmek isteyen kişide dokuz ahlaki özellik olmalıdır diyen müellif, bunların ne olduğunu kısaca anlatarak başlar. Bu özellikleri maddeler halinde verir. Açıklamaları mensur olarak yapar ve kendince uygun gördüğü yerlerde yine bir şiire yer verir. Bu dokuz özelliği verdikten sonra bunların kişinin geleceği için önemli olduğunu, buna önem verenler için Allah'a kavuşma yolunda dünyanın bir konak yeri, bedeninin de taşıyıcı olacağını söyler. Burada müellif "Ma'lûm ola ki şāhib-i *İhyā* bu vechi bir temşīl-i zībā ile beyān itmişdür ki... [34b]" diyerek *İhyâ*'da anlatılan bir örnekten bahseder. Bu örnekten yola çıkarak *İhyâ*'da da belirtildiği gibi ilmi üç kısma ayırır. İlki dünyada beden sağlığına bağlı olan ilimlerdir, der ve örnek olarak tıp ve fıkıh ilmini verir. Burada ilm-i tıptan bahseder. İkinci kısım ilimler insanın kederini giderenlerdir. Üçüncü kısım ilimler ise marifetullahı sahip olan alimlerin ilmidir. Bundan sonra da müellif, *İhyâ*'daki

Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar."

sıralamaya ve anlatıma uygun olarak özellikle beden ve ruh sağlığı hakkındaki bilgileri özetler. Daha sonra hocalarla ilgili kısma geçer ve hocalarda bulunması gereken vasıfları da maddeler halinde anlatarak bu bâbı da bitirir.

Beşinci bâba alimleri dünya ve ahiret alimleri olarak ikiye ayırmakla başlar. Dünya alimlerinin de iyi olmayan alimler olarak nitelendiğini söyler. Onların kim olduklarını yine ayet ve hadislerden deliller getirerek açıklar. Burada alim kişinin nasıl olması gerektiğini anlatan bir şiir yazdıktan sonra Belam bin Baura⁹⁰ kıssasına atıfta bulunur. Bununla ilgili olarak bir de şiir yazan müellif, şiirde kişiye nasıl olması gerektiği hakkında birtakım öğütler verir. Müellif, iyi olmayan alimler hakkında *İhyâ*'da anlatılanları özetler. Konuyla alakalı olarak Hz. İsa, Yahya bin Muaz ile Sehl bin Huneyf'in bu alimler hakkındaki düşüncelerini anlatır ve Cenab-ı Allah'ın Hz. Davud'a söylediği sözleri söyler. Bu alimler hakkında Kur'an'dan birkaç ayet daha aldıktan sonra yine bir şiir yazıp ahiret alimlerine geçer. Bunların kim olduklarını açıklayan müellif, burada Hatim Esam ile Şakikü'l-Belhi arasında geçen konuşmaya yer verir. Hatim'in Şakikü'l-Belhi'ye otuz üç yıl hizmet ettiğini ve bu sürede öğrendiği sekiz meseleyi anlatır. Her meseleyi maddeler halinde anlatır ve her bir madde için de bir şiir yazar. Konuları kısaltarak anlatmaya devam eden müellif, uygun gördüğü yerlerde yazdığı şiirlerde karşısındaki kişiye nasihat eder. Bunun devamında müellif, Hz. Peygamber ile Cebrail arasında geçen bir hadiseyi anlattıktan sonra konuları özetleyerek anlatmaya devam eder.

Müellif *İhyâ*'da alıntılar yaparak alimlerin özelliklerinden bahsettikten sonra İslam dünyasında telif edilen ilk eserler hakkında da kısaca bilgi verir. Ashab-ı kiram zamanında yaşanan iblisle ilgili bir hikaye ile bu bâbı bitirir.

Altıncı bâb, akılla ilgilidir ve akılı öven bir şiirle başlar. Akılla ilgili Hz. Peygamber'in iki hadisini verdikten sonra yine akılı öven bir şiir yazar. Şiirden sonra yine akla dair hadis ve ayetlerden bahseder. Akla verilen önemi anlatan bu ayet ve hadislerden sonra da alimlerin aklın kısımları hakkında ihtilaf ettiklerini ancak dört kısım üzerinde ittifak ettiklerini söyleyerek bunları açıklar. Hz. Ali'nin ise akılı iki kısma ayırdığını ve bunu da bir şiirle açıkladığını söyleyerek Arapça bu şiiri yazar. Şiirden sonra yine akılla ilgili *İhyâ*'da anlatılanları ayet ve hadislerden örneklerle özetler. Bu

⁹⁰ Belam b. Baura: Tevrat'ta ve İslâm kaynaklarında, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mûsâ ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen kişi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ömer Faruk Harman, "Belam b. Baura", **TDVİA**, C. V, İstanbul, TDV Yay., 1992, s. 389-390.

bâbın sonunda padişaha övgü mahiyetinde bir şiir kaleme alan müellif hem bâbı hem de ilk kitabı bitirir.

2.4.2. İkinci Kitap: Kavâid-i Akaittedir [63b - 137b]

İhyâ'da dört fasıl halinde düzenlenen ikinci kitap, *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'de üç bâb (bölüm) ve dört halife için yazılmış dört fasıldan oluşmaktadır. Ancak dört halife için yazılan fasıllar *İhyâ*'da yoktur.

Müellif, bu kitabın altı bâb (bölüm) olacağını “İmdi bu kitâb-ı ‘izzet-nişân ve şadâkat-‘unvân altı bâb üzre taḥrîr olunup **bâb**-ı evvelinde ... [64b]” şeklinde söyleyerek hemen ilk bâbı herhangi bir başlık olmadan anlatmaya başlar.

İkinci kitaba Arapça iki beyitlik bir şiir ile başlar. Nesir olarak yaptığı kısa bir hamdele ve salveleden sonra ilk bâbta *İhyâ*'da anlatılanları özetler. Yine hadislerden örnekler vererek konuya başlayan müellif, Hz. Peygamber ile Hz. Ömer'in sohbet ettiği bir gün beyaz elbiseli birinin yanlarına gelip Hz. Peygamber'e bazı sorular sorduğunu ve Hz. Peygamber'in verdiği cevapları anlatır. Bu gelen kişi Cebrail olup Hz. Peygamber'in tüm cevaplarını tasdik edip gider. İman meselesinin açık ve net bir şekilde bu olayla açıklandığını belirten müellif ayrıca meleklerin insan suretine bürünmesini de ayet ve hadislerle anlatır.

“Ḥazret-i Ḥakk'ıñ maḳdûrâtı ḥaddle maḥşûr ve ma'lûmâtı mütenâhî ve maḳşûr degildir. [67a]” diyen müellif hem mensur hem manzum olarak Allah'ın zatını, sıfatlarını ve kudretini anlatmaya başlar. Bu bölümü *İhya*'ya göre oldukça kısa tutan müellif, burada özellikle ayetlerden deliller getirir ve hemen hemen hiç hadis kullanmaz. Mensur olarak Allah'ın sıfatlarından bahsedip hemen ardından anlattığını tamamlayıcı bir şiir söyler.

Müellif, Allah'ın zatını anlattıktan sonra meleklerden bahseder. Yine ayetlerden alıntılar yaparak onların iki kısım olduklarını söyler. Birinci kısmı “kerubiyân” diye tanımlar, yani sadece ibadet eden ve Allah'a en yakın olan meleklerdir. Bunların en büyüğü ve reisleri Cebrail'dir. İkinci kısmı da kendi içinde yine iki kısma ayırır. Bunlardan ilk kısma “ruhaniyyûn” denildiğini söyler. İkinci kısmın ise bazılarının mümin bazılarının kafir olduğunu ve kafir olanların reisinin şeytan olduğunu söyler. Sonra da ayetlerden örneklerle meleklerin vasıflarını anlatır. Kur'an'da da bahsedilen Harut ile Marut adlı meleklerin hikayesini anlatan müellif, bazı tefsir alimlerinin o zamanlarda bazı peygamberlerin sihir ile peygamberliklerini icra ettiklerini söyler. Burada sihir ile mucize arasındaki farkları anlattıktan sonra

Ebussuud Efendi'nin bu konu hakkındaki "Bu haber Yahudi rivayetidir, bu görüşe güvenilmez, dolayısıyla buna itibar edilmez." şeklindeki görüşünü söyler.

Burada müellifin, Ebussuud Efendi'den "Ḥātem-i e'imme-i tefsīr ve 'allāme-i taḥrīr Ebu's-Su'ūd 'aleyhi'r-raḥmetü mine'l-Meliki'l-Vedūd Ḥazretleri [76a]" şeklinde bahsederek onun görüşüne yer vermesi dikkat çekicidir.

Daha sonra müellif sihir konusuna şu şekilde girer:

Bu takrīble envā'-ı siḥri beyān ve bunlara i'tikād küfr idüğini 'ayān idelüm. [77b]

Sihir konusundaki bilgilerden sonra meleklerle iman hakkında bilgi verir. Burada da melekler ve insanlar arasındaki üstünlük tatışmalarından bahseden müellif konuyu "Ḥulāşa-i kelām ve netice-i merām, 'avām-ı mü'minīn 'avām-ı melā'ikeden ve ḥavāş-ı mü'minīn ḥavāş-ı melā'ikeden efḍaldür. [79a]" diyerek bitirir. Hemen ardından mensur olarak peygamberlerin ve onlara inen kitapların faziletlerinden bahseder ve Kur'an hakkında bir methiye yazar. Kur'an'ın faziletiyle ilgili iki hadisi söyledikten sonra peygamberlere iman etmenin farz olduğunu ve peygamberlere iman etmeyip Allah'ı bir bilmekle imanın sahih olmayacağını söyleyerek peygamberlerin sıfatları hakkında bilgi verir. Hz. İbrahim'in Kur'an'da da geçen Allah'ı bulma hadisesini anlatır. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Musa, Hz. Yusuf, Hz. Davud, ve Hz. Süleyman'la ilgili Kur'an'da geçen kıssalardan bahseder. Burada Hz. Peygamber'imize ayrıca değinir. Onun gelmiş geçmiş tüm günahlarının affedildiğini beyan eden ayeti söyleyerek onun her türlü hata ve gūnahtan korunduğunu ifade eder ve Hz. Peygamber'le ilgili Kur'an'da geçen ayetleri yazar.

Daha sonra müellif, " ... kıyāmet gününün elbette vāқи' olacağına i'tikād itmek farzdur. [88a]" diyerek kıyamet gününe inanmanın manasını açıklar. Bunu açıkladıktan sonra da hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etmek gerektir, der.

İmanın esaslarını bu şekilde verdikten sonra her şeyin Allah'ın dilemesiyle olduğunu, onun istemediği bir şeyin olamayacağını ifade eder. Allah'ın yarattığı bazı varlıkların onun izniyle hareket ettiğini ancak kullarına seçim hakkı verdiğini söyleyen müellif, bu minvalde bir de şiir söyler.

Şiirden sonra müellif, uzunca bir dua yapar. Duadan sonra da kaza ve kader kavramlarını anlatır. Kader konusunda Hz. Ali'nin düşüncesini ona sorulan sorulara verdiği cevaplarla açıklar. Arapça bir şiirden sonra bu konuda yine Ebussuud Efendi'nin bir fetvasını söyler. Burada müellif, kaderle ilgili olarak Fahreddin er-Razî'nin (ö. 606/1210) görüşlerine de yer verir.

Bundan anlaşıldığı üzere müellif, bir yandan *İhyâ*'yı özetlemeye çalışmış bir yandan da gerekli gördüğü yerlerde eklemeler yapmıştır. Bu da eserin tam bir tercüme değil, telif-tercüme görünümü kazandığını göstermektedir.

Kader hakkındaki bilgileri ayet ve hadislerle özetleyen müellif, bir de şiir yazdıktan sonra iki hadis daha vererek ilk bölümü bitirir.

Müellif, ikinci bölüme “**Bāb-ı şānī, Kitāb-ı Īmān’dan.** ‘Aḫā’idüñ itmām ve irşādı ‘alā vechi’t-tedric olduğunuñ beyānındadır. [98a]” diyerek başlar. Bu bölümü oldukça kısa tutar ve mümin ve Müslüman olan birinin dinin emir ve yasaklarına uyması, iman için lazım olan halleri öğrenmesi gerektiğini söyler. Bunun için de Kur’an’ı ve hadisleri okuyup öğrenmeli, anlamalı ve de anlatmalıdır, der. Kur’an’ı ve hadisleri öğretenlerin büyük mükâfat kazanacağını ayetlerden deliller getirerek anlatır. Bir de bununla ilgili şiir yazar.

İmanın merkezinin kelime-i şهادet olduğunu söyledikten sonra imanın rukunleri şunlardır, diyerek dört madde halinde bunları açıklar. Aslında bu dört madde *İhyâ*’daki üçüncü faslın alt başlıklarıdır.⁹¹ Müellif, bunları birer cümle ile anlatır ve bu bölümlerdeki kavramların ileride açıklanacağını “... inşā’allāh maḥallinde beyān olunur. [100a]” dedikten sonra da Arapça bir şiir ile bu bölümü bitirir.

Üçüncü bölüme “**Bāb-ı Şālīs.** İslām ve Īmān tafşīlinde e’imme-i kirām şöyle beyān idüp ... [100a]” şeklinde başlayan müellif, bazılarının iman ile İslam’ı bir olarak gördüğünü, bazılarının ise bunları ayırdığını söyleyerek iki kavramı ayet ve hadislerle açıklar. Müslüman olmanın şartlarını ve imanın nasıl olması gerektiğini anlatır. Bununla ilgili bir de şiir yazan müellif, kelime-i tevhidden ve Allah’ın zâtından bahseder. Yine Kur’an’dan ayetler eşliğinde ve şiirlerle Allah’ın kudretini ve sıfatlarını anlatır.

Allah’ın insanlara peygamberler gönderdiğini ve son peygamberin de Hz. Muhammed olduğunu ve Allah’ın ona birçok mucizeler bahşettiğini söyler. Hz. Muhammed’in birkaç mucizesini söyledikten sonra bir şiirle Miraç hadisesine atıfta bulunur ve bu olay hakkında “Ve ol Şāh-ı Mi’rāc beden-i şerīfle ḳāb-ı ḳavseyne ‘urūc itdügi beyāna muḥtāc degildür. [103b]” der. Arapça bir şiirden sonra en büyük mucizenin Kur’an-ı Kerim olduğunu söyler ve yine Arapça bir şiirle başka bir konuya geçer. Sıradaki konu kıyamet ve öldükten sonraki hayattır.

⁹¹ el-Mardini, **age**, s. 644.

Müellif, Kur'an'dan ayetlerle kıyametin olacağını, kıyametten sonra dirilişin olacağını, insanların hesaba çekileceğini hatta onun öncesinde kabirde Münker ve Nekir tarafından sorgulanacağı söyler. Yine kabir azabına değinir ve bu konuya Kur'an'daki Mümin suresinin 46. ayetini delil olarak gösterir. Kıyamet ile ilgili konuları anlattığı bu bölümde hemen hemen hiç hadis kullanmaz.

Konuyu daha fazla uzatmayan müellif, "Aḥvāl-i 'ālem-i ğayb mücmelen mükāşefe ile 'ayān olduğu inşā'allāh maḥallinde beyān olunur. Ve semā'iyetden biri daḥı imāmetdür. [106b]" diyerek bu bölümü bitirir ve dört halife için yazdığı fasıllara geçer. Fasıllara geçmeden önce de onlar için bir methiye yazar. Onları öven cümleler yazdıktan sonra "... bu kitāb-ı ĩmānı aḥvāl-i çehār-yāri beyān ile itmām idüp dört faşl üzre inḳısām buldı.[107a]" der ve yine üç beyitlik bir methiye yazar. Methiyeden sonra da ilk fasla şu şekilde başlar:

Faşl-ı Evvel. Çehār erkān-ı dīvān-ı risālet-eyvān olan aşḫāb-ı 'ālī-şānuñ rükn-i a'zamı ol zümre-i sāmī-mekān u sa'ādet-nişānuñ muḳaddem ve aḳdemi 'unvān-ı menşūr-ı ḫilāfet-i sultān-ı selāṭin-i velāyet Ḥazret-i Ebī Bekr-i Şiddīk'ıñ aḥvāl-i kerāmet-maḳālī taḫḳīḳı beyānındadır. [107b]

İlk fasıl Hz. Ebu Bekir hakkındadır. Öncelikle Hz. Ebu Bekir'in ismini, babasını ve unvanını söyler. İki beyitlik bir methiyeden sonra Hz. Ebu Bekir'in cediti hakkında bilgi verir ve bir noktada ailesinin Hz. Peygamber ile kesiştiğini söyler. Ailesi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra ona "Sıddık" denilmesine sebep olan rivayetlerden bahseder. Onun bir isminin de "Atik" olduğunu ve bu ismin neden verildiği konusunda âlimler arasında ihtilaf olduğunu söyler ve yine bu konudaki rivayetlerden bahseder. Hz. Ebu Bekir'in doğduğu zaman ve yer hakkında da ihtilaf olduğunu, ancak bir hesaba göre öldüğünde yaşının altmış üç olduğunu söyler. Hatta halifelerden hiçbirinin halife olduklarında babalarının hayatta olmadığını ancak Hz. Ebu Bekir'in babasının hayatta olduğunu ve onun varisi olduğunu söyler. Hz. Ebu Bekir'i öven bir şiir yazan müellif, onun Hz. Peygamber'in bütün savaşlarına katıldığını söyledikten sonra oğlu Abdurrahman hakkında bilgi verir ve iki beyitlik bir şiirden sonra ayrı bir başlık açarak Hz. Ebu Bekir'in şemailini yazar. Müellif, Hz. Ebu Bekir'in şemailini Hz. Ayşe'nin sözleriyle anlatır. Daha sonra yine bir başlık açarak Hz. Ebu Bekir'in nasıl Müslüman olduğunu anlatır.

Müellif, Hz. Ebu Bekir'in Müslüman olması hakkında beş rivayetten bahseder. İlki Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Hatice'nin akrabalarından olan Hakim adında birisiyle ticaret

için Taif'e gittiğinde yaşadığı bir olaydır. Orada Hakim'in yanına gelen birisi ona "Hatice'nin kocası Muhammed Musa gibi Rasulullah olmuştur. Hatice iman edip putlara ibadeti terk etmiştir." der. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir hemen Mekke'ye döner ve Hz. Muhammed'e bu olaydan bahsederek bazı sorular sorar. Hz. Muhammed onun sorularına cevap verir, peygamber olduğunu söyler ve ona Kur'an okur. O da hemen Müslüman olur.

İkinci rivayete göre Hz. Ebu Bekir yine ticaret için Şam'a gider. Yolda Bahira adlı bir rahibin yaşadığı yere gelirler. Bahira Hz. Ebu Bekir'e nereden gelip nereye gittiğini sorar. O da Mekke'den gelip Şam'a gideceğini söyler. Rahip bir müddet sonra ona "Ya Ebu Bekir! Sen Mekke'de zuhur edecek bir peygamberin zamanında onun veziri olacaksın. Ondan sonra da onun halifesi olacaksın." der. Hz. Ebu Bekir Mekke'ye dönünce hemen Hz. Muhammed'in yanına gelir ve ona " Ya Muhammed! Senin sözlerin nedir, halkı hangi yola davet edersin?" der. Hz. Muhammed, kendisine peygamberlik verildiğini ve halkı Allah'a inanmaya davet ettiğini söyleyip Hz. Ebu Bekir'i de müslüman olmaya davet eder. Hz. Ebu Bekir ona "Delilin nedir?" diye sorar. O da delil olarak Hz. Ebu Bekir'in Şam'da rahip ile görüşmesinden bahseder. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir Müslüman olur.

Üçüncü rivayet Hz. Ebu Bekir'in ağzından şöyle anlatılır:

Bir gün Kabe'de Zeyd bin Ömer'le otururken yanımdan Ümeyye bin Sulb geçiyordu. Zeyd ona "Ey hayır arayan! Nasıl oldun?" dedi. O da ona "Hayırlıdır." diye cevap verdi. Zeyd tekrar "İstediğine ulaştın mı?" diye sordu, o da "İsteğimi azaltmadım, o nebiyi bekliyoruz, ya bizden ya sizden ya da Filistin ehliindendir." dedi. Bunların bu şekilde konuşması hoşuma gitti. O zamana kadar Rasül-i Ekrem'in geleceğini kimseden duymamıştım. Hemen hakikatı öğrenmek için Varaka bin Nevfel'e gittim. Bu konuşmaları ona anlattım. O da bunun doğru olduğunu, o rasülün geleceğini, onun Kureyş'ten olacağını bildirerek onun hakkında övgü dolu sözler söyledi. Bu sözler beni çok mutlu etti. H.z Muhammed'in peygamberliğini ilan ettiğini duyunca hemen onun huzuruna gidip Müslüman oldum.

Dördüncü rivayet de yine bir Şam seferinde meydana gelen olay hakkındadır. Ticaret için Şam'a doğru hareket eden Hz.Ebu Bekir, yolda bir ağacın kendisine "Ey Ebu Kuhafe'nin oğlu, Rasülullah olan Muhammed'e iman et." dediğini işitir. Bunun üzerine Mekke'ye döner ve Müslüman olur.

Beşinci rivayete göre, bir gün Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'e gelir ve "Ey Muhammed, Kureyş senin için bizim putlarımızı terk etti, bizi kafir ilan etti diyor, doğru mudur?" der. Hz. Peygamber "Ben Allah'ın rasûlüyüm, sizi Allah yoluna davet ederim." der ve Kur'an'dan bazı ayetler okur. Hz. Ebu Bekir bir süre teffekkür ettikten sonra Müslüman olur ve halkı da İslam'a davet eder.

Müellif daha sonra bir başlıkla Hz. Ebu Bekir'in nasıl halife olduğunu anlatır. Hz. Ebu Bekir'in hicretin on birinci yılında Rabi'ü'l-Evvel ayının on ikisinde halife olduğunu, halifeliğinin üçüncü gününde tüm Müslümanların kendisine biat ettiğini ve halife olarak yaptığı ilk hutbede neler söylediğini anlatır. Halife olduktan sonra geçimini sağlamak amacıyla ticaret etmek istediğini ancak insanların bunu uygun görmeyip ona devlet malından bir maaş tahsis ettiklerini, bunun miktarında da ihtilaf olduğunu söyler.

Müellif, Hz. Ebu Bekir'in sıfatlarını yine ayrı bir başlık açarak anlatır. Ashab-ı kiramın onun faziletlerini anlattığını söyler ve Hz. Ömer, Ebu Derda ve Abdullah bin Ömer'in sözlerine yer verir. Daha sonra hicrette Hz. Peygamber'in arkadaşı olduğunu, üç gün üç gece mağarada birlikte kaldıklarını, o sürede birçok sırra vakıf olduğunu ve garip olayların yaşandığını anlatır. Bunlardan biri mağaradaki bir kuşla ilgili yaşandığı rivayet edilen bir olaydır. Olayı kısaca anlattıktan sonra müellif, Hz. Ebu Bekir için söylenen birkaç hadise yer verir ve onun hicretin on üçünde altmış üç yaşında on beş gün hasta yattıktan sonra vefat ettiğini ifade eder. Yine bir şiir söyledikten sonra da ikinci fasla geçer.

İkinci fasıl Hz. Ömer'le ilgili olup Hz. Ömer'in cediti hakkında bilgi vererek başlar. Hz. Ömer'in, İslamiyet geldikten sonra, bir rivayete göre beşinci senede bir rivayete göre de altıncı senede Müslüman olduğunu söyler ve nasıl Müslüman olduğunu anlatır. Hz. Ömer'in nasıl Müslüman olduğuna dair rivayetler⁹² olmasına rağmen müellif, burada herhangi bir rivayetde bulunmayıp doğrudan Hz. Ömer'in nasıl Müslüman olduğunu anlatır. Müellifin bu konudaki anlattıkları şu şekildedir:

Bir gün müşrikler Darü'n-Nedve denilen yerde Hz. Peygamber hakkında konuşuyorlardı. Ebu Cehil "Hz. Muhammed'i her kim katlederse ona yüz altın ve yüz kıvrıcık tüylü kızıl renkli deve verelim. " der. Hz. Ömer bu göreve talip olur. Yolda Sa'd

⁹² Bu rivayetler için bkz.: Ahmed Ağırakça, "Hz. Ömer'in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi", **Artuklu Akademi**, 4 (1) 2017, s. 1-20.; Fuat İstemi, Hadis Metodolojisine Göre Hz. Ömer'in Müslüman Olmasıyla İlgili Rivayetlerin Sıhhat Değeri. **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)** , 18 (1), 2018, s. 421-450.

bin Ebu Vakkas'la karşılaşır. Sa'd ona nereye gittiğini sorar, o da "Hz. Muhammed'i öldürmeye gidiyorum." der. Sa'd "Ey Ömer, sen bunu yaparsan Abd-i Menaf oğulları seni sağ bırakmaz." der. Bunun üzerine Hz. Ömer "Yoksa sen de mi Hz. Muhammed'e tabi oldun?" deyince Sa'd "Evet." der ve kelime-i tevhid getirir. Hz. Ömer de ona saldırmak için kılıcını çeker. Sa'd "Ey Ömer, beni bırak, kızkardeşin ve eşine saldır." der. Onların Müslüman olduğunu öğrenen Hz. Ömer hemen kızkardeşinin evine gider. O sırada kızkardeşinin evinde Habbab, onlara Ta-Ha suresini okuyordu. Hz. Ömer'in geldiğini görünce Habbab bir yere saklanır. Hz. Ömer içeri girince onlara ne okuduklarını sorar. Onlar önce Müslüman olduklarını saklasalar da Hz. Ömer'in Sa'id'e vurmasıyla iman ettiklerini söylerler. O anda Hz. Ömer'e bir hal olur ve okuduklarını kendisine okumalarını ister. Kur'an'dan etkilenen Hz. Ömer Müslüman olur. Onun Müslüman olduğunu gören Habbab saklandığı yerden çıkar ve onu Hz. Peygamberin duasıyla müjdelendirir. Zira Hz. Peygamber, "Ya Rabbi, Ömer'in Müslümanlığı ile dini kuvvetlendir." diye dua etmiştir. Daha sonra Habbab'la beraber Hz. Peygamber'in yanına giderler. Bir kere de Hz. Peygamber'in huzurunda kelime-i şehadet getirir ve hep birlikte Kâbe'ye doğru giderler. Böylece Müslümanlar biraz daha güçlenmiş, kâfirlerin korkusu da artmış olur.

Konuyu bu şekilde anlattıktan sonra müellif, Hz. Ömer için bir methiye yazar ve ona "Faruk" lakabının verildiğini söyler. Daha sonra Hz. Ömer hakkında Cabir, Ebu Said el-Hudri, İbn Ömer, Ebu Hüreyre, İbn Mesud ve İbnü'l-Enbari, tarafından rivayet edilen hadisleri ve sözleri aktarır. Her bir aktarımdan sonra bir de şiir yazar. Hz. Ömer'in halifeliğinin on yıl altı ay olduğunu ve onun altmış üç yaşında vefat ettiğini söyler. Müellifin verdiği bilgiye göre, Ebu Lü'lü adında biri tarafından sabah namazı esnasında hançerle yaralanmış, bir gün bir gece yaşamış ve vefat etmiştir. Abdullah bin Ömer'in ağzından şemailini de anlatan müellif, ölümünden sonra onu rüyasında görenlerin nasıl gördükleri ile ilgili rivayetlerden de bahseder. Son olarak Hz. Ömer'in bir fetihle elde edilen malları kimlere, nasıl, neye göre ve ne kadar dağıttığını anlatır ve bu faslı bitirir.

Üçüncü fasıl Hz. Osman hakkındadır. Müellif, Hz. Osman'ın ceddini, Hz. Peygamber'in kızlarından önce Rukiye ile sonra Ümmü Gülsüm ile evlendiğini bu yüzden "Zi'n-Nureyn" lakabını aldığını ve hicret ettiğini söyleyerek başlar. Hemen ardından bir şiir söyler. Müellifin Hz. Osman hakkında anlatıklarından bazıları şunlardır:

Hiz. Ömer'in vefatından sonra ahabın ittifakı ile halife olan Hiz. Osman, on bir yıl ve on bir ay halifelik yapar. Tebük Savaşı'nda üç yüz deveyi üstündekilerle beraber orduya bağışlar. Ayrıca otuz beş bin dirheme Medine'de su kuyusu alıp vakfetmiştir. Bir rivayete göre yedi yüz elli deve ve yedi yüz floriyi savaşa harcaması için Hiz. Peygamber'e verir. Bu sayede Hiz. Peygamber tarafından müjdeye nail olur. Gayet mütevazı olup dört yüz kölesi olduğu halde kendi işini kendisi yapar. Üstün bir hayâ sahibidir. Talha hazretlerinin bir rivayetine göre de Hiz. Peygamber'in cennette refikidir.

Hiz. Rukiye ile evli iken yaşanan bir olayı da anlattıktan sonra müellif, Hiz. Osman'ın ölmenden önce yaşadıklarından kısaca bahseder ve evinde Kur'an okurken şehid edildiğini söyler. Vefat ettiğinde seksen üç yaşındadır. Bir şiirle bu faslı da bitirir.

Dördüncü fasıl Hiz. Ali hakkındadır. Müellif Hiz. Ali'nin cediti hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Hiz. Osman'ın vefatından üç gün sonra hicretin otuz beşinde zî'l-hicce ayında halife olduğunu söyler. İki beyitlik bir şiirden sonra onun hakkında söylenen hadislerden bahseder. Özellikle Hiz. Ali'nin ilmi hakkındaki hadislere yer verir ve onun bazı sırlara vakıf olduğunu belirtir. Hiz. Ömer'in de onun ilmini övdüğünü ve onun zamanında yaşanan bir olayın Hiz. Ali'nin ilmi sayesinde çözüldüğünü anlatır. Enes bin Malik ve Suheyb-i Rumi'den rivayet edilen iki olayı anlattıktan sonra dört yıl dokuz ay halifelik yaptığını ve altmış üç yaşında vefat ettiğini söyler. Bazılarına göre kabri Harun Reşid zamanında açığa çıkarılmış bazılarına göre de vasiyeti üzerine gece defnedilip yeri gizlenmiş ve Abbâsiler zamanında İmam Cafer tarafından açığa çıkarılmıştır, der.

Müellif, dua mahiyetindeki 17 beyitlik bir şiir ile ikinci kitabı bitirir.

2.4.3. Üçüncü Kitap: Esrâr-ı Tahâret ve Salât ve Zekât ve Sıyâm ve Hacdadır [137b – 221a]

Müellif, üçüncü kitabın içeriğini ve beş bab olarak düzenlediğini şu şekilde söyler:

Tahâret ve şalât ve zekât ve sıyâm ve hac esrârı beyânında olup beş bâb üzre takşîm olundu.[137b]

İhyâ'da her biri ayrı bir kitap olan bu konuları eserde tek kitap olarak bir arada toplamış ve ayrı bir bâb halinde anlatmıştır. Kısa bir salat ve selamdan sonra hemen "Bâbü't-Tahâret. [138a]" başlığıyla konuya başlamıştır.

Taharet konusuna “İslam dini temizlik üzerine bina olmuştur.” anlamındaki bir hadisle başlar ve temizlikle ilgili ayetlere yer verdikten sonra “Ṭahāretüñ dört mertebesi vardır. [138b]” diyerek bunları açıklar. İlk üç maddeyi birer cümle ile açıklayıp hemen ardından bir şiir yazar. Dördüncü madde masivaallahtan temizlik olup bu konuyu detaylı olarak açıklar. Bu temizliğin peygamber ve evliyalara ait olduğunu, her mertebede farklı olduğunu, kalble keşfedileceğini söyler ve bunun delili olarak da bir ayet olduğunu belirterek o ayeti verir. Konuyu açıkladıktan sonra da bir şiir yazar.

İnsanların genellikle elbiselerinin ve azalarının temizliğine önem verdiğini, bununla şeytanın ve nefsin onları kandırdığını söyleyen müellif, asıl temizliğin tüm bedeni temizlemek olduğunu belirtir. Bu bölümü *İhyâ*’ya göre oldukça kısa tutar ve Hz. Ömer’in bir Hıristiyan’ın elinden testiği alarak abdest aldığından bahseder. Bir şiir yazarak diğer bölüme geçer.

Sonraki bölüme “Faşl-ı Evvel.[140b]” başlığı ile başlar. Ancak burada başka fasıl bulunmaz. Bu fasla, helaya nasıl girileceğini, girerken ve heladan çıkınca yapılacak duayı söyleyerek başlar. Ardından abdestte misvak kullanmak gerektiğini ve bununla ilgili bir hadisi söyledikten sonra abdest alırken her bir azayı yıkama esnasında yapılacak duaları söyler. Abdestin sonunda yapılacak duayı da söyledikten sonra bunların *İhyâ*’da olduğunu “... diyü *İhyā-i ‘Ulūm*’da meşhûrdur.” der ve abdestle ilgili bir de şiir yazar. Şiirden sonra yine abdestle ilgili iki hadisten bahsedip bir şiir daha yazar.

Müellif, temizliğin iki kısımda olduğunu, ilk kısmın bedeni bazı kirlere temizlemeyle ilgili olduğunu söyler. Saç, diş, ağız, kulak, bıyık ve sakal temizliğinden bahseder. Bıyık ve sakalı boyama konusunda *İhyâ*’da anlatılanları yazdıktan sonra el, tırnak ve ayak temizliğini anlatır. Daha sonra bütün bedeni yıkamak müstehabdır diyerek hamam konusuna girer. Hamamla ilgili olarak da yine *İhyâ*’da anlatılanları özetledikten sonra ikinci kısma geçer.

İkinci kısım bedenden ayrılması caiz olan parçalar hakkındadır. Öncelikle saç tıraşı olmaktan bahseder. Sonra bıyık, sakal gibi vücudda kesilecek kıllardan bahseder. Bunlarla ilgili birkaç hadis söyledikten sonra uzayan tırnağın kesilmesi gerektiğini belirtir ve Arapça bir şiir ile bu bâbı bitirip ikinci bâba geçer.

İkinci bâb namaz hakkındadır. Bu bâb altı fasıl olarak düzenlenmiştir. İlk fasılda müellif, namazın, cemaatin, secdenin, nafile namazın ve ezanın faziletlerinden bahseder. Namazla ilgili Kur'an'da geçen ayetlerden dördünü alarak fasla başlayan müellif, Hz. Peygamber'in namazla ilgili bir hadisini söyleyip iki beyitlik bir şiir yazar. Şiirden sonra yine namazın önemini belirten hadislerden örnekler verip beş beyitlik bir şiir yazar. Daha sonra ezan ve kamet bahsine geçer. Ezandan sonra ve kamet esnasında okunacak duaları söyler. Namazı düzgün kılmanın önemini söyledikten sonra da cemaatle namaz kılmanın faziletinden bahseder ve bir beyitle secdenin faziletlerini anlatmaya geçer. Kur'an'daki secde ile ilgili ayetlerden alıntılar yaparak *İhyâ*'da anlatılanları özetler ve bir şiir yazar. Yazdığı şiir secdenin fazileti ile ilgilidir.

Müellif "Ve şalâtde huşû' lâzımdır ki ...[150a]" diyerek Kur'an'dan ayetlerle ve sonrasında yazdığı şiirle huşudan bahseder. Burada huşu ile ilgili olarak Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hatem Esam'ın sözlerinden örnekler verir. Daha sonra yine ayet ve hadislerden alıntılar yaparak mescid ve camilerin faziletini anlatır ve ikinci fasla geçer.

İkinci fasıl, namazda yapılacak bazı hal ve hareketlerle ilgilidir. Müellif, bu faslı çok uzatmaz. Namaza başlamadan diz ve göbek arasını kapatmak gerektiğini, namaz kılarken ayakların, gözlerin nasıl olması gerektiğini söyler. Namazda tekbirin nasıl alınacağını, okunması gereken sureleri, namazda sünnete, vaciblere ve müstehablara uyulması gerektiğini söyleyerek üçüncü fasla geçer.

Üçüncü fasıl, huşu ve huzurlu bir kalble namaz kılmanın önemi hakkındadır. Bu fasla ayetlerden konuya deliller getirerek başlar ve hemen ardından iki beyitlik bir şiir yazar. Şiirden sonra huşunun vacib olduğunu beyan eden bir hadis söyler ve namazı huzurla kılmak için lazım olan bazı kavramları açıklar. Bunlar kalbin huzuru, tefhim, tazim, heybet, recâ ve hayâdır. Öncelikle bu kavramlar arasındaki anlam farklılıklarını ortaya koyar ve daha sonra huzurlu bir kalbin çaresinin himmet olduğunu söyleyerek himmetten bahsedip kavramların tek tek ayrıntılı açıklamasını yapar. Arada şiirlerle de düşüncelerini söyleyen müellif, hayâyı açıkladıktan sonra namaz kılan insanları kalbini Allah'a tam olarak yönlendirenler ve yönlendiremeyenler olarak iki kısma ayırır. İki beyitlik bir şiirden sonra namazda asıl olanın dünya sevgisini terk etmek olduğunu söyleyerek öğüt veren bir şiir yazar.

Ezanı duyan kişinin, kendisini kıyamet gününde hissederek o zaman yapılacak seslenmenin heybetini düşünmesi gerektiğini söyleyen müellif, kalbindeki korkuyu ezanla atabileceğini belirterek bunu destekleyen bir hadis söyler. Daha sonra mekân

temizliğinden bahseder. Ancak asıl temizliğin kalp temizliği olduğunu söyleyerek bunun nasıl olacağı konusunda açıklama yapar. Ayrıca insanın namaza niyet etmekle Allah'ın emrini yerine getirerek onun lutfuna mazhar olacağını düşünmesi gerektiğini söyleyerek namaza hayâ, huşu ve ihlasla niyet ettikten sonra namazı fıkıh kitaplarında anlatıldığı şekilde farz, vacib ve müstehablarına uygun bir şekilde kılmanın gerek olduğunu belirtir. Burada namazda Kur'an'ın manasını anlayarak okumanın önemini ve buna engel olan şeyin vesvese olduğunu söyleyerek insanları üç kısma ayırır. Birincisi dili hareket eden ama kalbi bereketten gafil olan, ikincisi kalbi diline tabi olup işittiğini anlayan, üçüncüsü de Kur'an'ın manasını kalbi ile anlar ve dili kalbine tercüman olur. Daha sonra Fatiha suresinin ayetlerini tek tek açıklayarak insanın bu ayetleri okuduğunda ne düşünmesi gerektiğini anlatır ve bir de öğüt veren iki beyit yazar. Sözü daha fazla uzatmak istemeyen müellif “Ve ḥaḫ Ḳur’ân’ı îfâ idüp tertîl ile kırâ’at itmek gerekdür, inşâ’allâhu Te’âlâ Kitâb-ı Tilâvet’de tafşîl olunur. [161b]” diyerek namazın kıyamında, secdesinde, teşehhüde oturulduğunda ve sonunda neler yapılacağını ve söyleneceğini anlatır. Namazı tam olarak kılmanın önemini ve bu şekilde kılanların erişeceği mükâfatları Kur'an'dan ayetlerle açıklayan müellif, burada *İhyâ*'dan bu konuda örnekler verir. Bunları da “... *İhyâ*'da meşûrdur.[163a]; ... diyü rivâyet olunduğı *İhyâ*'da meşûrdur.[164a]; ... diyü *İhyâ*'da meşûrdur. [164b]” diyerek belirtir ve bu faslı bitirip dördüncü fasla geçer.

Dördüncü fasıl cumanın fazileti hakkındadır ve Bakara suresinin 238. ayetiyle başlar. Bu ayetten nakıs iktibas yapan müellif, ayette geçen “Namazlara ve orta namaza devam edin!” emrinin âlimler arasında ihtilafa neden olduğunu, bazılarına göre orta namazla kastedilen namazın ikindi namazı, bazılarına göre de öğle namazı olduğunu söyler. Öğle namazı sayanlara göre de Cuma namazı orta namaz hükmündedir, der ve Cuma suresinden nakıs iktibas yaparak o saatte alış verişin Allah'ın emriyle haram kılındığını, bunun da cumanın faziletine delil olduğunu söyler.

Cuma namazı için perşembe günü ikindi vaktinden itibaren tevbe, istiğfar, dua ve tesbihle hazırlık yapmanın gerekliliğini ifade eden müellif, cuma günü namaz öncesinde, namazda ve namaz sonrasında okunması tavsiye edilen bazı dua ve surelerden bahseder. Daha sonra cuma gecesinde Kur'an okumak, namaz öncesinde gusul abdesti almak, cuma günü tırnak kesmek, temiz elbise giyip süslenmek, sabah namazından sonra camiye gidip itikâfa girmek gibi, yapılmasında büyük sevapların kazanılacağı bazı davranışlardan bahseder. Bunlara da ayet ve hadislerden örnekler

verir. Cuma günü sadaka vermenin ve Hz. Peygamber'e çokça salavat getirmenin faziletini de söyledikten sonra beşinci fasla geçer.

Beşinci fasıl Hz. Peygamber'e salavat getirmenin fazileti hakkındadır. Müellif, Hz. Peygamber için okunacak iki uzun salavat-ı şerifeden bahseder ve bunları yedi kere, yedi cuma gününde okuyana Hz. Peygamber'in şefaatinin vacib olacağını söyler. Burada Ebu'l-Ferrâ el Konevi'nin şefaati beş kısma ayıran bir rivayetini anlattıktan sonra İmam Busiri'nin (ö.696/1297?) *Kaside-i Bürde*'sinden bir beyti Arapça olarak söyler. Hemen ardından İbn-i Ebu'd-Dünyâ'dan (ö.281/894) rivayet olunan ve salavat-ı şerifenin önemini anlatan bir hadiseye yer verir. Devamında da Hz. Peygamber'e salavat getirmenin faziletini gerek rivayetler gerekse hadislerle anlatır, arada şiirler de söyler. Duanın bütün ibadetlerin cevheri olduğunu söyleyen müellif, Hz. Peygamber'e salavat-ı şerifeyi okumanın duanın kabul olmasının şartı olduğunu belirterek bununla ilgili de birkaç rivayet anlatır ve bu faslı da bitirir.

Altıncı fasıl, farz namazların dışındaki namazlarla ilgilidir. Bunları üç kısma ayırır: Sünnet, müstehab ve Hz Peygamber'imizin kıldığı nafîle namazlar. Müellif, sırasıyla bu namazları anlatır. Öncelikle sünnet olan namazlardan başlar. Bu namazların ne zaman, kaç rekat kılınacağını anlatır. Sonra duha, evvabin ve teheccüd namazlarından bahseder ancak fazla ayrıntıya girmez, "İnşâ'allâhu Te'âlâ fazîleti Kitâb-ı Evrâd'da tafşîl olunur. [176b]" der ve namaz çeşitlerini anlatmaya devam eder. Daha sonra "Ve eyyâm-ı usbû'da rek'at-i maḥşûşa ve kıra'at-i maḥşûşa ve menşûşa ile nevâfil kılmak meşrû'dur.[176b]" diyerek pazar gününden başlayarak haftanın her günü için kılınmasında büyük sevaplar var dediği nafîle namazlardan ve bu namazların nasıl kılınacağından bahseder. Bu namazlardan sonra bayram ve teravih namazı ile Recep ve Şaban ayında kılınacak namazlar hakkında bilgi verir. Bu namazların nasıl kılınacağını ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bundan sonra fıkıh kitaplarında geçen bazı nafîle namazları ismen zikreder. Bunlar küsuf, husuf, istiska, şükür, cenaze namazı, bir yere varıldığında ve bir yerden ayrıldığında kılınan namazlar gibi namazlardır. Müellif ayrıca istihare ve hacet namazlarından bahsedip bu namazların nasıl kılınacağını ve sonrasında nasıl dua edileceğini anlattıktan sonra son olarak tesbih namazını anlatır. Bu namaz hakkında da ayrıntılı bilgi verdikten sonra namazla ilgili bir şiir yazıp namaz bahsini bitirir ve zekât bahsine geçer.

Üçüncü bâb zekât hakkındadır. Hükümünün Kur'an'da ayetlerle belirlendiğini ifade eden müellif, bu bahse, sözkonusu ayetlerden üçünü alarak başlar ve ardından

insana malının ve mülkünün kıyamette bir yardımının olmayacağını ve malını Allah yolunda harcaması gerektiğini anlatan bir şiir yazar. Âlimlerin muteber kitaplarda geçen beyanlarına göre zekât konusunda iki önemli durumdan bahseder. İlki zekâtın kalpten gelen halis bir niyet ile verilmesi gerektiği, ikincisi de zekât vermede acele edilmesi gerektiğidir. Bunu söyledikten sonra da “erbâb-ı ‘ulûm der ki vâcibât-ı şer‘-i kavm üç kısıma taḫsīm olunmuştur. [182a]” diyerek bunları açıklar ve her bir kısmın sonunda bir de şiir yazar. Daha sonra zekât vermenin faziletli olduğu zamanlar hakkında bilgi verir. Hemen ardından âlimlerin üç şeyi hayrın hazinesi olarak tanımladığını söyler. Bunlardan biri gizli sadakadır, der ve bununla ilgili bir hadis bir de şiir söyledikten sonra sadaka vermenin faziletini ayet ve hadislerden örneklerle anlatır. Bundan sonra sadakanın kimlere, nasıl verileceği, sadakanın niteliği, sadaka vermenin gerekliliği gibi konularda ayrıntılı bilgi verir.

Müellifin sadaka bahsini ayrıntılı olarak anlatması bu konuya daha çok önem verdiğini gösterir. Zira müellif, *İhyâ*’da zekât kitabının başında yer alan nelerden zekât verileceği bahsine hiç girmez ve zekâtı yukarıda bahsedilen şekliyle anlatır ve oruç konusuna geçer.

Dördüncü bâb oruç hakkındadır. Müellif, İslam’ın şartlarından biri de ramazan ayında oruç tutmaktır, der ve üç beyitlik bir şiirle konuya girer. Şiirden sonra oruçla ilgili söylediği iki hadise göre orucun faziletinin anlatılmasına gerek olmadığını ifade eder. Yine oruçlunun ağız kokusunun Allah katında misk kokusundan daha hoş olduğunu belirten hadisi de söyleyerek orucun faziletini açıklamaya gerek yoktur, der. İki beyitlik bir şiirden sonra müellif, orucun diğer ibadetlerden iki sebepten dolayı daha üstün olduğunu söyler. Bunlardan ilki orucun, insanı nefisten vazgeçiren bir ibadet olması, diğeri de Allah’ın düşmanını kahreden bir ibadet olmasıdır. Bununla beraber yine hadisler ve kısa şiirlerle orucun üstün ve faziletli bir ibadet olduğunu söylemeye devam eder.

Müellif, orucun farzları ve sünnetleri gibi konuların fıkıh kitaplarında anlatıldığını beyan ederek burada o konulara girmeyeceğini, orucun içinde olan şartlardan bahsedeceğini söyler. Ancak müellifin bahsetmediği konular *İhyâ*’da vardır. *İhyâ*’da üç fasıl halinde anlatılan oruç bahsini müellif burada fasıllara ayırmadan özetler.

Âlimlerin oruçluyu üç dereceye ayırdığını belirten müellif, ilk iki dereceyi birer cümle ile söyledikten sonra üçüncü derece hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bu dereceyi

de “Bu mertebe enbiyā ve mürselīn ve şiddīkīn ve muḳarrabīn rütbesi olup şerḥ u tafşīle kütüb müteḥammil degildir. [196b]” şeklinde tanımlar ve sonra iki beyitlik bir şiir yazar. Şiirden sonra “Ammā şavm-ı ḥāş ki şāliḥīn şavmıdır. Altı nesne ile itmām olunur.[196b]” diyerek bu altı maddeyi açıklar. Altı maddeden sonra da ramazan ayından başka günlerde tutulan oruçların da faziletli olduğunu söyleyerek bu oruçların neler olduğunu ve ne zamanlar tutulacağını da anlattıktan sonra bu bâbı bitirir ve beşinci bâba geçer.

Beşinci bâb hac hakkındadır ve üç fasıldan oluşur. Ancak fasıllara numara verilmemiştir. Müellif, bu bahse doğrudan bir şiirle başlar. Şiirden sonra hadislerle haccın faziletini anlatır. Burada Kâbe ile ilgili bir şiir söyler ve Hz. Peygamber’e veda haccında gelen “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı beğendim.”⁹³ mealindeki ayeti söyler. Bu ayetin veda haccında gelmesinin haccın faziletine delil olduğunu belirterek birinci fasla geçer.

Birinci fasılda müellif, Ali bin Muvaffak’tan nakledilen iki rivayeti anlatır. İlk rivayet, Ali bin Muvaffak’ın gördüğü bir rüya ile ilgilidir. Kendisi hacca gittiği bir yılda rüyasında iki meleğin konuşmasına şahit olur. Meleklerden biri “Bu yıl altı yüz bin kişi hacca geldi ancak kaçının haccı kabul oldu bilinmiyor.” der. Diğer melek “Altı kişinin haccı kabul oldu.” der ve şöyle devam eder “Cenab-ı Allah hacılara binlerce lütuf verdi ve o altı kişinin her biri için yüz bin kişinin haccını kabul etti.” İkinci rivayette Ali bin Muvaffak yine bir hacca gittiğinde hacdan sonra şöyle dua eder: “Allah’ım, eğer benim haccımı kabul ettiysen bu haccımın sevabını haccı kabul olmayanlara hibe ettim.” Bunun üzerine bir uyku halindeyken şöyle bir ses duyar: “Ya Ali! Sen benim üstüme cömertlik mi yaparsın, cömertliği ben yarattım ve herkesten önce cömertlik ve kerem göstermeye layık olan benim. Haccı kabul olmayan müminlerin haccını kabul olanlara bağışladım.”

Bu rivayetlerden sonra Kâbe’nin faziletinin ayet ve hadislerle sabit olduğunu, özellikle Hz. Peygamber’in doğduğu yerde olmasının onun faziletine delil olarak kâfi geleceğini söyledikten sonra bir şiir yazar. Şiirden sonra da Kâbe’nin faziletini anlatmaya devam eder. Mekke’de ikamet etme konusunda âlimlerin ihtilafı olduğunu söyleyen müellif, konuyla ilgili olarak Hz. Ömer’in bir sözünü söyler. Şöyle ki Hz.

⁹³ Maide, 5/3’ten nakıs iktibastır.

Ömer, ehl-i Şam Şam'da, ehl-i Yemen Yemen'de ve ehl-i Irak Irak'ta ikamet etsin, demiştir. Bu konudaki farklı görüşleri de beyan ettikten sonra diğer fasla geçer.

İkinci fasıl, haccın amelleriyle ilgilidir. Haccın farz, sünnet, vacip ve müstehaplarının kitaplarda tam olarak açıklanmadığını belirten müellif, burada haccın içindeki ve dışındaki şartları açıklamanın gerekliliğinden bahsederek maddeler halinde, bir hac yolculuğunda nelerin yapılacağını anlatır. Bu yolculuğa daha evden çıkmadan halis bir niyet ederek başlanması gerektiğini belirtir ve kişinin kendisinin ve evdekilerin bu yolculuk için yapacağı bazı hazırlıklardan bahseder. Bununla alakalı olarak bir de şiir söyler. Şiirden sonra yolculuğa başlarken yapılacak duaları söyler. Yolculuğun başlamasından sonraki her bir durum için neler yapılması gerektiğini maddeler halinde anlatmaya devam eder. Burada özellikle yolculuk esnasında kılınacak namazları, namazlarda okunacak sureleri ve yapılacak duaları söyler. Son maddede Arafat'ta yapılması gereken duayı söyler ve Kâbe'ye bakmanın bir ibadet, zemzem içmenin de sevab olduğunu ifade eder. Daha sonra hac ziyaretinde yapılması uygun olan rükünleri anlatmaya başlar. Aralarda konuyla ilgili olarak kısa kısa şiirler de söyler.

Müellif, "Muḥaṣṣal-ı kelām, evvel ḥac ma'nāsın fehmi itmekdür.[210b]" diyerek herhangi bir başlık söylemeksizin yine maddeler halinde haccın birtakım esrarlarından bahseder. Burada haccın rükünlerini icra ederken nelere dikkat edilmesi gerektiğini vurgular. Aralarda şiirlerle on madde halinde bunları anlattıktan sonra da bu faslı da bitirir ve üçüncü fasla geçer.

Üçüncü fasıl adâb-ı ziyaret hakkındadır. Burada müellif, Medine'de Hz. Peygamber'in kabri-i şeriflerinin ziyaretinin nasıl olması gerektiğini anlatır. Temiz bir kalp ile haccı tamamlayan kişi Hz. Peygamber'i ziyaret ettiğinde bizzat Hz. Peygamber'i dünyada iken ziyaret etmiş gibidir, der. Ve eğer vakti olup yoldan da emin olup ziyaret etmezse Hz. Peygamber'e cefa etmiş olur, der. Burada müellif, kişinin Medine'yi gördüğü zaman yapacağı duadan ve ne yapması gerektiğinden başlar, Medineye girişinden itibaren neler yapacağını, ziyaret esnasında nasıl hareket edileceğini, nasıl selamlama yapılacağını anlatır. Sonra da mensur ve manzum şekilde dua eder. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin fazileti hakkında birkaç söz daha söyledikten sonra padişaha dua eden bir şiir ile hem faslı hem de üçüncü kitabı bitirir.

2.4.4. Dördüncü Kitap: Âdâb-ı Tilâvettedir [221a – 234b]

Dördüncü kitap, tilâvet âdâbı hakkındadır ve dört bâb şeklinde düzenlenmiştir. Bu kitap *İhyâ*'da da dört bâb halindedir.

Kur'an-ı Kerim'in nasıl bir kitap olduğunu yine onda geçen bir ayetle anlatan müellif, Kur'an'ın bazı sıfatlarını sayarak başlar. Özellikle Hz. Peygamber'in "Hâtemü'l-Enbiyâ" olduğuna en büyük delildir, der. Kur'an için yazdığı bir şiirden sonra bu kitabın dört bâb olduğunu söyleyerek birinci bâba geçer.

Birinci bâba Kur'an'ın faziletinden bahseden hadis-i şeriflerle başlar ve bunların manalarını verdikten sonra bir de şiir yazar. Şiirden sonra Kur'an okumanın faziletli bir ibadet olduğunu ve kalpteki pası giderdiğini söyler. Kur'an'ın faziletini yine bir şiir ve hadisle anlattıktan sonra ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, sesli okuma adabındadır. Müellif, bu konuyu on madde ile anlatır. Kısaca maddeler şu şekildedir: Okuyan kişi edebli ve vakarlı olmalı, Kur'an hatmini on günde ya da cumadan cumaya göre yapmalı, haftada yapıyorsa ashâb-ı kiramın taksimine uymalıdır. Kişi okurken sesini güzelleştirip değiştirebilir. Kur'an'ı usulüne göre okumalıdır ve okurken ağlayabilir. Ayetlerin manalarına riayet etmelidir. Kur'an okumaya başlamadan "*E'üzü billâhi's-semî'l-'alîmi mineş'-şeytânî'r-racîm*.[224b]" demeli, Fatiha ile Nas surelerini okumalıdır. Kişi kendi sesini duyacak şekilde okuyabilir. Bu maddelerden sonra üçüncü bâb başlar.

Üçüncü bâb, Kur'an okuyanda olması gereken haller hakkındadır ve bunu da on madde ile açıklar. Maddeler kısaca şunlardır: Kişi okuduğunu anlamalı ve Kur'an'ın büyüklüğünün farkında olmalıdır. Kur'an'a saygı göstermeli, huzurlu bir kalple okumalı, sonunu düşünmeli, ayetin manasını anlamalı ve anlamaya engel olan nesnelerden kurtulmalı, ayetleri okurken müteessir olmalıdır. Dokuzuncu maddenin içinde Kur'an'ı okuma derecelerinin üç çeşit olduğunu belirterek bir de bunları söyler. Bunlar da sırasıyla, Kur'an'ı Allah'ın huzurunda okuyanlar, kalbiyle okuyanlar ve okurken sözlerinde söyleyen ve onun sıfatlarını görebilenlerdir. Müellif, bundan sonra bazı kişilerin sözleriyle Kur'an okumanın faziletlerini şiirlerle de destekleyerek anlatır ve dördüncü bâba geçer.

Dördüncü bâb, üçüncü bâbın devamı niteliğindedir ve Kur'an'ı anlamak ve onun tefsirini yapmakla ilgilidir. Burada müellif, Kur'an'ın bir ilim denizi olduğunu ve Kur'an ayetlerini açıklamanın caiz olduğunu hadisten delil getirerek söyler. Ancak

ayetleri doğru yorumlamak gerektiğini ve yanlış yorumlandığında şiddetli bir azaba mazhar olunacağını belirtir. Arapçanın inceliklerini, belagat özelliklerini bilmeden Kur'an'ın tam manasıyla tefsir edilemeyeceğini ifade eden müellif, bunu yine Kur'an'dan ayetle açıklar ve nasihat içerikli bir şiir ile hem bâbı hem de kitabı sonlandırır.

2.4.11. Beşinci Kitap: Ezkâr ve Vird ve Dâvettedir [234b – 258a]

Beşinci kitap ezkar, vird ve dualar hakkındadır ve üç bâb halinde düzenlenmiştir. Birinci bâbda ayrıca iki fasıl bulunur. Bu kitap *İhyâ*'da beş bâbdan oluşur. Müellif, kitaba Allah'a şükrederek başlar ve duanın önemini belirten iki ayetin ardından dört beyitlik bir şiir yazar. Şiirden sonra Hz. Peygamber'e salat ve selam getirir ve iki beyitlik bir şiir daha yazıp birinci bâba başlar.

Birinci bâb, zikrin fazileti hakkındadır. Müellif, öncelikle zikirle ilgili ayetlerden örnek verir ve Allah'ı zikretmenin cihaddan daha faziletli olduğunu ifade eden bir hadis söyledikten sonra bir şiirle devam eder. Daha sonra sırasıyla bir hadis-i kutsi, bir şiir, bir hadis-i şerif ve bir şiir söyleyerek birinci fasla geçer.

Birinci fasıl, zikir meclislerinin fazileti hakkında olup bir hadisle başlar. Allah'ı zikretmenin öneminden bahseden bu hadisin hemen ardından aynı manada başka bir hadis söyler. İki beyitlik bir de şiir söyledikten sonra Allah ile melekler arasında geçen bir konuşmadan bahseder. Bu konuşmada Allah, meleklerle insanların halini sorar, onlar da Allah'ı görmedikleri halde onu zikrettiklerini, cehennemi görmedikleri halde ondan korktuklarını, cenneti görmedikleri halde onu talep ettiklerini söylerler. Allah'ın sorusu üzerine bunları gördüklerinde yaptıklarından daha fazlasını yapacaklarını söylerler. Allah da onları mağfiret ettiğine melekleri şahit kılar. Hatta Allah, o mecliste başka amaçla bulunan birini bile sırf orada olduğu için mağfiret eder. Zikir meclisinin bu nedenle önemli olduğunu söyleyen müellif bir de şiir söyler. Şiirden sonra en faziletli zikrin kelime-i tevhid olduğunu anlatan hadisi veren müellif, kelime-i tevhidle ilgili başka hadis ve rivayetleri de anlattıktan sonra ikinci fasla geçer.

İkinci fasıl, birinci fasılın devamı niteliğindedir ve hadislerde anlatılan Allah'ı zikir usulleriyle ilgilidir. Müellif, zikir amacıyla söylenen sözlerden bazılarının neler olduğunu ve bunların kaçar defa söyleneceğinden bahsettikten sonra “Lâkin du‘ânuñ on edebi vardur. [241a]” diyerek maddeler halinde bu on edebi açıklar. Bu on maddeyi ayet, hadis ve şiirlerle açıkladıktan sonra da yağmur duasıyla ilgili birkaç rivayet anlatır ve ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, istiğfarın fazileti ile ilgilidir ve buna delil olarak gösterilen iki ayetle başlar. Ancak müellif, bu bâbı kısa tutar, geceleyin okunduğunda günahların affedilmesine sebep olacak istiğfarı söyledikten sonra “Bu bâbda olan tafşîl inşâ’allah Kitâb-ı Tevbe’de tekmîl olunup bu maḥal efḍal-i istiğfâr ile itmâm olundu ki bu du’âdur. [244b]” der ve bu duanın Hızır’ın duası olduğunu söyleyip üçüncü bâba geçer.

Üçüncü bâb, bir müridin sabah ve akşam yapacağı dualarla ilgilidir. Burada Hz. Peygamber’in Hz. Ayşe, Hz. Fatma, Hz. Ebu Bekir ve bazı sahabelere öğrettiği dualardan birkaçını verir. Sonra Hz. İbrahim’in, Hz. İsa’nın, Hz. Hızır ile Hz. İlyas’ın ve Hz. Âdem’in dualarını söyler. Bu duaların faziletinden de bahsettikten sonra iki beyitlik bir şiir söyler ve hemen ardından Hz. Ali’den rivayet edilen bir duayı söyler. Daha sonra Cuma günü sabah ve akşam okunacak duaları ve Hz. Peygamber’den rivayet edilen ve oldukça uzun olan iki duayı söyler. Sonra da bir yere varıldığında, çarşıya gidildiğinde, yeni ay görüldüğünde, hüsrana uğranıldığında, bir işe başlanıldığında, savaşa gidildiğinde, kulak çınladığında, ezan işitildiğinde, bir keder hâsıl olduğunda yapılacak dua gibi çeşitli dualardan bahseder. Müellif, bu bâbın sonunda yine Hz. Peygamber’in bazı durumlarda yaptığı duaları ve bunların kaçar adet yapılacağını söyledikten sonra bir şiirle bu kitabı bitirir ve altıncı kitaba geçer.

2.4.6. Altıncı Kitap: Tertîb-i Evrâd ve Tebyîn-i Evkât Beyânındadır [258a - 281b]

Altıncı kitap, çeşitli vakitlerde yapılacak dualar hakkında olup iki bâbdan oluşur. Bu kitap *İhyâ*’da da iki bâb olarak düzenlenmiştir.

Müellif, bu kitaba da Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e salat ve selam getirerek başlar. Hemen ardından Hz. Peygamber’i öven bir şiir söyler. Allah’ın dünyayı insanlar için yaşanacak bir yer ve insanlara bu yerde yaşayacakları bir ömür verdiğini, sonunda da Allah’a kavuşulacağını ifade eden müellif, bu ömrü de yaşarken gafil olmayıp Kur’an’da emredildiği üzere sabah akşam Allah’ı tesbih etmek ve ona ibadet etmek gerektiğini söyler. Üç beyitlik bir şiirden sonra bu kitabın iki bâb olarak tertip edildiğini belirterek birinci bâba geçer.

Müellif, birinci bâbın gece ve gündüz yapılacak duaların tertibi ve fazileti hakkında olduğunu söyler ancak bu bâbda gündüz yapılacak dualardan bahseder. Öncelikle cehennem ateşinden kurtuluşun Allah’a kavuşmak ile mümkün olacağını,

bunun da dünya lezzetlerinden vazgeçmeye bağlı olduğunu söyleyen müellif, vaktinin çoğunu ibadetle geçirenin cennete gireceğini ancak bazı vakit ve saatlerin daha faziletli olduğunu bu yüzden duaları, ibadetleri vakitlere taksim etmek gerektiğini belirtir. Vakitlerin taksimine Kur'an'dan ayetleri delil getirdikten sonra ilk vaktin günün hangi aralığında olduğunu söyleyerek gündüz yapılacak duaların hangi vakitlerde olacağını açıklar. Gün içinde yapılacak duaların vaktinin yedi olduğunu belirterek bu vakit aralıklarını verir. Ancak çok detaylı bilgi vermez sadece vakitlerin isimlerini ve aralıklarını söyledikten sonra dualar için "... Kitāb-ı Da'avāt'da beyān olunmuştur. [261b]" der.

İlk vaktin başlangıcı olan sabah namazından belli bir vakte kadar Allah'ı zikretmenin sevabının çok olduğunu belirten iki hadis ve bir şiirden sonra Hz. Peygamber'den rivayet edilen ve namazdan sonra okunacak olan dualardan ve surelerden bahseder. Ayrıca bunların kaçar defa okunacağını da söyler. Burada tefekkürden bahseder ancak "İnşā'allāh Kitāb-ı Tefekkür'de beyān olunur. [262b]" diyerek herhangi bir açıklamada bulunmaz. Kitab-ı Tefekkür müellifin planına göre otuz birinci kitap olup elimizde mevcut değildir. Diğer vakit aralıklarını da sıraladıktan sonra ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, gece yapılacak dualar ile ilgilidir. Müellif, öncelikle bu duaların beş kısım olduğunu söyler. Gecenin ilk saatinin akşam namazı vakti olduğunu ayetlerden delil getirerek belirtir ve bu vakitte yapılacak dua ve ibadetleri anlatır. Sonra yatsı namazı vaktini söyler ve vitir namazı ile bitirmenin ve sonrasında Mülk suresini okumanın gerekliliğini anlatır. İlk iki kısım dualar bu vakit aralığındadır. Üçüncü kısım dua vaktinin uyku zamanı olduğunu söyleyen müellif, burada uykunun adabının on vecih olduğunu söyler ve bu on maddeyi hadislerden örneklerle ve arada şiirlerle anlatır. Müellif, dördüncü dua zamanının teheccüd vakti olduğunu söyleyerek bu vaktin faziletlerini ve bu vakitte yapılacak duaları anlatır. Beşinci kısmın ise seher vakti olduğunu ve bu vakitte yapılacak duayı söyledikten sonra "Ma'lûm ola ki ʔarîḳ-i âḫirete sâlik ve râḡıb ve duḥûl-i cennete ʔalîb olan mürîd altı nev'dür. Ya 'âbid veyâ 'âlim ya vâlî veyâ ehl-i ḫıref veyâ müte'allim veyâḫûd mâsivaullâhdan fâriḡ muvaḫḫid-i müstaḡriḳ. [269b]" diyerek bunları örnek isimlerle açıklar. Daha sonra gece yapılan nafil ibadetlerin faziletinin sınırsız olduğunu belirterek bunlarla ilgili ayet hadis ve rivayetlerden bahseder. Özellikle Hz. Peygamber'e "Ya Rasulallah, her vecihle maḡfiret edilmişken neden bu kadar ibadet ediyorsunuz?" diye

sorulduğunda “Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?” diye cevap verdiğini söyleyen müellif, bunun ibadet etme hususunda delil olduğunu ifade eder ve bununla ilgili bir de şiir söyler. Şiirden sonra müellif, gece ibadetleriyle ilgili *İhyâ*’da anlatılan rivayetlerden kendince önemli olanlardan birkaçını anlatır. Her rivayetten sonra da bir şiir söyler. Bu rivayetlerden sonra da gece ibadetine kalkmayı kolaylaştıracak bazı durumlardan bahseder. Bunları da beş madde olarak açıklar ancak birer cümle halinde verip çok detaylı anlatmaz. Yalnızca dördüncü maddeyi söyledikten sonra onunla ilgili bir şiir söyler. Beşinci madde, helal lokma yemektir, der ve “İnşâ’allāhu Te’ālā Kitāb-ı Helāl ve Hārām’da beyân olunur. [275a]” diyerek insanın hatalara yöneltecek sebeplerden kalbini temizlemek için neler yapması gerektiğini anlatır. Bunları da maddeler halinde söyler. Dördüncü madde kuvvetli iman sahibi olmak ve Allah’a muhabbet etmektir. Burada da “İnşâ’allāhu Kitāb-ı Muḥabbet ve İhlāş’da beyân olunur. [276a]” diyerek gece ibadetinde Allah’a münacat etmenin lezzetinden bahseder ve Allah’a münacat etmenin lezzeti ile ilgili *İhyâ*’da anlatılan rivayetlerden kendince önemli olanlardan birkaçını anlatır.

Her gecede mübarek bir saat olduğunu ifade eden müellif, “Ey sâlik! Mübhem olan sâ’ate mühtedî olursañ devlet ü sa’âdete mâlik olursun. Bu cihetdendür ki meşâyih-i kirām eczâ-yı leyli kısmet itmekde yedi nev’ ihtiyâr itmişlerdür. [278b]” diyerek bunları mertebeler halinde açıklar. İlk mertebe, tüm geceyi ihya etmektir, bu evliyanın nişanıdır, der ve ardından bununla ilgili bir şiir söyler. Şiirden sonra bazılarının bu şekilde kırk yıl ibadet ettiğini söyler ve yapanlardan bazılarının ismini verir. İkinci mertebe, gecenin ilk yarısında uyuyup geri kalanını ibadetle geçirmektir. Bunu uygulayan evliya ve ulemanın haddi yoktur, der ve ardından bir şiir söyler. Üçüncü mertebeyi de açıklayıp bir şiir söyler. Dördüncü mertebeden hemen sonra beşinci mertebeyi açıklar. Bu mertebede belli bir vakit tayin edilmeyip geceyi kah uyku ile kah ibadetle geçirmek uygundur. Bu şekilde ibadet etmenin daha faziletli olduğunu çünkü Hz. Peygamber’in ahlâkı olduğunu ve bunun da Kur’an’da buyurulduğu üzere olduğunu söyledikten sonra bu mertebelerden uygun olan birine göre amel etmek gerektiğini belirtir ve nasihat eden bir şiir söyler. Şiirin ardından “Ve efḍal olan eyyâm ve leyli bir senede on beş gicedür. [280b]” diyerek bu gecelerin hangileri olduğunu söyler. Geceler hakkında ayrıntılı bilgi vermez ve dört beyitlik bir şiirle bu kitabı bitirip yedinci kitaba geçer.

2.4.11. Yedinci Kitap: Âdâb-ı Ekldedir [281b – 300b]

Yedinci kitap, yemek yeme adabı hakkında olup dört bâb olarak düzenlenmiştir. Dördüncü bâbdan sonra bir de “Hâtîme-i Kitâb” başlığı ile bir bölüm daha vardır. Ayrıca üçüncü bâb içinde bir fasıl vardır. *İhyâ*’da da bu kitap dört bâb şeklinde düzenlenmiştir.

Müellif, kitaba Allah’a şükür ve Hz. Peygamber’e salat ve selam getirerek başlar ve bunu hem mensur hem de manzum olarak ifade eder. İnsanların beden sağlığı ve ibadetlerini düzgün yapması için yemek yemelerinin gerektiğini ayrıca Allah’ın Kur’an’da bunu emrettiğini belirterek ilgili ayeti söyler. Hz. Aişe’nin “Ya Rasûlullah, bunca dünya nimeti senin muhabbetine yaratılmış iken bedeninizi neden zayıf düşürüyorsunuz?” sorusuna Hz. Peygamber’in verdiği cevabı manzum olarak veren müellif, kitabın yemek yemenin adabını ve sünnetlerini açıklamak üzere dört bâb olarak taksim edildiğini söyler. Bu bâbların içeriğini şu şekilde söyler ve birinci bâba geçer:

“**Bâb-ı evvel**, münferiden eklde mürâ’âti lâzım olan umûr beyânında. **Bâb-ı şânî**, ekl-i ta’âm için ziyâde-i ictimâ’-ı ahbâb sebebi olan âdâb beyânındadır. **Bâb-ı sâlis**, ihvân-ı zâ’irine tekdâdüm-i ta’âm beyânındadır. **Bâb-ı râbi**, esbâb-ı da’vet ve ziyâfet beyânındadır.[283b]”

Birinci bâba müellif, tek başına yemek yiyen kişiye lazım olan hususların üç kısım olduğunu söyleyerek başlar. Bu kısımlar, yemekten önce, yemek yerken ve yemekten sonra dikkat edilecek hususlardır. Yemekten önceki kısımda yedi adab olduğunu söyler ve bunları açıklar. İlki yemeğin helal olmasıdır. Bununla ilgili birkaç cümle ve iki beyit ve bir de ayet söyledikten sonra “Kitâb-ı Helâl ve Harâm’da inşâ’allah beyân olunur. [284a]” der ve ikinciden itibaren adabları hadislerle, Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla ve şiirlerle anlatmaya devam eder. İkinci kısım yemek esnasında dikkat edilecek hususlarla ilgilidir. Burada madde sıralaması yapmadan yemek yerken nelere dikkat edilmesi gerektiğini anlatır. Yemeğe başlarken “Bismillah” yemekten sonra “Elhamdülillah” demek, yemeği sağ elle yemek, lokmaları küçük olarak ağza almak ve acele etmeden yemek, sofrada kendi önünden yemek gibi hususlardan bahseder. İki beyitlik bir şiirden sonra da üçüncü kısma geçer. Üçüncü kısım, yemek sonrası müstehab olan hallerle ilgilidir ve bu kısmı da madde olmadan anlatır. Öncelikle elleri silip sonra yıkamak gerektiğini söyleyen müellif, sofraya düşen

kırıntıları yemenin faziletini hadislerden delil göstererek anlatır ve yemekten sonra dua etmenin önemini belirtir. Birkaç dua şekli ve bir de şiir söyledikten sonra ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, dostlarla yemek yeme hakkındadır ve bu da yedi madde halinde anlatılır. Müellif, bu kısmı çok uzatmaz, maddeleri birer ikişer cümle halinde açıklar ve bazı maddeler için hadis söyler bazıları için de rivayet edilen bir olay anlatır. Yedinci maddeyi de bir cümle ile söyledikten sonra üçüncü bâba geçer.

Üçüncü bâb, dost ve ziyaretçiler hakkındadır. Müellif, bu bâbı da çok uzatmaz. Eş, dost ve ziyaretçilere yemek ikram etmenin faziletli olduğunu ifade eden hadislerden birkaç örnek verir ve aralarda da aynı anlamda şiirler söyledikten sonra bir fasıl açar. Bu fasıl, dost ve ziyaretçilere yemek ikram ederken dikkat edilecek hususlar hakkındadır. Bu hususları maddeler halinde açıklar ve Hz. Peygamber'in hayatından örnekler verir. Yine aralarda uygun gördüğü yerlerde şiirler söyler.

Dördüncü bâb, ziyafet adabı hakkındadır. Hz. Peygamber'in "Ziyafet vermeyende hayır yoktur." anlamındaki bir hadisi ile başlar ve Hz. İbrahim'in bu konudaki hassasiyetini vurgulayarak devam eder. İki beyit ve birkaç hadis söyledikten sonra "Ve âdâb-ı ziyâfetde altı şey'e ri'âyet lâzımdır. [294a]" diyerek bunları açıklar. Bunlar davet edilmek, davete icabet etmek, davet edilen yerde huzurlu olmak, yemeğin takdiminde ve yemek yerken dikkat edilecek hususlar ve davetten ayrılış hakkındadır. Bunları açıklarken bunlarla ilgili olarak alt maddeler de sıralar. Örneğin davete icabeti anlatırken "Ve icâbetüñ dahı birkaç edebi vardır. [295a]" diyerek beş madde söyler ve kendince uygun gördüğü yerlerde hadis ve şiirler de ekler.

Müellif, bu kitapta diğer kitaplardan farklı olarak "Hâtime-i Kitâb [298b]" başlığı ile sonuç bölümü mahiyetinde bir bölüme yer verir. Burada yemek adabı ile ilgili yapılması tavsiye edilen bazı durumlardan bahseder. Özellikle sağlık açısından yemek yerken nelere dikkat edilmesi gerektiğinden bahseder. Bu bölüm *İhyâ'*da ayrı bir fasıl olarak verilmiştir. Müellif, bu bölümü de kısa tutar ve birkaç hususa değindikten sonra iki şiir söyler. İlk şiir, kitabı özetleyen on üç beyitlik bir şiirdir. Şiirden sonra mensur olarak birkaç tavsiyede daha bulunur. Diğer şiir ise padişaha dua mahiyetindedir ve on bir beyittir. Bu şiirden sonra sekizinci kitaba geçer.

2.4.11. Sekizinci Kitap: Nikâhtadır [300b – 325b]

Sekizinci kitap, nikâh hakkındadır. Dört bâb olarak düzenlenmiştir ve birinci bâbdan sonra bir de fasıl vardır. Ancak müellif, mensur ve manzum kısa bir hamdele ve salveleden sonra nikâhın insan neslinin devamının sebebi olduğunu ifade ettikten sonra "... üç bâb üzere tertîb olundu. [301b]" diyerek birinci bâba geçer.

Birinci bâb, nikâha râğbet ettirmek ve ondan sakındırmakla ilgilidir. Müellif, ulemanın nikâh konusunda ihtilafı olduğunu, bazılarının nikâhın ibadete engel olduğunu düşündüğünü bazılarının da nikâhın faziletlerini beyan ettiğini söyler. Ancak nikâhın Allah'ın bir emri olduğunu ifade ederek ilgili ayeti söyler ve nikâhın faziletlerini anlatmaya başlar. Öncelikle konuyla ilgili ayetlere yer verir. Hatta Hz. İsmâ'nın bile evleneceği birçok kitapta anlatılır, der. Daha sonra hadislerle geçer. Nikâhın fazileti ile ilgili dört hadis verdikten sonra iki beyitlik bir şiir söyler. Şiirden sonra da nikâha râğbet etmeyenlerin sebeplerini anlatır. Buna da yine hadislerden örnekler verir. İki hadis ve iki beyitlik bir şiirden sonra "İmdi nikâhta birkaç fâ'ide vardır. [303a]" diyerek bunları açıklar. Müellif, ilk olarak çocuk sahibi olmanın yoludur ki nikâhın da asıl amacı budur, diyerek bu anlamda bir de şiir söyler. Daha sonra çocuk sahibi olmanın faydalarını anlatır. İlk olarak insanın bekasının devamı için çocuk sahibi olmak istemedeki amaç Allah'ın muhabbetine mazhar olmaktır, der. Sonra Hz. Rasûlullah'ın muhabbetine sebep olmaktır, der. Üçüncü faydası kişinin vefatından sonra evladının duasıyla bereketlenmek ve dördüncü faydası da kendinden önce evladı ölürse onun şefaatinin istemektir. Daha sonra müellif, çocuk sahibi olmanın faydalarını ve *İhyâ*'da bu konuyla ilgili açıklamaları insanın soyunun devamı konusundan başlayarak özetler. Açıklamalarda özellikle ayet ve hadislerle yer verir.

Müellif, nikâhın ikinci faydasını şeytandan korunmak ve şehveti azaltmak olarak açıklar ve bununla ilgili bir hadise ve Hz. Peygamber'in bir duasına yer verir. Üçüncü faydası nefsi rahatlatmaktır, der ve bunu açıklar. Dördüncü faydası da evlenerek kalbi rahatlatmaktır, der ve salih bir kadınla evlenmenin faziletini anlatır. Nikâhın beşinci faydası, nefisle mücadele etmektir, der ve bir hadis ve birkaç rivayetle bunu açıkladıktan sonra üç beyitlik bir şiir söyleyerek bir fasıl açar.

Fasıl, nikâhın âfetleri hakkındadır. Burada müellif, nikâhın getirdiği bazı sorumluluklardan bahseder. Sorumluluklarla ilgili ayet ve hadislerden örnek gösterir ve evlilik hakkında olumsuz düşünenlerin bazı görüşlerine yer verir. Bu sorumluluklar, evlilikte helal kazanç ve geçim, nefesine ve şehvetine hâkim olma, eşinin sıkıntılarına

sabretme gibi konulardır. Ayrıca Allah'a ibadet etme konusunda evliliği engel görenlerin de olduğunu söyleyen müellif, bu konudaki rivayetlere yer verdikten sonra bunun gereksiz bir endişe olduğunu zira Hz. Peygamber'in dokuz eşi olmasına rağmen Allah'a ibadetten geri kalmadığını belirterek bu konuda onun örnek alınması gerektiğini söyler ve ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, nikâhta riayet edilecek hususlar hakkındadır. Müellif, burada şer'i hükümlerin fıkıh kitaplarında yazdığını ve bunlara değinmeyeceğini ancak nikâhtan önce riayet edilmesi gereken hususlar olduğunu söyler. Bahsettiği hususlar kısaca şunlardır: Sünnete uymak, çocuk sahibi olmak için evlenmeye niyet edilip mal kazanmak ya da heva ve heves gidermek düşüncesinde olunmamalıdır. Dinini ve sonunu kurtarmak isteğinde olunmalıdır. Eş olacak kişinin güzel huylu olması gerekmektedir. Kadının doğurgan olması ve bakire olması tercih edilmelidir. Nesebini de araştırmak gerekmektedir. Akraba olan biriyle evlenilmemelidir. Müellif, son olarak nikâhın bir nevi kulluk olduğunu söyleyerek nikâhta ihtiyatlı olmanın gerekliliğini söyledikten sonra üçüncü bâba geçer.

Üçüncü bâb, nikâhın âdabları hakkındadır ve müellif, bunları on madde halinde ve ayetlerden, hadislerden örneklerle açıklar. Ayrıca özellikle Hz. Peygamber'in hayatındaki uygulamalarından bahseder. Bunlar da kısaca şöyledir: Evlilik olduğunda bunu ilan etmeli ve dostları toplayıp mümkünse yemek vermelidir. Eşinin sıkıntısına tahammül edebilmelidir. Eşi ile şakalaşıp oyun oynayabilir. Kadınlı olan münasebette onunla olan mesafeyi korumak gerekir. Davranışlarında çok aşırı gitmemek ve çok pasif de kalmamak gerekir yani orta yolu bulmalıdır. Aynı şekilde nafakada da orta yolu bulmalıdır. Eşine eğitim vermeli, özellikle dini bilgileri öğretmelidir. Birden fazla nikâhlı eşi olan, eşlerinin hukukuna riayet etmelidir, aralarında ya da kendisiyle eşi arasında husumet olursa mümkün olduğunca itidalli davranarak husumeti gidermelidir.

Dördüncü bâb, doğum âdâbı hakkındadır. Müellif, kişinin erkek evladı olduğunda sevinçli, kız evladı olduğunda hüznü olmamasını, hayrın hangisinde olduğunun bilinmediğini belirterek başlar. Evlada ihsanda bulunmanın faziletini anlatan bir hadis ile devam eder. Daha sonra evladın doğumundan itibaren yapılması gerekenleri maddeler halinde açıklar. Bunlar da kısaca şöyledir: Çocuğun sağ kulağına ezan okumak, sol kulağına kamet getirmek sünnettir. Çocuğa güzel bir isim vermek ve çocuğa akika kurbanı kesmek gerekmektedir. Başını tıraş ettirdiğinde

saçının ağırlığı kadar altın ya da gümüş tasadduk etmek ve çocuğun ağızını ilk olarak bir hurma ya da tatlı bir şeyle açmak sünnettir.

Müellif, daha sonra ayrı bir başlık açmadan “Âdâb-ı talağ dağı mer’iyye olmak gerekdür. [321a]” diyerek boşanma konusunu anlatır. Boşanmanın sevilmeyen, tasvip edilmeyen bir durum olduğunu ve boşanmak için hileye ya da iftiraya başvurmanın caiz olmadığını söyler. Sonra da “Talağda dört emir ri‘ayet olunmak gerekdür. [321a]” diyerek bunları açıklar. Dördüncü emir, eşler arasındaki sırlara riayet etmektir, der ve eşler arasındaki münasebetin nasıl olması gerektiğini, özellikle kadının erkeğe itaat etmesindeki faziletleri ayetler, hadisler, Hz. Peygamber’in uygulamaları ve *İhyâ*’da anlatılan hikâyelerden birkaçıyla açıklar. Müellif, kitabı özetleyen bir şiir söyledikten sonra dokuzuncu kitaba geçer.

2.4.11. Dokuzuncu Kitap: Âdâb-ı Kesbtedir [325b – 336a]

Dokuzuncu kitap, kazanç ve geçinme hakkındadır. Dört bâb halinde düzenlenmiştir. İkinci bâb içinde bir de fasıl vardır. Müellif “... kesb-i ma‘âş emri dört bâb üzre baş u temhîd olundığı intifâ‘-ı hâşıl olup bu fakîr ve haķîr zerre kadar du‘â-yı hayra nâ‘il ola. [327a]” diyerek bu kitabın dört bâb olacağını söyler. *İhyâ*’da bu kitap beş bâbtır.

Müellif, bu kitaba diğerlerinden farklı olarak besmele ile başlar. Ardından Allah’a hamd edip Kur’an’da ticarete izin veren ayeti söyledikten sonra bir de şiir söyler. Şiirden sonra Hz. Peygamber’e salat ve selam getirir. Yine bir şiir söyler ve insanların üç kısma ayrıldığını söyleyerek bunları maddeler halinde açıklar ve her biri için bir de şiir söyler. İlk kısım, ahiretini düşünmeden, helal haram ayrımı gözetmeden, dünya sevgisi için kazanç sağlayanlardır. İkinci kısım, Allah’ın rızasını talep eden, onun lutfına ve keremine güvenenlerdir. Üçüncü kısım ise kazancını Allah yoluna harcayıp ibadet ve tefekküründe endişe taşıyanlardır.

Müellif, üçüncü kısım için söylediği şiirden sonra bu kitabın dört bâb olacağını ifade eder ve bir şiir daha söyleyerek bu bâbların içeriğini kısaca şu şekilde belirtir ve hemen birinci bâba başlar.” **Bâb-ı evvel**, fazl-ı kesb beyânındadır. **Bâb-ı sâni**, bey‘ ü şirâ ve sâyir mu‘amelât ve lüzûm-ı ‘adâlet beyânındadır. **Bâb-ı sâlis**, mu‘amelede ihsân beyânındadır. **Bâb-ı râbi**, tâcir dînine şefkat itmek lâzım idüğü beyânındadır. [327a]”

Birinci bâba Kur'an'dan çalışmak ve geçim sağlamakla ilgili iki ayet ile başlar ve bir beyit söyler. Ardından yalandan sakınan tüccarın kıyamette sadıklar ve şehidlerle beraber olacağını ifade eden bir hadis söyleyerek yine şiirle devam eder. Daha sonra rızkın çalışarak elde edileceğini ifade eden hadis, rivayet ve şiir söyler. Müellif, *İhyâ*'ya göre bu bâbı oldukça kısa tutar ve çalışmakla ilgili olan Hz. Ömer'in bir sözü, Hz. Ali'nin bir şiiri, İbrahim bin Ethem'in bir hikâyesi ve yine iki hadisle bu bâbı bitirip ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, kazanç ilmi hakkındadır ve üç beyitlik bir şiirle başlar. Müellif, ilim erbabı olanlar tarafından kazanç hakkındaki ihtiyaç olunan bilgilerin bilinmesinin farz olduğunu ve bunların da fıkıh kitaplarında yazıldığını söyler. Bu bilgiler, satış, faiz, borçlanma, veresiye alış, kira ve ortaklıktır. *İhyâ*'da bu bilgiler ayrı ayrı başlıklar halinde ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmasına karşın burada müellif, "... takvâya lâzım olan ef'âl ü aqvâl beyânına şürû' olundu ki *İhyâu 'Ulûm'*da meşhûr olunduğı üzre ... [329b]" diyerek bu bilgiler hakkında hiçbir açıklama yapmadan kazançta takva hakkında birkaç cümle söyledikten sonra bir fasıl açar. Fasılda da üç madde halinde alışverişlerde kaçınılması gereken durumları anlatır. Birincisi bir malı hemen satmayıp kıymetlensin diye bekletmek yasaktır, der ve bu anlamda bir hadis ve bir şiir söyler. İkincisi paranın değerini düşürmekten ya da sahte para kullanmaktan kaçınmak gerekmektedir. Üçüncüsü de malın bütün özelliklerini ve varsa kusurlarını önceden söylemek gerekmektedir. Müellif, bunları hadisler ve şiirlerle açıkladıktan sonra satış sırasında yemin etmemenin gerekliliğini de yine hadislerden örneler vererek anlatır ve üçüncü bâba geçer.

Üçüncü bâb, davranışlarda ihsanda bulunmakla ilgilidir. Müellif, Nahl suresinin on altıncı ayetinin "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği..." kısmını söyleyerek başlar ve iyiliği emreden başka ayetlerle devam eder. Ancak *İhyâ*'ya göre burayı da oldukça kısa tutar. Kişinin nasıl olması gerektiği konusunda birkaç hadis-i şerif söyledikten sonra dördüncü bâba geçer.

Dördüncü bâb, tüccarın dünya ve ahiretine uygun bir şekilde davranması hakkındadır. Esas olanın dünya işlerinin ve kazancın dine zarar vermemesi olduğunu vurgulayan müellif, bunun için de zikredilen emirlere uyulması gerektiğini söyler ve bunları altı madde olarak anlatır. Hadisler ve bazı rivayetler eşliğinde anlattığı bu emirler kısaca şunlardır: Öncelikle halis bir niyete ve iffetli bir ticarete sahip olarak helal kazanmak için çalışılmalıdır. Sonra sanatta, ticarete ya da kazançta farz olana

uyulmalıdır. Dünya işleri ahiretine engel olmamalı, ibadetlerini aksatmamalıdır. Çarşıda tesbih ve zikrullah ile meşgul olmalıdır. Çarşıya gitmek için acele etmemeli, ilk giden ve son çıkan olmamalıdır. Şüpheli olan durumlardan uzak durmalıdır. Müellif, bunları açıkladıktan sonra *İhyâ*'da anlatılan hikâyelerden ikisini anlattıktan sonra dört beyitlik bir şiirle bu kitabı bitirir.

2.4.11. Onuncu Kitap: Helal ve Haramdadır [336a – 358b]

Onuncu kitap helal ve haram beyanındadır. Beş bâb halinde düzenlenmiş olup ikinci bâbda iki fasıl, üç ve dördüncü bâblarda bir fasıl vardır. *İhyâ*'da bu kitap yedi bâbtır.

Müellif, Allah'a hamd edip üç beyitlik bir şiir söyledikten sonra Hz. Peygamber'e salat ve selam getirir ve helal talep etmenin her Müslüman'a farz olduğunu ifade eden hadisle devam eder. Helal ve haramın apaçık belli olduğunu söyledikten sonra bu kitabın beş bâb olarak düzenlendiğini belirttikten sonra birinci bâba geçer.

Birinci bâb, helalin fazileti ve haramın kınanması hakkındadır. Malları haksız yere yememe konusunda uyarıda bulunan iki ayetle başlayan müellif, yine bu manada bir hadis söyler ve helal yemenin faziletini ayet ve hadislerle açıklamaya devam eder. İki beyitten sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in şüpheli yemeğe karşı nasıl davrandıklarını anlatır. Bir beyitten sonra da sadakanın helal maldan olması gerektiğini belirtir ve bununla ilgili Süfyan-ı Sevri ve Hz. Ömer'den nakledilen rivayetlerden bahsedip üç beyitlik bir de şiir söyler. Şiirden sonra helal ve haramın durumlarının fıkıh kitaplarında anlatıldığını, burada tarikat erbabına lazım olan vera ve takva mertebelerini açıklamamanın münasip olacağını söyler. İki beyitlik bir şiirden sonra da helalin dört mertebesi vardır diyerek bunları açıklamaya başlar. Bu mertebeler sırasıyla, adillerin, salihlerin, takva sahibi olanların ve siddıkların dikkat ettikleri mertebelerdir. İlk mertebenin fıkıh kitaplarında yazıldığını, ikinci mertebenin de şüphelerle ilgili bâbda anlatılacağını belirten müellif, üçüncü mertebede Hz. Ömer'le ilgili bir rivayet anlatır ve iki beyitlik bir şiir söyler. Dördüncü mertebeyi daha detaylı açıklar. Önce tanımını yapar ve bunu destekleyen bir de ayet söyler, sonra bu kişileri öven dört beyitlik bir şiir söyler. Şiirden sonra da bu mertebeye ile ilgili *İhyâ*'da anlatılan rivayetlerden üç tanesini anlatarak bu bâbı bitirir ve ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, şüpheli olan mertebelerin beyanı hakkındadır. Bu bâb içinde iki de fasıl vardır. Müellif, helal ve haramın açıkça belli olduğunu, şüpheli şeylerden de

kaçınmak gerektiğini belirten bir hadisle başlar. Bu hadisten yola çıkarak yiyecek, içecek, elbise ve mekânların helal, haram ve şüpheli olmak üzere üç kısma taksim edildiğini, helal ve haramın da açıkça belli olduğunu belirterek burada şüpheli olanı açıklayacağını söyler. “Helâl ve harâm mütebeyyin olup müşebbehe olan dağı birkaç vech üzredür. [341b]” diyerek iki madde halinde bunları anlatır. Birincisi, haram olduğu bilinen ama bir şekilde helal olmuş şeylerdir, bundan kaçınmak sevaptır, der ve bir iki örnekle açıklar. İkincisi, helale yakın şüphedir, der ve bunu da birkaç örnekle açıkladıktan sonra birinci fasla geçer.

Birinci fasıl, yemek ve elbisenin dikkatlice araştırılması hakkındadır. Müellif, önce elbisenin durumunu anlatır. Güzel olanın satın almak olduğunu söyler ancak hediyeinin durumu hakkında “...hâll u hürmetini su’âl ba’zı maḥalde vâcib ve ba’zı maḥalde ḥarâm ve ba’zı maḳâmda mendûb ve ba’zı ḥâlde mekrûhdur ve ba’zı ḥâlde kaṭ’â su’âl câ’iz degildür... Ve müslim olana sū-i zan itmek câ’iz degildür...[343b]” diyerek iyi niyetli olmamızı söyler. Yemek konusunda Hz. Peygamber’in uygulamasını örnek gösterir. Hz. Peygamber’in davete gitdiğinde yemek hakkında soru sormadığını belirtir ve şüphe bulunmuyorsa soru sormanın uygun olmayacağını söyler. Bu konuda bir de birbirinizin kusurunu aramayın mealindeki Hucurat suresinin on ikinci ayetinden bahseder ve ikinci fasla geçer.

İkinci fasıl, zorla elde edilen mallar hakkındadır. Müellif, helal yemeye niyet edip haramdan sakınan kişinin öncelikle malının haram ve helal olanını ayırmasının gerektiğini söyler. Haram olan malların sahibini biliyorsa geri vermeli, geri kalan kısmını da sadaka olarak dağıtmalıdır. Bu konuda, Hz. Ebu Bekir’in Rum suresinin ilk üç ayetini yalanlayan müşrikle bahse girmesini ve Hz. Ebu Bekir’in bahsi kazanıp kazandığı malları Hz. Peygamber’e getirdiğinde Hz. Peygamber’in bunları sadaka olarak dağıt demesini anlatır ve “Bundan ma’lûm oldu ki māl-i suḥt ile taṣadduḳ câ’iz imiş. [344b]” der. Ancak yine de insanların bu malları farklı şekilde değerlendirdiklerini söyleyerek üçüncü bâba geçer.

Üçüncü bâb, cömert sultanlardan hediye edilen mal beyanındadır. Müellif, sultandan hediye gelen mallarda üç şeye bakmak gerektiğini söyler. Bunlardan ilki, o malın hazineye hangi yolla geldiğini anlamaktır. Burada kâfirlerden savaşla alınan malın ganimet olduğunu ve bunun helal olduğunu ayetlerden örneklerle açıklar. Sadaka ya da zekât olarak dağıtılacak malların kimlere verileceğinin Tevbe suresi altmışıncı ayetinde Allah tarafından belirlendiğini ve oradaki sınıflandırmaya göre

bunların sekiz sınıfa taksim edildiğini söyleyerek bunları açıklar. Ayette geçen sekiz sınıf şunlardır: yoksullar, düşkünler, zekât toplayan memurlar, gönülleri İslâm'a ısındırılacak olanlar, hürriyetlerini satın almaya çalışan köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalanlar. Müellif, bunları birkaç cümle ile açıkladıktan sonra ganimet dışındaki malların cizye, haraç gibi mallar olduğunu, bunlardan sultanın yerine göre tasaddukta bulunabileceğini söyler. Sultanın bazen kendi rızasıyla farklı taksimlerde bulunabileceğini de söyler ve buna Hz. Ömer'in bir uygulamasını örnek vererek bir fasla geçer.

Fasıl, sultanın hazinesine dâhil olan mallar hakkındadır ve müellif, bunların sekiz çeşit olduğunu söyler ancak altı çeşit mal söyler. Kısaca bu mallar şunlardır: cizye, hazineye devredilen kayıp mallar, vakıf malları, sultanın işlediği arazi, sultanın kendi malıyla aldığı başka mallar, harac olarak alınan mallar. Müellif, sultanların mallarından hediye kabul eden *İhyâ*'da geçen isimleri de burada zikrettikten sonra dördüncü bâba geçer.

Dördüncü bâbın başlığını müellif üçüncü bâb olarak yazmıştır. Bu bâb, zalim sultanlarla ya da amirlerle görüşmenin hükmü hakkındadır. Müellif, zalimlerle görüşmenin üç hali olduğunu söyleyerek bunları açıklar. İlki zalimlere yaklaşmak ve onlara yakın olmaktır, der ve bunun yasak olduğunun ayet ve hadislerle açıklandığını söyleyerek ayet ve hadisten buna örnekler verir. Burada da müellif, bu konuyla ilgili *İhyâ*'da anlatılan rivayetlerden bazılarını anlatır ve öğüt veren şiirler söyler. İkinci hali madde adı söylemeden açıklar. Bu hal, zalimin ya da amirin bir âlimin yanına geldiğinde âlimin nasıl davranacağı hakkındadır. Özellikle zalimlerin meclisinde nasıl davranılacağı hakkında rivayet edilen hikâyelerden anlatır. Üçüncü hali de yine madde adı söylemeden açıklar. Üçüncü hal de onlardan uzak bir şekilde yaşamaktır. Buna da yine *İhyâ*'da anlatılan hikâyelerden birkaçını örnek verdikten sonra bir fasıl açar.

Fasıl, amirlerin hediyesinin kabul edilmesi hakkındadır. Sultandan ya da amirlerden gelen hediyelerin kabul edilip edilmemesi konusunu da ayet, hadis ve rivayetlerden örneklerle açıkladıktan sonra beşinci bâba geçer.

Beşinci bâb, rüşvet ile hediye arasındaki farklar hakkındadır. Bu bâb, *İhyâ*'da ayrı bir bâb olarak değil, yedinci bâb içinde bir mesele olarak açıklanmıştır. Bu iki kavram arasındaki farkları ve bunların veriliş amacına göre nasıl değerlendirileceğini *İhyâ*'da anlatıldığı şekilde veren müellif, padişah için yazdığı bir şiirle bu kitabı bitirir ve onbirinci kitaba geçer.

2.4.11. On Birinci Kitap: Âdâb-ı Sohbet ve Muâşerettedir [358b – 422a]

On birinci kitap sohbet adabı ve görgü kuralları beyanındadır. Üç bâb halinde düzenlenmiş olup birinci bâbda iki fasıl ve üçüncü bâbda bir fasıl vardır. *İhyâ'*da da bu kitap üç bâbtır.

Müellif, Allah'a hamd edip iki beyitlik bir şiir söyler ve ardından Hz. Peygamber'e salat ve selam getirirerek bir şiir daha söyler. Bu kitabın üç bâb olacağını söyledikten sonra da birinci bâba geçer.

Birinci bâb, arkadaşlık kurmak, muhabbet, dostluk ve kardeşlik hakkındadır. Arkadaşlığın güzel huyun, ayrılığın da kötü huyun bir neticesi olduğunu ifade eden müellif, güzel huyun muhabbet ve uyum, kötü huyun da kıskançlık ve haset ortaya çıkaracağını söyledikten sonra iki beyitlik şiir söyler. Sonra güzel ahlakla ilgili ayet ve hadislerden örnek verip iki beyitlik bir şiir daha söyler. Şiirden sonra yine ayetlerden ve hadislerden örnek vermeye devam eder. Bundan sonra da dinde muhabbetin nasıl olması gerektiğini hadislerden örnekler vererek anlatır. Her hadisten sonra da şiir söyler. Bu şekilde beş hadis verir ve beş de şiir söyler. Beşinci şiirden sonra Hz. Musa ile Allah arasında geçen bir konuşmaya yer verir. Bu konuşmada Allah, Hz. Musa'ya kendisi için yaptığı amelleri sorar. Hz. Musa, ameller olarak ibadetlerini sayar ancak Allah, onların kendisi için olmadığını ve kendisi için salih birine muhabbet edip fasık birine de düşmanlık edip etmediğini sorar. Bununla Allah için muhabbet etmenin önemine değinir. Bu konuşmadan sonra üç beyitlik bir şiir söyler ve bir fasıl açar.

Fasıl, Allah için kardeşlik hakkındadır. Müellif, Allah için düşmanlığın, sohbetin ve muhabbetin bazı esrarlarını açıklamak gerek, diyerek önce sohbetten başlar ve "...sohbet iki kısma münkasımdur. [364b]" der. İlki tesadüf olan sohbettir, herhangi bir yerde bir araya gelen kişiler arasında olur. İkincisi, kişinin kendi arzu ve iradesiyle olur ki din kardeşliği bu kısma girer. Burada müellif, "Bu taḳḍīrce muḥabbet dört kısma taḳṣīm olunmuşdur. [365a]" diyerek bunları maddeler halinde açıklar. Bu dört madde kısaca şöyledir. Birincisi, güzel bir yüze, hoş bir yaratılışa muhabbet etmektir. Bu güzellik sana zevk verir ve onu görmekten hoşlanırsın. İkincisi, vesileye muhabbet etmektir. Ancak vesile sevilen değildir, kişiyi sevgiliye ulaştırdığı için sevilir. Üçüncüsü, sevdiğini başka amaçla sevmektir. Özellikle bu amaç, dünyalık değil ahiret için olmalıdır. Dördüncüsü de Allah için sevmektir. Müellif, bu maddeyi hadisler, rivayetler ve şiirlerle detaylı bir şekilde açıklar. Fasılın sonunda Hz. Ebu Bekir'in faziletini anlatıp ona övgü mahiyetinde bir şiir söyler ve ikinci fasla geçer.

İkinci fasıl, Allah için buğz etmek ile ilgilidir. Müellif, Allah için muhabbet eden bir kişinin Allah için de buğz etmesi gereklidir, der ve buğz etmenin nasıl olacağını örneklerle açıklar. Buğz etmenin bazen lisan ile bazen susmak ile ve bazen de fiil ile yapıldığını, fiil ile yapılan buğzun da iki mertebesinin olduğunu söyler. Birinci mertebe, kişiye yardım etmeyi ve ilgiyi kesmektir. İkincisi, düşmanlarının yaptığını yapmak, ondan yüz çevirmek ve onun aleyhinde çalışmaktır. Müellif, burada üç beyitlik öğüt veren bir şiir söyler. Şiirden sonra da nefsinin kötü arzusuna tutulan birinin kurtuluşu için yardım etmekte bir sakınca olmadığını ifade eder ve buna bir örnek verir. Zalimlere meyletmeyin, anlamındaki ayete yer verdikten sonra kişi hakkında iftira atanı affetmenin büyüklük olduğunu söyler ve buna da Hz. Ayşe'ye atılan iftira olayında Hz. Ebu Bekir'in davranışını örnek verir.

İki beyitlik Arapça bir şiirden sonra salih kimselerin zalimlere buğz ve düşmanlık etme konusunda ittifak ettiklerini ancak bunu açığa çıkarma, uygulama konusunda ihtilaf ettiklerini söyleyerek bu uygulamaları açıklar ve Ahmed bin Hanbel'in bir uygulamasını örnek verir. Daha sonra "Muḥaṣṣal-ı kelām ma'āṣī ihtiyār iden bed-nāmlara buğz ı 'adāvet itmek niyyete dā'ir idüğü zāhirdür. [374b]" diyerek niyet konusunu özetler.

Müellif, Allah'ın emirlerine aykırı hareket edenlerin ya itikadında ya da amelinde bozukluk olduğunu söyleyerek itikadı bozuk olanların da üç kısım olduğunu ifade eder. Bunlar ya bidat sahibi kişiler ya bidati destekleyen kişiler ya da kâfirlerdir. Müellif, bunların nasıl birileri olduğu ve bunlara karşı nasıl davranılması gerektiği hakkında bilgi verir. Aynı şekilde ameli bozuk olanların da üç kısım olduğunu ifade eder. Bunlar da halka zararı bulaşan, zulmü insanlara geçenerler; kötülüğü ile halka eziyet edenler ve kötülüğü kendilerine yapıp başkasına bulaşmayanlardır. Bunların da ne vasıfta olduklarını ve bunlara karşı da nasıl davranılması gerektiği anlattıktan sonra iki beyitlik bir şiir söyler. Şiirden sonra yine davranışlarda niyetin önemini vurgular ve "İmdi medār-ı aḥkām-ı niyyet olduğu mā-lā-kelāmdur. İnşā'allāh bu daḳā'ik Kitāb-ı Ğurūr'da beyān olunur. [377b]" diyerek bir fasıl açar.

Fasıl, sohbet edilecek insanda olması gereken vasıflar hakkındadır. Müellif, Hz. Peygamber'in "Kişi dostunun dini üzerinedir." hadisini söyleyerek herkesle dostluk kurmayıp övgüye layık ve takdir görmüş işler yapanlarla dostluk kurulması gerektiğini ifade eder. İki beyitlik bir şiirden sonra da dostluğun dünyevi ve dini faydalarının olması gerektiğini ancak asıl murad edilenin dini faydalar olduğunu söyleyerek

ayetlerden örneklerle dini sohbet etmenin faziletlerini anlatır. Sohbet edilecek kişide beş vasıf aranmalıdır, diyen müellif maddeler halinde bunları açıklar. Bu beş vasıf şunlardır: akıllı olmak, güzel ahlaklı olmak, fasık olmamak, bidat sahibi olmamak ve dünyaya düşkün olmamak. Bu vasıfları tek tek ayrıntılı bir şekilde ayet ve hadislerden örneklerle açıklar ve her maddeden sonra şiir söyler. Beşinci maddeden sonraki şiirle bu bâbı bitirip ikinci bâba geçer.

İkinci bâb, kardeşlik hukuku ve sohbet beyanındadır. Müellif, kardeşlik bağının nikah bağı gibi şahıslar arasında bir bağ olduğunu, bunun hukukuna riayet edilmesi gerektiğini ve bu hakların da sekiz kısma taksim edildiğini söyler. Bu haklardan ilkinin mal yardımı olduğunu ve bunun da üç mertebe üzerine olduğunu belirterek bunları açıklar. Bu mertebelerden ilki, malının fazlasından karşındakinin ihtiyacı kadarını ona vermektir. İkincisi, malının yarısını ona vermek ya da onu malına ortak etmektir. Üçüncüsü de kendi ihtiyacından önce onun ihtiyacını gidermektir. Üçüncüsü, en yüksek mertebe olup salihlerin mertebesidir. Üçüncüden sonra müellif iki beyitlik bir şiir söyler ve üçüncü mertebe için *İhyâ*'da anlatılan hikâye ve rivayetlerden örnekler verdikten sonra ikinci haktan bahseder. İkinci hak, kardeşinin ihtiyacını gidermek için onun istediği anda ona yardım etmektir. Burada da müellif ayet ve rivayetlerden örnekler verip iki beyitlik şiir söyler. Üçüncü hak dildedir. Bu da kardeşinin ayıplarını örtüp eksiklerini söylememektir. Burada müellif gıybet konusuna girer. Bu konuda iki emre itaat etmek gerekir, diyerek bunları açıklar. Birincisi, insanın kendisine bakmasıdır. İnsan kendi kusurunu kardeşinin kusuruyla kıyaslamalıdır. İkincisi, kusursuz birini ararsan halktan uzaklaşman gerekir zira kusursuz birini bulamazsın.

Müellif, öğüt veren üç beyitlik bir şiir söyledikten sonra insanın hem güzel huylara hem de kötü huylara sahip olduğunu belirterek kusurlarına galip geldiğinde çok iyi bir dost olacağını hadisten ve rivayetlerden örneklerle anlatır. Lisan ile sükût etmek gerektiği gibi kalben de kötü düşünmemek gerekir, diyen müellif zannın iki çeşit olduğunu ifade ederek bunları açıklar. İlki ferasettir, yani doğru anlayıştır. İkincisi ise bir alamete dayanan yanlış anlayıştır. Müellif, bu yanlış düşüncenin ne kadar zararlı olduğunu, kişilerin kusurlarını aramamak gerektiğini hadislerden örneklerle anlatır. İki beyitlik nasihat eden bir şiirden sonra ahmak insanlarla sohbet etmekten ve arkadaşlık yapmaktan kaçınmak gerektiğini söyler. Arapça iki beyitten sonra da beş hasleti seçmek hayırlıdır, diyerek bunları açıklar. Bunlar, kötü hallerden ve gıybetten kaçınmak, yalan söylememek, sırları açıklamamak, bir emirde tek taraflı olmamak ve nefsinden kendini korumaktır. Bu beş hasletten sonra da yine nasihat eden dört

beyitlik bir şiir söyler. Şiirin ardından sır tutmanın öneminden bahseder ve bu anlamda bir de üç beyitlik bir şiir söyler. Şiirden sonra da birkaç hadisle yardım etmenin faziletini beyan ettikten sonra dördüncü hakka geçer. Dördüncü hak, konuşma hakkıdır. Kardeşlikte, kötü sözleri konuşmamak gerektiği gibi muhabbeti arttıracak sözleri de konuşmak gerekir, diyen müellif, kişi kardeşine muhabbetini söylemeli, onun hal ve hatırını sormalı, üzüntüsünü dile getirmeli ve onunla paylaşmalıdır, der. Daha sonra ayet, hadis ve rivayetlerle kişinin kardeşi hakkında güzel şeyler konuşması gerektiğini, kardeşi hakkında gıybet etmemesi gerektiğini anlatır. Beşincisi yanlışları affetmektir. İki beyitlik bir şiirle bu maddeyi açıklamaya başlayan müellif, kişinin yanlışlarının ya dininde işlediği bir günahla ya da kardeşine karşı kardeşlik hatasından olduğunu ifade eder. Dini bir günah işlediğinde kardeşine nasihat etmelisin ancak yanlışta ısrar edenler karşısında nasıl davranılacağı konusu ihtilaflıdır, der. Bazıları bu gibilerden ayrılmalıdır, demiş bazıları da ondan ayrılmanın doğru olmadığını zira insanın bazen eğrileceğini bazen doğrulacağını ifade etmişlerdir. Müellif, bundan sonra da bu konuyla ilgili ayet, hadis ve rivayetlerden örnekler verir. Altıncı hak, kişinin kendisi için ettiği duayı kardeşi için de etmesi hakkındadır. Kişinin kardeşine dua etmesi aynı zamanda kendisine de dua etmesi demektir, diyen müellif bununla ilgili bir hadis ve birkaç rivayet söyleyip yedinci hakka geçer. Yedinci hak, vefa ve ihlastır. Müellif, kişinin dostuyla ölünceye kadar dostunun ölümünden sonra da onun ailesiyle ve ahabıyla muhabbet etmesi gerektiğini ifade eder ve muhabbeti uzatma konusunda Hz. Peygamber'den örnek verir. Hz. Peygamber, Hz. Hatice zamanında kendilerini ziyarete gelen bir kadına ikramda bulunmuşlardır. Örnekten sonra üç beyitlik bir şiir söyler ve konuyla ilgili İhyâ'da anlatılan örneklerden bazılarını anlatır. Konuyu açıklarken ayetlerden örnek verir ve ikisi Arapça olmak üzere dört şiir söyler. Sekizinci hak, dostunun yükünü azaltmak ve gereksiz tekliflerde bulunmamaktır. Müellif, burada Gazzâlî'nin bazı mutasavvıfların söylediği bir sözden bahseder. Bu söz şudur: Dünya ehli ile edeb üzerine ol, ahiret ehline ilim ile muamele eyle ve arifler ve sır ehline nasıl istersen öyle muamele eyle. Müellif, bu söz hakkında "Şāḥib-i İḥyā'nuḥ bu kelāmında ba'zı melāhıde müteḥayyir olup ma'nāsın idrāk itmemişdür. Ammā zihni derrāk olan şāḥib-i idrāke ḥafī degıldür. Bu kelām iki vech üzre intizām bulur. [402a]" diyerek buna bir açıklama getirir. Açıklamadan sonra bir beyit söyler ve konuyu özetlemeye devam eder. İnsanların, sohbetinden faydalanılan kâmiller zümresi, senin faydanın olduğu ama sana faydası olmayan zümre ve senin faydanın olmadığı ve sana zararı

olan zümredir şeklinde üç kısma ayrıldığını söyler ve bunlar hakkında kısaca bilgi verir. Bazılarının insanların birbirine tam olarak alışmaları için dört unsurun gerçekleşmesi gerekir, dediğini belirterek bunları sıralar. Bu dört unsur, hanede yemek yemek, helaya gitmek, uyumak ve namaz kılmaktır.

Müellif, "... bu gûne 'aḳd-i uḥuvvet cāmi'-i ḥuḳûḳ-ı şoḥbetdür. Muḥaṣṣal-ı kelām cemī'-i cevāriḥ ile teḳayyüd tām itmek merāsım-i uḥuvvetdendür. [404b]" diyerek sohbette azaların nasıl olması gerektiğini anlatır. Bu anlamda bakışların, işitmenin, dilin, ellerin ve ayakların nasıl olması gerektiğini söyler.

Bu bâbın sonunda Gazzâlî "Hâtımetü li-hâze'l-bâbi"⁹⁴ diyerek bir başlık açar ve toplum içinde yapılmasını ya da yapılmamasını tavsiye ettiği bazı görgü kurallarından bahseder. Ancak burada müellif ayrı bir başlık açmaz ve "Ḥazret-i İmām-ı Hümām Muḥammed bin Muḥammed el-Ġazzālî bu bâba eşnâf-ı ḥalkla âdâb-ı ma'îšetüñ esbâbını zıkr ile ihtitâm virmişdür. Ma'lûm ola ki ... [405a - 405b]" diyerek *İhyâ'*da anlatılanları kısaca özetler. Hz. Peygamber'in bir meclisten kalktıktan sonra okunmasını tavsiye ettiği duayı da söyler ve üçüncü bâba geçer.

Üçüncü bâb, müslümanın, aralarında akrabalık ya da komşuluk olanların hakkı ve adab-ı muaşeret hakkındadır. Müellif, burada şunları söyler: İnsan, ya tek başına ya inzivada ya da başkalarıyla yaşar. Bu durumda adab-ı muaşereti bilmesi gerekir. İnsanlar arasındaki hak, aralarındaki bağın derecesine göredir ve bunda öncelik akrabalık bağıdır, sonra İslam kardeşliği, komşuluk, yolculuk, okul, dostluk ve kardeşlik bağıdır. Müellif, sırasıyla bu haklar hakkında kısaca bilgi verir. Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali arasındaki bağı anlatan hadisleri verdikten sonra bir fasıl açar.

Fasıl, anne, komşu ve köle hakkı hakkındadır. Müellif, öncelikle Müslümanın haklarını söyler. Bunları, karşılaştığında selam vermek, davete icabet etmek, aksırdığında "Yerhamükellah" demek, hasta olduğunda ziyaret etmek, cenazesinde hazır olmak, yeminine güvenmek, bir şey sorduğunda açıkça doğruyu söylemek, guybetini etmemek, kendine istediğini onun için de istemek şeklinde sıralar. Sonra da bunları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar. Uygun gördüğü yerlerde şiir söyler. Açıklama yaparken destekleyici bilgiler de verir. Örneğin kardeşlik hakkını anlatırken

⁹⁴ el-Mardini, **age**, c.5, s.463.

bir Müslümanı üç güne dek ziyaret etmemek insaf değildir, der ve bununla ilgili bir de şiir söyler. Şiirden sonra açıklamaya devam eder ve “Bir müslim ziyāret veyā su’āl ve kaçā-yı hācet için bir müslime dāhıl olmak murād itdükde isti’zān hūkū-1 İslām’dandır. [410a]” diyerek başka bir haktan bahseder. Bundan sonra “Muhaşşal kāffe-i halk ile beşāset-i vech üzre mu’āmele itmek gerekdür.[410b]” der ve bununla ilgili yine bir hadis söyleyip birkaç rivayete yer verir. Burada da yalan söylemenin üç yerde caiz olduğundan bahseder. Bu yerler, savaş zamanı, iki kişinin arasını düzeltmek ve hanımının rızasını almak için yapılan konuşmadır. Bir başka hakkı “Hūkū-1 müslimden biri dahı setr idügi müsellemdür.[412b]” şeklinde ifade eder. Buna Hz. Ömer zamanında yaşandığı rivayet edilen üç olayı örnek verir. Örneklerden sonra Hz. Peygamber’in bir hadisini söyler ve başka bir hakka geçer. Sıradaki hak, insanların kalplerinde oluşabilecek kötü düşüncelere sebebiyet vermemektir. Bunu da hadislerle ve Hz. Ömer’in sözüyle açıkladıktan sonra selam verme konusuna değinir. Selamla ilgili hadislerden birkaçını söyleyen müellif, kişinin aksırdığında söyleyeceği duayı söyler. Burada da Allah’ı zikretmenin öneminden kısaca bahseder ve “Ve hūkū-1 müslimden ri’āyet-i yetīm itmekdür. [416a]” der ve bir hadis söyler, “Ve hūkū-1 müslimdendür, her müslime naşīhat idüp kalbine idhāl-i sürür ide.[416a]” der ve yine bir hadis söyler. Bir sonraki hakkı “Ve marīz-i şikeste ve elem-i dīde ve dem-beste olanları ‘iyāde itmek hūkū-1 müslimdendür.[416b]” şeklinde söyler. Burada da birkaç hadisle Hz. Peygamber’in ve Hz. Ali’nin hasta ziyaretinde ettikleri duayı söyler. “Ve hūkū-1-İslām’dandır, teşbī-i cenāze itmek şevābı bī-hisābdur. [417b]” diyerek başka hakka geçer. Müellif daha sonra “Ve hūkū-1 müslimdendür, ziyāret-i kubūr bu bābda āşār u aḥbār keşīre olup inşā’allāhu Te’ālā “Rūḥ” nām kitab tercemesinde mufaşşal^{an} beyān olunur. [417b]” der ve kabir ziyareti hakkında bilgi vermez. Sonraki hak komşuluk hakkıdır ve hadislerle bu hakkı açıklar. Ve akrabalık hakkına geçen müellif, burada anne hakkı üzerinde özellikle durur. Ayet ve hadislerle annenin evlat üzerindeki haklarını anlatır. Ve son olarak köle hakkından bahseden müellif, padişah için yazdığı dua mahiyetindeki on üç beyitlik bir şiir ile hem faslı hem de kitabı sonlandırır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN USUL

3.1. Türkçe Bazı Kelime ve Eklerin İmlası

1. Birinci ve ikinci tekil ve çoğul kişi iyelik ekleri yuvarlak sesli şekilleriyle

yazılmıştır: -üm / -ün / -ümüz / -ünüz

‘aqluñ [60a] ni‘metüñ [281b] elüñe [289a]

Üçüncü tekil ve çoğul kişi iyelik eki düz-dar sesli şeklinde yazılmıştır:

maşşūdı [182a] lütuflarına [241b] ayaklarını [243a]

2. Soru eki kelimedenden ayrı ve düz-dar sesli olarak yazılmıştır: -mı / -mi

bilür misün [289a] ider misün [293b] ma‘lūmuñuz mıdur [308a]

3. Bildirme eki yuvarlak sesli olarak yazılmıştır: -dur / -dür / -durur / -dürür

menķüldür [243a] şābitdür [261b] cāiz durur [410a]

olmuşlardur [24b] olunmuşdur [24b] buyurmuşlardur [408a]

4. Geçmiş zamanın hikâyesi ve rivâyeti düz-dar sesli şekliyle kullanılmıştır. Bu durum bazı kelimelerde müellif tarafından hareke ile belirtilmiştir. Örnekler harekeli kelimelerdir: -dı / -di; -mı / -mi

gelürdi [38a] teb‘îd itdi [38a] hâṭıra virdiler [126a]

revā görmüşlerdür [192a]

5. -dık / -dik / -duk / -dük partisip eki yuvarlak sesli şekliyle yazılmıştır:

bildüğün [42b] ketm itdükleridür [45a] didüklerinde [21b]

6. -ınca / -ince / -unca / -ünce gerundium ekleri dar ve yuvarlak şekilleriyle yazılmıştır:

doyunca [283a] muḳtezāsınca [285a]

7. -madan / -meden gerundium ekleri bu şekilde ve -madın / -medin şeklinde yazılmıştır:

olmadın [4a] bulmadın [238b] kalkmadan [287b]

8. Şiirde vezni uydurmak için gerekli görülen yerde sesli ile biten bir kelimeden sonra yine sesli ile başlayan bir kelime geldiğinde seslilerden biri düşürülmüş, bu durumda iki kelime bitişik yazılarak seslinin düştüğü yere kesme işareti konulmuştur:

Ve'y [2a]

9. Metinde fazla yazılan ve gereksiz görülen bazı ifadeler < > işareti arasında gösterilmiştir:

[379b] [ma'lûmı olan merâsim-i dost-nüvâzı icrâsında çâresâz u dil-nüvâzlık ve bahîl ü ha'if olsa hevâ-yı nefsine itâ'at idüp]⁹⁵ <itâ'at idüp> gayruñ nef'ine mâni' olup cübñ̄ sebep ile teşci' itmege kâdir olmayup ihlâke sebep olur. [379b]

3.2. Arapça-Farsça Terkip, Ek ve Kelimelerin İmlası

1. Arapça terkiplerin yazımı şu şekildedir:

mâlikü'l-memâlik [5b] yevmü'l-cezâ [33b]

Ancak Allah adıyla birleşen isimler bu imlâya tâbi tutulmamış, özel isimler ve Hz. Peygamber için kullanılan ifadeler bitişik yazılmıştır.

Hâzret-i Rasûlullâh'dan [51b] Hâlîlullâh [69b]

2. İzâfet-i maklûb yapılarak meydana getirilen birleşik isim ve sıfatlar yazılırken tire işareti kullanılmıştır:

bed-güş [395b] dil-şikeste [70a]

3. Farsça isim ve hal köküyle yapılan birleşik kelimelerde de tire işareti kullanılmıştır:

taht-nişînân [67a] büt-perest [81b]

4. Bir ön edatla bir ismin birleşmesinden oluşan kelimeler de tireli yazılmıştır:

ser-efrâz [33b] pür-nûrdan [25a] hem-râh [342b]

⁹⁵ Bu cümle metinde derkenardır.

5. Aynı iki kelimenin arasına bir edat girdiğinde bu iki kelime tire ile birleştirilmiştir:

dem-be-dem [90b] menzil-be-menzil [35a]

6. -veş, -vâr, -manend benzetme edatları, eklendikleri kelimelerden tire ile ayrılmışlardır:

dilber-veş [61a] bülbül-veş [220a] sezâ-vâr [268a]
cihân-mânend [66b]

7. Arapça ve Farsça kelimelerde bulunan uzun sesliler harfin üzerine konulan uzatma işaretiyle gösterilmiştir:

ķāim [10a] i'tikād [11b] ḥadīṣ-i ṣerīf [14a]

8. Bazı Arapça kelimelerin başına getirilen harf-i târif tire işareti ile kelimedden ayrılmıştır:

El-ḥaķ [14a] el-āyet [62b] El-ḥamdülillāh [122b]

9. Farsça kelimelerdeki vâv-ı ma'dûle “vâ” şeklinde gösterilmiştir:

ḥ^vâb [259b]

10. Atıf vavları ayrı yazıldı:

ẓāhir ü 'ayāndur [331b] rūz u ṣeb [51a] cān u dilden [217a]

11. Yâ-yı maksûreler “â” olarak okundu:

Mūsâ [54a] 'Îsâ [352a]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

4.1. Transkripsiyon Sistemi ve Bazı Teknik Özellikler

1. Metnin kuruluşunda *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'nin elimizdeki tek nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numara ile kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Nüsha varaklarının ilk sayfadan son sayfaya kadar düzenli bir şekilde ciltlendiği görülmüştür.

2. Metin içinde olmayan sözlerle derkenarda yazılan ibareler ve varak numaraları [] ile gösterilmiştir.

3. Metin içindeki ayetler Kur'ân-ı Kerim'den kopyalamak yoluyla olduğu gibi verilmiştir. Ayetin meali dipnotta gösterilmiş, nakıs iktibaslarda ayetin meali tamamen alınıp metinde geçen kısmın altı çizilmiştir. Meal için Türkiye Diyanet Vakfı Yayını olan "Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali" isimli eserden faydalanılmıştır.

4. Hadisler metin içinde Arapça olarak yazılmış ve dipnotta Türkçe tercümeleri verilmiştir. Ancak bazı hadislerin anlamları metin içinde müellif tarafından yapıldığı için bunlar tekrar dipnotta gösterilmemiştir.

5. Metin içinde geçen Arapça ve Farsça manzum parçalar Arap harfleriyle yazılmış ve anlamları dipnotta gösterilmiştir.

6. Metin içinde geçen ayet ve hadis haricindeki Arapça sözler transkripsiyon alfabesiyle İtalik yazılmış ve anlamları dipnotta gösterilmiştir. Ancak bazı sözlerin anlamları metin içinde müellif tarafından yapıldığı için bunlar tekrar dipnotta gösterilmemiştir.

7. Metin içinde kırmızı mürekkeple yazılan ifadeler koyu renkle (kalın yazı tipiyle) yazılmıştır.

8. Çalışmada, ilmî eserlerde kullanılan genel kabul görmüş aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

ء	y'
ث	s S
ح	h H

خ	ḫ Ḥ
ذ	ẓ Ẓ
ص	ṣ Ṣ
ض	ẓ Ẓ / ḍ Ḍ
ط	ṭ Ṭ
ظ	ẓ Ẓ
ع	‘
غ	ġ Ġ
ق	ḳ Ḳ
ك	k K / ḵ Ḷ / g G

Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler de şu şekilde gösterilmiştir:

ا	ā Ā
و	ū Ū
ى	ī Ī

4.2. Transkripsiyonlu Metin

[1^b]

احمد الله عز سلطانه

واهب اللطف عم احسانه

هو احي العلوم بالاهل

وكساهم ملابس الفضل⁹⁶

Neşr: Çün güşāyiş-i ğonce-i nev-bāve-i maḳāl ve nemā vü nümāyiş-i her nihāl-i emr-i zī-bāl nesīm-i anber- şemīm-i ḥamd ü sipās ile ḥandān u ter ve reşḥa-i bārān-ı feyż-resān-ı şükr-i bī-kıyās ile şādān u muḥaḍḍar. Olmaya ‘āḳıbet tünd-bād-ı şavārif-i ezmān ile evrāk u ezhār-ı ṭarāvet-nümāsı perīşān-ter. Ve şarşar-ı ḥavādiş-i melevān ile berg ü bār-ı leṭāfet-fezāsı pejmürde vü ebter olması mecma‘-ı ‘aleyhi erbāb-ı faẓl u dānişdür.

Naẓm:

[2^a] اي حمد تو شهد چاشني ريز

وي نقل تو شكر شكر آميز

طغراي جلالت توانا الله

توقيع كمالت انما الله

احياء علوم دين ز فضلت

از محض هدايت و عنايت

⁹⁶ Anlamı: “Saltanatı yüce olan Allah’a hamd ederim. İhsanından lutfu veren Allah’a hamd ederim. O, öyle bir Allah ki ilimleri ehli ile diriltti. Ve onlara fazilet elbiselerini giydirdi.”

بر بحر تو نه فلك يكي فلك

در کون و مکان مالک الملک

کون از چه که مصدر یست مطلق

از صیغه امرتست مشتق⁹⁷

Nesr: Ve her bülbül-i pākīze-edā-i gülistān-ı belāḡat ve tūṭī-i sūḡan-senc-i şeker-hāy-ı bostān-ı feşāḡat. Nevā-yı taḡiyyāt-ı Rasūl-i āḡirū'z-zamān ve fezleke-i ḡātimetü'l-kitāb *kūn fekān*.⁹⁸ Cenāb-ı Ḥāzret-i Muḡammed Muşṡafā 'aleyhi mine's-selām mā hüve'l-evfā ile gūyā ve terennüm-nümā ḡuşūşan zıkr-i āl-i kirām-ı ḡüceste-fāl ve aşḡāb-ı fiḡām-ı ferḡunde-ḡuşāl ile neḡam-serā olmaya. Encām-ı ḡāl dem-beste-i-debūr-ı helāk olup fenā bulması müşāhid-i aşḡāb-ı bīnişdür.

Nazm:

[Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ul]

Eyā Faḡr-i 'Ālem Rasūl-i Emīn

Nebiyyü'l-Verā Seyyidü'l-Mürselīn

Edīb-i kütüb-ḡāne-i ıṡṡifā

Ḥaṡīb-i ser-i minber-i irtizā

⁹⁷ Anlamı: "Ey sana hamd etmek bal gibi tatlı dağıtan ve ey senden bahsetmek şekerle yemek gibi olan! Senin celalinin tuğrası "Ben Allah'ım" ibaresi ve kemalinin nişanı ise "Sadece Allah" ibaresidir. Din ilimlerinin ihyası senin fazlından, senin hidayetinden ve senin inayetindendir. Dokuz felek senin denizinde bir kayık gibidir. Kevn ve mekanın sahibi ve efendisi sensin. Kevn mutlak masdar olmasına rağmen senin emrinden müştaktır."

⁹⁸ Kūn fekan: : "Ol (der), o da oluverir" anlamındaki "كُنْ فَيَكُونُ" ayeti Kur'ân'da aynı anlamda yedi ayette geçmektedir: Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47, 59; En'âm, 6/73; Nahl, 16 /40; Meryem, 19/35; Yâsîn,36/82; Mü'min, 40/68. "كُنْ" Allah'ın gücünü, kudretini ifade etmektedir. Allah bir şeyi yaratmak istediğinde bunu "كُنْ" emriyle yapar. Bu ayet genelde şairlerce "كُنْ" ve "كُنْ فَيَكُونُ" un mazi hali olan *kūn fekān* şeklinde kullanılmaktadır. Bkz. Reyhan Keleş, **Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları**, İstanbul, Kitabevi Yay., 2016, s. 60.

Delîl-i heme-râh kim bûde-gân
Şefî'-i heme dâmen âlûde-gân

Bülend-âfitâbî zi-burc-ı Hüdâ
Fürüzende-mâhî zi-evc-i şafâ

Hezârân dürûd ü hezârân selâm
[2^b] Zi-mâ ber tu vü âl ü şaḥb-i kirâm

Neşr: Lâ-cerem nükte-i “*Sübhaneke mâ şekernâke ḥaḳḳa şükrike*.”⁹⁹ erbâb-ı ‘acze
‘özl-ḥ^vâh siyyemâ ¹⁰⁰ “وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا” aşḥâb-ı kuşûra penâgâh
olmağın ‘andelîb-i bâl bu nazma iştiğâl eyler.

Nazm:

کس را چه محل که لب کشاید
از حمد تو نکته سراید¹⁰¹

Neşr: Ve tûṭî-i zebân-ı şîrin-maḳâl, bostan-şenâ da bu beyti söyler.

Nazm:

کوزان دهان که مدح سرايد سزاي دوست
کوزان زبان که وصف بگويد براي دوست¹⁰²

Neşr: “*Sübhâne men ġarraḳa sefine’l-‘uḳûli fî teyyâri ‘azametihî ve celâlihî*.”¹⁰³ Ve
taḥayyere’l-büleğâe fî beydâ’i na’ti Ḥabîbihî ve aşḥâbihî ve âlihî binâ^{en} alâ
zâlik budur ma’nâ-yı belâğat-ı mümâs. Tâc-ı saḥne-zîver ve bu fehvâ-yı
feşâḥat-esâs. Fark-ı kelâma zîb-efser kılındıktan şoñra bâ’iş-i şarîr-i kilik-i
serî’u’l-cereyân ve şafîr-i ‘andelîb-i ḥâme-i hoş elḥân budur ki *İḥyâ’ü’l-‘Ulûm*
nâm kitâb-ı meşhûr ma’lûm ki Ebû Ḥâmid Muḥammed bin Muḥammed el-

⁹⁹ Anlamı: “Seni tespih ederiz, sana hakkıyla şükredemedik.”

¹⁰⁰ Nahl, 16/18’ den nakıs iktibastır: “Allah’ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”

¹⁰¹ Anlamı: “Ağzını açıp sana hamd etmek konusunda bir nükte şiir söylemek kimin haddine.”

¹⁰² Anlamı: “Dosta yakışır övgüler söyleyen ağız ile konuş. Dostu tavsif eden dil ile söyle.”

¹⁰³ Anlamı: “Azamet ve yücelik cereyanında akıl gemilerini batıran Allah’ın şanı çok yücedir.”

Ğazzālī ƙaddesallāhu Te‘ālā rūḥahū ve ce‘ale ¹⁰⁴“ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ” ‘unūkahū ve şabūḥahū Ḥazretlerinin [3^a] mü’ellefi olup bir mecmū’a-i cāmi‘atü’l-ķışaş ve bir mecelle-i celīle-i ḥāviyetü’l-ḥaşaş olmağla naķd-i a‘mārın ḥarc ve kütüb-i ‘azīze-i şettāda olan fevā’idi derc itmekle ‘ilm-i dīn ü taķvāya ve fenn-i aşḥāb-ı faẓl u hidāyete müte‘allik niçe fevā’id-i ‘ilmiyye-i lāzime ve bī-ḥad ‘avā’id-i ‘ameliyye-i nāfi‘a-i mühimmeyi müstemile olmağın her kelimesi mev‘ıza belki ‘ibret-i menhiyye-i mūkıza olup pesendīde-i ‘ulemā-i a‘lām ve maķbūl-i fuẓalā-i zevi’l-ikrām olmuş iken zebān-ı Tāzī’de olmasıyla ḥacle-i ‘ibāretindeki muḥaddire-i ma’nā her nāẓıra ‘arz-ı lik’ a ve menāssa-i lafzında olan nev-‘arūs-ı fehvā her dest-i teṭāvüle keşf-i ğıṭā itmeyüp ol dürr-i yektā ve lū’lū’-i girān-bahā ḥakkākān-ı bāzār-ı ma‘rifetüñ elmas fikri ile süftesi ve saḥn-ı sūḥān-ı dükkān-ı nuṭķ ve güftāruñ lisān-ı Türķī ile güftesi olmamağın sevķ-i ṭālibinde revāşte ve şaḥāyif-i pür-leṭā’ifi resm-i i‘tibār ile menķūş u nigāşte olmak için

Nazm:

[Fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn]

Büstān-ı ṭā‘at-i Ḥaķ’da ķuşūrı mu‘terif

Baḥr-i bī-pāyān-ı elṭāf-ı Ḥudā’dan muğterif

[3^b] Āfitāb-ı ṭāli‘-i burc-ı emelde münḥasif

Kūşe-i ‘uzletde zād-ı ḥayret ile mu‘tekif

Neşr: Ol cerīde-i cedīde-i sedīde ve nesīc-i behīc-i nādīde-i pesendīdenüñ maẓmūn-ı belāğat-maķrūnı ‘āmme-i nāẓırıne sehlü’l-me’ḥaz. Ve azūbet-i zülāl-i me’āliyle ehl-i zevķ-i şīrīn kām ü mültez olması ķaşdıyla tercemān-ı ķalemi inṭāķ-ı dil-i pür-melāle, teklīf-i mā-lā-yuṭāķ olup lākin āyīne-i ḥāṭır mükedderāt-ı rüzgār ile pür-ğubār u jeng ve esb-i çālak-ı ṭab‘-ı ķuyūd-ı ğam ve ‘uķūd-ı elem ile pā-beste vü leng olmağla ol fikr u ḥayāl ve endīşe-i ḥām-ı muḥāl kerre-beste-i ‘uķde-i taḥrīr ve yubūste-i rişte-i ‘avķ u te’ḥīr olurdı.

¹⁰⁴ Mutaffifin, 83/25’ten nakıs iktibastır: “Kendilerine mühürlü hālis bir içki sunulur.”

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Elde bār-ı girān idi hāme

ẖudret olmazdı yazmağa nāme

Gelmez idi midāduma cereyān

Şıgmaz idi dehāna vaşf u beyān

Döndürürdi kalem-tıraş yüzün

İstimā' itmez idi hāme sözün

Neşr: Tā ki bir şeb zāhid-i 'Abbāsī kabā kūşe-i şavma'a-i ufķda āşikār u peydā olup kubbe-i nīlī-sirişt-i mīnā-fām̄da ẖanādīli nücūm, dīde-güşā ve çerāğ-ı māhtāb, sahn-ı serāy-ı āsumānda ziyā-güster ü rū-nümā olup [4^a] sākinān-ı ğaflethāne-i 'ālem ser-i ferāğı bālin-i rāhata şaldı. Dil-i ğam-dīde dahı bir kūşeye çekilüp seyl-i efkār her tarafı aldı.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Bir gice meş'al-i meh-i ğarrā

Virdi sahn-ı sipihre yine ziyā

Çıkmağa burc-ı āsumāna ẖamer

Nerdübān oldu kehkeşān meger

Yağdı her kūşede nücūm-ı çerāğ

Oldı 'ālem-nişīn künc-i ferāğ

Ġam-ı eyyām ile bu ẖalb-i hāzīn

Künc-i hayretde olmuşdı mekīn

Seri dāmān-ı fikre şalmışıldı
Baħr-i vehm ü hayāle talmışıldı

Göricek hāl-i zārı pīr-i hıred
Kıldı ızhār-ı re'feti bī-ħad

Didi terk it nedür bu tül-i emel
Kıl revādur naşihatümle 'amel

Lâyık olan budur ki ehl-i hüner
Koya sa'y eyleyüp cihānda eşer

Olmadan cāme-i hayātuñ çāk
Cāy-gāh olmadın vücūduña hāk

Mihnet ile geçirme eyyāmuñ
Bir eşer қо ki añıla aduñ

Pīr-i 'aqla didim o laħza hemān
Gerçi lāzım itā'at-ı fermān

Līk ğamdan hālāşa yok çāre
İstiṭā'at olur mı güftāre

Dehr-i dün perver-i nevā'ib-i sāy
Dil-i maħzūnı kıldı ğuşşa-fezāy

Nuṭk-ı güftāre kalmadı kudret
İde pīr-i hıred meger himmet

Olur iken bu gūne arada kāl
Şāhid-i şubh kıldı ‘arz-ı cemāl

[4^b] Çün seher kâtib-i şeh-i hāver
Yine aldı eline hāme-i zer

Giceden itdügi müsevvedeler
Çıkdı cümle beyāza vaqt-i seher

Neşr: Bu pend-i hidāyet-peyvend dil-i mürde’i ihyā idüp revān-ı tāze ve kālbüd-i fersüdeye şafā-yı bī-endāze bahş itmekle ol pīr-i ferruḥ-fāl ve mürşid-i feyz-bahş-ı hüceste-hışālūñ maḳāl-i ilhām-ı me’ālī

Naẓm:

اطلب تنل لذة الادراك ملتمساً

او راحة اليأس لا تركزن إلى الكسل¹⁰⁵

Neşr: Feḥvāsı üzre muḥarrik-i silsile-şürü’ ve cesāret ve mu’arrik-i ezān sa’y u himmet olmağın hāme-i belāğat perdār-ı va’d-i sālifü’z-zikri incāz eyleyüp ol şöhre-i āfāk ve mümāşil-i seb’-i tıbāk olan cerīde-i pesendīde ve mişāl-i sevād-ı dīde-i güher-nādīde el-minnetullāhi Te’ālā ve teḳaddes teşmīr-i sāk-ı aḳdām ve şarf-ı leyālī vü eyyām ile encām bulup ve ruḥsār-ı nev-‘arūs-ı maḳāl ve ‘izār-ı bīkr-i fikr ü ḥayāl bi-‘avni’l-Meliki’l-‘Allām çehre-nümāyı menāşşa-i ihtitām olup lākin erbāb-ı belāğate ḥabī ve aşḫāb-ı feşāḥate ḥafī degildür ki her zer-i ḥālīş-i mesbūk, bir şehir-i yār-ı nām-dāruñ ism-i sāmīsi ile meskūk olmadıḳca her gāh elde olmaz ve ne deñlü keşīr [5^a] ül-i’tibār olsa sikke-i kāmīlü’l-‘ayār şerefin bulmaz. ‘Ale’l-ḥuşuş şehriyārimüz ḥalīfe-i devrān ve güzīde-i Āl-i ‘Osmān fermān-ferā-yı rub’-i meskūn dārā-yı serīr-ārā-yı ‘adālet-nümān

Naẓm-ı ‘Arabī:

¹⁰⁵ Anlamı: “Canı gönülden istersen anlayışın tadını ve zenginliğin rahatlığını elde edersin. Bu yüzden tembelliğe meyiletme.”

سلطان كل سلاطين الانام ومن

بالعدل فاق ملوك العرب والعجم

قد خصه الله باللطف وشرفه

بخدمة البيت في ذاالعصر والحرم

ان لاح أن ملوك الارض تحسبه

كالبدر من نجوم السعد في الظلم

وحاصل القول لا تحصي مدائحه

بالحد والعد والقرطاس والقلم

لا زال في دولة تبقى و في شرف

لا تنقضي بانقضاء الدهر والامم¹⁰⁶

Neşr: Mir'āt-ı cemāl¹⁰⁷ "إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا" rāfi'-i a'lām-ı kelimetullāhi hiye'l-
'ulyā. Ser-nāme-i nüṣṣa-i ṣāḥib-kırānı tırāz-ı ḥil'at-i fāḥire-i cihān-bānı
kahramān-ı ḳahr-ı Behrām-intikām, asmān-ı astān-ı gerdūn-nizām yektā-
süvār-ı 'arṣa-i ṣecā'at ve dāver-i ḥayder-i kerrār-ı ma'reke-gāh-ı ṣevket ve
server-i nūr-ı bāṣıra ṣehr-i yār-ı garra-i garrā-yı nāṣiye-i tācdārī.

¹⁰⁶ Anlamı: "Bütün insan sultanlarının sultanı, adaletiyle Arap'ın, Acem'in, bütün meleklerinin üstüne çıkan, onlardan üstün olan. Allah ona lütuf ve şeref tahsis etti hem Peygamber'e hem de Harem-i Şerif'e yaptığı hizmetle. Açığa çıktı ki yeryüzünün bütün sultanları onu karanlıkta parlak yıldızlardan bir dolunay gibi zanneder. Hasılı onun övgüleri kalemle ve kağıtla saymakla bitmez. Hem zamanların hem de milletlerin ortadan kaybolmasıyla şerefle baki olan bir devlete sahip oldu."

¹⁰⁷ Bakara, 2/124'ten nakıs iktibastır: "Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. «Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!) » dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem.) buyurdu."

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Vāriş-i şadr-ı çār-yār-ı güzîn

Zıll-ı Hâk pādişāh-ı rûy-ı zemîn

Âb-rûy-ı sülâle-i şāhân

Mâlik-i taht-ı re'fet ü ihsân

Dâver-i şaf-şiken peleng-i veğā

Server-i ser-figen yel-i heycā

[5^b] Şeh-i 'âli-mekân-ı milket-i dād

Meh-i burc-ı kerem hüceste-nihād

Neşr: Nigāh-bān-ı şerī'at-i Aḥmediyye, ḥāfız-ı ḥavme-i ṭarīkat-i Muḥammediyye, mihr-i evc-i 'azamet ve iclāl-i āfitāb-ı sipihr-i şevket ü ikbāl, kāsirü'l-ekāsire ve ḳahrāmānū'l-ḳurūm, sulṭānū'l-'Arab ve'l-'Acem ve'r-Rūm, el-müşerref bi-ḥizmeti'l-Ḥarameyni'l-Muḥteremeyn, el-mübtehic bi-naẓm-ı umūru'l-maḳāameyni'l-mu'aẓẓameyn, mālīkū'l-memālik ve's-sulṭānū'l-bāhir, vārişü'l-ḥilāfetil-'uẓmā, kābiran 'an kābir el-mü'eyyed mine'l-Meliki'l-Mennān, el-muvaffaḳ bi-ilhāmī'r-Rabbi'l-Müste'ān, mu'izzü'd-dīn ve'd-dünyā, ḡiyāşü'l-halk fi'l-'ālem es-Sulṭān ibnū's-Sulṭān es-Sulṭān **Aḥmed Hān** ḥarresa'llāhu Te'ālā mülkehū mimmen asā' vü ḥān. "İc'al, Allāhümme zılāle 'adlihi ve re'fethü memdūdet^{en} 'alā mefāriḳi'l-enāmi ve ebbid zātehū fī serīri'l-ḥilāfeti mede's-şühūri ve'l-eyyām."¹⁰⁸ Āmīn, āmīn, bi-cāhi'n-nebiyyi'l-'emīn. Ḥaḳḳā bir şehriyār-i ferīde-i dād-endiṣ ve bir cihān-dār-ı güzīde-i 'adālet-kīşdir ki emr-i şer'-i ezher bi-'ayniḥi icrā olunmaḳ, dergāh-ı mā'delet-penāhlarına ve mūcib-i

¹⁰⁸ Anlamı: "Allah'ım, insanların ayrılığa düştüğü yerde onun merhametini ve adaletinin gölgesini uzat. Onun zatını günlerce ve aylarca hilafet koltuğunda ebedi kıl."

‘uķūbet olan şerr-i bī-ḥad ve iḥkām-ı aḥkām-ı dīn-i ebher yirlü yiründe imlā olunmaķ, eyyām-ı ‘adāletlerine [6^a] menşūşdur.

Mışrā: “*Fe-ḥamd^{en} şümme ḥamd^{en} şümme ḥamd^{en}.*”¹⁰⁹

Dībāce-i nüṣṣa-i rub‘-i meskūn nām-ı şerīfi ile mu‘anven ü müşerref ve gūş-ı ‘ālemyān le‘āli-i meḥāmid-i şerīfeleri ile muḥallā vü müşennef olup nesīm-i iltifāt-hümāyunlarıyla gūlistān-ı faẓl u ‘irfān ḥandān u ḥurrem ve feyẓān-ı zülāl luṭf-ı gūnāgūnları ile bostān-ı fehmi ü iz‘ān-ı reşk-i İrem’dür.

Nazm:

همیشه عون مولی یاورش باد

نکهداری باری رهبرش باد¹¹⁰

Meşnevī:

[*Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün*]

Minnet Allāh’a gülşen-i ‘ālem

Būy-ı ‘adliyle oldu bāğ-ı İrem

Kimse devrinde ḥūn-dīde degül

Yār elinden meger ki sāğar-ı mül

Var ise lāledür kıoyan dile dāğ

Yokdur ağlar meger ki şebnem-i bāğ

Devr-i ‘adlinde nāle kıılmaz kes

Dil ucundandurur fiğān-ı ceres

¹⁰⁹ Anlamı: “Hamdolsun, hamdolsun, hamdolsun.”

¹¹⁰ Anlamı: “Allah’ın yardımını her zaman sana olsun. Allah’ın koruyuculuğuna sana rehber olsun”

Fethadur fetha tîğ-i cevher-dâr
Ser-i a‘dâ-yı kesr ider her bâr

Dergeh-i ‘adl-i gülistân-ı vaķâr
Bûlbûl-âsâ o bâğa bende hezâr

Hâzret-i Hâķ olup nigeħ-dârı
Hıfz ide ol şeh-i cihân-dârı

Vaşf-ı pâkin ne deñlü kılsa zebân
İdemez yiñe de birisini ‘ayân

Yâ İlâhî o şâh-ı devrânı
Tâ ebed kııl zamâne sulţânı

Devlet ü ‘ömrini mezîd eyle
Kevkeb-i baħtını sa‘îd eyle

[6^b] Nûr-baħş olduĝınca mâh-ı münîr
Tâli‘ olduķca şems-i ‘âlem-gîr

‘Adli günden güne ziyâd olsun
Kulları dergeħinde şâd olsun

‘Avn u luţf-ı Hûdâ refîķ-i  arîķ
Himmet-i evliyâ ķarîn-i şadîķ

Halledallâhu zılle şevketihî
Ebbedallâhu şemse devletihî

Neşr: Âmin âmin bi-câh-ı Seyyidi'l-Mürselîn. Pes ol kitâb-ı müşgin-nikâb râfi'-i estâr-ı 'ulûm-ı diniyye ve kâşif-i esrâr-ı hikem-i yakîniyye mişkât-i müşâbihi hidâyet ü meşâriḳ-i envâr-ı sa'âdet olup ol şehriyâr-i muẓafferü'l-a'lâm dâme menşûran bi-'avni'l-Meliki'l-'Allâm Ḥazretlerinüñ meclis-i hümâyunlarına lâyıḳ-ı ihdâ olup nâm-ı şerîfi ile mu'anven ve ârâyiş-i zıkr-i cemîlleri ile muşadder ü müzeyyen idüp bâ'is-i du'â ve sebep-i medḥ ü senâ olmak için serîr-i 'âlem-maşîrlerine ithâf olundu. Mutazarrı' ve mes'ûl ve müteveḳḳi' ve me'mûldur ki

Nazm:

وعين الرضى عن كل عيب كليله

كما انّ عين السخط تبدي المساوي¹¹¹

Neşr: Feḥvâsınca ḥaṭâ vü sehv raḳam-zede-i kilḳ-i işlâḥ u izḥâr nükte-i ḥamlü'l-mü'min 'ale's-şalâḥ buyurıla.

Nazm:

[Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Elâ ey şehir-i yâr-ı rub'-i meskûn

Sa'âdet ola her dem saña maḳrûn

[7^a] Mu'înüñ ola dâ'im luṭf-ı Yezdân

Zahîrüñ himmet-i merdân-ı 'irfân

Bulup 'ilm ü 'amel devründe revnaḳ

Mu'înüñ ola dâ'im Ḥazret-i Ḥaḳ

Berâber olmasun 'âlimle câhil

Ayaḳda ḳalmasun her merd-i kâmil

¹¹¹ Anlamı: "Hoşnutluk gözü kusurları görmez, gece gibidir. Kötülük gözü ise kusurları ortaya çıkarır."

Zebûn olmaya her dem ‘ilm ü ‘irfân
Anuñ ehline luţf it eyle ihsân

Degildür ma‘rifet ğayra mu‘adil
Bunuñ ehli degil ğayra mümâşil

Serîr-i saltanatda kām-kār ol
Cihân tırduķca tır dünyâda var ol

Olup her dem saña ‘avn-i Hüdâ yār
Ola zātuñ cihāngîr ü cihāndār

[Neşr:] Meţālî‘-i kaşâyid-i kerāmet, maķātî‘-ı cerāyid-i velāyet, kürre-ġuşâyân-ı ‘ukde-i irşād rehnümāyân-ı tıruk-ı sedād, hüsrevân-ı memālik-i ‘ilm ü dîn pâdişāhân-ı arāik-i yakîn şafā-baḡşā-yı dilhā-yı pejmürde, ḡayāt-efzā-yı cihān-hā-yı mürde, dest-resân-ı üftādegān, çāre-sāzân-ı derd-mendān, rehberân-ı tarīķat, mehterân-ı ḡaķīķat, ser-ḡoşân-ı mey-i cām-ı tevḡîd, bāde-fürüşân-ı meygede-i tefrîd, bî-hüşân-ı meclîs-i ins-i cemāl, mestân-ı bezm-i kud̡s-i celāl, ġülhā-yı ġülistân-ı şafāyî, ‘andelibân-ı bostân-ı vefāyî, menābî‘-i yenābî‘-i ḡaķāyık, cevāmi‘-i mecāmi‘-i daķāyık, ārāyiş-künân-ı cemāl-i yakîn, zînet-girân-ı nigāristân-ı dîn, delîlân-ı ġümrehân [7^b] rāh-i Hüdâ, çerāġhā-yı nūr-ı dil-i Muşţafā.

Nazm:

[Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ul]

‘İmāret-künân-ı serāy-ı şafā
Hidāyet-resân-ı tarīķ-i vefā

Menāzil-şināsân-ı rāh-ı ‘adem
Terennüm nümā-zân-ı bezm-i ķadem

Şabūhî-keşân-ı şarâb-ı yakîn

Şafâ dâdegân-ı gülistân-ı dîn

Neşr: Olan ‘ulemâ-i ‘izâm ve meşâyih-i fiḥām ve muşannifîn-i kirām kaddesallāhu esrārahüm ve efāza ‘aleynā envārahüm ḥazerātınuñ ‘ulūm-ı dîn ve ma‘ārif-i yakînde tenkîḥ u tenkîk u taşḥîḥ ile mecma‘ı ‘aleyh olan aḳvālını bu kitāb-ı müşgîn-niḳābda aḥsen-i ḥāl üzre taḥrîr idüp ğarra-i māh-rüyân gibi ğarrâ ve envâ‘-ı ârâyış ü zîver ile dilārâ ve mānend-i ṭarra-i ṭarrâr-ı dildārân-ı dil-āvîz ve mişâl-i dehân-ı nāzenînân-ı şeker-rîz ü kand-āmîz olup zāhiren ve bâtinen ‘ulūm nāfi‘ayı muḥtevē ve izdiyād-ı derecât-ı dünyevîyye vü uhrevîyye olacak ma‘ārif-i bâtîniyye vü zāhiriyyeyi müştēmil ve munṭavî olup *Yenābi‘ü’l-Yaḳîn fî İḥyâ’i ‘Ulūmi’d-Dîn*¹¹² diyü tesmiye olunup otuz üç kitāb ve bir ḥâtîme-i müşgîn-niḳāb üzre taḳsîm olunmuşdur.

Naẓm:

[*Fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün*]

Bu kitāb-ı ḥüceste-âşârı

Bāde-i sırr ile idüp memlû

[8^a] Bezm-i vaḥdet piyāle-keşlerine

İçmege şanki cām olupdur bu

Umaram ki olam du‘āya sebeb

İçlerinde içildügince sebû

[**Neşr:**] Evvelki kitāb ‘ilm ü ‘ibâdetüñ efḍaliyyet ü şerefindedür, **ikinci kitāb** kavā‘id-i ‘aḳāyidedür, **üçüncü kitāb** esrâr-ı ṭahâret ve şalât u zekât u şıyām u ḥacdadur, **dördüncü kitāb** âdâb-ı tilâvetdedür, **beşinci kitāb** ezḳâr u vird ü da‘avâtdadur, **altıncı kitāb** tertîb-i evrâd ve tebyîn-i evḳât beyânındadur,

¹¹² Her ne kadar metinde *Yenābi‘ü’l-Yaḳîn fî İḥyâ’i’l-‘Ulūmi’d-Dîn* şeklinde yazsa da doğru okunuşu metne yansıtılmıştır.

yedinci kitāb ādāb-ı ekldedür, **sekizinci kitāb** nikāhdadur, **toğuzuncu kitāb** ādāb-ı kesbdedür, **onuncu kitāb** helāl ve haramdadur, **on birinci kitāb** ādāb-ı şöhet ü mu‘āseretdedür, **on ikinci kitāb** ‘uzlet beyānındadur, **on üçüncü kitāb** ādāb-ı seferdedür, **on dördüncü kitāb** sema‘ ve vecddedür, **on beşinci kitāb** emr bi’l-ma‘rūf nehy ‘ani’l-münkerdedür, **on altıncı kitāb** ādāb-ı ma‘īšet ve ahlāk-ı nübüvvetdedür, **on yedinci kitāb** şerh-i ‘acāyib-i kalbedür, **on sekizinci kitāb** riyāzet-i nefsdedür, **on toğuzuncu kitāb** āfet-i ekl ü cima‘ ve āfet-i lisāndadur, **yigirminci kitāb** gāzab u hıkd u haseddedür, **yigirmi birinci kitāb** zemmi dünyā beyānında ve buhl u cāh u riyādadur, [8^b] **yigirmi ikinci kitāb** zemmi kibrde ve ‘uch u gürüddadur, **yigirmi üçüncü kitāb** tevbe beyānındadur, **yigirmi dördüncü kitāb** şabr ve şükr beyānındadur, **yigirmi beşinci kitāb** havf ü recā beyānındadur, **yigirmi altıncı kitāb** zühd ü fakrdadur, **yigirmi yedinci kitāb** tevḥīd ve tevekküldedür, **yigirmi sekizinci kitāb** maḥabbet ü şevk ve üns ü rızā beyānındadur, **yigirmi toğuzuncu kitāb** niyyet ve iḥlās ve şıdk beyānındadur, **otuzuncu kitāb** murākabe ve muḥāsebe beyānındadur, **otuz birinci kitāb** tefekkür beyānındadur, **otuz ikinci kitāb** zıkr-i ba‘ṣ ve teşevvür beyānındadur, **otuz üçüncü kitāb** mā-şadağ-ı ḥātime-i misk olup efdaliyyet-i Ḥayru’l-Enām ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām beyānındadur.

Ḥaḳ Celle ve ‘Alā pişvā-yı rusūl ve hādī-i eşref-i sübül mefḥar-ı kevneyn ve Resūlü’ş-seḳaleyn ḥürmetine iḥsān-ı vech ve intizām-ı ḥāl ile tekmiḷ ü itmām müyesser eyleye. Āmīn. ¹¹³ “وَمَا ذَلِك عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ” ¹¹⁴ “إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Rasūl’ün ḥürmetine yā İlāhī

Tamām idüp kitābum eyle mergüb

¹¹³ İbrahim, 14/20, Fatır, 35/17: “ Bu, Allah'a güç değildir.”

¹¹⁴ Ahkaf, 46/33: “Evet O, her şeye kadirdir.”

Kelāmum hıfz idüp şavn it haṭādan

Rızānı eyle her dem bañā maṭlūb

Neşr: Bu kitāb-ı hikmet-şi‘ārdan ictināb itmeyüp muṭāla‘a iden erbāb-ı ‘irfān ve ḥullān-ı zamāndan mercūdur ki qalem-i müşgīn-raḡam ve dil-i meskenet-şiyemden şādır olan haṭā vü ḥalel ve ḥabṭ u zelevi ezyāl-i [9^a] kirām ile setr idüp izzāḥ buyurmayup kemāl-i luṭf u iḥsān ile ıslāḥ buyurular.

KİTĀBŪ’L-EVVELİ Fİ BEYĀNİ’L-‘İLM

El-bābü’l-evveli fī faẓīleti’l-‘ilm

[Nazm]:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Ḥudā-yı lā-yezāle şükr ü minnet

Ki virdi ‘ilm ile insāna raḡbet

İdüp ta‘līm-i ‘ilm itdi ser-efrāz

Melā’ik zümresinden kıldı mümtāz

Ṭaleb kılmak ‘ulūmı farz olupdur

Vücūduñ zimmetine qarḡ olupdur

‘Ulūm ile bilindi cümle āşār

Ḥudā’nuñ zātı evşāfı ne kim var

Şalāt ol şem‘-i cem‘-i enbiyāya

Rasūl-i Ḥaḡ Muḡammed Muşṭafā’ya

Nübüvvet çarḡınuñ mihr-i münīri

Serīr-i lī-ma‘allāh¹¹⁵’uñ emīri

¹¹⁵ “لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَّ يَسْعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُّقْرَبٌ ۖ وَلَّ نَبِيٌّ مُّرْسَلٌ” Anlamı: “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir.”

Muhammed kim rusûl encümdür ol ay
Niçe meh belki mihr-i ‘âlem-ârây

Vücûdınûñ tufeyli yedi eflāk
Bu da‘vâ şâhidi menşur-ı *levlāk*¹¹⁶

Ayağı yusa gâh mihr ü nâhîd
İki yanmış çerâğı mâh u hırşîd

Niçe i‘zâz ü ikrâm ile Yezdân
Aña mi‘râc ile itdükde ihsân

Harîm-i vaḥdete maḥrem kılup Hâk
Kemâl-i luṭfin itmâm itdi el-ḥaḳḳ

Ġubâr-ı âsitânı kuḥl-ı ebşâr
İmâm-ı enbiyâ vü kenz-i esrâr

Şefî‘-i bendegân maḳbûl-i Yezdân
Cihâna raḥmet ü maḥbûb-ı Raḥmân

Cihân sulṭânları derbânı olmak
Sa‘âdetdür sa‘âdetdür muḥaḳḳaḳ

Anuñ âline vü aşḫâbına hem
Şalât ile selâm olsun dem-â-dem

Aliyyü'l-Kari, Kuşeyri'nin mukarreb meleklerle Cebrail, mürsel nebi ile kendisini kastettiğini, bununla kendinden geçme, yok olma makamına işaret ettiğini söylüyor. Bkz. Ahmet Serdaroğlu, **Mevzuat-i Aliyyü'l-Kari Tercemesi**, Ankara, 1966, s. 100; Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî, **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs**, I-II, 2/173-174, no:2159, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1351; Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1992, s. 115.

¹¹⁶ “لو لأك لولاك لما خلقت الافلاك” “Anlamı: “Sen olmasaydın felekleri (kainatı) yaratmazdım.” Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/164, no:2123.

[9^b] Kim anlardur nücüm-ı çarh-ı îmân

Kim anlardur hüdât-ı rāh-ı itkân

Neşr: Ey ʔarīk-i ‘ināyet-i Hāzret-i Hāk’da ʔalib-i ‘ibādet ü ihlāş ve ey rāh-ı hidāyet-i feyyāz-ı muʔlaķda rāġib-ı sa‘ādet-i ihtisāş olan ‘ākıl u lebīb! Hāzret-i Hāk ‘Azze ve Celle saña ‘ilmi naşīb ide ki ‘ilm, medār-ı ‘ibādet ve minhāc-ı ‘izz ü sa‘ādet olup ‘ilm ü ‘ibādetüñ şerefi bī-nihāyetdür. Hāk-ı arz u semā ve inzāl-i kütüb ve irsāl-i rusül ü enbiyā, ‘ilm ü ‘amel içün olduġı müselleme ve bu āyet-i kerīme delīl-i ecl ü a‘zamdur. ¹¹⁷” *اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ* ¹¹⁸” *وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا* “ ve şeref-i ‘ilme ¹¹⁹” *وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ* “ ¹²⁰” naşş-ı ‘azamet-‘unvānı ‘ilm ü ‘ibādetin ‘azamet-i şānına delīl ü bürhāndur.

Ey ʔalā’ide-i ‘ubūdiyyet, gerden-i rikḫatine bend olan bende-i ‘ākıl! ‘İlm ü ‘amelden ġayrısı [10^a] bāʔıl olduġını ma‘lūm idinüp ‘ilm ü ‘amele müdāvim ve ‘ibādet-i Hākḫ’a ‘alā mā-hüve ḫākḫuhū ḫāim olmak gerekdür ki ‘ilm şecere-i keşīretü’l-menāfi‘ menzilesinde olup ‘ibādet menzile-i fevākih ü eşmārda vāki‘ olmuşdur. Şeref, gerçi şecerede olduġı zāhirdür. Zīrā ki eşmār u fevākih şecere olmayınca neşv ü nemā bulmaz. Ammā şemeresiz şecere kıymetden dūr ve nazardan mehcürdür. ‘İlm daḫı ‘amele muḫārin olmayınca şecere-i bī-semere gibi raġbet bulup şafā virmez.

Mısrā: “*Ne‘uzü billāhi min ‘ilmⁱⁿ bilā ‘amel*”¹²⁰.

¹¹⁷ Talak, 65/12: “Allah, yedi kat göġü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah’ın her şeye kadir olduġunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilirsiniz.”

¹¹⁸ Talak, 65/12’den nakis iktibastır. “Allah, yedi kat göġü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah’ın her şeye kadir olduġunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilirsiniz.”

¹¹⁹ Zāriyāt, 51/56: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”

¹²⁰ Anlamı: “Amelsiz ilimden Allah’a sığınırım.”

Lâkin ‘ilm, aşl-ı aşıl olup ‘ibâdetden efḍal olduğu tafşîl olunmuşdur. ¹²¹ “ أن فضل العالم على العابد كفضلي على أدنى رجل من أمتي ” ḥadīs-i şerīfinde olan teşbīh efḍaliyyet-i ‘ilme vech-i vecīhdür. Zīrā zāt-ı sūtūde-şifāt Ḥazret-i Risālet-Penāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem enbiyā ve mürselinden efḍal olduğu ve icmā‘-ı müslimīn ve āyāt-ı berāhīn ile müsellemlen iken bu bābda olan fazīleti kendilerün efḍaliyyetine teşbīh buyurdıkları ‘ilm-i şerefün efḍaliyyetine delīl-i mu‘azzamdur. ¹²² “ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ ” āyet-i şerīfinde evvelen vaḥdāniyyetine zāt-ı şerīfi ile [10^b] şehādet itdūgi ve sāniyen melā’ike-i sa‘ādet-intimāsiyla şehādet ve şālisen aṣḥāb-ı ‘ilm ile şehādet itdūgi fazīlet ve şeref-i ‘ilmde kāfīdür.

Ve āyāt-ı beyyinātdan ¹²³ “ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ” ma‘raẓ-ı imtinānda zikr olunduğı şeref-i ‘ilmi beyān ider. ¹²⁴ “ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ” āyet-i bāhiresi fazl-ı ‘ilme ezḥar-ı edille-i kātī‘adur. Ve āyet-i kerīme ¹²⁵ “ وَلَوْ رَدُّوهُ ” şeref-i ‘ilme delīl-i kātī‘dur. Ve āyet-i kerīme ¹²⁶ “ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ” tefsīrinde ekşer müfessirīn libāsdan ‘ilm ve rīşden yakīn ve libās-ı takvādan murād ḥayādur, diyü tefsīr itmişlerdür. Bu taḳdīrce fāzl-ı ‘ilmi bu āyet-i kerīme

¹²¹ Anlamı: “Alimin âbide karşı fazileti, benim en sıradan ümmetime göre faziletim gibidir.” Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **Sünen-i Tirmizî**, C. I-V, İlm, 19, no: 2685, Mısır, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî, 1672-1977.

¹²² Âli İmrân, 3/18’den nakıs iktibastır: “Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’tan başka ilâh yoktur.

¹²³ Rahman, 55/3-4: “İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti.”

¹²⁴ Ankebut, 29/43: “İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.”

¹²⁵ Nisâ, 4/83’ten nakıs iktibastır: “Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Resûl’e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.”

¹²⁶ Âraf, 7/26’dan nakıs iktibastır: “Ey Âdem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın âyetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi).”

يستغفر للعالم ما في نفسه وهم مشغولون بالا ستغفارله ¹²⁷ cāmi'dür. Ḥazret-i Risālet-Penāh buyurmuşlardır. Ne sa'ādetdür ki 'ālim nefesine meşğul oldukda melā'ike-i arz u semā anuñçün istiğfara meşğul olalar.

*İhyāu 'Ulūm'*da Ḥasen-i Mevşilī Ḥazretlerinden mervīdür ki marīz, ta'am u şarāb u [11^a] devādan men' olunsa hālik olacağı mukarrerdür. Kālb daḥı bunuñ mişālidür. 'İlmden ḥālī olsa mürde olduğu muḥakkaḳdur. Lākin beden şarāb-ı ḥayāt ile sekrān olmağla şu'ürda kuşūrı vardır. Mevt-i def'-i humār idüp iḥyā-i beden itdükde helāk-ı kālbi zāhir olup 'ilmüñ iḥyā-i fuāda bā'is ü bādī olduğu bāhir olur. ¹²⁸ "نظرة الي العالم احب الي من عبادة سنته صيامها و قيامها" ḥadīsi şaḥīḥ ve faẓīlet-i 'ilmde delīl-i şarīḥdür. Ve bir ḥadīs-i şerīfde ¹²⁹ الادلكم "على اشرف اهل الجنة قالوا بلي يا رسول الله قال هم علماء امتي" buyurdukları delīl-i kāfīdür. Ve bir ḥadīs-i şerīfde ¹³⁰ "أفضل الناس المؤمن العالم الذي إن احتيج إليه نفع وإن استغني عنه أغنى نفسه" buyurulmuş. Ya'nī nāsuñ efḍali mü'min 'ālimdir ki bir müşkili andan istifsār itseler ḥālle kādir olup kelām-ı dürer-bārı nāfi' ola; eger andan istiğnā olunsa nefisini ol daḥı 'ilmi ile iğnā ide. Ve bir ḥadīs-i şaḥīḥde ¹³¹ الإيمان عريان ولباسه التقوى "وزينته الحياء وثمرته العلم" buyurulmuşdur. Semere-i imān 'ilm olıcaḳ [11^b] celālet-i şānı beyāndan müstağnīdür. Ve bir ḥadīs-i şerīfde ¹³² أقرب الناس من درجة النبوة أهل العلم

¹²⁷ Anlamı: "Alim olan kimseye göklerde olanlar ve yerde olanlar istiğfar eylerler. Halbuki o kimse kendi nefsiyle meşgul ve melaik-e-i arz u sema onun istiğfarıyla meşgullerdir." Buhari, İlm, no:68.

¹²⁸ Aclūnī, **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs**, II, 318.

¹²⁹ Sehmî, Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yûsuf, **Târihu Cürcân**, nşr. Muhammed Abdülmü'îd Hân, Âlemü'l-Kütüb, 172, Beyrut, 1987.

¹³⁰ Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, **Şu'abü'l-İmân**, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmîd, I-XIV, 3/235-236, no: 1591, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

¹³¹ Anlamı: "İmân üryandır, onun elbisesi takva, süsü haya ve semeresi ilimdir." Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali, **Kûtü'l-Kulûb fî mu'âmeleti'l-mahbûb ve vasfî tariki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd**, nşr. Mahmûd b. İbrâhîm er-Radvânî, I-III, 1/139; 153; 238; 2/226, Kahire, Mektebetü Dâri't-Türâs, 2001.

¹³² Anlamı: "Nübüvvet derecesine en yakın insan alimler ve cihad edenlerdir." Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, 1/241, 270.

والجهاد” buyurmuşlar. Ya’nî nâsuñ nübüvvete qarîb olanı ehl-i ‘ilmdür ki rusûl-i kirâm getürdüğü âyât-ı beyyinâtı i’lâm ider. Ve ehl-i cihâddur ki seyfleriyle enbiyâ-yı ‘izâm getürdikleri âyât-ı kıtâ’atı i’lân iderler. Ve bir hadîs-i şerîfde dahı ¹³³ “من تفقه في دين الله عز وجل كفاه الله تعالى ما أهمه ورزقه من حيث لا يحتسب” buyurmuşlar.

Bundan özge sa’âdet mutaşavver midür ki Cenâb-ı ‘İzzet, tâlib-i ‘ilm olan âdemüñ himmetini ve rızkını kifâyet ide. ‘İlm aşl-ı aşîl ve rûkn-ü celîl olup ‘ibâdetten muşkaddem olduğı iki cihetden müsellemdür. Evvelen, ma’bûd bi’l-hakk olanuñ zât-ı esnâsını ve kemâl-i evşâf-ı esmâsını bilüp ta’allüm itmek vâcibdür. Zîrâ şıfât-ı ‘ulyâsında bir vaşfa itikâd itseñ muğâyir-i şer’i Rabbü’l-‘ibâd olsa ‘ibâdetüñ hebâ-i menşûr ve sa’yüñ ğayr-i meşkûr olur. Meşâyih-i kirâmuñ nûr-ı başarı ya’nî Şeyh Hasan el-Başrî Hazretleri bu ma’nâyı işrâb idüp “Şol ‘ilmi taleb eyleñ ki ‘ibâdete zarar eylemeye ve ol ‘ibâdeti [12^a] eyleñ ki ‘ilme zarar vermeyüp ‘ilm andan ictinâb eylemeye.” diyü buyurdukları *Minhâcü’l-‘Âbidîn*¹³⁴ nâm kitâbda meşûrdur.

Nefsü’l-emrde ‘ibâdet-i zâhireyye vü bâtınıyye medâr-ı ‘ilm olduğı âşikârdur. ‘İbâdet-i zâhiriyye ki tahâret ve şalât u şavm ve zekât u hac ve sâ’ir umûr-ı şer’iyyedür. Ahkâmını ihkâm ve levâzım u şerâyiñini bilüp itmâm ve her ‘ibâdet ne ile rûtbe-i kemâle vâşıl ve envâr-ı hursîd-i ‘ibâdet ne sebeb ile nâkış olup derece-i kabûl ve irtifâ’adan nâzil olduğını ta’allüm itmek farzudur. Zîrâ niçe eşyâ vardur ki ma’lûm olmayıcak şalâtunuñ ifsâd ve şavmuñu iftâr itdirür. Ammâ nûr-ı ‘ilm anları temyîz idüp ‘ibâdetüñ inşâ’llâh maqbûl ve ‘azîz olur. Ve envâ’-ı me’âşî ve nevâhî ma’lûm olmayıcak her birinden kemâhiye ihtirâz müşkil olduğı bî-iştibâhdur. Husûsan kerh işkâlünüñ hal ider. ‘Âlem-i mükemmel mevcûd olmaya ve ‘ibâdet-i bâtına ki mesâ’i-i kulûbdur,

¹³³ Anlamı: “Kim Yüce Allah’ın dininde derin bilgi sahibi olursa. Yüce Allah da onun önemsedığı hususlarda ona kifayet eder ve ona hesaplamadığı yerden rızık verir.” İbn Abdülber en-Nemerî Kurtubî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, **Câmî’u Beyânî’l-İlm ve Fazlih**, thk. Ebû’l-Eşbâl ez-Züheyrî, I-II, 1/203, No: 216, Riyad, Dâru İbnü’l-Cevzî, 1994; Müttakî el-Hindî, Ali b. Hüsâmüddîn, **Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl**, tsh. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ, I-XVI, 10/165, No:28855, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1985.

¹³⁴ İmam Gazzâlî’nin eseridir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sadık Yazar, **agm**.

anı dañı bilmek vācibdür. Tevekkül ve tevfiẓ ve şabr u tevbe ve ihlāş u rızā ferāizdendür. Ve bunların ezḍādı şehāṭ u ṭūl-i emel ve kibr ü riyā bunların [12^b] terki ferāizdendür. Zīrā Kūr’ān-ı ‘Azīmü’ş-şān’da ¹³⁵ “ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ ” 136 “ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ” 137 “ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ” 137 “ وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ” 136 “ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ” āyāt-ı beyyinātiyla bunların her birine işāret buyurulmuşdur. İnşā’llāh ḥasebi’l-maḥḍūr maḥallinde beyān u taḥrīr olunup taḥşīr olunmaz.

Ey ġāfil-i sāhī ve ey meşġūl-i melāhī! Şalāt ü şavma iḳbāl itdükde evhām ve ḥayāl seni istiḳbāl idüp bu aḥvālde cehl ‘özl olmaduġı zāhirdür. Ve nefis-i nefīsüne itdüġün ġadr-i baş-ı bisāṭ ‘özlile mündefi’ olmaduġı bāhirdür. *Fetvā men eşbaḥa bi-‘ācilin ḥaḥzūhū meşġūfen ḥattā şayyara’l-ma’rūfe münkeran ve’l-münkera ma’rūfen*.¹³⁸

Meşnevî:

[Mefā’ilün mefā’ilün fe’ulün]

Sen uyma ehl-i fıskūn ḳavline gel
İdüp tevḥīdi Ḥaḳḳ’uñ yoluna gel

O kim dünyā ile meşġūf olupdur
Yanında nehy olan ma’rūf olupdur

Anuñ kim nūr-ı nuşḥ ola delīli
Nedāmet nārına yanmaz fetīli

Geçer mi furşatın ġülzār-ı dehrüñ
Bilürsin sür‘at-i seyrin sipihrüñ

¹³⁵ Maide, 5/23’ten nakıs iktibastır: “Korkanların içinden Allah’ın kendilerine lütufda bulunduġu iki kişı şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer müminler iseniz ancak Allah’a ġüvenin.”

¹³⁶ Bakara, 2/172’den nakıs iktibastır: “Ey İmān edenler! Size verdiġimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer siz yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’na şükredin.”

¹³⁷ Enfal, 8/46’dan nakıs iktibastır: “Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”

¹³⁸ Anlamı: “Kim nasibine acele ederek tutku ile bağlanırsa iyiyi kötüye, kötüyü de iyie deġiştirir.”

Niçe şahbâz kim baş itmedin bâl
Anuñ kabzı elinden oldu pâ-mâl

Cihân bir hüsni çok dildâre beñzer
Velî bed-hûluğı ağıyâre beñzer

İkidür şüret-i yâr-gâr-ı âlem
[13^a] Birisi şüret-i şādî biri ğam

Helâlî gör ki olmaz bedr-i kâmil
Kemâl-i nûrı olmayınca zâil

Yanar pervâne evvel nâr-ı şem‘a
İrişür âhîrinde nûr-ı cem‘a

Gel ey nefis ile sen de sa‘y u ikdâm
Çalış tekmîl-i nefse eyle itmâm

Niçün pervânedan alınmaz ‘ibret
Ya niçün cânı yakmaz nâr-ı gayret

Vücûduñ bûte-i ‘aşk içre kâl it
Gider kâli kelâmuñ cümle hâl it

Gider ol ‘aşkı kim yokdur beķası
Bul ol cânâne kim yokdur fenâsı

Anuñ mihriyle mihr-i ‘alem-ārâ
Yanuñda zerre-veş olmaz hüveydâ

Gel eyle cān u dil cem'ine āhenk
Var ey dil olma dünyā ile hem renk

Çıkar nefsi behāyim rütbesinden
Olup insān-ı kāmīl zümresinden

İrem gülzārı iken eşyānuñ
Revā mı hārde yanmağ mekānuñ

Saña hādī degil mi şer'-i Ahmed
Bu yolda saña yetmez mi Muḥammed

Şalāt olsun şeh-ı mi'rāca her an
Dağı aşhāb u āline kem-ā-kān

Neşr: Ḥazret-i Ḥallāk-ı Ezel, kitāb-ı bī-bedelinde 'ilm ü kemālī nūr-ı ḥikmet ü hādī ile tesmiye itmişiken ta'līm ü ta'allüm ü kesb ü faẓīletde ihmāl ve tekāsül merd-i 'ākile lāik olmayup levme müsteḥağ olur. Zīrā 'ilm ü faẓīlet zuḥr-ı dünyā vü āḥiret idüğü [13^b] muḳarrer ve mübīn ve terk-i 'ilm idüp 'ayş-ı dünyāya ihmāl nefsi ihlāk idüğü zāhir u rüşendür. O emre itā'at itmeyüp müştehebāt-ı nefse tevağğul-i 'ömr-i 'azīzi ızā'at ider ki 'adem-i 'ilmden bir ma'şiyete ısrār idüp sebeb-i duḥūl-i nār olur. Ve yāḥud "Lā ruhbanīyyete fi'l-İslām."¹³⁹ iken 'ibādete kuvvet niyyetiyle kuvvet-i nefis ve ta'am-ı laṭīf tenāvülinden maḥrūm olup ni'met-i şükrinden gāfil ve terk-i nevm-i leyālī ile za'f-ı cisme mübtelā olmağ ile edā-yı farzda 'aṭıl olup edā-yı farz-ı sa'ādetden maḥrūm olması meczūm olur. ¹⁴⁰"انّ نوماً على علم خير من صلوة على جهل"

¹³⁹ Anlamı: "İslam'da ruhbanlık yoktur."

¹⁴⁰ Anlamı: "Âlimin uykusu, cahilin ibadetinden hayırlıdır." Aliyyü'l-Kârî, **el-Esrâru'l-Merfûan fi'l-Eḥādîsi'l-Mevdûa (Mevdûatu'l-Kübrâ)**, Thk: Muhammed Lûtfi es-Sabbâğ, s. 359, no: 567, Beyrut 2. Baskı, 1986,.

ve bu ma'nāya delīl-i şarīh'dür. 'İlm olmayacak 'amel mümtāz ve ser-efrāz olmayup şalāh u fesādı imtiyāz bulmaz. Şıyam harām olduğu eyyām ma'lūme olmayacak ol günlerde müteṭavvi'an şavmdan ve şalāt cā'iz olmadığı evkāt-ı mekrūhada müteneffilen şalātından recā-i şevāb serābdan tevaḳḳu'-u şarāb gibidür. Ve 'ilmüñ celālet-i şānına ¹⁴¹ "يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ" naşş-ı şerīfi bürhāndur. Ve ḥadīs-i şaḥīḥ ¹⁴² "الدنيا ملعونة ملعون ما فيها إلا ذكر الله سبحانه" azamet-i 'ilme [14a] delīldür. Ve Ḥazret-i Risālet-Penāh ¹⁴³ "اطلعت ليلة المعراج علي النار فرأيت أكثر أهلها فقراء قالوا يا رسول الله من" 'aleyhi'-ş-şalātullāhdan ¹⁴⁴ "المال قال لا من العلم" naḳl olunan ḥadīs-i şerīf şeref-i 'ilme dāldür. El-ḥaḳḳ 'ilm olmayacak 'ibādet bi-ḥuḳūkihā edā olunmayup sinīn ü ferāyız tamām ifā olunmaz. 'Amel bi-ğayr-ı 'ilm zahmetden ğayrı müfīd olunmaz. Belki derece-i ḳabūlden ba'īd olur.

Ma'lūm ola ki a'māl-i zāhire daḥı mesā'i-yi bāṭniyye merbūṭ ve 'ibādet-i zāhire daḥı 'ibādet-i bāṭniyye menūṭdur. Meşelā ihlāş-ı niyyet ki 'ibādet-i bāṭniyyedendür, taşḥīh-i 'ibādet-i zāhiriyye ider ve riyā ve 'ucb ifsād ider, el-'iyāzu billāh. 'İbādet-i zāhiriyye-i şer'iyye mukārin-i 'ibādet-i bāṭniyye olmasa riyā-i maḥz ve ḥüsrān-ı mübīn idüğü muḳarrerdür. 'İlm, medār-ı emr-i 'ubūdiyyet ve melāk-ı 'ibādet ü ḥizmet-i Rabb-i 'İzzet idüğü emr-i mübīn ve 'amelden muḳaddem olduğu berāhin-i māziyye ile müşbet ve rüşendür. Sāniyen 'ilm, ḥaşyetullāhı müş'ir olduğudur. Niteki Ḳur'ān-ı 'Azīm'de ¹⁴⁴ "إِنَّمَا

¹⁴¹ Mücadele, 58/11'den nakıs iktibastır: "Ey İmān edenler! Size «Meclislerde yer açın» denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size «Kalkın» denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

¹⁴² Anlamı: "Dünya melundur. Dünyada bulunan şeyler melundur, sadece Yüce Allah'ın zikri ve buna bağlı olan şeyler ile alim ve ilim talipleri hariç." Tirmizî, **Sünen-i Tirmizi**, Zühed, 14, no: 2322; Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali Münâvî, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sagîr**, C. I-VI, 2/326, no:1967, Mısır, Büyük Ticaret Mektebi, 1356.

¹⁴³ Münâvî, **Feyzu'l-Kadîr**, 2/433, no:2226.

¹⁴⁴ Fâtır, 35/28'den nakıs iktibastır: "İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır."

يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ” buyrulmuş. Nefsü'l-emrde [14^b] celâlet şân-ı Hâllâk-ı kevn ü mekân kemâl-i ma‘rifet ile ma‘lûm olmayacak heybet ü mehâbet ve ‘azamet ü celâli ev‘iye-i dil ü cânda cāygîr olmayup bi-tevfîkî’llâhü’l-muktedir t̤ā‘ati müşmir ve ma‘şiyetden nefsi-i zālîmi māni‘ ve münzîr olmaz. Râh-ı ‘ibâdet-i Hâk’da bende-i müstemende t̤ā‘at-ı müşmir ve nefsi-i me‘âşiden münzîr olup hevâdan ib‘âd itmeden ğayrı maqşad olmaduĝı muhaqqıkdur. Hâzret-i ‘Alî kerremallâhu vechden rivâyet olunan “*Mā yeşurrinî enlevmütte t̤ıfl^{en} fe edhulî’l-cennete ve lemmâ ekberu fe a‘rifü Rabbî fe inne a‘leme’n-nâsi bi’l-lâhi eşeddühüm haşyet^{en} ve ekseruhüm ‘ibâdet^{en} ve ahsenehüm naşîhat^{en}*.”¹⁴⁵ naşîhat-i haber-i şahîh üzre zümre-i insānuñ ‘ilmi Hâk Celle ve ‘Alâ’dan ğâyet havf idüp ‘ibâdeti keşîr vallâhi fi’l-lâhi naşîhatde takşîr itmişdür.

Ve Hâzret-i Risâlet-Penâh’dan nakl olunan hadîs-i şerîf ¹⁴⁶ “إذا كان يوم القيامة يقول الله سبحانه للعابدين والمجاهدين ادخلوا الجنة فيقول العلماء بفضل علمنا تعبداً وجاهداً فيقول الله عز وجل أنتم عندي كبعض ملائكتي اشفعوا تشفعوا فيشفعون ثم يدخلون الجنة [15^a] üzre şeref-i ‘ilmüñ “rütbesi zâhiredür. Fazl-ı ‘ilm ile mertebe-i şefâ‘ate vuşûl rütbe-i ‘azîme idügi ma‘lûm erbâb-ı ‘ukûldür. Ve hased nâ-mağbûl iken hadîs-i şerîf ¹⁴⁷ “لا حسد إلا في اثنتين رجل آتاه الله حكمة فهو يقضي بما ويعلمها الناس ورجل آتاه الله مالا فسلطه على هلكته في الخير” muktezâsınca māl-i ihsân olunan insân mālını lillâhi vücûh-ı hayrâta şarf itse ve ‘ilm ü ‘irfân ile ma‘mûr olan insân ‘ilm ile kazâ-i bi’l-haqq idüp ta‘lîm itse bunlara hased mağbûldür. Ve ‘ibâdetüñ farzıyyeti gibi ‘ilmüñ bir mertebesi

¹⁴⁵ Anlamı: “Çocuk olarak ölmek ve cennete gitmek beni sevindirmez. Büyüdüğümde Rabbimi tanırım. Çünkü insanların Allah’ı en iyi bilen O’ndan çok korkan, O’na en çok ibadet eden ve en çok öğüt alandır.”

¹⁴⁶ Irâkî, Ebû’l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyn, **Muğnî ‘an Hamli’l-Esfâr fî tahrîci mâ fi’l-lîhyâi mine’l-ahbâr**, thk. Eşref Abdülmaksûd, I-III, 1/18, no:44, Riyad, Mektebetü Taberiyye, 1995.

¹⁴⁷ Anlamı: “İki şeyde haset yoktur: Allah’ın kendisine hikmet verdiği ve onun gereğince davranan ve onu insanlara öğreten bir kişi ile Allah’ın kendisine mal verip onu hayırda harcamayı nasip ettiği kişi.” Buhârî Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahihi Buhârî**, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, C. I-VII, İlm, 15, no: 73, Daru İbn Kesir-Yemâme, Beyrut, 1993.

farz'dur. Nitekim mihr-i burc-ı risālet, māh-ı çarh-ı nübüvvet Rasûl-i A'zam şallallāhu 'aleyhi ve sellem ¹⁴⁸ " طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة " buyurmuşlardır.

El-bābü's-sānī fi'l-'ilmi'l-maḥmūdi ve'l-mezmūm ve mā farīza minhu

'Ulemā-i dīn-i metīn ve reh-nümā-yı şer'-i mübīn, emr-i 'ibadetde 'abd-i mükellefe farz olan 'ilmüñ ḥaddini şerḥ ü 'ayān ve üç kısma takṣīm idüp beyān itmişler. Evvelen 'ilm-i tevḥīd ki aña uşul-i dīn dirler. Mefrūz olan miqdārı Hāḫ Celle ve 'Alā ḥazretinüñ zātını şıfāt-ı kemāl ile ser-efrāz ve ḥudūşe delālet [15^b] iden eşyādan münezzeh ve mümtāz-ı kādīm bi-bedel vāḥid-i lem yezel ve ḥudūs-i kelāmdan münezzeh mütekellim ve başīr ve naḫş-ı āfātdan muḫaddes ḥayy u kādīr emākin u cihātdan 'ālī ve levāzım-ı beşeriyyetden 'ārī ve ḥālī bilmekdür. Zīrā Ḥazret-i Hāḫ ve Ğanī-i mutlak maḫām-ı ğınāda ve ḥudūddan müberrā mekân-ı istiğnāda iken "Küntü kenzen mahfiyyen fe aḥbebtü en u'rafe"¹⁴⁹ muḫtezāsınca ezel-i ezelde estār-ı ceberüt u ḥucub eḥadiyyet-i lāhūt ile maḥcūb iken irādet-i muḥabbet-i ezeliyye bu şüret-i kevnî irāt eyleyüp gencine-i iḥsān-ı vüçüd küşāde ve esbāb-ı lutf ve ğanā'im-i icādı āmāde kılop sevābık-ı meknūnātı ve levāḥık-ı mevcūdātı nemāṭ-ı telāḥuk ve nesāḫ-ı tesābuk üzre şüret ü ḥālîn ve keyfiyyet ü ḥālîn ve menāşş-i zuhūrda 'arāis-i cemālin bir metn-i metīn ve tarz-ı rezīn üzre itmişdür ki vaḫt-i icāddan ilā yevmi't-tenādd her mevcūd ol resm taḫdīr ü taşvīre muṭābık ve mersūm ve her şüret ve āferīniş ol raḫam-ı mişāl-i bī-mişāl üzre merḫūm olmuşdur ki kemāl-i ḫudreti ve evşāf-ı zāt-ı eḥadiyyeti ma'lūm ola.

Nazm: [16^a]

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Ḥidiv kār-ğāh-ı āferīneş

¹⁴⁸ Anlamı: "İlim talep etmek her Müslümana farzdır." İbn Mâce, Ebû Abdillāh Muhammed b. Yezīd, **Sünen**, thk. Şu'ayb el-Arnāvut, I-V, Mukaddime, 17, no: 224, Beyrut, Dāru'r-Risāleti'l-Ālemiyye, 2009; Beyhākī, **Şu'abü'l-İmān**, 3/193.

¹⁴⁹ Anlamı: "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim." Bu hadis-i kudsi naklen sabit değilse de mutasavvıflarca keşfen sahih olduğu söylenmektedir. Bkz: Mahir İz, **Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yay., 1969, s. 31.; İsmail Hakkı Bursevî, **Kenz-i Mahfi**, İstanbul, Hacı Mustafa Efendi Matbaası, 1290, s. 2-3.

Bedîdârende-i envâr-ı bîneş

Ṭarâvet baḥş-ı serv-i bûstânî

Nezâret baḥş-ı çarḥ-ı âsmânî

Cihâne fâ‘il-i muṭlaḳ anı bil

Cihân mümkindir el-ḥaḳ anı bil

Anuñ ḥükmiyledür yirüñ ḳarârı

Anuñ emriyledür çarḥuñ medârı

Ne deryâdur ki mevci bî-nihâyet

Ne ‘ilm olur ki yok baḥrine ğâyet

Ḳadem iḳlîminüñ sulṭânıdur o

Beḳâ vü ‘adl ilinüñ ḥânıdur o

Şehinşâh-ı serây-ı ser ü ḥiddet

Muḥîṭ-i menba‘-ı deryâ-yı keşret

Ol ordı ḥânuñ çarḥa zeyn-i zerîn

Semend-i asmâne na‘l-i semîn

Felek fülkini baḥr-i kâf ü nûndan

Ol ibrâz eyledi batn-ı kumûndan

‘İzâr-ı şubḥı ol ḳıldı münevver

Mesâ zülfini ol ḳıldı mu‘teber

‘Uy n-ı enc me ku l-ı d c y 
 ek p zeyn eyledi vech-i sem y 

Bu d n g n devr iden dol b-gerd n
Bu d ’im s kin olan rub’-ı mesk n

Kem l-i z t nu    hidlerid r
R z -y  va f nu  k sidlerid r

Ne lu f olur ki bir m -i meh ni
Ma’arif k nc n  k lm   em ni

Yaturken zulmet-i rah m i re nu fe
Anu  i s n  ile geldi nu ka

Me iddekim sırr-ı m lk-i  ademden
Dem urmayınca  ey  ı amaz ‘ademden

Ne r: ‘ lm-i tev  d   ‘ulem -i   h ret  atında taf  li bu kit bda [16^b] ta r r   tekmi  olunur. ‘Amm , h dd-i fı hda kelimetey  eh deteyni tekell m iden   İsl m’ına h kim olunup dem   m li h r m olup ol h nde fevt olsa mu i’an h lik oldu ına  er’an z hib   s lik olunmu dur. Ve k sm-ı   n  ki ‘ lm-i sırrdur, bu ‘ lm   da ı h dd-i mefr z  o emr   nev h yi bilmekd r ki ta’  m-i H k h   l olup bende-i kemter i l  -ı niyyet ile sel met-i ‘ilme v   l ola. İ   ’all h ma allinde ta r r ve ‘al  vechi’t-taf  l ta r r olunur. Ve k sm    li  ki ‘ lm-i  er’d r. Bu ‘ lmde da ı mefr z olan fi’li farz olan e   ya ma’rifet ve ‘alem farzdur. Z r  kem l ile ed  ‘ilme mu  arin olmayınca İf  olunmaz. Tah ret ve  al t u  avm u h cc u zek t ve em  alinde cehl-i ‘ zr olmayup     at u fes dları m mt z olacak mi d r  ‘ lm-i farzdur. Bunlardan  ayrısı farz-ı kif yed r. H dd-i fı hda  al t  a an   ret-i z hire ve a’  l-i ma       zre ed  olunup d ny  um rında tefekk r olsa  er’an     at-i  alav tına ift  olunur. L kin

‘ulemā-i āhiret katlarında mertebe-i kabûlden münhaftur. Ve zekât daḥı ḥadd-i fıkhda te’ḥîr olunup [17^a] sulṭân cebren ve ḳahren alsa ber’âet-i zimmet ehl-i mâle ḥükm olunur. Lâkin ‘ulemā-i āhiret katlarında bâliğdür, ḥabbe-i ḳabûl olmaz. Zîrâ bi’t-ṭavi’ edâ itmiş olur. Şavm daḥı ancak cimā’ ve ekl ü şûrbden imsak itmekle şer’an şıḥḥat-ı şavma iftâ olunur. Ammâ levâzım-ı vera’ iltizâm itmeyicek derece-i ḳabûlde irtifâ’ bulmaz. “*Ḥuzu’l-‘ilme min efvāhi’r-ricāl*”¹⁵⁰ mazmûnı üzre farz olunanı ta’allüm mümkindür. Lâkin üstâda muḳârenet evlâ ve tekmîl-i nefse aḥrâdur. Üstâda ḥizmet vallâhi ta’allümde bezl-i ḳudret-i ‘alâmet-i sa’âdetdür. Ḥaḳ Celle ve ‘Alâ kitâb-ı celîlü’l-ḳadrinde ¹⁵¹ “وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ”¹⁵² buyurduğı lüzûm-ı ta’allüme tenbîh-i akîd ¹⁵² “وَأَنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَظُنُّونَ”¹⁵³ taḥrîm-i kitmāna va’îd-i şedîddür. Ve ta’lîm ü ta’allüm ile insân mertebe-i behemiyetden ḥadd-i insāniyyete vülûc ve rütbe-i kemâle ‘urûc ider.

Rivāyet olunur ki Allāhu Te’ālâ Ḥazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma “*Yā Dāvūdū, ta’allem ‘ilme’n-nāf’ii ḳāle ilāhî ve mel-‘ilmü’n-naf’iu ḳāle en ta’rife celālî ve kemāle* [17^b] *ḳudretî ‘alâ külli şey’in fe inne ḥāze’l-lezî biḳarîbüke ileyye.*”¹⁵³ buyurmuşdur. İmdi, Ḥazret-i Dāvūd’a ta’allüm ile emr itmek olunur, ta’allüme dâldür. Ammâ el-‘iyāzu billāh mücāleset-i ümerâ ve muşāḥabet-i vüzerāya ṭâlib olup dünyâyı, dünyānuñ arāyîş ü ḥıṭāmını ve manşıb u riyāset i’zāz u ikrāmını cālib olmak niyyetiyle ṭaleb-i ‘ilm ticaret-i ḥāsiredür. Bāyezîd-i Bisṭāmî ḳuddise sirruhu’l-‘azîz “Otuz yıl mücāhede itdüm, ‘ilmden eşedd ve ḥaṭır-ı ‘ilmden eş’ab bir şey bulmadım.” diyü buyurdıklarını İmām-ı Ğazzālî

¹⁵⁰ Anlamı: “İlmi kişilerin ağzından alınız.”

¹⁵¹ Ali İmran, 3/187’den nakıs iktibastır: “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, «Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz» diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştirdiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”

¹⁵² Bakara, 2/146’dan nakıs iktibastır: “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen onlardan bir gurup bile gerçeği gizler.”

¹⁵³ Anlamı: “Ey Davud, faydalı ilmi öğren. Davud dedi ki “Allah’ım faydalı ilim nedir?” O dedi ki “Celalimi, büyüklüğümü ve kudretimin kemalini bilmendir. İşte bu seni bana yaklaştırır.”

Hazretleri nakl itmişdir. Ve *Meşābīh*¹⁵⁴'de Ebū Hüreyre raḍıyallāhü 'anh Hazretleri Risālet-Penāh 'āleyhi's-şalātü'l-ülā cenāb-ı şerīflerinden nakl buyurdukları “ ان اول الناس يقضى عليه يوم القيمة رجل استشهد فاتي به الله فعرفه الله نعمته فعرفها قال فما عملت قال قاتلت فيك حتي استشهد قال كزيت و لكنك قاتلت لان يقال رجل جري فقد قبل ثم امر به فسحب وجهه حتي القي في ينار ورجل تعلم العلم و علمه وقراء القرآن و اتي به فعرفه نعمته فعرفها قال فما عملت فيها قال تقلمت العلم و علمته و قرأت فيك القرآن قال كذبت ولكنك تعلم العلم ليقا ل هو عالم و قرأت القرآن ليقال هو قاري وقد قبل ثم امر به فسحب علي وجهه حتي القي النار [18^a] ¹⁵⁵” ḥadīs-i şaḥīḥ ve bu müdde'āya delīl-i şarīḥdūr. Ma'nā-yı laṭīf budur ki Cenāb-ı Kibriyā'ya yevm-i ḳazāda 'ālimi ihzār ideler ve ol sultān-ı ezel ni'met-i bī-bedelini zıkr ü tezkır ile “Saña 'ilmi teysir idüp esbāb-ı ta'limi başt idüp 'asir itmedüm. 'İlmi ne gūne 'amele ḥarc u şarf itdün?” diyü su'al itdükde 'abd-i za'if “Yā İlāhī, senün içün ta'lim ü ta'allüm ve ibtiğā-i li-marzatillāh kıra'at-i Ḳur'an-ı 'Azīm itdüm.” diyü bārgāh-ı 'azamet-i ü kibriyāsına 'arz u inhā itdükde “'İlm-i kıra'atı 'ālim-i Rabbānī disünler, diyü ta'allüm itdün. Dünyāda ol murāda vāşıl olup 'ilmle meşhūr ve kıra'at ile mezkūr olduñ.” diyü tekzib idüp yüzü üzre sürüyüp cehenneme idhāl ve ta'zib ideler.

İmdi ey tālib! Ma'lūm ola ki 'ibādet-i zāhirede ḥadd-i şer'-i şerīf beyān u tavşif olundu. Ammā vera' daḥı dört mertebe üzredür. Vera'-ı evvel 'adālet-i şāhidde meşrūt olan vera'dur ki zāhiren ḥarāmdan ictinābdur. Zāhiren ḥarāmdan ihtirāz itse ḳazā ve şehādet ü velāyetden ḥarc olmaz. Ve sāniyen vera'-ı şālihīndür ki ihtimālāt-ı ḥarām [18^b] <ḥarām> olan şübühātden ihtirāz itmek gerekdür. Şālişen vera'-ı müteḳayyizdür ki ḥelāl-i maḥzı edā-yı ḥarāma

¹⁵⁴ Mesābīhu's-Sünne: Ferrā el-Begavī'nin (ö. 516/1122) güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Hatipoğlu, “Mesābīhu's-Sünne”, TDVİA, C. XXIX, Ankara, TDV Yay., 2004, s. 258-260.

¹⁵⁵ Müslim, Ebū'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccāc, **Saḥīh-i Müslim**, nşr. Muhammed Fuād Abdülbākī, I-V, 3/1513, no:1905, Kahire, Dāru İhyāi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991; Beyhākī, **Şu'abü'l-İmān**, 4/191, no: 2378.

sebebi ola, diyü terk itmekdür. Niteki hadîs-i şerîfde buyurulmuşdur ¹⁵⁶ “لا يكون الرجل من المتقين حتى يدع ما لا بأس به مخافة ما به بأس” ya’nî be’s olmayanı be’s olana mü’eddî olmak havfiyle terk itmekdür. Bu muḳaddime-i laṭîfe ḥarāmdan ve aḥvāl-i be’sden ictināb-ı muḥteviyye ve telezzüzāt-ı nefsāniyyeye ilkā itmek ihtimālî ile ḥelāl olan tena’umātdan ihtirāz-ı münṭavîdür. Rābi’an vera’-ı şıddîkîndür ki ‘ömri bir sâ’at dünyāda taḳarrüb-i ilāhiyyeti ḡayr-ı müfîd olan yerde izā’atden ḥavf idüp māsivāullāhdan i’rāzdur. Mertebe-i evveli naẓar-ı ehl-i şer’de maḳbûldür. Zîrā “*Naḥmü naḥkümmü bi’z-zāhir.*”¹⁵⁷ muḳtezāsınca şalāḥ-ı ṭarîḳ-i āḥirî için dünyāya mürtebiṭ olan umûr-ı şaḥîḥ ehl-i şer’a maḥsûş idügi şariḥdür. Ve fuṣalā-yı müteşer’in ve ‘ulemā-i müteverri’in aşḥāb-ı sa’adet ve muşahḥih-i ṭarîḳ-i āḥiret olup her vechle umûr-ı āḥiret medār-ı şer’-i rasûl muḥtârdur.

Ve ‘ilm-i bâṭın dahı iki kısımdur. Biri ‘ilm-i mükāşefe ki ḡāyet-i ‘ulûm-ı bâṭniyyedür. Bu ‘ilmden ednā-yı naşîb mükāşefeyi taşdîḳ idüp mükāşifi tekzîb itmekdür. [19^a] Ba’zı ‘ārifîn “‘İlm-i mükāşefe kibr ü bid’at aşḥābına müyesser olmaz.” ve ba’zı ārifeyn “Dünyāya ṭālib ve hevāya rāḡıb olanlara münkaşif olmaz.” diyü buyurmuşlardır. ‘İlm-i mükāşefeyi erbāb-ı yakîn şöyle tafşîl ü tebyîn itmişler ki ḳalbi şıfâṭ-ı mezmûmeden taḥṭîr ve şıfâṭ-ı maḥmûdeyi tevḫîr itmekle ḳalbde bir nûr zuhûr idüp ol nûrda niçe umûr münkeşife olup mücmelen li-ma’ân itdükde ‘abd-i kemter yakîne vâsıl olup zātullāha ve şıfât-ı bâḳiyete ve āḥireti dünyā üstine taḳdîmine ve ef’āl ü ḥikmetine ma’rifet ḥāşıl olur. ‘Aynü’l-ḳudāt el-Hemedānî Ḥaḳ Celle ve ‘Alā zümre-i ibādıtan bir ḳuluna muvālāt itmek murād itse evvelen bâb-ı zıkrını meftûḥ ve lezzet-i zıkrden ḡayrıyı maṭrûḥ ider. Sāniyen bâb-ı ḳurbı küşāde idüp kürsî-i tevḥîd üzre iclās ḳılup ḥucub u estār-ı merfû’a ve esbāb-ı müşāhedeyi āmāde ḳıldıkdan soñra dār-ı ferdāniyyete idḥāl idüp ridā-yı

¹⁵⁶ Anlamı: “Kişi şüpheli olur korkusuyla şüpheli olmayan şeyleri dahi terk etmedikçe müttakilerden olmaz.” Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Sıfatu’l-Kıyāme, 19, no: 2451; İbn Mâce, **Sünen**, Zühd, 24, no: 4215.

¹⁵⁷ Anlamı: “Biz zahire göre hüküm verimiz.”

kibrā-yı cemālî andan keşf kılup başār-ı ‘abd-i ḥaḳīr cemāl-i ḥayy-i ḳadīre duş
 oldukda ‘abd-i fānî ve ḥaḳḳ-ı bāḳî olup ḥaḳḳuñ kenf-i ḥıfzında maḥfûz ve
 da‘āvā-yı nefsdan [19^b] berî olup‘ayn-i ‘ināyetle melḥûz olur, diyü *Zübdetü’l-
 Ḥaḳ*¹⁵⁸ nām kitāb-ı müşğîn-niḳābda Hüseyn Manşûr’dan naḳl ider. Ey sâlik,
 bu bir inkişâfdur ki zerresine mâlik olsañ ma’nā-yı nübüvveti ve ma’nâyı
 vahyi ve aḥvāl-i melâ’ik ma’lûmuñ olup insânla mu‘ādât-ı şeyṭân ve melekût-
 ı semāvât ve arz zāhir ü nümāyân olup limme-i şeyṭân ile limme-i melâ’ik
 farkına mâlik olursun. ¹⁵⁹“ مالا عين رات ولا اذن سمعت ” ma’naları matla‘-ı yakînden
 ṭulû‘ idüp ḥâşıl-ı kelām ḥicāb ve perde merfû‘ olup ḥaḳīḳat-i ḥāl muttazih olur.
 Vücûd-ı insānda bu ma’nānuñ zuhûrı muḥtâc-ı bürhân degildür. Eger mir’at-
 ı ḳalb pür-jenk ve ḥıṭām-ı dünyā ile rengārenk olmasa müdde‘āmuz zāhir ü
 hüveydā olurdu. Bu âyīnenüñ cilāsı taşfiye ve tezkiye-i nefis ve Enbiyā-i ‘İzāma
 iktidā ile olur. İnşā‘allāh bu kitāb-ı ḥaḳāyık-nişābdaki mecmu‘-ı esrār
 ‘ulûmü’d-dîndür. Envā‘-ı taşfiye-i nefis-i zekiyye beyân olunur. ‘İlm-i
 mükāşefe suṭûrda meşṭûr olmayup şudûr-ı ibrârda mezbûrdur. Niteki efḍal-i
 Rasûl-i Kirām ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selām ¹⁶⁰“ إن من العلم كهيئة المكنون لا يعلمه إلا أهل ”
 [20^a] buyurmuşdur. Zān
 olunmaya ki derecât-ı vahyi bilmekden manşib-ı vahy ki nübüvvetdür aña
 vuşûl lâzım gele. Zîrā fâsık u zālīm derecât-ı ‘adāleti bilür. Ammā ‘ādil ü sālīḥ
 olmaz. Her kişi âyīne-i taḳvāyı ‘aklı taşıdığıınca bilür. Ammā müttakî olunmaz.
 Bir nesnenüñ levāzımına ‘ilm ile vücûdı lâzım gelmediği erbāb-ı fazla
 ma’lûmdur. Kısm-ı şānî ‘ilm-i muāmeledür ki buña ‘ilm-i sırr daḥı ıtlāḳ olunur.
 ‘Ale’l-icmāl zikri mürûr itmişdür. Bu aḥvāl ḳalbe ‘ilmdür ki bunuñ daḥı

¹⁵⁸ Zübdetü’l-Hak: Eserin asıl adı “Zübdetü’l-Haka’ik fi Keşfi’d-dekâ’ik”. Mutasavvıf, kelâm âlimi, Şâfiî fakihî ve şair olan Hakîm Ebû’l-Meâlî Abdullâh b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî el-Miyâneî el-Hemedânî’nin (ö. 525/1131) eseridir. Eserlerinde kendisinden “Aynülkudat” diye bahseder. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Uludağ, Nurettin Bayburtluğil, “Aynülkudat el-Hemedani”, **TDVİA**, C. IV, İstanbul, TDV Yay., 1991, s. 280-282.

¹⁵⁹ Anlamı: “Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklına gelmemiş olan...” Buhârî, **Sahihü’l-Buhârî**, Bed’ü’l-halk, 8, no: 3244; Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Tefsirü’l-Kurân, 33, no: 3197; İbn Mâce, **Sünen**, Zühed, 39, no: 2348.

¹⁶⁰ Anlamı: “İlimlerden bir ilim vardır ki sandık içinde saklı gibidir. Ashab-ı marife-i İlahiyye’den başkası onu bilmez.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 1/302, no:296.

mağbûl olanı şabr u şükr ü rızâ ve havf ü recâ ve zühd ü takvâ ve kanâ'at ü seḥâ ve cemi'-i aḥvâlde minnet-i Cenâb-ı Rabb-i 'İzzet Ḥazretine idüğini bilmek ve ḥüsn-i zan ve ḥüsn-i ḥulḳ ve ḥüsn-i mu'âşeret ve şıdk u ihlâş gibidür. İnşâ'allâh 'alâ vechi't-tafşîl her biri maḥallinde beyân olunur.

Ve mezmûm-ı erbâb-ı 'uḳûl olanı fakırdan havf u teşvîş ve ğıll ü ğışş ve hıkd u ḥased ve ṭaleb-i riyâset ve ḥubb-ı medḥ ü şenâ vü dünyâda temettü' için ṭûl-ı beḳâ kibr ü riyâ ḡaḡab ve 'unf u 'adâvet [20^b] ve buġz u ṭama' ve buhl ü istihâne-i aşḥâb-ı fakır ve zûll ve nefse mekrûh işâbit itdügi zamânda elem meşelâ erbâb-ı menâşiba 'azl ṭarî olduġı ḥinde çekdükleri beyhûde ġam ve mekrullâhdan emîndür. Ve ihḳâḳ-ı ḥaḳda müdâhene ve ṭâ'ate i'timâd ve mekr ü ḥıyânet ü mütâbe'ate ve muḥâde'a-i ehl-i fesâd ve kılllet-i ḥayâ ve kılllet-i merḥamet ü şefḳat ve ṭûl-ı emel ve 'ilm-i bî-'amel ve ihdâs bid'at ve maḥlûḳ ile ünsiyyetdür. Ma'lûm ola ki 'ulemâ-i âḥiret katında 'ulûm-ı mezbûreye 'ilm bi-ḥaḳîkihâ farzdur. Bunlardan i'râz iden âḥiretde saṭvet-i melikü'l-mülûkden hâlikdür. Niteki fuḳahâ katında a'mâl-i şer'ıyye-i zâhireden i'râz iden seyfi selâṭîn dünyâ ile hâlikdür. Fuḳahânuñ farz-ı 'aynda nazarları şalâḥ-ı dünyâya müte'allıḳ olan umûra maḥşûr olup bu daḥı bi'l-izâfe şalâḥ-ı âḥirete maḳşûrdur. Umûr-ı mezbûre fuḳahâ katında daḥı mezmûme olup işm ü vebal idüğinde kıl ü ḳâl yokdur. Aşl-ı cemîl mu'âmele-i ḳalb ile olan 'ilmi tekmîldür. [Ki zamânımız 'ulemâsı]¹⁶¹ 'ilmi manşib 'add idüp tasalluṭ-ı a'dâya vesîle ve ḥıṭâm-ı dünyâ taḥşîline zerî'a ittiḥâd idüp müsteḥaḳ-ı seḥat-ı Raḥmân [21^a] ve mûcib-i dıḥk-ı şeyṭân olurlar. 'Ulemâ-i zâhireden vera'-ı kâmil aşḥâbı olanlar 'ulemâ-i bâṭına ve erbâb-ı ḳulûba muḳırr oldukları muḳarrer ve mektûbdur. Ḥattâ İmâm-ı Şâfi'î rıdvânullâh-i Te'âlâ 'aleyh Ḥazretleri faẓîlet-i bâhirâ şâḥibi iken Şeybân-ı Râ'î Ḥazretlerinüñ ḥuzûr-ı sa'âdet-ḳarîninde mektebde olan şabî gibi ḳâ'id olup niçe ḥâl su'âl eyledikde "Yâ İmâm, bu bedevîden su'âl itmeñ senüñ emşâlüñe sezâ mıdur?" didüklerinde "Bunlar bizi a'mâlimizde ġafletimizden îḳâz iderler." diyü buyurdıkları *İḥyâu 'Ulûm*'da muşarraḥ ve merḳûmdur. Ve Aḥmed bin Ḥanbel ve Yaḥyâ bin Ma'în Ḥazretleri faẓîlet ve

¹⁶¹ Bu ifade derkenardadır.

ma‘rifet erbābı iken Ma‘rūf-ı Kerhî Hazretlerinden ahvāl-i qalbe müte‘allik niçe umūri su‘āl itdükleri muḳarrerdür.

Rivāyet olunur ki “Bir ḫāl sünūḫ itse ki çāresi kitāb u sünnet-i Rasūlullāh’da mevcūd olmasa neyle ‘amel idelüm?” diyü Hazret’den su‘āl itdüklerinde ¹⁶²“سلوا الصالحين واجعلوا شوري بينهم” buyurmuşlardır. Ba‘zı ‘ulemā-i āḫiret “‘Ulemā-i zāhirī zīnet-i arz u mülk ve ‘ulemā-i bāṭinī zīnet-i semā ve melekūtdür.” demişlerdür. Ve cümle [21^b] <ve cümle> ‘ulūmu’d-dīn kelām-ı felsefe mezmūmdür. İllā kelāmdan taṣḫīḫ-i ‘aḳāyid ve taḳlīb-i efkār zihni fāsīd idicek mertebesi farzdur. Mücerred ḫilye-i fıḫ ve ma‘rifet ile pīrāste ve zīver-i ‘ulūm u kemāl ile ārāste olup ‘ulūm-ı āḫiretten ġāfil olana ‘āmil ve kāmīl dimek erbāb-ı ḫāl ḳatında işkālden ḫālī degüldür. Belki ‘ālim-billāh olup umūr-ı aḫreti tekmiḫ iden kimesne ḫaḳḳında ‘ālimdür. Ne ān ki mücerred umūr-ı dünyāya müte‘allik olan ‘ilme ‘ālim olmağla zümre-i ‘ulemā-i ‘āmilīne dāḫil ve añlaruñ ‘indellāh rütbesine vāṣıl ola. *İḫyāu ‘Ulūm*’da meşṫūr ve merḳūmdur ki İbn-i ‘Ömer Hazretlerinden fıḫ mesā’ilinden istiftā itdükde “Var fülān emīre aḫkām-ı ḳazāyā-yı-gerden-himmetine vaz‘ itmişdür.” diyü cevāb virüp emīre irsālden aḫkām u ḳazāyā iftāsı levāzım-ı salṫanat ve velāyetden olduğına işāretdür. Aḫkām-ı şer‘iyyede iftāya ḳādir ü sezā niçe aṣḫāb-ı Rusūl-i Ḥudā var iken İbn-i Mes‘ūd Hazretleri, ‘Ömer raḳıya’l-lāhu ‘anh Hazretlerinüñ inṫiḳālinde “*Māte li-mevtihi tis‘atü a‘şāri’l-‘ilmi.*”¹⁶³ buyurmuşlardır. “Ne gūne ‘ilmdür?” diyü su‘āl olunduklarında “*‘İlm-i billāh.*”¹⁶⁴ diyü cevāb [22^a] virmişlerdür. Zāhiren şöhet Hazret-i Fārūḳ-ı ‘adl u dād ile iken bāṭinen ‘ālim-i billāh olmaları ile niçe niçe faẓl-ı Ḥaḳḳ’a nā’il oldukları muḳarrerdür. Ḥuṣūṣan cennet ile beşāret olundukları ‘adāletlerinden muḳaddem idügi müsellemdür.

¹⁶² Anlamı: “Kitap ve sünnette bulamadığınız emri sulehadan sorunuz ve o emri beyinlerinizde şurā ettiriniz.” Ebū Tālib el-Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, 1/271.

¹⁶³ Anlamı: “İlmin onda dokuzu ölümüyle beraber yok oldu.”

¹⁶⁴ Anlamı: “Allah’ı bilmek.”

Ve hilâfet-i Hâzret-i Şiddîk el-sine-i nâsda meşhûr ve takarrüb-i ‘azîme
 sebeb-i takvâları olduğına âyet-i ‘uzmâyı ¹⁶⁵ “وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى”
 delîl-i behcet-maḳrûn ve cennet-nümûndur. Ve şol şâhib-i ‘ilm ki Hâk
 Te‘âlâ’nuñ rızâsını tâlib olup hıṭâm-ı dünyâya raġbet olmayup fetvâsıyla ‘amel
 ü takvâyâ mâ’il olup kibr ü riyâdan ḥâlî ve âyet-i ¹⁶⁶ “اتْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنَسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ”
 “ va‘îdine mâ-şadaḳ olmadan ‘âlî ola. Zümre-i muḳarrabîne dâhil marzât-ı
 ilâhiyyeyi râcî ve âmâl oldukları cihetden maḳbûl Rabb-i ‘İzzet ve mazhar-ı
 fazl u merḥamet olmaları inşâ’llâh muḳarrerdür. E’imme-i müctehidîn
 rıḍvânullâhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în zümre-i mezbûredendür. Her biri
 aḥkâm-ı şer‘iyyeyi zâhiren te’sîs ve iḥkâm itdüklerinden ġayrı zühd ü
 takvâları bâhirdür. Hâzret-i İmâm-ı A‘zam ekser [22^b] leyâlî iḥyâ ve tekliḫ-i
 kaḫâ olunduḳda ‘adem-i ḳabûl ile taḥammül-i ezâ buyurduḳları
 ‘azâbu’llâhdan ḫaşyet içün olduġı zâhir ü hüveydâdur. Dâ’imü’l-fıkr ve
 ṭavilüş-şamt ve ḳalîlü’l-muşâḫabe oldukları mervîdür. Bu ‘alâyim-i ‘ilm-i bâtın
 olduġı zâhir ve ġayr-ı kâmindür. Ve İmâm-ı Şafi‘ Hâzretleri daḫı ekser icrâ-yı
 leyl-i iḥyâ ve keşret-i şalât ile tazarru‘ vü du‘â üzre oldukları mervîdür. Ve
 riyâdan su’âl olunduḳda bi’l-bedâhe “*Er-riyâ’ü fitnetü ‘ekdi’l-hevâ bi-ḫubâli ebşâri
 ḳulûbi’l-‘ulemâ’i fenezarü ileyhâ bi-sü’ ihtiyâre’n-nüfûsi fe aḫbetat a’mâlühüm.*”¹⁶⁷
 diyü cevâb buyurduḳları ‘âlim-i ‘ilm-i bâtın olduklarına burhân-ı şaḫîḫ ü
 şavâbdur. Hâzret-i İmâm-ı Mâlik daḫı Medîne-i Münevvere şallallâhu Te‘âlâ
 ‘alâ sâkinihâ ve münevverehâda süvâr olmadukları şıyânet-i ḫürmet-i Ḥabîb-
 i Girdġâr içün olduġı mâlik-i ‘ilm-i bâtın olduğına delîl-i kâfidür. Ve İmâm-ı
 Aḫmed Ḥanbel ve Süfyân-ı Sevrî Hâzretleri daḫı ‘âlim-i ‘ilm-i bâtın oldukları
 muḳarrerdür. İnşâ’llâh bu kitâb-ı ḫaḳîḳat-nişâbda her birinüñ ḫikâyatı taḫrîr
 olunur. Bu zümre-i kibâruñ [23^a] evşâf-ı ḫamîdelerinden ḫişşedâr olup

¹⁶⁵ Leyl, 92/17-18: “Temizlenmek üzere malını hayra veren iyiler ondan (ateşten) uzak tutulur.”

¹⁶⁶ Bakara, 2/44’ten nakıs iktibastır: “(Ey bilginler!) Sizler Kitab’ı (Tevrat’ı) okuduġunuz (gerçekleri bildiġiniz) halde, insanlara iyiliġi emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”

¹⁶⁷ Anlamı: “Riya, hevânın âlimlerin basiret ipine bağlanması fitnesidir. O fitneye nefislerinin kötü niyetiyle baktıklarında amelleri boşa çıkar.”

mücerred ‘ilm-i zāhir ile niyyāt-ı ‘ubūdiyyet üstüvār olmaduğı bilinmek gerekdür.

‘İlm, hadd-i zātında mezmūm degüldür. Ammā üç vechle ‘abd hakkında mezemmet olunduğı ma‘lūmdur. Evvelen nefesine ve ğayra zararı mü’eddī ola. Sihr ü tılsımāt gibi. Bu ‘ilm haqđur. Zīrā naşş-ı kerīm ile şābit ve muhaqqakđur. Sihrüñ ma‘rifeti ma‘rifet olduğı cihetden mezemmet olunmayup halka ızrār ve şer’e vesīle olduğı cihetden mezmūmdur. Şāniyen şāhibine muzır olan ‘ilm-i nücūmdur ki nefsinde ‘irfānı mezmūm olmayup bir kısmı hisābīdür ki Kur’ān-ı ‘Azīm’de ¹⁶⁸” وَالْقَمَرُ قَدَرْنَا مَنَازِلَ “ ¹⁶⁹” الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ “ ¹⁶⁸” حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ “ muktezāsınca şuhūr u sāl ve sāyir mukteziyāt-ı şer‘ olan evkāt ü hāl bilmek için olan kısım-ı maħmūddur. Ammā hey’et-i nücūmiyye ile vāki‘ olacađ ef‘āle ve ‘ādetu’l-lāh üzre vücūda gelecek veķāyi‘a istidlāl itmek için ta‘līm ve ta‘allūm mezmūm ve işm ü vebāldür.

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Kısmet-i Haq iledür çün nīk ü bed

Gerdiş-i eflāke olmaz müstenīd

Āsmān gerdān zemīn efkendesī

‘Akl-ı kār üftāde-i cān-ı dil-mürdesi

Şeyyib bālā vü nihān ü āşikār

[23^b] Cümlesi āşār-ı şun‘-ı Girdgār

¹⁶⁸ Rahman, 55/5: “Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte)dir.”

¹⁶⁹ Yasin, 36/39: “Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilāl) olur da geri döner.”

Neşr: Ḥazret-i efḍal-i Rusûl-i ‘İzām ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selām ¹⁷⁰ “أخاف على أمي

” بعددي ثلاثا حيف الأئمة والإيمان بالنجوم والتكذيب بالقدر muktezāsınca medār-ı ḥavf-ı faḥri’l-ebrār ĩmān-ı bī’n-nücūm oluncak mezmūm olduğı maḥkūm olur. ‘Ālem-i billāh olan ‘ulemā-i ḥaḳīḳat, küster-i şems ü nücūm u ḳamer Rabb-i ‘İzzet’üñ emrine müseḥḥar idügin bilürler. Ve ‘ilm-i tıb bunuñ ḥilāfıdır. Medār-ı icrā-yı merāsım-i ‘ubūdiyyet olan mizāc-ı beşer ¹⁷¹ “خُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا” mişkevātından muktebes olan za‘f müdāvāt ve ‘ilāca muḥtāc olup Ḥazret-i ‘İsā ‘alā nebiyyinā ‘aleyhi’ş-selām mu‘cizesi olduğı zāhir ve Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’ş-selāma tebaṭṭul-ı ḥikmeti buyurulduğı bāhir olup *Bezzāziyye*¹⁷² nām kitābda muşarraḥdur. Ve şālisen mā-lā-ya’nīyi ta‘allūm ve felāsife-i maṭla‘ı olan esrār-ı ilāhiyyeden baḥş ü cedel mezmūmdur. ¹⁷³ “قليل من التوفيق خير من كثير من العلم وإن من العلم جهلا الحديث وإن من القول ¹⁷⁴” mezmūm olduğını muşakḳaḳdur. Nefsü’l-emrde ‘ilm-i cehl olmayup lākin zarar ĩrāş itdügi eclden ma‘rifetu’llāha cehli ĩrāş ider. Ḥālā ‘ulūm-ı maḥmūde ile ‘ulūm-ı mezmūmenüñ [24^a] iltibāsı taḥrīf-i esāmī ile taḥlīt-i nāsdan nāşiddür. Meşelā ḥālā ‘ilm-i fıkıḥda edille ve cedel ile işbāt-ı maḥal idüp daḳāyık-ı ‘ilelden enva‘-ı efkār u taḥayyül ve mecālisde naql-i keşret-i kelām ile tenaḳḳul idenlere faḳīd-i iṭlāk iderler. Ammā ‘aşr-ı evvelde emr-i cihān-muṭā‘ ¹⁷⁴ “لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ” muktezāsınca daḳāyık-ı āfet nüfūs u müfsidāt-ı a‘māl ü ḥaḳāret dünyāya muṭṭali‘ olup ḳulūba ḥavf ilkā

¹⁷⁰ Anlamı: “Benden sonra ümmetim üzere üç hasletten dolayı korkarım ki birinci haslet imamların eziyetidir ikinci haslet yıldızların tesirini tasdik etmek ve üçüncü haslet kaderi yalanlamaktır.” İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, **Câmi’u Beyânî’l-ilm ve Fazlih**, thk. Ebû’l-Eşbâl ez-Züheyrî, I-II, İlm, 2/795, no: 1482, Riyad, Dâru İbnü’l-Cevzî, 1994.

¹⁷¹ Nisa, 4/28’den nakıs iktibasır: “Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”

¹⁷² el-Fetâva’l-Bezzâziyye: Asıl adı “el-Câmi’u’l-Vecîz “olan ve “Fetâva’l-Kerderî” diye de bilinen Hanefi fıkıḥ alimi Bezzâzî’nin eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Özel, “Bezzazi”, **TDVİA**, C.VI, İstanbul, TDV Yay., 1992, s.113-114.

¹⁷³ Anlamı: “Tevfikten az bir şey ilimden çok nesneden yeğdir.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 1/227.

¹⁷⁴ Tevbe, 9/122’den nakıs iktibasır: “Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir gurup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”

idüp vaktini umûr-ı âhirete maşrûf idene fakîh ıtlâk iderler idi. Mücerred-i mu‘amelâtdan talâk u îmân u icârât gibi anlara ‘âlim olana ehl-i hâl katında fakîh ıtlâk olunmaz. Zîrâ bunlar ile tahvîf ü inzâr hâşıl olmaz. Belki mücerred bunlara iştiğâl iden umûr-ı dünyeviyyede merci‘ ve medâr olduğu cihetden kasvet-i kalbe vâşıl olur. İsm-i fakîh bi-ţarîki’l-‘umûm ve’l-istitbâ‘ ahkâm-ı zâhire olan mu‘amelât-ı şer‘iyyeye mütenâvildür. Ammâ kurb-ı ilâhîye medâr olan şumûli ‘aşr-ı evvelde ekserdür. Tesvilât-ı şeytâniyye ile ‘ilm-i âhiretten kaç-ı nazâr idüp tahsîl-i fıkıh-ı zâhire ile vilâyet ve kazâ taleb ü recâ [24^b] kılup rızâ-yı Rahmân’ı câlib ve kurb-ı ilâhîyi taleb olmayup hıţâm-ı dünyâya talebini tahsîn ve levâzımını fıkıh ile tertib ve tezyîn ider olmuşlardır. Bu ma’nâ şâhib-i *İhyâ* zamânında müte‘ayyen olduğu *İhyâu ‘Ulûm*’da mübeyyendür. Lâkin zamânemizde terfî bulduğu zâhir ü rûşendür. Ve Kur’ân-ı ‘Azîm’de mezkûre olan kışaşdan gayrı mezmûm olduğu menkûldür. Kışaşdan hışaş almak gerçi ma’kûldür ammâ ekser-i ekâzîb olmağla Hâzret-i ‘Alî kerremallâhu veche kışşa-ı vânları Mescid-i Başra’dan ihrâc itdüğü zâhir olup beyâna muhtâc degildir.

Ve ‘ilm-i ‘arûz ile eş‘aruñ dahı mezmûm olduğu mezemmet-i nâsı müş‘ir olduğu cihetdendir. Ammâ nefsü’l-emrde şi‘r mezmûm degüldür. Hılâl-i va‘zda iş‘âr ile istidlâl idüp mevâ‘izde keşreti mezmûm idüğü *İhyâ*’da iş‘âr olunmuşdur. Naşş-ı kerîm ¹⁷⁵ “وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ أَلَمْ تَرَأَهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ” zümre-i kefereden olan şu‘arâ hakkında olup nefsü’l-emrde Hâzret-i Risâlet-Penâh’a mu‘ârâza iden zümre-i şu‘arâ mezmûm ve hâlleri diger-gün olduğu ma’lûmdur. Lâkin [25^a] ¹⁷⁶ “إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا” âyet-i kerîmesi şu‘arâ-yı İslâmiyye hakkında beşâret olduğundan gayrı ¹⁷⁷ “ان من الشعر

¹⁷⁵ Şuara, 26/224-225: “Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. Onların her vâdide başıboş dolaştıklarını görmedin mi?”

¹⁷⁶ Şuara, 26/227’den nakıs iktibastır: “Ancak imân edip iyi işler yapanlar, Allah’ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüş (hangi akıbet) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.”

¹⁷⁷ Anlamı: “Şiirde hikmet vardır.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Edeb, 90, no: 6145.

”الحِكمَة“ hadīs-i şerīfi muktezāsınca muḥabbetullāh ile ‘ālim-i istiğrākde ḳalb-i pūr-nūrdan eş‘ār şudūr idüp zāhirī ḥalka īmā ve bāṭını merāsım-i ‘ubūdiyyetini icrā itmekle meşḥūn olsa ḥikmetden ḥālī olmaduğı zāhirdür. İnşā’allāh Kitāb-ı Semā’da beyān olunur.

Ve ‘ulūmuñ bir kısmı ba’zı mutaşavvıf ihdās itdüğü ‘ilmdür. Muḥabbetullāh ile ḥāşā sümme ḥāşā a’māl-i zāhirede ğınā taḥşıl ve irtifā’-ı estār u ḥicāb vāki’ olup “Müşāhede-i cemāl, Ḥazret-i Māliki Vehhāb ile nefsi tekmi’l itdük. Bize şöyle ma’nalar ifāde ve biz daḥı şol ma’naları istifāde itdük.” diyü kendileri Ḥallāc’a teşbīh idüp “*Ene’l-Ḥaḳ*” demek mükāşefe-i nūr-ı Ḥaḳ’la bāṭından lāmi’dür. Ve esrār-ı ğaybiyyeye ittılā’ ḥāşıl oldu, diyü ğaybdan aḥbār idüp envārü’l-vehiyyetden tāli’ oldu. Dīn-i erbāb-ı taşavvufuñ kıl ü ḳālī ve ittihād ve ḥulūl aḥvālī bilinmek nā-meşrū’ ve mezmūm ve böyle da’vā idenleri ḳatlı itmek meşru’ ve meczūmdur. Ve buña [25^b] tefrī’ ile ḳılup ḥāliye-i aşḥābınuñ ebvāb-ı ḳalbde ‘ibādāt-ı ğāmıza ve kināyāt-ı hā’ile ile itdikleri taḳrī’ daḥı mezmūmdur. Zīrā böyle kelām iki vechden intizām bulur. Evvelen ḥabṭ u ḥalel ve ḥumḳ u ‘ilel ve teşvīş-i ta’aḳḳul ve ḳaşūd-ı fehm ü taḥayyulden bu ğüne kelām ile tenaḳḳül olunur. *El-cününü fünūnun*¹⁷⁸. Ekseriyyā ākil-i ḥaşış olan nüfūs bir telbīs ü teşvīş bunla hedyāne mā’il ve tekāsül ile a’māl-i zāhireden istiğnā ḥāşıl idüp “*Ene’l-Ḥaḳ* maḳāmına nā’il oldum.” diyü da’vā-yı bāṭıla iden ğürūh-ı ‘atıladur, demmerehullāhu Te’ālā. Ve sāniyen ‘aḳl-ı ḳāi’l üzre bir ma’nāya vāşıl olup ‘ibārāt-ı hā’ile ve elfāz-ı ğā’ile ile ḳālīb-i taḥrīr ü taḳrīre ol ma’nā sebk idemeyüp ḳalīb-ı taḥyīr ve ezhānı taġyīr ider. Bu kısmalar bi-isrihā mezmūmdur. ‘İlm-i mezbūruñ bir kısmı daḥı elfāz-ı şā’irī zāhiren mefhūm olan ma’āniden efhāme sebḳat itmeyen eşyā-yı bāṭıniyyeye şarf itmekdür. Zīrā şāḥib-i şer’den naḳl olunmayup ve zarūret-i dā’iye olmayınca ma’nā-yı elfāz şer’iyyeti zāhirinden şarf itmek elfāza i’timādı [26^a] ihbāt ve’l-‘iyāzu billāh menfa’at-i kelāmullāhı ışkāt idüp bu ṭarīḳ-i saḳīm hedm-i şırāt-ı müstaḳīm itmege bādī olur. Ve bunlara ehlü’ṭ-ṭammāt ıtlāḳ olunur. Meşelā

¹⁷⁸ Anlamı: “Delilik türlü türlüdür.”

Hak Celle ve ‘Alā’nuñ ¹⁷⁹ “إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ” kavı-i şerifinden murād nefsdür. Zîrâ Fir‘avn-āsâ her âdeme tğâidür, diyü te’vîl idüp ¹⁸⁰ “وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ” murâdullâhi Te‘âlâ Hâzretinden ğayrıya i’timâd ve ittikâyı terk itmekdür, diyü te’vîl iderler. ¹⁸¹ “تَسْحَرُوا فَإِنَّ فِي السَّحَرِ بَرَكَهٌ” hadîs-i şerifinden dahı murâd vaqt-i şubhda istiğfârdur, diyü tevcîh iderler. El-‘iyâzu billâh bu tarîk ile tahrîf-i Kur‘ân-ı ‘Azîm itmege bâ‘iş olurlar. Nefsüñ tuğyânı ve anuñla mücâhede itmegi ve tevekkülü müş‘ir niçe ayât-ı beyyinât var iken bu âyetleri zâhirinden şarf itmek tağyîr-i kelâm-ı Kâdîr-i müş‘irdür. Ve fazîlet-i istiğfârda niçe ayât ü ehâdîş şahîhatü’r-rivâyet var iken şahûrı ğayrıya haml itmek zihnüñ kuşûrundandır. Zîrâ Fir‘avn cins-i melâ’ikden ve şeyâtîn-i cinnîden olmayup hiss ile ma’lûme olan eşhâşdan bir şahş-ı mu‘ayyen ü maḥşûş ve heykel-i maḥşûs [26^b] olup Hâzret-i Mûsâ Fir‘avn’ı İslâm’a da’veti mütevâtir iken zâhirinden şarf idüp nefse itlâkı zulm ve ḥayfdur. Ammâ ḥaḳîkatde Fir‘avn ve Hâzret-i Mûsâ kışşasıdır, fi’l-cümle nefse imâ ve işâret vardır, diyü tevcîh olunsa lâ-be’isdür. Ve Hâzretüñ kabîl-i sihrde ta‘âm tenâvül buyurdıkları mâ-lâ-keâm iken zâhirinden şarf-ı ifsâd-ı dîn ve sebeb-i hetk-i estâr-ı şer‘-i mübîndür. ¹⁸² “مَنْ فُسِّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعْهُ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ” hadîs-i şerifinde olan ve ‘İyd-i şedîd ve tenbîh-i ekîdden ihtirâz makbûl-i ahyâr ve ‘ulemâ-i ebrârdur. Bu gûne telbîsât ve vesâvis-i şeytâniyyeyi ihtirâ iden mutaşavvufenüñ emrine ittibâ iden ‘ulemâ-i sū vesâtıyla şeyâtîn ḳalup müslimînden intizâ-ı dîn itmek isterler. Hâzret-i Risâlet-Penâh’dan “Ḥalkuñ eşerri ve nâsa azarrı kimdür?” diyü su‘âl olunduḳda ¹⁸³ “اللَّهُمَّ اغْفِرْ” diyüp cevâb buyurdıklarında

¹⁷⁹ Taha, 20/24: “Fıravun'a git. Çünkü o iyice azdı.”

¹⁸⁰ Kasas, 28/31’den nakıs iktibastır: “Ve «**Asâni at!**» (denildi). Musa (attığı) asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. «Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın» (buyuruldu).”

¹⁸¹ Anlamı: “Sahur yapınız, çünkü sahurda bereket vardır.” Buhârî, **Sahihü’l-Buhârî**, Savm, 20, no: 1923.

¹⁸² Anlamı: “Kim Kur‘ân’ı kendi görüşüne göre açıklarsa ateşteki yerine hazırlansın.” Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî**, Tefsiru’l-Kur‘an, 1, no: 2950.

¹⁸³ Münavî, **Feyzu’l-Kadîr**, 1/140.

sā'il su'ālî tekrar itdükte ¹⁸⁴”هم علماء السوء” ya'nî “Yaramaz ‘ulemâdur.” diyü cevâb buyurmuşlar. İmdi bu muḳeddemâtı temhîd ve esâsını teşdîdden murâd ‘ilmüñ maḥmûd ve mezmûmı mübeyyen ve ma'lûm olmaḳdur. Ḥasbe'l-maḳdur [27^a] ifâde olundu. Hemân ey sâlik-i rāh-ı sa'âdet ve ey mürîd-i Rabb-i 'İzzet! ‘Ulemâ-i âḥiret ki mâlik-i memâlik-i sa'âdet ve te'evvül-i rütbe-i ‘ulyâ-yı cennetdürler, ol zümre-i nâciyeden olmaḡa sa'y ve güşîş kıl ki sa'yüñ meşkûr ve ecrüñ muḡā'af ve mebrûr ola. Ḥadîs-i ḡayru'l-maḥlûḳ ve'l-maḳdûr ¹⁸⁵”بدأ الإسلام غريبا وسيعود غريبا كما بدأ فطوبى للغرباء فقل ومن الغرباء قال الذين يصلحون ما أفسده الناس

”من سنتي والذين يحيون ما أماتوه من سنتي ‘ulemâ-i âḥiret ḡaḳḳında mübeşşir-i sa'âdet ü sürûrdur. Ma'nâ-yı şerîf-i İslâm zâhir olduḡda ḡalîlü'l-miḡdâr olmaḡla emr-i dînde mesâhileleri olup merâsim-i şer'î-i şerîf icrâsında tekâsül ḡaḳḳı ihḡâḳda tesâmüh ü teḡâfûl itseler gerekdür. Bu ṡarîḳ ile ehl-i İslâm ḡarîb olur. Egerḳi ‘aded-i şûrîsi keşîr olsa ḡâfil olmayup emr-i dînde tekâsül üzre olmayanı ḡalîl olup İslâm ḡarîb olur ve ḡarîb olanlara zihî ‘izzet ü sa'âdet buyurduḡlarından “ḡarîb olan kimlerdür?” diyü su'âl olunduḡda “ḡarîblere sa'â[de]tdür ve anlar sünnetümden ifsâd olunanı işlâḡ u dînde [27^b] hâlik olanı ihyâ ile dîne revnaḡ u felâḡ virenlerdür.” diyü buyurmuşlardur.

El-bâbü's-sâliḡ min Kitâbi'l-‘İlm

Ekşer nâsuñ ‘ilm-i ḡilâfiyyete ikbâli ve şürûṡ-ı ibâḡa-i münâzara vü cedel beyânındadır. Ma'lûm ola ki aşl-ı ḡilâfiyyât müteahḡirînden ibdâ'ı taḡrîrât ve mücâdele ile ihtirâ' olunmuşdur. ‘Aşr-ı evvel aşḡabı olan kümmel bu ‘ilme iştiḡâlî abeş ü ta'ab ve ḡalâl maḡâmına tenzîl itmişlerdür. Meşâyih-i kibârdan biri ‘ulemâ-i zâhireden birini ba'de'l-mevt vâḳı'asında görüp “Baḡs ü cedel müfîd oldı mı?” diyü istifsâr itdükte “Cümlesi hebâen mensûr olup cevḡ-i leyilde iki rek'at namâzdan mesrûr oldum.” diyü cevâb virmişdür. Ba'zı

¹⁸⁴ Anlamı: “Halkın şerri ulema-i su'durlar.” Münavî, **Feyzu'l-Kadîr**, 1/140.

¹⁸⁵ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Menakıb, 6, no: 3629.

müfessirîn Hâk Te‘ālâ’nuñ ¹⁸⁶“فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ” âyet-i kerîmesinden murâd ehl-i cedeldür, diyü tefsîr itmişler. Ammâ halkuñ bahş ü cedele iqbâli riyâset-i dünyâyâ sebep olduğı cihetdendir. Zîrâ Hâzret-i Risâlet-Penâh’dan soñra gelen hulefâ-yı râşidîn ki e’imme-i dîn-i metîn ve nücûm-ı semâ-i hidâyet ü yakîn olup ahkâm-ı kazâda ‘ilmleriyle hüküm ü imzâ idüp ğayrdan istiftâ [28^a] itmeyüp megerki icmâ’-ı ümmet iktizâ ider bir ma’nâ zâhir ve hüveydâ ola cemi’ evkâtları ‘ilm-i âhirete merbût ve takrîb-i ilâhî ârzûsına menûf idi. Soñra zaleme-i nâs bi-ğayr-ı istihkâkı tegallüb itmekle istiftâ ve isti‘ânete muhtâc olduklarında bakıyye-i tâbi‘în ve selef-i şâlihînden olanları maflûb idinüp anlara râġbet itmege şürû’ idüp anlar ile levâzım-ı uşûl ü fûrû’ı icrâ itmek takrîbi ile ġâh teklîf-i kazâ ve ġâh taklîd-i umûr-ı re‘âyâ vü berâyâ itmekle ‘ulemâ-i kirâma ilhâh u ibrâma başladılar. Ekser ‘ulemâ-i ‘âmilîn bâr-ı re‘âyâ vü berâyâyı gerdem-i himmetine bend ve bu işġâl ile bâb-ı ‘ilm-i âhireti sedd itmekden ibâ idüp hulefâ-yı sâlîfe taleb oldukça anlar harâb oldılar. Hulefâ ri‘âyetlerine iqbâl ü ta‘zîm ü merasim-i ‘izzet ü iclâlî taqdimde müsâra‘at ile itmâm u ekmel idüp kabûl iden ‘ulemâ her vechle muvaqqar ve muhterem ve mesrûrû’l-bâl olıcak ‘izze ve câha nâ’il ve kurb-ı selâţine vâsıl olmak ârzûsı mütezâyid olup umûr-ı âhiretden ġâfil emr-i dünyâyâ şâġil [28^b] oldılar. Ve ba‘zı selâţîn bahş ü cedele mâ’il olmaġla ekserî rûtbe-i İslâmiyye’den zâ’il olup el-‘ıyâzu billâh Kur’ân-ı ‘Azîm’e maflûk dimege zâhib olup dünyâyâ tâlîb ü mâ’il oldılar. Keşret-i kîl ü kâle sebep umûr-ı mezkûre idüġi bî-reybdür. “el-‘İlmü noktat^{ün} keşserühâ el-câhilûn.”¹⁸⁷ delîl-i müdde‘â olduğı muğarrerdür. Bu tî‘ifenüñ ekseri hâşâ şümme hâşâ mesele-i cidd ve ihvânına aşhâb-ı Hâzret-i mihr-i çarh-ı risâlet müşâvere buyurdukları gibi murâdımız haqqı ihkâk ve bâtılı izhâkdur, dirler ammâ dünyâyâ meşġûl oldukları bu ma’nâyı kabûl itmez. Garaz-ı aşlî ‘ilm-i fıkıh u dîn takarrüb-ü Rabbü’l-‘âlemîndür. Lâkin

¹⁸⁶ Ali İmran, 3/7’den nakıs iktibastır: “Sana Kitab’ı indiren O’dur. Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab’ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliġi) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar.”

¹⁸⁷ Anlamı: “İlim bir noktadır, cahiller onu çoġaltmışır.”

mağşûdları tezkiye-i nefis olmayup ve hased ü hıkd ü taleb-i manşib için olmayup muṭlak nefsü'l-emrde murādları ızhār-ı haḳ olsa ve ḥaṭā itdükleri zamānda ḥaṭālarına muḳırr olup ḥutām-ı dünyāya 'ilmle ṭalib olmasalar baḥş ü cedelleri müntic-i haḳ olup esās-ı dīne ḥalel ırās itmez idi. Nitekim Ḥazret-i 'Alī kerremallāhu vecheden sā'il su'āl idüp cevāb buyurduklarında "Yā Emīre'l-Mü'minīn! [29^a] Cevābıñuzuñ ḥilāfı olmaḳdur." diyü āḥar vech beyān itdükde Ḥazret-i 'Alī "İsābet itdüñ." diyü ḥaṭālarına muḳırr oldukları mervīdür. Ḥattā bu muḳābeledde Ḥazret-i 'Alī ¹⁸⁸ "وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ" buyurmuşdur diyü *İhyā'*da meşṭürdur. Ve Ḥazret-i 'Ömer raḍıyallāhu 'anh celālet-i şān ve kemāl-i 'irfān ile bir ḥātun bir mes'eleden istikşāf itdükde Ḥazret-i 'Ömer'üñ virdigi cevābuñ ḥilāfı olmaḳ ḥāṭıra olur. "Yā Emīre'l-mü'minīn!" didükde cevābda işābet itdüğine taḥşīn idüp 'alā mele'in nās "Eşābet imra'etü ve aḥṭa'a 'Ömer."¹⁸⁹ buyurdukları *İhyā'*da meşṭürdur.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Kān-ı 'irfān iken 'Ömer'le 'Alī

Bildüler ḥaḳḳı eyleyüp taşḍīk

Emr-i dīne ta'aşşub itmediler

İtdiler şer'-i Aḥmed'i taḥḳīk

Neşr: Erbāb-ı münāzara mübtelā oldukları hıkd u hased ve kibr ü riyāya va'iz'in daḥı mübtelālardur. Zīrā her vā'iz ü nāşīḥ ki nefisini ḥubb-ı dünyādan müberrā itmeyüp devr-i ebvāb-ı vüzerā ve ḳabūl-i 'aṭıyye-i ümerā ile ḥalkı hevā vü hevesden men' idüp ammā nefisine ḥutām-ı dünyāyı celb idüp def

¹⁸⁸ Yusuf, 12/76'dan nakis iktibastır: " Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."

¹⁸⁹ Anlamı: "Kadın isabet etti, Ömer ise hata etti."

itmese mā-şadaḳ-ı¹⁹⁰ ”الدنيا جيفت و طالبها كلاب“ dūr. [29^b] Va‘z u tezkîrden mâli tevfir idüp zaleme bizi zemm itmesünler, diyü merâsim-i tevfirî kendülere irca‘ itmek murâd idinüp murâdâtum kazâ olunup emrimüze meṭā‘ olsun. Dîn-i nâşih meyyit-i müteḥarrîk olup ğaḳab-ı Raḥmân’a müsteḥaḳ olup fitîl-i şem‘-i encümen gibi kendi ḥarîḳ ü eşḥâb meclis nûrundan münevver ve rûşen olur. Hâşıl-ı kelam, ‘ulemâ üç kısma inḳisâm bulmuşdur. Kısım-ı evvel nefisini ve ğayrıyı ihlâk ider. Ol fırḳa-i zâlime ‘ilm ile menâşıba ṭalib ve ḥıṭâm-ı dünyâ için ebvâb-ı zaleme-i tereddüdüne râġıb olup devlet-i dünyâyâ iḳbâl ve ‘aṭıyye-i zaleme-i istikbâl ile hevâlarına tâbi‘ ve nefisleri murâd itdükleri ümniyyeyi dâfi‘ olmayup¹⁹¹ ”وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ“ nehy-i ‘ālî âşârından ḥaberdâr olmaḳ zalemeye meyl ü muḥabbet izḥâr idendür.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Bu kısım-ı azḥâv ki şeyṭân olupdur

Bular hem lâyıḳ-ı nîrân olupdur

Bulardur ‘aşı Rabb-i zül Celâl’e

Ḥudâ bakmaz bu gûne hîç kemâle

Bu zümre bâbına sen olma dâḥil

Eger olmaḳ dilerseñ zevḳe vâşıl

Bular zâlimleriyle ḥaşr olurlar

Bular vâlîleriyle neşr olurlar

¹⁹⁰ Anlamı: “Dünya bir leştir, ona talip olanlar köpeklerdir.”

¹⁹¹ Hud, 11/113’ten nakıs iktibastır: “Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O’ndan da) yardım göremezsiniz!”

Neşr: Kısm-ı şānī, nefsinı sa‘īd ve sa‘ādet-şī‘ār ve ğayrını [30^a] dahı rahmet-i Rabb-i ‘İzzet’den ümīd-vār idüp dünyāyı terk ve zāhiren ve bāṭnen tehzīb-i ahlāka mālīk olundur.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Bil bu zümre vāşıldur ğāh olur

Mazhar-ı esrār-ı feyzullāh olur

‘İlm ile ‘āmil olup pür nūr olur

Qadri ‘ālī zātı reşk-hūrā olur

Kendiyi ve ğayrını ihyā ider

Kendi enfās-ı Mesīḥ-āsā ider

Eyleyüp tehzīb-i ahlākı tamām

Kendüye müştāk olur dārü’s-selām

Neşr: Ve kısm-ı şālīş, nefsinı ihlāk ü iqnā ve ğayrını ihyā idüp āhirete müte‘allīka olan umūr-ı ‘ibādeti tahriş ve lāzım olan umūr-ı ‘uqbāyı taşrīḥ ü tebyīn u tenşīş itmekle zāhiren dünyāyı terk ve müstemi‘ini ihyā ve bāṭında qabül-i ḥalk ve iḳāmet-i levāzım-ı riyāseti muḥkem ve berk idüp pür-zıyā olundur.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Bulur erbāb-ı nefis pür-şererdür

Mürāyī bil ki şeyṭāndan beterdür

Ḥaḳīkat sözleri dürr-i güherdür

Ve līkin dilleri şeyṭāna birdür

Didüklerini tut nazm eyle hālũñ

‘İbādetden meserret bula bālũñ

Neşr: Bu zümre Hāzret-i Şāfi‘î’nün kıt‘a-i bedī‘asınıñ mā-şadağıdur.

Nazm:

خذ من علمي ولا تنظر إلى عملي

واطلب بذالك وجه الخالق الباري

إن العلوم كأثمار على شجر

كلي الثمار و خذ العود للناري¹⁹²

[30^b] **Nazm:**

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

‘Amele bakma aḥz idüp ‘ilmi

Dile ‘ilmi eyle vech Hālīk’ı sen

Şemere-i ‘ilm ü ‘ālim oldu şecer

Saṇa nāfi‘-i şemer durur rüşen

Şemeri ekl idüp şafā eyle

Ağacı kı ki yaqsun anı diken

Neşr: Ey mürīd-i reşīd ve ey tālīb-i sa‘īd! Bu üç kısımdan kanķısı rāciḥ ü zāhir idügi rüşen ü bāhirdür. Riyā ile ğayrı iḥyā iden ‘ulemā ‘ūd u ‘anbere teşbīh itdükleri vech-i vecīh idügi muḳarrerdür. Vāķı‘ā ‘ūd u ‘anber āteşde süzende olduķça rāyiḥaları erbāb-ı meclisi mübahḥar ve dimā‘-ı ḥāzırını mu‘aṭṭar ider. Ammā kendileri nār ile fenā bulur. Zīrā riyā ile maḥlūt olan a‘māl nā-meşrū‘

¹⁹² Anlamı: “Benim ilimden faydalan, amelime bakma. Halık-ı Bari’nin zatını talep et. Şüphesiz ilimler ağaçtaki meyveler gibidir. Sen o meyveyi ye! Ağacı ateş için bırak.”

ve nā-ma'kūl olup zan olunmaya ki Hāḡ Celle ve 'Alā ḡālisan li-vechī'l-kerīm, olmayan 'ameli kabūl ide.

'Arabī:

يا طالب العلم لا تطلب الا العمل

واعمل فقد خلق الانسان للعمل

واستشعر الصبر في كسب العلوم وقل

أعوذ بالله من علم بلا عمل¹⁹³

Neṣr: İnşā'allāh Kitāb-ı Riyā'da tafşıl olunur. Zamānemüz vā'izlerinin ekşeri bu fırkadan idügi zāhirdür.

Bāb-ı rābi' üstād ve şākird ādābındadır.

Ma'lūm ola ki 'ilm-i nāfi'î ḡālīb ve taḡşīle rāḡīb olan [31^a] ḡokuz ḡaşleti 'ādet idinmegi iḡtiyār itmege 'azīmet itmek gerekdür. Evvelen nefsinı aḡlāk-ı seyyi'e ve evşāf-ı rediyyeden pāk itmek gerekdür. Zīrā 'inde't-taḡkīḡ 'ilm 'ibādet-i ḡalb ve ḡazret-i ḡaḡḡ'a teḡarrüb bāḡnīdür. İmdi beden aḡdās u aḡbāsdan ḡāhir olmayınca 'ibādet-i ḡāhiriyye şāḡiḡa olmaduḡı gibi bu daḡı 'ibādet-i ḡalb olmaḡ ile nefsi ḡabāiṣ-i aḡlākdan ḡāhire olmaḡ lāzım idügi *İḡyā'*da muşarraḡdur. Aḡlāk-ı rediyye necāset gibidür. 'İbādet-i ḡalbiyye anuñla ḡāşıl olmayup 'ulūm-ı nāfi'aya vāşıl olmaḡa evşāf-ı mezmūma māni'dür. ḡazret-i ḡaḡ ḡalbe 'ilmi ilkā itdükde¹⁹⁴ ”وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا“ meşkünnetinden muḡtebes olan envār-ı me'āniye vesā'iḡ-i melā'ike ile 'ilmi mālik olmaḡ muḡarrer olıcaḡ muḡiḡ-i melā'ikūñ olan ḡalb-i evşāf-ı zemīnden pāk ve aḡlāk seb'iyye olan kibr ü 'ucbdan taḡḡir idüp

¹⁹³ Anlamı: “Ey ilim talep eden kişil! Sadece amel iste. Amel et, şüphesiz Allah insanı amel için yarattı. İlim elde etmede sabırlı ol. Amelsiz ilimden Allah'a sığınırım.”

¹⁹⁴ Şura, 42/51'den nakis iktibastır: “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.”

nūr-ı şıdk u ihlâş ile tâb-nâk itmek gerekdür. Tâ keşf-i ‘ulûma istihkāk hâşıl ola. Zîrâ evşâf-ı zemîme gülâb [31^b] gibidür. Kâlb-i beyt ve vi‘â-i ‘ulûmdur. Beytde gülâb olıcağ melâ’ik dâhil olmak muğarrerdür. ¹⁹⁵“ لا يدخل الملاءيكته بيتاً فيه ” hadîs-i şerîfinden ma‘lûmdur. Beden-i insânîde zâhiren necâset olsa ‘ibâdet-i zâhiriyesi qabûl olmaz. Necâset-i bâtıniyye dahı böylecedür. ¹⁹⁶“ إِنَّمَا ” āyet-i kerîmesinden ma‘lûmdur ki necâseti tenzîf tevbe-i maqşûd degildür. Zîrâ nice libâs-ı tâhira ve elbise-i fâhira ile mülebbes müşrik mevcûd iken anlara necis ıtlâkı necâset-i bâtıniyyeleri içün olduğı mestûrdur.

Nazm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

Gerekdür ehl-i ‘ilme hüsn-i ahlâk
Ola nūr-ı ziyâ-efzâ-yı âfâk

Gerekdür kâlb-i tâlib pāk u ârî
‘Ulûmuñ zâhir ola anda varı

Şalâh u zühdi tâlib kılsa ‘âdet
‘Ulûm olur aña zâhir tamâmet

Ki Hakk’uñ lutfıdır ‘ilm ile ‘irfân
Aña mâni‘ olur elbette ‘işyân

Gerekdür şafvet-i bâl ile tâlib
‘Ulûmuñ ola tahşîline râğıb

¹⁹⁵ Buhârî, **Sahihü'l-Buhârî**, 3/1179, no: 3053.

¹⁹⁶ Tevbe, 9/28'den nakis iktibastır: “Ey İmân edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir. Şüphesiz Allah iyi bilendir, hikmet sahibidir.”

Şalāḥ u ‘ilm ü fikri ide pīşe

Sa‘adet yār ola dirse hemīşe

Neşr: Eger niçe ahlāk-ı zemīme şāḥibi olanlar taḥşīl-i ‘ilm itmişdür. Zikr olunan ḥaşlet maṭrūd olmaḵ lāzım gelür, diyü su‘āl olunursa cevap virülür ki [32^a] ol ‘ilmüñ ‘ākıbeti vaḥīm ve vebal-i ‘aẓīmdür. ‘Aşl-ı ‘ilm nāfi‘ olup umūr-ı āḥireti ve ḥaşyetullāhı cāmi‘ olan ‘ilmdür.¹⁹⁷ “إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ” āyet-i kerīmesi bu ma’nāya delīldür. İnşā’allāh maḥallinde tafşīl olunur. Ve şāniyen eyyām-ı taḥşīlde eşğāl ve ‘avā’ik-i dünyeviyye-yi taḳlīl itmek gerekdür.¹⁹⁸ “مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ” muḳtezāsınca fikreti umūr-ı müteferrikiyyeye tevzī‘ itse ḥaḳāyık ider. Añda ḳāşır olduğı muḳarrer ve zāhirdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Gel ey tālib işit benden bu naḳli

Ṭağıtma zūlf-i dilber gibi ‘aḳlı

Gerek cemi‘yyet-i ḥāṭır ṭalebde

Ki feyz ola saña ‘ilm ü edebde

[**Neşr:**] Şālişen ‘ilm üzre mütekebbir ve müte‘allime emr olmayup ḥıfz-ı edeb ile üstādınüñ efkārını şavāb ‘add idüp ta’ẓīm ü tevḳīrinde ḳaṭ‘ā taḳşīr itmeyüp ta’līmde zimām-ı umūrını aña tefviz ile müştebih olan aḥvāli ta‘allüm için su‘āl idüp beyhüde ve maḥallinde ğayrıda su‘ālün keşretiyle taşdı‘ itmemek gerekdür. Niteki Kur’ān-ı ‘Aẓīm’de Mūsā ile Hızır ‘aleyhimes’s-selāmdan

¹⁹⁷ Fatır, 35/28’den nakıs iktibastır: “- İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.”

¹⁹⁸ Ahzab, 33/4’ten nakıs iktibastır: “Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, «zihâr» yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O erıştırir.”

āyet-i [32^b] kerīmesi “فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا”¹⁹⁹ muḳtezāsınca sükūt u teslīmi levāzım-ı ta‘allūmden add itmişlerdür. Zīrā Ḥazret-i Mūsā sükūt itmemekle sebep-i iftirākları olmuştur. “فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ”²⁰⁰ üzre dünyāda lāzım olan mertebede su‘āl itmek vācibü’l-ittibā‘dur.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Su‘āl itmek gerekdür ‘ilm-i dīni

Ki tā zāhir ola ‘ilm-i yakīni

Neşr: Rābi‘an mebd-e-i umūrda gerek ‘ulūm-ı dünyā gerek umūr-ı āhiret olsun ihtilāf-ı nāsı ıṣḡādan iḥrāz itmek gerekdür. Zīrā ‘aqlı tedhīş idüp fikri teşvīşe düşürür. Hemān üstād-ı kāmīl ihtiyār itdüğü re’y u tedbīr üzre esāsı ‘ulūm-ı dīn olan ‘ilm-i şarf ü naḥvi taḥṣīl idüp maḥal istiḥrācına ḳudret geldükden soñra ‘ulūm-ı şettāya mübāşeret gerekdür. Zīrā ihtilāfiyyāt meleke ḳaviyye olmayınca insānı ḥayrān ider. Ammā meleke-i tāmme olunca bi-‘avnillāh keşf ü beyāna miknet gelür. Ḥamisen ṭālibe lāzım olan ‘ulūm-ı maḥmūdenüñ her nev‘inden ta‘allūm idüp her fennüñ maḳşūd ve ḡāyetine ıttılā‘ ve umūr-ı āhirete müte‘allik olan umūr-ı şer‘iyyeye ittiba‘ itmek gerekdür. Eger ‘ömr müsā‘id olursa her fende ta‘ammuk ve tebaḥḥur ider ve illā ehem ve evlāsı [33^a] iştigāle şarf itmek gerekdür. Zīrā ‘ilm, mütefāvit olup bir birine menūṭ ve ba‘zı ba‘zından aḥsen ve ba‘zı ba‘zına merbūṭdur. Sādisen insān cemī‘-i ‘ulūmı muḥīṭ olmak mutaşavver degildür. Ammā her ‘ilmden aḥsenini aḥz u ta‘allūm ve iktifā ḳılıp cell-i himmeti eşref-i ‘ulūm olan ‘ilm-i āhirete şarf idüp ḡāyet-i mükāşefe ve ‘ilm-i mu‘āmele vāḳıf olmaḡla ma‘rifetullāha ‘arīf olmaḡdur ki aḳşā-yı derecāt-ı beşer ve rütbe-i evliyā vü enbiyā baḥr-i ‘amīḳü’l-ḡavırdur. Sābi‘an şeref-i ‘ilme sebep ne idüğü bilüp ṭaleb itmekdür. Zīrā şeref-i ‘ilme sebep vesīle-i vuşūl-i ma‘rifetullāh olduḡudur. Mebādī-i ma‘rifetullāh olan

¹⁹⁹ Kehf, 18/70’den nakis iktibasır: “ (O kul:) Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma! dedi.”

²⁰⁰ Nahl, 16/43 ve Enbiya, 21/7’den nakis iktibasır: “ Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”

‘ulūmuñ şeref-i mevşılı ma‘rifetullāh olduğudur. Aşl-ı aşıl ‘ālim-i billāh olmağa küşiş itmekdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Düriş kim ‘ālim-i billāh olasın

O sırr esrārına āgāh olasın

Olasın maḳsud-ı aḳşāya vāşıl

Olasın cennet-i ‘ulyāya dāhil

Muḥammed nūrı zāhir ola her ān

Yaqīnün muḥkem ide luṭfı Yezdān

Neşr: Aşl-ı ta‘allümden murād, müte‘allim tekmīl-i nefis ve taḥliye-i bāṭın ve taḳrīb-i Rabb-i Cemīl taḥşīl idüp umūr-ı āhirete müte‘allik olan ‘ilme küşiş itmekdür. Riyāset ḳaşdına tefevvuk-ı aḳrān için [33^b] taleb olunmamaḳdur. Ve illā ḥasārāt ve ‘ākıbeti vehāmetdür.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Her kimün ma‘şūḳı ola māl ü cāh

Hāşılı ḥasret nedamet derd ü vāh

Her kimün maḳşūd u ma‘būdı Hudā

Hāşılı cennet refiḳi enbiyā

Neşr: Ma‘lūm ola ki ‘ulūm-ı āhireti ta‘zīm u tevḳīrde beyān ü taḥrīr olunan kelimāt- cāmi‘den zan olunmaya ki sā‘ir ‘ulūm naḳar-ı ḥaḳāret ile menzūr olup terbiye-i ‘āliyye māni‘a ola. Cemi‘ ‘ulūm-ı maḥmūde ve maṭlūb ve her birinden ḳadr-i kifāye merḡūb olmaḳ gerekdür. Zīrā ‘ulūma ‘ālim olanlar ‘ilmleri ḥasebiyle müşāb u me‘cūrlardur. Bunları şāhib-i *İhyā* ḡazāt u mücāhidīn ve şüḡūr-ı sedd iden murābiṭine teşbīh itmişlerdür. Ol fırḳa-i

nāciyenüñ ba‘zı mükātil ve ba‘zı gāzī ve ba‘zı mükātile ve ba‘zı gāzīye sākī ve ba‘zıları ʔa‘ām u şarāblarını ve sāyir malzemelerini rā‘ī olup maḵsūdı i‘lā-yı kelimetullāh olıcaḵ cümlesi maḵbūl olup bi-iznillāh rütbe-i ḵurbete vuşūlleri muḵarrerdür. ‘Ulemā daḥı ta‘līm ü ta‘allūmi lillāhi fillāhi idüp riyāset ve māl ü cāh içün itmiyecek her ‘ilmüñ ‘ālimi ‘indallāh ser-efrāz ve yevmü’l-cezā mümtāz olur. [34^a] Zīrā ‘ulūm-ı maḥmūde ma‘rifetullāha ʔarīḵ-i mes‘ūde olduḡı beyān olunmuşdur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Cümlesinüñ zindesidür bī-gümān

Ma‘rifet-i Ḥālīḵ-ı kevn u mekān

Cümle ‘ulūm aña vesā’il durur

Cümle vüçüd yine delā’il durur

Neşr: Ammā ta‘līm ü ta‘allūm lillāhi olmayıcaḵ ihlāk-ı ḡayr ve helāk-ı nefsdür.

Nazm:

نه علم است انكه دارد ميل دنيا

كه صورت دارد الا نيست معنا

ازو تحصيل كن علم و راثت

ز نهر اخرت ميكن حراثت²⁰¹

Neşr: Niteki bir kişinüñ evlādınıñ murādları āḥiret olıcaḵ birbirine lāzım olan teḥabb ü teḡāḥür ve te‘āvündür. Ammā murādları dünyā olıcaḵ tebāḡuz u teḡāsüdden ḡālī olmazlar. Zīrā sa‘ādet-i dünyā ve riyāset-i menāşıb-ı ‘ulyāda

²⁰¹ Anlamı: “Dünyaya meyl ettiren ilim, ilim değildir. O ilim mânâsı olmayan sûrettir. Veraset ilmini ondan (meleklerden) öğren ve ahiretin için o ilmi koru.”

vesa'it yokdur. Elbette hased ve buğz ĩrās idüp ²⁰²“الْأَحْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ” mazmūnına mā-şadaķ olurlar. Ammā sa'adet-i āhıret kemāl-i vūs'at üzre olup dīķden mu'arrā ve tezāhūmden müteberrā a'vām-ı menāzil şühūr-ı merāhil olup firdevs-i a'lāya sefer mūrād olduķda tevādūd ü teḥābüb mānı' olmayup keşret-i refīķ-i taẓyīķ-i ṭarīķ itmeyüp ²⁰³“إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ” mazmūn-ı şerīfine mā-şadaķ olurlar.

Qıt'a [34^b]

[Mefā'ılün mefā'ılün fe'ülün]

Uḥuvvet resmini icrā iderler

Muḥabbet ba'desini nūş iderler

Riyāset isteyen diller velākin

İçüp ğaflet meyin ğāfil giderler

Neşr: Tāsi'an mühim olanuñ üstine ğayrı bī-iḥtiyār itmeyüp 'ulūmuñ maķşada nisbetini bilmekdür. Mühim demekden murād dünyā ve āhıretde şānuña ğam vehm vermeyen mühimdür. Kur'ān-ı 'Azīm nāṭıķ olduğı üzre lezzet-i dünyā ve na'īm-i āhıreti cem' mümkün degildür. İmdi, ehemmi-i ebede'l-ābād senüñle bāķī ve cān-ı 'azīz ki zād olandur. Bu taķdīrce dünyā menzil ve beden merkeb ve a'māl maķşudda sa'y ve maķşad liķāullāh olur ki envā'-ı na'īm anda mevcūd u müte'ayyen ve meşhūddur. Ma'lūm ola ki şāḥib-i *İlḥyā* bu vechi bir temşīl-i zībā ile beyān itmişdür ki bunuñ mişāli bir bende-i direm-ḥarīde ki efendisi 'ıtkını ḥacc-ı şerīfe varmağa ta'līķ idüp “Eger ḥac idüp 'ale't-taḥķīķ itmām-ı merāsım-i ḥac idersen seni i'tāķ ve emlākdan saña münāsib olan mülk-i temlīķ ile ḥālūñe nizām vireyüm, eger ḥacc-ı şerīfüñ ṭarīķine ḳadem başup isti'dād-ı ṭarīķ-i mükemmel olup zarūrī bir mānı' zuhūrı seni 'ā'ıķ olursa [35^a] temlīķ-i meleke lāyık olmayup ancak i'tāķ ideyüm.” dise ol 'abd-i ḥayrān

²⁰² Zuhurf, 43/67: “O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler.”

²⁰³ Hucurat, 49/10'dan nakis ıktıbastır: “Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.”

içün eşnâf-ı şuğl u ‘amelde üç vech beyân itmişlerdür. Evvelen tehiyye-i esbâb-ı sefer şirâ-i nâka ve i’dâd-ı zâd u rāhile gibi. Ve şāniyen menzil-be-menzil Ka’be-i maḳşûda vâşıl olmağa sâlik olup müfâraḳa-i vaṭan ve taḥammül-i ezâ vü miḥen itmekdür. Ve şālisen rûknen ba’de’r-rûknin a’mâl-i ḥacca iştiğāl ve remy-i ḥicār ve teṣlīm-i ḥacer ve levâzım-ı ihrāmı ke-mā-yenbağī ihtirām ile ikmāl idüp

Nazm:

[Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün]

Gerekdür sâlike menzil-be-menzil

Olasın Ka’be-i maḳşûda dāḥil

Taḥammül eyleyüp âlām-ı rāha

Olasın luṭf-ı Rabbānī’ye vâşıl

Neşr: Ve i’zâz u ikrām ile ṭavâf-ı ḥaccı ikmāl ü itmām itdükde ol ‘abd-i müstaḳīm, müsteḥaḳḳ-ı ‘ıttı ve temlîk-i mülk-i ‘azîm olur. Ammā evvel-i ḥacdan âhirine varınca esbâb vardur. Ve sülûk-ı bevādī-i ṭarīḳden âhirine varınca niçe ‘aḳabât vardur. Zâd u rāhile ile ḥacc-ı sefere ibtidâ idüp sa’âdetle erkân-ı ḥaccı edâ idenüñ şafâsı zâd-ı rāhileden ba’id olup müşevveşü’l-ḥatır tekmīl-i levâzım-ı ḥac idenüñ şafâsı gibi degildür. İmdi ‘ulûm daḥı üç kısmdur. Bir kısmı zâd u rāhile-i i’dâd [35^b] ve şirâ’-ı nâka ile sefere imdâd gibidür. Bu, ‘ilm-i tıb ve ‘ilm-i fıkhdur ki dünyâda meşâlih-i bedeniyyeye müte’allıḳ olup maḳşad-ı aşlīye vesîle oldukları muḥaḳḳaḳdur. Ve kısm-ı şānī ṭarīḳ-i ḥacca sülûk ve ḳaṭ’-ı ‘aḳabât mişâlidür ki küdürât-ı şıfâtdan bâṭını taḥḥir itmekdür.

Nazm:

[Fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün]

Sa’y idüp ḥüsn-i ḥulḳı taḥşîl it

Ḥüsn-i ḥulḳ ile nefsi tekmīl it

Şakın erbâb-ı kibre yâr olma

Gülşen-i ‘âlem içre hâr olma

Lutf u in‘âm-ı Hâk’ı yâd eyle

Cânuñı zikri ile şâd eyle

Neşr: Nefsü'l-emrde küdürât-ı şifât-ı ‘aķabât-ı şâmiha ve bevādî-i hâlikedür. ‘Ulemâ-i evvelîn ü âhirîn şifât-ı rediyyeden ‘âcizdür. İllâki hidâyet Hâzret-i Hâk’dan şifât-ı rediyye selbine fâ’iz ola. Mürîd-i reşîd tarîķ-i sedîde tehzîb-i ahlâķ itmeyince vâşıl ve cihete tehzîb-i murâd itmesine ma’nâ-yı tehzîb hâşıl olmaz. Tarîķ-i bevādî ve ‘ilm-i menâzil ve ma’rifet-i merâhili, sâlik-i tarîķ olmayan murâd itmedigi gibi tehzîb-i ahlâķ istemeyen ‘ilm-i tehzîbi murâd itmez. Yol bilmeyiceķ Ka’be-i maķşûda râh müte‘assir ve menâzil ü merâhile vuşûl müte‘azzirdür. Ve kısm-ı şâliş nefis-i hacc u erkân mecrâsına cârî olandur ki [36^a] Hâķ Celle ve ‘Alâ’nuñ tevĥîd-i şifât ve tevĥîd-i ef‘âline ve melâ’ikesine ve ‘ilm-i mükâşefeyi hâvî olan merâtib-i celîleye ‘âlim olmaķdur. Bu zümreden olan ‘âlimin necât u sa‘âdete fâ’izin olup civâr-ı Hâzret-i Rabb-i Mu‘în’de muķarrabîn-i va’d-i laţîf-i ²⁰⁴“ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ ” muķtezâsınca envâ’-ı ni‘am ile mütena‘îmindür. Zirve-i kemâl ‘ilm-i merkûmdan maķrûm olan mü’mînin fâ’iz-i necât ü selâmet ve vâşıl-ı ‘izzet ü rahmet olurlar. Muķtezâ-yı va’d-i şerîf ²⁰⁵“ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ فَسْلَامٍ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ” bu zümre daķı mesrûrîndür. Ammâ maķşada müteveccih olmayup ģarâz-ı ‘âcil içün ni‘met-i ‘âcileyi fevt iden ģürûh-ı mekrûh ki aşĥâb-ı şimâlden ve ehl-i dâlâlden ma’dûd olup âyet-i kerime ²⁰⁶“ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ ” va‘îd-i şedîdine mazĥar olurlar.

²⁰⁴ Vakıa, 56/88-89: “Fakat (ölen kişı Allah'a) yakın olanlardan ise, ona rahatlık, ģuzel rızık ve Naîm cenneti vardır.”

²⁰⁵ Vakıa, 56/90-91: “Eģer o saģdakilerden ise, Ey saģdaki! Sana selam olsun!”

²⁰⁶ Vakıa, 56/92-93-94: “ Ama yalanlayıcı sapıklardan ise, İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır! Ve (onun sonu) cehenneme atılmaktır.”

Ey gâfil ü sâhî ve ey meşğûl-i melâhî! Saña olan lutf-ı İlâhî hâdden bîrûn ve dâ'ireden efzûndur. Sûre-i Vâkı'a'da olan taq̣sîm vâkı'-i kelâm-ı hâk olup envâ'-ı laţîf-i câmi'dür. [36^b] Muḳarrabîni mümtâz buyurup aşḫâb-ı yemîni ifrâz ve muḳâbele-i şimâlde zıkr ile ser-efrâz itdügi 'uşât-ı mü'minîne beşâret ve 'azîm lütf u 'inâyetdür. Ve 'ulemâ-i râsiḫînüñ bâḫnî müşâhedeleri aqvâ ve a'lâdur. Müşâhede-i ebşârdan ve mu'âyene-i aḫbâr olmağla fikr ü zıkr ü 'ibâdetleri ḥâsen ve aḫrâdur. 'Ulemâ-i vera' ve taqvâ-şî'âr olmayanlardan ve müşâhede ve mu'âyene ile olan taşdîḳ, mücerred semâ'la olan taşdîḳ gibi olmaduğı muḳarrerdür. Sa'âdet-i taḳarrüb 'ilm-i mükâşefeden 'alî ve 'ilm-i mükâşefe 'ilm-i mu'âmele ki sülûk-ı ṭarîḳ-i âḫiret ve ḳat'-ı aḳabât-ı şıfât rediyye idüp ne vechle şıfât-ı mezmûme maḥv olacağını bilüp şıfât ve keyfiyyet-i sülûk ve ṭarîḳ-i mu'âleceyi bilmek verâsındadır. Bu 'ilm daḫı selâmet-i beden ve müşâhede-i esbâb-ı şıḫḫat verâsındadır. Selâmet-i beden ictimâ' ve te'âvün ve tezâḫür ile olur. Zîrâ def'-i ḥarr u berd için libâsa ihtiyâc muḳarrerdür.

Nazm:

غرض ازجامه دفع حر و برداست

ندار دمیل زینت آنکه مرداست²⁰⁷

Nesr: Ve def'-i cû için ṭa'am u şarâba iftikâr ve 'ibâdete celb-i ḳuvvet olıcak ḳût u beytütet [37^a] için mesken lâzım olduğı muḳarrerdür. Bunlaruñ taḫşîli zabṭ-ı nâsa merhûn olmağla 'alâ neḫci'l-'adl ve 's-siyâse ḳânûn-ı sulṭânîye muḫtâc olduğı ḡurre-i cebîn-i sa'âdet-âyîn, fıḳḫ-ı şer'-i metinden zâhirdür. Zîrâ herkes başına mütesellim olsa dünyâda taḡallüb ile ba'zı levâzım-ı beşeriyyeye mâlik olup ba'zı maḫrûm olurdu. Âyîn-i ḥikmetullâh iḳtizâ itdügi ta'ayyüş-i insânî için merâsim-i şer'î icrâ-yı selâṭîne menûṭ ve ba'de'l-ḥükm îfâ-i ḥuḳûḳ gerden-i himmet-i ḥavâḳîne merbût ola.

Nazm:

²⁰⁷ Anlamı: "Giyisiden maksat sıcaklık ve soğukluğu def etmektir. Er olan, süse meyl etmez."

[Mefā'iliün mefā'iliün fe'ulün]

Selāṭin-i 'adālet-pīşe her dem

Gerekdür ideler ihkām-ı ahkām

Selāṭine gerekdür haqqı ihkāk

Kim anlardur humāt-ı şer'-i İslām

Neşr: Ve esbāb-ı şihhāt dahı müdāvāt-ı ṭabīb-i ḥāzika rāci' olmağla envār-ı selāmet matla'-ı efkār-ı ṭabībden ṭālī'dür. 'Ulūm-ı zāhirenüñ mişāli fıkh ve tıbb gibi oldu. Bu temşilden muttazıh oldu ki tıbb ve fıkh zād menzilesindedür. Zīrā Allāhu Te'ālā dergāhına sā'ī olup kurbete dā'ī olan beden olmayup ḳalbdür. Ammā ol şanevberī eş-şekl lahm-ı maḥsūs degildür. Belki esrār-ı [37^b] ilāhiyyeden bir sırdur. Hısmā ma'lūm olmayup leṭā'if-i ḡaybiyye-i İlāhiyye'den bir laṭife-i 'acibedür. Aña tāreten rūḥ ve tāreten nefis-i muṭma'inne ıtlāk iderler. Ol sırr-ı ilāhiye ḳalb-i şanevberī cilve-gāh olmağla rūḥa beden-i ālet ve ḡıṭā olur. Ol sırr-ı 'azīmden keşf-i ḡıṭā 'ilm-i mükāşefe ile ḥāşıl olur. Rūḥ ki dürr-i maşūn u cevher-i nefis ü meknūn ve eşref-i maḥlūkātdur. Haḳ Celle ve 'Alā 'azīmü's-şān, rūḥı iş'ār idüp ²⁰⁸ "قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي" diyü aḥbār itmişdür. Sā'ir a'zāya nisbet ile 'azm-i rūḥ beyāndan 'ālīdür ki 'ālem-i emrde semāvāt u arḍin ibā itdüklerinde bu cevher-i nefis ḥāmil-i emānetullāh olup meh-mā-emken kurb-ı ilāhiye sā'ī ve levāzım-ı 'ubūdiyyeti rā'īdür. Beden bu cevheri ḥāmil olduğı için ṭarīḳ-i ḥacda nāḳaya teşbīhe ve rāviye ile temşil vech-i vecīhdür ki bedene rūḥ muḥtāc ve beden ta'ām u şarāba muḥtāc olduğı muḳarrerdür. Ve rūḥ emr-i Ḥazret-i Haḳ olıcaḳ sa'y-i taḳarrüb-i Haḳḳ'a muḳarrer ve rücū'-ı aşlına muḥaḳḳaḳdur. "Ḥubbü'l-vaṭan mine'l-īmān."²⁰⁹ bu mazmūnu iş'ār itdüğü zāhir ü nümāyāndur. Bedene rākib olup [38^a] ṭarīḳ-i Haḳḳ'a sā'īdür. Ve eyyām u şuhūr a'vām u sinīne teşbīh olunduğınınuñ ḥasebini muḥtāc-ı tenbīh degildür.

Nazm:

²⁰⁸ İsra, 17/85'ten nakıs iktibastır: "Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir."

²⁰⁹ Anlamı: "Vatan sevgisi imândandır."

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

‘Adem şehrine ‘āzim kār-bāndur cism ü cān u dil

Bu eyyām u leyālī hep menāzildür merāhildür

Neşr: Ma'lūm oldu ki levāzım-ı beden levāzım-ı rūḥdan imiş ve ḥıfz-ı şıḥḥat-i beden daḥı levāzım-ı bedendendür. Bu taḳdīrce daḥı ‘ilm-i ṭıbbā ihtiyāc nümāyān oldu. Zīrā insān bilā-bedenin ta‘ayyüş mümkün olsa ‘ilm-i ṭıbbā ihtiyācdan müberrā olup ‘ilm-i fıkhdan daḥı istiḡnā gelürdi. Rūḥ ile yaluñuz ta‘ayyüş mümkün olmayup insān-ı medenī eṭba‘-ı ḥalk olunmaḡla mu‘āvenete muḥtāc olduḡı muḥaḳḳaḳ olup yaluñuz sa‘y müfīd olmayup taḥşīl-i ṭā‘āmda zer‘ u ṭabḥ ve ḥirāset ve taḥşīl-i siyābda daḥı ‘ḡazl ve ḥayyāṭ ve ta‘mīr-i meskende i‘dād-ı ālet-i muḥālaṭa ve isti‘ānete merhūn olmaḡla iḥtilāṭda esbāb-ı şehvet nefis-i beşeriyye muḳteṣṣa-i menāzi‘a vü muḳātile olup birbirine zıd olmaḡla ebvāb-ı ta‘ayyüşü sed iderler idi. Siyāset-i şer‘-i Ḥāzret-i Aḥmed bunları ṭarīḳ-i münāfereden teb‘id itdi. Nitekim ‘ilm-i ṭıbb aḥlāṭ-ı bāṭniyye hareketinde ‘ilāc ile mizāca i‘tidāl [38^b] virüp esas-ı şıḥḥatı te’sīs ü teşyīd ider. Ma'lūm oldu ki zāhiren ve bāṭinen ḥıfz-ı beden ḥıfz-ı rūḥ itmek içündür. Rūḥ-ı pür-fütūḥ Fettāḥ’uñ ‘ibādetine mülāzım olmaḳ için maḥlūḳdur. Bu taḳdīrce ‘ilm-i zāhirī zāda ve levāzım-ı sefere teşbīḥ maḥallinde olmuş olur. Ammā mücerred faḳīḥ ve ṭabīb olup ıslāḥ-ı nefis ü mücāhededen bī-naşīb olsa bādiye-i ḥacca sālik olmayup nāḳa ve rāviye iştirā itmek gibidür ki ḥüsrāndan ḡayrı nefis nümāyān olmaz. Ve ḥaccı itmām itmeyince şeref-i ḥacca vāşıl ve mev‘ūd olan ‘ıtk ḥāşıl olmaduḡı ‘ayāndur. ‘İlm-i ṭıbb u fıkh bedeni umūr-ı āḫiret taḥşīline taḥşīḥ için i‘māl-i a‘māl olunmaḡa himmet olunmazsa ḥayātdan fā‘ide-i necāt fevt olur. Zīrā ḥayāt, ḥayāt-ı ebediyye ve zevḳ, zevḳ-i sermediyyedür.

Nazm:

[Fe‘ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Var der-i Ḥaḳḳ’a ser-firāz olasın

Ko der-i ḥalkı bī-niyāz olasın

‘İzzetüñ Hâzret-i Hudâ’dan ola

Manşıb u cāhuñ ol serādan ola

Şāhib-i ‘āşıkān şādık ola

Hem reh ü hem dem ü muvāfık ola

Faşl: Şakirde lâzım olan hışāl beyān olunup üstāda [39^a] lâzım olan ef‘āl beyānına şürū‘ olundu. Ma‘lūm ola ki insānuñ taḥşīl-i mālda emeli dört ḥāle merbūt olduğu gibi ‘ilm taḥşīlinde daḥı dört ḥāle menūtdur. Taḥşīl-i māl iden evvelen kesb ile cem‘-i māl idüp şāniyen ızḥār ider ki zūll-i su’alden ġanī olup lā-yenkaṭi‘ nefse infāk itmekle müntefi‘ olup Rābi‘an kendinüñ intifā‘ından soñra ġayra bezl idüp seḥā ve fuḳarāyı iṭ‘ām u iġnā itmekdür ki eşref-i aḥvāl-i şāhib-i māldür. ‘İlmüñ daḥı evvelen kesbi ve istifādesi lâzım olup taḥşīlde bezl-i maḳdūr ve kesb-i ‘ilmde sa‘y-i meşḳūr idüp şāniyen taḥşīl-i ‘ilm idüp kendinüñ dīnine lâzım olan mertebeye ‘ālim ü vāşıl olup su’alden ġınā derecesini ḥāşıl idüp şālişen ḥāşıl olan ‘ilmi tefekkür idüp ol ‘ilmle müntefi‘ olup anuñla dünyevī ve uhrevī zararları mündefi‘ kılup Rābi‘an eşref-i aḥvāldür ki başıret üzre olup ‘ālim-i ‘āmil ve müte‘allim-i kāmīl ola ki şems-i cihān-ārā ziyāsı ḥayāt-efzā-yı nebātāt olduğu gibi ‘ālemüñ kelimāti rūḥ-baḥş-ı [39^b] kā’ināt olup mişāl-i ‘anber ve müşk-ezfer ‘ālemi mu‘aṭṭar ider. Ammā ‘ilm bi-ġayr-i ‘amel sūzen gibidür ki ġayra ḥayyāṭat itmekle bā‘iṣ-i kisvetī olup sūzen kendi ‘üryāndur. Ve fetīl-i mişbāḥ-veş izā‘at ider. Ammā kendü sūzendedür.

Naẓm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

ما هي الا ويا له و قدت

²¹⁰ تضئ للناس وهي محترق

²¹⁰ Anlamı: “Kendisini helak ederek insanları aydınlatmak için yanıp tutuşan insan, ne insandır!”

‘Âmil-i ‘ilm olmayan âdem hemân

Şem‘-i bezm-ârâ gibi sūzân ola

Lāyık olmaz ‘ākıla kim zātını

Ġayra nef‘ itmek için ifnâ kıla

Neşr: El-hak ‘âlim olup ‘ilmle ‘amel itmek sa‘âdet-i muṭlaḳdur. Huşûşan lillâh ta‘lîm ve umûrını taḥḳîḳ ü tefhîm ide. Ammâ emr-i ‘azîm ve ḥatar-ı cesîm olmağın âdâbını ġâyet ve vezâyifini şıyânet itmek gerekdür. Evvelen ḥilye-i şefḳat ile ârâste ve zîver-i merḥametle pîrâste olup şâkird ne şefḳat idüp veled maḳâmına tenzîl ve zulumet-i cehlden ḥalâşa sa‘y-i cemîl itmek gerekdür. Ve vâlid-i veled ne ḥayât-ı dünyevîye sebep olduğı cihetden vâlidî ta‘zîm ü tevḳîr vâcib olduğı gibi mu‘allim dağı zulumât-ı cehlden iḥrâc ve nûr-ı ‘ilme îşâl idüp ḥayât-ı uhrevîyeyi müfîd olduğı ḥayşîyyetden ḥaḳḳı ‘azîm ve tevḳîri lâzım olduğı [40^a] beyâna muḥtâc degildür. Şâniyen şâhib-i şer‘a iḳtidâ idüp ta‘lîm-i ‘ilme ücret ḳabûl itmeyüp ta‘lîmî li-vechillâh olup imtinân ḳabûl itmemek gerekdür.

Naẓm:

[*Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün*]

Gerekdür idesin lillâh ta‘lîm

Kemâl-i luṭf ile taḳrîr ü tefhîm

Gerekdür rıfḳ ile taḳrîr ü taḥḳîḳ

Gerekmez ‘unf ile taḳrîr ü tedḳîḳ

Neşr: Egerçi şâkird üstâdından memnûndur ammâ ḥaḳîḳatde minnet-i cānib şâkirdde olduğı muḳarrerdir. Zîrâ ḳalbini ve sem‘ini nefsi muḳtezî olduğı hevâdan döndürüp ta‘allüme yüz tutup mu‘allim dağı ‘ilmi ifade itmekle taḳarrüb-i ilâhî taḥşîl ider. ‘İzzete sebep müte‘allim olup bu cihetden mu‘allim memnûn olur. Şâhib-i *İḥyâ* müte‘allim ü mu‘allimi zirâ‘at itmege erzâ bir kimesne i‘âret eylese ilḳâ-i bezr idene menfa‘at ḥâşıl olduğına teşbîh ider. Fi’l-vâḳi‘ müte‘allim dağı ilḳâ-i ‘ilme ḳalbini maṭrûḥ idüp mu‘allim dağı lillâh

ifāde-i bezr-i ‘ilm itmekle kurb-i Rabb-i ‘İzzet taḥṣīl ider. Bu taḥdīrce minnet, ṣāḥib-i arzda olduğu muḥarrerdür. Sālisen ḥabā’il-i naṣīḥat ü pend ile müte‘allime pāy-pend idüp ḳable’l-istiḥāk bir nesneye vuṣūle taṣaddīden men‘ idüp ahlāk-ı [40^b] rediyyeden ‘alā ṭarīḳi’t-ta’rīz zecr ve ḳat‘ idüp maṭlab-ı ta‘allüm-i ‘ilm, taḳarrüb-i Rabb-i ‘İzzet olduğına tenbīh-i ṣedīd ü ṣarīḥ ve riyāset ve mübāḥāt ve münāḳaşa için ta‘līmi taḳbīḥ itmek gerekdür. Meh-mā-emken taṣrīḥ ve tevbīḥ itmeyüp levāzım-ı naṣīḥati beyān ve hetk-i ḥicāb idüp iḥrāz-ı sū-i ḥulḳa ḥırṣı tehyīc itmek derecesine ilkā itmemek gerekdür. Rābi‘an ‘ulūm-ı maḥmūdeyi zemm itmeyüp meṣelā mu‘allim luḡavī olsa ol ‘ilm-i fıkḥı taḳbīḥ ve faḳīḥ olsa ‘ilm-i tefsīri taḳbīḥ itmemek gerekdür. Ve kelāmī olsa fıkḥıdan tenfīr itmeyüp belki her ‘ilmüñ aḥsenine terḡīb ve ṭalebine ta‘bīr itmek gerekdür.

Naẓm:

تن توساحل و هستي چودرياست

مجارش فيض وياران علم اسماست

خرد غواص اين بحر عظيمنت

كه اوراصد جواهردر كلميست

دل امدعلم رمانند يك ظرف

صدق برعلم دل صونست يا حرف

نفس كردد روان چون برق لامع

رسد زوحر فها باكوش سامع

لغت با اشتقاق ونحو با صرف

همي کردند در پیرایهٔ حرف

هرانکو جمله عمر خوددین کرد

بهرزه صرف عمر نازنین کرد

بقعراندر شود غواص دریا

وزوآرد برون لولوی لالا

[41^a] زجوزش قشر سپزا فتاد دردست

نیاید مغزکوهر پوست نشکست

بلی بی پوست نا بختست هر مغز

زعلم ظاهر امد علم دین نغز

میان جسم و جان نبکر چه فر قیست

که انراغرب کبری این چو شر قیست

ارننجا بازدان احوال اعمال

بنسیت ازعلوم قال باحیال²¹¹

²¹¹ Anlamı: “Senin tenin sahil, varlık ise deniz gibidir. Buharı feyzdir, yağmur ise esma ilmidir. Akıl bu büyük denizin dalgıcıdır. O denizin içinde yüz türlü mücevher vardır. Gönül ilim için bir kap misalidir. Gönül ilminin (incisinin) sade fi harf veya sestir. Nefes, parlak ışık gibi akar ve harfler kulağa varıp iştilir. Lügat iştikak, nahiv ve sarf ile harfin içinde gizlidir. Tüm ömrünü bunlara sarf eden kişi, nazenin ömrünü boşa harcadı. Dalgıç, denizin dinibe dalar ve (ancak o derinlerden) büyük inceler getirir. Cevizden sadece yeşil kabuğu eline geçti. Kabuğu kırmayan cevizin içini bulamaz. Evet, kabuksuz iç ve beyin hamdır. Din ilmi, zahir ilminden dolayı

Hāmisen t̤ālib-i ‘ilmūñ tab‘-ı selīmine göre ‘ilmi ifāde idüp ²¹²“ نحن معاشر الأنبياء أمرنا أن ننزل الناس منازلهم ونكلمهم على قدر عقولهم ” ḥadīs-i şerīfi muḳtezāsınca ‘aqlı muḥiṭ olacak mertebeyi beyān itmek gerekdür ki t̤ālib, ḥayrān ve iz‘ānında ser-gerdān olmaya. Ḥazret-i ‘Alī şadr-ı ‘izzet-ḳudrete işāret buyurup “*İnne hehnā ‘ulūm^{en} cemmet^{en} lev ve cedet lehe ḥamleh.*”²¹³ buyurmışlar. Miḳdār-ı taḥammül düstūr-ı ‘amel-i mu‘allim olmaḳ gerekdür. Ve fehm-i t̤ālib miḳdār-ı beyānda taḳşīr itmek işm ü vebāldür. ²¹⁴“ من كتم علما ناعفا جاء يوم القيامة ملجما بلجام من نار ” ḥadīs-i şaḥiḥi va‘īdine sezā-vār olur.

‘Arabī:

فمن منع الجهال علماً اضاعه

ومن منع المسبوحين فقد ظلم²¹⁵

Neşr: Sādisen mu‘allim ve üstād ²¹⁶“ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ ” āyet-i ‘aẓīmīsine mazḥar [41^b] olmayup ‘ilm ile ‘āmil ü şāliḥ olup ‘ilmine muvāfiḳ olmayān ‘amele cesāretten nefsini men‘ ile ıslāḥ idüp şāliḥ olmaya ve ‘uḳūl-i ḳāşıra aşḫābına ‘ulūm-ı daḳīḳa bābını meftūḥ itmeye ki taḥammül-i ḳalbinde bir şek ḥāşıl olup şaḳī ve maṭrūḥ ola. Belki ‘uḳūl-ı ḳāşırayı gāḥ cennete t̤ā‘āt ile terḡīb ve gāḥ nār-ı ḡazab-ı ilāhī şiddetiyle terhīb idüp ‘ibādāt-ı zāhiriyyelerini taşḫiḥ idüp cürm ü günāhı mürtekib olanları taḳbīḥ itmek gerekdür.

güzeldir. Bak bakalım cisim ile ruh arasında ne kadar fark var. Ona batı desen, bu doğu gibidir. Hallerin ve amellerin kal ve hal ile ilişkisini buradan öğren.”

²¹² Anlamı: “Biz ki meaşir-i enbiyayız, biz memur olmuşuz ki insanları menzilelerinde inzal edip ve ukulları mikdarınca onlarla tekellüm edelim.” Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 1/221-3, no:590-590.

²¹³ Anlamı: “Ona hamele bulmuş olsaydım tahkiken bunda pek çok ulum vardır.”

²¹⁴ Anlamı: “İlm-i nafii ehlinde ketm eden kimse ruz-ı kıyamette ateşten yapılmış bir gem ile mülcem olarak haşre gelir.” İbn Mâce, **Sünen**, Mukaddime, 24, no: 261, 264, 265.

²¹⁵ Anlamı: “Kim cahilce bir ilim verirse ilmi zayı etmiş olur. Kim de ilmi arzulayanları ilimden mahrum ederse zulmetmiş olur.”

²¹⁶ Bakara, 2/44’ten nakıs iktibastır: “ (Ey bilginler!) Sizler Kitab’ı (Tevrat’ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”

Beşinci Bâb

Āfât-ı ‘ilm ü ‘ulemā beyânundadır.

Erbâb-ı haqîkat ‘ulemā-i dünyā ve ‘ulemā-i âhiret mā-beynini tefrîk idüp ‘ulemā-i dünyâyı ‘ulemā-i sū’ diyü tahkîk itmişlerdür. ‘Ulemā-i sū’ şol zümredür ki ‘ulūmdan kaçdılar lezâiz-i dünyevî ile tena‘um ve riyâset ve manşiba vuşul ile mütekebbir ve mu‘tezim olup ²¹⁷“أشد الناس عذابا يوم القيامة عالم لا ينفعه الله” hadîs-i şahîhine mazhar olup ²¹⁸“دَارَ الْبَوَارِ” maqarları ola. Zîrâ ‘âlim-i ‘ilm ile ‘âmil olmayınca ‘âlim olmaduğı ²¹⁹“لا يكون المرء عالما حتى يكون بعلمه عاملا” hadîs-i şerîfinden ma‘lûmdur. Ve ‘ilm ile tefâhür iden ‘ulemānuñ maqarları ²²⁰“تتعلموا العلم لتباهوا به العلماء ولتماروا به السفهاء ولتصرفوا به وجوه الناس إليكم فمن [42a] nâr idüğü” hadîs-i şerîfinden âşikârdur.

Nazm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

‘İlme mağrûr olsa ‘âlim bî-‘amel

Ol olur zenbûr-ı ħar-veş bî-‘asel

‘İlm ile ‘âlim hemân bir genc olur

Bî-‘amel ‘âlim ser-â-pâ renc olur

²¹⁷ Anlamı: “Kıyamet günü azabı en çetin olacak olan kişi, Allah’ın, ilminden yararlanmayı nasip etmediği alimdir.” Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 2/285, no: 1778.

²¹⁸ İbrahim, 14/28’den nakıs iktibasır: “Allah’ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?”

²¹⁹ Anlamı: “Adem ilmi ile amil olmayınca bir alim olmaz.” Tâcüddîn es-Sübkî, Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali, **Tabakâtü’s-Şâfi’iyyeti’l-Kübrâ**, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, I-XI, 6/289, Kahire, Dâru Hicr, 1992.

²²⁰ Anlamı: “Siz ulemâyâ mübahat ve süfeha ile mücadelat edip vücuĥ-ı nası onunla tarafınıza meyl ettirmek üzere siz ilmi taallüm etmeyiniz. Ve o ki bu agraz ve mekasıdla taallüm-i ilm eder, o kimse ateştedir.” Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 3/269, no: 1635.

Nesr: Hâzret-i Risâlet-Penâh ‘aleyhi’ş-şalâtü minellâhdan rivâyet olınan 221“ من ازداد علما ولم يزد هدى لم يزد من الله إلا بعدا ” hadîs-i şerîfi üzre hidâyet olmayıcak ziyâde-i ‘ilm kırbet-i Hâzret-i Hâkķ’ı muķayyed olmaz. Belki izdiyâd-ı bu’d ile teb‘ide sebep olur. Bel’am bin Bâ‘ür kışşası meşhûr olup bu ma’nâyı mü’eyyeddür.

Naẓm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Âdem iseñ ‘ilm ü ‘amel kı işüñ
Şubh u mesâ kıaşr-ı emel kı işüñ

‘İlm ü ‘amel hayli güzel pîşedür
‘İlm ü ‘amel bî-bedel endîşedür

Himmet idüp sen de ‘amel-pîşe ol
Şubh u mesâ ma‘rifet-endîşe ol

Saňa ol ‘ilm olur eyâ hoş-sirişt
Bâ‘is-i gül-geşt-i riyâz-ı behişt

Kendüñi ehl-i ‘ilme hemdem it
‘İlm ü ‘amel meclisine maħrem it

‘Âlim iseñ ‘amil ile şöħbet it
‘Âķil iseñ kâmil ile ülfet it

Nesr: Hâlîl bin Ahmed Hâzretleri [42^b] ricâli dört kıśma taksîm idüp kıśm-ı evvel şol ‘âlimdür ki bilür ve bildüğün daħı bilür, bu gûne ‘âlîme ittiba‘

221 Anlamı: “Her kim ki ilmi müzďad olup hidayeti muzďad olmazsa o kimsenin Allah’dan uzaklığından başka bir nesnesi muzďad olmamıştır.” Müttakî el-Hindî, **Kenzu’l-Ummâl**, 10/193, no: 19016.

gerekdür. Bir kısmı daḥı bilür ammā bildüğün bilmez, bu gūne ‘ālim nā’im ḥükmündedür, ḥvāb-ı ḡafletden uyarmaḡ gerekdür. Bir kısmı daḥı cāhildür ve cehlını bilür, mürīddür, irşād itmek gerekdür. Bir kısmı daḥı cāhil-i baḥtdur, bilmez ve bilmedüğünü bilmez, bu gūne cāhili def itmek gerekdür, diyü buyurduḡları *İḥyāu ‘Ulūm’*da meşṭürdur. El-ḥaḡ ‘ilm gibi bizā’a ki nūr-ı hidāyetdür, anuñla ḥıṭām-ı dünyā iştirā itmek ‘āḡil ḡatında lāyık ve sezā-vār olmaz.

Naẓm: ‘Arabī.

عجبت لمبتاع الضلالة بالهدى

ومن يشتري دنياه بالدين اعجب²²²

که عالم درد و عالم سروي ریافت

اگر کهتر بدار وي مهتری یافت

عمل کان از سر احوال باشد

بسی بهتر ز علی قال باشد

ولی کاری که از اب وکل آمد

²²² Anlamı: “Hidayet yerine dalaleti satın alana şaşarım. Din ile dünyasını satın alana da şaşılır.”

Neşr: Zümre-i ‘ulemāyı Hāzret-i Hūdā Bel‘am bin Bā‘ūr ile te’dīb itmişdür. Kur‘ān-ı ‘Azīm ve Furqān-ı Kerīm’de ²²⁴“ وَأَنُلِّ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي أَتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا ” āyet-i kerimesi muḳtezāsınca Bel‘am bin Bā‘ūr’a hıkmət ihsān olunmuş iken mağrūr olup nefsinı shevāta idhāl itmekle [43^a] muḳtezā-yı hılkat hālet-i istirāhatde dilini çıkarup teneffüs ve hālet-i te‘abbüde dahı böyle olduğı cihetden kelbe teşbīh olunmuşdur.

Nazm:

[Mef‘ülü mefā‘ilün fe‘ülün]

Bel‘am ki seg oldı āhır-i kār

Efsāne-i nefse uydu yek-bār

Nefs ölmedi irāde mülhāk

Kim idi diyen ‘aceb enel-hāk

Fi’l-cümle belā-yı ‘ālem oldur

Ser-fitne-i hāk-i ādem oldur

İy dil aña gel berü sen uyma

Cān ile anı araña koyma

Baş üstüne hıdmet it kalem ol

Beste-kemer ü tehi-şikem ol

²²³ Anlamı: “Âlim, her iki dünyada büyüklük buldu. Güçük olsa bile onunla büyüklük buldu. Hâl ile olan amel, kal ilminden çok daha iyidir. Fakat çamur ve topraktan çıkan iş, ilim gibi değildir çünkü o, gönülden gelmiştir.”

²²⁴ Araf, 7/175’den nakıs iktibastır: “Onlara (yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku.”

Nefs ü ten ü tapuñı rehâ kıl

Senden seni ya'nî kim cüdâ kıl

Neşr: Hâzret-i 'İsâ 'ulemâ-i sū'i, bir nehr-i cārî ağzında vâkı' olup cereyânını men' iden taşâ teşbîh itmişdür ki ne taş müntefi' olup zülâlden reyyân olur ve ne cārî olur ki arzâ menfa'at hâşıl olup hubûbat u ezhâr küşâde ve hândân ola. 'Ulemâ-i sū' kubûr gibidür. Zâhirleri ma'mûr içleri 'izâm u dūd ile memlû ve menfûrdur. 'Ulemâ-i sū' câhilden artuğ mu'azzeb olacakları aḥbârda gelmişdür. Ammâ 'ulemâ-i âḥiret fâ'iz-i sa'âdetlerdür. Anlaruñ 'alâmetleri 'ilmleriyle dünyâyı tâlîb ve 'alâyiş-i fâniyeye râğîb olmamağdur. Bu zümrenüñ [43^b] eḳall-i mertebesi ḥasâret-i dünyâ ve ḥaḳâretini ve ḥasâset ü küdüretini ve zıll-ı zâ'il gibi bî-ḥaḳîḳat zâ'il ü âfil bilüp 'azm-i âḥiret ve şafâ-yı ni'am-ı cennet ve devâm-ı celâlet-i mülk-i 'azîm ve müştehiyât-ı dârü'l-kerâmetü'n-na'îm merâtibini fehm itmekdür.

İmdi dünyâ ve âḥiret kefe-i terâzû gibidür. Her ḳankı tarafı râciḥ olursa taraf-ı âḥari ḥafîf olur. Dünyâyâ tâlîb olsañ âḥiret tarafı ḥafîf olur. Keff-i mîzân-ı dünyâ şaḳîl olur ve âḥirete râğîb olsañ dünyâ tarafı ḥafîf olur. Tesâvî ihtimâl degildür. 'Ulemâ-i dünyâ ki lezâ'iz-i dünyâ ile memzûc olup ve şafvet-i mâ-fîhâ küdürât ile muḥteliṭ idüğini bilmeyüp ḳâşîd-ı maḳâşîd-ı dünyeviyye olup da'vâ-yı 'ilm iderse 'aklı olmaduğı zâhirdür. Fe-keyfe ki 'âlim ola. El-'iyâzu billâh umûr-ı uḥreviyenüñ 'azmini bilmeyüp devâmını münkir olsa meslûbü'l-'îmân olur. Ammâ 'âlim olup devâm-ı ni'met-i uḥreviye ve zevâl-i lezâiz-i dünyeviyye ma'lûmı olup dünyâyı âḥiret üzerine ihtiyâr kılsa mağlûb-ı nefsi pür-telbîs ve esîr-i şeyṭân u iblîs olup şekâveti bedîd ve müsteḥaḳḳ-ı 'azâb-ı şedîd olur. [44^a] Aḥbarda gelmişdür. Hâḳ Celle ve 'Alâ Hâzret-i Dâvûd 'aleyhi's-selâma "Şol 'âlim ki muḥabbetüm üzerine şehevât-ı nefsinî ihtiyâr eyleye, ol 'âlime ednâ eşîm-i lezzet-i münâcâtumı ḥarâm iderüm." diyü buyurmuşdur. Ve Hâzret-i Hâḳ Celle ve 'Alâ "Yâ Dâvûd, ol 'âlimden su'âl eyleme ki dünyâ anı ser-ḥoş idüp ṭarîḳ-i muḥabbetümünden men' itmişdür. Ve ol zümre ḳullarimuñ yollarını kesen ḥarâmîlerdür." diyü buyurdıkları *İḥyâu 'Ulûm'* da meşûrdur.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Vādi-i 'ilm içre idüp cüst ü cū

Mümkün idi dāhı niçe güft ü gū

Nāzik iseñ ide bu sözler eşer

'Ārif iseñ 'ārife bir gül yeter

Neşr: Yahya bin Mu'āz er-Rāzī Hāzretleri 'ulemā-i sū' haqqında "Kaşrıñuz kaşr-ı kayşariyye, hāneñüz hāne-i kisreviyye ta'ām u şarābıñuz fir'avniyye, feres ü merkebiñüz Kārūniyye, mezāhibüñüz şeytāniyyedür. Tarīk-i Muḥammedī ve minhāc-ı müstaḳīm-i Aḥmedī kandedür, yā aşhābe'l-'ilm?" diyü hıṭāb buyurmışlardır. Bu hıṭāb-ı 'ıtāb-āmiz-i ciger-düz u cān-sūzdan naşīb alan reşīd ü sa'iddür.

'Arabī:

يا معشر القراء يا ملح البلد

ما مصلح الملح اذ الملح فسد²²⁵

[44^b] Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Şadr-ı 'ulūm üzre olan kām-kār

Eyler o fakr ile fenā ihtiyār

Sen daḥı āyīn-i 'ulūmı getür

Kaşd-ı kemāl ile kuşūrı götür

Kadrüñe hıç naḳş irişmez senüñ

Şaff-ı ni'al olmağıla meskenüñ

²²⁵ Anlamı: "Ey okuyanlar topluluğu! Ey beldenin tuzu! Tuz bozulursa tuzu ne ıslah edebilir."

Belki saña bā'ış-i rif'at odur

Pāye-ferāzende-i devlet odur

Faḥr idinen 'ilmi ile cāh ile

Da'vi-i şirket kılur Allāh ile

Neşr: *İhyāu 'Ulūm*'da Sehl Ḥazretleri rivāyet ider ki 'ilmūñ cemī'isi dünyevīdür, uhrevī olan 'ilm, 'amele qarīn olandur. 'Amel daḥı hebādur, illā ihlāş-āyīn ola. Ve benī ādem ḥūkm-i mevtādudur. İllā 'ulemā āb-ı ḥayāt-ı 'ilmle derecāt-ı zulumātdan necāt bulup zinde-dillerdür. Bu zümre-i 'ulemā daḥı ālām-ı dünyeviyye ile sekrān ve lezāiz-i fāniyye ile ḥayrānlardur. İllā bu zümreden 'ilmle 'āmil ola. Bu fırka daḥı maḡrūrlardur. İllā fırka-i muḥlişīn ol zümre-i ihlāş-āyīn daḥı ²²⁶“والمخلصون علي خطر عظيم” mukteżāsınca ḥīn-i ḥatme dek ṭākatları ṭāḡ ve ümīd ü bīm ile bī-ḡudret olmışlardır. 'Ulemā-i dünyāyı Ḥazret-i Ḥaḡ Celle ve 'Alā Kitāb-ı 'Azīm'inde ²²⁷“وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ” وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ ²²⁸“[45^a] āyet-i kerīmesiyle tavşīf idüp ve 'ulemā-i āḥireti ²²⁸“وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بَايَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ²²⁹“وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ” kerīmesiyle tevḡīr ü ta'rīf idüp bu tefrīḡ ile ferīḡin tefrīḡ olunup ²²⁹“āyet-i kerīmesinden ekşer-i müfessirīn taḡḡīḡ itdüḡi üzere Ḥaḡ Celle ve 'Alā 'ilmi 'ulemāya ta'līm iḡin iḡsān itmişken anlar ketm idüp ta'līmde buḡl itdükleri iḡin ²³⁰“من كتم العلم عن اهله الجمه الله بلجام من النار” ḡadīşine

²²⁶ Anlamı: İhlas sahipleri büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar. Hadis olduğu rivayet edilen bir cümleden nakis iktibastır. Aclûnî, **Keşfü'l-Hafa**, 2/415.

²²⁷ Ali İmran, 3/187'den nakis iktibastır: “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz, diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalıḡa deḡiştilediler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”

²²⁸ Ali İmran, 3/199'dan nakis iktibastır: “Ehl-i kitaptan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek İmān ederler. Allah'ın āyetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk olandır.”

²²⁹ Ali İmran, 3/187'den nakis iktibastır: “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz, diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalıḡa deḡiştilediler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”

²³⁰ İbn Hibbān, **Saḡīḡ-i İbn Hibbān bi-terṭībī İbn Balabān**, thk. Şu'ayb el-Arnayut, I-XVIII, 1/298, no: 96, Beyrut, Müessesetü'r-Risāle, 1993.

maẓhar olup ‘ilmleriyle ‘āmil olmayup ²³¹“ ثَمَّنَا قَلِيلًا ” olan ẖitām-ı dünyāya ‘ilmi tebdīl idüp ẖaqqı kātım olup ef‘allerine mesrūr olan zümre-i ‘ulemā ‘azāb-ı elīme müste‘id olmağı müş‘irdür, diyü beyān olunmuşdur. Egerçi mevrīd-i āyet-i ‘uẓmā ‘ulemā-i Yehūd ẖāzret-i Resūlullāh ‘aleyhi’s-selāmuñ Tevrāt’da zıkr olunduklarını ketm itdükleridür. Ammā ānifen zıkr olunan ma’nâyı iş‘ār itdügi muẖarrerdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

‘Amel kıl ‘ilmle ‘ālemde her bār
‘Amelsiz ‘ālime mesken durur nār

ẖiyā-baḥş-ı ‘ulūm olmuşdur a‘māl
[45^b] Kerem kıl eyle a‘mālī sen i‘māl

‘Ulūmuñ nūr-ı a‘māl oldı el-ḥaḳ
‘Amelsiz ‘ilme feyz olmaz muḥaḳḳaḳ

‘Amel-pirāye-i ‘ilm oldı taḥkīḳ
Gerekdür idesin a‘māle tevḫīḳ

Neşr: Ve ‘ulemā-i āḫiret ḥaḳḳında olan āyet-i kerīme zāḫire olup beyāndan müstaḡnīdür. El-ḥaḳ ‘ulemā-i āḫiret nā’il-i derecāt-ı cennet olmaları bu āyet-i kerīmenüñ ẖitāmında ²³²“ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ” va‘d-i laṭifinden zāḫirdür. ‘Ālim-i bī-‘amel, zenbūr-ı bī-‘asel gibi müstekreh ve mühmeldür. ‘Ālim-i ḡayr-ı ‘āmil ta’līm-i ‘ilme şāḡil olup anuñ sebebiyle şākirdleri ‘āmil olmağla derecāt-ı cennāta vāşıl olup mu‘allim-i mezbūr ‘amelden bī-ḥāşıl olup Dārü’l-Bevār

²³¹ Bakara, 2/41’den nakıs iktibastır: “Elinizdekini (Tevrat’ın aslını) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur’an’a) İmân edin. Sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın, yalnız benden (benim azabımdan) korkun.”

²³² Bakara, 2/62’den nakıs iktibastır: “Şüphesiz İmân edenler; yahudilerden, hristiyanlardan ve sâbiîlerden de Allah’a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.”

karār-gāhı olduğundan āgāh olduğda rūz-ı cezāda ‘ālem-i mezbūrdan sergerdān-ı hā’ib ve hāsir kimesne olmaya, diyü Hātīm-i Eşamm Hāzretlerinden mervī olduğu *İhyā’* da meşūrdur. Niçe müzekkir ve nāşih ve vā’iz-i tālih vardur ki tezkīrde takşīr itmeyüp kendü hālīk ü rāzıkını ferāmūş itmekle nefsinı ğāret idüp ‘amelde hasāret çeker ve ‘azāb-ı şedīd-i Hāzret-i Rabb-i Mecīd’den halkı tahvīf idüp [46^a] kendi cūrm ü günāh itmekle Hāḡ Celle ve ‘Alā emrini bozmağa cesāret ider. Gerçi bār-gāh-ı kibriyāya da‘vet ve cennetine terġīb ü ‘azābdan terhīb ider ammā kendi Hāḡ Te‘ālā’dan ba‘īd ü hidāyetden bī-naşīb olur. ‘Amel itmeyen ‘ālimi şol marīza teşbīh iderler ki menāfi‘-i devāyı ğayra tavşīf idüp kendi ‘ilācdan berī olur. Ve cāyi‘ ve ‘aṡşān gibidür ki lezāiz-i eṡime vü eşribeyi beyān ider. Ammā kendi ekl ü şūrbe kudretten mu‘arrā olur. Gerçi beyāndan lezzet hāşıl olur ammā cū‘ mūndefi‘ olmaz. ‘Ālem daḡı ‘ilm ile ‘āmil olmayınca lezzet-i ‘ilm hāşıl olup cināne vāşıl olmaz. ‘Ālim ki ‘amelden i‘rāz idüp cidāl ü i‘tirāza meşġūl ola, helāk mertebesinde fevt-i furşat idüp mu‘aleceye meşġūl olmayup ṡabīb-i hāzika müşādefe itdükde ‘aḡāḡir-i hāşiyetinden su‘āl itmege şūrū‘ iden marīz gibidür.

Nāzm:

[*Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün*]

‘Ulūm ile mükemmel olsa bir ḡul

Ne aṡşı issine ol olsa bed-baḡt

‘Amel olmasa ‘ilm aṡşı ḡalur mı

Ne hāşıl kelbe olsa celledür na‘t

[46^b] **Neşr:** Hāşıl-ı kelām ta‘allūm ü ta‘līm *İhyāu ‘Ulūm*’da meşūr olan Hātīm-i Eşamm Hāzretlerinūn ta‘līm itdüġi mesā’il ḡabīlinden gerekdür ki Hāzret-i Hātīm-i Eşamm, Şaḡīḡü’l-Belhī Hāzretlerine otuz üç yıl ḡidmet idüp ta‘allūm itmişler idi. Bir gün Şaḡīḡü’l-Belhī Hāzretleri “Yā Hātīm! Bunca zamāndan berü ne ta‘allūm itdün?” diyü su‘āl buyurdılar. Hātīm daḡı “Sekiz mes‘ele ta‘allūm itdüm.” diyü didükde “Ne aceb bu zamāndan beru sekiz mes‘eleyi ta‘allūm itdün, naḡl eyle görelüm.” diyü buyurdūklarında Hātīm, südde-i

‘izzet-nişânlarına ‘arz u beyân idüp buyururlar ki “Evvelen ‘âlem-i kevn ve fesâd içre maḥlûkâta nazar itdüm. Gördüm her kişi bir nesneyi maḥbûb ittiḥâz ider, tâ ḳabre dek maḥbûbıyla istinâs ider. Ammâ ḳabre dâḥil olduḳda iftirâḳ ḥâşıl olur, ḥasenâtı maḥbûb ittiḥâz itdüm ki ḳabrde ma‘an benümle ḳarâr idüp yâr u vefâdâr olur.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Refîḳ olur ṭarîḳe ḥüsn-i a‘mâl

Saḥa i‘râz ile eyler ol iḳbâl

Ḳarîn ü yâr olur ḳabr içre her bâr

Şaḳın sen ḥulḳ-ı bedden kim olur mâr

Aña kim yâr ola a‘mâl-i ebrâr

Ḳubûrı anlaruñ ola bir envâr

Neşr: Ve şāniyen Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ [47^a] Kitāb-ı Kerīm’inde ²³³ “وَأَمَّا مَنْ خَافَ

“ āyet-i kerīmesini gördükde müştehiyât-ı nefsum def‘inde mücāhede itdüm ve ṭā‘atullāha meşḡul oldum tâ ki nā‘il-i derecât-ı cinān olam.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Ḥudā’dan ḥavf idüp nefsi hevāsın

Virüp inmāsa dünyānuñ şafāsın

Aña me’vā olur cennet muḥaḳḳaḳ

Şa‘ādetdür şa‘ādetdür bu el-ḥaḳ

²³³ Naziat, 79/40-41: “ Rabbinin makamından korkan ve nefsinı kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.”

Neşr: Şālîşen hālķa nazār itdüm, gördüm ki eşyāda beķā mün‘adim iken her kişinüñ yanuñda bir şey’üñ ķadr u kıymeti var. Ammā āyet ²³⁴“ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ” muktezāsınca Hāķ Celle ve ‘Alā yanında olan bāķīdür. Anuñķün ‘ibādet ü ḥasenāta şürü‘-ı ta‘allüm itdüm.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Bil imdi bāķīdür a‘māl-i ebrār

Şafā-yı ķalb ile gel eyle a‘māl

Hudā ‘izzet virür ṭāliblerine

İder yevmü’l-cezā faẓliyle iķbāl

Neşr: Ve Rābī‘an gördüm ki zümre-i benī ādem māl ü ḥasb ve cāh u celāl ve neseb ile tefāḥür iderler.

Naẓm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Ehl-i manşıb manşıbıyla faḥr idüp

Ḥubb-ı dünyā ile ol medhūs olur

Cām-ı naşbuñ lezzetini nüş idüp

Cür‘a-i ‘azli çeker bī-hūs olur

[47^b] Bunca evzārı taḥammül eyleyüp

Daḥı faḥr ider ‘aceb ser-ḥoş olur

Neşr: [Gerçi ‘izzet ü cāh sürür-ı şūrī olduğı bī-iştibāḥ olup muḥtāc-ı şāhid ve güvāḥ degildür.]²³⁵ Zīrā ḥaķīķatde aślā bir şey degildür. Andan şoñra Hāķ

²³⁴ Nahl, 16/96’dan nakıs iktibastır: “Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındakiler ise bāķidir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükāfatlarını vereceğiz.”

²³⁵ Bu cümle derkenardadır.

Celle ve ‘Alā ‘nuñ ²³⁶ “ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ” kavl-i şerîfine nazar itdüm, ma’lûm idindüm ki Hâzret-i Allâh dergâh-ı ‘azamet-penâhında maqbûl olup kerîm olan muttekî olandur. Ben daħı taqvâ ile ‘amel itdüm. Tâ dergâh-ı Rabb-i ‘Azîm’de maqbûl-i kerîm olam.

Naẓm:

[Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün]

Tev’emân olmasa ger çâh ile câh

Yûsuf-ı Ken’ân kalur mıydı âh

Vâcib olan âdeme taqvâ durur

Yohsa manşib didigüñ gavgâ durur

Neşr: Hâmisen hâlka nazar itdüm, gördüm ki birbirine hıtâm-ı dünyâ için gâh ta’n u lev m ve gâh la’n ü şetm iderler. Cümlesi hasedden nâşîdür ²³⁷ “ نَحْنُ قَسَمًا ” muқтаzâsıyla ma’îşet için olan hasedden ferâgat idüp cümle hâlka meveddet ve anlara terk-i ‘adâvet itdüm.

Naẓm:

[Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün]

Râzık-ı erzâk olandan iste gel

Bu durur îmân-ı kâmil mâ-ḥaşal

Çünkü Hâk’dandur muḳarrer nef’ u dar

Ġayrıdan bilmek neden ey bî-ḥaber

²³⁶ Hucurat, 49/13’ten nakıs iktibasır: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”

²³⁷ Zuhruf, 43/32’den nakıs iktibasır: “Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.”

Neşr: Sâdisen halk birbirini ‘adûv zan idüp ‘adâvetden hâlî degillerdür. Ben anları ‘adûv [48^a] zan itmeyüp haqîkî ‘adûv olanı ²³⁸“إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا” âyet-i kerîmesinden ma‘lûm idinüp yalñuz şeytân ile mu‘adât idüp def‘ine mücâhede kıldum, halkuñ ‘adâvetini terk itdüm.

Nazm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Her kişiye nefsi olmuşdur ‘adûv
Kim olur şeytân ile her dem qarîn

Yohsa îmân ehli olmuş yek-cihet
Anlara lâyıķ durur ülfet hemîn

Neşr: Sâbi‘an halka nazâr itdüm, gördüm ki kesb-i nafaķa içün nefislerini tezlîl ve helâl olmayan eşyâya daħîl olurlar. Kitâbullâh’da ²³⁹“وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا ” muktezâsınca ma‘lûm idindüm ki ol devâbdan biri daħı benim içün lâzım olanı Hâķ Te‘âlâ üstine alacaķ. Benden daħı Hâķ Te‘âlâ’ya lâyıķ olacaķ eşyâya meşğûl olmağı vâcib bildüm. Şâminen halka nazâr itdüm, her birini bir şan‘ata mütevekkil ve ticârete mütevessil ve manşiba şâğil ve her birini maħlûķa müteşebbiş ve ğâfil gördüm. Ben bunlardan rücû‘ idüp ²⁴⁰“وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ” âyet-i kerîmesi muktezâsınca tevekküle şürû‘ itmegi ta‘allüm idüp ‘âmil oldum, didikde Şaķîķ-i Belhî, “Yâ Hâtim [48^b] Hâķ Celle ve ‘Alâ tarîķ-i haķda tevfiķi saña refîķ idüp muvaffaķ olmuşsun ki cemi‘i kütüb-i münzele ve Rusûl-i mürsele bu ma’nâ üstine dâir olduğı muhaķķaķdur.” diyü buyurduķları *İlhyâ’* da meşûrdur.

²³⁸ Fatır, 35/6’dan nakıs iktibastır: “ Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlerinden olmaya çağırır.”

²³⁹ Hud, 11/6’dan nakıs iktibastır: “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızķı, yalnızca Allah’ın üzerinedir. Allah o canlının durduğı yeri ve sonunda bırakılacağı mekanı bilir. (Bunların) hepsi açık bir kitapta (levh-i mahfuz’da) dır.”

²⁴⁰ Talak, 65/3’ten nakıs iktibastır: “ Ve ona beklemediğı yerden rızık verir. Kim Allah’a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.”

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Ey heves-i nefse giriftâr olan
Devlet-i fâniye taleb-kâr olan

Eyle te'emmül ki bu hâlet nedür
Çok bu kadar cehl ü hamâkat nedür

Dergeh-i ağıâre kılup istinâd
İdesin ahibâba tamâm i'tikâd

Dergeh-i Mevlâ'yı koyup rûz u şeb
Eyleyesin rûzuñı ilden taleb

Ço bu işi sehv ü hañadur şağın
Nice hañâ şirk-i Hudâ'dur şağın

Mâni' u mu'î saña Hağ'dur hemân
Çayrılara itme murâduñ 'ayân

Olma şağın il kapusunda zelîl
Olmuş iken rızkuña Mevlâ kefil

Hışt-ı tevekkülden idenler hisâr
Virmez aña toğ-ı elem inkisâr

Neşr: 'Ulemâ-yı âhîret şânı bu sâlifü'l-beyân olandur. Ammâ 'ulemâ-i dünyâ
'ilmle tereffühe mâ'il ve esbâb-ı tahşîl-i menâşıba şâğil ve hadem ü haşem
şâhibi olup riyâsete nâ'il ü 'izzet ve devlete meveddet ü muhabbet idendür.
Ma'lûm ola ki mübâh ile tezyîn gerçi harâm degil idügi tebyîn olunmuşdur.

Zirā Kur'an-ı 'Azîmü's-şân'da ²⁴¹ "قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ" [49a] buyurulmuşdur. Her nesne ki mübāh ola, anuñla müntefi' olmak harām degildir. Ammā anlara tevağğül idüp taḥşîl-i üns ile ḥazîre-i kudsi ferāmüş idüp terk-i müşkil olduğundan mā'adā gālibā taḥşîl-i esbāb zînet-i ma'āşîye cür'et ile olur. Zirā celb-i māl aşḥāb-ı cāh u celāl olan zālemeye müdāhene itmek iktizā idüp mazhar-ı mā-şadaḳ-ı ²⁴² "وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا" va'îd-i şedîdi olup dünyāya meşğul olmağı iktizā ider. Dünyāya temahḥud itmekle selāmet ve neyl-i Rabb-i 'İzzet mümkün olsa mālîk-i memālîk-i risālet, bedr-i münîr çarḥ-ı nübüvvet, dünyānuñ terkinde mübālağa buyurmazlar idi. Hattā esnā-yı huṭbede enāmîl-i deryā-nevāllerinden ḥātem-i zeheblerin çıkarup huṭbe edā itdükleri *İhyā'*da meşṭürdur. Vera' u taḳvā bu mertebeye vāşıl olmayınca kurb-ı ilāhî ḥāşıl olmaz. Ḥazret-i Mālîk bin Enes bāb-ı sa'ādet-iktisābında ḥācib koyup mübāh olan zînetden ba'zını ihtiyār itdükde Yaḥyā bin Mezîd en-Nevfelî, tarîḳ-i taḳvā, terk-i zînet ve müdāvemet 'ibādetdür.

Meşnevî:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

[49b] Dürüş 'irfān-ı Hudā'ya olasın tā maḥrem

Yaluñuz etle deriye çü dimezler ādem

Çıkarup cāmeyi kıl atlas-ı faḳrı ber-düş

Olmıyam derseñ eger pîş-i Hudā'da mülzem

²⁴¹ Araf, 7/32'den nakıs iktibastır: "De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz."

²⁴² Hud, 11/113'ten nakıs iktibastır: "Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!"

Neşr: Diyü naşihat itdükde Mâlik bin Enes raḍıyallāhu ‘anh Ḥazretleri²⁴³ “قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ” āyet-i kerîmesiyle mübâhiyyetine iftâ itdükde huşû‘ ve tevâzu‘a akreb olmağla dürer-bend-i tarîkat-peyvendi mengûş-ı gûş-ı hûş itdi.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

İmdi var ol maḥrem-i erbâb-ı ḥâl
Terk-i ḥuzûr eyleye gör mäh u sâl

Dâ‘im olup genc-i tevâzu‘-güzîn
Olma şakın taḥt-ı tekebbür-nişîn

Alçağa ak çeşme-i ḥayvân gibi
Kendüni gösterme eyle cân gibi

Neşr: Ḥazret-i Mâlik gibi ‘azîmü’ş-şân inşâf ile i‘tirâf ve baḥr-i naşihatden i‘tirâf idüp ḥudûd-ı mübâḥde vukûf ihtiyâr ide. Ma‘lûm oldu ki tena‘ume tamahḥud, ḥaṭr-ı ‘azîmdür. Zîrâ ḥaşşa-i ‘ulemâ ḥaşyet iken tena‘um, ḥavf-ı ḥaşyetden teb‘îd itdüğü muḥarrerdür.

Nazm:

[Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün]

Ḥavf u ḥaşyet şî‘âr-ı ‘âlimdür
Ehl-i takvâ ta‘azzum eylemez

Ḥavf u nâr ile şevk-i cennet ile
Ehl-i ‘irfân tena‘um eylemez

Neşr: ‘Ulemâ olanlar ḥaşyet üzre olup selâṭîn merâsiminden ve ol zümreye muḥâlaṭadan ihtirâz idüp muşâḥabetlerinden [50^a] dūr ve müdâheneden

²⁴³ Araf, 7/32’den nakıs iktibastır: “ De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.”

mehcür olmak gerekdür. Zîrâ mütediyyin olanlar zâlemeyi inkâr ve zulmleri tazâyîk-i şudûr itdüğünü izhâr idüp ef'âl-i nâ-meşrû'alarını takbîh ve fi'l-i nâ-ma'kûllerinde tevbiḥ itmek vâcib iken anlar ile müdâhale idüp evzâ' u eṭvârların pesendide görüp müdâhene itmegi iktizâ ider. Bu ḥod 'ayn-ı izdirâ-ı ḥükmullâhdur. Ve yâḥud sükût iktizâ ider. Bu ḥod fi'len rızâdur. Bunların biri maḳbûl-i erbâb-ı 'uḳûl degildür. İnşâ'allâh Kitâb-ı Helâl ü Harâm'da tafṣîl olunur.

[Nazm:]

ولي ال امرأ ترجو من الله عفوہ

وأنت على ما يحبه مقيم

تدل على التقوى وأنت مقصر

طبيب تداوي الناس وهو سقيم²⁴⁴

Nazm:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

İlâhî pāye-i 'azmüm bülend it

Dil ü cān riştesini saña bend it

Ḥudāyā sen beni luṭfuñla cem' it

Baña maḥrem seni kıl gayrı men' it

Neşr: Ḥazret-i Enes rivāyet itdüğü²⁴⁵ "العلماء أمناء الرسل على عباد الله تعالى ما لم يخالطوا

السلطين فإذا فعلوا ذلك فقد خانوا الرسل فاحذروهم واعتزلوهم ḥadīs-i şaḥīḥini melīh-i faṣīḥ üzre

²⁴⁴ Anlamı: "Emirler içi Allah'tan af dilersen, onların yapıp ettiği hataları yaparsın. Sen takva yolunu gösterirsin oysaki kusur işlersin. Kendisi hasta olup insanları tedavi eden doktorsun."

²⁴⁵ Anlamı: "Ülema, ibadullah üzerlerine ümena-i rüsüldürler, mademki selatin ile ihtilat etmemişler. Ve çün ihtilat ederler, rüsüle hıyanet etmiş olurlar. Siz dahi o vakitte onlardan hazer edip onları itizal ediniz." Müttakî el-Hindî, **Kenzu'l-Ummâl**, 10/204, no: 29083.

enbiyā ve mürselīnūñ ‘ibādullāh üstüne ‘ulemā emīnleridür. Mādemki selāṭīn zümresine [50^b] muḥālaṭa ve müdāḥale itmeyeler ammā anlar ile müdāḥale iderler ise taḥkīk mürselīne ḥıyānet iderler. Anlardan ihtirāz idüp ba‘īd olmak gerekdür.

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Nefs saña niçe bir eyler firīb

Sanma murāduñ olıser bī-şekīb

Mīr ü vezīrūñ dutasın dāmenin

Bekleyesin geh der ü geh revzenin

Bezl idesin yollarına cānuñı

Cān ne durur dīnūñı īmānuñı

Cehl durur dutmayasın Ḥaḳḳ’a rüy

İl ḳapusında olasın kām-cüy

‘İzzet-i Ḥaḳ’dur saña iḥsān iden

Ḥāṭır-ı maḥzūnuñı ḥandān iden

İmdi bu aḥvāle göz aç vāḳıf ol

Kimseye yüz ṭutma varup ‘ārif ol

Ṭut yüzüñ ol dergehe kim ḥaṣ u ‘āmm

Oldı kemer-beste ğulāmı tamām

Kūşe-niṣīnān-ı sipihr-bülend

Ḥizmetinüñ riştesine pāy-bend

Şāh-niṣṣīnān sipihr-i iktidār
Taht-ı niṣṣīnān-ı Sikender-vaḳār

Salṭanat-ı evrenk niṣṣīnān-ı ḥāk
Meṣ'ale-sūzān-ı sarāy-ı simāk

Nār-ı semm-i sūḥte-i kân-ı cihân
Nār-ı ğam-endūḥte-i kân-ı zamân

Nāfe-küşāyān-ı nesīm-i viṣāl
Müşk-fürüşān-ı ḥarīm-i celāl

Cümle aña bende vü ol pādişāh
Dād-ger ol cümle aña dād-ḥvāh

Ol ḳapuda mihr-i felek bir esīr
Kūh-ı kemer-beste iṭā'at-pezir

Emri ile kūy-ı felek bī-ḳarār
[51^a] Geşt ü güzār itmede leyl ü nehār

Böyle olan pādişehe bende ol
Böyle ser-efrāze ser-efkende ol

Sen nice muḥtāc iseñ ey bü'l-heves
Ḳapusına varduġuñ ol ḥār u ḥas

Sencileyin 'āciz ü bī-ḳāredür

Bādiye-i ‘aczde āvāredür

Anlara maḳṣūd viren pādiṣā

Sen de murād eyleseñ eyler ‘aṭā

Neṣr: Ve ṣān-ı ‘ulemā-i āḫiret fetvāya musāra‘at itmeyüp meh-mā-emken ḫalāṣa sa‘y ü himmet itmekdür. Eger naṣṣ-ı Kitāb-ı Kerīm ve ḫadīs-i Ḥazret-i Rasūl ve icmā‘ u kıyās ile ma‘lūm olur ise istiftā olunduḳda iftā idüp ma‘lūmı olmayanda “Bilmem.” diyü cevāb vermek ‘ayn-ı ṣavābdur. Ḥazret niçe umūrda Ḥazret-i Cibrīl nāzil olunca “Bilmem.” diyü cevāb buyurmuşlardır. Ḥaṭṭa ḫayru‘l-biḳā‘dan su‘āl olunduḳda “Bilmem.” diyü cevāb buyurmuşlar iken Ḥazret-i Cibrīl nāzil olup “Ḥayru‘l-biḳā‘ mesciddür, ṣerr-i biḳā‘ sūḳdur.” diyü ḫaber vermişdür, ol kân-ı ‘ilm ü ṣafā.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Sāye-niṣn-i kerem-i kibriyā

Mazhar-ı elṭāf-ı Ḥudā Muṣṭafā

Renk-rez-i ḡonce-i gül-zār-ı ṣer‘

Dürr-i girān-māye-i bazār-ı ṣer‘

Olmaz idi olmasa ol pāk-zāt

Nüh felek ü rüz u ṣeb ü ṣeṣ cihāt

[51^b] Her süḫanı dürr-i giran-māyedür

Her sözi ḫāl ehline sermāyedür

Her süḫanı ṣafha-i imkān iken

Bā‘iṣ-i icād-ı dil ü cān iken

Nesr: Mu'allimi mazhar-ı 'ilme şedîdü'l-kuvâ iken ümmetine ta'lim için Cibrîl tefhîm itmedin "Bilmem." diyü cevâb virmişdür. Ve İbn-i 'Ömer Hâzretlerinden on mes'ele su'âl olunduğda birine cevâb virüp tokuzunda sâkit olmuşlardır. Ve İbn-i 'Abbâs Hâzretlerinden on mes'ele su'âl olunduğda tokuzunda cevâb virüp birine sükût buyurmuşlardır. Aşhâb-ı kibâr emâmet ve vaşyyet ve fetvâ ve vedî'âtı biribirine def' idüp kabûl itmezler idi. Evkâtları şalât ve kırâ'at-ı Kur'ân ve emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile güzër eyler idi. Hâzret-i Rasûlullâh'dan rivâyet olunan ²⁴⁶ "كل كلام ابن آدم عليه لا إلا ثلاثة أمر بمعروف

أو نهي عن منكر أو ذكر الله تعالى " hadîs-i şahîhi üzre her kelâm mütekellimün 'aleyhisinedür. İllâ üç nesne degil. Evvelen Hâk Celle ve 'Alâ 'yı zikr idüp tevhîd itmekdür.

Nazm:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Dü-cihân-ı cilve-gâh-ı vaḥdet o

Şehidallâh-ı güvâh-ı vaḥdet o

Hem maḳarr güfte bâ-tevehhüm câhid

" لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِد ²⁴⁷ [52a]

Nesr: Şâniyen ma'rûf u meşrû' ile emr idüp ḥudûdını ta'lim ü beyân itmekdür. Sâlişen münkerâtdan men' ü nehy itmekdür. Bunlar benî âdemün nef'ine olup zararına degildür. Bu ma'nâyı Qur'ân-ı 'Aẓîm'de ²⁴⁸ " لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ " âyet-i kerîmesi mü'eyyeddür. 'Âlim-i 'âmile lâzım olan 'ilm-i bâṭına ihtimâm idüp murâḳabe-i ḳalbe ve ṭarîḳ-i ma'rifete

²⁴⁶ Anlamı: "Üç çeşit sözden başka insanın her bir sözü onun üzerine vebaldır. O üç çeşit söz emr-i maruf ve nehy-i münker ve zikrullahtır." İbn Mâce, **Sünen**, Fiten, 12, no: 3974.

²⁴⁷ Mümin, 40/16'dan nakıs iktibastır: "O gün onlar (kâbirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümrânlık kimindir? Kâhhâr olan tek Allah'ındır."

²⁴⁸ Nisa, 4/114'ten nakıs iktibastır: " Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen (in fısıldaşması) müstesna. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz."

sâlik olup mücâhede ve murâkâbede umûr-ı âhîretüñ inkişâfına ümîd-vâr olmak gerekdür. Zîrâ mücâhede muḳteẓî-i mûkâşefe olup yenâbî-i ḥikmet, menba‘-ı ḳalbinden cârî ve ḥadd u ḥaşra şıḡmaz. Ḳudret-i bâliḡa ve ḥikmet-i kâmile-i ilâhiyye esrârına ‘ilmi ḥâvî ve sârî olur. Ḥalvetde taleben li-marzâtillâh ḥuzûr-ı ḳalble oturup mäsivâullâhdan munḳaṭı‘ olmak miftâḥ-ı bâb-ı sa‘âdet-me‘âb-ı ilhâm ve menba‘-ı yenâbî-i keşf olduḡı mālâ-kelâmdur. Bu ‘âdeti şî‘âr idenlere esrâr-ı ‘ulûm âşikârdur. ²⁴⁹“من عمل بما علم ورثه الله علم ما لم يعلم”

ḥadîs-i şerîfi buña delîldür. Ya‘nî [52^b] bildüḡüñ ile ‘amel idicek bilmedüḡini Ḥaḳ Sübhānehû ve Te‘âlâ bildirür, dimekdür.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Luṭf-ı Ḥudâ müşkilüñ âsân ide

Vâsıl-ı ser-menzil-i cānân ide

Çâre ḳıla derd-i dil-i ‘âcize

Seyr-i cemâlinden İlâh câ‘ize

Her kişi ḫâlince ola ḥişşedâr

Zâhir u bâtında olupdur nişâr

Neṣr: “İzâ ezhede eḥûküm fi’d-dünyâ teḳarrabû minhü fe inneḥû mülḳi’l-ḥikmeti ve kâne min evliyâ’illâhi Te‘âlâ ve hüve mahfûfün bi-rahmetillâh mülebbesü nûrillâh.”²⁵⁰

muḳteẓäsınca tezehhüd ü inzivâ, miftâḥ-ı bâb-ı ḳurb-ı Ḥudâ’dur ve Ḥazret-i

Rasûlullâh’dan ²⁵¹“لا يزال العبد يتقرب إلى بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت له سمعا وبصرا” ḥadîs-

i şerîfi maẓmûnı üzre ‘abd-i ‘âşî terk-i zünûb ve me‘âşî idüp Ḥaḳ Te‘âlâ’ya

²⁴⁹ Anlamı: “O ki bildiḡi ilm ile amel eder, Allah onun bilmediḡi ilmi dahi ona öğretir.” İbnü’s-Sıddîḳ, Ebû’l-Feyz Ahmed b. Muhammed, **el-Müddâvî li-‘ilel’i-Câmi’i’s-saḡîr ve şerheyi’l-Münâvî**, I-VI, 4/524, Dâru’l-Kütübî, Kahire 1996.

²⁵⁰ Anlamı: “Kardeşiniz dünyadan yüz çevirirse ona yaklaşın. Çünkü o, hikmetin alıcısı, kaynağıdır. Allah’ın dostlarından. O Allah’ın rahmeti ile ve nur elbisesi ile kuşatılmıştır.”

²⁵¹ Anlamı: “Allah buyurmuş ki nâfilelerle bana yakınlaşan bir kul benden ayrı olmaz ona muhabbet ederim. Ve onu severim, artık onu dinleyen ben olurum.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Rikak, 38, no: 6502.

nāfile ‘ibādet ile taḳarrübden zā’il olmasa ḥattā Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet aña muḥabbet itse ol mihr ü muḥabbet eşer-i maṭla‘-ı hidāyetden ṭulū’ itdükde ol ‘abde sem‘ u baṣar olup bilmedüğünü bildirür ve görmedüğünü gördürür. Bu mertebe, mertebe-i ‘uzmā olup āyet-i kerīme ²⁵²“إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى” biḥār-i mekremet-i şī‘ār ve emvāc-ı ḥikmet-i āṣārından zāhir u āşikārdur. Evşāfı, [53^a] evşāf-ı ‘ulemā-i dīnden biri daḥı re’s-i māl-i dīn olan ḳuvvet-i yaḳīniyye taḥṣīline cell-i himmeti bezl itmekdür. Bu ma’nāya ²⁵³“اليقين الايمان كله” ḥadīs-i şaḥīḥ-i nişāndur. ‘İlm-i yaḳīni evvelen ta‘allüm itmek lāzımdur ki tarīḳi meftūḥ olup zūnūn u evhām maṭrūḥ ola. Ḥadīs-i şerīfde ²⁵⁴“تعلموااليقين” buyurulmuşdur. Ya’nī mūḳinīn ile mūcāleset ve mürşidīn ile mūvāneset idüp

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Meclis-i ‘irfānı ḳılup ihtiyār

Şıdk u şafā ehline ol yār-i ğār

Ehl-i dilüñ ḥidmetin it ber-devām

Ehl-i şafā ḥidmetin it şubḥ u şām

Neşr: Aşḥāb-ı yaḳīne iḳtidā itmege muvāzabet eyleñ ki yaḳīnūñuz anlaruñ yaḳīni gibi ola ve yaḳīn ile evvelen az ‘amel bilā-yaḳīn olan çok ‘amelden ḥayırludur, diyü buyurulmuşdur.

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Himmet ile mürşid-i ‘alā güher

Ḳılsa niçe mürdelere bir naẓar

²⁵² Taha, 20/46’dan nakıs iktibastır: ” Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; iştir ve görürüm.”

²⁵³ Anlamı: “Yakin, İmânın bütünüdür.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 1/262.

²⁵⁴ Anlamı: “İlm-i yakini öğreniniz.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 1/225, 234, 253, 259,262.

Zinde alur Hazret-i Isa gibi

Ru virr seyr-i tecella gibi

ala saa ger naar-ı iltift

Haıl idersin ebed bir ayt

Miss-i vcdu zer iden kimy

Mrid itdgi naardur saa

Fey-i saadet naar-ı prdr

Ayn-ı inyet naar-ı prdr

Ner: Hazret-i Rislet-Penh aleyhi-alt [53^b] ²⁵⁵“ما من آدمي لا وله ذنوب ولكن من

كان غريزته العقل وسجيته اليقين لم تضربه الذنوب لنه كلما أذنب تاب واستغفر وندم فتكفر ذنوبه ويبقى له فضل

من تاب من الذنب “ buyurmulardur. Yan, keml-i aql u ihhat yaini olana

mutez-y beeriyyet zre adr olan znb zarar itmez. Zr mrtekb-i

iyn oldua b-ı ayvn-ı istifr ile irk-i gnh pk idp ²⁵⁶“من تاب من الذنب

“ كمن لا ذنب له “ mutezasınca znbdan muarr olur. Anun Ha Telnu

fazlı bkdr. Bi-avnilh fazliyle cennete idal ider.

Nazm:

[Filtn filtn filn]

M-aal Hazret-i Hadur hemn

Cmlerimize fey-i saadet-resn

Ehl-i gnh olana bd odur

²⁵⁵ Anlam: “Bir adem yok ki gnh olmaya fakat garizesi akl ve seciyyesi yakin olan kimseye gnh zarar etmez, nk gnh iledike tevbe ve istifr eder ve piman olur. Onun o pimanlık, tevbe ve istifr onun gnhlarn tekfir edip fazl-ı yakin ona bk kalır, onunla cennete girer.” Eb Tlib el-Mekk, **Ktl-Kulb**, 1/235.

²⁵⁶ Anlam: “Gnhından tevbe eden o gnh ilememi gibidir.” Ibn Mce, **Snen Zhd**, 30.

Yine hālāş olmağa hādī odur

Rişte-i tevbeyle eyā pāk-zāt

Bulmak olur cāh-ı belādan necāt

Neşr: Ba‘zı kümmel bu ma‘nāyı vahy-i münzel işrāb ider dimişler.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Günāh ehline ger ma‘lūm olaydı

Ne lezzet virdügi ‘afv-ı cerā’im

Katında cürm olup terk-i cerīme

Günāh ile gelürdi bize dā’im

Neşr: Ya‘nī āh-ı nedāmet, enīn ve girye-i kalb-i hazīn ile tazarru‘ ve enīn maqbūl olduğın iş‘ār [54^a] ider. Yahya bin Mu‘āz Hāzretleri buyurmuşdur ki “Tevhīdūñ envārı bī-nihāyesi vardır, seyyi‘āt-ı mü‘minīni iħrāk ider.” Niteki şirkūñ nīrānı ḥasenāt-ı müşrikīni iħrāk kılur. Muḥaşşal takviye-i kuvvet-i yakīniyyeye şarf, ‘ināyet-i de‘b-i ‘ulemā-i āḥiretdür. Yakīn-i ḥaķīkatde nefy-i şeke ıtlāk olunur ve merābit-i yakīn daḥı mütefāvitedür. Meşelā, medār-ı yakīn aḥbār-ı mütevātire iken Hāzret-i Mūsā’ya kālbiñde yakīnūñ vādīḥdur. Hāzret-i Yūşā’dan zīrā Hāzret-i Mūsā ḥaķķında sebeb-i yakīn, keşret-i muḥbirīndür ve her şahşuñ mevte yakīni muḥaķķaḥdur. Lākin ba‘zuñ ba‘zıdan yakīni ziyādedür. Ba‘zı ‘ulemā, mevt muḥaķķaḥan yakīn iken şeke müşābihdür ki aşlā yakīn ve taḥaķķuḥ anda olmaya, diyü buyurmışlardır. El-Haḥ her şahşuñ mevte yakīni mütefāvit olmasa kesb ü ta‘ayyüşden berī olup umūr-ı āḥiret ile taḥayyüd iderler idi. Muḥaşşal her ‘ilm ki anda şeke olmaya, ana yakīn ıtlāk olunur. Enbiyā ‘aleyhimü’s-selām vesāṭatıyle inzāl olunan kütüb ve aḥbār mecārī-yi yakīndendür. Meşelā tevḥīdden ki cümle esbāb-ı müsebbibü’l [54^b] -esbābdan bilüp vesāyıtā iltifāt itmekdür. Zīrā vesāyıt daḥı emr-i İlāhī’ye musaḥḥardur, ḥükmi yokdur, diyü şeke ve imkānı nefy iderse

mü'min-i mükündür. Semere-i yakîn vesâyı ve esbâbı âlât-ı menzilesine tenzîl idüp ğazab u rızâ izhâr itmeyüp rencide-i hâtır olmakdur. Şâhib-i *İhyâ* bu ma'nâ-yı tuğrâ-yı ğarrâ-yı pâdişâhî ile ihsân olunan in'âma teşbîh idüp berât-ı 'âli-şân tahrîrinde olan kalem ve yedüñ hükmiyle temsîl ider. Hâķîķatde ihsân sultândandır, yed ü kalem-i kâtibde kudret olmaduğı zâhirdür, diyü beyân itmişdür. Ma'lûmdur ki şems ü kamer ü nücûm ve insân ve sâyir hayvânât Hâķ Te'âlâ'nuñ emrine musahharlardır. Yed-i kâtibde olan kalem gibidür, te'sîr-i yed kudret-i ilahiyedendür, diyü i'tikâd olunursa tevekkül ü rızâ ve teslîm maķâmı hâşıl olup ğazab u hıķd u hased ve sū-i hulķdan berî olur.

Nazm:

جهان جمله فروغ نور حق دان

هق اندر وي ز پيدا نيس پنهان

كلام حق همنه نازل بر ينست

كه باطل ديدن ازظن ظنينست

اكر كر فكر كردي مرد عاقل

هر اينه كه موئي نيست باطل

وجود پشه دارد حكمت تام [55^a]

نباشددر وجود سر بهرام

ولي چون بنكري دراصل اين كار

فلك رابني اندر حكم جبار

منجم چون زلیمان بی نصیبست

اثر کویددرین شکل غریبست

همی بند که این چرخ مدور

ز حکم امر حق کشته منور²⁵⁷

Neşr: Bu yakīn ṭā‘āt u ‘ibādāta daḥı maşrūf olur. Meşelā kimūñ eklinden şeb‘-i ḥuşūline yakīnūñ gibi ṭā‘āt u ‘ibādāt müsmir-i şevāb ve bi-faḍlillāh sebeb-i vuşūl-ı ḥayāt olduğına yakīn itmek gerekdür. ²⁵⁸“ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ” ve ²⁵⁹“ وَمَنْ يَعْمَلْ ” ma‘āşī ve eznāb müstelzim-i ‘ikāb u ‘itāb olduğına yakīn gerekdür. ²⁵⁹“ ” Bir qalbde yakīn olsa ma‘āşīdür. İctināb-ı ekşer ve iktişāb-ı ḥasenāt evfer olup Ḥaḫ Celle ve ‘Alā cemi‘-i ḥāle muṭṭali‘ olduğına yakīn ḥāşıl ider. Lā-yenkaṭi‘ edeb ile ḥalvetinde oturup cemi‘ cevāḥirini ḥıfz ider. Zīrā ‘ālimü’s-serāyir idüğine yakīn ḥāşıl olmuştur. Ve a‘māl-i zāhiresini ādāb ile itdügi gibi a‘māl-i bāṭniyyesini daḥı ṭathīr idüp ḥavf u inkisār ve ḥaşyet ü ḥuḍū‘ ve zelle vü istikānet ile āyīne-i bāṭnı [55^b] tezyīn itmek gerekdür ki bu ma‘nālar şemere-i yakīndür. Ve ‘ulemā-yı āḥiret ²⁶⁰“ وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ ” emr-i cihān-muṭā‘ muḳteżāsınca ‘amel idüp ḥuḍū‘ ile tevāzu‘ ve hey’āt u sekenāt ve ḥarekātde ḥāşī‘ olmağla ‘izzet-i cebīninde envār-ı zühd ü şalāḥ

²⁵⁷ Anlamı: “Bil ki tüm dünya Hakk’ın nurunun aydınlığıdır. Hakk onda apaçık olduğundan dolayı gizlidir. Hakk’ın kelamı bunun için inmiştir ve onu batıl görmek, şüphelerin şüphesindendir. Akıllı adam düşündüğünde bir kılın bile batıl olmadığını anlar. Bir sineğin bile varlığında tam hikmet varken, Utarid ve Merih’in varlığının hikmeti olmaz mı? Fakat bu işin aslına baktığında, tüm feleğin Cebbar olan Allah’ın emrinde olduğunu görürsün. İmāndan nasipsiz olan müneccim bu ne acayip şekildir, der. O, bu dönmekte olan çarkın Allah’ın hükmüyle aydınlandığını görmez.”

²⁵⁸ Zilzal, 99/7: “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür.”

²⁵⁹ Zilzal, 99/8: “Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”

²⁶⁰ Şuara, 26/215: “Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir.”

nümāyān olup hāşî'n lillāh ²⁶¹“ لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ” tuğrā-yı garrāsı menşūr-ı hāl ü ‘unvān nāme-i ef‘alleri olur ve keşret-i kelām u dılıkda istiğrāk-ı tām ve sūr‘at-i hareket ü nuṭṭda āşār-ı ḥiddet-i ‘alāyim emn ü ğaflet olup mūcib-i nekāl-i āḥiretdür. Hāşā ki ‘ālem bu ḥaşleti ihtiyār ide zīrā bu ḥaşlet nekbet-şi‘ardur.

Sühey1-i Tüsterī Ḥazretleri ‘ālim olanları üç kısma takşim itmişdür. Evvel kısmı Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ vücūdını ve o evāmir u nevāhīsini bilür ammā ‘uḳūbāt-ı şedīdesinden ğāfil ve niḳam-ı aḥvālinden cāhil ola. Bu zümre aşḥāb-ı fetvādur ki ḥelāl ü ḥarāmını beyān itmekle dünyevī zimmetlerini ibrā iderler ammā ḥaşyetullāh bunlardan ba‘īd ve müşāhede-i āşār-ı tecellīyatdan nā-ümīdlerdür. İkinci kısmı ‘ālim-i billāh olup Ḥāl-ı arz u semā Ḥaḳ Celle [56^a] ve ‘Alā idüğünü bilüp ammā envā‘-ı ‘uḳūbāt-ı ‘aẓīme ve ni‘am-ı cesīmesini bilmeyendür. Bu zümre ‘āme-i mü‘minīndür. Üçüncü kısmı Ḥaḳ Te‘ālā Ḥazretini bilüp ve envā‘-ı ‘uḳūbāt ve eşnaf tehdīdātını aňlayup ni‘meti idrāk ve ‘aẓāb-ı ‘aẓīminden Cenāb-ı ‘İzzet’uñ lutf u kerem ü kibriyāsına i’tikād-ı pākile ilticā idüp derūnını ḥıḳd u ḥasedden pāk idendür. Bu, zümre-i şiddīḳın ve fırḳa-i muḳarrabīndür.

‘Ulemā-i āḥiret şānındandur ki ‘ulūmunda i’timādı başīret üzre olup şafvet-i ḳalb ile idrāk-ı ‘ulūm idüp ancaḳ şuḥuf u kitāba merbūṭ ve ğayrıdan istimā‘ itdüğü üzre taḳlīde menūṭ olmaya. Hemān şāḥib-i şer‘ u aşḥāb-ı ‘izām muḳallidi olup ve i‘māl-i a‘māl eyleyüp ‘umūr-ı āḥirete iştiğāl idüp esrār-ı aḳvāl ü a‘mālde şedīdü’l-baḥş ola. Yoḥsa mesmū‘ı olduğı ve muṭāla‘a itdüğünü mücerred ḥıfz idüp ‘amel itmese ehl-i ‘ilm olmaz. Belki vi‘ā-yı ‘ilm olur. ‘İlme zarf olmaḳdan ehl-i ‘ilm olmaḳ lāzım gelmez ve mücerred şānı ḥıfz olup ḥükm ü esrār-ı ‘ulūma muṭṭali‘ olmayana [56^b] ehl-i ‘ilm ıtlāk-ı şāḥiḥ olmaz. Ammā

²⁶¹ Bakara, 2/41’den nakıs iktibastır: “Elinizdekini (Tevrat’ın aslını) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur’an’a) İmân edin. Sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın, yalnız benden (benim azabımdan) korkun.”

kalbde keşf-i ğitā idüp nūr-ı hidāyet-i Hudā ile munevver olsa nefsinde metbū⁶ ve muḳallid olup ğayra taklīd andan baʿīd olur.

Naẓm:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

Kürre-i maʿnāda dānā olsan

Topṭolu sen dürr-i deryā olasun

Ḳīl ü ḳāl ile bulunmaz rāh-ı Hāḳ

Ḳāle ḳalanlar olur gümrāh-ı Hāḳ

Ol ki olur ʿilm-i dīnden behre-mend

Dü-cihānda ser-firāz u ser-bülend

Neṣr: Keşf-i yakīn ile olan ʿilm-i sūtūrdan taʿallüm ü tebyīn ile olan ʿilm ile müsāvī olmayup mücerred mesmūʿa iʿtimād ğayr-ı maraḏī olduğu muḳarrerdir. *Leyseʿl-ḥaberu keʿl-ʿayān*²⁶² ve kütüb ü teşānīfe iʿtimād mücerredten daḥı aḳvā idüğü muḳarrerdir. Zīrā zamān-ı şaḥābede kütüb u teşānīf yoğ idi. Hicret-i Ḥazretʾden yüz yigirmi yıl mürür itdükde cemīʿ-i aşḥāb rıḍvānullāhi Teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn ve ecille-i tābiʿīn intikāllerinden soñra teʿlīfe şürūʿ olunmuşdur. Aşḥāb-ı kibār “Teʿlīf itmek, ḥalkı ḥıfẓdan iġfāl ü tedebbür ve tefekkür-i ḳudretullāhdan işġāl ider.” dirler idi. Ḥattā Ḳurʾān-ı ʿAzīm cemʿ olunup cilde vazʿ olunmağı münāsib görmezler idi. “Ḥazret itmemişdür, biz nice cesāret idelüm.” dirler idi. Ḥazret-i ʿÖmer [57^a] raḍıyallāhu ʿanh ḥalkuñ keslinden ve baḥş u cidālinden mā-beynlerinde nizāʿ īḳāʿ olunmak ihtimāli ile ittifāk baʿzı aşḥāb ile āyet-i beyyināt-ı Ḳurʾānʼı cemʿ idüp muşḥaf itmegi münāsib görüp Ḥazret-i Ebū Bekr raḍıyallāhu ʿanh ḥuzūr-ı müstevcibüʿs-sürūrlarına ʿarz olundukda tecvīz buyurup mesrūr oldılar ve cemʿ-i Ḳurʾān-ı ʿAzīm şürūʿına fermān itdiler. Ḥazret-i Mālik eḥādīşden

²⁶² Anlamı: “İşitmek görmek gibi değildir.”

*Muvattā*²⁶³ nām kitābı te'lîf itdükde aşhâb-ı kibâr itmedi. "Bu bid'atdır." diyü İmâm Ahmed Hanbel Hazretleri inkâr iderlerdi. İslâm'da evvel taşnîf olunan kitâb *İbn-i Cüreyc*²⁶⁴ dır. Hazret-i Mücâhid ve 'Aṭâ ve aşhâb-ı İbn-i 'Abbās'dan nakl olunan rivāyetleri cem' idüp āsâr-ı ḥurūf-ı tefâsirde te'lîf itmişdür. Şoñra *Ma'mer bin Râşid es-San'ânî*²⁶⁵ kitâbıdır ki sünen-i şettâyı cem' itmişdür. Ba'dehü İmâm Mâlik Hazretlerinin *Muvattā* nām kitâbıdır. Qarn-ı râbi'de muşannefât-ı keşîre olup kelâma müte'allik niçe kitâb te'lîf ve va'z u tezkîre müte'allik niçe niçe taşnîf olunmuşdur. Ve 'ilm-i yakîn mütederris olup şîfât-ı nefis ve mekâid-i şeytândan ihtirâzı müfîd olan 'ilm-i ğarîb olmuşdur. [57^b] Zamānemizde ḥod 'ilm manşıbdan 'ibâret olup 'âlim-i billâh olanlar ḥaḳîkatde ma'dûm olmuşdur. Muḥaşşal 'âlim-i billâh olanlara aqvâl aşhâb-ı kibâr ve aḥvâl ebrâr-ı aḥyârdan istifsâr ve tefahḥuş idüp zimâm-ı semend-himmetleri maşrûf ve 'inân-ı eblâk-'azîmetleri ma'tûf olan maḥal ne idüğini bilüp anuñla amel itmek lâzımdır. Anlaruñ ekşer aḥvâli murâkabe ve ḥüzn ü tedbîr ve mücâhede-i nefsi ve aḥvâl âhireti tefekkür idi.

Ma'lûm oldı ki zamānenüñ a'lemi Ḥaḳḳ'a aḳreb ve aşhâb-ı 'izâma eşbeh olup üslûb-ı silki zabt idüp nefsinı ḥabl-i metin-i 'ilm ü 'amele rabt ile kendi 'aybına meşğûl olup 'uyûb-ı nâsdan baḥş itmeyendür. Zîrâ Rasûlullâh buyurmuşdur ²⁶⁶ "توي لمن شغل عيبه عن عيوب الناس" ve muḥaddeṣât-ı umûrdan mehmâ-emken ihtirâz itmek levâzım-ı ehl-i 'ilmdendür. Ebû Sa'îd-i Ḥudrî Hazretleri şâlât-ı 'ıyd içün muşallâda Mervân minber iḥdâş itdükde "Yâ Mervân, bu bid'at ne fuzâḥat ve ne kabâḥatdır." didükde Mervân "Ḥaḳḳ çoğalmışdur, istima' içün minber lâzımdır, bid'at degildür, belki ḥayr-ı

²⁶³ el-Muvatta: İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) sahih rivayetleri derlediği eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Yaşar Kandemir, "el-Muvatta", **TDVİA**, C. XXXI, İstanbul, TDV Yay., 2006, s. 416-418.

²⁶⁴ İbn Cüreyc: Ebü'l-Velîd Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî (ö. 150/767). İslâm tarihinde kitap yazan ilk müellif olduğu söylenen tefsir, hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Cerrahoğlu, "İbn Cüreyc", **TDVİA**, C. XIX, İstanbul, TDV Yay., 1999, s.404-406.

²⁶⁵ Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî (ö. 153/770). Yemen'de hadisi ilk tedvin eden tâbiî, muhaddis ve fakih. "el-Câmi'" adlı eseri günümüze gelen hadis kitaplarının en eskisi olup eserde 1614 hadis bulunur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Hatiboğlu, "Ma'mer b. Raşid", **TDVİA**, C. XXVII, İstanbul, TDV Yay., 2003, s. 552-554.

²⁶⁶ Anlamı: "İnsanların ayıbı ile meşgul olmayıp daima kendi ayıbı ile meşgul olan." Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 13/142, no 10079.

maḥẓdur.” didükde Ḥazret-i Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī ḳasem idüp “Bu günden soñra saña şalâtda [58^a] iḳtidâ itmeyeyim. Zîrâ Ḥazret-i Raşûl şalât-ı ‘ıyd u istişḳâda tîr-i hidâyet gibi gâh ḳavs-ı sa‘âdet-intimâlarına ve gâh ‘aşâlarına ittikâ buyururlar idi.”

Nazm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Âfitâb-ı şer‘-i deryâ-yı yakîn

Nûr-ı ‘âlem rahmeten li’l-‘âlemîn

Mihterîn ü bihterîn-i enbiyâ

Reh-nümâ-yı aşfiyâ vü evliyâ

Mehdî-i İslâm hâdî-i sübûl

Müfti-i ğayb u imâm-ı vecz ü gül

Ya‘nî ol dârâ-yı dârü’l-mülk-i cân

Ḥaḳ-pây-ı ḳible-i ḥalk-ı cihân

Nesr: Zamân-ı şerîflerinde şalât-ı ‘ıyd için minber yoğ idi. ²⁶⁷“ من احدث في ديننا ما

ليس منه فهو رد ” ḥadîş-i şaḥîḥdür. Ḳadr-i ḥâcetden ziyâde olup aşḥâb zamânında

olmayan şey’i ihdâş itmek bid‘atdür ve âyet-i kerîme ²⁶⁸“ أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ

حَسَنًا ” bu ma‘nâya işâretdür.

Hikâye olunur ki aşḥâb-ı kibâr zamânında iblîs-i pür-telbîs cünûdını irsâl idüp ol zümre-i kirâmı izlâl itmek ister idi. Cünd-i şeâmet-mersûmı kendiye maḥrûme mürâca‘at idüp “Bu zümre-i kirâm gibi ḳavm müşâhede

²⁶⁷ Anlamı: “Kim ki bizim dinimizden olmayan bir nesneyi ihdas ederse o muhdesi makbul değildir.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Sulh, 5, no: 2697.

²⁶⁸ Fâtır, 35/8’den nakıs iktibastır: “Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse (kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer) mi? Allah dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini doğru yola iletir. O halde onlar için üzülererek kendini helak etme. Allah onların ne yaptıklarını biliyor.”

itmedik, şol kadar it‘ab-ı nefis itdik, birini minhâc-ı hidāyetden vādī-i dālālete idhāl itmege çāre bulmadık.” didükde iblīs-i lā‘in Seyyidü’l-Mürselīn [58^b] ve Hâtemü’n-Nebiyyīn ile.

Nazm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Seyyid-i Kā‘ināt ü Şeyh-i Rusül
Mefhâr-ı enbiyâ imâm-ı sübül

Şem‘-i Baḥḥâ çerâğ-ı Beyt-i Harâm
Şadr-ı bedr-i cihân cihân-kerem

Nebiyy-i Hâşimî Rasûl-i Hudâ
Murğ-i destân sera-yı her dü serâ

Huccet-i Hak hülâşa-i kevneyn
Raḥmet-i halk u hādī-i şekaleyn

Cem-i encüm-serîr gerdün-i ceyşdür
Meş‘al-efrûz-ı düdmân-ı Kureyş

Pâdişâh-ı diyâr-ı cüd u vücüd
Maḫşad-ı ‘âlem ‘âlim-i maḫşüd

Neşr: “Eyle muşâḥabet idüp ma‘âni-i tenzîli mu‘âyene itmişlerdür. Ammâ bunlardan soñra gelicek kavmden maḫşûda göre vâşıl olup her birini izlâl itmege nâ‘il olursuz.” diyü cünûdını sitâyiş iderek zamân-ı tâbi‘ine dâhil oldukda ke’l-evvel ‘asker-i şemet-eşerini perâkende idüp yine melâ‘în münkesirin mürâca‘at itdükde bu kavmden ‘acîb fırka-i ‘garîbe görmediñ ki ba‘zı halde izlâl itdiñ ammâ istiğfâr ile ta‘ķīb idüp seyyietleri ḥasenâta tebdîl olunur. İblīs-i mel‘ün “El-ḥak bu fırkadan dahı nesne ḥaşıl idemezşüz. Zîrâ

şihhat-ı tevhîdleri vardır ve Hâzret-i Rasûl şallallâhu ‘aleyh [59^a] ve selleme ittibâ‘ u inkiyâdları şedîd ü dalâletden ba‘îdlerdür. Ammâ bunlardan soñra kalan kavm-i müsteḥaku’l-levmden merâmıñuza vâşıl olursız. Zîrâ ḥasenâtlarına seyyi’etleri gâlip olup ğayr-ı tâ’ib olalar, bid‘at-i a‘mâlleri anları tezyîñ idüp Ḥaḳ’dan işğâl ide. Anları niçe isterseñüz izlâl idersüz.” diyü naql olundığı *İḥyâ’* da meşûrdur.

Nazm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Ey şeb-efrüz-ı süḥân ḥayrân-ı râḥ
Şeb gibi olmuş durur göñlüm siyâḥ

Ey derun-ı dilde ol pinhân olan
Dü cihānuñ derdine dermân olan

Bende-gân ḥâşıñ âzâd-ı cihân
Ehl-i diller fazluñ ile şâdümân

‘Afv iderseñ fazluña ben vâşıkam
‘Adl iderseñ pes ‘azâba lâyıkam

Bendeler işi hemân nokşân olur
Saña lâyıḳ ‘afv ile ğufrân olur

Enbiyānuñ ḥürmetiçün yâ Allāḥ
‘Ayn-ı ‘afvuña baña eyle nigāḥ

Altıncı Bâb

‘Aḳluñ şerefi ve ḥaḳîḳati ve aḳsâmı beyânındadır.

Nazm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

‘Akıldur bir nūr-ı pāk-i Zül-Celāl

Âdem anuñla bulur cümle kemāl

Şu‘lesi dil hānesin rüşen kıılır

[Tāze vü hūb u gül ü gülşen kıılır]²⁶⁹

Taht-ı dilde şāh ‘aql olsa mekân

Eksik olmaz nükte-i ‘ilme’l-yaķîn

Neşr: Bundan aķdem şeref-i ‘ilm teķaddüm itdügi ma‘lūm-ı erbāb-ı nazār olduğda medār-ı ‘ilm ‘aql idügi mütebeyyin ve muşarraḥ ve müte‘ayyendür.

[59^b] Bu taķdīrce ‘aql esās olup esāsuñ şerefi bāhir ve ‘aqluñ ‘izzet ü sa‘ādeti zāhirdür. ‘İlmüñ ‘aqlıdan zuhūrı cirm-i şems-i münīrden envārın zuhūrı ve

‘ayn-ı insāndan reviiyyetin sünūḥ u burūzı gibidür. ²⁷⁰“ أول ما خلق الله العقل فقال له

أقبل فأقبل ثم قال له أدبر فأدبر ثم قال الله عز وجل وعزتي وجلالي ما خلقت خلقا أكرم على منك بك آخذ وبك

أعطي“ ḥadīs-i şerīfi şeref-i ‘aqla dāldür. Ve Ḥazret-i Rasūlullāh şallallāhu

‘aleyhi ve sellemden Enes bin Mālīk rivāyet itdügi ḥadīs-i şerīf ²⁷¹“ الأحق يصيب

“ بحمقه أعظم من فجور الفاجروإنما يرتفع العباد غدائي الدرجات الزلفي من ربحم عز و جل على قدر عقوله

muķtezāsınca cinānda ref‘-i derecāt-ı miķdār ‘uķūl üzre olıcaķ ‘aẓm u ķadr-i ‘aql-ı beyāndan müstağnīdür.

Nazm:

²⁶⁹ Bu dize derkenardadır.

²⁷⁰ Anlamı: “Allah’ın en evvel yaratıp halk ettiği mahluk akıldır. Yaratıldıktan sonra ona ‘İleri gel!’ diye hitāb geldiğinde ileriye geldi ve ‘Geriye git!’ diye ona emredilince yine geriye çekildi. Sonra Allah buyurdu ki: Benim izzet ve celālīm hakkı için benim indimde senden ekrem bir şey yaratmadım, seninle alır ve seninle veririm ve seninle sevāb veririm ve seninle muākabe ederim.” Taberānī, Ebū’l-Kāsım Süleyman b. Ahmed, **Mu‘cemū’l-Evsat**, thk. Târik b. Avdillāh b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynī, I-X, , 7/190, no: 7241, Kahire, Dâru’l-Harameyn, 1995.

²⁷¹ Anlamı: “Hakikat şudur ki günah işleyenden çok cahil insanlar günaha isabet eder. Yarın cennet derecelerinde Allahâ yakın kulun makamı ancak akıllarına göre yüksek olur.” Heysemī, Ebū’l-Hasan Ali b. Ebū Bekr, **Buğyetü’l-bāhis ‘an zevāidi Mūsnedü’l-Hāris**, thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bākerī, I-II, 2/802, no: 814, Medine, Cāmī‘atü’l-İslāmiyye, 1992.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Ādemi 'aklı durur kılan laṭīf

'Akl ile ḥayvāndan itmişdür şerīf

'Akl kıldı bi'l-müşerref ādemi

'Akl kıldı hem Hudā'nuñ mahremi

Neşr: Bir ḥadīs-i şerīfde daḥı ²⁷²“ لكل شيء دعامة ودعامة المؤمن عقله ” buyurulmuşdur.

Ve Kurān-ı 'Azīm'de ²⁷³“ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ”

buyurulmuşdur. Medār-ı İmān 'ilm u 'aql idüğü [60^a] muttazih ve nümāyandır.

Ve 'aqluñ etemm ü efḍali Ḥaḳ Celle ve 'Alā'dan ḥaşıyet üzre olandır. Zīrā ki

ḥadīs-i şerīfde vāki' olmuşdur. ²⁷⁴“ اتمكم عقلا اشدكم من الله خوفا ”

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

'Ākil oldur kim Hudā'dan ḥavf ide

Ṭā'ate sā'ī olup ide recā

Ḥavf u ḥaşıyet arasında olup ol

Nefsini men' ide kılmaya hevā

Neşr: Ekşer 'ulemā-i kirām 'aqluñ aḳsāmında ve nefsi 'aqlıda ihtilāf idüp ḥaḳīḳat-i ḥālde dört mā'nā üstüne itlāḳ itdükleri 'ale'l-ittifāḳdur. Evvelen 'aql ile zümre-i insān sāyir ḥayvāndan mümtāzdur. Zīrā 'aql bir dūr ki 'ulūm-ı nazariyye bu nakle ḥāşıl olur. 'Āmme-i insānda bu ma'nā vardır. Kiminde bi'l-ḳuvve ve kiminde bi'l-fi'ldür. Meşelā 'ilmiden ġāfil nevm ile 'āṭıl kimseye 'ākil itlāḳ olunur. Zīrā anlar bi'l-ḳuvve 'ākıldür. Şāniyen 'aql bir 'ilmdür ki

²⁷² Anlamı: “Her bir şeyin direği vardır ve müminin direği akıldır.” Beyhâkî, **Şuâbü'l-İmân**, 2/233, no: 1587.

²⁷³ Mülk, 67/10: “Ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennem mahkûmları arasında olmazdık, diye ilâve ederler.”

²⁷⁴ Anlamı: “Akılca sizin en ziyade tamamınız ancak o kimsedir ki Rabbinden korkar.” Heysemî, **Müsnedü'l-Haris**, 2/804, no: 820.

vücūda gelür tıfl-ı maḥlūk ve mevcūd olduğda bunuñla cā'ize olanlaruñ civārını ve müstaḥīl olanlaruñ imtinā'ı ma'lūm olur. Meşelā 'adedde üç yerden ziyāde olduğına 'ilm gibi ve bir şahş iki maḥalde bir anda olmak mümteni' olduğ gibi. [60^b] Şālişen tecribeden müstefād olan umūra 'ulūmdur her emrde recc ü ḥüsrān gören insāna mücerrib ve 'ākıldürler. Rābī'an kuvvet-i 'azīzenüñ 'avākıb-ı umūra 'ārif olmasıdır ki lezzet-i 'ācileye rāğıb olan şehveti cem' idüp ḥātır-ı perīşānı umūr-ı āḥirete şarf itmege himmet iden kuvvet-i 'azīziyye şāhibine 'ākıl ıtlāk olunur. Zīrā her şey'e ikdāmı şehvet-i 'ācile ḥükmi ile olmayup 'avākıb-ı umūr mülāḥazasıyla olur. Bu daḥı ḥavāşş-ı insāniyyedendir. Belki bu ḡāyet kaşvī ve nihāyet maṭlūb-ı a'lādur.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Çünkü gözler iş aḥirini ḥakīm

Olmaz āḥrinde ümmet aña nedīm

Cāhilüñ çün gözetdügidür ḥāl

İder anı nedāmet-i istikbāl

Neşr: Ḥazret-i 'Alī kerremallāhu veche 'aklı iki kısma taḫsīm itmegi ihtiyār buyurup bu iki beyitle Nazm: itmişlerdür.

Nazm:

العقل عقلاں فمسموع ومطبوع

ولا ينفع مسموع إذا لم يكن مطبوع

ولا ينفع مطبوع إذا لم يكن مسموع

كما لا ينفع الشمس وضوء العين ممنوع²⁷⁵

²⁷⁵ Anlamı: "Akıl iki çeşittir: Mesmu akıl, matbu akıl. Matbu akıl tabiat akılı, mesmu akıl, işitsel akıl. Tabiat akılı olmadan işitsel akıl fayda vermez. Aynı şekilde işitsel akıl olmadığında da matbu akıl fayda vermez. Nasıl ki gözün ışığı söndüğünde güneş fayda vermediği gibi."

Neşr: ‘Akl-ı evvelden murād Ḥazret-i Risālet-Penāh²⁷⁶ “ما خلق الله عز وجل خلقا أكرم إذا تقرب الناس بأبواب البر والأعمال الصالحة فتقرب أنت بعقلك”²⁷⁷ [61^a] kavlinde olan ‘ağıldur, diyü şāhib-i *İhyā* beyān ider.

Ve Ebū Derdā Ḥazretlerine Ḥazret-i Rasūlullāh buyurmuşdur ki²⁷⁸ “ازدد عقلا تزدد من ربك قربا”²⁷⁹ ve Ḥazret-i Ebū Derdā beyān itmegi recā itdükde buyurmışlar ki²⁷⁹ “اجتنب محارم الله تعالى وأد فرائض الله سبحانه تكن عاقلا واعمل بالصالحات من الأعمال”²⁷⁹ ḥadīs-i şerīfnde evvelen ‘aql dağı kısm-ı āhirdendür ki mecārimullāhdan ihtirāz ve ferāyızullāh edāsına ısrārı mutazammın ola.

Nazm:

[*Fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün*]

‘Āqıl oldur nefsini zabt eyleye
Zülf-i dilber-veş perīşān itmeye

Bağlaya zencīr-i şer‘a her zamān

Nefsinün yoluna dā’im gitmeye

Neşr: Ve bir rivāyetde dağı Ḥazret’den nakl olunur ki ‘ālem ve ‘ābid ve fāzıl olandan su’āl olunduğda buyurmışlar ki “‘Ābid ve fāzıl olan ‘ağıldür.” Tekrār Seyyidü’l-Mürselīn ve’l-Ahyār’dan su’āl itmişler ki feşāḥatı zāhir ve mürüvvet ü seḥāsı bāhir olan ‘ağıl degil midür? “Mürüvvet ve seḥā ve iḥsān metā’-ı

²⁷⁶ Anlamı: “Allah, katında akıldan ekrem diğeri bir mahlûku yaratmamıştır. “ Irākî, **Muğnî ‘an Hamli’l-Esfâr**, 2/713, no: 2601.

²⁷⁷ Anlamı: “Gönül kapısına ihsan ve güzel amel ile insanlar yaklaşırsa sen dahi aklın ile yaklaş.” Irākî, **Muğnî ‘an Hamli’l-Esfâr**, 2/713, no: 2602.

²⁷⁸ Anlamı: “Akli ziyade eyle, ta ki Rabb’ine yaklaşman fazla olsun.” Heysemî, **Müsnedü’l-Hâris**, 2/808, no: 829.

²⁷⁹ Anlamı. “Rabb’inin haramlarından çekinerek ve sakınarak farzlarını eda edersen salih olursun. Ve güzel amel işle, ta ki dünyanın aciliyetinde yükselmen ve kerametın çoğalsın ve dünyada ve ahirette Rabb’in ona yaklaşırsın ve izzete nail olasın.”

ḥayāt-ı dünyādur ammā metā‘-ı āḥiret Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet [61^b] katında taḳvādur.” Ma‘lūm olduğu ‘āḳıl muttakī olan imiş. Eger dünyāda ḥasīs ü denī olursa olsun ‘ibret, taḳvā ve ṣalāh ve ‘ibādet ile nā‘il-i fevz ü felāḥ olmaḡadur.

Nazm:

بکن کاري که سودي دارد اخر

بسر باران جودي بارد اخر

نخست ازکسب دانش بهره ورشو

ز جهل اباد نادانان بدرشو

چوکسب علم کړدي در عمل کوش

که علم يي عمل زهراست وبي نوش

چه حاصل زانکه دراي کميّارا

مس خودرانکرده زرسارا²⁸⁰

Neşr: Temhīdāt-ı muḳaddim-i sābıḳa ile şeref-i faẓl-ı ‘ilm ü ‘amel zāhir olup her vechle ‘ilm ü ‘amel medār-ı dünyā vü āḥiret ve merkez-i dā‘ire ‘izzet ü sa‘ādet olup farz olan mertebesi ma‘lūme oldı. Ey nāzır! Kitāb-ı ḥaḳīr ü faḳīr olan zāt-ı ḥāṭır hıç bu sa‘ādetüñ verāsında devlet mutaşavver midür ki ‘ālim ü ‘āmil olanlar nūr-ı ‘ilm ü ma‘rifet ile izā‘at ve vufūr-ı dānişle ifāza ve hidāyet eyleyüp tır-i nādānīde serāsīme ve meṭmūra-i cehlde ḥayret-zede olanlara minhāc-ı sa‘ādet ve meḥacce-i devlet-i sülūkına hādī ve reh-nümā olduklarından mā‘adā nefsi zālimi te’dīb ve aḥlāḳ-ı seyyi‘eyi tehzīb itmekle

²⁸⁰ Anlamı: “Nihayetinde faydası olacak bir iş, sonunda başına rahet yağmuru yağdıracak bir şey yap. Önce bilgi kazan ve cahillerin cehalet şehrinden çık. İlim kazandıktan sonra, amel etmeye çalış. Çünkü amelsiz ilim, zehir gibidir. Diyelim ki kimiya ilmini biliyormuşsun, kendi bakırını altın yapmadıktan sonra ne fayda?

mücib-i hülûs-ı a‘mâl [62^a] olup hizmet-i Rabb-i müte‘âla kûşîş u iştiğâlde olalar. Gerçi dünyâda ahsen-i eşyâ şîhhat ve e‘yab-i eşyâ ‘âfiyet ve etemm-i eşyâ emn, elezz-i eşyâ ğınâ, e‘azz-ı eşyâ dîndür. Bunlaruñ dahı medâr-ı intizâm u qarârı ‘ilm olmuştur. Eger ‘âlim olmaz ise meşelâ sermâye-i mâlını harâma şarf itmekle nakd-i ‘ömrini harc u telef ider ve ‘âfiyet ve selâmetuñ medârı ‘ilm olduğına bu şehâdet ider ki meşelâ ekl ü ta‘âmda ziyâde tenâvül idüp mertebe-i isrâfa varırsa el-‘iyâzü billâh niçe emrâza bâ‘iş olmağla esâs-ı şîhhat rahne-i hâdiş olur. Veyâhüd keşreti ekl ile sıklet gelüp mâni‘-i ‘ibâdet olup sermâye-i ‘ukbâ olan tâ‘ati huzûr-ı kalb ile edâ mümkün olmaz.

Ve e‘azz-ı eşyâ dîn iken dînuñ medârı ‘ilm olduğu âşikârdur. Ve emn ü emân lezzetini câhilden ehl-i ‘irfân ziyâde hissitdüğü nümâyândur. El-hak ‘ilm-i tâc-ı ibtihâc ‘âkil-i surûr-ı sîne-i kâmindür. ‘İlm, sermâye-i dünyâ vü ‘ukbâdur. ‘İlm, zînet-efzâ-yı kalb-i dânadur. ‘İlm, hidâyet-i Hâzret-i Hâk ve Feyyâz-ı Muṭlak’dur. ‘İlmüñ şerefi tahrîr ü beyân hadd-i beşerden efzûn ve aḥşâ ve ta‘dâd [62^b] dâ‘iresinden bîründür. Şol ‘âlim ki ‘ilmle ‘âmil olup ma‘rifetullâha vâşıl ola.

El-âyet: 281 “ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ” âyet-i kerîmesinde mestûr olan erbâb-ı ‘ilmden ma‘dûd u mezbûr olur.

Ey ferzend-i kâmil ve ey birâder-i ‘âkil! Zîmmet-i himmet ki farz olan ‘ilmi ta‘lîm idüp ‘âlimen edâ-yı mefrûzât ü vâcibât iderseñ ṭarîḳ-i müstakîme sâlik olup lezzet-i ‘ilm ü ‘amelden zevk idüp bîdâr ve hem-râz ehl-i hâl olup kîl ü kâli terk idüp zümre-i ‘ulemâ-i râsihînden olursın kim anlar vereş-i enbiyâ vü mürselîndür. Eger farz olan mertebe-i ‘ilmi ta‘allüm itmeseñ işm olup müsteḥakḳ-ı iḳâb-ı ilâhî olursun. 282 “ الدين النصح ” muḳtezâsınca ta‘allüme kâbil olan vücûd-ı kâmillere pend ü naşîhat olunur ki 283 “ اطلبوا العلم من المهد إلى الحد ”

281 Ali İmran, 3/18’den nakıs iktibastır: “Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’tan başka ilâh yoktur.”

282 Anlamı: “Din nasihattir.” Müslim, **Sahîh-i Müslim**, İmân, 95/55.

283 Anlamı: “Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz.”

“ mukteżāsınca hadd-i belīg ve say‘ini dirīg idüp ta‘allümde kuşūr ve tekāsül olunmayup zümre-i efāzile dāhil olmağa himmet gerekdür. Zīrā insān kemālle insāndur yohsa cism-perver olup tena‘üm itmekle insān olmaz.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

بود معلوم هرازاد و بنده

که نادان مرده و دانا تست زنده²⁸⁴

[63^a] يا خادم الجسم كم تسعى في خدمته

انت بالنفس لا بالجسم انسان²⁸⁵

Dürüş nefse fedā’il hāşıl eyle

Melekden kadriüni sen kāmīl eyle

Kim olmaz cism ile insāna zīnet

Olur insāna ‘ilmiyle kerāmet

Neşr: ²⁸⁶“ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ ” mukteżāsınca Ḥallāk-ı ‘ālem seni tekrīm ve hil‘at-i i‘zāz u ikrām ile ta‘zīm itmişken ‘ilmle ‘āmil olmayup ma‘rifetullāhı kemā hüve haqquhū bilmeğe sa‘y itmesin. Egerçi “Mā-‘arafnāke haqqa ma‘rifetike”²⁸⁷ mukteżā-yı hilkatdür. Ammā meh-mā-emken ol ʔarafa sa‘y ve gūşis itmek gerekdür ki hāṭıra-i qudse fi’l-cümle insān taḥşīl oluna ve ‘ulemā-i dīn ve fuṣalā-yı yaḳīn üstine vācibdür ki nuşḥ u pendī dirīg itmeyüp medār-ı emn ü emān olup velī-i ni‘met olan Sulṭān-ı Celīlū’ş-Şān’ı ḥayra sevḳ itmekde sa‘y-i

²⁸⁴ Bu beyit Farsçadır. Anlamı: “Esir ve azat olan (her kes) bilir ki cahil ölüdür, âlim ise canlıdır.”

²⁸⁵ Bu beyit Arapçadır. Anlamı: “Ey bedenine hizmet eden! Nice kişiler onun hizmetinde koşturmaktadır. Sen ise cisminle değil nefsinle insansındır. “

²⁸⁶ İsrâ, 17/70’ten nakis iktibastır: “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”

²⁸⁷ Anlamı: “Seni hakıyla bilemeyiz.”

beliğ idüp ²⁸⁸“ طلب العلم فريضة علي كل مسلم ” ḥadīs-i şerīfi ifāde ve lüzūm-ı ta‘allüm ü istifādeyi beyān ve me‘ānī mārru’z-zikriyi taḥkīk ve ‘ayān ide. Tā ki zamīr-i münīr, pādişāh-ı ḥurşīd-naẓīr bu ma‘nādan müstefīd ola.

Meşnevî:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Elā ey pādişāh-ı rub‘-i meskūn

Sa‘ādet yār ü ‘izzet saña maḥrūn

Çalış ‘ilm ile it itmām u ikmāl

Gel ey sultān-ı ‘ālem eyle taḥşīl

[Saña çün zāhir oldı faşl-ı a‘māl]²⁸⁹

[63^b] Fünūn-ı ‘ilmi sa’y it eyle tekmīl

Gel evvel it kelāmullāhı ezber

İki ‘ālemde ol merd-i hüner-ver

Esās-ı ‘ilmi sa’y it eyle iḥkām

Pes andan şoñra eyle naḫz u ibrām

Vücūh-ı naḥv ü şarfı eyle taḥkīk

Kemāl-i ḥıfz ile taḥrīr ü taḥkīk

Selef aḳvālını iz‘ān eyle

Cemīlü’z-zannolup itḳān eyle

²⁸⁸ Anlamı: “İlim istemek her Müslüman için farzdır.” İbn Mâce, **Sünen**, Mukaddime, 17, no:224.

²⁸⁹ Bu dize derkenardadır.

Kim anlardur hüdât-ı şer‘-i İslâm
Nazar-gâh-ı cemâl-i feyz u ilhâm

Beyânıyla bedî‘i eyle îzâh
İdüp sa‘y-i belîği oğu Miftâh

Ki feth olup saña bâb-ı feşâhat
Ola mahfûzuñ esrâr-ı belâgat

Çü hâşıl eyledüñ aşl [u] fûrû‘ı
Kıl imdi ‘ilm-i tefsîre şürû‘ı

Mezâya vü nikât ıtnâb u îcâz
Müyesser ola saña vech-i i‘câz

Odur sermâye-i dünyâ vü ‘uqbâ
Odur pîrâye-i evvel ü uhırâ

‘İlim-veş ‘ilm ile olup ser-efrâz
Kemâl eyle gel ol ‘âlemde mümtâz

Maqâmuñ ola dâ‘im taht-ı ‘izzet
Saña yâr u qarîn ola sa‘âdet

İKİNCİ KİTÂB

Kavā'id-i 'aḳāid beyānındadır.

‘Arabî:

الحمد لله عالي الوصف والشان

منزه الحكم عن اثار بطلان

منه الصوة علي مبدئ شرايعه

نبينا المصطفى من نسل عد نان²⁹⁰

Neṣr: Sipās-ı bî-kıyās Rabbü'n-nāsa sezādur ki ḥamd ü şükri rāfi‘-i ḥicāb ve ḥādî’s-sübül olup ol Ḥallāḳ-ı cüz’ ü kül-i [64^a] riyāzet ve taḳvā-yı sebeb-i irtifā‘ zulumāt-ı ḥiss ve îmān-ı bi’l-ğayb, miftāḥ-ı ḥazāyîn-i keşf-i ḳudsi, kulüb-ı ‘ārifān-ı celāl-i eḥadiyyet ve ‘āşikān-ı cemāl-i şamediyyet, āşār-ı taḳvā vü tevḥîd ile behiştten ḥişşedār olup bişāt-ı ḳurb-ı ilāhîye ḳarîn ve envā‘-ı meserrete rehîn olmuşlardır. Ve dürer-i şalât ü selām ve taḥiyyāt-ı maḥrem-i ḥalvet-serāy-ı “ḳābe ḳavseyn” ve ser-ḥalāş-ı kevineyn Muḥammed ü Muştafa’ya ve âl ü aşḥāb ve sāyir sükkān-ı sürādiḳāt-ı melekût ve ḥicāb-ı bār-gāh-ı ceberüte nişār olsun ki sedene-i Ka’be-i eḥadiyyet ve ḥazāne-dārān-ı esrār-ı ulūhiyyetdürler. Ma’lûm-ı erbāb-ı ‘ulûmdur ki vaḥāmet-i hevā-yı ḍalāl ircā-i afāḳa sārî ve enhār-ı cevr ü bida‘ aḳtār-ı maḡrib ve maşriḳa cārî olup²⁹¹ “ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ” āşārı zāhir ve²⁹² “وسيعودالاسلام غريبا” mażmûnı bâhir olmağla rûy-ı âfitāb-ı îmāna fışḳ u ‘isyān ile küsûf ṭārî olup

Beyt:

²⁹⁰ Anlamı: “Hamd, vasfı ve şanı yüce Allah’a aittir. Onun hükmü batıl etkilerden münezzehtir. Allah tarafından şeriatın kaynağı olan ve Adnan neslinden seçilen Hz. Peygamber’imiz Mustafa’ya salat ve selam olsun.”

²⁹¹ Rum, 30/41’den nakıs iktibastır: “İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.”

²⁹² Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, **Kitâbü’z-Zühdi’l-Kebîr**, thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut, Dâru’l-Cinân-Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1987.

کر مخالف خواهي اي مهدي بياز اسمان

ورموافق خواهي اي رجال يکړه سرنرار²⁹³

طائفه من امتي²⁹⁴ “Ma‘naları nümāyān olmağa qarīb olup ammā lā-yezāl” Nesr: [64^b] olan ḥadīṣ-i şerīfi üzre ‘arīfān-ı esrār-ı ulūhiyyet [64^b] olan ḥadīṣ-i şerīfine “اولك خلفا لله في ارضه وصفوته في خلقه”²⁹⁵ zinde-dilān ve ‘Īsā-nefesān ki²⁹⁶ “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ”²⁹⁶ va‘d-i sa‘adet-maḥrūnı zāhir ü ‘ayān olup imtidād-ı dīn-i Muḥammedī ve izdiyād-ı şer‘-i Aḥmedī’ye beḳā-yi ‘ulemā-yı ‘āmilīn ü evliyā vü şālihīn sebep oldı. Ol zümre-i ‘izāmuñ enfās-ı ḥayāt-encāmlarından recā olunur ki kitāb-ı Ḥazret-i Ḥudā’ya muṭābık ve sünen-i Ḥātemü’l-Enbiyā’ya muvāfık beyanı esrār-ı ĩmānda kemiyyet-i ḥāme-i irḥā-i ‘inān müyesser olmaḳ bābında himmet-i hümā-hemtāların maşrūf ve cānib-i bende-i dīrīneye luṭf u iḥsānların ma‘ṭūf kıllalar. Tā ki bu kitāb ‘izzet-iktisābı muṭāla‘a kılan delīller behre-dār u ḥaḳīḳat-ı āşār ola.

İmdi bu kitāb-ı ‘izzet-nişān ve şadāḳat-‘unvān altı bāb üzre taḥrīr olup bāb-ı evvelinde meşḳūt-ı nübüvvetden ṭālī‘ ve hüveydā olup meşābih-i dücā olan eḥādīṣ-i şaḥīḥden bir ḥadīṣ-i şerīf ĩrād olup uşul ü fūrū‘ı ḥasbe’l-maḳdūr beyān olunmağa [65^a] şürū‘ olındı.²⁹⁷ “قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه بينما نحن

²⁹³ Anlamı: “Muhaliif istiyorsan eğer ey Mehdi gökyüzünden in. Muvafık istiyorsan eğer ey Deccal ortaya çık.”

²⁹⁴ Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn, **Müsneḍü’r-Rûyânî ve bi-zeylihi’l-müstedrek mine’n-nusûsi’s-sâkıta**, nşr. Eymen Ali Ebû Yemânî, I-III, 1/413, no: 635, Kahire, Müessesetü Kurtuba, 1995.

²⁹⁵ İbnü’l-Vezîr, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim, **el-Avâsım ve’l-Kavâsım fi’z-zeb ‘an Sünneti Ebi’l-Kâsım**, nşr. Şu‘ayb el-Arnaût, I-IX, 3/426, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1994.

²⁹⁶ Hicr, 15/9: “Kur’an’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.”

²⁹⁷ "Cibril Hadisi" olarak bilinen bu hadiste, vahiy meleği Cebrail'in Hz. Peygamber'e bir insan suretinde gelerek İslâm, ĩmân, ihsan ve kıyametin zamanı gibi konularda sorular sorması ve Rasûlullah'ın ona cevaplar vermesi olayından bahseder. Temel hadis kaynaklarında ilk dönemlerden itibaren son derece yaygın bir şekilde nakledilen bu hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bekir Tatlı, **Cibril Hadisi ve İslam Düşüncesine Yansımaları**, Ankara, Diyanet Vakfı Yay., 2015; Bekir Tatlı, "Modern Hadis Tenkit Üslûbu Üzerine-Cibril Hadisi ile İlgili Temelsiz

عند رسول الله صلى الله عليه و سلم اذ طلع علينا رجل شديد بياض الشيباء شديد سواد الشعى لا يري عليه اثرالبسض ولا يعرفه منا احد حتى جلس الى النبي صلى الله عليه و سلم و استدر كتبه الي ركبتيه و وضع يديه على فخذه فقال يا مہمد اخبرني عن الأيمان فقال ان تؤمن بالله و ملائكته و كتبه و رسله و اليوم الآخر و يؤمن بالقدر خيره و شره من الله Cenāb-ı Hāzret-i ‘Ömer bin el-Haṭṭāb raḍıyallāhu ‘anh bir gün Hāzret-i Hābīb-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem sāḥa’-i ‘ālī vü kirāmı ve meclis-i ‘azīz vü sāmīlerinde şeref-i şoḥbetleriyle müşerref iken beyāz cāme ile bir kimesne zūhūr itdi. Şaç ve meḥāsinleri gāyet siyāh idi ve eşer-i seferden müberrā olup ‘alāyim-i sefer müşāhede olunmayup aşḥāb-ı kirāmdan birimiz ol kimesneyi bilmez idik. Raşūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ile oturdı ve dizlerini mübārek dizlerine tayıdı ve ellerini faḥzına kōdı. “Yā Muḥammed, ĩmāndan baña ḥaber vir.” didi. Ve Hāzret-i Risālet-Penāh [65^b]daḥı “Īmān, Allāh’uñ vaḥdāniyyetine ikrār ve melā’ikesine ve irsāl olunan kitābına ve rusūle ve yevm-i kıyāmete ve ḥayr u şer Hāzret-i Allāh’dan idüğine ikrār ve taşdıkdır.” buyurdukda ol kimesne “Şādıksın yā Muḥammed!” didi, diyü naḳl buyurmuşlardır. Şiddet-i beyāz-ı cāme kemāl-i nūrāniyyetine ve şafvet-i bāl ve nihāyet-i ṭahāretine ve şiddet-i sevād-i şa’r-i kemāl ḥüsn ü kuvvetine ve ṭaleb-i ‘ilm ‘unfüvān-ı şebābda münāsib olduğına işāretdür. Ve eşer-i seferden ‘ārī olup aşḥāb-ı ḥikmet-şi’ār bilmedükleri ile tamām ḥadıṣ-i şerīfde Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem²⁹⁸ “ما المسؤل عنها باعلم من السائل” buyurdıkları ol kimesnenüñ Cebrāīl ‘aleyhi’s-selām olduğına delil-i tāmmdur. Ve Hāzret-i Cebrāīl’üñ taşdıķı kılup sāmī’inde kelām-ı Seyyidü’l-Mürselīn ziyāde temkīn içün ola. Veyāḥūd su’āl-i ḥāzırīn içün olduğını tebyīn ola ve Hāzret-i Cebrāīl idüğünü müstemi’ine i’lān içün ola ve tamām-ı ḥadıṣ-i şerīfde²⁹⁹ “فانه جبريل اناكم” bunı mü’eyyeddür. Ve tamām-ı ḥadıṣ inşā’allāh maḥallinde zikr

Bir Eleştirinin Eleştirisi-", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), C.10, S.1, 2010, s. 67-85.

²⁹⁸ Müslim, **Sahih-i Müslim**, İmân, 1/8.

²⁹⁹ Müslim, **Sahih-i Müslim**, İmân, 1/8.

olunur. Ve meleke-i şüret-i beşeriyyete mütemessil [66a] olması ³⁰⁰ “فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا” naşş-ı maḥşûsıyla sābit ü menşûşdur. Ba‘zı şurrāḥ fa’ḥzeyhi zamīrini Ḥazret-i Rasūl şallallāhu ‘aleyhi ve selleme ircā‘ itmişler. Ammā taleb-i ‘ilmde ḥuzū‘ ve istirāḥate ve tevāzu‘ ve meskenete aḳreb olan Ḥazret-i Cibrīl’e ircā‘dur. Zīrā ki de‘b-ı ta‘allüm kendi ellerini kendi faḥzına vaż‘dur. ³⁰¹ “لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا” āyet-i kerīmesi üzre terk-i edep ve ḥāric-i de‘b iken “Yā Muḥammed!” diyü ism-i şerīfleriyle nidā itmek sā’ilüñ melek olduğunu iş‘ār ider. Ve ta‘līmen “Yā Raşūlallāh!” demek münāsib iken zāhirden ‘adüvle sebep ne ola, diyü i’tirāz olunursa münādāt-ı Cibrīl, āyet-i kerīmenüñ nüzülünden evvel ola, diyü redd-i i’tirāz kābildür. ‘Alā ṭarīķi’l-icmāl īmān, ḥadīş-i şerīfden ma‘lūm oldı. Lākin tafşīl olunur ki īmān lisān ile ikrāra ve taşdıķ-i cināna dirler. Ya’nī Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ vaḥdāniyyetine ḳalb ile taşdıķ ve lisān ile ikrār idüp zāt-ı Vācibü’l-Vücūd’ı müstecmi‘-i cem‘-i şifāt olup Ḥālīķ-ı ‘ālimü’ş-şuhūd ve fātır-ı her mevcūd olduğunu bilüp peyker-[66b] bend ve naḳş-güşā-yı nigāristān divān-ḥāne-yi āsumānī olup nūķuş-ı nūfūs-ı mevcūdātuñ levḥasını bir ṭarz-ı ‘abḳarī üzre taḥrīr eyledügi ārā-yı verā-yı idrāk ḥurūf u lafzında vālih ü ḥayrān ve şaḥāyif-i īcād-ḥāne-i maḥlūķāta küllüñ ibdā‘ ve ḳalem-i ihtirā‘ ile şuver-i muḥaddeşātı bir resm-i rengīn üzre taşvīr eyledügi şüret-i zībāsınuñ ḥadd ü ḥālinde ve reng ü ālinde muşavverān-ı cihān-mānend-i pergār-ı ser-gerdān olup mehibb-i terkīb-i kāf u nūndan şabā-yı fıṭrat-ı hūbūb idüp ³⁰² “ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” sırrı zāhir ü mübeyyen oldı.

Nazm:

³⁰⁰ Meryem, 19/17’den nakıs iktibastır: “Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü.”

³⁰¹ Nur, 24/63’ten nakıs iktibastır: “(Ey müminler!) Peygamber’i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”

³⁰² Muminun, 23/14’ten nakıs iktibastır: “Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.”

ازودر جیش اجسام مدور

زمشرق تا بمغرب همچودولاب

بهر روز و شبي این چرخ اعظم

همي کرد ند دایم بي حور و خواب³⁰³

Neṣr: Heyākil-ārā ve mübdi‘ ve ṣāni‘-i zāyi‘-i ḡayr-ı maḥṣādur ki fiṭrat-ı benī ādemi ahālī-i ‘ālemden³⁰⁴ “وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ”³⁰⁴ hıl‘ati ile ser-efrāz³⁰⁵ “و خلق الله آدم علي صورته”³⁰⁵ luṭfiyla mümtāz kılup luṭf u fazlından müşāhede-i dīdārını iḥsān idüp dārü’l-ḥulūdda ol zāt-ı mevcūd cihet [67^a] ve ḥudūddan ‘ārī müşāhede olunması çirk-i reyb ü shebden pāk u ‘ārī bilüp kemāl-i luṭf u kereminden īrāre dārü’l-firārda ni‘metini itmām içün vech-i kerīmi ile tecellī itmesi muḳarrerdür.

‘Arabi:

ورؤيت الله بالأبصار واقعة

للمؤمنين ولكن لالحسابان

يري الهويت لامن جوهريته

اوكونه عرضاً اوسبق فقدان³⁰⁶

³⁰³ Anlamı: “Doğudan batıya çark misali hareket eden tüm cisimlerin cümbüşü ve hareketi O’ndandır. Bu kocaman felek, yeme içme bilmeden gece gündüz dolaşıp durur.”

³⁰⁴ İsra, 17/70’ten nakıs iktibastır: “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”

³⁰⁵ Anlamı: “Allah, Adem’i kendi suretinde yarattı.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, İstizan, 1; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Birr, 115.

³⁰⁶ Anlamı: “Allah’ın gözlerle görülmesi, müminler için vakidir. Lakin bundan şüphe edenler için değil. Onun hüviyeti cevherliğinden, arazlığından veya öncesinden yokluk geçtiği için değil, olduğu gibi görülür.”

Neşr: Ve Ḥayy u Ḳādir u Cebbār u Ḳahhār olup kuşūr u ‘acַz aña ṭārī olmayup sine vü nevmden ‘ārīdūr. Zātına fenā ve mevt ‘ārız olmayup mülkinde ma‘ārız yokdur. İcād u ibdā‘ ile mütevaḥḥid ve ḥalk u iḥtira‘ ile müteferriddür.

Mesnevî:

جلوه ده شاهد كلوي مهر

مشعله فروز رواق سپهر

داغ نه نا صبيه داران پاك

تاج ده تحت نشنان خاك

رنك رزسرخ رخ افتاب

نافه كشايي نفس مشك ناب³⁰⁷

Neşr: Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ maḳdūrātı ḥaddle maḥşūr ve ma‘lūmātı mütenāḥī ve maḳşūr degildür. Nücūm-ı arzīnden a‘lā-yı semāvāta dek cemī‘-i ma‘lūmāt ile ‘ālimdür. ³⁰⁸“ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ” leyle-i zulmāda zebīb-i ḡalle-i sevdāyı şaḥra-i şammāda ‘ālim bir ḳādir [67^b] ve ḥakīm ü ḥakimdür.

Beyt:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

‘İlm-i Ḥaḳḳ’a degil durur mestür

Ḳara taşda ḳarañuda ḳara mür

Neşr: ‘İlmine ḥafiyyāt ve serā’ir ve ḥarekāt-ı ḥavāṭır ve tecellīyāt-ı zamāyir celiyyāt-ı umūr gibi ḡayr-ı mestürdur. Ḥudūd u ecfāndan mümtāz ve şimāḥ u

³⁰⁷ Anlamı: “Güneşin gül yüzlü sevgilisinin yüzünü aydınlatan. Gökyüzünün ufuklarının meşalelerini yakan. Temiz alınlıların alnına işaret koyan, toprakta padişah olanlara taç giydiren. Güneşin yüzünü kırmızıya boyayan. Katıksız miskin kokusunu dağıtan (Allah)...”

³⁰⁸ Sebe, 34/3’ten nakıs iktibastır: “İnkârcılar: Kıyamet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O’ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır (yazılıdır).”

ezândan ser-efrâz bir sem‘ ve başardur ki maḥfiyyât-ı kelâm mesmû‘-ı vüzerât-ı cihan-manẓûr-ıdır. Bir laṭîfdür ki maḥẓ-ı luṭf-ı bî-girânından sîmurğ-ı bülend-pervâz-ı ‘aḳla cennet-serây-ı meclis-i ünsüñ eşyânın nişîmen ve ṭûṭî-i süḥandân şükrin maḳâle-şâḥ-ı Ṭübâ’da vaṭan ve ḥazîre-i ḳudsde mesken virdi.

Beyt:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

‘İlm efrûz-ı ‘âlem-i melekût

Meş‘al-efrûz-ı ṭârim-i ceberût

[**Neşr:**] Bir ḳahhârdur ki cebâbire-i mülûk-ı eḳâşire ve selâṭîn-i ekâsire lâf-ı cebbârî ve mübâhât-i cihândârî itmegi ³⁰⁹” لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ” tevbiḥinden lerzândur. Zîrâ lisân-ı celâl-i eḥadiyyetinden ³¹⁰” لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ” cevâbın taşriḥ ider.

Kıṭ‘a:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]

Gedâ-yı dergehidür şehr-i yârân

³¹¹ لَهُ التَّسْبِيحُ وَالتَّقْدِيسُ وَالْحَمْدُ

Cihânı sen yürütdüñ mûra ger mâr

Naẓîrüñ yok saña olmadı mânend

Ne ḳorḳuñ var kimesneden ne ümîd

Eger bir mûra virseñ mülk-i bî-ḥad

ملك عزيز لا يرد قضاؤه [68^a]

³⁰⁹ Mümin, 40/16’dan nakıs iktibastır: “O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz. Bugün hükümrânlık kimindir? Kahhâr olan tek Allah’ındır.”

³¹⁰ Mümin, 40/16’dan nakıs iktibastır: “O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz. Bugün hükümrânlık kimindir? Kahhâr olan tek Allah’ındır.”

³¹¹ Anlamı: “Tesbih, takdis ve hamd Allah’a mahsustur.”

حكيم عليم نافذا لأمرقاھر

لقد خضعت اوسلمت و تصاغرت

لغرة ذي القدس الملوك الجبابر³¹²

Nesr: ‘Älemdür bi-ğayr-i kalb-i hâlikdür, bi-ğayr-ı illet-i ahz u mu‘tîdür. Bi-ğayr-ı cārihāt-i şıfāt-ı şıfāt, halka-i mümāsıl ü zāt-ı zāt, maḥlūkāt-ı mu‘ādil degildür. Feyz-i rahmet-i ezeliye mebd’ olan Rahmān ve Rahīm, āb-ı ḥilmiyle āteş-i gāḍab-ı def‘ine menba‘ olan Kerīm ve Ḥalīm’ün rahmāniyyetine i‘timād ve rahmetine i‘tikād idüp ‘azābından emīn ve luṭfından me’yūs olmayup meh-mā-emken³¹³ “سبقت رحمتي غضبي” maẓmūnı üzre baḥr-i luṭfından reşehāt-ı iḥsān-intizārına me’nūs olmak gerekdür.” Ene ‘inde ẓanni ‘abdī bī.”³¹⁴ emr-i ‘ubūdiyyetde taḫşir itmeyüp ḥabl-i metīn faẓl-ı mübīn Rabbü’l-‘ālemīne tevekkül ve³¹⁵ “مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ” va’d-i ‘azīminden si‘at-i faẓl u ‘irfānına tevessül itmek gerekdür. Zāt-ı ‘āzamet-simātı bi-künhihā idrāk-ı verāy-ı ‘uḳül ve ezhān-ı pākdur.³¹⁶ “اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوهٌ فِيهَا مُصْبِحٌ” eşrāfāt-ı ḳudsinde ḳulüb-ı ulü’l-elbāb pervāne-vār üftān u ḥayrān ve muḳābele-i [68^b] şun’-ı ünsde başāyir-i erbāb-ı i‘tibār maḥṭūfetü’l-ebşārdur. Āferīdegāna rāh-ı

³¹² Anlamı: “Allah, meliktir, mülk sahibidir, azizdir ve takdiri geri çevrilmez. Hikmet ve ilim sahibidir ki onun emirlerinin üstüne emir yoktur. Ben muhakkak boyun eğdim, teslim oldum ve büyük, azamet sahibi mukaddes Allah’ın izzeti karşısında küçük oldum.”

³¹³ Anlamı: “Rahmetim gazabımı geçti.” Aclûnî, **Keşfü’l-Hafâ**, 1/448, no: 1463.

³¹⁴ Anlamı: “Ben kulumun zannı üzerineyim.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Tevhid, 15; 35; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Zikr, 2, 2675, Tevbe 1, 2675.

³¹⁵ İnfitar, 82/6’dan nakıs iktibastır: “Ey insan! Rabbine karşı seni aldatan nedir?

³¹⁶ Nur, 24/35’ten nakıs iktibastır: “Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.”

ma‘rifet künh-i zāt Hâzret-i Hâk beste ve semend-i efkâr-ı tîz-reftâr-ı feye’fî
idrâkinde pây-ı şikestedür. ³¹⁷“وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ”

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Ey bedîd-âvâz-ı cihân ki tuyî

Ki şinâs-ender ehibbân ki tuyî

Cihân gerçi kim olmuşdur mezâhir

Görinmez her gören ol nûrî zâhir³¹⁸

[Her ne kadar kılsa hîred ihtimâm

Añlayamaz zâtını mâ-lâ-kelâm

Beste kıılır dîdesini ḥvâb-ı ‘acz

Âhir olur ğarkâ-i girdâb-ı ‘acz]³¹⁹

Neşr: Hâzret-i Şiddîk bu ma’nâyı taḥkîk idüp “*Sübḥāne men lem yec‘al li ḥalkihî sebîl^{en} ilā mağrifetⁱⁿ illā bi’l-‘aczi ‘an ma‘rifetihî.*”³²⁰ diyü buyurmuşlardur. Bâb-ı Hâk ekser-i vâridine mesdûddur. “*Celle Cenābu’l-Hâkḳı ‘an en yekūne şerī‘at^{en} li külli vâridⁱⁿ.*”³²¹ muḳtezāsınca mevârid-i zülâl vişâle-i vâḥid eb‘ad-ı vâḥid vâşıl ve nâ‘il olurlar. Eyne’l-mâ’-i ve’ṭ-ṭîn ve Cenāb-ı Rabbü’l-‘âlemîn. Maḥbûbı bî-hemtâdur ki cemâl-i bî-mişâlinuñ ‘uşşâkı tâb-ı müşâhede-i cemâline ḥarîḳ iken vefâ ve mihribânı yüzinden zülâl-i şevḳ-i vişâle ğarîḳ eyler. Gâh deryâ-yı fenâ ile maḥv-ı vücûd idüp gâh zâtınuñ şühûdından ‘âlem vücûda getürür. Her

³¹⁷ Zümer, 39/67’den nakıs iktibasır: “Onlar Allah’ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O’nun tasarrufundadır. Gökler O’nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.”

³¹⁸ Bu beytin vezni [Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]’dür.

³¹⁹ Bu beyitler derkenardadır.

³²⁰ Anlamı: “Mahlukata kendisini bilmeyi aciz olmaktan başka bir yol yaratmayan Allah’ı tesbih ederim.”

³²¹ Anlamı: “Cenab-ı Hak, her varid olan şey için şariat olmaktan yücedir.”

evhām u havātır ki hātır-ı bendegān-ı fātire huṭūr ide, Ḥazret-i Ḥaḵ andan ‘ālī-yi muṭlaḵdur. ³²²”فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ“ [69a]

Nazm:

هیچ دل را بکنه او ره نیست
جان و عقل ازکما لش اکه نیست

وذا ته لیس مثل الممكنات فما
حکم الوجوب مع الامکان سینان

بکل شیء محیط لا اتحاد له
ولا حلول لدي اصحاب عرفان³²³

Neşr: Maḵām-ı ma‘rifet-i esmā ve şıfāt-ı Ḥazret-i Ḥaḵ ḡāyet maḵāmāt-ı ‘aẓamet ü celāl olduḡı muḥaḵḵaḵdur. Lākin sādāt-ı ṭarīḳat ve ḥazīne-dārān-ı cevāhir-i ḥaḳīḳat meşḵūt-ı nübüvvetden iḳtibās ve ilhām-ı Ḥaḵ ve irşād-ı mürşid-i muḥıḵ ile ma‘rifet-i esmā vü şıfāta istinās iderler. Gerçi nādi-i iḥsān Rabb-i Raḥmān’da nidā-yı her sākī şālā-yı nūş-ā-nūş cām-ı bākī olup her münādīnün sevḳi bu mesāk üzre münşākdur ki “Ey nīrān-ı iftirāk ve ḥarāret-i eşvāk ile sūzende vü giryān olan ‘uşşāk ve ey münzeviyān-ı zevāyā-yı ḥamḥāne-i mihr ü muḥabbet ve mu‘tekifān-ı mesācid-i şevḳ ü meveddet bāde-i cām-ı ḳurbet-baḥş-ı vişāl ve zülāl-i şafā-efzūn-ı cemāle ³²⁴”وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ” ile şālā ve meşreb-i ‘azb-ı mihr ü muḥabbetden cām-keş ve ceri‘a-

³²² Müminun, 23/116’dan nakıs iktibastır: “Mutlak hakim ve hak olan Allah, çok yücedir. O’ndan başka tanrı yoktur, O, yüce Arş’ın sahibidir.”

³²³ İlk beyit Farsça, anlamı: “Hiçbir gönül O’nun künhüne yol bulamaz. Can ve akıl O’nun kemalinden haberdar olamaz.” 2. ve 3. beyit Arapça, anlamı: “Onun zatı mahlukat gibi değildir. Varlığı zorunlu olanın hükmü, varlığı mümkün olan mahlukun hükmüyle aynı değildir. İrfan sahibine göre O her şeyi kuşatır, O’nunla hiçbir şey birleşmez ve O hiçbir şeye hulul etmez.”

³²⁴ İnsan, 76/17: “Onlara orada bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır.”

i ẖvār olan yārān u ẖullāna ³²⁵“ مِنْ كَاسٍ كَانَ مِرَاجُهَا كَافُورًا ” ile [69^b] merhabā iderler.

Ammā her heykel-i beşerde ol kudret müyesser degildir ki çeşme-i cān-baḥşı ³²⁶“ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ” reyyān ve şād u ḥandān olup dil-ḥoş ola.

Meşnevî:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Ey ḥüdāvend-i āşikār u nihān

Kār-fermā-yı gerdiş-i devrān

Vaşf-ı zātuñ kimesne zikr idemez

Şükr-i na‘mā ki kimse fikr idemez

[Neşr:] Zīrā her dile envār-ı kemāl-i ‘izzete maṭla‘ olmağa kudret virilmez ve her gūş-ı semā‘ saṭvet-i ma‘ārif-i celāl ü cemāle ṭāḳat getürmez. Bir ḳadīm-i bī-bedel ve Ḥallāḳ-ı lem-yezeldür ki sākinān-ı şavāmi‘-i cevāmi‘ çarḥ-ı kebūd ve mevcūdāt-ı ‘ālem-şuhūd ³²⁷“ أَنْسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا ” li-ma‘ānından yine ṭalebde ḥayrān ve cüst ü cūda ser-gerdāndur.

Naẓm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Her dilüñ başka başka virdi olur

Her dilüñ dürlü dürlü derdi olur

Her biri zikri içre bir şifātuñ

Bendesi anladuğı ma‘rifetüñ

³²⁵ İnsan, 76/5’ten nakıs iktibastır: “İyiler ise, kāfûr katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler.”

³²⁶ Mutaḳḳıfın, 83/28: “(O Tesnîm Allah’a) Yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.”

³²⁷ Kasas, 28/29’dan nakıs iktibastır: “Sonunda Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: Siz (burada) bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm, dedi.”

Neşr: Kūy-ı ilahīde zümre-i bende-gān-ı havāş³²⁸ “وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ” ser-çeşme-i ihtişāşından manşīb olan enhār-ı ihsāna ‘atşān “*Ve aḥyeynā kūm min mā’in.*”³²⁹ ‘azk-ı şehāb-ı ser-çeşme-i sa‘ādet-iktisāb-ı emṭārına muntazırāndur.

Nazm: [70^a]

[*Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün*]

Bilmedi kimse anı kim nedür o

الذي لا آله الا هو³³⁰

Bu kadar ol sâhada hünā vü hünāk

Sâhat-i kıdusi her cihetden pāk³³¹

Zikri anuñ zebān-beste dūrür

Viridi anuñ dil-şikeste dūrür³³²

[**Neşr:**] Ol³³³ “فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ” mebdē’i ve mu‘īd olup

Nazm:

[*Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün*]

Ol berārende-i meh ü ħurşīd

Naķş-bend-i cihān-ı bīm ü ümīd

Neşr: Zümre-i mevcūdātı tāreten İcād ve tāreten i‘dām idüp menhec-i reşīd ve silk-i sedīde hidāyet kılup şehādet-i tevḥīdi ihsān itdükden soñra ‘akāyid-i ‘abīdi zulumāt-ı teşkīk ü terdīdden maşūn u maḥrūs idüp te’yīd ve tesdīd ile ittiba‘-ı sünen-i Seyyidü’l-Mürselīn ve Ḥātemü’l-Enbiyā’ya ve āsār-ı aşḥāb-ı mükerremīne sāyık oldı. Ve ol zümre-i kirām ve fırka-i ‘izāma Ḥazret-i aḥd-i zātından ve şifāt u ef‘ālinden meḥāsin-i evşāfla tecellī itmişdür ki anuñ

³²⁸ Hadid, 57/4’ten nakıs iktibastır: “O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.”

³²⁹ Anlamı: “Sizi bir damla sudan yarattık.”

³³⁰ Anlamı: “Allah’tan başka ilah yoktur.”

³³¹ Bu beyitte vezin bulunmamaktadır.

³³² Bu beytin vezni [*Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün*] dūr.

³³³ Buruc, 85/16: “Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.”

derkinde uķŭl-i ĥayrān ve efķār u evĥām ser-gerdāndur. İllā şol zih̄n-i sedīde zāhir ũ bedīddŭr ki mazĥar-ı āşār illā ³³⁴”أَوَ الْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ“ ola.

Nazm:

[Fā' ilātŭn fā' ilātŭn fā' ilŭn]

‘Aķl u fikrŭn zātına ĥiĥ rāĥı yok

Kendi vaşfında anuñ āgāĥı yok

Cŭmle diller anda olur bī-zebān

[70^b] Enbiyā ĥāk-i rehinde cān-feşān

İki ‘ālemde odur ĥŭnkim ‘ayān

Beyne yok ‘ālemde hem andan nişān

Ger ‘ayān dirlerse ol ġāyet nihān

Ger nihān dirlerse oldur ĥod ‘ayān

Her cigerde derdinŭn bir āĥı var

Aña her bir zerrenŭn bir rāĥı var

Neşr: Ve zāt-ı luţfını ol Rabbŭ'l-‘ālemīn ĥavāş-ı muķarribīne “*Vaĥdehŭ lā şerīke leh*”³³⁵ ile ta‘rīf ve nu‘ŭt-ı celāl ũ cemāl tavşīf itmişdür ki māsivāullāĥ fi'l-i İllāĥī ile hādış ve ‘adlinden fā’iz olup aĥsen-i vücŭĥ ũzre ĥalkā meşīt ve irādeti bā’ışdür. Ĥakīm-i ‘ādil ve kādī bī-mu‘ādildŭr ki zŭlm andan mutaşavver degildŭr. Zīrā ĥŭkm-i mālīk ġayra müşādife itmez. Cŭmle maĥlŭķātı ķudretiyle iĥtirā‘ ve kemīn-i ‘ademden menaşşa-i vücŭda ibdā‘ itmişdür. Mevcŭdātı ĥalk-ı maĥz-ı fażl ĥaķdur. Zīrā ĥalk itmek vācib olmayup teklīfden

³³⁴ Kaf, 50/37’den nakıs iktibastır: “Şŭpĥesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler iĥin bir öġŭt vardır.”

³³⁵ Anlamı: “O, birdir. Onun ortaġı yoktur.”

‘arīdür. Cemi‘-i maḥlūkātı envā‘-ı ‘azāya mübtelā itse ‘adl-i şarīḥ olup zulm-i kabīḥ degildür.

Neşr: [Nazm:]

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Cümle cihān fānī beḳā pes anuñ

Zātı Te‘ālā vü teḳaddes anuñ

Ḥalka-be-güş dürridür mäh-ı nev

Leşker-i deryā vü cihān pīş-rev

Cümlesi cūdından anuñ bir eşer

Āferīneş her ne ise ser-te-ser

[71^a] **Neşr:** Bir ḳādir-i ḥakīm kār-sāzdur ki zenbūr-ı ḥaḳīrūñ deheninden

³³⁶“فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ” fā‘idesin ta‘biye itmekle aḳrānından mümtāz ve dūd-ı za‘f-ālūduñ lü‘ābında şiyāb-ı sündüs-i ḥazar-serīn āşikār idüp ser-efrāz ḳalur.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Ol vücūd-ı pāk-i Ḥayy-i Zü‘l-Celāl

İzed-i bī-çün ḳadīm-i lā-yezāl

Ḥükm ider kim ‘ankebūta dām ide

Faḥr-i ‘Ālem tā varup ārām ide

Çün ḥaremde ḥarbe pīl āḡāz ider

Ol dem içre murğ-i seng-endāz ider

³³⁶ Nahl, 16/69’dan nakıs iktibastır: “Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.”

Gāhi bir dīve Süleymānlık virür

Gāhi bir mūra süḥandānlık virür

Neşr: Şāni‘ bī-āletdür ki ³³⁷ ” وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى التَّحْلِ “ emr-i celīli’l-ḳadrī ile zebāb-miṣāl naḥl-i bī-ḳadre ḳuşūr-ı müseddes-i binā ve teşyīdin ilhām idüp zevāyāsında şehd ü şekker iddiḥārına mükerreren ḳudret virüp nişinde olan şerr u zarrı ve nüşende olan nef‘i ve ḥayrı emriyle olduğunu izḥār ider.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Her neye baksañ delīl-i zātıdur

Cümle eşyā mazḥar-ı āyātıdur

Tūtünüñ boynına ṭavḳ-ı zer ḳılır

Hüdhüdi peygāmbere rehber ḳılır

Ki başına nergisüñ ḳor tāk-ı zer

Ki dizer şebnemle tācına güher

Neşr: Luṭf-ı bī-girānından rūḥ-ı insānīye serāy-ı meclis-i üns ve ḥazīre-i ḳudsüñ eşyānında [71^b] būy-ı “Ḥubbu’l-vaṭan mine’l īmān.”³³⁸ iştīmām buyurup nişān göstermekle celb ḳılup bende-gān-ı muḳarrebān ider.

Nazm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

هاد مضل حقيقي وان نسبا

³³⁹ علي المجاز الي رسل و شيطان

Her sa‘īd ü her şaḳī andan durur

³³⁷ Nahl, 16/68’den nakıs ıktıbastır: “Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.”

³³⁸ Anlamı: “Vatan sevgisinin kokusu İmândandır.”

³³⁹ Anlamı: “Allah hidayet edendir ve dalaletle de düşürendir. Bu hakiki bir anlam taşır. Mecazi olarak peygamberlere ve şeytanlara nispet edilse de.”

Her baḥl ü her seḥi andan durur

Neşr: Ol zāt-ı eḥad cism-i muşavver ve cevher-i maḥdūd u muḥadder olmayup mevcūd aña mümāsil, ol mevcūda mu‘ādil degildir. ³⁴⁰“لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ”
‘unvān-ı zāt-ı hüve’l-evvelü ve’l-āhiri ve’z-zāhiru ve’l-bāṭınu delīl-i şifāṭıdur.
Ve el-ān kemā-kān nişān-ı zātıdur.

Nazm:

ان کان حسن بودنیود ازجهان نشان

والأن ان عرفت علي ماعليه کان³⁴¹

[**Neşr:**] Ehl-i ‘irfāndan biri ma‘rifetullāhdan su‘āl olundukda “*Vücūd-ı ta‘zīmi’llāhi Te‘ālā fī bāṭınike yemne’uke ‘ani’t-teşbihi ve’t-ta‘ṭili.*”³⁴² diyü cevāb virmişdür. Ve ehl-i şuhūd “İsm-i bāṭın sırr-ı tenzīh Cenāb-ı Bārī’dür, envā‘-ı teşbīhden.” diyü beyān itmişlerdür.

Nazm:

زینھانی هویدادر هویدا

زیددا بی نھان اندر نھانست

چو پیدا و نھان دانستن اورا

یقین میدانکه این و نه آنست³⁴³

³⁴⁰ Şura, 42/11’den nakıs iktibastır: “O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.”

³⁴¹ Birinci dize Farsça, anlamı: “Daha cihandan bir iz ve eser yokken o güzellik madeni vardı.” İkinci dize Arapça, anlamı: “Onu olduğu hal üzerine bilirsen.”

³⁴² Anlamı: “Allah’ın büyüklüğünün sende olması seni teşbih ve ta’tilden alıkoyar.”

³⁴³ Anlamı: “Gizlilikten, görünürlük içinde görünürdür. Aşıkarlıktan, gizlilik içinde gizlidir. O’nun aşık mı, gizli mi olduğunu bilmek istiyorsan, emin ol ki ne öyledir ne böyledir.”

Nesr: ³⁴⁴“ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ” işaret-i ism-i bâtın olduğu âşikârdur ve vücûh [72a] ³⁴⁵“وَجُوءٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ”³⁴⁶ ve “*Raeytü Rabbī fī aḥseni şūreti.*”³⁴⁶ âşâr-ı ism zâhir olduğunu erbâb-ı hâl iş‘âr itmiştir. ³⁴⁷“الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ” zât-ı bî-çünü irâdet itdiği ma‘nâ ile müstavî olup istikrâr u temkîn ve hülûlden münezzeh ve müberrâ olup ‘arş-ı ‘azîm zât-ı bî-çünü hâmil degildir. Belki ‘arş u hamele-i kerâmeti lutf-ı bî-pâyâneyi hâmindir. ‘Arşuñ fevkinde olmak ta‘bîrinden ‘arş u semâya kırbetini îfâ itmez. Niteki arz u şerâdan ba‘dini edâ itmez. ‘Arşdan râfi‘ü’-d-derecâtdur. Şerâdan râfi‘ü’-d-derecât olduğu gibi ma‘a-zâlik her mevcûda qarîbdür. Lâkin qurb-i insâna mümâşil degildir. ³⁴⁸“وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ”³⁴⁹ maзмünü muḳarrerdür. Lâkin hülûl u mekāna mu‘âdil degildir. Şifâṭ-ı kemâlinde ziyâdeden müstağnî ve nu‘ût-ı celâli zevâlden ‘ârîdür. Ol ³⁴⁹“فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” ki

Mışrâ’: Cihân-ārây-ı çarḥ-ı lâciverdî.

Beyt:

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

Bî-kâlem şüret-i bedî‘ itdi

Bî-sütün ḥayme-i refî‘ itdi

³⁴⁴ Enam, 6/103’ten nakıs iktibastır: “Gözler O’nu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”

³⁴⁵ Kıyamet, 75/22-23: “Yüzler vardır ki, o gün ışıltı ışıltı parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O’nu göreceklardır).”

³⁴⁶ Anlamı: “Allah, güzel bir suret üzerine yarattı.”

³⁴⁷ Taha, 20/5: “Rahmân, Arş’a istivâ etmiştir.”

³⁴⁸ Hadid, 57/4’ten nakıs iktibastır: “O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkıanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.”

³⁴⁹ Fâtır, 35/1’den nakıs iktibastır: “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.”

İlā-āyet: ³⁵⁰ “ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ” muktezāsınca ʔarāvet-baḥş-ı ʕarḥ-ı āsmānī olup [72^b] sipihr-i berīni ecrām-ı ʕanādīl-i nurāniyye ile tezyīn ve tarṣīʕ ve zer u zīverle tezḥīb ü taḥsīn idüp şunʕ-ı bedīʕ itdi.

Nazm:

جهانداري که ملکش بین والست

جلال و کبریا یش لایزالست

عذار ا فروزا جرام ثواقب

ممالک بخش سلطان کواکب

همه عالم بنوراست پیدا

کجا اوکرده ا زعالم هویدا

نکنجد نور حق اندر مظاهر

که سجات جمالش هست قاهر

رهاکن عقلرا با حق همی باش

که تاب خورندارد چشم خفاش

کهر بخشنده لیل تتق بند

درافشانده صبح شکر خند

³⁵⁰ Mülk, 67/5'ten nakıs ıktıbastır: “Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.

چمن پیرای باغ افرینش

دلیل رهبران کوی بنش

نکه دارنده بالا و پسندی

وجود نیک کواهی نیک و هستی³⁵¹

Nesr: Hādī-i reṣād-baḥş-ı sālīkân muḥacce-i taḥkīk u zāirân Ka'be-i tarīk olup

352 “سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ” esrārın rüşen idüp hidāyeti refīk-i şefīk ider.

Naẓm:

[Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün]

Sen kendüñi bīm-nāk kılma

Allāhu ma'aī di bāk kılma

Sa'y eyle degil durur bunı bil

Var yūri ümīdūñi Ḥaḳ'a kıl

Bilme bunı dāniş ü 'amelden

Fehm eyle 'ināyet-i ezelden

³⁵¹ Anlamı: “O, mülküne zeval olmayan padişaktır. O'nun celaline ve kibriyasına zeval yoktur. Parlayan yıldızların yanağını aydınlatan, yıldızların sultanına memleketler bağışlayan. Tüm alem O'nun nuruyla aydıdır, o hiç dünyada ortaya çıkar mı? Hakk'ın nuru gözle görünenlere sığmaz zira O'nun cemalinin etkileri kahredicidir. Akı bir kenara bırak, Hakk ile birlikte ol. Yarasanın gözü güneşe tahammül edemez. O, gece perdesine mücevher veren, tatlı gülüşlü sabaha inciler saçandır. Yaradılış bağının çimlerini süsleyen ve basiretli rehberlerin önderi O'dur. Alçağı ve yükseği tutan, iyiliği ve kötülüğü var eden O'dur.”

³⁵² Fussilet, 41/53'ten nakıs iktibastır: “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?”

Neşr: ³⁵³“ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا ” rumûzın izhâr ile bedâyi‘-i [73^a] melekûtî âşikâr u peydâ idüp hâdî-i tarîk olur. ³⁵⁴“ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ” mazmûnı zımnında cārî olan tenbîh lâzımü’l-ķabûli mücâhede ve kūşîş-i ‘ilm-i bâtın ve murâķabe-i lüzûmına delâlet ider. Ol bâtın-ı ğayb-ı hüviyyet kim mertebe-i zât-ı eķadiyyetden ‘âlem şuhûdı keşrete getürüp mevcûdâtı hıķmet-i bî-ilġası üzre icâd ider. Ammâ müşâhede-i vech aķd ü mu‘âyene-i envâr-ı şamedde keşret-i mevcûdâtı biri birine mezâhım itmeyüp dîde-i başîretlerin kūşâde eyler ki kimi tahķîķ ve kimi taklîd kimi ma‘nevî ve kimi şurî îmân götüreler. Semî‘dür, bi-ġayr-i işġâ’ vü inşat. Başîrdür, bi-ġayr-ı cārîhat ve iltifât-ı vâhiddür, şerîķi yokdur. Eķaddür, nazîri yokdur. Ćehre-ġuşâ-yı mâh u ħurşîd ve bürde keş-rûz-ı sefîddür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Nakş-ı nigârende-i ineyl-i nutuk

Ĥurde feşânende-i zerrîn ufuk

Ćarĥa rûşen ķutĥa şebât ol virür

Câna şafâ cisme ĥayât ol virür

Cûy-ı dile âb-ı revân ol virür

Dürç-i tene gevher-i cân ol virür

Genc o durur bâķisi vîrânesi

Şem‘ o durur cümlesi pervânesi

³⁵³ Ali İmran, 3/191’den nakıs iktibastır: “Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”

³⁵⁴ Araf, 7/185’ten nakıs iktibastır: “Göklerin ve yerin hükümranlıġına, Allah’ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaştı olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kur’an’dan sonra hangi söze inanacaklar?”

Nesr: Ve dahı Hâzret-i Hâkķ'ıñ melâ'ike-i kirâmı 'ibâd-ı mükerremi ve maḥlûķ-ı muḥteremi olup zeker ü ünsâ olmaḥdan mu'arrâ ve ol [73^b] zât-ı bî-çûnuñ saṭvet-i celâlinüñ fezâsında ol zümre-i mekrûme feth-i cenâḥ bilâ-izn ḳubḥ u cenâḥ olup ve heybet-i cemâlinüñ ḳıyâsında fî taḳlîb-i ḥadeķa itmege mecâlleri maḥal durur. ³⁵⁵ “يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ” âyet-i kerîmesi vaşf-ı ḥâlleridür.

Melâ'ike-i kirâm dahı iki ḳısma inḳisâm bulmuşdur. Ḳısm-ı evvel kerûbiyândur ki erbâb-ı ḥâl ü cenân bunlara ehl-i ceberût ıtlâķ iderler. Bu zümre-i şerîfe ḥazîre-i ḳudsde 'âkife ve seccât-ı envâr-ı 'azamet-i zât müşâhedesinde hâ'ime ve vâķife ve şevket-i zemzeme tahlîl ü temcîde mülâzım ³⁵⁶ “وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ” muḳtezâsınca lisânları tesbîḥ ü taḳdîse maḳrûn olup 'azamet-i ulûhiyyet ve kibriyâ-i rubûbiyyet zıkrinüñ istiğrâķında bir ḥayret ve iştıyâķ ile ³⁵⁷ “يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ” muḳtezâsınca tetarruķ ve şamt-ı fütürdan 'âribler ve denes-i işmden pâķ ve ârîlerdür. Ve bu ḥâ'ife-i 'azîzenüñ ehl-i ḥaḳîķat ḳavli üzre re'îsleri Rûḥ-ı A'zam nâm bir melek-i mükerremedür. Bu Rûḥ-ı A'zam'a târeten 'aḳl-ı evvel ve târeten ḳalem-i a'lâ ıtlâķ olunur. Bu ḥâ'ife-i şerîfenüñ şıñf olanda ṭurup serdâr ve Cibrîl-i Emîn ki Rûḥü'l-Kuds dirler, [74^a] şaff-ı âḥîrde ber-ḳarâr olur, diyü erbâb-ı ṭarîķat beyân itmişlerdür. Ve ḳısm-ı şânî dahı iki ḳısma münḳasımdur. Bu ḥâ'ife-i laṭîfenüñ ḳısm-ı evveline rûḥâniyyûn dirler. Ḥamele-i 'arş-ı mecîd Rabb-i 'Azîm ve sedene-i kürsî-yi fasîḥ Rabb-i Kerîm'dür. Ve ḥazîne-i cennât-i na'îm ve zavâbiṭ-i nîrân-ı caḥîm ve müvekkelân-ı 'azâb-ı elîm ve 'ummâl-i semâvâtdur. ³⁵⁸ “وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ” muḳtezâsınca keyfiyyet-i ḥâlleri ma'lûmdur. Bu zümre-i mükerreme rûḥâniyyûn-ı ahâlî-i melekût-ı a'lâdur. Ḳısm-ı şânîye ahâlî-i melekût esfel-i ıtlâķ olunur. Bunlar besâyıṭ-ı 'anâşıra

³⁵⁵ Nahl, 16/50: “Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.”

³⁵⁶ Saffat, 37/166: “Ve şüphesiz Allah'ı tesbih ederiz.”

³⁵⁷ Enbiya, 21/20: “Onlar, bıķıp usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) tesbih ederler.”

³⁵⁸ Saffat, 37/164: “(Melekler şöyle derler:) Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır.”

müvekkel olan melâ'ike-i kirâm ve insân ve ma'âdan ve nebât u hayvâna hafa za ta'yîn olunan zümre-i 'izâmdur. Ve ba'zını Hâzret-i Hâk müvekkel-i ra'd u berk itmişdür. Bu ahâli-i melekût esfelden bir nev'î nâr-ı mücessem olan heyâkildür. Bu zümrenüñ ba'zı mü'min ve ba'zı kâfirdür. Kâfirinüñ re'si şeytân-ı la'îndür. Nâr-ı mücessem olan zümrenüñ ğayrına melâ'ike ıtlâk olunur.

Ma'lûm ola ki asl-ı bünye-i ferişte envâr-ı hidâyet üzerine binâ ve sirişte olmuşdur. Zülâm-ı tuĝyân-ı dâlâlet ve deycür-ı fücür-ı me'aşiden [74^b] 'işmet üzerine halk olunmuşdur. ³⁵⁹“لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ” muktezâsınca tã'at u 'ibâdetleri cibillet ve tabî'atden nâşî ve âmihte-i istikbâr u ğaflet olmaĝdan meşûn ve nâ'ilerdür. Ve tuĝrâ-yı ğarrâ ³⁶⁰“لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ” menşûr-ı vücûdlarına nişân-ı 'izzet ü sa'âdet olup zâtları denes-i cürm ü günâhdan pâk olduĝı bî-iştibâhdur. Bi-iznillâh a'mâl-i şâkķaya kudretleri muķarrerdür. Eger ³⁶¹“أَتَجْعَلُ” âyet-i kerîmesi kavlı-i melâ'ikden hikâyet olunup vücûh-ı ma'şiyeti muhbirdür. Ğıybet ve dahı 'ucb ve tezkiye-i nefis ile ³⁶²“رَجْمًا بِالْغَيْبِ” fesâda nisbet ve inkâr-ı şurî ma'nâlarını mutazammın olmaĝın serâ-perde-i 'ismetlerine iffet tetarruf itmez mi, dirlerse kitâb-ı mu'teberde cevâbları tafşîl olmuşdur.

³⁵⁹ Tahrim, 66/6'dan nakıs iktibastır: “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”

³⁶⁰ Araf, 7/206'dan nakıs iktibastır: “Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.”

³⁶¹ Bakara, 2/30'dan nakıs iktibastır: “Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemiyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.”

³⁶² Kehf, 18/22'den nakıs iktibastır: “(İnsanların kimi:) «Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir» diyecekler; yine: «Beş kişidir; altıncıları köpekleridir» diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) «Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir» derler. De ki: Onların sayılarını Rabbin daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.”

İcmālen beyān olunur ki hāşıl-ı kelām hilkat-i ādemī dā'īye olan hikmetden isti'lāmdur. Zīrā ğaybet 'allāmü'l-ġuyūba nisbet-i mutaşavver degildir. Ve tezkiye dağı menākıb-ı nefsdür. Ve'l-hāşıl bu dağı vācibü'l-vücūda nisbet-i tahşıl hāşıldur, ³⁶³“ رَجْمًا بِالْغَيْبِ ” [75^a] dağı mutaşavver degildir. Zīrā melā'ike-i kirāmuñ ta'allümleri ta'līmullāh iledür. Ve kışşa-i Hārūt u Mārūt ile işmetlerine ĩrād-ı i'tirāz ma'rūz-ı zevāde olup cevāba taşaddiden i'rāz evlā idi ammā 'alā tariķi'l-icmāl beyān-ı ahrā görülmegin nazm-ı kerimde ³⁶⁴“ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ ” naşş-ı şerifinde İbn-i 'Abbās Hazretlerinin te'vili üzre murād racüleyn-i sāhirin olıcağ melā'ike kısmından olmaduğı zāhir olur. İbn-i 'Amir'ün melekeyn lafzını kesr-i lāmla kıra'at itdüğünü rivāyet İbn-i 'Abbās te'yid ve te'sis ider. Ve Hārūt u Mārūt melā'ikenün 'ābidlerinden olup ta'līm-i sihre kâşid olmayup ancak sihri vaşf u beyān u buṭlānını ta'līm ü 'ayān itmekle sa'adetden behre-dār olanlar sihri ta'allüm itmediler, diyü Me'ālimü't-Tenzil³⁶⁵ şāhibi tevhibe ve te'vil itdüğü cāy-ı su'aldür. Zīrā nazm-ı şerifde ³⁶⁶“ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ ”

³⁶³ Kehf, 18/22'den nakıs iktibastır: “(İnsanların kimi:) «Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir» diyecekler; yine: «Beş kişidir; altıncıları köpekleridir» diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) «Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir» derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.”

³⁶⁴ Bakara, 2/102'den nakıs iktibastır: “Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!”

³⁶⁵ Me'ālimü't-Tenzil: Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) Kur'an-ı Kerim tefsiri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Saffet Bakırcı, “Me'ālimü't-Tenzil”, TDVİA, C. XXVIII, Ankara, TDV Yay., 2003, s. 203-204.

³⁶⁶ Bakara, 2/102'den nakıs iktibastır: “Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!”

“أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ” buyurulduğu kaşda muḳārin olan ta’līmî ifāde ider. Ve Hāzret-i İdrīs ‘aleyhi’s-selām zamān [75^b] ve hengāmında ef’āl-i zemīme-i ādemi melā’ike müşāhede idüp “Yā İlāhī, rūy-ı zemīne bizi taḥlīf buyursañ böyle vaż’-ı nā-hem-vār ve ‘anīf bizden şādır olmayup hetk-i estār-ı ‘ismet ve keşf-i esrār-ı ‘iffeti itmeyeceğimiz ‘ayān u mütebādirdür.” diyü tezkiye-i nefis itdüklerinde Hāḳ Celle ve ‘Alā iki melegi rūy-ı zemīne ihbāt u ḳalblerine müştehiyāt-ı nefsāniye ilḳā itmekle bisāt-ı inbisāt münbasit olup irtikāb-ı menāhī idüp ‘azāb-ı şedīd ile dünyāda mu’azzeb oldılar, diyü Me‘ālimü’t-Tenzīl şāḥibi naḳl ider. Bu taḳdīrce ḥaḳīḳat-i melekütten ḥurūc ve rütbe-i beşeriyyeye vülūcları muḳarrer olup rivāyet olunan cerāyim ve kebā’ire irtikāb ve aña dā’ir olan ‘azāb-ı şāḥiḥ olduğu üzre beşere olmuş olur. Ammā ekşer müfessirīn inzāl-i melekeyn imtiḥān ü fitne içün olduğunu tafşīl ve tebyīn itmişlerdür. Huşūşan ³⁶⁷ “حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ” ḳavl-i ‘azīmi müeyyed vāḳi’ olmuşdur. Ol zamān ḥikmet-i bāligā-i Yezdān iḳtizā itdüğü ḥalkı imtiḥān idüp mā fi’z-zāmīrlerin kendilere ‘ayān ide ve inzāl-i melekeyn [76^a] ile ta’līm-i siḥr içün fitne olduklarını tefhīm ideler tā ki ta’allūmden ictināb iden sa’id ü siḥrūñ ta’allūmüni irtikāb iden şaḳī ve pelīd ola.

Naẓm:

[Mefā’ilün mefā’ilün fe’ülün]

Kimini luṭfña mücellā idersin

Kimini ḳahruña me’vā idersin

Kimi mescidde iken oldı merdūd

Kimi meyḥāneyken buldı maḳşūd

³⁶⁷ Bakara, 2/102’den nakıs iktibastır: “Süleyman’ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil’de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekden, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah’ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!”

Nesr: Ba‘zı e‘imme-i tefsîr bunda bir vech dahı taḥrîr buyurmuşlar ki ol zamānda siḥr ile da‘vā-yı nübüvvet iderler idi. Anları tekzîb için Rabb-i Celîl inzāl-i melekeyn idüp anları tedlîl ve siḥr ile mu‘cize mābeynini tefrîḫ için ebvāb-ı siḥri meftūḥ itdüğü da‘vā-yı nübüvvet idenler maṭrūḥ olup siḥrleri herkese ma‘lūm olmağla buṭlān ve kizbleri zāhir ve ḥaḳīḳat-i ḥalleri ‘inde’l-ḥalḳ bâhir ola. Ḥâtem-i e‘imme-i tefsîr ve ‘allāme-i taḥrîr Ebu’s-Su‘ūd ‘aleyhi’r-raḥmetü mine’l-Meliki’l-Vedūd Ḥazretleri “Rivāyet olunan ḥaber ma‘hūdı kıṣaṣ u rivāyet-i Yahūd’dur.” diyü i‘tibār ve fezleke-i ḥaḳīḳate medār itmeyüp *fe mimme lā ta‘vīle ‘aleyh*³⁶⁸ ile işāret itmişlerdür. Nefsinde mülk-i zükûret ve ünüsetden müberrādur. İsnād olunan kıṣṣa-i melekîyyetlerinden ibā ider. El-ḥaḳ nazm-ı kerîmde [76^b] ³⁶⁹“ وَمَا يُعْلِمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ” nazm-ı ‘azîmi anların kebā’ire-i irtikābların nāfi olup mu‘azzeb olduklarını iş‘ar u işrāb itmez. Bundan kaç‘-ı nazar Hārūt u Mārūt nazm-ı şerîfi şeyātîn lafzından bedel ittihāz olunup cin tā’ifesinden iki kabîledür, aşāletlerinden ötüri taḥṣîṣ-i bi’z-zikr olunmuşdur, diyü Ebu’s-Su‘ūd Ḥazretlerinin taṣrîḥ buyurdıkları def‘-i münāḳaṣa vü nazar ider. Bu taḳrîble envā‘-ı siḥri beyān ve bunlara i‘tikād küfr idüğünü ‘ayān idelüm.

İmdi erbāb-ı ‘uḳûle maḥfî olmaya ki siḥr-i menḳûl birkaç kısımdur. Kısım-ı evvel dehrün ḳademine zāhib olup ‘abede-i kevākib olan tā’ifenün siḥridür ki anlar nücūm-ı müdebbir-i ‘ālem-şuḥūd ve maṣdar-ı sürür ve nühüset ve sü‘ūd olduğunı taḳrîr ve ḳuvā-yı arzıyyeyi taḥrîk ile i‘māl-i a‘māl-i ḳuvā-yı semāviyye idüp ḥavāriḳ-i ‘ādet zuhūrına i‘tikād idenlerdür. El-‘iyāzu billāhi Te‘ālā bunlara böyle i‘tikād küfr-i maḥḫdur. Bu tā’ife-i tāḡiyeyi Ḥazret-i Sübhān-ı Ḥakīm irsāl-i Ḥazret-i Ḥalilullāh İbrahim ile tekzîb ve ḥanedān-ı

³⁶⁸ Anlamı: “Buna güvenilmez.”

³⁶⁹ Bakara, 2/102’den nakıs iktibastır: “Süleyman’ın hükümrânlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihrî ve Babil’de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakin yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekden, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah’ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!”

mu‘ānidīni tahrib itmişdür. Kısm-ı s̄anī [77^a] ‘abd-i evs̄ān ve aşhāb-ı evhām ve nüfūs-ı kavīyye sihridür. Anlar zan iderler ki rūh-ı insānī taşfiye ile bālīg derece-i kemāl ü k̄ādir her şüret ve mazhar-ı ‘ibret ü ahvāl ola ki i‘dām u icād ve bi’n-nār ikād ve bi’l-mā’i iğrāk ve ihyā ve imāte ve tağyīr-i şekl ve def‘i belīyyeye ve celb-i nef‘i ve def‘i zarra kudretleri ola. Buña daḥı i’tikād küfrdür. El-‘iyāzu billāhi Te‘ālā. Ve kısm-ı s̄ālīs ervāḥ-ı arzīyyeden isti‘ānet ve ġarāyim-i kırā’atle teşhīr-i cin idüp anlar daḥı i‘ānet itdüğü sihridür. ‘Uyūna taḥayyulāt ve nefsü’l-emre muḥālif ba’zı ḥālāt izhārı gibi ve taşfiye-i nefis ile kırā’at-ı ġarāyim idüp Hāk Celle ve ‘Alā’ya taḥarrüb-i dā’im-i kesb idüp Hāzret-i Hāk ba’zı ḥavāriḳ-ı ‘ādeti ol ġarāyim ve taşfiyesiyle ‘alā sebīl-i ceryāni’l-‘ādet ḥalk ve i‘āde itmekdür. Buñı daḥı i’tikād iden Mu‘tezile mezhebi üzre kāfirdür. Ammā taḥkīḳ ve qabūle ḥaḳīḳ olan budur ki taşfiye-i nefse mālīk ve ṭarīḳ-i şer‘-i muṭāhhara sālīk olup ġarāyim ve taşfiye-i bāṭniyyesi aḥkām-ı şerī‘ate muğāyir olmayup ḥayra müvekkel olan ervāḥdan istimdād idüp [77^b] bir ferde ızrār şādır olmayup ba’zı kerāmet ve ḥavāriḳ-ı ‘ādet izhār itse buñı i’tikād idüp kāfir olmaz. Zīrā kerāmet qabīlinden olup siḥr qabīlinden olmaduğı bu taḳdīrce muḥarrerdür. Ammā ahvālī muğāyir şer‘-i şerīf olup ervāḥ-ı ḥabeseden istimdād iden kimesneden zuhūr iden ḥavāriḳ-ı ‘ādete i’tikād iden kāfir olur. El-‘iyāzu billāhi Te‘ālā.

Fezālike kelām ve netīce-i merām, melā’ike-i kirām Hāzret-i Rabbü’l-Enām’uñ maḥlūk ve ‘ibād-ı mükەرremi olduğına ĩmān getürmekdür. Melā’ikeye ĩmān kütüb ü rusüle ĩmāndan taḳdīm anlara ĩmān getürmek ĩmān-ı bi’l-ğayb olduğındandır. Ne ān ki Rusül-i Kirām ve Enbiyā-i ‘İzām’dan ṭā’ife-i melā’ik efḍāl olduğına işāret ola veyāḥūd taḳdīm-i vücūdda muḳaddem olduğına binā’ ola. Zīrā teblīğ-i aḥkāmda melā’ik muḳaddemdür ve ḥaḳīḳatleri taşdīḳden ba‘īd olmağın ihtimāma taḳdīm olunmuş ola. Bu bābda ‘ulemā-i dīn ve fuḫalā-i yaḳīn tafsīl itmişlerdür ki melā’ike işyāndan ma’sūm ve emr-i ‘ibādetde taḳşīr itmedükleri ma’lūmdur. Ecsām-ı laṭīfeye müte‘allīḳ cevāhir-i rūḥāniyye ve heyākil-i ‘ulūviyyeye [78^a] murabbīta-i nüfūs-ı nurāniye ve zulumāt-ı nefsāniyye ve ṭabī‘iyyetden mu‘arrā ve küdürāt-ı

mevād-ı ‘anāşırıyyeden müberrā olup tābi‘-i nefsü’l-le’im ve şeytānı’r-racīm olmayup Levh-i Maḥfūz’a ṭālī’ ve esrār-ı ilāhiyyeye muṭṭālī’lerdür. İlmleri ḥaṭā ve nisyāndan meşūn olup ‘amelleri ‘ucb ve riyāya maḥrūn olmadığı efḍaliyyet-i zümre-i melā’ikeyi işrāb ider. Lākin bu zıkr olunan feḍā’il nefsü’l-emrde efḍaliyyetlerine şāmil olup zümre-i insāndan efḍal olduklarını icāb itmez. Zīrā bī-çāre insān mücāhede-i nefs ü şeyṭān idüp dünyevī vü uhrevī a‘māl-i şaḳīye taḥammüli ve ḥalkü’l-berāyāya imān-ı bi’l-ğayb ile şekden berī olup tevekkülī ve ezdād-ı ‘anāşır-ı terkībinde kāmīl iken meh-mā-emken emr-i ‘ubūdiyyetde ‘adem-i taḳşīri ḥuşūşan kılllet-i ‘ömrde hezār gūne derde mübtelā olduklarında şabr u şükri anlaruñ ‘ışmet üzre sirişte olan zāt-ı ḥüceste-şifāṭlarınıñ a‘māl-i ḥasenelerine mu‘ādīl olur. Ve nazm-ı kerīmde ³⁷⁰“ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ” [78^b] buyurulan ve ³⁷¹“ مَا نَهَيْكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ ” buyurulan āyet-i kerīme ile efḍaliyyet-i melā’ike lāzım gelmez. Zīrā Ḥāzret-i Risālet-Penāh rütbe-i maḥşūşa-i melekiyyatdan kuşūrlarına i‘tirāf buyurdukları maḥz-ı efḍaliyyetlerine dāldür ki rütbe-i melekiyyetde degiller iken aḥlāḳullāh ile taḥalluḳları ve melā’ike gibi zāhiren ḳurbü’l-vehbiyyetde olmayup ilhām-ı ḥaḳla ḡaybdan aḥbarları ve cins-i beşerden olup bu ḳadar evşāf-ı ḥasene ile olduklarını zümre-i münkirīne i‘lām içün kendi zu‘m-ı fāsıdleri üzre sevḳ-i kelām olmuştur.

Ve Ḥāzret-i Ādem ḳışşasında Ḥāzret-i Ādem’i maḳām-ı melekiyyete iṭmā’ itmek daḡı min külli’l-vücūh efḍaliyyetlerin virmez. Temvīh ve taḥbīl-i şeyṭānī olmak üzre beyān itmişlerdür. Ve ³⁷²“ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ” naşş-ı kerīminden müstefād olan mu‘allim min külli’l-vücūh müte‘allimden efḍal olmasını ifāde ḳılmaz. Ḥāzret-i Risālet-Penāh Cebrā’īl’den ‘aleyhi’s-selām ta‘allüm

³⁷⁰ Enam, 6/50’den nakıs iktibastır: “De ki: Ben size, Allah’ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyarım. De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?”

³⁷¹ Araf, 7/20’den nakıs iktibastır: “Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedi kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi.”

³⁷² Necm, 53/5: “Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti.”

itdüğinden mā-‘adā Hazret-i Allāh’dan ‘ilm-i ledünni [79^a] ta‘allüm itdüğü bî-
iştibāhdur. “*Velî’n-nebiyyîne rüçhāniün ‘alā melekⁱⁿ ta‘allümü ‘ilmⁱⁿ ve tekrīm^{ün}
yediüllāni.*”³⁷³ Hülāşa-i kelām ve netice-i merām, ‘avām-ı mü’minin ‘avām-ı
melā’ikeden ve havāş-ı mü’minin havāş-ı melā’ikeden efdaldür. Ve efdaliyyet-
i enbiyā āyet-i Sübhān ile müşbet ve meşhüddür. Ve kütüb kitābuñ cemi’dür.
Ya’nî Hâk Celle ve ‘Alā’nuñ inzāl itdüğü Tevrāt ve İncil ve sāyir şuhuf ve Zebūr
ve beyne deffeteyi’l-meşāhif olan Qur’ān-ı Celil min ‘indillāh nāzil ve kelām-ı
Hâk idüğine i’tikād itmek dahı îmāndandır.

Ve Qur’ān-ı ‘Azīm-i kelām-ı qadīm gayr-ı maḥlūk Hazret-i Rabb-i Celil
ve Rūḥu’l-Ḳuds-i Hazret-i Cibrā’îl ‘aleyhi’s-selām ile ḳalb-i ḥaḳīḳat-i intibāh-ı
Hazret-i Risālet-Penāh’a tenzil olunmuşdur. Dillerde maḥfūz zebānda mezkūr
meşāhifde mezbūr olan ḥurūf-ı muḥaddisedür. Ammā kelām-ı nefsiḡi gayr-ı
maḥlūk ve qadīmdür. Zîrā Hâk Te‘ālā’nuñ ḳudreti bizüm ḳudretimüz gibi
degildür. Ve kelāmı beşer kelāmı gibi degildür. Kelām-ı nefsi-yi Hazret-i
Ḥudā şüret-i ḥurūf ve şavṭdan münezzeh ve müberrā ve illet-i nuḳūş u
ḥurūfdan [79^b] mu‘arrādur. İlḳā-yı Rūḥu’l-Ḳuds ile sem‘-i pāk-i aḳdes Hazret-
i Muştafā’ya vāşıl olduğda libās-ı ḥurūf ile mülebbes olmuşdur. Ḥucub-ı resm-
i ḥurūfdan esrār-ı bevāṭın-ı ma‘ānî-i Qur’ān’ı ‘alā mā hüve’l-ḥaḳḳu fehm ü
zevḳ itmek mekteb-i sa‘ādet-mekseb-i ³⁷⁴“أدي ري”den sebḳ olmağa mevḳūfdur.

Eger ‘arūs-ı ma‘ānî-i Furḳān dārü’l-mülk-i îmān olan ḳalb-i ḥaḳīḳat-nişānuñda
menaşşa-i ḥuşulde cive-gār olursa zihī sa‘ādet ve illā ḥurşid-i ‘ālemtābdan
te’sīr-i ḥarāret gibi Qur’ān-ı ‘Azīm’dan naşībūñ naḳş u şavṭ olursa zihī ḥasāret.

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Bir göñül kim pāk ola Qur’ān’la

Bil mükemmel olur ol îmānla

³⁷³ Anlamı: “Peygamberlerin meleklere üstünlüğü vardır. Hz. Âdem’in ilim öğrenmesi ve
meleklerin ona tekrim ve tazim etmesi buna delalet eder.”

³⁷⁴ Anlamı: “Beni Rabbim edeplendirdi.” Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’ârifin, **Feyzû’l-
Kadîr Şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr**, I-VI, 1/224, No:310, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut 1972.

امرا المعاش لا يثار و عدوان³⁷⁷

Neşr: Zümre-i enbiyā-i kirām ‘aleyhi’s-selām küfr ve fevāhişe-i maḵrūn olmayup kebā’ir ü şağā’irden maşūnlardur.³⁷⁸ “لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ” āyet-i ġarrāsı ma’nā-yı mezbūrı ifā ider. Zīrā günāh ve işme irtikāb nefse zulm idüğü bī-irtiyābdur. Ve ḥasāset ü denā’etden şudūr iden umūrdan beriyyü’s-sāḥa oldukları meşrūḥ u meşṭūrdur.

Şi’r:

الأنبيا بر يؤن اتفاقا عن

كفر و ذنب و عن فسقا و اعلان

يؤل القصص الحاكي لذنبيهم

بانه قبل و حي او بنسيان³⁷⁹

[80^b] **Neşr:** Muḳteżā-yı beşeriyyet üzre nübüvvetlerinden muḳaddem sehven terk-i evlā ḳabīlinden ba’zı zellet şudūrı mervīdür. Ammā ol fırḳa-i ‘āliye ve zümre-i sāmīye kebā’irden maḥfūz ve enṣār-ı ‘ayn-ı ḳudret-i ‘ināyet-i ilāhiyye ile melḥūz oldukları birkaç vechle ṣābit ve zāhir olmuştur. Vech-i evvel emr-i cihān-muṭā³⁸⁰ “فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ” āyet-i kerīmesinden müstefād olan ittibā’-ı

³⁷⁷ Anlamı: “Allah aramıza hidayetiyle rasüller gönderdi. Ayetler ve Kur’an bunu tasdik edici. İnsanların akli hükümlerde bir tamamlayıcıya duyduğu ihtiyaçtan dolayı gönderdi bunu. Aynı şekilde insanların din konusundaki ihtiyaçları için de gönderdi. Din ilimleri olmasaydı sevgi ve düşmanlık konusundaki ahiret ve dünya işleri tesis edilmezdi.”

³⁷⁸ Bakara, 2/124’den nakıs iktibastır: “Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i bir takım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. “Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)” dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu.”

³⁷⁹ Anlamı: “Peygamberler ittifak ile küfürden, günah işlemekten, fasıklıktan ve açıkça bunları yapmaktan uzaktırlar. Ve günahlarını hikaye eden kıssalar da vahiyden önce işlemekle veya unutarak yapmakla tevil edilir.”

³⁸⁰ Ali İmran, 3/31’den nakıs iktibastır: “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

şalâh u sâdâd üzre olması bi'l-'icmâ'dur. Vech-i sâni ³⁸¹ "إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا" muhtezâsınca emr-i dünyevîde şehâdet-i fâsık merdûd olıcağ medâr-ı 'izzet-i dâreyn ve melâket-i fevz-i sâ'âdet-i 'âlemîn olan umûr-ı âhiretde kavlı-i fâsık kabûle lâ'yık olmaduğı muğarrer olup sâha-i nübüvvet ol zilletden berî olmak gerekdür. Ve vech-i şâliş e'imme-i müfessirîn rıdvânullâhi Te'âlâ 'aleyhim ecma'în ittifâkıyla tuğrâ-yı ğarrâ-yı ³⁸² "لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ" menşûrıyla Enbiyâ-i 'İzâm ve Rusûl-i Kirâm'ıñ berâ'et-i 'iffet ü 'işmetlerine nişân-ı şavn-ı sa'âdet çekilmişdür, diyü taḥkîk itmişlerdür. Vech-i râbi' manşib-ı nübüvvete lâ'yık olan [81^a] 'ibâd-ı muḥlasînden olmağdur. Nitekim ³⁸³ "إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى" âyet-i 'azîmesi delâlet ider. Lâkin Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm ḥuşûşiyeye şecere-i ma'niyyeye men' vârid olup ammâ cins-i şecere-i menhiyyeye vârid olmamağ zannı ile şecere-i menhiyye nev'inden olan şecereden sehven tenâvül itmek nisyâna maḥmûldür ki ³⁸⁴ "فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا" âyet-i şerîfesi delîldür. Ma'a hâzâ şağîr olup kable'n-nübüvve tenâvül buyurulup dârü'l-kirâmede olmağla mükellef oldukları zâhir ve tertib-i 'ikâbdan ğafletleri bâhirdür. Ḥasenâtü'l-'ebrâr seyyi'âtü'l-muḥarrabîn üzre terk-i evlâ itdikleri ecilden zenb-i şağîri ta'zîm için 'işyân ile taşdîr-i kelâm vâki' olmuş ola veyâḥûd evlâd-ı Âdem muḥâlefet-i emr-i ilâhîden ihtirâz itmek için zecr-i belîğ olunup ³⁸⁵ "وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ" buyurulmuş ola ve Hâzret-i İbrâhim 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm "Hâzâ Rabbî!"³⁸⁶ didüğü zellet fehmi

³⁸¹ Hucurat, 49/6'dan nakıs iktibastır: "Ey İmân edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz."

³⁸² Bakara, 2/124'den nakıs iktibastır: "Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. «Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)» dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu."

³⁸³ Sad, 38/46: "Biz onları özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık."

³⁸⁴ Taha, 20/115'ten nakıs iktibastır: "Andolsun biz, daha önce de Âdem'e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o, (ahdi) unuttu. Onda azim de bulmadık."

³⁸⁵ Taha, 20/121'den nakıs iktibastır: "Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. (Bu suretle) Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı."

³⁸⁶ Anlamı: "İşte Rabbim!"

olunmak kuşur-ı ma'rifetdendir. Zîrâ kavm-i 'abede-i aşnâm u kevâkibden olup kevâkib [81^b] ve aşnâmuñ ilâh ittihaz olunmasının fesâdı bedîhî olmağla 'alâ tarîkı'l-istidlâl işbâta muhtâc degildir. Lâkin kavm-i merkûmuñ fehm-i kâşır ve 'aql-ı fâsid ve zihn-i kâsidleri üzre kevâkibüñ ulûhiyyete 'adem-i istihkâkını Hâzret-i İbrâhim bi-tarîkı'l-istidlâl işbât itmeden kaşdı kavmini ilzâm idüğü muğarrerdir. ³⁸⁷ “ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ ” Bu ma'nâyı mü'eyyed olduğundan mâ'adâ erbâb-ı ma'rifet ve aşhâb-ı haqîkat tahkîk u tafşîl u tedkîk idüp beyân iderler ki Hâzret-i İbrâhim bâliğ-i mertebe-i idrâk olduğda maqâm maqâm-ı edeb iken zecr-i mütezammın olmağîçün vâlidleri Âzer'e ma'nâ-yı âzâr u 'itâbı müştamil ³⁸⁸ “ اتَّخَذُ أَصْنَامًا إِلَهَةً إِنِّي أَرِيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ ” muktezâsınca “Büt-perest olup maşnû'ı şâni' mi ittihaz idersin? Seni ve kavmuñi dâlâl-i zâhirde gördüm. Fesâd u dâlâlüñüz rüşen ve tenbîh u irşâda muhtâc oldığı mübeyyendür, diyü hilâf idüp tevbîh buyurdukları arzı mütenaşşih olup tağyîr itmek içün [82^a] idüğü şarîhdür. Ba'zı müfessirîn istifham inkârdur, diyü tefsîr itmişlerdir. Bu taqdîrce muhâlif-i edeb olmaduğı zâhirdür. Ma'lûmdur ki bu dehre şâni' ve kâdir-i hallâk u fâtır vardur. Vücûd-ı âlem şuhûd-ı 'atıyye-i 'ulyâ ve elţâf-ı seniyyesindendir, diyü mütefekkiren vâcibü'l-vücûdı şıdğ-ı niyyet ile meşhûd itmegi maşşûd itdükde Hâzret-i Hallâk-ı cihân-âferîde a'yânı mümkünât-ı mecâninün gayrınıñ izlâlin hafâ-yı zulumât-ı 'ademden ³⁸⁹ “ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ ” mazmûn-ı şerîf-i me'âli's-şî'ârı üzre ihrâc eyleyüp zâhir-i dâ'ire-i nûr-ı ibtihâca ilâc idüp ³⁹⁰ “ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ ” sırrı âşikâr olup envâr-ı hissiyye mün'adim ve zâlâm-ı leyliye takdîm idüp halkdan Haqq'a iştiğâl ve külliyyetle şâni'a tevcîh ü ikbâl itdükde Haqq

³⁸⁷ Enam, 6/83'ten nakıs iktibastır: “İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”

³⁸⁸ Enam, 6/74'ten nakıs iktibastır: “İbrahim, babası Azer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.”

³⁸⁹ Ali İmran, 3/27'den nakıs iktibastır: “Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. ?lünden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın.”

³⁹⁰ Furkan, 25/45'ten nakıs iktibastır: “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık.”

Celle ve ‘Alā Hazret-i Mūsā’ya ³⁹¹“ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا ” muktezāsınca āsār-ı tecellî şecer-i ahdardan nümāyān olduğu gibi Hazret-i İbrāhīm’e şafā-yı kalb ü isti’dād iden hidāyet ve irşād idüp şūret-i kevkeb ile envār-ı muḥabbet [82^b] ve kevkebe-i saṭvet ve ḥiddet ü ‘izzeti tecellî itdükde ğalebe-i ‘ışk u ḥayret ile “*Hāzā Rabbi!*”³⁹² diyüp şūret-i müşāhede-i muḥabbet münkesir ve āyīne-i kalb ğubār-ı şuhūd ile mütekeddir olduğda şarāb-ı mevedded sekrinde olan kıl ü kâlden fāriğ mertebe-i ‘aḳle nāzil olduğda kevkeb-i eḳall olduğunu müşāhede itdükde zā’il olan bāṭıldur, zā’ile mā’il degilüm, diyü mütefekkir olup ol kevkeb-i ‘azīmden ṭulū’ iden nūr-ı şevkınden vālih ve mest ü ḥayrān ve dem-beste vü nālān iken kamer-i ṭālī’ ve envār-ı lāmī’ olup nūr-ı muṭlaḳ ve ḥüsn-i muḥaḳḳaḳ olduğda seyl-i ‘ışk-ı Hudā nihāl-i vücūdını iğrāk ve nār-ı şevḳ-ı ilāhī zātını iḥrāk idüp selsele-i mihr ü muḥabbeti taḥrīk kılop kemāl-i ḥayretten “*Hāzā Rabbi!*”³⁹³ diyüp bu daḥı ğurūba dāḥil olduğda ‘aczi dehen-tābnāki fehm ü idrāk idüp eger hidāyet-i Ḥaḳ ḳarīn-i ḥāl olmazsa ḳavm-i ḍalālet-āyīnden olmaḳ ihtimāldür ki bevāṭından zevāhir ile ihticāc idüp rāh-ı sedād u şevābdan münccerref ve ‘inān-ı eblaḳ-ı i’tikādı feyāfī-i ḍalālete mün’aṭıfdür, diyüp kemāl-i ıztırāb ve veleḥ ü iştiyāk ile ğalebe-i ḥāl ü saṭvet [83^a] cilve-i cemāl-i zāt-ı celālden verā-i ḥicābda iken şems-i münīr maṭla‘-ı ‘izzetden ṭālī’ ve envār-ı mütelālī ve lāmī’ olduğda veleḥ ü ‘ışkından envār-ı rubūbiyyeti zevḳ idüp “*Hāzā Rabbi!*”³⁹⁴ ve ḳavm-i ḍalālet-āyīni de’b-i bāṭılları üzre ilzām için “*Hāzā ekber!*”³⁹⁵ buyurup bunuñ daḥı uḳūlını ve şübūtdan zuhūlını göricek ‘ālem-i şuverden bi’l-küllīye fāriğ ve ḥālīḳ-i ḳavī vü ḳādire teveccüh-i tām idüp şuver-i ḥissīyye-i eṣerīyye ve eṣkāl-i mażīyye vü nūrāniyyeden müberrā ve evḥām u ḥayālātdan mu‘arrā olup ³⁹⁶“ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي ”

³⁹¹ Kasas, 28/29’dan nakıs iktibastır: “Sonunda Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: Siz (burada) bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm, dedi.”

³⁹² Anlamı: “İşte Rabbim!”

³⁹³ Anlamı: “İşte Rabbim!”

³⁹⁴ Anlamı: “İşte Rabbim!”

³⁹⁵ Anlamı: “İşte en büyük budur!”

³⁹⁶ Enam, 6/78’den nakıs iktibastır: “Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.”

“ بِرَىءٍ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ” muktezāsınca vācibü'l-vücūd olan ‘alāmāta şāğil ve ‘abede-i aşnām u kevkeb olan zümreye dāhil olmayup ³⁹⁷“ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي ” muktezāsınca “ فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ” muktezāsınca

Beyt:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Cemālūndür yakīn kandīl-i māhī

Ser-i mūhresin urduñ tāt-ı şāhī

Neşr: Diyüp şuver u eşkāl ile taqayyüdden ‘ālī ve bā‘id olup ve nücūm-ı şems ü kamerden birinde müte‘akkis olmadan tenzīh ü teb‘id idüp medār-ı tūlū‘ u ğurūb olan semāvat-ı ḥaḍrā ve başt-ı vech-i ğabrāyı ḥalk iden Ḥallāk dergāhına tevciḥ-i [83^b] zāt ve ‘an-şamīmie’l-ḳalb sāḥa-i vaḥdet ü ‘āzametina ilticā idüp ve şamt-i ufūl u zūhūlden mümtāz-ı vāhib-i şuver ve ḥālīk-i ḥalk ve münşī-i ḳazā vü ḳader olup naẓīr ü verziden ser-efrāz olan Ḥudā-yı kār-sāza ḳalbini merbūṭ idüp maḥlūk-ı ḥālīka ve şuver-i muşavvire teşbīhden müberrā oldı. Ol emrde Ḥazret-i İbrāhim’ün kevkebe-i teveccūhi kevkebe-ı tecellī-i envār-ı Rabb-i ‘İzzet zuḥūr itdūgi cihetden idūgi faşlu’l-ḥıṭāb olan *Ḳavlū’l-Faşl*³⁹⁸ nām kitābda taşriḥ olunmuşdur. Zīrā ki Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma şūret-i nārda tecellī-i nūr olduğı müşbet ve meşhūr olduğı gibi Ḥazret-i İbrāhim’e daḥı kevkebe-ı tecellī-i nūr olması bā‘id ve dūr degildür, diyü kitāb-ı mārri’z-zıkrde muşarraḥ ve mezbūrdur.

Nazm:

خليل اسابر و حق را طلب كن

شي را روز و روزي رابشب كن

³⁹⁷ Enam, 6/79’dan nakıs iktibastır: “Ben hanīf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”

³⁹⁸ *Ḳavlū’l-Faşl*: Tam adı “el-Faşl fi’l-milal ve’l-Ehvā’ ve’n-Niḥal” olan eser “el-Faşl (veya el-Fişal)” diye tanınır. İbn Hazm’ın (ö. 456/1064) dinler ve mezheplere dair eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yusuf Şevki Yavuz, “el-Faşl”, **TDVİA**, C.V, İstanbul, TDV Yay., 1995, s.215-216.

ستاره بامه و خورشید اکبر

بود حسن و خیال و عقل دلیر

بکردان زین همه ای راه روروی

همیشه لا احب الافلین کوی³⁹⁹

Neşr: Ve Hâzret-i İbrâhim'den ⁴⁰⁰“بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ” ile ‘adem-i şıdk-ı şudûrî tevehhüm olmak ‘ayn-ı kuşûrdur. Zîrâ fi'l-i aşnâmuñ [84^a] kebîrine isnâd itmek ta'riẓ ve tecehhül-i kavm idügi maḥallinde tafşîl olunmuşdur. Hılâf-ı şıdk olmayup ‘ayn-ı ta'riẓ olduğu muḳarrerdir. Ve ⁴⁰¹“إِنِّي سَقِيمٌ” âyet-i kerîmesi muḳtezâsınca nücûma nâzır olup ben şikeste-hâṭırum, diyü buyurdukları hılâf vâkı' idi, diyü İrâd su'âl olunmaz. Zîrâ ihtimâldür ki ḥaḳîḳat-i ḥâlde mizâc-ı sa'âdet-ımtizâcları ta'b-i mücâhededen mehmûm olup naẓar-ı nücûm ile sevḳ-i kelâm-ı kavm-i dâlâlet-irtisâme İrâs-ı i'tikâd için ola. Bu taḳdîrce hılâf-ı şıdkdan Hâzret-i İbrâhim müberrâ ve selîm olup kıssaş-ı uḥuvvet Hâzret-i Yûsuf nübüvvetlerinden muḳaddem olduğu müsellemdür. Ve Hâzret-i Yûsuf'uñ Zeliḥâ'ya kaşdı ⁴⁰²“لَوْ لَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّي” muḳtezâsınca men'î ilâhiye müşâdife idüp vuḳû'a gelmediği zâhir ü kaşd ise fi'l-i ḳalb olduğu bâhir olmağla medâr-ı su'âl olmaz. Ve Hâzret-i Mûsâ kıbṭîyi ḳatlı idügi ḥaṭâ'en olduğundan mâ'adâ müsteḥaḳḳ-ı ḳatlı olmadığı ma'lûm degildir. Ve Hâzret-i Süleymân'uñ [84^b] ⁴⁰³“وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي” muḳtezâsınca

³⁹⁹ Anlamı: “Hz. Halil gibi git Hakk'ı talep et, geceyi gündüz ve gündüzü gece et. Yıldız, ay ve büyük güneş, gönül çelen aklın hissi ve hayalidir. Ey salık, bunların hepsinden vazgeç ve ‘Batanları sevmem. (En'am, 6/76)' de!”

⁴⁰⁰ Enbiya, 21/63'ten nakıs iktibastır: “Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi.”

⁴⁰¹ Saffat, 37/89'dan nakıs iktibastır: “Ben hastayım, dedi.”

⁴⁰² Yusuf, 12/24'ten nakıs iktibastır: “Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.”

⁴⁰³ Sad, 38/352'ten nakıs iktibastır: “Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın, dedi.”

kendilerden soñra bir kimesne lâıyık olmayan devlet-i recā hāşā hıkd u hasedden neşv ü nemā bulmuş ola kaç-ı emniyyet içündür, diyü müfessirîn tefsîr itmişlerdür. Veyāhūd beyt-i salţanat ve hānedān-ı nübüvvetde neşv ü nemā bulmağın bu gūne mülk mu‘cize olmasını recā itmişlerdür. Veyāhūd bu gūne mülk-i ğayra temlîk olunduğda hūdūdullāh ri‘āyetinde takşîr itmek havfından recā olunmuş ola ve takdîm-i istiğfār buyurulup ⁴⁰⁴ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ “ emr-i dînde mezîd-i ihtimam-ı Süleymān ‘aleyhi’s-selām Hāzretini i‘lām ider ve Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām kışşası cürm ü günāh ‘addinden degil idügi bî-iştibāhdur. Ol zamānda murād olan hātūnı taṭlîk itdürüp almak mā-beynlerinde ma’hūd ve üslûb-ı meşhūd idi. Evriyā nām kimesnenüñ hātunını almak murād itdüklerinde muḳaddim-i ceyş itdügidür. Zîrā ol zamānda muḳaddim-i ceyş olanlar tābūt-ı ma’hūduñ muḳaddeminde revān olup feth ü zafer muḳadder ü müyesser olmayınca maḥālline ‘avdet-i maḥāl olmağın [85^a] şerbet-i şehādeti nûş itmek muḳarrer itmiş. Bir def‘a irsāl buyurduklarında feth müyesser olup tekrār irsāl buyurulduğda bi-ḥikmetillāh şehîd olup hātūnını Hāzret-i Dāvūd almışdur. Ol irsâlde şehādeti murād itdügi ma‘lûm degildür. Murād itdükleri takdîrce anuñ şehādetde ‘ameli olmayup Cenāb-ı ‘İzzet’den recā itmiş olalar. Bu daḥı ihtimāldür ki feth ü zafere zamān-ı ṭavîl iktizā itmekle hātūnını taṭlîk ider ümniyyesiyle irsāl itmiş ola. Bu ise terk-i evlā ḳabîlinden olup manşıb-ı nübüvvete lâıyık olan kemāl-i evlā terk itdügi için tazarru‘āt-ı keşîre ile ‘özr-i ḥvāhlık itmiş ola.

Ve Hāzret-i ‘Alî’den mervîdür ki Hāzret-i Dāvūd’uñ kışşası rüvāt ve kaçāş ḥikāyet itdügi üzre ḥākî olana yüz altmış degnek çarb iderüm. Zîrā enbiyā aleyhimü’s-selāma sezā olmayan kelāmı nakle ictirā iderler. Ve Hāzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām veledine ta‘alluḳ-i tāmı olup şeyāṭinden āfāt irmek ihtimāli ḥāṭır-ı ‘atırlarına ḥuṭūr itmekle şefḳat-i übüvvetden [85^b] şehāba

⁴⁰⁴ Sad, 38/352’ten nakıs iktibastır: “Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın, dedi.”

vedī‘at idüp bu vechle şıyānet itmekle Hâk Celle ve ‘Alā’ya tevekkülde nev‘-i kesel buyurmağla terk-i evlā itmiş oldılar. Nitekim naşş-ı kerimde ⁴⁰⁵“وَلَقَدْ فَتَنَّا” tefsirinde takrîr ü tahrîr olunmuşdur. Ma‘a hâzā mezkûrât-ı sehven şâdır olup ‘amden şâdır olmadığı mütebâdirdür. Ve Hâzret-i Habîb-i Hudâ Muhammed Muştafâ Hâzret-i Hâk’uñ ‘abd-i muhabbeti ve nebiyy-i murtażâ ve şafiyy-i aşfiyâsı olup kaṭ‘â ‘amden ve sehven zellet şâdır olmadığı müsbet ve muḳarrerdir. ⁴⁰⁶“عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنُتَ لَهُمْ” terk-i evlā kabîlinden olan fi’l içün ‘afv ile taşdîr-i kelâm muhabbetullâhı i’lâm ider. ⁴⁰⁷“وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ” âyet-i kerîmesinde ol nefsuñ zenbini istiğfâr itmek sezâ-vâr idüğini ümmete ta‘allüm içün buyurulmuş ola. ⁴⁰⁸“لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ” âyet-i ‘azîmesinden murâd terk-i evlā kabîlinden sehv ü gaflet olup Hâzret-i Risâlet’i sehv ü gafletden himâyet ü şıyānet içün zenble tesmiye olunmuş ola. Veyâhûd hüsn-i te’dîb Hâzret-i Habîb’de ğufrân u ‘afv ile [86^a] taşdîr-i kelâm kemâl-i irşâd ü terbiyesini ifâde ider. ⁴⁰⁹“مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا” âyet-i şerîfesi gibi ki ⁴¹⁰“عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى” âyet-i kerîmesi ⁴¹⁰“أَخَذْتُمْ عَذَابَ عَظِيمٍ” şüret-i mu‘âtebede elṭâf-ı vech üzre terk-i evlā buyurulduğuna işâret ve îmâ ola. Veyâhûd aḳşâ-yı âmâl bişr-i ‘afv-ı zünüb olmak muḳarrer olmağna Hâzret’uñ kemâl-i ‘ubûdiyyetinden ve Hâk Celle ve ‘Alā’nuñ ‘azametine nihayet-i vukûf ve ma‘rifetinden şudûr-ı zenb-i ihtimâli hâṭır-ı ‘âṭır Habîb-i Rabb-i Mûte‘âl’de olmağın zenb-i ğayr-i vâkî’i vâkî’ menzilesine tenzîl idüp

⁴⁰⁵ Sad, 38/34: “Andolsun biz Süleyman’ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik, sonra o, yine eski haline döndü.”

⁴⁰⁶ Tevbe, 9/43’ten nakıs iktibastır: “Allah seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?”

⁴⁰⁷ Muhammed, 47/19’dan nakıs iktibastır: “Bil ki, Allah’tan başka ilâh yoktur. (Habibim!) Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir.”

⁴⁰⁸ Fetih, 48/2’den nakıs iktibastır: “Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.”

⁴⁰⁹ Enam, 8/68’den nakıs iktibastır: “Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”

⁴¹⁰ Abese, 80/1-2: “(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi.”

mağfiret ve ihsân ile talâtîf ve murâd-ı fevâdını itmâm u tekml̄ için ⁴¹¹“ لِيُعْفِرَ ” ile teşrîf buyurulmuş ola. Ammâ şanâdîd-i Kureys ile mücâlisetde iken sûre-i ve’n-Necm nâzile ve kıra’atları⁴¹²“ وَمَنْوَةُ الثَّالِثَةِ الْآخَرَى ” ye vâşıl olduḡda vesvese-i şeytân ile lisân-ı ‘azbü’l-beyânlarından “*Tilke’l-garāniku’l-ulâ ve inne ve şegā’atehünne le türcā*”⁴¹³ sehven cereyân idüp Ḥazret-i Cibrîl âyet-i tenzîlden olmaduḡını ifâde idüp mûcib-i hüzñ ü inkisâr fevâdları olup [86^b] ⁴¹⁴“ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَتَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ ” âyet-i kerîmesini Cenâb-ı Rabb-i ‘İzzet hâtırlarını tesliyet için inzâl itmişdür diyenleri ekşer-i müfessirîn redd idüp “*fe hüve merdūdün ‘inde’l-muḥakkikîn*.”⁴¹⁵ diyü tedkîḡ ve tebyîn itmişlerdür. Zîrâ nakl olunan rivâyet muḡtelif fihâdür, şahḡ-i hâl bu rivâyet ḡayr-i şahîḡa olmaḡdur. Zîrâ meşâyih-i kibâr rivâyet itmemişlerdür. Ve râvîleri muḡtelife ve rāh-ı sedâd u şıḡḡdan münḡarifedür. Ba’zıları hâl-i şalâtda ve ba’zıları ḡaric-i şalâtda nakl idüp ve ba’zıları Ḥazret bi’z-zât telaffuz ve ba’zıları telaffuz-ı âyet-i kerîme ma’an tahlîḡ-i şeytândan mesmû’a oldı. Ve ba’zılar “Kureys ḡilâl-i kıra’at-ı Ḥazret-i Resûl’de tekellüm itdi.” demişler. Bu rivâyet şahîḡ olduḡı taḡdîrce nisyân ve sehven olduḡı şarîḡdür. Veyāḡhūd îmân üzre olan muvaḡḡhidîn zümresini imtiyâz ve fırḡa-i münâfikîni ihtiyâr için fitne olmaḡı ba’zı müfessirîn ihtiyâr itmişdür. Ve ba’îd degildür ki ‘ibādullāh-i muḡlişînden ba’zı [87^a] esrâr-ı taḡdîrine muḡḡali’ olup şer’an münḡa olan emre iḡdām itdürüp şer’an ‘işyân ıtlâḡ olunur. Lâkin muḡtezâ-yı ḡikmeti olup ḡaḡîḡatde ‘işyân olmaz. Ḥazret-i Ḥızr’uñ zünüb-ı müstaḡbele için ḡatlı-gulām itdüḡi buña dâldür. Ḥaḡ Ḥazretlerinüñ ‘ibād-ı muḡarreb ü mükemmeli için ḡalet-i maḡşûşa vardır. ‘Uḡul-i zerkinde ḡayrân ve dem-beste vü

⁴¹¹ Fetih, 48/2’den nakıs iktibasır: “Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.”

⁴¹² Necm, 53/20: “Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât’ı.”

⁴¹³ Anlamı: “Mertebeleri yüksek olan bu putlar, elbette şefaatleri umulur.”

⁴¹⁴ Hac, 22/52’den nakıs iktibasır: “(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduḡunda, şeytan onun dileḡine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacaḡı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, ḡakkıyla bilendir, ḡüküm ve ḡikmet sahibidir.”

⁴¹⁵ Anlamı: “Araştırmacılara göre reddedilmiştir.”

nālândur. Bunı zevk itmege tab‘-ı selīm ve zihn-i müstaķīm gerekdür. Ve irhâşât-ı enbiyâ ma‘lûmedür. Ve âyet-i kerîmeyi tefsîr itdükleri üzre Hâzret-i Risâlet-Penâh kalb-i haķîkat-i intibâhında izâle-i meskeneti temennî itmiş ola. Veyâhûd kavminüñ ‘umûmen îmâna gelmesini recâ itmiş ola. Bu temennî vesvese-i şeytâniyye olmağın Hâķ Celle ve ‘Alâ temkîn itmeyüp ilgâ buyurmuşlardır. Ve sebep-i nüzûl-i âyet-i kerîme temenni-i izâle-i meskenetdür, diyü muşarrahdur. Ma‘lûmdur ki temennî hâl-i qalbdür, bun zillet iţlâķ olunmaz. ‘İsmetü’l-Enbiyâ⁴¹⁶ nâm kitâb-ı müşğîn-nikâbda Şeyhü’l-İslâm ‘Abdullâh ki “Maḥdümü’l-Mülk” ile [87^b] meşhûrdur, bu ḥuşûşda kemiyet beyâna irhâ-i ‘inân idüp vücûh-ı şettâ ile taḥṭiye ve sebep-i nüzûl-i âyet-i kerîme ğayrı idüğini beyân itmişdür. Ve tedlîs-i iblîs-i la‘înden Seyyidü’l-Mürselîn mümtâz olduğın berâhin ile işbât itmişdür. Fi’l-vâķı‘a⁴¹⁷ “إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ” naşş-ı kerîminden müstefâd olan şavn-ı Seyyidü’l-‘İbâd’dur. Ḥuşûşan sûre⁴¹⁸ “وَالْتَّجَمَ إِذَا هُوَ”⁴¹⁹ “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ”⁴²⁰ “إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ”⁴²⁰ buyurulmuş iken sebķ-i lisân veyâ vesvese-i şeytân mutaşavver midür, küffâr-ı la‘în hezâr iftirâya cür’et itmişlerdür.

Kışşa-i Ğarânîķ dahı iftirâ ve bühtân olduğı muķarrerdür. İmâm-ı Faḥrüddîn-i Râzî “Hâzret-i Allâh, Cibrîl’i Seyyidü’l-Mürselîn’e irsâl itdükde şeyâtînden şıyânet için yetmiş biñ melek ile irsâl idüp Hâzret-i Risâlet-Penâh’a vahy vâşıl ve vârid olunca şeytân ve cinnî târid olurdı.” diyü taḥķîķ itmişdür. Bu taķdîrce telbîs-i şeytân u iblîse mecâl muḥâldür. Ḥulâşa-i kelâm

416 İsmetü’l-Enbiya: Maḥdümü’l-Mülk (ö. 990/1582) tarafından telif edilerek Bâbü Şah’ın oğlu Kâmrân Mirza’ya ithaf edilmiş bir eserdir. Maḥdümü’l-Mülk, Hindistan’da Sûrîler ve Bâbürlüler döneminde şeyhülislâmlık yapmış bir alim olup asıl adı Abdullah’tır ve soyunu ensardan Medineli bir aileye dayandıran bir sülâleye mensuptur. Eser aynı zamanda Peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olduklarını kanıtlamak amacıyla yazılan eserlerin ortak adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İqtıdar Husain Siddıqı, “Maḥdümü’l-Mülk”, **TDVİA**, C.XXVII, Ankara, TDV Yay., 2003, s. 329; Yusuf Şevki Yavuz, “İsmetü’l-Enbiya” **TDVİA**, C.XXIII, İstanbul, TDV Yay., 2001, s. 141-142.

417 Kıyamet, 75/17: “Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir.”

418 Necm, 53/1: “Battığı zaman yıldıza andolsun ki.”

419 Necm, 53/3: “O, arzusuna göre de konuşmaz.”

420 Necm, 53/4: “O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.”

Rusül-i 'İzām ve Enbiyā-yı Kirām 'amden zillet ve zünūbdan ve naķş u 'uyūbdan mu'arrā olduklarına ve Hāzret-i Hābīb'ūñ kāfe-i 'āleme [88^a] mürsel ve şerī'ati cümle şerāyi'î nāsih olup Hātemü'l-Enbiyā ve cümleden efḍal olduğına îmān getürmek farzıdır. Ya'nî kıyāmet gününüñ elbette vāķi' olacağına i'tikād itmek farzıdır. Eyyām-ı dünyā tamām olup ba'dehū leyl ṭārī olmamağla yevm-i āhir ıtlāk olunmuşdur. Kıyāmet gününe îmānuñ ma'nāsı budur ki Hāķ Celle ve 'Alā basīṭ-i ğabrāyı ğayr-ı arza tebdīl idüp ba'de'l-mevt halkı ba's ve eczā-yı aşıyyesini cem' idüp i'ade-i ervāh ile ihyā ve 'araşāt-ı rüz-ı cezāda bunları ihzār ve mīzān-ı 'adli üstüvār idüp halkuñ hāķla muhāsebesini görüp ba'zını fazlıyla dārü'l-huld-ı cināna idhāl ve ba'zını 'adliyle dārü'l-'azāb-ı caḥīme irsāl eyleyüp muktezā-yı ḥikmetini icrā ideceğine i'tikād itmekdür.

Ey mürīd! Mevt ü ba'se saña bir delīl-i ekīd beyān idelüm, andan ba's ü neşri idrāk idesün. Hemān nefsuñe nażar it, uyumamağā kādır misün ve uykuḍan bīdār olduğda kalkmamağā kādır degilsin, mevt ve ba's bi-'ayniḥi böyledür.

Ey mürīd-i sālik! [88^b] Meslek-i hāķda 'ā'id olan pīrāye-i netice daḥı elṭāf-ı zāt-ı bī-hemtāsı olup eger temāşā-yı feraḥ-ğāh-ı na'īm ile āsāyiş virürse luṭfı ve in'amı ve eger ihtibās-ı muḍīķ-i caḥīm ile sūziş iderse 'adli yüzinden kahr u intikāmı olduğın bilüp ğarra-i cebin-i sa'ādet olan ṭā'at u 'ibādete ğirre ve fazl u iḥsānından me'yūs olmayup

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün]

Gerekmez sensiz 'ayş-ı bī-ğamuñ

Senüñle duymazam sözün caḥīmüñ

Neşr: Diyü tazarru' ve zārīden ḥālī olmaya tā ki 'arūs-ı merām menşā-i zuhūrda cilve-ğār ola.

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün]

Sekiz cennet cemālinden ‘ibāret

Yedi dūzaḥ celālinden kināyet

Nesr: “وَتُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى” ya‘nī mülk-i melekūtda cemi‘-i umūruñ ḥayr u şerri Ḥazret-i Ḥaḳ’dan olduğına i’tikād itmek gerekdür. Ḥaḳ Celle ve ‘Alā ḥayr u şerri taḳdīr eyleyüp küfr ü ĩmān ve rubḥ u ḥüsrān ve irādet ve sükūnet ve ḥirkāt ü ḥatırāt bi-taḳdīrullāhdur. “Māṣṣā’allāhu kāne ve mā lem yeṣṣā lem yekūn.”⁴²¹

Meşnevi:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Elinde ḥāme-i taḳdīr ü taḡyīr

Elinde nāme-i taḥrīr ü taḳrīr

Yed-i fethindedür miftāḥ-ı eṣyā

Kimini maḥv ider kimini inṣā

[**Nesr:**] Velākin ‘ibād için iḥtiyār [89^a] taḳdīr itmişdür. Meşelā ba‘ūza-i naḥīf ve mūr-ı za‘īfün ḥareketi bi-iznillāhdur. Ve ta‘alluḳ-ı irādetiyledür. ĩmān-ı mü’mīn küfr-i kāfir ve ṭā‘at-i muṭī‘ ve ‘iṣyān-ı ‘āṣī vü fācir taḳdīr-i mülk-i ḳādir ile olur. İḥtiyār ‘abde ta‘līḳ olunmuşdur.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Kimine raḥmetin eyler muḳadder

Kimine ni‘metin eyler müyesser

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

‘Ālem-i ma‘nide ol taḳdīr ile

Şūrete gelse olur tadbīr ile

⁴²¹ Anlamı: “Allah’ın dilediği her şey dilediği vakitte mutlaka olur, dilemediği ise olmaz.”

İhtiyāra dā'ir itdi her işi
İhtiyāra bağladı ol cünbişi

Tā ki 'adli zāhir ola 'āleme
Huccetin izhār ide ol ādeme

Cebr ile sen ihtiyārı eyle fark
Tā olasin mazhār-ı elṭāf-ı Hāk

Ger başiret gözini sen açasın
Cebr ile pes ihtiyārı saçasın

Neşr: Ey sālik-i 'ākil ve ey mürīd-i 'ālim ü 'āmil! Ezyāl-i luṭfa ve faẓl-ı sübhānīye teşebbüs eyle ki 'uḳūl-i 'āḳilīn bu ḥālde ḥayret-i āyīndür. İlāhī, ben ğarīb ü āvāreye dermān ve çāre eyle ki bir bölük ḥayret-zedegān leyl ü nehār teḳarrüb-i Hāzret-i Raḥmān ārzūsında iken “*Lā tariḳa leküm feẓhebū*”⁴²² nidāsı şimāḥ-ı cānlarına irüp cāndan bī-zār olurlar. İlāhī, bir bölük derd-mendān dārū's-selām olan [89^b] cinān ārzūsında rüz u şeb 'ibādeti maṭlab idünüp beyāz rüzğāre cebīn-i ṭā'ati ve sevād-ı şeb-i süveydā-yı dīde-i dil ü cān münācātı olup nefis-i emmāre tiğ-i mücāhede ile meksūr olup şād u mesrūrınca menāzil-i ḳaṭ' itmiş iken luṭf-ı Hāk'dan mehcūr olup “*Eṭ-ṭalebū reddün ve'ṭ-tariḳū seddün*”⁴²³ nidāsı dillerine dāğ olur. İlāhī, bir bölük mey-gedede bāde-nüş olup senden yüz döndermişler iken nesāyim-i hidāyet-i muḥibb-i 'ināyetden vezān olup “*Ene leküm ve entüm lī fāḳbelū*”⁴²⁴ nidāsından şād u ḥandān olurlar. İlāhī, niçe riyāzet-ḥāneler āteş-i mihr-i küle ḥarīḳ ve niçe 'ibādeṭhāneler hevā-yı istiğnā ile ber-bād olup āb-ı dīde-i ehl-i ḥarābāt ile ğarīḳ olmuşdur. İlāhī, bu ne ḥikmetdür, Hāzret-i 'Ömer tefevvūhi müşkil bir emre 'āzim iken 'ināyetün münādileri ve hidāyetün dā'ileri “*Ṭarafu li 'abdi Rabbi'l-'ālemīn*.”⁴²⁵ diyü tebşīr

⁴²² Anlamı: “Size yol yok, hadi gidin.”

⁴²³ Anlamı: “İstek reddedilir, yol bir seddir.”

⁴²⁴ Anlamı: “Ben sizinim siz de benimsiniz, kabul edin.”

⁴²⁵ Anlamı: “Alemlerin Rabbi'nin kulunun tarafına dönün.”

ve esbâb-ı hidâyeti tesyîr iderler. İlâhî, bu mu‘ammâ sırr-ı feth olmaz. İlâhî, bu mu‘amele künhi bilinmeyüp fehm olunmaz.

Nazm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

Ezeldendür şekâvet hem sa‘âdet

Görür nefsün anı elbette gâyet

Velî cehd it kılup hergiz ‘ibâdet

[90^a] Müyesser olsa saña ol sa‘âdet

Velîkin aña kılma i‘timâdı

Hudâ fazlına eyle istinâdı

‘İbâdet ola bir kula müyesser

Sa‘îd olmak nişânıdır muqarrer

Neşr: Kazâyı ba‘zıları tefsîr idüp ezel-i âzâlde murâdullâh üzre vech-i mahşûş ile eşyâya irâdet-i Allâh’uñ ta‘allaķuna kazâ ıtlâķ itmişler ve ol eşyânuñ zâtında ve ahvâlinde kadr-i mahşûş ve taķdîr-i mu‘ayyen üzre ânen-fe-ânen îcâdına kader ıtlâķ itmişlerdür. Âhirî ve dünyâda olan eşyâyı Hâķ Celle ve ‘Alâ taķdîr ve kazâ idüp cümlesi meşîyyetullâh ile olur. Bunun üzerine kütüb-i semâvâta nâzil olup enbiyâ ve mürselîn-i taşdîķ ve aşhâb-ı nübüvvet-temķin taķķîķ itmişlerdür. Ve Levh-i Maḥfûz’a vaşfla kitâbet olunup ḥukm cârî olmayup irâdet ihtiyâr-ı ‘abde ta‘lîķ buyurulduķı maḥallinde taķķîķ olunmuşdur. Ve ⁴²⁶“لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا” muktezâsınca irâdet ta‘lîķ itse cemî‘-i ḥalk mühtedî ile’l-ḥaķ olurlar idi. Ammâ irâdet-i ezeliyye cerâyim ve

⁴²⁶ Rad, 13/31’den nakıs iktibasır: “Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı, yahut onunla ölümler konuşturulsaydı (o Kitap yine bu Kur’an olacaktı). Fakat bütün işler Allah’a aittir. İmân edenler hâla bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi. Allah’ın vâdi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına inecek. Allah, vâdinden asla dönmez.”

ma‘şiyeti ebu’l-‘ișyān iblīs-i ‘așīnūn irādetine ta‘līk itmişdür ki mücāhede-i nefis ü şeytān [90^b] iden ile mürtekib ‘ișyān olan tefriķ olana kadere ĩmān kazāyā-yı ĩmānı müstelzim olmağın aħd-i hümānuñ zikri ile iktifā buyurulmuşdur. Kazā cümle-i mevcūdāt ve kaffe-i kā’inātuñ Levh-i Maħfūz’da icmālen kudret-i nā-mütenāhiye ve hikmet-i bālīga-i ilāhiyye muķtezāsıyla vaşf-ı ma’hūd ve tarz-ı mev‘ūd üzre ĩcādıdır. Lākin ‘alā tarīķi’l-cebr degildür, dimişler ammā kader Hāķ Celle ve ‘Alā’nuñ kazā’-yı sābıkınuñ ve aħd-i ba’d ve aħd-i mevādı hāriciyyede zāhirīdür. Ve ba’zılar kazā mevcūdātı tertīb-i hāşş üzre muķteziye olan irādet-i ezeliyye ve ‘ināyet-i ilāhiyyedür. Ve “*kudretüke irādetüke bi-hasebi’l-evķāti ve’l-meķādiri.*”⁴²⁷ tebdīlāt u tağyirāt-ı eşyāya te’alluķdur. Ve ba’zıları kazā Hāķ Te‘ālā’nuñ eşyāya ‘alā sebili’l-icmāl ve’t-tafşīl ‘ilm-i celīlidür.

Ve kader Hāķ Hāzretinüñ ol ‘ilm-i celīlinüñ dem-be-dem aķvāt hasebiyle vücūda gelmesidür, diyü beyān itmişlerdür. Ba’zılar kader-i lāhık ve kader-i sābık diyü iştilāh itmişlerdür. Ve ⁴²⁸ “مَا صَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ” kader-i [91^a] sābıkā işāretdür. ⁴²⁹ “إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ” kader-i lāhıkā işāretdür, diyü beyān itmişlerdür. Küfr ü ‘ișyān ribh ü hüsrān Hāzret-i Yezdān’dandur, diyü olunan taħķīķ ve beyāna ⁴³⁰ “وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ” ⁴³² ve “وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ”⁴³¹, “إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ”⁴³⁰ ile nakż u su’āl ĩrād iderler ise emr u rızā irādet-i Rabb-i ‘İzzet’üñ ğayrıdır. ĩntifā-i emr

⁴²⁷ Anlamı: “Senin kudretin vakti ve mikdarınca senin iradendir.”

⁴²⁸ Hadid, 57/22: “Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”

⁴²⁹ Rahman, 55/29’dan nakıs iktibastır: “Göklerde ve yerde bulunan herkes, O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”

⁴³⁰ Araf, 7/28’den nakıs iktibastır: “Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: «Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti» derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

⁴³¹ Zümer, 39/7’den nakıs iktibastır: “Eğer inkār ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaķ değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahķār diğeriñin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidiş, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan herşeyi hakkıyla bilendir.”

⁴³² Bakara, 2/205’ten nakıs iktibastır: “O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.”

u rızā irādete münāfī degildir. Hayr u şerri iradet idüp Hâzret-i Hâk hayrdan ğayra rāzī olmaduĝını bilā-teşbīh bazı kümmelīn ṭabīb ile temşīl itmegi vech ü vecīh ‘add itmişler. Meşelā ṭabīb-i ṭabāveti ve ol cihetden kendini izhār içün halkuñ marīz olmasını ister. Zīrā zuhūr-ı tıb mümkün degildir. İllā marāz-ı halkla. Lākin nāsuñ marīz olmasına rızā virmez. Eger rāzī olsa mu‘ālece itmez idi. Hâk Celle ve ‘Alā daḥı ‘işyānı zümre-i insāna iradet ider. Fazl u ğufrānı zāhir ü nümāyān olmak içün ammā ‘işyāna rızā virmez. Eger rızā-yı şerīfi olaydı ‘ukūbet itmez idi. Ve küfr ü şirk bī-reyb ü şekk Rabb-i ‘İzzet’den olduĝına ⁴³³ “ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ ” āyet-i kerīmesiyle [91^b] istidlāl iderlerse cevāb virilür ki Hâk Hâzreti müşrikini tekzībe nisbet idüp ‘ale’t-ṭarīķi’l-istihzā’i ve’t-taḳbīḥ zemm u tevbīḥ içün sevk-i kelāmdur. Ne ān ki ḥaķīkat iradetden müstaĝnī ola.

Ma‘lūm ola ki Hâzret-i ‘Alī’ye қaderden su’āl itdükde “Ṭarīķ^{un} muḥlīm^{un} lā teslūkhū”⁴³⁴ buyurmuşdur. Ve bir daḥı su’āl olunduĝda “Baḥr^{un} ‘amīķ^{un} lā tūlciūhū”⁴³⁵ buyurup bir daḥı su’āl olunduĝda “Sırrullāhi ḳad ḥuḥfiye ‘aleyke fe lā tüfettişhū”⁴³⁶ buyurmuşlardır.

[Nazm:]

چون سر قدر طعمهء ابدال شود

این جمله قال وقیل ما جال شود

هم مفتی شرع راجکر خون کردد

⁴³³ Enam, 6/148’den nakıs iktibastır: ” Putperestler diyecekler ki: «Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.» Onlardan öncekiler de aynı şekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”

⁴³⁴ Anlamı: “Senin giremeyeceğin karanlık bir yoldur.”

⁴³⁵ Anlamı: “Senin dalamayacağın kadar derin bir denizdir.”

⁴³⁶ Anlamı: “Kader, Allah’ın sana gizlediği bir sırdır. Onu araştırmal!”

“ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ”⁴³⁸ muktezāsınca her eşyā emr-i Hudā ile muḳadder ve meştūr olduğu muḳarrerdür. Lākin ihtiyār-ı cüz’iye ta’līk olunduğı muşarraḥdur. Bu bābda ‘allāme-i taḥrīr şāḥib-i tefsīr olan Ebu’s-Su’ūd Ḥazretlerinden bir fetvā-yı bedī’a menḳūldür. ‘Aynī ile taḥrīr olundu: ‘Ulemā-i dīn-i nebevī ve ḥükemā-i şer‘-i Muştafavī “*Lā zālū kāşifine li esrāri ḥaḳāyıkı’ş-şer‘i bi-fikrihimī’s-sāibi ve münevverine li ezḥāri ḥadāyıkı’d-dīni bira’yihimi’ş-şāḳibi.*”⁴³⁹ Bu mes’ele beyānında ne buyururlar ki rind-i ‘ālim nefesine zālīm olup [92^a] rüz u şeb ol bī-edeb fışk u ‘iştān işleyüp ‘inde’n-nās tamām bed-nām olduğda cemā’atden bir bölük ḳavm ‘alā vechi’l-levm aña teşnī’ler idüp ber-müceb-i emr-i ma’rūf ve nehy-i münker anı fışkdan zecr ü men‘ eyledüklerinde dise ki benüm meyḥāneye gideceğim ve anda fışk ideceğim ‘ilmullāhda muḳadder ve Levḥ-i Maḥfuz’da meştūrdur. Lā-cerem benden bu fışkuñ şūduru bir emr-i zarūrīdür. Pes bu vechle ‘abd-ı ḳazā-i teğālüb-i Yezdān’ı ve taḳdīr-i teşārīf-i Rabbānī’ye mağlūb olup muzṭar ve mecbūr fi’linde ma’zūr olduğına ‘aḳl-ı şarīḥ ve naḳl-i şāḥiḥ bir niçe vechle delālet ider. Evvelen ‘ilmullāhi Te’ālā ve ḥabere delālet iderler. Zīrā bunlar iki nesneden ḥālī degillerdür. Fi’lūñ yā vüçūdına veyāḥūd ‘ademine müte’allıḳ olalar. Eger ta’alluḳları vüçūdına oldıysa vācib olur. Eger ‘ademine oldıysa mümtenī’ olur. Vācib ile mümtenī’ ḥadd-ı maḳdūr-ı ‘abd degıldür. Anuñ içün ehl-i sünnet ve cemā’atūñ mümeyyizi ve mümtāzı a’nī İmām-ı Faḥreddīn er-Rāzī teklīf-i mā-lā yuṭāḳ ‘ale’l-ittlāḳ vāḳi’ olduğunuñ taḳrīr-i muḳarrirīn ve taḥrīr-i muḥarrirīn bunlarla [92^b] idüp buyurur. İhtecce ehli’s-sünneti bi-

⁴³⁷ Anlamı: “Kader sırrı aptalların/abdalların eline geçerse, tüm bu kil ü kal ayaklar altına düşer. Bu durumda hem şeriatın müftüsünün ciğeri kan olur, hem de akıl efendisinin dili lal olur.”

⁴³⁸ Enam, 6/59’dan nakıs iktibastır: “Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”

⁴³⁹ Anlamı: “Onlar, doğru fikirleriyle şeriatın hakikat sırlarını keşfetmeye, isabetli görüşleri ile de din bahçesinin çiçeklerini aydınlatmaya devam ettiler.”

ذَرْنِي وَمَنْ “⁴⁴¹ ve kavlehü Te‘ālā “⁴⁴⁰ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “ kavlihi Te‘ālā
 “ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ “⁴⁴³ ve kavlehü Te‘ālā “⁴⁴² سَارَهُنَّهٗ صَعُودًا “ ilā kavlehü “ خَلَقْتُ وَحِيدًا
 ‘ale’t-teklīfi mā-lā-yuṭāk ve takrīre “Ennehü aḥbara ‘an ṣaḥṣin mu‘ayyenⁱⁿ ennehü
 lā yū‘minu kaṭṭu felev ṣadera minhü’l-îmānū lezime en yekūne ḥaberullāhi’ş-şidku
 kezib^{en} ve’l-kizbü ‘inde’l-ḥaṣmi kabīl^{un} ve fi’li’l-kabīli yestelzimü imme’l-cehle ve
 imme’l-ḥācete ve hüma muḥālāni ‘alallāhi Te‘ālā ve’l-müfzī ile’l-muḥālī muḥālⁱⁿ fe
 şuduru’l-îmāni minhü muḥālⁱⁿ ve’t-teklifü bihi le kelīfⁱⁿ bi’l-muḥālī ve kad yüzkeru fi
 hezihi’ş-şūreti’l-‘ilmü ve hüve ennehü Te‘ālā ‘alime ennehü lā yū‘minü fe kāne
 şuduru’l-îmāni minhü yestelzimü inḳilābe ‘ilmillāhu Te‘ālā cehl^{en} ve zelike muḥālⁱⁿ
 ve mā yestelzimü’l-muḥāle muḥālⁱⁿ fe’l-emru’l-vāḳi‘u bi’l-muḥālī.”⁴⁴⁴ Ve bunlardan
 gayrı daḥı mevzu’uñ niçe vech zıkr eyledi ki her birisi bi’l-istiklāl bu taḥḳīkūñ
 şıḥḥatine dāl olupdur. Ve andan şoñra bu vech-i ma‘nevīye ḥucce-i kaviyye
 idüğine işāret idüp buyurdu. “Fe hāzihi’l-vücihi’l-mezkūratü hüve’l-kelāmü’l-
 hādīmü li-uşūli’l-i’tizālī.”⁴⁴⁵ [93a] İ’tizālden murādı ‘abd içün ‘alā vechi’t-te’şir
 ve’t-taḥbīr kudret-i cāriye ve ef‘āl-i ihtiyāriyye işbāt idenlerdür. Şāniyen
 mes’ele-i müreccaḥa delālet ider. Zīrā müreccaḥasına rüçḥān mümteni’dür.
 Beher her ḥāl aḥed-i ṭarafeynūñ āḥar üzerine rüçḥānı bir mürecceḥ mevḳūfdur
 ki ol mürecceḥ ‘abdūñ fi’linden degildür. Bu daḥı mücib-i cebr ve maḥall-i ‘özü
 bir emrdür. Niteki Faḥreddīn er-Rāzī “⁴⁴⁶ حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ “ āyetinüñ tefsīrinde
 āyet-i kerīmenüñ ma’nā-yı muḳteżāsı mes’ele-i mürecceḥ ile taḥḳīk itdükden

⁴⁴⁰ Yasin, 36/7: “Andolsun ki onların çoğu cezayı hak etmişlerdir. Çünkü onlar İmân etmiyorlar.”

⁴⁴¹ Müddessir, 74/11: “Serdiğim o kimseyi bana bırak!”

⁴⁴² Müddessir, 74/17: “Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım!”

⁴⁴³ Leheb, 111/1’den nakıs iktibastır: “Ebū Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da.”

⁴⁴⁴ Anlamı: “Allah belirli bir kişinin asla İmân etmeyeceğini haber verdi. Şayet o kimseden İmân sudur etse o zaman Allah’ın doğru olan haberinin yalan olması gerekir. Halbuki hasma göre yalan çirkindir. Çirkin bir fiili işlemek ise ya cehaleti ya da haceti gerektirir. Bunun her ikisi Allah’a muhaldır. Bu hale götüren şeyin kendisi de muhaldır. Dolayısıyla o kimseden İmânın sudur etmesi muhal olduğu gibi o kimseyi İmânla mükellef tutmak da muhal ile mükellef tutmak olur. Bu durumda Allah’ın ilminden bahsedilebilir. Buna göre Allah o kimsenin İmân etmeyeceğini bildiği halde o kimseden İmânın sudur etmesi Allah’ın ilminin cehle dönüşmesini gerektirir yani haşa Allah bilememiş olur, bu ise muhaldır. Muhali gerekli kılan şey de muhaldır binaenaleyh böyle bir iş de muhaldır.

⁴⁴⁵ Anlamı: “Zikredilen bu sebepler, Mutezile’nin esaslarını yok eden sözlerdir.”

⁴⁴⁶ Bakara, 2/7’den nakıs iktibastır: “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”

soñra buyurur: “Ve izā sebete hezā kāne’l-ḳavlü bi’l-cebri lâzim^{en} li enne ḳable huşülü zeliḳe’l-muracciḫi kāne’l-fi’lü mümteni’a ve ba’dehü huşülühi yeküni vācib^{en} ve izā ‘arafte hezā kāne halku’d-dā’iyeti’l-mücibeti lil küfri fi’l-ḳalbi ḥatm^{en} ‘ale’l-ḳalbi ve ma’n^{en} ‘an ḳabüli’l-îmāni.”⁴⁴⁷ Pes bu taḳdîrce insān ḥarekâtında hemān cemādāt ve varāḳ-ı şecer ve sāyir musahḫarāt-ı şems ü kamer gibilerün meşābesindedür. Nitekim anlar ḥayy ve müteḥarrik şüretinde emvāt-ı ḡayr-ı ihyā ḳabīlinden olup ḥareketlerinde muḫṭarr ve mecbûrlardur. İnsān daḫı şüret-i muḫṭârda muḫṭarr olup zarûrî ḥareket eyler. İmām [93^b] Faḥreddīn “insānū muḫṭarr^{un} fī şüretihi muḫṭār^{un}.”⁴⁴⁸ ḳavliyle bu ma’nāya işāret eyler. Ve şālîşen münāzara-i Ādem ve Mūsā ‘aleyhimā eş-şalātü ve’s-selām delālet ider. Nitekim Rasûlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem andan ḥaber virüp buyururlar احتج آدم موسى عليهما الصلاة والسلام عند رهما قال موسى أنت آدم الذي خلقك الله بيده ونفخ فيك من روحه وأسجد لك ملائكته وأسكنك في جنته ثم أهبطت الناس بخطيئتك إلى الأرض فقال آدم أنت موسى الذي اصطفاك الله برسالته وبكلامه وأعطاك الألواح فيها تبيان كل شيء وقربك نجيا فبكم وجدت الله كتب التوراة قبل أن وقال آدم أفتلومني على أن أخلق قال موسى بأربعين عاما قال آدم فهل وجدت فيها وعصى آدم ربه فغوى فقال نعم Ādem, عملت عملاً كتبه الله تعالى علي أن اعمله قبل أن يخلقني بأربعين سنة قال عليه الصلوة والسلام فحج Mūsā ile olsa ḳulumuz şıḥḥatinde taşḥīḥ-i mesā’il-i mezḳûre bu ki burhān-ı şarīḥ olubdur. Ve ḳavl-i Nebevî ve ḥadīs-i Muşṭafavî ki ‘işyānla ma’zûr olmaḡla ‘illet-fezā-i İlāhî-i ḥuccet idinmek bâbında vardur [94^a] müştehirdür. Bu da’vāya sened-i ḳavî ve nebiyy-i ma’nevîdür, dise anuñ gibi insān mecbûr ‘işyān ile ma’zûrdur, diyü ḳazā ve ḳaderi ḥuccet idinmek bâbında vücûh-ı şālîşe ile ictihâcî şaḥīḥ olup ol i’tikād ile ḥālî üzerine terk olunması cā’iz olur mı, yohsa şaḥīḥ olmayup ol i’tikāddan rücû’a emr olunur mı ve şaḥīḥ olmaduḡı taḳdîrce mesā’il-i mezḳûreden ‘amme ve ḥadīs-i Rasûl’den ḥāşşaten

⁴⁴⁷ Anlamı: “Bu gerçekteştiği zaman zorlama iddiası zorunlu olur. Çünkü bu tercih edilen meydana gelmeden önce fiil mümkün değil idi. Bu tercih edilen meydana geldikten sonra da zorunlu hale gelir. Bunu bildiğin zaman kalbde küfre sebep olan gerekçeyi yaratmak kalbe bir mühür olur ve şmanı kabul etmek anlamına gelir.”

⁴⁴⁸ Anlamı: “İnsan kendi suretinde mecbur bırakılmıştır.”

⁴⁴⁹ Beyhâkî, Şu‘abü’l-İmân, 1/356, no: 181.

cevāb ne vechle olur? Beyān ihsān buyurulmağa Hāḡ Te‘ālā dünyāda devlet ü ‘izzet ve ‘uḡbāda rahmet ü maḡfiret virüp maḡziyyu’l-murād ve mer‘iyyü’l-fevād eyleye, āmin. El-cevāb ḡālī üzerine tereke-i mecāl ve ihtihācında şihḡat-i ihtimāl yokdur. Eger i’tikādı zāhir maḡālātdan lāyih olan üzre insān ef‘ālinde bi’l-külliyye mecbūr ve ma‘zūr olup ḡasenātına şevāb ve seyyi’ātına ‘ikāb olunmamaḡ lāzımdur. Eger ḡasenātı şevāba maḡzī ve seyyi’ātı ‘azāba mü’eddī idüğine i’tikādı olup ammā eksenüñ daḡı insāndan şudūrı cebr-i şırf iledür, diyüp kendinüñ bu neş’etden [94^b] fücūra inhimākın ve neşāt-ı āḡiretde ‘ikābe ibtilāsın maḡzā taḡdīrini ta‘bīre ḡavāle kılup te’essüf-i telehhüf üzerine ‘acz-i şırfıla ḡükm-i ḡazā-i mübreme istilā izḡār iderse ol i’tikād-ı bātıldan rücū‘a emr-i ekīd ve ḡaḡavāt-ı şeyḡāna itā‘atden zecr-i şedīd olunup ḡaḡıb-ı leyl gibi ‘ale’l-‘amyā şundan bundan olup aşlını bilmeden söyledigi aḡāvīl-i müztefenüñ ḡabt u ḡalīlini ve kendinüñ ebāḡīl-i muḡarafasındaki ḡaḡā ve ḡaḡālī izḡār olunup ḡaḡīḡat-i ḡaḡ mübeyyen-i tebeyyine ve ḡarīḡ-i müteyyine irşād u tevcīh olunmaḡ lāzımdur. Şimdiye deḡin kendiden şadır olan ḡabāyihüñ şudūrına ‘ilmullāh müte‘allıḡ olduḡı müsellemm ammā ‘ibret ‘avāḡıb-ı umūradur. ḡazret-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ⁴⁵⁰“ان احدكم

“ليغمل بعمل اهل النار حتي ما يكون بينه و بينها غير ذراع فيسق علي الكتاب فيختم له بعمل اهل الجنة فيد خلما

buyurmuş iken min ba’di daḡı bu ḡāl üzerine müstemir olup ‘ömri bunuñla ḡatm olacaḡına bi’l-fi’l ‘ilm-i Rabbānī müte‘allıḡ idüḡini neden bildüḡi kendüsin aḡz-ı ‘ömrine deḡin fısq u fücūra ve seyyi’āt ü şürūra muḡḡar [95^a] ve mecbūr şanup şalāḡ-ı ḡālden be’s ve ḡunūt üzerine ola. Mükābere ve ‘inadda niḡe kendüden eşedd ü ekedd ve azḡun kāfirler zāhir-i ḡālleri küfr-i ebedīlerine delālet iderken ahir ‘ömürlerinde mühtedī olurlar. Kendi ḡaḡḡında bu ihtimāle niḡün vüçüd virüp cānib-i şalāḡa tevcīh eylemeye. Fısq-ı ebedīsine ḡod naş vārid olmadı. ḡaḡḡında naşş-ı kerīm vārid olmayan keferi ḡayātta iken ḡıḡbirinüñ küfr-i ebedīsine ‘ilmullāh müte‘allıḡ olduḡına bizüm ḡaberimüz yokdur. ‘Ale’l-ḡuḡuş ḡaḡḡında naşş-ı kerīm vārid olanlar küfr-i

⁴⁵⁰ Buhārī, **Sahihü’l-Buhārī**, 6/2713, no: 7016.

ebedî üzerine vürüd-ı naş ile mecbûrlardur ve anlara îman teklîf olunmak teklîf-i mâ-lâ-yuṭāk kabîlindendir, diyü kitâbda taḥrîr olunan kelâm müzeyyef ve merdûd sözdür. Maḥallinde redd ü tezyîf olunup taḥkîk-i ḥaḳ itmişlerdür ki ‘ilm-i ma‘lûma tâbi‘ ve ḥaber-i muḥbire tâbi‘ ḥasebince vâkî’dür. Nakḳâş şûret-i feresi şekl-i ḥâs üzerine taṣvîr eylediği feresi ḥadd-i zâtında eyle olduğuçündür. Ne ân ki feres nefsinde eyle olduğu nakḳâş öyle resm itdüğüçün ola Ḥazret-i Ḥaḳ Celle ve ‘Alâ ba‘zı eşḥâsuñ ebedî îmana gelmiyeceklerin bildüğü [95^b] Qur’ân-ı Kerîm’de ve Furḳân-ı ‘Azîm’de ol vechle ḥaber virdüğü anlar ḥadd-i zâtında ihtiyârlariyle küfr-i müstemirr üzre niyyet-i câzime ve ‘azîmet-i şârime idüp aslâ ihtiyârların îman cânibine şarf itmek katlarında câ’iz olmadığı içündür. Ne ân ki anlar bu ḥayşiiyetden olmaları Ḥaḳ Sübhānehu ve Te‘âlâ Ḥazretinüñ ‘ilm ü ḥaberi böyle olduğuçün cebr ü ıztırâr ile ola. Eger ta‘alluk-ı ‘ilm-i ilâhî ma‘lûmuñ vücûbın iktizâ ide idi, kendü ef‘âlinde Ḥaḳ Te‘âlâ fâ’il-i muḥtâr olmayup mecbûr olmak lâzım gelürdi. *Te‘âlâ ‘an zalike ‘uluvv^{en} kebîrâ.*⁴⁵¹ Zîrâ mebd-i ezelden münteha-yı ebede varınca vâkî‘ olacak ef‘âl-i ilâhiyye ezel-i âzâlde ‘ilm-i muḥîṭde muḳarrerdür. Lâ-cerem mezkûrlar küfr üzerine ısrârda muḥtârlardur. Ne ân ki vürüd-ı naş ile mecbûr olalar ve îmana teklîf olundukda mâ-lâ-yuṭāk şâ’ibesi yokdur. Zîrâ anlara teklîf olunan Qur’ân-ı Kerîm’e îman icmâlîdür. Cemî‘-i tefâşiline îman degildür ki kendilerin küfr-i müstemirlerine îman itmek dahı lâzım olup cem‘-i nakîzeyne emr olunmuş olurlar ve ef‘âl-i ihtiyâriyyenüñ vücûdın ‘ademinden tercîḥ itmekden lâzım [96^a] olan dâ’iye Ḥaḳ Te‘âlâ Ḥazretinüñ maḥlûkı olmağ ile cebr-i maḥza istidlâl olunmak ḥaṭâ-i fâhişdür. Ol dâ’iye eger ḥalkın Ḥazret-i Ḥaḳ Te‘âlâ’ya mensûbdur. Lâkin kesb-i ‘abde müsteneddür. Âḥad-i tarafı maḳdûra bi’z-zât müte‘allik olup şîfât-ı uḥrâya mütevaḳḳıf olmamak irâdet-i kadîme mü’essirenüñ ḥaşâyisinden degildür. Belki irâdet-i ḥâdiṣe kâsibelikde dahı ḥâl oldur, evḳât-ı mu‘ayyene ḥasebiyle ef‘âlin gâḥ vücûdına ve gâḥ ‘ademe müte‘allik olmak şânındandır. Lâkin bu vechle degildür ki ol ta‘alluk muḳtezâyı zât olup vücûb

⁴⁵¹ Anlamı: “Allah yüceler yücesidir.”

ṭarīḳiyle ola. Belki her birine ta'alluḳ ve ḳatında cānib-i āḫare ta'alluḳ itmek daḫı cā'iz olmak ṭarīḳiyle ta'alluḳ ider. Zīrā efrād-ı uḳalādan belki şıbyāndan daḫı bir ferd yokdur ki ef'āl-i iḥtiyāriyyesinden bir fi'li eşeledükde eşelememekden kendü üzerini 'āciziyle ḫaḳīḳat-i iḥtiyār budur. Emr-i teklīf ve sevāb u 'iḳāb bunuñ üzerine dā'irdür.

Ve Ḥazret-i Ādem'le Ḥazret-i Mūsā'nuñ 'aleyhime'ş-şalātu ve's-selām ve 'alā sā'iri'l-enbiyā'i'l-iẓām münāẓaralarında insān ef'ālinde [96^b] muṭlaḳ mecbūr ve ma'āşide bi'l-küllie ma'zūr olmağa delālet vardır, demek bühtān-ı şarīḥdür ve iftirā-yı ḳabīḥdür. Her birinüñ manşıb-ı nübüvvetde ḳadr-i şāmiḫi ve ma'rifet-i şü'ün-ı ilāḫide ḳadem-i rāsiḫi olup tefāşil-i aḫḳām-ı şerāyi'a ve keyfiyyet-i aḫvāl-i mükellefine vuḳūf-ı tāmları var iken mümḳin-i mübezzir ki Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi'ş-şalātü ve's-selām Ḥazret-i Ādem'ün aleyhi's-selām 'ameli kendiden istiḳlāl ile şādır oldu şanup lev m eyleye. Ve Ḥazret-i Ādem daḫı kendinüñ aşlā daḫli olmadın cebr-i maḫẓ ile şādır oldu, ben ma'zūr-ı muṭlaḳın, diyü cevāb vire. Ḥāşā ve kellā belki Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi'ş-şalātü ve's-selām kelāmın mu'tādı üzre dār-ı teklīfde cārī olan ḳıyāsı şerī'atüñ zāhirine binā idüp Ḥaḳ Te'ālā Ḥazret-i ḫalk ve ibdā' itmekde bunca i'tinā idüp escād-ı melā'ike ve iskān-ı cennet ile bu miḳdār-ı şerīf itmişken isti'māl-i iḥtiyār-ı cüz'ide niçün tamām i'tinā ve ihtimām itmedüñ ve imtisal-i emrde niçün kemāl-i teḫaffuz u teyakḳuz itmeyüp nisyān-ı 'ahd itdüñ, diyü lev m idüp [97^a] Ḥazret-i Ādem 'aleyhi'ş-şalātü ve's-selām daḫı insānı ef'āl-i iḥtiyāriyyesiyle lev m ü teşnī' itmek ol fi'lüñ andan iḥtiyāriyle şādır olacağına 'ilm-i Rabbānī müte'alliḳ oluğundan ḡāfil olana lāyıḳdur. Te'ācīb-i esrār-ı ḳazā vü ḳadere vāḳıf olana lāyık degildür. Seni Ḥaḳ Sübhānehu ve Te'ālā risāletiyile ve kelāmiyle ıştıfā idüp cemī'-i eşyānuñ tefāşilini muḫīṭ-i elvāḫ virmiş iken ve bir 'amel ki ben anı iḥtiyārumla idecek benüm ḫalkımdan kırḳ yıl evvelden üzerüme mektüb idügin sen ol elvāḫde görmüş iken ve ol 'amele müretteb olacak eşer ü ḫikmeti bilmiş iken beni ol 'amel üzerine lev m idersün, diyü cevab virmişdür. *Vallāhu sübhānehu ve Te'ālā a'lemu bi-ḫaḳāiki'l-umūri lehü'l-*

*halku ve'l-'emru ve ileyhi'l-ba'sü ve'n-nüshuru.*⁴⁵² Bu bâbda tafşîl ziyâde olup bu muhtaşaruñ taḥmîli olmamağın tekmîl olunmayup ancak ḥadîs-i şerîfün lâzım gelen lafza ve ma'nâ-yı fevâidi taḥrîr ile iktifâ olundu. Zîrâ ḥadîs-i şerîfde *daḳâyık-ı îmân 'alâ veci'l-itḳân*⁴⁵³ taḳrîr ü beyân olunmuşdur. Hâlâ bi-'avniḥi Te'âlâ uşûl-i dîn-i mübîn 'ilm-i tevḥîd-i [97^b] Rabbi'l-'âlemînün farziyyet mertebesinde olan levâzımı ḥasbe'l-maḳdûr bu kitâbda muḥarrer ve meşṭûr kılındı.

Meşnevî:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Ol küşâyende-i ḥazâyîn-i cûd

Naḳş-ı peyvend-i kârgâh-ı vücûd

Kevkeb-ârâ-yı âsumân-ı bülend

Hem zemîn-sâz u hem felek peyvend

Ḥayy u Ḳayyûm u ḳâdir ü ḳâhir

Evvel-i evvel âḥir-i âḥir

Pâdişâh-ı ḳavî vü mâlik-i Ḥaḳ

Menşe'-i nefis fâ'il-i muṭlaḳ

⁴⁵⁴ "شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ" güvâh-ı ma'rifeti

Vaḥdehû lâ şerîkeleh şifâṭı

Âferîniş rakam-keşîdesidür

⁴⁵² Anlamı: "Allah, sübhanehu ve Teala, işlerin hakikatlerini en iyi bilendir. Yaratma onun sıfatıdır, emir onundur, öldükten sonra dirilmek ve toplanmak onadır."

⁴⁵³ Anlamı: "İmânın incelikleri tam olarak"

⁴⁵⁴ Ali İmran, 3/18'den nakıs iktibasır: "Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur."

Her ki ğayrıdur âferīdesidür

Revzen-i dīdeye ziyā andan

Ravza-i sīneye şafā andan

Şāhid-i şubḥa zīb ü fer andan

Ḥüsrev-i şāha tāt-ı zer andan

Bī-nevāyem baña nevā andan

Derd-mendem baña devā andan

Mürde gönle ḥayāyı ol virsün

Ḥasta cāna necātı ol virsün

Meşrebüm çeşme-sāz-ı dīn itsün

Meyvemi meyve-i yakīn itsün

Neşr: ‘İlm-i sırdan daḥı mertebe-i farzı beyāna şürü’ olundu. İmdi ma’lūm ola ki bu ‘ilmüñ uşulı ve fūrū’ı ferāyız ve menāḥiye ‘ārif ve ‘ucb ve riyā mertebelerine vāqıf olup çark-i ‘ucb ve riyādan a’mālī taḥlīş ve vesāyis-i şeyṭāniyyeden [98^a] telḥīşdür. Zīrā riyāya muḳārin olan ‘amel, bātıl ve rütbe-i ḳabūlden zā’ildür. Ḥaşılı bu ‘amelüñ metn-i metīni ḥadīs-i mārrü’z-zıkrüñ ḥilālinde Ḥazret-i Cibrīl-i Emīn “Yā Rasūlallāh, iḥsāndan ḥaber vir.” didükde “ قال الا حسان ان تعبد الله كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك ” buyurulan ḥadīs-i şerīfdür. Zīrā

Ḥaḳḳ’uñ ru’yeti muḳarrer olıcaḳ ‘amel-i riyādan müberrā olur. İnşā’allāhu Te’ālā Ḥelāl kitābda tafşıl olunur. Ve ‘ilm-i şerī’atde mertebe-i farz olan fi’l vācib ve farz olanı bilmekdür. Edā-yı mefrūzāt āsān ve menāḥiden ictināb zāhir ü nümāyān ola. Bu daḥı ḥelāl-i ḥadīs-i sālifü’l-beyānda ⁴⁵⁵“ قال فاخبرني عن

⁴⁵⁵ **Beğavî**, el-Huseyn b. Mes’ūd, **Mesâbîhu’s-Sünne**, thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar’aşlı vdğ., I-IV, 1/112, Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, 1987.

الأسلام قال ان تشهد ان لااله الاالله وان محمد ارسول الله و تقيم الصلوة وتؤتي الزكوة وتصوم رمضان وتحج البيت ان استطعت اليه سبيلا قال صدقت

“ kavı-i şerifinden nümāyāndur.

Bāb-ı Şānī, Kitāb-ı Īmān’dan

‘Aḳā’idüñ itmām ve irşadı ‘alā vechi’t-tedric olduğunuñ beyānındadır. Mü’mīn ve müslim olan insāna [98^b] münāsib olan o an neşv ü nema-yı şabāvetde emr-i dīn-i mübīn olan ‘ilm-i tevḥīd-i mübīni şey’en fe-şey’en tefehhüm idüp levāzım-ı Īmānı ta‘allüm itmekdür ki ma‘ānīsini fehm ü ḥıfz itmekle i’tikād-ı itḳān u taşdıḳı ziyāde olup ḥālet-i kibrde ke’t-ṭavdie’ş-şāmiḥ şābit ve rāsiḥ ola. Bu bābda mücerred ‘ilm-i kelām ḥaḳıḳat-i tevḥīdi i’lām itmez. Belki ṭarīḳ-i tefehhüm tilāvet-i Ḳur’ān-ı ‘Azīm idüp tefāsīr-i ḥadīs-i şerīfiyye muṭāla‘ada ihtimām ve mübālaḡa idüp vezāif-i ‘ibādeti ve merāsım-i ‘ubūdiyyeti edille-i Ḳur’ān-ı ‘Azīm ve ehādīs-i Nebiyy-i Kirām ile ta‘allüm itmekdür. Eger tevḥīḳ-i hidāyet ḥaḳḳ-ı refīḳ olup müsā‘ade iderse hevā-yı nefsdan mübā‘ide idüp taḳvāya müdāvemet ve ‘ilme müvāzabet itmekle riyāzet ve mücāhedeye müsāra‘at iderse nūr-ı ilāhī ile ebvāb-ı hidāyet meftūḥ olup ⁴⁵⁶“ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ” va’d-i kerīmi üzre envār-ı Īmān u i’tikād-ı nümāyān olmaḡla minḥāc-ı sa‘ādete vāşıl olup yaḳīnı ziyāde ve evḥām u zunūnu maṭrūḥ olur.

Nāzm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

‘İlm-i dīnden kim olmaya āḡāh

[99^a] Cehl vādisine düşe gümrah

Ol Ḥudā ḥaḳḳ-ı pāk u bī-‘ayb ol

Vāhibü’l-‘aḳl u ‘ālimü’l-ḡayb ol

⁴⁵⁶ Ankebūt, 29/69’dan nakıs iktibasır: “Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza erıstireceḡiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir.”

Nesr: Bu esrāruñ derecāt u ṭabaḳāt-ı inkişāfı mücāhede ve māsivāullāhdan nezāfet ve ṭahāret miḳdārınca olup ve derecāt-ı bāṭın tefāvüti ḥasebinedür. Ve izā'at-ı nūr-ı yakīn dahı tefāvüt-i mücāhedeye menūṭdur. 'Ulūm-ı zāhirede fıtrat ve zekā tefāvüti ile kesb-i 'ilm ziyāde ve nāķış olduğı gibi her kuşuñ mücāhede ile ittişāfı ḳader-i inkişāfdan behre-vār olup erbāb-ı 'irfāna hem-ser olur.

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün]

Göñül āyīnesi pür-jenk ü ısyān
Niçe görünür anda vech-i Raḥmān

Velī ol nūra 'ālem oldu mir'āt
Çıkar ḳanlar budur görmekte heyhāt

Nesr: Zāhir-i erbāb-ı 'irfāna maḥfī degildür ki Ḳur'ān-ı celilü's-şānda āyāt-ı beyyināt ile işbāt-ı vācibü'l-vücūd olup vaḥdāniyyeti meşhūd olmuştur.

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Cümle eşyā sācid-i dergāhıdur
Her biri ḳadrince Ḥaḳ āgāhıdur

Ol ḥired-mend-i ḥired-mendān durur
Ol ḥüdāvend-i ḥüdāvendān durur

Bī-tağayyur mün'im-i ḳaḥhār ol
Bī-tefāvüt fā'il-i muḥtār ol

Neşr: Gerçi Kıur'an-ı 'Azīm'de ⁴⁵⁷“ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ” buyurulmağın emr-i dīnde işbāt yaqīn mertebesi [99^b] mīqdārı baħs u cedel fā'ideden hālī olmayup dīne hālel virmez. Ammā 'ilm-i kelāma tevağğul-i 'aķīdeyi ifsād u tağyīr-i i'tikād ider. Kelime-i şehādeteyn ki “*Lā ilāhe illallāh Muħammedü'r-Rasūlullāh*” dur, zāt-ı vācibü'l-vücūduñ vaħdāniyyetini ve ef'āl ü şifātını işbāt itmegi ve şadāķat-ı Rasūl-i mütezammın olup medār-ı ĩmān ve merkez-i emīn ü ĩmān olmuşdur. Cemi'-i erkān-ı ĩmān bu esās-ı sadīd üzre ihkām u teşyīd olunup bu zikritdüğimüz rükn-i ĩmāndur. Evvelen Allāhu Te'ālā'nuñ zātına 'ilmi meş'irdür ki ķadīm ve bāķī olup cevher ve araz olmaduğı muķarrerdür. Ve şāniyen Allāhu Te'ālā'nuñ şifātına 'ilmi iş'ar ider ki 'Ālim ü Ĥayy u Ķādir u Mürīd ve ⁴⁵⁸“ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ ” olup semī' ve başīr, mütekellim ve ķadīr, hulūl-i havādisden münezzeh vü müberrā ve naķāyiş ü 'uyūbdan mu'arrādur. Ve şālişen ef'āl-i ilāhī 'ilmi müş'irdür ki meş'iyetullāh iķtizā itdigi üzre ef'āl-i 'ibād maħlūķadur. Lākin 'ibāda ihtiyār-ı cüz'ī virilmişdür. Rābi'an semī'iyetde 'ilmi müş'irdür ki şadāķat-i enbiyā vü mürselīn ve kerāmāt-ı evliyā vü muķarrabīn ve haşr u neşr ve 'azāb-ı [100^a] ķabr ve su'al-i Mūnker ve Nekīr ve Mīzān ve Şirāţ ve halk ve nār cennet ve havz-ı Ĥazret-i Risālet-Penāh ve aħkām-ı imāmet gibi inşā'allāh maħallinde beyān olunur.

Nażm:

الحشر و النشر امكانا و تميزا

ونفي مراحل اوقات سويا

بل للاءحتياج الي قولي نصحه ان

يعاج ماعدمت في خشراندان

⁴⁵⁷ Nahl, 16/125'den nakıs iktibastır: “(Resūlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”

⁴⁵⁸ Buruc, 85/16: “Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.”

ومن حياة قبور مابذاق به

لذات نعماء اوالام ديدان

و واقع كل ما نص الصدق و به

من ممكن كصراط او كميزان

وكالحساب و احوال القيمته او

كحوض سيدنا فيها و كيزان⁴⁵⁹

Bāb-1 şālîş

İslām ve ĩmān tafşīlinde e'imme-i kirām şöyle beyān idüp ba'zılar İslām ve ĩmān birbirine merbūṭ ve muttaşıl ve ba'zıları birbirinden munfaşıldur, diyü takrīr idüp luġatde ĩmān taşdıķden 'ibāretdür.⁴⁶⁰ "وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا" āyet-i kerīmesinde daķı "Bi muşaddıķ^{an} lenā"⁴⁶¹ dimekdür, diyü beyān buyurmışlardur. Ve İslām terk-i temerrüd ve ibā vü 'inād idüp inķiyād ile teslīmden 'ibāretdür, diyü tafşīl itmişlerdür. Bu taķdīrce İslām, ḥāşş ve ĩmān-ı 'ām olur. Her ĩmānda teslīm bulunur. Her İslām'da taşdıķ ü ĩmān bulunmaz. Ve ba'zılar ĩmān taşdıķ-i [100^b] kalbīdür ve İslām taşdıķ-i lisānīdür, dimişler. ĩmān ki taşdıķ-i cināndur, nārdan iķrāca ve taḥlīdden men'a medārdur. Nitekim Ḥāzret-i Risālet-Penāḥ şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurmışlardur

⁴⁵⁹ Anlamı: "Haşr ve neşr aklen ve naklen mümkündür. Bütün vaktini sürgün eden kimse bunu inkar eder. Belki bir nasihate ihtiyaç duyduğu için bunu kabul etmiyordu. Yok olan bütün varlıkların haşrda iade olunacağı nasihat edilir ve bütün insanların elem ya da haz duydukları kabir hayatından dirileceklerdir. Peygamberin haber verdiği aklen mümkün olan her şey gerçektir. Sırat, mizan gibi, ihsan ve kıyamet dehşetleri gibi. Peygamberimizin kıyametteki Kevser havuzu ve cehennem ateşi gibi."

⁴⁶⁰ Yusuf, 12/17'den nakıs iktibastır: "Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın."

⁴⁶¹ Anlamı: "Bizi onaylayın!"

“ يخرج من النار من كان في قلبه مثقال ذرة من إيمان ”⁴⁶² ma'lûm oldı ki ƙalb ile taşdıƙ olıcaƙ nârde muħalled olmaduğı muƙarrer ve mü'eyyeddür. Ammâ İslâm mücerred dünyâ umûrına medâr olup levâzım-ı ĩmân ile ilzâm olunup “Men şalle ƙbletenâ fehüve minnî”⁴⁶³ muƙtezâsınca şeran müslüman olur. Ammâ ƙalbinde taşdıƙ olmayıcaƙ beyne ve beynallâh medâr-ı ĥükm-i âĥiret olmaz. Ve ma'lûm ola ki a'mâl-i ĩmândan cüz' degıldür. Ammâ ĩmân a'mâl-i şâliha ile ziyâde olur. ⁴⁶⁴“ لِيَزِدُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ ” naşş-ı kerîmi üzre ƙâ'at-ı ĥâlişa ile ĩmân ziyâde olup ma'âşî ile kemâl-i ĩmâna noƙşân 'arız olduğı bî-mu'arızdur. Ĥadîs-i şerîfde ⁴⁶⁵“ الطريق ” buyurulduğı dağı ĩmân ziyâde ƙabûl itdüğüne delîldür. Ma'lûm ola ki elsine-i nâsda “Müslimân mısun?” diyü su'âl [101^a] itdüklerinde “Mü'minim inşa'allâh.” diyü cevâb virdükleri ƙavldede istişâ vardır, şekki ifâde ider. ĩmânda şek küfrdür. “Niçe ƙavl-i râstdur?” diyü su'âl olunursa şıĥhat-i istiğnâ ile cevâb taĥrîr idenler üç vech taĥrîr itmişlerdür. Evvelen aşl-ı ĩmânda şekke vücûd virmeyüp ĥâtime ve kemâlinde ihtimâl-i şek ola. Vâkı'â emn-i maĥz ye'is-i maĥz gibi küfrdür. Ĥuşuşan ba'zı zünûb vardır, iftirâ ve kizb ile da'vâ-yı velâyet ve da'vâ-yı kerâmet itmek gibi ki 'uĥûbeti sū-i ĥâtime olmaƙdur, diyü *İhyâu Ulûm*'da muşarraĥdur. Sâniyen aşl-ı ĩmânda şek olmayup muƙtezâ-yı beşeriyyet üzre nefsi insâniyyede a'lâ-yı maĥâmât tezkiye-i nefis olmağ ile ⁴⁶⁶“ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ ” emri cihân-muĥâ' ile 'amel idüp meşiiyyet-i ilâhiyye ta'lîk ola. Meşelâ 'âlime “'Âlim misün?” diyü su'âl olunsa 'ilmi muĥaĥƙaƙ iken tezkiye-i nefsdan ihtirâz ve şevâbun iĥrâz için “İnşâ'allâh.” diyü cevâb virür. Şâlişen te'eddüb

⁴⁶² Buhârî, **Sahihü'l-Buhârî**, Tevhid, 24, no:7440.

⁴⁶³ Anlamı: “Kim bizim kıblegahımıza doğru namaz kılsa o bendendir.”

⁴⁶⁴ Fetih, 48/4'ten nakis iktibastır: “İmânlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.”

⁴⁶⁵ Müslim, **Sahihi Müslim**, ĩmân, 58; İbn Mâce, **Sünen**, Mukaddime, 9, no: 57.

⁴⁶⁶ Necm, 53/32'den nakis iktibastır: “Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada (bile), sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.”

idüp meşîyyet-i ilâhîye ta'lik ider. Niteki Hâk Celle ve 'Alâ ⁴⁶⁷ "لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ" buyurmuşdur. Duḥûl ḡayr-ı meşkûk iken meşîyyet-i ilâhîye ta'lik ile ta'bîre sülûk olunmuşdur. [101^b] Ve Hâzret-i Risâlet-Penâh ⁴⁶⁸ "وَلَا تَقُولَنَّ لِّشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ" diyü ta'lîm buyurmağın vech-i ḡasen istisnâ-i muttazîḡ ve hüveydâ olmuşdur. Emn ü ye'is küfr idüḡi muttazîḡ ve muḡarrer olıcak istisnâ münâsib olduḡı muḡarrerdür. Zîrâ ḡavf-ı ḡâtimededen istisnâya ta'lik olunup emn ma'nâsını meş'ir olması dimekdür, ma'lûm degildür. 'Înde'l-mevt îmân sâlim olur mı? 'İbret âḡir-i nefsedür, 'âkıbet ise meşkûkdur. Ekser bükâ-i 'ârîfîn ḡâtimedendür. Şemere-i meşîyyet-i ezeliyye âḡir 'ömrde zuḡûr ider kim 'âlimdür ki nefis-i nefîs mazḡar-ı sıbkat lehü'l-ḡüsn ola. Ebü Derdâ "Sû-i ḡâtimededen emn üzre olan meslûbe'l-îmân olur." diyü nakl ider. İlâhî, ḡâlû belâ 'ahdîn ber-devâm it, elest bezminüñ câm-ı hidâyetin müstedâm it!

Meşnevî:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Ḳahr-ı Hâḡḡ'ı yâd idenler ḡâk olur
Gice gündüz durmayup ḡam-nâk olur

Luṡf-ı Hâḡḡ'ı gözleyicek şâd olur
Bend-i ḡamdan cân u dil âzâd olur

Ḳahrı içre luṡfı olmuşdur meḡîn
Bu durur ümmîd-i erbâb-ı yaḡîn

⁴⁶⁷ Fetih, 48/27'den nakıs iktibastır: "Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi."

⁴⁶⁸ Buhârî, **Sahihü'l-Buhari**, Tevhid, 31, no:23.

Ol Hudā ⁴⁶⁹“لَا تَقْنَطُوا” derken müdām

Kimdür ol nev-mīd olan anda tamām

Hātırā oldukça ammā şiddeti

[102^a] ‘Aqla virür ol tamāmet hayreti

Neşr: İcmālen kelime-i tevḥīd cāmī’ olduğu eşyā ki mürür itmişdür, evvelen işbāt-ı vācibü’l-vücūd ki kelime-i tevḥīdden vücūd-ı Hāḫḫ’a ‘ilm ḥāşıl olup kudūm ve beḳāsına ve vaḥdet-i ferdāniyyetine vukūfa muvaḥḫid vāşıl olur ki zāt-ı Bārī cevher ü ‘araz olmaduğı zāhir olur.

‘Arabī:

الهنا واجب لولاه ما انقطعت

احاد سلسلة حفت بامكان

وليس كلا ولا جزءاً ولا عرضاً

ولا محلاً لأعراض و اكوان⁴⁷⁰

Neşr: Ve sāniyen işbāt-ı şifāt-ı Ḥayy ve ‘Ālim ve Ḳādir olduğına ‘ilm-i müfīddür. Ḥayy, semī‘, başīr, ‘ālim-i şā’e zū kudret ve kelam-ı ḡayrū’l-ḥisān. Sālisen işbāt-ı ef‘āl-i ‘ibād-ı muḫadderedür. Ammā ‘ibād için kesb ü ihtiyār konulmuşdur. Ve ef‘āl-i ‘ibād irādet ta‘alluḫ itmişdür ve ḥalḫ itmekle mütefażzıldur.

‘Arabī:

الله خالق افعال العباد وما

يظن توليده من فعل انسان

⁴⁶⁹ Zümer, 39/53’ten nakıs iktibastır: “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

⁴⁷⁰ Anlamı: “İlahımız zorunlu varlıktır, öyle olmasaydı mümkünleri oluşturan zincir kopardı. İlahımız bütün de değildir, parça da değildir, araz da değildir, ne bir araz ne de bir oluşum için mahal de değildir.”

الحسن والقبح شرعيان لكننا

نقول بالقول ايضاً قد ينالان

وللعباد اختيار وهو كسبهم

فيوصفون بطوع و عصيان⁴⁷¹

Neşr: Rābi‘an taşdıķ-i mā-cā’e min ‘indillāhdur ‘alā vechi’l-cemīl tebyīn ü tafşīl itmek münāsib olmağın ma‘lūm ola ki [102^b] ṭarīķ-i i‘tibār ve meslek-i ihtiyāre sālīk olup ṭāleb-i minhāc-ı hidāyet ve rāğīb-ı ṭarīķ-i sa‘ādet olana farzdur ki 472 “ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ” 474 “ وَالْجِبَالِ أَوْ تَادًا ” 473 “ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ” 472 āyet-i kerīmesine ‘ayn-ı ‘ibret ile nāzır olup zerrāt-ı cihān ve zemīn ü zamān ve ‘acāyib-i maḥlūkāt ve ğarayib-i maşnū‘atı bir şāni‘ u fāṭır olduğı zihni fāṭırına mütebādir olup muḳtezā-i irādet üzre fıṭrāt-ı nüfūs taḥt-ı teşhīrinde maḥhūr olduğı mebde-i neşv ü nemāsında ma‘lūm olup 475 “ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ” 475 muḳtezāsı üzre Ḥālīķ-ı her mevcūdāt Ḥazret-i Vācibü’l-Vücūd olduğı zāhir u meşhūrdur.

Nazm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Menşe-i feyz-i raḥmet-i ezeli

Mālik-i lā-yezāl ü lem yezeli

Bāsıt-ı nūr u āfitāb-ı şuhūd

⁴⁷¹ Anlamı: “Allah kulların fiillerini yaratıcıdır. Bu fiillerin insan fiilinden doğduğunu sanmayız. İyilik ve kötülük şer’idir, vahye dayanır. Lakin bazen akıl iyilik ve kötülüğe ulaşır. İnsanların tercih hakları ve kazançları vardır. İsyen ve itaat ile nitelenirler.”

⁴⁷² Nebe, 78/6: “Biz yeryüzünü bir döşek,”

⁴⁷³ Nebe, 78/7: “Dağları da birer kazık yapmadık mı?”

⁴⁷⁴ Nebe, 78/8: “Sizi çiftler çiftler yarattık.”

⁴⁷⁵ Zuhurf, 43/9’dan nakıs iktibasır: “Andolsun ki, onlara gökleri ve yeri kim yarattı, diye sorsan; «Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi bilen Allah yarattı.» derler.”

Fāyîz-i zıll-ı imtidād-ı vücūd

Cānı cān eyleyen vücūdudur
Dü-cihān ğarķ-ı baķr-i cūdudur

Cümle zerrāt kevn-i hāmiddür
Her biri vaķdetine şahiddür

Tıfla su'āl olsa vücūd-ı İlāh
Kılmaz anuñ varlığına iştibāh⁴⁷⁶

Neşr: Mekān u maķāmdan ‘ālī ve ittiḥād u ḥulūlden ‘ārī [103^a] olup
⁴⁷⁷ “ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ” muķtezāsınca bi-ġayr-i mekān ve maķam ḥāzır u nāzır
bāṭın ü zāhirdür. Zīrā mekān ve cihāt mevcūdat ve mümkināta nisbet ile
maķşūrdur ammā vācibü'l-vücūd cihātdan münezzeh olduĝı muķarrerdür.

Nāzm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Zamān andan velī anda zamān yok
Mekān andan velī anda mekān yok

Kerīmdür āķirine intihā yok
Kadīmdür kavline [kim] ibtidā yok

Cihān bir pertev-i ḥurşīd-i cevri
İşiginde ider ‘ālem sücūdı

⁴⁷⁶ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

⁴⁷⁷ Hadid, 57/4'ten nakıs iktibastır: “O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivā edendir. Yere gireni ve ondan çıkana, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.”

Nesr: Kendü irâdet itdügi ma'nâ ile vaşf-ı giryâsını münâfî olmamak üzre müstevî 'ale'l-'arşdur. Bi-ṭarîķi'l-istilâ'i ve'l-ķahr. Niteki şā'ir şî'rinde ıtlāk itmişdür.

'Arabî:

قد استولى بشر على العراق

من غير سيف و دم مهراق⁴⁷⁸

Nesr: Ehl-i Hâķ bu te'vîle mużṭar olmuşlardır. Bunuñ emşâli çokdur. ⁴⁷⁹“ وَهُوَ

قلب المؤمن ”⁴⁸⁰“ āyet-i kerîmesi gibi ki ihâṭa-i 'ilm cehtinden ola. ⁴⁸⁰“

بين اصبعين من اصابع الرحمن ” [ḥadîş-i şerîfinde olan eşâbi']⁴⁸¹ kudret ve miknete

maḥmuldür. Cihât ve aķṭârdan zât-ı cebbârı muķaddes ve 'ālî ve ārî iken dâr-

ı karârda 'uyûn u ebsâr ile manzûr olması muḥaķķaķdur. [103^b] ⁴⁸²“ وَجُودُهُ يَوْمَئِذٍ

إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ ”⁴⁸³“ ḥulk u ibdâ' ile müteferrid ve îcâd u ihtira' ile

نُورٌ كَانَ ”⁴⁸⁵“ *Vaḥdehû lâ şerîke leh*"⁴⁸⁴ şıfâtı olup mülkinde bî-menâri'⁴⁸⁵

āyet-i kerîmesi bî-naẓîr ü bî-meşel olduğına delîl-i ķaṭı'dur.

Ve zât-ı hemtâyı Hâzret-i Hüdâ ḥikmet-i bi-ilğası üzre irsâl-i rusûl ve enbiyâ

ķılup Hâzret-i Muḥammed Muşṭafa'ya bî-ḥâtim-i enbiyâ idüp şerî'at-ı şerîfe-i

ğarrâ ve ṭarîķa-i laṭîfe-i zîbâsını nâsiḥ-i şerâyi'-i sâbıķa ķılup mu'cizât-ı bâhire

ile te'yîd ve iyât-ı zâhire ile binâ-yı risâleti te'sîs ve teşyîd itdi. Beyân-ı mu'ciz

beyân-ı mâh-ı âsmânı şaķ ve mefâtiḥ-i ebvâb-ı ḥilķat ve serây-ı cennet olan

⁴⁷⁸ Anlamı: “Bişr, kılıcsız ve kan dökmeden Irak'a hakim oldu.”

⁴⁷⁹ Hadid, 57/4'ten nakis iktibastır: “O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.”

⁴⁸⁰ Anlamı: “Müminin kalbi Rahman olan Allah'ın iki parmakları arasındadır.” Müslim, **Sahihu Müslim**, 4/2045, no: 2654.

⁴⁸¹ Bu cümle derkenardadır.

⁴⁸² Kıyamet, 75/22: “Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parılayacaktır.”

⁴⁸³ Kıyamet, 75/23: “Rablerine bakacaklardır (O'nu görecektir).”

⁴⁸⁴ Anlamı: “O birdir, ortağı yoktur.”

⁴⁸⁵ Enbiya, 21/22'den nakis iktibastır: “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.”

eşābi‘-i ḥayāt-ı efzāsı beyninde mişāl-i çeşme-i ḥayāt-āb-ı zülālî mütefecn ü cārî olduğu muḥakkıktır.

Meşnevî:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Sipahsalār-ı nezdikān-ı dergāh

Çerāğ-ı bezm-gāh-ı lī-ma‘allāh

Murād-ı ⁴⁸⁶“فَكَانَ” maḫşūd-ı kevneyn

Kemān-ı ebruvānî ⁴⁸⁷“قَابَ قَوْسَيْنِ”

Çemen-berāy-ı bāğ-ı lā-yezālî

Hezārā-vāy-ı gülzār-ı me‘ālî

Neşr: Ve ol Şāh-ı Mi‘rāc beden-i şerīfle kâb-ı kavseyne ‘urūc itdügi beyāna muḥtāc degildir. Mi‘rāc-ı vāқи‘ [104^a] yeḳzān-ı fî-beden, bi-āyet ve meşāhîr ve vicdān ve maḫām-ı şefā‘at-ı ‘azmi Ḥāzret-i Risālet-Penāh’a maḫşūş olduğu menşūşdur.

‘Arabî:

وللرسول بل الاخيار كلهم

⁴⁸⁸شفاعة لعصاة عند الرحمن

Neşr: Mu‘cize-i Kur’ān ki cāmî‘-i nekāt-ı ma‘ānî ve beyān olup zümre-i fuşahāyî lāl ü ebkem ve fırқа-i belāğāyî mülzem itmişdür. Ḥuşūşan ⁴⁸⁹لَتَدْخُلَنَّ

غُلَبَتِ الرُّومِ فِي أَذْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ ⁴⁹⁰“ ve الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمِينٍ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ

⁴⁸⁶ Necm, 53/9’dan nakıs iktibastır: “İki yay aralığı yahut daha az yakın oldu.”

⁴⁸⁷ Necm, 53/9’dan nakıs iktibastır: “İki yay aralığı yahut daha az yakın oldu.”

⁴⁸⁸ Anlamı: “Rasul, hatta bütün hayırlıların Rahman katında günahkarlar için şefaati vardır.”

⁴⁸⁹ Fetih, 48/27’den nakıs iktibastır: “Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.”

⁴⁹⁰ Rum, 30/1-2-3: “Elif. Lām. Mîm. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir.”

āyet-i beyyinetiyle aḥbār-ı müstaḥbeleden aḥbār itdüği umūr-ı şıdk-ı risālete şuhūd-ı ‘adālet mersūm olduğı bī-ḳuşur olup sāyır umūr-ı müstaḥbele ki ḥaşr u neşr gibi muḥakḳık olduğı muḳarrerdür. Bu ḥuşūşlarda ‘aḳluñ ḳaṭ‘ā müdhili yokdur.

‘Arabī:

لا دخل للعقل في حكم الله وفي

تجويز تعليله في البعض قولان

ولا يكلف عبد فوق طاقته

لكنه لا يعقل عاجز عان

لو كان اصلح فرضا ما ابتلي احد

بالكفر والفقر والبلوى و احزان⁴⁹²

Neşr: Nefsü’l-emrde tecvīz-i ‘aḳl-ı medār ḥükm olmaduğı muḳarrerdür ammā ‘aḳl-ı kāmīl tecvīz ider ki [104^b] ol emrde mün‘adīm iken bir mā-i mehīne ḥayāt virüp vüçūda getürmege ḳādir olan Ḥallāḳ vüçūdına būd olduḳdan soñra iḥyāya ḳādir idüğü bi’l-bedāhe zevi’l-‘uḳūle müttebādürdür. Ḥuşūşan naşş-ı kerīm⁴⁹³ “قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ”⁴⁹⁴ “قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ”⁴⁹³ delīl-i ‘azīmdür. Ve su’āl-i Münker ve Nekīr’ün şahnına aḥbār-ı vāride olup evhām u şükūki ṭārda olmuşdur. Lāzım olan taşdıḳdūr. Zīrā ‘aḳla mümkindür. İḥyā ve imāteye ḳādir olan fāṭır-ı i‘āde-i rūḥ idüp eczā-yı meyyiteden bir cüz’ü

⁴⁹¹ Rum, 30/4’ten nakıs iktibastır: “Birkaç yıl içinde. Eninde sonunda emir Allah’ındır. O gün müminler de Allah’ın yardımıyla sevineceklerdir.

⁴⁹² Anlamı: “Allah’ın hükmünde aklın hiçbir tesiri yoktur. Bazı meselelerin akıl ile gerekçelendirilmesinde iki rivayet vardır. Hiçbir kul takatinin üstünde mükellef değildir. Lakin aciz ve zayıf olan kişi bunu anlayamaz. Aslah prensibi (Mutezile’nin bir prensibi) mümkün olsaydı hiç kimse küfre, fakirliğe bela ve hüznölere mübtela olmazdı.”

⁴⁹³ Yasin, 36/78’den nakıs iktibastır: “Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: «Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?» diyor.”

⁴⁹⁴ Yasin, 36/79’dan nakıs iktibastır: “De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”

hıfz-ı Munker ve Nekir idrak idecek kudret-i halk vedi'at ide. Eczā-yı meyyite yine sākine ola, meşelā hıvāb-ı ālūde olan vücūd, nevm 'āleminde gāh ızdırāb ve elem ile mukadder ve pür-ğam olup ve gāh neşāt ve sürūra vāşıl olup envā'-ı ten'im ile mütena'im olup muğtenem olur. Ma'a-hāzā hın-i nevmde sükūndan ğayrı nesne müşāhede degildir.

Nazm:

وواقع كل مانصّ الرسول به

ومن حیات حیات قبور ما يذاق به⁴⁹⁵

Neşr: Ve 'azāb-ı kabir ki [105a]⁴⁹⁶ "النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ" āyet-i kerimesiyle şābitdür. Ve 'aqlen cevāz var idüğü muḳarrerdür. İnfā-ı zikri mürūr itmişdür. Teferruḳ-ı eczā-yı meyyit buña māni' degildir. Eger bütūn sebā' ve havāşıl-ı tıyūrda dahı vaḳi' olsa zīrā Haḳ Celle ve 'Alā elāmi idrak idecek eczā-yı insāna idrak-ı i'ādetine fādır olduğı zāhirdür ve hūş ve Mīzān ve Şirāṭ gibi ki naşş-ı Qur'an ile beyān olunmuşdur. ⁴⁹⁷"فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ" ve āyet ⁴⁹⁸"وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ" ki işbāt-ı Mīzān'da delil kāfidür. Zīrā 'aql-ı tecvīz ider ki muḳaddir-i a'māle Ḥazret-i Rabb-i müte'al ibādına i'lān itmek için vaḳ-ı Mīzān ider ki 'ikābda 'adli ve 'uḳūd-ı mağfirette fazlı ma'lūm-ı bende-ğān ola. Ve Şirāṭ dahı āyet ⁴⁹⁹"فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ" ile şābit ve şıḥḥate maḳrūndur. Cevf-i semāda hubūb-ı hevāyı māni'-i ṭayerān-ı tıyūr itmeyen Ḥallāk, her maḳdūr-ı

⁴⁹⁵ Anlamı: "Rasūl'ün işaret ettiği her şey gerçekleşecektir. Kabir hayatında tadılacak şeyler vardır.

⁴⁹⁶ Mümin, 40/46: "Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)!"

⁴⁹⁷ Enbiya, 21/47'den nakıs iktibastır: "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz."

⁴⁹⁸ Araf, 7/8'den nakıs iktibastır: "O gün tartı haktır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."

⁴⁹⁹ Saffat, 37/23'ten nakıs iktibastır: "Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara cehennemini yolunu gösterin."

⁵⁰⁰ Saffat, 37/24: "Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!"

cehennem üzre şî'ardan edağk-ı seyfdan iğta' olan cısr-i memdūdī [105^b] bi-ğayrı ta'b-ı insāna 'ubūr itdürmege kādirdür. Ve cennet ve cehennem ki el'an maḥlūklardur. ⁵⁰¹“ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ” muḳtezāsınca tehiyye olmağ maḥlūka olduğunu i'lān ider.

‘Arabī:

أعدت الجنة استدعي تكونها

ونقل ادم منها بعد اسكانها

نعيمها ابدى لا زوال له

و اكلها دائم لا انه فان ⁵⁰²

Neşr: Ḳabl-i yevmü'l-cezā cennet maḥlūka olduğında ne fā'ide vār, diyü su'āl olunmaya ki Ḥazret-i Ḥağ ve feyyāz-ı muṭlağ su'ālden münezzehdür. ⁵⁰³“ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ” ve cennet ve nīrān maḥlūktan olduğında ḥikmet-i bāligası vardur. 'İbād-ı ḍa'ife'l-fevādını taṭyīb idüp 'ibādete taḥrīz itmege cennet ve na'īm ve iḥsān ve tekrim-i mahyā olmağ gerekdür ki bālig-i derece-i kemāl olup teşvīk-i zāhir ve tergīb-i bāhir olan ve tehyi-i caḥīm daḥı teb'īd-i ḍalāletden ve 'ıyd-i şedīd ve tergīb-i ekīddür. Ma'lūm erbāb-ı 'ulūmdur ki ef'āl-i Ḥazret-i Mülk-i Müte'al ⁵⁰⁴“ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ” muḳtezāsınca iki kısım üzre olup biri [106^a] 'ālem-i şehādetdür ki ḥiss ile ma'lūm olur ki maḥlūkāt-ı bāsirhā 'icād-ı Ḥazret-i Ḳādir'dür ki bu ki 'ālem-i mülk ve 'ālem-i icsām ve 'ālem-i sefīli ıtlāğ olunup kelām-ı ḳadīminde ⁵⁰⁵“ فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ” āyet-i kerīmesiyle işāret

⁵⁰¹ Ali İmran, 3/133: “Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökleri ve yer kadar olan cennete koşun!”

⁵⁰² Anlamı: “Oluşumu talep edilen cennet hazırlandı. Adem oradan uzak bir mekana taşındı. Cennetin nimeti ebedidir ona zeval yoktur. Meyveleri daimidir çünkü o yok olmayacaktır.”

⁵⁰³ Enbiya, 21/23: “Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”

⁵⁰⁴ Araf, 7/54'ten nakıs iktibastır: “- Şüphesiz ki Rabbimiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!”

⁵⁰⁵ Hakka, 69/38: “Görebildikleriniz üzerine yemin ederim ki”

buyurmuşdur. Ve bir kısmı ‘âlem-i ğaybdur ki bu ki ‘âlem-i emr u ‘âlem-i melekût ve ‘âlem-i ervāh ıtlāk olunur. Bu kısmı kelām-ı qadiminde ⁵⁰⁶“فَلَا أُقْسِمُ” ile iş‘ār buyurmuşdur. Gerçi ‘âlem-i şuhūd tafşıl olunmuşdur ammā ‘âlem-i ğayb-ı mücmelen mezkûrdur ki ‘âlem-i melekût ahvāline herkes ‘ārif ve ol cevāhir-i meknūnāta kimesne vākıf olmaya ⁵⁰⁸“موتو قبل أن تموتوا” mertebesine vāşıl olmayınca ol lāl-i maḥzūnenūn ‘ilmi ḥāşıl olmaya. Ḥazret-i ‘İsā “*Lā yelicü melekütü’s-semāvati men lem yüled merrateyni.*”⁵⁰⁹ diyü buyurdukları menkûldür. İki kerre ‘âleme gelmek mertebesi ma‘lûm erbāb-ı ḥāldür.

Meşnevî:

ماراجزين زبان زبان دكرست

جز جنت و دوزخ مكان دكرست

چن از ظلمات اب و كل بكذشتم

⁵¹⁰هم حضر وهم اب زنده كاني مايم

[106^b] **Neşr:** Ahvāl-i ‘âlem-i ğayb mücmelen mükāşefe ile ‘ayān olduğu inşā’ allāh maḥallinde beyān olunur. Ve semā’iyyetden biri daḥı imāmetdür. İmām-ı Haḳ Ḥazret-i Resūl’den soñra Ebū Bekr idüğü muḥaḳḳaḳdur. Anlardan soñra Ḥazret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh imām olduğu muḳarrerdür. Anlardan soñra Ḥazret-i ‘Osmān imām olduğu beyān olunmuşdur. Anlardan soñra Ḥazret-i ‘Alī imām-ı celī olduğu muḥaḳḳaḳdur. Ehl-i sünnet ve’l-cemā‘at

⁵⁰⁶ Hakka, 69/38: “Görebildikleriniz üzerine yemin ederim ki”

⁵⁰⁷ Hakka, 69/39: “Göremedikleriniz üzerine.”

⁵⁰⁸ Anlamı: “Ölmeden önce ölünüz.” İbn Mace, **Sünen**, 2/182, no: 1080.

⁵⁰⁹ Anlamı: “İki defa doğmayan, gökteki meleklerine nü/fuz etmez.”

⁵¹⁰ Anlamı: “Bu dil dışında bizim başka bir dilimiz vardır. Cennet ve Cehennem dışında bizim başka mekanımız vardır. Su ve çamur zulumatından geçince hem Hz. Hızır’ı hem de hayat suyunu bulduk.”

olanlara lâzım olan aşhâb-ı Rasûlullâh aleyhi's-selâmı medh ü senâ idüp cümlesine muhabbet ve du'â itmekdür.

Naẓm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Hâşşa-i aşhâb-ı Rasûl-i Hudâ

Râh-berân-ı harem-i ihtidâ

Her birisi hüsrev-i gerdün ğulâm

Her biri sultân-ı sipihr intizâm

Her birisi merkez-i dünyâ vü dîn

Her birisi kutb-ı zamân u zemîn

Her birisi necm-i sipihr-i hüdâ

Her birisi gevher-i baħr-i vefâ

Neşr: Ve e'imme-i kirāmuñ qadr u kıymetlerini imāmetde teḳaddümleri üzre bilmekdür. Zîrâ haḳîḳatde faẓl-ı 'indallâh olan faẓiletüdür. Ol ise Allâh Ḥazretinüñ ve Resûlullâh Ḥazretlerinüñ ma'lûmudur. Bize lâzım olan teḳaddüm-i zâhirleri üzre [107^a] her birine ri'âyet ve mihr ü muhabbet itmekdür.

Beyt:

[Mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün]

Ḳamu aşhâb-ı erbâb-ı hidâyet

Gedâyân-ı der-i şâhib-velâyet

Neşr: Olup kâşifân-ı rumûz-ı eḥādîs-i nebeviyye ve müfessirân-ı esrâr-ı âyet-i beyyinât-ı sübhâniyye olup emînân-ı vahy-i Rabbânî ḥazine-dârân-ı künûz-ı rûḥânî.

Naẓm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Cümle ğavvāşān-ı deryā-yı şafā
Bülbülān-ı bāġ-ı şer‘-i Muşţafā

Cümlesi şāhān-ı ħarīm-i İlāh
Maħrem-i Sulţān-ı Risālet-Penāh

Cümlesi bir gevhere gencīne-dār
Cümlesi bir naħl-tere berg ü bār

Gevher-i deryā-yı şafā sözleri
Ġonce-i gül-zār-ı vefā özleri

Her birisi yek-cihet ü yeknesak
Cümlesi envār-ı tecellī-i Ĥaġ

Cümlesi bir sāġar ile bāde-nūş
Cümlesi bir naġme ile pür ħurūş

Cümlesi pāyeste-i yek silsile
Cümlesi ser-geşte-i yek ġulġule

Cümlesi bir ġonce için andelīb
Cümlesi bir dilber için hem şekīb
[Rıḍvānullāhi Te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn]⁵¹¹

Neşr: Bu taġarrüb-i dil-firīb ile çehar-yār-i ġüzīn-i sa‘ādet-ķarīn aħvāllerin taħrīr ü tebyīn itmek münāsib görölüp bu kitāb-ı ĩmānı aħvāl-i çehār-yāri beyān ile itmām idüp dört faşl üzre inķisām buldı.

⁵¹¹ Bu ifade derkenardadır.

Beyt:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

[107^b] Anlara bir dahı bulunmaz bedel

Dördi bile biri birinden güzel

ƘanƘısı bir rûh-ı muşaffâ degil

ƘanƘısı mănend-i Mesîhâ degil

Şubh gibi ƘanƘısı şâdık degil

ƘanƘısı cân virmege lâyıƘ degil

Faşl-ı Evvel

Çehâr erkân-ı dîvân-ı risâlet-eyvân olan aşhâb-ı 'âlî-şānuñ rûkn-i a'zamı ol zümre-i sāmî-mekân u sa'âdet-nişānuñ muḳaddem ve aḳdemi 'unvân-ı menşûr-ı hilâfet-i sultân-ı selâtin-i velâyet Hâzret-i Ebî Bekr-i Şiddîk' uñ ahvâl-i kerâmet-maḳâli taḥḳîḳi beyânındadır, raḳıyallāhu Sübhānehü ve Te'âlâ 'anh ve 'an sâ'iri'l-esḥâbi'l-'izâm ve efâda 'aleynâ min berekâtihim mâ-lâ yuḥîtu bihî neṭâḳa beyāni'l-aḳlâmi muḳarreb. Dergâh-ı risâlet-penâh Hâzret-i Ebî Bekr-i Şiddîk' uñ bî-iştibâh ism-i şerîfleri 'Abdullâh'dur. Vâlidlerinüñ nāmı fi'l-ḥaḳîḳa 'Osmân olup lâkin ḥalk içinde Ebû Kuḥāfe dimekle iştihâr ve 'unvân bulmuşdur.

Nazm:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Maḥzen-i sırr-ı Hâzret-i Nebevî

'Âşık-ı nûr-ı rûy-ı Muştafavî

Şeref-i âfitâb-ı şıdk-ı dilî

Eşer-i luṭf-ı İzid âb u gili

Neşr: Ol kâfile-sālâr-ı erbâb-ı hidâyet ve pîşrev-i kârbân-ı [108^a] ‘inâyet, ser halka-i cemî‘-i muhâcirîn ve enşâr-ı müşerref-i şeref-i ⁵¹²”إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ“ dur.

Neşr: Ol maḥrem-i rāz-ı asumānī, ol maḥrem-i Ka‘be-i emānī, ol hem-dem-i ḥās-ı ⁵¹³”ثَانِي اثْنَيْنِ“, ol ḥvāce-i çārsū-yı kevneyn Ḥazretinüñ ecdādı ki kütüb-i tevārīḥde ‘Amir bin ‘Ömer bin Ka‘ab bin Sa‘ad bin Yetīm olmağla meşṭurdur. Ceddi a‘lāsı Mürre bin Ka‘ab bin Lü‘ey olduğu meşḥurdur. Neseb-i ‘ālī-şifātları Ḥazret-i Risālet-Penāh ‘aleyhi’ş-şalātu illāleh neseb-i me‘ālī-neseblerine Mürre bin Ka‘ab’da muttaşıl olur ki her biri Lü‘ey’e tokuzuncu mertebede ittisāl bulur. Te‘addid-i ensāb cihetinden ol Cenāb-ı Mekārim-me‘āba intisābı zāhir ve üç semā-i şerīfde āfitāb-ı ‘ālem-tāb olduğu gün gibi bāhirdür. Ve ol sa‘d-ı ekberüñ maṭla‘-ı sa‘adet-bahīrası ve esmān-ı ‘işmet ü ‘iffetinüñ zehresi ya’nī vālidelerinüñ ismi Selmā’dur ki vālidī Şahr’dur. Şahr’uñ vālidī ‘Ömer’dür, ‘Ömer’üñ vālidī ‘Āmir, ‘Āmir’üñ vālidī Ka‘ab olup vālide-i mezkûrenüñ künyeti Ümmü’l-Ḥayr’dur. Ba‘zıları [108^b] Selmā bin Şahr bin ‘Amr bin Ka‘ab bin Sa‘ad bin Yetīm bin Mürre kerīmesidür, dimişlerdür. Ve Selmā-yı mezkûre bi’l-ittifāk şeref-i İslām ile müşerref oldukları meşḥurı afāk olup vefāt itmişlerdür. Ḥazret-i ‘Āişe’den raḍıyallāhu Te‘ālā ‘anhā rivāyet olunur. Buyurmuşlar ki muhâcirīnden bir kimesnenüñ babası İslām’a gelmedi. İllā bunlaruñ vālidī ki şeref-i İslām ile müşerref oldı. Bu taḥdīrce vālidin mükerrerminüñ şeref-i İslām’a vāşıl oldukları zāhir ve ol sa‘adet-i ‘uzmā ikisine daḥı ḥāşıl olduğu bāhirdür. Ḥazret-i Ebī Bekr raḍıyallāhu Sübhānehū ve Te‘ālā ‘anh Şiddīk ismiyle tesmiye olunduklarında erbâb-ı taḥkīk ihtilāf itmişlerdür. Ba‘zılar bu isim ile Ḥazret-i Cibrīl tesmiye

⁵¹² Tevbe, 9/40’ten nakıs iktibastır: “Eğer siz ona (Resûlullah’a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke’den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah’ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.”

⁵¹³ Tevbe, 9/40’ten nakıs iktibastır: “Eğer siz ona (Resûlullah’a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke’den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah’ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.”

itdi, demişlerdür. Zîrâ Ebû Hüreyre radıyallâhu ‘anh Hâzretlerinden rivâyet olundu ki Hâzret-i Risâlet-Mağâm ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm, mi’râc vâkı‘ olduğda Cibrîl-i Emîn ‘aleyhi’s-selâma “Benim kavmim beni mi’rac huşûşunda taşdîk itmezler.” diyü buyurup [109a] Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm “Yâ Rasûlallâh, seni Ebû Bekr Şiddîk taşdîk ider.” didi. Ba’zı şikât bu kelâmı işbât için bu sebebdan Hâzret-i ‘Alî kerremallâhu veche yemîn itdügi “Hâzret-i Hâk Celle ve ‘Alâ Ebû Bekr Şiddîk’uñ ismini semâdan inzâl itdi.” didi. İmâm-ı Şevrî bunuñ beyânında buyurmışlar ki Hâzret-i ‘Alî kerremallâhu veche bu kelâm-ı belâgat-i nîzâm ile Hâzret-i Hâk Celle ve ‘Alâ’nuñ Qur’ân-ı Aẓîm ve Furkân-ı Kerîm’inde ⁵¹⁴ “وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ” kelâm-ı şerîfine işâret itdi. Şiddîk-i tarîkat-i istikâmet, sâlûk-i me’âric-i kerâmet, şâhib-kadem-i mağâm-ı tecrîd, ser-defter-i cümle-i ehl-i tevhîd, Ebû Bekr Hâzretini radıyallâhu Te’âlâ ‘anh İbn ‘Abbâs, Şiddîk ismi ile Rasûlullâh şallallâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve sellem tesmiye itdi, demişlerdür. Ve Hâzret-i Efđal-i Beşer, leyle-i mi’râcda esrâr-ı seyr-i seyrinden haber virdükde Hâzret-i Şiddîk bilâ-tereddüd taşdîk buyurmağla mertebe-i şiddîkiyyete vâşıl oldılar ki şâni-i mağâm-ı nübüvvetdür.

Nazm:

چشم احمد بر ابو بكر زده

او زيک تصديق صديق امده ⁵¹⁵ [109b]

Neşr: Hâzret-i Ebû Bekr’uñ bir isimleri dahı ‘Atîk’dür ki ‘ulemâ-i eslâf anuñ sebebinde dahı ihtilâf itmişlerdür. Ba’zı eslâf bu isim vâlidelerinüñ virdügi isimdür, böyle tesmiye itdügünüñ vechini beyân itmişlerdür ki vâlidelerinüñ evlâdı çok ve az gerçi olurdu lâkin mu’ammer olmazdı. Ol sebebdan Hâzret-i Ebû Bekr’i toğduğı zamânda mu’ammer olmağ recâsıyla Ka’be-i Mükerreme

⁵¹⁴ Zümer, 39/33’ten nakıs iktibastır: “Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.”

⁵¹⁵ Anlamı: “Ahmed’in gözü Ebu Bekir’e değmiştir ve o, bir tasdikten Sıddîk olmuştur.”

karşısına alub ol ħarīm-i emn ü emān olan ħarem-i muħterem sa‘ādet-nişāne
ilticā idüp

Beyt

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Ey kerem kânı bâbuña geldüm

Lutfuñ umup cenābuña geldüm

Neşr: Diyü envā‘-ı tezarru‘ ve niyāz ve ısnāf söz ü güdāz ile “*Allāhümme inni
kaḍ ce‘altehü lil Ka‘beti fe e‘tekahü mine’l-mevt.*” didi. Ya‘nî “Yâ Rab, ben bu
mevlüdi Ka‘be-i Mükerreme ħidmetiçün maḥşuş kıldum, anuñ ħürmetine
bunu mevtten āzād eyle.” didi. Tiz du‘ası hedef-i kabûle vuşul bulup veled-i
mezkûr ‘Atîķ ismi ile müsemmā olup mu‘ammer olmağla murādı tamām-ı
ḥuşul buldı. Ba‘zılar didi ki bu isim ile Ĥazret-i [110^a] Risālet-Penāh ‘aleyhi’ş-
şalātü illālehü tesmiye itdi. Ĥazret-i ‘Āiše’den raḍıyallāhu ‘anhā su‘āl olundu
ki “Niçün Ĥazret-i Ebū Bekr ‘Atîķ ismiyle tesmiye olındı?” anlar daḥı cevabda
buyurdılar ki bir gün Rasûlullāh ‘aleyhi’s-selām Ĥazret-i Ebū Bekr’e nazar
idüp “هذا عتيق من النار” buyurdılar. Ya‘nî Ebū Bekr nârdan āzād olmuşdur. Bir
rivāyetde daḥı böyle gelmişdür ki Rasûlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem
Ĥazret-i Ebū Bekr’e nazar buyurdıklarında “من سره ان ينظر الي عتيق من النار فلينظر الي
هذا” buyurdılar. Ya‘nî şol kimesne kim anı nârdan āzād olmuş kimesneye
bakmak mesrûr ve şād ide, Ebū Bekr’e nazar itsün. Ba‘zılar kemāl-i cemāli içün
ba‘zılar ħayrda kemāli içün bu isim ile tesmiye olundu, diyü taḥķiķ iderler. Zîrā
lisān-ı ‘Arab’da muṭlaķa kemālün nihāyetine ve her fazīletün ġāyetine vāşıl
olına ‘Atîķ dirler. Sırr u āzād ravza-i taḥķiķ olduğıçün dinildi añā ‘Atîķ.
Ba‘zılar vālideyni cihetinden kerīmü’t-ṭarafeyn olup neseb-i şerīfinde aşlā
kuşur olmaduğı cihetden ismi ‘Atîķ [110^b] ile müsemmā oldu didiler. ‘Ömer
Ĥazret-i ‘Āiše raḍıyallāhu ‘anhādan rivāyet eyler ki Ĥazret-i ‘Āiše didi ki
“Benim babamuñ ismi ‘Abdü’l-Ka‘be idi. Rusûl, ‘Abdullāh ismi ile ve ‘Atîķ
ismi ile tesmiye itdüler.” Ebū Bekr Ĥazretine Evah daḥı dirler idi. Kemāl-i
rāfet ve nihāyet-i şefkatden öturi ‘ulemā-i siyer taḥķiķ itmişler ki cāhiliyetde

ve İslâm'da bir kimesne Şiddîk ve Fârûk ve Zin-Nüreyn isimleriyle tesmiye olunmadı, Ebû Bekr ve 'Ömer ve 'Osmân Hazretlerinden ğayrı. Belki halk mabeyninde lakab bundan soñra şāyi' oldu. Ve Hazret-i Ebû Bekr'ün toĝduĝı mekânda ve zamânda ihtilâf olunmuşdur. Zehrâ kavli üzre Minâ'da toĝdı. Rasûlullâh'dan şallallâhu 'aleyhi ve sellem üç yıl muḳaddem ammâ İbn Mende kavli üzre 'Āmm-ı Fîl'den iki yıl dört ay miḳdârı soñra toĝmuşdur. Bu rivāyet üzre vefât itdükleri zamânda sinn-i şerîfleri altmış üçe yetmiş idi. [Ve ḫalîfe oldukları zamânda altmış birinde idiler.]⁵¹⁶ Ve ḫalîfe olduklarında babaları ḫayâtta idi. Ḥalîfeden bir kimesnenün ḫalîfe olduĝı zamânda babası ḫayâtta olmuş degildür, Hazret-i Ebû Bekr'ün babasından ğayrı. Ḥattâ Ebû Bekr'ün [111^a] vefâtı zamânında daḫı ḫayâtta olup vârişleri olmuşdur. 'Ulemâ-i siyerden Mûsâ bin 'Uḳba nakli üzre İslâm'da tenâsül idüp dört mertebede müşâhede-i dîdâr-ı Rasûl-i Girdgâr ile mûkerrem ve şeref-şoḫbet ve ihlâşlar ile müşerref ve muĝtenim olmuş bir kimesne yokdur. İllâ Hazret-i Ebû Bekr'ün babası ki kendiler Hazret-i Rasûlullâh'a şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve selleme vâşıl olup oĝulları ki Hazret-i Ebû Bekr Şiddîk'dur. Cenâb-ı Risâlet-Penâh da yâr-i ğâr ve refîk-i şefîk olup ne mertebe teḳarrüb ḫâşıl olmuşdur.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Ol [bilin] aşḫâb-ı sa'âdet-ḫarîn

Akdem-i aḫbâb-ı Rasûl-i güzîn

Hazret'e her yerde şiddîk u refîk

[Baḫr-i tecellî-i Ḥudâ'ya ğarîk]⁵¹⁷

Nokṭa-i per-ĝâr-ı rûsûm-ı şafâ

Merkez-i edvâr-ı rumûz-ı vefâ

⁵¹⁶ Bu cümle derkenardadır.

⁵¹⁷ Bu beyit derkenardadır.

Nice refîk Hâzret ile yâr-ı cân

Cân gibi ayrılmaz idi her zamân

[**Nesr:**] Ğazâ-yı Bedr'de ve Tebük ve Uhud'da hâzır olup ba'zı ğazâlarında 'alemdâr-ı Hâzret-i Rasûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem olmağla ser-efrâz ve hîn-i inhizâmıda Hâzret ile sâbit-kadem olup mümtâz olmuştur. Ve Hâzret-i Ebû Bekr-i 'âlî-şânuñ maḥdûm-ı [111^b] mükerremi ki 'Abdurrahmân'durur. Kâb-ı risâlet-i intisâcda ḥidmet-i sa'âdet-i iktisâb ile kemâl-i mertebe-i kâmyâb olmuştur. Ve anlaruñ ferzend-i ercümendi ki künyetleri Ebû 'Atîk ve ism-i şerîfleri Muhammed'dür. Şeref-vuşûl zamân-ı Rasûlullâh ile müşerref olmuştur. Bu şeref-i bâhir Ebû Kuḥâfe'den ğayrı bir ferde vâşıl ve bu sa'âdet-i 'uzmâ bir kimesneye ḥâşıl olmamıştır.

Nazm:

[*Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*]

'Aceb devlet degil mi eyle inşâf

Müyesser ola dîdâr-ı risâlet

Sa'âdet ber-sa'âdet ber-sa'âdet

İde evlâdı ile anda ḥidmet

Hâzret-i Şiddîk'uñ şemâyl-i şerîfelerini taḥkîkdür.

Hâzret-i 'Âişe radıyallâhu 'anhâ buyururlar ki Ebû Bekr Şiddîk'uñ cism-i şerîfleri neḥâfet üzre olup mübârek yüzleri ḳalîlü'l-laḥm idi, levni beyâz idi, mübârek elleri mürtefi' ve 'âlî idi, mübârek barmağları ḥâme-i meşâlib-i ğılzat-ı laḥm ve şaḥmdan 'ârî ve ḥâlî idi. Âşiyâne-i hümay-yı ḥilâfet olan sırr-ı sa'âdet-efserlerini meḥâsin-i şerîfeleri gibi ketem ve ḥınna ile boyamak 'âdet-i kerîmeleri idi. Eḥâdîs-i şihâḥda vârid olmuştur ki Hâzret-i Risâlet- [112^a] Penâh 'aleyhi's-şalâtu'l-'ulâ Medîne-i Münevvere ḳudûm-ı şerîfleriyle müşerref itdükleri zamân rikâb-ı hümayûnlarında olan aşḥâb-ı sa'âdet-i iktisâbuñ arasında Hâzret-i Ebû Bekr'den ğayrı başı ağrımış kimesne yoğ idi. Ol cihetden anlar daḥı mübârek başlarını ḥızâb itdüler.

Beyt

[Fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün]

Oldı ol kâmil-i haqîkat cû

Cümle halk ile yek-dil ü yek-rû

Kelâm-ı haqîkat-nizâm-ı Hazret-i Ebû Bekr'ün sebep-i İslâm'ı i'lâm ider.

Ba'zı erbâb-ı tahkîk ve aşhâb-ı siyer, Hazret-i Ebû Bekr Şiddîk'ün sebep-i İslâm'ından bu vechle haber vermişlerdür ki ol sürûr-ı aşhâb taşdîk-i zamân-ı câhiliyyetde Hazret-i Risâlet-Penâh 'aleyhi's-salâtu'l-ûlâ cenâbına yâr-ı şâdık olup ekser zamânda âsitâne-i sa'âdet-âşiyânelerine yüz sürmege tâlib ve ol Şems-i Fülk-i Risâlet olan cemâl-i bâ-kemâllerini ziyâret itmege rağbet-i ahvâl-i şerîfe ve ahbâr-ı laîfelerinin tefâşiline vâkıf olmağa sâî, Muhaşşal-ı kelâmı her vechle bende-i dâî olmağa şeref-i tekarrüb bulup 'alâmât-i nübüvvetün evâ'il-i [112^b] zuhûrında Cenâb-ı Risâlet-Penâh ile Varağa bin Nevfel'e bile gelüp Varağa'nuñ zuhûr iden 'alâmât haqqında kelâm-ı haqîkat-encâmını istima' itdükde takrîr-i Varağa'yı bilâ takşîr varağa-i sînesinde taşvîr ve taḥrîr idüp Hazret-i Rasûl-i Girdgâr'ün şeref-i risâlet ile kâm-kâr olmalarına muntazır ve dîde-i dil ü cânı çehre-i maḥşûd ne yüzden zâhir ola, diyü dâ'imâ nâzır iken mādde'-i şahîḥatü'n-netîce ya'nî Ümmül-Mü'minîn Hazret-i Hadîce'nün ekâribinden künyesi Ebû Hâlid ve nâmı Hakîm olan kimesne ile ticâretde şerîk olup tamâm-ı ferâğ ile diyâr-ı Tayîf'e sefer yarağın görüb bir gün Hakîm-i mezbûr ḥuzûrında iken Hakîm-i mezbûre nâgâh bir şahıḥ âgâh gelüp "Senün ümmetün Hadîce'nün zevci Muhammed, Mûsâ gibi Rasûlullâh olmuştur." diyü zu'm idüp zevcine îmân getirüp 'ibâdet-i eşnâmı terk etmişdür, diyü i'lâm itdükde hemân Hazret-i Ebû Bekr'ün kararı kalmayup âsitân-ı Rasûl-i Girdgâr'e gelüp [113^a] ḥuşûş-ı mezbûrdan su'âl ve istikşâf-ı haqîkat-i hâl itdükde Hazret-i Risâlet-Penâh 'aleyhi's-salâtu'l-ûlâ serîr-i risâletde sultân-ı âlî-şân olduğın beyân ve menşûr-ı nübüvvetüni Qur'ân-ı 'Azîm ve Furkân-ı Kerîm, bedî'ü'l-beyândur. İşbât-ı müdde'aya bürhân için izhâr u 'ayân itdükde Hazret-i Şiddîk'a tevḥîk-i refîk olup ḥuşûş-ı mezbûr taşdîk ve tahkîk idüp şeref-i İslâm ve îmâna mazhar ve

enzār-ı elťāf-ı hıdāye munzar olup ba‘dehū şerīki olan Hākīm-i mezbūra gelüp
“Yā Ebā Hālid, saña ticāret için virdigüm māl-i beşā‘ati yine baña teslīm eyle,
ben Muḥammed ‘aleyhi’s-selām cenāb-ı şerīfinde senüñ ticāretüñden nāfi‘
ticāret buldum. Bĩ-renc ve ‘anā-i gınā-yı ribḥ-i ğayr-ı mālīye zafer-yāb oldum.”
diyüp virdüğü mālı alup Cenāb-ı Risālet-Me’āb’e gelüp sedde-i seniyye ve
‘utbe-i ‘aliyyesine mülāzemetde ve kesb-i ḥasenāt ile ticāret-i āḥirete
muvāzabetde olduğı [113^b] Ka‘be’l-Aḥbār Hāzret-i Ebū Bekr-i mükerrermet-i
āşāruñ sebeb-i İslām’ını bu vechle i‘lām itmişlerdür. Zamān-ı cāhiliyyetde
Hāzret-i Ebū Bekr, diyār-ı Şām’a ticāret için sefer idüp şubḥ u şām kat‘-ı
merāḥil ve menāzil idüp Baḥīrā nām bir rāhibüñ menziline nüzül ve ol
maḳām-ı beşāret-i mekāna ḥulūl itdükde rāhib Hāzret-i Ebū Bekr’üñ tafşıl-i
ḥālin bilmege rāğıb olup

Beyt:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Didi ol ne yirüñdendür kudūmuñ

Ne bā‘ış oldu terk-i merzbūmuñ

Neşr: Hāzret-i Ebī Bekr daḥı “Mekke-i Mükerreme’den geldüm, diyār-ı Şām
seferine ‘azīmet eyledüm.” diyü cevāb virüp ol gice ol maḳāmda ārām idüp
ser-i ferāğati bālīn-iistirāḥate ḳoduḳda ittifāk-ı ressām, nigār-ḥāne-i ḥayāl-i
‘ālem-i mişālde bir vāḳı‘a-i şādıḳa taşvīr itdi.

Beyt:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Çīn-i sihr çünki şāhid-i ḥurşīd

‘Āleme arz kıldı nūr-ı cedīd

Neşr: Hāzret-i Ebū Bekr-i ‘ālī-tebār, şevḳ-i vāḳı‘a-i şādıḳa ile bĩ-ḳarār olup
vāḳı‘a-i ta‘bīr için rāhib-i mezkūra ‘ilm-i ta‘bīrde bĩ-naẓīr idi, taḳrīr itdi. Rāhib
vāḳı‘a-i ğuş-i hūş ile istima‘ itdükde böyle ta‘bīr [114^a] itdi ki “ Yā Ebā Bekr,
muḳtezā-yı vāḳı‘a budur ki sen Mekke-i Mükerreme’den zuḥūr idecek
Nebiyy-i Muḥterem’üñ zamān-ı ḥayātlarında vezīr-i şāhib-tedbīrleri olup

vefâtlarından sonra serîr-i hilâfetde halîfe-i bî-naẓîrleri olursun. “ Çün Hâzret-i Ebû Bekr-i kâmkâr ta’bîr-i vâkı’a-i beşaret-âşârı gûş itdi. Mekke-i Mûkerreme’ye gelüp bî-tevķîf Cenâb-ı Risâlet-Penâh’a mülâķî olup “Yâ Muḥammed, senüñ kelâmuñ nedür, beyân u ḥalk-ı ‘âlemi ne tarîķa irşâd idersün, ‘ayân eyle.” didi. Hâzret-i Risâlet-Penâh daḥı “Lâ ilâhe illallâh ve innî ‘abduḥü ve rasûlühü, derim. Ḥalkı şâh-râh-ı tevḥîde da’vet eylerem.” diyü cevâb virdükde Hâzret-i Ebû Bekr-i kâmyâb daḥı “Yâ Muḥammed, şîḥḥat-i ḳavil ki delîlün nedür, beyân u şıdk-ı da’vâ ki şâhidün nedür, ‘ayân eyle.” diyü ḥıṭâb itdükde Hâzret-i Rasûl-i kâmrân “Hemân işbâtım da’vâma şâhid ü burhân Şâm seferinde gördüğün vâkı’adur ki Baḥîrâ nâm râhibe taḳrîr itdükde saña bu vechle ta’bîr itdi.” diyü râhibün ta’bîrini bî-ḳuşûr kendi ta’bîr-i dil-perîri ile taḳrîr [114^b] idicek Ebû Bekr-i kâmkârün ḳarârı ḳalmayup bî-iḥtiyâr taşdıķ ve taḥķîķ idüp serdâr-ı erbâb-ı İslâm ve serdâr-ı efḍal-i enbiyâ-yı kirâm oldı. Bir rivâyetde daḥı vârid oldı ki Hâzret-i Ebû Bekr buyurdılar “Kim bir gün ḥarem-i Ka’be’de otururdum. Yanımda Zeyd bin ‘Ömer ṭururdu. İttifâķ Ümeyye bin Şulb ol aradan geçüp giderken Zeyd añâ ḥıṭâb idüp “*Keyfe eşbaḥte yâ bâḡiye’l-ḥayri.*”⁵¹⁸ diyü istifsâr-ı ḥâl itdükde ol daḥı “*Bi-ḥayr*” diyü cevâb virüp Zeyd daḥı “Tâlib olduğun bulduñ mı maḳşûduña vâşıl olduñ mı?” didükde Ümeyye daḥı “Talebde taḳşîr itmedüm, ḥâşıl-ı kelâm şol nebî ki aña muntaẓırız ya bizdendür veyâ sizdendür ya ehl-i Filistin’dendür.” didi. Ve sâkit oldı. Bunların bu vechle kelâmı çünki gûş-ı hoşıma vâşıl oldı. Ol zamâna gelince bir kimesneden Rasûl-i Mûkerrem’ün gelecegin işitmiş degil idim. Hemân ol maḳâmdan ḳalkup ḥaḳîķat-ı ḥâle vâķıf olmaḡiçün Varaķa bin Nevfel’e geldüm. Bunların kelâmını bî’t-tamâm Varaķa’ya ḥikâyet itdüm. [115^a] Varaķa istima’ itdükde vâķı’a-ı rasûlün irsâl olunması ḥaḳdur ve ol nebî ki gelse gerekdür, Ḳureys’dendür, nesebi cihetinden a’lâdur, gülistân-ı risâletde verd-i ra’nâdur, kelâm-ı ḥaḳîķat-i encâmı ḥaḳdur, şeri’at-i şerîfesi tarîķ-i ‘adl-i muṭlaḳdur, didi. Ve kelâmını ḥatm itdi. Bu ḥaber benim defter-i sînemde çün muḳarrer oldı. Ol Cenâb-ı Sa’âdet-Me’âb’uñ zuḥûrına muntaẓır

⁵¹⁸ Anlamı: “Ey hayır arayan! Nasıl oldun?”

olup şeref-i risālet ile müşerref oldukları semî cāne vāşıl olduğu gibi bir an taḥayyür itmeyüp îmān getürdüm. Bir rivāyetde daḥı böyle ḥikāyet olundu ki Ḥazret-i Ebū Bekr-i ‘alī-maḳām, diyār-ı Şām’a giderken ve ol nevāḥi-i sa‘ādet-i encāma sefer iderken yolda bir şecere-i hidāyet-şemere ḥitāb idüp “Dön, yā İbn-i Ebī Ḳuhāfe, Rasūlullāh olan Muḥammed’e îmān getir.” diyü nidā itdi. Ḥazret-i Ebū Bekr daḥı bî-ḳarār olup Mekke-i Mükerrreme’ye gelüp şeref-i İslām’a vāşıl oldu. Bir rivāyetde daḥı böyle vārid oldu ki bir gün Ḥazret-i Ebū Bekr Ḥazret-i Risālet-Penāh’a mülākī olup “Yā Muḥammed, [115^b] Ḳureyş senüñ için bizüm eşnāmımızı terk itmişdür, ābāmızı ikfār ve bizi tesfiye itmişdür didükleri vāḳı’a mıdur?” diyü istifsār itdükde Ḥazret-i Rasūl cevāb virüp “Ben Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ resūliyem. Ben size risāletimi teblīğ ve îşāl için ırsāl olunmuşumdur. Ben sizi ṭarīḳ-i tevḥīde da‘vet iderem.” didi. Ve Ḳur’ān-ı ‘Azīm’den ba‘zı āyet-i kerīme tilāvet itdi. Ḥazret-i Ebū Bekr maḳarr-ı münker olmayup bir miḳdār mütefekkir olduklarından soñra İslām’a gelüp kendiler daḥı ḥalkı İslām’a da‘vet idüp ellerinde aşḥāb-ı ‘ālī-şāndan Zübeyr ve Ṭalḥa ve ‘Osmān ve Sa‘d bin Ebī Vaḳḳāş ve ‘Abdurrahman bin ‘Avf ve Şa‘d bin Zeyd ve Erḳam bin Erḳam Ḥazretleri şeref-i İslām ile müşerref ve mükerrrem-i ni‘met-i şoḥbet-i Nebiyy-i Muḥterem ile muḡtenim oldılar. Ḥazret-i Rasūlullāh ‘aleyhi’s-şalātu’l-ülā buyururlar ki “Bir ferdi İslām’a da‘vet itmedüm ki mütereddid olmamış ola, illā Ebū Bekr bilā-tereddūd îmāna gelmişdür.”⁵¹⁹ Ḥazret-i ‘Āişe raḍıyallāhu ‘anhā buyururlar ki “Ben vālidimi [bildigim zamānda]⁵²⁰ ikisi de [116^a] dīn-i İslām’a girmişler idi ve sa‘ādet-i İslām ve îmāna vāşıl ve nā’il olmuşlar idi.”

**Bu saḥne sa‘ādet-‘unvān Ḥazret-i Ebū Bekr-i ‘ālī-şānuñ serîr-i ḥilāfete
cülüsünü beyān ider.**

Tārīḫ-i hicretüñ on bir senesinde vāḳı’a şehir-i Rabî‘ü’l-Evvel’üñ on ikisinde ki yevm-i işneyndür bi‘at-i ḥāşşa ile ekşer aşḥāb-ı kirām Ḥazret-i Ebū

⁵¹⁹ İbn Hişām, **Siretü’n-Nebeviyye (Siretü İbn Hişām)**, thk: Ömer Abdüsselam Tedmürî, 1/269, Beyrut, Dârü’l-Kitābi’l-Arabî, 1988.

⁵²⁰ Bu ifade derkenardadır.

Bekr-i ‘ālī-maḳāma bi‘at idüp yevm-i şelāsede cümle ḥalk bi‘at-ı ‘ämme ile bi‘at idüp emr-i ḥilāfet zāt-ı şerīflerine muḳarrer olup evvel ḥuṭbelerinde Ḥazret-i Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’ya eblağ-ı vechle ḥamd ü şenā ve sāyir levāzım-ı ḥuṭbeyi iḥsān-ı üslūb ile edā idüp meclis-i nefis-i kerāmet-i ünsīlerine ḥāzır olan aşḥāb-ı kiram-ı sidre-i maḳāma ḥiṭāb idüp buyurdılar ki “Gerçi iş bu emr-i ḥilāfete vālī oldum ammā i’tikādum böyle degildür ki ben cümle gözden efḍal ve bu ḥuṣūşa evlā olam. Lākin Ḳur’ān-ı ‘Azīm nāzil olup beyān-ı aḥkām itmişdür. Ve Ḥazret-i Rasūlullāh ‘aleyhi’ş-şalātu’l-ülā dahı sünen-i şerīfe ile tafşīl-i şerī‘at-ı [116^b] şerīfede ihtimām-ı tām idüp biz bendelerine ta‘līm ü tefhīm buyurmuşlardır. İmdi cümle gözüñ ma‘lūmı olsun ki ḡāyet-i zekā ve zarāfet, hemān şalāḥ ve taḳvā ve nihayet-i ḥamākat ve ḡabāvet, fısk u fücūr ve hevādur. Bu dahı ma‘lūmuñuz olsun ki mābeynüñüzde za‘īf olanlar benim yanımda ḡāyet kavīlerdür. Vākı‘a olan ḥuḳūḳ-ı şer‘iyelerini taḥşīl ve sāyir levāzım ve mühimmātların tekmīl eylerim. Ve mābeynüñüzde kavī olanlar benim yanımda ḡāyet za‘īfdür ki üzerlerine tevciḥ iden ḥuḳūḳ-ı şer‘iyyeyi ḥükm idüp zu‘afānuñ ḥaḳḳını taḥşīlde müsāmaḥa ve imhāl itmezem. Emr-i ḥilāfetde bid‘at iḥdās itmeyüp aḳvāldē ve ef‘alde hemān kārım Ḥazret-i Rasūl-i cihān-muṭā‘a cān u dilden ittibā’dur. Şöyle ki seccāde-i iḥsān ve ‘adāletde iḳdām üzre kā’im ve cādde-i istikāmet ve şadākatde dā’im olam. Ḳalīl ü keşīr her kārda baña mu‘īn ve zahīr olasız. Eger ef‘al ve aḥvālimde ḥaṭā ihtimālını müşāhede idesüz, ḥüsn ü tenbiye ve luṭf u irşād [117^a] göz ile destḡir olasuz.” Rivāyet-i şaḥīḥa ile rivāyet olunur ki Ḥazret-i Ebū Bekr-i kāmkar serīr-i ḥilāfetde ḳarār itdükden soñra bir siḥr-i mihr-i enver-mişāl āsitān-ı āsmān-ı āşiyānından ṭulū‘ idüp mübārek boyunlarına ba‘zı meta‘ alup niyyet-i ticāret ile çārsū-yı Medīne-i Münevvere’ye ‘azīmet buyurdılar. İttifāḳ bu eşnāda Ḥazret-i ‘Ömer ile ḥāzin-i beytü’l-māl olan Ebū ‘Ubeyde Ḥazretlerine rast gelüp anlar su‘āl itdiler ki “Yā Ḥalīfe, ne maḳāma ‘azīmet buyurursun?” Ḥazret-i Ebū Bekr cevabda buyurdılar ki “Çārsūya ‘azīmet iderüm.” Anlar dahı “Ḥalīfe-i Rasūlullāh’sun, umūr-ı müslimīn, zimmet-i sa‘adet-i müttakīnüñize müfevvizdür, çārsūda neylersüz?” didükde Ḥazret-i Ebū Bekr

“Yâ ehl ü ‘iyâlimi etba‘ ve eşyâ‘ımı ne yerden ıt‘âm ve işbâ‘ idüp nafa‘aları huşûş için ne ma‘kûle kesbe ikdâm idem?” diyü cevâb virdükde anlar da‘ı “Yâ Halîfe-i ma‘kâm, sa‘âdet-i nizâmuña rücû‘ eyle ki beytü’l-mâlden levâzım-ı şerîfe ve merâsim-i la‘îfeñe vefâ idecek mi‘qdârı [117^b] hisse ta‘yîn ve ta‘qdîr olunsun.” didiler. Hâzret-i Ebû Bekr da‘ı emr-i ticârete iştiğâl-i nefsu’l-umûrda muşâlih-i müslimîne ferâğ-ı bâl ile mübâşerete mâni‘ olmağın beytü’l-mâlden mi‘qdâr-ı kifâye ta‘yîn olunmağa rızâ buyurup ta‘yîn olunan mi‘qdârda ihtilâf olunmuşdur. Kavl-i şahîh budur ki yılda altı biñ dirhem ta‘yîn olundu. Anlar da‘ı emr-i ticâretten bi’l-küllîye ferâğat buyurup nazm-ı umûr-ı müslimîn ve itmâm-ı mesâlih-i mü’minîne iştiğâl buyurdılar.

Bu sahne ‘izzet-i şân-ı evşâf-ı hamîde-i Hâzret-i Ebû Bekr beyânındadır.

Aşhâb-ı güzîn rıdvānullāhi Te‘ālā aleyhim ecma‘în, derûn-ı dilden fazl-ı Hâzret-i Şiddîk’a ma‘karr ve mu‘teref ve bihâr-ı fazlından mu‘terif olmuşlardır. Hâzret-i ‘Ömer ra‘ıyallāhu ‘anh “Hâzret-i Ebû Bekr’ün leyle-i hicretde refîk ve yâr-i ġârı olduġunuñ şerefi ve ‘indallāh mertebe ve ġadr-i ‘ömrün cümle ‘ömrinden râcihdür.” diyü itirâf buyurmışlardır. Zamân-ı cāhiliyyetde hamrdan ihtirâz üzre olup şübhelü ta‘ām tenāvül buyurmamışlardır. ⁵²¹ “يتجلي الرحمن للناس عاماً ولا بي بكر خاصاً” [118^a] hadîs-i şerîfinün fehvâsı mu‘tezâsınca cemâl-i bî-çün müşahedesi için dîde-i pür-intibâhına tûtiyâ-yı rûşenâda ⁵²² “مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى” dan hisse-i hâşş çeküp hâşşa-i tecellîye mazhar olup tevķîr ve ta‘zîm ve envâ‘-ı tebcîl ve tekrîm ile hîl‘at-i a‘zâz ve ikrâm ve zîbâ-yı tecellî-i tām girüp leyle-i hicretde ol ġâr-ı ġurbetde Hâbîb-i Rabb-i ‘İzzet’e yâr ve vefâdâr ve mûnis-i ġâr olduġı hürmetine sera-perde-i ġuds ve ġatıra-i ünse getirüp serâdikât-ı ‘arşdan birine idhâl ve ‘ayn-ı nâsdan pûşîde ve ‘ayn-ı şarâb-ı rahîk-i nûşîde olduġda ol ġalvet-serâ-yı kibriyâda tecellî-i hâşşa mazhar ve envâ‘-ı luţfla ‘ayn-ı ‘inâyet-i ezeliyyeye menzûr olalar,

⁵²¹ İbnü’l-Vezîr, **el-Avâsım ve’l-Kavâsım fi’z-zeb ‘an Sünneti Ebi’l-Kâsım**, 5/169.

⁵²² Necm, 53/17: “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.”

diyü mervîdür. Ba'de serâ-perdeden hürûc idüp ümmet-i Muḥammed'e muḳtedî olup cümleden muḳaddem rūḥ-ı revân gibi behište revân olalar.

Beyt:

چون افتاب روشن چون صبح صادقست

هر کو محبت صادق صدیق اکبر است⁵²³

Neşr: Ebu'd-Derdâ' raḍıyallāhu Te'ālā 'anh rivāyet ider ki bir gün beni Rasûl-i Kirâm şallallāhu 'aleyhi ve sellem Ebū Bekr'üñ [118^b] ḳuddāmında yürür gördi. Baña 'itâb ile ḥitâb itdi. "Yâ Eba'd-Derdâ, hem dünyâda hem âhiretde senden efḍal olan zât-ı şerîfün emāmında yürümek lâyıḳ mıdır, pes bu ana gelince âfitâb ṭulû' ve ğurûb itdükde enbiyâ ve rusûlden soñra üzerine toĝmak ve ṭolanmak olmamışdır. Ya'nî enbiyâdan soñra Ebū Bekr'den efḍal kimesne dünyâya gelmemişdür."

Rivāyet olunur ki leyle-i hicretde ol ğâr-ı şerîfde miḥmân oldılar. Üç gün üç gice ḳarâr itdüler. Hezâr esrâr münkeşife oldı ve 'acâyib ve ğarâyib eṭvâr zuhûra geldi. Cümleden biri Şıddîḳ-i Ekber raḍıyallāhu 'anh çeşm-i cihân beynleri bir murĝa dūş oldı. Şekl-i 'acîbi ve üslûb-ı ğarîbi var idi. Muttaşıl manzarlarında olup aşlâ hareket itmedi ve bir cānibe per açub gitmedi. Üç günde bir loḳma ṭa'am ve bir ḳatre âb tenāvül itmedi. Bu ḥâlınden Şıddîḳ müte'accib oldı. Rasûl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretine i'lâm idüp vahy-i İlâhîye müteraḳḳıb oldılar. Ol [119^a] anda Ḥazret-i Cebrâîl nüzûl itdi. Cenâb-ı 'İzzet'den selâm îşâl idüp buyurdı ki "Ebū Bekr'e emir buyur, ol murĝuñ ḥâlini su'al itsün." Fi'l-ḥâl murĝa teveccüh idüp su'al itdi. "Bi-iznillāhi Te'ālā tekellüm it." diyü buyurdı. Hemân cevab-ı bâ-şavâb buyurdı ki "*Selnî 'ammā şey'et*. Ya'nî her ne murâd idinür[süñüz] su'al eyle!" Ebū Bekr raḍıyallāhu 'anh buyurdılar ki "Üç gündür ki biz bunda ḳarâr itdük, aşlâ senüñ ṭa'am u şarâb tenāvül itdigün müşâhede itmedük ve sırrını fehm idüp ḥaḳîḳate vâşıl olmadık, didi." Murĝ cevâb virdi ki "Yâ Şıddîḳ, ol Allâh

⁵²³ Anlamı: "Hz. Ebubekir'i sadakatla seven, nurlu güneş ve sadık sabah gibidir."

hakḳı için ki ‘ālemi ketm-i ‘ademden şahrā-yı vücuda ihrāc itmişdür. Bu maḳām-ı ‘ālīde niçe biñ yıldır ki beni ikāmet itdirmişdür. Ve benim ta‘ām ve şarābımı kelimāt-ı tayyibe-i ma‘hūda zımnında gıdā-yı rūḥānī derc itmişdür. Her çend ki cū‘ galebe itse senüñ Cenāb-ı ‘İzzet-me’ābuña buğz iden revāfıza la’n iderem. Haḳ Te‘ālā nefāyis tenāvül itmişçe şeb‘ halk idüp tamām toyuram ve her bār ‘aṭş havāle [119^b] olsa senüñ zāt-ı pāküñle muḥabbet iden ehl-i sünnete ḥayr du‘ā iderem, āb-ı ḥayāt içmişçe şafā kesb idüp reyyān oluram.” Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ṭayrdan bu kelimātu istima‘ idicek ümmetinüñ Hażret-i Ebū Bekr’e muḥabbet idenleri makbül-i Hażret olduğına sürür ile gül gibi geldiler ve buğz iden zālimlerüñ merd ü dıḥḳ u müsteḥāk-ı ‘ikāb olduklarına ḡam u ḥüzn ile ağladılar. Ve buyurdılar ki 524 “ ya’nī “Yā Ebā Bekr, saña muḥabbet itmez, illā mü’mīn ve müttakī ve saña buğz itmez illā münāfık-ı şakī.” Ve Hażret-i ‘Abdullāh bin ‘Ömer’den mervīdür raḍıyallāhu ‘anh Rasūl-i Ekrem buyurur 525 “ انا اول من ينشق عنه الأرض ثم ابو بكر ثم عمر ثم اتي اهل البقي فيحشرون معي ثم ” 526 “Rūz-ı ḥaşrda evvel kabri münşak olan benim, sāniyen Ebū Bekr, sāliḡen ‘Ömer’dür. Ben Medīne meḳābirine gelem, benim ile cem‘ olalar. Şoñra Mekke-i Müşerreffe ehline [120^a] muntazır olam. Hatta Mekke ile Medīne mābeyninde mülākāt idem.” Bu ḥadīs-i şerīfde Hażret-i Ebū Bekr’üñ şeref ve ḳadri günden zāhirdür.

Rivāyet olunur ki Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur. 524 “ ان الله ثلثمائه خلق من لفي لواحد منها مع التوحيد دخل الجنة فقال ابو بثر يا رسول الله هل في واحد فقال ” 526 “كلها فيك يا ابا بكر و احبها الي الله تعالي السخا ”. Ya’nī Allāhu Te‘āla Hażretlerinin üç yüz halk-ı kerīmi vardur. Her kim Cenāb-ı Hażrete imān ile vāşıl olduğda ol halk-ı kerīmeden biri bulına cennet-i ‘ulyāya duḡl muḳarrerdür. Ebā Bekr su‘āl

524 Haṭīb el-Baḡdādī, Ebū Bekr Ahmed b. Ali, **Muvazzıhu Evhāmī’l-Cem’ ve’t-Tefrık**, nşr. Abdurrahman b. Yahyā el-Muallimī, I-II, 1/409, Dāru’l-Fikrī’l-İslāmī, Beyrut 1985.

525 Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, 5/622, no:3692.

526 Murtazā ez-Zebīdī, **İthāfü’s-Sâdeti’l-Müttakîn**, 2/421.

itdi ki “Yâ Rasûlallâh, ben de ahlâk-ı mezkûreden biri var mıdır?” cevâb buyurdılar ki “Sende yâ Ebâ Bekr, cümlesi vardır ammâ Allâhu Te‘âlâ’ya ğâyet eḥabbı şehâdur.” Mervîdür ki Ḥazret-i Ebû Bekr ḥâtem-i şerîflerinüñ naḫşı *Ni‘me’l-Kâdirullâh*⁵²⁷ idi. ‘Ömr-i şerîfleri altmış üçe yetüp ğâyet saḥt hevâda ğusl itmegın on beş gün miḫdârı ḥasta olup leyle-i şelâse de beyne’l-‘ışâ Cemâdiye’l-Âḥire yigirmi ikisinde hicretüñ on üçünde vâşıl-ı Cenâb-ı [120^b] ‘izzet oldılar.

Meşnevî:

[Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün]

Kıldı ḥükm ü ḥükûmeti nice yıl
Oldı ‘ömr-i ‘azîzi müsta‘cil

Eyleyüp ârzü-yı ‘ıyd-i vişâl
Kıldı cânâne cânını vişâl

Gülşen-i dîni kıldı şıdk ile zeyn
Raḍıyallâhu ‘anhü fi’ d-dâreyn

Neşr: Müddet-i ḥilâfeti iki yıl üç ay oldı. Ve ğaslini zevceleri Esmâ binti ‘Ubey sî Ḥazretine vaşıyyet itdiler ve namâzını Ḥazret-i ‘Ömer kıldı raḍıyallâhu ‘anhümâ ve ve’r-dâhümâ.

Faşl-ı Şânî

Şâh-ı beyt-i ḥilâfet. Mihr-i sipihr-i velâyet. Fârûkü’l-ḥaḫ ‘anî’ d-ḍalâl. Kâṭı’u’ş-şirk ve’l-iḥtilâf. ‘İlm-i efrûz-ı şer‘-i metîn. Âteş-endâz-ı ḥarman-ı küfr-i ḍalâlet-ḫarîn. Ḥazret-i ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb Ḥazretlerinüñ evşâf u aḥvâlleri beyânındadır ki Ḥazret-i ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb bin Naẓîl bin ‘Abdul‘azîz bin Riyâh bin ‘Abdullâh bin Kırt Rezâḥ bin ‘Addî bin Ka‘b bin Lüey bin Ğâlib Bezâdi bin Ğâlib bin Fahrü’l-‘Advî raḍıyallâhu ‘anh Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ile neseben Ka‘b bin Lüey’de mülâkî olur. Ve vâlidesi Çeşme

⁵²⁷ Anlamı: “Allah ne güzel kudret sahibidir.”

binti Hişām bin el-Muğīre bin ‘Abdullāh bin ‘Ömer bin Maḥdūm’dur. Ebū Cehl’ün <kar>karındaşıdır. Bir rivāyetde Ebū Cehl’ün ‘ammi kızıdır.

Beyt:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

[121^a] Pīşvā-yı milk ü millet muḳtedā-yı ‘aql u dīn

Maḫhar-ı faẓl u kemāl ü ma’den-i ‘ilm ü yaḫīn

Neşr: Emīrū’l-Mü’mīnīn Ḥazret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh İslām’a beşinci senede bir rivāyetde altıncı senede gelmişdür. Sebeb-i İslām ‘Ömer oldur ki Kāḍī bin Kilāb binā itdügi Dārū’n-Nedve demekle ma’rūf cem’iyyet-ḥāne-i küffārda re’īsü’l-eşrār muşırr-ı küfr ü ehl-i inkār Ebū Cehl-i murdār müşrikler ile şoḫbet idüp Faḫr-i ‘Ālem ḥaḳḳında müşāvere ider idi. Re’y-i fāsıd ve fikr-i kāsıdleri bu maḳāma vāşıl oldu ki “Ḥazret-i Muḫammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellemi her kim ḳatlı iderse yüz vaḳıye altın ve yüz kıvrıcık tülü kızıl renklü deve virelüm ve daḫı niçe iḥsān idem.” dıdı. ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh bu va’de istima’ idüp māle meyl itdi. “Ol maşlahatı ben tamām idem.” dıdı. Şemşīrini gerdanına aşub revāne oldu. İttifāḳ yolda Sa’d bin Ebī Vaḳḳāş’a rast gelüp Sa’d ‘Ömer’i gördü ki tamām heybet ve şavlet birle sür’at ile gider. Su’āl itdi ki “Ne semte gidersün yā ‘Ömer?” dıdı. ‘Ömer dıdı ki “ Ḥazret-i Muḫammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem [121^b] ḳaşdına giderüm.” Sa’d bī-iḥtiyār olup “Yā ‘Ömer, bu maşlahat ḳıra’at it, zirā seni ‘Abd-i Menaf sağ ḳomazlar.” dıdı. ‘Ömer ḥıddetle “Yā Sa’d, sen de yoḫsa āba ve ecdāduñ dīnlerin terk idüp Ḥazret-i Muḫammed’e tābi’ olduñ mı?” dıdı. Ḥazret-i Sa’d “Ne’am, Müslimān oldum, *Lā ilāhe illallāh Muḫammedün Rasūlullāh.*” diyüp İslām’ı arz eyledi. Hemān ‘Ömer ḳılıç ḥavāle eyledi, Sa’d def’ eyledi ve eyitdi ki “Yā ‘Ömer, hemān baña mı hücum idersün, hemşīreñ Āmine ve zevci Sa’d bin Zeyd’e bu ḥıddeti ve şevketi izḫār itmez misün?” dıdı. ‘Ömer eyitdi “Anlar daḫı Ḥazret-i Muḫammed’e tābi’ olup ĩmāna geldiler mi?” Sa’d eyitdi “Geldiler, ne’am, pes.” Sa’d’dan i’rāz idüp hemşīresi evine revāne olup ittifāḳ Ḥabbāb bin Eret raḍıyallāhu ‘anh ta’līm-i Ḳur’ān idüp sūre-i Ṭā-Hā tilāvet iderken ‘Ömer ḳapuya geldi, ıḡā ve istima’ itdi ve ḳapuyı daḳ itdi. Sa’d bildi ki ‘Ömer’dür,

havfdan “Kimsün?” didi. ‘Ömer “Benüm, aç kapuyı.” didi. Pes açup içeri girdi. Sa’d gördi ki ‘Ömer hamâyil-var, seyfi kılâde itmiş, [122^a] tamâm korkdı. Habbâb bin Eret rağıyallâhu ‘anh havfından hemân tenhâya gidüp pinhân oldı. ‘Ömer rağıyallâhu ‘anh hemşiresine “Ol tilâvet itdüğüñ nedür?” didi. Hemşiresi “Nesne yok.” diyü inkâr itdi. ‘Ömer eyitdi “Ben haber aldım, sen ve erüñ müslimân olup Muḥammed’e tâbi’ ve münkâd olmuşsun.” didi. Ve Sa’d’i meşt ile yıkup sinesine çökdı. Âmine ‘Ömer’i def’ idüp zevcin taḥlîş murâd itdükde bir ṭapunça urdı. Beynisinden kan revân oldı. Pes Sa’d “Yâ ‘Ömer, rağmen îmâna geldüm. *Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muḥammed^{en} Rasûlullâh.*” didi. Hemân dem ‘Ömer bir ḥâl zuhûr idüp sofa kenarına culûs itdi. Ve levn-i müteğayyir oldı. Ve tazarru’ itdi ki “Ol şâḥife ki tilâvet iderdüñüz, baña bir kere ‘arz idüñ.” Hemşiresi Âmine râzı olmadı. ‘Ömer eyitdi “ Ol kelâm baña te’sîr itmişdür, getür göreyüm, yine selâmetle size vireyüm.” didi. Âmine eyitdi “ Gel ğusl it, pāk ol, tā ki muşḥafa mess ḥelâl ola, zirâ ⁵²⁸لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” buyurulmuşdur. [122^b] nâ-pāk olan yapışmak câ’iz degildür.” Pes, ‘Ömer ğusl itdi. Habbâb-ı nihânî Âmine’ye tenbîh itdi. Qur’ân’ı kâfire virme. Âmine eyitdi “Mercûdur ki müslimân ola.” Âmine şâḥîfeyi ‘Ömer’e şundı. ‘Ömer okumağa şurû’ itdi. Sûre-i Tâ-Hâ-i ulâ idi. Âyet-i tevḥîdi ve eṣer-i kudreti muṭâla’a ve müşâhede itdi. Nesîm-i hidâyet-i İlâhiyye muḥibb-i inâyet-i Raḥmâniyye’den hûbûb ve zuhûr ve ḥadîka-i dil-i ‘Ömer’e mürûr itdükde ezhâr-ı ma’rifet ve envâr-ı îmân ve ma’dilet küşâde olup ⁵²⁹”من يهدي الله فلا مضل له” sırrı zuhûra gelüp şükûfe-i şakâyık-ı îmân ve İslâm każâ-yı süveydâ-yı cinânında tamâm küşâde olduḡda “*Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muḥammed^{en} Rasûlullâh.*” didi. Hemân Habbâb kendüyi ‘ayân itdi ve şādümân olup “Allâhu ekber, yâ ‘Ömer, Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem senüñ ḥaḡḡuñda itdüğü du’â-yı cemîlün eṣeri zuhûr itdi ki

⁵²⁸ Vakıa, 56/79: “Ona ancak temizlenenler dokunabilir.”

⁵²⁹ Kehf, 18/17’den nakıs iktibastır: “(Resûlüm! Orada bulunsaydın) güneşi g?rürdün: Doğduğı zaman mağaralarının sağına meyleder; batarken de sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdı. (Böylece) onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde (uyurlardı). İşte bu, Allah’ın âyetlerindendir. Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetden mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın.”

çehâr-şenbe gicesi tâ şabâh olıncaya değin “Yâ Rab, İslâm’ı ‘Ömer’le dîni ‘izzetlendir.” diyü tazarru‘ itdi. El-ḥamdülillâh ol sa‘âdete vuşul müyesser oldı. Pes ‘Ömer [123^a] Ḥabbâb’a “Beni Rasûlullâh’a îşâl it.” didi. Ma‘iyyetle gidüp ‘utbe-i ‘aliyyeye yetdiler ve kapuyı dağ itdiler. Aşḥâbdan ba‘zı ‘Ömer’i içerden görüp Seyyidü’l-Beşer’e haber virdiler. Fahr-i ‘Âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem “Kapuyı açuñ, ‘Ömer hayra şerre gelmedi.” diyü buyurdılar. ‘Ömer içeri girdi, Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem istikbâl itdi. Nûr-ı dîde-i ‘âlem olan başar-ı envârı ile Seyyidü’l-Beşer ‘Ömer’e nazâr itdi. Çeşm-i cihân beyni te‘allukıyla ‘Ömer’den küfr ü şek âşârı mahvoldı. Kâlbine envâr-ı îmân ve ‘irfân mâl-â-mâl oldı ve buyurdu. “ Ne maşlahata geldüñ, yâ ‘Ömer?” Pes Ḥaṭṭâb-ı müsteṭâb vürûdundan cümle mehâbeti ve şalâbeti ol ḥînde zâ‘ile olup tersân ve lerzân elinden şimşîri düşüp âfitâb-ı tecellî-i Zü’l-Celâl nâgehânî ṭulû‘ itdüğinden zerre-vâr şems-i ‘inâyet-i İlâhî pertevnüñ ḥâk-pâyına yüz sürdü. Ve zebân-ı iftikâr ile tekellüm itdi ve hezâr inkisâr ile müslimân olmağa geldüm.” didi. Pes Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu: “Yâ ‘Ömer, *Lâ ilâhe ilallâh* [123^b] *Muḥammedün Rasûlullâh* di.” Çün ‘Ömer ‘ayn-ı ‘irfân ile kelime-i ṭayyibe‘-i gûyân oldı, tâc-ı kerâmet fark-ı Fârûk’a erzânî olup ḥil‘at-i İslâm’ı kabûl ile zümre‘-i aşḥâb-ı güzîne mülḥaḥ olup tamâm erba‘in kemâl buldı. Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ⁵³⁰” الحمد لله الذى هداك الى الاسلام” didi ve dest-i ‘Ömer’e yapışup içeri aşḥâba iletdi. Yârâna tebşîr itdi.

⁵³¹” هذا عمر لقد جاءكم مسلما” didi. İşte ‘Ömer, size taḥkîḳan müslimân olduğı halde geldi. Hemân Ḥazret-i Ḥamza kâlkup ‘Ömer’i der-âğûş idüp cümle aşḥâb şâd ü ḥandân oldılar. Tamâm şafâlarından “Allâhu ekber” didiler. Çün Ḥazret-i ‘Ömer îmâna geldi. Ḥazret-i Rasûl’e ḥiṭâb idüp eyitdi ki “Yâ Rasûlallâh, lâyiḳ degildür ki âyîn-i bâṭıl âşikâre ve dîn-i ḥaḳ nihân ola, Lât ve ‘Uzza kâfirler beyninde ‘alâniyyet ‘ibâdet oluna. Perverdigar-ı ‘âlem ve rezzâk-ı benî âdem olan zât-ı bî-çüne ḥafiyyete itâ‘at oluna. Buyur yâ Rasûlallâh, zuhûr idelüm,

⁵³⁰ Anlamı: “Seni İslâm’a yönlendiren Allah’a hamdolsun.”

⁵³¹ Anlamı: “İşte Ömer, Müslüman olarak geldi.”

aşhâb ile harem-i muhtereme yürüyelüm, küffârı hâk-sâre sereznîşler idüp deyrlerin yakup bütlerün [124^a] kesr idüp başlarına ateşler yakup çañlarına odlar tıkalum.” didi. Aşhâb ‘Ömer’den bu cerâ’iti müşâhede idicek kuvvet-i kalbleri müstaḥkem olup iḳdām idüp “Çıkalum!” didiler. Faḥr-i ‘Âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem “Yâ ‘Ömer, bu ‘izzet, bu ğayret benim du‘âm eşerindendür.” buyurdu. Fi’l-hâl Cibrîl nüzûl idüp “Ey Nebiyy-i Muhterem ve Rasûl-i Mu‘azzam, cemî‘-i sükkân-ı semâvât ‘Ömer’ün İslâm’ından şādümân oldu.” diyü tebşîr itdi. Hemân şemşîr keşîde olup aşhâbuñ muḳaddemlerinde pîşvâ olup hareme teveccüh itdiler. Küffâr-ı hâk-sâr ‘ale’l-ḥuşûş Ebû Cehl-i pür-inkâr tamâm intizârda olup ‘Ömer, Ḥazret-i Muḥammed’ün serini teninden cüdâ kılup şimdi gelür maḳâmında iken nâgehân “Allâhu ekber” şadâsı cihânı dutup şevketle Faḥr-i ‘Âlem hareme teveccüh idüp Ḥazret-i ‘Ömer maḳâm-ı hizmette ser-efrâz ve muḥabbet-i Rasûl[ullâh’da]⁵³² mümtâz olduĝın gördüklerinde bir mertebe ru’b u ḥavf ḥâşıl olup cümle küffâr şerm-sâr u sernigün oldılar.

Meşnevî:

[Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün]

Gün gibi açdı tîĝ ile fi’l-hâl

Oldı a‘dâ mükedderü’l-aḥvâl

[124^b] Sünnet-i Aḥmed’i idüp icrâ

Râh-ı dîn içre kılmadı ihmâl

Neşr: Tevfîḳ-i Rabbânî ve lutf-ı Şamedânî ḳarîn ü yâr olup ‘Ömer’ün ‘adâveti şadâḳate mübeddel oldu.

Beyt:

پس عداوتها که خوش یاری بود

⁵³² Burası derkenardadır.

Neşr: Hārāmī kalbi kuşr-ı imān gibi üstüvār oldu. Dost yolunda her vechle cān u baş fedā kılup hākla bātlı tamām fark itmegin “Fārūḡ” diyü laḡab virildi. Cābir raḡıyallāhu ‘anh rivāyet ider ki “ Biz bir gün Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ile mücāleset itmiş idük. Buyurdu ki “Şimdi size ehl-i cennetden bir kimesne ṭulū‘ ider, nazar idüñ.” Hāzret-i ‘Ömer zuhūr itdi.

Beyt:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Şem‘-i firāvān şebistān-ı ‘adel

Micmere-süzān gülistān-ı ‘adel

Haşre dek o pādişah-ı muhterem

Resm-i ‘adāletle olupdur ‘alem

Neşr: Ebū Sa‘īd el-Hudrī raḡıyallāhu ‘anh rivāyet ider ki “Faḡr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur “Hiçbir peygamber yokdur illā anuñ ehl-i semādan iki vezīri ve ehl-i arzdan iki vezīri vardur. Benim daḡı ehl-i semādan vezīrim Cebrā‘īl ve Mikā‘īl ve zemīn ehlinden vezīrim Ebū Bekr ve ‘Ömer’dür.” buyurdu. Ve daḡı [125^a] buyurdu ki “Eger ben meb‘ūs olmayaydım, ‘Ömer peygamber olurdu.”

Nazm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Didi Şāh-ı Resūl olaydı ‘Ömer

Gelse bir daḡı ḡalka peygamber

Kim odur zeyn-i mescid ü miḡrāb

Yār-i sānī-i güzīde-i aşḡāb

⁵³³ Anlamı: “Nice düşmanlıklar vardır ki yardım ve dostluktur. Nice harabeler vardır ki bayındırlıktır.”

Neşr: Ve Hâzret-i Risâlet-Penâh “Umum sâlîfe-i muḥaddislerinde mülhem bi’z-zunûb kimesneler vardır. Benim ümmetimde daḥı varsa ‘Ömer’dür.” Ya’nî ‘Ömer’üñ muḥaddislerden olması muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur. Ve daḥı buyurdı ki “Ḥaḳḳ-ı lisân ‘Ömer üzre tekellüm ider. Ya’nî ḳurb-ı ferâ’îze vâsıldur, dimekdür. Ve daḥı buyurdı “‘Ömer bir meslege sâlik olmaz, illâ şeyṭân fecc-i âhire ya’nî ḡayr-ı ṭarîḳe gider ve sâye-i ‘Ömer’den şeyṭân firâr ider. ‘Ömer olduḡı maḥalde ḳarâr itmez.” diyü Hâzret-i ‘Ömer’i tezkiye buyurmuşlardır.

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Nûr-ı Ḥudâ olmaḡ ile ol güzîn

Sâyesine diyüler olmaz ḳarîn

Taḥt-ı şalâbetde şeh-i dâd-ger

Bâḡ-ı ‘adâletde gül-i bâr-ver

Neşr: Ve İbn-i ‘Ömer raḍıyallâhu ‘anhümâ rivâyet ider “Bir gün Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem mescid-i münîfe dâḥil oldılar. Ebû Bekr ile ‘Ömer iki câniblerinde olduklarında ma’iyyetle girdiler. Buyurdılar ki “Yevme’l-ḳiyâmet bu üslûb üzre ba’s oluruz. Ya’nî [125^b] sözinden müfâraḳat itmez. Söz kemâl-i ḳurb-ı müddete ve tamâm ittihâd-ı ma’nevî ve muḥabbete işâret buyurdılar. Ve bir kerre Hâzret-i ‘Ömer ḥac ile ‘umre itmegi istîzân itdiler, Faḥr-i ‘Âlem icâzet virüp “Bizi daḥı yâ ‘Ömer, du’adan unutma.” diyü buyurdılar. Ebû Hüreyre raḍıyallâhu ‘anh Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretlerinden naḳl idüp buyurur ki “‘Âlem-i rü’yâda cennetde şâfî zehebden bir ḳaşr-ı refi’ müşâhede itdüm. Su’âl itdüm ki bu ḳaşr kimüñdür, cevâb virdiler ki evlâd-ı ‘Arab’dan bir kimesnenüñdür. Ben evlâd-ı ‘Arab’danum, kimüñdür, didim. Didiler ki Ḳureyş’dan bir kimesnenüñ. Ben Ḳureyşîyüm, kimüñdür, didim. Didiler ümmet-i Muḥammed’dan bir kimesnenüñdür. Ben Muḥammed’üm, bu ḳaşr kimüñdür, didim. ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb Hâzretlerinüñdür, didiler. Ve “Yâ ‘Ömer ḳaşruñ civârında bir câriye

gördüm tevazzî ider, naẓar murâd idindim. Senüñ ‘izzetüñü tezekkür idüp bakmadım.” didükde ‘Ömer ağladı. “Bi-ebî [ente] ve ümmî yâ Rasûlallâh, saña da mı ‘izzet iderüm.” didi.

Meşnevî:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Mülk-i ‘adlün mîr-i sulţānı ‘Ömer

Dîn-i hâkkuñ seyf ü burhānı ‘Ömer

Faẓl u dāniş çeşmesinüñ menba‘ı

Luţf u cūduñ ma‘den ü kânı ‘Ömer

[126^a] Neşr: Ve Hâzret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh buyurur: “Kelām-ı Rabb-i Mecîd üç huşuşda benim re’yime muvâfık nüzûl itdi. Evvelen ⁵³⁴“وَآتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامٍ

ya’nî maḳām-ı İbrāhim’i namāzgāh ittiḥāz idinüñ, diyü temennî

itdüm. Hâk Te‘ālā ⁵³⁵“وَآتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامٍ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى” inzāl itdi. Ve şāniyen “Yâ

Rasûlallâh, lev hicabtü ümmehātü’l-mü’mînîn li ennehû liyedhule ‘aleyke’l-birri ve’l-fâcir.” Ya’nî n’olaydı ezvâc-ı kirām hicâb-ı ser-â-perde ittiḥāz idelerdi. Zîrâ cenâbuña berr u fâcir ve şâlih ü ṭâlih mürâca‘at ider ihtirâz evlâdur, didim. Pes

Hâk Te‘ālā âyet-i hicâbı inzāl itdi. Ve şâlişen ümmehât-ı mü’mînîn mâbeynlerinde hilâf ve ihtilâf vâқи’ olup nev‘an Rasûl-i Ekrem şallallāhu

‘aleyhi ve sellem cānibine ḥâṭıra virdiler. Qur‘ân-ı ‘Azîm’de beyân olunduğı

üzre Mâriye-i Kıbtî’yeye meyl itdüklerinde Hâfşa ve ‘Âişe’ye külli ğayret çekdiler. Ol eşnâda ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh buyurur ki “Le-tekfüfenne ‘an Rasûli

ve li-yübeddilennehullāhu ḥayr^{an} minkünne.” Ya’nî Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretlerine cefâyı mütezammın ḳavl-i fi’lden ferâğat [126^b]

⁵³⁴ Bakara, 2/125’ten nakıs iktibastır: “Biz, Beyt’i (Kâbe’yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail’e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rûkû ve secde edenler için Evim’i temiz tutun, diye emretmiştik.”

⁵³⁵ Bakara, 2/125’ten nakıs iktibastır: “Biz, Beyt’i (Kâbe’yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail’e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rûkû ve secde edenler için Evim’i temiz tutun, diye emretmiştik.”

idüñ, yâhud Allāhu Te‘ālā sizden dahı hayırlı hātunlar ihsân idüp sizi tebdîl ider, didim. Fi’l-hâl bu edāya muvâfık ve bu ma’nāya muṭābık ⁵³⁶ “إِنْ طَلَّقَكُ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ” āyet-i kerīmesin inzāl buyurdu. Ve İbn Mes‘ud raḍıyallāhu ‘anh rivāyet ider. “*Mā zilnā e‘izzet^{en} münzüü esleme ‘Ömer.*” Ya’nî biz ‘izzetde olmaḡdan zā’il olmaduḡ, ‘Ömer İslām’a gelelden beru. Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur: “‘Ömer’e buḡz eyleyen hemân baña buḡz eylemişdür ve her ‘arefe gicelerinde hāşşaten ‘Ömer ile Hâk Te‘ālā halka mübāhāt ider. Benim bendelerimde ‘Ömer gibi kulum var.” buyurur. Hılāfetlerine Hāzret-i Ebū Bekr’üñ vefâtı günü icmā‘ olmuşdur. Cemādie’l-‘āhırenüñ ‘aşr-i āhırinde hicretüñ on üçünde vāki‘ olmuşdur. ‘Alî, ‘Ömer’üñ fazlına ve ‘ilmine ikrār itmişdür. Altmış üç yıl mu‘ammer oldı. Müddet-i hılāfeti on yıl ve nışf seneden ziyāde olmuşdur. Hāteminüñ nakşı “*Kefā bi’l-mevti vāi’^{an}, yā ‘Ömer*”⁵³⁷ idi. Vefâtı Ebū Lü’lû’ nām naşrānīnüñ ‘adāvet-i dīniyyesi ile mübārek başlarına ve ğayrı yerine şabāh namāzını edā [127^a] iderken hançer ile üç kerre ta’n itdüğinden olmuşdur. Mübārek Zî’l-Hicce’nüñ o āhırinde hicretüñ yigirmi üçünde ba‘de’ṭ-ṭa’n bir gün bir gice hayātda olup rûh-i pāki āşiyāne-i Hāzret’e pervāz itmişdür. Namāzını Şüheyb kılmışdur. ‘İnde’n-Nebî şallallāhu ‘aleyhi ve sellem defn olunmuşdur. Raḍıyallāhu ‘anh.

[Beyt:]

[*Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün*]

Artura rahmetini Hāzret-i Hâk

Virdi İslām’a ‘adl ile revnāk

Neşr: Şemāyil-i şerīfleri ‘Abdullāh bin ‘Ömer’den mervīdür. Buyurur, beyāz idi, humreti ğālib idi. Kadd u kāmeti ṭavīl idi, şol eliyle şāğ kulağını aḡz idüp feres üzre kâ’im ṭururdu. Ke-enne at üzerinde halk olunmuş gibi ziyāde cesīm

⁵³⁶ Tahrim, 66/5’ten nakıs iktibastır: “Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah’a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir.”

⁵³⁷ Anlamı: “Ey Ömer, nasihatçı olarak ölüm yeter.”

idi, ‘arızlarında hıffet vār idi, gāyetde mehīb idi. Hılāfeti zamānında eṭrāf u eknāfda dört biñ mescid binā olunmaq müyesser oldu ve dört biñ künye-i küffārı hedm itdi. Dīn-i İslām’a tamām ‘izzet virdi.

Nazm:

برباد رفت خرمن کفار خاکسار

چون درکشید حجر آتش فشان عمر

خورشید دین با اوج کمال ان زمان رسد

کاند اخت سایه بر سرا سلامیان عمر⁵³⁸

Nesr: İbnü'l-Enbārī rivāyet ider ki bir gün ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh [127^b] Rasūl-i Ekrem Hāzretinüñ yanında idi. İttifāk Hattāb buyurdu ki “Yā ‘Ömer, *keyfe ḥālūke izā cā’eke melekānū’l-ḳabri Mūnker ve Nekīr esvedān ezreḳān.*” Ya’nī ḥālūñ nice olunur yā ‘Ömer, ḳabirde ḳaçan Mūnker ve Nekīr geleler ki gözleri gökdür ve yüz[leri]⁵³⁹ siyāhdur ve şüretleri ra‘de beñzer. Arzı şaḳ iderler ve başarıları berḳ-vār leme‘ān ider. ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh eyitdi. “Yā Rasūlallāh, ol ḥinde benim aḳlum kemākān başumda olur mı?” Hāzret-i Rasūl “Ne‘am” buyurdu. ‘Ömer eyitdi “İnşā’allāhu Te‘ālā iş āsāndur, ben anlara kifāyet iderüm. Faḥr-i ‘Ālem buyurdu “‘Ömer muvaffaḳdur.” Hattā ḥikāyet olunur ki ba‘de’l-vefāt ‘Ömer’i ba‘zılar rü’yāda gördiler ve bu ma’nādan istifsār itdiler, cevāb virdiler ki Mūnker ve Nekīr geldiler “*Men Rabbūke ve men nebiyyūke.*” didiler. Hemān bir elimle Mūnker’i ve bir elimle Nekīr’i maḥkūm aḥz itdüm. Vallāhi sizleri şimden soñra terk itmem, tā baña Rabbinüz kimdür, cevāb vermeyince. İkisi daḥı tezarru‘ itdiler. “Zurnā yā Emīr!” didiler. Raḥm idüp yine kendi ḥallerine terk itdüm. Bir rivāyetde daḥı [128^a] “Sizler elimden ḥalāş olmazsınız tā maḳāmuñuz ḳandedür, ḥaber vermeyince.” didim. Cevāb virdiler

⁵³⁸ Anlamı: “Hz. Ömer, ateş saçan kılıcını çekince başlarına küller elenesice kafirlerin harmanı rüzgara savruldu. Hz. Ömer, müslümanların başına gölgesini düşürdüğünde dinin güneşi en zirveye çıktı.”

⁵³⁹ Bu ek derkenardadır.

ki “Yâ Emîr, mâbeyn beş yüz yıllıkdur.” Ben dağı cevâb virdim ki “Siz beş yüz yıllık yoldan geldüñüz, perverdigârı ferâmuş itmedüñüz. Ben ğod henüz dünyâdan munfaşıl oldım, mâbeyn iki ğatvadur, unudmak münâsib midür?”

*Faşlü'l-Hiğâb*⁵⁴⁰da İbn-i ‘Abbâs rivâyet ider ki Ğazret-i ‘Ömer zamânında feth-i memalik-i kebîre ve Medâyîn-i keşîre vâķi‘ olup ğazâ’in ve defâ’in vâfire getürdiler. Ğazret-i ‘Ömer gelen mâlı mescidde tevzî‘a şürü‘ itdi. Evvelen Ğasan bin ‘Alî rağıyallâhu ‘anha tebâdür itdi. “Yâ Emîre’l-Mü’mînîn, bize de mâldan ğışşe vir.” diyü ğaleb itdi. Ğazret-i ‘Ömer “Merğabâ yâ ibni Rasûlallâh” ve kerâmet buyurup biñ sikke virdi. Ve Ğüseyn bin ‘Alî geldi, kezâlik anlara dağı biñ sikke iĥsân itdi. Ba‘dehü ‘Abdullâh bin ‘Ömer rağıyallâhu ‘anhümâ dağı ricâ itdi. Beş yüz sikke buyurdı. Pes su‘âl itdiler ki “Ben cihâd ve ğazâda şimşîr-i âbdâr ile niğe küffar-ı ğâk-sâr ğatl itdüm, ol anda Ğasan ve Ğüseyn Medîne’de [128^b] lu‘b ve bâzîde idiler, anlaruñ her birine biñ sikke virdüñ, baña beş yüz sikke virdüñ.” didi. Ğazret-i Fârûğ rağıyallâhu ‘anh eyitdi “Yâ ‘Abdullâh, sen anlara mu‘âdile ve muğâbeleye liyâğatüñ yokdur. Anlaruñ pederi ‘Alî’dür, vâlideleri Fâğma’dur ve cedleri Ğabîb-i Ekrem Muğammed Muştafâ’dur ve ceddeleri Ğadıce-i Kübrâ’dur ve ‘amleri Ca‘fer-i Tayyar’dur ve ‘ammeleri Ümmühânî’dür ve ğayıları İbrâhim bin Rasûlullâh’dur ve deyzeleri Ruğıyye ve Ümmü Ğülşüm’dür ki Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem kerîmeleridür. Sen de bunlaruñ gibi ağârib getür, ğışşeyi tamâm al.” diyü cevabdan soñra ‘Abdullâh mütesellî olup ğısmete râzı oldılar. Bu mükâleme ve muğâbele Ğazret-i ‘Alî sem‘ine vâşıl olup tamâm şafâ kesb itdi ve buyurdı “Ben işitdüm, Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem “Ömer, *sirâcu ehli’l-cenneti ve nûru’l-İslâmi.*’ Ya‘nî ‘Ömer ğerâğ-ı ehl-i cennetdür ve nûr-ı İslâm’dur. Ğün bu ğadışi Ğazret-i ‘Alî’den ‘Ömer nîk sîrete Hasaneyn-i Marziyeyn nağl itdiler. Ve ‘Ömer rağıyallâhu ‘anh oğlu ‘Abdullâh’a emr itdi. Eyitdi “Devât u ğalem ve kâğıd [129^a] iĥzâr eyle ve yaz:

⁵⁴⁰ Faşlü'l-Hiğab: Ğeşitli tasavvuf terimlerini, ricâlü’l-gayb, ashap ve Ehl-i beyt’e muhabbet gibi konuları ihtiva eden Muhammed Parsa’ya (ö. 820/1420) ait Farsğa bir eserdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamid Algar, “Muhammed Parsa” **TDVİA**, C. XXX, İstanbul, TDV Yay., 2005, s. 563-565.

Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm, ḥadīşini Seyyid-i Eşbān "Ehli'l-cennete 'an ebihimā 'aliyyūn 'an ceddihimā Rasūlullāhi şallallāhu 'aleyhi ve selleme innehū kāle, 'Ömeru sirācü ehli'l-cenneti ve nūru'l-İslāmi." Ve buyurdılar "Ey püser, bu varakayı hıfz eyle! Vefāt eyledükde şadrıma қо, tā ki Hақ dergāhına bu şahādet ve bu varaka birle vāşıl olam." *Enisū'l-Münkati'īn*⁵⁴¹ nām kitābda buyurur. Çün 'Ömer vefāt itdi, vaşıyyet itdügi gibi itdiler. Şabāḥ kabri üzre bir ḥat buldılar ki "*Şadaқа ve şadaқа ebūhümā ve şadaқа ceddūhümā inne 'Ömera raḍıyallāhu 'anhū nūru'l-İslāmi ve sirācü ehli'l-cenneti.*"⁵⁴² ve Hаzret-i 'Alī baña eyitdi: "Yā 'Ömer, Hақ Te'ālā kabrūñ münevver kılsun, dīne 'izzet virmiş idūñ ve te'yīd idüp dīni kavī kılmış idūñ vāşıkāhu ilā Muḥammedⁱⁿ ve şaḥbiḥi." buyurdi. Raḍıyallāhu 'anhüm ecma'īn.

Faşl-ı Şālīs

Cāmi'-i Qur'ān, menba'-ı ḥayā ve īmān, mihr-i sipihr-i ḥilāfet, der-i çarḥ-ı salṭanat-ı Hаzret-i 'Oşmān-ı Zī'n-Nüreyñ evşāf-ı beyānındadır ki Hаzret-i 'Oşmān bin 'Afvān Ebu'l-'Aş bin Emīr bin [129^b] 'Abdi's-Şems bin 'Abdi'l-Menāf raḍıyallāhu 'anh Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ile 'Abdū'l-Menāf'da neseb^{en} cem' olup zümre-i sābıkeyndendür ve hicret itmişdür ve laқabı Zī'n-Nüreyñ'dür. Zīrā Faḥr-i 'Ālem'ūñ şallallāhu 'aleyhi ve sellem evvelen kerīmeleri Ruқıyye Hаzretlerini nikāḥlanup Hаbeşeyle hicret itdi. Yine gelüp Medīne'ye hicret itdi. Bedir ğazāsına gitdüklerinde Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Medīne-i Münevvere'de tenbīhleriyle Ruқıyye ḥasta olduğına binā^{en} қaldı. Bi-ḥikmetillāh Ruқıyye raḥmetullāha intikāl eyledi. Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem 'Oşmān'uñ ğanāyim-i Bedr'den ḥişşe ve sehemini ta'yīn eyledi, sa'ādet ile seferden geldükde şāniyen kerīmeleri Ümmü Gülsūm'ü virdiler. İki nūra vāşıl oldı.

⁵⁴¹ Enîsü'l-Münkati'în: İstinsah tarihi ve müstensihî bilinmeyen bir eserdir. Eserde üç yüz hadis, bu hadislerin tercümeleri, hadislerle ilgili üç yüz hikâye ve bazı şiir parçaları yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Savaşkan Cem Bahadır, "Bir Üç Yüz Hadis Tercümesi: Alî Halîfe'nin Enîsü'l-Münkati'în'i", **ASOBİD-Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.3, Haziran 2018, s. 1-17.

⁵⁴² Anlamı: "Onlar, babaları, dedeleri, Hz. Ömer'in İslam'ın nuru, cennet ehlinin lambası olduğu konusunda doğru söylediler."

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Dürr-i dilârâ-yı şehâb-ı hayâ

Câm-ı muşaffâ-yı şerâb-ı şafâ

Maḥrem idüp anı şeh-i enbiyâ

Virdi aña iki dürrini behâ

Oldı bu vech ile o gerdün cenâb

Câmi'-i envâr-ı meh ü âfitâb

Neşr: İmâm-ı Ḥasan buyurur: “‘Aşr-ı Âdem’den ol ana gelince bu ‘izzet ümemden bir kimseye olmamışdır. [130^a] illâ ‘Oşmân’a oldı. Ümmü Gülsüm vefât itdükde Faḥr-i ‘Âlem buyurdı: “Eger üçünci kızım olaydı anı daḥı virirdüm.” Ve ba’d-ı vefât-ı ‘Ömer ittifâk-ı aşḥâb ile serîr-i ḥilâfete Ḥazret-i ‘Oşmân cülûs itdi. Hicretüñ yigirmi dördünde mâh-ı muḥarremüñ ol güninde bi’at itmişlerdür. On bir yıl ve on bir ay ḥalîfe olmuşdır. Şekl-i cemîli vasaṭü’l-kâme ve ḥüsnü’l-vech ve kebîrü’l-liḥye ve beyâzü’l-levn olup iki omuzları ba’îd ve beşeresi laṭîf idi. Eşḫiyâdan olup Ğazve-i Tebûk ki ceşş-i ‘aşere dimekle ma’rûfedür, üç yüz deveyi fî-sebîlillâh cemî’ çulları ve sâyir levâzımı ile taşadduk ve infâk itmişdür. Ve otuz beş biñ dirhem teber ile bi’r-i Rûme’yi iştirâ idüp Medîne’de muḥâcirîn ve enşâra vakf itmişdür. Ve bir rivâyetde daḥı yedi yüz elli deve ve yedi yüz vaḳıyye flori getürdi. “Yâ Rasûlallâh, ğazâya şarf it.” diyü tazarru’ idüp bu semtle iki kerre cenneti Rasûlullâh’dan iştirâ itmişdür. [130^b] “Ve şimden soñra ‘Oşmân’uñ günâhı kitâb olunmaz.” diyü buyurulmuşdır.

Nazm:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Pâdişâh-ı mülk-i rûḥânîdür ol

Maḥzen-i esrâr-ı Raḥmânî'dür ol

Cenneti almış Hudâ'dan bî-gümân

Aña müştâk iken erkân-ı cinân

Neşr: Ve gâyet de mütevâzi' olup dört yüz köle mâlik iken gâh ve bî-gâh bâzârdan heyme alup mübârek başunda götürürdü. "Yâ Emire'l-Mü'minîn, niçün böyle idersin?" diyene "Kendümi tecrîbe iderin." diyü cevâb virirdi. Hâfız-ı kelâmullâh ve Câmî'-i Kır'ân olup kemâl-i hayâ ile mevşûf idi. Hâzret-i Âişe rivâyet ider rağıyallâhu 'anhâ "Bir gün Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem meclis-i şerîflerinde oturup pâ-yı şerîfi ziyâde küşâde idi. Ebû Bekir ve 'Ömer istîzân itdükde Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ta'yîr-i vuzu' itmediler. Ammâ Hâzret-i 'Osmân istîzân itdükde şiyâbını irhâ idüp tesettür buyurdılar ve her cānibini örtdüler. Üslûb-ı ma'hûddan ba'de'l-meclis su'âl itdüm. Buyurdılar ki "الا لا استحي ممن يستحي منه ملائكة الرحمن" ya'nî "Hicâb itmem şol kimesneden ki Raḥmānullāh'uñ melekleri andan [131^a] hicâb iderler.

Meşnevî:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Eyledi anı ol kerîm ü raḥîm

Hüsn-i ḥalk ile ḥalîm ü selîm

Utanırdı anuñ hayâsından

Yatduğı yiri Ḥaḳ cinân itsün

Ola dârü's-selâm içinde muḳîm

[Cümle kerrûbiyân-ı 'arş-ı 'azîm]⁵⁴³

Neşr: Ve Talḥa rağıyallâhu 'anh rivâyet ider ki "Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurur. ⁵⁴⁴لکل نبی رفیق فی الجنة ورفیقی عثمان" ya'nî "Her

⁵⁴³ Bu dize derkenardadır.

⁵⁴⁴ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, 5/624, no:3698.

peygamberüñ bir refîki vardur, benim refîkim cennetde ‘Osmân’dur.” Ve du‘â-yı cemîline mazhar kılup buyurmuşdur. “غفر الله لك يا عثمان ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنتوما هو كان الي يوم القيمة” ya’nî “Allāhu Te‘ālā seni yarlıgasın yâ ‘Osmân, her hâlde ve her zamānda rûz-ı cezāya dek i‘lân ve isrâr olunan zünûbdan ve tekkaddüm ve te‘ahhur eyleyen eşāmdan.” dimekdür.

Hikâyet olunur ki Ruqıyye Hâzreti zamânında üç yüz câriyeye mâlik idi. İttifâk bir gün ‘Osmân’ı tenhâda bir câriye ile mülâ‘abe eyledüğün gördi. Hâzret-i ‘Osmân hicâb ve hayâ itdi. Ruqıyye radıyallāhu ‘anhümâ şabr itmeyüp Fahr-i ‘Âlem’e şikâyet gelüp bükâ itdi. Sultân-ı Güzîn “Sebeb buña nedür, yâ Ruqıyye?” didükde kışşa-i ma‘hûde’ beyân itdi. [131^b] Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdı “Yâ Ruqıyye, Allāh ve Rasûlullāh rızāsın isterseñ var yüzüñi ‘Osmân’uñ kademine vaz’ idüp rızāsın taleb eyle. Tahkîkan sükkân-ı semāvât benimle iftihâr ider, ben ‘Osmân’la iftihâr iderüm.” Pes Ruqıyye mütehayyire olup “Eger vâlidem Hâzret-i Hadîce hayâtda olaydı babam Rasûl-i Ekrem yanında i‘tibârum olurdu.” diyü mahzûn evine teveccüh itdi. Sa‘adethânesine geldükde ‘Osmân’ın aynen ve nâlişen işidüp kapu feresinden nazar itdi. ‘Osmân mübârek başın secdeye komuş bükâ ider. Tazarru’ ider ki “Yâ Rabbe’l-‘izze, Hâbîb’üñi baña gâdab-nâk itme, ben küstahlık itdüm. Aña dâmad olmağ şerefini bilüp kerîmesin ri‘âyet itmeyüp hâtırın kesr itdüm.” Ruqıyye bu hâleti müşâhede itdükde qalbi nerm oldı ve gâdabı sükûn buldı. Kapuyı dağ itdi, ‘Osmân feth-i bâb itdi, murâd idindi ki der-âğüş idüp taleb ide. Ruqıyye râziye olmayup babamuñ vaşıyyetini icrâ ideyin diyüp ve pây-ı Hâzret-i ‘Osmân’a rûy-ı mâlîde oldı. Bu edebi ‘Osmân radıyallāhu ‘anh gördükde ağlayup bu ni‘mete [132^a] şükrâne üç yüz câriyeyi âzâd eyledi. Pes bu mu‘âmeleyi Rasûlullāh işitdi, şâd u handân oldı. Bu eşnâda Cibrîl nüzûl idüp Bâr-i Te‘âlâ’dan tuhf-e selâm edâ ve teslîm itdi. Ve Rabbü’l-‘alâ buyurdı “Çünkü ‘Osmân cevâriyi i‘tâk itdi. Maḥzâsınuñ rızâñı taleb oldı, müjde olsun ki ben ‘Osmân’dan qalemi ref’ itdüm, aşlâ hefevât ve zellâtın yazmam ve ‘ahd itdüm ki yevmü’l-kıyâmet su‘âl ve ḥesâb

itmeme ve anuñcün mizân vaz' itmeme, tâ ki kâffe-i enâm senüñ celâlet şânuñu ve tamâm rif'at ü kadrüñi müşâhede itsünler.

Ve şıyâm u kıyâm ve 'ibâdet ü tilâvet-i Qur'an pîşe ve 'âdeti idi. Hattâ iftârı şerbet-i şehâdet ile oldu. *Faşlû'l-Hitâb'* da Muḥammed Pârsâ buyurur: Vaḳtâ ki 'Osmân raḍıyallâhu 'anh Medîne-i Münevvere'de kendi hânesinden muḥâşara olunup a'dâ aña hücüm itdi, aşlâ iftâr itmedi. Şerbet-i şehâdete muntazır oldu. Hâzret-i 'Alî kerremallâhu veche İmâm Ḥasan'ı bir kâse şerbetle irsâl itdi ve istifsâr buyurdu ki "Eger câ'iz olursa a'dâsına muḳâbele idüp [132^b] kendilere nuşret idelüm." İmâm Ḥasan gelüp şerbeti şunup ve istifsâr itdükde cevâb-ı bâ-şavâb buyurdu ki "Ben Peygamber Hâzretini vâkı'amda gördüm, baña buyurdu. Yâ 'Osmân, eger muḳâbele iderseñ nuşret bulursun ve eger muḳâbele itmezsen belâya şabr idüp teslîm-i kazâ idersin. Bu gice bizümle iftâr idersin. Ben Rasûl ile iftârı ihtiyâr itdüm." didi. Ve dört yüz pür-silâḥ ğulâmı var idi. Ve buyurdu "Her kim silâḥın ızhâr itmezse ve kılıcın çekmezse mâlumdan âzâd olsun ve benüm için müslimânlar kanı saçılmasun." didi. Ve Hâzret-i Ḥasan isti'zân itdi. "İcâzet vir, kıtâl idelüm." didükde aña daḥı "Ey oğul, var hâneñüze ḥuzûrda ol, Ḥaḳḳ'ıñ taḳdîri her ne ise zuhûr ider." buyurdu. Rivâyetdür ki yevmü'l-cum'a Zi'l-Ḥicce'nüñ on sekizinde seksen üç yaşında idi. A'dâ hücüm itdüklerinde tilâvet-i Qur'an idüp ⁵⁴⁵ "فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ" âyet-i kerîmesin tilâvet iderken kâse-i ḥisâm-ı a'dâdan şerbet-i şehâdeti nûş itdi ve Bâkî'de dem-i âlûd libâsıyla [133^a] bir bostânda defn itdiler. Raḍıyallâhu 'anh.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

خلد برین نشیمن عثمان با حیاست

جنات عدن مسکن عثمان با حیاست

⁵⁴⁵ Bakara, 2/137'den nakis iktibastır: "Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir."

شمعي که روشنيست ثسيان جان او

نور درون روشن عثمان با حياست

خضم خدا و خضم رسولست خضم خویش

ان بي حيا که دشمن عثمان با حياست⁵⁴⁶

Huld-ı berin menzîlidür ‘Osmân’uñ

Cennet-i ‘Adn meskenidür ‘Osmân’uñ

Āfitāb-ı cihān pertevîdür ‘Osmân’uñ⁵⁴⁷

Māh-ı münîr rūşenîdür ‘Osmân’uñ

Faṣl-ı Rābi‘

Şehriyār-ı velāyet ü kerāmet, sultān-ı serîr-i ḥilāfet, ḥātime-i cerîde-i ‘adālet, bānî-i mebānî-i velāyet Ḥazret-i ‘Alî bin Ebî Ṭalib’uñ evşāfı beyānındadır ki Ḥazret-i ‘Alî bin Ebî Ṭalib bin el-Muttalib bin Hāşim bin ‘Abd-i Menāf el-Ḳureyşîyyü’l-Hāşimiyyü ibni ‘Ammi’n-Nebî şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Rasûl-i Ekrem ile cedleri ‘Abdü’l-Muṭṭalib’de cem’ olur. Ve vālidesi Fāṭima binti Esed bin Hāşim bin ‘Abdi Menāf’dır. Muhācirîndendir. Ḥayāt-ı Rasûl de Medîne-i Münevvere’de müteveffādur ve ‘Alî sekiz yaşında îmāna gelmişdür. Emîr-i Mü’minîn ‘Osmân raḍiyallāhu ‘anh intikālinden üç gün soñra hicretüñ otuz beşinde Zî’l-Ḥicce’de bi‘at [133^b] olındı. Ser-çeşme-i fütüvvet ve velāyet ve zülāl-i ḥavz-ı hidāyet ve kerāmet olup zāt-ı kerîmü’ş-şanı Ḥalîfe-i Rasûl olmuşdur.

⁵⁴⁶ Anlamı: “Huld-i Berin ve Aden Bağları haya sahibi Hz. Osman’ın evi ve meskenidir. Canların yatak odasını aydınlatan mum, haya sahibi Hz. Osman’ın içinin nurudur. Haya sahibi Hz. Osman’a düşman olan hayasız, kendine, Hz. Peygamber’e ve Allah’a düşmandır.”

⁵⁴⁷ Bu dizede vezin aksamaktadır.

Beyt

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

شير خدا صف ثكن و روز و جنك

پنچه زن سينه ببر و پلنك⁵⁴⁸

Zerre kadar zūr ne dōymez zemīn

Böyle gerek zūr hezār āferīn

Neşr: Sa'd bin Ebī Vaḳḳāş rivāyet ider "Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurdu⁵⁴⁹ "انت مني بمنزلة هارون من موسى الا انه لا نبي بعدي" ya'nī "Yā 'Alī, sen baña Hārūn meşābesindesin Mūsā'ya niteki Hārūn Mūsā birāderidür ve her hālde mu'īn u zahīrdır. Sen daḥı baña tamām ihtişāş üzre izhār-ı dīn-i İslām'da mu'āvenetüñ olmuşdur. Nihāyet Hārūn, peygamberdür ammā sen degilsün. Zīrā benden soñra peygamber gelmez." diyü buyurdu.

Ve Berā ibn 'Āzib rivāyet ider, şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurur. "يا فاطمه ان الله تعالى اطلع علي اهل الأرض فاختار منها⁵⁵¹ ya'nī "Yā 'Alī, sen benden ve ben sendenüm." diyü kemāl-i ihtişāş ve muḥabbet-i izhār itmişdür. Ve daḥı Ḥazret-i Fāṭıma raḍıyallāhu 'anhümā ḥiṭāb itdi

"[134^a] şallallāhu 'aleyhi ve sellem ve raḍıye 'anh. Ya'nī "Yā Fāṭıma, Allāhu Te'ālā sükkān-ı zemīne benim 'aşrımnda naẓar-ı ḥāşla naẓar itdi. Ehl-i arzdan iki kimesne ihtiyār itdi. Bir senüñ zevc-i kerīmüñ 'Alī'dür ve

⁵⁴⁸ Anlamı: "Allah'ın aslanı, safları kıran ve savaş günü panter ve kaplanın göğsüne pençe atan."

⁵⁴⁹ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, 5/640, no:3730.

⁵⁵⁰ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, 2/960, no: 2552.

⁵⁵¹ Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, **Mu'cemü'l-Kebîr**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-XXV, 11/93, no:11153, Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

biri daħı babañdur.” buyurdu. Ve Ĥazret-i Rasûl-i Ekrem ⁵⁵²” يا علي خلقت انا و انت ” ya’nî ”Yâ ‘Alî, sen ve ben bir şecereden maħlûķ olmuşuzdur. Ben ol şecerenüñ aşlı ve bîhı ve sen fer’i ve şāhı meşābesinde olup Ĥasaneyn-i Marziyeteyn ol şecere-i kerāmet-i āsāruñ şemereleridür. Eger yâ ‘Alî, benim ümmetim gündüz şā’im ve gice kâ’im olup envā’-ı ‘ibādet ve t̤ā’ata iştiğāl üzre olup ammā saña nev’-i buğz üzre olsalar yevmü’l-kıyāmet a’māl-i ma’rūfeleri ĥayr-i kabûlde olmayup her vechle ‘ikāb-ı nār-ı cehennem ile ‘azāb-ı elîme idhāl ve işāl muķarrerdür.”

Ve İmām-ı Tirmizî rivāyet-i mu’tebere ile İbni ‘Ömer rađıyallāhu ‘anhümādan rivāyet ider. Bir gün Rasûl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aşhāb mā-beyninde uħrevî muħabbet ve meveddete tergīb idüp birbiriyle uħuvvet ma’nāsını taħķīķ [134^b] ve ta’yîn buyurdu. İttifāk Ĥazret-i ‘Alî ĥaķķında te’ħîr vāķi’ olup ihvāndan bir kimesne ile ma’nā-yı şeref-i fezā-yı uħuvvet müyesser olmaduğına maħzûn ve ġamnāk olup ‘Alî’nüñ mübārek gözleri nāmnāk oldu. Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ĥüzn-i ‘Alî’ye vāķıf olup sebebin istifsār buyurduķda ”Yâ Rasûlallah, beyne’l-aşhāb ve’l-aħbāb ĥıţāb ile Nebiyy-i Mükerrrem buyurup bendeñize iltifāt buyurmaduñuz. Bî-iħtiyār inkisar-ı derûn zuhûr idüp kûze-i çeşmim pür-āb oldu.” Faħr-i Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ‘Alî’yi der-āġuş idüp ⁵⁵³” يا علي انت اخي في الدنيا والآخرة ” ya’nî ”Yâ ‘Alî, sen benim hem dünyāda hem āĥiretde eħ-i ‘azîzimsin.” buyurup tesliyet itdi. Ve ĉunki ķalb-i pür-şafāsı bu iħtişāş-ı ĥāş ile ķābil-i ķabûl-i feyz-i İlāhiyye ve mevrid-i vāridāt-ı Rabbānîyye olduķda Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ⁵⁵⁴” انا مدينة العلم والحكمة و علي بابها ” buyurdu. ”Ben ‘ilm ü ĥikmet şehriyüm ve ‘Alî ol şehrüñ ķapusıdur.” Niteki şehir, cemi’ levāzım-ı beşeriyye-yi cāmi’dür.

⁵⁵² Hâkim en-Nisâbü’rî, Muhammed b. Abdullah, **Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn**, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, I-V, 2/263, no: 2949, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002.

⁵⁵³ Hâkim, **Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn**, 3/15, no: 4288.

⁵⁵⁴ Hâkim, **Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn**, 3/137, no: 4637.

Kezâlik Hâbîb-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi [135^a] ve sellem, cümle ‘ulûm ve ma‘ârif-i rûhânî ve cismânî şerî‘at ve tarîkat ve hâkîkatî câmi‘ ve hâvidür.

Beyt:

فان من جودك الدنيا و ضرئها

ومن علومك اللوح والقلم⁵⁵⁵

Neşr: Ya‘nî “Yâ Muhammed, sen tahkîk-i mazhar-ı cûd-ı cevâd-ı hâk ve menba‘-ı feyz-i feyyâz-ı muṭlak olmağla “*Levlāke levlāk lemā ḥalaḳtü’l-eflāk.*”⁵⁵⁶ hasebiyle senüñ ihsānuñdan zuhûra gelmişdür. Dünyâ ve mâfihâ ve âhiret daḥı ‘ulûm-ı bî-pâyānuñdan ba‘zıdır. Levḥ ü Kalem’de olan ‘ilm [daḥı ma‘lûmuñdur.]⁵⁵⁷ Zîrâ Levḥ ü Kalem’de ‘âlem-i kevn ü fesâd müte‘allik-i havâdiş rüzgârı⁵⁵⁸ “يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ”⁵⁵⁹ sırrını izhâr içün ibtidâ’-i ‘âlemden intihâsına varınca olan aḥvâle müte‘allik olan każâ ve kader şü‘unâtı beyân olunmuşdur. Ammâ Hâbîb-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hazretlerinin levḥ-i dili mazhar-ı envâr-ı uhdiyyet ve maşdar-ı âsâr-ı şamadiyyet olup ‘ulûm-ı İlâhiyye ve ma‘ârif-i Rabbâniyye-i ğayr-ı müntenâhiye menba‘dır ki

Beyt:

راز کونین نماید اشکار

لوح محفوظست پیشا نی یار⁵⁵⁹

Neşr: Sırrını izhâr itmişdür. [Bu taḳdîrce Levḥ ü Kalem ‘ilm-i Rasûl-i Mükerrerrem’den ba‘zı olur.]⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Anlamı: “Dünya ve nimetleri senin cömertliğinden, Levh ve Kalem senin ilimlerindendir.”

⁵⁵⁶ Aclûnî, **Keşfü’l-Hafa**, 2/164. Anlamı: “Sen olmasaydın, sen olmasaydın alemini yaratmazdım.”

⁵⁵⁷ Burası derkenardadır.

⁵⁵⁸ Secde, 32/5’ten nakıs iktibasır: “Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O’nun nezdine çıkar.”

⁵⁵⁹ Anlamı: “Sevgilinin alını Levh-i Mahfuz’dur. İki alemin, dünya ve ahiretin, sırrı onu aşık eder.”

⁵⁶⁰ Bu cümle derkenardadır.

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Ey risālet būsitānında hırāmān serv kad

[135^b] Ve'y nübüvvet ravzasında yāsemen bu lāle had

Enbiyānuñ her birinüñ var nihāyet 'ilmine

Hak saña virdi ki 'ilm ü hikmete yok hadd ü 'ad

Neşr: Pes bu şehriñ kapısı olan zāt-ı kerīmü's-şiyem dağı ne dā'irede şehre ittişāli ve ne mertebede kemāli olmak gerekdür, fehm olunur. 'Ömer rađıyallāhu 'anh hutbesinde "Akḍānā 'Alī." buyurdu. Ya'nī "İlm-i şerī'atde gāyetde efḍal ve kazā bābında ekmele olanımız 'Alī'dür." Hattā bir def'a zinā itmiş mecnūne 'avratı getürdiler. 'Ömer rađıyallāhu 'anh recm hükmi itdi. Hazret-i 'Alī "Yā Halīfe-i Rasūlallāh, istima' buyurmaduñuz mı, hadīs-i şerīf vardır. ⁵⁶¹ "رفع القلم عن ثلث عن المجنون حتي يبرأوعن الغلام حتي يدرك وعن الناءم حتي يسيقظ" Ya'nī kalem-i teklīf üç kimesneden merfu'dur: Mecnūndan ifākat bulunca, taze oğlandan bālig olunca, uyur ademden uyanınca. 'Ömer rađıyallāhu 'anh inşāf idüp ol mecnūneyi kendi hāline terk itdi.

Meşnevî:

[Mef'ulü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün]

Ol māḥī-i ḍalālet-i ḥāmi'-i şer'-i dīn

Ol vālī'-i velāyet ol şāh-ı evliyā

Mir'āt-ı nefsi gayb u 'urūş-ı cemāl-i Hak

Mışdāk-ı āyet-i kerem ü ma'den-i seḥā

[136^a] Ser-defter-i cemā'at-i erbāb-ı fazl u 'ilm

Mecmū'a-i cemī'-i kemālāt-ı aşfiyā

⁵⁶¹ İbn Mâce, **Sünen**, 3/198, no: 2041.

Neṣr: Enes bin Mālik rivāyet ider ki bir gün Faḥr-i ‘Ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem büryān olmuş bir ḫaby hediye geldi. İttifāk yanlarında bir kimesne bulunmadı. Dua itdiler ki “Ey Bār-i Ḥudā, dergāhuñda ḡāyet maḳbūl olan bendeñi irsāl it. Bu ḫabyi anuñla tenāvül idelüm.” didükde Ḥazret-i ‘Alī ḫuhūr idüp ma‘iyyetle ol ḫabyi tenāvül itdiler. Raḍıyallāhu ‘anh cemi’ ḡazavātda ḫāzır idi. İllā Tebük’de ḫanedān-ı nübüvvet maṣāliḫini Naẓm:e ḫalmışdı. Ve *Vefā*⁵⁶² nām kitābda Şuheyb-i Rūmī’den rivāyet olunur ki Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir gün ‘Alī Ḥazrete su‘āl itdiler. “Benī ādem mā-beyninde eşkā ve ḡāyet bed-baḫt kimdür?” didiler. Cevāb buyurdu ki Ḥazret-i Şāliḫ Peyḡamber’uñ nāḫasını ‘aḫr eyleyen kimesnedür. Zīrā Ḥaḫ Te‘ālā⁵⁶³ “فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا”⁵⁶⁵ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيِيهَا”⁵⁶⁴ “إِذْ أَنْبَعَثَ أَشْقِيهَا”⁵⁶³ buyurup Ḥazret-i Ḥaḫ ol nāḫayı ‘aḫr ideni ṣaḫī‘ad buyurdu. Sāniyen yine su‘āl buyurdu ki “Ba‘dehū [136^b] ḡāyet bed-baḫt kimdür?” Ḥazret-i ‘Alī kerremallāhu veche “Ma‘lūmum degildür.” didi. Faḥr-i ‘Ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdılar ve işāret itdüler. “Seyf-i pūr-ḫayfla senūñ ser-i pūr-sūrūruñ ten-i bā-nūruñdan cüdā ve dūr iden ḫarīfdür.” Pes ‘Alī şehādete ḫarīṣ olup dā‘imā tevaḫḫuf ve taraṣṣud üzre ol zamāna muntazır oldu, tā ki ol şerbeti nūş idüp Ḥazret-i Muṣṭafā’ya vāṣıl ola. Tamām dört yıl ve ṭoḫuz ay ṣafā ile sır-ı pūr ḫilāfetde ḫā‘im olduğdan ṣoñra altmış üç yaşımda rūḫ-ı pāki ḫazā-yı Firdevs ve ḫaṭıra-i ins ve ḫuds cānibine pervāz itdi. Mübārek Ramaẓān’uñ on üçünde cum‘a güninde mecrūḫ olup vaṣiyyet idüp aḫbāba es-selāmü ‘aleyküm ve raḫmetullāhi ve berekātühü, diyü ḫıṭābdan ṣoñra dünyā kelāmın itmeyüp hemān kelime-i tevḫīde işṭigāl itdükde āḫir nefesi *Lā İlāhe illallāh* ḫaḫḫāniyyetinūñ tefāyüs-i leṭā’ifin mülāḫaẓa ve müṣāhede ile sū-yı Raḫmān’a revāne oldu. Raḍıyallāhu ‘anh. Ḥasaneyn-i Marẓıyeteyn ve ‘Abdullāh ve Ca‘fer

⁵⁶² el-Vefa: Ebū’l-Ferec İbnü’l-Cevzī’nin (ö. 597/1201) Hz. Peyḡamber’in hayatı, mūcizeleri, ṣemāili ve faziletlerine dair eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Öz, “el-Vefa”, **TDVİA**, C.XLII, İstanbul, TDV Yay., 2012, s. 599-600.

⁵⁶³ Şems, 91/12: “Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) atıldığında.”

⁵⁶⁴ Şems, 91/13: “Allah’ın Resūlü onlara: «Allah’ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!» dedi.”

⁵⁶⁵ Şems, 91/14’ten nakıs iktibastır: “Ama onlar, onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onlara büyük bir felāket gönderdi de hepsini helāk etti.”

ğasl itdiler. Hâzret-i Hâsan veft-i sahrâda namâzın [137^a] kılop defn itdiler ve kabr-i şerîfin tesviye idüp nâ-bedîd itdiler.

Meşnevî:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Ol kamer tal'at ü esed-i kevkeb

Sâki-i kevşer oldı ümmete hep

Hâtem-i enbiyâ gibi meşelâ

Oldı fazlıyla hâtem-i hulefâ

Qaddesallâhu sırrahu'l-a'lâ

Kerremallâhu vecchê ebedâ

Neşr: Çün zamân-ı Hârun er-Reşîd oldı. İzhâr itdiler, hâlâ ziyâret-gâh ol kabr-i münîfdür. Ve ba'zılar kabr-i muğayyer ve meşhed-i mu'aṭṭarı Kûfe mescidinüñ mihrâbındadır. *Esmâ*⁵⁶⁶ nâm kitâbda naql olunur ki vaşıyyeti mûcibince gice içinde defn itdiler. Ve kabrini nâ-peydâ kıldılar. Tâ hilâfet-i âl-i 'Âbbas zamânında İmâm Ca'fer raḍıyallâhu 'anh zâhir kıldı. *Faşlü'l-Hiṭâb*'da buyurur. Hâzret-i 'Alî'nüñ otuz beş evlâdı vücûda gelmişdür. Beşi Hâzret-i Fâṭmatü'z-Zehrâ raḍıyallâhu 'anhâdan, mâ-'adâsı ğayr-ı hâtunlardan on toḡuzu zükûr idi. Raḍıyallâhu 'anhüm.

Meşnevî:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Yâ İlahî ki çokdur ihsânüñ

İrişür cümle derde dermânüñ

⁵⁶⁶ Bu isimde iki eser vardır. İlki, Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-38) Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eseri. İkincisi, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî'nin (ö. 458/1066) Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eseri. İhyâ'daki bazı hadislerin kaynağı olarak Beyhâkî'nin eseri kaynak gösterilir. Dolayısıyla İhyâ'da geçen eserin Beyhâkî'nin eseri olduğu söylenebilir. Eserlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Yusuf Şevki Yavuz, "el-Esmâ ve's-Sıfât", **TDVİA**, C.XI, İstanbul, TDV Yay., 1995, s. 421-422; Muhammed Aruçi, "el-Esmâ ve's-Sıfât", **TDVİA**, C.XI, İstanbul, TDV Yay., 1995, s. 420-421.

Kimse kapuñda bî-murâd olmaz
Andan artık kapuda dâd olmaz

Her vücûduñ vücûdı cûd gider
[137^b] Belki varlık senüñ vücûduñdur

Ben kuluñ kim za'îf ü haķîrdür
Kullaruñdan haķîr ü kemterdür

Şol kadar cürm ile günâh itdüm
Kem 'amel defterin siyâh itdüm

Bir haşûr ile tâ'atim yokdur
Tâ'at içre halâvetim yokdur

Âh idersem ne biter âhumdan
Çün mükeffer degil günâhumdan

Tâ'atim yok durur günâhum çok
Senden artuķ velî penâhum yok

Melce'üm sensün vü mu'âdümsün
Maķşadum sensin vü murâdumsun

'Alemin mefharı Muḥammed için
Âdem'üñ muķtedâsı Aḥmed için

Sîreti pîşvâ-yı âdemdür
Şûreti reh-nümâ-yı 'âlemdür

Merkez-i nokta-i ezel oldur
Mażhar-ı sırr-ı lem-yezel oldur

Şahb u etbā'ı ile āli için
Anlaruñ 'ilmi vü kemāli için

Şıdk-ı Bū Bekr ü 'adl-i 'Ömer için
Hilm-i 'Osmān ü cūd-ı Haydar için

Her biri baħr-i 'ilm-i Rabbānī
Her biri 'ayn-ı luṭf-ı Yezdānī

Her biri muḳtedā-yı dīn oldı
Mażhar-ı 'ālem-i yaḳīn oldı

Saňa döndür bu göñlümüz yüzini
Saňa baḳdur bu cânımız gözini

ÜÇÜNCÜ KİTÂB

Ṭahâret ve şalât ve zekât ve şıyâm ve hac esrârı beyânında olup beş bâb üzre taḳsīm olundu. Sipās u minnet Rabb-i [138^a] 'izzet dergâhına sezâdur ki envâr-ı dīn-i mübîn ile nihâyet-i luṭf ve efḍal-i ğâyet kerem ve kemālinden kılub müslimîni tezyîn ve ṭahâret ve nezâfeti medâr-ı 'imâd-ı dīn ve 'izâm-ı yaḳīn idüp şalâtı rükn-i rekīn şer'-i metīn itdi. Ve zümre-i müslimîni 'inâyet-i 'aliyye-i İlâhiyye ile ğanī ve mümtâz idüp faẓilet-i itâ-i zekât ile ser-efrâz itdi. Ve fırça-i 'ibâd-ı şadâḳat i'tikâdına şavmı hüşn-i haşīn ve harr-ı zemīn itdi. Ve hacc-ı Beyt-i Mükerrrem'i ta'zīm idüp 'ibâd ile 'azâb-ı elīm mā-beyninde hicâb-ı cesīm itdi. Ve şalât u selâm ol efḍal-i Rusûl-i Kirâm cenâb-ı vâlâ me'âbına

olsun ki şer‘-i muṭahharı hādī-i ṭarīḳ-i müstaḳīm ve minhāc-ı ḳavīm olup ḫalāş-ı edyān ve netice-i zemīn ü zamān oldu. Ve āl ü aşḫābına olsun ki hüdāt-ı sübül ve muḳtediyān-ı eşref-i Rusül’dür.

Bābü’t-Tahāret

567” *بنی الدین علی النظافة* “ ḥadīs-i şerīfi muḳtezāsınca medār-ı dīn-i metīn ve merkez-i şer‘-i mübīn, nezāfet ve ṭahāret olduğı muḳarrer olup 568” *مفتاح الصلاة* [138b] celālet-i ṭahārete delīl-i şarīḥdür. Ve naşş-ı ‘izzet-ḳarīnde 569” *فیه رجالٌ یُحبُّونَ أَنْ یَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ یُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ* “ va‘d-i selamet-rehīni üzre ṭahāret sebep-i muḥabbet-i Rabb-i ‘İzzet olıcaḳ tavşīfden müstaḡnī olur. Ve Ḥaḳ Celle ve ‘Alā Kur’ān-ı ‘Azīmü’s-şān’da 570” *مَا یُرِیدُ اللَّهُ لَیَجْعَلَ عَلَیْكُمْ مِنْ حَرْجٍ وَلَکِنْ یُرِیدُ لَیُطَهِّرَکُمْ* “ buyurup dīn-i ḳavīm ve ṭarīḳ-i müstaḳīmden ḫarc-ı ihṛāc olduḡın beyān ü taḥḫīr irāde itdüğini ‘ayān itmekle tafşīle muḫtāc degildür.

İmdi ma‘lūm ola ki daḳḳü’l-beşā’ir olan ‘āḳıl-i reşīd ve lebīb-i sa‘īd mütefaṭṭın olur ki ancaḳ zevāhirde ṭahāret makbul-i erbāb-ı ‘uḳūl degildür. Belki zāhirde “*Mā yecūzū bihi’s-şalāt.*”⁵⁷¹ mertebesi olup sāyir ṭahāret muḥabbetullāha vesīle ola, ṭahāret-i bāṭıniyye idüğü muḳarrerdür.

Ṭahāretüñ dört mertebesi vardır. Evvelen ihḍāş ve encās ve fuḫalāt ve aḫbāsdan beden ve şevbi taḥḫīr itmekdür. Ve şāniyen cerāyim ve eznāb ve

⁵⁶⁷ Anlamı: “İslam dini temizlik üzerine bina olmuştur.” Süyûtî, Celālüddīn b. Ebî Bekr, **Cāmi’u’s-Saḡīr fî Ehâdisi’l-Beşîri’n-Nezîr**, I-II, 1/202, no: 3369, Beyrut Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2004.

⁵⁶⁸ Anlamı: “Namazın anahtarı temizliktir.” İbn Mâce, **Sünen**, 1/183, no: 275.

⁵⁶⁹ Tevbe, 9/108’den nakıs iktibastır: “Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.

⁵⁷⁰ Maide, 5/6’dan nakıs iktibastır: “Ey İmân edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünup oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.”

⁵⁷¹ Anlamı: “Kendisiyle namaz caiz olma.”

âşâmdan cevârih ve a'zâyı zabt-ı tām idüp 'aynı a'yân-ı harāma [139^a] nāzır ve emel ve qalbi zünüb ve muherremāta mā'il itmeyüp mazhar-ı eyādī-i İlāhiyye olan eyādīyi harāma isti'māl itmeyüp fūrūcı hāfız olup mahremāta a'māl itmemekdür. Ve şalışen qalbi ki mehbiṭ-i envār-ı İlāhī ve hazine-i esrār-ı nā-mütenāhīdür, ahlāk-ı rediyye ve evşāf-ı seyyi'eden pāk ve taṭhīr itmekdür.

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün]

Ṭahāret zāhirī vācib velākin

Gerekdür hem daḡı taṭhīr-i bāṭın

İçüñde olan ahlāk-ı zemīme

Ki her biri saña olur cerīme

Necāsetden çü zāhir pāk idersün

Niçün içüñ tolu hāşāk idersün

Dürüş kim cümlesinden pāk olasun

Reh-i Hāḡ'da ḡavī çalāk olasun

Neṣr: Rābi'an māsivāullāhdan taṭhīr sırdur. Bu ṭahāret ṭahāret-i enbiyā ve mürselīn ve evliyā ve şiddīkīndür. Ma'lūm ola ki her mertebede ṭahāret nişf-ı 'ameldür. Zīrā ḡāyet ḡuşvā ve nihāyet-i merām-ı qalb-i şeydā, 'amel-i sırda celāl ve cemāl ve 'azametullāhuñ inkişāfıdır. Mādemki taṭhīr sır olup qalbden māsivā zā'il olmaya, ma'nā-yı inkişāf hāşıl olup ma'rifetullāha vukūf muḡaldür. Ve ⁵⁷² " مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ " āyet-i kerīmesi [139^b] delīl-i müdde'ādur. Ammā 'amel-i qalbde ḡāyet murād ve nihāyete mā fi'l-fu'ād ahlāk-ı maḡmūde ve 'aḡāyid-i meşrū'a ile qalbi tezyīn ve ta'mīr ve tarşış ve

⁵⁷² Ahzab, 33/4'ten nakıs iktibastır: "Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, «zihār» yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir."

ahlāk-ı rezîleden taḥhîr idüp ḥulûş-ı ‘ubûdiyyet levâzımına tañşîş itmekdür. Bu mertebeye vuşûl-ı cevâriḥi menâhîden şıyânet ve ṭâ‘atle ḳalbi ‘imâret itmeyince mümkünü’l-ḥuşûl degildür. Her maṭlûb ki ‘azîz ve şerîf ola. Ṭarîḳ-i dūr u dırâz ve mesel ki neşîb ü firâz ve ‘uḳubât-ı keşîr ve mevâni‘-i vefret üzre olur. Fazl-ı ⁵⁷³“ تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ ” âsârı nümâyân olup tehzîb-i ahlāk vâcib idügi ‘ayân, vâşıl-ı aşîl-i ṭahâret bâṭın idügi beyân olunmuşdur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Sîneñi mir’ât-ı mücellâ kı lup

Maẓhar-ı envâr-ı tecellâ kı lup

Ḥazrete ḳıl derd ile ‘arz-ı niyâz

Tâ bulasun luṭfı ile imtiyâz

Neşr: Ve nefsü’l-‘emrde ekşer nâs ṭahâreti tanzîf-i sevb ve ğusl-i a‘zâya ḥaşr idüp miyâh-ı câriyeye râġıb olurlar. Bu ‘ayn-ı vesvese olup nefs ü şeyṭân “Ṭahâret-i maṭlûba budur.” diyü iġvâ idüp envâ‘-ı [140^a] ṭîb ile kendüyi tatyîb ider. Ammâ aşıl ṭahâret ḳulûbı pāk itmekdür. Seyr-i evvelîn ve ef‘âl-i sâbıḳîn taḥhîr-i ḳulûbdur. Zîrâ cemi‘ efkârları taḥhîr-i ḳulûba maşrûf olup şûrî emr-i ṭahâretde müsâheleleri ma‘rûfdur. Ḥattâ ‘Ömer Ḥazretleri celâlet-i şân ile bir Naşrânî elinden bir desti şu alup andan âbdest aldıkları muşarraḥdur. Menba‘-ı kerâmet ve eyādî olan eyādî-i laṭîfelerini dūsümâtdan ğusl buyurmayup mesh ile iktifâ iderler idi. Gerçi izâ‘at ve isrâf mertebesine işrâf itmeyüp envâ‘-ı ṭahâret-i zâhire ve libâs-ı fâhire giymek mübâḥdur. Zîrâ kendi mālında taşarrufdur. Lâkin bu güne ef‘âlün âḫiri nedâmetdür. Elbette muḥabbet-i dünyâyı ṭalib ve mâsivâullâha râġıb olup ğayrıdan ricâyı muḳtezâ olur.

⁵⁷³ Anlamı: “Allah’ın ahlakı ile ahlaklanın.” Kastallânî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, **İrşâdü’s-sârî ilâ şerhi Sahîh-i’l-Buhârî**, I-X, 3/33, no:1432, Bulak el-Matba‘atü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, 1323.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Ġayra niyâz eylemedin 'uzlet it

Eyle şikeste o büti ğayret it

Zinete meyl itmemdür ey melûl

Evvel-i esbâb-ı huşûl-i vuşûl

Neşr: Zîrâ envâ'-ı zînet ile tezyîn-i mücerred, halk beni taḥsîn itsün, diyü olursa medâr-ı riya olur, el-'iyâzu billâh. [140^b]

Faşl-ı Evvel

Kazâ'-ı hâcetde edeb, kıbleye istidbâr ve istikbâl itmemekdür. Mâ-i râkide ve taht-ı şecerede bevlden men' vârid olmuştur. Ve ḥalâya dâhil olduğda şol ayağını evvel idḥâl ide ve ḥurûc itdükde sağ ayağın iḥrâc ide. Ve 'inde'd-duḥûl "*Bismillâhi e'üzü bi'llâhi mine'l ḥabîşî'l-muḥbişî's-şeyṭânî'r-racîm.*"⁵⁷⁴ diyüp ve inde'l-ḥurûc "*El-ḥamdülillâhi'l-lezî ezhebe 'annî mâ yû'zînî ve ebkâ 'aleyye mâ yenfe'unî.*"⁵⁷⁵ diye vuzûda daḥı müsteḥab olan istincâdan fâriğ olduğdan sonra âbdest almağa şürûğ itmekdür. Zîrâ Ḥazret-i Rasûl naḳz-ı vuzû' itdüklerinde elbette yine âbdest alup misvâka müdâvemet idüp bilâ-vuzû' ṭurmazlar idi. ⁵⁷⁶"أَفَوَاهِكُمْ طَرَقَ الْقَرَّآنَ فَتَبَيَّوْهَا بِالسَّوَاكِ" buyurmuştur. Ya'nî "Ağızlarıñuz Qur'ân-ı 'Azîm ve Furḳân-ı Kerîm'üñ zarfıdır, misvâk ṭutmağ ile taṭyîb ve taḥsîn eyleñ." dimekdür. ⁵⁷⁷"أَتَمَّا أَلَا عَمَلٌ لِّلنِّيَّاتِ" muḳtezâsınca kırâ'at-ı Qur'ân içün taṭhîr-i fem niyyetine misvâk ṭutmağ şevâbdur. Evvelen âbdest almağa niyyet itdükde *Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm* diyüp [141^a] ⁵⁷⁸"أَعُوذُ بِكَ مِنْ"

⁵⁷⁴ Anlamı: "Her türlü pislik ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım."

⁵⁷⁵ Anlamı: "Faydalı şeyleri alıkoyup faydasızları için ifraz imkanlarını bana bahşeden Allah'a hamdederim."

⁵⁷⁶ İbn Mâce, **Sünen**, 1/194, no: 291.

⁵⁷⁷ Anlamı: "Ameller niyetlere göredir."

⁵⁷⁸ Müminun, 23/97'den nakıs iktibastır: "Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım!"

“هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ”⁵⁷⁹ “وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ” diye ve ellerin gısl itdükde “Allāhümme innī es’elüke’l-yümne ve’l-berekete ve e’üzü bike mine’s-şümü ve’l-heleketi.”⁵⁸⁰ diye ve ağzına mazmaza itdükde “Allāhümme e’innī ‘alā tilāveti kitābike ve keşreti’z-zikri leke.”⁵⁸¹ diye ve istinşāk itdükde “Allāhümme evcidnī rāyihate’l-cenneti ve ente ‘annī rāzin.”⁵⁸² diye. Yüzini yudukda “Allāhümme beyyiz vechī yevme tebyažžu’l-vücūhu ve tesveddū’l-vücūhū.”⁵⁸³ ve sağ kolını yudukda “Allāhümme e’tinī kitābiye bi-yemīnī ve hāsibnī hisāb^{en} yesīr^{an}.”⁵⁸⁴ ve şol kolını yudukda “Allāhümme innī e’üzü bike en tu’tiyenī kitābiye bi-şimālī ev min verā’i zahri.”⁵⁸⁵ ve başına mesh itdükde “Allāhümme ğaşşinī bi-rahmetike ve enzil ‘aleyye min berekātike ve ezillenī tahte zıllī ‘arşike yevme lā zılle illā zıllūke.”⁵⁸⁶ ve kulaıklarına mesh virdükde “Allāhümme ‘alnī mine’l-lezīne yestemi’üne’l-ķavle feyettebi’üne aķsenehū. Allāhümme ‘alnī münādiye’l-cenneti me’a’l-ebrār.”⁵⁸⁷ diye ve boynuna mesh virdükde “Allāhümme fükke raķabetī mine’n-nāri ve e’üzü bike mine’s-selāsili ve’l-eġlālī.”⁵⁸⁸ diye ve ayaġını gısl itdükde “Allāhümme şebbit ķademī ‘ale’s-şirāṭi yevme tezillū’l-aķdāmū fi’n-nār.”⁵⁸⁹ diye [141^b] ve ābdesti tamām itdükde başını ṭaraf-ı semāya ķaldırup “Eşhedū en lā ilāhe illallāhu vaķdehū lā şerīkeleh ve eşhedū enne Muḥammed^{en} ‘abdūhū ve Rasūlūhū. Sübhāneke Allāhümme ve bi-ķamdike ve lā ilāhe illallāhu ‘ameltū sū’en ve zalemtū nefsi ve estaġfiruke ve etübū ileyke faġfirlī ve tūb ‘alā inneke ente’t-tevvebi’r-rahīm. Allāhümme ‘alnī meni’n-nevābīn vec’alnī mine’l-münṭahirīn vec’alnī min ‘ibāḍike’s-şālīḥīn vec’alnī şabūr^{an} şekūr^{an} vec’alnī ezķūruke keşīr^{an} ve üsebbihūke būkrat^{en} ve

⁵⁷⁹ Müminun, 23/98: “Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!”

⁵⁸⁰ Anlamı: “Allahım, bereketi senden dilerim ve uğursuzluktan sana sığınırım.”

⁵⁸¹ Anlamı: “Allahım, güzel okunan kitabının üzerine bana yardım eyle ve senin için edeceğim zikre dahi yardım eyle.”

⁵⁸² Anlamı: “Allahım, benden razı olduğun halde cennet kokusunu bana nasip eyle.”

⁵⁸³ Anlamı: “Allahım, yüzlerin beyaz olduğu günde benim yüzümü senin nurun ile beyaz eyle.”

⁵⁸⁴ Anlamı: “Allahım, kitabımı mahşer gününde sağ elime verip beni kolaylıkla hesap eyle.”

⁵⁸⁵ Anlamı: “Allahım, kitabımı mahşer gününde solumdan veya arkamdan vermenden sana sığınırım.”

⁵⁸⁶ Anlamı: “Allahım, benim vücudumu rahmetin ile ört ve bereketini üzerime indir ve senin gölgenden başka gölge olmadığı günde beni gölgene al.”

⁵⁸⁷ Anlamı: “Allahım, beni seni iştirip sana tabi olanlardan eyle ve cennette iyilerin yakınında olup onların sesini işittir.”

⁵⁸⁸ Anlamı: “Allahım, ateşten beni kurtar ve cehennemden bağlarından ben sana sığınırım.”

⁵⁸⁹ Anlamı: “Allahım, ateşte ayaklar kaydığı günde sırat-ı müstakim üzerine benim ayaġımı sabit eyle.”

aşıl^{en}.”⁵⁹⁰ diyü bu du‘a ile vuzû‘ itse bu vuzûnuñ sevâbı taht-ı ‘arşda mahfûz olup Hâk Te‘âlâ’ya ilâ yevmi’l-va‘d tesbîh ve takdîs ve temcîd ide, diyü *İhyâ-i ‘Ulûm*’da mestûrdur. Ve helâl vuzû’da tekellüm ve isrâf-ı mâ mekrûhdur, Zâhiren vuzû kâmil olduğdan sonra tahâret-i bâtın idüp şalâtına şurû‘ itmek gerekdür. Tahâret-i bâtın, kalbi ahlâk-ı zemîmeden pâk itmekdür. Niteki mahallinde tafşîl olunur.

Meşnevî:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

Vuzû‘ şartı durur çünkim namâzuñ

Bu olur ulusu Hâk’â niyâzuñ

Huzûr-ı kalbi sen dahı tamâmet

Vuzû‘ içre kerem kıl it ri‘âyet

[142^a] Vuzû‘da her zamân kânûn-ı şer‘î

Gerekdür kim tamâmet ola mer‘î

Neşr: Tahâret-i zâhireye kaşr idüp şalât edâ iden kimesne ol fakîr gibidür ki bir sultân-ı ‘azîmü’ş-şân ve haţr-ı hânesine da‘vet idüp der ü divârını pâk ve muţahhar ve derûn-ı hâneyi kazûrât ile mülevveş ve mükedder koyup ol sultân için encümen itmegi bir nişîmen tedârik kılmaya ve fazîlet-i vuzû’ beyânından müstağnî olup Hâzret-i Risâlet-Penâh buyurmuşdur ki “Şafâ-yı bâl ve hulûş-ı niyyet ile âbdesti olup dünyâ umûrın tefekkür itmeyüp iki rek‘at namâz kılan müslimân, vâlidesinden toğduğı gün gibi zûnûb-ı âşâmdan

⁵⁹⁰ Anlamı: “Allah’tan gayrı dayanacak bir ilah yoktur ancak Allah’ın bir olup ortağı olmadığına şahadet ederim ve Hz. Muhammed onun kulu ve resulü olduğuna da şahadet ederim. Allahım, seni her bir noksanlardan ve kusurlardan tenzih ve takdis edip dergahına takdim, hamd ve şükür ederim. Kendim günahım, zulm edip kötü ameller işlemişim, senden af dilerim. Allahım, tevbe ettim, sen günahımı affeyle ki sen tevbeleri kabul edensin. Allahım, beni tevbe edicilerden eyle ve temizlerden eyle ve salah işleyici kullarından eyle, sana çok sabreden ve şükreden bir kul eyle, hem beni çokça seni zikredici ve sabah akşam seni tesbih ve takdis ve tenzih edici eyle.”

müberrâ olur.”⁵⁹¹ Bir hadîs-i şerîfde dağı ⁵⁹²“ألا أنبئكم بما يكفر الله به الخطايا ويرفع به ” buyurulmuşdur. Vuзу’ sebeb-i ref‘-i derecât ve mükeffer-i zünüb u haṭâyât olıcağ faẓîleti ma’lûm olur. Ve “Âbdest üzre âbdest almağ nûrun ‘alâ nûrdur.”⁵⁹³ diyü Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur. Bu taḳdîrce tecdîd-i vuzû’da şevâb-ı bî-taḥdîd muḳarrerdür.

Nazm:

[Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün]

[142^b] Pes yusa iki cihândan dest ü rû

Câ’iz ola Hâğ ile tâ güft ü gû

Nefsdür âlûde-i hırş u hevâ

Var dürüş pâk ide deryâ-yı vefâ

Neşr: Fuẓâlât-ı zâhireden tanẓîf ve taṭhîr iki nev’e ḥaşr olduğı taḥrîr olunup nev‘-i evvel evsâḥ ve ruṭûbât-ı mütereşşihadur ki a’zâ-yı insânîde müctemi‘ ola. Başda olan vesâḥ ve kıllı ḥall ile taṭhîr ve şa‘rı tedhîn itmek müsteḥabdur. Hâzret-i Risâlet-Penâh ‘aleyhi’ş-şalâtü mine’l-ülâ mübârek şa‘r-ı şerîflerin tedhîn buyururlar idi. Ve hadîs-i şaḥîḥdür ki ⁵⁹⁴“من كان له شعرة فليكرمها ” evsâḥdan şıyânet ile ta‘bîr itmişlerdür. Bir gün reşk-i kerûbiyyîn olan meclîs-i hidâyet-ḳarînlerine saçları şânedden ḥâlî olmayup pîçide-mûy bir turş-rûy dâḥil olduğda buyurdılar ki “Dehn yok mıdır ki şa‘ruñı mülâyîm kıla.” Şoñra ḥuẓzâr-ı meclise ḥiṭâb idüp “İçüñizden biri meclis-i şafâ-‘unvânımıza dâḥil oldu, ke ennehû şeyṭân idi.” diyü buyurdılar. Ve ḳa‘r-ı şımağda müctemi‘ olan

⁵⁹¹ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Vudu, 24, no: 160.

⁵⁹² Anlamı: “Biliniz ki size haber vereyim mi günahı afv ve mağfiret edip dereceyi yükselten şey nedir? Sıkıntılar üzerine alınan abdesttir.” Müslim, **Sahih-i Müslim**, 1/219, no:251.

⁵⁹³ İbnü’l-Esîr, Ebü’s-Se’âdât el-Mübârek b. Muhammed, **Câmi’u’l-Usûl fi Ehâdisi’r-Rasûl**, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut, I-XII, 7/174, no: 5170, Dimaşk-Beyrut Mektebetü’l-Hulvânî-Mektebetü Dârî’l-Beyân, 1969-1972.

⁵⁹⁴ Anlamı: “Kim ki saçı vardır, onu kirden arındırsın.” Müttakî, **Kenzü’l-Ummâl**, 6/660, no: 17267.

evsâhı dağı ğısl ve taḥḥir ü pāk itmek müsteḥabdur. Ve esnan ḥılāinde [143^a] olan evsâhı dağı sivāk ile taḥḥir itmek müsteḥabdur. Ve liḥyeyi evsâḥdan tanzīf itmek müsteḥabdur. Haber-i meṣḥūrdur ki Ḥāzret-i Nebiyy-i Kerīm ‘aleyhi’ş-şalātü mine’r-Rabbi’r-Raḥīm şāneyi yanlarından ayırmayup nübüvvet-‘unvān olan meḥāsin-i celīlū’ş-şān[ların]⁵⁹⁵ ṭararlar idi. Bir rivāyetde bir günde iki kerre meḥāsin-i şerīfelerin ṭararlar idi, diyü İḥyāu ‘Ulūm’da meṣṭūrdur. Ve meḥāsinini uzatmak cā’izdür. Ḥāzret-i Ebū Bekr ile ‘Osmān ṭavīlū’l-liḥye oldukları beyān olunmuşdur. Ve ‘arīzū’l-liḥye olıcak ḥālī üzre kōmak cā’izdür. Ḥāzret-i ‘Alī kerremallāhu veche ‘arīzū’l-liḥye oldukları muṣarraḥdur. Ammā şakālī siyāh ile ḥıḍāb veyā kibrīt ile tebyīz itmek ve aḳ kıllı yolmak ve riyā için meḥāsinini ziyāde veyā nakṣ itmek mekrūhdur. Ve sevādına ve şebābına müstaḥsinen nāzır olmak ve ‘uluvv-i sine tefahḥuran beyāzına nāzır olmak ve şālīḥine teşbīhen kızıl veyā şarī ile boyamak mekrūhdur. Ve ḥadīs-i şerīfde ⁵⁹⁶“ سَيَكُونُ فِي اخِرِ زَمَانٍ قَوْمٌ يَحْصِبُونَ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يَرِيحُونَ رَايِحَةَ الْجَنَّةِ ”

buyurulmuşdur. Evvel siyāh ile ḥıḍāb de’b-i Fir’avn-ı kezzāb [143^b] olmuşdur. Ğazā yüzinde küffāra irā’et için ḥıḍāb lā-be’sdür, dimişler. Zīrā aṣl-ı ‘ibret-i ‘ilm ve ‘amel ve ḥulūṣ-ı niyyetedür. Yoḥsa kibrīt ile ḥıḍāba ‘ibret yokdur. Ḥāzret-i ‘Ömer bin ‘Abbās Ḥāzretlerini şābb iken ekābir-i aşḥāba taḳḍīm iderler idi. Ve Ḥāzret-i Risālet-Penāh ‘Attāb bin Esīd yigirmi bir yaşında iken Mekke-i Mükerreme’ye emīr ü ḳāḍī itmişlerdür. Medār-ı ‘ilm ü vaḳār olduğı āṣikārdur. Ve enāmīl arasında olan evsâḥ ki añā vesāḥū’l-berācim ıtlāḳ olunur. Anı dağı taḥḥir itmek vācibdir. Zīrā ahālī-i zamān evvel-i ‘aḳīb-i eklde ellerin ğısl itmemekle ṭırnaḳ arasında vesāḥ müctemi’ olurdu. Seyyidü’l-‘Arab ve’l-E‘ācim ğısl-i vesāḥ-ı berācim ile emr itmişdür. Ve tanzīf-i revāḥat ki ṭırnaḳ arasında olan vesāḥdur, anı ğısl itmek vācibdür. Ve cemī’ bedende ḥāṣıl olan evsâhı dağı ğısl itmek müsteḥabdur. Ḥamāme dāḥil olmaḳda bā’is olmaduğı muṣarraḥdur. Aşḥāb-ı Seyyidü’l-Enām diyār-ı Şām’da ḥamāmete dāḥil

⁵⁹⁵ Bu ek derkenardadır.

⁵⁹⁶ Anlamı: “Ahir zamanda bir kavim gelecek ki saçlarını toplayıp siyaha boyayacaklar, onlar cennet kokusunu alamazlar.” **Ebū Dāvud**, Süleyman b. el-Eş’as, **Sünenü Ebī Dāvud**, thk. Şu’ayb el-Arnaut., I-VII, Teraccul, 19, no: 4212, Dimaşk, Dāru’r-Risāleti’l-Âlemiyye, 2009.

oldukları hadd-i tevâtire vâşıldur. Halk-ı 'âne ve taklîm-i ızfârı kırk güne [144^a] <güne> dek imhâl itmişlerdür. Ammâ taht-ı ızfârda olan evsâhı tahtîr-i bilâ-ihmâl olmak müsteḥâbdur. Ebū Eyyūb Ensārî ve Ebu'd-Derdâ Hazretlerinden *"Ni'me'l-beytü beytü'l-ḥamāmi yetetāhherü'l-bedenü ve yüzeḳkiru'n-nāra."* didükleri nakl olunmuşdur. Dimek ola ki ne zîbâ olur ḥamām ki bedeni pāk ve cehennemi tezeḳkür idüp el-emîn idrāk itdirür ve ba'zılar *"Bi'se'l-beytü beytü'l-ḥamāmi biyedeḳi'l-'avreti ve yüzhübü bi'l-ḥayā."* buyurmuşlardır. Ya'nî ne murdar ḥānedir ḥamām ki keşf-i 'avret olunup ḥayâyı giderir. Bu kavlinde kā'ide-i ḥamām ile iffet-i ḥamāmeye işāret vardır. Zîrâ ḥamāme dāḥil olana vācib olan budur ki belinden aşağısını göstermeden ihtirāz idüp ḡayrda daḥı belinden aşağısına nazar itmekden ihtirāz ide ve ḡayra mesden ve ḡayrıyı kendiye mesden ictināb ide ve izāle-i evsāḥdan meh-mā-emken dellāka mürāca'at itmeyüp kendi yediyle izāle ide. Gerçi izāle-i vesāḥ için dellāk mes idüp kese sürmek cā'izdür. Zîrâ Hazret-i Risālet-Penāh ba'zı seferlerde ta'b [144^b] keşide olduklarında ḡulām-ı esvedleri mübārek arkalarını ovup *"Yâ Rasūlallāh, bu nedür?"* diyü su'āl olunduḡda *"Deve hareketinden müte'eṣsir olmuşumdur."* diyü cevāb buyurduḡları mervîdür. Hazret-i Risālet-Penāh şer'an cā'iz olduḡını ifāde buyurmuşlardır. Ammâ mertebe-i takvā bunlardan ihtirāz idüp nefsinı bunlardan şıyānetdür ve büyük ḥamāmda bir ḥalveti taḥliye müsteḥâbdur ve ḥamāme dāḥil olduḡda şalvete liyāḳat için ḡusl-i evsāḥ ve cenābetden tahtîr için niyyet olunmak gerekdür. Andan soñra ḳable'd-duḡūl ḥamāmciya ücretini virmek gerekdür, diyü İḡyāu 'Ulūm'da meşṭürdür. Ve ḥamāme evvel şol ayaḡını koyup *"Bismillāhi'r-rahmāni'r-rahīm, [E'üzü billāhi mine'r-ricsi'n-necisi'l-ḡabīṣi'l-muḡabbisi's-ṣeyṭāni'r-racīm.]"*⁵⁹⁷ diyüp ḥamāme dāḥil olmak gerekdür. Ğurūbe ḳarīb ve beyne'l-ışāeyn ḥamāme dāḥil olmak mekrūhdur. Ve 'inde'd-duḡūl selām virmemek gerekdür. Eger selām virilirse lafz-ı selām ile cevāb virmek lāzım degildir. Belki 'afākallāh dimek kāfîdür ve ḥamāmıdan çıḡduḡdan soñra Hāḳḳ'a [145^a] şükr ü minnet itmek gerekdür. Ve tā'ife-i nisā ḡaḳḳında ḥamām

⁵⁹⁷ Bu söz derkenardadır. Anlamı: "Her türlü pislik ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım."

mekrûhdur, meger ki hâ'iz yâhud marîza ola. Hâzret-i 'Âişe sakîme olduḡda ḡamāme dâḡil olmuşdur. Ve ricāl-i 'avretlerinüñ ḡamāme gitmesine izn virmek mekrûhdur. Nev'-i şānī eczā-i bedenden ḡazfı cā'iz olanuñ beyānındadır. Evvelen şa'r-ı re'si tıraş itmekde be'is yoḡdur, tanzīf murād olıcaḡ. Ammā tıraş itmeyüp taṭvīl idüp tedhīn itmekde daḡı be'is yoḡdur. Eşrāfdan olıcaḡ irsāl-i zevā'ib müsteḡabdur. Eşrāfdan olmayıcaḡ telbīs ve vesvese-i iblīsdir.

Ve kıış-ı şevārib her vechle vācibdür. Zīrā Hâzret'den ⁵⁹⁸“ خفوا ا لشوارب ”

ḡadīşi mervīdir. Ṭaḡfīf-i tıraşa ḡarīb ma'nī olduḡı hüveydādur. Muḡīre bin Şu'be bir ḡün “Baña Hâzret-i Rasûlullāh naḡar itdi. Şevāribüm uzun gördükde ‘Kırk!’ diyü buyur[dılar]⁵⁹⁹.” diyü rivāyet ider. Ammā şevāribün iki ucunu uzatmaḡda be'is yoḡdur ve kırḡ ḡünde bir ḡoltuḡ altını tıraş müsteḡabdur. Ve 'āneyi ḡalk müsteḡabdur ve tırnaḡ kesmek müsteḡabdur. Ebā Hüreyre Hâzretleri [145b] ⁶⁰⁰“ يا ابا هريره اقليم ظفرك فان الشيطان يقعد علي ما طال منها ” ḡadīs-i şerīfini rivāyet ider. Ma'nāsı “Yā Ebā Hüreyre, tırnaḡuñ kes, zīrā şeyṭān uzayan tırnaḡ üzerine oturur.” dimekdür. Tırnaḡı uzatmaḡ meşrū' degildür ve tırnaḡ kesmek iḡün münāsib olan eyyām bu naḡm-ı rengīn ile i'lām olunur.

Naḡm:

وفي قص الاظفار يوم السبت اكله

تبدو او في ما يليها تذهب البركة

وعالم فطن بيدي يتلوها

وان يكن في الثلثا فاحذ الهلكة

⁵⁹⁸ Anlamı: “Bıyıkları dudaḡın etrafında ediniz.” Buhārī, **Sahīh-i Buhārī**, Libas, 64, no: 5554; Müslim, **Sahihu Müslim**, Taharet, 1/222, no:52.

⁵⁹⁹ Bu ek derkenardadır.

⁶⁰⁰ Tâcüddīn es-Sübkī, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/293.

ويورث السوء في الاخلاق رابعه

وفي الخميس الغنا والمال والبركة

والخير والفضل يبدو عروسها

عن النبي رؤيتا فاقتفوانسكه⁶⁰¹

Bābü's-Şānī

Şalāt eşrārındadır. Bu daḥı altı faşl üzredür. Faşl-ı evvel, şalātuñ ve cemā'atüñ ve sücūduñ ve teṭavvu'an şalātuñ ve ezānuñ fazīletindedür. Ḥazret-i Ḥaḳ Celle ve 'Alā Kitāb-ı Kerīm ve Furḳān-ı 'Azīm'inde⁶⁰² "إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا"⁶⁰² buyurup farziyyetini emr-i cihān-muṭā'-ı vācibü'l-ittibā'⁶⁰³ "حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى"⁶⁰³ ile i'lām idüp Qur'an-ı 'Azīm'inde⁶⁰⁴ "الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ"⁶⁰⁵ "قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ"⁶⁰⁴ buyurup aḥz-ı [146^a] āyet-i kerīmede⁶⁰⁶ "هُمُ الْوَارِثُونَ" beyān buyurmuşdur. Ḥayru'l-Beşer'den rivāyet olunur ki⁶⁰⁷ "خمس صلوات كتبهن الله على العباد فمن جاء بهن ولم يضيع منهن شيئا استخفافا بحقهن كان له عند الله عهد أن يدخله الجنة ومن لم يأت بهن فليس له عند الله عهد إن شاء عذبه وإن شاء أدخله الجنة" ya'nī ol Ḥallāḳ-ı bī-niyāz, beş vaḳitde namāzı 'ibād-ı mü'min üzre muḳarrer idüp ol şalātuñ taḥfifen bir cüz'ini idā'at itmeyüp meh-mā-emken şıyānet eylese Ḥaḳ Celle ve 'Alā ḳatında 'ahd olur ki cennete idḥāl ide ve eger ol şalāṭı edā itmezse

⁶⁰¹ Anlamı: "Cumartesi günü tırnakları kesmekte yemişler bereketli olur, pazar günü kesmekte bereket gider. Alim, zeki kişi bu iki günü takip eden günde yani pazartesi gününde keser. Eğer üçüncü gün yani salı günü keserse helak olmaktan korksun. Dördüncü günü kesmek ahlakı kötüleştirir. Perşembe günü kesmekte zenginlik, mal ve bereket hasil olur. Bu Hz. Peygamber'den rivayettir. İbadetlerinde buna riayet et!"

⁶⁰² Nisa, 4/103'ten nakıs iktibastır: "Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."

⁶⁰³ Bakara, 2/238'den nakıs iktibastır: "Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın."

⁶⁰⁴ Müminun, 23/1: "Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir;"

⁶⁰⁵ Müminun, 23/2: "Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler;"

⁶⁰⁶ Müminun, 23/10'dan nakıs iktibastır: "İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır;"

⁶⁰⁷ Ebu Davud, **Sünen-i Ebu Davud**, 2/560, no: 1420.

‘indallāh ‘ahd olmayup dilerse cehenneme idhāl ider, dilerse cennete īṣāl ider, dimekdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

‘İmād-ı şer‘ u dīn bilsün namāzı

Ferāyızdan olanı kıl ri‘āyet

Ḳamu ṭā‘atlerüñ sulṭānıdır ol

Senüñ terkin daḥı aña cināyet

Neşr: Bir ḥadīs-i şerīfde daḥı ⁶⁰⁸ “ فان الصلوة الخمس تذهب با لذنوب كما يذهب الماء لدرن ”

buyurulmuşdur. Ve bir ḥadīs-i laṭīfde daḥı ⁶⁰⁹ “ فان الصلوة الخمس كفارات لما بينهن ما اجتنبت ”

buyurulmuşdur. Şeref-i [146^b] şalāt zāhir olduğı şu vesahı izāle itdügi

gibi mābeyni’ş-şalāt olan cürm ü günāhı şalāt izāle idüp ve kebā’irden gayrı

zünübı mükeffirdür. ⁶¹⁰ “ الصلوة عماد الدين ومن تركها فقد هدم الدين ” muktezāsınca şalāt

‘imād-ı dīn olup terk-i şalāt iden dīni hedm itdügi muşarraḥdur. Ve Ḥazretten

rivāyetdür ⁶¹¹ “ من حافظ على الخمس بإكمال طهورها ومواقيتها كانت له نورا وبرهانا يوم القيامة ومن ضيعها ”

ḥadīs-i şaḥīḥi muktezāsınca ṭahāretini itmām idüp evḳāt-ı

maḥşuşasıyla edā-yı şalāt mefrūza iden kimesneye yevm-i kıyāmetde şalātı

nūr u burhān olup şalātı zāyi‘ iden Fir‘avn ve Hāmān ile yeksān ḥaşr olur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

⁶⁰⁸ Anlamı: “Beş vakit namaz kılmanın misali birinizin kapısında günde beş kere girdiğı tatlı bir nehir gibidir.” İbn Mâce, **Sünen**, İkâmetu’s-Salât, 193, no: 1397.

⁶⁰⁹ Anlamı: “Namaz kılmak büyük günahlarda uzak kaldıkça namaz vakitlerinde olan küçük günahlara kefarettir.” Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 4/546.

⁶¹⁰ Murtazâ ez-Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed b. Muhammed, **İthâfû’s-sâdeti’l-müttaḳîn bi-şerhi İhyâi ‘Ulûmi’d-Dîn**, I-X, 3/8, Beyrut, Müessesetü’t-Târîhi’l-Arabî, 1994.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel**, thk. Şu‘ayb el-Arnâvut, I-L, 11/141, no: 6576, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1995-2001.

Ey dün ü gün har gibi beyhüde kâr

Gāv-şifâṭ bi-‘amel ü müft ḥvār

Ḥazret-i Ḥaḳ kıldı ‘ināyet saña

Eyledi fermān-ı ‘ibādet saña

Her dem olup ṭā‘at ile hem-nişīn

Tā olasin nār-ı bilāddan emīn

Eylemeyen emr-i Ḥaḳ’a inḳıyād

İki cihānda olısar nā-murād

Bunda çeküp ḥavf-ı caḥīm ile bīm

[147^a] Rūz-ı cezā ola ‘azāb-ı elim

Neşr: Ve Ḥazretiden rivāyet olunan ⁶¹² “يدالرحمة علي راس المؤذن حتي يفرغ عن اذانه” üzre

ezāndan fāriğ olunca yeddūñ yed-i Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet hemser-i mü’ezzīn

olıcak ‘izz ü ḳadr ve faẓīlet-i ezān-ı şalāt ma’lūmdur. Mü’ezzīn ḳamete iḳāmet

itdükde kelime-i şehādetini mü’ezzīn edā itdüğü üzre ifā idüp “Ḥayya’le”ye

geldükde mükerrer “*Lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi’l-‘aliyyi’l-‘aẓīm.*”⁶¹³ diyüp

ḳad ḳāmeti’ş-şalātü nidāsı gūş-ı hūşına irdükde “*Eḳāmeḥallāhu ve edāmeḥā mā*

dāmeti’s-semāvātü ve’l-arzi.”⁶¹⁴ diyüp itmām-ı ezān itdükde şadaḳat diyüp

ba‘de’l-firāğ “*Allāhümme bi-ḥaḳḳı hāẓihi’d-da‘veti’t-tāmmeti, ve’ş-şalāti’l-ḳā’imeti,*

āti Muḥammedeni’l-vesīlete ve’l-fazīleti ve’d-derecate’l-‘āliyyete’r-rāfi‘atü’l-

maḳāmü’l-Maḥmūdelleẓī ve ‘addetehü. İnneke lā tuḥlifü’l-mī‘ād.”⁶¹⁵ demek

müsteḥabdur, diyü İḥyā-i ‘Ulūm’da mersūmdur. Ve ‘Abdullāh bin ‘Ömer bin

⁶¹² Müttakî el-Hindî, **Kenzu’l-Ummâl**, 7/687, no: 20925.

⁶¹³ Anlamı: “Allah’ın kudret ve gücünden başka kudret ve güç yoktur, o da sadece yüce olan Allah’ın yardımıyla elde edilir.”

⁶¹⁴ Anlamı: “Yer ve gök durdukça Allāh Teālā onu ikāme ve idāme ede.”

⁶¹⁵ Anlamı: “Ey bu davetin ve kılınacak namazın sāhibi, sen Muhammed aleyhi’s-selāma vesile, fazilet ve yüksek dereceyi ver ve ona vad ettiğin makām-ı Mahmud’a onu gönder ki sen sözünü tutarsın.”

‘Āş’dan raḍıyallāhu ‘anhüm nakl olunan ḥadīs-i şaḥīḥ ki bī-‘ibāretih taḥrīr olunup beyān olunmaḵ münāsib olmaḡın ma‘lūm ol ki [147^b] ⁶¹⁶ “انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فان من صلى علي صلوة صلى الله عليه وسلم عشرا ثم سلوا الله لي الوسيلة فأنها منزلة في الجنة لا ينبغي الا لعبد من عباد الله و ارجوا ان اكون ان هو ومن سأل الوسيلة حلت عليه الشفاعة” ‘Abdullāh bin ‘Amr bin ‘Āş ‘abādile-i meşḥūrlaruñ biridür, künyeti Ebū Muḥammed’dür, Benī Sehm’den Kureyşî’dür. Pederinden evvel İslām’a gelmişdür. Vālidı kendiden hemān on üç yaş büyükdür. Rivāyet eyler, Ḥazret-i Rasūl’den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem “Çün mü’ezzin ezānın işidesiz, mü’ezzin edā itdüğü gibi edā idüñ ba‘dehū benim rūḥ-i pākime şalāt virüñ taḥḳīḵ baña bir kere şalāt iden kimesne Ḥaḳ Celle ve ‘Alā on raḥmet ider ve ba‘dehū Ḥaḳ Te‘ālā’dan baña vesile-nām maḳāmı su‘āl idüñ. Zīrā taḥḳīḵ ol vesīle-i cennetde bir maḳām-ı luṭf ve bir menzil-i şerīfdür ki ‘ibādullāhdan hemān bir kimesneye müyesserdür, ricā iderim ki ol yanda ben olam. Pes her kim Cenāb-ı ‘İzzet’dan ol vesīleyi benimçün taleb eyleye elbette şefā‘atım yevmü’l-kıyāme aña vācib [148^a] ve murādına vāşıl ola.” diyü *Kenzü’l-‘İbād*⁶¹⁷ nām kitābda meşṭūrdur. Ve *Kitābü’s-Sa‘ādet fī Ma‘rifeti’l-İbāde*⁶¹⁸ nām kitābdan menḳūldür ki mü’ezzin eşnā-i ezānda “Eşhedü enne Muḥammed^{en} Rasūlullāh” didükde müstemi‘ olan kimesne “Şallallāhu ‘aleyke, yā Muḥammed!” dise ve def‘a-i sāniyede “Kurretü ‘aynī bike yā Rasūlallāh!”⁶¹⁹ diyüp “Nāḥın-ı ibḥā meynini.” ya’nī iki baş parmaklarınıñ ırnaḳların iki gözlerine taḳīmen vaż ide ve ol anda “Allāhümme metti‘nī bi’s-sem‘i ve’l-başari.” diye. Ni‘met-i semi‘ ve başar mehcūr olmayup maḡfūr olur. Ammā Ebū Tālib el-Mekkī rafa‘ullāhu dereceteḥū *Ḳutü’l-Ḳulūb*⁶²⁰’da İbn-i ‘Utbe Ḥazretlerinden rivāyet itmişdür. Ḥazret-i Rasūlullāh ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām mescid-i şerīfe geldiler. İttifāḵ ol gün yevmü’l-cum‘a ve rüz-ı ‘aşūra idi. Ba‘de’d-dā’i şalātü’l-cum‘a mescidde

⁶¹⁶ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Ezan, 7, no: 611.

⁶¹⁷ Eser hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁶¹⁸ Eser hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁶¹⁹ Anlamı: “Seninle mesut oldum, yüzüm gözüm aydınlığa erdi, ey Allah’ın Resûlü!”

⁶²⁰ *Kut’ül-Kulub*: Ebû Tālib el-Mekkî’nin (ö. 386/996) tasavvufa dair eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bilal Saklan, “Kut’ül-Kulub”, *TDVİA*, C. XXVI, İstanbul, TDV Yay., 2002, s. 501-502.

bir direk civārında qarār itdiler. Ve Hāzret-i Ebū Bekr raḍıyallāhu ‘anh daḥı ol cenāba qarīb cülūs itdi. Ve Hāzret-i Bilāl raḍıyallāhu ‘anh şalāt-ı ‘aşr için ezāna şürū‘ idüp “Eşhedü enne Muḥammed^{en} Rasūlullah” didükde Hāzret-i Şiddīk [148^b] baş parmaklarının nāḥunını dü çeşmine mesh idüp şafā ile “Kurret ‘aynī bike, yā Rasūlallāh!”⁶²¹ didi. Bilāl raḍıyallāhu ‘anh ezāndan fāriğ olduğda Hāzret-i Rasūl ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām buyurdılar ki “Yā Ebā Bekr, her kim ki baña ta’zīmen didüklerüñi edā idüp cemālime iştıyāka bu va’z’ ihtiyār ide. Allāhu Te’ālā zūnüb-ı ‘atīkesin ve ḥadīdesin ve cehriyye ve seriyyesin ve kaşıdla şudūr ve ḥaṭā ile zuhūr idenleri ‘afv itmek bābında şefā’at idem.” diyü buyurdıkları kitāb-ı merķūmda mersūmdur.

Ve şalātuñ meh-mā-emken erkānını ri’āyet ve levāzımını şıyānet itmek gerekdür. Zīrā Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki ⁶²²“ لا ينظر الله عز وجل يوم القيمة الى العبد لا يقيم صلبه بين ركوعه وسجوده ” ma’nāsı Rabb-i ‘İzzet yevm-i kıyāmetde rükū‘ ile secde beyninde kıyām-ı tām itmeyen bende-i kemter maḥrūn-ı naẓar-ı Rabb-i ekber olmaz, dimekdür. Namāzı cemā’atle edā itmenüñ faẓīleti lā-yua’d ve lā-yuḥşā olup Hāzret-i Rasūlullāh ‘aleyhi’s-şalātü’l-ulā buyurur ki ⁶²³“ من صلى أربعين يوما الصلوات في جماعة لا تفوته فيها تكبيرة الإحرام كتب ” [149^a] bu ḥadīs-i sa’ādet-menķıbet muḳtezāsınca kırk gün cemā’at ile şalāt edāsına müdāvemet itse nār u nifāḳdan berī olmaḳ faẓīlet-i cemā’ata delīl-i kāfīdir. Mervīdir ki rüz u cezāda bir ḳavm kevkeb-i dūrri mişāl beşereleri münevver ḥaşr olduğda melā’ike-i kirām a’māllerinden isti’lām itdüklerinde şalāt-ı ḥamsede şadā-yı ezān-ı Aḥmedī ve gülbāng-ı Muḥammedī ezān-ı cināne ve şimāḥ-ı cāne vāşıl olduğda vuzūya mübāşeret ve şalāte cā’ ile ol vaḳıtde müdāvemet ider idük, diyü cevāb vireler. Ve bir ṭā’ife daḥı rüz-ı cezāda māh-ı tābān gibi vücut-ı

⁶²¹ Anlamı: “Seninle mesut oldum, yüzüm gözüm aydınlığa erdi ey Allah’ın Resūlü.”

⁶²² Ebu Davud, **Sünen-i Ebu Davud**, Salat, 143, no: 855; Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Salat, 196, no: 265.

⁶²³ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Salat, 2/7, no: 241.

nümāyān haşr olalar. İsti'lām olduklarında, kıble evkātü's-şalāt vuzūyı itmām ider idük, diyü cevāb vireler. Ve bir ʔā'ife dağı mühr-i münevver gibi haşr olalar. Su'āl olunduğda, ezānı mescidde şalāte munṭazıra güş iderdük, diyü cevāb vireler. Bu ma'nā-yı ⁶²⁴ "سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ" [149b] āyet-i kerīmesi mü'eyyeddür. Fezā'il-i şalāt envā'-ı taşnīfāt ile beyāna mümkün olmayup huşūşan fazīlet-i sücüd ğayr-ı ma'düddür. ⁶²⁵ "ما تقرب العبد إلى الله بشيء أفضل من سجود" ʔadīs-i şerīfinden fazīlet-i sücüd ma'lūmadur. Teḳarrüb-i İlāhī'ye sebep olmağı sücüd-ı ḫafīden efḫal bir şey' olmaduğı mütteḫil olıcağ celālet-i şān-ı secde, beyāndan müstağnī olur. Bu ma'nā ⁶²⁶ "وَاشْجُدْ وَاقْتَرِبْ" naşş-ı 'aẓīmi ile mü'eyyeddür.

Beyt:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Andan alur pertev-i nūr-ı yaḳīn

Cebhe-i zühhād-ı şavāmi'-nişīn

Neşr: Ḥazret-i Rasūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurur ki "Bir müslim ki Ḥaḳ Sübhāne ve Te'ālā'ya ḫālisen secde ide, Ḥazret-i Ḥaḳ anuñ derecesini ref', seyyi'esini ḫaṭ ider."⁶²⁷ Mervīdür ki bir kimesne Ḥazret-i Risālet'den şefā'at-ı münçilerine maẓhar olmağı murād itdükde, bañā mu'āvenet ile keşret-i sücüd eyle, diyü ol Eşref-i Mevcüd cevāb buyurmuşlardır. İnsan kırā'at-i Ḳur'ān iderken āyet-i secdeye muşādife itdükde şeyṭān ma'āniye idüp

⁶²⁴ Fetih, 48/29'dan nakıs iktibastır: "Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkeler. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir."

⁶²⁵ Anlamı: "Bir kulu, gizli yapılan bir secdeden daha iyi, Allah'a yaklaştıran bir şey yoktur." Kudâf, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme, **Müsnedü's-Şihâb**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-II, 2/250, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1985; Irâkî, **Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr**, 1/102; Süyûtî, **Câmi'u's-Sağîr**, 2/481.

⁶²⁶ Alak, 96/19'dan nakıs iktibastır: "Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaşı!"

⁶²⁷ Münavi, **Feyzu'l-Kadîr**, 5/486.

“Âdem secde ile me’mûr olup lillâh sâcid olup [150^a] ‘inâyet-i İlâhiyye’den cennete lâıyık oldu. Ben secdeye me’mûr oldum, ‘inâd itdüm, müsteħakk-ı nâr oldum.” diyü baña eyitdüğü *İhyâu ‘Ulûm*’da meşûrdur. ‘Ömer bin ‘Abdul‘azîz taķarrüb-i Rab ve hâb-ı maķşûd idüp lillâh rûy-ı sa‘âdet eşerini türâbe urub secde ider idi. Ve ‘Alî bin ‘Abbâs her gün biñ kerre secde idüp “süccâd” diyü tesmiye olunmuşlar idi, diyü *İhyâu ‘Ulûm*’da mektûbdur. Ey mürid! Ser-i ħamâķat-küsterüñi günde bir kerre lillâh türâb-ı âlûde idüp fâtır-ı vücûduñ olan Ĥallâķ-ı her mevcûda secde itmek ħâtır-ı fâtır ki ħuķtur itmez iken cinân ve ķuşûr ârzûsında olmaķ taşavvur-ı muĥâldür.

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Her kişi kim secde ile yâr olur

Ĥazret-i Ĥaķ ol kese dil-dâr olur

Mûnis ü cân eyler aña fikrini

Vird-i zebân eyler aña zikrini

Bozmayub ol secde-i güzîn devâm

Kûşe-i ‘uzletde ķılursa ķıyâm

Rûy-ı Ĥudâ aña tecellî ķılır

Ĥâtır-ı zârını tesellî ķılır

Neşr: Ve şalâtde ħuşû‘ lâzımdur ki fazîleti ĥadden efzûn ve dâ‘ire-i beyândan bîründür. **İlâ-âyet** ⁶²⁸“ فَذُ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ” ⁶²⁹“ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ” âyet [150^b] cennet-i na‘îminde muķarrer olup felâĥ ile tavşîfi ve beyân ve ta‘rîf buyurulmuşdur. Ĥazret-i ‘Âişe rağıyallâhu ‘anhâ “Ĥazret-i Risâlet-Penâh bizümle mükâleme buyururlar idi. Ammâ namâz vaķtı geldükde şol mertebe

⁶²⁸ Müminun, 23/1: “Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir;”

⁶²⁹ Müminun, 23/2: “Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler;”

Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ kemāl-i ‘aẓametine meşğul olurlar idi ki ke’ennehū bizi bilmezler idi ve biz anları bilmez idük.” diyü buyurur. Ḥazret-i Risālet-Penāh bir gün mescidde bir kimesneyi şaḳalına yapışur gördüklerinde “Ḳalbi Ḥaḳ Te‘ālā’dan ḥavf u ḥaşyet üzre olsa cevārihi daḥı ḥavf idüp bî-ḥareket olurdı.” diyü buyurmuşlardır.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Sen ol müstağraḳ-ı āyāt-ı ezkā

Çıkar dilden Ḥaḳ’uñ ğayrı ne kim var

Göñülden kıl teveccüh ḥazretine

Dil ü cāndan kıyām it ḥizmetine

Neşr: Mervīdür ki Ḥazret-i ‘Alī bin Ebī Ṭālib, şalāt vaḳti gelse televvün ve tezelzül ve ıztırabları ğālib olurdı. Su‘āl olunduklarında “Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ arz u semāya ‘arz olunup ibā itdügi emānetinüñ edāsı vaḳti geldiçün muḫtaribü’l-ḥāl ve mükedderü’l-bāl olmayalum.” diyü cevāb virirler imiş. Ve ‘Alī bin Ḥüseyn Ḥazretleri ābdest almağa mübāşeret [151^a] itse mübārek levnlerine tağayyür ve şufret ğālib olup su‘āl olunduḳda “Bilür misüz, kimüñ önüñde ḳā’im ve ḥizmet-i ‘ubūdiyyete müdāvim olsam gerekdirince müteğayyir olmayayum.” diyü cevāb virirler imiş.

Ey mürīd-i reşīd ü ṭālib-i sa‘īd! Ḥazret-i Ḥaḳ’dan ḥaşyet ve ḥuşū‘ ve ḥuzū‘ ve meskenet bu minvāl üzre gerekdür ki a‘māl, vāşıl-ı derece-i ḳabül ve kemāl ola, yoḥsa dünyā umūrına efkāruñ maşrūf iken namāzuñ sekrān namāzı gibi ğayr-ı maḳbül idügi ma‘rūfdur. ⁶³⁰“ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى ” āyet-i kerīmesi muḳtezāsınca sekr ile mest ve ḥayrān olan serḥoşuñ namāzı maḳbül olmaduğı muşarraḥ olup zımnında erbāb-ı dünyā olup emr-i ‘ācilede

⁶³⁰ Nisa, 4/43’ten nakıs iktibastır: “Ey İmān edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”

münhemik ve şâğıl olan şahş-ı gâfilüñ efkâr-ı dünyeviyye ile edâ itdügi şalātuñ hâli ma'lûm olduğına işâret vardır. Hâtim-i Eşamm Hazretleri "Vaqt-ı şalât dâhil olup isbâ'-ı vuzû' idüp muşallâya vâşıl olduğda bir zamân mütefekiren kâ'id olup cevârih ve a'zâyı müctemi' idüp şalâte [151^b] kâ'im olup öñümde Ka'be-i Mu'azzam'a taḥayyüle ihzâr ve Şirât'ı taht-ı kademimde i'tibâr idüp cennet yeminimde ve nârı yesârimde mülâhaza idüp melekü'l-mevti kâfâdâr zannıyle edâ-i şalât iderem. Ve beyne'r-recâ'i ve'l-havf kâ'im olduğda yine maḳbûl-i Rabb-i 'İzzet olur mu bilmem." diyü buyurmışlardır.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Ḥayf durur bir iki sâ'at emel

İde seni çok bu kadar mübtezel

Râh-ı emel içre idüp cüst ü cû

Eyleyesin niçe zamân güft ü gû

Âhirine irmege yokdur mecâl

Ḥaşıl olur şanma saña perr ü bâl

Göñlüñü pāk eyle Ḥudâ'dan şaḳın

Ġafleti қо yâr u hevâdan şaḳın

Neşr: Ve fazîlet-i mescid daḥı ḥaddeden ziyâde olup ḥuşûşan muhtâc olan maḥalle mescid ü cāmi' binâ itmek envâ'-ı fezâ'il-i cāmi'dür.

⁶³¹"إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ" ⁶³²meşkûtinden(?) muḳtebes olan ta'mîr, taşdîk-

i vaḥdet-i zât-ı vâcibü'l-vücûda merbûṭ olmağla kemâl-i fazîlet-i binâ-i mescid

⁶³¹ Tevbe, 9/18'den nakıs iktibastır: "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe imân eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır."

⁶³²

ve cāmi‘ beyān itdügi zāhirdür. Ve ḥadīs-i şaḥīḥde ⁶³³“ من بنى لله مسجدا ولو كمفحص ” buyurulmuşdur. [152^a] Ne sa‘ādetdür ki lillāh eḳall-i ḳalīl binā ile bir mescid yapmak muḳābelesinde cennetde bir ḳaşr binā oluna. Ve mesācidde namāz edā itmenüñ şevābı, büyüтуда edā itmekden efdaldür. Ve cemā‘atle edā itmek şevābı münferit edā itmekden eşvab ve ekmeldür. Ḥazret-i Risālet-Penāh buyurmuşdur. Mesācid Ḥaḳ Te‘ālā Ḥazretinüñ basīṭ-i ḡabrāda büyütuğur. Ve Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’yı ziyāret idenler mesācidi ta‘mīr idenlerdür. Sa‘ādet ol bendeye ki beytinde abdest alup ṭāhiren Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ beytinde Allāhu Te‘ālā Ḥazretini ziyārete gele. Zā‘ir-i bī-ri‘āyet, Cenāb-ı ‘İzzet’üñ faḳl u kemāl ve kereminden ba‘īd degildür. Gerçi Ḥaḳ Celle ve ‘Alā büyüť ve ziyāretten münezzeḥ ve ‘ālīdür. Kemāl-i mübālaḡa-i faḳīletden ötürü Rasūlullāh Ḥazreti bu vechle temşīl buyurmuşlar, evvelen Enes bin [Mālik Ḥazretlerinden. Mescidde īḳād-ı sirāc itse mādāmla mescidde]⁶³⁴ dā‘im ola. Zümre-i mükerreḡe-i melā‘ik anuñçün istiḡfāra sālīk olalar, diyü mervīdür. ‘Alī bin Ebī Ṭalīb kerremallāhu veche ‘abd-i şālīḡ ve mütevāzi‘ dār-ı aḡrete intīḳāl itdükte namāzgāhı olan mevāzi‘ [152^b] ve semāvātde a‘māl-i ḡasenesine maḡar olan maḡal anuñçün aḡlar, diyüp bu ma‘nāyı naşş-ı kerīm ⁶³⁵“ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ” mü’eyyeddür, diyü buyurur. Ve ‘Aṭā-i Ḥorasānī Ḥazretleri, beḳā‘-ı arzdan bir buḳ‘ada lillāh secde oluna, [yevm-i ḳıyāmetde ol buḳ‘a anıñçün şehādet ider, diyü naḳl ider. Enes bin Mālik, bir yer yoḡdur ki anda secde oluna]⁶³⁶ illā ol iftiḡār ider, müntehā-yı arza varınca, diyü buyurur.

Faṣl-ı Şānī

Şalātde a‘māl-i zāhire beyānındadır. Şalāte şürü‘ iden kimseye beden ve şiyāb ve mekānı taḡḡir ve göbekden dizlere setr itdükten şöñra ḳademini

⁶³³ İbn Māce, **Sünen**, 1/244, no: 738; Buhārī, **Saḡīḡ-i Buhārī**, 1/172, no:439.

⁶³⁴ Bu ifade derkenardadır.

⁶³⁵ Duhan, 44/29: “Gök ve yer onların ardından aḡlamadı; onlara müḡlet de verilmedi.”

⁶³⁶ Bu cümle derkenardadır.

birbirine maḵrūn itmeyüp ḳalbi evhām ve ḥayālātdan maṣūn idüp ḥālisen ḳā'imen ḳibleye teveccühdür. Zīrā Ḥazret-i Risālet-Penāh iki ayağı bir yere vaż' idüp ve bir ayağını ref' etmekden men' itmişdür. Ve ser-i sa'adet-efser muṣallā gerek müstevī olsun gerekse aşağıya insün münāsibdür. Ammā ḥuzū'a aḳreb, başın aşağı egmekdür. Ve gözlerin secdegāhdan ayırmayup mütevāzı'an ṣalāte şürū' itmekdür.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Ḳaçan kim idesin Allāh'a tekbīr
Deründan mā'adāsın eyle taḥḥīr

Gözet dā'im önünde secdegāhı
Ḳosun eṭṛāfuña meyl ü nigāhı

Neşr: Ve namāz içre vesveseden [153^a] şıyānet için ⁶³⁷”قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ” sūresin tilāvet etmek gerekdür. Ve tekbīr-i iftitāḥda eşābi'in açmayup ve birbirine zamm itmeyüp muḳteżā-yı ṭabī'ine göre koyup ve ḳulaḳlarınıñ uçlarına ḳoyup elinüñ iki keffini ḳibleye dönüp “Allāhu ekber!” diyüp ṣadrınıñ taḥtına ve sürre [sinüñ]⁶³⁸ taḥtında el bağlayup sağ elini sol eli üstine ḳoya, andan soñra Sübhāneke okuyup andan “Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm” diyüp Fātiḥatü'l-kitābı ḳırā'at eyleyüp andan soñra Ḳur'ān-ı 'Azīm ve Furḳān-ı Kerīm'den üç āyet miḳdārı ḳırā'at ide. Müsteḥab olan ṣalāt-ı şubḥda uzun sūreler okumaḳdur. Ve ṣalāt-ı maḡribde ḳısa sūreler okumaḳdur. Ve ṣalāt-ı zuhur ve 'aṣr ve 'iṣāde ⁶³⁹”وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ” gibi sūreler okumaḳdur. Ammā esfārda üç āyet ḳırā'atına ḳaṣr olunsa cā'izdür. Ve mekrūh olanlardan müttakī olanlar ihtirāz etmek vācibdür. Meşelā vużu' dürüst iken bevl taḳāzā itse ṣalātı edā ideyüm, andan nakz-ı vużu' ideyüm, diyü ṣalātı ḳılmaḳ muḳteżā-yı taḳvā

⁶³⁷ Nas, 114/1: “De ki: İnsanların İlâhına sığınırım!”

⁶³⁸ Bu ek derkenardadır.

⁶³⁹ Buruc, 85/1: “Burçlara sahip gökyüzüne andolsun.”

[153^b] degildir. Zîrâ istirâhatle namâza ve huşû ile edāya mâni' olur. Ve tar iç edik ile dahı edā-yı şalât mâni'-i huşû'dur. Ve cāyi' olsa ta'ām tenāvülünden soñra edā-yı şalât müsteħabdur. İllâ meger ki vaqt fevt olmak muhtemel ola veyâhüd cū'a şabr ve miknet şî'âr-ı kalbüñ olmamağla mâni'-i huşû' ola. Ve hîn-i şalâtde ğaçab dahı mâni'-i takvâdur. Muhaşşal her nesne ki huzûr-ı kalbe mâni' olub huşû'ı dâfi' ola, 'uķûbete akreb kabûle ğayr-ı ensebdür. Ey 'âlim-i fâzıl ve t̄alib-i kâmil! 'İlm-i fıkhdâ mûmâreset saña menfa'at îrâş itmez. Mâdemki şalâtde ferâiz ve süneni ve müsteħebâtı ri'āyet ve edebi şıyānet itmeyesin. Zîrâ şalâtde ferâiz, insānda kalb ve baş ve yedd menzilesindedür. Bu a'zâ-i re'îse olmayınca insān hayātından müberrâ olur. Ferâiz-i şalât dahı kemā-yenbağî edā olmayınca şalât şahîh olmayup tekrar i'ādeye muhtâc olduğı muķarrerdür.

Ve sünen-i şalât insānda 'ayn ve yedd ve pāy-ı lisān menzilesindedür ki menāfi' ve maķāşid-ı hayātdur. [154^a] Gerçi bunlaruñ zevālî ile hayāt zā'il olmaz ammā menāfi' ve maķāşiddan hayāt mün'adim olur. Ve kemāl-i hüsn ü cemāl ğayr-ı mevcûd olur. Sünen-i şalât dahı kemā-hüve haķķahû edā olmayınca menāfi'-i şalât ki teķarrüb-i Cenāb-ı Rabb-i 'İzzet'dür, mevcûd olmaz.

Ve müsteħabât-ı şalât ki insānda hüsn ü behā menzilesindedür. İnsānda çeşm ü ebrû ve ķadd ü ķāmet-i dil-cû nihāyetde ve anı ğāyetde olsa kabûle akreb ve maħbûbiyyete enseb olur. Şalâtde müsteħabâtı kemā-hüve haķķahû mir'ât olunup ve tamāmihā şıyānet olunsa civān-ı 'işve-bāz ve serv-i ķāmet gibi ser-efrāz ve her vechle maķbûl ve mümtāz olur. Sünen ve vācibāt ve ferā'iz ve müsteħabât-ı şalâtı kemā-yenbağî edā itmeyen kimesne, bir şultān-ı 'azîmü's-şāna teķarrüb-i ķaşd idüp a'mā ve maķtû'atü'l-etrāf bir 'abd-i memlûki ihdā ve ithāf iden kimesneye teşbîh ve temşîl olunup ol gûne tuħfe-i kabûle vuşûl bulmaduğı gibi namāz dahı bār-ğāh-ı bî-niyāzda maķbûl olmayup yevm-i 'arzı'l-kebîrde şāhibine redd olunur. Ve her şalâtdaki ferâiz ve vācibāt [154^b] ve sünen-i müsteħabāt ve ādāb u hey'et mürā'āt olunmaya,

şāhibine yevm-i cezāda haşm olur. Beni zāyi‘ eyledüğün gibi Allāh seni zāyi‘ eyleye, dimesi muḳarrerdür, diyü şāhib-i *İhyā* beyān ider.

Faṣl-ı Sāliṣ

Şurūṭ-ı bāṭına beyānındadır. Evvelen huṣū‘ ve huşū‘ ve huṣūr-ı ḳalb şalātde vācib idüğü ⁶⁴⁰“وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي” ⁶⁴¹“وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ” āyet-i kerīmelerinden zāhir ü mübeyyendür.

[Nazm:]

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

‘Āḳile lāyık degil ey nīk hū

Gelmeye Hāḳ hāṭır-ı nāşādene

Hāḳḳ’ı ferāmūş idüp ol dā‘imā

Ġālib olup ṭul-i emel yādına

Nesr: Zīrā zıkr-i Hāḳ için ikāmet-i şalāt olıcaḳ ḡafletün zıddı olduğı muḳarrerdür. Ve Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem

“إِنَّمَا الصَّلَاةُ تُمْسِكُنْ وَتَوَاضِعُ وَتَأْوُهُ وَتَنَادِمُ وَتَضَعُ يَدِيكَ فَتَقُولُ اللَّهُمَّ اللَّهُمَّ فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِيَ خَدَاجٌ” ⁶⁴²

buyurmağın huşū‘ vācib idüğü muḳarrerdür. Ve huṣūr-ı ḳalb ve tefhīm ve heybet ve ta‘zīm ve recā ve ḡayā ki ‘ibādet-i bāṭıniyyeden olup şalāt-ı mütemmim ve muḥsin ve münevverdür. Huṣūr-ı ḳalb, şalāte lāzım olan ma’nādan ḡayr-ı eşyādan fāri‘ olmaḳdur. Zīrā şalāte melābis olmayan eşyāya meh-mā-emken efkārūn münşarif olsa ‘inān-ı ‘azīmetün cānib-i ḡaflete mün‘aṭıf [155^a] olur. Bu ma’nāyı taḥḳıḳa sebeḳ ‘ulūvv-i himmetdür. Zīrā ḳalb himmete tābi’dür. Ḳalb ḡāzır olmaz illā mehenk olan şey için ḡāzır olur. Ve tefhīm huṣūr-ı ḳalbdan ‘ālīdür. Zīrā ḳırā’atü’l-fāzile ḳalb ḡāzır olmayup

⁶⁴⁰ Taha, 20/14’ten nakıs iktibastır: “Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah’ım. Benden başka ilāh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”

⁶⁴¹ Araf, 7/205’ten nakıs iktibastır: “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.”

⁶⁴² İbn Mâce, **Sünen**, 1/419, no: 1325; Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, 2/225, no:385.

mücerred telaffuz ile hâşıl olmaz. Ammâ kalb ma'nâ-yı lafz-ı Qur'an'ı idrâk idüp şalâtden ğayrı efkârdan hâlî olsa fehm hâşıl olur. Bu maḳâm-ı sa'âdet-encâmda mütefâvitdür. Zîrâ ince ma'nâ-yı laṭîfe vardır ki muşallî eşnâ-i şalâtde idrâk ider ammâ şalâtden evvel ol ma'nâ zihn-i tâb-nâkında degil idi. Bu vechle şalât edâ olıcaḳ mazhar-ı âyete ⁶⁴³”إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ” olur. Ve ta'zîm, huzûr-ı kalb ve fehmden zâ'id bir ma'nâdur. Zîrâ huzûr-ı kalble ma'nâ-yı kelâmı idrâk idüp muḥâtaba ta'zîm itmek mümkindür.

İmdi ta'zîm, fehm-i huzûr-ı kalbden zâ'id bir ma'nâ olduğı ma'lûm oldu. Ve heybet daḥı ta'zîm üzerine zâ'id bir ma'nâdur. Zîrâ heybet havfdan nâşîdür. Recâ daḥı [155^b] bunlardan 'âlîdür. Zîrâ mümkindür. Saṭvet ve ceberût-ı mülûkdan havf idüp envâ'-ı ta'zîm ve tebcîl idesün. Ammâ müberrât ve iḥsânını recâ itmeyesün. 'Abdühü lâyıḳ olan şalât ile şevâb-ı ilâhî recâ idüp taḳşîrât ile 'ikâbullâhdan havf itmekdür. Ḥayâ bu cümle üzerine zâ'id ve 'âlî bir ma'nâdur. Zîrâ ḥayânuñ melce-i zünûbdan tevehhüm idüp taḳşîr-i ta'zîm ve havf u recâ vâḳıf olmaḳdır. Bu ise müstelzim-i ḥayâdur.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Ḥavf u recâ dürr-i girân-mâyedür

Lâzım olur bir eyü sermâyedür

Câdan olup emrine fermân-peḫîr

Ḥavf u recâda ola gör cây-gîr

'İlm ü ḥayâ içre olan pāk-bâz

İki cihân içre olur ser-efrâz

Neşr: Beyân olan eşyâya esbâb ve çâre beyânı münâsib olmağın ma'lûm ola ki evvelen huzûr-ı kalbe sebep ve çâre himmetdür. Zîrâ kalb himmete tâbî ve

⁶⁴³ Ankebut, 29/45'ten nakıs iktibastır: “(Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitap'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülüğten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”

müşerrefdür ve himmet umûr-ı dünyâdan mühim ve ma'lûb olan eşyâ-yı mergûbeye munşarifdür. Huzûr-ı kalbe 'ilâc himmeti şalâte şarfa muhtâcdur ve nefs-i habîs mâdemki 'arz-ı ma'lûbı [156^a] ma'lûm idinmeye şırf himmete cesâret itmez. İmdi âhîretüñ hayr-ı niyyetine taşdîk ü îmân zâhir ü nümâyân olup beâletüñ cezâsı 'azâb-ı 'ibâdetüñ rahmet-i bî-hisâb idügin bilüp şalât vesîle-i 'izzet-i âhîret idüginini nefs-i le'îme ta'lîm ü tefhîm itdükde himmetin şarf u 'inân kudretini ol tarafa 'atf ider. Huşûsan haķâret-i dünyâ ve hasâret-i mâ-fî-hâ ma'lûmı ola.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Lâyık odur ehl-i dile dâ'imâ

Pîşesini eyleye fikr-i Hudâ

Bende olup emrine fermân-pezîr

Eylemeye ğaflete kendin esîr

Şubh u mesâ şâm u şehir her zamân

Fikr-i Hudâ tura dilinde hemân

Neşr: İmân münevver ve revâyiñ, şıdk ve ihlâsla dimâğ-ı cân, mu'aṭṭar olmağla 'ibâdetüñ rüçhânı ma'lûm olup 'işyânuñ mezmûm olduğı nefs-i le'îmüñ mefhûmı olıcaķ taraf-ı a'lâya rağbeti muķarrer olur. Ey ṭalib-i dünyâ ve râğib-ı hutâm-ı ülâ! Evvelen ekâbirden birinüñ meclisine hâzır olsañ cell-i himmeti şarf idüp hey'et ü sekenâtuñı munṭazam ve kelimâtuñı lafzen ve ma'nen münsecim idüp mükâlemeye şürû' idersin. Ma'a-hâzâ ol [156^b] şahş meşiiyetullah olmayıcaķ saña nef' ü hayr itmeyecegi mukarrerdür. Şalât ki Cenâb-ı Haķ ve Hallâķ-ı Muṭlaķ ki mülk ü melekût kabza-i kudretinde ve hayr u şer taḥt-ı ḥikmetinde olan pâdişâh-ı bî-zevâlüñ huzûrıdır. Anda huzûr-ı kalbe himmet şarf itmemek 'ayn-ı ğabâvet ve kabâḥat ve za'îf-i îmândan nâşî bir fezâḥatdır. Sâniyen tefhîme çâre huzûr-ı kalbden soñra fikri idmân ve ma'nâ idrâkine şarf-ı ezhân ile olur. Def'-i havâṭıra teşmîr-i sâk idüp dünyâ

umûrına zihni mensâk itmemek gerekdür. Havâtır-ı şâğıleyi kıtâ' ve esbâb-ı lezâ'iz-i dünyeviyeyi nâzı' olmak gerekdür.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Şâm u seher nefse kılup ittibâ'

Kılma 'ibâdetde cidâl ü nizâ'

Âhır ider rehber-i nefs-i deni

Dâhil-i nîrân-ı cehennem seni

Neşr: Sâlişen ta'zîmdür ki ma'rifetden mütevellid olur. Kalb için iki hâletdür. Evvelkisi celâlet-i Hazret-i Cabbâr'ı ma'lûm idinmekdür. Ve ikincisi haķâret-i nefs-i mekkârı ma'lûm idinmekdür. Haķ Sübhânehû ve Te'âlâ'nuñ celâlet-i şânı ve 'azamet ve heybet-i mekramet-'unvânı ki uşûl-i îmândur. Ve nefsüñ [157^a] ve taht-ı kudretinde musahhar olduğı ki muktezâyât-ı insândur. Ma'lûm olıcaķ istikânet ve hużû' ve inkisâr ve huşû' zâhir olup ta'zîm müttezih ve bâhir olur. Râbi'an heybet ki Haķķ'uñ kudret ve celâl ve şavvet-i nüfûz-ı meşiiyyet ve kemâl-i hikmeti ma'lûm olmaķdan nâşî bir hâletdür. Buña sebep 'ilm ü 'irfân tahşîl itmekdür. Zîrâ 'ilm ziyâde olduķça haşyet-i heybet-i Haķ ziyâde olduğı muhaķķaķdur.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

İmdi çeküp nefs-i hevâsına sed

Sa'y kılub eyle bu ahvâli red

Niçeye dek ide bu nefs-i nejend

Rişte-i hîleyle seni pây-bend

Neşr: Tafşîli inşâ'allâh Kitâb-ı Havf'da beyân olunur. Hâ[misen]⁶⁴⁴ recâdur ki buña sebep Haķ Celle ve 'Alâ'nuñ şalât edâ idene cinân va'desine 'irfândur.

⁶⁴⁴ Bu ek derkenardadır.

Ma'lûmdur ki Hâk Celle ve 'Alâ'nuñ kemâl-i ihsân ve envâ'-ı kerem-i bî-pâyânına yakîn hâşıl ve eltfâf-ı bî-nihâyesine 'irfân vâşıl olıcak recâ zâhir u niyâz ve tezarru' bâhir olur. Sâdisan hayâdur ki nefsiñ 'uyûbına ve kılllet-i ihlâşla takşîr-i a'mâlûñe nâzır olup celâlet-i [157^b] şân-ı Hâzret-i Hâlîk-ı kevneyn ü mekânı yâd idüp esrâr-ı qalbüñ ma'lûmı olduğına 'ilmüñ ta'alluk itmek ile hayâ 'arz olur. Zikr itdügimüz esbâbuñ medarı, i'tminân ve huşû ile intifâ-i şek ve tahkîk-i imân ve ta'yîn ve taşdîk ve huđû'dur. Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm, Rabb-i 'İzzet beni yâd itdükde mu'tma'in ve hâşî ol! Rabb-i Celîl'ün dergâhında kâ'im olduğda 'abd-i zelîl gibi kıyâm it! Ve münâcât itdügünde lisân-ı şâdık ve qalb-i hâşî ve hâ'if ile recâ ile didügi *İhyâu 'Ulûm*'da merkûmdur.

Şalât emrinde insân iki kısım üzredür. Kısım-ı evvel ğâfillerdür ki bi-hasebi's-şer' itmâm ider. Ammâ esbâb-ı mezkûreyi câmi' olup qalbini bir ihâta-i cülûs ile Cenâb-ı Rabb-i 'İzzet'e mahşûş itmez. Ve kısım-ı şânî 'âkıleyndür ki bi-hasebi's-şer' şalâtı itmâm ider. Ve qalbi esbâb-ı mezbûre-i câmi' olup hülûş ile Cenâb-ı 'İzzet 'ibâdetine merbûţ ve şafâ-yı bâl ile menûţ olur. Meşâyih-i kirâmdan ba'zı, niçe zamân mescide hâzır olup edâ-yı şalât idüp [158^a] kemâl-i ihlâşdan yemîn ve yesârinde olan eşhâş bilmezler idi.

Meşnevî:

[*Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*]

Qılursañ ger namâzı böyle qıl sen

Qo anı kim qurı zahmet çeke ten

Göñül çünkim namâz içre degil ol

Bulur mı ol namâz ile Hâk'a yol

Nesr: Ve meşâyih-i 'izâmdan biri mescidde edâ-yı şalât iderken bir direk sâkıţ olup halk sâkıţ olup halk sâkıţ olan üstuvâneye müctemi' olup telâhuq-ı efkâr ile ref' itmek isterler iken bî-haber mescidde namâzı edâ iderler idi.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Gel berü ey hufte-i h^vāb-ı seher
Şubh-ı sa'ādetden olan bī-ḥaber

‘Ālem-i vahdetde kalup dā'imā

Olmaya ‘ālem saña ‘ibret-nümā

Neşr: Ey mürīd-i ġāfil ve ey sālīk-i ‘ākil! ‘Aşl-ı aşıl şalātde muḥabbet-i dünyāyı terk itmekdür. “*Ḥubbü'd-dünyā ra'sü külli ḥaṭīetⁱⁿ.*”⁶⁴⁵ muktezāsınca esās her noḡşan ve menba' her fesād u ziyān dünyā muḥabbetine ḳalbi merbūṭ ve zer u zīver-i fānīye zihni menūṭ itmekdür.

Meşnevī:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

İmdi şaḳın umma cihāndan murād
Eyleme çoklık felege i'timād

Mihr götür künbed-i devvārdan

Resm-i vefā umma bu ḡaddārdan

Genc-i bekā şanma bu vīrāneyi

İtmeye gör kıble bu bütḥāneyi

[158^b] Ġayr-ı hevāsını gider sīneden

Gerd-i keder tā gide āyīneden

Neşr: Ve ezān-ı mü'ezzin ḳar'-ı sem' itdükde kendüyi cem' idüp yevm-i kıyāmetde olacaḳ nidānuñ heybetini tefekkür idüp zāhiren o bāṭına icābet-i nidāya müsāra'at idüp sāk-ı himmeti teşmīr itmek gerekdür. Ḳalb-i pür-intibāhı bu nidādan āḡāh eyledükde sürür ile memlū ve meşḥūn ve envā'-ı raḡbet ve beşārete maḳrūn müşāhede iderseñ yevm-i faşl u ḳazāda fevz ü

⁶⁴⁵ Anlamı: “Dünya sevgisi her hatânın başıdır.”

beşerî ile ‘aṭāya vāşıl olursun. Bu ma’nâyı Ḥazret-i Rasûl-i Ekrem şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellemüñ ⁶⁴⁶”أرحنا يا بلال أرحنا بما وبالفواد البها“ hadîs-i şerîfi mü’eyyeddir.

Ve ṭahâret-i mekân ki zarf-ı insândur. Ve taṭhîr olunmak gerek idügi bunlardan kıyâs olunur. Taṭhîr -i kalb tevbe ve nedâmet ve müstaḳbelde ‘işıyânı terke ‘azîmet ile olur. Ve şalâtde ferḍiyyet setr-i ‘avretten [159^a] mütebeyyindür ki bâṭında olan serâ’ir-i fezâḥati setr idesin. Zîrâ zâhiren bedenüñ kabîḥ olan maḥallini insân müşâhede itmesün, diyü setr idicek esrârüñ fezâyihî ve havâṭıruñ kabâyihî ki Rabbü’l-‘İzzet’den ğayrı aña muṭṭalî‘ olur yokdur. Anı setr itmek zimmet-i himmet ki vâcibdür. Gerçi Ḥazret-i Hakk’uñ başar-ı kudretine esrâr-ı maḥfiyye eşyâ-yı celiyye gibidür. Andan mestür olmağa çâre yokdur ammâ nedâmet ve ḥavf u ḥayâ serâ-perdesine ihtifâ eyleyüp bende-i mücrim ve âbîḳ gibi kenef-i fazlına râci‘ olıcaḳ olsañ kemâl-i fazl u efdâlınden ezyâl-i serâ-perde-i cemâl ile setr-i aḥvâl ider. Mücerred sâ’ir cevâbından ṭaraf-ı kıbleye vechüñ tevcîḥ itmek vech-i vecîḥ degildür. Belki kıbleye istikbâl itdüğün gibi kalbi mâsivâullâhdan şarf idüp dergâh-ı Rabb-i ‘İzzet’e ‘aṭf itmek gerekdür. Ḥazret-i Risâlet-Penâh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem, vech ü kalb-i muḥabbetle Allāhu Te‘ālā’ya müteveccih olup şalât itmâm iden ‘abd-i müstehâm şalâtdan munşarîf olduḳda cerâim ü eşâmdan mu‘arrâ olur, diyü buyurur.

Naẓm:

[Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün]

[159^b] Ne devletdür şalâtı idüp itmâm

Olasın mazḥar-ı luṭf-ı Hudâ’sın

Kemâl-i luṭf u fazlından Hudâ’nuñ

Bulasın cennet ü ḥûr u şafâsın

⁶⁴⁶ Anlamı: “Ey Bilal, bizi namazın nidası ile ferahlat!” Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 5/364, no: 23088.

Nesr: Ve şalâte niyyet itdükde Hâk Te‘âlâ’nuñ şalât ile emr-i şerîfine imtişâl idüp itmâm-ı şalâte ve nevākız-ı müfsidâtdan keff-i nefis itmeği niyyet ve’l-vechullâh ihlâş ile ‘amele ‘azîmet idüp ‘ikâb-ı Hâzret-i Hâk’đan hâ’if ve takrîbine tâlîb ve luţfını emel ü râcî olmak gerekdür. Ve hîn-i tekbîrde lisānuñ nâţık olduğunu qalbüñ kâzib olmamak gerekdür. Ve şalâte hayâ ve huşû‘ ve tazarru‘ ve huđû‘ ile ihlâş-ı niyyet idüp erkânını ve vâcibât ve ferâ’iz ve müsteĥabâtını kütüb-i fıkhıyyede beyân olundığı üzre edâ itmek gerekdür. Ve kıra’at itdügün ayât-ı mu‘cizenüñ ma’nâsından münba’is olmağ ile âĥiret tedbîri zannııle fi’l-i ĥayrât itmege tevcîh-i qalb itmek gerekmez. Zîrâ ‘ayn-ı vesvesedür. Her nesne ki şalâtde seni ma’nâ-yı Qur’ân’dan âĥir şey’e meşğûl eyleye, vesvese olduğı İhyâ’da meştûrdur. Zîrâ mücerred maqsûd olan ĥareket-i lisân degildür. Belki ma’nâsını fehm ü iz‘ândır. [160^a] Hâkîkat-i ĥâl budur ki kıra’at-i Qur’ân-ı celîlü’ş-şānda zümre-i insân üç kısmıdır. Biri lisānı ĥareket idüp qalb bî-bereket-i gâfil ola. Bir kısmı dağı lisānı ĥareket idüp qalbi lisānına tâbî‘ olup fehm ile sāmî‘ olup ke’ennehü ĥayrıdan istima‘ ider gibi ola. Bu, derece-i aşĥâb-ı yemîndür. Bir kısmı dağı ma‘āni-i Qur’ân’a qalbi sâbık ide, lisānı qalbine ĥizmet idüp tercümān ola. Bu, rütbe-i muqarribîndür. Zîrâ muqarribînüñ lisānları qalblerine tâbî’dür, ne ān ki qalbleri lisānları qalblerine tâbî‘ ola. Şalâte mübāşeret iden kimesneye münāsib olan budur ki Hâk Celle ve ‘Alâ Hâzretinüñ kelām-ı şerîfini kıra’ate ibtidâ itmek içün tebrik niyyetine ⁶⁴⁷”بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” diyü ma’nâsını fehm idüp ism-i zât, müstecmî-i cem‘-i şîfât olup cem‘-i umûr, Hâk Celle ve ‘Alâ meşıyyetle zuhûra geldüğını bilüp ⁶⁴⁸”الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” diyü envâ‘-ı şükr ü sipâsı ol Ĥallâk çün ve nâsa maĥşûş itmek gerekdür. ⁶⁴⁹”الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” didükde envâr-ı iĥsân-ı [160^b] Hâzret-i Sübhān qalbüñde nümāyān ola ki zenb itdügüne mu‘terif ve biĥār-ı mağfiretden muğterif olmağā recā zāĥir ü hüveydâ ve ‘azamet-i Hâzret-i Rabb-i ‘İzzet ve heybet-i ulūhiyyete zât-ı eĥadiyyet müstevlî olup mülk Allāhu

⁶⁴⁷ Fatiha, 1/1: “Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla.”

⁶⁴⁸ Fatiha, 1/2: “Hamd (övme ve övölme), âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”

⁶⁴⁹ Fatiha, 1/3: “O, rahmândır ve rahîmdir.”

Te‘ālā’ya mahşûş olduğı ma‘lûmuñ olıcağ. ‘Azameti seni hayrân idüp ⁶⁵⁰“مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” diyü hevl ve haşyet-i rûz-ı kıyâmet hâtırâ geldükde ser-gerdân olup ihlâş ve ‘ubûdiyyeti tecdîd idüp ⁶⁵¹“إِيَّاكَ نَعْبُدُ” diyüp Hâk Celle ve ‘Alâ’ya ‘ibâdet itmegi taşrîh u ‘acz ve ihtiyâc-ı şahîh ile nefis-i habîsi kuvvet ü kudretten mu‘arrâ ve hevl ve miknetden müberrâ eyleyüp ⁶⁵²“وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” diyüp Hâzret-i Hâkğ’dan i‘ânet taleb itmek gerek. Zîrâ fazl u hidâyet hazîne-i kudret-i Rabb-i ‘İzzet’den olduğı muğarrer olmağın tã‘at-i i‘ânet-i Sübhânî ve ‘ibâdet-i inâyet-i Rabbânî ile müyesser olduğı muğarrer olup şükr ü minnet Cenâb-ı ‘İzzet’edür ki tã‘ate tevfiğ idüp ‘ibâdete istihdâm itmegi hidâyet-i refîğ idüp ⁶⁵³“ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ” emr-i cihân-ârâsıyla luğf u ‘ağasını recâ idüp [161a] münâcât itmegi rızâ virdükde su‘âlûñ müte‘ayyen olup ehemmi-i meğalib-i hâcetûñ ki tarîka-i müstağime hidâyet olup ⁶⁵⁴“إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” diyüp evvel tarîğ-i ‘İzzet medâr-ı kemâl-i şevğ-i bî-ğarârından nâşî olan muğabbet ü vedâd ile yâd idüp na‘îm-i firâvân ile tavşîf itdüğünü zîkr idüp ⁶⁵⁵“صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ” diyüp şehâb-ı rahmet-i bî-pâyân-ı İlâhî’den tekâşur iden ni‘met-i bî-nikmet Cenâb-ı Rabb-i ‘İzzet ile berâber olan nebiyyîn ve şiddîğîn reşehât-ı zülâl-i cemâl-i Rabb-i müte‘âlden handân u reyyân olan şühedâ ve şâlihîn tarîkatidür ki anlardan ğağab-ı Hâzret-i Hâk ba‘îd ve çalâletden dūr u sa‘îd olup ⁶⁵⁶“غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” ‘unvân-ı nâ‘ime a‘mâlleri ve tuğrâ-yı ğarrâ-yı menşûr halleridür. Bu tarîğ-i müstağime recâ idüp âmîn diyüp hâcât-ı ğarîn ğabûl olmağı ârzü idüp ğabl-i metin-i şer‘-i mübîne mütemessik olup ğırâ‘at-i

⁶⁵⁰ Fatiha, 1/4: “Ceza gününün mâlikidir.”

⁶⁵¹ Fatiha, 1/5’ten nakıs iktibasır: “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.”

⁶⁵² Fatiha, 1/5’ten nakıs iktibasır: “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.”

⁶⁵³ Mumin, 40/60’tan nakıs iktibasır: “Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.”

⁶⁵⁴ Fatiha, 1/6: “Bize doğru yolu göster.”

⁶⁵⁵ Fatiha, 1/7’den nakıs iktibasır: “Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğın kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!”

⁶⁵⁶ Fatiha, 1/7’den nakıs iktibasır: “Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğın kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!”

sûre itdükde münāsib olan ma‘āni-i laṭīfesinden ğāfil olmayup [va‘dūñ ḥaḳḳı rehā]⁶⁵⁷ ve va‘idūñ ḥaḳḳı ḥavfdur. İfā-yı emr ü nehyūñ ḥaḳḳı ‘azimdür, mev‘ızanuñ ḥaḳḳı naṣihatü’l- miḳdār, [161^b] imtinānuñ ḥaḳḳı şükr ü minnet itmekdür. Ve aḥbār-ı enbiyānuñ ḥaḳḳı i‘tibāru’l-miḳdār. İmdi her birinden hissedār olup rahmet-i Ḥazret-i Raḥmān ve Ğaffār’dan me’yūs olmayup nār-ı Dārü’l-Bevār’dan ḥavf itmek gerekdür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Dergeh-i Mevlā’ya kılub i‘timād

İtme şaḳın ṭā‘atuña istinād

Ḥavf u recādan oluban behre-dār

Eyle tevekkül revişin ihtiyār

Neşr: Rivāyet olunur ki Zürāre bin ‘Evfā Ḥazretleri ⁶⁵⁸“فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّافُورِ” āyet-i kerīmesini tilāvet itdükde kemāl-i ḥavf u ḥaşyetden intikāl itmişdür. Ve ḥaḳ Ḳur‘ān’ı ifā idüp tertil ile kıra‘at itmek gerekdür, inşā‘allāhu Te‘ālā Kitāb-ı Tilāvet’de tafşil olunur. Kıyām-ı şalātde ḳalb-i ‘abd-i zelīl Rabb-i celīl ile olmaḳ lāzımdur. Zīrā Ḥazret-i Ḥaḳ Te‘ālā muşallī üstine iḳbāl ider. “Mādemki muşallī, ğayrıya mültefit olmaya.”⁶⁵⁹ diyü Ḥazret-i Risālet-Penāh’dan mervīdür. Bir gün Ḥazret, bir kişiyi namāz kılariken şaḳalıyla oynar gördükde ⁶⁶⁰“اما هذا لو خشع قلبه لخشعت جوارحه” buyurmuşdur. Ya’nī “Bu fi’l nedür? Ḳalbi Ḥaḳ Te‘ālā’dan ḥuşū‘ idiydi. Sā’ir a‘zāsı daḥı [162^a] ḥuşū‘ üzre olurdu.” dimekdür. Niteki du‘āda “Allāhümme eşlihi’r-rā‘iye ve ra‘iyyetehü.”⁶⁶¹ vārid olmuşdur. Rā‘iden murād ḳalb ve ra‘iyyetden murād civār-ı ḥudr, diyü İhyāu ‘Ulūm’da taḥrīr olunmuşdur. Va‘d ü va‘id-i İlähī’den ‘abd-i ‘āsī ve pür-günāh

⁶⁵⁷ Bu ifade derkenardadır.

⁶⁵⁸ Müddessir, 74/8: “ O Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya.”

⁶⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 5/172, no: 21508.

⁶⁶⁰ Münavî, **Feyzu'l-Kadîr**, 5/319; Müttakî el-Hindî, **Kenzu'l-Ummâl**, 8/197.

⁶⁶¹ Anlamı: “ Allah’ım çobanı ve sürüsünü düzelt.” Tâcüddîn es-Sübķî, **Tabakâtü’s-Şâfi’iyye**, 6/295.

mütenebbih ve āgāh olup huzūr-ı habārde kâ'im ⁶⁶² "إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ" tehdidi kalbinde dâ'im ⁶⁶³ "لَعَنَّا لِمَنْ تَابَ" nidâ-yı 'izzet iktisâbı sem'ine mengüş olup kıyâm-ı şalâtde ol Zü'l-Celâli ve'l-'İkrâm'uñ huzûrında olduğunu ma'lûm idinmek gerekdür. Vech-i vecîhi bisât-ı gabrâya bisât itdükde 'ubûdiyyet ve ma'asıyyet ki mütefekkir vâsıl-ı hilkatüñ turâbdan idüğini mütedebbir olup huzû' ve huşû'ı ve meskeneti kemâ-yenbağı edâ idüp "Sübḥāne Rabbiye'l-āla." demek gerekdür. Teşehhüde takā'ud itdükde âdâb üzre mütekā'id olup cemî' şalât u ahlâk-ı tayyibât-ı fâhirât ve taḥiyyât, mülk-i melekût Hâzret-i Hâk Celle ve 'Alâ'nuñ serâ perde-i ceberûtına mahşûşdur, diyü Hâzret-i Rasûl-i Mükerrrem ve Nebiyy-i Mu'azzam'ı kalbünde mertebe-i yakîne getirüp "Es-selâmi [162^b] 'aleyke eyyühe'n-nebiyyi ve rahmetu'l-lâhi ve berekâtühü." demek gerekdür. Selâm Hâzret-i Rasûlullâh'a vâsıl olup redd-i selâm itdüğü muḳarrerdür. İnşâ'allâh-i Te'âlâ faşl-ı şalâtde tafşîl olunur. Hâzret'e teslîm ve ihdâ ve takdîm olundukdan soñra bi't-tâbi' 'ibâd-ı şâlihîn zümresine dahı redd-i selâm idüp "Ve's-selâmu 'aleynâ ve 'alâ 'ibâdullâhi's-şâlihîn." diyüp vahdâniyyet-i Hâk'k'a ve ḥaḳḳâniyyet-i Muḥammed'e şallallâhu 'aleyhi ve sellem şahâdet idüp müste'nif^{an} kelime-i şehâdet ile "Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhâmed^{ün} 'abdühü ve rasûlühü." diyüp 'ahdullâhı tecdîd ve esâs-ı îmânı teşyîd itmek gerekdür. Ve selâm virmek murâd itdükde melâ'ike ve hâzırîni ve imâmı niyyet idüp selâm virmek gerekdür. Niçe meşâyih-i kibâr şalâtı edâ itdükde bir sâ'at miḳdârı mebhût olup ne zillet ü ḥaḩâ zâhir ü hüveydâ oldı, diyü kavline du'â ve zellet ve ḥaḩâsına istiğfâr iderler imiş.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

İki cihân içre dilersün felâḩ

Eyler iseñ ârzu-yı istirâḩ

⁶⁶² Buruc, 85/12: "Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir."

⁶⁶³ Taha, 20/82'den nakıs iktibastır: "- Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım."

Sîneñi it maḥzûn-ı ısrâr-ı Hâk

Cānuñı kıl bülbül-i gül-zâr-ı Hâk

[163^a] Umûr-ı şalât bi-tamâmiḥā edâ olmayınca rûtbe-i kabûle vuşûl bulmayup muşallâya red olacağı mukarrerdir. Şeyḥ İbrâhim Ḥazretleri şalât edâsından şoñra bir sâ'at marîz gibi oldukları *İlḥyâ'* da meşûrdur. Zıkr olunan evşâf ve ayîn şalât-ı mü'minîn ve ḥâşî'indür. Mazḥar u lâyıḳ va'd-i şâdık ⁶⁶⁴“ اَلَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ” ⁶⁶⁵“ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ” olup semere ve neticesi ⁶⁶⁶“ اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ” ⁶⁶⁷“ هُمُ الْوَارِثُونَ ” āyet-i kerîmesinden zâhir olur. Ammâ şalât-ı ḡāfilîn müşkildür. Hemân Hâk Celle ve 'Alâ rahmetiyle kabûl idüp vüs'at-i kereminden rûtbe-i ğufrâne mevşûl eyleye. Ma'lûm ola ki âfâtdan şalâtı taḥlîş li-vechullâhi ihlâşa taḥşîş idüp şürûṭ-ı merķûme ile edâ itdükde mefâyiḥ-i 'ulûm mükâşefe olan envâra sebep olur ki evliya'ullâh melekût-ı semâvât ve esrâr-ı rubûbiyyeti ol nûr ile müşâhede iderler. 'Ale'l-ḥuşûş sücûdda olan taḳarrüb ⁶⁶⁸“ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ” āyet-i kerîmesiyle menşûşdur. Her muḍillınuñ mükâşefesi kudûrât-ı [163^b] dünyâdan şafâsına göre olup za'îf ve kuvvet ve keşret ve kılllet muktezâsınca muḥtelif olur. Ba'zına dünyâ şüret-i ceyfede 'ayân ve şeyṭân şüret-i kelbde nümâyân olup dünyâya raġbet gösterir. Mükâşifât muḥtelifedür. Ba'zına şifâtullâhdan ve ba'zına ef'âlullâhdan ve ba'zına daķâ'ik-i 'ulûm-ı mu'âmeleden keşf olur. Erbâb-ı mükâşefe bir şey'üñ inkişâfına şırf himmet itseler münkaşif olup evḥâm u şükûk andan munşarif olurlar. İnsân şurûṭ-ı mezkûre ile edâ-yı şalât itdükde niçe biñ melâ'ik 'ibâdetine mümâsil olup Ḥazret-i Hâk şiddîk-ı muşallî ile melâ'ikeye mübâhât ider. Zîrâ melâ'ike-i kirâmuñ niçe şafâ-yı râkî'in ve niçe şuḥûf-ı şâcidîn ve niçe zümresi kâ'idîn ve niçesi kâ'imindür. Bunlar böyle 'ibâdete müdâvim olup sâcid olan kâ'im ve râki' olan sâcid

⁶⁶⁴ Mearic, 70/34: “Namazlarını koruyanlar;”

⁶⁶⁵ Mearic, 70/23: “Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devamlıdır (ihmal göstermezler);”

⁶⁶⁶ Muminun, 23/10'dan nakis iktibastır: “İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır;”

⁶⁶⁷ Muminun, 23/11: “(Evet) Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdır.”

⁶⁶⁸ Alak, 96/19'dan nakis iktibastır: “Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaşı!”

olmaz. Zîrâ melâ'iküñ teḳarrûbi rütbe-i maḥşûşa üzre ta'yîn olunmuşdur. ⁶⁶⁹“وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ” bu ma'nâyı ifâde idüp insânüñ melâ'ikeden 'ibâdetinüñ raḥcânını izhâr ider ki [164^a] işnâf-ı şunûf melâ'ikenüñ envâ' 'ibâdetini insânüñ 'ibâdeti câmi' olmuşdur. Huşû' ve huзу' şalâte lâzım idügi tafşîl olunup şalâtı 'acele ile kılmak beyânına şurû' olundu. 'Ammar bin Yâsir Ḥazretleri levâzım-ı şalâtı muḳtezâ-yı şurû' üzre 'acele ile edâ buyurup “Niçün 'acele üzre edâ-yı şalât itdüñüz?” diyü su'âl olunduḳda levâzım-ı şalâtden birini “Naḳş itdüm mi?” didükde “Naḳş itmedüñüz ammâ 'acele itdüñüz.” diyü tekrar su'âl olunduḳda “Vesvese-i şeyṭân ḳalbime dâḥil olmaḳdan ḥavf itdüm. Zîrâ Ḥazret-i Rasûlullâh buyurmuşdur ki ḳaçan ḳul namâz ḳılsa Ḥaḳ Celle ve 'Alâ ruşfı ve şâlişini ve râbi'îni ḥamsini ve sadisini ve 'aşrini defter-i ḥasenâta kitâbât itmez. Ancaḳ şalâtden ta'ḳil ve tefekkür itdügi şey'i 'unvân-ı kitâb-ı ḥasenât ider.” diyü cevâb virmişlerdür, diyü rivâyet olunduḳı *İḥyâ'*da meşṭürdur.

İmdi bir cüz ve şalât ḥulûşa maḳrûn olursa rütbe-i ḳabûle merhûn olur. Aşḥâbdan ba'zıları namâzı 'acele ile edâ iderdi. Ḥazret-i Ṭalhâ ve Zübeyr gibi vesvese-i [164^b] şeyṭândan ictinâb iderlerdi, diyü *İḥyâ'*da meşṭürdur. Ebu'l-'Âliye ⁶⁷⁰“الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ” âyet-i kerîmesinden su'âl olunduḳda edâ-yı şalât idüp ḳıldıkları namâzdan ḳaç rek'atı mürûr idüp üçüncü veyâḥûd dördüncü rek'atde midür bilmeyen fırḳadur, diyü cevâb virmişlerdür. Ḥazret-i Ḥasan vaḳt-i şalât ḥâric olunca idrâk itmeyendür, diyü cevâb ve tefsîr buyurmuşlardur. Ve ba'zıları namâzı evvel vaḳitde ḳılmaḳla mesrûr ve âḥir vaḳitde ḳılmaḳla maḥzûn olmayup ta'cîlinde şevâb ve te'hîrinde işm-i mülâḥaza itmeyen zümre ile tefsîr itmişlerdür. Ve namâzda imâm ḳırâ'at itdügi âyet-i beyyinâtuñ ma'nâ-yı laṭîfesini 'âlim olanlara lâzımdur ki taḳayyüd tam ideler. Zîrâ Ḥazret-i Risâlet-Penâh bir gün imâmet buyurup ḥîn-i ḳırâ'atde bir âyet-i kerîmeyi terk buyurduḳlarında ḥużûr-ı meclis-i nübüvvet

⁶⁶⁹ Saffat, 37/164: “(Melekler şöyle derler:) Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır.”

⁶⁷⁰ Maun, 107/5: “Onlar namazlarını ciddiye almazlar.”

şî'ardan "Ne kıra'at eyledüm?" diyü su'âl buyurup ekşeri cevâb virmedüklerinde şalâte hâzır olup şufufları tamâm ve nebîleri içlerinde imâm [165^a] olup kitâbullâhdan âyet-i beyyinât kıra'at eyleyüp ol kıra'at olunanı idrâk itmeyen kavmüñ hâli nice olur? Benî İsrâ'il böyle gaflet ile edâ-yı şalât itdüklerinde Hâzret-i Mûsâ'ya Hâk Celle ve 'Alâ, lisânları bañâ ma'tûf ve ebdânları hâzır olup 'ibâdete maşrûflardur ammâ kalbleri benden gâfil bâtıla mâ'illerdür diyü tenbîh itmişdür, diyü buyurdukları *İhyâ'*da mestûrdur.

Faşl-ı Râbi'

Fî Fazîleti'l-Cum'a

671 "حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى" emr-i cihân-mu'tâ' muḳtezâsınca şalât-ı mefrûzanuñ her birini muḫâfaza itmek farz olup ve şalât-ı vüştâyı tekrâr zıkr buyurmak fazîlet-i şalât-ı vüştâyı ifâde ider. Ve şalât-ı vüştâda 'ulemâ-i dîn ve sâlikân tarîk-i yakîn ihtilâf idüp kimi 'aşrdur zîrâ şabâḥ namâzından 'ad olunsa vüştâ ma'nâsı şalât-ı 'aşra muḫaşşar olur, [dimişlerdür ve ba'zılar namâz-ı 'ışâda 'add idüp şalât-ı vüştâ şalât-ı zuhrdür]672 diyü taḫrîr itmişlerdür. Bu taḫdîrce şalât-ı cum'a daḫı şalât-ı vüştâ maḳâmında olup 673 "إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ" muḳtezâsınca emr-i dünyâyâ iştiğâl [165^b] ḫarâm olduğı tefâşil-i fazîlet-i şalât-ı cum'ayı itmâm ider. Hâzret-i Hâk yevm-i cum'ada tecellî itdüğü fazîlet-i cum'aya delîl olduğı muḫarrerdür. Münâsib olan senin penç-şenbe günden cum'a şalâtına 'azm idüp du'â ve istiğfâr ile istikbâl ve penç-şenbe günü vaḳt-i 'aşrda du'â ve tesbîḥ ve ezkāre iştiğâl itmek gerekdür. Ve leyle-i cum'ayı şalât ile iḫyâ ve yevm cum'ada iğtisâl itmek gerekdür. Ve şaff-ı evvelde ṭurmak müsteḫâbdur. Zîrâ fazîleti vardur. Ammâ zâlme-i selâṭîn nâmunı istimâ' itmeyüp şalât edâ idenlere nâzır olan zerre-i rahmet-i İlâhî'ye mazḫar olmak ümîdine şaff-ı âḫirde şalât itmek de

671 Bakara, 2/238'den nakıs iktibastır: "Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın."

672 Burası derkenardadır.

673 Cuma, 62/9'dan nakıs iktibastır: "Ey İmân edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır."

bâ'is yokdur. ⁶⁷⁴” انما الاعمال بالنيات “ muktezâsınca ‘amel niyyete maḵrûn ve ihlâşa merhûndur. Bir kimesneye söz söylemedin ve kelâm ile mâbeynlerin faşl itmedin, cum‘a namâzını cemâ‘atle edâ itdün, sonra yedi kerre sûre-i Fâtiha ve yedi kerre sûre-i İhlâş ve yedi kerre sûre-i Felâk [166^a] ve yedi kerre sûre-i Nâs tilâvet eylese bir cum‘aya dek cemi‘ belâdan maḥfûz ve şerr-i şeytândan maşûn ve ‘ayn-ı İlâhî ile melḥûz ola, diyü İhyâ‘da mestûrdur. Ve şalât-ı cum‘adan sonra “*Allâhümme yâ Ğaniyyü yâ Ḥamîdü yâ Mübdiü yâ Mu‘îdü yâ Raḥîmü yâ Vedûdü aġnîni bi-ḥelâlike ‘an ḥarāmike ve bi-fazlike ‘ammen sivâke.*”⁶⁷⁵ dise Hâk Te‘âlâ ⁶⁷⁶” مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ “ iġnâ ide ve câmi‘de ‘aşr namâzına dek tevķîf idüp edâ-yı şalât-ı ‘aşr itse efḍal idügi muşarraḥdur.

Ve câmi‘-i şerîfde münâsib olan dünyâ kelâmın itmeyüp emr-i dünyâ muşâḥabet olunmak gerekdür. Âdâb-ı cema‘ati taḥrîr itdükleri üzre evvelen leyle-i cum‘ada ḥatm-i Qur‘ân idüp ehliyle mücâma‘at ve ḥaḳḳ-ı zevciyyeti ri‘âyet itmek gerekdür. ⁶⁷⁷” مِنْ بَكَرًا وَتَبَكَّرَ وَغَسَلَ وَغُسْلًا “ ḥadîş-i şerîfinden ekser muḥaddîşîn murâd ehline mücâma‘atdür, diyü beyân itmişlerdür. Ve şâniyen ṭulû‘-ı fecrden sonra cum‘a niyyetine ġusl itmek gerekdür. Veyâḥûd cum‘aya gitmege ḳarîb ġusl itmek gerekdür. Şâlişen cum‘a günü [166^b] <Şâlişen cum‘a günü> tezyîn olunmak gerekdür. Pak libâs giyüp misvâk isti‘mâl idüp ızfârı kesmek ve bıyıkları kırḳmak münâsibdür. Ve revâyiḥ-i tayyibe ile teṭayyib itmek gerekdür. Ḥazret-i İbn-i Mes‘ud “Cum‘a günü tırnak kesen kişinüñ Hâk Te‘âlâ emrâzını def‘ idüp şifâlar vire ve çihâr-şenbe ve penç-şenbe günü ḥamâme dâḥil olursa maḳşûda vâşıl olur.” diyü naḳl ider. Râbi‘an şabâḥ namâzından sonra câmi‘a gidüp şalâte muntazır olup vâḳt-i şalât gelince i‘tikâf

⁶⁷⁴ Anlamı: “Ameller niyetlere göredir.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, İmare, 155.

⁶⁷⁵ Anlamı: “Ey zengin, övgüye layık olan, eşsiz yaratan, öldükten sonra tekrar diriltlen, merhametli, sevgiye layık olan Allah'ım, beni celalinle haramdan fazl u kereminle de senden başkasından uzak eyle.”

⁶⁷⁶ Talak, 65/3'ten nakıs iktibastır: “Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.”

⁶⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 4/9, no: 16172.

niyyetine oturmakdur. Hâzret buyurmuşdur ki üç nesnenüñ fazlını halk bilse idi talebine sa'y ve gūşış iderler idi. Evvelen ezān ve sāniyen şaff-ı evvel ve sālişen şabāhdan cāmi'a varmakdur. Ve cāmi'-i eyyāmda münāsib olan vaqt-i şabāhdan ve şalāt- 'aşrdan soñra mecālis-i 'ilme hāzır olup kışāş-ı mecālisine ğayr-ı nāzır olmakdur. Ve yevm-i cum'ada hayrāt ve da'vetden hālī olmayup ol yevm-i mübārekde olan sâ'at-i sa'ide müterakķıb olmakdur. ⁶⁷⁸“ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ” [167^a] muktezāsınca edā-yı şalātden soñra taleb-i 'ilm ve 'iāde-i marīz için arzda intişār muktezā-yı şer'i muhtārdur. Yevm-i cum'ada olan şeref-i sâ'atde ihtilāf itmişlerdür. Ba'zılar tulū'-ı şems vaktinde ve ba'zılar 'inde'z-zevāl ve ba'zılar ma'a ezān şalātü'z-zuhur demişlerdür. Ba'zılar haţib-i minbere şu'ūd itdükde demişlerdür. Ba'zılar āhir vaqt-i 'aşrda demişlerdür. Ve ba'zılar kabīl-i ğurūbda demişlerdür. Ba'zılar demişler ki sâ'at-i cum'ada bir qarār olmayup sâ'atden sâ'ate intikāl ider, leyle-i kadr intikāl itdügi gibi, diyü tahrīr itmişlerdür.

Ve kırā'at-i Qur'ān'la takayyüd itmek gerekdür. Leyle-i cum'ada veyā rüz-ı cum'ada sūre-i Kehf tilāvet iden kimesnenüñ cem'-i āyeteye dek olan günāhı maġfūr olup yetmiş biñ melek anuñçün du'ā-yı hayr idüp dübeyle ve zātu'l-cünb ve beraş ve hüzzām emrāzından sālim ve fitne-i deccālden emīn ola, diyü İbn-i 'Abbās ve Ebū Hureyre Hâzretleri rađıyallāhu 'anhā Hâzret-i [167^b] Hābīb-i Hudā'dan nakl iderler. Ba'zı meşāyiḥ-i kirām rüz-ı cum'ada biñ kerre sūre-i İhlās tilāvet itmegi dergāh-ı Rabb-i 'İzzet'e sebep ihtisās 'ad itmişlerdür. Ve yevm-i cum'ada şadaķa müsteḥabdur. Hāşşaten ba'zı meşāyiḥden menķüldür ki rüz-ı cum'ada ıtām-ı miskīn idüp kimesneyi rencide itmeyüp imām şalāt-ı cum'adan fāriĝ olduğdan soñra “*Bismillāhi'r-rahmāni'r-rahīm [el-Hayyu'l-Ḳayyūmu]*”⁶⁷⁹ es'elūke en taġfiralī ve terḥamenī ve en tū'āfeniye mine'n-nāri.”⁶⁸⁰ diyüp ba'dehū murādını du'ā ve kabūli recā ide.

⁶⁷⁸ Cuma, 62/10'dan nakıs iktibastır: “Namaz kılınıncı artık veryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.”

⁶⁷⁹ Bu bölüm derkenardadır.

⁶⁸⁰ Anlamı: “Hayy ve Kayyum olan Allah'ım, beni bağışlamayı, bana merhamet etmeni ve beni cehennem azabından korumanı senden isterim.”

İnşâ'allâh icâbete karîn olur, dimişlerdür. Ve Ka'bu'l-Aẖbâr, şalât-ı cum'ayı edâ idüp muhtelif iki şey ile taşadduk idüp huşû ve huđû'la iki rek'at namâz kıldıkdan soñra *"Allāhümmec'innî es'elüke bismike bismillāhi'r-rahmāni'r-rahîm ve bismike'l-lezî lâ ilāhe illallāhu hüve'l-Hayyu'l-Kayyumu lâ te'hužuḥu sinetün velā nevḡmün."*⁶⁸¹ diyüp murādını recâ itse kabûle maḡrûn olur, diyü rivāyet ider. Ve müsteḡhab olan Ḥazret-i Risālet-Penāh'a şalât-ı şerīfe virmekdür. "Yevm-i cum'ada baña seksen kerre şalât-ı şerīfe [virmekle]⁶⁸² seksen [168^a] yıllık zünübı maḡfur olur."⁶⁸³ diyü Ḥazret-i Risālet-Penāh'dan mervīdür. Bu teḡarrüb ile şalât-ı şerīfenün şevābını beyān itmek münāsib olup tafşile şürû' olundu.

Faṣl-ı Ḥāmis

Fī beyān faẓīleti'ş-şalāt. Ḥazret-i Risālet-Penāh'dan keyfiyyet-i şalātın su'āl olunduḡda *"Allāhümmec'şalli 'alā Muḡammedün 'abdüke ve nebiyyike ve rasūlike'n-nebiyyü'l-ümmiyyi. Allāhümmec'şalli 'alā Muḡammedün ve 'alā āli Muḡammedün tekūne leke rızāke veliḡaḡḡihi edāen ve e'ḡiḡi'l-vesīletü ve'l-maḡāme'l-Maḡmūde'l-lezî ve 'addetehü ve ecziḡi 'annā mā hüve ehlehü ve ecziḡi eḡḡali mā cezeyte nebiyyā 'an ümmetehü ve şalli 'alā cemī' ihvānehü mine'n-nebiyyine ve'ş-şāliḡhine yā erḡame'r-rāḡimîn."*⁶⁸⁴ Bu şalāt-ı şerīfeyi yedi kerre yedi cum'a gün kırā'at itse şefā'at-ı Ḥazret aña vācib olur, diyü naḡl olunmuşdur. *"Allāhümmec'al feẓā'ili şalavātike ve şevābı berekātike ve şerā'ifi zekavātike ve rāḡitike ve raḡmetike ve taḡiyyatike 'alā Muḡammedün Seyyidü'l-Mürselîn ve İmāme'l-*

⁶⁸¹ Anlamı: "Allah'ım senin isminle besmelenin hürmetine istiyorum. Yine la ilahe illallah isminle istiyorum. Senden başka ilah yoktur. O Hayy ve Kayyum'dur, diridir, işleri idare eden, ayakta tutandır. Ona bir uyku ve gaflet ilişmez."

⁶⁸² Bu söz derkenardadır.

⁶⁸³ Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûṡü'l-Kulûb**, 1/121.

⁶⁸⁴ Anlamı: "Ya Rabbi, senin kulun, peygamberin ve resûlün olan ümmî yani okuma bilmeyen peygamberin Hz. Muhammed aleyhi's-selama rahmetin daim olsun. Yâ Rabbi, Hz. Muhammed'e ve Muhammed'in âline sana razı olunan ve onun hakkını edâ edecek rahmetle merhamet eyle, layık olan merhamet öyle bir merhamet olsun ki senin Zât-ı Celil'ine razı oluna ve bize vācib olan yüce hakkı dahi onunla eda olsun. Ve ona söz verilmiş vesileyi verip onu makam-ı Mahmud'a eriştir. Bizden yana ehli ve müstehakkı olduḡu sevabı ve cezayı ver. Ümmetlerinden yana peygamberlere verilen sevap ve cezanın faziletlisi olsun. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım, ona, peygamberlerine ve tüm ihvanına merhametini sabit kıl."

*Müttakîn ve Hâtemü'n-Nebiyîn ve Rasûl-i Rabbe'l-'âlemîn Kâ'ide'l-Hayri ve Fâtîha'l-Yesri ve Nebiyyi'r-Raḥmete ve Seyyidü'l-Ümmete. Allāhümme ya'ṣe makām^{en} Maḥmūdā tezlif bihî [168^b] ḳarbiḥî ve tefrit 'ayniḥî ya'tî bihî el-evvelüne ve'l-âḥirîne. Allāhümme e'tā'l-fazli ve'l-fazîlete ve's-şerefe ve'l-vesîlete ve'd-derecati'r-rafi'ate ve'l-menzilete's-şāmiḥate'l-minîfete. Allāhümme e'ta Muhammed^{en} sū'eliḥî ve belliḡa mā'i mevlehū ve ec'alehū evvelen şāfi' ve evvelen şefî'. Allāhümme sebbit bürhānehū ve şekîlen mîzānehū ve eflîḡ ḥuccetehū ve erfi' fî i'lā'i'l-muḳarrabîni derecetehū. Allāhümmeḡşurnā fî zümretihū ve ec'alnā min ehli şefā'atihî ve aḡyaynā 'alā sünnetihū ve teveffennā 'alā milletehū ve evrednā ḡavḡahū ve eškînā bekā'sihū ḡayrı ḡazāna ve lā nādemîne ve lā şākirîne ve lā mübeddelîne ve lā müfetevvîn. Âmin, yā Rabbe'l-'âlemîn.”*⁶⁸⁵ demek şalavât-ı mü'eşşuradan olup mücib-i ucûr-ı keşîredür, diyü menḳûldür. Ḥazret-i Ebû Bekr raḡıyallāhu 'anhdan rivāyet olunur ki Ḥazret-i Risālet-Penāḡ'uñ rûḡ-ı pākine şalavât idüp “*Allāhümme şalli 'alā seyyidînā Muhammed^{ün} ve 'alā ālihi ve şaḡbiḥî ve sellim.*” dise yevmü'l-ḳıyāmete ben anuñ şefî'i olurum.

Ma'lûm ola ki *Şerḡ-i Ta'arruf*⁶⁸⁶de Ebu'l-Ferrā' el-Ḳonevî ḳuddise sirruh buyurur. Şefā'at-i Rasûl-i pür-uşûl [169^a] beş kısmdır. Evvelki şefā'at-ı 'uzmādur ki ol yevmü'l-ḳıyāmet-i mevḳîfinde tûl-ı vukûf ve keşret-i meḡş ile ḡarḡa-i 'arḡ olmak mertebesinden taḡlîş ve kemāl-i zehāmdan necātile sāye-i

⁶⁸⁵ Anlamı: “Allah'ım, senin salavâtının fezâilleri ve berekâtının nevâmileri ve zekevât ve refet ve rahmet ve tahıyyetinin şerâifleri senin mürsellerinin azam ve ekberi ve müttakilerin imâm ve pişrevi ve peygamberlerin hâtemi ve rabbül-aleminin sefir ve resulü ve hayrın kâidi ve birr ve ihsanın fatihi ve rahmetin peygamberi ve ümmetin efendisi ve ulusu Hz. Muhammed'in üzerine sâbit ve üstüvâr eyle. Allah'ım, onu onunla kurbû müzdat ve gözü karir ve şâd ve evvelin ve âhirin dahi ona ḡıbtaları hasıl olacak makâm-ı mahmûda bas ve irsal eyle. Allah'ım, ona fazl ve fazilet ve şeref ve vesile ve derece-i refia ve menzile-i aliye-i münife verip ihsan eyle. Allah'ım, Hz. Muhammed'e onun dileyip istediḡi mesulâtı ita edip onu memulüne vâsıl ve bâlig eyle ve onu birinci şefaati edici ve şefâatleri makbul olanların birincisi eyle ve dahi burhâni azîm ve mîzânı sakil ve girân buyurup onun hüccetini ruşenli ve zâhir ve alâ-yı mukarrebinde onun derece ve mertebesini yüce ve bâlâ eyle. Allah'ım, bizi zümresinde ḡaşr buyurup hem dahi bizi şefâati ehlinde eyle ve dahi bizi sünneti üzere ihyâ edip ve hulûl-i âcâlimizde dahi bizi milleti üzerine teveffi eyle ve bizi havzına vârid edip hâlik ve rüsvây ve nâdim ve peşîmân ve şekvâcı ve mübeddil ve fitne edici ve meftun olmadıḡımız hâlde bizi onun kesi ile âb-ı kevserden içirip sîrâb eyle. Sen ey alemlerin Rabbisin, bizim bu duâmızı kabul eyle.”

⁶⁸⁶ *Şerḡ-i Ta'arruf*: Eserin asıl adı *Hüsnü't-taşarruf fî şerḡi't-Ta'arruf*'dur. Kaynaklarda et-Taşarruf fi't-taşavvuf, Şerhu't-Ta'arruf, Hüsnü't-taşarruf fî 'ilmi't-taşavvuf gibi adlarla da anılan eser, Kelâbâzî'nin (ö.380/990) et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-taşavvuf adlı kitabının şerhidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Uludaḡ, “Kelabazî, Muhammed b. İbrahim”, **TDVİA**, C. XXV, Ankara, TDV Yay., 2002, s. 192-193.

‘arşda müstazıl olmağa vesile olmağdur. Bu şefâ‘at Fahr-i ‘Âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem cenâbına mahşûşdur. Ğayr-ı enbiyâ ‘aleyhi’s-selâmdan birinüñ iştirâki yokdur. İkinci ba‘zı ‘uşâtı nâr-ı caḥîme duḥûlden şarfdur. Üçüncü ba‘zı fıska-i şiddet-i ‘azâbdan ḥalâş idüp tahfîf itmekdür. Dördüncü cehennemden ba‘zı fâcir ve fâsıkı kemâliyle ‘ışyânı ḥasbince ‘azâb olmadın iḥrâcdur. Beşinci cennet-i ‘ulyâda ba‘zı maḳâm vardur ki şalhâ ol maḳâma ‘ameli birle vâşıl olmaz. Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem şefâ‘atiyle vuşûl müyesser olur. “*Hüve’l-Ḥabîbü’l-lezî türca şefâ‘atühü / Li külli hevlin mine’l-’ahvâlî muḳtehimî.*”⁶⁸⁷ İbn-i Ebu’d-Dünyâ kudise sirruh *Hüsnü’l-Manzûr*⁶⁸⁸ nâm kitâbında ḥikâyet ider ki rûz-ı ḥaşrde bir ‘âşî ḥuzûr-ı Ḥaḳ’da îḳâf olunup a‘mâlınden perişân olduḳda seyyi’et-i ḥasenâtına ğalebe idüp bir muḳtezâ-yı [169^b] ‘adl Cenâb-ı Ḥaḳ Celle zikre dûzaḥa emr ide. O anda zebânî-i nâr ol kimesneyi baḥş u aḥz idüp hezâr ihanet ile sû-yı caḥîme keşân-ber-keşân revâne olalar. İttifâka Ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm bir cānibden müşâhede ide teşḥîş ide ki bu kimesne ümmet-i Muḥammed’dendür. Zîrâ âşâr-ı vuzû’ ve cānibinde nûr ve a‘zâ-i mahşûşasında ‘alâyim zuḥûr ve peydâ ve hüveydâdur. Fi’l-ḥâl Ḥabîb-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem cānibine teveccüh idüp nidâ ide. “Yâ Muḥammed, yâ Muḥammed, ümmetüñden bir kimesneyi zebānîler ‘azâba îşâl murâd idünürler. Mu‘în ve ḥalâşına sebep ol. Bir muḳtezâyı şefḳat-i ubuvvet ümmet-i Ḥazret-i Risâlet-Penâh’ı taḥlîşe himmet itdi. Fi’l-ḥaḳîḳa ol ḥînde Ḥazret-i Rasûl-i Mûkerrem ve Nebiyy-i mefḥum şallallâhu ‘aleyhi ve sellem dâmen-i dermiyân idüp zebānîye nidâ ve esrâ‘ idüp ide ki “Rüveydâ rüveydâ ya’nî aheste aheste yürüñ, ‘acele itmeñ ben daḥı görem, kimdür

⁶⁸⁷ Anlamı: Ol Nebiyy-i Muhterem bir mahbub-ı İlahidir ki korku verici şeylerden her bir hevl ki onlara beliyeler dahil olucudur, o şeylerin cümlesi için ol Mahbub-ı İlahi’nin şefaati rica olunur. Kaside-i Bürde’den bir beyit. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bünyamin Ayçiçeği, “Bûsîrî (ö. 696/1297?)’nin Kasîdetü’l-Bürde’sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 15, İstanbul 2015, 27-102.

⁶⁸⁸ Hüsnü’l-Manzûr: Müellifin İbn Edü’d-Dünyâ’ya ait olduğunu söylediği eser hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. İbn Ebü’d-Dünyâ’nın yaklaşık üç yüze yakın eserinin olduğu ancak bunlardan yüze yakınının isimlerinin varlığı bilinmektedir. Bunlar içinden de günümüze kadar gelen eser sayısı oldukça azdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Hatiboğlu, “İbn Edü’d-Dünyâ”, **TDVİA**, C. XIX, İstanbul, TDV Yay., 1999, s. 457-462.

bilem.” Zebāniye tırmayıp cevāb vireler ki “Yā Rasūlallāh, Kır’ān-ı ‘Azīm’de Hāḫ Te‘ālā bizi vaşf itmişdür. ⁶⁸⁹” [170a] لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

buyurmuşdur. Biz me’mūr olduğumuz maşlahatı elbette ideriz.” Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şol eliyle hilye-i şerīfesin ḳabz idüp ‘arşa teveccüh ile va‘d-i kerīm Hāzret-i Rabb-i raḥīmi recā itdükde bu eşnāda cānib-i ‘arşdan bir ḥiṭāb müsteṭāb vārid ola ki “Aṭī’ū emra Ḥabīb-i Muḥammed.” ya’nī “Ey zebāniye, Ḥabīb’imüñ emrine muṭī’ oluñ.” hemān tevaḳḳuf ideler. Sultān-ı Günīn buyurur. “Ol anda vāşıl olam, ol derd-mendi mīzāna döndürem ve zāne diyem ki bir daḥı vezn ile ben daḥı müşāhede ideyim, a’mālini pes emrime iṭā‘at idüp tekrar vezn eyleyeler.” Fi’l-ḥaḳīḳa seyyi’eti ḡaliyye olduğda mübārek kümmelerinden baṭāḳa-i beyzā bir ruḳ‘a-i ziyā ihrāc ide. Ol kağıdda şalāt kitāb olunmuş ola. Pes ol varaḳa-i mīzāna veḍa‘ idem. Rāciḥ güle bir münādī nidā ide ki “*Le ḳad sa‘idte sa‘ādetel-ebedi.* Taḥḳīḳ-i sa‘adet-i ebediyye bulduñ, cemi‘ bīm ü belādan emīn olduñ.” Hemān o kimesne Ḥabīb’üñ ḥāḳ-pāyına rüy-ı zirā‘ati vaż‘ idüp taḳbīl ide ki [170b] “*Men ente.*” Ya’nī “Kimsin sen, ey zāt-ı ekrem?” diye, Rasūlullāh “Ben Muḥammed’üm” diye, “Babam ve anām yoluña fedā olsun, bu kağıd nedür ki anuñla beni taḥlīş itdüñ?” diyüp su‘āl ide. Cevāb buyurula ki “Bu senüñ şalātuñ kağıdıdır, baña vāşıl olup ḥıfz eyledüm, senüñ bu zamānda bu üslūba muḥtāc olacaḡın bilürdüm.” diye. Ol kimesne “*Yā ḥasretā, ‘alā mā ferrattü filhā.*” Ya’nī ḥasretā ve ḥayfā şalāt emrinde itdigüm ihmāl kaşki cümle evḳāt ü sā‘āti aña şarf itmiş olaydum. *Şallū ‘ale’l-Muşṭafā inne’s-şalāte hüden ve hüve’d-delīlū ile’l-fevzi’l-‘azīmi.* ‘*Gadā şallū ‘alā ḥayri’l-verā fehüve’s-şefī’u limen ‘aşā inne’s-şefā’ate türcā bi-şalātihi yevme’l-cezā.* Hāzret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh Hāzret-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet ider ki “Ey benim ümmetim, cum‘a gicesinde ve cum‘a güninde benim rūḥuma şalavātı ekşer idüñ. Zīrā sizüñ şalavātuñuz benim cenābıma arz olunur, melekeler işāl iderler ve ben şalavātuñuzı ḳabūl idüp sizlere ḥayr du‘ālar iderüm ve günahlarıñuzı ‘afv u maḡfıret recā iderüm.”

⁶⁸⁹ Tahrim, 66/6’dan nakıs ıktıbastır: “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekeler vardır.”

[171^a] diyü buyururlar ve leyle-i cum‘aya “ğarrā” ve yevm-i cum‘aya “ezher” dirler. Ahālī mele-i a‘lā mābeyninde bu nām ile şöhret bulmuşdur. Ğarrā ve ezher nūrānī ve beyāz olana dirler. Ol gice ve ol günün qadr u şerefi ve sâ‘atinde olan tã‘āt ve ‘ibâdetün nūraniyyeti, sâyir leylī ve eyyāmda olana ğālib olduğı için leyle-i ğarrā ve yevm-i ezher dinmişdür. Hâzret-i İmām-ı Şāfi‘i rahmetullāh buyurur: “Ben keşret şalavâtı her zamân severem ammâ cum‘a güninde ve gicesinde ziyâde muhabbet iderüm.” Ve Hâzret-i Ebü Hüreyre rivâyet ider ki: “Her penç-şenbe günü Hâk Te‘ālā melâ’ike-i maşşûşa inzāl ider. Elllerinde gümüşden levhâlar ve altundan qalemler ile cum‘a gicesi ve günü şalâtı ekşer iden ehl-i İslām’ı defter iderler.” Ve Hâzret-i ‘Alī kerremallāhu vecheden mervîdür: “Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur. ان الله ملائكة خلقوا امن النورولا يهبطون الا ليلة جمعت و يوم الجمعة بأيديهم اقلام من ذهب ودواة من فضة “⁶⁹⁰

Ya’nî “Hâk Te‘ālā’nuñ maşşûş nurdan melekleri [171^b] vardır. Semâdan arzâ nüzûl itmezler. İllâ leyle-i cum‘a ve rûz-ı cum‘ada elllerinde altun qalemler ve gümüşden devâtlar ve nûrdan kağıdlar olup bir ‘amel yazmazlar. İllâ benim rûhuma ehl-i İmānuñ şalavâtın yazarlar.” Ve ‘âriflerden ba‘zı cum‘a Seyyidü’l-Enām’dur. Seyyidü’l-Enām ile tamām münâsebeti olmağın anda şalât u selām ensebdür, dimişler. Hattâ İmām Ebü İshâk Medenî Cāmi‘-i Mışır’da cum‘a günü oldukda bülend-âvâz ile nidâ iderdi. “Yā ma‘şera’l-İslām, şallū fī efḍali’l-eyyāmi ‘alā eşrafi’l-enāmi.” Ya’nî “Ey ehl-i İslām zümresi, efḍal-i eyyāmda şalât idün, eşref-i enāma ki Muḥammed Mustafā’dur, ‘aleyhi’ş-şalât u ve’s-selām şallū ‘alā Ḥayri’l-Enāmi ve sellimū fī ekşeri’l-eyyāmi, yā ehle’l-velāi inne’s-şalāte ‘aleyhi fī cümü’atiküm tünci’l-muşallī min muḳāsāti’l-belā’i⁶⁹¹.” Pes keşret şalavât ile Cenāb-ı Rasûl pür-uşûl teḳarrüb-i taḫşîl iden her zamân şafâ ve nūrāniyyete müşâhede idüp meşâ’ib-i dünyâdan ve nevâ’ib-i ‘uḳbâdan necât bulur. Belki kişi ḥîn-i nezi‘de

⁶⁹⁰ Süyûtî, Ebü’l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Cāmi‘ü’l-Ehâdis**, I-XXI, 9/232, no: 8310, trb. Abbas Ahmed Sakr-Ahmed Abdülcevâd, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1994.

⁶⁹¹ Anlamı: “Ey dost ehli! Günün çoğunda mahlukatın en hayırlısına salat ve selam edin. Çünkü cuma günü salavat getirmeniz namaz kılanı belanın karanlıklarından kurtarır.”

mevt-i sekeratını ve şevret ü şiddetini tıymaz. Niteki *Riyāzū'l-Eḥādīs*⁶⁹² nām kitābda [172^a] ḥikāyet olunur ki şālihā-i ümmetden bir kimesne ḥālet-i nez'de idi. Bir yār-ı vefādārı 'iyādetine gelüp ittifāka dostunu bu ḥāletde göricek bükā idüp su'āl idüp “Ne ki merāret-i mevti müşāhede ider misün?” Ol ḥaste cevāb virdi ki “Ulemādan işitdüm, Faḥr-i 'Ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurmuş. “Her kim rūḥ-ı pākime çok şalavāt vire cān-ı ızdırābın ve rūḥ acısın tıymaz. Ben daḥı niçe müddedir ki cām-ı şalavātdan şarāb-ı selsebil nüş iderüm. Hālā mezāk-ı cānda zevk-i şalavāt müşāhede olunur.” didi. Ol anda rūḥ-ı pāki pervāz itdi. Raḥmehullāhi Te'ālā.

Naẓm:

[*Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*]

Senüñ nām-ı şerīfün lezzetinden

Geçerdüm cān ile bu cān u tenden

Ḥayāt-ı cāvidānī virdi sāķī

Şarāb-ı kevşeri içdüm elinden

ز شکرستان درود رسول

چو شیرین شود کام اهل قبول

نباشندر و راجل تلخکام

ز شهد شهادت نبوشند جام⁶⁹³

Neşr: Ve Ḥazret-i 'Osmān rivāyet ider ki Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem cenābına benī ādeme me'kūl olan melā'ikenün 'adedinden

⁶⁹² Riyazū'l-Ehadis: Riyazū's-Salihin adıyla da bilinen eser, Nevevî'nin (ö. 676/1277) bir Müslüman'ın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı âyet ve hadisleri derlediği eseridir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Raşit Küçük, “Riyazū's-Salihin”, **TDVİA**, C.XXXV, TDV Yay., İstanbul, 2008, s. 146-147.

⁶⁹³ Anlamı: “Kabul ehlinin ağzı Hz. Peygamber'e salavat şeker tarlasından tatlandığında, öldükleri gün ecel şerbeti onların ağzını acı etmez ve onlar şehadet kadehinden içlerler.”

لكل ادمي عشرة ملائكة بالليل و عشرة⁶⁹⁴ su'āl itdükde [172^b] cevāb buyurdılar ki

Ya'nî her kimseye gice on melek ve gündüz on melek me'kûldür.

Biri sağında ikinci şolunda üçüncü imāmında dördüncü hâlefinde iki dağı lebleri üzre benim rûhuma virdüğü şalâtı hıfz iderler iki dağı elini üzre tokuzuncu baş üzre kıyām ider. Eger tevāzu' iderse hayr du'ā ider ve rif'atine sebep olur. Ve eger tekebbür iderse bed-du'ā idüp menzilesin hafz ider.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Sende hemān var nazaruñ pāk kıl

Rāh-ı tevāzu'da tenüñ hāk kıl

‘Ārif olan dā'im olup nîk hū

Kendin ider rāst-rū vü rāst-gū

Neşr: Üçüncü hâlet menāmde ağzına ba'zı hevām ve hayāt ve ‘aķārib keremüñden hıfz ider.

Hikāyet olunur ki *Zühretü'r-Riyāz*⁶⁹⁵ nām kitābda mervīdür ki Hudā bir ferişte halk itmişdür. İki cenāhı var. Biri ğarbı ve biri şarkı ihāta idüp pāy-ı tahtü's-şerā ve serrā fevķi'l-'arş u ve's-semā ve muķābelesinde şāf-ı nūrdan bî-nihāyedür yā halk itmişdür. Ve bu mālīkūñ kanadlarında rişler [173^a] cümle halāyık 'adedinedür ve ins ü cin ve perī ve berī ve baķrī, hayvānāt ve cümleñ enfās u nüfūs ve cemi' қатарāt-ı baķār ve bārān ve berk-i dırahtān ve nücūm-ı semā ve remmāl-i beyābān sāġişince kaçan ümmetimden bir kimesne şevķle rûhuma şalavāt itse ol melek-i mehīb 'arş altında ol deryāya talar, ser ü pā nā-bedīd olur, yine zuhūr ider. Ol cenāh ve rişlerinden tefātūr iden қатарātuñ her birinden Hāk Te'ālā bir melek halk idüp şaf şaf huzūr-ı

⁶⁹⁴ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali, **Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-XIII, 8/372, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1960.

⁶⁹⁵ Dini konularda halkı aydınlatmak üzere yazılmış dini-ahlâki bir öğüt kitabı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Emine Atmaca, **Zühretü'r-Riyāz (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Palet Yayınları, Konya 2015.

Ḥaḳ'da kıyām iderler. Emr-i ilāhī vārid olur ki “Ey melā’ike, tā kıyāmet Ḥabīb’im rūhına şalavāt iden ‘abdime istiğfār idüñ.” Ve ol bî-ḥad ve bî-‘aded melekler muşallā olan kimesne için istiğfār ve du‘āya iştigālde olurlar.

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Durūd-ı Muḥammed şüküfte gül-est

Barān-ı Cibr’il-i Emīn bülbül-est

Zebān-ı melā’ik-i bahr şubḥ u şām

Sirāyed durūd-ı Nebī ve’s-selām

Ravza-i rızvān senā-i Aḥmedī

Gülşen-i Raḥmān senā-i Aḥmedī

Her dem dilüñde olsun mükerrer

Lezzetlü şekerdür senā Aḥmedī [Dürr-i senāsı lezzetlü şeker]⁶⁹⁶

Neşr: Ḥazret-i ‘Alī kerremallāhu veche buyurur ki “*Ḳāle’n-Nebıyyü şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mā min du‘āin illā beynehü [173^b] ve beyne’s-semā’i hicābün hattā yuşallī ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin. Fe izā fe‘ale inḥaraḳa zelike’l-hicābü ve deḥāle’d-du‘ā ve izā lem yef‘al rafe‘a’d-du‘ā.*” İmām-ı Beyḥāḳī rivāyet ider, ya’nī hiçbir du‘ā yokdur illā ol du‘ā ile āsumān-ı mābeyninde hicāb-ı ‘azm vardır. Tā Muḥammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem rūḥ-ı pākine ve evlād u aşḥāb-ı ervāhına şalāt olmayınca. Ya’nī du‘ānuñ qabūlü şalāta mevḳūfdur. Pes şalāt edā olunsa hemān ol perde yırtılıp tir-i du‘ā ḥarm ḥāş ‘izzete dāḥil ve hedef-i icābete vāşıl olur. Eger şalavāt olmazsa du‘ā red olunup şāḥibine rücū’ ider.

⁶⁹⁶ Bu beyitte ikinci dizenin üstü kırmızı mürekkeple belirsiz bir şekilde çizilmiş ve altına bu dize yazılmıştır.

*Şifâ*⁶⁹⁷ nâm kitâbda İbn-i ‘Aţâ’dan rivâyet olunur ki du‘ānuñ kabûli dört nesneye mevķûfdur ki erkân ve ecniḥâ ve esbâb u evķâtdur. Erkân-ı kemâl ḥużûr-ı kalb ve reķat ve tamâm ḥuṣû‘ ve ḥużû‘ ve istikânetdür. Pes lâzımdur ki dâ‘inüñ kalbi ġâfil olmaya ġılzet-i ma‘şiyetden ḥalâş olup zem ola. Tamâm bu rûkn-i ri‘âyetle kuvvet ḥâşıl olur. Ve cenâhları şıdk-ı derûndur. Bi-ğayrı riyâ ve süm‘a-i ḥulûş üzre iştiġâl [174^a] dūr ki du‘â anuñla tırân ider ve vaķt-i seḥer zamânıdır.

Nazm:

[*Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün*]

Du‘â vaķtı seḥer-gāḥuñ dimişler
Sen iste virmek Allāh’uñ dimişler

Saķın mazlûmuñ āhından seḥer-gāḥ

Ki perde ķomamışdur aña Allāh

Neşr: Ve sāyir evķât-ı şerīfedür. Ve sebep-i kabûl-i du‘â Rasûl Ḥazretine şalavât virmekdür. Bu dört sebep cemi‘ olmayınca kabûl-i āşarı peydâ ve hüveydâ olmaz. Ve vechi budur ki ḥazâ‘în-i ekvân-ı Rabbānî‘yenüñ zuhûrına sebep Faḥr-i ‘Ālem’dür. Vücûd-ı nâz ki miftāḥ-ı ḥazâ‘in cûd u keremdür. Her şey’ rûḥānîye ‘alâķası muḥaķķaķdur. Her ne zuhûr iderse sırr-ı Muḥammedî anda mevcûddur. Ol ni‘met-i vücûda vuşûle sebep zât-ı şerīfleridür. Ol ḥayṣiyyetle istimdād lâzımdur. Ve bir du‘ānuñ evveli ve āḥiri şalavât ile maḥlûṭ ola elbette tîr mişâli hedef icâbete vâşıl olur. Zîrâ va‘d-i İlāhî vârid olmuşdur ki her ḥâlde Ḥazret-i Rasûlullāh cenâbına şalavât maķbûl-i ḥaķdur. Pes gerinme münāsib degildür ki iki ṭarafın maķbûl idüp vaşatı ki maḥal beyân-ı ḥâcetdür ve zamân istimdād ve istimâlatdur, maḥrûm ide.

Nazm:

صلو اعلي اشرف الوري وادعوا لكم

⁶⁹⁷ eş-Şifa: İbn Sînâ’nın (ö. 428/1037) mantık ve nazarî felsefe disiplinlerine dair ünlü eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlhan Kutluer, “eş-Şifa”, **TDVİA**, C.XXIX, İstanbul, TDV Yay., 2010, s. 131-134.

[174^b] ⁶⁹⁸ ان الدعاء يجاب من صلواته

بي پروبال در و دنبوي

نبرد مرغ دعداد کردون

وردعابا صلواتست قرن

زودکردد با جابت مقرون⁶⁹⁹

Neşr: Pes ed-du‘ā, muḥḥa‘l-‘ibādetdür. Du‘ā, cemi‘ ‘ibādātuñ ḥulāşasıdır. Anuñ ḳabūli şalāte menūt olıcaḳ cemi‘ ‘ibādātuñ ḳarīn-i ḳabūl olması şalāte mevḳūf olmaḳ fehm olunur. Rivāyet olunur ki Ḥazret-i Ḥaḳ ‘Azze ve Celle bir ‘azīmü‘ş-şān melek ḥalk idüp cenāḥları dürr ü yāḳut ile muraşşa‘ idi. Ve ḥizmetinde on iki biñ melek olup cümlesi zīr destinde idi. Leyle-i mi‘rācda Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem semā-i seb‘ada sa‘adetle civārından mürūr itdükde ḳıyām itmedüğine bināen Ḥaḳ Te‘ālā bāl ü perin kesr idüp Cebel-i Ḳāf’uñ verāsına ilkā itdi. Ḥvār ve ḥaḳīr niçe müddet ḳaldı. İttifāḳ bir gün Cebra‘īl ol maḳāmdan mürūr itdükde melek-i mezbūrı bu ḥâlde müşāhede idüp sebeb-i ḥışm-ı Ḥudā’dan su‘āl itdükde “Terk-i ta‘zīm-i Rasūl ‘aleyhi’ş-şalātü ve’t-teslīm olmuşdur.” diyü cevāb virdi. Ve tazarru‘ ve niyāz itdü ki “Cenāb-ı ‘İzzet [175^a] me‘ābına varduḳda benden ḥāk-pāyına biñ dürūd u selām işāl eyle ve küstahlıḳım ‘özrin dile. Ol ḥінде muṭṭalī‘ olmayup terk-i edep vāḳi‘ olmuşdur. Ol Kān-ı Kerem’dan ‘afv-ı recā olunur.” Pes Cibrīl kemākān Cenāb-ı Rasūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretine i‘lām itdükde bī-iḥtiyār rahm idüp şefā‘at-ı Cibrīl’i ḳabūl itdi. Ve Ḥazret-i Ḥālīḳu‘l-Berāyā ve Vāhibü‘l-‘Aṭyā tarafına teveccüh buyurup şefā‘at itdi. Ḥaḳ Te‘ālā buyurdu ki “Ol melek rūḥ-ı pāk-i Ḥabīb’e üç kerre şalavāt versün, du‘āsın ḳabūl idüp

⁶⁹⁸ Bu beyit Arapça. Anlamı: “Siz insanların en şereflişine salavat getirin, ben de size dua edeyim. Çünkü ona salavat getirilerek yapılan dualar makbul olur.

⁶⁹⁹ Bu beyitler Farsça, anlamı: “Dua kuşu, Hz. Peygamber’e selam ve salavat kanatları olmaksızın semaya uçamaz. Dua, salavat ile birlikte ise tez zamanda icabet edilir.”

uslûb-ı kâdîm üzre bâl ü perin i'tâ idüp maķâm olanda ikâmet eyleyim." Pes peyk-i celîl Hâzret-i Cibrîl ol melege bu haber-i meserret efzâ-yı îşâl itdükde biñ cân u dil birle hâk-i zirâ'ate rû-mâl ide hezâr ta'zîm ve tevķîr ile Cenâb-ı Habîb'e durûd u şenâya iştigâl idüp fi'l-hâl maķâmına 'izzet ve kerâmet ile vâşıl oldu.

Faşl-ı Sâdis

Ferâyizden mâ-'adâ olan şalât üç kısma münķasimdür. Sünen ve müsteħabât ve taṭavvü'ât. Hâzret-i Risâlet- [175^b] Penâh ferâyiz gibi mevâzıbt itdügine sünen-i iṭlâķ olunur. Zîrâ sünen ṭarîķa-i meslûkeden 'ibâretdür. Ve müsteħabâtdan murâd fazîletine haber vârid olup ammâ Hâzret'den müdâvemet naķl olunmaya ve taṭavvü'âtden murâd 'abd-i münâcât-ı ilahîye rağbet idüp namâz kılmaķdır. Bu aķsâmuñ cümlesine nevâfil iṭlâķ olunur. Ammâ sünnetüñ daķı mü'ekkedesi ve ğayr-ı mü'ekkedesi vardır. Ve sünnet-i mü'ekkede olup dört rek'at olan şalâtde ikinci rek'atde taḥiyyatdan soñra şalavât du'âsı okunmamaķ gerekdür. Zîrâ mü'ekked olmağın farza müşâbihdür. Sünnet-i mü'ekkede beyân olunduğı üzre şabâh namâzından evvel iki rek'at ve öyle namâzından evvel dört rek'at ve öyle namâzından soñra iki rek'at ve aḥşam namâzından soñra iki rek'at ve yatsu namâzından soñra iki rek'at ve cum'a namâzından evvel dört rek'at namâz sünnet-i mü'ekkededür. Ve ikindi namâzından ve yatsu namâzından evvel dört rek'at namâz kılmaķ ve aḥşam [176^a] namâzından soñra altı rek'at namâz kılmaķ ve dört rek'at ḍuḥâ vaķtinde namâz kılmaķ ve teheccüd kılmaķ sünnetdür. Ve taḥiyye'l-mescid ve ba'de'l-vuzu' iki rek'at namâz kılmaķ mendûbdur ve sünnet-i mü'ekkede olmayup dört rek'at olan namâzda teşehhüdde şalavât du'âsını okumaķ gerekdür. Şalât-ı ḍuḥâyı Hâzret-i 'Alî edâ itdüğü üzre iki vaķitde iki rek'at namâz kılurlar imiş. Evvelen şems-i cihân-ârâ bir rümḥ miķdârı hüveydâ olduķda edâ iderler imiş. Sâniyen rub'-ı nehâr zamânında edâ-yı şalât iderler imiş. Birine ḍuḥâ ve birine eşref tesmiye ve iṭlâķ olunur. Ve aḥşam namâzınuñ sünnetinden soñra altı rek'at namâz kılmaķ daķı

mendübdür. Zîrâ ekser ‘ulemâ ⁷⁰⁰“ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ ” ile bu şalât-ı merķūmeyi zan itmişlerdür. Buña şalât-ı evvābîn diyü tesmiye olunur. İnşā’allāhu Te’ālā Kitāb-ı Evrād’da tafşîl olunur ve yatsu namāzınıñ farzından soñra dört rek’at namāz kılmak mendüb ve fezā’il-i bî-hisab ile maḥsūbdur.

Ve Übeyyi bin Ka‘ab ve Übādetü bin Şamet Ḥazretleri şalât-ı [176^b] mağrib ezānından soñra ikāmet-i şalât-ı mağrib olunmazdan evvel beyne’l-ezān ve ikāmetü’l-mağrib iki rek’at nāfile kırlar imiş. Ḥattā mescide dāḥil olan aşḥāb-ı kirām beyne’l-ezān ve’l-ikāme namāz kılan aşḥāb-ı ‘izāme aḥşam namāzını kıldılar mı, diyü su‘āl iderler imiş. Aḥmed bin Ḥanbel Ḥazretleri nice zamān bu namāza müdāvim olup soñra terk idüp tevābî’i terk ile lev m itdüklerinde ḥalk müşāhede itmeyüp ḥānesinde edā itmek iḥsāndur, diyü buyurmuşlardur. Ve teheccüd namāzı daḥı sünnetdür. İnşā’allāhu Te’ālā fażīleti Kitāb-ı Evrād’da tafşîl olunur. Ve eyyām-ı usbū’da rek’at-i maḥşūşa ve kırā’at-i maḥşūşa ve menşūşa ile nevāfil kılmak meşrū’dur. Bāzar günü dört rek’at namāz kılmak her bir rek’atde birer Fātiḥā ve Āmene’r-Rasūlü kırā’at eyleyen envā’-ı ḥasenāt ve ısnāf-ı meberrāta nā’il olur, diyü Ebū Hüreyre Ḥazretleri Ḥurşid-sipih, Nübüvvet-i Māh-ı Münir, Çarḥ-ı Risālet Ḥazretleri’nden naql ider. Ve bāzar gicesi yigirmi rek’at namāz kılip her rek’atinde bir Fātiḥā ve elli bir kerre sūre-i İhlāş [177^a] ve birer kerre Mu’avvezeteyn okuyup yüz kerre nefsine ve vālidesine istiğfār idüp ve yüz kerre şalāt-ı şerīfe getürüp ḥavl ve kuvvetinden müberrā olup Allāhu Te’ālā’ya ilticā idüp “Eşhedü en lā ilāhe illallāh vaḥdehü lā şerīke lehu ve eşhedü enne Ādeme şafvetu [llah]⁷⁰¹ ve fiṭratühü ve İbrāhīme Ḥalīlullāhi ve Mūsā Kelīmullāhi ve ‘İsā Rūḥullāhi ve Muḥammed^{üm} Ḥabībullāhi şalātullāhi ve selāmühü ‘aleyhim ecma’in.”⁷⁰² dise fezā’il-i bî-hisāba nā’il ve cennete dāḥil olup yevm-i kıyāmetde

⁷⁰⁰ Secde, 32/16’dan nakıs iktibastır: ” Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”

⁷⁰¹ Bu söz derkenardadır.

⁷⁰² Anlamı: “Allah’ın bir olduğuna ve onun ortağı olmadığına şehadet ederim. Ve yine şahadet ederim ki Adem aleyhisselam onun saf ve halis kulu, İbrahim aleyhisselam onun halili, Musa aleyhisselam onun kelimi, İsa aleyhisselam onun ruhu ve Muhammed aleyhisselam onun habibidir.”

amineyn ile haşır ola, diyü *İhyā'*da meşûrdur. Ve bazar ertesi irtifā'-ı nehârda on iki rek'at namâz kılup her rek'atinde bir Fâtiha ve bir Âyete'l-Kürsî okuyup ba'de'l-ferâğ on iki kerre sûre-i İhlâş okuyup on iki kerre estağfurullâh dise envâ'-ı hasenâta mâlik ve râh-ı cennete sâlik olup yevm-i kıyâmetde "Yâ fülân ibni fülân, kâ'im olup Allâhu Te'âlâ'dan şevâbuñı al." diyü nidâ olana ve gicesi dört rek'at namâz kılup rek'at-i evvelde sûre-i Fâtiha ve on bir kerre sûre-i İhlâş ve rek'at-i sâniyede sûre-i Fâtiha ve yigirmi bir kerre sûre-i İhlâş ve rek'at-i [177^b] sâlişede bir Fâtiha ve otuz bir kerre sûre-i İhlâş ve rek'at-i râbi'ada bir sûre-i Fâtiha ve kırk bir kerre sûre-i İhlâş okusa ba'de's-şalât yetmiş biñ kerre istiğfâr ve şalavât-ı şerîfe getürse su'âl itdügi hâcetini Allâhu Te'âlâ kabûl ide, diyü E'amuş, Enes Hâzretlerinden ve Enes Hâzretleri Hâzret-i Peygamber'den rivâyet ider. Şalı gün irtifâ'-ı nehârda on rek'at namâz kılup her rek'atde birer kerre Fâtiha ve Âyete'l-Kürsî ve üç kerre sûre-i İhlâş okusa yetmiş güne dek günâhı kitâbet olunmaya, diyü Yezîd Raqâşî, Hâzret-i Enes'den ve Hâzret-i Enes Hâzret-i Rasûlullâh'dan rivâyet ider. Ve gicesi iki rek'at namâz kılup her rek'atinde bir kerre Fâtihatü'l-kitap ve sûre-i İhlâş ve on beş kerre Mu'avvezeteyn okuyup ba'de't-teslîm on beş kerre istiğfâr ile on beş kerre Âyete'l-Kürsî okusa nâ'il-i ecr-i cezîl olduğı *İhyā'*da meşûrdur. Çehâr-şenbe günü irtifâ'-ı nehârda on iki rek'at namâz kılup her rek'atinde bir Fâtiha ve bir Âyete'l-Kürsî ve üç kerre sûre-i İhlâş ve üç kerre kırâ'at itse 'inde'l-'arş [178^a] yâ Allâh'uhn kavli 'ameli tekrâr ile Hâk Celle ve 'Alâ zünûbdan seni müberrâ ve zulmet-i kabr ü dîķü'l-hadidden seni mu'arrâ itdi, diyü bir melek nidâ ider, diyü İdris Havlânî, Hâzret-i Mu'âz'[dan]⁷⁰³ ve Mu'âz, melâz-ı kâ'inât olan Mefhar-ı Mevcûdât'dan nakl ider. Ve çehâr-şenbe gicesi iki rek'at namâz kılup rek'at-i evlâda bir kerre Fâtihatü'l-kitâb ve on kerre sûre-i Felâk ve rek'a-i sâniyede sûre-i Fâtiha ve on kerre sûre-i Nâs okusa Hâk Te'âlâ tabâķât-ı semâdan melâ'ik nâzil idüp şevâbını yevm-i kıyâmete dek kitâbet ideler, diyü Hâzret-i Risâlet-Penâh'dan mervîdür. Ve altı rek'at namâz

⁷⁰³ Bu ek derkenardadır.

kılup her rek'atinde ve sūre-i Fātiha ve ⁷⁰⁴“قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ” āyet-i kerīmesini okuyup ba'de'l-ferāğ “Cezallāhu Muḥammed^{en} a'nnā mā hüve ehlühū.”⁷⁰⁵ dise yetmiş yıllık günāhı mağfūr ola, diyü Ḥazret-i Fāṭıma vālide-i mā ceddinden rivāyet ider, şallallāhu Te'ālā 'alā vālidehā ve 'aleyhā. Ve penç-şenbe günü beyne'z-zuhūr ve'l-ʿaşr iki rek'at namāz kılup evvelīde bir Fātiha ve yüz kerre Āyete'l-Kürsī rek'a-i şāniyede [178^b] bir Fātiha ve yüz kerre sūre-i İhlāş okuyup ba'de'l-itmām yüz kerre Seyyidü'l-Enām Ḥazretine şalāt u selām virse envā'-ı şevāba vāşıl ve ısnāf-ı luṭf-ı İlhā'ye nā'il ola, diyü İbn-i 'Abbās Ḥazret-i Peygamber'den naql ider. Ve penç-şenbe gicesi beyne'l-mağrib ve'l-ıṣā iki rek'at namāz kılup her rek'atında bir kerre Fātihatü'l-kitāb ve beş kerre sūre-i İhlāş ve beş kerre sūre-i Mu'avvezeteyn okusa ba'de's-şalāt on beş kerre Peygamber'e şalavāt virse ve şevābını vālideynine hebā itse mürā'at-i ḥuḳūk-ı vālidini itmiş olur, diyü Ebū Hüreyre Ḥazretleri Rasūlullāh'dan naql ider. Ve cum'a günü güneş rumḥ miqdārı tūlū' itdükde vuzū'yı esbāğ idüp İmānen ve ihtisāben iki rek'at namāz kılsa iki yüz ḥasene yazılup ve iki yüz seyyi'esi maḥv oluna, diyü Ḥazret-i Rasūlullāh'dan naql ider. Ve cum'a gicesi beyne'l-mağrib ve'l-ıṣā on iki rek'at namāz kılsa her bir rek'atında bir kerre Fātihatü'l-kitāb ve on bir kerre sūre-i İhlāş okusa on iki yıl şıyām-ı nehār ve kıyām-ı leyl ile [179^a] 'ibādet itmiş ḳadr-i şevābı ola, diyü Ḥazret-i Cābir Rasūlullāh Ḥazretlerinden naql ider. Cum'a ertesi gicesi dört rek'at namāz kılup her rek'atında bir Fātiha ve üç ⁷⁰⁶“قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ” okuyup ba'dehū itmāmü's-şalāt Āyete'l-Kürsī okusa Ḥaḳ Celle ve 'Alā'nuñ sāye-i 'arşında āsūde-i ḥāl ve müreffehü'l-bāl ola, diyü Ebū Hüreyre Ḥazretleri Ḥazret'den naql ider. Ve gicesinde beyne'l-mağrib ve'l-ıṣā on iki rek'at namāz kılsa anuñçün cennetde bir ḳaşr-ı zībā binā oluna, diyü Ḥazret-i Rasūlullāh'dan Enes Ḥazretleri

⁷⁰⁴ Ali İmran, 3/26'dan nakıs iktibastır: “(Resūlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın.”

⁷⁰⁵ Anlamı: “Allah Muhammedi bizim yerimize layık olduğu şekilde mükafatlandırısın.”

⁷⁰⁶ Kafirun, 109/1: “(Resūlüm!) De ki: Ey kâfirler!”

rivāyet ider. Şalāt-ı ‘ıydın ve terāviḥ ve şalāt-ı Receb ve şalāt-ı Şa‘bān ki sünen tekrār olmasıyla tekrār olur.

Ve ‘ıyd u terāviḥ namāzaları ma‘lūm olup ammā şalāt-ı Receb ekser kütüb-i fıkhıyyede taḥrīr olunmamağla beyān olunur ki isnād ile Ḥazret-i Rasūlullāh’dan rivāyet olunan üzre bir kimesne ol ḥamīs-i recebū’l-mürecceb şā’im olup şalāt-ı ‘ışādan şoñra on iki rek‘at namāz kılop her rek‘atında üç Fātiḥa ve üç [179^b] sūre-i Qadr ve on iki sūre-i İhlāş okuyup namāzdan fāriğ olduğdan kerre yetmiş kerre “*Allāhümme ṣalli ‘alā Muḥammedi’n-nebiyyi’l-ümmiyyi.*” diyüp secde idüp secdede yetmiş kerre “*Subbūhun ḡuddusun Rabbünā ve Rabbü’l-melā’iketi.*”⁷⁰⁷ diyüp başın kaldırıp yetmiş kerre “*Rabbi’ḡfir ve’rḥam ve tecāvez ‘ammā ta’lem inneke ente’l-‘aliyyü’l-a‘zami.*”⁷⁰⁸ diyüp tekrar secde idüp tesbīḥ-i mezkūrı okuyup ḥācetini recā ide. Ḥaḳ Te‘ālā revāk ile ve cemi‘ zünübını ‘afv ide, diyü muşarraḥdur. Ve şehr-i şa‘bānuñ on beşinci gicesi yüz rek‘at namāz kılop her rek‘atında bir Fātiḥa ve yüz sūre-i İhlāş okusa veyāḥūd bu üslūb üzre on rek‘at namāz kılsa Ḥaḳ Celle ve ‘Alā yetmiş kerre ‘ayn-ı ‘ināyet-i ezelisi ile nazar ide, diyü İḥyā’da mestūrdur. Ve bu ki şalāt-ı ḥayr, diyü tesmiye olunmuşdur.

Ve ba‘zı nevāfil daḥı esbābdan lāzım gelür. Kūsūf ve ḥusūf ve istiskā ve taḥiyyata müseccā ve şükr, vuḍū’ ve şalāt-ı cenāze ezān u ikāmet beyninde olan şalāt ve menzile dāḥil ve menzilden ḥāric [180^a] olduğda kılinan şalāt gibi bunlaruñ daḥı ba‘zı kütüb-i fıkhıyyede mestūrdur. Ve menzilden ḥāric olmak murād olduğda iki rek‘at namāz kılmak ve menzile dāḥil olduğda iki rek‘at namāz kılmak medḥāle-i sū’ ve maḥrec-i sū’dan men‘ ider, diyü Ḥazret-i Rasūlullāh’dan Ebū Hüreyre ve Ebū Hüreyre’den Ebū Müslim rivāyet ider. Ve şalāt-ı istiḥāre daḥı müsnetdür. Cābir bin ‘Abdullāh, Ḥazret-i Rasūlullāh bize istiḥāre du‘āsın ta‘līm ider idi, Qur‘ān ta‘līm ider gibi, diyü buyurur. Bir kimesnenüñ mühimmi olup ḥayr u şer ne idüğü ma‘lūm olması iki rek‘at

⁷⁰⁷ Anlamı: “Münezzehsin, mukaddessin, meleklerin Rabbisin.”

⁷⁰⁸ Anlamı: “Rabbim, beni bağışla, merhamet eyle, bildiğim günahlarımdan geç, sen azizsin, azimsin.”

namāz kılup evvel rek‘atinde Fātiha ve ⁷⁰⁹“قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ” ve rek‘at-i sāniyede Fātiha ve sūre-i İhlāş okuya ba‘de’l-ferāğ “Allāhümme innī estahīruke bi-‘ilmike ve esteḳdiruke bi-ḳudretike ve es’elūke min faẓlike’l-‘aẓīmi inneke ta‘lemū ve lā a‘lemū ve tūḳaddiru ve lā üḳaddiru ve ente ‘allāmū’l-ḡuyūbi. Allāhümme in künte ta‘lemu enne hāẓe’l-emra ḥayr^{un} lī fī dīni ve dūnyāyī fe ḳaddirhū lī ve yessirhū lī ve bārik lī fīhi ve in künte ta‘lemu enne hāẓe’l-emra ṣerr^{un} lī fī dīni ve dūnyāyī ve eṣrifnī [180^b] anhū ve eṣrifhū ‘annī fe ḳaddir li el-ḥayra ḥayṣū kāne ḡümme arẓinī bihī. Allāhümme ṣalli ‘alā Muḥammedi’n-nebiyyi’l-ümmyi ve ‘alā alihi ve ṣaḥbihi ve sellim.”⁷¹⁰ diyüp du‘ā itse Allāhu Te‘ālā ol işde ḥayra hidāyet ide, diyü muṣarraḥdur.

Ve ṣalāt-ı ḥācet daḥı mendūbdur. Bir kimesnenüñ ḥāceti olsa veyāḥūd bir ḥuṣūṣda ‘aẓīm-i taẓyīḳ olunsa on iki rek‘at namāz kılup her rek‘atinde bir Fātiha ve bir Āyete’l-Kürsī ve bir sūre-i İhlāş okuyup ba‘de’l-ferāğ sācid olup “[Sübḥānellāhi’l-leẓī leḃise’l-‘izze ve ḳāle bihi]⁷¹¹ Sübḥānallāhi’l-leẓī te‘aṭṭafe bi’l-mecdi ve tekerrame bihī. Sübḥāne’l-leẓī aḥẓā külle şey’in bi-‘ilmihī. Sübḥāne’l-leẓī lā yenbaḡi’t-tesbīhu illā lehū. Sübḥāne’l-leẓī zī’l-menni ve’l-faẓli. Sübḥāne zī’l-‘izzi ve’l-kerami. Sübḥāne zī’t-ṭūli es’elūke bi-me‘āḳadi’l-‘izzi min ‘arṣike ve müntehe’r-rahmeti min kitābike ve bi’smike’l-‘aẓīmi ve ceddike’l-a‘lā ve kelimātike’t-tāmmāti’l-letī lā yücāvizühünne birr^{un} ve lā fācir^{un} en tuṣalliye ‘alā Muḥammedin ve ‘alā ‘ālī Muḥammedin ve ṣaḥbihi ve sellim.”⁷¹² diyüp ḥācetini recā itse revā ve ol dıyḳdan mu‘arrā ola. Ve ṣalāt-ı tesbīḥ daḥı mendūbdur. Haftada bir kerre veyāḥūd ayda bir kerre ṣalāt-ı tesbīḥ kılınmaḳ [181^a] müsteḥābdur. Dört rek‘at namāz kılup her rek‘atinde Fātiha ve zamm-ı sūre idüp ba‘de’l-ḳırā’at-i ḳā’im iken on

⁷⁰⁹ Kafirun, 109/1: “(Resûlüm!) De ki: Ey kâfirler!”

⁷¹⁰ Anlamı: “Allah’ım, ben senin ilminle istihare edip senden hayrı dilerim. Senin kudretinle senden güç isterim ve senin büyüklüğünün faziletinden isterim. Sen kadirsın ve ben muktedir değilim ve alim olan sensin, her bir şeyi bilirsin sen gizli olanları da fazlasıyla bilirsin. Allah’ım, bu emirde benim din ve dünyamda ve akıbet-i emrimde ve dünya ve âhiretimde bana bir hayır olduğunu bilirsin, onu bana nasip eyle ve onu benim için bereketli ve mübarek eyle. Allah’ım, salat ve selam ümmi nebi olan Muhammed’e ve onun ashabına olsun.”

⁷¹¹ Burası derkenardadır.

⁷¹² Anlamı: “Büyüklük ve kerem sahibi olan, ilmiyle her şeyi kuşatan Allah’ı tesbih ederim. Ondan başka tesbihe uygun olmayanı tesbih eylerim. Ve nimet veren ve fazilet ve kerem sahibi olanı tesbih ederim. Senin arşından gücün ve kitabından sonsuz rahmetinin ve yüce isminle ve çok çalışmakla ve eksiksiz bir sözle senden isterim. Muhammed ve ashabına salat edip benim bu hacetimi gider.”

beş kerre “Sübḥānallāhi ve’l-ḥamdülillāhi ve lā ilāhe illallāhu vallāhu ekber.”⁷¹³ diye, andan rüku‘ ide ve on kerre yine “Sübḥānallāhi ve’l-ḥamdülillāhi ve lā ilāhe illallāhu vallāhu ekber.” diye andan başın kaldırıp on beş kerre tekrar bu tesbîḥi edā ide andan secde ide yine on kerre bu tesbîḥi okuya andan secdeteyn mabeyninde on kerre okuya andan secdeye yata on kerre okuya andan sonra kâ‘im olduğda on kerre okuya cümlesi yetmiş beş ‘aded olur. Her rek‘atde böylece ide şevābı bî-nihāye ve ecir bilā-gāyedür. Her vechle beyāndan müstağnî olmağın tafşîlden ictināb idildi.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Şalāt olmuş durur çün rükn-i İslām

Şalātı eyle ihlās ile itmām

Hużū‘ ile huşū‘ ile kemākān

Şalātuñ nūrı tā ola nümāyān

Şalāt oldur ki erkān-ı tamāmet

Ola ihlās-ı kalb ile ri‘āyet

Sücūduñda gerek kalbūñde ma‘būd

Rükū‘ itdükde oldur yine maḥşūd

Çalış olmayasın merdūd u maṭrūḥ

Recā it bāb-ı cennet ola meftūḥ

Gerekdür idesin ‘aczüñi ikrār

[181^b]‘Ubūdiyyet rüsūmun ile tekrār

⁷¹³ Anlamı: “Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur. Allah’tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür. Azamet sahibi Yüce Allah’tan başkasında güç, kuvvet ve kudret yoktur.”

Dimezler pâdişâh u yâ gedâdur
Şoralar bil namâzı bî-murâddur

Seherde pister-i nâz içre yatmak
Yaraşmaz kul olana bil muhakkağ

Bu uyğudan seni bîdâr iderler
‘Ukûbetle seni bî-zâr iderler

Hulûş ile bu derde eyle tîmâr
Kıyâmet içre dil olmaya bîmâr

Şa‘âdet yâr ola dirseñ hemîşe
Şalât ile şıyâmı eyle pîşe

Bâb-ı Şâliş

Esrâr-ı zekât beyânındadır.

Esâs-ı mebânî-i dîn-i metîn ve erkân-ı divân-ḥâne-i şer‘-i mübîn olan eşyânun biri daḥı zekâtdur ki aḥkâm-ı âyet-i Qur‘ân-ı ‘Azîm vücutb-ı zekâtı ifâde ve ta‘lîm itmişdür. Huşûşan edâ-yı zekât itmeyen tâ‘ife-i tâgiyenün şamsâm-ı ‘azîmî “وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ”⁷¹⁴ a‘nâk-ı bâgiyyesini kaşam u tîğ-i abdâr⁷¹⁵ “وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ”⁷¹⁶ فَتُكْوَى بِهَا

⁷¹⁴ Tevbe, 9/34’ten nakıs iktibastır: “Ey İmân edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!”

⁷¹⁵ Tevbe, 9/34’ten nakıs iktibastır: “Ey İmân edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!”

⁷¹⁶ Tevbe, 9/35’ten nakıs iktibastır: “(Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): «İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!»”

”جَبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ“ naşş-ı ‘adālet-şi‘arıyla ol zümre-i fāsidenüñ ru’üs-ı zālîmelerini
hasem itmişdür.

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Cem‘-i direm kıлмаğa her şubh u şām

Güşîş idüp kıлма şakın ihtimām

Rûz-ı kıyāmetde eyā bî-ḥired

Māl ü menālüñden irişmez meded

[182^a] Hürmet ü hāl yoklamayub rûz u şeb

Şakladuğuñ dirhem ü dīnārı [heb]

Mālik idüp nār-ı caḥīm ile kerm

Zerre kadar kılmayup āzerm ü şerm

Cismüñe her birin idüp dāğ-ı ğam

Saña virür niçe ‘azāb u elem

Neşr: Kütüb-i mu‘teberede e‘imme-i dīn ve fuḫahā-yı şer‘-i mübīn beyān
itdüğü üzre zekātı tayyib-i ḥāṭır ile edā itmek gerekdür. [Ve şadaḫa-i fıtrı daḫı
şafā-yı ḳalble.]⁷¹⁷ Şürûṭ-ı bâṭniyye ve zāhiriyyeyi edā-yı zekātda mürā‘āt
itmek lâzımdur. Evvelen ḳalb ile farz olan zekātı edāya niyyet ve emr-i İlähî’ye
iṭā‘at itmek gerekdür. Şāniyen ḫavl-i kāmîl mürür itdükde münāsib olan tāḫir
ile fütür izḫār itmeyüp edā-yı zekāta müsāra‘at ve tamām-ı şavmda şadaḫa-i
fıtrı ‘acele ile edāya ‘azīmet itmek gerekdür.

Ma‘lûm erbāb-ı ‘ulûm der ki vācibāt-ı şer‘-i ḳavim üç ḳısma taḳşīm
olunmuşdur. Ḳısm-ı evvel ta‘abbüd-i mahzdur ki i‘tirāza maḫal ve ḫuzûz-ı

⁷¹⁷ Burası derkenardadır.

nefsāniyyeye makarr degildir. Meşelâ hacc-ı şerîfde remy-i cemre gibi. Zîrâ taşuñ ol maħalle vusûlünde aşlâ haṭâ mevcûd degildir. Şer'üñ maḳşûdı bu maħâlde 'ubûdiyyet ve ruḳıyyeti ikrâr [182^b] eylesün, diyü 'abd-i 'amel ile bir fi'le ibtilâdur ki ma'nâsı idrâk olmaz. Ma'nâsı idrâk olunsa ṭabî'-i beşerî aña müsâ'ade idüp itmâm-ı emr-i ma'bûda ḥulûş-ı izhâr olunması maḳşûr olur. Bî-muḥaḳḳaḳdur ki remy-i ḥacer emr-i ma'bûd ḥaḳḳını îfâ için olup ma'nâyı iḥrâ vâsiḱün degildir. Zekât gibi zîrâ kendi mâlını iḥrâc mücerred-i ta'abbüd ve ma'nâ-yı istirkâḳa ikrârdur. Ve ṭaraf-ı muḥtâca edâ itmek ol faḳîri îgnâ itmek cihetiyle vech ma'ḳûldür. Gerçi bu kısım iki ma'nâyı câmi'dür. Ammâ ma'nâ-yı daḳîḳ ve bende-i dirineye ḥaḳîḳ olan ma'nâ-yı mücerred ta'abbüd ve istirkâḳ ma'nâsı 'ale'l-ıtlâḳ derûn-ı dilden iḥrâc itmeyüp ta'abbüde îşâr-ı zekât ile îgnâ-i muḥtâcın itmek gerekdür.

Ve zekâtı birkaç nefer faḳîre ve miskîne virmek efdaldür. Faḳîr oldur ki kesbe-i ḳudreti olmayup ḳuvvet-i yevmiyyeye ve kisveye mâlik olmaya ve miskîn oldur ki ḳuvvet-i yevmiyyeye ve kisveye mâlik olup kesbe ḳâdir olmaya [183^a] ve mücerred su'âl kesb degildir. Ve kâsib daḥı âletle kesb itse penbe-düzî gibi faḳîrden ḥalâş ve muḥtâc-ı âlet olan kesb şâhibini meskenden iḥrâc itmez. Zîrâ anı bey' itmek şer'an lâzım olmak ki ḳadr-i kifâyet anuñla ta'ayyüş ide. Aşl-ı sâlik ṭarîḳ-i âḫiret olan bende-i bî-ḳudrete lâzım olan âdâb-ı zekâtı ri'âyetdür. 'İbâdet-i bedeniyyeden degil iken mebâni-i İslâm olmaḳda olan nûkte'i tefekkür itmekdür. Ma'lûm ola ki kelime-i şehâdeti tekellüm itmekle ferdâniyyet-i ma'bûd bi'z-zât maḳşûd olduḡı ma'lûm olur. Ammâ derece-i muḥabbet ve rütbe-i 'ubûdiyyetde ḳalile'l-cudûy olduḡı zâhir ü hüveydâdur. Sikke ḳabûle lâyıḳ olmaḡa 'ıyâr-ı zer muḥabbeti i'tibâr-ı meḥakk-ı imtiḥâna sormak ile olur ve eşref-i imtiḥân müfâraḳat-i emvâldür. Zîrâ insâna maḥbûbdur, cihet-i ta'ayyişe sebep mergûbdur. İmdi taşdîḳ-i lisânla olan ḥâle-i cinānuñ muvaffaḳiyeti maḥbûbını ikrâz vallâhi bezel idüp ser-efrâz olmaḳ ile olup [183^b] müsteḥaḳ-ı riyâz-ı rızvân ve sebep-i duḡûl-i cinân olur.

Bu ma'nâyı Hâzret-i Hâk Celle ve 'Alâ'nuñ ⁷¹⁸ "إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ" āyet-i 'azîmesi meş'urdur. Ammā ekşer müfessirîn tefsîri üzre murād likā-i Rabb-i 'İzzet'e müştāk olup nefis-i nefsinî fî-sebîlillâh cihâdda 'ale'l-ıtlāk bezel iden mücâhidîn ve şühedâ ve gâzâtdur, diyü muşarrahdur. İnsân za'îf-i cân naḥfini bezel itmekden emvâlin taşadduk itmek ehvendür.

İnsân, bezl-i emvâlde üç kısma münkasımdur. Kısım-ı evvel, tevḥîdde kâmil ve şâbit-ka-dem ve 'uhûdî-i îfâda levâzım-ı 'ubûdını şâbit ve râsiḥ-dem olup cemî' emvâlini bezl idüp dirhem ve dinâr iddiḥâr itmeyüp zekât-ı lüzûmundan ibâ idendür. Bu ṭâ'ifeden bir kimesne iki yüz akçede ḥavî-i kâmil-i mürûrından soñra zekât ne miqdârdur, diyü su'âl olunduğda ḥükm-i şer' ile kadri ma'lûmdur. Ammā bize münâsib olan cemî' mâlî bezl itmekdür, diyü cevâb virmişdür.

Nazm:

[Müfte'îlün müfte'îlün fâ'îlün]

'Ârif iseñ kıl bu sühândan kıyâs

[184^a] Cem'-i menâl itmege meyl eyleme

Mâl ne durur cîfe-i bî-i'tibâr

Ṭıfl-ı dilüñ mâle ṭufeyl eyleme

Neşr: Hâzret-i Ebû Bekr raḍıyallâhu 'anh cemî' mâlını taşadduk itdükde

⁷¹⁹ "الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى" va'd-i luṭfına mazḥar olup ḥaḳḳında Hâzret-i Ḥayru'l-

Beşer ⁷²⁰ "فا لصديق وفا بتمام التصديق فلم يمسك سوى المحبوب عنده وهو الله ورسوله" buyurmışdur.

Kıṭ'a:

[Müfte'îlün müfte'îlün fâ'îlün]

⁷¹⁸ Tevbe, 9/111'den nakis iktibastır: "Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (onlar) Allah yolunda savaşarak öldürürler ve öldürülürler. Bu, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da verilen gerçek bir vaaddir. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse O'nunla yaptığınız alışverişe sevinin. Bu en büyük başarıdır."

⁷¹⁹ Leyl, 92/18: "Temizlenmek üzere malını hayra veren"

⁷²⁰ Murtazâ ez-Zebîdî, İthâfû's-Sâdeti'l-Müttakîn 4/105.

‘Âkil iseñ cûd u seḥā kıl işüñ
Cem‘-i menāl itmege kılma ṭama‘

Māl ile faḥr eyleme ol dūrbīn
Eyle maḳāmuñ ḥarem-i *men ḳanā*⁷²¹

Neşr: Kısm-ı şāni muvāḳıt-ı ḥācete murāḳıba idüp merāsım-i ḥayrāta muntazır olup iddiḥārdan murādı ‘alā ḳadrü’l-ḥācet infāk ve Ḥazret-i Ḥaḳ muḥabbete mesā’in ü eytāmı ve ibnü’s-sebīl ve sā’ilini infāk iden erbāb-ı emvāldür. Ve bu zümreyi ‘ale’l-ıtlāk⁷²² وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ” āyet-i kerīmesi tevḳīr ve envā‘-ı luṭf ile tebşīr ider.

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]
Māl ü menāl ādeme virmez kemāl
Cûd ile durur nūr-ı erbāb-ı ḥāl

Cûd u seḥā pīşe ḳılan dā’imā
Âḫir olur mazḥar-ı feyz-i Ḥudā

İtme şaḳın buḥli bu emvāle sen
[184^b] Olma şaḳın ğurre bu aḥvāle sen

Neşr: Ve kısm-ı şāliṣ edā-yı vācibe ḳaşr idüp ancaḳ emvālinüñ zekātını edā idendür ki eḳall-i merātīb-ı aşḫāb-ı emvāldür. Zīrā māle kemāl-i muḥabbetden ve aḥrete za‘īf-i meylden nāşī ve farṭ-ı necliden şādırdur. Zekāt şıfāt-ı necli izāle idüp bezel-i māle mu’tād olmağla şafvet-i fevād-ṭārī olur. Zīrā māl insānuñ maḥbūbıdır. Mefāriḳte nefsinı ḳahr ile inḳiyād itmege sebep-i i’tiyād idüp şaḳını ḥabṣ ü necl-i muḥlikden taḥḥīr ider. Miḳdār-ı taḥḥīr, bezel-i mālde

⁷²¹ “عز من قنع زل من طمع” Anlamı: “Kanaat eden aziz, tamah eden zelil olur.” Muhtelif kaynaklarda Hz. Ali’ye isnat edilen bir söz.

⁷²² Bakara, 2/3’ten nakıs iktibastır: “Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.” Enfal, 8/3; Hac, 22/35; Kasas, 28/54; Secde, 32/16; Şura, 42/38.

teḳallül ve teḳşire ve ḥīn-i iḥrâc-ı zekâtıda sürür ve ḥīn-i bezelde ferâḥ-ı bî-fütûra göredür. Ve Ḥaḳ Celle ve ‘Alâ’nuñ ni‘am-ı kāmîle-i mâliyye ki ‘aṭiyye-i seniyye-i ilâhîyedür. Anuñ şükri bir faḳîr ü muḥtâc-ı ve bir zelîl ü acı gördükde kendi ḥazîne-i ḡaybdan iḡnâ olduḡına tefekkür idüp ḥamd ü şenâ Ḥazret-i Ḥudâ taḳdîmiyle zekât-ı mâl-ı aña edâ ve ol ḡarîb-i ḍıyḳe’l-ḥâli mesrûre’l-bâl itmekdür.

Meşnevî:

[Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün]

Böyle durur kâr-ı kerem küsterân

Böyledür âyîn-i sühen-perverân

Naḳde dil ü cānı virirse hemîn

[185^a] Ğussa çeküp olmaya çîn ber cebîn

Neşr: Niteki şıḥḥat-i bedeniyyenüñ şükri ‘ibâdet-i bedeniyyedür. Ve vaḳt-i edâda lâzım olan ta‘cıldür. Emr-i Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet’e imtişâle raḡbet ve ḳulüb-ı fuḳarâya îḳâ‘-ı meserrete bir sâ‘at evvel müsâra‘at[dur]⁷²³. Zîrâ ‘avâyık-ı zamân ve teḳallibât-ı melvân mâni‘-i ḡayrât olur, dimişlerdür ki fi’t-tâḥir-i âfât ki iḥrâc-ı mâl ve taṣadduḳ-ı ḡaṭıra-i ḡuṭûr idüp dâ‘iyye-i ḡayr zuhûr ide. Lime-i mülk idüḡi bî-reyb ü şekdür. Lâyık olan ḳalbe ḡuṭûrı ile zekât ve şadaḳanla zuhûrı tev’em ola.

Meşnevî:

[Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün]

Zevḳ-i ḡınâ bezl-i diremdür hemân

Cem‘-i direm mâye-i ḡam bî-kemân

Dirhem ile dirhem olup ehl-i dil

‘Āḳıbeti hem görünür muttaşıl

⁷²³ Bu ek derkenardadır.

Nesr: Ve meh-mā-emken vaqt-i edā-yı zekātı efḍal evḳāte müşādife itdürmege mücāhede itmek gerekdür. Şehr-i muḥarreme'l-ḥarām gibi ki evvel-i sene-i İslāmiyye'dür veyāḥūd şehr-i ramazāne'l-mübārek gibi ki Ḥazret-i Nebī a'zam ve efḥam şallallāhu 'aleyhi ve sellem şehr-i ramazānda ecvedü'n-nās olup riḥ-i mürsele gibi bir şey [185^b] imsāk itmedükleri mervīdür. Ve ramazān-ı şerīfde fazāilet-i leyletü'l-ḳadr muḳarrerdür. Ve şehr-i zıl-ḥicce gibi ki müştemel ḥacc-ı şerīfdür. Efḍal-i eyyām-ı ramazān 'aşer-i āḥir ve efḍal-i eyyām-ı zı'l-ḥicce 'aşer-i evveldür. Ve münāsib olan vaqt-i edāda ketum ve esrār-ı şedīddür ki riyā ve süm'adan berī ve ba'īd ola. Zīrā Ḥazret buyurur ki “أفضل الصدقة جهد المقل إلى فقير في سر”⁷²⁴ u ḥasenātdan idüğini tafşıl ü i'lām itmişlerdür. Evvelen aḥfā-yı şadaḳadur. 'Abd-i za'īf sırta bir 'amel-i ḥayr işleye Ḥazret-i Ḥaḳ sırda kitābet ider ve ḥayr-ı 'ameli izḥār itse Ḥazret-i Ḥaḳ mertebe-i sırdan şahını zuḥūra naḳl idüp zāhirde kitābet ider. Eger taḥdīs idüp edā itdüğü zekāt ve i'tā itdüğü şadaḳayı söyleye sırta ve 'alā niyyete kitābetden iḥrāc idüp riyā ve süm'a, diyü taḥrīr ider, diyü ḥadīs-i nebevīde vārid olduğı İḥyā'da tebyīn ve taḳrīr olunmuşdur.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Ġafleti ḳo kibr ü riyādan şaḳın

Şıdk ile ol vāşıl-ı genc-i merām

[186^a] Kibr ile terk it heves-i bid'ati

Rāh-ı şadāḳatde olup ḥoş ḥırām

Nesr: “Bir kimesne taşadduḳ idüp şol mertebe ihfā ide ki sağ eli virdüğünü şol eli bilmeye. Ol kişi zıll u sāyeden 'arī olan yevm-i ḳıyāmetde zıll-ı 'arşda ḳarār ide.”⁷²⁵ diyü ḥadīs-i şerīfde vārid olduğı İḥyāu 'Ulūm'da meşṭürdür. Zīrā sırta zülāl-i taşadduḳ nār-ı ğaḍab-ı ḳaḥhar-ı muṭlaḳı itfā itdüğü muḥaḳḳaḳdur.

⁷²⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 3/412, no: 15401.

⁷²⁵ Buhārī, **Sahīh-i Buhārī**, Ezan, 36, no: 660; Zekat, 16, no: 1423; Müslim, **Sahīh-i Müslim**, Zekat, 91.

Fā'ide-i ihfā 'ayn-ı 'ıyādat-ı mālīyyeyi süm'a ve riyādan hālāş ve kālīb-i ihlāşa sebk ile sikke-i ihtişāşa lāyık itmekdür. Bu ma'nāyı hadīs-i şahīh mü'eyyed-i şarihdür ki ⁷²⁶“ قال صلى الله عليه وسلم لا يقبل الله من مسمع ولا مرء ولا منان ” buyurmuşdur ki Hāḡ Celle ve 'Alā esmā' idüp racülden şadaḡayı ḡabül itmez. Ve daḡı riyā ḡaşdına ifā olunan şadaḡa maḡbüle olmaz ve daḡı minnet ile taşadduḡ itmek rütbe-i ḡayra vāşıl olup ḡurbet-i Hāḡ ḡāşıl olmaz. ⁷²⁷“ لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى ” emr-i cihān-muḡa'ından zāhir ü hüveydādur. [186^b] Vāḡı'a murād-ı taşadduḡdan taḡarrüb-i Rabbü'l-'ibād olıcaḡ maḡal imtinān olmaduḡı nümāyāndur. İhsān itdüḡüñ faḡır gerekse memnün olsun gerekse izḡār kesriyle maḡzün olsun muḡsinān ol ḡarafdan rüy-ı gerdān olup ḡulūş-ı cinān ile taḡarrüb-i Rabb-i menān recāsında püyān olmaḡ gerekdür.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Kılmayıcaḡ şıdḡ ile sen şarf-ı māl

N'olmuş olur devlet-i dehre [bu] māl

Dergeh-i Hāḡḡı ḡoyup ey nā-be-kār

Māl nedür kim idesin ihtikār

Neşr: Hāḡıḡatde menn ve āzāde meşāyih-i 'ulemā ittifāḡ itmişlerdür. Ba'zılar menn-i şadaḡasını tezḡır idüp edā-yı şadaḡayı izḡārdur, dimişler ve ba'zılar menn-i 'aḡā ile istiḡdām ve tevḡır ve faḡır ile tevbīḡ ve ta'yīr itmekdür, dimişler. Ve ba'zılar 'aḡā ile tekebbür itmeḡe menn ve faḡır ve meskenetle faḡıri zecr itmeḡe ezā-yı ıtlāḡ itmişlerdür. Ma'lüm ola ki menn, şıfāḡ-ı aḡvāl-i ḡalbden olup lisān u cevāriḡ üzre mütefarri'dür. Zīrā insān nefsinı maḡsen ü men'am ḡörüp faḡıri men'am-ı 'ulyā ve maḡsen-i ilyā ḡörmek ḡalbden cevāriḡa [187^a]

⁷²⁶ Beyḡâkî, **Şuabu'l-İmân**, 2/381, no: 1096.

⁷²⁷ Bakara, 2/264'ten nakıs iktibastır: " Ey İmân edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadıḡı halde malını ḡösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doḡru yola iletmez."

şudür iden ma'nâdur. Ammâ haqîkat-i hâlde minnet fakîr tarafındadır. Zîrâ nârdan necât ve neclden hâlâş fakîrûn şadaqayı kabûlüyle olur. Eger fakîr kabûl itmese nârdan necât mümteni' olur idi. Bu taqdîrce minnet fakîr tarafından olduğu muqarrerdür. Haq kabşında keffe-i fakîr Hazret-i Mülk-i Kadîr'den nâ'ib olur. ⁷²⁸“إن الصدقة تقع بيد الله عز وجل قبل أن تقع في يد السائل” hadîs-i şerîfi muqtezâsınca muhaqqakdur ki şadaqa Allâhu Te'âlâ'nun yed-i kudretine vâki' olur. Sâ'ilun yedine vâki' olmazdan muqaddem, diyü hadîs-i mârrü'z-zî[krde]⁷²⁹ muşarrahdur.

İmdi fakîr Haq Celle ve 'Alâ'nun yed-i kudretinden olur imiş. Bu taqdîrce minnet eylemek 'ayn-ı cünûn idüğü muqarrerdür. Ma'a-hâzâ vücûb-ı zekâtta olan ma'nâları ki muhabbetullâhı ızhâr ve rezâlet-i neclden nefsinı tahtîr ve teşkirâ-i bezel-i mâl idüp ziyâde mâl taleb itmemek için olan şadaqada ma'tî ile kabz-i mâbeyninde mu'âmele mün'adim olur. Yâ nice nefsi muhsîn ve fakîri muhsîn-i ileyh görmek mutaşavvurdur. Bu ma'nâ-yı bâtnî cevâriha-i muqaşşer olup şadaqa [187^b] virdüğünü söylemek gibi ve şükr-i du'â ile fakîrden mükâfât taleb itmek gibi ki bunlar şemerât-ı minnetdür. Ezâdan murâd zâhiren ta'yîr ve tevbîh ve huşûnet-i kelâm-ı ızhâr ile hetk-i setr-i 'arz-ı fakîr idüğü şarîhdür. Bu ezânun mebnî'i iki emrdür. Biri mâlını kendiden ihrâc itmegi mâle muhabbetden kerih görmekdür.

Kıt'a

[Müfte'îlün müfte'îlün fâ'ilün]

Teşne olup açma zülâl-i şama'

Bâğ-ı dile dikme nihâl-i şama'

Bâğ-ı kanâ'atde [o] gül fakr pes

Oldı o gül-zâre şama' hâr u has

⁷²⁸ Anlamı: “Verilen sadaka sailin eline geçmeden evvel Allah'ın eline geçer.” Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 5/168, no: 3249.

⁷²⁹ Burası derkenardadır.

Qādir iseñ hār u ḥası dūr kı
Gülşen-i ikbālلی ma‘mūr kı

‘Ākıbet-i māl-i nedāmet durur
Āyīne-i ḳalbe kudūret durur

Neşr: İkincisi faḳīrden mālı ḥayr fehmi itmekdür. Zīrā faḳīr mālā muḥtāc olmağın māl faḳīrden bedāhat-ı nazarda iḥsān olur. Bu ma‘nāların ikisiyle cehl-i maḥz u ḥamḳ şarfdur. Mālı mülkinden iḥrāc idüp muḥtāca teslīm itmegi geriye görmek cehl-i maḥzdur. Zīrā bir aḳçeye on aḳçe gelmek muḳābelesinde şarf itmegi geriye görmek ‘aḳldan dūrdur. Ḥuṣūşan māl ki fānīdür, anuñ muḳābelesinde rızā-i İlāhī cālīb [188^a] ve şevāb-ı āḫirete ṭalīb olup muḳābelede cennet mev‘ūd ola ki bāḳīdür.

Meşnevī:

[*Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün*]

Nedür māl ki aña meyl ide ‘āḳıl
Me‘āl-i māluñ olur belki zā’il

Şaḳın sen mālā mā’il olma zinhār
Taşadduḳ kı anı olma ṭaleb-kār

Sa‘ādetdür ki māl ile alalar
Ḥudā’dan cenneti sürüp şafālar

Neşr: Ve faḳīr mālā muḥtāc olduğı cihetden mālı ḥayr-ı fehmi itmek maḥz-ı ḥamāḳatdür ki faḳīrün ğani üzre faẓīleti ma‘lūm ve ağniyānuñ ḥatırı meczūmdur. Esānīd-i şaḫīḥa ile ma‘lūmdur ki fuḳarādan şāliḥā-yı ağniyā beş yüz yıl soñra cennete dāḫil olması ḥadd-i tevātire vāşıl olmuşdur. Emvāl-i

ekşer ve erzāk-ı evkār olan hāḳḳında Ḥazret-i Peyğamber ⁷³⁰” هم الأخسرون ورب الكعبة” buyurmuşdur. Ya’nî “Ka’be’nüñ Rabb’i hāḳḳı içün mālî ekşer olan zümre ḥā’ib ve ḥāsirdür.” dimekdür.

Meşnevî:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Zerre kadar mālına mağrūr olan

Faḥr idinüp mālına mesrūr olan

Niçe zamān cev̄r ile zellet çeker

Tā ebedi bār-ı nedāmet çeker

Neşr: Bu taḳdīrce faḳīr istiḥḳāre müsteḥāḳ olmaz. Belki ḡanī faḳīre ḥizmetkār ta’yīn [188^b] olunup ḳadr-i ḥācetden ziyāde emvālünün zekātını faḳīre virmege ilzām olunmuşdur. Ḥuṣūṣan faḳīr iltizām-ı meşāḳḳat ve taḳlīd-i mezālīm-i ra’iyyetden berīdür. Ḡanī sebeḳ tekeşşür-i emvāl-i fikr ve tedbīri ile ve ḥarāset-i nuḳūd-ı mevcūda taḳayyüdi ile dilḡır olup ba’d-e’l-mevt i’dā ve iḥbāsı alan ve talan itmesi muḳarrer ve nümāyāndur.

Ey sālīk! Rāh-ı ḥāḳīḳat bu daḳāyık-ı laṭīfe-i ma’lūmuñ olduḳda menn ve ezāya maḥal ve maḳar ḳalmaduḡı zamir-i enver ve ṭabī’-i ḥāḳāyık-ı perver ki muttaḳı olup ḥāḳīḳatde faḳīr ve sāl-ı ḡanīye maḥsendür ki şadaḳasını aḥz itmekle maḫḫar-ı va’d-i Rabb-i Celīl olur. Ḥattā ekşer muḳarrabın faḳīrün öñüne ḳā’im olup ḳabūl-i şadaḳayı recā ve ba’zıları faḳīrün elini eli üstüne gelsün, diyü avcun açup şadaḳayı ifā iderler imiş. Ve münāsib olan muḳābeledede du’ā istid’ā itmemekdür. Zīrā mükāfāta şebīḥ olmaḡın vech-i vecīḥ degildür.

Ḳıṭ’a:

[Mefā’ilün mefā’ilün fe’ülün]

⁷³⁰ Buhārī, **Sahīh-i Buhārī**, Zekat, 4, no: 1407; Müslim, **Sahīh-i Müslim**, Zekat, 30.

Saňa ihsân-ı māl iden Hudâ'dur

Haķikatde odur ol māle mālîk

Anuñ mālun taşadduk itmek ile

[189^a] Mükâfât umana derler mi sâlik

Neşr: İmdi menn ü ezâyı refi'a çäre-i ma'ânî-yi mezkûreyi fehmi idüp tevâzu' ve tezlîl ile şadâkayı edâ itmekdür. Muķarrabin mertebe-i ahfâda mübâlağa idüp şadâkayı kabz iden mu'tâdan bî-haber olmağa sa'î ve kûşîş itmişler. Ba'zılar a'mānuñ yedine şadâkalarını i'tâ ve ba'zılar nâ'im olan faķîrün şevbine ilkâ idüp ve ba'zılar faķîrün mevzu' ve maķarrına żarâfetle remy itmegi revâ görmişlerdür. Ve ba'zılar bi'l-vekâle edâ itmegi evlâ görmişlerdür. Zîrâ şadâkayı kabz olan faķîr u miskîn-i mu'tîyi adem-i 'irfân ile cây-ı imtinân eylemeyüp maħall-i riya olmaduğı nümâyândur. Zekât ve şadâkadan maķşûd şöhret olıcaķ 'ameli ihâta itdüğü muķarrerdür. Şıfât-ı necl-i 'akreb olup kabrde ledğ itdüğü muhaķķaķdur. Ve şıfât-ı riya sa'bân olup kabrde istirâhatin berbâd idecegi *İhyâ'* da meşûrdur. İnşâ'allāhu Te'âlâ maħallinde beyân olunur.

Ba'zı 'ulemâ-i ma'rifet-unvân ifâyı şadâka ve zekâtta i'lân itmegi câ'iz görüp 'alâniyye müteşaddık [189^b] olan merâtıb-ı tevvâba hâ'iz olur, dimişlerdür. Ve mebânî-i binâ-i i'lânı ⁷³¹”وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ” sırta ve 'alâniyyete emri cihân-ârâsıyla te'sîs ve teşyîd ⁷³²”إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ” ⁷³³”وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا” ile teşyîd itmişlerdür. Ammâ iki şartı ri'âyet idüp evvelen ķalbi dâ'iye-i riyaadan şıyânet idüp sâniyen nâs-ı terğîba-i i'tâyâ himmet ve hulûş-ı niyyet idüp ğurûrdan ihtirâza 'azîmet itmek gerekdür.

Meşnevî:

⁷³¹ Munafikun, 63/10'dan nakıs iktibastır: " Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam! demesinden önce, siz verdiğimiz rızıktan harcayın."

⁷³² Bakara, 2/271'den nakıs iktibastır: " Eğer sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıktan verirsiniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir."

⁷³³ Duha, 93/10: "El açıp isteyeniyi de sakın azarlama."

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Gelse bu esnāda aña bir ğurūr

Hātırı kılsa tekebbür-i huṭūr

İzzet umarken irişür miḥnete

Devlet ümīd eyler iken zillate

Eski yerinden daḥı mehcūr olur

Haşre dek iblīs gibi dūr olur

[Nesr:] Ve münāsib olan şadaқа-i istiṣḡār idüp 'azīm görmemek gerekdür. 'İndet'-taḥkīk Hāllāk-ı kevn u mekân içün i'tā olunan eşyā dünyā ve mā-fihā ise nefsü'l-emrde ḥaķīrdür. Ve şadaқа-i 'azīm görmek 'ucb irās ider. Her tāt ki şaġīr 'add olunsa 'indallāh kebīr olur ve her zerre' ma'şiyet ki 'azīm 'add olunsa 'indallāh şaġīr olur, diyü muşarraḥdur. [190^a] “Lā şaġīrate me'al isrāri ve lā kebīrate me'al istiġfāri.”⁷³⁴ bu ma'nāyı iş'ār ider.

Emr-i ma'rūf üç nesne ile tamām olup kemāle maşruf olur. Evvelen şadaқayı şaġīr 'add itmekdür. Zīrā zekāt māl-i māle nisbet ile şey'-i yesīr iken anı isti'zām itmek ḥaṭā-yı maḥz olduğında kelām olmaduğundan kat'a nazār 'inde't-taḥkīk me'aṭı Hāzret-i Hāķ Sübhānehū ve Te'ālā olup māl ve emlāk ve ezrāk 'aṭā-yı Hāzret-i Hāllāk olup cümlesi Rabb-i 'İzzet'üñdür ki ['inde't-taḥkīk]⁷³⁵ seni bezle muvaffaķ itmesi 'azīm-i ni'met olup minallāhi Te'ālā'ya sezā-vār iken lāyık olan her ne ile şadaқа iderseñ ḥayā 'ārız olup şadaқа itdüğim şey' ḥaķīrdür. 'Acabā rütbe-i ḳabūlde cāygīr olur mı, diyü münkesir-i ifā-yı zekāt itmekdür.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

⁷³⁴ Anlamı: “Küçük günah ısrar ile küçük olarak kalmaz, büyük günah da istiğfar ile büyük olarak kalmaz.”

⁷³⁵ Bu ifade derkenardadır.

‘Arif iseñ hâliş idüp niyyeti

Eyleme da‘vâ-yı enāniyyeti

Sāye gibi sen dañı hāk it serüñ

Genc gibi künc-i meğāk it yerüñ

Neşr: Şāniyen ta‘cīl-i zekātdur ki infā-i zıkr-i mürūr itmişdür. Ve şālisen serdür ki tafşīli ‘ubūr itmişdür. Ve münāsib olan aṭyeb mālından taşadduk [190^b] itmekdür. ⁷³⁶”لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ” āyet-i kerīmesi mukteżāsınca

aṭyeb ve eḥabb olandan taşadduk efḍal ve insīdür. Ve māl-i ḥelāl ki aṭyeb emvāldür. Taşadduk ve zekāta maḥşuş gerek idügi ⁷³⁷”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ

طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ” āyet-i kerīmesiyle menşüşdur. Münāsib olan şadaḳayı maḥalline

īşāle-i mücāhede itmekdür. Evvelen ticāret-i āḥiret için dünyādan i‘rāz iden etkıyāya şadaḳā itmek münāsibdür. Müttakīler ta‘āmını ekl idüñ ve ta‘āmuñuzı müttakī ekl itsün, diyü Peyğamber buyurmuşdur. ⁷³⁸”لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ

”تَقِي وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِي” ḥadīs-i şaḥīḥdür. Zīrā müttakī ta‘ām tenāvüli ile taḳvāya

isti‘ānet ider. Mu‘ṭī dañı ta‘ate şerik olmaḳ olur. Bir ḥadīs-i şerīfde dañı ⁷³⁹”اطعموا الاتقياء” buyurulmuşdur. Ba‘zılar ehl-i ‘ilm ve tālib-i ‘ilme şadaḳa

virmeḳ münāsibdür, dimişler. Zīrā ba‘de’n-nübüvve maḳām-ı ‘ilmden efḍal maḳām yokdur. Münāsib olan ehl-i ‘ilme taşaddukdur. Zīrā ta‘allüm ve ta‘līme fi’l-cümle ğınā ile refāhiyet ḥāşıl olur, [191^a] diyü İbn-i Mübārek’dan menḳüldür. Ve ba‘zılar şol kimseye şadaḳa virmeḳ münāsibdür ki taḳvāda rāsiḥ dem ü tevḥīdde şābit ḳadem olan ‘aṭā-yı ḳabz itdükde vāhibü’l-‘aṭāya olan Ḥudā-yı bī-hemtāya şükr ü şenā idüp ni‘met-i Ḥudā’dan bilüp vāsıtaya

⁷³⁶ Ali İmran, 3/92’den nakıs iktibaştir: ” Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça «iyi»ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.”

⁷³⁷ Bakara, 2/267’den nakıs iktibaştir: ” Ey İmān edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır.”

⁷³⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 3/38, no: 11337.

⁷³⁹ İbn Hibbân, **Saḥīh-i İbn Hibbân**, 2/381, no:616.

nāzır olmaya. Zīrā ni‘metullāhdan ğayrıdan bilmek ıķuşūr-ı tevĥiddendür. Vāsıta-i Hāk Celle ve ‘Alā’nuñ teşĥiri ile müsahĥir idüĝi zāhirdür. Hāzret-i Hāk devā‘-i fi‘l-i i‘tā-yı mu‘tīnūñ üzerine teslīṭ ve muķarreb bendelerine i‘tā itdükde envā‘-ı sürūr ile tenṣīṭ itmiṣdür. ‘İnde‘l-ĥaķīķ mün‘im-i Hudā-yı zı‘l-kirām idüĝi muķarrerdir. Hattā Hāzret-i Lokman oĝlına “Hāzret-i Allāh ile senūñ mā-beynūñde mün‘im taṣavvur eyleme.” diyü naṣīḥat itmiṣdür.

Nazm:

[Mefāilün mefāilün feülün]

Hudā’dan bil ne ni‘met kim bulursan
Hudā’dandur ne iḥsān kim görürsen

Ne daḥli var durur insānuñ aña
Hudā’dur eyleyen iḥsānı saña

Hudā fa‘āl-i muṭlaķken irāde
Ne daḥli ola insānuñ ‘aṭāde

Neṣr: Ammā ‘aṭāyı ķabūl iden faķīr medḥ ü ṣenā ile mu‘tīyi tevķīr ve yāḥud ḥīn-i iḥsānda ‘aṭādan ferāĝat itdükde bed-du‘ā ile zımme cesāret [191^b] itmek za‘īf ü ĩmāndandur. Hāzret-i Rasūlullāh fuķarāya ma‘rūf irsāl idüp resūle ‘inde‘l-aḥz her ne söylerlerse ḥıfz eyleyüp kendilere naķl itmek emr idüp ba‘de‘l-‘ūd su‘āl itdüklerinde ba‘zı ma‘rūfı aḥz itdükde ḥamd ü sipās ḥālīķ-ı cinn ü nāse zıkr ideni unutmaz ve ṣükr ideni zāyi‘ itmez. Ba‘zı ma‘rūfı aḥz itdükde “Yā Rabbi! Beni ferāmūṣ buyurmaduñ ve baña daḥı zāt-ı bī-hemtāñı ferāmūṣ itdürme.” didüklerini rasūl gelüp Hāzret-i Rasūlullāh cenābına aḥbār itdükde kemāl-i mertebe mesrūr ve ‘aṭā-i i‘tā itmeyene bed-du‘ā itdükleri mün‘akis olduķda meksūr olduķları ekṣer kütübde meṣtūrdur. Yed-i iḥsānı Rabb-i menāndan bilmek gerekdür. Ve ṣükrini Rabb-i muḥsine itmek gerekdür. Hāzret-i ‘Āiṣe raḍıyallāhu ‘anhānuñ iftirā itdüklerinde berāt-ı zımmetlerine āyet-i ‘aẓīme nāzile olup Hāzret-i ‘Atīķ raḍıyallāhu ‘anh “Yā ‘Āiṣe, Hāzret-i Rasūlullāh’uñ rikāb-ı sa‘ādet-i maķrūnını taķbīl eyle.” didükde

“Allāhu Te‘ālā Hāzretine hamd ü şenā eyledüm. [192^a] Bu huşuş için Rasûl-i Hudâ’nuñ rikâb-ı ‘izzet-i mâ-beyni telşîm itmeme.” diyü buyurmuşdur. Ve bu huşuşı Hāzret-i Risālet-Penāh istihsān itdüğü bî-iştibāhdur. Ekser ‘ulemā şol kimesneye şadağa virmegi revā görmişlerdür ki ehl-i mürüvvetden olup fakr u fākeden şikāyet ve derd-i derünü hikāyet itmeye ve niçe ni‘mete vāşıl olup huzūz-ı nefsanıyye hāşıl iken ni‘meti zā’il olduğda ‘ādeti bâķī olup cilbāb-ı taḥammülüyle ta’yîş eyleye. El-ḥaḳ ol kişi mā-şadaḳ āyeti ⁷⁴⁰“يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ” olup “İrḥamū ‘azīze ḳavmⁱⁿ zelle”⁷⁴¹ maзмünına mazḥār olup ve zevi’l-erḥām ve aḳāribe şadaḳā münāsibdür. Hür ve müslim olmayan zekāta müstaḥāḳ olmaz. Ve zekāta mālîk-i ḥabîşî olmağla Hāşimî ve Muṭṭalibîye virilmemek gerekdür. Ve şabî ve mecnûna bizzāt virilmemek gerekdür. Ammā velîlerine virilmek münāsibdür. Ve şulṭān tarafından vaż‘ olunan eşḥāş ki emvāl-i tüccārdan gerek nāmına onda birin alurlar anlara daḥı virmek zekāt [192^b] yirine geçer. Ammā derece-i şevāba ṭayyib-i ḥāṭır ile ehline virmek miḳdārı nā’il olmaz. Ve ğazāt ve ibn-i sebîle daḥı virmek lâ-bā’isdür. Ve ibn-i sebîl daḥı bir şehirden bir şehre ma’şıyyet için olmayup li-maşlahata sefer iden ṭā’ifedür. Bunlar fuḳarā ise zekāta müsteḥāḳdur. Kendi şehrinde aġniyādan olup ammā ḥāl-i müsāfiretinde mālî olmayana virilmek münāsibdür.

Ve ḳabz-ı şadağa için daḥı birkaç vazîfe vardur. Evvelen şadağa ve zekātı ḳabz idene vācibdür ki aña verilen māl intizām-ı ḥāl için Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ ihsānı idügin bilüp mühimmene şarf ve levāzımına kifāye idüp ve maḳşūdı ‘ibādet-i Rabb-i ‘İzzet ola. Şāniyen “Men lem yeşküri’n-nāsi lem yeşküri’llāh.”⁷⁴² muḳteżāsınca şadağa i’ṭā idene uşta oldığı cihetden şükr ü şenā ide. Zīrā mu’ṭî ni‘am-ı ilāhiyyenüñ fakîre vuşûlinüñ ṭarîḳidür. Ve ṭarîḳüñ sālîk

⁷⁴⁰ Bakara, 2/273’ten nakıs iktibastır: “(Yapacağınız hayırlar,) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.”

⁷⁴¹ Anlamı: “İçinde bulunduğu toplulukta yüksek bir mertebedeysen aşağı mertebeye düşene merhamet ediniz.”

⁷⁴² Anlamı: “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükretmez.”

üstünde hakkı vardır. Lâkin hakikatde ihsânı Rabb-i menândan bilüp mu'îye dağı du'â itmek lâzımdır. [193^a] Hağ Celle ve 'Alâ Hâlık-ı her-dev-serâ iken a'mâl-i 'ibâdeti medh buyurup ⁷⁴³ "نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ" buyurmuşdur. Ve Hâzret buyurmuşdur ki "Size bir kimesne bir şadağa virse aña mükâfât itmege cesâret veyâhüd du'â ile hakkını îfâya şarf-ı himmet ideñ 'aşıyye ve 'ağanı te'abbüb ve medd-i minnet ve tahkîr ile esâs-ı 'ubûdiyyetin taḥrîb itmemek tamâm-ı şükürdendir."⁷⁴⁴ Ve sâ'ile münâsib olan "*Tahherekallâhu kalbeke fi'l-esrâri ve zekkâ 'ameleke fi 'ameli'l-aḥyâri ve şalli 'alâ rûhike fi ezvâhi's-şühedâ.*"⁷⁴⁵ diyü du'â itmekdür. Şâlişen sâ'il nazâr ide, aḥz itdügi mâle şübhe olan maḥalden aḥz itmeyüp itkâ ide ⁷⁴⁶ "وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا" ⁷⁴⁷ "وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ" ⁷⁴⁸ "تصدقوا ولو بتمره فإنها تسد من الجائع وتطفىء الخطيئة كما يطفىء الماء النار" ⁷⁴⁹ "كل امرئ في ظل صدقته يوم القيامة حتي يقضي بين الناس" ⁷⁴⁹ muḳtezâsınca ḳuvvet-i ḥarâm mün'adim olduḳda fütühât-ı ḥelâl mütevecceḥ olup tekaddüm ider. Şâhib-i taḳvâ olana cünüd ve 'amel-i sulṭândan ḥuşûşan defterdârân-ı mezâlim-'unvândan şadağa ḳabûli cidden cā'iz degildür, diyü *İḥyâ'* da menḳöldür. İnşâ'allâh Kitâb-ı Ḥelâl ve Ḥarâm'da beyân olunur.

Ve şadaḳanuñ [193^b] <ve şadaḳanuñ> efdali şaḥîḥü'l-beden olup te'ammül-i beḳâ ve ḥavf u faḳr u fenâ ile olan şadaḳadur. Ve faẓilet-i şadağa ḥ^vod beyândan müstaḡnîdür. ⁷⁴⁸ "تصدقوا ولو بتمره فإنها تسد من الجائع وتطفىء الخطيئة كما يطفىء الماء النار" ḥadîs-i şerîfi muḳtezâsınca şadağa ḥaṭâyâyı itfâ itdügi muḳarrerdür.

⁷⁴⁹ "كل امرئ في ظل صدقته يوم القيامة حتي يقضي بين الناس" ḥadîs-i şerîfi muḳtezâsınca âteş-i

⁷⁴³ Sad, 38/30'dan nakıs iktibastır: "Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi."

⁷⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 2/68, no: 5365.

⁷⁴⁵ Anlamı: "Allah senin gönlünü sulaha ve ebrarın gönülleri içinde temiz eyleye ve amelini dahi ahyarın ameli miyanında ribhli ve nemalı eyleye ve senin ruhun üzerine şehitlerin ruhları içinde merhamet eyleye."

⁷⁴⁶ Talak, 65/2'den nakıs iktibastır: "Bekleme süresinin sonuna geldiklerinde ya onları iyilikle tutun veya iyilikle ayırılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği de Allah için doğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe İmân eden kimseler için öğüt veriliyor. Kim Allah'tan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir."

⁷⁴⁷ Talak, 65/3'ten nakıs iktibastır: "Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."

⁷⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 6/79, no: 24501.

⁷⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 4/148, no: 17333.

‘ısyān ile pür-tāb ve tāb u veleh-i ıztırāb ile rüz-ı kıyāmetde vāle ve hayrān olduğda şadağa sāyesinde müstebzıl olmak ne sa‘ādetdür. ⁷⁵⁰“ الصدقة ترد البلاء و تزيد ما من مسلم يكسو مسلما إلا كان في حفظ ⁷⁵¹” fazīlet-i şadağada delīl-i kāfīdür. Ve nefsüñe ve ‘avretüñe ve veledüñe ve hüddāmüñe şadağa niyyetine virmek şadağa maḥalline kâ’im olduğu muşarraḥdur ve kisve ile faḳīri mesrūr itseñ ⁷⁵¹” ما من مسلم يكسو مسلما إلا كان في حفظ ⁷⁵²” āyet-i kerīmesiyle muḥakkaḳdur. Aşl-i aşıl ‘amel-i cemīl niyyetine maḳrūn itmekdür. Hāşıl-ı kelām İmām-ı Şa‘bāni Hazretlerinüñ kavli bu maḳāmda düsturu’l-‘amel olmak gerekdür ki bir kişi kendinüñ şadağa şevābına ihtiyācı faḳr u muḥtācuñ şadağaya ihtiyācından ziyāde bilmeye şadağasını ibtāl ider, diyü buyurmuşdur. Ma‘lūm ola ki şadağanuñ esrār u izhārında ba‘zı aḳvāl-i ihtiyār olunup zıkr olunmuşdur. Ammā ḥaḳīkatde ol aḥvāl-i ihtilāf nāsse göre olduğu muḳarrerdür. Eger niyyetde şadağa ve ḳalb ile Rabbe’l-‘ibāde mu‘temed ve vātiḳ olursa i‘lān u ihfā yanında ‘ale’s-seviye[dür].⁷⁵³ Ve eger taḥlīş-i niyyet itmege şarf-ı himmet idemezse esrārı münāsibdür.

Bāb-ı Rābi‘

Şavm beyānındadır.

Der ārā-yı İslām ve ĩmān olan nücūm-ı ‘azīmü’ş-şānuñ biri daḥı şavm-ı şehri-i ramazāndur.

Nazm:

⁷⁵⁰ Anlamı: “Sadaka belayı def eder, ömrü uzatır.”

⁷⁵¹ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Sıfatu’l-Kıyāme, 41, no: 2484.

⁷⁵² İnsan, 76/8: “Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”

⁷⁵³ Bu ek derkenardadır.

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Bir görünür her sene mäh-ı şıyām

[194^b] Kimse yine kıadrını bilmez tamām

Mäh-ı şıyām içre kıilup Hāk hafi

Leyle-i kıadr anda durur muhtefi

Tā giceler şubha degin ehl-i hāl

Yevmiyeler gözlerin encām mişāl

Neşr: El-hāk hülüşıyla şavm-ı hışn-ı haşin evliyā-i Rabbe'l-‘ālemīn ve dāka'-i mekāyid-i şeytāni'l-la'in olup ⁷⁵⁴”الصوم نصف الصبر” ve ⁷⁵⁵”الصبر نصف الإيمان” hadīsi

muhteżāsınca şavm, rabi'-i imān olur. Fazilet-i şıyām tahrir-i iklām ile kıabil-i beyān olmaduğı zāhir ü nümāyāndur. ⁷⁵⁶”والذي نفسي بيده لخولف فم الصائم أطيب عند الله”

hadīs-i şerifi muhteżāsınca dehen-i şıyām rāyihası Hāzret-i Hāk'da rāyiha-i misk-i ezferden aţyeb gelince fazilet-i şavm beyāndan müstağni olur.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Didi Hudā bŷy-ı leb-i rŷze-dār

Baňa gelür nāfe-i müşk-i Tatār

Şa'imüñ oldu deheni bī-gümān

Micmere gerdāñ-ı riyāz-ı cinān

Neşr: Hāk Celle ve 'Alā şāb-ı şa'im ile melā'ike-i kirāma hıţāb idüp ”Unfuvān-ı şebābda şa'ime naţar idüñ ki rızā-yı zāt-ı vehhābum için terk-i ta'am ve hicr-i şehvet-i cimā' itmişdür.” diyü mebānāt [195^a] itdügi aḥbārda vardır. Şavmuñ sār 'ibādātdan kāmil ve 'indallāh efḍal olduğına iki vech beyān itmişlerdür.

⁷⁵⁴ Anlamı: “Oruç, sabrın yarısıdır.” Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, 5/536, no: 3519.

⁷⁵⁵ Anlamı: “Sabır, imānın yarısıdır.” Kudā'i, **Müsnedü's-Şihāb**, 1/126, no:158.

⁷⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 2/313, no: 8129.

Vech-i evvel, şavm keff-i nefsdür. Bu ise nefsü'l-emrde bir 'ameldür ki müşâhededen biridür. Cemi' tã'ât-i müşâhede ve mu'âyeneyi muhtevî ve ihtimâl-i riyâyı muntâvîdür. Ammâ şavmı Allâh'dan ğayrı kimesne bilmez. Zîrâ şabr-ı mücerred ile 'amel-i bâtın olduğı ğayr-ı kâmindür. Vech-i şânî şavm 'aduvvallâhı kahr itmegi müstelzimdür. Zîrâ vesîle-i şeytân şehvât-ı nefsâniyyedür. Ve şehvât-ı nefsâniyye şerâb u tã'am ile takvît-i tãm bulur. 757 "ان لشيطان ليجري من ابن آدم مجرى الدم فضيقوا مجاريه بالجوع" hadîs-i şerîfi şeytânı şavm ile maḫhûr olduğına delîldür.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Şavmı şu kim kendüsine kâr ider

İki cihân içre olur behre-ver

Rûz-ı cezâ aña olur kıt-ı cân

Ni'met-i dîdâr-ı Hudâ-yı cihân

Neşr: Ve Hâzret-i 'Âişe'ye hıtâben Fahr-i 'Âlem 758 "داومي قرع باب الجنة قالت بماذا قال

759 "صلى الله عليه وسلم بالجوع" buyurulan hadîs fazîlet-i şavmı mü'eyyeddür. Şavm ile

şeytânı [195^b] kam' u mekr ü mekâ'idini def' ve mesâlik ve mecârisi tazyîk etmek 'aduvvallâh olan şeytânı kahr itmegi mütezammen olduğı cihetden

759 "إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ" naşs-ı şerîfinde olan eşref-i 'aṭâya ve in'âm-ı

Hâzret-i Mâlik-i 'allâm olan teşbît-i iḫdâm va'dine mazhâr olur.

Nazm:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ulün]

Ne 'izzetdür ki mazhar olasın sen

757 Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, İtikaf, 12, no: 2039; Ahkam, 21, no: 7171.

758 Anlamı: "Cennet kapısının çalması üzerine devam et. Ne ile, diye sorulduğunda aleyhisselam efendimiz, açlık ile, demiştir." Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/299.

759 Muhammed, 47/7'den nakıs iktibasır: "Ey İmân edenler! Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz."

Hudā'nuñ luṭfına her demde her an

Huṣūṣā ide işbāt ḳadem-i Hāk

Cenābuñ olıcaḳ maḳrūn-ı nokṣān

Nesr: Şavm ile şeytān maḳhūr olmaḡla ḳalb-i 'abd-i pūr-ḳuşūr mesrūr ve pūr-nūr olup ⁷⁶⁰”لولا أن الشياطين يحومون على قلوب بني آدم لنظروا إلى ملكوت السموات“ hadīs-i şerīfi muḳtezāsınca [şeytān şavmuña ma'mūr olıcaḳ]⁷⁶¹ 'acāyib-i melekūt-ı semāvat zāhir u hüveydā olup fazīlet-i şavm muḳarrer olmaḡın bāṭinen ve zāhiren ferāyız ü levāzımını beyān ve müsteḡabātını 'ayān itmek lāzım oldu. Ma'lūm ola ki şavm da her gice farziyyetullāh olan şavm-ı ramazāna taṣḥīḥ-i niyyet itmek vācib olduḡı bī-minnetdür. Muḳtezā-yı şer'-i şerīf üzre olan ferāyız ü sünen-i şavm ve mūcibāt-ı fesād-ı şıyām ma'lūm-ı ḡavāş-ı [196^a] da'vām olmaḡın kütüb-i fıkhiyyeye ḡavāle olunup bāṭinen şurūṭı tecrīr itmeḡe 'aṭf-ı 'inān-ı ḳalem taḳrīr olundu. 'İlm-i nāzır kitāb-ı ḡaḳīḳat-i nişābe ḡafī ve setr degildür ki 'ulemā-i ḡaḳīḳat küster-i şavmı üç dereceye taḳsīm idüp ta'bīr iderler ki derece-i evveli şavm-ı enām [dur]⁷⁶². Ancaḳ bunlaruñ şavmı şehevāt-ı ta'ām ve fūrūcda keff-i nefis iledür. Derece-i sāniye şavm-ı ḡaṣṣdur ki şehevāt-ı ta'ām ve lezzet-i cimā'dan nefisini keff ü sem' u başarını ve sāyir cevāriḡını zūnūb u eṣāmıdan şarf ile olur. Derece-i şālişe ki şavm-ı ḡaṣṣe'l-ḡaṣṣdur. Levāzım-ı mezḳūre-i merā'at itdükden şoñra efḳār-ı dūnyeviyyeden muḡaṣṣal māsivāullāhdan bi'l-küllıyye keff-i nefis itmekle olur. Ve bu şavmuñ fıtrı māsivāullāhı tezekkür ve tefekkürle olur. Bu zümre-i muḳarrabīn māsivāullāhı zıkr itmezler. İllā meḡer ki yevm-i āḡiret fikri ola zād-ı āḡiri içün ḳuvvet-i lā-yemūt tedbīrine şarf-ı himmet itse defter-i seyyietine bir ḡıṭā taḡrīr olunur, diyü [196^b] erbāb-ı ḳulūb taḳrīr ider. Zīrā ⁷⁶³”وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ“

⁷⁶⁰ Anlamı: “İnsanın kalbi etrafında şeytanın dolaşmaları olmasaydı insan meleklerin katını seyredirdi.” Ebū Tālib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, 2/164.

⁷⁶¹ Bu cümle derkenardadır.

⁷⁶² Bu ek derkenardadır.

⁷⁶³ Hud, 11/6'dan nakis iktibastır: “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekanı bilir. (Bunların) hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) dir.”

”رَزَقُهَا” va’d-i şādıkına ‘adem-i vüṣūḳdan nāṣī olduğu muḳarrerdir. Bu mertebe enbiyā ve mürselīn ve ṣiddīkīn ve muḳārrebīn rütbesi olup şerḥ u tafṣīle kütüb müteḥammil degildir. Hemān himmet-i māsivāullāhdan şarf itmek gerekdir.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Şavm ile leb-teşne olan ehl-i hūş

Cām-ı şafādan olur ol cur‘a nūş

İmdi kaçan gelse zamān-ı şıyām

Emrini tut Ḥaḳḳ’uñ idüp ihtimām

Nesr: Ammā şavm-ı hāş ki şālihīn şavmıdır. Altı nesne ile itmām olunur.

Evvelen nā-maḥremden ve mezemmet olan eşyādan ve zikrullāhdan iğfāl iden eşhāşa nāzır olmaḳdan ‘ayn-ı ḥaṭā olan başarı keff itmekdür.

”النظرة سهم مسموم من سهام الأبلis فمن تركها خوفا من الله انا لله ايماننا يجد حلاوته في قلبه”⁷⁶⁴

muḳtezāsınca bir kerre naḳar itmek siḥām-ı iblīsden bir tīr-i zehr-i alūd alup

Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ ḥavfından bakmayana īmān in‘ām ve iḥsān idüp ḥalāvetin

ḳalbinde zevḳ idüp emr-i keff-i başarına günāh emr-i mu‘teber idügi muḳarrer

oldı. Şāniyen yemīn-i kāzib ve [197^a] [şehvet-i]⁷⁶⁵ naḳar ve hedeyān ve kizb ve

ğıybet ve faḥş ve cefā ve ḥuşūmet ve nemīmeden ictināb itmek gerekdir.

Ulemā-yı āḥiret ḳatında bu eşyā-yı mezkūre şavm-ı muḳarribīni iftār ider,

diyü Ḥazret-i Rasūlullāh’dan Enes ve Ḥazret-i Enes’dan Cābir rivāyet itdügi

İlḥyā’da mestūrdur. Sālişen her mekrūh-ı istimā’dan gūş-ı hūşı men‘ itmek

gerekdir. ”سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْأَلُونَ لِلْسُّحْرِ”⁷⁶⁶ muḳtezāsınca kizb-i istimā’-ı nehy-i

cihān-muṭā‘ ile memnū’dur. Ve muḡtāb ve müstemi‘-i ismde şerīk olduğu

⁷⁶⁴ Kudā’ī, **Müsnedü’ş-Şihāb**, 1/196, no: 293.

⁷⁶⁵ Bu kelime reddadede yazmaktadır.

⁷⁶⁶ Maide, 5/42’den nakis iktibastır: “Hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler. Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirsen sana hiçbir zarar veremezler. Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah âdil olanları sever.”

muşarrahdur. Rābi'an mekārihden baqıyye-i cevārihini keff itmekdür. Ba'zı muḳarribin ṭa'ām-ı ḥelālden miḳdār-ı şebi' nefslerini keff itdügi muşarrahdur.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Kıl şikemüñ imdi riyāzetle huşk

Nāfe-veş ağızın vire tā bū-yı müşk

Ger senelik zaḥmına şabr eyleyen

Şā'im olup cānına cebr eyleyen

Bedraḳa-i şavm ile ol bī-mecāl

Menzil-i maḳşūda bulur ittışāl

Neşr: Ey sālīk! Ḥaḳīḳat-i āyīn nefsüñi ḥulūş ile tezyīn eyleyüp ṭa'ām-ı ḥelālden miḳdār-ı şeb' perhīz idenlerden ḥişşedār olup 'inde't-taḳvā sene-i kāmiledede ekl-i memnū' olan [197^b] ıṭ'ameden leyle-i ramazānda tenāvül itdüğün ṭa'āmdan nefsi beşeriyyeye taḳviyet vāşıl olup şavmdan maḳşūd olan kesri şeyṭān ḥāşıl olmaz. Ve sāl-i şeyṭān olan kuvvet-i nefsāniyyeyi ḥasm itmek olmayacak maḳşūd-ı şavm mefḳūd olur. İnşā'allāhu Te'ālā tafşīli zikr olunur. Ḥāmisen ba'de'l-iftār ḳalbini muḫtarip ve ḥavf ve recā mā-beyninde müte'allik tutup 'aceb şavmum 'indallāh maḳbūl olup şavm-ı muḳarribinden olur mı veyāḥūd şavmum maṭrūḥ olup şavm-ı memḳūtinden mi olur, diyü ḥavf ve recā beyninde ṭaleb-i luṭf-ı Ḥudā itmek gerekdür. Ḥasan bin Ḥasan Ḥazretleri 'ıyd-i şavm-ı sa'īd zāhir ve bedīd olup ḥalkı mesrūr ve ḥandān gördükde "Ḥaḳ Celle ve 'Alā şehir-i ramazānı 'ibādeti meydān-ı tesābuk kılup ṭā'at ve 'ibādet ile ba'zı ḥalk-ı sā'ik ve fā'ize't-ṭāfi ḥālik olup ve ba'zı ḥalkı müteḥallif ve lā-ḥaḳ olmayup ḥā'ib ve ḥāsir iken dıḥk u sürür-ı i'cāb ve iğrāb umūrdur. Eger ḥicāb-ı merfū' olsa maḥsūn-ı [198^a] iḥsānına meşğūl ve maşrūf ve müsī-i isāete müdāvim ve ma'tūf olup maḳbūlüñ sürürü luṭfdan işğāl ve merdūduñ āh u zar ve firḳat ve inkisār ḥüzni nār-ı nedāmeti iş'al iderdi." diyü buyurduḳları ba'zı kütübde meşṭūrdur.

Ma'lûm ola ki 'ulemā-i āhîret katında şavmdan murād, rütbe-i kabûle irtikā' ve şamediyet-i ma'nāsını ifāde ve ifā idüp ahlākullāh ile taḥalluḳdur. Bi-ḥasebi'l-imkān keff-i şehevātda melā'ikeye iktidādur. Herkes ki şehevete münhemik ola, esfel-i sāfilîne münḥaṭṭ ve medfū' olup 'idād-ı bahāyimden 'add olunur. Ve herkes ki kaṭ'-ı şehevāt ider, a'lā-yı 'aliyyeye merfu' ve melā'ike-i muḳarribîne mülḥaḳ olup şıfāt-ı melekîyye ile mevşûf ve sükkān-ı ins ve ḥāṭire-i ḳuds ile me'nūs ve me'lûf olur. Niçe şā'im vardur ki cū' u 'aṭşdan ḡayrı nesne ḥāşıl itmeyüp niçe ākil-i ta'ām vardur ki mertebe-i şevāb-ı şavma vāşıl olur. A'māl-i niyyet üzre olduḡı muḳarrerdür. Ramazān-ı mu'azzamdan ḡayrı vāḳi' olan [198^b] eyyām-ı şerīfede olan şavmuñ daḡı fazīleti lâ-ta'ad ve ḥasenātı lâ-taḥiddür.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Gündüz olup şavm ile āsûde ḡāl

Yumma gözüñ her gice encām mişāl

Bil anı kim 'ārif-i şeb zinde-dār

Feyz-i İlāhî'den olur behre-dār

Neşr: 'İyd-ı hacda olan yevm-i 'arefe ve yevm-i 'āşūrā ve 'aşr-ı evvel-i zi'l-ḥicce-i ş-şerīfe ve 'aşr-ı evvel-i muḥarremü'l-ḡarām ve cemi' eşar-ı ḡaram mizān-ı kabûl-i şavmdur. Ḥazret-i Rasûl-i nübüvvet-ūnvān ekşer şehr-i şa'bānda şā'im olup bir kerre ramazān şavmına işāl ü mirār^{en} ramazāndan birkaç gün muḳaddem ifṭār ile ramazānı istiḳbāl itdükleri mervīdür. Ve her ayuñ ibtidāsı ve evşatı ve intihāsı şavma evfaḳ ve evlā ve iḡrāz-ı şevāba aḡrā olduḡı mervīdür. Ve şavm-ı eyyām-ı beyz ki māhuñ on üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci günleridür. Ḥavî-i fezā'ilini ḥisāb ve munṭavî-i ḥasenāt ve şevābdur. Ve her hefte daḡı işneyn ve ḡums-ı şavm-ı cāmī' envā'-ı şevābdur. Ve cemi' seneyi şā'im olmaḳda ekşer 'ulemā katında fazīlet-i bāhire vardur. Zīrā cemi' sene eyyām-ı şerīfe ve evḳāt-ı [199^a] laṭīfeyi müştemildür.

Ammā ‘iydeyn ve eyyām-ı teşrîki iftâr itmek gerekdür. ⁷⁶⁷” من صام الدهر ضيقت عليه ” hadîs-i şerîfi fazîlet-i şavm-ı dehre delîldür. Ve bir gün şâ’im olup bir gün iftâr itmenüñ şevâbı daḥı bî-ḥadd ve bî-şumârdur. Zîrâ bu şavm, nefse cebr olduğu zâhirdür. ⁷⁶⁸” أفضل الصيام صوم أخي داود كان يصوم يوما ويفطر يوما ” hadîs-i şerîfi efḍaliyyetine delîldür.

Beşinci Bâb

Esrâr-ı hac beyânındadır.

[Nazm:]

[Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün]

Gel ey peyk-i nesîm-i nev-bahârî
Demi saḥrâ-yı Çîn’üñ müşk-bârı

Dimâğ-ı ehl-i ‘ışka maḳdemüñle
Getür bû-yı ser-i zülf-i nigârı

Meded kıl münşî-i vaşf-ı Hicâz ol
Diyâr-ı Rûm’dan idüp güzârı

Sebük-bâr ol beyân it vaşf-ı hacı
Diyâr-ı Yeşrib’e çek kâr u bârı

[Nesr:] Fazîlet-i hac-ı beyt ḥadd ü taḥrîrden bîrûn ve dâire-i taḥrîrden efzûn idüğü bî-iştibahdur. ⁷⁶⁹” حجة مبرورة خير من الدنيا وما فيها وحجة مبرورة ليس لها جزاء إلا الجنة ” hadîs-i şerîfi muḳtezâsınca dünyâ ve dünyâ-yı muḥtevē olduğu eşyâdan hac itmek ḥayırlı olup mebrûr olan haccuñ cezâsı cennet olıcaḳ hac itmege say‘ ve müsâra‘at [199b] ve ol sa‘âdete nâ’il olmağa ‘atf-ı ‘inân-ı ‘azîmet idüp ḳudret ve

⁷⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 4/414, no: 19713.

⁷⁶⁸ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Fezâilu’l-Kur’ân, 34, no: 5052.

⁷⁶⁹ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 6/25, no: 3824.

müsā'ade-i mübā'ade itmeyecek farz olur. ⁷⁷⁰” ينزل على هذا البيت في كل يوم مائة وعشرون

”رحمة ستون للطائفين وأربعون للمصلين وعشرون للناظرين bu ḥadīs-i şerīfi İbn-i ‘Abbās Rasūl-i Rabbü’n-nās [dan]⁷⁷¹ nakl ider. Ma’nāsı Ḥazret-i Ḥaḳ her günde Mekke-i Mükerreme’de Beyt-i Mu‘azzam üzre yüz yigirmi rahmet inzāl ider. Altmış tavāf iden zümre-i mükerreme ve kırkı edā-yı şalāt iden fırka-i mu‘azzeze ve yigirmisi cān u dilden nāzır olan ‘aşıret içündür, dimekdür. Ka’be-i Mükerreme’nüñ fazlı bī-ğāye ve ‘azameti bī-nihāyedür.

Meşnevî:

[Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün]

Ey günehkârlara muṭṭalib-i a’lā Ka’be

Ve’y siyehkârlara maḳşad-ı aḳşā Ka’be

Ey kapuñ maṭla‘-ı envār-ı Ḥudā ‘İzz ü Cell

Ḥil’atüñ mağrib-i mihr-i felek-ārā Ka’be

Menzil-i rahmet-i Ḥaḳ mehbiṭ-i envār-ı Ḥudā

Ey siyeh-püş olan kisvesi zibā Ka’be

Ḥastalar işigüñe gelse eger bula şifā

Ey cemālün dükeli derde medār Ka’be

Neşr: Ḥazret-i Risālet-Penāh ḥacc-ı vedā’da iken Ḥazret-i Ḥaḳ Celle ve ‘Alā tebşīr idüp ⁷⁷²”الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا” [200a]

⁷⁷⁰ Taberânî, **Mu‘cemü’l-Kebir**, 11/195, no: 11475.

⁷⁷¹ Bu ek derkenardadır.

⁷⁷² Maide, 5/3’ten nakıs iktibastır: “Leş, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

āyet-i kerīmesin inzāl ile ikmāl-i dīn-i metīn ve itmām-ı şer‘-i mübīn ve enbiyā-yı rızā-yı cemīl ve a‘lām-ı nī‘met-i celīl buyurmuşdur. Nüzül-i āyet, cihān-muṭā‘-ı ḥacc-ı vedā‘da olmağla fazīlet-i ḥacc-ı ḥucce-i bāhira ve izhār-ı edille-i zāhiredür. Ḥazret-i Rasūlullāh ⁷⁷³” اللهم اغفر للحاج ولمن استغفر له الحاج “ buyurdukları du‘ā-i icābet-i rehīn-i ḥuccācuñ ḥāline qarīn olmak sa‘ādetdür.

Faṣl

Ḥuccāc-ı zevī‘l-iḥtirām maḳām-ı sa‘ādet-encāmlarına geldüklerinde denes-i eşāmdan müberrā iken merāsım-i ta‘zīm ve iclāl ile tevķīr ve istikbāl itmek selef-i şālihīn ve etķiyā-i mü‘minīnün sūnnet-i ḥasene ve ‘ādet-i müstaḥseleri idüğü kütüb-i mu‘abberde muşarraḥdur. Selef-i itķā-i ümmetden ‘Alī bin Muvaffaḳ Ḥazretlerinün mescidini de ḥvāb-ı ğaflet-i dīde-i pūr-ḥikmetini mestūr itdükde iki melek nāzil olduğı menzūrı olup birbirine ḥiṭāb idüp ‘aded-i ḥuccāc zevī‘l-ibtihācdan su‘āl ve kaçınıñ ḥaccı maḳbūldür, diyü isti‘lām itdükde [200^b] “Beyt-i ḥafıyye‘l-elṭafı altı yüz biñ ḥuccāc ṭavāf itmişdür. Lākin kaç kimesnenün ḥaccı rütbe-i ḳabūle vuşūl bulduğına ‘ilm ḥāşıl degildür.” diyü cevāp virdükde ol melek “Altı neferün ḥaccı mebrūr ve say‘i meşķūr olup ğayrınıñ maṭrūḥ ve maḥcūrdur.” diyü cevāp virüp nazarımdan dūr oldılar. Ve ben sene-i ğafletden ḥalāş olduğda maġmūm ve maḳḥūr olup “Ayā bu faķīr ve me’sūr zümre-i maḳbūlünden mi veyā fırķa-i maṭrūḥinden midür?” diyü efķār-ı esbāb-ı ḥuzūrımı tār u mār idüp ḥalkuñ ve fert ve keşreti ve ḥaccı maḳbūl olanuñ ḳilleti beni ser-gerdān ve pūr-ḥayret idüp meş‘ur-ı ḥarāmıda ḥvāb-alūd olduğda vāķı‘amda tekrār bu ḥālī iki şahş tezkār idüp bir birine didiler ki “Ḥazret-i Ḥaḳ Celle ve ‘Alā ḥuccāca hezār gūne luṭflar itdi. Bildi kim?” diyü redd-i cevāp itdükde “Ḥazret-i Vehhāb-ı Muṭlaḳ mu‘āmele-i bi‘l-fazl idüp ol altı nefer ademün her birine yüz biñ ademün ḥaccı ḳabūl ve rütbe-i ḳarine-i mevşūl itdi.” didiler. “Ben daḥı ḥvābdan bīdār olup ḥubūr-ı mevfūr ile mesrūr oldum.” diyü buyurdukları [201^a] *İḥyā’*da meşṭūrdur. Bir kerre daḥı ḥacc idüp ḥilāl-i ṭavāfda müteḥayyir

⁷⁷³ Beyḥākī, **Şu‘abü‘l-İmān**, 6/20, no: 3817.

olup “İlāhī, eger bu ‘abd-i za‘īfūñ haccını maqbūl itdūñse haccı rütbe-i kabūle vāşıl ve şevāb-ı hacca nā’il olmayanlara bu hacc-ı mebrūmuñ şevāb-ı ğayrı maşşūrını hībe itdüm.” diyü mütefekkir olup dīde-i hūvāb-ālūdımı nevm-i ğaflet ihāta itdükde Hāzret-i Rabb-i Celīl ve Hudā-yı Cemīl’i müşāhede idüp “Yā ‘Alī, sen benim üstüme saḡāvetimi izhār idersin. Seḡāyı ben ḡalk idüp zāt-ı bī-çūnum ekrame’l-ekramīn ve ecvede’l-ecvedīndür. Haccı kabūl olmayan mü’minīn zümresinūñ ḡaclarını ol zümre-i muvaḡḡidīnden haccı kabūl olana hībe itdüm.” diyü buyurdıkları ‘Alī bin Muvaffaḡ Hāzretlerinden naḡl olunduğı *İḡyā’*da meşṫürdur. Beyt-i Mūkerreme ve Ka’be-i Mu‘azzama’nuñ faẓīleti bābında āyet-i beyyine ve eḡādīs-i şıḡḡatī’r-rivāye-i ḡadden bīrūn ve dā’ireden efzūn[dur]⁷⁷⁴. Huşūşan faḡr-i evlād-ı benī ādem olan Nebiyy-i Mūkerrem’ūñ vaṡan-ı mevlidi olmaḡ faẓīlet-i Ka’be’ye delīl-i kāfidür.

Naẓm:

[Fe’ilātūn fe’ilātūn fe’ilūn]

Mevlid-i Hāzret-i Sulṡān-ı Rusūl

Mesken-i server-i aşḡāb-ı sūbūl

[201^b] Münbit-i serv-i riyāz-ı ceberūt

Menşe-i gülbin-i bāḡ-ı melekūt

Maṡla‘-ı mihr-i hedā-yı deverān

Menba‘-ı çeşme-i ‘irfān-ı cihān

Gūlsitān-ı İrem-i insānī

Hārem-i muḡterem-i Sūbhānī

Meş‘ar-ı Hāzret-i Yezdān-ı ḡadīm

Manẓar-ı ‘ayn-ı ‘ināyet-i kerīm

⁷⁷⁴ Bu ek derkenardadır.

Mehbiṭ-i pertev-i envār-ı Hudā
Menzil-i mā'ide-i luṭf u 'aṭā

Hāl-i ruḥsāre-i iklīm-i cihān
Nokṭa-i dā'ire-i kevn ü mekân

Merdüm-i dīde-i a'yān-ı vücūd
Nısf-ı 'ayn-ı naẓar-ı ehl-i şühūd

Melce-i ehl-i ma'āşī vü kuşūr
Me'men-i ṭā'ife-i dest-i fütūr

Maṭlab u maḳsad-ı aşhāb-ı niyāz
Merci'-i 'āzim-i iklīm-i Ḥicāz

Neşr: Olan Ka'be-i müşerreffe serḥadine ḥulūş-ı niyyet ile iḥrām-ı pāk kütüb-i neşā-i müdām-ı şevḳ-i İlāhī ile feraḥ-nāk olup

Naẓm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Merve ḥaḳḳı varup şafā bulduñ
Dil-i bīmāruña devā bulduñ

Hasta iseñ belā-yı hicr ile
Vaşla irdüñ o dem şafā bulduñ

Altun ile işüñ bi-ḥamdillāh
Cevher-i pāk ü kīmyā bulduñ

Neşr: Ḥaḳīkatde ḥacca nā'il ve ol sa'ādete vāşıl olmak mükeffir-i zünüb ve eşām olduğı mālā-kelamdur ki Ḥazret-i Ḥaḳ ol Beyt-i Mükerreme'yi ta'zīm

itdügi [202^a] muḥaḳḳaḳ ve melā'ike-i kirām envā'-ı tefhīm ile ṭavāf idüp ta'zīm itdükleri muḳarrerdür. 775“ إن الله عز وجل قد وعد هذا البيت أن يحجه كل سنة ستمائة ألف فإن نقصوا أكملهم الله عز وجل من الملائكة وإن الكعبة تحشر كالعروس المزفوفة وكل من حجها يتعلق بأستارها يسعون حولها حتى تدخل الجنة فيدخلون معها” ḥadīs-i şerīfi muḳtezāsınca Hāḳ Celle ve ‘Alā her ‘āmm altı yüz biñ nefer ḥac itdürüp nāḳış olursa melā'ikeden itmām buyurmağa va‘d buyurduğundan mā-‘adā ḥuccāc-ı zevi’l-ibtihāc yevm-i ḳiyāmetde estār-ı Ka‘be’ye yapışup cennete dāḥil olmaḳ, faẓilet-i Ka‘be’de burhān-ı Celle’ş-şān[dur]776. Her gice Hāḳ Te‘ālā naẓar-ı ḳudretle Ka‘be’ye naẓar idüp tā’if ve muşallā olanı maḡfūr ve Ka‘be’ye müstakbelen nā’im olanı daḥı ḡufrānıyla mesrūr ide ve elbette her gün abdallardan ve her gice evtādlardan biri Beyt-i Mu‘azzama’da ṭavāf ider, diyü meşṭürdür.

Meşnevî:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Her gice tā şubḥ olunca dem-be-dem terşih olur

Her seḥer tā şeb olunca dā’imā tervih olur

[202^b] [Neşr:] E’imme-i eslāf Mekke-i şerīfede iḳāmet itmekde ihtilāf idüp Beyt-i Müşerref ile istinās idüp zümre-i nās ta’zīminde tehāvün itmek ihtimāliyle iḳāmeti geriye görmişlerdür. Ve Hāzret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh “Yā ehle’l-Yemeni Yemenüküm, yā ehle’ş-Şāmi Şāmüküm.” diyü buyurmuşdur. Ya’nı iḳāmet eylemek ehl-i Şām Şām’da ve ehl-i Yemen Yemen’de ve ehl-i ‘Irāḳ ‘Irāḳ’da iḳāmet itsün, dimekdür. Veyāḥūd Ka‘be-i müşerrefenün mefār-ı ḳatında eṭrāf ve afākdan tekrār ‘avdete tehyic-i şevḳ u firāḳ itmek için ‘adem-i iḳāmeti evlā görmişlerdür. Zīrā Hāḳ Celle ve ‘Alā Beyt-i Şerīf’i tā’if ve tā’ib ve mütereddid-i a’ib olmaḳ için ḳılmışdur. Veyāḥūd ol maḳām-ı zevi’l-i ihtirāmda taḥşil-i ḥaṭāyā ve eşām itmek ihtimāliyle kerāhet-i iḳāmet ihtiyār

775 Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kütü’l-Kulûb**, 2/201.

776 Bu ek derkenardadır.

itmişlerdür. ⁷⁷⁷” āyet-i kerîmesi bu ma’nâyı mü’eyyededür. Ka’be-i Mükerreme’nün kemâl-i fazîleti için iķâmet mekrûhdur. Zîrâ zümre-i nâs iķâmetle istinâs idüp tevķîr-i Beyt-i Şerîf’de takşîr itmek [203^a] muhtemeldür. Ol maḥallün ri’âyetinde takşîr zenb gibidür. Ve Yesrib ve Baḥḥā ki cāy-ı Ḥazret-i Rasûl-i Ḥudâ olduğı için Medîne-i Rasûl tesmiye olunmuşdur. Cemi’ bilâddan efḍal ve anda olan a’mâl ḥasene-i ekmeldür. ⁷⁷⁸” صلاة في مسجد المدينة بعشرة آلاف صلاة وصلاة في المسجد الأقصى بألف صلاة صلاة صلاة” ḥadîs-i şerîfi muktezâsınca ‘ibâdet ol buķ’a-i mübârekeke muzâ’if olıcaķ fazîlet-i bâhir olur. El-ḥaķ Ka’be-i Mu’azzama ve Medîne-i Münevvere’nün şeref ve fazîletleri ḥadden efzûn ve dâ’ire-i taḥrîrden bîründür.

Nazm:

[Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün]

Birisi menşe-i Sulṭân-ı Rusûl

Birisi mesken-i ḥadî-i sübûl

Birisi maṭla’-ı mihr-i şaķaleyn

Birisi mağrib-i mâh-ı kevneyn

Birisi menbit-i Tûbâ-yı cinân

Birisi ravza-i gülzâr-ı cinân

Neşr: Medîne-i Münevvere’den soñra efḍal buķâ’, Kudûs-i şerîf idüğü muķarrer ve zâhirdür. Ve ḥadîs ⁷⁷⁹” لا تشد الرجال إلا إلى ثلاثة مساجد المسجد الحرام ومسجدي

⁷⁷⁷ Hac, 22/25’ten nakıs iktibaştir: “İnkâr edenler, Allah’ın yolundan ve -yerli, taşralı- bütün insanlara eşit (kıble veya mâbed) kıldığımız Mescid-i Harâm’dan (insanları) alıkoymaya kalkanlar (şunu bilmeliler ki) kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız.”

⁷⁷⁸ Anlamı: “Medine-i Münevvere mescidinde namaz kılmak on bin namaz iledir. Ve Mescid-i Aksa’da dahi bir namaz kılmak bin namaz iledir. Ve Mescid-i Haram’da bir namaz kılmak yüz bin namaz iledir.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Fadlu’s-Salat, 1, no: 1190.

⁷⁷⁹ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Fadlu’s-Salat, 1, no: 1188.

”هذا والمسجد الأقصى“ bu ma'nâyı mü'eyyedür. Ma'lûm ola ki bi-'aynihâ bir şehirde ikâmet evlâ idüğine işâret ve ĩmâ [203^b] olunmuşdur. Hâzret-i Rasûlullâh 780 ”البلاد بلاد الله عز وجل والخلق عباده فأني موضع رأيت فيه رفقا فأقم واحمد الله تعالى“ buyurmuşdur. Ya'nî şehirler Hâk Celle ve 'Alâ'nuñdur, Hâlık-ı Hâzret-i Hâk'ıñdur. Her kankı mevzu'da refik görürsek anda ikâmet ve Hâzret-i Hâk'a şükür ü minnet eyle, dimekdür. Süfyân bin Şevrî Hâzretleri bir şehirden bir şehre intikâl eyledüklerinde su'âl olunup cevâb virmişler ki ”Emîn ve emân ve ni'amı ferevân olub ucuzluk olan şehre revâne olurum.” Zîrâ tedârik-i ma'îşet-i âsân ve dîn-i İslâm olduğı nümâyândur.

Faşl

Tertîb-i a'mâl-i zâhire beyânındadır. Hacc-ı şerîfün ferâyiz ü süneni ve müstecâb u vâcibâtı kütüb-i şer'iyede beyân olunmağın tayy olunup şerâyiṭ-i zâhiriyyeye ve bâṭniyyeye şürü' evlâ görüldü. Ma'lûm ola ki evvelen hacc-ı şerîfe niyyet-i hâliṣa idüp sefere 'azîmet itdükde tevbe ve redd-i mezâlim ve kazâ-yı deyn lazımdur ve nafaqası lâzım olanların nafaqalarını ḥîn-i 'avdete dek [204^a] ihzâr u zehâb u eyâba ve sâ'atle kifâyet ve fuḳarâ ve mesâkîne imdâd ve i'ânet miḳdârı mâl-i helâl istiḫzâr idüp ḳabl-i ḥurûcu's-sefer taṣadduḳ ve nefsi için de'bbe-i ḳaviyye-i iştirâ idüp veyâḥûd kirâ ihtiyâr idüp esbâb u eşḳâlini meḳârîye gösterüp arzâ ve şafâ bî-niyyetle ḥâneñden ḥurûc idüp Ka'be-i maḳşûda vülûc itmek gerekdür.

Meşnevî:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Niyyetün ṭab'-ı bülendün gibi 'âlî eyle

Gayrıdan Ka'be-i cân u dili ḥâlî eyle

Şevḳ u zevḳ ile yüzi düş yola efnân-ı hazân

Sâlik-i râh-ı Hudâ ol yine lebbeyk-künân

780 Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, 2/204, 330, 343.

Kim refîk ola dime kim ide irşād-ı ʔarîk
Sen hemân sa'y kıl Allāh veliyyü't-tevfîk

‘Aşkdur çünki saña bedreka vü meş‘ale āh
İresün menzil-i maşşūda ki inşā'allāh

Büy-ı vuşlat umar iseñ gül-i handânından
Yolda incinme şakın hār-ı muğaylânından

Neşr: Ve hîn-i vedā‘da “Estevdī‘ullāhe dīneküm ve emāneteküm ve havetime ‘ameliküm.”⁷⁸¹ diyüp ‘azm itmek gerekdür ve ol misāfirüñ aḥbāb-ı şadākat- [204b] şī‘arı “Zevvedekallāhu’t-taḳvā ve ğaferallāhu zenbeke ve vechekallāhu ile’l- ḥayri eynemā teveccehtü.”⁷⁸² diyüp du‘ā itmek gerekdür.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Şakın şām u seher ʔurma oturma
Ziyāret eyle ol Beyt-i Hümā’yı

Pes andan kâşîd-ı mülk-i Hicāz ol

Ṭavāf it koşa koşa ol maḳāmı

Neşr: Şāniyen er-refîk şümme’ṭ-ṭarîk ma’nāsını taḥkîk idüp bir refîk-i şefîk ittiḥāz itmek gerekdür. Ferāmüş itdüğüñ esbābı tezkîr ve maḥall-i ḥavfda teşci‘ ve ta’bîr ve levāzım-ı ‘umūra bî-ḥüsn-i tedbîrle tesyîr idüp i‘ānet ide. Şālîşen menzilden ḥurûc murād itdükde iki rek‘at namāz kılup rek‘at-i evlāda Fātiḥatü’l-kitāb ve ⁷⁸³“قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ” ve rek‘at-i şāniyede ba‘de’l-Fātiḥa İhlāş- ı şerîf kıra‘at idüp ba‘de’l-ferāğ şafā-yı ḥāṭır ve niyyet-i ḥālîşe ve şādıka ile bu

⁷⁸¹ Anlamı: “Ben dininizi, emanetinizi ve amellerinizin sonlarını Allah’a emanet ediyorum.”

⁷⁸² Anlamı: “Allah seni takva ile donatsın, günahlarını mağfiret eylesin ve nereye yönelirsen seni hayra yönlendirsin.”

⁷⁸³ Kafirun, 109/1: “De ki: Ey kafirler!”

du'âyı okıya “Allāhümme ente’ş-şāhibü fî’s-seferi ente’l-halîfetü fî’l-ehli ve’l-mālî ve’l-veledi ve’l-eşhâbi ihfeznâ ve iyyehüm min külli ‘āhetⁱⁿ ve āfetⁱⁿ. Allāhümme nes’elüke fî seyrinâ hāze’l-birra ve’t-taḳvâ [205^a] ve mine’l-‘ameli mâ terzâ. Allāhümme innâ nes’elüke en taṭviye lene’l-arza ve tühevvine ‘aleyne’s-sefera ve en terzükane fî seferinâ hāzâ selāmete’r-ra’si ve’l-bedeni ve’l-kemālî ve entel ḳayenâ ḥacce beytike ve ziyārete ḳabri nebiyyike Muḥammedⁱⁿ şallallāhu Te‘ālâ ‘aleyhi ve sellem. Allāhu ne‘uzü bike min va‘ṣāi’-s-seferi ve Kābeti’l-münḳalebi ve sū’i’l-menẓari fî’l-ehli ve’l-mālî ve’l-veledi ve’l-eşhâbi. Allāhümme ec’alnâ ve eyyāhüm fî civārike ve lâ teslūbnâ ve iyyāhüm ni‘meteke ve lâ tüḡayyir mâ yünādihim min ‘āfiyetike.”⁷⁸⁴

Rābi’an menzil ḳapusına geldükde her menzilde cān u dilden bu du’âyı okıya “Bismillāhu tevekkeltü ‘alellāhu velâ ḥavle ve lâ ḳuvvete illâ billāhil ‘aliyyi’l-‘azîm. Rabbi e’uzü bike en ‘eḏille ev ‘uḏalle ev ‘erzele ev ‘ürzile ev ezlime ev uzleme ev echele ev yüchele ‘aleyye. Allāhümme innî lem eḥruc eṣer^{an} ve lâ nazar^{an} ve lâ riyā^{en} ve lâ süm’atehü bel ḥaractü ittikā^{en} süḥṭake vebtiḡā’e merzātike ve ḳazā’e ferḏike ve ittibā’a sünneti nebiyyike ve şevḳ^{an} ‘ilâ likā’ike.”⁷⁸⁵ diyüp ṭarīḳa-i sālîk olduğda “Allāhümme bike inteşartü ve ‘aleyke tevekkeltü ve bike i’tesamtü [205^b] ve ileyke teveccehtü. Allāhümme ente şikātî ve ‘aleyke recā’i feḳfinî mâ ehtemmenî ve mâ lâ ehtemilü bihî ve mâ ente e’lemü minnî ‘azze cārüke ve Celle şenā’üke ve lâ ‘ilāhe ḡayruke. Allāhümme zidnî’t-taḳvâ vaḡfirli zebnî ve veccihnî li’l-hayri eynemâ teveccehtü.”⁷⁸⁶ Hāmisen rahleye rüküb ḳaşd itdükde “Bismillāhi ve billāhi vallāhu

⁷⁸⁴ Anlamı: “Allah’ım, yolculukta benim sahibim, aile, mal, evlat ve dostlarımin da vekili sensin, beni ve onları her türlü afetten koru. Allah’ım, bu yolculuğumuzda ve azimetimizde iyilik ve takvayı senden dileyip senin razı olacağın ameli bize nasip eyle. Yolculuğumuzu kolaylaştır ve bize bu yolculukta din, beden ve mal selameti verip Kabe’yi ve Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret etmeyi nasip et. Allah’ım, yolculuğun her türlü sıkıntılarından, mal, evlad ve ailemize karşı kötü nazarlardan sana sığınırız. Allah’ım, beni ve onları senin rızana ulaştır, nimetlerinden mahrum etme ve bize sağlık ve selametler ihsan eyle.”

⁷⁸⁵ Anlamı: “Ben bismillah ile sefere başladım ve Allah’a tevekkül eyledim. Güç ve kudret yalnız Allah’ın yardımıyla elde edilir. Allah’ım, ben sapmaktan ve saptırılmaktan, zelil ve hor olup hakir ve hor görülmekten, kaymaktan ve kimsenin ayağını kaydarmaktan, zulümden ve zulm olunmaktan, cehaletten ve techilden sana sığınırım. Allah’ım, bu yolculuğum nankörlük, riya ve gösteriş için değil ancak gazabından korktuğum, rızanı aradığım, Hz. Peygamber’in sünnetine uyduğum ve sana ulaşmayı arzu ettiğim içindir.”

⁷⁸⁶ Anlamı: “Allah’ım, ben senin yardımınla adımlarımı atıyorum ve yalnız sana güvenir ve sana yönelirim. Allah’ım, ümidim ve dayanağım sensin. Bilip bilmediğim, değer verip vermediğim her şeyde sen benim yardımcım ol. Şanın ali, kadrin yücedir. Senden gayri başka bir ilah ve mabud yoktur. Allah’ım, takvayı bana azık eyle ve günahımı bağışla ve her nereye yönelirsem beni hayra yönelt.”

ekberu tevekkeltü 'alellāhi ve lā havle ve lā kuvvete illā billāhi'l-'aliyyi'l-'azīm ve māṣā'allāh kāne ve mā lem yeşe' lem yekün sübhānellezī sehḥara lenā hāzā ve mā künnā lehü mukrinīne ve inne ilā Rabbīnā lemünkalebün. Allāhümme innī veccehtü vechiye ileyke ve fevvaḍtū emrī küllehü ileyke ve tevekkeltü fī cemī-'i umūrī 'aleyke ḥasbī ve ni'me'l-vekīl."⁷⁸⁷ ve rāḥileye cālis olduğda "Sübhānallāhi ve'l-hamdülillāhi ve lā ilahe illallāhu vallāhu ekberu." diye vallāhu ekberu lafzını üç kerre okıya ba'dehü ⁷⁸⁸ "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰیْنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیْ لَوْلَا اَنْ هَدٰیْنَا اللّٰهُ" Allāhümme ente'l-hāmīle 'ale'z-zahri ve ente'l-müste'ānū 'ale'l-umūrī⁷⁸⁹ diye. Sādisan münāsib olan ekseriyā gice sefer olına. Zīrā gice arz muṭūya [206^a] olur, diyü ḥadīs-i şerīfde muşarraḥdur. ⁷⁹⁰ "عليكم بالجنة فان الأرض تطوى باليل ما لا تطوى بالنهر" bu ma'nāyı müstemildür. Ve her menzile müşerref olduğda bu du'ā kıra'at olına "Allāhümme Rabbi's-semāwāti's-seb'i ve mā eẓlelne ve Rabbi'l-erazīne's-seb'i ve mā eflelne ve Rabbi's-şeyātīni ve mā eḥlelne ve Rabbi'r-riyāḥi ve mā razeyne ve Rabbi'l-bihāri ve mā cerayne es'elūke ḥayra hāze'l-menzili ve ḥayra ehlihi ve e'üzübike min şerri hāze'l-menzili ve şerri mā fīhi. Allāhümmeşrif 'annī şerra şirārihim."⁷⁹¹ ve menzile nüzül itdükde iki rek'at namāz kıldıktan soñra bu du'āyı kıra'at ide "E'üzü bi-kelimātillāhi't-tāmmeti elleti lā yücāviruhünne birr^{un} ve lā fācir^{un} min şerri mā ḥalaḳa."⁷⁹² diye ve ḥīn-i seyrde zūlām-ı leyl-i müstavlī olduğda "Yā arzu rabbī ve rabbike Allāhümme e'üzü billāhi min şerrike ve şerri mā fīhi ve şerri mā debbe

⁷⁸⁷ Anlamı: "Bismillah ve Allahu ekber. Ben Allah'a tevekkül eyledim. Güç ve kudret yalnız Allah'ın yardımıyla elde edilir ve onun dilediği şey olur, dilemediği şey olmaz. Bu biniti emrime veren Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim, varacağımız yer onun huzurudur. Allah'ım, yönümü sana çevirdim, emrimi sana havale ettim, bütün işlerimde sana bağlandım. Sen bana yetersinve ne güzel koruyucusun."

⁷⁸⁸ Araf, 4/43'ten nakıs iktibastır: " (Cennette) onların altlarından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: «Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.» Onlara: İşte size cennet; yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kıldınız diye seslenilir."

⁷⁸⁹ Anlamı: "Allah'ım, beni bindiren ve her işimde bana yardımcı olan sensin."

⁷⁹⁰ Anlamı: "Sabaha yakın ve erken yola çıkın çünkü bu sırada katedilen yol gündüzün sıcaklığında katedilmez." Taberânî, **Mu'cemü'l-Kebîr**, 10/328, no: 10811.

⁷⁹¹ Anlamı: "Yedi kat göklerin ve gölgeleri altında bulundurdıklarının, yedi kat yerlerin ve hamili bulunduklarının Rabbi, şeytanların ve saptırdıklarının Rabbi, rüzgarların ve eserek sürüklediklerinin Rabbi, denizlerin ve onlara da akanların Rabbi olan Allah'ım! Bu mekanın ve bulunanların hayrını senden diler, şerrinden sana sığınırım. Kötülerin fenalığından beni koru."

⁷⁹² Anlamı: "Ya Rabbi, bütün yaratıkların şerrinden sana sığınırım."

‘aleyke e‘uzü billāhi min şerri külli esedⁱⁿ ve üsüdⁱⁿ ve hayyatin ve ‘akrabin ve min şerri sākini’l-beledi ve vālidin ve mā veled ve lehü mā sākini fi’l-leyli ve’n-nehāri ve hüve’s-semi’u’l-‘alīm.”⁷⁹³ Sābi‘an refiklari [206^b] münāvebe üzre menāme iştiğāl ideler ve ‘adüv kaçd ise Āyete’l-Kürsī ve ⁷⁹⁴ “شَهِدَ اللَّهُ “āyet-i kerīmesiyle sūre-i İhlāş ve Mu‘avezeteyn tilāvet idüp “Bismillāhi mā yeşā’ü lā kuvvete illā billāhi ḥasbiyallāhu tevekkeltü ‘alellāhi māşā’e lā yeşrifü’s-sü’i illallāhu ḥasbiyallāhu ve kefā semi’a limen de’ā ve rā’allāhi müntehā ve lā dūnallāhi melce ⁷⁹⁵ “كَتَبَ اللَّهُ لَاغْلِيَنَّ أَنَا وَرُسُلِي”

تَاḤAŞŞANTÜ billāhi’l-‘aẓīm veste‘antü bi’l-ḥayyillezī lā yemütü. İnَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

Allahümmeh aḥrisnā bi-‘aynikelletī lā tenāmū vekfinā bi-rüknikellezī lā yūrāmū. Allāhümmeh ḥamnā bi-ḳudretike ‘aleynā fe lā tehlikü ve ente şikātünā ve recā’ünā. Allahümma’tıf ‘aleynā ḳulūbe ‘ibādike ve imā’ike bi-riḳḳatⁱⁿ ve rahmetⁱⁿ inneke ente erḥamü’r-rāḥimīn.”⁷⁹⁶ Şāminen memrū ṭarīḳde firāz ve neşīb rast geldükde bī-şabr u şekīb mevāzi’-ı ‘āliyede “Allāhümmeh leke’ş-şerafū ‘alā külli’ş-şerafi ve leke’l-ḥamdü ‘alā külli ḥālⁱⁿ.”⁷⁹⁷ Ve ḳaṭ’-ı bevādī itdükde tesbīḥ itmek mesnündür ve ḥīn-i ḥavf u ḥaşyetde Sübhānallāhi’l-meliki’l- [207^a] ḳuddūsi Rabbi’l-melā’iketi ve’r-rūḥi celleltü’s-semāvāti bi’l-‘izzeti ve’l-ceberūti⁷⁹⁸ demek mendūbdur ve

⁷⁹³ Anlamı: “Ey toprak parçası! Benim ve senin Rabbimiz Allah’tır. Senin ve içinde bulunanların, üzerinde yürüyenlerin şerrinden Allah’a sığınırım. Yılan, akrep ve yırtıcı hayvanlardan ve burada bulunan bütün varlıkların doğanın ve doğuranın şerrinden Allah’a sığınırım. Semi ve alim ancak odur.”

⁷⁹⁴ Ali İmran, 3/18’den nakıs iktibastır: “Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilāh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’tan başka ilāh yoktur.”

⁷⁹⁵ Mücadele, 58/21: “Allah: Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir.”

⁷⁹⁶ Anlamı: “Allah’ın ismi ile tahsin eyledim. Onun dilediği olur, güç ve kuvvet ancak onundur. Ve Allah bana kafidir, ben Allah’a tevekkül ettim. O ancak hayrı ihsan eder ve ondan başkası bir hayr getiremez. Onun lutf, kerem ve koruyuculuğu bana kafidir. O dua edenin duâsını kabul eder ve onun verâsının sonu yoktur. Ondaki başka sığınılacak yer yoktur. Ben azim olan Allah’ımla korundum ve ölümden münezzeh ve mukaddes olan ebedi Allah’tan yardım istedim. Allah’ım uyumayan gözlerin ve bozulmayan sığınağıyla beni koru. Allah’ım, ümit vereceğimiz sensin, kudretinle bizi esirge ve helaktan muhafaza eyle. Allah’ım, bizim için yarattıklarının kalbine merhamet koy ve bizi şerlerinden koru. Sen rahmet edenlerin en merhametlisisin.”

⁷⁹⁷ Anlamı: “Allah’ım, şereflerin şereflişi, yücelerin yücesi sensin ve her hal üzerine hamd senindir.”

⁷⁹⁸ Anlamı: “Ben melik, kuddüs, melekler ve ruhun Rabbini tesbih eylerim ki semavatı kerem ve kudretiyle mücellel etmiştir.”

yevm-i ‘arefede olan fazîleti beyândan müstağnî olup ‘arafatda tezarru‘-ı niyâz maqbûl-i Hudâ olduğunu bî-merâdur.

Naẓm:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

‘Ākıbet olsa maḳāmuñ ‘Arefe

Feth olur lâzime-i men ‘arefe⁷⁹⁹

Anda şevkıyle münâcât kılup

‘Arz-ı envâ‘-ı murâdât kılup

Feyz ola tâ ki saña rahmet-i Hâk

Vire fazlıyla saña cenneti Hâk

Neşr: Yevm-i ‘arefede Hâzret-i Risâlet-Penâh’dan nakl olunan du‘â-yı me’sûrî okumaḳ münâsibdür. “*Lā ilāhe illallāhu vahdehū lā şerike leh lehü’l-mülkü ve lehü’l-ḥamdü yuhyî ve yümit ve hüve ḥayyün lā yemût biyedihî’l-ḥayr ve hüve ‘alā külli şey’in ḳadîr. Allāhümme’c’al fî ḳalbî nûr^{an} ve fî sem’î nûr^{an} ve fî başarî nûr^{an}. Allāhümme’srahlî şadrî ve yessirlî emrî. Allāhümme leke’l-ḥamdi kemā neḳülü ve ḥayru mā neḳülü leke şalâti ve nüsükî ve maḥyāye ve memâti ve ileyke metâbî. Allāhümme e’üzü bike min şerri mā yelicü fi’l-leyli ve şerri mā yelicü fi’n-nehâri ve min şerri mā hebbet bihi’r-riyāḥu ve şerri bevā’iḳi’l-dehri. [207^b] Allāhümme innî e’üzü bike min taḥavvili ‘āfiyetike ve maḥvi ni’metike ve cemî’i saḫaṭike. Allāhümme ehdinî bi’l-Hüdâ vağfirlî fi’l-âhireti ve’l-ülâ yâ ḥayra maḳşûdⁱⁿ ve eşrafe menzilⁱⁿ yünzelü ‘aleyhi ve ekrame mesûli mā ledeyhi a’tını’l-‘işyete efdale mā tu’tî eḥad^{en} fî ḫalkıke ve ḥuccāce beytike yâ erḫame’r-rāḫimîn. Allāhümme yâ rāfi’a’d-derecâti ve menzile’l-berekâti ve fâtıra’l-arazîne ve’s-semāvâti daccet ileyke’l-eşvâtü bi-ḍurûbi’l-ezâfi yes’elüneke’l-ḥacâti ve ḥaceti ileyke en tezkürani fî dâri’l-belâ izâ nesiyenî ehlü’d-dünyâ. Allāhümme inneke tesmeu’ kelâmi ve te’lemü sırrı ve a’lânî ve lâ yahfâ ‘aleyke şey’in min emrî ene’l-yâ’isü’l-fakîru’l-müstağisü’l-musahḫirü’l-veceli e’l-müşfiḳu e’l-*

⁷⁹⁹ “من عرف نفسه فقد عرف ربه” Anlamı: “Nefsini tanıyan Rabbini de tanımış olur.” Aclûnî, **Keşfü’l-Hafâ**, 2/343, no:2532.

muğrifu bi-zenbihî es elüke'l-miskînü ve ebtehilü ileyke ibtihâle'l-müznibi e'l-zelîli ve
 ed'ûke du'âe'l-hâ'ifi'z-zarîri du'â'e men haða'at leke ruķbetühü ve nâşabet leke
 ğayratühü ve zelle leke ceddühü ve rağime leke enfühü. Allāhümme lā tec'alnî bi
 du'âike şakıyy^{en} ve kün bî raûf^{en} raĥîm^{en} yâ hayra'l-mes'ulîne ve ekreme'l-mu'tîne.
 İlähî men medeħa ileyke nefsehü [208^a] fe innî lā âsimiün li nefsi. İlähî aħreseti'l-me'âşî
 lisânî fe mālî vesiletün min 'ameli ve lā şefi'ⁱⁿ sive'l-emeli. İlähî innenî e'lemü enne
 zünübî lem tebķa lî 'indeke cāh^{en} ve lā li'l-i'tizāri vech^{en} ve lākinneke ekramü'l-
 ekramîne. İlähî in lem ekü ehl^{en} en eblağa raĥmeteke fe inne raĥmeteke ehl^{ün} en
 teblüğanî raĥmeteke ve sı'te külle şey^{'in} ve ene müsi^{'üm}. İlähî inne zünübî ve in kânet
 'izām^{en} fehiye şığār^{um} fî cenbi 'afvike fa'fuhā yâ Kerîm. İlähî ente ente ve ene ene ene'l-
 'avvādü bi'z-zünübî ve ente'l-'avvādü ile'l-mağfireti. İlähî in künte lā terĥamü illā
 ehle tã'atike fe ilā men yefze'u'l-müznibün. İlähî tecennebtü tã'atike 'amed^{en} ve
 teveccehtü ilā ma'sıyetike kaşd^{en} fe sübhāneke mā a'zame ĥucceke 'aleyve ve ekreme
 'afveke 'annî fe vüübü ĥucceke 'aleyve ve'n-ķıtā'u ĥucceci ve fakrî ileyke ve ğınāke
 'annî illā ğaferte lî yâ erĥame'r-rāĥimîn. Yâ hayra men de'āhü dā^{'in} ve efdale men
 racāhü rāc^{'in} bi-ĥürmeti'l-İslāmi ve bi-zimmeti Muhammed^{'in} 'aleyhi's-şalātü ve'-
 sellāmü. Etevesselü ileyke fağfirli cemi'a zünübî va'srifnî min mevkıfî hāzā maķziye'l-
 ĥavāici ve heblî mā sealtü ve ĥaķķîķ recāi [208^b] fīmā temenneytü. İlähî da'vetüke bi'd-
 du'âi'l-lezî 'allemtenîhi felā tuħarrimni'r-recā ellezî 'arreftenîhi. İlähî mā ente şāni'ü'l-
 'işyeti bi-'abd^{'in} muķirr^{'in} leke bi-zenbihî ĥāşî^{'um} leke bi-züllihî müstekîne bi-cürmihî
 mütezarri^{'um} ileyke min 'amelihî tã'ib^{'ün} ileyke min iftirāķihî müstağfir^{'um} leke min
 zulmihî mübtehl^{'ün} ileyke fi'l-'afvi 'anhü tãlib^{'ün} ileyke fî necāhi ĥavāicihi rāc^{'in} leke fî
 mevkıfihî ma'keşreti zünübihî. Feyā melce'e külli ĥayy^{'in} ve veliyye külli mü'min^{'in} min
 aħseni fe bi-raĥmetike yefüzü ve men esā'e ve bi-ĥaķietihî tehlik. Allāhümme ileyke
 aħracnā ve bi-fenā'ike enĥannā ve iyyāke emelünā ve mā 'indeke talebnā ve li iħşānike
 tea'rraznā ve raĥmetike racevnā ve min 'azābike eşfeķnā. Ve li beytike'l-ħarāmi
 ĥacacnā yâ men yemlikü ĥavā'ice's-sailîne ve ya'lemü zamā'ire's-şāmitîne yâ men
 leyse me'ahü Rabb^{'ün} yüd'ā ve yâ men leyse fevķahü ĥālîķ^{'um} yuħşā ve yâ men leyse lehü
 vezîr^{'um} yü'tā ve lā ĥācib^{'ün} yürşā yâ men lā yezādü 'alā's-su'ālî illā tekerrüm^{'en} vücüd^{'en}
 ve 'alā keşrete'l-ħavā'ici illā tafeddul^{'en} ve iħşān^{'en} inneke ce'alte li külli zayf^{'in} ķurā ve
 nahñü edyāfüküm fec'al ķurānā [209^a] minke'l-cennete. Allāhümme inne li küll^{'in} ve

kad cāizet^{en} ve li külli zāirⁱⁿ kerāmet^{en} ve li külli sālⁱⁿ ‘aṭiyyet^{en} ve li külli rācⁱⁿ sevāb^{en} ve li külli mültemisⁱⁿ limā ‘indeke cezā^{en} ve li külli müsterh^{im} ‘indeke rahmet^{en} ve li külli dāⁱⁿ ileyke zülfet^{en} ve li külli mütevessilⁱⁿ ileyke ‘afv^{en}. Ve kad ci’nā ilā beytike’l-ḥarāmi ve veḳafnā bi-hāzihi’l-meṣā’iri’l-‘izām ve ṣāhednā hāzihi’l-meṣāhide’l-kirām recā^{en} limā ‘indeke fe lā tuḥayyib recā’enā. İlāhünā tetāba’t^e n-ni’ame ḥattā iṭme’ennet illā nefsün bitetābü’i ni’amike ve ezharte’l-‘ibara ḥattā neṭakati’s-ṣavāmitü bi-ḥucetike ve zāherte’l-minene ḥattā a’terifü evliyā’eke bi’t-taḳṣīri ‘an ḥaḳḳike ve ezharte’l-āyāti ḥattā efṣaḥati’s-semāvātü ve’l-‘arzu bi-’edilletike ve ḳahharat bi-ḳudretike ḥattā ḥaṣa’a külli şeyⁱⁿ bi-‘izzetike ve ‘aneti’l-vücühü li’azametike izā esā’e ‘ibādüke ḥalemte ve emhelte ve izā aḥsenü tefaddalte ve ḳabilte ve izā ‘aṣav setarte ve izā eznebü ḡaferte ve izā de’avnā ecebe ve izā nā deynā semī’t^e ve izā aḳbelnā ileyke ḳarubte ve izā velleynā ‘anke dea’vte. İlāhī enneke [209b] ḳulte fī kitāb^{ike}’l-mübīn li-Muḥammedⁱⁿ ḥātemi’n-nebiyyine ⁸⁰⁰“قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ” ve erzāke anḥüm. E’l-iḳrāru bi-kelime’ti’t-tevhīdi ba’del cuḥūdi. Ve innā neṣhedü leke bi’l-vaḥdāniyyeti muḥbitīne ve bi-Muḥammedⁱⁿ bi’r-risāleti muhlisine. Faḡfirlenā bi-hāzihi’s-ṣeḥādeti sevālife’l-ecrām ve lā tec’al ḥazzanā minke ünḳuṣ min ḥazzi men deḡale fi’l-İslāmi. İlāhünā inneke aḥbette e’t-taḳarrübe ileyke bi-‘itḳi mā meleket eymāniünā ve naḥnü ‘abidüke ve ente evlā bi’t-tafḍīli fea’taḳnā ve inneke emernā enne netaṣaddeḳā ‘alā fuḳarā’inā ve naḥnü fūḳarāüke ve ente bi’t-ṭūli feteṣaddeḳa ‘aleynā vevaṣṣaytenā bi’l-‘afvi men zālemenā ve ḳad zālemnā enfüsenā ve ente eḥaḳḳu bi’l-kerami fa’fü ‘annā Rabbenāḡfirlenā verḥamnā ente mevlānā Rabbenā ātinā fi’d-dünyā ḥasenet^{en} vaḳinā bi-rahmetike ‘azābe’n-nāri.”⁸⁰¹ Ba’delhü nefsinı ve vālidini ve

⁸⁰⁰ Enfal, 8/38’den nakıs iktibastır: “İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir!”

⁸⁰¹ Anlamı: “Allah’tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh yoktur. O birdir, onun hiçbir ortağı yoktur. Mülk ona ait, hamd ona mahsustur. Hayatı veren de odur, ölümü veren de odur. Bütün iyilikler onun elindedir. O her şeye hakkıyla kadirdir. Allah’ım, kalbimi, gözümü, kulağımı ve dilimi nurlandır. Allah’ım, kalbime ferahlık ver ve işlerimi kolaylaştır. Allah’ım, ey hamdin Rabbi! Sana layık olduğun gibi hamd ederim. Namazım, ibadetim, ölüm ve dirim senin içindir. Varacağım sensin, senin huzurundur. Mükafatını senden isterim. Allah’ım, içimdeki vesveselerden, dağınık fikirlerden, kabir azabından sana sığınırım. Allah’ım, gece ve gündüzün fitnesinden, rüzgarların taşıdığı kötülüklerden, zamanın getirdiği musibetlerden, sana sığınırım. Allah’ım, hastalıktan, şiddet ve gazabından sana sığınırım. Allah’ım beni hidayetine ulaştır, geçmiş ve gelecek günahlarımı bağışla. Ey müracaat edileceklerin en hayırlısı! Kendisinden istenenlerin en keremlisi, bütün hacıları ve yarattıklarına verdiği iyiliklerin en iyisinden bana da ver, ey

merhametlilerin en merhametlisi! Allah'ım, dereceleri yükselten, bereketleri arttıran, yer ve gökleri yoktan var eden sensin. Ayı ayrı dillerdeki sesler sana yalvarır, bütün ihtiyaçlarını senden isterler. Benim senden dileğim, cesedimin çürüyüp yok olduğu ve insanların beni unuttu o sırada senin unutmaman ve beni terk etmemendir. Allah'ım, sen sözümü duyar, beni görür, gizli ve aşikar her şeyimi bilirsin. Benim halimden hiçbir şey sana gizli değildir. En yardım ve inayet dileyen, ümitsiz bir yoksulum. Günahını itiraf eden, korku içinde bulunan ve şefkatine muhtaç bir kulunum. Yoksullar gibi senden ister, zelil bir günahkar olarak sana yalvarırım. Korku içinde kıvranan çaresizlerin, sana karşı boyun eğenlerin ve senin için göz pınarları taşanların vücudu ile karşında eğilenlerin, burnunu huzurunda yerlere sürtenlerin duası gibi sana dua eder ve yalvarmaları gibi yalvarırım. Allah'ım dua mı kabul et, beni mahrum etme, bana acı, bana merhamet eyle, ey istenenlerin en hayırlısı verenlerin en keremlisi Allah'ım! Sana karşı kendini kim övebilir? Ben bütün kusurlarımı itiraf ile kendimi levm ediyorum. Allah'ım, günahlarım dilimi susturdu. Senin affına olan ümidimden başka huzuruna getireceğim ne iyi bir amelim var ne de bir şefaati. Allah'ım, günahlarımın senin katında bana bir mevki ve hatta özür dilemek için sana yönelecek yüz de bırakmadığını bilirim fakat keremlerin en keremli sensin. İlahi! Rahmetine ben liyakatle değilsem her şeye şamil olan senin rahmetin bana da ulaşır. İlahi! Her ne kadar günahlarım büyükse de senin affının karşısında hiç denecek kadar küçüktürler. Sen günahlarımı mağfiret eyle ya kerim. İlahi! Sen yüce Allah'ın, ben aciz bir kulum. Ben sık sık günaha düşersem sen de öylece affeder ve kereminle bağışlarsın. Allah'ım, sen yalnız itaat edenlere merhamet edeceksen ya asiler nereye sığınacaklar? Allah'ım, bile bile kulluğundan uzaklaştım, kasti olarak isyana daldım, seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Benim üzerime delillerin büyük olmakla af ve keremin daha büyüktür. Aleyhimde kuvvetli delillerin olup benim sana karşı hiçbir tutanağım olmadığı halde senin benden müstağni olman ve benim her an sana olan ihtiyacım hakkı için beni bağışla. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi! Ey dua edilip duaya icabet edenlerin en hayırlısı! Ey ümit bağlananların en üstünü! İslam hürmetine, Muhammed aleyhisselam hürmetine sana yönelirim. Günahlarımı mağfiret eyle. Bütün İhtiyaçlarımı yerine getirdiğin ve isteklerimi verdiğin halde beni buradan uzaklaştı. Dünyada ve ahiret hususundaki ümit ve dileklerimi gerçekleştir. Allah'ım, bana bildirdiğin dua ile sana yalvarıyorum. Hz. Peygamber'in vasıtası ile bana öğrettiğin bu ümit ve dileklerimden beni mahrum etme. Allah'ım, azamet ve celalinin karşısında huşu ve huzu ile eğilen, kusurlarını itiraf ederek sana iltica eden, gözyaşları akıtarak tövbe, zulümlerinden istiğfar, ağlayarak af dileyen, umduklarına ulaşmayı ancak senden bekleyen, bütün günahlarına rağmen vakfesinde ihsanından ümidini kesmeyen aciz kuluna bu akşam üzeri nasıl muamele edeceksin? Ey bütün canlıların sığınağı ve bütün müminlerin koruyucusu! İyilik edenler senin rahmetinle kurtulur, fenalık edenleri hataları sebebiyle sen helak edersin. Allah'ım, huzuruna senin rızan için çıktık, senin civarına konduk. Ümitlerimiz ancak sendedir, senin fazl u ihsanını ister, rahmetini umar ve azabından korkarız. Günahlarımızın bütün ağırlığı ve çokluğu ile sana iltica ettik. Senin beytini kastettik. Ey isteyicilerin ihtiyaçlarına sahip olan, sessiz duranların içinden geçirdiklerini bilen, ey kendisinden başka müracaat edilecek ortağı bulunmayan Rabbimiz! Ey yalnız kendisinden korkulan Halik'imiz ve ey başvurulmak için yardımcısı bulunmayan, yardıma ihtiyacı olmayan Allah'ımız! Ey ne kadar çok isteyen olursa ona kızmadan isteği nispetinde çok veren Allah'ımız ve ey kendisine arz edilen büyük ihtiyaçlara o nispette sehavet ve kerem gösteren Allah'ımız! Dileklerimizi kabul eyle, isteklerimizi ver ve bizi affeyle. Allah'ım, sen her misafire bir konak yeri hazırladın, biz sana misafir olarak geldik, bizi cennetinde ağırla. Allah'ım, her gelen cemaate bir hediye ve her ziyaretçiye bir ikram, her isteyene bir atıyye verir, her omana bir mükafat, her iltimasçıya bir yardımda bulunur, her merhamet isteyene merhamet eder, sana rağbet eden herkese yakınlık gösterir, senin yoluna gireni affedersin. Biz toplu halde senin beytine geldik, burada vakfı ettik. Bu mübarek yerlere müşahede ettik, gayemiz senin rızana mazhar olmaktır, ümidimizden bizi mahrum etme. İlahi, nefsimiz razı olacak kadar bol nimetlerini verdin. Delillerin ile dilsizleri konuşturacak derecede ibret ve ders alınacak şeyleri ortaya koydun. Verdiğin sayısız nimetler karşısında şükürden aciz olduklarını herkes itiraf etti. Azametine kudretinin kemaline şehadet eden delilleri en açık bir şekilde ifade ettin. Sıfat-ı kahriyen ile öyle tecelli ettin ki her şey senin izzetinin karşısında dize geldi. Bütün yüzler azametinin karşısında yerlere eğildi. Kulların cehaletleriyle hataya düştükleri vakit onlara mülayim davranır, mühlet verirsin. Taat ve ibadet ile iyilik yaptıkları vakit kabul eder ve bol

cemi‘ mü’minîn ve mü’minât için istiğfâr ile takdîm-i du‘â idüp istedüğün ricâ
ve meş‘uru’l-harâm levâzımın edâ ve zıkr-i ism-i Hudâ ile câna şafâ virüp

Nazm:

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

Eyleye vâkıf olup zıkrullâh

Anda tahşîl ide maşşûdı

[210^a] Eyleye ‘azm-i Minâ remy-i hicâr

Anda ta‘zîm ide ma‘bûdı

Neşr: Beyt-i Mu‘azzâm’a nazar itmek ‘ayn-ı ‘ibâdet idüğü muşarrer ve mâ-i
zemzem içmenüñ şevâbı muşarrerdür.

Beyt

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

Zemzem-âsâ ki şafâ bula dilün gide keder

Altun oluk ola aña aça ‘irfân u hüner

Neşr: Şürb-i mâ-i zemzemi ekşer aḥbârda vârid olmuşdur.

Nazm:

mükafatlar bahşedersin. İsyân ettiklerinde günahlarından vazgeçer ve onları bağışlarsın, dua ettiğimizde duamıza icabet eder, yalvarışlarımızı dinler, sana yöneldiğimiz vakit yüce zatına layık bir şekilde bize yaklaşırsın, gaflet ile senden ayrıldığımızda bizi kendine davet edersin. Ey bizim İlahımız, sen Kur’an-ı Kerim’de son peygamber Hz. Muhammed aleyhi’s-selam efendimize buyurdun ki: “İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle.” Onların inkarlarından sonra getirdikleri bir kelime-i tevhid seni razı etti. Halbuki biz huşu ile seni tevhid eder ve ihlas ile Habib’in Muhammed aleyhi’s-selamın peygamberliğine şهادet ederiz. Bu şهادet hürmetine bizim de geçmiş günahlarımızı mağfiret eyle. Bu hususta bizim hissemize yeni İslam’a girenlerin nasibinden eksik bırakma. Allah’ım, sahibi bulunduğumuz cariyeye ve köylülerimizi azat etmekle sana yaklaşmamızı seversin. Bu fazl u kereme herkesten ziyade layık olan sensin. Biz de senin kullarınız. Sen bizi cehenneminden azad eyle, yoksullara sadaka vermek suretiyle yardımda bulunmayı bize emrettin, biz ise senin yoksulların ve sana muhtaç olanlarıdır. Sen vermeye bizden daha layıksın, sen fazl u kereminden bize ihsan et ya Rabbi. Allah’ım bize karşı fenalıkta bulunanları affetmemizi bize tavsiye ettin, biz de nefislerimize zulmettik. En üstün kerem sahibi olan sensin, bizleri affet. Ey Rabbimiz, bizi mağfiret et, bize rahmet et. Sen bizim Allah’ımızsın. Ey Rabbimiz, bize dünyada hasene, ahirette de hasene ver. Rahmetinle cehennem azabından bizleri koru.” Bu duanın ve bu kitaptaki (bölümdeki) bazı duaların anlamları şu kaynaktan alınmıştır: Ahmet Serdaroğlu, **İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi**, C: I, s. 725-728, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1974.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Maraż-ı cān u dile virmege em

Eyleye nūş-ı şarāb-ı zemzem

Eyleyüp Merve'de sa'y ile şafā

Şafvet-i kalb ile kıl Hakk'a du'ā

Neşr: Ve h̄in-i şūrbde "Allāhümmec'alhü şifā^{en} külle dāⁱⁿ ve saḡamⁱⁿ verzüḡne'l-ihlāşe ve'l-yaḡīne ve'l-mu'āfāti fi'd-dünyā ve'l-āḡireti."⁸⁰² demek münāsibdür. Ey mürīd-i sālik, sa'ādet-ḡarīn, aḡl-i mübīn ve rükn-i mübīn ḡacc-ı ziyāretde nıfḡa-i ḡelāl tenāvül idüp ticāret olunmaḡ gerekdür. Ve ḡacc-ı mürürdan Ḥazret-i Rasūl su'āl olunduḡda⁸⁰³ "طيب الكلام و اطعام الطعام" buyurmıḡlardır. İmdi sinān-ı lisān ile bir ḡalbi mecrūḡ itmeyüp meh-mā-emken bāb-ı iṡ'ām ve in'āmı meftūḡ itmek gerekdür. Ve ḡıybet [210^b] ve müzemet ve sā'ir evḡāf-ı zemīmeden ictināb itmek gerekdür.

Meşnevī:

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Ḳalbūñi jeng-i hevādan eger eylerseñ şāf

Ḳible-veş ḡible saña ḡarḡu gele ide ṡavāf

Şerbet-i vaşlı dilersen ide cānuñ sīrāb

Yolda incinme ḡarāretle ḡekersün teb ü tāb

Neşr: Ve dābbe ḡısmına taḡammülden ziyāde ḡaml-ı taḡmīl vaż'-ı cemīl degildür. Belki isticār itdükde bāliḡān-mā-belaḡ taḡmīl itmek üzre 'aḡd icāre idüp ba'dehū şey'in yasīr taḡmīl itmek gerekdür. İfā-yı ḡaḡ dabbe olur ve bi'l-cümle dabbe ve meḡārī ve sāyir rifḡa ḡaḡḡı mirā'āt olunmaḡ gerekdür. Ebu'd-Derdā Ḥazretlerinin ḡatırları helāk olduḡda ba'irlerine "Yā eyyühe'l-ba'iru lā

⁸⁰² Anlamı: "Yâ Rabbi, bu içtiğim zemzem suyunu bana her bir derd ve hastalık için şifâ eyle ve dünyâ ve âhirette ihlâs ve yakini ve saadeti bana nasip eyle."

⁸⁰³ Anlamı: "Sözü güzelleştir ve yemek yedir." İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, **Müsned**, thk. Âdil b. Yusuf el-Ġazâvî, Ahmed Ferīd el-Mezîdî, I-II, 2/262, no: 757, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1997.

tuḥāṣimnī ilā Rabbiki fe innī lem aḥmilki fevka t̄āḡatiki."⁸⁰⁴ diyü buyurmuşlardır. T̄arīḡ-i ḡacda esbāb-ı dūnyeviyye ḡuṣūrından münfe'al olmayup māsivāullāha muttaşıl olmamak gerekdür. Ve meh-mā-emken mā-ṣey'en t̄arīḡ-i ḡacda ḡüzār itmek gerekdür.

Nazm:

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Ḳayddur baña 'aḡıl u ḡired u 'ırz u vaḡār
Ḳo ayak baḡıdur anları sebük-bār ol var

Eyle ḡalsa bedenüñ ḡār-ı muḡaylānında
Kürbüñe aşma anı ṣevḡ-i beyābānında

Neṣr: Muḡaṣṣal-ı kelām, evvel ḡac ma'nāsın fehmi itmekdür. [211^a] ki Allāhu Te'ālā'nuñ cenāb-ı aḡidesine vuṣūl cemi' ḡarekāt ve sekenātdan ve lezzet ve ṣhevētdan keff-i nefis ve tecrīd ile ḡuṣūl bulur. Anuñçün niṣe meṣāyiḡ-i kirām ḡulel-i cibāde maḡām t̄utup ḡalkdan vaḡṣet ile t̄aleb-i ins ve ḡurbet-i Ḥazret-i Rabb-i 'İzzet itmişlerdür. Ve 'Arafāt'ı tevḡir[de]⁸⁰⁵ ḡaṡ'ā taḡṣir itmemek gerekdür, fenā-i ḡaremullāhda meydāndur. Ḥazret-i Ḥaḡḡ ṣaydı ḡarām ve ḡaṡ'ı ṣecerni z̄ünüb ve eṣāmdan 'add itmişdür. Fecc-i 'amīḡ ve meḡān-ı saḡīḡden z̄üvvār-ı beyt-i a'zam olan z̄ümre-i mükerreme ḡaṣnu' ve meskenet ve ḡuṣū' ve zillet ile dāḡil-i 'Arafāt olmaḡ üzere ki nā'il-i derecāt olalar 'uḡūl-i fehūl idrākında ḡayrān ve nüfūs-ı iz'ānında sergerdān olan ef'al-i remy-i ḡicār ve beyne's-Ṣafā ve'l-Merve say' gibi tekrār itmek gerekdür. Z̄irā bu ef'al ki derkinde 'uḡūl-i a'māl-i maḡāldür. Nefsüñ bunda ḡazṡı melḡūz degildür. Bu fi'illerde 'aḡlı taṣrīfden 'azl idüp nefsi ve t̄ib'ı maḡalline ṣarf vardur. Bu ma'nāyı defīḡ ve ḡabüle ḡakīḡdür. Z̄irā [211^b] z̄irā her 'amel ki anı t̄abi'-i ḡabūl ide. A'māle mā'il olup bunu işlemek ile ṣevāba nāil olmaḡ ḡaṣıl olup bā'is-i fi'li olur. Ammā mezkürde riḡḡ u inḡiyāddan ḡayrı ma'nāmı 'aḡl murād itmez.

⁸⁰⁴ Anlamı: "Ey katır, beni Rabbine ṣikayet etme. Ḳünkü ben sana ḡüḡ yetiremeyeceḡin bir ṣey yüklemedim."

⁸⁰⁵ Bu ek derkenardadır.

A'mālinde ḥalāyık-ı sünen inkiyād u muḳtezāyı isti'ād üzre mütereddid olmak için ḥikmet-i bālīga-i İlähiyye iktizā itdügi neḥābet ḥalk-ı ḥilāf-ı tıbā'ī olan eşyāya rabṭ idüp zimāmını yed-i şer'-i muṭā'a vire ki tıbā'-ı aḥlāk muḳtezayātından ma'nāyı ta'abbüt ve ester-i ḳāḳa-i şarf eyleye. Ve şāniyen şevḳ ma'nāsını zevḳ itmekdür ki fehm-i taḥḳīḳden soñra zāhir olur ma'nādur. Ziyāret-i Beytullāh'dan murād Rabbü'l-'ibāduñ liḳāsı merām olmağa şevḳ ve ğarām-ı bālīg-i derece-i kemāl ve tamām olup ḥıṭām-ı dünyāyı tārık ve rāh-ı ṭaleb-i rızāullāha sālİK olup Rabbü'l-beytün liḳāsına rāġıb olmaġla isbāb-ı liḳā Rabbü'l-'ālemīne ṭālib ola. Zīrā 'āşık ve sālİK ma'sūḳa muḥabbet itmek muḳtezā-yı cibillet-i 'āşıkdur. Şālişen lillāh-i ziyāret-i Beytullāh [212^a] itmege mübādī-i şehevāt olan lezāyız-i dünyeviyyeden ve ehl ü 'iyāl ve muḥabbet ü ṭandan muḳārefete 'azīmet itmekdür.

Ve nefsü'l-'emrde 'azm-i Rabbü'l-beyti mülāḥaza idüp ve ḳadr-i Beyt-i Mu'azḳam'ı idrāk ve emr-i 'azīmü's-şāna şürü' itdüğini zıhn-i tāpına güneh i'lām idüp şavā'ib-i riyādan 'ārī ve ifā'-ı ḥuḳūḳ-ı 'ibād idüp sā'ir eşāme tevbe itmekle 'ayb ve işmden pāk ve ārī olmak gerekdür. Zīrā redd-i mezālīm olmayınca her telbiye de ki "Allāhümme leke lebbeyk!" didükde ey zālīm, mülk-i melekūta gidersen emrimi tazyi' itdüğüñi ferāmūş itdüğümi nereye gidersen merdūdsun. Eger ziyāretün rütbe-i ḳabüle vāşıl olmağa ṭālib ve ğufrānına sebebe rāġıb iseñ, o emr-i İlähī'yi ta'ayyün ve mezālİmden nefsüñi tenziye idüp aşḫābına redd idüp cemi' ma'āşīden tā'ib ve ḳalbün ğayra iltifātini ḳatı' olup rāci' ve ā'ib ol ki maḳhar-ı elṭāf-ı sübhāniye ve manzar-ı 'aliyye-i Rabbānī'ye olasın, diyü nidā olma. 'Āḳile lāyık olan 'izzet-i beyti fehm idüp mezālİmi redd ve envāb-ı [212^b] eşāmı sedd ide.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

'İzzet-i beyti eyleyüp idrāk

Fikret-i Ka'be ile mülhem ola

Hoş sa‘adet degil mi gönlümüze
‘Akif-i Ka‘be-i Mu‘azzam ola

Kalb-i kāsī ile kara yüzle
Hacerü'l-Esved ile hemdem ola

Şüretā bir gedā-yı dūn iken
Ma‘nide pādişāh bī-ġam ola

Neşr: Rābi‘an a‘dād-ı zāddur mevzı‘-ı helālden taleb itmek gerekdür. Ve her bār merāhil ve menāzile kifāyet itmegi ve tūl-ı meks ile halelpezir olmayan zād tedārikinde istikşār itmegi nefis murād ide. Sefer-i āhıretüñ ba‘dını tefekkür idüp zād u taqvā tedārikinde olmağ gerekdür. Taqvādan gayrı zād-ı sefer-i āhıretde fā‘ide virmez ve taqvādan mā‘adā olan helāl-i ta‘ām-ı raṭb gibi ol menzilde fāsıd olup vaqt-i hācetde sūd-mend olmaz. Ve hāmisen vaṭandandur ve aḥbābdan mehcür olup lillāh mütevecceh olup Beytullāh’ı envā‘-ı sa‘yle sā‘ī ve merāsım-i iclāl ve ta‘zīm-i rā‘i olmağ gerekdür. Sādisan ‘aḳabāt-ı tarīķi müşāhede itdükde miḳāt-ı ahrete varınca olan ‘aḳabātı fikr idüp su‘āl-i [213^a] Münkır ve Nekır ve ‘aḳārib ve dīdān-ı ḳabri tezekkür ve vahşet-i ḳabri tefekkür ve ‘alā cānda tedebbür itmek gerekdür. Sābi‘an ihrām ve telbiyede ihtimām idüp envā‘-ı ihlāş ile *lebbeyk* demek gerekdür. Zīrā e‘l-‘iyāzu billāh *lā lebbeyk* nidāsı gelürse ḥāl müşkil olur. Kibārdan ba‘zısına “Niçün *lebbeyk* demekde te’ḥīr idersün?” diyü su‘āl olundukda “Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ *lā lebbeyk* nidāsınuñ ḥavfından.” diyü cevāb virüp niçe zamān ma‘şıyyen ‘aleyh olmışlardur. Şāminen Mekke-i Mükerreme’ye vāşıl ve ol sa‘adete nā‘il olduğda beyt-i ‘azmi iḥsān iden Rabb-i Kerīm’e ḥamd idüp vech-i kerīmüne nazar itmegi murād itmek gerekdür.

Beyt

[*Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün*]

İdüp iblīs hevāsı ile meşāf

Sa‘y ile eyle gelüp beyti ṭavāf

Nesr: Ve bundan Hıllāk'ıñ cennete inşabını mülâhaza itmek gerekdür. Maḥşül-i aḥvāl âḥiret-i meşâlidür. Tâsi'an Ka'be-i Mükerreme'yi tavâf itdükde daḥı ḥavf u recâ ve ta'zîm ve muḥabbet ve tekrîm ile ḥâlişan lücce-i Allâh [213^b] ḥużû-ı kalb ile tavâf itmek gerekdür.

Kıt'a:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Tavâf eyle yûri biñ meskenetle

Ser-i küy-ı Hudâ-yı lâ-yezâli

Tazarru' eyle tâ kim 'afv ide Hâk

O beytçün niçe cürm ü vebâli

Nesr: Ma'lûmdur ki tavâfda zümre-i melâ'ike-i kirâma teşbîh vardır. Niteki melâ'ike-i kirâm hizâ-yı beytde olan Beyt-i Ma'mûre'yi tavâf iderler. Aşıl murâd tavâf-ı kalbîdür. Rabbü'l-beyti zıkr ile ne ân ki bi-ğayrı tezekkür tavâf-ı cism ola. Aşl-ı aşıl kalb-i 'abd-i zelîl Hâzret-i Rubûbiyyeti tâ'if olmak gerekdür. 'Âlem-i mülkde Ka'be-i 'aliyye mişâli zâhirdür ki bâḥına 'âlem-i melekûtta başâr ile müşâhede olunmayan Hâzret'üñ kalble ḥatıra-i qudsini tavâf itmekdür. Ve ekşer mekâşifîn cismle Ka'be-i Mükerreme'yi tavâf itdükde kalb ile Beyt-i Ma'mûre'yi tavâf iderler. 'Aşeran istilâm-ı hacere i'tikâd itmek gerekdür. Ke'ennehü Hâzret-i Hâk Celle ve 'Alâ'nuñ imtişâl emriyle tâ'at-i itmâm içün mütâba'a idersen Hâzret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh ḥîn-i istilâmda "Yâ hacere, sende nef [214^a] ü zar taḥammül degildür. Eger Rasûlullâh seni takbîl itmeye idi ben daḥı seni telşîm itmez idim." diyü bükâ idüp ardına iltifât buyurduklarında Hâzret-i 'Alî'yi müşâhede buyurup "Yâ Ebâ'l-Hasan, bu maḥal eşk-i ḥasret ve sirişk-i nedâmet münâşib olacak maḥaldür." diyü buyurduklarında Hâzret-i 'Alî "Yâ Emîre'l-Mü'minîn, bu hacerden belki nef ü zar gelür. Zîrâ Hâzret-i Hıllāk-ı beşer, benî âdemden aḥz-ı mîşâk itdükde yed-i qudretiyle kitâbet buyurup bu hacerde vaz' itmişdür ki mü'min 'ahde vefâ itdügüçün ve kâfirüñ cuḥûdı içün şehâdet ider. Hattâ 'inde'l-istilâm

Allāhümm̄e bi-īmāneke ve taşdıķ^{an} bi-kitābike vefā^{en} bi-‘ahdıke⁸⁰⁶ bu ma’nāyı mü’eyyeddür.” diyü buyurmuşlardır. Emir bin Mükerr̄emin H̄azretlerinüñ kelām-ı şerīflerini tevfiķ k̄ābildür. H̄azret-i ‘Ömer’üñ murādları ‘inde’t-tahķīķ zār u nef’ H̄allāk-ı ‘āleme maḥşürdür, dimek ola ve H̄azret-i ‘Alī’nüñ murādları şehādet izhār olunduķda şüret-i nef’ ü zār zāhir olur, dimek ola. Ve estār-ı Ka’be-i Mu‘azzama’ya dest-res müyesser olduķda muḥabbet ü şevķ ü meveddet ve ‘ışķ [214^b] ile taleb-i qurb-ı İlāhī ve recā-i zerre-i mağfiret-i nā-mütenāhī idüp Beyt-i Mükerr̄em’e mülākī olan cüzün nārdan ḥalāş ve mess-i estār-ı Ka’be itmekle teberrük idüp kemāl-i ihtişāş recā idüp şāhib-i ḥaķķuñ ezyālî keremine teşebbüs iden mücrim ve ‘aşı gibi sūz u güdāz ile tazarru’ ve niyāz itmek gerekdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Yapış estār-ı Beyt’e eyle ikrām

Tazarru’ eyle kim ‘afv ola āşām

Hulūş-ı kalb ile sür rüy-ı zerdi

Kemāl-i ‘ışķ ile añ cürm ü derdi

Di ey H̄allāk-ı ‘Ālem Ḥayy u Settār

Tapuñdan gayrı yokdur çünki Ğaffār

Baḥa ger merḥamet kılmazsa Allāh

Risālet kânī olmazsa şefi‘ āh

Eger ‘adl itse mehcür olurum ben

Eger fazl itse mağfūr olurum ben

⁸⁰⁶ Anlamı: “Allah’ım, sana imân eder, kitabını tasdik eder ve ahdimizde dururuz.”

Neşr: Kemāl-i şafā ve şıdk-i niyyet ile hacca ‘azīmet ve tavāfa cesāret itdükde zünüb u eşāmı yād idüp eşk-i nedāmet döküp ‘ömre ihrām şafādur, diyü cān-ı ‘azm-i hac eyleye. Lebbeyk, künān-ı Şafā ve Merve mābeyninde say‘ itdükde zāhirde pādişāh olan zıllıllāhuñ fenā-yı sarāy-ı sa‘ādetinde olup pādişāh ne emr iderse izhār-ı hülüş idüp mütereddid olmak gibidür. Ey [215^a] sālīk, rāh-ı hac olan ‘āşık bu tarīk-i Hāk’da şādık olup Şafā ve Merve’de say‘ itdükde Hāk Celle ve ‘Alā’nuñ Beyt-i Mu‘azzama’nuñ fenāsı olmağla say‘üñi meşkür ve ‘amelüñi mebrūr idüp Erhamü’r-rāhimīn’üñ rahmetine mazhar olmak ümīdine tereddüd itmek gerekse şafā ile bir say‘ itdükde ‘ināyet ezeli qarīn-i hal olursa fihā ve illā bir say‘ dağı idüp rahmet-i Rabb-i ‘İzzet i recā itmek gerekdür. Muhaşşal her say‘da havf u recā arasında mütereddid olup tazarru‘ ve niyāz itmek gerekdür. Veyāhūd yevm-i ‘Araşat’da vužu‘-ı mīzān olunup keff-i terāzu ribh ü hüsrān ile şakīl ve hafīf olduğunu mütefekkir olup ‘azāb ve gufrān arasında tereddüdi mütedebbir olmak gerekdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Gel eyle say‘ ey gāfil-i kemākān

Bul ki ide rahmet saña Yezdān

Egerçi sendedür envā‘-ı eşām

Anı mahv eyleye bir zerre in‘ām

Rasülün hürmetine yā İlāhī

Kuluña luṭfuñı feyz eyle gāhī

Neşr: ‘Arafat’da izdiḥām-ı ḥalāyık ve irtifā‘-ı eşvāt [215^b] ile āh u āyīn ve ihtilāf-ı luḡāt ile tazarru‘āt-ı mezellet-i rehīn ve teşettüt-i fark müşāhede olundukda

Beyt

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

Kimi ağlar kimi añlar kimi feryād eyler

Her biri tās-ı ıışk ile olur ser-gerdān

Neşr: Ma'naları zāhir ü nümāyān olup muḥakḳık olan yevm-i 'araşat ḥātır-ı fātır ki ḥuṭūr idüp evvelīn ve āhirīn ve e'imme-i müctehidīn ve enbiyā ve mürselīn ve Ḥātemü'r-Rasūl ve'n-Nebiyyīn melekü'l-mülūk Deyyān-ı bī-mānend ḥuzūr-ı 'aẓamet-i peyvendinde cemi' olduğda zümre-i merḥūmīn-i fā'izīn ve fırka-i dāllīn ve kāzibīnün ḥālī muḳāyese olunup ḳalbe ḥavf u ḥaşyet gelüp ithāl ve tazarru' ile icābet-i du'ā-i recā itmek gerek ki mevḳıf-ı şerīfde rahmet nāzil ve mağfiret ḥāşıl olur. Hemān derūn-ı dilden Cenāb-ı Rabb-i 'İzzet'e mütevecceḥ olup ḳalb-i ḥaḳīḳat itbāh-ı vahdet Ḥāzret-i Allāh'dan āgāh ola.

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün]

Cemāli ola ḳalbüm içre ḥāzır

Ḳ'olam mir'āt-ı dilde yāre nāzır

Ola nūrı benüm ḳalbümde zāhir

'Ayān ola o nūr ile mezāhir

[216^a] O nūr-ı keşfi Yezdān ide iḥsān

Ola bātında her demde nümāyān

Görem rūḥ-ı Rasūlullāh'ı her dem

Şefī' ola baña ol şāh-ı a'zam

Neşr: Mevḳıf-i 'Arafat'da evtād u ebdāl ve şāliḥīn ve erbāb-ı ḳulüb ve 'ārifīn ḥāzırīn oldukları mervīdūr. Ey gāfil-i sāhi ve ey meşgūl-i melāhī, ol yevm-i mevḳıfde zümre-i mevḥīdin müctemi'a ve ḳulüb-i mü'minīn-i ḥāşī'a ve ebşār-ı müslimīn-i bākiyye evtād ve şāliḥīn ḥāzıra olup beyne'l-ḳabūl ve ile'r-redd-i mütefekkir ve mütereddid olup iyād-ı za'ifeleri Cenāb-ı Ḥāzret-i Ḥallāk-ı

ebādīye mebsūta ve dilleri taraf-i recāya merbūta olup yeter-i recā ve du‘aları hedef-i icābete maḵrūn olmak bī-reyb ü zūnūndur. ‘Arafāt’da ḥāzır olup zūnūbı maḡfūr olmamak ḥātırına ḥuṭūr iden kiṣi a‘zam-ı iṣmle āṣim olur, diyü *İlḡā’*da meṣtūrdur. Ve remy-i ḥicār itdükde taşdan eşedd olan ḳalb ki rikḳat gelüp emr-i cihān-muṭā‘-ı Ḥallāk aḳṭār-ı bika‘-ı imtiṣāl ḳaṣdıyla remy-i ḥacer itmek [216^b] gerekdür. Ve Ḥazret-i İbrāhim ‘aleyhi’s-selāma şeyṭān ol tarafda nümāyān olup anı recm itdüğine teṣbīḥ idersek vech-i vecīhdür. Ammā şeyṭān ol zamānda ‘ayān olmaḡla taş atılır imiş, şimdi bize nümāyān degildür, diyü ḥāṭıra olursa bu efkār-ı ‘ayn ḥużūr-ı şeyṭāndandır. Nihāyet dīdeler ḥvāb-ı ḡaflet ile ālūde olamaḡın müṣāhede itmezler. Remy itdügün aḥcār ile şeyṭānuñ vechi meksūr ve zāhiri maḳṣūr olur. Zīrā mücerred ḥulūṣ-ı niyyet ile emr-i ḥafī icrā itmek zāhirini ḳıṣm u ‘urūḳını ḥısm eyler. Ve levāzım-ı ḥaccı edā ve merāsim-i ‘ubūdiyyeti īfā itdükde āḥ u enīn ile beyt-i Rabbü’l-‘ālemīni vedā‘ idüp

Nazm:

[Fe‘ilātün meḡā‘ilün fe‘ilün]

Elvedā‘ ey ḥarīm-i beyt-i Ḥudā

Elvedā‘ ey muṣāf-ı rūḥ-ı fezā

Gelürem Ḥaḳ ṣalarsa yine saña

Ey naṣar-gāḥ-ı Ḥaḳ bi-ḥaḳk-ı Ḥudā

Āyīnem ṣāf olup cemālūñden

Ṭoṭṭolu nūr idim kemālūñden

Bilmezem n’oldı hicrete düşdüm

Felek ayırdı ḡurbete düşdüm

Neṣr: Diyü merāsim-i vedā‘ı resm-i ma‘rūf üzre edā-yı himmeti [217^a] meṣrūf itmek gerekdür.

Ey mürîd-i sâlik! İtmâm-ı hacca mâlik olursañ zihî sa‘âdetle sebeb-i feyz-i rahmet Hazret-i Rabb-i ‘İzzetdür. Hağ Celle ve ‘Alâ cümlemize hacca-ı şerîfi naşîb idüp dünyâ ve ‘uqbâda mesrûr ide. Âmîn.

Nazm:

[Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün]

Ey Hudâ hânısı ‘inâyet kıl

Âhiretde baña şefâ‘at kıl

Seni kıble idenleri dükeli

Ṭamuya girmeden himâyet kıl

Mü‘minem *Lâ İlāhe İllallāh*

Kâdî olduğda Hağ şehâdet kıl

Hem Muhammed rasûl-i şâdıkdur

Hazretine sözüm rivâyet kıl

Neşr: Ṭavâf-ı Beytullāh el-mülki’l-‘allām ikmāl ve itmâm ve levâzım-ı tebcîl meş‘uru’l-harām tamām olup reşk-i dârü’s-selām olan ravza-i Seyyidü’l-Enām’ı ziyâret kaşdına ‘inân-ı ‘azîmetini ‘aṭf u cân u dilden ol haṭıra-i üns ve ravza-i kudse yüz sürmege himmeti şarf idüp eşcâr u hıṭân Medîne-i Münevvere şallallāhu ‘alâ münevverehâ zâhir ü nümâyân olduğda Hağ Celle ve ‘Alâ’nuñ Nebiyy-i Mükerrerem’i ve Rasûl-i Mu‘azzam’a için ihtiyâr itdüğü arz-ı muḳaddese olup mehbiṭ-i envâr-ı celîl ve menzil [217^b] ü hayy-i cemîldür. Ol ravza-i ‘aliyye semâvatdan a‘lâ idüğü muḳarrer olduğını bilüp hezâr tevâzu‘ ve tevķîr ve tekrîm ve kemâl-i tebcîl ve ta‘zîm ve şevķ ve ğarām ve huşû‘-ı tām ile rûy-ı fersûdeyi sū-be-sū mālîde ḳalup müşebbek ravza-i münevverine varup taḥiyyat u şalât ve teẓarru‘ât u teslîmât ile

Meşnevî:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Es-selām ey pādiṣāh-ı bī-naẓīr
Saña diller cān ile olmuş esīr

Ravẓañ olmuş çünki firdevs-berīn
Pāye-i ẓadrüñ felekden bihterīn

Hātem-i Faḥr-i Rasūl Faḥr-i Cihān
Bā‘iṣ-i ḥalk-ı zemīn ü āsumān

له العرش قد صلي عليه

بتوقير و تكريم عليه⁸⁰⁷

Neṣr: Müşebbek Ḥazret-i Risālet-Penāh’dan ‘ayn-ı dil ü cān agāh olduğda
hezār ta‘zīm ve tevķīr ile rüy-ı fersüdeyi mālīde-i ḥāk kılup sīne-i şāfı envār-ı
‘ubūdiyyet ile tāb-nāk idüp

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Günahkār ümmetüñ bir ḥvār u zārı

Ḳuşūrına hem itdi i‘tizārı

Murādı budur ey şulṭān-ı levlāk

Serir-i مع الله tāc-dārı

Ki maḥşerde ḥuzūr-ı Ḥaḳ’da yarın

Şefi‘ olup idesin aña yārı

Selām it ba‘dehū i‘zāz ile sen

⁸⁰⁷ Anlamı: “Arş, saygı ve şeref ile Hz. Peygamber’e salat eyledi.”

Ziyâret kıl o iki şehri-yârı

[218^a] Birisi Hâzret-i Fârûk ya'nî

Biri Faḥr-i Cihân'ıñ yâr-ı ğârı

Dürüd it ba'd ez-ân idüp ziyâret

Tamâm evlâd u aşḫâb-ı kibârı

Hudâ 'ışkına iḥsân itsün anlar

O zâre eylesünler dest-i yârı

Faṣl

Âdâb-ı ziyâret beyânındadır. ⁸⁰⁸”من زارني بعد وفاتي فكأنما زارني في حياتي“

⁸⁰⁹”من جاءني زائرا لا يهيمه إلا زيارتي كان حقا على الله سبحانه أن أكون له شفيعا“ eḥādîş-i şaḥîḥa olup faẓîlet-i ziyâret-i Seyyid-i Maḥlûkât'a evzâḥ edille-i şariḥdür. Ey mürîd-i sa'âdet! Âyîn-i ḥadîş-i sa'âdet-ḡarînuñ ma'nâsı bir kimesne ḥulûş-ı ḡalb ve şevḡ ve enîn ile merâsim-i ḡaccı tekmiḡ idüp maḡzen-i ġencine-i dîn-i ma'dan cevâhir-i yaḡîn

Meşnevî:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Ravza-i gül-i pâk-i gül-bin-i cûd

Gülşen-i tâze gül-i bâġ-ı vücûd

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Maḡla'-ı mihr-i hüdâ-yı şeqaleyn

Maġrib-i mâh-ı emân-ı kevneyn

⁸⁰⁸ Beyhâkî, **Şu'abü'l-Îmân**, 6/46, no: 3855.

⁸⁰⁹ Taberânî, **Mu'cemü'l-Kebir**, 12/291, no: 13149.

Mehbiṭ-i nūr-ı serā-perde-i zāt

Menzil-i mihr-i tecellî-i şıfât

Meşhed-i mäh-ı nübüvvet ya'nî

Merḳad-ı şāh-ı fütüvvet ya'nî

Güy-ı güyā-yı rü'yet-i Rabbî

[218^b] A'nî meşvā-yı Nebiyy-i 'Arabî

[Neşr:] Evvelen Medīne-i Münevvere şallallāhu Te'ālā 'alā münevverehāye varup ḳabr-i Rasūlullāh'ı ziyāret itse bi'z-zāt Ḥaẓret-i Risālet-Penāh'ı dünyāda ziyāret itmek gibidür.

Nazm:

من زار قبر محمد نال الشفاعة في غد

بالله كرر ذكره وحديثه بالشدى

واجعل صلاتك دائما عليه تحتدي

وهو الذي قد خصه رب العلا بالسود

وهو الرسول المصطفى ذو الجود والكهف

وهو المشفع في الورى من هول يوم الموعد

والخوض مخصوص له في الحشرعند المورد

صلى عليه ربنا ما لا يحسم الوقدي⁸¹⁰

⁸¹⁰ Anlamı: "Her kim Muhammed'in kabrini ziyaret ederse yarın şefaate nail olur. Allah için onun zikrinin ve onun hadisini çoğalt, an, tekrar et. Daima hidayet edici salatı onun üzerine kıl. Şüphesiz ki yüce Allah, yüce makamları ona tahsis etti. Rahmet ve kerem sahibi seçilmiş peygamberdir o. Korkunç kıyamet gününde, öte dünyada şefaati kabul edilendir o. Kevser

Neşr: Ve dahı bir kimesnenüñ sâ'at-i mâli ve tarîķde emn ü intizâm-ı hâli muķarrer olup ziyâretine sa'y itmeye Hâzret-i Risâlet-Penâh'a cefâ itmek gibidür. Ve bir kimesne Hâzret-i Risâlet-Penâh'ı ziyâret kaçdına varsa Hâķ Te'âlâ'nuñ üstine hâķ olur ki yevm-i kıyâmetde Hâzret-i Risâlet'i aña şefi' ide, dimekdür. Zihî devlet ü sa'âdet ki ceyb-i Hâzret-i Rabb-i 'İzzet olan hâtim-silsile-i risâlet ve mihr-i münîr-i çarķ-ı nebeviyye Hâķ Celle ve 'Alâ ol zâ'ire-i şafi' ide. El-hâķ, ravza-i münevvere-i muhîķ zümre-i melâ'ik ve mecma'-ı nüfûs-ı muķaddese-i [219^a] mütteki'n 'ale'l-erâ'ik muķâf-ı ins ü cân ve merkez-i emn ü emân ve medâr-ı aķtâb ve iķrâr-ı mecmû'-ı göz ve mekân[dur]⁸¹¹. *İnne ziyârete Nebiyyinâ min a'zami'l-ķurubâti ve ezke'l-'ibâdâti*⁸¹² haber-i şahîh ve delîl-i şarîhdür. Ve ziyâret-i ravza-i Rasûlullâh idene tarîķ-i ziyâretde ekşer şalât idüp cidâr u eşhâr.

Ķıt'a:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Menba'-ı çeşme-i esrâr-ı hüdâ

Meş'al-i pertev-i envâr-ı Hudâ

Ķulzüm-i dürr-i yetîm-i Nebevî

Burc-ı dürrî-i ruh-ı Muştafavî

[**Neşr:**] Evvelen Medîne'-i Münevvere nümâyân olduķda “*Allâhümme hâzâ ħaremü Rasûlike şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem fec'alhü lî vikâyet^{en} mine'n-nâri ve emn^{en} mine'l-'azâbi ve sū'i'l-ķisâbi*”⁸¹³ diyüp ķable'd-duķûl ħusl idüp efďal siyâbını giyüp müncerr ve mu'aţţar olup mütevâzian

Meşnevî:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Havuzu, Sırat Köprüsü ve haşr ona mahsusdur. Nurlar etrafı aydınlattığı, onları açığa çıkardığı müddetçe ona salat u selam olsun.”

⁸¹¹ Bu ek derkenardadır.

⁸¹² Anlamı: “Peygamber Efendimiz'in ziyareti en büyük nimetlerden ve en iyi uygulamalardan biridir.”

⁸¹³ Anlamı: “Ya Rabbi, bu mübarek yer Resul'ünün harem-i şerifidir, bunun için beni cehennem ateşinden, azabtan ve kötü hesaptan koru.”

Āsitān-ı Ka'be gibi 'arşdan a'lā olan

Bāb-ı beytül-mağdes-āsā çarḥdan bālā olan

Neşr: Belde-i Mükerreme ve Medīne-i Münevvere'ye dāḥil olup “*Bismillāhi ve ‘alā milleti Rasūlullāhi ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem Rabbi edhūlnī medḥale ṣıdḳⁱⁿ ve aḥricnī maḥraca ṣıdḳⁱⁿ vec‘alnī min ledūnke sultān^{en} naşīr^{an}”*⁸¹⁴ [219^b] demek gerekdür. Ve mesnūn olan vech üzre ta‘zīm ve ikrām ve tebcīl ve ihtirām ile envā‘-ı şalāt ve selām virdükden soñra Ḥazret-i Şıddīḳ ki yār-i ġār ve Ḥazret-i Fārūḳ ki yār-ı şadāḳāt-şi‘ār-ı Nebiyy-i muḥtārdur, anlara selām virüp “*es-Selāmü ‘aleyküimā yā vezīrā Rasūlullāh [ve’l-mu‘āvinīne lehū ‘ale’l-kıyāme bi’d-dīne mā dāme ḥayy^{en} ve’l-kāimīne fī ümmetihi ba‘dehū bi-umūri’d-dīn tettebi‘āni fī zālike āşārihu ve ta‘melāni bi-sünneti fe cezākūmullāhu ḥayra mā cezā]*⁸¹⁵ *nebiyyi ‘aliyyi dīnihi.*”⁸¹⁶ demek gerekdür. Ve ravza ve münir mābeyninde muḳırr ittihād idüp şalāt-ı du‘āya iştiğāl gerekdür. Zīrā ḥadīş-i şaḥīḥ⁸¹⁷ “*من بين قري و منبري روضة*”⁸¹⁷ muḳtezāsınca kaṭ‘a-i cennet idügi bī-minnetdür. Ve bāḳı‘da āsūde-i ḥāl olan aşḥāb u itba‘-ı Ḥazret-i Rasūlullāh’ı ziyāret ve Ḥazret-i Risālet-Penāh tevzī ve iğtisāl itdügi ebārdan iğtisāl müsteḥabdur. Kūy-ı cennet olan Medīne-i Münevvere’de müşebbek ravza-i Seyyidü’l-Enām karşıusunda mülāzemet ve luṭf u şefā‘atini recā idüp ziyārete müdāvemet sa‘ādetdür.

Nazm:

[*Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün*]

Ne hoşdur kişinüñ yār-ı mekānı kūy-ı yār olmak

⁸¹⁴ Anlamı: Allah’ın ismiyle Rasūlullah aleyhi’s-selam efendimizin milleti üzerine ben dahil oldum. Ey Allah’ım, beni doğrulukla idhal ve doğrulukla ihrâc edip katından bana bir sultān-ı nasir eyle.

⁸¹⁵ Bu bölüm derkenardadır.

⁸¹⁶ Anlamı: “Ey Allah Rasūlü’nün iki veziri, size selam olsun. Ve yaşadığı müddetçe de Allah Rasūlü’nün getirmiş olduğu dini ayakta tutan, ona yardımcı olanlar, size de selam olsun. Din işleriyle alakalı Hz. Peygamber’den sonra ümmetinden yine bu din işlerine yardımcı olanlara da selam olsun. Bu hususta onun izini takip edenlere selam olsun. Onun sünnetiyle amel edenlere selam olsun. Hz. Peygamber’in dini hususunda nasıl ona büyük bir mükafat verilecekse size de öyle mükafat versin.”

⁸¹⁷ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Fadlu’s-Salat, 5, no: 1196; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Hac, 502.

Huṣūṣan yār u maṭlūb-ı Ḥabīb-i Girdgār olmak

[220^a] Ne hoşdur, maḥrem-i kūy-ı Ḥabīb olmak kişi ekser
Huṣūṣan kim Ḥabīb-i maḥrem-i Perverdigār olmak

İlāhī sen müyesser eyle ol Sulṭān-ı Kevneyn'ün

Ayağı altına hüddāmının gönlüm ğubār olmak

Neṣr: İlāhī, sen müyesser eyle ki ol āsitān-ı muāzzamda gāh secde-i şükr-i perverdigār ile çehre ve cebīni ālūde-i ḥāk ve gāh tevbe-i istiğfār ile mirat-ı ḳalbī jeng-i keselden pāk ve gāh esrār-ı müşāhede-i ravza-i cennet-i behcet-i cān-ı ḥandān ve feraḥ-nāk ve gāh iḳtibās-ı envār-ı merḳad-i münevver-i Ḥazret-i Risālet ile şem'-i dil, tābān ve tāb-nāk ola.

Nazm:

[Fe' ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Ey faşīḥ-i 'Arab belīğ-i Ḳureyş

Medḥūne çalışur bu ebkem ü lāl

Bāğ-ı vaşluñda belki bülbül-veş

Na'tuñ ezber kıılır her ehl-i maḳāl

Neṣr: Şallallāhu 'aleyhi ve 'alā ālihī ve şaḥbihī ve sellem zā'ir-i ḳabr-i Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem olan müslim-i mükerreme on kerāmet iḥsān olunduğı müslimdür. Evvelen cennet-i 'ulyāda refi'-i merātib ve evveli ve āhiride telvīḥ-i meṭālib ve kazā-yı māreb ve bezel-i mevāhib müyesser olur. [220^b] Me'āṭıbdan emīn ve ḥüsn-i 'avākıba ḳarīn olup teshīl-i meşā'ib ve taḥḥir-i me'āyib buyurulup kitābet şevābıyla mazḥar-ı rahmet-i Rabb-i meşāriḳ ve meğārib ola. “Allāhümme'r-züknā fī ziyāretihī ve fī'l-āḥireti şefā'atehu ve aḥyinā 'alā meḥabbetihī ve emitnā 'alā sünnetihī vaḥşürnā fī zümretihī ve erinā vechehū vāşkınā min ḥavzihī ve ec'alnā mimmen fāze bi-şoḥbetihī ve ātinā fī'd-dünyā ḥasenet^{en} ve fī'l-āḥirete ḥasenet^{en} ve ḳınā 'azābe'n-nār. Bi-ḥürmeti'n-

*Nebiyyi'l-Muhtār şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihi'l-ibrār ve şahbihi'l-aḫyār mā te'ākabe'l-leylü ve'n-nehār."*⁸¹⁸

Nazm:

[Mefā'iliün mefā'iliün fe'ülün]

Elā ey pādişāh-ı pāk-i gevher
Hidāyet saña her dem ola rehber

Ḥudā erzānı kıldı saña baḥtı
Saña ısmarladı bu tāk u taḥtı

Kamūmuz cān u dilden çākerüñdür
Güneş sensün cihān ḥāk-i derüñdür

Süleymān-ı zamānsın bir hemān mūr
Deger sensün biziz çün ḳatre-i ḥūr

Baḥir ḳandan ḥabāb-ı ḥūr ḳandan
Süleymān-taḥt ḳandan mūr ḳandan

Güneşsin eyledük sāyeñde ārām
Olupdur cümlemüz fermānuña rām

Saña vācibdür ey Sulṭān-ı 'Ālem
Ola devrüñde ehl-i Ka'be ḥurrem

⁸¹⁸ Anlamı: "Allah'ım, bizi dünyada peygamberi ziyaretle, ahirette de şefaatiyle rızıklandır. Bizi onun muhabbetiyle canlandır ve onun sünneti üzerine öldür. Onun zümresi içinde bizleri haşreyle. Bize onun yüzünü göster ve bizi onun Kevser havuzundan sula. Bizi onun sohbetinden feyz alanlardan eyle. Bize dünya ve ahirette güzellikler ihsan eyle. Bizleri seçilmiş olan o peygamber hürmetine cehennem azabından koru. Hz. Peygamber'e, onun hürmetkar ailesine ve seçkin ashabına gece vegündüz devam ettiği müddetçe sen rahmet eyle."

Şerefdür hizmet itmek ol diyâre
Şehin-şâh-ı cihân-gerdün vaqâre

[221^a] Ahālî-i harâm devründe her an
Ola ihsānuñ ile şād u handân

Diyâr-ı Yeşrib ü Baḥḥâ'yı her dem
Nesîm-i 'adlûñ itsün tâze hurrem

Ġubâr-ı Ravza'ı kuḥl-ı başar kıl
Hicâze 'ayn-ı 'adliyle nazâr kıl

DÖRDÜNCÜ KİTÂB

Âdâb-ı tilâvetdedür. Minnet ü sipâs Hâlık-ı ḥîn ü nâse ki kemâl-i luṭf u ikrâm ile 'ibâdına ihsân u in'âm idüp Habîb-i Ekrem'ini mürsel ve kitâb-ı 'azîmine menzil itdi. ⁸¹⁹“ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ” âyet-i kerîmesi ile dîvân-ı ilhdâda 'azm-i şâh-ı Qur'an'a tuğrâ-yı 'izzet-sermedî çekdi. Kaşas u aḥbârında ehl-i efkâre tarîk-i ihtibâr vâsi' olup fark-ı helâl ü harâm olan evâmir ü aḥkâm mādde-i nezâ'ı kâṭı' olmuşdur. Ve şalât u selâm Seyyidü'l-Enâm Cenâb-ı 'İzzet âşârına nişâr olsun ki Qur'an-ı 'Azîm efḍaliyyetine burhân ve Hâtemü'l-Enbiyâ olduğına delîl-i bâhirü'l-'unvândur. Ve aşḥâb-ı 'izâm ve'l-cesâmlarına olsun ki mazḥar-ı âyât-ı beyyinât ve mazḥar-ı ḥâriḳ-i 'ādât olmuşlardır. Hâḳ Celle ve 'Alâ, Qur'an-ı 'Azîm'i ve Furḳân-ı Kerîm'i ziyâ vü nûr ile tesmiye idüp şifâ'-ı şudûr itmişdür. Nûr-ı mübîn ve ḥabl-i [221^b] metîn ve mu'cize-i Seyyidü'l-Mürselîn'dür.

Meşnevî:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

⁸¹⁹ Bakara, 2/2 “O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.”

Vahy-i Rabbānī vü kelām-ı kādīm

Luṭf-ı Raḥmānī vü şifā-yı saķīm

Çün bize ol çerāğı Hāķ virdi

Cehlimiz gīcesine şubḥ irdi⁸²⁰

[Neṣr:] El-ḥāķ kelām-ı Hudā ‘urve-i vüṣķā ve mu‘taşam-ı evfā olup durur.

Me‘ānisi müntehiye ve cevāhir-i nikātı münķāziye olmaz. Ulu’l-fehm ķatında

‘avāyid ve fevāyidi ‘adedden bīrūn ve i‘cāzı ḥadden efzūndur. İ‘cāz-ı elfāzı

evvelīn ü āḥirīn ‘āciz ü ķāşır ve şekāleyn-i i‘cāzına iķrār idüp⁸²¹ ” يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ

” āyet-i kerīmesine mā-şadaķ olmışlardır.

Meşnevī:

[Fe‘ilātūn mefā‘ilūn fe‘ilūn]

Hürmeti-çün ‘azīz Kır’ān’uñ

‘İzzeti-çün kelām-ı Yezdān’uñ

Fātihā fethinüñ fütūḥı içün

Ol fütūḥ ile rūḥ-ı rūḥı içün

Ḥarf-i maķtu‘ vü ḥük-m-i muḥkem içün

Ol ḥurūf içre ism-i a‘zam içün

Ehl-i taḥķīķüñ anda zevķi içün

Ehl-i tevķīķüñ anda şevķi içün

Yüzümüz ķaradur sen ağ eyle

Göñlümüz ‘illetini şağ eyle

⁸²⁰ Bu beytin vezni “Fe‘ilātūn mefā‘ilūn fe‘ilūn”dür.

⁸²¹ Cın, 72/1,2 “ (Resūlüm!) De ki: Cınlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur'an'ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik de ona İmân ettik.”

Nesr: Bu kitāb-ı ‘izzet-niķābda tefāşil-i Ẕur’ān dōrt bāb ūzre beyān olunmuşdur.

Bābü’l-Evvel

“ ve ⁸²³ ” ما من شفيع أفضل منزلة عند الله تعالى من القرآن لا نبي ولا ملك ولا غيره ⁸²² [222a]

إن الله عز وجل قرأ طه ويس قبل أن يخلق الخلق بألف عام فلما سمعت ⁸²⁴ ve “أفضل عبادة أمتي تلاوة القرآن

ve ⁸²⁵ ” الملائكة القرآن قالت طوبى لأمة ينزل عليهم هذا وطوبى لأجواف تحمل هذا وطوبى لألسنة تنطق بهذا

” من شغله قراءة القرآن عن دعائي ومسألتي أعطيته أفضل ثواب الشاكرين ⁸²⁶ ve “خيركم من تعلم القرآن وعلمه

إن القلوب تصدأ كما يصدأ الحديد فقبل يا رسول الله وما جلاؤها ⁸²⁸ ve ” أهل القرآن أهل الله وخاصته ⁸²⁷ ve

zıkr olunan ehādīs-i şahīḥa fazīlet-i Ẕur’ān’da edille-i şariḥdür. Ehādīs-i şerīfenüñ icmālen ma’nāsı Ḥaķ Te’ālā’nuñ katında yevm-i kıyāmetde Ẕur’ān-ı ‘Aẕīm’üñ menzilesi nebī ve melekden efḍaldür. Ve ümmetimüñ ‘ibādetinüñ efḍalı kırā’at-i Ẕur’ān’dur. Ḥaķ Celle ve ‘Alā sūre-i Ṭā-Hā ve Yāsin-i şerīfi ḥalkı ḥalk itmezden biñ yıl muķaddem kırā’at buyurur idi. Melā’ike istimā’ itdükde zihī sa’ādet ol zümre-i efḍale ki [222b] Ẕur’ān anlara nāzil ve ḳalbleri Ẕur’ān’ı ḥāmil olup dilleri Ẕur’ān ile nāṭıķ ola. Ve ḥayr olanuñız Ẕur’ān’ı ta’līm ve ta’allüm idendür. Ve Ẕur’ān-ı ‘Aẕīm du’ā ve su’ālden iştigāl iden kimesne şākirīn şevābından efḍal şevāba nā’il olur. Ehl-i Ẕur’ān ḥāşşa-i ehlullāhdur.

Meşnevî:

[Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün]

Ehl-i Ẕur’ān ḳandesı mesrūr olur

Ḥürmet ü ikrām ile meşhūr olur

⁸²² Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’s-Şâfi’iyye**, 6/301.

⁸²³ Süyûtî, **Câmi’u’s-Sağır**, 1/82, no:1304.

⁸²⁴ Beyhâkî, **Şu’abü’l-İmân**, 4/88, no: 2225.

⁸²⁵ Beyhâkî, **Şu’abü’l-İmân**, 3/331, no: 1785.

⁸²⁶ Beyhâkî, **Şu’abü’l-İmân**, 2/93, no: 567; 3/393, no: 18605/508; no: 3786.

⁸²⁷ İbn Mâce, **Sünen**, Mukaddime, 16, no: 215.

⁸²⁸ Beyhâkî, **Şu’abü’l-İmân** 3/392, no: 1859.

Ehl-i Qur'an hāssa-i ehlullāhdur
Ehl-i Qur'an hemdem-i Allāh'dur

Her ki Qur'an'ı temessük idene
Lâyık olmaz ol cehennem odına

Neşr: Ve kulüb-ı nās pāş ittiḥād ider, ḥadīd paşlanduğı gibi cilāsı tilāvet-i Qur'an ve zıkr-i mevtdür, dimek olur. Efḍal-i 'ibādat Qur'an-ı 'Azīm'i tilāvetdür. Ammā te'ennī ve tertıl ve muḥabbet ü tebcıl ile teḳarrüb-i Rabb-i cemıl niyyetine tilāvet itmek gerekdür ki ⁸²⁹”رب تالٍ يلعنه القرآن“ ḥadīsi 'uḳūbet-'unvānına mazḥar olmaya ve 'iṣyān itmekden ictināb itmek gerekdür. Ehl-i Qur'an olup 'iṣyān iden mazḥar-ı 'ikāb-ı Raḥmān olduğı *İḥyā'* da meşṭürdur.

Nazm:

[*Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*]

Tilāvet eyleyen Ḥaḳḳ'ın kelāmın
Şalāḫıyla gerekdür ola me'lūf

[223^a] Düşer mi tāli'i Qur'an olana

Ola 'aciz olup fıskıyle ma'rūf

Neşr: Ḥadīs-i şerīfde gelmişdür ki ⁸³⁰”اكثر منافقي هذه الأمة قراؤها“ ya'nī ümmet-i Ḥazret-i Risālet-Penāh'ın münāfık olanının ekşeri kıra'at-ı Qur'an idenidür. Ya'nī fi'li ḳavline muvāfık olmayup 'iṣyāna muşır ve aña zenb-i nāṭık olup riyā itmek ile Qur'an kıra'at iden münāfıkdur, dimekdür.

Meşnevî:

[*Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*]

Nifāk ile olan tāli'i Qur'an

⁸²⁹ Anlamı: “Nice Kur'an okuyanlar vardır ki okuduğı Kur'an kendisini lanetler.” Bu söz, *İhyā'* da Enes b. Malik'e ait bir söz olarak geçer. El-Mardinî, **age**, C. 3, s.180.

⁸³⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 4/155, no: 17410.

‘İkâb-ı Hakk’a mazhardur kemākān

Sebeb olmak düşer mi Hakk kelâmın

Bu dünyâ için ey gafletle pūyān

El-Bābü’s-Şānī

Ādāb-ı tilāvet-i zāhirīdedür. Evvelen kārī olanuñ hey’et ü vaqārı edeb üzre olup şahāret-i kāmile ve vuḍū’ ile kārīmen yā cālisen müstakbelen ile’l-killet kırā’at-ı Qur’ān itmekdür. Mescidde kırā’at olunmak efḍaldür. ⁸³¹”الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ“ muḳtezāsı üzre hālet-i itkā’ ve ızṭicā’da kırā’at olunmak cā’izdür. Kırā’at-ı Qur’ān iden eger şalātde kārīmen kırā’at iderse her harfine yüz ḥasene iḥsān olunur. Eger şalātde cālīsā kırā’at [223^b] iderse her harfine elli ḥasene ‘aṭiyye olunur. Ve ğayr-ı şalātde cālīsā kırā’at iderse vuḍū’ ile kırā’at olunsa yigirmi beş ḥasene ve eger ğayr-ı vuḍū’ ile kırā’at olunsa on ḥasene şadaḳā oluna, diyü Hāzret-i ‘Alī’den mervīdür. Şāniyen ḥatm-i Kitābullāh’da ihtilāf itmişlerdür. Ba’zılar bir ayda ve ba’zılar bir haftada ve ba’zılar bir gün ve gicede ḥatm olunmak münāsibdür, dimişler ammā efḍali olan on gün ve on giceden artuḳda olandadır, diyü İḥyā’da muşarraḥdur. Bu ma’nāyı ⁸³²”من قرأ القرآن في أقل من ثلاث لم يفقهه“ ḥadīs-i şerīfi müeyyiddür. Müstehab olan leyle-i cum’a bī-medār ḥatm idüp ihtitāmı leyle-i cum’aya müşādefe itmekdür. Ve gündüz bedā-i ḥatmi cum’ada idüp ihtitāmı düşünbe günine müşādefe itmekdür. Sālisen haftada ḥatm-i şerīf idene münāsib olan aşḥāb-ı kirām Hāzret-i Qur’ān’ı eczāya takṣīm itdükleri üzre kırā’atı ri’āyet itmekdür. Hāzret-i ‘Osmān leyle-i cum’ada iftitāḥ idüp Mā’ide’de qarār ve leylesinde sūre-i En’ām’dan ibtidā [224^a] sūre-i Hud’da ihtitām-ı ihtiyār ve leyle-i eḥadde sūre-i Yūsuf’dan ibtidā ve sūre-i Meryem’de

⁸³¹ Ali İmran, 3/191’den nakıs iktibastır: “Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”

⁸³² Anlamı: “Kim ki üç günden daha az bir sürede Kurân’ı hatmederse Kurân’ı anlamaz.” Beyhâkî, Şu’abü’l-İmân, 3/480, no: 1981.

intihā bulup ve leyle-i işneynde sūre-i Tā-Hā'dan ibtidā idüp sūre-i Ta-Sin-Mim'de karar ve leyle-i şalişe sūre-i 'Ankebūt'dan ibtidā idüp sūre-i Şad'da karar ve leyle-i erba'āda sūre-i Raḥmān ve leyle-i ḥamīsde ḥatm-i Qur'an iderler imiş, diyü menķüldür. Rābi'an kitābet-i Qur'an'da taḥsīn-i ḥaṭṭ u elvān ile 'alāmet ü nuṭḡ-ı vaż' itmek müstehabdur. Ḥāmisen 'alā vechi't-terṭīl oḡumak gerekdür ki ḡulüb-i sāmi'inde cāy-gīr olup şevābı evfer olur. Sādisan kırā'at-i Qur'an ḥilālinde būkā müstehabdur. Niteki Ḥāzret-i Rasūlullāh būkā iderler idi. Eger 'uyūn-ı zāhire bākiye olmaz ise ebşār-ı ḡalbīye bākiye olmak gerekdür. El-ḡaḡ ḡārī olan aḡmak ve 'īd ve va'd ü tehdīd ve şābıḡ-ı 'ahdi mütezammın olan ma'ānī-i āyāt-ı beyyināt ma'lūmı olıcaḡ ḡalb-i senginine eşer idüp būkā itmemek ihtimāl degildür.

Meşnevî:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

[224^b] Bir göñül kim pāk ola Qur'an ile

Lāmi' olur anda esrār-ı Ḥudā

Ol göñülde sırrı dūr olmaz mādem

Lā-būd ol sırr ḡayrıyı ḡāmi' ola

Neşr: Sābi'an ḡuḡūḡ-ı ayāt-ı beyyināt ri'āyet olunmak lāzımdur. Āyet-i secde mūrūr itdükde secde itmek gerekdür ki eḡall-i sūcūd cebhe-i ruḡiyyeti ḡālişan li-vechullāh ḡāk menziline vaż' itmekdür. Ammā ekber-i sūcūd-ı tekbīr idüp münāsib olan tazarru'atı Ḳāḡiye'l-Ḥācāt'a edā ve bu du'āyı oḡumakdur. "Allāḡümmecalnī mine's-sācidīne li vechike'l-müsebbiḡīne bi-ḡamdike ve e'üzü bike en eküne mine'l-müstekbirīne 'alā emrike ve 'alā evliyā'ike."⁸³³

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Yüzüñ ḡāke sürüp ḡılsuñ tazarru'

⁸³³ Anlamı: Yâ Rabbi, beni vech-i kerimine secde edenlerden eyle ve senin hamdinle tesbih edenlerden eyle. Emrine ve evliyân üzerine kibirlenenlerden olmaktan sana sığınırım."

Hudā'dan isteyüp 'afv u zünübı

Seni mağfūr ider fazl-ı İlāhī

Odur setr eyleyen bunca 'uyūnı

Nesr: Eimme-i eslāf sürede vaқи' ayāt-ı secdede ihtilāf itmişlerdür. Eşşahı on dört maħalde idügi tebeyyin ve tafşıl olunmuşdur. Ve rıkkıyyete münāsib olan āyet-i secde tilāvet olunduğda 'ale'l-fevr secde itmekdür. Şāminen ibtidā-i Kūr'an'da "E'üzü billāhi's-semī'i'l-'alīm mine'ş-şeytāni'r-racīm .⁸³⁴" رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ

وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ [225^a] هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْنِ diyüp süre-i Nās ve süre-i Fātiħa'yı okumakdur. Ve 'inde'l-ferāğ "Şadaḳallāhü'l-'azīm ve belleğahü Rasūlühü'l-kerīm. Allāhümme infā'nā bihī ve bārik lenā fīhi'l-ḥamdü lillāhi Rabbi'l-'ālemīn v'estağfirullāhe'l-Ḥayyü'l-Ḳayyūm."⁸³⁵ Ve āyet-i secdede tesbīḥ ve tekbīr ve tazarru' ve su'alde şıdḳ-ı billāh recā ve āyāt-ı maḥūfede isti'āze ve āyāt-i va'dde su'al ve recā münāsibdür. Ve ḥatm-i şerīf tamām olduğda "Allāhümmerḥamnī bi'l-Ḳur'āni'l-'azīm vec'alhü lī imām^{en} ve nūr^{an} ve hüde^{en} ve rahmet^{en}. Allāhümme zekkirnī minhü mā nesītü ve 'allimnī minhü mā cehiltü verzüknī tilāvetehü enāe'l-leyli ve eṭṛāfe'n-nehāri vec'alhü lī ḥuccet^{en} yā Rabbe'l-ālemīn."⁸³⁶ demek gerekdür. Tāsi'an kendi nefesini istimā' idecek mertebe-i cehr ile kırā'at itmek münāsibdür. Ammā şıdḳ ile sāmi'ın olacak bi-ğayr-i lahn ile kırā'at itmek daḥı efdaldür.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Mürettil ḥüsn-i şavt ile kırā'at

Laḥınsız olsa devletdür sa'adet

⁸³⁴ Müminun, 23/97-98, "Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!"

⁸³⁵ Anlamı: "Allah doğru söyledi, Rasül-i Kerim bize onu tebliğ etti. Allah'ım bizi onunla faydalandır. Bize onu bereketli eyle. Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Hayy ve Kayyum olan Allah'tan affımı isterim."

⁸³⁶ Anlamı: "Allah'ım, azim olan Kur'an ile bana merhamet et. Onu benim için bir imam, bir nur, bir hidayet rehberi ve rahmet eyle. Allah'ım, Kur'an'dan unuttuklarımı bana hatırlat, bilmediklerimi öğret, beni gece ve gündüz onun tilavetiyle rızıklandır. Ya Rabbe'l-alemin benim için onu delil kıl."

Hulûş-ı şıdk ile tâlî-i Kur'an

Bula cennet içinde 'izz ü rif'at

[Neşr:] Hâzret-i Rasûl şallallâhu [225^b] 'aleyhi ve sellem bir gün güzâr iderken Hâzret-i 'Alî⁸³⁷ kerremallâhu vecheye rast gelür ki hufye Kur'an-ı 'Azîm'i tilâvet ider. İhâdan murâdını su'âl itdükde "Münâcât itdüm, hafıyyeten elfâza 'âlemdür." diyü cevâb virür. Ve Hâzret-i 'Ömer'e rast gelür görür ki cehr ile kırâ'at-â âyât-ı beyyinât ider. Cehr ile tilâvetüñ sebebinden su'âl itdükde "Şeytânı zecr iderem." diyü cevâb virür. Ve Hâzret-i Bilâl'e rast geldükde birkaç âyet-i kerîmeyi bir süreden ve birkaç âyet-i kerîmeyi süre-i âhireden tilâvet ider. Hikmetinden su'âl itdükde "Tıbbîyi tîble hâlî iderem." diyü cevâb virdi. Hâzret-i Risâlet-Penâh "Cümlesini taḥsîn ve ef'âllerini işâbetle tezyîn itdi." diyü İhyâ'da meşûrdur. Vâkı'â riyâdan ḥavf olıcaḡ ihfâ münâsibdür ve cehr ile 'amel ekşer ve müstemi' olanı şevâba vâşıl itmek muḡarrerdür.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Tâ saña Kur'an virüp imtiyâz

İde seni serv gibi ser-firâz

Çekmeyesin rûz-ı ḡaşir ḡavf u bîm

Görmeyesin anda 'azâb-ı elîm

[Neşr:] Kırâ'at-i Kur'an ḡalb-i fâtır [226^a] İḡâz idüp sâmi' andan ittîḡâz ider ve kelâm-ı şerîfi müşâḡifeden okumaḡ efḡaldür. Zîrâ nazârında daḡı şevab muḡarerdür. 'Âşiran aşḡâb-ı 'âli-şândan biri taḡsin-i kırâ'at-î Kur'an itdüğini ol Rasûl-i Raḡmân istima' itdükde ⁸³⁸" الحمد لله الذي جعل في أمي مثله " diyü ḡamd itdüḡi muḡarerdür.

⁸³⁷ İhyâ'da bahsedilen bu olayda Hz. Peygamber'in rast geldiḡi ilk kişı Hz. Ali deḡil, Hz. Ebû Bekir'dir. Bkz. el-Mardîni, **age**, C: III, s.202.; Ahmet Serdaroḡlu, **age**, C: I, s. 790.

⁸³⁸ İbn Mâce, **Sünen**, İkâmetu's-Salat,176, no: 1338.

El-Bâbü's-Şâlis

Tâli-i Qur'an-ı 'Azîm olan abd-i müstaķime on haşlet-i bâtına lâzım idügi beyân ider. Evvelen kelâm-ı kadimüñ 'azm-i şânını ve 'uluvv-i mekânını fehm idüp insâna faẓl u ihsân Hazret-i Mennân olup 'izzet ü celâliyle derece-i efhâm halka-i inzâl buyurduğunu bilmek gerekdür. Ey sâlik-i hayret-zede! Hazret-i Hallâk benî âdem aşl-ı me'ânî kelâmı ki şifât-ı kadîme ve zâtıyla kâ'imedür. Efhâm-ı halâka işâl ve efhâmda ne güne luţf u in'âm buyurur. Müşâhede ile ve ol şifât-ı kadîmesi tayy-i hurûf ve eşvâtta tecellî ider. Zîrâ hurûf ve eşvât şifât-ı beşeriyyedendür. Beşer fehm-i şifâtullâha vuşûlden 'âcizdür. Künh-i cemâl-i [226^b] kemâl-i kelâmı kisve-i hurûf ile mesnûr olsa kelâm-ı ezelîsi istimâ'a 'arş u şerâ muhammel olmaz idi. Haķ Celle ve 'Alâ Hazret-i Mūsā'yı teşbît eylemese tâğ-ı mütehammil olmaduğı gibi istimâ'-ı kelâm-ı Hudā'ya Hazret-i Mūsā'da mütehammil olmaz idi. Kelâm-ı sa'âdet-encâmı Hazret-i Mâlik-i 'Allām'ı şûr-ı hurûfla i'lâm itdi ki fehm-i halka-i âsân ola. Ve illâ hadd-i zâtında [zemîn-i tâbnâk]⁸³⁹ idrâk mütehammil degildür. Ehl-i hâl kelâmı hurşîd-i envere teşbîh itmişlerdür ki eşeri zâhir 'unşuri meknûn ve mülk-i maḥcûb gibidür ki vechi mestûr emri mu'âyen ve nûrı müşâhedeye maḥrûn ola ve nücûm-ı zâhire gibidür ki tarîķ anlar ile ma'lûm olur. Ammâ anlaruñ seyri ma'lûm degildür. Qur'an miftâh-ı hazâin-i nefîse, Qur'an hayât-ı ebediyye, Qur'an devâ-yı eşkâm, Qur'an dâfi'-i âlamdur.

Meşnevî:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Şifâ-sâz-ı dil-i pejmürdedür ol

Hayât-efzâ-yı cân-ı mürdedür ol

Şafâ virür dile her demde Qur'an

Haķîkatde odur nûr ile bürhân

⁸³⁹ Bu ifade derkenardadır.

Şāniyen ‘inde’l-bidāye kārīye lāzım olan kelām-ı kādīmi [227^a] ta‘zīm idüp
⁸⁴⁰“لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” ma’nāsını mülāhazā idüp müseccelde kelāmullāh
muṭahhar olmağa mevķūf olıcak kalb ü lisān-ı taṭhīrinüñ lüzümü muḥakķak
olur. ‘İkrime Hāzretleri muşḥaf-ı şerīfi fetḥ itdükde mağşiyy-i ‘aliyye olup
“*Hazā kelāmu Rabbī, [Hazā kelāmu Rabbī].*”⁸⁴¹ diyüp mütekellimi ta‘zīm-i kaşd
idüp kelām-ı şerīfi ta‘zīm iderler idi. Ve şālisen ḥuzūr-ı kalble kıra’at idüp
ḥadīs-i nefsi terk itmek gerekdür. Eslāf kıra’at-ı sūre itdükde kalbleri ğayra
merbūṭ olsa ol sūre’i tekrār kıra’at itdükleri mervīdür. Rābi’an tedebbür
gerekdür ki verā-yı ihzār-ı kalbdür. Tedebbür medār olduğına tertīlün sünnet
olması delīldür. Hāzret-i ‘Alī “*Lā ḥayra fī ‘ibādetin lā fıkḥa fihā ve lā fī kıra’et’in lā
tedebbūra fihā.*”⁸⁴² buyurduķları bu ma’nāyı mü’eyyeddür. Hāmisen me‘ānī-i
laṭīfesini fehm itmekdür. Evāmirini ve nevāhisini tezekkür ve ‘ikāb ve ‘itābı
müştemīl olan āyātı tedebbür idüp me‘ānīsın fehm itmek gerekdür. Meşelā
aḥvāl-i enbiyā-yı ‘izām mezkūr olup çekdükleri [227^b] ālam-ı ḥāṭıra olduğda
Ḥaķ Celle ve ‘Alā’nuñ şuffe-i istiġnāsını mülāhaza itmek gerekdür. Ve
mükezzibīn zümresinde ‘Ād ve Şemūd aḥvālī mezkūr olsa saṭvet-i İlāhī
mülāhaza maķşūd olmaķ gerekdür. Hāşıl-ı kelām ‘ulemā-yı ‘izām ve meşāyiḥ-
ı kirām mürīd olmaz, mādemki her murād itdüğini Qur’ān-ı ‘Azīm’de mevcūd
bulmaya, diyü buyurulmuşdur.

Nazm:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Baḥr-i ḥikmet oldı Qur’ān ey mürīd

Her ne isterseñ olur andan bedīd

Keş-i estār-ı ḥicāb eyler hemān

Ḳadri oldı gün gibi her dem mezīd

⁸⁴⁰ Vakıa, 56/79: “Ona ancak temizlenenler dokunabilir.”

⁸⁴¹ Anlamı: “Bu benim Rabbimin kelimidir.” İkinci ifade derkenardadır.

⁸⁴² Anlamı: “İçinde fehm olmayan ibadette hayır yoktur ve içinde tedebbür olmayan okumada dahi hayır yoktur.”

Nesr: Sâdisan himmeti bülend idüp fehm-i me‘ânî-i kırâ‘ata mâni‘ olan eşyâyı dâfi‘ olmak gerekdür. Nice esbâb vardır ki me‘ânî-i Qur‘ân‘ı idrâkdan benî âdem hâcet olur. Me‘ânî-i Qur‘ân cümle-i melekûtdandır. Zîrâ her nesne ki havâsdan ğâ‘ib olup nûr-ı başîret ile idrâk oluna ol ‘âlem-i melekûtdandır ve fehmi mâni‘ olan eşyâ dört nesnedür. Evvelen fehm-i tahkîk hurûfe-i munşarif olup her harfi maḥrecinden edâ itmege himmet mün‘atîf olursa me‘ânî-i kitâbullâhdur, kûnh-i câ‘il olur.

Nazm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

[228^a] Olup esrâr-ı Qur‘ân’a vukûfuñ

Gerekdür sırrını fehm ü şıyânet

Me‘ânî fehmine vâsıl olursañ

Hidâyet Hâzret-i Hâk‘dan hidâyet

Nesr: Sâbi‘an [Sâniyen]⁸⁴³ mesmû‘î olan mezhebe mücerred-i mesmû‘î olmağla taklîd ve aña tâbi‘ olduğına ḥamd idüp esâs i‘tikâdını anuñla teşyîd itmek gerekdür. Zîrâ mücerred ittibâ‘-ı emr ma‘kûl degildür. Belki daḳâyıkına vuşûl gerekdür. Ne ân ki benim âbâ ve ecdâdımñ mücerred mu‘tekidi budur, diyü aña taklîd-i ḥaḳdan ba‘iddür. Belki şeyṭân vesvese virüp hilâf-ı mu‘tekid ayâ ki iktidâ itme, diyü mağrûr ider. Mücerred taklîd ile olan ‘ilmi tã‘ife-i şûfiye hicâb ‘add iderler. Zîrâ aḳâ‘id ki mücerred taklîd veyâ kelâm-ı cedeliyye ile ḥâşıl olan maḥz-ı hicâbdur. ‘İlm-i ḥaḳîkî keşf ve nûr-ı başîret ile zâhir ve ḥâşıl ve Kitâb-ı İmân‘da beyân olunan üzre mertebe-i yakîne vâsıl olmağdur. Şâlişen bir zenbe muşırr veyâ kibr ile muttaşîf olup mütekebbir olasın. Ve bi‘l-cümle dünyevî hevâ meṭâ‘uñ olup aña ittiba‘ idüp [228^b] veyâ muḥabbet-i çâh u celâl ve tereddüd-i ricâl ile ‘izzet ve iḳbâl-i bâl bir belbâle ḥuṭûr iderse zulmet-i ḳalb ĩrâş idüp ma‘mûre-i ḳalbi ḥarâb ider. Zîrâ a‘zam-ı hicâb-ı ḳalb muḥabbet-i dünyâ idügi meştûrdur. Şehvât-ı dünyeviyye müterâkime

⁸⁴³ Madde sıralamasına göre “Saniyen” olmalıdır.

olduğda me‘ānī-i kelāmullāh maḥcūbe olur. Niteki efkār-ı dünyā ʔalbde nā-būd olsa me‘ānī-i zevk peydā ve mevcūd olur.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Göñülden māsivallāh olsa kördür

Tecellī eyler elbette aña nūr

Kelāmullāhuñ esrārın dilerseñ

Zünūbe nefsüñ ısrārın gider sen

Neşr: ⁸⁴⁴ ”إذا عظمت أمّتي الدينار والدرهم نزع منها هيبة الإسلام وإذا تركوا الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر ⁸⁴⁴ ” hadīs-i şerīfi şaḥih ve müdde‘āya delīl-i şaiḥdür. Ma‘nā-yı laṭīfi ümmetim elvan ve aḳçeyi ta‘zīm ideler, heybet-i İslām anlardan refi‘ olunur. Ve emr-i ma‘rūf ve nehy-i münkeri terk ideler, bereket-i ʔur‘ān-ı ‘Azīm anlara ḥarām olur, dimekdür.

Ey sālīk-i faḳīr! Fehm ü tezkīrde ‘ināyet şart idügi ⁸⁴⁵ ” تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ ”

” وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ” ⁸⁴⁶ ” عَبْدٌ مُنِيبٌ ” āyet-i beyyinātı aña delīldür.

Meşnevî:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Bir göñül kim pāk ola ol ğayrıdan

Oldurur feyzi alan pes Tañrı’dan

Her ki Allāh’a tevekkül eyleye

Muṣṭafā rūḥun tevessül eyleye

⁸⁴⁴ Münavî, **Feyzu’l-Kadîr**, 1/404, no: 76.

⁸⁴⁵ Kaf, 50/8: “Allah’a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (bütün bunları yaptık).”

⁸⁴⁶ Mumin, 40/13: “Allah’a yönelenden başkası ibret almaz.”

İrişe maḳṣūdına bula murād

Yād iken yād ola ol olmaya yād

Neṣr: Rābi‘an ⁸⁴⁷ “من فسر القرآن برأيه” mazmunı üzere bā‘ısdır ki me‘ānī-i Ḳur‘ān olan eşyānuñ bir Ḳur‘ān-ı ‘Aẓīm’üñ tefsiri İbn ‘Abbās ve Mücāhid raḍıyallāhu ‘anhümādan naql olana munḥaşırdur, bunlardan ḡayrı olan re‘yledür, diyü i’tikād itmek ḥicābdur. Zīrā re‘yle olan Ḳur‘ān-ı ‘Aẓīm tefsiri inşā‘allāh beyān olunur. Ammā kendi hevāsı üzre re‘y ile tefsir itmek küfürdür. Sābi‘an āyāt-ı beyyināt-ı Ḳur‘ān-ı celīle‘l-berekāti kırā‘at itdükde müte‘eşşir olmaḳdur. Muḳteẓā-yı fehm ve mişdāḳ-ı hāl ve vecd üzre te‘şir zāhir olup ma‘rifeti tām olmaḡla ḥaşyet ḳalbine ḡālib olur. Zīrā hidāyet-i maḡfiret ve raḥmet-i ḥilālinde āyet-i münzire ‘azāb-ı elīm olduḡından [229^b] mā‘adā maḳrūn-ı şurūṭ-ı keşiredür ki itmāmı ḡayrdur. Meşelā Ḥaḳ Celle ve ‘Alā buyurur ki ⁸⁴⁸ “وَإِنِّي لَغَفَّارٌ” ya‘nī “Ben mübālaḡa ile maḡfiret iderüm.” dimeḳdür. Böyle iḥsān buyurduḡdan soñra ⁸⁴⁹ “لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى” āyet-i kerīmesiyle birinci şartı beyān buyurur.

Naẓm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Gevher-i zühdi zīver-i cān it

Ḳaşd-ı ābı ḡayāt-ı imān it

Sa‘y ḳıl çarḡ-ı mirḳad ola saña

Var dürüş ‘arş-ı mesned ola saña

Ṭālib-i şehvet-i muḡāl olma

Sākin-i ḡāne-yi ḡayāl olma

⁸⁴⁷ Anlamı: “Kim Kur’an’ı kendi aklıyla, görüşüyle tefsir ederse.” İbnü’l-Esîr, **Câmi‘u’l-Usûl fi Ehâdîsi’r-Rasûl**, 2/3, no: 469.

⁸⁴⁸ Taha, 20/82: “Şu da muhakkak ki ben bağışlarım.”

⁸⁴⁹ Taha, 20/82: “Tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi.”

Neşr: Ve sūre-i ‘Aşr’da daḥı ⁸⁵⁰“إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ” ⁸⁵¹“إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ” ile dört şart beyān buyurmuşdur. Cümlesini ⁸⁵²“إِنَّ رَحْمَتَ” āyet-i kerīmesi cem’ itmiştir. İmdi her kārī ki āyet-bā-āyet Kūr’ān’ı tefahḥuş ide, ḥālī ḥaşyet ve ḥüzn ve t̄a‘at ve ‘ibādet üzre olur. Āyāt-ı va‘id gelse ḥavf ziyāde ve āyāt-ı va‘d gelse sürür ile ḡamgīn-i dil-küşāde olur. Muḥaşşal ⁸⁵³“وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ” [230a] ⁸⁵⁴“كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ” āyet-i kerīmelerine mazḥar olmayup her āyet-i kerīmenüñ ma’nāsını mülāḥaza etmek gerekdür. İhlāk-ı Kūr’āniyye ile mevşūf olmayana Rabb-i ‘İzzet cenābının “Benim kelāmım senden ĩrāḡ olsun mādemki tā’ib olmayasın.” diyü nidā oluna, diyü *İḥyā’*da mestūrdur.

Meşnevî:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Luṭf-ı Hudā olmayacak rehnümün

Bārikine kāmetin eyler zebūn

Cürm ü me‘āşiden olan tevbe-kār

Feyz-i ezel olur aña dest-i yār

Neşr: ⁸⁵⁵“اقرأوا القرآن ما اتلفت عليه قلوبكم ولانتم له جلودكم فإذا اختلفتم فليستم تقرأونه وفي بعضها فإذا

“اختلقتم فقوموا عنه قال الله تعالى الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم وإذا تليت عليهم آياته زادتهم إيماناً

Rasūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem “Kūr’ān’ı kırā’at eyleñ, ḡalbünüze mālūf olup celūduñuz Kūr’ān’la mülāyim olup ‘ibādete ma’tūf ola ḡulūb ve celūd muḥtelife olunca kırā’at itmezsüz.” diyü buyurup bir rivāyetde daḥı celūd ve

⁸⁵⁰ Asr, 103/2: “İnsan gerçekten ziyan içindedir.”

⁸⁵¹ Asr, 103/2: “Bundan ancak İmān edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”

⁸⁵² Araf, 7/56’dan nakıs iktibasır: “İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.”

⁸⁵³ Saf, 61/3: “Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır.”

⁸⁵⁴ Enbiya, 21/1’dan nakıs iktibasır: “İnsanların hesaba çekilecekleri (gün) yaklaştı. Hal böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirdiler.”

⁸⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-Ahmed*, 4/313, no: 18816.

kulūbuñuz [230^b] muhtelif olunca kıra’atdan ferāgat idüp tilāvetden kalkın demek olanla āyet-i kerīme ile te’bīd buyurmuşlardır. [Ve bu ma’naları]⁸⁵⁶ kıra’at-i Qur’ān’dan murād esrār-ı bāṭniyye-i Qur’āniyye’nün kulūba inşābıdır. Ve ol nūr-ı mübīnden zāhir ve mübīn olan me’āniyle ‘ameldür. Ne ān ki mücerred taḥrīk-i lisān ola kalb meşğūl-i dünyā olup mücerred lisān-ı tilāvet itse mazhar-ı ⁸⁵⁷“ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ” olur. Haḳ tilāvet-i Qur’ān budur ki lisān ve ‘aql ü kalb müşterek olup lisāna tertīl-i ḥurūf idüp ‘aql tefsīr-i me’ānī, kulūb kulūb-ı mütenaşşih ve müte’essir ola. Tāsian kelām-ı Haḳḳ’ı tilāvet iderken kelām-ı Haḳ Celle ve ‘Alā’dan istima’ itmegi recā idesiz. Zīrā derecāt-ı Qur’ān üçdür. Ednāsı ‘abd-i kıra’at iderken kıyās eyleye ki Haḳ Celle ve ‘Alā ḥuzūrında vākıf olup kıra’at ider. Hażret-i Haḳ aña nāzırdur. Ve andan Qur’ān’ı müstemī’dür. Bu taḳdīrce ḥāl-i qārī temellük ve su’āl ve tezarru’ ve ibtiḥāldur.

Nazm:

[Mefā’ilün mefā’ilün fe’ulün]

Kıra’at eyleyen Allāh kelāmın

Temennā ide ‘afvı ola ḥāşī’

[231^a] Temennā ide ‘afvı kıla zārī

Kemāl-i meskenetle ola ḥāzī’

Neşr: Derece-i sāniye kalbī şehādet itmekdür ki Hażret-i Haḳḳ ‘Azze ve Celle eltāf-ı seniyye ve na’īm-i celiyyesinden ḥitāb ider. Bu maḳām-ı maḳām ḥayā ve ta’zīm ve işgā ve fehmdür. Bu derece, derece-i aşḥāb-ı yemīndür. Derece-i sālişe kelāmda mütekellim-i kelāmātda şafāyı müşāhede idüp kendi nefsine ve kıra’atine nażar kılmayup mün’am-ı ‘aliyye olduğı cihetden in’āmına ta’alluk itmeyüp mütekellimün cenāb-ı ‘ālisine maḳşūru’l-himem müşāhede-i mütekellim ile müstağriḳ-i envār olup ḡayrdan istiğnā ide. Bu derece, derece-

⁸⁵⁶ Bu ifade derkenardadır.

⁸⁵⁷ Taha, 20/124: “Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.”

i muḳarribîndür. Ammâ bu üç dereceden hâric olan kırâ'at, derecât-ı gâfilîn ve zümre-i 'âtilîndür. Ca'fer bin Şâdık'dan menḳûldür ki "Ḥâzret-i Ḥaḳḳ kelâmıyla halka tecellî itmişlerdür ammâ halk müşâhede itmezler." diyü *İlhyâ'*da meşûrdur. Ba'zı meşâyıḥ, hilâvet-i tilâvet-i Qur'ân-ı 'Azîm'i zevk itmedüm hatta Risâlet-Penâh Ḥâzretleri aşḫâb-ı kirâma tilâvet ider gibi mesmû'am olup soñra hilâvet-i Qur'ân-ı 'Azîm'i [231^b] müşâhede itdüm, diyü naḳl itmişdür. Ve ba'zılar Ḥâzret-i Cibril, Rasûl-i Celîl'e telḳîn iderken istima' itdüm, diyü naḳl iderler. Bu mertebeden soñra bir rütbe-i celîle dahı vardır, ke'ennehü Ḥâzret-i Rabb-i Cemîl'den mesmû' olur. Bu mertebede zevk-i 'âzîm ve hilâvet-i cism vardır. 'Osmân raḍıyallâhu 'anh ḥâzretleri "Ḳalb ṭâhir olsa Qur'ân'ın tilâvetine şeb' gelmez idi." diyü buyururlar. 'Âşiran teberriyi kendiye ḥilye itmek gerekdür. Âyât-ı va'd ve medḥ-i şâlihîn kırâ'at olunsa kendi nefsinı şâlih şanmaya belki bu ḥuşûşa mü'min ve muşaddaḳ zan eyleyüp ol zümre-i şâlihîne ilḥâḳ olunmağa müteşevvik olup âyât-ı zemm-i 'ısyân geldükde nefsinün taḳşîrine şehâdet idüp nefesine ḥıṭâb ve 'ıṭâb ide.

Meşnevî:

[*Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*]

Gerekdür idesin ey nefs-i bed-hû

Kemâl-i ihtisâbıyla tek ü pû

'İṭâb it eyle kendüñe cefâlar

Nihâyet ḥavf u ḥaşyetle ezâlar

Yoluña saña rahmet ide Yezdân

Olasın luṭf u iḥsânıyla ḥandân

Neṣr: Ḥâzret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh "*Allāhümme estağfiruke li ḡulmî ve küfrî.*"

ya'nî "Yâ Rabbi, [232^a] ḡulmüme ve küfrüme istiğfâr iderem." diyü

buyurduḳda küfrden sū'al olunduklarında ⁸⁵⁸ " إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ " âyet-i

⁸⁵⁸ İbrahim, 14/34: "Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!"

kerimesiyle cevāb ihtiyār buyurmuşlardır. Muḥaṣṣal-ı kelām, nefis-i ḥabīṣi mādemki ‘ayn-ı rızāyla müşāhede idesin, luṭf-ı Ḥaḳ’ dan ba‘īd olup müsteḥaḳ-ı azāb-ı şedīd olursın. Mādemki nefis ḳarīb-i Ḥaḳ’ dan ba‘īd görüp ḥavf ve recā beyninde rāh-ı sedīdden ḥurūc itmezsin luṭf-ı Ḥaḳḳ’a ḳarīb olursun. Bu ma‘nālardan güzār iderseñ ğıṭā-i münkeşif olup mülk ü melekūta nazar iderseñ ḳalbūñ pāk ve ārī ve muḥabbet-i dünyādan ‘ārī olursa āyet-i recā ve va‘d-i cennetde ‘ayāna şūret-i cinānı müşāhede olunup mesrūru’l-cinān olursın. Eger āyet-i va‘iddeden ḥavf ğālip olursa şūret-i nīrān zāhir ü nümāyān olur. Zīrā Ḳur’ān-ı ‘Azīm Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ evşāfı ḥasebiyle luṭf-ı şiddeti ve batş u intikām ve zillet ü ‘izzeti müştēmildür. Kelāmāt-ı ilāhiyye ve şifāt-ı Rabbāniyye müşāhedesini ḥasbiyle ḳalb, ḥallāt ihtilāfında münḳalib olur. Her ḥāl muḳteżāsınca mükāşefeye isti‘dād ve ol ḥāle [232^b] münāsib emriyle isti‘dād-ı mefāriḳ olur. Zīrā müstemi‘ vāḥiddür. Ve mesmū‘ şifāt-ı müte‘addidedür. Zīrā ğaḍab u rızā ve in‘ām u intikāmı kelām-ı erḥamī’r-rāḥimīn ve ekramī’l-ekramīn müştēmildür.

Süleyman bin Ebū Selīmü’d-Dārānī Ḥazretleri ḳardeşlerine “Yārın senūñle ifṭār u gice şoḥbetüñi ihtiyār idelüm.” diyü va‘de buyurup encāz-ı va‘d buyurmayup sū’al olunduḳda “Namāz kılup vitri edā iderken du‘ā-yı vitrde beni bir bostān-ı cennet-nişāne alup gitdiler, anuñ içinde müreffehü’l-ḥāl ve mesrūru’l-bāl idem yevm-i mī‘ād ‘abūr itdi.” diyü i‘tizār ile cevāp virmişlerdür. Sālik pür ḥikmet bu ‘ibr ü ḥikāyetden ‘ibret almak gerekdür.

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Ḳıssaşdan ‘ibret al ey sālīk-i Ḥaḳ

Hidāyet ola saña tā ki mülḥaḳ

Gözün yaşın revān it eyle zārī

Yoluña ola yār luṭf-ı Bārī

Bāb-ı Rābi‘

Ānifen zıkr olunduğı İbn-i ‘Abbās ve sā’ir müfessirîn tefsirinden gayrı Qur’ân-ı ‘Azîm’üñ me‘ânî-i laţîfesi vardır. Hâzret-i Risâlet-Penâh ⁸⁵⁹ “إِنَّ الْقُرْآنَ” buyurmuşlardır. Qur’ân-ı ‘Azîm’üñ elfâzı dürer-i [233^a] Bārî-i tarîk-i Hâk ve i’tikâd-ı Hâk’da me‘ânî-i laţîfeyi müstemildür. Eger me‘ânî-i laţîfeyi müstemil olmasa Hâzret-i Risâlet-Penâh ⁸⁶⁰ “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” âyetini yigirmi kerre kıra’at buyurmazlar idi. Zîrâ her kıra’atde nice me‘ânî-i laţîfetü’l-mebânî mülâhaza buyrumuşlardır. ⁸⁶¹ “اللَّهُمَّ فَفَهِّهِ فِي الدِّينِ” hadîs-i şerîfi muhtevasınca te’vîl câiz olduğına delîldür. Muhaşşal-ı kelâm ‘ulûm-ı bi-sırrı-hâ Qur’ân da dâhıldür. Zîrâ Qur’ân’da şîfâtullâh ve ef’âlallâh mezkûredür, Qur’ân bir baħr-i ‘ulûmdur ki ka’rine nihâyet ve ‘umķuna ğâyet yokdur.

Nazm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

‘Ulûm-ı muhtevidür belki Qur’ân
Bulunmaz sırr-ı Qur’ân’a nihâyet

Naşib it zevķ-i Qur’ân’ı İlâhî

Kemâl-i luţf ile eyle hidâyet

Neşr: Muhteza-yı şer‘ üzre ‘arûs-ı me‘ânî-i Qur’ân’ı her ne mertebe tezyîn itsek menşî-i hüsnde cilvegâr olur. Ammâ kâide-i tevħîdde muħâlîf el-‘ıyâzu billâh-i Te‘âlâ râikle taġsîr eylesün, ‘azâb-ı şedîde mazhar olursın. Tafşîli bâlâ-yı kitâbda mürûr itmişdür. Ve fehm-i me‘ânî-i laţîfe verây-ı tefsirdür. Niteki [233^b] Hâk Celle ve ‘Alâ ⁸⁶² “فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا” buyurup Hâzret-i Süleymân’a fehm ile taħşîş buyurdukda ma’lûm oldu ki fehm-i ‘ilmden

⁸⁵⁹ İbn Hibbân, **Sahîh-i İbn Hibbân**, 1/276, no: 75.

⁸⁶⁰ Fatiha, 1/1: “Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla.”

⁸⁶¹ Anlamı: “Allah’ım, onu dinde kavrayışlı eyle ve ona tevil ilmini öğret.” Buhari, Vudu, 143.

⁸⁶² Enbiya, 21/79: “Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman’a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik.”

muḳaddem imiş ve bu ma'nâda işâret vardır ki me'ânî-i Ḳur'ân'ı fehmede mecâl-i raḥîb ve müttesi'-i 'acîb vardır. ⁸⁶³“الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ” âyet-i kerîmesi daḥı bu ma'nâya delîldür. Zîrâ ehl-i 'ilme istinbâd içün ruḥşat olunca şer'-i şerîf muḳtezâsınca niçe me'ânî aḥzına 'illet olur. Bu daḥı ma'lûm ola ki mu'temedün 'aleyhâ olan tefâsire iştiğâl emim-i mühim ve etemm-i âmâldür. Bi-ğayrı müṭâla'atü't-tefsîr me'ânî-i Ḳur'ân'a cesâret-i 'ayn-ı fuzâḥatdur. Zîrâ ḥânenün ḳapusına dâḥil olmadın saṭḥ-ı beyte vâsıl olmaḳ mümteni'dür. Ve ğarâib-i Ḳur'ân'a müte'allik olan ḥuşûşlara 'Arabiyyet ile ta'bîr-i Ḳur'ân-ı 'Azîm memnû'dur. Zîrâ niçe maḥall semâ' ve naḳle mevḳûfdur. El-fâz mühimme ve mübdele ve ihtîşâr ve ḥuzuf ve ızmar ve taḳdîm ve tâḥîr ve ızḥâr gibi bunlar zâhir-i 'Arabiyyetle mümkinel-ḥuşûl degildür. Belki niçe eḥâdîs ve aḥbâra dâ'irdür. [234^a] Meselâ ⁸⁶⁴“وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا” âyet-i kerîmesinde vâḳi' olan nâkeden murâd âyet-i mebsûra olup mübeddel olmuşdur, diyü beyân olunmuşdur. ⁸⁶⁵“وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ” âyet-i kerîmesinde ḥubb lafzı maḥzûfdur, ḥubbü'l-'icle dimekdür, diyü tefsîr olunmuşdur. ⁸⁶⁶“وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ” âyet-i kerîmesinde daḥı ehl-i maḥzûfdur ve niçe elfâz-ı menḳûle vardır. ⁸⁶⁷“وَطُورِ سِينِينَ” ⁸⁶⁸“سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ” gibi bunlar naḳle merbûtdur. Esrâr-ı kelâm-ı İlâhî'ye nihâyet ve baḥr-i belâğatine ğâyet yokdur.

⁸⁶³ Nisa, 4/83'ten nakıs iktibasır: “Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.”

⁸⁶⁴ İsra, 17/59'dan nakıs iktibasır: “Bizi, âyetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zalim oldular. Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.”

⁸⁶⁵ Bakara, 2/93'den nakıs iktibasır: “Hatırlayın ki, Tûr dağının altında sizden söz almış: Size verdiklerimizi kuvvetlice tutun, söylenenleri anlayın, demiştik. Onlar: İşittik ve isyan ettik, dediler. İnkârları sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi dolduruldu. De ki: Eğer inanıyorsan, İmânınız size ne kötü şeyler emrediyor!”

⁸⁶⁶ Yusuf, 12/82: “(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kafilere de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.»”

⁸⁶⁷ Tin, 95/2: “Sina dağına.”

⁸⁶⁸ Saf, 37/130: “İlyas'a selâm! dedik.”

869“ ” قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي ” Bu ma'nāya delīl ve burhāndur.

Nazm:

[Fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilūn]

Tābi' ol Qur'an'a vü hem sünnete
Göresin dīdārı girüp cennete

‘Ādeti terk it ‘ibādet eylegil
‘Ābid iseñ terk-i ‘ādet eylegil

Şol gönül kim Haqq’a kılur ihtişāş
Bend ü kayd ü habsden olur hālāş

Bāqī ol zıkr ile gör ol bā’iķi
‘Āşık ol ‘aşk ile gör ol şā’iķi

Çün cemāl-i dostā kıla[sın] nazar
Görmeye kendi vücūdundan eser

Rūḥ-ı ḥayvān ḥayātı çün gide
Rūḥ-ı insānī temāşālar ide

Bir vücūda ire haqqānī ola
Bāqī vü mevhūb-ı Rabbānī ola

869 Kehf, 18/109: “De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.”

Her ne şey'e baksa göre dōstı
[234^b] Her ne şey' isterse vire dōstı

Gönlü ki şād eyle olmasın melûl
Şol yola git kim aña gitdi Resûl

Ɛullaruña feth idiyor Ɛoğrı yol
Cân u gönûlden olalar saña Ɛul

BEŞİNCİ KİTÂB

EzƐâr, vird ü da'avât beyânundadır.

Şükr ü minnet Cenâb-ı Rabb-i 'İzzet'e sezâ-vârdur ki ⁸⁷⁰ادْعُونِي أَسْتَجِبْ
elġâf-ı "دَعْوَةُ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ" ⁸⁷¹h^vân-ı iĥsânıyla envâ'-ı insânî seyrâb u ecyâb
bî-kerânıyla Ɛabûl-i du'âdan ref'-i ĥicâb itmişdür.

Nazm:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Bir gönûl kim ola iĥlâşı bütün
Her ne isterse virür Allâh aña

Gönlüñi şer' ile pāk iden kişi
Olsa şādık ola maĥbûl-i Ĥudâ

⁸⁷⁰ Mümin, 40/60'tan nakıs iktibastır: "Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."

⁸⁷¹ Bakara, 2/186'dan nakıs iktibastır: "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınlım. Bana dua ettiğİ vakit dua edenin dileğİne karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."

Kesb kıldan halk-ı Tañrı'dan 'ayān

Mezheb-i Hak'dur aña kılma merā

Kıl 'ibādet şükriñi eyle tamām

Kıl şafā-yı kalb ile Hak'dan recā

Neşr: Salāt u selām ol Seyyid-i Enām'a ki zikr-i ism-i sāmīsi medār-ı kabūl-i hācāt ve zāt-ı 'ālisi şefī'-i yevm-i 'araşātdur. Şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihī ve aşhābihī mā te'āfetü'l-evkāt.

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Ol durur aḡrāz u ikrām eyleyen

Şer'üñ aḡkāmını iḡkām eyleyen

Zāhir itdi şer'üñ esrārın dile

Lāmi' itdi Haḡḡ'üñ envārın dile

Bāb-ı Evvel

Fāzīlet-i zikr beyānundadır.

872“ فَادْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ ” āyet-i kerīmesi celālet-i şān-ı zikrde [235^a] delīl-i kavīdür. Zīrā Haḡ Celle ve 'Alā bī-zikrī ideni Haḡ Celle ve 'Alā daḡı zikritmek sa'ādet ve devlet ve 'izzet ve şaltanatdur. 873“ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ ” āyet-i kerīmesi beyān olunsa esrār-ı fazīlet-i'z-zikr 'ayān olurdu. İbn-i 'Abbās Haḡretleri [zikrullāh-ı ekber āyet-i kerīmesinde]⁸⁷⁴ iki vech beyān itmişdür. Haḡ Te'ālā'nuñ sizi zikritmesi siz aña zikritdüğünüzden ekberdür, demek ola [Veyāḡūd her 'ibādetden zikrullāh

⁸⁷² Bakara, 2/152'den nakıs ıktıbastrı: “Öyle ise siz beni (ibadette) anın ki ben de sizi anayım.”

⁸⁷³ Araf, 7/205: “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.”

⁸⁷⁴ Bu ifade derkenardadır.

ما عمل من بني آدم من عمل انجاه من عذاب الله من ذكر الله قالوا يا رسول الله⁸⁷⁵ [ekberdür, demek ola.]⁸⁷⁶ “الله ولا الجهاد في سبيل الله قال ولو الاجتهاد في سبيل الله إلا أن يضرب بسيفك حتى ينقطع ثم يضرب به حتى ينقطع
ḥadīs-i şerīf muktezāsınca zikrullāh cihāddan efḍal olduğu müsellemdür.

Nazm:

يا معشر الذاكرين كلهم

قولوا معي لا اله الا هو

وراقبوا من يعمكم كرما

بفضل لا اله الا هو⁸⁷⁷

وقال صلى الله عليه وسلم⁸⁷⁸ “Neşr: Esānid-i şaḥīḥa ile ḥadīs-i şerīfdür ki zıkr olunur. يقول الله تبارك وتعالى إذا ذكرني عبدي في نفسه ذكرته في نفسي وإذا ذكرني في ملاء ذكرته في ملاء خير من ملئه وإذا

[235b] ya’nī “تقرب مني شبرا تقربت منه ذراعا وإذا تقرب مني ذراعا تقربت منه باعا وإذا مشى إلي هرولت إليه

Ḥazret-i Peyğamber bu ḥadīs-i kudsiyi Ḥālīku’l-Beşer’den nakl buyurur ki Ḥaḫ Celle ve ‘Alā “Bende-i şādık nefsinde beni zikritse ben daḥı ol ‘ābidi zıkr itmege lāyık görüp nefsumde zikriderüm. Eger ol bende beni maḫāmında zıkr itse ben daḥı anı maḫām-ı celālet irtisāmında zikriderem ki anuñ maḫāmından ḥayrdur. Baña bir ḫariş yakın gelse ben aña bir zirā‘ yakın olurum, ol bir zirā‘ ḫarīb olsa ben aña bir bā‘ ḫarīb olurum. Baña teveccüh idüp gelse ben aña sür‘at ile istikbāl iderüm.” diyü buyurur, dimekdür.

⁸⁷⁵ Bu cümle derkenardadır.

⁸⁷⁶ Anlamı: “Cihād dahi onun gibi necat veremez, megerki kılıcın kat oluncaya kadar vurup sonra bir dahi kat oluncaya kadar vurup sonra bir dahi kat oluncaya dek darb ve harb edesin.” İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, **Musannef**, thk. Muhammed Avvāme, I-XXVI, 15/236, no: 30065, Cidde-Dimaşk, Dāru’l-Kıble-Müessesetü Ulûmi’l-Kur’ân, 2006.

⁸⁷⁷ Anlamı: “Ey bütün zikredenler topluluğu, benimle beraber *Lâ ilāhe illâ hû* deyiniz. Ve Allah’ın fazl-ı keremiyle size ikramda bulunanları gözetleyiniz.”

⁸⁷⁸ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, 6/2694, no: 6970.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Sa'âdetdür gel ey miskîn Hudâ'yî
Kemâl-i şıdk ile tevhîdin eyle

İdüp zıkrını kıl biñ derd ile
Safâ-yı kalb ile temcîdin eyle

Meḥemmed derdmendüñdür kapuñda

Hidâyetle aña te'yîdin eyle

Neşr: Bir ḥadîs-i şerîfde daḥı bir kimesne ḥalvetde zıkrullâh idüp kemâl-i ḥaşyetden bükâ itse ol kişi Ḥazret-i [236^a] Ḥaḳ sāyesinde āsûde eyleye, ol gündeki Ḥaḳ Celle ve 'Alâ'nuñ sāye-i raḥmetinden ḡayrı sāye olmaya. Ḥazret-i Ḥasan zıkrı iki kısıma takṣîm buyurup biri beynüñ ve beynullâh zıkrullâh idesin ki fazlını aḥsen ve a'zam ve ekmel ve etemdür. Biri daḥı maḥremâta mâ'il olduḡda zıkrullâh idesin, bu zıkr zıkr-i evvelden efḍaldür, diyü buyurmuşlardır.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

İkidür zıkr-i Ḥakk'ıñ eyle izḥâr
Biri sırrı durur kim eyle tekrâr

Birisi işme olduḡda teveccüh
Ḥudâ zıkrı anı men' ide her bâr

Birinden biri ekmeldür muḥaṣṣal
Ḥudâ'nuñ zıkrını sen eyle iş'âr

Faṣl-ı Evvel

Fazîlet-i mecâlisi' z-zıkr beyânındadır.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما جلس قوم مجلسا يذكرون الله عز وجل إلا حفت بهم الملائكة⁸⁷⁹

وقال صلى الله عليه وسلم ما من قوم اجتمعوا يذكرون الله تعالى⁸⁸⁰ "وغشيتهم الرحمة وذكرهم الله تعالى فيمن عنده

وقال⁸⁸¹ "لا يريدون بذلك إلا وجهه إلا ناداهم مناد من السماء قوموا مغفورا لكم قد بدلت لكم سيئاتكم حسنات

ما قعد قوم مقعدا لم يذكروا الله سبحانه وتعالى فيه ولم يصلوا على النبي صلى الله عليه وسلم ألا كان عليهم حسرة يوم

القيامة" *ehādīs-i şerīfenüñ* "المجلس الصالح يكفر عن المؤمن ألفي ألف مجلس من مجالس السوء"⁸⁸² [236b] "القيامة

‘ale’l-icmāl ma’nāları beyān olunur ki bir meclisdeki erbābı zıkrullāh ide ol

ṭā’ife’i melā’ike ṭavāf idüp rahmet-i Ḥaḡ anları ihāṭa ide. Ve Ḥaḡ Celle ve ‘Alā

anlar ḡatında olanı zıkr buyura, dimekdür. Ve bir ḡavm yokdur ki müctemi’

olup ṭalebā li-vechillāh Te‘ālā zıkr ideler, illā semādan bir münādī nidā ide ki

"Meclisden ḡā’im oluñ, siz maḡfursuz, seyyi’ātuñuz ḡasenāta mübeddil

olmuşdur." diyü tebşīr idüp mesrūr olur. Ve bir meclis ki anda zıkrullāh

olmaya veyā Ḥazret-i Risālet’e şalavāt olmaya yevm-i ḡıyāmete dek anlar

üstüne ḡasret ve nedāmet muḡarrerdür, dimekdür. Ve ḡadīs-i şerīf

muḡtezāsınca bir meclis-i şalāḡ biñ kerre biñ meclis-i fıṣḡiden mebnī-i

mükeffir olmaḡ faẓīlet-i meclisi’z-zikre delīldür.

Meşnevî:

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Nūr-ı tevḡīd ola ḡalbüñde ‘ayān

‘Afv idüp ‘ıṣyānuñı Ḥallāḡ-ı cān

Ḥaḡḡ’a tevḡīd ile zākirlerden ol

Zıkr-i Ḥaḡḡ’ı ile şākirlerden ol

[237^a] **Nesr:** Ḥaḡ Celle ve ‘Alā’nuñ melā’ike-i kirāmından bir zümre seyyāḡ ile

rūy-ı zemīne nāzil olup mü’minīnün ḡāline ıṭṭilā’ ḡāşıl itdükden soñra semāya

‘urūc itdükde Ḥaḡ Celle ve ‘Alā "‘İbād-ı muvāḡḡid, beni ne ḡāl üzere ḡoyub

⁸⁷⁹ Müslim, **Sahih-i Müslim**, Zıkr ve’d-Dua, 39.

⁸⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 3/142, no: 12452.

⁸⁸¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 2/463, no: 9964.

⁸⁸² Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/302.

geldüñiz?" didükde "Yâ Rabbi, saña hāmīd olup tesbīh ve temcīdüñde meh-mā-emken rāğiblerdür." Hâk Te'ālā buyura ki "Anlar beni görmişler midür?" Melā'ike dirler ki "Görmemişlerdür." Ya müşāhede-i cemāl-i bā-kemāl itseler nice olaydı?" diyü buyurduklarında "Tesbīh ve temcīd ve tezkīr ve tahmīdleri eşedd olurdu." diyeler. Hâk Celle ve 'Alā "Neden isti'āze iderler?" diyü su'āl buyurduqda "Nārdan." didüklerinde "Nārı görmişler midür?" didükde "Görmemişlerdür." "Görseler ne iderler idi?" dinildükde "Görseler nārdan dahı artuq ihtirāz idüp esbāb-ı necāta taqarrüb iderler idi." ve "Ne recā iderler?" didüklerinde "Yâ Rabbi, cenneti." "Görmüşler [midür?]⁸⁸³" diyü buyurduklarında "Görmemişlerdür." didükde "Görseler ne iderler idi?" dinildükde "Şiddet-i hırşla hārīş olurlar [237^b] idi." didüklerinde Hâk Celle ve 'Alā "Şāhid oluñ ki ben anları mağfūr itdüm." diyü buyurular. Melā'ike-i kirām "Ol t̄ā'ifenüñ içlerinden bir kimesne dünyevī maşlahat itmāmı içün ibrām itdi idi." didüklerinde Hâk buyura ki "*Hümü'l-ķavmü lā yeşķā celīsühüm.*"⁸⁸⁴ Ne sa'ādetdür ki celisleri olan şaķī olmaya. Ey sālīk! Bu rivāyetden ğayret ile 'amel-i a'māle kūşīş eyleyüp 'ibādete mütemahhız ol.

Naẓm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Hāk idüñ ol mükerrrem itdi seni

Halk içinde mu'azzam itdi seni

Qalbüñi 'arş idindi kendi için

Göñlüñi Ka'be kıldı ānun için

Pes saña bu düşer mi ğaflet ile

Rūziġāruñ geçe bu şirret ile

Cehd için nefsüñi mücerred kıl

⁸⁸³ Bu ek derkenardadır.

⁸⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 2/251, no: 7424.

Tālib-i devleti mü'eyyed kıl

Neşr: ⁸⁸⁵ "أفضل ما قلته أنا والنبون من قبلي لا إله إلا الله وحده لا شريك له" ḥadīs-i ṣaḥīḥdūr. Ma'nā-yı şerīfi, ben zıkr itdügimüñ daḥı benden evvel gelen enbiyā-yı kirāmuñ ezkārunuñ efḍali kelime-i "*Lā ilāhe illallāh*" dur dimekdür. Evvelen vaḥdaniyyet ḥakkı meş'ur kelime-i cāmi'adur ki ism-i zāt müstecmi' şifātdur. Ve daḥı Ḥazret-i Risālet-Penāh buyurur ki "Bir kimesne her gün [238^a] yüz kerre *Lā ilāhe illallāhu vaḥdehū lā şerikeleh lehül mülkü ve lehül ḥamdü ve hüve 'alā külli şey'in kadīr* dise yüz ḥasene kitābet olunup yüz seyyi'esi maḥv olup ol gün aḥşama dek şeytāndan meşūn ve envā'-ı elṭāf-ı İlāhī'ye maḥrūn ola." Bir ḥadīs-i şerīf de daḥı ⁸⁸⁶ "ليس على أهل لا إله إلا الله وحشة في قبورهم ولا في نشورهم كأني أنظر إليهم عند الصيحة" Ehl-i tevḥīde vaḥşet-i kūbūr ve nüşūr yokdur. Şayḥa-i İsrāfil katında ke'ennehū ben anları gördüm. Başların toprakdan kaldurup Ḥaḥ Celle ve 'Alā'ya ḥamd ideler." diyü buyurduḳları efḍaliyyet-i tevḥīde delīl-i kavī ve sedīddür. "Cemi' a'māl-i ḥasene-i mizāna vuḍu' olunup *Lā ilāhe illallāh* şehādeti mizāna kemāl-i faẓīletinden vuḍu' olunmaya bir kerre şādıḳan *Lā ilāhe illallāh* demek şevābı mizāna eger vuḍu' olunsa semāvāt-ı seb'a ve arzın sebi'-i cemi' müştēmīlātıyla ṭaraf-ı āḥirine ḳonsa *Lā ilāhe illallāh* kelimesinüñ şevābı ercāḥ ola." diyü Ebā Hüreyre Ḥazretlerine [238^b] Server-i Kā'ināt Mefḥar-ı Mevcūdāt buyurmuşdur. *Lā ilāhe illallāh* kelime-i şerīfesi zünüb-ı hādīm itdügi eḥādīs-i ṣaḥīḥa ile şābitdür. Kelime-i tevḥīd ve kelime-i taḳvā ve kelime-i ihlāş ve kelime-i ṭayyibe, diyü tesmiye olunmuşdur. 'Urve-i vüşkā semen-i cennetdür. Bu kelime-i tevḥīd Ḥazret-i Allāh'ın taḥḳīḳü'l-vahıyyetini ḥaşr ve te'yīd ve efkār-ı müşāreket ve ezḍād ve evḥām-ı münāza'at-ı endāddan teberri'e ve teb'īd ile Ḥaḥ Celle ve 'Alā'dan ḡayrıyı nefī idüp māsivā-yı fenā bulmadın. Sırr-ı tecellī zāhir olmaduḡını iş'ar kılur ki zenb-i vücūd neyl-i zevk ve şehvde māni' idügi bāhirdür.

⁸⁸⁵ Aclūnī, **Keşfü'l-Hafâ**, 1/172, no: 453.

⁸⁸⁶ Beyhākī, **Şu'abü'l-İmân**, 1/202, no: 99.

Beyt

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Pertev-i hürşide dīvār-ı vücuduñdur hicār

Zā'il olmaz sāye-i nūr şems ile nihān olur

Neşr: Tārīķ-i Hāk'da ru'yet-i vücūd-ı māni' zevķ-i 'ālem-i melekūt ve hācib-i keşf-i esrār-ı ceberūtdur.

Faṣl-ı Sānī

Der-beyān-ı fazīlet-i tesbīh ve tahmīd ve baķiyye-i ezķār.

Ma'lūm ola ḥadīṣ-i ṣaḥīḥdür ki bir kimesne her ṣalāt-ı mefrūza 'aķibinde otuz üçer kerre *Sübhānallāh* ve otuz üç kerre [239^a] *Allāhu ekber* ve otuz üç kerre *el-ḥamdülillāh* diyüp *Lā ilāhe illallāhu vaḥdehū lā şerīkelehū lehül mülkü ve lehül ḥamdü ve hüve 'alā külli şey'in ḳadīr* dise emvāc-ı 'ummān miḳdārı zünübı mağfūr ola. Ebū Hüreyre ve Ebū Sa'īd Ḥāzretleri Ḥāzret-i Rasūlullāh'dan naķl ider ki kaçan 'abd-i zelīl *Lā ilāhe illallāhu vallāhu ekber* dise Ḥāzret-i Rabb-i Celīl 'abdüm ṣādīķdur zāt-ı bī-ḳünüm ekberdür ve 'abd-i 'āciz *Lā ilāhe illallāhu vaḥdehū lā şerīkeleh* dise Rabbü'l-'ālemīn taşdıķ ide. Ve 'abd-i fakīr *Lā ilāhe illallāhu lā havle ve lā kuvvete illā billāh* dise Ḥāzret-i Rabb-i Ḳādir taşdıķ ide. Ne sa'ādetdür her zıkrde Rabb-i 'İzzet 'abdini taşdıķ idüp luṭf u iḥsānına lāyık ve ḥaķīķ kıla.

Kıt'a:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Degil mi saña devlet yād ide Hāk

Seni luṭfı ile şād ide muṭlaķ

Niçün zıkrini kılmazsın dem-ā-dem

Vücūdı virmiş iken saña aylak

Neşr: Ḥadīṣ-i ṣaḥīḥdür ki bir kimesne Ḥāzret-i Rasūl cenābına gelüp "Fakr u fakīr ve ḳank-ı ma'īšetden ṭakatim bī-tāķa oldu." diyü [239^b] şikāyet itdükde "Ṣalāt-ı melā'ike ve tesbīh-i ḥalā'ıķden sen ğāfil misin, maḥlūķāt ol tesbīh

berekâtıyla erzâka nâ'il olurlar. İmdi tûlû'-ı fecrden sünnet ve farz-ı şalât-ı şubh beyninde yüz kerre *Sübḥānallāhi ve bi-ḥamdihi sübhānallāhi'l-ʿaẓīm estağfirullāh* diyesin, rızk saña ṭālib ve maḳşūduñ saña rāğib ola."⁸⁸⁷ diyü buyurmuşdur.

Nazm:

[*Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*]

Bu tesbīḥa müdāvim olsa sālİK

Tevekkül mülkine olduḳda mālİK

Ayağına gelür erzākı her an

Aña luṭf u keremler ide Sübhān

Neṣr: Kur'an'ı celīlü's-şānda zıkr olunan bākiyāt-ı şālİḥātdan murād bazı müfessirīn ḳavli üzre "*Lā ilāhe illallāhu vallāhu ekber ve'l-hamdülillāhi ve lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi'l-ʿaliyyi'l-ʿaẓīm, sübhānallāhi ve bi-ḥamdihi sübhānallāhi'l-ʿaẓīm.*" tesbīḥidür, diyü menḳüldür. Ve kelime-i tevḥīd ḥaḳḳında Ḥazret-i Rasül-i Rabb-i Mecīd "Zebāne ḥafif ve mīzāna şaḳīl Ḥazret-i Raḥmān'a maḥbūbdur." diyü buyurmuşdur. Bir rivāyetde daḫı tesbīḥ-i mezbūrı Rabb-i ʿİzzet zümre-i kelāmdan ser-efrāz ve ed'İye-i māşūreden mümtāz itmişdür. Zıkr olunan kelimāt-ı [240^a] 'azametü'l-ucūruñ faẓīletine ḡāyet olmaduḳı muḳarrerdür. Bir kimesne ḥvāb-ı ḡafletden her seher bīdār olduḳda "*Raẓītü billāhi Rabb^{en} ve bi'l-İslāmi dīn^{en} ve bi-Muḥammedⁱⁿ şallallāhu ʿaleyhi ve sellem nebiyy^{en}.*"⁸⁸⁸ dise Ḥazret-i Raḥmān ve Ğaffār'uñ üstüne ḥaḳ olur ki ḳārī olan kişi yevmü'l-ḳarārda ırzā ide, diyü Ḥazret-i Rasül-i Ekrem şallallāhu ʿaleyhi ve sellemden mervīdür. Ebā Mūsā raḍıyallāhu ʿanh Ḥazretleri "*Lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi'l-ʿaliyyi'l-ʿaẓīm.*" kelimesi künüz-ı cennetden bir künzdür, diyü Ḥazret-i Seyyidü'l-Enām ʿaleyhi's-şallallātu ve's-selāmdan naḳl ider. Ezḳāruñ faẓīleti āşikār ve fevāyidi bisyārdur. Ḥuşuşan ḥuzūr-ı ḳalble

⁸⁸⁷ Tâcüddīn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/302.

⁸⁸⁸ Anlamı: "Allah'ı Rab, İslam'ı din ve Muhammed aleyhi's-selamı nebi olarak tanıdım ve kabul ettim."

müdāvemmet ve kelime-i tevḥīde muvāzabt eylesin. Elbette muḥabbetullāh ile istiyās ve envār-ı tevḥīdden nūr-ı hidāyeti iktibās idüp nefsi tekmīl ider. Ey mürīd, zıkrullāh ile üns taḥṣīl iden māsivāullāhı kâṭı‘ ve muḥabbetullāhdan mā‘adāyı dāfi‘ olur. Zīrā māsivāullāh ‘inde’l-mevt mefāriḳ olur. Ammā zıkrullāh alā yevmü’l-kıyāmete saña [240^b] refīḳ-i şādık olur. Zıkrullāh ile müvāneset iden kaṭı‘-ı ‘alāyıkdan lezzet alır. ‘Abd-i ḥālīş zıkrullāh ile ba‘de’l-mevt mütelezziz olup civār-ı Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet’e nāzil ve tevḥīd ile likā’ullāha vāşıl olur. Bekā-yı telezzüz zıkrullāhı ba‘de’l-mevt inkār iden mürīde hüveydā ve āşikār ola ki mevt in‘idām-ı mahz degildür belki ‘ālem-i mülk-i şehādetden ‘ālem-i melekūta ‘urūc ve ḥayāt-ı ebediyyeye vulūcdur. Bu ma’nāyı Qur’ān-ı ‘Azīm’de ⁸⁸⁹” وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ” āyet-i ‘azīmesi mü’eyyedür. Zīrā dergāh-ı Ḥazret-i Ḥaḳḳ’da ḥayātda olup iḥsān-ı Ḥaḳ ile merzūk olıcaḳ in‘idām-ı mahz olmaduḡı muḳarrerdir.

Nazm:

[Mef‘ūlū mefā‘ilün fe‘ūlün]

Ey yār-ı fenā eylen şikār it

Pes sā‘ad-ı şāhda var ḳarār it

Bir pāre mücerred ol şifātdan

Al dürr-i muḥīṭ-i ma‘rifetden

Yoklık çü tamām ola muḥaḳḳaḳ

Sem‘a ire na‘ra-i ene’l-Ḥaḳ

Neşr: Ḥabīb-i Rabbü’l-ālemīn ve Ḥātemü’n-Nebiyyīn ḥürmetine cenāb-ı vāhibü’l-āmālden hezar tazarru‘ ve ibtihāl ile recā ve su‘āl olunur ki her ḥāle

⁸⁸⁹ Ali İmran, 3/169: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”

[241^a] zıkr-i celîl miqdârı bu ‘abd-i fakîre ‘âdet ve şî‘âr idüp cümle müslimîn ve zümre-i muvaḥḥidîn ile fırka-i zâkirîn ve tâ’ife-i şâkirînden eyleye. Âmin.

Naẓm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

İlâhî kalbimi kıl sen münevver

Dimâğım bûy-ı luṭfuñla mu‘aṭṭar

Hemîşe feyzüñ ola baña vâşıl

Ḳapuñda olmayam maḥrûm sâ’il

Neşr: Ḥazret-i Risâlet-Penâh buyurur ki Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet su’âl ve recâ idüp luṭf u ‘aṭāsını tazarru‘ ve temennâ ideni ⁸⁹⁰”وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ” āyet-i kerîmesi bunı mü’eyyedür. دَعَا إِذَا دَعَانِ

Meşnevî:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

Ḳabûl olur du‘â her dem beher ḥâl

Gerekdür ola dâ‘î ḥâlişü’l-bâl

Ḳabûl ider du‘âyı Ḥazret-i Ḥak

Ḳabûlin va‘de kılmışdur muḥakḳak

Neşr: Lâkin du‘ânuñ on edebi vardır. Ri‘âyet olunmak gerekdür. Evvelen evḳât-ı maḥmûdeye muṭarassıd olmaḳdur. ‘Arefe ve cum‘a ve ramazân eyyâmıdır ve sâ‘ât-i seḥerdür ki ⁸⁹¹”وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ” ile meşnîdür ve sâlis âḥir icâbete cedîrdür. Şâniyen aḥvâlden muḡtenim ve lezâ’iz-i münâcât ile mütelezziz ve mütena‘im olmaḳdur. Ġazâda şufûf-ı ârâsta ve taḳâṭır-ı emṭâr ile rûy-ı zemîn-i pirâste [241^b] olduḳda ve iḳâmet-i şalât-ı mektûbede ve

⁸⁹⁰ Bakara, 2/186’dan nakıs iktibastır: “Kullarım sana, beni sorduḡunda (söyle onlara): Ben çok yakını́m. Bana dua ettiḡi vakit dua edenin dileḡine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doḡru yolu bulalar.”

⁸⁹¹ Zariyat, 51/18: “Seher vakitlerinde de istiḡfar ederlerdi.”

beyne'l-ezân ve'l-ikâme du'â kabûle qarîn olur, diyü menkûldür. Hâkıkatde tir-i du'â hedef-i icâbete vâşıl olmak hülûş-ı kalb ve kemâl-i tazarru'la hâşıl olur. Huşûşan du'â-yı şâ'im ola. Sâlişen hîn-i du'âda kıbleye istikbâl ve kıltuk altı görüninceye dek el kaldırub tazarru' ve ibtihâldür. Hâzret-i Ebû Hüreyre elleriñüz kaldıruñ iğlâl ile beste ve hâtır-şikeste olmadın, diyü buyurmuşdur. Hâzret-i Fahr-i 'Âlem du'âya eyâdî-i kerîmelerin ref' itse hurşîd-i cihân-ârâ olan vech-i laţiflerine sürerler idi, diyü Hâzret-i 'Ömer nakl ider. Ammâ du'â iden dîdesini şavb-ı semâya küşâde itmeyüb ğazz-ı başar ile huzûr-ı kalbi âmâde itmek gerekdür. Râbi'an cehr ile ihfâ mâ-beyninde du'â itmekdür. Ref'-i eşvât 'âleme's-sırr ve'l-hafıyyât olan Kâdiye'l-Hâcât'a münâsib degildür. Qur'an-ı 'Azîm'de ⁸⁹² " وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُتْ بِهَا " kavli-i 'âlem arası bunu mü'eyyeddür. Ve Hâzret-i Zekerıyya'dan hikâyet Rabb-i 'İzzet'üñ Qur'an-ı 'Azîm'de ⁸⁹³ " إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا " kavli du'ânıñ sırran olmasını mü'eyyeddür. [242^a] Hâmisen du'âda ıstılah ile tekellûf itmeyüp 'ârî 'ani't-taşlîf olmağdur.

Nazm:

[Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ulün]

Tekellüfden du'â 'ârî gerekdür

Tazarru'la gerekdür ola maqrûn

Gerekmez ref'-i eşvât ile izhâr

Edeble meskenetle ola meşhûn

Neşr: Zîrâ tekellûf zırâ'at ve ibtihâle mülâyim degildür. Ba'zı ed'ıye-i mâşûrede kelimât-ı müsecc'e'a vâkı' olmuşdur. Ammâ 'alâ tarîķi't-tekellûf degildür. Meşelâ Hâzret-i Risâlet-Penâh'ıñ şallallâhu 'aleyhi ve sellem

أسألك الأمن من يوم الوعيد والجنة يوم الخلود مع المقربين الشهود والركع السجود الموفين بالعهود إنك رحيم ودود ⁸⁹⁴

⁸⁹² İsrâ 17/110: "De ki: «İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır.» Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut."

⁸⁹³ Meryem 19/3: "Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti."

⁸⁹⁴ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Daavat, 30, no: 3419.

”وَإِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تَرِيدُ“ du‘ası gibi olıcağ maqbûledür ki bi-ğayrı tekellûf şâdır ve ed‘iye-i me’sûreden olduğı bâhirdür. Sâdisan⁸⁹⁵ ”وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا“⁸⁹⁶ ”تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً“⁸⁹⁶ âyet-i kerîmeleri muqtezâsı üzre tazarru‘ ve huşû‘ ve ra‘be ve rahbe ve huşû‘ gerekdür. Sâbi‘an icâbete du‘â maqrûn olacağına i’tikâd itmek gerekdür. Şâminen ilhâh ve ibrâm du‘âda müstahsen olduğı mâ-lâ-kelâmdur. İbn-i Mes‘ud Hâzretleri Hâzret-i Risâlet- [242b] Penâh’uñ üç kerre du‘â itdüklerini nakl ider.

Qıt‘a

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Du‘âda eyle ibrâm ile ilhâh

Tazarru‘ kıl ki saña vire Fettâh

Yanup yaqılup İrâm itse sâlik

Olur deycür içinde luţfı mişbâh

Neşr: Ve du‘â itdüm qabûl olmadı dimek, qavl-i mekrûhdur hâşâ ki du‘â-i icâbete maqrûn olmaya ammâ kuşûr dâ‘idendür. Hâzret-i Risâlet-Penâh buyurur ki ”Rabb’üñüzden bir mesele recâ itdügüñüz vakit icâbet maqrûr olduqda *el-ğamdülillâhi’l-lezî bi-ni‘metihi tetimmü’s-şâlihâtü*⁸⁹⁷ ammâ eger icâbeti fi’l-cümle ba‘î zuhur iderse *el-ğamdülillâhi ‘alâ külli hâl*⁸⁹⁸ dimek gerekdür. Ve şalât-ı şerîfe ile ibtidâ ve ihtinâm itmek gerekdür.” ‘Âşiran âdâb-ı bâtın ki du‘âda aşl-ı aşîl varken celîldür, tevbe ve istiğfâr vird-i mezâlim idüp mülk-i muhtâr cenâbına himmet ve ‘azîmet-i şâdıka ile istiğfâr itmek gerekdür. Benî İsrâil zamânında qahţ-ı şedîd ve ğalâ-yı medîd olup recâ-yı maţar içün du‘âya âğâz idüp istiskâya varıldıqda Hâk Celle ve ‘Alâ ol zamânuñ peygamberine ”Qatl-ı nüfûs itdügüñüz eyâdiyi cenâb-ı menba‘ [243a] el-iyâdiye küşâde itmekle murâdātuñuz huşûle mevşûl olmaz, çâq-ı huqûk-ı müslimîni aşhâbına

⁸⁹⁵ Enbiya, 21/90: ”Umarak ve korkarak bize yalvarırlardı.”

⁸⁹⁶ Araf, 7/55: ”Yalvara yakara ve gizlice.”

⁸⁹⁷ Anlamı: ”İyilikler onun nimetiyle tamamlanan Allah’a hamdederim.”

⁸⁹⁸ Anlamı: ”Her hâl ü kârda yine ona hamdederim.”

redd ve bâb-ı zâlimi sedd itmeyince du‘âñuz ğağâbımı müştēd idüp bu‘ddan ğayrıyı müfīd olmaduğı vahyolunmuş.” diyü menķıldür. Ve Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi ve ‘alâ nebiyyinâ‘ş-şalâtü mine‘l-mülki‘r-Rahmân istiskāya ğurûc itdükde arķası üzre yatur bir nemle-i za‘îfe ayaklarını tahriķ idüp “Yâ Rabb, ben mûr-ı za‘îf maĥlûķım, rızķuñdan baña şeb‘ gelmez, beni ğayruñ zünûbıyla helâk itme.” diyü tazarrû‘ itdüğini ğörüp zümre-i nâsa Hâķ Te‘âlâ bizi reyyân-ı zülâl luţf u iĥsân itdi, sizden ğayrı maĥlûķuñ du‘âsıyla didüğini Ebû eş-Şiddîķ Nâcî Hâzretleri rivāyet ider. ‘Aţâ es-Sülemî Hâzretleri nakl ider ki istiskāya Sa‘dûn-ı mecnûn ile ma‘an çıķduķda baña nâzır olup “Yâ ‘Aţâ, bu yevm-i nüşûr veyâ ba’iş min fi‘l-kubûr mıdır?” diyü su‘âl itdükde “İstiskāya çıķduķ.” dinildükde “Yâ ‘Aţâ, ķulûb-ı arzıyye veyâ ķulûb-ı semâviyye ile mi?” didükde “Ķulûb-ı semâviyye.” didim. [243^b] Buyurdılar ki “Heyhât yâ ‘Aţâ!” diyüp ţaraf-ı semāya nâzil olup “*İlāhî ve seyyidî lâ tahlik bilādeke bi-zünûb-i ‘ibādiķe velāķin bi‘l-meknûni min esmāike ve mā verātî‘l-ĥicebû min ālā‘ike illā mā sakaytenā mā^{en} ğadeĝ^{an} furāt^{en} tuĥyî bihi‘l-‘ibāde ve tervî bihi‘l-bilāde yâ men ĥüve ‘alâ külli şeyⁱⁿ ķadîr.*”⁸⁹⁹ Bu du‘âyı tamām itdükde Hâzret-i Hâķķ Celle ve ‘Alâ emţâr ile in‘âm itdi.

Nazm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Sa‘âdetdür olup maķbûl Allāh

Aduñ Mecnûn olursa ola her bār

Saña yār olsa yarüñ ğam degildür

Seni Mecnûn şanursa ĥalk-ı bed-kār

Neşr: Hâzret-i ‘Ömer rađıyallāhu ‘anh ‘Abbās Hâzretleriyle istiskāya çıķduķlarında Hâzret-i ‘Ömer du‘ādan fâriĝ olduķdan soñra Hâzret-i ‘Abbās “*Allāĥümme innehü lem yünezzil belā^{en} mine’s-semāi illā bi-zenbⁱⁿ velen yekşif illā bi-*

⁸⁹⁹ Anlamı: “Ey Allah’ım, kulların ğunahıyla beldeleri helak eyleme. Senin isminin büyüklüğünün sırrının bereketi ile ve nimetlerinin üstündeki perdeleri kaldırarak beldeleri ihya eder, pek çok tatlı suyu bize içiresin, ey her şeye kadir olan Allah’ım.”

tevbetⁱⁿ ve kad teveccehe fi'l-kaumi ileyke li mekânî min nebiyyike şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem ve hâzihî eydînâ ileyke bi'z-zünûbi ve tevâşayne bi't-tevbeti ve ente'r-ra'î lā tühmili'd-dâllete ve lā tede'i'l-kebîra bidâri meğîkihî kad dara'a's-şağîru ve rakka'l-kebîru ve'r-tef'ati's-şekve ve ente ta'lemü's-sırra ve ahfâ. Allâhümme fe ağnihim bi-ğunâike kable en yaknetû fe yehlikü fe innehü [244^a] lā yey'esü min ravhillâhi ille'l-kaumi'l-kâfirün."⁹⁰⁰ diyü du'â itdükde kelâm-ı sa'adet-encâmı tamâm olmadın emtâr-ı sa'adet-âşâr ile in'âm olunmuşdur, diyü menkûldür.

El-Bâbü's-Sânî

Fî fazîleti'l-istiğfâr ⁹⁰¹ "وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاجِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِنُفُوسِهِمْ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ ⁹⁰² "لِذُنُوبِهِمْ" āyet-i kerîmeleri fazîlet-i istiğfârda delîl-i şîhhat-desârdur ve Hâzret-i Risâlet-Penâh fazîlet-i istiğfârda iş'âr buyurup ⁹⁰³ "إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ تَعَالَى وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً" diyü buyurmuşdur. Ma'a hâzâ mağfûr ez-zünûb olduğı ⁹⁰⁴ "وَمَا تَأَخَّرَ" ile şâbit ve muğarrerdür. Hîn-i beytütetde üç kerre "Estağfirullâh el-azîm ellezî lā ilâhe illâ hüve'l-Hayyu'l-Qayyûm" dise zünûb-ı keşîresi mağfûr ola. Hâzret-i Risâlet-Penâh'dan menkûldür. Bu bâbda olan tafşîl inşâ'allâh Kitâb-ı Tevbe'de tekmîl olunup bu maḥal efḍal-i istiğfâr ile itmâm olundı ki bu du'âdur. "Allâhümme [244^b] ente Rabbî ve ene 'abdüke ve ene 'alâ 'ahdike ve va'dike mâ esteta'tü e'üzü bike min şerri mâ şana'tü ebü ileyke bi-ni'metike 'alâ ve ebü'ü 'alâ

⁹⁰⁰ Anlamı: "Allah'ım, semadan gelen her bela günah sebebiyle gelir ve bu belayı tevbe kaldırır. Ben, sevgili habibinin amcası olduğum için halk benim vasıtamla sana müracaat ediyor. İşte günahkar ellerimizi sana kaldırdık ve boyunlarımızı tevbe ile karşında eğdik. Sen kaybolanı terk etmeyen, beli kırılanı ihmal etmeyen bir koruyucusun. İşte küçükler perişan, büyükler sefil oldu. Bu yüzden şikayet sesleri sana yükseldi. Sen açık olanı da gizli olanı da bilirsin. Allah'ım, kulların ümitleri kesilip helak olmadan onların imdadına yetiş. Çünkü senin rahmetinden ancak kafirler ümidini keser. Rahmetini bize yetiştir Allah'ım!"

⁹⁰¹ Ali İmran, 3/135: "Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki!"

⁹⁰² Nisa, 4/110: "Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlıgayıci ve esirgeyici bulacaktır."

⁹⁰³ Anlamı: "Ben günde yetmiş kere Allah'a tevbe ve istiğfar ederim." İbn Mâce, **Sünen**, Edeb, 57, no: 3815.

⁹⁰⁴ Fetih, 48/2: "Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar."

nefsi bi-zenbi fekad zalemtü nefsi va'teraftü bi-zenbi fağfirlî zünübî mâ qaddemtü minhâ ve mâ ahhartü innehü lâ yağfirü'z-zünûbe cemî^{an} illâ ente bi-rahmetike yâ erhamü'r-râhimîn. Allâhümme innî estağfiruke min külli zenbⁱⁿ tübtü ileyke minhü şümme 'udtü fihi v'estağfiruke min külli mâ ve 'adtüke bihi min nefsi ve lem üfe leke bihi v'estağfiruke min külli 'amelⁱⁿ eradtü bihi vecheke fehalaṭahü gayruke v'estağfiruke [min külli ni'metⁱⁿ en'amtü bihe 'aleyye feste'antü bihe 'alâ ma'siyetike ve estağfiruke]⁹⁰⁵ yâ 'âlîme'l-ğaybi ve's-şehâdeti min külli zenbⁱⁿ eteytühü fî ziyâi'n-nehâri ve sevâdi'l-leyli fî mele^{'in} ev ḥalâⁱⁿ ve sırrⁱⁿ ve 'alâ niyyetⁱⁿ yâ Ḥalîm." ⁹⁰⁶ ve bu du'â Hazret-i Hızır 'aleyhi's-selâmuñ istiğfârıdır, diyü İlhyâ'da meştûrdur.

El-Bâbü's-Sâlis

Mürîd-i sâlike şabâḥ ve mesâda lâzım olan du'â beyânındadır ki ed'ıye-i me'suredendür. Evvelen şabâḥ namâzı sünneti edâ kıldıktan soñra qabil-i 'arzda İbn-i 'Abbâs Hazretleri Hazret-i Rasûlullâh'dan rivâyet itdügi du'âyı inne'l-beyân ile du'â itmek gerekdür. [245^a] Allâhümme innî es'elüke rahmet^{en} min 'indike tehdî bihe kalbî ve tecme'u bihe şemlî ve telümmü bihe şa'sî ve tereddü bihe'l-fitene 'annî ve taşliḥu bihe dînî ve tahfezu bihe ğâibî ve terfe'u bihe şâhidî ve tüzekkî bihe 'amelî ve tübeyyizu bihe vechî ve tülhimüni bihe rüşdî ve ta'şimünî bihe min külli sü^{'in}. Allâhümme a'tinî îman^{en} şâdıḳ^{an} ve yakîn^{en} leyse ba'dehü küfrⁱⁿ ve rahmet^{en} enelü bihe şerefe kerâmetike fî'd-dünyâ ve'l-âhireti. Allâhümme innî es'elüke'l-fevze 'inde'l-ğadâ'i ve menâzile's-şühedâ'i ve 'ayşe's-sü'adâ'i ve'n-naşra 'alâ!-a'dâ'i ve mürâfekte'l-enbiyâ'i. Allâhümme innî enzilü bike ḥacetî ve in za'ufe ra'yi ve qallet ḥilletî ve qaşura 'amelî veftekartü ilâ rahmetike fe es'elüke yâ kâfiye'l-

⁹⁰⁵ Burası derkenardadır.

⁹⁰⁶ Anlamı: "Allah'ım sen benim Rabbimsin ve ben de senin kulunum. Beni sen yarattın, ben sana gücümün yettiği kadar verdiğim söz üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınırım. Verdiğin nimetlere karşı kusur ettim, nefsim zulmettim. Günahlarımı huzurunda itiraf eder, geçmiş ve gelecek günahlarımın mağfiretini senden dilerim. Beni mağfiret eyle. Her ne şekilde olursa olsun bütün günahları senden başka kimse mağfiret edemez, ey merhametlilerin en merhametlisi! Allah'ım, tevbe ettikten sonra tekrar ettiğim bütün günahlardan sana istiğfar ederim. Sana vaat edip sözümde durmadığım bütün hareketlerimden sana istiğfar ederim. Senin rızan için yapmayı kastettiğim halde riya ile başkasını ortak ettiğim bütün amellerimden sana istiğfar ederim. Bana verdiğin nimetlerle isyan ettiğim bütün hatalardan sana istiğfar ederim. Ey gizli ve açık olanları bilen Allah'ım, gündüz aydınlığında, gece karanlığında, cemaatte, yalnızlıkta, gizli ve açık yapmış olduğum bütün hatalardan sana istiğfar eder ve senden mağfiret dilerim, ey hilm sahibi olan Allah'ım!" Bkz: Serdaroğlu, age, C.I, s. 903-905.

umūri ve yā şāfiye'ş-şudūri kemā tūcīru beyne'l-buḥūri en tūcīranī min 'azābi's-sa'īri ve min da'veti'ş-şübūri ve min fitneti'l-kubūri. Allāhümme mā kaşura 'anhū ra'yī ve za'ufe 'anhū 'amelī ve lem tebluḡhū niyyetī ve ümniyyeti min ḡayrⁱⁿ ve 'adteḡhū eḡad^{en} min 'ibādike ev ḡayrⁱⁿ ente mu'ṭihi eḡad^{en} min ḡalkıke fe innī erḡabu ileyke fihi ve es'elūkehū yā Rabbe'l-'ālemīn. Allāhümme alnā ḡadīne mühtedīne ḡayra ḡallīne ve lā [245^b] muḡillīne ḡarb^{en} lia'dāike ve silm^{en} li evliyāike nuḡibbū bi ḡubbike men eṭā 'ake min ḡalkıke ve nü'ādī bi 'adāvetike men ḡālefeke min ḡalkıke. Allāhümme ḡāze'd-du'ā' ve 'aleyke'l-'icābetū ve ḡāze'l-ceḡdū ve 'aleyke't-tekülānū ve innā lillāhi ve innā ileyhū rāci'üne ve lā ḡavle ve lā kuṡvete illā billāhi'l-'aliyyi'l-'azīm. Zī'l-ḡabli'ş-şedīdi ve'l-emri'r-raşīdi es'elūke'l-emne yeṡme'l-va'di ve'l-cenneti yeṡme'l-ḡulūdi me'a'l-muḡarrabīne'ş-şühūdi ve'r-rukke'i's-sücūdi'l-müfīne bi'l-'uhūdi inneke raḡīm^{ün} ve dūd^{ün} ve ente tef'alū mā türīdū sübhānellezī te'aṭṭafe bi'l-'izze ve ḡāle bihi sübhānellezī leyse'l-mecdi ve tekerreme bihi sübhānellezī lā yenbaḡi't-tesbīḡu illā lehū sübhāne zī'l-fazli ve'n-ni'ami sübhāne zī'l-'izzeti ve'l-keremi sübhānellezī eḡşāye külle şeyⁱⁿ bi 'ilmihi. Allāhümme al lī nūr^{an} fī ḡalbī ve nūr^{an} fī ḡabrī ve nūr^{an} fī sem'ī ve nūr^{an} fī başarī ve nūr^{an} fī şa'rī ve nūr^{an} fī beşerī ve nūr^{an} fī laḡmī ve nūr^{an} fī demī ve nūr^{an} fī 'izāmī ve nūr^{an} min beynī yedeyye ve nūr^{an} min ḡalfī ve nūr^{an} 'an yemīnī ve nūr^{an} 'an şimālī ve nūr^{an} min feṡḡī ve nūr^{an} min taḡtī. Allāhümme zidnī nūr^{an} ve a'tīnī nūr^{an} vec'al lī [246^a] nūr^{an}.''⁹⁰⁷ Ve ḡazret-i 'Āyşe, Rasūlullāh'dan rivāyet itdūḡi du'āy

⁹⁰⁷ Anlamı: "Allah'ım, gönlümü sana bağlayacak, perişan halimi bir araya toplayacak, dağınık ve parçalanmış işlerimi birbirine yaklaştıracak, kötülüklerden ve fitnelerden beni koruyacak, dilimi ıslah edecek, batınımı koruyacak, zahirimi yükseltecek, amelimi temizleyip arttıracak, yüzümü ak edecek, rızana ulaştıracak, her kötülükten beni koruyacak olan rahmetini senin fazlından isterim. Allah'ım, bir daha küfür düşünmeyecek şekilde sadık ve sağlam bir İmânı, dünya ve ahirette lütuf ve kereminin en yüksek mertebesine beni ulaştıracak olan rahmetini senden isterim. Allah'ım, kazalarda sabır ve kurtuluşu, şehitler mertebesini, iyilerin yaşayışını, düşmanlara galip gelmeyi ve peygamberlere yoldaş olmayı senin fazlından isterim. Allah'ım, her ne kadar hayırlısını bilemezsem ve amelim kusurlu olsa da bütün dileklerimi sana arz eder, senden yardım dilerim. Yalnız senin rahmetine muhtacım. Ey gönüllere şifa verip bütün dertlere derman olan Allah'ım, büyük kudretinle birbirine yaklaşmış iki deniz suyunu diğerine karıştırmadığın gibi cehennem azabından helak oldum diye feryat etmekten ve kabrin fitnesinden beni koru. Allah'ım istemesinde veya bir hak etmesinde kusur ettiğim ve kullarından herhangi birine vaat ettiğin veya vereceğin her türlü iyilikleri candan arzular ve onları senin fazlından isterim. Allah'ım, bizi sapan ve saptıranlardan değil, hidayet bulup hidayete ulaştırılanlardan, düşmanlarından uzaklaştırılıp dostlarına yaklaşanlardan, sana kulluk edenleri senin rızan için sevip isyan edenlere rızan için husumet besleyen kullarından eyle. Allah'ım, ben dilimin döndüğü kadar dua ediyorum, kabulü sendendir, sen kabul eyle. Ben elimden geleni yapıyorum, itimadım sanadır. Biz yalnız senin için varız ve sana yöneleceğiz. Kuvvet ve kudret ancak azamet sahibi olan Allah'ındır. Kıyamet gününde, emniyeti ebedi günde de vaadini yerine getirip rüku ve secde eden iyiler ile cenneti senden

inne'l-beyānī cāmi'a dāhīl olduḡda oḡumak lāyīḡdur. "Allāhümme innī es'elūke mine'l-hayri küllihī 'ācilihī ve ācilihī mā 'alimtū minhū ve mā lem a'lem [ve e'uzū bike mine's-şerri küllihī 'ācilihi ve ācilihi mā 'alimtū ve mā lem a'lem]⁹⁰⁸ ve es'elūke'l-cennete ve mā ḡarrabe ileyhe min ḡavlⁱⁿ ve 'amelⁱⁿ ve e'uzū bike mine'n-nāri ve mā ḡarrabe ileyhe eselūke min ḡavlⁱⁿ ve 'amelⁱⁿ ve es'elūke mine'l-hayri mā se'eleke 'abdūke ve Rasūlūke Muḡammed^{ün} ṡallallāhu 'aleyhi ve sellem ve es'elūke mā ḡadaytū lī min emrⁱⁿ en tec'ale 'āḡibetehū reşed^{en} bi-raḡmetike yā erḡame'r-rāḡimīn."⁹⁰⁹ Ve Ḥazret-i Fāṡimā raḡyallāhu 'anhā Ḥazret'den naḡl ider ki "Baña vālid-i Seyyidū'l-Emācadum Ḥazret-i Rasūlullāh, seni yā Fāṡimā ne men' ider tavşīye itdūgimi istimā' itmekden, diyüp ben de beyānını recā itdūgimde du'āyı iyiye irşād buyurdılar." "Yā Ḥayyū ve yā Ḳayyūmu bi-raḡmetike estaḡīşū lā tekilnī ilā nefşī ṡarfete 'aynⁱⁿ ve aşliḡ lī şe'nī küllehū."⁹¹⁰ Ve Ḥazret-i Ebī Bekr raḡyallāhu 'anh Ḥazret-i Risālet-Penāh'dan naḡl itdūgi ed'īye-i māşuradandur ki zikr olunur. "Allāhümme innī es'elūke bi-Muḡammedⁱⁿ nebiyyike ve İbrāhime Ḥalīlike ve Mūsā neciyyike ve 'İsā kelimetike ve rūḡike ve bi-Tevrāti Mūsā [246^b] ve İncīli 'İsā ve Zebūrı Davūda ve Furḡāni Muḡammedⁱⁿ ṡallallāhu 'aleyhi ve sellem ve 'aleyhim ecma'īne ve bi külli vahyⁱⁿ ev ḡayteḡhū ev ḡadāⁱⁿ ḡadayteḡhū ev sā'ilⁱⁿ a'ṡayteḡhū ev ḡaniyyⁱⁿ efḡartehū ev faḡīrⁱⁿ aḡneyteḡhū ev ḡāllⁱⁿ hedeyteḡhū ve es'elūke bismikellezī enzelteḡhū 'alā Mūsā

isterim. Kerem ve ihsanına nihayet olmayan, dostluk edenlere sonsuz sevgisi olan ve dilediğini dilediği gibi yapan sensin. Ey izzet ridasına bürünüp herkese galip olan Allah'ım, seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ey ululuk ve yücelik ridasına bürünerek kullarına fazilet ve nimetlerini esirgemeyen Allah'ım, seni tesbih eder, noksan sıfatlardan takdis ederim. Ey takdise ve tenzihe ancak kendisi layık olan Allah'ım, seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Ey fazilet ve kerem sahibi Allah'ım, seni tesbih ederim. Ey kudret ve kerem sahibi Allah'ım, seni tesbih ederim. Her şeyi ilminde toplayan Allah'ım, kalbimi, kabrimi, gözümü, kulağımı, derimi, tenimi, kanımı, kemiğimi, önümü, ardımı, sağımı, solumu, alt ve üstümü büyük nurun ile nurlandır ve benim nurumu arttır." Bkz.: Serdaroğlu, **age**, C:I, s. 909-910.

⁹⁰⁸ Burası derkenardadır.

⁹⁰⁹ Anlamı: "Allah'ım halde ve gelecekte bildiğim veya bilemediğim bütün iyilikleri senden ister bildiğim veya bilemediğim halde ve gelecekte bütün kötülüklerden sana sığınırım. Allah'ım, cenneti ve cennete götürecek söz ve işleri senden ister, cehennemden ve cehenneme sürükleyecek sözlerden ve davranışlardan sana sığınırım. Allah'ım, kulun ve Resul'ün Muhammed sallallahu aleyhi ve selleminden istediği iyilikleri, hayır ve güzelliği senden isterim. Sana sığındığı kötülüklerden de sana sığınırım. Allah'ım, benim için takdir buyurduğun şeylerin akıbetinin hayır olmasını senden, senin merhametinden dilerim. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, sen dualarımızı merhametinle kabul eyle!" Bkz.: Serdaroğlu, **age**, C:I, s. 911.

⁹¹⁰ Anlamı: "Ey Hayy ve ey Kayyum olan Allah'ım, bütün işlerimi düzeltmeni, bir an bile beni kendi başıma bırakmamamı rahmetine sığınarak isterim."

şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ve es’elūke bismikellezī beşaṣte bihi erzaḳā’l-‘ibādi ve es’elūke bismikellezī ve ḍa’tehū ‘ale’l-arṣi festaḳarrat ve eselūke bismikellezī ve ḍa’tehū ‘ale’s-semāwāti festaḳallet ve es’elūke [bismikellezī ve ḍa’tehū ‘ale’l-cibāli feraset]⁹¹¹ ve es’elūke bismikellezī iştikalle bihī ‘arşūke ve es’elūke bismike’t-ṭuhri’t-ṭāhiri’l-eḥadi’s-şamedī’l-vitri’l-münezzelü fī kitābike min ledünke mine’n-nūri’l-mübīn ve es’elūke bismikellezī ve ḍa’tehū ‘ale’n-nehāri festenāra ve ‘alā’l-leyli fe’eẓleme ve bi ‘izāmetike ve kibriyā’ike ve bi-nūrı vechike’l-kerīm en terzuḳanı’l-Kur’āne ve’l-‘ilme bihī ve taḥliṭahū bi-laḥmī ve demī ve sem’ī ve baṣarī ve testa’mile bihī cesedī bi-ḥavlike ve ḳuvvetike fe’inneḥū lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā bike yā erhāme’r-raḥimīn.”⁹¹² Ve Hāzret-i Risālet-Penāh’dan baña Hāzret-i Rasūlullāh buyurdı ki “Yā Büreyde, saña kelimāt ta’allüm ideyüm. Allāhu Te’ālā bir kimesneye ḥayr iḥsān itmek dilese ol kelimāti ta’allüm idüp ol kelimāti aña ferāmuş itdirmez, ḳaṭ’ā.” diyü buyurup su’āl itdükde [247a] “Allāhümme inni ḷa’ifⁱⁿ feḳavvi fī rızāke ḷa’fī ve ḥuẓ ile’l-ḥayri bi-nāşiyetī ve ec’ale’l-İslāme müntehā rızāye. Allāhümme inni ḷa’ifⁱⁿ feḳavvinī ve inni zelīlⁱⁿ fe’e’izzenī ve inni faḳīr^{un} fe’ aḡnini.”⁹¹³ diyü buyurdılar, diyü berīdū’l-eslemi naql ider. Ḳabīşa Bin Muḥāriḳ “Yā Rasūlallāh, sinnim kebīr ve ‘amelim ḳalīl ve deynim keşīr oldı, baña bir du’ā ta’līm it ki nāfi’ ola.” diyü su’āl itdükde “Dünyā için üç kerre Sübhānallāhi ve bi ḥamdihī sübhānallāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīm lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi diyesin ki cemi’ envā’ emrāzı dāfi’ ola ve āḥiret için “Allāhümme ahdini min ‘indike ve efzi ‘aleyye min

⁹¹¹ Burası derkenardadır.

⁹¹² Anlamı: “Allah’ım, sevgili peygamberin Muhammed, halilin, dostun İbrahim, sırdaşın Musa, kelime ve ruhundan olan İsa aleyhisselam hürmetine, Musa’ya gönderdiğin Tevrat, İsa’ya gönderdiğin İncil, Davud’a gönderdiğin Zebur ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e gönderdiğin Kur’an hürmetine ve diğer peygamberlerine gönderdiğin vahiy hürmetine yarattıklarının üzerindeki kaza ve takdirin senden isteyenlere verdiğin, fakirleştirdiğin zenginler ve zenginleştirdiğin fakirler, hidayete ulaştırdıkların hürmetine Musa aleyhisselama bildirdiğin kulların rızıklarını böldüğün yerin, hareketli iken sabit kıldığın dağların, ayakta tuttuğun ve arşı taşıttığın İsm-i Azam hürmetine, Kur’an’daki Samet Ehat ve Tahir isimlerinin hürmetine, gündüzü aydınlatan ve geceyi karartan ismin hürmetine, büyüklüğün ve nur-ı vechin hürmetine, senin kudretinle Kur’an-ı okuyup anlamayı ve onu bütün bedenime duyurmayı, tüm davranışlarımı ona uydurmayı senden dilerim. Güç ve kudret sendendir, ey merhametlilerin en merhametlisi!”

⁹¹³ Anlamı: “Allah’ım ben zayıfım, senin rızanı almak için beni kuvvetlendir. Beni daima iyiliğe sevk et. Son arzumu İslamiyet kıl. Allah’ım, ben acizim, beni kuvvetlendir. Ben rezil biriyim ve beni şerefliendirecek sensin. Ben fakirim, beni zengin eyle.”

faẓlike ve enşur ‘aleyye min rah̄metike ve enzil ‘aleyye min berekātike’’⁹¹⁴ diye senā’-i uhrevī menāfi‘ hāşıl ola.” diyü İhyā’da meşûrdur. Ve Ebī Derdā Hāzretleri dünyevī ih̄rakdan meşûn ve muḍarrātndan me’mûn olmak murād olsa bu du‘āyı kırā’at eyleyeler, diyü Rasûlullāh’dan nakl ider. “Allāhümme ente Rabbī lā ilāhe illā ente ‘aleyke tevekkeltü ve ente Rabbü’l-‘arşı’l-‘azīm. [Lā ḥavle ve lā kuvvete illā billāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīm.]⁹¹⁵ Māşā’e kâne ve mā lem yeşā lem yekün a’lemü ennallāhe ‘alā külli şey’in ḳadīr ve ennallāhe ḳad eḫāṭa bi-külli [247^b] şey’in ‘ilm^{en}. Allāhümme innī e’üzü bike min şerri nefsi ve min şerri külli debbetⁱⁿ ente āḫizün bināşiyetihā inne Rabbī ‘alā sırāṭⁱⁿ müstaḳīm.”⁹¹⁶ Ve Hāzret-i İbrahim şallallāhu ‘aleyhi ve sellem du‘āsıdur ki her şabāḥ müdāvemet buyururlar imiş. “Allāhümme hāzā ḥalk^{un} cedīd^{ün} fe’ftaḥhu lī bi-tā’atike vaḥtimhü lī bi-mağfiratike ve rıḍvānike ve’rzükñi fihi ḥasenet^{en} taḳbelühā minnī ve zekkihā ve za’ifhā lī ve mā ‘amiltü fihi min seyyietⁱⁿ fağfirhā lī inneke ḡafuru’r-raḫīm^{ün} ve dūd^{ün} kerīm^{ün}.”⁹¹⁷ Ve Hāzret-i İsā du‘āsıdur ki şabāḥ muvāzabat buyururlar imiş. “Allāhümme innī eşbahtü lā estaṭī’u def’a mā ekrahü ve lā emlikü nef’a mā ercū ve eşbaḥa’l-emru biyedi ḡayrī ve eşbahtü mürtelin^{en} bi-‘amelī felā fakīr^{un} efḳarı minnī. Allāhümme lā tüşmit bī ‘adıvvī ve lā tesbū’ bī şadīḳī ve lā tec’al muşibetī fi dīnī ve lā tec’alī’d-dünyā ekbera hemmī ve lā tüsallit ‘aleyye men yerḥamünī yā Ḥayyū yā Ḳayyūm.”⁹¹⁸ Ve Hāzret-i Hızır ‘aleyhi’s-selām Hāzret-i İlyās ile muḳārin olduḳda du‘āyı inne’l-beyāni kırā’at itmedin mefāriḳ olmazlar imiş. “Bismillāhi māşā’allāh lā kuvvete illā billāh

⁹¹⁴ Anlamı: “Ya Rabbi, bana senin indinden hidayet eyle ve senin fazlından ve senin rahmetinden benim üzerime bir rahmet nasip eyle ve senin berekatından bir bereketi inzal eyle.”

⁹¹⁵ Burası derkenardadır.

⁹¹⁶ Anlamı: “Ya Rabbi, sen benim Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Ben sana tevekkül ettim. Arşın Rabbi sahibi sensin. Allah’ım senden başka ibadete layık kimse yoktur, ali ve azim olan Allahu azimü’ş-şandır. Allah’ın dilediği olur ve dilemediği olmaz. Allahu Teala her bir şeye kadirdir ve onun ilmi her bir şeye muhit ve şamildir. Ya Rabbi, ben kendi nefsimin şerrinden ve her şeyin zararından sana sığınırım.”

⁹¹⁷ Anlamı: “Ya Rabbi, bu gün yeni ve cedid bir gündür. Onu güç ve kudretinle benim için feth, ibadet, mağfiret ve rızan ile bitir. Bu gün içinde kabul buyuracağın bir iyiliği bana nasip et. Onu benim için rızık eyle, arttır ve çoğalt. Bu gün içinde bir yaramazlık işlersem onu dahi bana mağfiret eyle. Sen Gafur ve Rahim ve Vedud ve Kerim’sin.”

⁹¹⁸ Anlamı: “Allah’ım istediğimi almaya istemediğimi de def etmeye muktedir olmayarak sabaha çıktım. İdarem ve sevkim senin elimde, amellerimin sorumlusu olarak sabahladım. Benden fakiri yoktur. Allah’ım düşmanımı sevindirme, dostumu utandırma, ibadetimde bana kusur ettirme. Amacım dünyalık olmasın. Ya Hayy, ya Kayyum, beni merhamet etmeyeni benim üzerime sen musallat eyleme.”

māṣā'allāh külli ni'metⁱⁿ feminallāhi māṣā'allāh [248^a] el-ḥayru küllühü biyedillāhi māṣā'allāh lā yaṣrife's-sūe' illallāh."⁹¹⁹ diyü du'ā itmeyince mervîdür ki bu du'âyı üç kerre şabāh okusalar ḥark u ğarkdan ve sarkadan emîn ola. Ma'rûf-ı Kerhî'den on kelimât-ı âniye ki beşi âhiret ve beşi dünyâ içündür, diyü mankuldür. "Allāhu'l-ḥalîmü'l-kaviyyü limen beğā 'aleyye ḥasbiyallāhu's-şedîdü limen kādenî bi-sūⁱⁿ ḥasbiyallāhu'r-raḥîmü 'inde'l-mevti ḥasbiyallāhu'r-raufü 'inde'l-mes'eleti fi'l-kabîr ḥasbiyallāhu'l-kerîmü 'inde'l-hisābi ḥasbiyallāhu'l-laṭîfû 'inde'l-mîzāni ḥasbiyallāhu'l-kadîru 'inde's-şirātî ḥasbiyallāhu lā ilāhe illā hüve 'aleyhi tevekkeltü ve hüve Rabbü'l-arşı'l-azîm.""⁹²⁰ Ve Ebû Derdâ Ḥazretleri ⁹²¹ "فَإِنْ تَوَلَّوْا " āyet-i kerîmesin yedi kerre tilâvet iden kimesnenüñ emr-i âhiretine Ḥaḳ Te'âlâ kâfî ola. Ḥazret-i Âdem Beyt-i Mu'azzama maḥallini tavâf idüp iki rek'at namâz kılop "Allāhümme inneke ta'lemü sırrı ve 'alâ niyyetî fakbel ma'ziratî ve ta'lemü ḥacetî fea'tîni sü'lî ve ta'lemü mâ fî nefsi fağfirlî zünübî. Allāhümme [248^b] innî es'elüke îmān^{en} yübâşîru kalbî ve yakîn^{en} şadîk^{an} hattâ a'leme innehü len yuşîbenî illâ mâ ketebtehü 'aleyye ve'r-rîzâ bimâ ḳasemtehü lî." "⁹²² diyü du'ā itdükde Ḥaḳ Celle ve 'Alâ zelletini mağfûr idüp buyurdı ki "Zürriyyetüñden bu du'âyı her kim okursa zünübünü mağfûr idüp 'umûm ve hemûmını def idüp envâ'-ı mesrâtla zucret u fakrını ref kılop ğınâ-ı a'tâ ide." diyü Ḥazret-i Âişe raḳıyallāhu 'anhâdan naḳl olunur.

Nazm:

⁹¹⁹ Anlamı. "Allah'ın ismiyle, Allah'ın dilediği ne ise o olur. Kudret ve kuvvet ancak onundur. Maşaallah, her bir nimet Allah'tandır, maşaallah hayrın tümü Allah'ın iktidarıyladır. Maşaallah, Allah'tan gayri yaramazlığı def eden yoktur."

⁹²⁰ Anlamı: "Benim dînim için Allah bana kafidir ve dünyam için yine Allah bana kafidir. Bütün mühim olan nesne için kerîm olan Allah bana kafidir. Bana haksızlık edene Halîm ve Kavi olan Allah bana kafidir. Bana kötülük eden düşmana şedîd olan Allah bana kafidir. Ölüm zamanında da Allah bana kafidir ve mezarda, hesap vaktinde Kerim olan Allah bana kafidir ve mizan katında Latif olan Allah bana kafidir. Sırat üstünde Kadir olan Allah bana kafidir. Yani ondan gayrı ilah olmayan Hazret-i Allah bana kafidir, ben ona tevekkül ettim, yüce arşın sahibi odur."

⁹²¹ Tevbe, 9/129: "(Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir."

⁹²² Anlamı: "Ya Rabbi, sen benim gizli ve açık olanımı bilirsin, benim mazeretimi kabul eyle. Sen dilediğimi bana ihsan eyle. Sen gönlümde olanı bilirsin, günahımı mağfîret eyle. Ya Rabbi, başıma gelen her şeyin senden olduğunu bildirecek ve ona sabır gösterecek sağlam bir îmân dilerim."

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Naql iden ol kân-ı 'iffet olıcak

Bil muḳarrer maḡfiret kılur Hudā

Muṣṭafā'ya āl u ehl ü beytine

Muttaşıl olsun şalāt ile du'ā

Neşr: Ve Ḥazret-i 'Alī İbn-i Ebī Ṭalib buyurur ki "Du'ā-yı inni'l-beyānı kıra'at iden sācidīn zümresinden 'add olunup enbiyā ve mürsel ü mürselīn ile dārü'l-celālde mücāveret ide. Zīrā bu du'ā ile Ḥaḳ Celle ve 'Alā nefsinı temcīd ider." diyü buyurur. *"İnnī enallāhu Rabbü'l-'ālemīn. İnī enallāhu lā ilāhe illā ene'l-Ḥayyu'l-Ḳayyūmu, innī enallāhu lā ilāhe illā ene'l-'aliyyü'l-'azīmu, innī enallāhu lā ilāhe illā ene lem yelid velem yüled, innī enallāhu lā ilāhe illā ene'l-'afüvve'l-ḡafüru mübdī külli şey'in ve ileyye ye'üdü innī enallāhu lā ilāhe [249^a] illā el-'azīzü'l-ḥakīmü'r-Rahmānü'r-raḥīmü mālīkü yevmi'd-dīni ḥālīku'l-hayri ve's-şerri ḥālīku'l-cenneti ve'n-nāri'l-vāhidü'l-eḥadü'l-ferdü's-şamedü'l-lezī lem yetteḥiz şāhibet^{en} ve lā veled^{en} el-ferdü'l-vetriü 'ālimü'l-ḡaybi ve's-şehādeti'l-melikü'l-ḳuddüsü's-selāmü'l-mü'minü'l-müheyminü'l-'azīzü'l-cebbāru'l-mütekebbirü'l-ḥālīku'l-bārī'ü'l-muşavvirü'l-kebīru'l-müte'ālū'l-muḳtedirü'l-ḥalīmü'l-kerīmu ehlü's-senā'i ve'l-mecidi a'lemü's-sırrı ve ahfa'l-ḳādiru'r-razzāku fevḳa'l-ḥalkı ve'l-ḥalīḳati."*⁹²³ Ve yevm-i cum'anuñ şabāḥ ve mesāsinde du'ā-yı inne'z-zikri okumaḳ ed'ıye-i māşuredendür, diyü İhyā'da meşṭürdur. *"Merḥab^{an} bi-yevmi'l-mezīd ve's-şubḥu'l-cedīd ve'l-kātibi ve's-şāhīdi yevmünā hāzā yevm-i 'ıydin üktüblenā mā nuḳülü bismillāhi'l-ḥamīdi'l-mecīdi'r-rafi'i'l-vedüdi'l-fa'alī fī ḥalkihī mā yürīdü eşbaḥtü billāhi mü'min^{en} ve bi-likāihī muşaddıḳ^{an} ve bi-ḥucceṭihī mu'terif^{en} ve min*

⁹²³ Anlamı: "Ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım. Ben Hayy ve Kayyum olan Allah'ım. Ben kendisinden başka ilah olmayan Allah'ım. Büyüklük ve azamet bana mahsustur. Benden başka ibadete layık kimse yok, ibadete layık olan bir Allah'ım. Doğmadım, doğurmadım. Af ve maḡfiret eden ancak benim. Her şeyi yoktan var eden ve her şey kendisine dönecek olan Aziz, Hakim, Rahman ve Rahim sıfatlarının sahibi, ceza gününün sahibi ve hakimi, hayrı, şerri cenneti ve cehennemi yaratan, zatında sıfatında ortağı olmayan, tek olup kimseye ihtiyacı olmayan, eş ve evlat edinmeyen bir ve tek olan, kapalı ve açık her şeyi bilen, Melik, Kuddüs, Selam, Mümin, Müheymin, Aziz, Cebbar, Mutekebbir, Halik, Musavvir, Kebir, Müteal, Muktedir, Kahhar, Halim, Kerim olan Allah ancak benim. Övülmeye ve tazime yaraşan da benim. Gizli ve saklı her şeyi bilirim, her şeye gücü yeten, rızkı veren, yaratıklar ve tabiatlarının fevkinde olan da yine benim." Bkz.: Serdaroğlu, **age**, C:I, s. 920.

zenbī müstağfir^{an} velirubūbiyyetullāhi ‘azze ve Celle hādī^{an} velisivallāhi ‘azze ve Celle fi ilāhiyye cāhid^{en} ve ilallāhi sübhānehū fakīr^{an} ve ‘alallāhi mütevekkil^{en} ve ‘alā ‘azze ve Celle müniyy^{en} eşhedullāhi [249^b] ve eşhedü melā’iketehū ve enbiyā’ehū ve rusūlehū ve hamelete ‘arşihī ve men ḥalakahū ve men hüve ḥālīkuhū biennehū hüvallahüllezī lā ilāhe illā hüve vahdehulā şerīkelehū ve enne Muhammed^{en} ‘abdühū ve rasūlühū şallallāhu ‘aleyhi ve sellem teslīm^{en} ve enne’l-cennete ḥaḳḳ^{un} ve enne’n-nāre ḥaḳḳ^{un} ve’l-ḥavzā ḥaḳḳ^{un} ve’s-şefā’ate ḥaḳḳ^{un} ve Münker^{an} ve Nekīr^{an} ḥaḳḳ^{un} ve va’deke ḥaḳḳ^{un} ve va’ideke ḥaḳḳ^{un} ve likā’eke ḥaḳḳ^{un} ve’s-sā’ate ātiyet^{ün} lā raybe fiḥā ve ennellāhe yeb’asū men fi’l-kuburi ‘alā zālīke ahyā ve ‘aleyhi ümütü ve ‘aleyhi ‘üb’asū inşā’allāhu. Allāhümme ente rabbī lā ilāhe illā ente ḥalaḳtenī ve ene ‘abduke ve ene ‘alā ‘ahdike ve va’dike mā esteṭa’tü e’üzü bike. Allāhümme min şerri külli zī şerri. Allāhümme innī zalemtü nefsi fağfirlī inneḥū lā yağfiru’z-zünūbe illā ente vahdinī li’eḥaseni’l-ahlāḳi fe inneḥū lā yehdī li aḥsenihā illā ente vaşrif’annī seyyi’ehe fe inneḥū lā yaşrifü seyyi’ehe illā ente lebbeyke ve sa’dıyke ve’l-ḥayru küllühū biyedeyke enā leke ve ileyke estağfiruke ve etübü ileyke. Allāhümme bimā erselte min rasūlⁱⁿ ve āmentü. Allāhümme bimā enzelte min kitābⁱⁿ ve şallallāhu ‘alā Muhammedi’n-nebiyyi ve ‘alā ālihi ve sellim [250^a] keşīr^{an} ḥātemi kelāmī ve miftāḥihī ve ‘alā enbiyā’i ve rasūlihī ecma’īn. Amīne Rabbe’l-‘ālemīn. Allāhümme evridnā ḥavza ve aşkīnā bike’sihī meşrab^{en} raviy^{en} sâ’iğ^{an} henıyy^{en} lā nazme’ü ba’dēhū ebed^{en} vahşurnā fī zümretihi ğayra ḥazāyā ve lā nākışīne li’l-‘ahdi ve lā murtebīne ve lā meftūnīne ve lā mağdūbⁱⁿ ‘aleynā ve lā ḍallīne. Allāhümme şımnī min fiteni’d-dünyā ve vefḳıknī limā tuḥıbbü ve terḍā ve aşlıḥ lī şe’nī küllehū ve şebbitnī fi’l-ḥayātī’d-dünyā ve fi’l-āḥireti ve lā tuḍıllenī ve in küntü zālīm^{en} sübhāneke yā ‘aliyyü yā ‘āzīmü yā Rabbi yā Bārīü yā Raḥīmü yā ‘Āzīzü yā Cabbāru sübhāne men sebbahat lehü’s-semāvātü bi-eknāfihā ve sübhānū men sebbahat lehü’l-cibālū bi-aşvātihā ve sübhānū men sebbahat lehü’l-bihāru bi-emvācihā ve sübhānū men sebbahat lehü’l-ḥitānū bi-lügātihā ve sübhānū men sebbahat lehü’n-nücümü fi’s-semāi bi-ebrākīhā ve sübhānū men sebbahat lehü’s-şeceru bi-uşūlihā ve teḍārīkīhā ve sübhānū men sebbahat lehü’s-semāvātü’s-seb’a ve’l-arzūne’s-seb’u ve men fī hinne ve men ‘aleyhinne sübhāneke yā Ḥayyu [250^b] yā Ḥalīmü sübhāneke lā ilāhe illā ente vahdeke lā şerīke leke yuḥyī ve yümütü ve ente

ḥayyūn lā yemūtü biyedike'l-ḥayru ve ente 'alā külli şey'in kadîr."⁹²⁴ 'Aķīb-i şalâtde du'ā-yı inne'z-zıkr mürîd-i sâlike müsteḥâb olan da'vet-i mâşûredendür ki Ḥazret-i Rasûlullâh'dan menķül olduğı İḥyâ'da meştûrdur. "Sübḥâne Rabbiye'l-aliyye'l-a'la'l-vahhâbi lā ilâhe illallâhu vaḥdehü lā şerîke lehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-ḥamdü ve hüve 'alā külli şey'in kadîr." Ve üç kerre "Rađîtü billâhi Rabbe ve bi'l-İslâmi dîn^{en} ve bi-ḥamdi şallallâhu 'aleyhi ve sellem nebînâ."⁹²⁵ denilmek müsteḥabdur. Ve ķâle "Allâhümme fâtırı's-semâvâti ve'l-arzı 'âlime'l-ğaybi ve's-şehâdeti Rabbe külli şey'in ve malîkehü eşhedü enlâ ilâhe illâ ente e'üzü bike min şerri

⁹²⁴ Anlamı: "Merhaba, bereketli olan yeni gün! Ey katip ve şahidimiz, bugün bizim bayramımızdır. Şu söylediklerimizi bizim için yazınız. Hamit ve mecit olan yaratıkları üzerinde dilediği gibi hükmeden Allah'ın ismi ile, Allah'a İmân ederim. Onun huzuruna çıkacağımı tasdik ederim, onun azametini itiraf ederek günahlarından istiğfar ederim. Onun rebubiyeti karşısında saygı ile eğilir ve ondan başka ilahları reddederim. Ancak kendisine arz-ı ihtiyaç ile ona tevekkül eder ve ona bağlanırım. Allah'ın melekleri, hamele-i arşı, peygamberleri ve bütün yaratıkları şahit tutarım ki ibadete layık olan, ortağı, dengi ve benzeri olmayan ancak odur. Muhammed aleyhisselam onun kulu ve resulüdür. Cennet, cehennem, havz, şefaât, Münker ve Nekir meleklerinin sualleri haktır ve gerçektir. Allah'ım vaadin de hak, vaidin de haktır. Huzurunda muhasebe görmek de haktır. Kıyametin geleceğinde ve bütün ölülerin dirileceğın de hiç şüphe yoktur. Bu itikat üzerinde yaşıyorum, inşallah bu itikat ile ölecek ve bu İmâna sahip olarak dirileceğim. Allah'ım, sen benim Rabbimsin, beni yaradan sensin. Senden başka ibadete layık kimse yoktur. Ben senin aciz bir kulunum, gücümün yettiğı kadar sana verdiğim söz üzerindeyim. Allah'ım, kendi kusurlarımdan ve hariçten gelecek kötülüklerden sana sığınırım. Allah'ım, ben isyan ile kendime zulmeden bir kimseyim, senden başka günahları kimse mağfiret edemez. Bütün kusurlarımı sen mağfiret eyle. Allah'ım, beni güzel ahlaklı bir insan seviyesine ulaştır. Güzel işlere senden başka kimse hidayet edemez. Bütün kötülüklerden beni uzaklaştır. Buna da senin gücün yeter. Emrinde ve hizmetindeyim. Bütün iyilikler senin kabza-i kudretindedir. Ben ancak sana istiğfar eder ve sana tevbe ederim. Allah'ım gönderdiğin peygamberlere ve indirdiğın kitaplara inandım. Allahümme salli alâ Muhammedin ve ala âli Muhammed. Allah'ım, Habibinin havzından içmeyi bize de nasip eyle ve bizleri onun camiasında haşreyle. Allah'ım, dünya fitnelerinden beni koruyarak senin sevdiğin ve razı olduğın şeyleri yapmaya muvaffak eyle, halimi düzelt. Kelime-i tevhit üzerine dünya ve ahirette beni sabit kıl. Kusurlu da olsam beni saptırma, noksan sıfatlardan seni tesbih ve tenzih ederim. Ey yüce ve ulu Allah'ım, ya Bari, ya Rahim, ya Aziz, ya cebbar! Ey her köşesi ile göklerin kendisini tesbih ettiğı Allah'ım, seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ey bütün dalgaları ile denizlerin kendisini tesbih ettiğı Allah'ım, seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Ey kendi dilleri ile balıkların kendisini tesbih ettikleri Allah'ım, seni tesbih ederim. Ey bütün burçları ile yıldızların kendisini tesbih ettiğı Allah'ım, seni tenzih ederim. Ey kökü, gövdesi, dalları ve meyveleri ile ağaçların kendisini tesbih ettiğı Allah'ım, seni takdis ederim. Ey yedi kat yer ve yedi kat göklerin içlerinde bulunanlar ile beraber kendisini tesbih ettiğı Allah'ım, seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Ey yaratıkların hepsinin kendisini tesbih ettiğı Allah'ım, seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Sen her türlü noksanlıklardan münezzeh ve bütün kemal sıfatları ile mevsufsun, seni tesbih ederim. Ya Hayy, ya Kayyum, ya Alim, Ya Halim, seni tesbih ederim. Senden başka ibadete layık mabut yoktur. Sen hem öldürür hem de diriltirsin. Sen ise ölmeyen bir dirisin. Bütün iyilikler senin elinde ve sen her şeye kadirsin." Bkz.: Serdaroğlu, **age**, C:1, s. 924-925.

⁹²⁵ Anlamı: "Rab olarak Allah'ı, din olarak İslam'ı, peygamber olarak da Muhammed aleyhisselamı kabul ettim ve buna razı oldum."

nefsi ve şerri's-şeytani ve şirkihi."⁹²⁶ Ve kâle "Allāhümme innī es'elüke'l-'afve ve'l-'afiyyete fī dīnī ve dūnyāye ve ehlī ve mālī. Allāhümme's-tur 'avrātī ve āmin rav'atī ve ekille 'aşerātī vahfeznī min beyni yedeyye ve min halfī ve 'an yemīnī ve 'an şimālī ve min fevķī ve e'üzü bike en aġtāle min tahtī. Allāhümme lā tü'emminī mekreke ve lā tevellenī ġayrake ve lā tenzi' 'annī sitreke ve lā tünsinī zikrake ve lā tec'alnī mine'l-ġāfilīn."⁹²⁷ Ve kâle "Allāhümme ente Rabbī lā ilāhe illā ente ħalaķtenī ve ene 'abduke [251^a] 'alā 'ahdike ve va'dike mā esteṭa'tü e'üzü bike min şerri mā şana'tü ebü 'üleke bi-ni'metike 'aleyye ve ebü'ü bi-zenbī faġfirlī fe innehü lā yaġfiru'z-zünübe illā ente."⁹²⁸ Ve kâle "Allāhümme 'āfinī fī bedenī ve 'āfinī fī sem'ī ve 'āfinī fī başarī lā ilāhe illā ente'l-'azīzi'l-ħakīm."⁹²⁹ "Allāhümme innī es'elüke'r-rızā ba'de'l-ķazāi ve berde'l-'ayşī ba'de'l-mevti ve lezzete'n-nażari ilā ileyke ve şevķ^{an} ilā likāike min ġayri đarrā'e muđirratⁱⁿ ve lā fitnetⁱⁿ muđilletⁱⁿ ve e'üzü bike en azlime ev 'uzleme ev a'tedī ev yu'tedā 'aleyye ev eksibe ħaṭīet^{en} ev zenb^{en} lā taġfiruhü."⁹³⁰ Allāhümme innī es'elüke's-şabete fī'l-emrī ve'l-'azīmeti fī'rüşdī ve es'elüke şükra ni'metike ve ħüsne 'ibādetike ve es'elüke ħalb^{en} salim^{en} ve ħuluķ^{an} müstaķīm^{en} ve lisān^{en} şādık^{an} ve 'amel^{en} müteķabbel^{en} ve es'elüke min ħayri mā ta'lemü ve e'üzü bike min şerri mā ta'lemü ve estaġfiruke limā ta'lemü fe inneke ta'lemü ve lā a'lemü ve ente 'allāmü'l-ġuyūbi. Allāhümmaġfirlī mā ķaddemtü ve mā aġhartü ve mā esrartü ve mā a'lentü fe inneke ente'l-muķaddimu ve ente'l-mü'eħħiru ve ente 'alā külli ġaybⁱⁿ şehīd^{ün}. Allāhümme innī es'elüke [251^b] ĩmān^{en} lā yerteddü ve na'īm^{en} lā yenfedü ve ķurrate 'aynī'l-ebedā

⁹²⁶ Anlamı: "Ey gökleri ve yerler yaratan Allah'ım! Gizli ve açık her şeyi bilen ve her şeye sahip olan Allah'ım! Ben senin tek olduğuna ve senden başka ibadete layık ilah olmadığına şehadet eder, kendi nefsimden, şeytanın şerrinden ve sana ortak koşmaktan yine sana sığınırım."

⁹²⁷ Anlamı: "Allah'ım, dīn ve dünyamda ve ailem ve malımda af ve afiyeti senden dilerim. Allah'ım, sen benim kusurlarımı setr eyle ve benim korkularımı emin eyle ve sürçmelerimi az eyle ve beni önümden ve arkamdan ve sağ ve solumdan ve üstümden ve altımdan gelecek kötülüklerden sana sığındım. Allah'ım, sen beni mekrinden, gadabından emin eyleme ve diğerlerini üzerime salma. Daima kusurlarımı ört ve senin zikrininden beni ayırma."

⁹²⁸ Anlamı: "Allah'ım sen benim Rabbitsin, senden başka ibadete layık mabut yoktur. Beni yaratan sensin, ben senin kulunum, gücümün yettiği kadar sana verdiğim söz ve ahit üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınır, verdiğin nimetlere şükreder, kusurlarından sana iltica ederim. Günahlarımı maġfired eyle, senden başka maġfired eden yoktur."

⁹²⁹ Anlamı: "Allah'ım, gözüme, kulağıma ve bütün bedenime sıhhat ve afiyet ver. Senden gayrı ilah yoktur. İlah ancak sensin. Aziz ve Hakim olan sensin."

⁹³⁰ Anlamı: "Allah'ım, kaza ve kaderine rızayı, öldükten sonra huzur içinde ebedi saadeti ve cemalini müşahade zevkini, sana vasil olma hevesini, dayanılmayacak zararlardan ve satıcı fitnelerden beni korumanı senden isterim. Zulmetmek ve zalim olmaktan, başkasının hakkına tecavüz etmek ve hakkıma tecavüz edilmesinden ve affedilmeyecek bir günah irtikabından sana sığınırım."

ve mürāfekte nebiyyike Muḥammedⁱⁿ ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem fī ‘alā cenneti’l-
huldi. Allāhümme innī es’elüke’ṭ-ṭayyibāti ve fī’le’l-ḥayrāti ve terke’l-münkerāti ve
ḥubbül mesākīni es’elüke ḥubbeke ve ḥubbe men eḥabbeke ve ḥubbe külli ‘amelⁱⁿ
yukarribü ileyye ḥubbeke ve en tetüb ‘aleyye ve tağfiralī ve terḥamenī ve izā eradte bi-
ḳavmⁱⁿ fitnet^{en} feaḳbiẓnī ileyke ğayra meftūnⁱⁿ. Allāhümme bi-‘ilmike’l-ğaybi ve
ḳudretike ‘alā’l-ḥalkī ahyīnī mā kāneti’l-ḥayātü ḥayr^{an} lī ve teveffenī mā kāneti’l-vefātü
ḥayr^{an} lī es’elüke ḥaṣyeteke fī’l-ğaybi ve’ş-şehādeti ve kelimete’l-‘adli fī’r-rizā ve’l-
ğadabi ve’l-ḳaṣdi fī’l-ğınā ve’l-faḳri ve lezzete’n-nazari ilā vechike ve’ş-şevḳa ilā likā’ike
ve e’üzü bike min ḍarrā’e muḍırratⁱⁿ ve fitnetⁱⁿ muḍilletⁱⁿ. Allāhümme zeyyinā bi-
zīneti’l-īmāni vec’alne hüddāt^{en} mühtedīne. Allāhümme maḳsimlenā min ḥaṣyeteke mā
teḥülü bihī beynene ve beyne ma’āṣike ve min ṭā’atike mā tübelliğüne bihī cenneteke
ve mine’l-yaḳīni mā teḥünü bihī ‘aleynā maṣāibe’d-dünyā ve’l-āhireti. Allāhümmele’
vücūhenā minke ḥayā^{en} [252^a] ve ḳulūbenā minke ḥavf^{en} ve eskin fī nüfūsinā min
‘azametike ve zellike cevāriḥane li ḥidmetike vec’alleke eḥabbe ileyne mimmen siwāke
vec’alne aḥṣāleke mimmen siwāke. Allāhümme‘al evvelen yeḳminā hāzā ṣalāḥ^{an} ve ev
seṭahu felāḥ^{an} ve āḥirahū necāḥ^{an}. Allāhümme‘al evvelehü raḥmet^{en} ve ev saṭahü
ni‘met^{en} ve āḥirahū tekrimet^{en}. Elḥamdülilāhi’l-lezī tevāza’u külli şey’in li ‘azametiḥi
ve zelle küllü [şey’in li-‘izzetiḥi ve ḥaẓa’a küllü şey’in]⁹³¹ li-mülkiḥi vestesleme küllü
şey’in li-ḳudurtiḥi ve’l-ḥamdülillāhi’l-lezī sekene küllü şey’in li-heybetiḥi ve eẓhere
küllü şey’in bi-ḥikmetiḥi ve teşāğara küllü şey’in li-kibriyā’ihī. Allāhümme ṣalli ‘alā
Muḥammedⁱⁿ ve ‘alā āli Muḥammedⁱⁿ ve ezvāciḥi ve zürriyyetiḥi ve bārik ‘alā
Muḥammedⁱⁿ ve ‘alā āli Muḥammedⁱⁿ ve ezvāciḥi ve zürriyyetiḥi kemā bārekte ‘alā
İbrāhīme ve ‘alā āli İbrāhīme fī’l-‘ālemīne inneke ḥamīd^{ün} mecīd. Allāhümme ṣalli ‘alā
Muḥammedⁱⁿ ‘abdike ve nebiyyike ve rasūlike’n-nebiyyi’l-ümmyi rasūlike’l-emīni ve
a’ṭihi’l-maḳāme’l-Maḥmūde’l-lezī ve ‘adteḥü yeḳme’d-dīn. Allāhümme‘c-‘alnā min
evliyā’ike’l-muḳarrabīne ve ḥızbike’l-müfliḥīne ve ‘ibādike’ş-şaliḥīne vesta‘milne li-
merḍātike ‘anne ve vefiḳnā li-muḥabbike minnā ve şarriḳnā bi-ḥüsni ihtiyārike lenā
[252^b] nes’elüke cevāmi‘a’l-ḥayri ve fevātiḥahū ve ḥavātimehū ve ne’üzü bike min
cevāmi‘i’ş-şerri ve fevātiḥahū ve ḥavātimehū. Allāhümme bi-ḳudretike ‘alleyye tüb

⁹³¹ Burası derkenardadır.

478

أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ
 رَبَّنَا عَنَّا وَأَغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا إِنَّتَ مَوْلِينَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *Rabbiğfirlî veli vâlideyye verhamhümâ*
kemâ Rabbeyânî şağîrânî vağfir li'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti ve'l-müslimîne ve'l-
müslimâti el-ehyâ'i minhüm ve'l-emvâti Rabbiğfir verham ve tecâvez ammâ ta'lemü
fe inneke'l-e'azze'l-ekramü ve ente hayru'r-râhimîne ve ente hayru'l-ğâfirîne. 940 'إِنَّ
 لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil 'aliyyi'l-'azîm.* [253b] *Ve*
hasbunallâhü ve ni'me'l-vekîl."941 Ve Hâzret-i Risâlet-Penâh'dan menkûl olan

940 Bakara, 2/156'dan nakıs iktibastır: "O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler."

941 Anlamı: "Allah'ım din ve azminde sebatı rûştümde azimeti, iyi işlere azmetmeyi senden isterim. Nimetine şükürü ve sana güzel ibadet edebilmeyi senden isterim. Her şeyden salim ve huşu sahibi kalbi, dürüst ahlaka sadık ve zakir lisana sahip olmayı, nimetine şükür ile güzel ibadet ve makbul amellerde bulunmayı senden isterim. Bildiğin bütün iyilikleri senden ister, bildiğin bütün kötülüklerden sana sığınırım. Bildiğin bütün günahlardan sana tevbe ederim. Sen bilirsin, ben bilmem. Bütün gizli işleri en iyi bilen sensin. Allah'ım, geçmiş, gelecek, gizli, açık ve senin bildiğin bütün kusurlarımı mağfiret et. İlk ve son, her şey kadir ve her gizliyi bilen sensin. Allah'ım irtidadı kabul etmeyen İmânı, tükenmeyen nimetleri, Huld cennetinde Rasul-i Ekrem Muhammed aleyhisselamın arkadaşlığını senden isterim. Allah'ım, söz ve işlerin güzelliğini ve bütün iyilikleri, kötülüklerden uzak kalmayı, yoksulları sevmeyi senden isterim. Seni sevmeyi ve seni seveni sevmeyi ve sevgine yaklaştıracak her ameli sevmeyi senden isterim. Günahlarımı bağışlamayı, beni mağfiret edip merhamet etmeni senden isterim. Kavmimi iptila edeceğin zaman hemen beni kendine al ve fitne ile karşılaştırmam. Allah'ım, gaybı bilmen ve her şeye olan kudretin hürmetine hakkımda hayat hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, ölüm hayırlı olduğunda da ruhumu al. Gizli ve açık haşyet üzere bulunmamı, hiddet ve sükunette adaletten ayrılmamamı, zenginlik ve fakirlikte itidal ve zatının cemaline bakmanın zevkini ve sana ulaşmanın aşk ve hevesini senden ister, zarar veren şeylerin mazarratından ve sapıtan fitnelerden sana sığınırım. Allah'ım, İmân cevheri ile bizi süsler, hidayette olup hidayete ulaştıranlardan eyle. Allah'ım, isyan ile aramızda perde olacak şekilde bize haşyet ihsan eyle. Cennetine ulaştıracak taati dünya ve ahiret musibetlerini ehvenleştirecek yakini bize ver. Allah'ım, yüzümüzü haya, kalbimizi korku ile doldur, sana kulluk edecek şekilde gönüllerimize heybet ve azametini yerleştir. En üstün sevgilimiz ve en çok korkacağımız sen ol. Allah'ım, içine girdiğimiz bugünün evvelini salah, ortasını felâh, matluba ermek, sonunu da saadet-i kamileye ulaştırmak kıl. Allah'ım, bugünün evvelini nimet, ortasını rahmet, sonunu da mağfiret ve keramet kıl. Hamd o Allah'a ki azameti karşısında her şey tevazu gösterdi, dize geldi. Yüceliği karşısında her şey yerlere serildi. Mülk ve büyüklüğü karşısında her şey eğildi, kudretine herkes teslim oldu. Hamd o Allah'a ki heybeti karşısında her şey durakladı, hikmet ile her şeyi açığa çıkardı ve büyüklüğü karşısında her şey küçüldü. Allah'ım, bizi müttaki olan dostlarından, felâha ermiş cemaatinden, ve salih kullarından eyle. Sevdığın işleri bize tevfiğ eyle ve bizi lehimize olan iyi işlere teveccüh ettir. Allah'ım, iyilikleri toplayan, evveli ve ahiri iyilik olan her şeyi senden ister; kötülükleri toplayan, evveli ve ahiri kötülük olan her şeyden sana sığınırız. Allah'ım, benim üzerimde olan kudretin hakkı için bana Rahmetinle teveccüh et. Sen tevbeleri kabul eden, azim merhamete sahipsin. Allah'ım, selim ve keremin hakkı için beni affeyle. Sen mağfiret edici ve ilim sahibisin. Allah'ım, halimi bilirsin, merhamet et. Zira sen merhamet edenlerin en merhametlisin. Allah'ım, bana olan malikiyyetin hürmetine, beni nefsime hakim kıl ve nefsimi bana musallat etme. Zira dilediği gibi yapan Melik ve Cebbar sensin. Allah'ım, seni noksan sıfatlardan takdis, tesbih, tenzih eder ve sana hamd ederim. Senden başka ilah yoktur. Kötülükler irtikabi ile nefsime zulüm ettim. Bu günahlarımı mağfiret eyle. Sen benim Rabbimsin, günahlarımı ancak sen bağışlarsın.

isti'āze-i me'süredendür ki zikr olunur. "Allāhümme innī e'üzü bike mine'l-buḥli ve e'üzü bike mine'l-cübni ve e'üzü bike min en üradde ilā erzeli'l-'umuri [ve e'üzü bike min ṭamaⁱⁿ yehdī ilā ṭabⁱⁿ ve min ṭamaⁱⁿ fī ḡayri maṭmaⁱⁿ ve min ṭamaⁱⁿ ḡaysü lā maṭma^a. Allāhümme innī e'üzü bike min 'ilmⁱⁿ lā yenfe^u ve ḡalbⁱⁿ lā yahṣe^u ve du^ain lā yesme^u ve nefsin lā teşbe^u ve mine'l-cū'i fe inneḥū bi'se'd-ḡacı^u ve mine'l-ḡıyāneti fe inneḥe bi'seti'l-beṭānetü ve mine'l-keseli ve'l-buḥli ve'l-cübni ve'l-harāmi ve min en üradde ilā erzeli'l-'umuri]⁹⁴² ve min fitneti'd-deccālī ve 'azābi'l-ḡabri ve min fitneti'l-maḡyā ve'l-memāti. Allāhümme innā nes'elüke ḡulūb^{en} evvehet^{en} muḡbitet^{en} münibet^{en} fī sebīlike. Allāhümme innī es'elüke 'azāime maḡfiratike ve mūcibāti raḡmetike ve's-selāmete min külli işmⁱⁿ ve'l-ḡanīmete min külli birrⁱⁿ ve'l-fevze bi'l-cenneti ve'n-necāte mine'n-nār. Allāhümme innī e'üzü bike mine't-teraddī ve e'üzü bike mine'l-ḡammi ve'l-'araḡi ve'l-hedemi ve e'üzü bike min en emūte fī sebīlike müdbir^{en} ve e'üzü bike min en emūte fī teṭallūbi'd-dünyā. Allāhümme inni e'üzü bike ṣerri mā 'alimte ve min ṣerri mālem e'lemü. Allāhümme cennibnī münkerāti'l-aḡlāḡi ve'l-a'māli ve'l-edvāi ve'l-ahvāi. Allāhümme innī e'üzü bike min cehdi'l-belā'i ve dereki's-ṣeḡā'i ve sū'i'l-ḡaḡā'i ve ṣemāteti'l-a'dā'i. Allāhümme innī e'üzü bike mine'l-küfri ve'd-deyni ve'l-faḡri ve e'üzü bike min 'azābi cehennem ve e'üzü bike min fitneti'd-deccāl. Allāhümme innī e'üzü bike min ṣerri sem'ī [254^a] ve baṣarī ve ṣerri lisānī ve ḡalbī ve sū'i'z-ḡannī. Allāhümme innī e'üzü bike min cārī's-sū'i fī dārī'l-beḡā fe inne cārī'n-nādī yeteḡavvelü. Allāhümme innī e'üzü bike mine'l-ḡasveti ve'l-ḡaḡleti ve'l-'ayleti ve'l-müzilleti ve'l-meskeneti ve e'üzü bike mine'l-faḡri ve'l-küfri ve'l-fusūḡi ve's-ṣiḡāki ve'n-nifāḡi ve's-süm'ati ve'r-riyā'i ve e'üzü bike mine's-ṣamemi ve'l-bükemi ve'l-amā ve'l-cünūni ve'l-cüzāmi ve'l-baraṣi ve seyyi'i'l-esḡām.

Allah'ım, sana gidilecek doğru yola beni ilham et ve nefsimin kötülüklerinden beni koru. Allah'ım, beni ikab etmeyeceğin helal lokmayı bana rızık et. Beni taksimatına kani olanlardan eyle ve bana ayırdığın rızık ile senin kabul edeceğin iyi şeyler de beni çalıştır. Allah'ım, senden günahlarımızın affını, vücudumun afiyetini, hüsn-ü yakın ile dünya ve ahirette huzur, refah ve saadeti dilerim. Ey günah kendisine zarar vermeyen ve maḡfiret kendisinden bir şey eksiltmeyen Allah'ım! Sana zararı dokunmayan günahlarımı bana baḡışla, senden bir şey eksiltmeyen maḡfiretini de bana ver. Allah'ım, beni anne ve babama maḡfiret eyle. Onlar küçüklüğümde bana acıyıp baktıkları gibi sen de onlara rahmet eyle. Kadın, erkek bütün mümin ve Müslümanların ölü ve dirilerini affet. Rabbim, bana maḡfiret ve merhamet et. Bildiğin kusurlarımdan vazgeç. İzzet ve kerem sahibi sensin. Merhamet edicilerin en hayırlısı maḡfiret edicilerin de en hayırlısı sensin. Kuvvet ve kudret ulu ve yüce olan Allah'ındır. Allah bize yeter. En iyi koruyucu odur." Bkz.: Serdaroḡlu, **age**, C:1, s. 933-936.

⁹⁴² Burası derkenardadır.

Allāhümme innī e'üzü bike min zevāli ni'metike ve tehavvüli 'āfiyetike ve min fec'eti niķmetike ve min cemī'i sehātike. Allāhümme innī e'üzü bike min 'azābi'n-nāri ve fitneti'n-nāri ve min 'azābi'l-ķabri ve fitneti'l-ķabri ve şerri fitneti'l-ğınā ve şerri fitneti'l-fakri ve şerri fitneti'l-mesīhi'd-deccāl ve e'üzü bike mine'l-mağrami ve'l-me'semi. Allāhümme innī e'üzü bike min nefsin lā teşbe'u ve ķalbın lā yahşe'u ve şalātın lā tenfe'u ve da'vetin lā tüstecābü ve e'üzü bike min [şerri'l-ömri ve min şerri dıyķı's-şadri. Allāhümme innī e'üzü bike min]⁹⁴³ ğalebeti'd-deyni ve ğalebeti'l-'uduvvi ve şemātetil-'a'dāi."⁹⁴⁴ Mescidden ħurūc itdükde du'ā-yı atıyyi'l-beyānı kırā'at itmek müsteħabdur. Zīrā ed'ıye-i me'süredendür. "Allāhümme fı ķalbı nūr^{an} ve fı lisānı nūr^{an} ve ec'al fı sem'ı nūr^{an} [254b] ve ec'al fı başarı nūr^{an} ve ec'al fı halkı nūr^{an} ve emāmı nūr^{an} ve ecāl min fevķi nūr^{an}. Allāhümme a'tānı nūr^{an}. Allāhümme innı es'elüke bi-ħakķı's-sā'ilıne 'aleyke ve bi-ħakķı meşāye hāzā ileyke lem aħric eşr^{an} ve lā beṭar^{an} ve lā riya^{en} ve lā süm'at^{en} ħaractü ittıkā'e sehātike veṭtiğā'e merḍātike fe'elüke

⁹⁴³ Burası derkenardadır.

⁹⁴⁴ Anlamı: "Allah'ım cimrilik ve korkaklıktan, erzel-i ömürden el ayak tutmayıp bunaklık getirecek ve akıl sağlığımın bozulacağı şekilde ihtiyarlıktan sana sığınırım. Dünya sıkıntılarından ve kabir azabından yine sana sığınırım. Allah'ım, tabiat haline gelecek ve beni lekeleyecek tamadan, tama edilmeyecek şeylere tama etmekten ve ulaşılmayacak şeylere tama etmekten sana sığınırım. Allah'ım, faydasız ilimden, huşusuz kalpten, kabul olmayacak duadan, doymak bilmeyen nefisten sana sığınırım. Şiddetli ızdırap veren açlıktan ve kötü bir huy olan ihanetlikten, tembellik, cimrilik, korkaklık, ihtiyarlık ve ateşten, deccalin fitnessinden, kabir azabından, hayat ve ölümün fitnelerinden sana sığınırım. Allah'ım, yoluna girmiş, huşu ile senden korkan kalbe sahip olmayı senden isterim. Allah'ım, geniş mağfıret ve rahmetini gerektiren şeyleri ve her gūnahtan selameti ve her iyiliğē sahip olmayı, cehennemem varmayıp cennete ulaşmayı senden dilerim. Allah'ım, gerilemekten, yüksekten düşüp helak olmaktan, sıkıntıdan, suda boğulmaktan ve bina altında kalmaktan sana sığınırım. Hak yolundan ayrılmaktan ve dünyalık uğrunda ölmekten sana sığınırım. Allah'ım, bildiğim ve bilmediğim bütün kötülüklerden sana sığınırım. Allah'ım, kötü huy, kötü amel, kötü hastalık ve nefsin kötü arzularından beni uzaklaştı. Allah'ım, çetin iptiladan, helaktan, kaza ve kaderinden ve düşmanlarını sevindirecek silahlardan sana sığınırım. Allah'ım, küfürden, borçtan, fakirlikten, cehennem azabından ve deccalin fitnessinden sana sığınırım. Allah'ım, gözümün, kulağımın, dilimin, kalbimin, düşünce ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım. Allah'ım, çöl ve yolculuk komşuları geçicidir, daimi ikametgahımdaki kötü komşudan sana sığınırım. Allah'ım, katı yürekli olmaktan, gafletten, darlıktan, zillet ve meskenetten hakir ve fakirlikten sana sığınırım. Küfür, yoksulluk, açık isyan ve haktan ayrılmaktan, nifak, riya ve gösterişten, kötü huy ve dar geçimden, süma ve riyadan sana sığınırım. Sağırılık, dilsizlik, körlük, cinnet, cūzzam, alalık ve benzeri kötü hastalıklardan sana sığınırım. Allah'ım, verdiği nimetinin zevalinden, verdiği sıhhatin bozulmasından, ani olarak gelecek musibet ve felaketlerden, gazabını mucip kılacak bütün hareketlerden sana sığınırım. Allah'ım, cehennemın fitne ve azabından, kabrin fitne ve azabından, fitne uyandıran zenginliğin ve fakirliğin şerrinden, deccalin uyandırdığı fitnenin şerrinden ve bütün kusur, günah ve isyanlardan sana sığınırım. Allah'ım, doymak bilmeyen nefisten, huşu olmayan kalpten, faydasız namazdan, kabul olunmayan duadan, gam ve göğüs darlığından sana sığınırım. Allah'ım, düşmanımın bana galip gelmesinden ve sevilmesinden sana sığınırım." Bkz.: Serdaroğlu, **age**, C:1, s. 938-940.

en tünkizenī mine'n-nāri ve in tağfiralī zünübī innehü lā yağfiru'z-zünübe illā ente."⁹⁴⁵ Ve meşâyih-i kirāmdan menkūldür, keşb-i menzilden hācet için hurūc itdükde müsteḥāb olan du'ā-yı ātiyyei'z-zikri okumakdur. "Bismillāhi Rabbī e'üzü bike en azlīme ev azleme ev echele ev yüchele 'aleyye Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ve lā ḥavle ve lā kuvvete illā billāhi'l-'aliyyi'l-'azīm e't-tüklānū 'alallāh."⁹⁴⁶ Ve çārşuya dāḥil olduğda "Lā ilāhe illallāhu vahdehū lā şerīkelehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-ḥamdü yuḥyī ve yemütü ve hüve ḥayyü'l-yemütü biyedih'l-ḥayru ve hüve 'alā külli şey'in ḡadīr. Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. Allāhümme innī es'elūke ḥayra hezī's-sevki ve ḥayri mā fihā. Allāhümme innī e'üzü bike min şerrihā ve şerri mā fihā. Allāhümme innī e'üzü bike [255^a] inne üşibe fihā yemīnen fāciren fācireten ev şafkatēn ḡāsiratēn."⁹⁴⁷ Ve sevb-i cedīd giydükde "Allāhümme kesevtenī hāze's-sevbe feleke'l-ḥamdü es'elūke min ḥayrihi ve ḥayri mā şunī'a lehü ve e'üzü bike min şerrihi ve şerri mā şunī'a lehü."⁹⁴⁸ Ve mäh-ı nev müşāhede itdükde üç kerre tekbr idüp du'ā-yı atıyye'z-zikri okıya. "Allāhümme ehhilhü 'aleynā bi'l-emni ve'l-īmāni ve's-selāmeti ve'l-İslāmi Rabbī ve Rabbükellāhu ve hilālü rüşdin ve ḥayrin āmentü bi-ḡalkıke. Allāhümme innī es'elūke ḥayrin hāze's-şehri ve ḥayra'l-kaderi ve e'üzü bike min şerri yeomi'l-ḡaşri."⁹⁴⁹ Ve hubūb-ı rihde "Allāhümme innī es'elūke ḥayra hāze'r-rihı ve ḥayra mā fihā ve ḥayra mā erselte bihī ve e'üzü bike min şerrihā

⁹⁴⁵ Anlamı: "Allah'ım, benim kalbimi, gözümü, kulağımı, dilimi, sağ ve sol, ön, ard, alt ve üstümü nurlandır. Allah'ım, bana nur ver. Allah'ım, senden dileyenler aşkına senin rızan uğruna attığım bu adımlar hürmetine dilerim ki ben riyâ ve süma ile çıkmadım, ancak senin gazabından korkarak ve senin rızanın talebi için çıkmıştım. Sen beni ateşten kurtarıp beni mağfiret edesin, senden gayri günahımı mağfiret edecek bir kimse yoktur."

⁹⁴⁶ Anlamı: "Allah'ım, ben sana sığınmışım ki bir kimseyi zulm etmekten ve bir kimse tarafından kendim mazlum olmaktan ve nadan olmaktan ve üzerime bir kimsenin nadanlığından sana sığınırım. Bismillah ile bed ve terk ettim ve tevekkül Allah'ın üzerinedir."

⁹⁴⁷ Anlamı: "Allah'tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh yoktur. O birdir, Onun hiçbir ortağı yoktur. Mülk Ona ait, hamd Ona mahsustur. Hayatı veren de Odur, ölümü veren de Odur. O, kendisine asla ölüm olmayan Hayy-ı ezelidir. Bütün hayır Onun elindedir. O her şeye hakkıyla kadirdir. Allah'ım, bu çarşının hayrını senden dilerim ve dahi içinde olanların hayrlarını sual ederim ve onun şerrinden ve içinde olanların şerrlerinden sana sığınırım ve içinde bir yemin-i fâcir veyahud safka-i hasirenin musibetlerine uğramaktan sana sığınırım."

⁹⁴⁸ Anlamı: "Allah'ım, bana bu sevbi giydirdin, sana hamd olsun. Ben senden onun hayrından ve ona masnu olduğu nesnenin hayrından dilerim ve onun şerrinden ve ona masnu olduğu nesnenin şerrinden sana sığınırım."

⁹⁴⁹ Anlamı: "Allah'ım, bu hilâli emniyet ve selamette bizim üzerimize ihlâl eyle, yani tulu ettir ve selamet ve İslâmiyetimizi devamıyla geçirmemizi nasip eyle. Ve ey hilâl, senin ve benim rabbim Allâh'tır. Ey hilâl, ben seni halk edene îmân ettim. Allah'ım, ben senden bu şehrin hayrını dilerim ve kaderin hayrını dilerim ve mahşerin şerrinden sana sığınırım."

ve şerri mā fihā ve şerri mā erselte bihi.”⁹⁵⁰ diye, diyü menkûldür. Ve bir kimesnenuñ intikāli mesmû‘ olsa “⁹⁵¹ وَأَنَا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ⁹⁵² إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” ⁹⁵³ Allāhümmektübhü mine’l-muhsinîne vec‘al kitābehü fi’ illiyyîne vahlefiüh ‘alā ‘akibihi fi’l-gābirîne. Allāhümmelā tuḥarrimnā ecrahü ve lā teftinnā ba‘dehü.”⁹⁵⁴ ḥusrān zāhir u nümāyān olsa ⁹⁵⁵ [255b] dimek ed‘iye-i me’süredendür. Ve her nesnenüñ ibtidāsında ⁹⁵⁶ “رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً” ⁹⁵⁷ “وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي” ⁹⁵⁸ “رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي” ⁹⁵⁹ “وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا” ⁹⁶⁰ dimek ed‘iye-i me’süredendür. Ve semāya nāzır olduğda ⁹⁶¹ “رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ” ⁹⁶² “تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا” ⁹⁶³ “النَّارِ” ⁹⁶⁴ ve şavt-ı ra’d-ı mesmû‘ın olduğda “Sübḥāne min yusabbihū’r-ra’di bi-ḥamde ve’l-melā’ikete min ḥayfete.”⁹⁶⁵ dimek ed‘iye-i me’süredendür. Şavā’ık müşāhede olunsa “Allāhümmelā taḫtülñā bi-ğāḍabike ve lā taḫlikñā bi-‘azābike ve ‘āfinā ḳable zālīke.”⁹⁶⁶ dimek müsteḥabdur. Ve maṭar tekāṭur itdükde “Seyyib^{en} henī^{en} ve şayyib^{en} nāfi^{an}. Allāhümmec‘alhü sebeb-i rahmetⁱⁿ ve lā tec‘alhü sebeb-i ‘azābⁱⁿ.”⁹⁶⁷ Gazā itdükde “Allāhümmelā ente ‘aḍudī ve naşīrī ve bike üḳātilü.”⁹⁶⁸ dimek

⁹⁵⁰ Anlamı: “Allah’ım, bu rüzgarın ve rüzgarda olanların ve onunla gönderdiğin hayırları senden dilerim ve onun şerrinden ve onda olan şerlerden sana sığınırım.”

⁹⁵¹ Bakara, 2/156^dan nakıs iktibastır: “O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz.”

⁹⁵² Zuhur, 43/14: “Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz (demelisiniz).”

⁹⁵³ Anlamı: Allah’ım, sen onu muhsinlerde yaz ve kitabını illiyyinde kıl ve ondan sonra kalanlara hayırlı haleflerini ver. Bizi onun ecrinden mahrum eyleme ve ondan sonra bizi meftun etme ve bize ve ona mağfiret eyle.

⁹⁵⁴ Kalem, 68/32: “Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi(O’nun hoşnutluğunu) arzuluyoruz.”

⁹⁵⁵ Kehf, 18/10: “Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!”

⁹⁵⁶ Taha, 20/25^den nakıs iktibastır: “Rabbim! Yüreğime genişlik ver, dedi.”

⁹⁵⁷ Taha, 20/26: “İşimi bana kolaylaştır.”

⁹⁵⁸ Ali İmran, 3/191: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”

⁹⁵⁹ Furkan, 25/61: “Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.”

⁹⁶⁰ Anlamı: “Onun hamdiyle meleklerin tesbih ettiği Subbüh ve Kuddus’u ben tesbih ve takdis ederim.”

⁹⁶¹ Anlamı: “Allahım, sen bizi gazabınla öldürme ve azabınla bizi helak etme, bize afiyet ver.”

⁹⁶² Anlamı: “Allah’ım, bu yağmur, kaygısız bir içmek olsun ve menfaat verici yağmur olsun. Allah’ım, sen bize azâb ve musibet eyleme.”

⁹⁶³ Anlamı: “Allah’ım, sen benim yaver ve muin ve adudum ve yardımcısın, ben seninle mukatele ederim.”

müstehabdur. Ve gûş çıñlasa “*Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin ve şahbihi zekerallāhu men zekerani.*”⁹⁶⁴ demek müstehabdur. Ve ezān-ı mağrib mesmū‘ olduğda “*Allāhümme [256^a] hāzā istikbāle leylike ve idbāru nehārike ve eşvātü du‘ātike ve huzūru şalavātike es’elūke en tağfiralī.*”⁹⁶⁵ demek müstehabdur. Ve hemm ü ğam işābet itdükde “*Allāhümme innī ‘abdike ve ibni ‘abdike ve ibni ümmetike nāşiyetī bibedike māzin fiyye hükmüke nāfez fiyye қаdā’üke es’elūke bi-küllü ismin semmeyte bihi nefseke ev enzeltehü fī kitābike ev a’tāyetehü eḥaden min halkıke eviste’serte bihi fī ‘ilmi’l-ğaybi ‘indike in tec’ale’l-Ḳur’ān rabī’a kalbī ve nūr-ı kalbī ve celā’e ğammī ve zehebe huznī ve hemmī.*”⁹⁶⁶ demek müstehabdur. Ve cesedüñde ve veyā ğayruñ cesedüñde bir veca’ müşāhede itsüñ Hāzret-i Risālet-Penāh du‘āsın okumağ gerekdür. Hāzret-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem qarḥa ve cerḥadan şikāyet itseler mübārek sipāyalarını menba‘-ı ḥayāt-ı cāvidānı olan dehen-i cān-fezālarına vuḍu‘ idüp ba‘dehū yire koyup ve qaldırup “*Bismillāhu türbete arḍinā birīkatı ba’dinā yüşfā saķīmunā bi-izni Rabbīnā.*”⁹⁶⁷ diyü du‘ā buyurlar idi. Ve cesed-i insāniyede olan vec’a vaz‘-ı yed idüp [256^b] üç kerre “*Bismillāh*” diye ve yedi kerre “*E’üzü bi-‘izzetillāhi ve қadertehü min şerri mā ecedü ve eḥazer*”⁹⁶⁸ diye, diyü menķüldür. Ve kerb ü ğuşsa müstevlī olduğda “*Lā ilāhe illallāhu’l-‘aliyye’l-ḥakīm lā ilāhe illallāhu Rabbe’l-‘arşı’l-‘azīm lā ilāhe illallāhu Rabbe’s-semāvāti ve’l-arzı ve Rabbe’l-‘arşı’l-kerīm.*” dise ğam u ğuşşadan emīn ola, diyü menķüldür. Ve ḥin-i nevmdede münāsib olan ābdest olup müstakbelen ile’l-ķible cānib-i yemīne mütevesseḍ olup otuz dört kerre “*Allāhu ekber*” ve otuz üç kerre “*Sübḥānallāhi ve’l-ḥamdülillāh*” diyüp ba‘dehū bu du‘āyı inne’z-zikrī okumağdur. “*Allāhümme*

⁹⁶⁴ Anlamı: “Her kim beni hayr ile yad ettiyse Hakk teala onu hayr ile yad etsin.”

⁹⁶⁵ Anlamı: “Allah’ım, bu geceliğın ikbali ve gündüzlüğün idbarı ve sana dua edenlerin asvatı ve huzur-ı salavatının evkatıdır. Ben senden bana mağfiret etmez dilerim.”

⁹⁶⁶ Anlamı: “Allah’ım, ben senin kulunum, kulun ve cariyenin oğluyum. Hayatım boynum kabza-i kudretindedir. Benim için hükmün cari, hakkımdaki kazan mahz-ı adalettir. Kendi zatını adlandırdığın Kur’an-ı Kerim’de bildirdiğın kullarından herhangi birine öğrettiğın veya ilm-i gaybında bildiğın esma-i hüsnā hürmetine, Kur’an-ı Kerim’in, gönlümün baharı, göğsümün nuru, gam ve cilası, elem ve kederimin giderilmesine vesile olmasını senden dilerim.”

⁹⁶⁷ Anlamı: “Bismillah, Allah’ın izniyle, bazı kimselerin duasıyla bazı hastalıklar şifa bulur.” İbn Mâce, **Sünen**, Tıbb, 36, no: 3521.

⁹⁶⁸ Anlamı: “Ben Allah’ın izzet ve kudretiyle bulduğum ve onu mahzur gördüğümün şerrinden Allah’a sığınırım.”

eykızın fī eḥabbi's-sā'ati ileyke ve esta'mālinī bi-ḥabbe'l-a'māli ledeyke teḳarrubenī ileyke zūlfī ve tebā'adnī min saḥḥazike ba'dehū es'elūke feta'tinī ve estaḡfiruke feteḡazzelī ve ed'ūke fetesteciblī.”⁹⁶⁹ Ve şabāḥ olduğda bu du'âyı okumak müsteḥabdur. “El-ḥamdülillāhi'l-lezī aḥyānā ba'de mā emātenā ve ileyhe'n-nüşūr. Eşbaḥnā ve eşbaḥi'l-melikallāhu ve'l-'azamete ve's-sultāne [257^a] ve'l-'izzete ve'l-kudrete eşbaḥnā 'alā fiṭrat^{en} el-İslāmi ve kelimate'l-iḥlāş ve dīn-i nebiyyinā Muḥammedⁱⁿ şallallāhu 'aleyhi ve sellem ve milleti'n-nebiyyinā İbrāhim ḥanīf^{en} şallallāhu 'aleyhi ve sellem müslim^{en} ve mā kāne mine'l-müşrikīne. Allāhümme bike eşbaḥnā ve bike emnesnā ve bike naḥyā ve bike nemütü ve ileyhi'n-nüşūr. Allāhümme inneke ene nes'elūke en teb'aşnā fī hāze'l-yeomi ilā külli ḥayrⁱⁿ ve ne'üzü bike inne yecterih fihe sū'e ühra ilā müslimⁱⁿ fe inneke ḳulte ve fevlike'l-ḥaḳḳā⁹⁷⁰ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ ‘⁹⁷¹ “Allāhümme fāliḳa'l-işbāḥu ve cā'ile'l-leyle sekenen ve's-şemsi ve'l-ḳameri ḥisbān^{en} es'elūke ḥayra hāze'l-yeomi ve ḥayra mā fihi ve e'üzü bike min şerrihi ve şerri mā fihi.”⁹⁷² “Bismillāhi māşā'allāhu lā ḳuvvete illā billāhi māşā'allāhu küllü ni'metⁱⁿ feminallāhi māşā'allāhu'l-ḥayru küllühü biyedillāhi māşā'allāhu lā yaşrifu's-sū'i illallāhu raḍitü billāhi Rabbe ve bi'l-İslāmi dīn^{en} ve bi-Muḥammedⁱⁿ şallallāhu 'aleyhi ve sellem nebiyy^{en} Rabbenā 'aleyke tevekkelnā ve ileyke enebnā ve ileyke'l-maşīr.”⁹⁷³ Ve āyīneye nāzır olduğda bu du'âyı okumak gerekdür. “el-Ḥamdülillāhi'l-lezī sūy [257^b] ḥalkī fe'adlehü ve

⁹⁶⁹ Anlamı: “Allah'ım katında en sevimli olan saatlerde beni uyandır, beni rızana yaklaştıracak gadabından uzaklaştıracak en sevdiğin amelleri yapmamı nasip et. Ben senden isterim. Sen ver ben mağfiret istiyorum sen affet ben dua ediyorum sen kabul eyle.”

⁹⁷⁰ Enam, 6/60: “Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi diriltten (uyandıran) O'dur.”

⁹⁷¹ Anlamı: “Bizi öldürdükten sonra diriltten Allah'a hamd ederim. Dönüş onadır, mülk, yücelik ve saltanat Allah'ın olduğu halde hepimiz sabaha geldik. İslam fitratı, ihlası, şهادet kelimesi, Muhammed aleyhisselamın dini ve müşriklerden olmayan hanif olan İbrahim aleyhisselamın milleti üzerine sabahladık. Allah'ım sabaha çıkmamız, akşama ulaşmamız, yaşamamız, ölmemiz, hep senin emrin ve iradenledir, sana döneceğiz Allah'ım. Bugün de her türlü iyilik yapmak için bizi diriltmeni diler, herhangi bir kötülük irtikabından ve bir Müslümanı zarara uğratmaktan sana sığınırım.”

⁹⁷² Anlamı: “Ben senden bu günün hayrını dilerim ve bu gün içinde olanların hayrını dilerim ve bu günün şerrinden ve bugün içinde olanların şerlerinden sana sığınırım.”

⁹⁷³ Anlamı: “Bismillah, maşallah, kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Maşallah, bütün nimetler Allah'ındır. Maşallah, bütün iyilikler Allah'ın kabza-i kudretindedir. Maşallah, kötülükleri ancak Allah yok eder. Allah'ı Rab, İslamı din, Muhammed aleyhisselamı da peygamber olarak kabul ettim.”

kerreme şüretü vechî ve hüsnihâ ve ce'alnî mine'l-müslimîne."⁹⁷⁴ Ve memlûke iştirâ olunsa bu du'âyı okumak gerektür. "Allâhümme innî es'elüke hayr^{an} ve hayri mâ cebeli 'aleyhe ve e'üzü bike min şerrihî ve şerri mâ cebeli 'aleyhe."⁹⁷⁵ Ma'lûm ola ki rûy-ı zemînde izhâr hurûc itmege meyâh-ı emtâr-ı sebep olduğu gibi ve cennete sihâm-ı ref'ine 'illet olduğu gibi isticlâb-ı rahmete ve redd-i belâya du'â sebebdür. Ezelden muqadder olan sünüh ider. "Lâ radde limâ kaḍayte."⁹⁷⁶ muḳtezâsınca du'ānuñ ne fâ'idesi olur, diyü su'âl olunursa kelimehi'l-başar olan kazâ-yı evvelde ahvâl-i maḥlûkâtı esbâba merbûṭ idüp hayrı ve şerri taḳdîr itdükde def'a esbâb taḳdîr itmişdür, diyü cevâb virilür. Meşelâ kazâ-i Allâh'a şart-ı i'tirâf mücerred tevekkül olup taḥammül-i salâh itmemekde fevz ü felâḥ olsa Hâḳ Celle ve 'Alâ ⁹⁷⁷"خُذُوا حِذْرَكُمْ" buyurup Rasûl şallallâhu 'aleyhi ve sellem kılıç kuşanmazlar idi. Tevekkül dahı esbâb ile maḳbûl idügi ma'lûm erbâb-ı ma'kûl ü menḳûldür.

[Nazm:]

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Resm-i tevekkül bu durur şubḥ u şâm

Eyleyesin sa'yi ḥuşûl-i merâm

[258^a] Kılmayasın maḥlûba sa'yüñ sebep

Eyleyesin feyzi Ḥudâ'dan ṭaleb

İşte budur resm-i tevekkül hemân

Ol bu ṭarîḳ ile tevekkül-künân

Bir niçe nâdân-ı beṭâlet-nişân

⁹⁷⁴ Anlamı: "Benim yüzümü doğru hilkat üzere yaratıp onu güzel edene, beni müsliminden eden Allah'a hamd ve şükr ederim."

⁹⁷⁵ Anlamı. "Allah'ım, ben her türlü onun hayrını senden dilerim ve her türlü onun şerrinden sana sığınırım."

⁹⁷⁶ Anlamı: "Reddettiğini kimse geriye alamaz."

⁹⁷⁷ Nisa, 4/71: "Tedbirinizi alın."

Maṭlabına sa‘y idemezler hemān

Līk su‘al olsa giçer dā‘imā

Her biri bir merd-i tevekkül-nümā

ALTINCI KİTÂB

Tertîbî'l-evrād fi'l-evḳāt

Hamd ve minnet Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet’e sezâdur ki taht-ı nişânân ḥarîm-i celal-i şadr-ı güzînân sezâ-yı kemāl, memleket-ârâ-yı diyâr-ı hüner, vâkıf-ı esrar-ı kazâ vü kader olan zümre-i mürselîn ve enbiyâya Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ’yı hâtim kılup ‘ämme-i şekāleyne beşîr ve nezîr ve cümle-i kâ’inâta rahmet takdîr idüp envâ‘-ı luṭf ve in‘âm ile tehbiye-i dârü’s-selâm kılup taltîf ve tebşîr itdi.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Ḥâtîme-i ḥabl-ı rusûl Muştafâ

Bedreḳa-i kâfile-i enbiyâ

Ġarra-fürûz-ı seḫer-i enbiyâ

Meş‘ale-süzân-ı şeb-i evliyâ

Serv-i ser-efrâz-ı çemen-zâr-ı dîn

Reng-i rez-i gönçe-i bâg-ı yakîn

Neşr: Ve ol aşḫâb-ı Ḥazret-i Risâlet-Penâh’ı hādî-i dîn-i metîn ve nücûm-ı hidayet-âyîn, sipihr-i şürû‘-ı metîn itmişdür.

‘Arabî:

عليه سلام الله ما لاح بارق

[258^b] وما هتفت ورق وما هطلت سحب

وعم جميع الأل والصحب كلهم

سلام ففهم دائما وجب الحب⁹⁷⁸

[Neşr:] Zümre-i aşhâb-ı kibâr ‘ibâdet-i Hâzret-i Mülk-i müte‘âlde 979“بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ” ictihâd idüp tebyîn-i minhâc-ı sedâd ve tafdîl-i tarîk-i reşâd kılup Hâzret-i Hâlıkı’s-semâi ve’l-arz besîṭ-i bisâṭ ḡabrâ-yı bi’t-ṭavîl ve’l-‘arz ‘ibâdete câ-yı karar halk itmeyüp dünyâyı menâzil ve rub‘-ı meskûnı merâhil itdügini beyân itmişlerdür. Menâzilde taḥşîl-i zâd idüp ‘uqbâ-ı mehâlikden ihtirâz ile taḥkîk ideler ki mişâl-i mihr-i münîr sipihr-i çarḥ-ı berîn ‘ömr-i nâzenîn bu menâzilde seyrân ider. Evvel menzil-i mehd-i aḥz menzil-i laḥd olup vaṭân ya ravza-i cinân veyâ derekât-ı nîrândur. ‘Ömr-i mesâfe-i sefere teşbîh ve sinîn ve a‘vâm-ı merâhil maḳâmına tenzîl olunup şehvâr-ı ferâsiḥ ve eyyâm-ı meyiller ve enfâs-ı ḥaṭavât ve beḍâ‘at-i ṭâ‘ât ve ru’s-ı emvâl ve evḳât ve aḡrâz-ı nefsanîyye ve shehevât-ı kıṭâ‘-ı tarîk ü renc ve fâ‘ide-i dârü’s-selâmda olan mülk-i [259^a] kebîr ve mâ‘ide-i emâde olmağile likâullâhdur. Ve ḥüsrânı inkâl ve selâsil ü iḡlâl ve ‘azâb-ı elîm ve derekât-ı caḥîmde ba‘d-ı Raḥmân ile temşîl itmişler. İmdi ‘âkil-i zamân teneffüsde ḡâfil olmayup her nefs-i beşer ṭâ‘ât-i ḥaḳda güzâr itmek gerekdür.

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Mâḥaşal ol fikre bulup dest-res

‘Âkil iseñ ḡafleti ḳo her nefes

Şarf kılup fikrine ‘adâtuñı

Münḥaşır it zikrine evḳātuñı

⁹⁷⁸ Anlamı: “Şimşek çaktıkça Allah’ın selamı onun üzerine olsun. Yaprak düştükçe, yağmur yağdıkça onun bütün âl ve ashabına da selam olsun. Onlara daima selam olsun. Onlara sevgi vacip oldu.”

⁹⁷⁹ Ali İmran, 3/41’den nakıs iktibasır: “Zekerîyya: Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alâmet, insanlara, üç gün, işareten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”

Neşr: ‘Ömr-i tavîl ile behre-dâr olursuñ. Zihî sa‘âdet ki tavîl-i bekâ ile nâ‘il-i a‘mâl-i şâlihâ olmağile mazhar feyz-i Rabb-i lem-yezâl olup yevm-i tegâbünde mağbûn olmayup envâ‘-ı sürûr ve şafâlara mağrûn olasin şafâ ve sa‘âdet esbâbını recâ ve hasret ve nedâmet-i levâzımından ibâ idüp mevfuğ min ‘indillâh olanlar sa‘y ve ihtimâm ile melâz-ı nefis-i le‘îmi bi’l-küllîye terk idüp baqiyye-i ‘ömrüñ sinîn ve eyyâmını ganimet ‘add idüp bi-ğasb-i tekrârü’l-evkât ve zâ‘if-i evrâdı tertîb itmişler ki taleb-i teğarrüb melik-i cibâr içün leyl ü nehârı ihyâ [259^b] ideler.

Meşnevî:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Şem‘ gibi şubha degin ol sîne-süz
Mürde-şifâ niçe yidüñ h^vâb-ı rûz

Mihnet-i h^vâb âdemi bîmâr ider
Şihhat uman kendini bîdâr ider

‘Ömrüñ idüp şarf-ı reh-i mâsivâ
Nısfını da h^vâb ile kılduñ hebâ

[**Neşr:**] İmdi tertîb-i evrâd mühimmât-ı ‘ilm tarîk-i aḥretten olmağın tafşîl ü beyâna muhtâc olup iki bâb üzre tahrîr olındı.

El-Bâb-ı Evvel

Leyl ü ve’n-nehârda vârid olan evrâduñ tertîb ve fazîletini beyân ve iş‘âr ider. Nûr-ı başîretle nâzır-ı aḥvâl olan ehl-i hâle nümâyândur ki nâr-ı caḥîmden necât liḳâullâh ile ḥâşıl olup ḡayr ile çâre maḥaldür. Liḳâullâhuñ tarîk-i ‘abd-i zelîl-i miḥballâhı ‘ârifâ billâh dâr-ı fenâdan nüzhet-i serâ-yı bekâyâ intikâldür. İmdi muḥabbet ü ins ü ‘irfân devâm-ı fikr-i maḥbûb ve muvâzebet zikr-i maṭlûb ile olup şifât u ef‘âl-i mülk-i müte‘âlde tefekkür idüp

Naẓm-ı ‘Arabî:

همه عالم ضياء نور الله

Neşr: Diyüp Hâzret-i Rabb-i müste‘andan ğayrı bî-terk [260^a] ile dünyāya vedā‘ ve şehvāt-ı lezā’iz-i nef sāniyyeden bi’l-küllîyye ferāğ itmek ile hāşıl ve nümāyān olur.

Kıt‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Qādir iseñ ‘ādet idüp vahdeti

Ehl-i cihān ile kesüp ülfeti

Dehr-i denī reh-zen-i seyyāredür

Meyl idenüñ hātırı şad-pāredür

Neşr: Māsivādan inkıṭā‘-ı sâ‘āt-i leyl ü nehārı merāsım-i ‘ubūdiyyet olan ve zāif-i ezkār isti‘āb itmekle hāşıl olur. Lākin muḳaddım-i kitābda mezkūr olan ‘uḳubāt-ı ‘avārız ve ‘avāyıḳdan sāmiyyet ve melāl-i ‘ibādet nemaṭ-ı vāḥid üzre olmağla insāni-i ‘āyık olup zıkr-i mülk-i müte‘alde insāna ebrāş melāl ider. Ammā her vaḳıtde bir vird ğayr-ı mükerrer dilde şükr-i zıkr-i Rabb-i Kerīm ile mükerrer olsa keder-i kird-i melāl, āyīne-i ḳalb-i sālike renk ve jeng virmeyp hoş hāl olup bir zıkrden bir zıkre intikāl itmekle lezzet ve rağbet-i zıkr-i Rabb-i ‘İzzet hāşıl ve āşār-ı rağbet-i ezkār-ı ḥabāb-ı perverdigāre vāşıl olup mevāzıbatda müdāyim-i ‘ubūdiyyetde muḳīm olmağla [260^b] zıkr ile kerīm evḳātuñi ihāṭa ve ḳalbüñi cānib-i Ḥakk’a imāle idüp nef-i ḥabāse mecāl ḥareket-i maḥāl ola. Zīrā nef-i bed-fermā-yı evḳatı tedbīr it. Umūr-ı dünyeviyyeye şarf itmekle icrā-yı merāsım-i ṭā‘āt ve levāzım-ı ‘ibādātde ĩrāş-ı kesel ider. Ey mürīd-i sālik-i ṭarīḳat ve ey mālīk-i memālīk-i ḥaḳīḳat!

Kıt‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Şām u seḥer şarf idüp evḳātuñı

Tāb ile sen himmet idüp zātuñı

⁹⁸⁰ Anlamı: “Onu tefekkür Allah’ın parlak nurlarının alemi ve varlık cübbesinin içerisinde onun zatından başka hiçbir şey yoktur.”

ve tahmîd olduğı⁹⁸⁵ "فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ" ile şābitdür. Münāsib olan budur ki ḥʿab-ı ğafletden bīdār olduĝda zıkr-i Girdgār ile ibtidā idüp "El-ḥamdülillāhi'l-lezī aḥyānā ba'dehū mā emānete ve ileyhi'n-nüṣūr."⁹⁸⁶ du'āsın itmām itmek gerekdür ki bālā-yı Kitāb-ı Da'avāt'da beyān olunmuşdur. Ve Kitāb-ı Da'avāt'da beyān olunan istikāze-i müte'allak ibāt-ı kırā'at olunmak gerekdür. Ve du'āyı okurken libāsı setr-i 'avret ve zarar-ı bürüdet ve ḥarāretten şıyānet ve 'ibādete takvīyet niyete giymek gerekdür. Ve şabāḥ namāzını edā itdükden soñra ṭulū'-ı şemse dek muşallāda cālīsā tevḥīd itmek gerekdür. Niteki ḥadīs-i i şerīfde⁹⁸⁷ "لأن أقعد في مجلسي أذكر الله تعالى فيه من صلاة الغداة إلى طلوع الشمس أحب إلي من أن أعتق" 987" أربع رقاب" buyurulmuşdur. Ḥazret-i Risālet-Penāh'dan Ḥazret-i Ḥasan rivāyet ile naql olunur ki Ḥazret-i Rasūlullāh ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem Cenāb-ı 'İzzet'den naql ider⁹⁸⁸ "يا ابن آدم اذكرني بعد صلاة الفجر ساعة وبعد صلاة العصر ساعة أكفك ما بينهما" [262a] ya'nī "Yā ādemoĝlu, şalāt-ı fecrden soñra ve şalāt-ı 'aşrdan soñra bir sâ'at beni zıkr eyleriseñ mābeynlerinde olanlardan saña kifāyet iderem." dimekdür. Bu fazīlet-i bāhire ma'lūm olıcaĝ bu evḳāt-ı mübāreke de zıkr-i Ḥudā vird-i zebānuñ olmak gerekdür.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

İdüp temcīd ü tehlīl ile tevḥīd

Göñülden zıkrını vird-i zebān it

Göñüldür dīne tevḥīdi devādur

Derūnuñda Ḥudā zıkrın 'ayān it

⁹⁸⁵ Rum, 30/17: "Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın)."

⁹⁸⁶ Anlamı: "Bizi ölü gibi uyuttuktan sonra uyandıran Allah'a hamedederiz."

⁹⁸⁷ Anlamı: "Allah'ı zikretmek için sabah namazından güneş doğuncaya kadar kendi meclisimde oturmaklığım bence dört köleyi azad etmekten daha ziyade sevgilidir." Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 3/474, no: 15899.

⁹⁸⁸ Müttakî el-Hindî, **Kenzu'l-Ummâl**, 1/420, no: 1791.

Kırā'at zikr ü tesbîh ü tefekkür

Şi'âr olsun derûnuñda nihân it

Neşr: Ve bu mahle münāsib olan ed'ie Kitāb-ı Da'avāt'da mezkûredür. Şalâtdan fâriğ olıcağ. "Allāhümme şalli 'alā Muḥammedⁱⁿ ve 'alā āli Muḥammedⁱⁿ. Allāhümme ente's-selāmü ve minke's-selāmü ve ileyke ye'ūdū's-selāmü hey'yin^{en} Rabbenā bi's-selāmü ve edhılñā dāre's-selāmi tebārakte yā Ze'l-Celāli ve'l-İkrām." diyüp Ḥazret-i Rasûl şallallāhu 'aleyhi ve sellem iftitah itdüğü du'ā ile deycür-ı revāḥa nūr-ı mişbāḥ olmak gerekdür. Du'ā budur: "Sübhāne Rabbiye'l-'aliyye'l-a'le'l-vehhāb. Lā ilāhe illallāhu vaḥdehū lā şerīke lehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-ḥamdü yuḥyî ve yümîtü ve hüve Ḥayy^{im} lā yemûtü biyedihi'l-ḥayr ve hüve 'alā külli şeyⁱⁿ kadîr. Lā ilāhe illallāhu [262^b] ehlü'n-ni'meti ve'l-fazli ve's-senā'i'l-ḥaseni. Lā ilāhe illallāhu lā na'budü illā iyyāhu muḥlişine lehü'd-dīne velew kerihel-kāfirüne." Ve mübte'āt-i 'aşera ki sūre-i Fātiḥa ve Mu'avvezeteyn ve sūre-i İhlāş ve ⁹⁸⁹"قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ" ve Āyete'l-Kürsî ve "Sübhānallāhi ve'l-ḥamdülillāhi ve lā ilāhe illallāhu vallāhu ekber." Ve şalāt-ı şerīfe ve istiğfār ba'dehū yedi kerre "Allāhümmeḥḥal bî ve bihim 'ācilen^{en} ve ācilen^{en} fi'd-dīni ve'd-dünyā ve'l-āḥireti mā ente lehü ehlihü ve lā tef'alü binā mā naḥnü ehlihü inneke ġafūru'r-raḥīm." dimekdür.

Ve istiğfârı kendi nefsi için ve mü'minîn için itmek gerekdür. İbrahim Teymî Ḥazretlerine Ḥazret-i Hızır 'aleyhi's-selām ihdā itmişdür. Her birini yedişer kerre okumak evlā ve fazīlet bi-nihāyesi olduğı hüveydādur, diyü şāḥib-i İḥyā taḥrîr ider ve her virdde tefekkür idüp nefsi muḥāsebeye çekmege himmet itmek gerekdür. Zîrā tefekkür miftāḥ-ı ma'rifetdür.

Ve 'ibādetden 'ā'ika olan umûrı şarf itmege 'ināyet gerekdür. İnşā'allāh Kitāb-ı Tefekkür'de beyān olunur. [263^a] Vird-i şānî ṭulū'-ı şemsden zaḥve-i nehār mā-beyninde sā'āt-i nehārı on iki sā'at farz itdükde üç sā'at mürûrı vaḳt-i işrākdür. Bu vaḳitde dört rek'at veyā altı rek'at veyā sekiz rek'at namāz kılmak müsteḥabdur. Bu vaḳitde münāsib olan ed'ieyi kırā'at idüp Rabb-i 'İzzet cānibine teveccüh-i tām ile tazarru' ve ibtihāl itmek gerekdür. Vird-i

⁹⁸⁹ Kafirun, 109/1: "(Resûlüm!) De ki: Ey kâfirler!"

sālis evvel nehārdan üçüncü sâ'at geçdükde zevāl-i şemse varınca olan vakıtdür. Ve ba'de'z-zaḥī kaylûle müsteḥabdur. Zîrâ bu vakit nevm-i kıyām leyle-i bâdî olur. Bu vakitte şalât ve ezkâra müdâvemet itmek gerekdür. Ve illâ nevme iştiğāl evlâdur. Zîrâ şamt selâmetdür.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

‘Âkil iseñ şamt u sükût üzre ol
Zühd ü şalâh olmayıcağ saña yâr

Şakla dilüñ eyle hevâdan emîn
Müşkil olur rûz u cezâ kâr u bâr

Neşr: Vird-i râbî zevāl-i şemsden sonra mü'ezzin ezân virüp ikâmete dek olan vakıtdür ki iḫşar-ı evraddur. Bu vakitte ikâmet oluncaya dek dört rek'at namâz kılmak efḍaldür. Bu ki [263^b] âyet-i 'azîme ve ḥîn-i tazhurunda işâret vardır, diyü şâhib-i *İhyâ* nakl idüp bu şalâtuñ sevâbı ḥadden birün ve dâ'ireden efzündür, diyü taḥrîr ider. Vird-i ḥâmis şalât-ı zuhr edâsından sonra vakt-i 'aşrda varınca olan vakıtdür. Bu vakitte mescid içre şalât-ı 'aşra muntazıra vukûf ve lillâhi 'ukûf sünnet-i selef-i şâlihîndür. Vird-i sâdis vakt-i 'aşr dâhil olduğda bir vakt dahı dâhil olur. Bu vakitte dört rek'at sünnet-i 'aşrdan ğayrı nevâfil yokdur. Bu vakitte ezkâr veyâḥûd kırâ'at-i Qur'ân-ı 'Azîm'e müdâvemet münâsibdür. Yedinci vird şems-i münevver yüzi muşfir olup ğurûba qarîb olduğ vakıtdür. ⁹⁹⁰“فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ” âyet-i kerîmesinde bu vakte işâret vardır, diyü şâhib-i *İhyâ* taḥrîr ider. Bu vakitte istiğfâr ve ed'îye-i me'sûre ve ezkâre meşğûl olmak münâsibdür. İstiğfâr Qur'ân-ı 'Azîm'de olan âyet-i kerîme ile olunsa evcedür, diyü şâhib-i *İhyâ*

⁹⁹⁰ Rum, 30/17: “Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın).”

beyân ider. Meşelâ ⁹⁹¹ “رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ” [264a] ⁹⁹² “فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ” gibi. Bu vakit zâ’il ve vakt-i mağrîbe dâhil olduğda ey mürîd, cā-yı tefekkürdür ki tarîkden bir mer hale münakkiğ oldu. Bu günün dünkü günden nikter ise sa’adet ve devlet saña maḳrûn, eger müsâvî ise maḡbûn, eger bu günün dünkü günden şerr ise mel’ûn olmak mukarrerdür.

[Nazm:]

[Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün]

Râh-ı hülûş içre tenün ḥâk kıl

Tiğ-i fenâ ile tenün çâk kıl

Şâm u seher şükri idüp ber-ḳarâr

Olmayasın ni‘metine Ḥaḳ güzâr

Nesr: ⁹⁹³ “لا بورك لي في يوم لا أزداد فيه خيراً” hadîs-i şahîhdür. Hayruñ olmayan gün mübârek olmayacak ‘inâyet-i Ḥaḳ tebârik nice melḥûz olur. Eger nefsün ḥayra sâ’î ve ṭâ‘at-i Rabbü’l-‘izzeti râ’i olup cürm ü günâhda mübâ‘ade iderse tevfiḳ-i Ḥaḳ saña müsâ‘ade itmiş olur. Şükr ü ḥamde taḳşîr eyleme. Eger nehâra ḳuşûr şâdır olduysa leylen tedârikinde ihmâm idüp taht u sa’ikde olan mertebe-i küşûş eyle ki ma’dûz olasın. ⁹⁹⁴ [264b] “إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ” Ve şihḥat-i cism ki ve beḳâ-yı ‘ömr ki şükr ile zâd-ı âḥiret îcâb itmege vesîle ve teḳarrüb-i İlâhî’ye zerî‘adur.

Nazm:

[Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün]

⁹⁹¹ Müminun, 23/118’den nakıs iktibastır: “De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.”

⁹⁹² Araf, 7/155’ten nakıs iktibastır: “Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: «Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin!”

⁹⁹³ Taberânî, **Mu‘cemü’l-Evsat**, 6/367, no: 6636.

⁹⁹⁴ Hud, 11/114114’ten nakıs iktibastır: “Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”

Şükr ki dārā-yı sipihr-i kühen
Virdi saña kudret-i nazm-ı sühan

Kuvvet-i nuṭkıyle idüp behre-mend
Cins-i behāyimden idüp ser-bülend

Saňa revā mı bu iken mācerā
Kılmayasın virdüñi zıkr-i Hudā

Bāb-ı Sānī

Evrād-ı leyl beş kısım idüğü taḳdīm itmişdür. Vird-i evvel şafaḳ-ı ‘ināyet olduğda bu virdüñ vaḳti şalāt-ı ‘işā dāhil olıcaḳ zamāndur. Şalāt bu zamānda fazīlet ile meşhūn ve rütbe-i ḳabūle maḳrūn olur. Leylūñ evvel sā‘ati olup ⁹⁹⁵“ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيَلًا ” āyet-i kerīmesinde bu āyet-i şerīfūñ fazīletine işāret olunmuşdur. ⁹⁹⁶“ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ ” āyet-i kerīmesinden daḳı murād bu vaḳitde olan şalātdur, diyü şāḥīb-i *İlḥyā* iş‘āret idüp esānid-i şāḥīḥa ile naḳl ider ki Ḥazret-i Rasūlullāh’a bu āyet-i kerīme sū‘al olunduḳda beyne’l-‘işā’ın olan şalātdur, diyü cevāb virmişlerdür. Tafşīli bāb-ı sānīde beyān olunur. [265^a] Vird-i evvel ḳabl-i duḥūl vaḳt-i ‘işā aḥşam namāzından soñra bi-ḡayr-ı ḥaylūlete’l-kelām niyyet-i şādıḳa ile dört rek‘at namāz ḳılmaḳdur. Ve münāsib olan du‘ā-yı cānib-i Ḳāḍiye’l-Ḥācāt idüp vird-i sāniyeye muntazır olmaḳdur. Vird-i sānī duḥūl-i ‘işā ile dāhil olur. Ḥadd-i nevme varınca vaḳtidür ki evvel istiḥkām-ı zūlāmdur. Ḥazret-i Zū’l-Celalü ve’l-İkram ⁹⁹⁷“ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ ” āyet-i kerīmesiyle bu vaḳti i‘rāz ve i‘zām itmişdür. Bu virdde iki emr-i ri‘āyet itmek gerekdür. Evvel farz-ı ‘işādan mā‘adā on rek‘at namāz ḳılub evvel çāre sāze ‘arz u tazarru‘ ve niyāz itmek gerekdür.

Nazm:

⁹⁹⁵ Müzzemmil, 73/6: “Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraata daha elverişlidir.”

⁹⁹⁶ Secde, 32/16: “Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”

⁹⁹⁷ İsrā, 17/78: “Gecenin karanlığı bastırınca kadar.”

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Sîneñi bir sūz ü güdāz eyleyesin

İşigine ‘arz-ı niyāz eyleyesin

Rüşen idüp şem‘ gibi rikḳatün

Derd ile yansuñ dilesuñ ḥācetün

Bunca ma‘āşīye giriftār iken

Kūh-şifāṭ ma‘şiyetün var iken

Her ne ise ḥācetün eyler ḳabūl

Redd idüben ḳalbüñi ḳılmaz melūl

Neṣr: Farz-ı ‘iṣā-ı evvel iḥyā limā beyne’l-ezānīn, diyü nāfile niyyet idüp dört rek‘at namāz ḳılub ve iki rek‘at sūnnet niyyetiyle ve dört rek‘at nāfile niyyetiyle ba‘dehū [265^b] farzū’l-‘iṣā edā itmek gerekdür. Ve ba‘dehū vitr-i vācib ile itmām ṣalāt-ı vācibdür. Şāniyen sūre-i Ḳur’āniye’den sūre-i Mülk ile ⁹⁹⁸“ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ” sūresini ḳırā‘at itmek gerekdür. Vird-i ṣāliṣ vaḳt-i nevmdür. Zīrā edeb üzre olub taḳviyet-i ‘ibādet niyyetine olursa ‘ibādetden ‘add olunur. Zākiran Allāh ṭahāret-i kāmile üzre nā’im olsa muṣallī kitābet olunur.

Ve ḥīn-i nevmde Allāhu Te‘ālā’yı zıkr itse bir melek anuñçün istiḡfār ider, diyü mervīdür. ‘Abd-i muvaḥḥid ṭahāret üzre nā’im olsa rūḥ-ı pür-fütūḥı ‘arşa ‘urūc itdügi taḳdīrce ‘ulemā ve erbāb-ı ḳulūb şāfiye-i ervācı ne mertebeye vāşıl olacaḳları ma‘lūmdur. ⁹⁹⁹“ نوم العالم عبادة ونفسه تسبيح ” ḥadīs-i şerīfi faẓilet-i nevm-i ‘ālimde delīldür. Ḥāzret-i Ebī Mūsā, tamām-ı leyl ḳıyām iderem. Ve Ḥāzret-i Mu‘āz, ba‘zı leyli ḳā’im olub ba‘dehū nā’im olurum ammā ḥālet-i nevmimde ve ḥālet-i ḳıyāmımda ihtisāb iderem, diyü Ḥāzret-i Risālet-Penāh’uñ rikāb-ı gerdūn-penāhına ‘arz olunduḳda Ḥāzret-i Rasūlullāh [266^a]

⁹⁹⁸ Ala, 87/1: “Rabbinin adını tesbih (ve takdis) et!”

⁹⁹⁹ Anlamı: “Alimin uykusu ibadet ve nefesi tesbihtir.” Müttakī el-Hindī, **Kenzu’l-Ummāl**, 7/651, no: 20743.

şallallāhu ‘aleyhi ve sellem, Ebī Mūsā radıyallāhu ‘anh Hâzretlerine hitâben
1000“ معاذ افقه منك ” buyurmuşlardır. Bu ma’nâdan ihtisâben gâh nevm ve gâh
kıyâm maqbûl-i Seyyidü’l-Enâm idügi ma’lûm olur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Böyle iken lâzım olan saña sen
Hvâbuña ğafleti kılduñ vağan

Beste kılub her gice bî-irtiyâb
Rûzine-i dîdeñi mismâr-ı hvâb

Şubha degin ğafleti kı eyle âh
Râh-ı ‘ibâdetde var ol hâk-i râh

Neşr: Âdâb-ı nevmi on veche tevzi‘ idüp bâb-ı ‘ubûdiyyeti tevsî‘ itmişlerdür.
Evvelen şahâret ü misvâk üzre şevâk olan maḥâlde beytütet itmekdür.

إذا نام العبد على طهارة عرج بروحه إلى العرش فكانت رؤياه صادقة وإن لم ينم على طهارة قصرته روحه عن 1001

إذنا نام العبد على طهارة عرج بروحه إلى العرش فكانت رؤياه صادقة وإن لم ينم على طهارة قصرته روحه عن 1001
“ البلوغ فتلك المنامات أضغاث أحلام لا تصدق
i zâhire ve nezâfet-i bātına üzre ‘abd-i mü’min nâ’im olsa semāya rûḥ-ı sa’âdet
intimâsı ‘urûc idüp gördügi rü’yâ şâdıka olur. ‘Aksi olıcaḳ rü’yâsı iştiğâs u
aḥlâm kıabilinden olur, diyü [266b] el-‘ilmü ve’l-ifhâmü taşdıḳ itmek gerekdür,
dimekdür. Şāniyen âbdest niyyetine âb-ı ihzâr ve icrâ-yı sünnet-i Seyyidü’l-
Ebrâr niyyetine misvâk-ı mehiyye idüp ‘inde’t-teyaḳḳuz ‘ibâdet itmek
niyyetine nâ’im olmaḳ gerekdür. Esānid-i şaḥîḥa ile naḳl olunur ki 1002” من أتى

“فراشه وهو ينوي أن يقوم يصلي من الليل فغلبته عيناه حتى يصبح كتب له ما نوى وكان نومه صدقة من الله عليه
ma’nâ-yı ḥadîş bir kimesne gice ile ḳalḳub namâz kılmâḳ niyyetine yatmaḡa
mübâşeret itdükde dîde-i sa’âdet-resîdeleri nevm ile âlûde olup şabâḥ bedîd

1000 Anlamı: “Muaz senden daha fakihtir.”

1001 Mirkatü’l-Mefâtiḥ, 3/272.

1002 İbn Mâce, **Sünen**, İkametu’s-Salat, 177, no: 1344.

oluncaya dek nevmnden kā'im olmasa Hāzret-i Hāḳ Celle ve 'Alā niyyet-i ḥasenesini kütüb ide ve iḥsān itdügi nevm şıdk-ı ilāhiyye ola, dimekdür. Ey mürīd! Şalāt-ı leyl-i ziyā nehār oldugı āşikār iken ğaflet-i şī'ār olmağı ihtiyār itmek bed-kārlıkdur.

Beyt:

از نماز شب است و ناله سوز

بجست روی ادمی درروز¹⁰⁰³

Neşr: Şālişen evvelen vaşıyyet itmediyse 'inde'l-nevm vaşıyyet itmek gerekdür. Zīrā mevt füc'eten ihtimāldür. Vaşıyyetsiz mevt [267^a] ise mezmūm-ı erbāb-ı 'ulūmdur. Zīrā bi-ğayrı vaşıyyete vefāt idene berzāḥda tekellüm itmege ruḥşat virilmez. Hāḳ Sübhānehu ve Te'ālā cümlemizi mevt-i füc'eden meşūn idüp sâ'at ü evkâtimizi tã'ate meşrūf ve maḳrūn ide. Rābi'an nevmnden bīdār olduḳda falan zenbe irtikāb ve falan kimesneye ızrār ideyüm dimeyüp cemī' zünūbe tevbe ve istiğfār itmek gerekdür.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Ey elem-i ğaflet ile bir de hūş

Mürde gibi ḥaste dil ü beste-gūş

Niçe yedūñ böyle geçe rūzgār

'Aḳluñı cem' eyle olup hūş-yār

Neşr: Zīrā¹⁰⁰⁴ "من أوى إلى فراشه لا ينوي ظلم أحد ولا يحقد على أحد غفر له ما اجترم" ḥadīs-i şerīfi mūcibince sa'ādet-i 'aẓīmdür ki kimseye zūlm ve ḥased ve zünub ve hıḳd itmemek üzre nevmleistirāḥat itdükde itdügin cürm mağfūr ola. Hāmisen peter-i zībā ve ḳaṭn ile memlū-ı fūrūş-ı a'lāda yatmamaḳ gerekdür. Ehl-i suffe raḍıyallāhu Te'ālā 'aleyhim ecma'in basīṭ-i arzda bi-ğayrı ḥācer beytütet

¹⁰⁰³ Anlamı: "İnsanın gündüz yüzündeki nuru, gece namazı ve gece yakarışları ve inleyişlerindendir."

¹⁰⁰⁴ Irākī, **Muğnī 'an Hamli'l-Esfār**, 1/326, no: 1226.

iderler idi. “*Ḥalaḫnā minhā ve ileyhā neruddü.*” dirler idi. Ya’nî “Ḥazret-i Ḥallāk bizi ḥākden [267^b] ḥalk idüp yine ḥāke ircā’ ider.” diyüp istināse çalışurlar idi.

Meşnevî:

[*Mefā’ilün mefā’ilün fe’ülün*]

Efendüñ gıce gündüz dā’im iken

Kemāl-i luṭfı ile ḳā’im iken

Düşer mi ḥvāb-ı ḡafletde yatasın

Ḳalıñ döşek içinde uyuyasın

Ḳanı ḡayret ḳanı nāmus ile ‘ār

Seni beyhūde ḥalk itmedi Ğaffār

Neşr: Sādisan nevm ḡalib olmayınca tekellüf ile nevmi ṭalib olmamak gerekdür. İllā meger ki cevfi leylde şalāte ḳalkmak niyyetine olā. Sābi’an ḳibleye müstakbelen sağ tarafına yatmak gerekdür. Şāminen ‘inde’n-nevm Āyete’l-Kürsī ve āḫir sūre-i Baḳara okumak münāsibdür ve sūre-i Kehf’üñ ‘aşr-ı evvel ve ‘aşr-ı āḫirini ḳırā’at itmek nevmden intibāha sebep itdüğü bi-ıştiyāhdur. Tāsi’an nevmden ba’s ü mevte istidlāl itmek gerekdür. Zīrā mevte şek iderseñ uyumamaḡa iḳdām eyleseñ ḥāl-i müttazıḡ olur. Zīrā nevm itmemeḡe ḳādir degilsen ve uyḡudan bīdār olsañ daḡı ḳalkmamaḡa ḳādir degilsen ba’iş ve neşr ve mevt-i bi-ḡayrı böyledür. ‘Āşiran meh-mā-emken ‘inde’n-nevm ve’l-yaḳīz tevḥīd ile raṭbı’l-beyān ve ‘adabü’l-lisān [268^a] gerekdür. Ḥazret-i Rasūlullāh ‘inde’n-nevm “*Lā ilāhe ilallāhu’l-vāḥidü’l-ḳaḫḫār. Rabbi’s-semāvāti ve’l-arṣı ve mā beynehüma’l-‘azīzü’l-ḡaffār.*” diyü buyurmuşlar imiş. Ve meh-mā-emken zıkrullāh iderken nevm itmek gerekdür. Ve bīdār olduğda “*El-ḡamdülillāhi’l-lezī aḡyānā ba’de mā emātenā ve ileyhi’n-nüṣūr.*”¹⁰⁰⁵ diyü ḡamd ü ḡenā ide.

El-Virdi’r-Rabi’

¹⁰⁰⁵ Anlamı: “Ḥamd olsun o Allah’a ki öldürdükten sonra bizi diriltti. Öldükten sonra diriliş ve dönüş ancak onadır.”

Nısf-ı evvel leyli mürûr itdükde leylüñ südüsü kâldukda dâhil olan vakıtdür ki teheccüd namâzınıñ zamânı ve tazarru‘ ve zârî-i evânîdür. Bu bir zamândur ki ekşer-i ‘uyûn-ı nâ’ime olup sîne ve nevmden ‘âlî olan zât nazâr-ı kudretiyle nâzır olur. Bu zamânda muhabbet-i ‘arş-ı Raḥmân ve cennet ü ‘Adn’dan nesîm-i luṭf u iḥsân münteşîr ve ‘ayn-ı raḥmet-i ‘inâyet-i Ḥaḳḳ’a semâ-i dünyâ müntazîr olur.

Kıta:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Her ki bu dem zinde vü bîdâr olur
Raḥmet-i Mevlâ’ya sezâ-vâr olur

Lîk olan beste-i zencîr-i ḥvâb

Kendin o raḥmetden ider bî-nîşâb

Neşr: Ey mürîd-i ‘izzet-i rasîd! Bu zamân-ı sa‘îdi fırsat bilüp Cenâb-ı Rabb-i ‘İzzet’e tazarru‘ ve niyâz ve sûz u küdâr eyle ki zünûb u eşâm mağfireti mülki’l-‘allâm ile mahv ola.

Nazm: [268^b]

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Niçe yedüñ püster-i ğafletde ḥvâb
Feyz-i şeherden ola göz behre-yâb

Mürde gibi niçe yedüñ ḥvâb-ı rûz

Mühr-i dilüñ olmaya ‘âlem fûrûz

Ḥvâb-ı şehir bâ‘iş-i mekteb durur

Mûcib-i şad derd ü meşakḳat durur

Neşr: Ḥazret-i Dâvûd Ḥallâḳ-ı lâ-yezâle efḍal-i eczâ-i leylden su‘âl itdükde “Vaşat-ı leyldür.” diyü cevâb buyruldu, diyü İḥyâu ‘Ulûm’da taḥrîr olunmuşdur. Nısf-ı leyilde bîdâr olduğda istikâze münâsib ed‘iye-yi tezkâr idüp müstakbelen ile’l-ḳible “Allāhu ekber kebîr^{an} ve’l-ḥamdülillāhi ḥamd^{en} keşîr^{an} ve sübhānallāhi bükrat^{en} ve aşîl^{en}.” diyüp on kerre “El-ḥamdülillāh” ve on kerre

“Lā ilāhe illallāhu” bir kerre “Allāhu ekber zū’l-meleki ve’l-melekūti ve’l-ceberūti ve’l-kibriyāi ve’l-celāli ve’l-ḳudreti.” demek mūcib-i sevāb idūgi Ḥāzret-i Risālet-Penāh’dan İhyāu ‘Ulūm’da menḳūldür. Ve bu du‘ā-yı ‘atiyye’z-zikri ḳırā’at daḡı mervīdür. “Allāhümme leke’l-ḡamdü ente nūru’s-semāvāti ve’l-‘arz.” Vird-i ḡāmis sūdüs-i āḡir-i leyl ki vaḡt-i seḡerdür. Ve maḡharı ¹⁰⁰⁶ “وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَعْفِرُونَ” dur. Bu vaḡt-i laṡıfde melā’ike-i kirām ki müvekkelīndür munḡarīf [269a] olup nehāre ma’mūr olan melā’ik istiḡbāl idüp maḡfiret-i zūl-celāl ‘abd-i müstaḡfire iḡbāl ider. Bu vaḡtinde kelime-i ḡeḡādeti ekḡer idüp ‘indallāhi’l-mülki’l-ḡaffār vedī‘at idüp ḡīn-i mevtde iḡsān olunmasını recā itmek gereḡdür. “Allāhümme ene eḡhedü bimā ḡehidallāhu bihi li-nefsihī ve ḡehide melā’iketühü ve ulü’l-‘ilmi min ḡalkihī ve’stevede’a ileyhi ḡāzihi’ḡ-ḡeḡādete ve ḡiye lī vedī‘atūn ‘indehü ve risāletūn ḡafizahā ḡattā yeteveffānī ‘aleyhā. Allāhümme’ḡtuṡ ‘annī bihā vizran ve’c‘allī bihā ‘indeke zūhran va’ḡfeḡhā ‘aleyye ve teveffenī ‘aleyhā ḡatte elḡāke bihā ḡayra mütebeddilⁱⁿ tebdil^{en}.” diyü du‘ā itmek gereḡdür. Ey mürīd-i ‘ālī! Himmet-i ‘ibādeti lāzım olan bedel ḡudret idüp ‘alā vechi’t-tertīb evrād-ı ri‘āyet ve ḡuḡūḡ-ı raḡsiyyeti ḡıyānet itmekdür.

Ḳıṡ‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā’ilün]

Ḥayf-ı berān ḡufte-i ḡāb-ı seḡer

ḡubḡ-ı sa‘ādetden ola bī-ḡaber

‘Ālem-i ḡafletde ḡalub dā’imā

‘Ālem aña olmaya ḡayret-nümā

Neḡr: Müsteḡāb olan cemi‘ evrādı ḡimāyet itdükden [269b] ḡoḡra ḡā’im olup taḡdīḡ ve düḡerse ‘ibādet maraḡı daḡı itmekdür. Ebrār-ı aḡyār bir ḡünüñ inḡizāsını bi-ḡayrı ḡadaḡa kerih ḡördükleri aḡyārda ḡelmişdür. ¹⁰⁰⁷ “الرجل في ظل

ḡadīḡ-i ḡerīfi bunı muḡaḡdaḡdur. Ma’lūm ola ki ṡarīḡ-i

¹⁰⁰⁶ Zariat, 51/18: “Seher vakitlerinde de istiḡfar ederlerdi.”

¹⁰⁰⁷ Anlamı. “Maḡḡerde insanlar arasında ḡesap oluncaya kadar her insan kendi sadakasının ḡölgesinde durur.” Taberāni, **Mu‘cemü’l-Kebīr**, 17/280, no: 771.

aḥrete sâlik ve rāğib ve duḥūl-i cennete ṭâlib olan mürîd altı nev'dür. Ya 'âbid veyâ 'âlim ya vâlî veyâ ehl-i ḥarf veyâ müte'allim veyâḥūd mäsiväullâhdan fâriğ muvaḥḥid-i müstağrik. Ammâ 'âbid maḥz olursa 'ibâdet-i Ḥaḳ'dan ğayrı meşğûli olmasa eger 'ibâdet itmezse baṭâlet ayin olana tertîb evrâdımız burayı ri'âyet ve ekşer evkâtini şalâte müdâvemet ve kırâ'at-i Ḳur'ân'a müvâzıbt üzre geçürmek gerekdür. Maḳşûd-ı evrâddan tezkiye-i nefis ve taḥṭîr-i ḳalb ve taḥliye-i bâṭındur. Zıkrullâh ile mürîd ḳalbine naẓar itmek gerekdür. Ezkâr u tehlîl ve temcîd ve tesbîḥ ve taḥmîd ve münâcât ve da'vetden ḳankısı ḳalbüne te'sîr idüp câygir olmağla lezzet îrâş iderse aña müdâvim olmak gerekdür. Ammâ 'âlim olursa evrâd-ı [270^a] nehâriyeden ba'dehü şalâtez'-ziḥî 'ilm ü taşnîf ve ta'allüm ve tâliḳa şıdk-ı niyyet ile şırf 'ömr itse meşâb u me'cûr ve ilhrâde mesrûr olur.

Ḥazret-i İmâm Kerîm Muḥammed bin İdrîs eş-Şâfi'î raḍıyallâhu 'anh eczâ-yı leyli üç kısma taḳsîm idüp şülûs-i evvelini muṭâla'a ve levâzım-ı beşeriyyeden olan ekl ü şürbe ve şülûs-i evsâtını 'ibâdet ve şalâte ve şülûs-i âhirini nevme tevzi' itmişdür. Bu taḳsîm düstûru'l-'amel olmağla lâyıḳdur. Ve müte'allem ekşer evkâti mürâ'ât itmese lâ-be'sdür. Zîrâ ta'lîm ve 'ilm ezkâre iştiğâlden efḍal ve nevâfile müdâvemetden ekmeldür. Lâkin ta'allüm ve te'allümullâh olmak vâcibdür. Niteki Kitâb-ı 'İlm'de mürûr itmişdür. Ḥasene'l-keḷâm bir vâ'iz-i 'âlemüñ meclis-i va'zına câlis olup ḳalbiñe riḳḳat ḥâşıl olduğı ḥubb-ı dünyâyı müştemel edâ-yı şalât-ı nevâfilden efḍal olduğı *İḥyâu Ulûm*'da muşarraḥdur. Ve ammâ ehl-i ḥarfden olursa ehl ü 'ıyâl için muḥtâc-ı kesb olup evkâtını 'ibâdet isti'âb itmege mecâl olmayup çâre [270^b] bulmazsa lâyıḳ olan ḥîn-i kesbde zıkrullâh idüp tesbîḥât ve ezkâr ve kırâ'at-i Ḳur'ân ile nevme-i ğafletden bîdâr olmaḳdur ki efḍal 'ibâdet ve ezkâr kelime-i tevḥîd olduğı taḥḳîḳ olunmuşdur. Ve kesbden ḥâşıl olup zâd ve zevâdatdan fazlayı taşadduḳ itmek gerekdür. Zîrâ kesbe mâni'a olan evrâddan şıdk-ı niyyet ile kesb idüp lillâhi taşadduḳ itmekde ğayra fâ'ide olup ḥayr du'âyı ğayrı câlib ve rızâullâhı ṭâlib olmağile efḍaldür. Ammâ emir ve mütevellî ve vâlî ve imâm ve ḳâḍî olursa ḥulûş-ı niyyet ile muḳtezâ-yı şer'-i şerîf üzre icrâ-

yı aḥkām vallāhi itmām-ı meşālih inām idüp mazlumu zālîmden tahliş ve a‘mālî riyādan telḥiş iderse evrād-ı nehāriyeden evlā ve aña lāyık olan ferā’iz-i mektübeyi sinni ile edā idüp evrād-ı leyle müdāvemet itmekdür. Meh-mā-emken evrād-ı nehāriyeyi ri‘āyet itdükden şoñra Ḥazret-i ‘Ömer nehārde faşl-ı du‘āyı ve icrā-yı şer‘-i Rasûl muhtâr idüp gicelerde evrād-ı leyleyi kemā yenbağî [271^a] edā ider idi. Gündüz uyursam meşālih-i müslimîn zāyi‘ ve gice uyursam nefsum izā‘a iderem, diyü buyurdukları *İhyā*’da meşṭürdur.

Kıṭ‘a:

[*Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün*]

Ey hoş ol kimse kim ‘ibādet ile
Şeref ü ‘izz ü i‘tibār bula

Kendisin kırtarub ma‘āşiden

Ġayrı ḥalkuñ dahı şefī‘i ola

Neşr: ‘İbādet-i beyniyeden müslimîn ile refīk ile mu‘āmele idüp icrā-yı şer‘-i mübîn ve ‘ilmile taḥşîl-i dīni metīn etmek efdaldür, diyü muşarraḥdur. Ammā vāḥid ve şamed-i cānibine müstağriḳ muvaḥḥid olursa hemmi hem vāḥid ü maḳşud maḳşud-ı vāḥid olup mektübātdan ğayrı vird-i vāḥid olur ki ḳalbinde Ḥaḳ Te‘ālā fikrinden ğayrı fikri olmayup erzāḳı ğayr-ı dīn bilmeyüp levme-i lā’imden ḥavf itmeyüp Ḥaḳ Celle ve ‘alādan ğayrıyı terk idüp başrına meşārife itdüğinden ‘ibret-i mülāḥaza ider. Anı taḥrîk ve teskîn Cenāb-ı Rabbü’l-‘āleminden olup yanında bir ‘ibādet bir ‘ibādetden mümtāz olmayup her ‘ibādet müsāvî olup ser-efrāz olur. [271^b] ¹⁰⁰⁸ “وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يُعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْا إِلَيَّ الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ” āyet-i kerīmesinde muvaḥḥid-i müstağrife işāret vardur. Bu derece-i ‘āliye müntehā-yı derecātdandur. Bu mertebeye evrād-ı sālîfe ri‘āyet ve müdāvemet idüp Ḥaḳ yolunda niçe mücāhidāt itdükden şoñra bi-‘avnilāh vāşıl olmak mümkündür.

¹⁰⁰⁸ Kehf, 18/16: "(İçlerinden biri şöyle demişti:) Mademki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Bir göñül kim pāk ola ezkā ile

Pes münevver olur ol envār ile

Hün-ı ezkā rı iden cāna ğidā

Her zamān Hāk'dan olur dürlü 'aṭā

Neşr: Leylede nevāfilüñ bī-ḥad fezāil olup āyet-i beyyināt ile fazīleti zāhirdür.

Huṣūṣan esānid-i ṣaḥīḥa ile menkūldür ki " رَكَعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ "

الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْتُهُمَا عَلَيْهِمْ "

ḥadīs-i ṣerīfi fazīlet-i nevāfil-i leyleye ḥuccet-i seniyye-i behiyyedür.

Ey mürīd! Sa'y ve kūṣiṣ idüp deryā miṣāl hoş eyle ki ¹⁰⁰⁹ " لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا "

تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ "

Nazm:

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Sebeb-i ḥilkat-i cem'-i ümem

Bā'is-i ṭıynet-i benī ādem

[272^a] A'nī Muḥammed Muṣṭafā 'aleyhi mine's-ṣalāt işfāhā Ḥāzretleri

mübārek ḳademlerine veci' gelince ṣalāt edā itdükde Ḥāzret-i Muğīre bin

Şa'be "Yā Rasūlallāh, her vechle mağfūr iken bu 'ibādet nedendür?" diyü su'al

idüp "Rabbü'l-İzzet'e 'abd-i şükür olayım, diyü cehd ederim."¹⁰¹⁰

buyurduḳları saña delīl-i hidāyet-i esrardur.

Kıta:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Serv-i gülistān-ı kerāmet idi

¹⁰⁰⁹ Fetih, 48/2: "Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar."

¹⁰¹⁰ Buhārī, **Sahih-i Buhārī**, Teheccüd, 6, no: 1130; Müslim, **Sahih-i Müslim**, Salūtu'l-Müsafirin, 207.

Gülşen-i gül-zâr-ı velâyet idi

Zâhir ü bâtında mükerrerrem idi

Cümleye ma'nîde muḳaddem idi

Neşr: Ḥazret-i Ebū Hüreyre'ye raḍıyallāhu 'anha Ḥazret-i Risālet-Penāh 'aleyhi's-şalātu'l-ülā "Yā Ebā Hüreyre, ḥayyen ve maḳbüren ve meb'ûsen maḡfûr olmaḳ isterseñ cevḑ-i leylde rızāallāha ṭaleb olup iki rek'at namāz kııl." diyü buyurmuşlardır. Kıyām-ı leyl mûcib-i taḳarrüb-i mülk-i 'allām ve mükeffir-i zünüb ve āşām ve dāfi'-i emrāz ve allām olduḡı ekser kütüb-i mu'teberde muşarrahdur. Ḥaşyet-i ḳubûrı izale zûlmet-i leylde iki rek'at namāz ile olur ve ḥarāret-i nüşûrı zülāl vişāl-i dīdār mülk-i 'allāme ibdāl-i şedīde'l-ḥarr [272^b] olan günde şavm ile olur, diyü Ḥazret-i Risālet-Penāh'dan menḳûl olduḡı bî-iştibāhdur.

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Her ki zıkrinden ḥaber-dār olmadı

Ehl-i 'irfān şāhib-esrār olmadı

Bir göñülden sırrı kim ola cüdā

Lāmi' olmaz anda envār-ı Ḥudā

Neşr: Hikāyet olunur ki Ḥasan bin Şālih Ḥazretlerinin bir cāriyeleri olup bir kimesneye bey' itmişler. Cāriye daḡı efendisine ḥidmet idüp cevḑ-i leyl olduğda "Eş-şalātü, eş-şalātü yā ehle'l-dār!" diyü nidā itdükde ehl-i dārdan şalāt edāsına mübāşeret ider kimse olmadıkda ehl-i dār "Biz mektûbadan ḡayrı şalāt edā itmeziz." diyü cevāb virdüklerinde Ḥasan bin Şālih Ḥazretlerine gelüp "Bu ṭā'ifeden beni alup maşliyye olan fırḳaya şat." diyü tazarru' itmişdür. Ey ḡāfil! Bir nāḳışa'l-'aḳl cāriye mücāhede iden zümre ile ḡayr-ı mücāhidīn-i fırḳa ḳādire olup sen ḡāfil iken ḡāfil olmaḳ revā mıdur?

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Düşer mi ‘âkil iken saña ğaflet
Kanı hîdmet kanı ‘âr ile ğayret

Ṭurup maḥşerde ebrâr ile aḥbâr
Şafâlar kesb idüp buldukda ‘izzet

[273^a] Cefâlarla kılasın girye vü âh
Çekersin anda biñ derd ile miḥnet

Katı müşkil durur ḥâlûñ **Meḥemmed**

Ḥabīb-i Ḥak meger ide şefâ‘at

Neşr: Ḥasan bin Râbi‘ raḍiyallāhu ‘anh “İmām-ı Şāfi‘î’nüñ menzilinde beytütet itdüm, ekşer leyâli iḥyâ ider idi.” diyü naql ider. Ve İmām-ı A‘zam Ebū Ḥanîfe Ḥazretleriyle altı ay mu‘âşeret itdüm, bir gice yanı üzre tamāmca beytütet itmeyüp nişf-ı leyli iḥyâ ider idi. Bir gün sovuḡdan güzâr ider iken cümle giceyi iḥyâ ider bu, diyü işâret itdüklerinde ben itmedüğim fi‘ille beni tavşîf iderler. Baña lâyıḡ olan anları tekzîb itmemekdür, diyü ol günden soñra her giceyi tamām iḥyâ itdi, diyü Ebū Hüreyre naql ider.

[**Nazm:**]

[*Fā‘ilâtün fā‘ilâtün fā‘ilün*]

Hişşe olur kışşadan ‘âkil olan
İrişür ârzūsına kâmil olan

Bir göñülde zāhir olsa zıkr-i Ḥak

Lāmi‘ olur anda envârı hemân

Neşr: Hikâyet olunur ki Mâlik bin Dinar Ḥazretleri ba‘de’l-‘işâ abdest alup ḥalvet ḥânesine girüp şalâte şürû‘ itmek istedükde mübârek elleriyle meḥâsin-i şerîfelerine yapışup [273^b] sirişk-i nedâmet döküp “Yâ Rabbe’l-‘âlemîn, Mâlik kulumuñ birliğini nâre ḥarâm eyle. İlâhî, sâkin-i cennet ve sâkin-i nâr ‘ilmüñe âşikârdur. Bu bende-i bî-miḡdâr ḡanḡı fırḡadanım, Mâlik kulumuñ dârı dâr-ı

kerāmetüñde veyā dār-ı ‘akābüñde midür?” diyü āh u zār ve girye-i bî-şamār ile tazarru‘ ve niyāz kılurken bir gice şubha qarīb dīde-i sa‘adet dīdelerini nevm ihāta idüp bir cāriye-i hüsni ve bir maḥbüb-ı zībā yedinde bir rik‘a-i ‘ulyā görürler ve okumağ bilür misün, diyü rik‘ai Mālik bin Dinār’uñ yed-i kerāmet-i āşārına virür. Üstünde bu ebyāt

Naẓm-ı ‘Arabî:

ألهتك اللذائذ والاماني

عن البيض الاوانس في الجنان

تعيش مخلدا لأموت فيها

وتلهوا في الجنان مع الحسان

تنبه من مقامك ان خيراً

من النوم التهجد والقرآن¹⁰¹¹

Naẓm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Dilerseñ cennet içre olasın şād

Maḥalde ‘ayş ile mesrūr u abād

Niçe ḥūrā vü ğilmān ile her ān

Dilerseñ olasın mesrūr u ḥandān

Ḳatı ālūde nevm olmaya her an

Necād kıl okı her şebde Ḳur’ān

Neşr: Taḥrīr ü iş‘ār olunmuşdur, diyü İḥyā’da meşṭürdur. [274^a] Rivāyet olunur ki taḥt-ı ‘arşda Rabb-i ‘İzzet zeberced-i aḥḍardan şüret-i ḥurūsda bir melek ḥalk idüp şülüş-i leyl-i evvelde cenāḥını biri birine urup “Nevm-i

¹⁰¹¹ Anlamı: “Senin ilahların lezzetler, kuruntular ve emeller. Cennetteki o süt gibi bembeyaz hurilerden yüz çeviriyorsun. Sonsuza kadar, ölümsüz, orada yaşar ve güzel atlarla ilgilenirsin. Makamından uyan, kendine gel. Uykudan daha hayırlısı teheccüd ve Kurân’dır.”

ğafletden kâ'imûn oluñ." ve nısf geçdükde darb-ı cenâhın idüp "Mütehaccidîn olan ıfâ'ife, ser-sa'âdet-i efserüñüzü nevm-i huzûrdan kaldıruñ." Ve şülüş-i âhir geçdüginde yine darb-ı cenâhın idüp "Ey zümre-i muşallîn, mektûb-ı h^vâb-ı kesel-i alüddan kalkuñ." Ve fecr ıfâli' olduğda darb-ı cenâhın idüp "Ağlâl-i evzâr a'nâkına selâsil olan ğâfil, pister-i istirâhat ve bâlîn-i ğafletde h^vâb-ı 'ikâb-ı mâbuñdan kalk." diyü şabâh itmesi aḥbâr-ı şaḥîḥa ile mervîdür.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Mürde gibi olma eyâ bî-ḥaber
Dîde-i cân beste-i h^vâb-ı seḥer

Şimdi tedârik kıla gör ḥâlüñi
İtme siyeh nâme-i a'mâlüñi

Neşr: 'Abd-i Ḥazret-i Rabb-i Celîl'e lâyıḳ olan şıyâḥ-ı dikkatden evvel h^vâbdan bîdâr olup 'ibâdet-i Girdgâr itmekdür. Bu şıfâṭla muttaşıf olan insân ḥaḳıḳatde 'ind-i celîlü's-şândur. Cenâb-ı Ḳaddes ile taḥşîl-i üns levâzım-ı 'ubûdiyyetdendür.

Nazm: [274^b]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Olmayan ḥaḳḳıyla bunda âşinâ
Anda zulmete kalur bulmaz ziyâ

Çekmeyen zaḥmet yetişmez râḥate
Âşinâ olan Rasûlullâh ile

İtmeyen ḥidmet irişmez devlete
Âşinâ olsa gerek Allâh ile

Neşr: Ma'lûm ola ki kıyâm-ı leyl-i teysîr ider, niçe esbâb taḥrîr itmişlerdür. Evvelen ekşer şarap ve ıfâmdan ihtirâz etmek gerekdür. Bedene şıḳlet îrâş idüp kıyâm-ı leyle mâni' olur.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Aç gözüñi ğafleti terk it hemān

İtme serā perde-i ğafletde cāy

Şubha dek olma giceler bî-‘amel

Başma şakın tāk-ı huzūr içre pāy

Neşr: Şāniyen gündüz nefsinı it‘āb itmek gerekdür ki bî-tākat olup kıyām-ı leyle kudret qalmaz. Şālişen eyyām-ı tıvalde qaylūle itmek gerekdür ki bā‘iş-i intibāh idügi bî-iştibahdur. Rābi‘an nehārda evzār-ı mürtekib olmamak gerekdür ki qasvet-i qalb irāş idüp esbāb-ı rahmet Hāzret-i Vehhāb ile nefsi emmāresine hicāb olur. İmām Şevri Hāzretleri “Bir kimesneyi bükā iderken görüp kendi nefsüme hiṭāben bu kimesne merāyidür didim. Bu günāhım baña beş ay kıyām-ı leyle māni‘ oldı.” diyü buyurdı. [275^a] Ba‘zı kitābda meşṭürdur.

Nazm:

[Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Taṣṭı'nuñ qullarını görmeñ ḥaḳır

Dimeñüz kim bu gedādur bu emīr

Ādemüñ göñlüne kıılır Hāḳ nazar

Şüreti mālı degildür mu‘teber

‘Aql irişmez ol İlāh’uñ şun‘ına

Ne şafāyı [ol] bilür ne şun‘ı ne

Neşr: El-ḥaḳ kimseye sū‘i zan itmek rāh-ı sādāddandur ve erbāb-ı ḥāl qatında mehcürdur.

Beyt:

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün]

Bir bil cihānda her kişinüñ qadr u kıymetin

Hulq-i zamāne gevherüñ āferidedür

Neşr: Ve Hāmisen loḳma-i ḥelāl tenāvül itmekdür. İnşā‘allāhu Te‘ālā Kitāb-ı Helāl ve Hāram’da beyān olunur. Ve esbāb-ı bāṭıniyyeden qalbi teṭāhhür

itmek gerekdür. Evvelen hıkd u hased bi'l-küllîye albden redd olunmaq gerekdür. Şāniyen hemūm-ı dūnyā istiğrāından itirāz itmek gerekdür. Şiddet-i ‘azāb-ı caım havfından ve şiddet-i şev-i dāre’n-ni‘am fakrinden nevm dīdelere harām olur, diyü Zünnūn-ı Mırī’dan menūldür.

Meşnevī:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

منع القرآن بوعده وعيده

مقل العيون بليلها ان تهجعا

فهمواعن الملك الجليل كلام

فرقايم دلت اليه تحضعا¹⁰¹²

Mürde gibi ḥvāb ile pejmürdesin

Ḥvāb degil belki hemān mürdesin

Olmadı bu deñlü muṭahhar saña

[275^b] Ḥücceti iṣbāt-ı vüçüd-ı Ḥudā

با طویل الرقاد و الغفلات

كثرة النوم تورث الحسرات

ان في القبران تقلت اليه

لرقاد يطول بعد الممات

ومهادا ممهدا لك فيه

¹⁰¹² Anlamı: “Kur’an’ı Kerim, ödöl ve ceza olarak gözlerin geceleyin uyumasını yasakladı. Onlar, Celil ve Melik olan Allah’ın kelimından anladılar da yan tarafları yatmaya uzak oldu, dinlenmediler.”

بذنوب عملت اوحسنات

امنت البيات من ملك الموت

وكم مال املا بلا بينات¹⁰¹³

‘Ākıl iseñ himmet idüp her zamān

Çek elüñi ħ^vāb ile ħōrdan hemān

Belki ŧebi ħūn ide ħ^vāb-ı ecel

Nevbet-i rıhlet iriŧe nāgehān

Neŧr: Ŗālīŧen faẓl-ı kıyām-ı leyl tamām ma’lūmuñ olmağ gerekdür ki kıyāma bādī ola. Rivāyet olunur ki ba’zı ŧālīhīñ ğazādan ‘avdet itdükde nevāfile müdāvemet idüp ħātunı “Baña meylūñ yokdur, bunca zamāndan beru gelüp firāŧuñda ħuzūr itmezseñ niceye dek ŧalāte muvāzebet.” didükde “Fıkr-i ħūrā-yı cennet zevce-i menzil-i muħabbetini ferāmūŧ itdirmiŧdür.” diyü cevāb virdi. Rābī’an kıyām-ı leyle eŧref bevā’iŧ-i muħabbetullāh ve kuvvet-i ĩmāndur. Muħabbet-i ĩlāhī derūn-ı ‘abd-i faķīrde cāy-gīr olıcağ her kelimesi münācāt ve derd-i derūnı fıkr-i Kādiye’l-Hācāt olmağla [276^a] münācātıdan mütelezziz olur. Verā-yı ħicābda olan maħbūb-ı mecāzī muħāveresinden ‘ıŧķ-bāzlara telezziz ħāŧıl olduğı gibi ħicab-ı ceberūt ile muħuccib olan Rabb-i maħbūb ile münācāt ki mu‘āmele-i erbāb kılupdur. Elezz olduğı nümāyāndur. ĩnŧā’llāh Kitāb-ı Muħabbet ve ĩhlāŧ’da beyān olunur.

Nazm:

[Mefā’ılün mefā’ılün fe’ülün]

Leyālī içre kılmāğ ‘arz-ı ħālī

Lezīz itmiŧ bilūñ erbāb-ı ħāle

¹⁰¹³ Anlamı: “Ey uykucu, gafil, çokca uykuya ve gaflete dalan kimse! Çok uyku piŧmanlığā sebep verir. Muhakkak ki ölümden sonra uzun bir uyku için kabre nakledilecek, iŧlediğın günahınla ve sevabınla kabirde senin için hazırlanmıŧ döŧeğē yatacaksın. Gereğesiz, herhangi bir delil olmadan doldurduğın maldan dolayı ölüm meleğinin seni uyutmasından emin misin?”

Derūnuñ derdini yanmak yakılmak

Gelürmiş hoş Hudā-yı Zî'l-Celāl'e

Neşr: Ma'lūmdur ki lezzet-i münacât naql u 'aql-ı delîldür. Zîrâ leylde kâ'im olan t̄a'ife-i 'āliyenüñ rütbe-i sāmîyelerine vukûf hâşıl olduğda ma'lūm olur. 'Alî bin Bekkâr Hazretleri "Kırk yıldır beni bir şey mahzun itmez. İllâ t̄ulū'-ı fecr." buyurmuşlardır. Ya'nî halvetimde leylde Rabbü'l-'izzete münacâtdan mesrûr olup şabâh olduğda eşğāl-i dünyeviyye 'ā'ik olur, dimekdür. İbn 'Iyâz Hazretleri "Şems-i afil olsa be sürûr ve feraha vâşıl olup halvetimde Rabbü'l-'ālemîne tazarru' ve ayin iderken t̄ulū'-ı fecr ile ğam hâşıl olur." diyü buyurmuşlardır.

Kıta: [276^b]

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Gicedür perde-dârı 'uşşâkuñ

Gicedür rāz-ı dârı 'uşşâkuñ

Gicenüñ fazlı bî-nihâyedür

Gicenüñ fazlı bî-bahânedür

Neşr: Ebû Süleyman Hazretleri "Cevf-i leylde olan münacât şafâsı olmasa dünyâda bekâyı murâd itmez idim." diyü buyurmuşlardır. Münacât lezâ'iz-i cennetden olup evliyâ-yı kirâma Hazret-i Rabbü'l-Enâm izhâr u i'lâm itmişdür. Anlardan ğayrı lezzetini zevk itmez, diyü taşrih olunmuşdur. Recâ-yı 'atâ ile münacât ol vâhibü'l-'atâyâya lâayık ve sezâ olup insân ¹⁰¹⁴" وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ " hil'atiyle ser-firâz olduğu zâhir ve hüveydâ iken münacâtdan mütelezziz olmak muḳarrerdür. Lâkin ḳuşûr-ı fehmi taşfiye-i bâtın ve tetâhḳir-i serâ'irdendür.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Taşfiye-i bâtın iden ehl-i hâl

¹⁰¹⁴ İsra, 17/70: "Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık."

Oldı bugün vâkıf-ı esrâr-ı bâl

Kibr ü hased olsa eger pîşesi

Zıkr-i Hudâ olmaya endîşesi

Neşr: İbn-i Münkedir Hâzretleri “Üç nesneden ğayrınıñ lezzeti yanımda hebâdur. Evvelen kıyâm-ı leyl, şâniyen likâ-yı hullân ve ehibbâ, sâlişen cemâ’atle şalât-ı mektûbe edâsı.” buyurdıkları mervîdür. Hâk Celle ve ‘Alâ ‘ayn-ı ‘inâyetle şülüs-i [âhırde] [277^a] hıvâb-ı ğafletden bîdâr olana nâzar idüp envârıyla qalbleri mâ-lâ-mâl ve münevver ve fevâid-i fevâiyih-i meskiyye-i lâhûtiyye ile dimâ’ları mu’tar olup anlardan sâyir firâk-ı ğâfile ve ‘âşiyenüñ kılup kâsiyelerine ‘âfiyet-i sâriye olur, diyü ba’zı ‘ârifîn naql ider. Hâk Celle ve ‘Alâ’nuñ ‘ibâd-ı mükerrimîn zümresinden bir tã’ife-i laîfesi vardur ki Hâk Celle ve ‘Alâ’ya muhabbet iderler. Ve Hâzret-i Rabb-i ‘İzzet dahı anlara meveddet ider. Ol zümre Cenâb-ı Rabb u Rezzâk’a müştâk olup erhame’r-râhimîn dahı anlara izhâr iştiyâk idüp anlar Hâk Te’âlâ’yı zıkr itdüklerinde Cenâb-ı Bârî ‘azametle anları zıkr ider ve anlar dergâh-ı kibriyâya nâzir olup Hâk Te’âlâ dahı ‘ayn-ı ‘inâyetle anlara nâzir olur, diyü menkûldür.

Nazm:

[Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün]

Sa’âdet ber-sa’âdet ola müştâk

Seni halk eyleyen Hallâk u Rezzâk

Çalış müştâk olasin dergehine

Giceyle eyle zıkrin ey kimesne

Neşr: Ey mürîd! Eger añlaruñ tãriķine sâlik olursañ muhabbet-i İlâhîye mâlik olursun. Eger ol tãriķ-i müstaķîmden ‘udûl iderseñ hasârat [277^b] içre muķîm olursuñ ve ol tã’ife-i ‘âliyenüñ ‘alâmeti nehârda zülme-i leyle-i tãlib ve ğurûb-ı şemse râğıb olup tıyûr ve ger ne ay âşiyâna müştâk olduĝı gibi zalâm-ı leyli rüy-ı nehâri isti’âb idüp her ‘âşık meşķ kıla tenhâ ve her şey’i kendi hevâsıyla pür-şafâ olup ‘âlem ‘âlem-i aĝyârdan hâli olduķda ahlâk-ı Allâh ile mütehallâk olup dergâh-ı mâlik-i müte’âle tazarru’ ve enîr ü meskenet ve hanîñ ile

münacât idüp gâh zikr-i in'âmi ile mütemallik ve gâh dîde-i sa'âdet resîdesine havf-ı Hâkdan baña gelüp Hâk Te'âlâ'nun muhabbetinden ötürü tağları ibâ idüp taḥammül itmedügi bârdan ḥikâyet idüp yârini takṣîr-i 'abd-i ḥaḳîr dergah-ı ḥatırında 'afv ile mestür olup mesrûr olur mı veyâḥûd ḳalb-i faḳîr 'azamet-i cebârîde meksûr mı olur? İlâhî muhabbetün deryâ-yı muhabbetün 'amîḳ ve pür-ḥurûş bu bende-i pür-takṣîr ve ḥâmûş-ı ğarîḳ ve nâr-ı şevḳile ḥarîḳ oldum diyü 'an şamîmü'l-ḳalb münacât itmekdür. Hâk Celle ve 'Alâ bu ṭâifeye [278^a] üç nesne i'tâ ide. Evvelen nûr-ı cemâl-i zât bî-mişâlınden şuffe-i seniyye-i şakâ aynileri mālâ-mâl olup Hâk Te'âlâ'dan ḥabîr olurlar.

Meşnevî:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Cânına minnet bilür ol ṭâ'ati

Mâye-i devlet kılar ol ḥidmeti

Sâlik-i iḳlîm-i ḥudâ olur ol

Pîr ü aşḫâb-ı Ḥudâ olur ol

Neşr: Şâniyen bu tazarru' ve niyâz ve söz ve güdâz muḳâbelesinde semâvât ve arz muvâzete olursa semâvât ve arz bi't-tûl ve'l-arz ve mâ fîhâ ḳalîl gele. Şâlişen bi'z-zât teveccüh-i Ḥallâḳ anları istiḳbâl ider. Ve Cenâb-ı Giryâ müteveccih olduğda ne güne luṭf u iḥsân ve ikrâm-ı bi-pâyân ideceğini kuvvet-i beşeriyye idrâk itmesi muḳarrerdür.

Meşnevî:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Taht-ı sa'âdetde olup pâdişâh

Gülşen-i Firdevsi kılar cilvegâh

Ḥazret-i Hâk aña tecellî kıla

Ḥatır-ı zârını tesellî kıla

Ḥâr-ı elem gülşenine irmeye

Gird-i keder dāmenine irmeye

[Neṣr:] ‘İyd-i müteheccid olsa Rabb-i ‘İzzet aña karib olur, diyü Mālik bin Dinar naql ider. Ba‘zı meṣāyih feẓā’il-i seheri beyān ve meḥāsin sihri ‘ayān idüp

Kıṭ‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā’ilün]

Şol ki kıılır vaqt-i seher terk-i ḥvāb

İki cihān içre olur behre-yāb

[278^b] Herkese ḥālince belā iştibāh

Nāzil olur rahmet-i Ḥaḳ şubḥ-gāh

Neṣr: Leyl ü nehārda Ḥaḳ Sübhānehü ve Te‘ālā içün nefehāt vardır. Kılıp müteyakḳızaya menşüb olur. Huşūşan nefehātuñ leylde inşibābı ızhar u vaqt-i sehere müṣādife itmesi ekşerdür. İnnallāh-i fī dehr kim nefehāt-i delīl-i müdde‘ādur. Her gice bir sā‘at-i mübāreki muḳarrer ve maḥfīdür. Leyle-i ḳadr maḥfī olduğu gibi ve ḳıyām-ı leylde terk-i umūr-ı dünyāya ve şafā-yı ḳalble cemi‘ umūr-ı uhreviyye artıḳdur, diyü ḥatm-i kelām itmişler.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā’ilün]

Ḥvāb-ı huşūşā ki dem-i şubḥ-gāh

Merg ile yok farkı iderseñ nigāh

Ḥvābı şu kim şām u seher kār ider

Kendiyi nergis gibi bīmār ider

İsteriseñ olmağa ‘ālī cenāb

Dīde-i encām gibi kııl terk-i ḥvāb

Neṣr: Ey sālik! Mübhem olan sā‘ate mühtedi olursañ devlet ü sa‘ādete mālīk olursun. Bu cihetdendür ki meṣāyih-i kirām eczā-yı leyli ḳısmet itmekde yedi

nev‘ ihtiyār itmişlerdür. Evvelen cemi‘ leyli ihyā itmekdür. Bu şan-ı aķviyā ve nişān-ı evliyādur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Zinde kılur herkesi bīdārlık

Hvāb virür aña girān-bārlık

‘Āķil iseñ hvāb ile olma hemān

[279^a] Kendüñi beyhūde mazarrat-resān

Böyle gümān eyleme kim terk-i hvāb

Şaña vire zerre ķadar ıztırāb

Evvel olur gerçi ki müşkil-nümā

Līk virür şöñra sürür-ı şafā

Saña olur ‘ākibet ey pāk zāt

ķufl-ı güşāyende-i bāb-ı necāt

Neşr: ‘İbādet-i Hāķķ’a mütemaħķız olup zıkr-i İlāhī ğızā ve ĥayāt ķılubları olup nevmelerini nehāra redd idüp mişķāt “Ene ebītü ‘inde Rabbī yūsġīñi ve yuṭ‘imüñi.”¹⁰¹⁵ muķtebes olan ma’nālar ile istīnās iden kemāl-i nāsuñ ‘ādetleridür. Bu üslūba kırķ yıl muvāzabet iden tā’ifedendür. Sa’d bin el-Meşeyyeb ve Şafvan bin Selim ve Fuḍayl bin ‘İyāz ve Rebi‘ bin Hāysem ve Veheyb bin el-Verd el-Mekyān ve Ṭāvūs ve Vehb bin Münebbih ve Ebū Süleyman ed-Dārāñi ve ‘Ād bin Nekkār ve Hākem-i Kūfī ve Ebū ‘Abdullāh el-Havvāş ve Ebū ‘Āşım el-‘İbād ve Hābīb Ebū Mūħammed ve Ebū Cābir es-Selmāñi ve Mālik bin Dinar ve Süleyman bin et-Teymī ve Yezid er-Rakāyi ve Hābib bin Bālī Sābit ve Yahyā el-Bekkā ve Kehmeş bin el-Minhāl rıḍvānullāhu Te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn. Mertebe-i şāniye, evvel-i leyl ü āķirinde [279^b] nā’im

¹⁰¹⁵ Anlamı: “Ben Rabbimin yanında gecelerim, o bana su ve yemek verir.”

olup nişfında kâ'im olmaqdur. Selefden buña muvâzabet iden evliyâ ve
‘ulemānuñ hadd u ‘adedi yokdur.

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Ey seheri zevk ile bî-irtiyâb

Eyler iken pister-i ğafletde ẖvâb

Sür‘at ile riħlet idüp kâfile

Vardı nüzûl eyledi ser-menzile

H̱vâb ile pâyeste olup şubh-dem

Olmaduñ ol kâfileye hem-ka-dem

Neşr: Mertebe-i şālise, nişf-ı evvelde ve şülüs-i âhirde kâ'im olmaqdur. Ve nevm-i âhir-i leyde maħbûbdur. Zîrâ ğadâtta kesel îrâş itmez. Kabîl-i seherde bir miqdâr nevm sünnetdür. Zîrâ sebep-i mükâşefe ve müşâhede olup verâ-i hicab ğaybden envâ‘-ı esrâr lâhûtî ve ‘icâbet melekûtî zâhir olur.

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Diñler iseñ saña naşîhat yeter

Bu bir iki beyt-i belagat-eşer

Bir dem ire olasın ey bî-ħired

Beste-i serd şette-i ẖvâb-ı ebed

Zîr-i meġāk içre olup cā-nişîn

Saña o gün ẖvâb ola ancak qarîn

Oldı mı ol şimdi tefekkür-künân

‘Ömrüñi ẖvâb ile geçirme hemân

Nesr: Mertebe-i rābi'a, südüs-i leyli veyā hāmisi veyā sādīs-i āhirini ihyādur. Mertebe-i hāmise vaqt-i mu'īn ittilhāz itmeyüp gāh nā'im ve gāh 'ibādete kâ'im ve täreten nevm ve täreten 'ibādete müdāvim [280^a] <'ibādete müdavim> ola. Bu gūne 'ibādet efḍaldür. Zīrā Ḥazret-i Risālet-Penāh ahlākından olduğu meşḫūrdur. Gerçi Ḥazret-i Risālet-Penāh'ın 'ādet-i şerīfeleri tertīb-i vāḥid üzre olmayup täreten üslūb-ı sābıkı ihtiyār ve täreten Kūr'an-ı 'Azīm'de ¹⁰¹⁶ "إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثُهُ" buyurulduğu üzre miḳdār-ı mu'īne ri'āyet itdükleri muḳarrer ve mübīndür. Ammā bu mertebeleri o evvel ve o āhir-i leyilde ve nişfinda merā'āt itmek kābildür. Bu taḳdīrce bālāda zıkr olan ile taḥbīḳ mümkündür. Mertebe-i şālise, iki rek'at namāz miḳdārı cevḫ-i leyilde ḳyām maḳbul idüğü mālā kelamdur ki fazl- rahmet Rabb-i 'İzzetle cümle ḳyām-ı leylden maḥsūb olur, diyü mervīdür. Mertebe-i sābi'a, ḫaraf-ı leyilde ḳyāmdur.

Ey sālīk-i gāfil! Bu mertebelerde ḫabī' 'āḳile münāsib olan ile 'āmil olup ecūr-ı cezīleye nā'il olmağa şırf himmet itmek gerekdür.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Nefse uyup gezme bu vādīde sen

[280^b] Var kimin içre niçe rāh-ı zen

Her biri fırsat gözedür muttaşıl

Tā olasın bedreḳadan munfaşıl

¹⁰¹⁶ Müzzemmil, 73/20'den nakıs iktibastır: " (Resūlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki, içinde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızk) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan mağfiret dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."

Her kişi kaşd eyleyüp ey bî-ħaber

Olmadadur sâlik-i râh-ı hûner

Bâdiye-i kesb-i ‘amel pür-ħurûş

Sen de velî pâ-y-ı ‘amel süst-gûş

Neşr: Ve efdal olan eyyâm ve leyli bir senede on beş gicedür. Ramazân-ı mu‘azzamuñ ‘aşr-ı âhirinde olan leyâlinüñ yigirmi biri ve yigirmi üçü ve yigirmi beşi ve yigirmi yedisi ve yigirmi toķuzuncu gicesidür. Ve on yedinci gicesidür ki günü yevm-i Furkân ve yevmi’t-taķiyye’l-cem‘andur. Ve vaķ’a-i Bedr bu günde zâhir ü nümâyân olmuşdur. İbnü’z-Zübeyr “Leyle-i ķadr bu gicedür.” diyü naķl ider. Ve muħarremü’l-ħarâmuñ evvel gicesi ve leyle-i ‘âşûra ve evvel leyle-i cum’a-i recebü’l-mürceb ve leyle-i nişf-ı receb ve recebü’l-mürcebüñ yigirmi yedinci gicesiñe mi‘râc-ı şâh-ı levlâk ve mâlik-i tâc-ı ibtihâc innâ a‘ṭaynâkdur. Ve leyle-i nişf-ı şa‘bân ve leyle-i ‘arefe ve leyle-i ‘ıydündür.

Ve eyyâm-ı şerîfeden on toķuz gün ģâyet efdaldür. Yevm-i ‘arefe ve ‘âşûra ve recebü’l-mürcebüñ on yedinci [281^a] günü ki Ĥazret-i Cibril Rasûl-i celîle-i risâlet ile nâzil olduĝı gündür ve ramazân-ı şerîfüñ on yedinci günü ve yevm-i nişf-ı şa‘bân ve yevm-i cum’a ve yevm-i ‘ıydın ve ‘aşr-ı zi’l-ħicce ki eyyâm-ı teşriķ ki ta‘zîm ve tevķîre ĥaķîkdür. Ve yevm-i ĥâmis ve yevm-i işneyn efdal-i eyyâm-ı üsbü‘ olduĝı muķarrerdür.

Hemân ey ṭalib! Esrâr-ı İlâhî kûşış ve say‘ ve ṭalebde bezl-i maķdûr idüp elṭâf-ı İlâhiyye recâsında tek diyü ve merḥamet-i esbâbına cüst ü cû eyle ki Rabb, Ekremü’r-Râḥime’r-Râḥimîn ve Ekramü’l-Ekramîn’dür. Ammâ sene-i ĝaflet dîdeñe estâr olup ĝayretten ĥaberdâr olmazsuñ. Zihî nedâmet ve ĥasâret ṭalib-i dünyâyı denî olup pister-i leṭâfet kesterde ĥvâb-ı ulûd olan vücûd-ı nâzenînüñi ĥuzûr u âlâyiş-i bedeniyye ile nâ-bûd itmege şarf-ı himmet itmek dâb-ı âyîn olmak gerekdür.

Nazm:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Sen bu a‘māl ile bu cünbiş ile
Hāşe li‘llāh ki müselmān olasın

Yol mıdur qavl-i elesti unudup
Tırmayup ‘ahdüñe yalan olasın

Ġaflet itme sözimi gūş it kim
Bir zamān ola peşīmān olasın

[281^b] Ġaflet itme gel e ey şāh-ı cihān
Tā beķā mülkine sulţān olasın

YEDİNCİ KİTÂB

Ādāb-ı ekl beyānındadır.

Sipās u şükr, bî-kıyās müdebbir-i kâināt ve Hālîk-ı arz u semāya lâıık ve sezādur ki suhub-ı mu‘şırātđan inzāl mā’-ı fūrāt ile ünşā-i ħabb ve nebāt ve ĩcād-ı fuhūm ve şemerāt idüp taķdīr-i erzāk ve aķvāt kılup kuvā-yı ħayvanātı meşrübāt ve me’kūlātıle meşūn-ı tã‘āt ve a‘māl-i şālîħaya i‘āneti ekl ü tıyyibāte merhūn itdi.

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ey şeh-i evreng-i zemīn ü zamān
Ġarķa-i baħr-i ni‘amuñdur cihān

Çāder-i şahrā-yı celālūñ sipihr
Mażhar-ı feyz-i keremuñ mäh u mihr

Şem‘ u kamer bedraķa-i ni‘metūñ
Necm-i felek kevkebe-i ni‘metūñ

[Mihir-i sipihr görmekdür senüñ

Nür-ı çerāğ ni‘amuñdur senüñ]¹⁰¹⁷

Neşr: Şalāt u taḥiyyāt şāḥib-i mu‘cizāt-ı bāhirāt olan Seyyid-i Kā’ināt’a ve aşḥāb ve āl-i ṭāhirāta ihdā ola ki vücūd-ı bī-naẓīri ḥulḳ-i ḥayvanāt ve semāvāta sebeb olup mūcib-i envā‘-ı ten‘imāt ve ekl-i ṭayyibāt olmuşdur. Şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve şāḥbiḥī mā te‘āḳubetü’l-evḳāt, bi-’ekli’l-mā-i külāt.

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ḥātem-i ser-ḥayl-i nübüvvetdür ol

Ḥātem-i engüşt-i risāletdür ol

[282^a] Ḥvān-ı Ḥaḳḳ’a ‘ālemi da‘vet kıılır

Da‘vetine şol ki icābet kıılır

Şoḥbet idüp cümle-i yārān ile

Hem-dem ola ḥūri vü ḡilmān ile

Eyle Ḥudāyā bizi ol fırḳadan

Ḳoma zamīrimde ḡubār-ı miḥen

Ḥān-geh-i luṭfına miḥmān olam

Her sözine bende-i fermān olam

Neşr: Ma‘lūm zevi’l-elbābdur ki ¹⁰¹⁸“ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ” maẓmūn-ı sa‘ādet maḳrūnı üzre medār-ı ḥalḳ-ı şeqaleyn ‘ibādet-i Rabb-i ‘İzzet ve ‘irfān zāt-ı eḥadiyyet olıcaḳ maḳşūd-ı erbāb-ı irfāndur. El-iḥsānda liḳā-i mülk-i Raḥmān’dur ki buña vesīle ve bu murāda zerī‘a-i ‘ilm ve ‘amele maḳşūr ve ḥulūş-ı ḳalb ve niyyetle ‘ibādete maḥşūrdur. Ve ‘ilm ü ‘amelüñ medārı şihḥat-i beden ve selāmet-i mīzāc olup esas şihḥat ise beden mā-yetehallele muḥtāc

¹⁰¹⁷ Bu beyit derkenardadır.

¹⁰¹⁸ Zariat, 51/56: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”

olmağın bi'z-zarûre it'ame ve aqvâte tekrar evkât hasebiyle müftekar itdi ki şifât-ı in'âm ile zât-ı bî-çünü mevşûf ve şamedetiyle tahkîki ma'rûf ola.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Bahr-i 'aṭāñ olsa kaçan mevc-ḥîz

'Âlem olur ğarkâ-i bahr-i na'im

Şalsa ya kahruñ eli şemşîr-i tîz

Niçeleri merde kılur tîğ-i elîm

[282^b] Hâzret-i Hâkḳ kadr-i ḥâcet tenâvül mâ-i kulâti şihḥat ve selâmet-i bedene mahz-ı 'ilâc itmegin ba'zı meşâyih "El-eklû mine'd-dîni ve 'aleyhi tenbîhü Rabbi'l-'âlemîne." demişdür. Ya'nî ekl-i ṭayyibât dîn-i mübînden olup Rabbü'l-'âlemînün ekl itmege tenbîhi ve sa'âdet-ḳarîni vâkî' olmuşdur. ¹⁰¹⁹ "كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ"

"وَاعْمَلُوا صَالِحًا" emr-i cihân-muṭâ'ı ma'nâyı mârrü'z-zikri te'yîd ve ekli 'ilm ü 'amel üzerine taḳdîm buyurulduğunda 'ibâdete isti'ânet itmesine işâret-i akid vardur. Zîrâ kuvvet ile taḳvâya ḳudret ve icrâ-yı merâsim dîn-i fetvâya kuvvet ve meskenet kılur. Mahz-ı taḳviyyet-i 'ibâdet için ekl olunan ṭa'âm-ı ḥelâl cilâdi kılup ḥayret-zede kândur.

Beyt:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Tîre olan ḳalbe ziyâ arturur

Haste olan câna şifâ irgirür

Neşr: Ammâ insâniyyetden 'urûc ve behâyim rütbesine vülûc idüp keşret-i ekl ü şûrb mezmûmdur. Hikâyet olunur ki Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ṭa'âmı ğâyet az tenâvül bitürüp Hâzret-i 'Âişe radıyallâhu 'anhâ "Yâ Rasûlallâh, dünyâ ve mâfîhâ muḥabbetüne ḥalk olunmuş iken beden-i şerîfünü bî-ṭa'âm [283^a] za'îf itmege sebep nedür?" diyü su'al buyurduklarında

¹⁰¹⁹ Müminun, 23/51: "Temiz olan şeylerden yeyin; güzel işler yapın."

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Didi ey 'Âişe kardaşlarım hep
Yimeyüp oldılar Hakk'a muḳarreb

Yimeyüp içmeyüp dār-ı fenāda
Gezerler şimdi hoş dār-ı beḳāda

Müdāmī nüş iderler cām-ı şahbā
Cemālullāhı iderler temāşā

Tutarlar ellerinde cām-ı bākī
1020 "سَقِيهِمْ رُبُّهُمْ" anlara sākī

Çekilmiş gözlerine kuḥl-ı māzāğ
Olup gülşenleri bī-yevm ü bī-zāğ

Melekler kâselîsi ḥvānlarınıñ
Demi hū hū demek hoş cānlarınıñ

Eviñdür bunda terk idüp ṭa'āmı
Ki tā anda yiyüp içem müdāmī

Gel imdi yemeği terk eyle maḥdūm
Yimek için liḳādan olma maḥrūm

Yimeyüp Muşṭafā doyunca aşı
Mübārek ḳarnına bağlardı ṭaşı

Hakk'a irmez işitdüm ben bir erden

¹⁰²⁰ İnsan, 76/21: "Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir."

Kesilmeyince kişi h^vāb u hōrdan

[Nesr:]. Ma'lūmdur ki řa'āmdan murād 'ibādeteye kuvvet için ikāmet-i řulb-i insānīdür. Ne ān ki takviyyet řıfāt-ı hayvāniyye ola, hemān 'ibādeteye takviyyet mertebesi maḥmūd idügi meczūmdur ki beşere-i insāniyyede envār-ı dīn zāhir ola. Ve envār-ı dīn-i ādāb ve sünen-i ekli ri'āyet itmekle nümāyān ve bāhir olmağın ferāiz ve sünen ve ādāb-ı ekl beyānına [283^b] řürü' olunup uşūli ve fūrū'ı dört bāb üzre tertīb olunur.

Meşnevī:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Ki o 'alef h^vār gibi řubḥ u řām

Niçe yedüñ şurmaya ağızuñ müdām

H^vāb u ḥora şarf idüp evḳātüñi

Ḥardan eḳal eyleyesin zātuñi

Ḥayf durur ol gečen evḳāte hep

Zayī' olur h^vāb u ḥora rüz u şeb

[Nesr:] **Bāb-ı evvel**, münferiden eklde mürā'āti lāzım olan umūr beyānında.

Bāb-ı sānī, ekl-i şa'ām için ziyāde-i ictimā'-ı aḥbāb sebebi olan ādāb beyānındadır. **Bāb-ı sālīs**, ihvān-ı zāirine teḳaddüm-i şa'ām beyānındadır.

Bāb-ı rābi', esbāb-ı da'vet ve ziyāfet beyānındadır.

Bāb-ı Evvel

Münferiden ekl-i řa'ām idene lāzım olan umūr üç kısma maḳşūrdur. Kısım-ı evvel ḳabl'el-ekl, kısım-ı sāni ma'a'l-ekl, kısım-ı sālīs ba'dehū ferāğī'l-ekl. Ḳabl'el-ekl olan kısım yedi ādābdur ki ekl-i řa'ām üstüne teḳaddüm itmek lāzımdur. Evvelen řa'ām ḥelāl olmaḳ gerekdür. Cihet-i kesbi muḳtezā-yı vera'a üzre olup ḥükm-i hevā ve sebep-i mekrūh ile olmayup 'alā yaḳteziye'ş-şer' gerekdür. Zīrā [284^a] Ḥazret-i Ḥaḳḳ ekl-i řayyīb ile emr itmişdür.

Ḳıṭ'a:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Ṭu‘melerüñ eyle ayā nîk-ḥū
Ekşerinüñ ḥürmetini cüst ü cū

Ba‘zını da tokla yiyüb bi’t-tamām
Aşlı ḥelāl iken idersin ḥarām

Neşr: Cihet-i bâṭıla ile ekl-i ṭa‘āmı men‘ idüp “*Tefḥīm^{en} li emri’l-ḥelālī*”¹⁰²¹ nazm-ı şerīfinde ḳatlı üzre teḳaddüm buyurup ¹⁰²²“ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ ” diyü buyurmağın ṭa‘āmuñ ḥelāl olması ferāiz ve uşul-i dīnden olduğı muḳarrerdür. Ma’nā-yı ṭayyib-i muṭlaḳ Kitāb-ı Ḥelāl ve Ḥarām’da inşā’allāh beyān olunur. Şāniyen ḳable’t-ṭa‘ām ellerini ğusl itmekdür. Ḥadīs-i şerīfde ¹⁰²³“الوضوء قبل الطعام” vārid olmuştur. Zīrā merāsım-i dīne isti‘ānet içün ekl-i ṭa‘ām ‘ibādetdür. Buña lāyık olan şalavātdan ṭahāret mecrāsına cārī olan şey’ ile ibtidā itmekdür ki ğusl-i yeddür. Şālişen sebāṭ-ı arza sofrayı sebt ü vuзу‘ idüp ṭa‘ām ḳoyup ekl itmek gerekdür. Zīrā tevāzu‘a aḳreb ve Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem sūnnetini ri‘āyete enseb [284^b] ve sofradan sefer tezekkür idüp dünyā me’merr, āḫiret muḳırr olup ni‘met-i zād-ı taḳvā ve esbāb-ı taḳarrüb-i Ḥudā idüğini tefekkür itmek gerekdür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā’ilün]
Himmet idüp sen daḥı bī-irtiyāb
Ḳıl o ğıdādan özüñi behre-yāb

Tā ki olup bā’iş-i fetḥ u fütūḥ
Saña ola ḳuvvet-i cān ḳūt-ı rūḥ

¹⁰²¹ Anlamı: “Helal işlere değer vermek.”

¹⁰²² Nisa, 4/29’dan nakıs iktibastır: “Ey İmān edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.”

¹⁰²³ Anlamı: “Yemekten önce elleri yıkamak fakirliği ve utancı giderir.” Taberânî, **Mu‘cemü’l-Evsat**, 7/164, no: 7166.

Ġayrı ġıdāyı koyup ey nīk-ḥū

Sofra-i tevḥīdden ol ṭu‘me-cū

Neşr: Bu mezkûrdan ṭa‘āmı mā’ide üstünde eklden men‘ var zannolunmaya. Lâkin sofra-yı taḳvāya mülāyim ve ‘ubūdiyyete lāyık olduġı muḥaḳḳaḳdur. Rābi‘an sofraya evvel iḥsān-ı vechle oturup aḥz-ı ṭa‘āma dek ol üslûb ile kā‘id olmak gerekdür. Ve Ḥazret-i Risālet-Penāh ekl-i ṭa‘āmda mübārek dizleri üstüne cālis olurlar idi. Ve “Ben ‘abdim, ‘ābid ṭa‘ām-ı ekl itdüġi gibi ekl idüp muḥāfazā-i edeb ile otururum.”¹⁰²⁴ diyü buyururlar imiş. Ammā müttekī tenāvül-i ṭa‘ām-ı ḳalīl lā-bā’isdür. Zīrā Ḥazret-i ‘Alī’dan ḳalḳanları üstüne istinād idüp muḫṭaci‘an ka‘ke tenāvül buyurduḳları menḳûldür. Ḥāmisen ¹⁰²⁵“كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا” emr-i vācibe’l-ittibā‘ına iṭā‘at [285a] idüp ‘ibādet-i Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet’e taḳviyye niyyetine ekl itmek gerekdür. Ve telezzüz ve ten‘im-i ḳaşd olunmaḳ gerekdür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ḥvāb ile ḥōrdan ġaraḫ ey nüktedān

Ṭā‘ate ḳudret durur ancaḳ hemān

Ḳılma velī çok bu ḳadar da ḳuşūr

Kim gele ṭa‘atde saña bir fütür

Neşr: İbrāhim bin Şeybān Ḥazretleri “İṣṭihā ile muḳteżā-yı nefsum üzre otuz yıldır ṭa‘ām ekl itmedüm, yine ma‘a hezā ġariyetim taḳlīl-i ekldür.” diyü buyurmuşlardır. Zīrā iṭ‘ām ‘ibādet için olup şeb‘ mertebesine vāşıl olmamaḳ gerekdür.

Beyt:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Kelām-ı ḥikmete ol şadrı yenbū‘

Diyüpdür seyyidü’l-a‘māl el-cū‘

¹⁰²⁴ İbn Mâce, **Sünen**, Et’ime, 6, 2/1086, no: 3262.

¹⁰²⁵ Müminûn, 23/51’den nakıs iktibastır: “Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.”

Nesr: Muḳtezāsınca ekşer ekl edā-yı ‘ubūdiyyetde ĩrāş-ı kesl itdügi muḳarrerdür. Hemān ḳanā‘at idüp ḥadīs-i Ḥayru’l-Beşer ¹⁰²⁶” حسب ابن آدم لقيمات ” muḳtezāsınca ‘amel evlādur. Cū‘-ı ğılye itmeyince ekle iḳdām itmeyüp şeb‘-i tāmndan evvel ferāğ itmek gerekdür.

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Niçe yedüñ kāv gibi şubḥ u şām

Ārzu-yı ḳayd-ı şarāb u ṭa‘ām

Eylemeyüp fekk-i ḥarām u ḥelāl

Bulduğuñı ekl idesin ḥar mişāl

[**Nesr:**] Sādisen ḥayru’ṭ-ṭa‘ām mā-ḥazar [285^b] düstürü’l-‘amel olup te‘addüd-i ni‘am ve ṭaleb ve ziyāde ile tena‘üm itmek gerekdür. Ve ekmege i‘zāz ve ikrām Seyyidü’l-Enām’dan mervīdür. ¹⁰²⁷” ومن كرامة الخبران لا ينتظر ” buyurmuşlardır.

Ve vaḳt-i şalātde vüs‘at olıcaḳ ṭa‘āmı taḳdīm itmek gerekdür. ¹⁰²⁸” إذا حضر العشاء ”

İḍā ḥضر العشاء ” ḥadīs-i şerīfi taḳdīm-i ṭa‘āmda delīl-i ḳavīdür. Ḥazret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh vaḳt müsā‘id olmağ ile mü’ezzin ḳāmet getürdükde yemeklerinden ḳalkmadıkları mervīdür. Muḥaşşal-ı kelām meh-mā-emken nefs-i ṭa‘āma ārzu itmeyüp te’ḥīr-i ṭa‘āmda zarar olmazsa taḳdīm-i şalāt evlādur. Ammā nefsüñ ṭa‘āma ārzüsü muḥaḳḳaḳ olup şalāte de ḥulūş-ı ḳalbe mānī‘ ve ṭa‘ām-ı bārid olmağ ile ekl ḳābil olmağu muḳarrer olıcaḳ vaḳtün ittisā‘ı ile ṭa‘āmı taḳdīm itmek taḳvāya aḳrebdür. Sābi‘an ṭa‘āmda tekşīr-i iyādiye sa‘y ve ihtimām idüp eyādī-i İlāhiyye’yi münferid ekl itmemek gerekdür. Ḳısm-ı şānī ḥelāl ekl-i ṭa‘āmda [286^a] olan ādāb beyānında evvel ṭa‘āmda belki her emrde “Bismillāh” diyüp ibtidā idüp āḫirinde “el-ḥamdülillāh” diyü itmām itmek gerekdür.

¹⁰²⁶ Beyhākī, **Şu‘abü’l-İmān**, 7/446, no: 5261.

¹⁰²⁷ Hākim, **Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn**, 4/136, no: 7145.

¹⁰²⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 3/110, no: 12076.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Şükr-i na'îm eyle işüñ dâ'imâ

Tâ olasin mazhar-ı luṭf-ı Hudâ

Neşr: Cehr ile “*Bismillâh*” demek münâsibdür. Zîrâ ğayra tenbîh itmeği müstelzimdür. Ve ta'âm sağ el ile tenâvül olunup ve melḥ ile ibtidâ ve ihtimâm olunmaḡ mabâsîdür. Ve loḡmayı küçük aḡz idüp muḡkem çekmek gerekdür. Ve bir loḡmayı belî' itmeyince bir loḡmayı daḡı yerinden ḡalî' itmek gerekdür. Ve mākûlât kısmından birini zem itmeyüp öñüñe gelen loḡma-i ta'âmdan murâduñ olanı ekl idüp merdûduñ olanı terk itmek gerekdür. Ammâ fevâkih kısmından öñüñe gelmeden murâd itdüğünü yimeḡ lâ-bâ'isdir. ¹⁰²⁹“كل مما يليك ثم كان يدور علي الفاكه” ḡadîs-i şerîfi bu ma'nâya delîldür. Ve laḡm ve ekmegi bıçaḡ ile ḡaṭ' idüp elini ekmek ile silmek münâsib degildir. Hârr olmaḡ ile ta'âmı o ḡılmayup ekle [286^b] ḡâbil olunca şabr itmek gerekdür. Ve her fâkihe zât nevât ola lübbini ardına atup aṡliyle bir ṡabaḡa vaz' itmeyüp ve nevât-ı fâkiheyi ḡîn-i eklde elde cem' itmek ve ḡelâl ta'âmda keşret-i şûrb-i mâ' münâsib degildir. Ve şüyı sağ eliyle alup maşş idüp içmek gerekdür. Hâzret-i Risâlet-Penâh ¹⁰³⁰“مصوم الماء مصاو لاتعبوه عبا” buyurmuşdur. Ḳâ'imen ve muṡṡac'an şûrb-i mâ mekrûhdur. İbtidâ-yı şûrbde besmele ve ihtimâmında ḡamdele lâzımdur. Hâzret-i Risâlet-Penâh ¹⁰³¹“بعدالشرب الحمد لله الذي جعله عد يا فراتا” buyurduḡları mervîdür. Her ḡâlde şükr-i Rabb-i Müt'eâl dâb-ı erbâb-ı ḡâl olmaḡ gerekdür.

Kıṡ'a:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

‘Âḡıl ol kimsedür ki her ḡâle

Şükr idüp Ḥaḡḡ'a ittikâ eyler

¹⁰²⁹ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Etime, 3, no: 5377; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Eşribe, 13.

¹⁰³⁰ Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 8/141, no: 5611.

¹⁰³¹ Ebû Nu'aym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh, **Hilyetü'l-Evliyâ**, I-X, 8/137, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996.

Câhil oldur ki ğarķ-ı ni‘met iken

Yine Rabb’e neden şikāyet ider

Neşr: Kısm-ı şālîş ba‘de’t-ṭa‘ām müsteḥab olan beyânındadır. Evvelen ḳable’ş-şebi’ elini ṭa‘āmdan çeküp barmaķlarını yalayup andan soñra mendil ile silüp ba‘dehū ğusl itmekdür. Ve sofradan düşen [287^a] ṭa‘āmı devşirüp ekl itmek sa‘itle ziyāde ta‘yişe ve ‘āfiyet-i veledde sebebdür, diyü Hāzret’den menķüldür. ¹⁰³²“ من أكل ما يسقط من المائدة عاش في سعة وعوفي في ولده ” bir rivāyetde “Ḥūr

u ‘ayn nikāhı sofraya düşen ṭa‘āmı devşirüp yimekdür.” diyü naķl olunduğı taḥrîr ü tebyîn olunmuşdur. Ve ḥilāl-i isnātdan ḥilāl ile çıkan şey’i ekl itmeyüp iḥrāc itmek gerekdür. Ammā lisān ile uşûl-i isnātdan iḥrāc olunanı yutmaķ lâ-be’sdür. Nefsü’l-’emrde ṭa‘āmı ni‘met-i ‘azîme bilmek gerekdür. Niteki naşş-ı kerîmde ¹⁰³³“ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ ” buyurulmağın

Naẓm:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Ṭās-ı zer-endūd-ı meh āfitāb

Ḥvān-ı nevālünden olur behre-yāb

Sensin iden ‘ālemi perdāhte

Hāme-i eflāki kılan sāhte

Neşr: Diyü Ḥālķ-ı kevn ü mekāna şükr idüp meh-mā-emken ṭa‘ām-ı ḥelāl tenāvül olunduķda ¹⁰³⁴الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات وتنزل البركات اللهم أطعنا طيبا واستعملنا

الحمد لله على كل حال اللهم ¹⁰³⁵[287^b] Şübhelü ṭa‘ām ekl olsa dimek mervîdür. Şübhelü ṭa‘ām ekl olsa [287^b] ¹⁰³⁵“ الحمد لله على كل حال اللهم ”

دimek ensebdür. Ve ba‘de’t-ṭa‘ām sūre-i Īlāf ve İḥlāş ile

¹⁰³² İbn ‘Asâkir, Ebü’l-Kâsım Ali b. el-Hasen, **Mu‘cemü’s-Şüyûh**, thk. Vefâ Takıyyüddîn, I-III, 1/593. No:731, Dimaşk, Dâru’l-Beşâir, 2000.

¹⁰³³ Bakara, 2/172’den nakıs iktibastır: “Ey İmân edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer siz yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’na şükredin.”

¹⁰³⁴ İbn Mâce, **Sünen**, Edeb, 55, no: 3803.

¹⁰³⁵ İbn Mâce, **Sünen**, Edeb, 55, no: 3803.

itmām-ı ʔaʕām idüp sofra ʔalkmadan evvel ʔıyām itmek münāsib degildir. Ve ʔayruñ ʔaʕāmı tenāvül olunsa “*Men lem yeşküri’n-nāse lem yeşküri’llāh.*”¹⁰³⁶ muʔtezāsınca muʔʕām içün duʕā itmek lāzımdur. “*Allāhümme bārik lehu fīmā razāktehū ve yessir lehu en yefʕale minhū hayr^{an} ve ʔanni’hū bimā aʕʔaytehū ve ecʕalnā ve iyyāhu mine’ş-şākirīn.*”¹⁰³⁷ diyü duʕā menʔıldür.

Nazm:

[*Mefāʕilün mefāʕilün feʕülün*]

Seni iʔʕama bādī olunasin

Gerekdür idesin ikrām u tevʔır

Duʕalar idesin her dem de her an

Gerekmez münʕimüñ ʔaʔķında taʔşır

Neşr: Eger bir ʔavm ʔatında iʔʔar olunsa “*Eʔtera ‘indeküümü’ş-şā’imüne ve ekele ʔaʕameküümü’l-ebrāra şallet ‘aleyküümü’l-melā’iketü.*”¹⁰³⁸ diyü duʕā itmek gerekdür. ʔarām şübhesi olduğı ʔaʕām tenāvül olunsa istiğfār ile kirye itmek gerekdür. Dumuʕ ve ʔüzñ ve inkisār ʔarāma müretteb olacaķ nārı iʔfā ider. Zırā Rasūlullāh “Her laħm ki ʔarām ile neşv ü nümā bula nārekā evlādur.” diyü buyurmışdur. ʔarāmı ekl [288^a] idüp ʔüzñ ve ğam izhār iden ile liʕub ve lahv iden yeksāñ degildir. Ve ‘aķīb-i ʔaʕāmda “*El-ħamdülillāhi’l-lezi eʔʕamenā ve saĝānā ve kefānā seyyidünā ve mevlānā yā kāfī min külli şeyⁱⁿ ve lā yekfī minhū şey^{ün} eʔʕamte min cūⁱⁿ ve eminte min ħaofⁱⁿ feleke’l-ħaofü eveyte men hemmⁱⁿ ve hedepte min ʔalāletⁱⁿ ve aʕneyte min ‘ayletⁱⁿ feleke’l-ħamdü ħamd^{en} keşir^{an} dā’im^{en} ʔayyib^{en} nefi^{an} mübarek^{en} fihi kemā ente ehlühū ve müsteħaķķuhū. Allāhümme eʔʕimnā ʔayyib^{en} festa’ melnā şālīħ^{an}. Allāhümme cʕal ‘umūm^{en} ‘alā ʔaʕatike ve neʕuzü bike en nesteʕīne bihī ‘alā maʕāşike.*”¹⁰³⁹ diyü duʕā müsteħabdur.

¹⁰³⁶ Anlamı: “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükretmez.”

¹⁰³⁷ Anlamı: “Allahım, ona verdiğin rızıkı bereketli eyle, ona verdiğin rızıktan hayır işlemeyi kolaylaştır ve onu verdiğin şeylerde kanaatkar eyle. Bizi ve onu şükredenlerden eyle Allah’ım.”

¹⁰³⁸ Anlamı: “Bir topluluk yanınızda orucunu açar, sizin iyi ve temiz yemeklerinizi yerse melekler size salat eder.”

¹⁰³⁹ Anlamı: “Bizi yedirip içiren ve doyuran Allah’a hamd ederiz. Ey başka hiçbir şeye ihtiyaç bırakmayan ve her şey kendisine muhtaç olan Allah’ım, karnımı doyardın, beni korkudan emin kıldın, sana hamd ederim. Beni sapıklıktan hidayete ulaştırdın, darlıktan kurtardın, zengin eyledin. Hamd ancak sana mahsustur ve devamlı sana hamd ederim. Hamd edilmeye ve

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Şükrin eyle ni'metüñ ey pāk-i zāt
Berā vü qadr dahı bulur izdiyād

Bilmeyesin qadrini ol devletüñ
Bilmeyesin şükrüñi ol 'izzetüñ

İmdi alup lezzetini dā'imā
Ta'ma kıl şekkeri şükr-i Hudā

Bāb-ı Şānī

Ekilde ictimā'-i aḥbāba sebep olan edāyı yedi nev'e taḫsīm itmişlerdür.
Evvelen sofrada müctemi' olan yārāndan kibr-i sinn veyā 'ilm ile tevķīri lāzım
aḥbāb olıcaḳ

Beyt

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Yoluna cān virmegi minnet bilüp
Hizmetini her biri devlet bilüp
Ta'āma anları ibtidā [288^b] itdirüp şāḥib-i ta'ām kendi bedā' itmemek
gerekdür.

Nāzm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Her biri qadrince ri'āyet göre
Her biri ḥālince ḥimāyet göre

Saḥa ḳamu bende-i iḥṣān ola
Devletüñe cümle du'ā ḥ^vāh ola

övlmeye layık ancak sensin. Allah'ım, bana helal yemek yedirdiğin gibi iyi işler yapmayı da nasip et. Yediğimiz bu yemeği bize ibadetine yardımcı kıl. Kötülük yapmamıza neden olmasından sana sığınırız."

Nesr: Ve şāhib-i ʿāʾam muḳtedī ve muḳalled ise aḥbābını intizārde ḳomayup ekl-i ʿāʾamda ibtidā itmek gerekdür. Şāniyen ḥilāl-i ʿāʾamda sākit olmayup ḥikāyet-i şālihīn ve iḥşān-ı Rabbü'l-ʿālemīne müteʿallak kelimāt idüp ekl-i behāyime müşābih olmaḳda ʿālem yokdur. Aḥbāb ve ḥullāne melāṭifeden ḥālī olmamaḳ gerekdür. Şālişen ʿāʾamda refiḳ ile müşterek olursa raḳīḳden ziyāde ʿāʾam ekl-i ḥarāmdur. İllā meger ki refiḳi ʿāʾamdan raḳbeti olmayup ekl-i ʿāʾama tekālif ide. Rābīʿan refiḳ-i ʿāʾam refiḳ-i ekl-i ʿāʾama teklīfe muḥtāc itmeyüp ḥasbe'l-muʿtād tenāvül-i ʿāʾam itmek gerekdür. Zīrā müslime münāsib degildür. Bir kişiyi iḥdār-ı ʿāʾam itmişken tenāvül-i ʿāʾama teklīf itmege muḥtāc ḳılup meʿūnete tekellūmi kerdn uḥuvvetine bend-i eyde ve refiḳā-yı ʿāʾamı ziyādece tenāvül itsün, diyü

Naẓm:

[Müfteʿilün müfteʿilün fāʿilün]

Her kişinüñ ḥālini gül şād ḳıl

Cümlesini niʿmet ile yād ḳıl

[289^a] Sen de görüp cān ile ḥidmetlerin

Ṭurma ziyād eyle riʿāyetlerin

Nesr: Ḥuẓzār-ı māʿideye envāʿ-ı talṭīf ile izḥār-ı insāʾ idüp ekle taḥrīş ve bisāṭ bisāṭ neşāṭ itmek münāsibdür. Ḥāmisen legen ve ibriḳ ile el yıḳamaḳ münāsib olup ammā ikrāmı lāzım-ı ādem ile ekl-i ʿāʾam olduḳda legen ve ibriḳi ol kişiyi evvel virmek gerekdür. Ve ol kişi daḥı ḳabūl itmek gerekdür.

Rivāyet olunur ki Ḥazret-i Enes bin Mālik, Şābitü'n-Nebātī Ḥazretlerine ʿāʾam tenāvül idüp Ḥazret-i Enes taḳdīm-i ṭeşt ile teklīf-i ḡusl-i dest idüp Şābit teʿeddüb itdükde Ḥazret-i Enes “İẓā ekrameke eḥūke faḳbel kerāmetehū ve lā teruddehā feinnemā yükrimullāhū ‘Azze ve Celle.”¹⁰⁴⁰ diyü buyurmışdur. Ḥikāyet olunur ki ʿulemā-i ʿāmilīnden Ebā Muʿāviye Darīri Hārūn er-Reşīd meclis ḥatırına daʿvet idüp ʿāʾam tenāvül itdükden soñra Hārūn er-Reşīd biʿz-zāt

¹⁰⁴⁰ Anlamı: “Kardeşin sana bir şey ikram ettiğinde onu reddetme, kabul et. Çünkü o Allah’ın ikramıdır.”

eline şu döküp ba'dehū "Yā Ebā Mu'āviye, bilür misün, elüñe şu döken kimdür?" diyü su'āl olunup "Bilmem." didükde [289^b] "Ḥalīfetullāhdur." didüklerinde Emīrū'l-Mü'minīn "İnnemā ekramte'l-'ilme lillāhi ve'cleltehū fe ecellekallāhu ve ekrameke kemā ecelte 'ilme ve ehlehū."¹⁰⁴¹ diyü cevāb vermişdür.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Şol kişi kim himmet idüp muttaşıl
Cāndan olur bende-i erbāb-ı dil

Bende dime hüsrev-i āfāk olur
Ḥidmetine her kişi müştāk olur

Ehl-i dili kendüñe maḥbūb kıl
Yollarına rişüñi cārūp kıl

Neşr: Nefsü'l-emrde ikrāmullāh olıcaḡ ecūr-ı cezile taḡşıl olunup nefsi dünyā tekmi̇l olunur. Taşt-i vāḡid üzre müctemi' olup el yumak tevāzu'a aḡreb ve herkesüñ ol yuduḡda suyunı dökmeüyüp cem' olduḡda şuyı mecmū'an dökmeḡ insebdür. Ḥattā 'Ömer bin 'Abdü'l-'aziz emşār u beḡā'a emri cihān muṡā' irsāl idüp ba'de't-ṡa'ām ve ḡablehū taştı memlū olunca meclisiñüzden ḡaldırmañ, diyü tenbih itdüḡi mervīdür. ¹⁰⁴²"اجمعوا وضؤكم جمع الله شملكم" ḡadīs-i şerīfinden murād budur, dimişlerdür. Ve taşt viren ḡadim ḡā'idā virüp ḡā'im olmayup ḡazar meclis taşt içine tükürmemek gereḡdür. Ve şāḡib-i menzil-i [290^a] ḡayfa taşt virmeḡ enseb ve ikrām-ı ḡayfa aḡrebdür. Sādisan ehl-i meclisüñ tenāāvel itdüklerine naḡar itmeyüp ḡazar sofrā tenāvül itsünler diyü kendi daḡı tenāvül itmeden ḡālī olmayup eḡer ḡālile'l-ekl olursa ol emrde tevḡīf idüp soñra meh-mā-emken tenāvül itmeḡ gereḡdür. Eḡer bir sebeb ile eklden imtinā' iderse ḡuẓẓār meclise ol 'özri beşt idüp anlaruñ ḡalbini rişte-i

¹⁰⁴¹ Anlamı. "Sen ilim öğrettin ve ilmi yücelttin, ilim ve ehlini yücelttiḡin gibi Allah'ta seni yüceltsin ve sana ikrāmda bulunsun."

¹⁰⁴² Beyḡākī, **Şu'abü'l-İmān**, 8/13, no: 5433.

melâtime ile rabt etmek gerektür. Sâbi'an hın-i ta'âmda mekrûh olan şey' tekellüm itmeyüp ve habz pâresini hallet idhâl itdükden sonra şürebeye idhâl etmek gerektür.

Bâb-ı Sâlis

İhvân u zâiresin ahvâlindektür.

Ahbâb-ı muhabbet iktisâba taqdim-i na'im ve envâ'-ı ta'am ile muğtenim itmekde feğâ'il bî-şamâr olduğı müslüm ve muhtârdur.

Nazm:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Halîlullâhuñ ol kim senetidür

Anı icrâ idenler buldı devlet

Hulûş-ı bâl ile kılsuñ ri'âyet

Hudâ erzânî kıla nice ni'met

Neşr: Ca'fer bin Muhammed Hazretleri "İhvân ile mâ'ideye kâ'id olduğda tül-ı mekş idüp ta'cilden mütebâ'id olmak [290^b] gerektür zîrâ ol sâ'atde vâki' olan zillet ve eşâm bi-fazılillâh el-mülki'l-'allâm kitâbet olunmaz." diyü buyurdukları mervîdür. Ve her infağdan minfağ mesûl olduğı muhakkağdur. İllâ ahbâb ve ihvânına it'âmdan mesûl olmaz. Zîrâ Hâk Celle ve 'Alâ kemâl-i kereminden ol minfağ-ı ahbâ infâğ itdüğinden ötürü istihyâ ider, diyü menkûldür.

Kıta:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Hudâ halkına lutf it kim cezâsı hağdur ey gâfil

Kemâl-i ni'met-i âcil 'umûm-ı fazl-ı âcildür

Küçkiye şefkat it ululara tevķir ü akrâne

Ri'âyet kıl ki bu üslûb-ı erbâb-ı mehâfildür

Neşr: Ve “Melâ’ike-i kirâm mâ’ideleri mebsûta olup añlarında mevzû’a ola.”¹⁰⁴³ diyü Hâzret-i Rasûlullâh’dan şallallâhu ‘aleyhi ve sellem menkûldür. Ahbâb ve ihvân ile ekşer ta‘âm ve şavm niyyetine suhûrda mübâlağa ile ten‘im olunup iftarda ekl-i ta‘âm ekşer itse mes’ûl olmaz, diyü mervîdür. Şahâbe-i güzîn rıdvânullâhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în “İctimâ’ için ta‘âm-ı mekârim-i ahlâkdan olduğı mâlâ kelâmdur.” [291a] diyü buyurmışlardır. El-hâk ins ve ülfet ile cem‘iyyet ve iţ‘âm ni‘met-i dünyâ lezâizinden olmayup merâsim-i ehl-i cennetdür, diyü nakl olunmuşdur.

Nazm:

[Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün]

Eger olduñ ise sen sofrâ-küster
Mesâkîne gel imdi sofrâ göster

Şol er kim ola şofra getürende
Bula rahmet görende gösterende

Neşr: Taţyîb-i kûlûb ile Hâzret-i Risâlet-Penâh “Zâirî ikrâm eyleñ ki dâr-ı cinânda bir kaşr-ı zîbâ olup zâhirinden bâtınî hüveydâ ve bâtınından zâhirî nümâyân olur. Bu kaşr-ı ra’nâ lisânını ‘azabü’l-beyân idüp taţyîb-i kûlûb ile iţ‘âm-ı ta‘âm ve leyâlîde zümre-i nâs niyâm iken şalât edâ idene mahşûşdur.”¹⁰⁴⁴ diyü buyurdıkları menkûldür. ¹⁰⁴⁵“خيركم من أطعم الطعام” ve

من أطعم أخاه حتى يشبعه وسقاه حتى يرويه بعده الله من النار بسبع خنادق ما بين كل خندقين مسيرة خمسمائة”¹⁰⁴⁶

عام” hadîşi şahîh olup fezâil-i iţ‘âm ve işbâ’da şiyâret şarihdür.

Nazm:

[Fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün]

Sîmüñi bunda ni‘mete şarf it
Âhîretde o saña karşı gele

¹⁰⁴³ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-Îmân**, 12/141, no: 9179.

¹⁰⁴⁴ İbn Hibbân, **Sahihu İbn Hibbân**, 2/262, no: 509.

¹⁰⁴⁵ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-Îmân**, 11/299, no: 8565.

¹⁰⁴⁶ Taberânî, **Mu‘cemü’l-Evsat**, 6/320, no: 6518.

Şaçmayınca şükûfe sen bâğa
Meyvesini şecer getirmez ele

Faṣl-ı zâir ve aḥvâlin için merasim.

Takdīm-i ṭa‘āmda niçe [291^b] ādāb beyān olunmuşdur. Evvelen mücerred vaqt-i ṭa‘āma murtaẓ olup ḥīn-i eklde dāḥil olmamak gerekdür. Bu ma’nâyı ¹⁰⁴⁷“ لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاطِرِينَ ” āyet-i kerīmesi müeyyiddür. Şāniyen cū‘-ı ğalebe idüp aḥbābından ba‘zının ḥānesine varup ten‘im itse lā-bā’is olduğı muşarraḥdur. Ḥāzret-i Risālet-Penāḥ refīkīn ‘azīmīn bedrīn münīrīn a’nā Ebā Bekr ve ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anhā ḥāzretleriyle Ebū Eyyub Enşāri’nün ḥāne-i sa‘ādet eşyānına ekl-i ṭa‘ām için vardıkları mervīdür. Cābī’ olup bir müslime ekl-i ṭa‘ām için varmak ol müslime iḥrāz-ı şevāb ḥāşıl itmekdür. Şālişen veşūk-ı tāmī olan şādıkuñ ḥānesine varup şāḥib-i ḥāneyi mekānında mevcūd bulmasa anuñ ṭa‘āmını ekl itmek münāsibdür. Zīrā veşūk vardır ki o kişi şādıkından ṭa‘āmını ḥıfẓ itmez. Ammā niçe kimseler vardır ki tenāvül-i ṭa‘āma izn-i şūrī virür. Ammā bâṭına müte’ellim olur ol güne ademüñ ṭa‘āmu mekrūhdur. Ḥāzret-i Risālet-Penāḥ bir yere [292^a] Ḥāzretlerinin kendi ğā’ib iken ḥānelerine dāḥil olup ṭa‘āmlarını tenāvül itmişlerdür. Muḥaşşal nefsüñ bi-metīni ve ḳalbüñ iṭminānı olan kimesnenüñ ṭa‘āmını yimekte bā’is yokdur.

Meşnevī:

[Fe‘ilātün mefā’ilün fe‘ilün]

Dōstuñ ḥānesine bī-düstūr

Ger ne bulsañ ṭa‘āmdan dest ur

¹⁰⁴⁷ Ahzab, 33/53’ten nakıs iktibasır: “Ey İmân edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber’in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber’i üzmemekte, fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber’in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah’ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlanmanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır.”

Bî-tekellüf olup yemek yimege

Hoş gelür gönline olup mesrûr

Neşr: Râbi'an ihzâr-ı ʔa'âmda te'addid idüp tekliḫ itmemek gerekdür. Lâyık olan terk-i tekellüf idüp ʔa'âmdan maḫzırı ihzârdur. Ve illâ tefâḫür idüp ni'm ferâvân ile ziyâfet ḫullân bî-nefi' idügi nümâyândur.

Kıṭ'a:

[Mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Erbâb-ı devlet adına şimdi zamânede

Cem' eyleyüp ḫarâm u ḫelâl ile ni'meti

Raḫmetle pişirüp anı şöhretle yedirür

Başına üşürüp niçe ḫayvân ṭabî'atı

Yiyüp içüp sığır gibi 'âlemde hoş geçüp

Yatur uyur eşek gibi yok ḡayrı şan'atı

Neşr: Ba'zı selef ma'nâ-yı tekellüfünü nefsini mu'tâd olan ʔa'âmdan ziyâde itmekle tefsîr itmişlerdür. Zümre-i şâlihîn ve 'ulemâ-i 'âmilînden ba'zınuñ ḫâne-i 'izzet-'unvânına dâḫil olduğda mâ-ḫazırı ihzâr idüp dîn ile ʔa'âmda tekellüf mekrûḫ [292^b] ehl-i taşavvuf olmasa dîni irtikâb itdürdüm, diyü i'tizâr itmişdür. Allâḫ fillâhi aḫbâbdan ba'zı birbirine geldükde ʔa'âmda tekellüf müşâhede idüp ey birâder cân, berâberem küşe-i 'uzletimde bu muḫliş ḫâliş el-fevâd bu güne ʔa'âma mu'tad degilim ve sen daḫı gice vaḫdetde bu güne tekellüfden müberrâ iken ikimiz ictimâ'ından ne ḫâşıl olur ki bu tekellüfât ihtiyâr olunur. Yâ kaṭ'-ı tekellüf idüp “Ene ve etḫuyâü ümmetî berî'ün mine't-tekellüfün.”¹⁰⁴⁸ maẓmûnına mâ-şadaḫ olalım. Ve illâ cenâb-ı mekremet mâbuña tereddüden ferâḡ iderem, diyü buyurdıkları aḫbarda gelmişdür.

Naẓm:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Tekellüfdür miyân-ı dōsta râz

¹⁰⁴⁸ Anlamı: “Ben ve ümmetimin müttekileri tekellüften uzak oldu.”

Bi-ķavl-i ehl-i dil ĉün nĩst lāyık

Zi-ķarķ-ı dōstı ķarķ-ı tekellũf

Bũved der-nezd-i erbāb-ı ĥaķāyık

Neķr: Ĥazret-i ‘Alĩ kerremallāhu vecheyi da‘vet itdũklerinde sa‘adetle teķrĩflerini ũĉ ķey’e ta‘lĩķ buyurup evvelen benim iĉũn sevķden ĥilāf mu‘tad bir ķey’ iķtirā idũp ĥāneñe idĥāl itme. Șāniyen ĥāneñde olan vi‘āyı birer nesne ile memlũ idũp ķāķibeten benim iĉũn [293^a] itlāf itmege sebeb-i inĥirāfdur. Șāliķen ehl-i ‘ıyāl ki benim iĉũn teklĩf-i ĥidmet itme, diyũ naķl olunduķı *Ĥũtũ’l-Ĥulũb* nām kitāb-ı merķũbda meķĩrdur. Zĩrā ni‘metde murād iķĥār-ı ũlfetdũr. ‘İnde’t-taĥķĩķ eķ‘ime-i nefĩsede tenāvũl ĩrāķ sũrũr itmeyũp belki ķıklet virũp ref‘i ĥuķũr ider. ‘Arķ-ı ķa‘ām-ı dũnyādan def‘-i cũ‘ olıķaķ mertebe, ķiba‘-ı ķer‘-i cezvĩ nesneden ĥāķıl olur. Tekellũfden rũcũ‘ evlādur.

[Nazm:]

[Mefā‘ilũn mefā‘ilũn mefā‘ilũn mefā‘ilũn]

Me‘ākil bil sezakla imtilādan fāsid oldukķa

Ya mũşil ya muķayyi ya mũseddid ya mũdem mildũr

Meķārib ķısmınuñ a‘lāsı mādur anuñ iķķārı

Muraķķıbdur muķavvimdũr mũbelliddũr mũķeķķildũr

[Neķr:]. Zāide lāzım olan ķāķib-i ĥāne-yi maķķũķan bir ķey iķķār ile elzam itmemekdũr. Zĩrā cā‘iz ki murād itdũķı ķey bĩ-iķķār ola, faķĩre ‘asĩr ola. Ba‘zı ‘ulemā ekl-i ķa‘āmu ũĉ nev‘ ũzre taķķĩm itmişlerdũr. Fuķarā-yı iķ‘āmda beķel ve in‘ām ziyāfet-i iķvānda baķ-ı bisāķ inbisāķ ‘uķũbet-i lisānile ķalbleri cezb idũp muĥabbetine irtibāķ itdirũp enbā-i dũnyā ile tenāvũl-i ķa‘āmda [293^b] ādāb-ı ri‘āyet itmekdũr. Ve ķāķib-i ĥāneye vāķib olan zāir-i ĥaķ itdũķini ķudreti olıķaķ iķķar itmekdũr. Cābir raķıyallāhu ‘anh “Bir ķişı ķarındaķını maķķũķ olduķı ķa‘ām ile mesrũr eylese Ĥaķ Celle ve ‘Alā niķe niķe seyātini def‘ ile ĥasenāt-ı kināyet idũp cennet-i firdevs ve cennet-i ‘adn ve cennet-i ĥuld ķa‘āmlarından

iṭ‘ām ide.”¹⁰⁴⁹ diyü Hâzret-i Risâlet-Penâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellemden nakl ider. Ve şâhib-i hâneye lâzım olan zâire ṭa‘ām mı, diyü istifsâr itmemekdür. İmâm-ı Şevrî Hâzretleri buyurmuşlar ki “Beni ziyârete gelen aḥbâba ṭa‘ām tenâvül ider misün, dimeyüp hâzır olanı iḥzâr idüp ekl iderse fihe ve illâ ref‘ sofra idüp iṭizâr itmek gerekdür.”

Dördüncü Bâb

Âdâb-ı ziyâfetdedür. Fazîlet-i ziyâfet hakkında vârid olan eḥâdîs-i şerîfe ğumûm u hümûm-i mezâni-i târeddür. Huşûşan ¹⁰⁵⁰“ لاخير فيمن لا يضيف ” ḥadîs-i şerîfi ḥayret-i muḫafe delîldür. Hâzret-i Ebu’l-Enbiyâ İbrahim ‘aleyhi [294^a] ve ‘alâ nebiyyinâ envâ‘ü’ş-şalât ve’t-teslîm bir iki mil hâne-i sa‘âdet-‘unvân-ı nübüvvet aşıyânından ḥurûc idüp te‘addî itmek içün aḥbâbı da‘vet itdügi *İḥyâ*’da meşṭürdur. Hattâ Ebu’d-Dîfân diyü meşhûr olmuşlardır. Ol şeref ile alâ yevminâ hezâ meşhûd münevverlerinde bâkîdür ki ṭa‘âmları şâdırîn ve vâridine şâmildür.

[Nazm:]

[*Mefâ‘ilün mefâ‘ilün*]

Çün itdi Hâk seni mün‘im

Gel imdi sofranı göster

Ki ‘indallâh ikrâmdur

Halâyık içre ḥvân-küster

[**Neşr:**] Hâzret-i Risâlet-Penâh imândan su‘âl olunduğlarında ¹⁰⁵¹إطعام الطعام

”وبذل السلام” diyü buyurmuşlardır. Ve kefare-i zünüb ve irtifâ‘-ı derecâtdan

buyurmuşlardır ki ¹⁰⁵²”في الكفارات والدرجات إطعام الطعام والصلاة بالليل والناس نيا” sa‘âdetdür

ki iṭ‘âm-ı ṭa‘âm cevḫ-i leylde olan şalavâtla ma‘an zîkr oluna. Veḫ-i mirûrdan

¹⁰⁴⁹ Musnedü’l-Bezzar, 10/42, no: 4110

¹⁰⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 4/127, no: 17419.

¹⁰⁵¹ Anlamı: “Yemek yedirmek ve tanımadığına selam vermektir.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, İmân, 5, no: 12.

¹⁰⁵² Taberânî, **Mu‘cemü’l-Kebîr**, 20/141, no: 290.

su'āl olunduklarında ¹⁰⁵³إطعام الطعام وطيب الكلام“ buyurmuşlardır. Ve ādāb-ı ziyāfetde altı şey'e ri'āyet lāzımdır. Ma'lūm ola ki “Ez-żayfū izā nezele nezele bir-
rızkılı.”¹⁰⁵⁴ muḳteżāsınca aşl-ı cemīl żayfı [294^b] tekrīm ve tebcīl itmekdür. Her
ne mertebe iṭ'ām olına [lāyıkdur ki ḥaḳḳında]¹⁰⁵⁵ mun'im-i Ḥudā-yı 'allāmdur.

Kıṭ'a:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Konuğuñ çünki rızkıdur yedügi

Nedür o issi ni'metüm didügi

Yidügi kendi rızkıdur kişinüñ

Vārişüñdür şoñuna gözledügi

Neşr: Bu kıṭ'a-ı bedī'a düstürü'l-'amel olup iṭ'āmda imtinān münāsib degildür.
Evvelen da'vet gerekdür. Ve miḍyāfe lāyıḳ olan fussāḳı da'vetten ictinābdur.

شر الطعام طعام الوليمة يدعى إليها الأغنياء دون ¹⁰⁵⁷“ لا تأكل إلا طعام تقي ولا يأكل طعامك إلا تقي”¹⁰⁵⁶

“الفقراء” ḥadīs-i şerīfinüñ ma'nāsı ri'āyet olunmaḳ gerekdür. Zīrā iṭ'ām müttakīde

ṭā'ate i'ānet ve iṭ'ām-ı fāsıḳda fısḳa i'ānet vardur. Hikāyet olunur ki bir cāme-i
devr bir pādişāhūñ ve vüzerānuñ ḳaftanlarını dikerem, ḥavf iderem ki a'vān-
ı zülmeden olan ṭā'ifeden olam, diyü İbn Mübārek Ḥazretlerine su'āl itdükde
buyurmuşlar ki “Sen a'vān-ı zülmeden olmazsın, saña ḥayṭ ve sözün viren
a'vān-ı zülmeden olur ammā sen zālīm olursun.” diyü buyurdıkları İḥyā'da
meşṭürdur.

Kıṭ'a:

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

[295^a] Selāṭin yanına mensüb olandan ki şaḳın zīrā

¹⁰⁵³ Anlamı: “Yemek yedirmek ve tatlı söz söylemektir.” Ebu Davud, **Sünen-i Ebu Davud**, 3/286, no:1824.

¹⁰⁵⁴ Anlamı: “Misafir bir yere rızkıyla varır.”

¹⁰⁵⁵ Bu ifade derkenardadır.

¹⁰⁵⁶ Ebu Davud, **Sünen-i Ebu Davud**, Edeb, 19, no: 4832; Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Zühd, 55, no: 2395.

¹⁰⁵⁷ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Nikah, 76, no: 5177.

Muzâf olmağ ile ḥayyü'l-mülûk anlara meshûldür

Zamâne beglerinüñ dirhem ü dīnārın alma kim

Sirişk-i dīde-i eyyām u kirbās-ı arāmildür

Neşr: Ve mübāhāt ve tefāhīr için da‘vet menhīdür. Belki da‘vetden kılpup ihvānı istīnās ve sünnet-i Ḥayru’n-Nās şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ittibā‘ murād olmağ gerekdür. Ve ziyāfetde aḳāribi hemāl idüp icābını idḥāl mekruhdur. Ve ziyāfetiñe gelmekde meşakḳat çekmek ihtimāli olan aḥbābı da‘vet itmemek gerekdür. Şāniyen icābet itmek gerekdür. Zīrā da‘vete icābet sünnet-i mü‘ekkededür. Ve icābetüñ daḥı birkaç edebi vardır. Meh-mā-emken mer‘ī olmağ gerekdür. Evvelen icābet-i da‘vetde ḡani ve faḳīr ve zir ve emir yeksān olup gedā da‘vete icābet itdüğü gibi şah daḥı da‘vete icābet itmek gerekdür. İ‘tināya taḥşiş tekeyyür ve ḥilāf-ı sünnet olduğı tenşiş olunmuşdur. Ḥazret da‘vet-i ‘abde ve da‘vet-i [295b] miskine varup muḥlisleri zāt-ı şerīfleri ile tezyīn itdüğü mervīdür.

Beyt:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Bir faḳīrūñ da‘vetin kıldı ḳabūl

Salṭanat taḥtında iken ol Rasūl

Neşr: Ṭariḳde sā’il bir faḳīr basīṭ arza ḥubz-pāreciklerini ḳoyub ekl iderken Ḥazret-i Ḥasan mürūr itdükde “ *Helümme ile’l-ḡadā ye’bne Rasūlillāh.*”¹⁰⁵⁸ didükde “ *Ne‘am, innallāhe lā yuḥibbu’l-mütekebbirine.*”¹⁰⁵⁹ diyü cevap virüp anlar ile ṭa‘ām tenāvül idüp soñra muḳarr-ı sa‘ādet medarlarına rücū‘ itmişlerdür.

Beyt:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Güneş kim nūr-ı a‘zam pertevīdür

Dem-ā-dem menzili dervīş evidür

¹⁰⁵⁸ Anlamı: “Ya Rasūlullah’ın torunu, kuşluk yemeğine buyurunuz.”

¹⁰⁵⁹ Anlamı: “Evet, gelirim, Allah kibirlenenleri sevmez.”

Nesr: Şāniyen ba‘d-i mesāfe icābete māni‘ olmamak gerekdir. Zīrā Ḥazret¹⁰⁶⁰ “لو دعيت إلى كراع لأجبت ولو أهدي إلي ذراع لقبلت” buyurmuşlardır. Ma’nāsı “Medīne-i Münevvere’den üç mil ba‘īd olan Kūra‘ nām mevzī’a da‘vet olunam, icābet iderüm.” dimekdir. İmdi ba‘d-i mesāfe icābet da‘vete māni‘ olmadığı zāhirdür. Şālişen müteṭavvi‘ şāyim olursañ ‘inde’d-da‘ve innī māni‘ ittiḥāz itmeyüp belki iftārı maḳbuldür. Ammā iftārında şāhib-i ziyāfete [296^a] idḥāl-i sürür niyyet olunmak gerekdir. Rābi‘an ṭā‘ām ve mevzī‘ ve besāṭ-ı maḡrūşede şübhe-i hürmet olup ve saḳf-ı cidārda şūr ve mezāmır ve menāhīden ba‘zı eşyā olsa veyāḥūd dā‘ī zālīm ve fāsıḳ olup yāḥūd mübāhāt için mütekellif olsa da‘vete icābet itmemek gerekdir.

Kıṭ‘a:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Gerçi sünnetdür icābet da‘vete
Līk varma bezm-i ḡıybet-gūlara

Yohsa yersen sen daḥı ādem etin
Olmasın hem mezheb ol bed-ḥūlara

Nesr: Ḥāmisen şehvāt-ı ṭā‘āmı kazā niyyetiyle ‘āmil olmayup belki da‘vete icābet ile Ḥazret-i Risālet-Penāh’uñ sünnetine iḳtidā niyyeti ile ‘amel idüp ucūr-ı cezīle ḥāşıl itmek gerekdir. Ve teḥābebe sebep olup dā‘ī olan müslimün ḳalbe idḥāl-i sürür niyyet olunup izḥār-ı muḥabbet itmekdür. Bu gūne niyyet-i a‘māl şāliḥa ve ṭā‘atden ‘add olunur. Ammā ihvānı mesrūr ideyin, diyü niyyet idüp meclis-i fıḣda oturmak ḥarāmdur. Bu gūne umūrda ‘amel niyyetine maḳrūn olmaz. Şālişen med‘uvv olduğda maḳām-ı [296^b] ma‘hūdda ḥuzūrdur. Bunun daḥı ādābı vardır. Evvelen dāḥil-dār olduğda şadr-ı meclisi ihtiyār itmeyüp mevāzī’a akreb olan maḥalde oturmak ensebdür. Ve şāhib-i ḥāneyi vaḳt-i ma‘hūddan terāḥī idüp intizārda ḳomayup vaḳt-i mev‘ūdda ta‘cīl idüp ḳable’l-vaḳt dāḥil olmamak gerekdir. Eger şāhib-dār bir maḥalde

¹⁰⁶⁰ Buhārī, **Sahīh-i Buhārī**, Nikah, 59, no:5158.

karār itmegi gösterirse emrine imtişāl idüp ol maḥalde karār münāsibdür. Ve ta‘ām ḥāric olduğı mevzu‘a nazar itmeyüp münker görürse ¹⁰⁶¹” اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ ” mukteżasıyla ‘amel idüp elṭaf-ı ta‘bīr ile ol münkeri tağyīr ve şāhib-i ta‘āmda daḥı birkaç edeb mer‘ī olmak müsteḥabdur. Evvelen ikrām-ı ziyafet ta‘cīl-i ta‘āmdur. Zīrā ‘alā eyyi ḥāl def-i intizārdur ve birkaç kimesneler med‘uvv olsa bir ikisi vaqt-i mev‘üddan tāhīr itseler anlar içün tāhīr ta‘ām mesnūn degildir. İllā meger ki faḳīr ola veyāḥūd anuñ kesr-i ḳalbi lāzım gele bu taḳdīrce ta‘āmı [297^a] te’ḥirde bā’is yokdur.

Hātem Eşam Ḥazretleri “‘Acele ‘amel şeyṭāndur. İllā beş nesnede degil: İṭ‘ām-ı zayfda, ta‘cīl-i ta‘ām ve techīz-i meyyit ve tezvīḥ-i bīkr ve ḳazā-yı deyn ve inābey ve istiğfār.” diyü buyurmuşdur. Ve velīmede isti‘cāl müsteḥabdur. Şāniyen tertīb-i iṭ‘amda fevākih taḳdīm evlādur. ¹⁰⁶²” تفكهو اقبل الطعام ” ḥadīs-i şerīfine imtişāldur. Mā-‘adā ṭıbb^{en} nāfi‘ taḳdīm-i fevākih olduğı muḳarrerdür. Ve Ḳur‘ān-ı ‘Azīm’de fākihe taḳdīm olunup ¹⁰⁶³” وَلَحْمٍ طَيْرٍ ” ¹⁰⁶⁴” وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ” ¹⁰⁶⁵” وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى ” buyurulmuşdur. Ba‘de’l-fākih laḥum-ı taḳdīm ensebdür. Fakihe ve laḥm ve ḥalva cem‘ olsa ṭayyibāt-ı cem‘ itmekdür, diyü menḳūldür. Kitāb-ı Kerīm’de zerrāḳ-ı maḥlūkāt ¹⁰⁶⁶” كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ” ile itmām buyurduḳda ba‘zı ‘ulemā-i kirām mennden murād ‘al ve selviden murād cins-i laḥmdur. Laḥma-i selvī diyü tesmiye olunduğına sebeb-i cem‘-i ta‘āmdan laḥm ile tesellī ḥāşıl olduğına bināen ola, diyü şāhib-i [297^b] *İḥyā* taḥḳīḳ ider.

¹⁰⁶¹ Müminun, 23/96’dan nakıs iktibastır: ” Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.”

¹⁰⁶² Aclūnī, **Keşfü’l-Hafâ**, 1/312, no: 1006.

¹⁰⁶³ Vakıa, 56/20: ”(Onlara) beğendikleri meyveler.”

¹⁰⁶⁴ Vakıa, 56/21: “Canlarının çektiği kuş etleri.”

¹⁰⁶⁵ Bakara, 2/57’den nakıs iktibastır: “Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve «Verdiğimiz güzel nimetlerden yeyiniz» (dedik). Hakikatta onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.”

¹⁰⁶⁶ Bakara, 2/57’den nakıs iktibastır: “Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve «Verdiğimiz güzel nimetlerden yeyiniz» (dedik). Hakikatta onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.”

Nefsü'l-emrde leḥūm makāmına sā'ir ta'ām-ı kâ'im olmaz. Bu cihetden Ḥazret-i Seyyidü'l-'Arab ve'l-'Acem ¹⁰⁶⁷“سَيِّدُ الْإِدَامِ اللَّحْمُ” buyurmuşlardır. Menn ve şalât zikrinden sonra ¹⁰⁶⁸“كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ” ile ta'kīb-i laḥm ve ḥulūyāt-ı cins-i ṭayyibâtıdan olduğu işâret itdüğü zāhir ü bedīddür. Ve zayf-ı İbrāhim 'aleyhi's-selām hakkında Mülkü'l-'Allām “*Īzā ḥazāra حَنِيدٌ*”¹⁰⁶⁹ buyurduğu daḥı tevķīr-i zayfda idḥāl olduğunu iş'ar ider. Süleyman Dārānī Ḥazretleri “Ekl-i ṭayyibāt rızā-i lillāhi īrās ider ve ṭayyibāt-ı mezķüreyi mütemmim şūrb-i mā-i bāred ve 'inde'l-ğusl eyādīye şayy-i mā' fātırdur.” diyü *İḥyā'*da vārid olmuştur. Şālişen envā'-ı nā'imi sofraya def'at-i vaḥdete vażı' itmek münāsibdür. Rābi'an mā'idede olan iṭ'ameyi 'acele ile ref' itmemek gerekdür. Zīrā ihtimāldür ki ḥużzār meclise mütemkin olmağla iştiḥā ḥāşıl idüp mütenāvil ola. “*Et-temekkünü ḥayr^{un} min ziyādeti levneyni.*”¹⁰⁷⁰ Bu ma'nāyı mü'eyyed olduğu *İḥyā'*da vāriddür. Ḥāmisen ḥużzār [298^a] ellerini ta'āmdan keşide itdükte şāḥib-i ta'ām iyādını medīde idüp “*Bismillāhi sā'idūnī bārekallāhu fīkūm ve 'aleykūm.*”¹⁰⁷¹ diyüb 'alā külli ḥāl ekle iştiğāl itmekdür. Zeyre'l-ḥateme'd-dār ki ḥużzār mā'ide-i ḥicāblarından ekl itmede takşīr idüp Ḥaḳ tevķīrleri ifāde olunmamış olur. Sādisan ḥuddām sofraya nāzır olup vāķıf olmamak gerekdür. Zīrā 'uyūtları ṭāmḥa ve şehvetleri kāmile iken anlaruñ öñünde tenāvül olunup ol zümre-i ḥīn eklde ṭurmak münāsib degildür. Ve ba'dehū ekli't-ta'ām enşırafda daḥı birkaç edeb mer'î olmak gerekdür. Evvelen ¹⁰⁷²“من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه” ḥadīs-i şerīfi mūcibince ikrām zayf idüp ḥāne ḳapusına urunca teşyi' ve istikbāl itmek münāsibdür.

[Nazm:]

¹⁰⁶⁷ Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 8/67, no: 5508.

¹⁰⁶⁸ Bakara, 2/57'den nakıs iktibastır: “Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve «Verdiğimiz güzel nimetlerden yeyiniz» (dedik). Hakikatta onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.”

¹⁰⁶⁹ Hud, 11/69'dan nakıs iktibastır: “Andolsun ki elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler ve: «Selam (sana)» dediler. O da: «(Size de)selam» dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi.”

¹⁰⁷⁰ Anlamı: “Masada olmak iki renk eklemekten daha hayırlıdır.”

¹⁰⁷¹ Anlamı: “Allah'ın ismi ile müsaade ediniz, Allah size ve üzerinize bereket ihsan etsin.”

¹⁰⁷² Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Edeb, 31, 6018; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, İmân, 19.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Yalıñuz yeme rızıkñı dervîş

Gör ne dir zübde-i kirām-ı enām

Mü'min iseñ Hudā vü āhirete

Eyle Teñri konuğına ikrām.

[**Nesr:**] Şāniyen 'inde'l-ḥurūc ve'd-duḥūl taṭyīb-i kelām idüp ṭilāvet-i lisān ve beşāšet veche [298^b] izḥārı tamām ikrāmdandır. Şālişen żayfe münāsib olan ṭayyibe'n-nefs-i rücu' itmekdür. Eger nefsü'l-emrde taḳşir daḥı zāhir olduysa zīrā aşl-ı tevḥid cemi' eşyâyı Rabb-i Mecid'den bilmekdür. Aşlā 'ibāddan şādir olan ta'zīm u tevķir ve ihānet ü ḥaķirden ḥātırına fütür ve ḥuṭūr ve 'ubūr itmemek ¹⁰⁷³“قُلْ كُلُّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ” mażmūnı delil ve rāh u reh-nümā-yı gümrāhdur.

Rābi'an şāḥib-i menzil rızāsını gözetmek münāsibdür. Üç günden ziyāde ikāmet itmeyüp eger şāḥib-i menzil şafā-yı kalb ile ibrām iderse ikāmet itmekde bā'is yokdur. Ve zaif içün müstaḳbel esbāb olmaḳ şavābdur. Zīrā Rasūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem ¹⁰⁷⁴“فرأش للرجل وفرأش للمرأة وفرأش للضيف والرابع” buyurmuşdur.

Ḥātime-i Kitāb

Ādāb-ı ta'āmdan münāsib olan ḥāl zikriyle ihtitām bulmuşdur. Evvelen esvaḳda ekl-i ta'ām denāet idüğü mā-lā-kelāmdur. Ḥuşuşan enzār-ı fuḳarā ile meşḥūn olduğı meşāhid-i [299^a] 'uyündür. Şāniyen “Min ibtidāi ḡidāhü bi'l-milḥi ezḥeballāhu 'an sebi'ne nev'an mine'l-belā'i.” Ḥāzret-i 'Alī “Milḥ ile ta'dī münāsibdür, yetmiş belā-yı mütenevvi'ayı ezḥāb ider.” diyü buyurmuşlardır. Ḥāzret-i 'Alī kerremallāhu veche her gün yigirmi bir kızıl üzüm tenāvül iden cesedinde bir şey mekrūh müşāhede itmeye, diyü buyurduğı *İḥyāu Ulūm*'da

¹⁰⁷³ Nisa, 4/78'den nakis iktibastır: “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa «Bu Allah'tan» derler; başlarına bir kötülük gelince de «Bu senden» derler. «Hepsi Allah'tandır» de. Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü laf anlamıyorlar!”

¹⁰⁷⁴ Anlamı: “İnsanın kendisi için, hanımı için ve misafiri için yatağı olsun. Dördüncü yatak şeytan içindir.” Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 3/293, no: 14124.

meştürdür. Sâlişen inhirâf-ı mizâcda hımye ile ‘ilâc mesnûndur. Hâzret-i Risâlet-Penâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Şüheyb Hâzretlerinüñ gözleri ağrır iken hurma tenâvül ider gördüklerinde “Gözün ağrır hurma mı ekl idersün.” diyü buyurmuşlardır. Şüheyb dağı “Yâ Rasûlallâh, ağrımayan gözüm tarafında hâkinurum.” didükde Hâzret-i Risâlet-Penâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem tebessüm buyurmuşlardır. Râbi‘an ta‘âmı üç barmağ ile ekl itmek mesnûndur. Hâzret-i İmâm-ı Şâfi‘î rahmetullâhi ‘aleyh “Bir barmağıyla tenâvül-i ta‘âm mağtdur, iki barmağıyla kibrdür, üç ile sünnetdür, beş barmağ ile ekl muktezâ-yı beşeriyetdür.” diyü buyurmuşlardır.

Ma‘lûm ola ki [299b] dört şey bedeni ‘ibâdete kavî ider: Ekl-i lahm ve şem-i tıbi ve bi-ğayri cimâ‘-ı gısl ve libâs-ı kettân. Ve dört nesne bedeni zaîf ider: keşret-i cimâ‘ ve şürb-i mâ-i ‘ale’r-rıyğ ve ictimâ‘ keşret-i ğam ve hemm ve vefret-i ekl-i hamûza. Ve nevm dağı dört kısmdur: Nevm-i ‘ale’l-kağâ ki nevm-i enbiyâdur ve nevm-i ‘ale’l-yemîn ki nevm-i ‘ulemâ-i ‘âmilîndür ve nevm-i ‘ale’ş-şimâl, nevm-i mütereffihindür ki keşret-i ekl idüp i‘ânet-i hażm için şimâlde nâ’imin olurlar. Ve nevm-i ‘ale’l-vech ki nevm-i şeyâtindür. Dört nesne dağı ‘ibâdetdendür: müdâvim-i ‘ale’l-vuzû olmak ve takşir-i sücûd itmek ve iltizâm-ı i’tikâf-ı mesâcid itmek ve keşret-i kıra’at-i Kur‘ân itmek.

Meşnevî:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün]

Hudâ her rûz u şeb rızkuñ miğdâr
İdüp kılmış durur çünkim müyesser

Edeble ekl idüp hamd it kemākân
Kuşûruñ ‘afv ide ol Rabb-i Raḥmân

Hudâ’nuñ ni‘meti ihşâ olunmaz
Anuñ şükri tamâm îfâ olunmaz

Teneffüs itdügüñ dem iki ni‘met

Bulursun maḥẓ-ı luṭf-ı Rabb-i ʿİzzet

Biri imdād ider dā'im ḥayātı

Biri tefrīḥ ider her demde zātı

İki ni'met ki mevcūd oldu her an

Ne mümkindür aña şükr ide insān

[300^a] Hemān lāzım olan taḫṣīri bilmek

Ḳuṣūr u 'aciz ile tevḳiri itmek

Ḳuṣūr u 'aczi bilmek mu'teberdür

Şükürde 'ācizim demek hünerdür

İlāhī bize başt it ni'metüñi

Kemāl-i faẓl u cūd u raḥmetüñi

Şenā vü ḥamde zātuñdur sezā-vār

Bizüm şükr itmede taḫṣīrimüz var

Yine 'afvuñ umar her dem **Meḥemmed**

Kemāl-i faẓluñı ister o bî-ḥad

Dirîğ itme İlāhī luṭfı andan

Anuñ taḫṣīrine kılma nazar sen

Günāḥ u cürmüne yokdur anuñ ḥad

Şefā'at ister Aḥmed'den **Meḥemmed**

Neşr: Ma'lûm ola ki 'āḳıl ḥvāb-ı ğafletden bîdār olup ğāfil olmayup na'īm-i firāvān-ı İlāhiyye'yi tenāvül itdükde şükrini edā ve ādāb-ı ekli ifā itmekle

Ḥaḳḳ-ı mün‘ımı ferāmūş idüp icrā-yı merāsım-i ‘ubūdiyyetde ḥāmūş olmak münāsib degıldür. Nefs-i beşeriyye ni‘mesine müşāhede itdükce şükrinde tevķir idüp taķşir itmeme gerekdür. Zırā zümre-i şākirin memdüh-ı Rabbü’l-‘ālemın olup fırķa-i münkerin esfel-i sāfilıne dāḫilındür.

Meşnevî:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Elā ey pādışāh-ı heft kişver

Ḥudā’nuñ bendesinin sen muķarrer

Elā ey pādışāh-ı dād-ı güster

Hidāyet ola her dem saña rehber

[300b] Tana“um eyledikce Ḥaḳḳ’ı yād et

Ni‘am şükryn kılup adliyle dād et

Sana benden naşihat kim ol āgāh

Şorar saña bu devlet şükryn Allāh

Şaķın mazlūma cevır itdirme ceḥd it

Tekayyüd kıl ķemāl-i ‘adle ‘ahd it

Serir-i şaltanatda ‘adl ü dād it

Ḳıyāmette ḫuzūr-ı Ḥaḳḳ’ı yād it

Şehin-şāḫum ḫazer kıl şen Ḥudā’dan

Ḥacālet fikrin it yevmü’l-cezādan

İlāḫi dāver-i devr-i zamānı

Mużaffer eyle her dem ver emānı

Mü'eyyed eyle Şulţān Aḥmed'i sen
Virüp nuşretle 'izz-i sermedi sen

Ḥaḳāyık bābın eyle aña meftūḥ
Yanından ehl-i fışkı eyle maṭrūḥ

Şeḥin-şāḥ-ı zamānı eyle dā'im
Mu'ammer kıl idüp 'ādliyle ḳā'im

SEKİZİNCİ KİTÂB

Ādāb-ı nikāḥ beyānındadır.

Ḥamd-i firāvān ol ḥallāk-ı zümre-i inşāna lāyıkdur ḳi 'uḳūl-i fuḥūl
evāḥir u evāyil mübādī-i evāil-i bedāyi' şun'ında vālih ü ḥāyrān ve efḥām ü
efkār zevi'l-elbāb ve'l-başā'ir derk-i me'ānī-i luṭfında medhūş ve ser-
gerdāndur.

Nazm:

نه ادراك در كنه ذاتش رسد

نه فكرت بخد صفا تش رسد

توان در بلاغت بسبحان رسيد

نه در كنه بچون سجان رسيد¹⁰⁷⁵

Neşr: Baş-ı bişāt-ı ḡabrā ve ref'-i nücūm ve semā idüp eltāf-ı 'abḳariyye-i
behiyye ve i'tāf-ı 'āliyesine [301^a] senden zümre-i beşeri mā-i rāfiḳden

¹⁰⁷⁵ Anlamı: "Ne idrak O'nun zatının künhüne varabilir ne de fikir O'nun sıfatlarının hududunu anlayabilir. Belagat ilminde Sehbân'a ulaşmak mümkündür fakat Sübhân'ın künhüne varmak mümkün değildir."

1076 "خلق الله الإنسان علي صورته" meşķūtından muktebes olān me'ānī-i lāṭife ile tezyīn idüp izhār-ı şıhr ve ensāb ile şa'b u kabāil ve cāmī'-i envā'-ı fezāil itdi ve maḥlūkāta teşlīṭ-i şebķ-i şehvet ile 1077 "نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ" buyurup kaḥren ve cebren cerāšetine mużtār itdi. Ve tāḥrīm-i sefāḥ ve taḥlīl-i nikāḥ ile zābṭ-ı ensāb idüp şeyn ü 'ār lāḥıķ olur. Eşyādan şıyānet itdi ve müddet-i ma'lūmeye dek beķā-yı nesl-i ādemoīye şebēb idüp mevtden nāşī olan ḥedm ü keşr-i şūrīyi arāzī-i erḥāmda beşş-i büzūr-ı nuṭfe ile inşā-i ḥālk idüp ibķā-yı nev' ile cebr itdi. Ve şalātü ve selām endāz u tebşir ile irsāl olan efḍal-i Ruşūl-i Kīrām'a olşun ķi vücūd-ı şebēb-i tefāṭır miyāḥ-ı ensāb-ı ādem ve mūcib-i tekāşūr-i mevcūdāt-ı 'ālim olmuşdur.

Nazm:

تواصل وجود امدي از تخت

وكرهرنه موجود شد فرع بست

بلند اسمان پيش قدرت خجل

1078 تو مخلوق وادم هنوز اب و كل

Neşr: Ve hezar taḥiyyāt-ı şafā [301^b] āyāt ve teşlīmāt ve fāşimāt-ı aşḥābi'l-mūkerremet-i mā'ile olşun ķi nev-şubḥ-ı rāḥ-ı yakīn ve taşrīḥ-i telvīḥ-i şer'-i mübīn itmişlerdür. Ammā ba'dehū ma'lūm ola ki nikāḥ-ı muayyen dīn-i mübīn şeyāṭīn-i nefis-i emmāreden ḥışn-ı ḥaşīn olduğından mā-'adā şebēb-i mübāḥāt-ı Seyyidü'l-Mürselīn olmağın maķāşid ve mārı üç bāb üzre tertīb olundu.

1076 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, **Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadis**, I, 318, thk. Muhammed Muhyiddin el-Esfar, el-Mektebetü'l-İslami-Müessesetü'l-İşrāk, Beyrut-Doha, 1999.

1077 Bakara, 2/223'ten nakıs iktibastır: "Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilererseniz öyle varın. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın. Allah'tan korkun, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız. (Yâ Muhammed!) müminleri müjdele!"

1078 Anlamı: "En başından varlığın sebebi sendin ve senden sonra yaratılanların hepsi senden yaratılmıştır. Yüce gökyüzü senin yüceliğinin yanında mahcuptur. Sen yaratıldığında Hz. Adem/insanoğlu henüz su ve çamurdu."

El-Bābü'l-Evveli

Emr-i nikāha terğīb ve terhīb beyânındadır. ‘Ulemā-i a’lām ve meşāyih-i kīrām emr-i nikāhda ihtilāf idüp ba‘zı eslāf-ı tahayyülü’l-‘ibādetullāhdan efdāl ve ba‘zı fazīlet-i nikāhı beyān ve tafşīl idüp lākin tahayyülü’l-‘ibādetullāh ‘azze ve celle nikāhdan etemm ü ekmeldür, diyü tafşīl itmişlerdür ve ba‘zı e’imme-i kemāleyn nefsi zabta mālīk olmağa kādīr olıcağ tecerrüd ālemine sālīk olmağ ecrīdür. Zīrā zamānede ahvāl-i nisā mezmūme ve esbāb-ı te‘ayyiş mefkūdedür. Zārūrī iktisāba iştiğāl lāzım gelüp ‘ibādetden iğfāl ve işğāle şebēb olur, diyü ta’līl itmişlerdür. Edille-i fırka-i evvelī zikrī taqdīm [302^a] olundu.

Ma’lūm ola ki fazīlet-i nikāh āyet-i beyyināt ile şınv-ı mışbāh-ı şıbāhī gibi rüşen ve ehadīs-i şerīfe ile hūrşīd-i enver gibi izhār ve mübīndür. Cümleden biri emr-i cihān-muṭā¹⁰⁷⁹ “فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ” fazīlet-i nikāhda emr-i vācibü’l-ittibā’dur. Ve Furkān-ı Celīlü’ş-şān’da Hāk Celle ve ‘Alā Rasūl-i Enbiyā’yı tavşīf idüp¹⁰⁸⁰ “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً” buyurup izhār-ı fazl ile ma’rīz-i imtinānda zikr itdüğü efdaliyyet-i nikāhı ta’rīf ider. Ve du‘āda zürriyyet ve evzāc recā iden evliyāyı medh buyurup¹⁰⁸¹ “وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا” āyet-i kerīmesini ser-‘izzet efserlerine tāt-ı ibtihāc itdi. Hāzret-i ‘İsā arzā nāzil olduğda tezevvüc idecekleri ekşer kitābda muşarrahdur. Ve ehadīs-i şahīhatü’l-āşārdan ki¹⁰⁸² “النكاح سنتي فمن أحب فطرني فليستن

¹⁰⁷⁹ Nisa, 4/3’ten nakıs iktibastır: “Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helāl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”

¹⁰⁸⁰ Rad, 13/38’den nakıs iktibastır: “Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur. Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır.”

¹⁰⁸¹ Furkan, 25/74’ten nakıs iktibastır: “(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvā sahiplerine önder kıl! derler.”

¹⁰⁸² Anlamı: “Nikah benim sünnetimdir. Kim ki benim fitratımı severse sünnetime uysun.” Beyhâkī, Şu‘abü’l-İmân, 7/336.

تناكحوا تكثروا فلإني أباهي بكم الأمم يوم القيامة حتى“¹⁰⁸³ ve eḥādīs-i feḍāyil-i diṣārdan ki “بسنتي
 [302^b] faẓīlet-i nikāḥda delīl-i ‘aẓīmū’l-eşer idügi muḳarrerdür. Ve bir
 hadīs-i şerīfde daḥı¹⁰⁸⁴ “من استطاع منكم الباءة فليتزوج فإنه أغض للبصر وأحصن للفرج ومن لا فليصم
 buyurup ferc ü ‘ayn fesādlarına māni’ olmaḳ faẓīlet-i nikāḥı
 cāmi’dür. “كل عمل ابن آدم ينقطع إلا ثلاث ولد صالح يدعو له“¹⁰⁸⁵ hadīs-i şaḥīḥi faẓīlet-i
 nikāḥa delīl-i şarīḥdür. Zīrā veled-i şālīḥ nikāḥa mevḳūf olduḡı zāhirdür. El-
 ḥaḳ veled-i necīb devlet-i ‘acibdür. Dünyā ve āḥirette menāfi’i bī-şamār ve cevır
 ü cefā-yı zevceye taḥammül itmege sedd-i sedīd ü ustuvārdur.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Taḥammül kılduḡı zen ḳahrına merd

Temāşā-yı ruḥ-ı ferzend içündür

Bu ḥār-ı miḥnet ü zehr-i meşakkāt

Gül-i zībā-yı şekker-ḥānd içündür

Neşr: Fırḳa-i sāniye ki tecrīdi istiḥsān idüp¹⁰⁸⁶ خير الناس بعد المائتين الخفيف الحاذ الذي لا

hadīs-i şerīfine teşebbüs iderler. Ve bir hadīs-i şerīfde daḥı

يأتي على الناس زمان يكون هلاك الرجل على يد زوجته وأبويه وولده يعبرونه بالفقر ويكلفونه ما لا يطيق فيدخل¹⁰⁸⁷

[303^a] buyurmaḡın levāzım ehli ve ‘ıyāl-i zāruri “المداخل التي يذهب فيها دينه فيهلك

¹⁰⁸³ Anlamı: “Nikah ediniz, çoğalınız. Çünkü kıyamet gününde sizin çokluğunuzla övünürüm hatta cansız doğmuş bir ceninle bile.” Abdürrezzâk b. Hemmâm, **Musannef**, thk. Habîbürrahmân el-A‘zamî, I-XII, 6/173, no: 10391, Beyrut, Mektebetü’l-İslâmî, 1970-1983.

¹⁰⁸⁴ Anlamı: “Sizden kimin şehveti çok ise evlensin zira nikah onu haramdan korur. Eğer evlenmeye gücü yetmezse oruç tutsun.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Nikah, 2, no: 5065.

¹⁰⁸⁵ Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Vasiyyet, 3.

¹⁰⁸⁶ Anlamı: “İki yüzden sonra kadınların hayırlısı evladı olmayan hafif olandır.” Irâkî, **Muḡnî ‘an Hamli’l-Esfâr**, 1/371, no: 1392.

¹⁰⁸⁷ Anlamı: “Kadınlar üzerine bir zaman gelecek ki insanoğlunun helakı kendi hanımı, anne babası ve evladının elleri üzerine olur. Onu fakirlikle ayıplarlar ve gücü yetmediği bir nesne ile onu teklif ederler da dininin helakına sebep olan işlere girer.” Irâkî, **Muḡnî ‘an Hamli’l-Esfâr**, 1/371, no: 1393.

müdāhil-i ḥarāma dāhil idüp iktisāb-ı ḥarām ve tereddüd-i ebvāb-ı zulme-i mūcib olup ‘ibādetden işğāl ider.

Meşnevî:

[*Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün*]

Devlet anuñ cihānda ferd oldı

Zene aldanmadı vü merd oldı

Nefs-i ḥazẓın taḥayyül eylemedi

‘İzzet anuñ te’ehhül eylemedi

Neşr: Ebū Süleyman Dārānī Ḥazretleri nikāḥdan su’āl olunduḡda “Nikāḥ itmeyüp mu‘āşeret-i nisādan şabritmek cefālarına şabritmekden ḥayrdur. Cefā-yı nisāya şabritmek nār-ı sūzāna şabritmekden ḥayrdur.” diyü buyurmışdur ve bir kerre dahı su’āl olunduḡda “Ḥalāvet-i ‘ibādeti mücerred olan ziyāde zevk ider, müte’ehhil olandan.” diyü cevap virmişdür. Nefsü’l-emrde ḡank-i ‘ayş-ı insān za‘īf-i teşvīşe idḡāl ider. Muḡaşşal-ı kelām muṡlaḡa nikāḥ merḡūbdur. Ammā le‘alle olıcaḡ nikāḥdan ‘udül evlā olmaḡın āfet ve fevāyid-i nikāḥ beyān olunmaḡ lāzım oldı ki ḡāl-i muttaẓıḡ ve nümāyān ola. İmdi nikāḡda birkaç fā’ide vardur. Evvelen zuḡūr-ı veled ki aşl-ı [303^b] aşıl ve rükn-i celīldür. Niḡāḡuñ mā-vaz‘-ı lübbi olduḡından mā-‘adā şemere-i insāniye olup muḡabbet-i evlād zārūrī ve ṡopuḡuñ meyli anlara ḡasr ider ve veledüñ zuḡūruna sebep viḡā’dur.

Nazm:

[*Mef‘ülü mefā‘ilün fe‘ülün*]

Cān cevḡherine bedeldür evlād

Evlād koyan hemīn koyar ad

[Nesliyle olur beḡā-i insān]¹⁰⁸⁸

Nazm-ı beşer ü niẓām-ı devrān

¹⁰⁸⁸ Bu dize derkenardadır.

Nesr: Gerçi min gayr-i harāset ve izdivāc eşhāş-ı nāsı iḥrāce kudret-i ezeliyye-i İlāhiyye kâşıra degil idi. Ammā esbābdan münba‘ise olan ḥikmet-i bâliḡa-i Raḥmāniye müşebbâtı esbāb üstine tertīb itmişdür ki ānan fe ānan kudret ü ḥikmeti ve yedāyi‘-i şan‘atı izḥār ve itmām ve meşiiyyet-i ezeliyyesini iş‘ār ve i‘lām itmekle nikāḥa vuşul nice fevāid-i ‘aẓīmeye mevşul ola. Evvelen e‘azz-i kirāmdan niceşi ‘āziyen Allāhu Te‘ālā‘ya mülākī olmağı ihtiyār itmemişlerdür. Zīrā nikāḥda ḡavā‘il-i şehvetden emīn muḡarrerdür. Huşuşan beḡa-i cins-i insān içün taḥşil-i veled niyet olunup muḡabbetullāh-i Te‘ālā‘ya sa‘y oluna. Şāniyen taleb-i muḡabbet-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellemdür ki mübāḥātine sebep olmaḡdur. Şālişen ba‘d-i veled [304^a] du‘āsıyla teberrükdür. Rābi‘an veled-i şaḡirūn intikāliyle taleb-i şefā‘atdır. Vech-i evvel ki muḡabbetullāha sa‘ydir, edaḡḡ-i vücūhdur, inzār-ı ‘ulemā-i sūdan maḡcūbdur. Ammā ‘ind-i zevī‘l-başāire‘n-nāḡde mergūbdur. Zīrā Ḥāḡ Celle ve ‘Alā ḡulḡ-i zevceyn idüp nuḡfe‘i ¹⁰⁸⁹”بَيْنَ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ“ vedi‘a kılup ḡaşıyyetini ‘urūḡ ve mecārī ve raḡmi emākin ve medār idüp zikr ü ünşānuñ her birine teslīt-i şehvet ile emr-i ḡafī itdüḡinden mā‘adā elsine-i Rusūl ile emr-i celī itmiş iken nikāḡdan imtinā‘ ile celb-i evlāda ittibā‘ itmeyesin. Ḥāḡ Celle ve ‘Alā‘ya ḡuyānet itmek lāzım olur. Zīrā a‘zā-yı insāniyye vālāt-ı şehvāniyye lisān-ı ḡāl ile murād-ı Ḥālīḡı i‘lān ider ki her ‘uzuvda raḡam ve ḡurūfdan mu‘arrā ḡaḡḡ-ı İlāhī ile mektūb olup başireti olana nümāyāndur ki murādullāḡ teḡşir-i ‘abīd ve imādur. Bu cihetdendür ki ḡatl-i evlād idenler va‘id-i şedīde mazḡar olmuşlardur. Tenākiḡī Ḥāḡ Te‘ālā maḡbūb idüp tekrīm itdüḡinüñ beḡa-yı cinse sebebdür. Bu ma‘nāyı şāḡib-i *İlḡyā* bir temşil [304^b] ile inhā ider ki bir kişi zirā‘ate ḡādir olan ‘abd-i memlūkine zirā‘ati murād olan büzūrı ve ālāt-ı ḡarşı mahyā ve zirā‘at içün arz-ı menbiteyi iḡzār ve iḡyā ve levāzım-ı zer‘ī tedārik idüp zirā‘ate irsāl itdüḡde ol ‘abd, envā‘-i ḡaylden bir ḡayle ile veyāḡūd kesl ü beḡālet ile ol bezri izā‘at ve müheyyā olan arzı ḡimāyet itmese ol ‘abd iḡāb ve iḡāb-ı seyyide müsteḡaḡ olduḡı gibi ālāt ve esbāb-ı iḡşān iden müsebbibe‘l-esbābuñ ve Rusūl-i Kirām ile i‘lām itdüḡi ma‘nā-yı tenāsıl-i i‘dām

¹⁰⁸⁹ Tarık, 86/7’den nakıs iktibastır: “(O su) sırt ile göḡüs kafesi arasından çıkar.”

iden müsteḥak-ı ‘azāb-ı elīm mülk-i ‘allām olur. Emr-i Ḥāllāk’a ittibā‘ itmeyüp muḫī-i bezr olup ḥarāsetden a‘rāz ve imtinā‘ idüp illet-i mu‘deyi ta‘ṭīl ve maḫṣūd-ı fıtrat ve ḥikmete ezliyyeyi i‘dām iden ‘abd müsteḥak-ı ‘azāb-ı şedīd olacağı müteḥakḳık ve bedīdür. “*Lā ruhbanıyyete fi’l-İslām.*”¹⁰⁹⁰ bu ma’nāya şāhid-i ḳavī olduğu mā-lā-keḷāmdur. Bu temhīd olunan muḳaddemātdan ma’lūm oldu ki beḳā-yı cins-i insānī ‘indallāh maḥbūb imiş. Bu taḳdīrce eyhām ider ki fenā-sı mekrūh ola. Bu ḥod irāde-i İlāhī beyne’l-mevt [305^a] ve’l-ḥayāt fark olur. Ma’a hāzā cümlesi meşıyyetullāh iledür. “Mevtlerinden ḥayātleri iḥsān ve fenālarından beḳāları mustaḥsin olduğunu neden mütemeyyizdür?” diyü su’al olunursa evvel emrde bu i’tirāz mündefi’dür. Zīrā cins-i insānuñ beḳāsı, diyü beyān olunmuşdur. Ol müfredātınuñ ḥaseb almaḳdur. Fenāsınuñ mekrūh olmasını ifāde itmez. Şāniyen ma’lūmdur ki nefi‘ ve ḥayr u şer irādet-i Ḥāliḳu’l-Ḳadr iledür. Nefsü’l-emrde muḥabbet ü kerāhet zıddur. Ammā irādeti münāfī degildür. Meşelā şahş-ı vāḥidüñ mekrūh nice murādı ve maḥbūbınca nice murādı olur. Me’āşī mekrūha ve ṭā‘āt-i mergūbedür. İkisine bile irāded ta’alluḳ ider. Lākin tā‘āt-i marziyye ve me’āşī ḡayr-ı marziyyedür. Ḥaḳ Celle ve ‘Alā mevti taḳdīr idüp ḥayāt u mevti ḥaḳ itmişdür. ¹⁰⁹¹“نَحْنُ قَدَرْنَا” ve ¹⁰⁹²“الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ” āyet-i beyyinātı muḳteżāsınca irādet sebḳat idüp beḳāsı mergūb ve fenāşı ḡayr-ı maṭlūb olup ḥikmet-i bāliḡası iḳtiżā itmişdür. Ve cins-i beşerüñ müddet-i ma’lūmeye dek [305^b] beḳāsı maṭlūb olmaḡın tenāsıl ü tevālide merbūt idüp sa’āyia menūṭ itmişdür. Ḳazā ve ḳader yaḥşī ṭavi’l-lezil olup ekşeri kitāb-ı ‘aḳāyidde mürūr itmegin bu maḥalde zıkrinden ‘ubūr olundu. Vech-i şānī Ḥāzret-i Risālet-Penāh’uñ muḥabbetine sa’y idüp rızāsını ṭaleb itmekdür. Ve Ḥāzret-i Risālet-Penāh’uñ mā bihi’l-iftihār ve’l-mubāḥāt kişret-i ümmetī olduğu beyān olunmuşdur. Vech-i şāliḡ ki ba’delhū du‘ā-yı veled-i şāliḡ ile intifā’dur. Eger veled-i şāliḡ

¹⁰⁹⁰ Anlamı: “İslam’da ruhbanlık yoktur.”

¹⁰⁹¹ Vakıa, 56/60’dan nakıs iktibastır: “Aranızda ölümü takdir eden biziz. Ve biz, önüne geçilebileceklerden değiliz.”

¹⁰⁹² Mülk, 67/2’den nakıs iktibastır: “O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.”

kalîl olup ekseri tâlîh olup “Duâsı ile nice intifâ‘ hâşıl olur?” diyü su‘âl olunursa Ebû Yemsî hakkında du‘â-yı mü‘min gerek bizü gerek fâcir ola, mertebe-i kabûle vâşıl olur. ¹⁰⁹³“وَلَا تَرُرْ وَارْرَةً وَزُرْ أُخْرَى” bu ma’nâyı mâşadağdur. Veled-i du‘âda takşîr itse ebeveyn niyetleriyle mişâb ve mâcûrlardur. Vech-i râbi‘ etfâl-i kable’l-veledeyn intikâl iderse şefi‘ olacağında şübhe yokdur. ¹⁰⁹⁴“إِنَّ الطِّفْلَ يَجْرُ بِأَبْوَيْهِ إِلَى الْجَنَّةِ” hadîs-i şerîfi muktezâsınca tıfl cennete [306^a] vâlid ü vâlidesini idhâle sebep olmak sa‘âdetdür. Bir rivâyetde dahı “Tıfl-ı nâ-bâliğ bâb-ı cennete gelüp dâhil ol, diyü emr olunduğda meksûr olup gayz u gazab ile cennete dâhil olmam, illâ vâlid ü vâlidem benimle ola, didükde cennete ma‘ân idhâl olunalar.” diyü Hâzret-i Risâlet-Penâh’dan menkûldur. Ve bir hadîs-i şerîfde dahı ¹⁰⁹⁵“مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَلْغُوا الْحَنْتَ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ” buyurulmağın bu şerefe sebep nikâh olıcak fazîlet-i nikâh mübeyyen olur. Fevâiid-i mezkûreden fâ’ide şâniye ki şeytândan taşaşşun ve keşri tûgân-ı nefis ki gavâyil-i şehveti def’ itmekle şafâ-yı hâtırı cem’ ider. “مَنْ نَكَحَ فَقَدْ حَصَّنَ نَفْسَهُ دِينَهُ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي الشَّطْرِ الْآخِرِ” hadîs-i şerîfi muktezâsınca nısf-ı dîni ihrâz-ı şeref imtiyâz idüğü müttezâhdur. Velede devâm vücûddan bir nev’ mülâhazâ olunur ki beka-yı nesl ile beka-yı nev’-i hayât mülâhazâ olunur. Ve âfet-i beşer lezzet-i cimâ‘ idüğü ekser olup Hâzret-i Risâlet- [306^b] Penâh’dan “*E’üzü bike min şerri sem’î ve başarî ve kalbî ve şerrin minnî es’elüke en tütahhira kalbî ve tahfeza fercî.*”¹⁰⁹⁶ diyü du‘â itdüğü menkûldür. Üç mihr-i münîr çarh-ı ‘azîmet ve mâh-ı hâtır burc-ı iffet-i nefsdan isti‘âze iderken zümre-i ümmet olan muvaḥḥidin ne güne tekayyüd itmek gerek idüğü muttazîh olup bu fâ’ide

¹⁰⁹³ Zümer, 39/7’den nakıs iktibastır: “Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan herşeyi hakkıyla bilendir.”

¹⁰⁹⁴ İbn Mâce, **Sünen**, Cenaiz, 58, no: 1608.

¹⁰⁹⁵ Anlamı: “Kimin akıl baliğ olmayan üç evladı vefat ederse Allah onu keremiyle o evlada merhameten cennete koyar.” Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 2/510, no: 10622.

¹⁰⁹⁶ Anlamı: “Kulağımın, gözümün ve kalbimin şerrinden ve benden kaynaklanan şerden sana sığınırım. Allah’ım senden kalbimi temizlemen ve fercimi muhafaza etmeni istiyorum.”

etem fevāyiddendür. Fā'ide-i sālise tervīh-i nefsdür. Nefs-i beşeriyyeye ilkā-yı sürür lâzımdur ki 'ibādet-i Rabb-i ġāfūra kesl gelmeyüp bir fütür olmaya. Malā'ie-i nisvān ki mūcib-i meserret cināndur. 'İbādete takvīyet niyetine istīnās-ı nisā maqbūl evle'n-nehīdür. Zīrā ṭabī' şeriyyeti mutaşşilā muhālifi olan müdāvemete teklīf itmek taḡlīz idüp īrās temetṭī ve kesl-i 'anīf eyler. Gāhī mübāh olan lezzāt ile tenşīṭ ü mezīl görüp olan eşyā-i mubāha ile tefrīh tesbīṭ itmek lâzımdur. 'Ākile lāyık olan üç sâ'ati kendiye maḡsūm idüp sâ'at-i evvel 'ibādet-i Rabb-i 'İzzet'le mersūm ola ki ḡatır-ı fâtırına 'ubūdiyyetden ġāyr-ı lāyih ve revāyih-i ḡulūş ve şadākatden [307^a] ġayr-ı fā'ih olmaya. Sâ'at-i şāniyeyi nefsi pür telbiyeyi muḡāsiyesine ḡaşr idüp vesvese-i iblīs-i la'in ile müştehiyāt-ı nefsi ve 'ubūdiyyetde taḡşīri tefeḡkür itmekle nefsi le'imi ḡısm u kesr ide. Sâ'at-i şāniyesi un ṭa'am ve şarāb ve sāyir lezzet-i ma'ḡuleye şarf ide, diyü İḡyā'da vārid olmuştur. Umūr-ı dünyeviyyeye münḡaşıra olan sâ'atde ṭabā'-ı beşeriyye muḡtelifedür. Mübāḡātde ḡasbī't-ṭibā' murād olunana itbā' gerekdür. Ba'zı vardır ki ¹⁰⁹⁷ “حب الي من ديناكم ثلثة الطيب والنساء” ¹⁰⁹⁷ mazmūnı üzre ṭīb ü nisā mu'āmelesinden maḡzūz ve pür-sürür olur ve ba'zı vardır ki ḡuzrete ve mā-i cārīye naḡar ile mesrūr olur ve ba'zı vardır ki şāyir lezā'iz-i dünyeviyyeden muşāḡabet-i iḡvān ve mücāleset-i yārān gibi eşyādan ḡaz ider.

Muḡaşşal-ı kelām mübāh olan eşyā ile her ḡankı ḡışmdan olursa olsun 'ibādete takvīyyet niyetine olıcaḡ maqbūl ve erbāb-ı 'irfāndan menḡūldür. Fā'ide-i rābi'a te'ehhül idüp tedbīr-i menzilden ḡalbi ifrāḡ itmekdür. Zīrā tenzīf-i şevb ü evāni ve tıbh [307^b] ve kens ü ferş ü tehiyye-i esbāb-ı ma'şiyet-i nisā ṭā'ifesine maḡşūştur. İnsān eşḡāl-i menzile işḡāl itse 'ibādet-i mülk-i müte'alden işḡāl idüp ekşer evkātı izā'a idüp ṭaḡşīl beżā'a mümkün olmaz. Zevce-i şāliḡa muşliḡa-i dīne mu'īn idüḡi zāḡir ü mübīndür. Bu cihetden Ebū Süleymān Dārānī zevce-i şāliḡa dünyādan degildür zīrā seni itmām-ı

¹⁰⁹⁷ Anlamı: “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Güzel koku ve kadın.” Beyḡākī, Ebū Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, **es-Sünenü'l-Kübrā**, thk. Abdülkādir Atā, I-XI, 7/124, no: 13454, Beyrut, Dāru'l-Kütübü'l-İlmīyye, 2003.

meşāliha-yı dünyeviyye ve kazā-yı şehvet-i beşeriye itmekle āhiret emrine irsāl ider, diyü buyurmuşdur. Muḥammed bin Ka'b el-Ḳurtubī ¹⁰⁹⁸ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً āyet-i kerīmesinde ḥasene-i mer'e şāliḥadur, diyü naql itdügi İḥyāu 'Ulūm'da meşṭūrdur. Ve ba'zı tefāsirde ¹⁰⁹⁹ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً āyet-i kerīmesinde zevce-i şāliḥadur, dimişler ki anuñ mu'āvenetiyle vücūh-ı ḥayāt mevcūd olur. Vech-i evvel kazā-yı şehvet itmekle irtikāb-ı āşām olunmayup sebeb-i ḥayāt-ı ebediyye olur. Ve vech-i sāni vücūd-ı veled ile beḳā-yı nesl olup nev'-i ḥayāt ḥāşıl olur. Fā'ide-i ḥāmise mücāhede-i nefsdür ki ḥuḳūḳ ile kıyām ve aḥlāk-ı seyyi'elerine [308^a] şabr idüp işlāḥlarına sa'y-i tām idüp lāzım olan emirlerini itmām ile ehl ü 'iyāl ezāsınā min külli el-vecūḥ taḥammül itmek fī sebillāh cihād-ı menzilesinde olduğı İḥyāu 'Ulūm'da musarraḥdur. Zīrā ehl ü 'iyāl menzile-i ra'ıyyetdedür. ¹¹⁰⁰ "أَلَا كَلِمَ رَاعٍ وَكَلِمَ مَسْئُولٍ عَنْ رَعِيَّتِهِ" ḥadīs-i şāḥiḥi bu bābda düstürü'l-a'māldür. Nikāḥdan ibā idenler merāsimi kemā hüve Ḥaḳḳ'a İfā itmemekden ḥavf iderler. İbnü'l-Mübārek Ḥazretleri ḡazāda iken iḥvānına "Bundan efḍal 'amel ma'lūmuñuz mıdır?" diyü iḥvānı "Bilmeziz." didükde "Bundan efḍal 'amel müte'affif ve şāḥib-i 'iyāl olup gicede kıyām ile evlād u 'iyāline şıyānet-i nazār idüp ḥallerine intizām viren ādemdür." diyü buyurmuşlardır. "Ḥaḳīḳātde alām-ı nisāya taḥammül mücāhede-i nefsdür." diyü aḥbār da gelmişdür.

Hikāyet olunur ki Ḥazret-i Yūnus 'aleyhi's-selām cenābına birkaç kimesneler gelüp anları ziyāfet itdüklerinde Ḥazret-i Yūnus ḥarem-i sa'adet intimāllerine gāḥ dāḥil ve gāḥ ḥāric [308^b] olduğda ehl-i beytleri rencide-i ḥāṭır itdükleri ḥużzār meclisüñ ma'lūmı olup taḥammül-i Ḥazret-i Yūnus 'aleyhi's-selāma ta'accub itdüklerinde "Benden terk ola vāḳi' olup aña āhiretde 'itāb idecek iseñ yā Rabbe'l-ālemine dünyāda te'accil eyle." diyü Ḥaḳ Te'ālā'yā

¹⁰⁹⁸ Bakara, 2/201'den nakıs iktibastır: "Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler."

¹⁰⁹⁹ Nahl, 16/97'den nakıs iktibastır: "Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükāfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz."

¹¹⁰⁰ Müslim, **Sahīh-i Müslim**, İmaret, 5.

münacât itdükde “Var filanuñ kızın al senüñ uķûbetüñ olur.” diyü fermân-ı kazâ-i ceryân ile almış mıdır? “Bundan gelen cefâya taħammül iderem.” diyü buyurmuşlardır. İllâm zevceye taħammül mükeffir zünüb idüğü muķarrerdür. ¹¹⁰¹“من الذنوب ذنوب لا يكفرها إلا الله بطلب المعيشة” hadīs-i şaħīhi bu ma’naları meş’urdur. Ehl ü ‘iyāl şaħibi olup bunları ta’amme-i helâl ile it’am itmek şevâbdur. ¹¹⁰²“من حسنت صلاته وكثر عياله وقل ماله ولم يعتب المسلمين كان معي في الجنة كهاتين” hadīs-i şerīfi ķi şalâtı huzūr-ı ķalble edâ idüp ‘iyāl-i keşir ve māl-i ķalil ü müslimīnin müsāvisini itmeyen ķişiye Hāzret-i Risālet-Penāh’la cennetde olmaķdan ‘azm-i ‘izzet olmaz. [309a] ¹¹⁰³“من كان له ثلاث بنات فأنفق عليهن وأحسن إليهن” hadīs-i şerīfi beşāretdür. ¹¹⁰³“حتى يغنيهن الله عنه أوجب الله له الجنة ألبنة ألبنة إلا أن يعمل عملا لا يغفر له

Ma’lūm ola ki bu zıkr olunan fevāyid iki cins mürīde müfīddür. Evvelen mürīd-i sālīk ki bidāye-i řarīķde olup ķaşd-ı mücāhede ve riyāzet idüp tehzīb-i ahlāk-i seyyi’e murād ide. Te’ehhül-i řarīķ-i ħimāyete getürüp bunuñla riyāzet ide. Bu gūne ādem merāsīm-i te’ehhüli iltizām itmek nāfi’dür. Şāniyen seyr-i bātından mu’arrā olup a’māl-i ħārice ile olan ‘ābid ü ‘ālim ve şālīħa-i te’ehhül evlādur ki kendi bedenine nāfi’ olān ‘ibādetden ehl ü ‘iyāl ile teķayyüd ve tertīb-i ekmel olur. Zīrā āħirī gāyra sirāyet ider. Ammā mezhebī’l-aħlāk şaħib-i meķārim ve efķār-ı ķalbiyyete ile zevī’l-mu’āmele olup ‘ibādetde nefsi hevāsı zāħir u peydā olmayan ādeme te’ehhül eylememek gerekdür.

[Nazm:]

[Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Zen eger ħüsn ile ħurşīd-i dırahşān ise de

Ķaddi Tūbā vü ħadi gülşen-i Rızvān ise de

¹¹⁰¹ Tācüddīn es-Sūbkī, **Tabakātü’ş-Şāfi’iyye**, 6/300.

¹¹⁰² Irākī, **Muğnī ‘an Hamli’l-Esfār**, 1/379, no: 1424.

¹¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 6/29, no: 24008.

Hār-ı perver gül-i ḥodrūdur anā virme göñül

Bedeni terlig ile berk-i gülistān ise de

Bulmasun olsun anı tıfl-ı yetīm-i nefsüm

[309^b] Memesi lüleleri çeşme-i ḥayvān ise de

Faṣl. Āfāt-ı nikāḥ beyānındadır. Evvelen rızq-ı ḥelāl ile ehl ü ‘iyāli iṭ‘ām itmeyecek helāk-ı nefis muḳarrerdür. Zīrā dıyq-ı ma‘īşetden müdāḥil sū-i dāḥil olup tevessü‘ için dīni dünyāya tebdīl itmege bā‘iş olur. İmdi

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Hem-çü Mesīḥā-yı sipihr-āsītān

Eyle tecerrüd felegin āşiyān

Keşrete meyl eyleme miḥnet durur

Vaḥdete kaşd eyle sa‘ādet durur

Neşr: 1104 “ لا يلقى الله أحد بذنب أعظم من جهالة أهله ” ḥadīs-i şerīfi bu ḥuşūşa va‘id-i ekīddür. Muḥaşşal kesb-i ḥelāle ḳādir olmayana te’ehhül ‘asīrdür. 1105 “ قُوا أَنْفُسَكُمْ ” āyet-i kerīmesinde nefsi niçe şıyānet lāzım ise ehli dahı eylece ḥimāyet itmek üzre emr-i ‘ālī-şānı şādır ve nümāyān olıcaḳ kişi kendi nefsinı şūn itmekde ‘aciz iken gayruñ şıyānetine niçe ḳādir ola.

Beyt

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Evlenen bahre düşer evlādı olan ğarḳ olur

Sen kenār-ı bahre var evlenme şulṭān ol yüri

¹¹⁰⁴ Tâcüddîn es-Sübķî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/310.

¹¹⁰⁵ Tahrim, 66/6’dan nakıs iktibastır: “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”

Neşr: Ba‘zılār tezevvücden ibā idüp su‘āl olunduğda “Ben nefsum ile mübtelā iken nefsüme bir nefs-i daḥı nice zımm ideyin.” diyü [310^a] cevāp virmişdür.

Meşnevî::

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Nedür bildüñ mi sen ‘ālemde ‘āķil

İde dā’im şafā-yı ķalbi ḥāşıl

Cihānda çekmeye ‘avrat cefāsın

Dem-ā-dem gözleye Ḥaķķ’uñ rızāsın

Degil çün kimseye dünyā muḥalled

Ola ‘İsā gibi dā’im mücerred

لن تسع الفارة في حجرها

علقت المكس من دبرها¹¹⁰⁶

Neşr: Kitāb-ı vācibü’t-tekrīmde Ḥaķ sūbhānehū ve Te‘ālā¹¹⁰⁷ “وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ”

buyurmağın ehl ü ‘iyāle lāzım olan ma’nālar ezvācı tağīr ve ‘uķūlı tedḥiş ve taḥyīr ider. İbrāhim Edhem “Efḥāz-ı nisāya mu’tād olandan maķşūd ve murād ḥāşıl olmāz.” diyü buyurur. Ebū Süleymān tezevvücü dünyāya rükūndan ‘add itmişdür. Ya’nī esbāb-ı mu‘āşeret zulme ile umūra mübāşereti virür.

Ey ‘āķil-i lebīb ü reşīd! Āfāt-ı nefis ü şehvātdan ba‘īd olursuñ. Taḥāllī-i li-‘ibādetullāh efḍaldür.

¹¹⁰⁶ Anlamı: “Fare deliğine sığmamış, bir de arkasına süpürge bağlamış.”

¹¹⁰⁷ Bakara, 2/228’den nakis iktibastır: “Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helāl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hakîmdir.”

Nazm:

مجرد ي تحقيقي عظم سلطنت است

زمن شنوتن ازاد خویش بنده مساز

براي بك شبه ذوقي كه خاك بر سراو

اسيرزن نتوان شدبا لهاي دزار¹¹⁰⁸

Neşr: Ammā hıfz-ı nefis ü şehvete ‘adem-i kudretüñ muḳarrer ise te’ehhül idüp ahlāk-ı nisāya şabr u taḥşıl-i veledde şa’y itmek ekmeldür. Eger kesb [310^b] emr-i me‘aş müte‘assir olup ‘ibādetüñ ‘ilm ü fikri ve seyr-i bâṭın ise terk-i nikāḥ aḥsen ü icmaldür. Fazīlet-i nikāḥ muḳarrer iken Ḥazret-i ‘İsā terk-i nikāḥ ve teḥallī li-‘ibādetullāh ihtiyār idüp Ḥazret-i Seyyidü’r-Rusūl “Tekşir-i ezvāc itdügine sebep nedür?” diyü su’āl olunursa izāḥ olunur ki efdāl ü ekmel teḥallī li-‘ibādetullāh ile nikāḥı cem’ itmekdür. Zīrā kuvvet ḳudsiyyesi kāmil olan vücūd-ı şerīfi nikāḥ-ı ‘ibādetullāhdan şāğil itmez. Ḥazret-i Risālet-Penāḥ kuvvet-i kāmilesiyle toḳuz ‘avratı var iken yine ‘ibādetullāh ile müteḥallī idi. Nikāḥ ile ḳazā-yı vatar Ḥazret-i Risālet-Penāḥ’da māni’ olmadığı muḳarrerdür. Zīrā zāhiren ḳazā-yı vatar ider. Ammā ḳalb-i nübüvvet-i maḳarri Allāhu Te‘ālā ile olduğu muḥaḳḳaḳdur. Ezvāc-ı tāhirāt firāşında iken nüzül-i vahy olduğu bu ma’nâyı mü’eyyeddür. Baḥr-i muḥit müteḡayyir ve ḥāricden tertīb iden şey’ ile mütekedder olmaz. Ammā Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi ve ‘alā nebiyyinā mine’ş-şalāt ezgāha cā’iz ki nefis-i nefīselerinde bir ḥālet müşāhede buyurmuşlar ola ki teḥallī-i li-‘ibādetullāh ile nikāḥ-ı beynini cem’-i müşkil [311^a] ola veyāḥūd kesb-i ḥelāl ma’zereti muḥaḳḳaḳ olmuş ola.

El-Bābü’s-Şānī

¹¹⁰⁸ Anlamı: “Bekarlık hakikaten büyük bir saltanattır. Beni dinle ve azat olan tenini kul etme. Başına toprak elenesice bir gecelik zevk için uzun yıllarca kadına esir olmamalı.”

Emr-i nikâhda mürâ‘ât lâzım olan aḥvâldedir. Şer‘an vâcib olan umûr-ı kütüb-i fıkhiyyede meşhûr olup levâzım-ı bâṭıniyyesini beyāna şürû‘ı evlâ olmağın evvelen ma‘lûm ola ki ikāmet-i sünnet ve taleb-i veled ve sāyir fevāyid-i müteḥaddime niyyetine te‘ehhül idüp mücerred hevā-yı nefis veyā celb-i māl mülāḥaza olunmamağ gerekdir. Zîrā niçe ḥaḳ vardur ki zāhiri ḥaḳkāniyyet olup ammā bâṭına mûcib-i hevā olur.¹¹⁰⁹ Şāniyen dīni ve ‘aḳıbeti murād olunmağ gerekdir. ¹¹¹⁰”لا تنكح المرأة لجمالها فلعل جمالها يردبها ولا لمالها فلعل مالها يطغيها“¹¹¹⁰ ḥaber-i laṭīf ve ḥādīs-i şerīfinde buyurılan üzre cemālī bā‘ış-i kesb işm ü vebāl olup mālī mertebe-i tuğyāne işāl idüp merāsım-i ta‘zīm emr-i zevce ihmāl ide ve cemāl ü behāsına i‘timād idüp itlāf-ı māl-ı zevc itmekle idḥāl-i meḥāliki idüp kesb-i ḥarāma sālīk ide ki muḥabbetden mefāriḳata mecāl ü şaḳā-yı bāl ile ittiḥāde imkân muḥāl olup ḥuzūr ile [311^b] mānī‘-i ‘ibādet-i Ḥayy-i lā-yezāl ola. ‘Ayş-i mu‘īn olan ḥuşāl dahı mer‘iyye olmağ gerekdir. Sürür ile devām-ı ‘ayş-i mīr olup mûcib-i teşvīş olmaya. Şālişen ḥüsn-i ḥulḳ şāḥıbesi olup ¹¹¹¹”يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَ يَكْثُرْنَ اللَّعْنُ“¹¹¹¹ ḥadīs-i şerīfine mazḥār olup “Kāfiretü’n-ni‘ami ve ḥadīdetü’l-lisāni.”¹¹¹² olmağla zebān-ı zehr-ālūd ile ciger-düz ve cān-ı sūz olmaya. Sinān-ı lisān-ı nisāya şabr müşkil olmağın Ḥaḳ Te‘ālā evliyā-yı kibārı eziyyet-i lisān-ı nisā ile imtiḥān buyurur.

Beyt:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Olmasun bir nīk nefis olan erüñ bed ‘avreti

Yoksa ḥalḳ içinde mekşûf olur anuñ ‘avreti

¹¹⁰⁹ Burada derkenarda olan bir şiir vardır. Farklı bir el tarafından talik hatla yazılmıştır. Şiir şu şekildedir:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Māl içün cüft idinme pīre-zeni

Ki batarsa seni boyunca ‘ltuna

La‘net olsun aña vü maline

Mālī mel‘ün vü kendi mel‘ūna

¹¹¹⁰ Irākī, **Muğnī ‘an Hamli’l-Esfār**, 1/383, no: 1439.

¹¹¹¹ Müslim, **Sahih-i Müslim**, İmān, 143.

¹¹¹² Anlamı: “Nimeti görmezlikten gelen ve keskin dil.”

Nesr: Ma'lûm ola ki "Ricāle-i şer olan üç haşlet 'avretlerde hayrdur." diyü Hâzret-i 'Alî'den mervidür. Evvelen necl ü zınnat ki māl-i zevcini ve kendi mālını hıfz u şıyānet ide. Şāniyen rehū ki herkese kelām-ı mülāyim tekellüm itmeden 'ār idüp temellük-i şī'ār olmaya. Şālişen cūbn ki kōrkaķ olsa mevāzı'-ı tōhmetden berī olup emr-i zevce itā'atda taķşīr itmez. Ve 'ayş-ı mu'īn olan hışālūñ ikincisi ḥasenü'l-vech olmaķ. [312^a] Zīrā taḥşīn-i ḥüsn ile ḥāşıl olup ṭabī' şerī ḡālibā kaḥiḥü'l-vech olana mā'il olmayup iktifā itmez. Mārrü'z-zıkr olan ḥadīs-i şerīfde "Ḥüsn ü cemāl içün nikāḥdan men' olunmuş iken bu ḥuşlet ne cihetden mergūbdur?" diyü su'al olunursa ḥadīs-i şerīfūñ ma'nası "Zāt-ı dīn olmayan fācireyi mücerred cemāl mülāḥaza-i seyle nikāḥ itmemek gerekdür." dimekdür. Ne ān ki müṭālaķa cemāl-i mülāḥaza olunmaya dimek ola. Emr-i nikāḥda cemāl-i mūrā'āt olunup ülfet ve muḥabbet zāt-ı behiyye ile ḡālib olduğında iştibāh yokdur. Ve şer'-i şerīf esbāb-ı ülfet merā'atını müsteḥab itmişdür. Ḥattā nikāḥ murād olunduķda zevceyi görüp almaķ mesnūndur. Her kişı ki görüp nikāḥ itmeye ol tezevvücūñ āḫiri hemm ü ḡāmdur. Ḥattā Hâzret-i 'Ömer raḍıyallāhu 'anh zamānında bir kişı şaķalını boyayup tezevvüc itdükde ḥātunı cānibinden yüzini şābb zan iderdūñ, diyü şikāyet itdüklerinde Hâzret-i 'Ömer ol kişıye ḥişāb ile "Avratuñ 'aşıretini maḡrūr itmişsün." diyü ta'rīr itdüğü [312^b] mervīdür. Ammā mücerred tāhilden murād ittibā' sūnnet ve taḥşīl-i zūrriyyet ve tedbīr-i menzil olıcaķ ḥüsn ü cemālden tenezzüh itmek zūhd ü taķvāya aķrebdür. Zīrā cemāle meyl 'alā külli ḥāl bizüm emşālimūze dūnyā ebvābından bir bābdur. Ḥattā Aḫmed bin Ḥanbel Hâzreti tezevvüc murād idüp bir kişinūñ iki gözini gördürüp biri ḡāyet ḥüsnā ve biri ḡāyet 'ūrādur, didüklerinde kaḅķısı 'āķile ve dīnedür, diyü istiḡsār idüp 'ūrā olan 'āķiledür, diyü cevap virdüklerinde 'āķileyi tezevvüc buyurmuşlardır. Temettü' kaşd olmayup mücerred-i ittibā' sūnnet murād ve emniyet idene bu mislūñ düstūru'l-'amel olmaķ gerekdür. Ammā zāt-ı cemāl olmayınca ḅana'āt gelmeyüp ḥarāma cesārete mü'eddī olmaķ ihtimāl olursa ḥüsn ü behā maṭlūbdur. Zīrā mübāḥ ile temettü' dīne ḥışn-ı ḥaşīn ve 'ibādete muḡīndür. 'Avrat ḥasnā olup ḥasenetü'l-aḥlāķ ve sevādü's-

şîr ve'l-aḥdāk olup çeşm-i fetānı kebîr ve beşeresi mişāl-i mā-i münîr beyāz ve müstedir olup zevcine 'aşîka ve vaḳā'ına müştehî olsa [313^a] şüret-i ḥūrî'indedür, diyü aḥbārda gelmişdür. ¹¹¹³”خيرالنساء أحسنهن وجوها وأرخصهن مهراً“

ḥadîs-i şerîfi muḳtezāsınca ḥüsn-i vech mergûb ve kıllet-i mihr maṭlûbdur. Ve nikāḥ itmek murād olunduḳda nişān nāmına eşyā-yı keşîre irsāl idüp muḳābelesinde tevḫîr-i cihān recā itmemek gerekdür ki ¹¹¹⁴”وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ“

āyet-i 'azîmesine mā-şadaḳ olmaya. Zîrā bu eşyā nikāḥda mekrûḥdur. Maḳāşîd-ı nikāḥı ifsād ider. Rābî'an ¹¹¹⁵”عليكم بالولود الودود“ ḥadîs-i şerîfi muḳtezāsınca 'avrat velûd olmak gerekdür. Ḥāmisen bîkr gerekdür. Zîrā bekâretde iki fâ'ide vardır. Evvelen zevcini sevib ülfeti ziyâde olur. Zîrā ṭabāyî'-i beşeriyye evvel melufiyle müvāneset üzre mecbûr idüḡi meşhûrdur. ¹¹¹⁶”Me'l-ḥubbü ille'l-ḥabîbe'l-evvele.“ muḳarrerdür ki keşret-i ricāl ile ülfet iden 'avrat teşettüt-i bâlden ḥâliye olmaz. Şāniyen bîkr olıcak 'avrata muḥabbet itmege bekâret mādâr olur. Zîrā itbā'-ı ricāl ḡayruñ lems ü vaty itdüḡi nisâdan ekşeriya [313^b] ibā itmek üzre mecbûr idüḡi zāhir ü hüveydâdur. Sâdisan nesebi mülâḥaza olunmak gerekdür. Zîrā ḥandân-ı şalâḥdan olan nebât-ı terbiye ve te'dîb ile tehzîb-i aḥlâka mâlike olur. ¹¹¹⁷”إياكم وخضراء الدمن فقليل ما خضراء“

ḥadîs-i şerîf mûcibince zemîn-i şürde neşv ü nümā bulup bed-aşl ve bed-sirişt olan bint-i ḥaşnâdan ḥazer itmek ḥüsn-i bedîd ve hüveydâdur. Zîrā bed-ḥalk ve bed-sîret olıcak ḥüsn-i şüretten tiz ferâḡat olunur. Ammā şafâ-yı ḳalb ve ḥüsn-i aḥlâk âşâr-ı mütemādî olup mûcib-i sürûr ḳavâd olur.

Beyt

[Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Kimüñ kim bir zen-i ḥoş sîreti var

¹¹¹³ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/310.

¹¹¹⁴ Müddessir, 74/6: “Yaptığın iyiliḡi çok görerek başa kakma.”

¹¹¹⁵ İbn Hibbân, **Sahihu İbn Hibbân**, 9/338, no: 4028.

¹¹¹⁶ Anlamı: “Sevgi ancak ilk sevgiliyedir.”

¹¹¹⁷ Kudâ'î, **Müsnedü's-Şihâb**, 2/96, no: 957.

Cihân içre tamâmet rāhatı var

Neşr: Sābi‘an qarābeti akreb olanı tezevvüc itmek enseb degildir. Zîrâ hâşıl olan veledi naḥîf ve ḥilkati za‘îf olur. Ḥadîş-i Ḥayru’l-Beşer’de vârid olmuştur.

1118 “لا تنكحوا القرابة القريبة فإن الولد يخلق ضاویا” İllet-i tıbbî‘ kılllet-i şehvet olmaqdır. Zîrâ

qarābet-i qarbiyesi olan ekşeriyye mer‘abe olmağla istinās gelüp galebe-i şehvetde cedîd ve ġarîb ve ba‘îd iḥyâsı ile müsâvî olmayup cedîd ve ba‘îde-i şehvet-i kuvvet ile münba‘ise [314^a] olur. Şâminen evliyâ-yı nikâḥa vâcib olan emr-i nikâḥda lâzım olan ri‘āyet itmek münāsibdür ki tarafınuñ ḥüsn-i ḥalkı mülâḥaza olunmak gerekdür. Ve nebât-ı seyvie’l-ḥalk ve za‘îfü’l-dîn olup ḥakḳ-ı nisâ-yı îfâya kâdir olmayup küfvi olmayana virmemekdür.

1119 “النكاح رق فلينظر أحدكم أين يضع كرمته” ḥadîş-i şerîfi mûcibince emr-i nikâḥda ihtiyât

lâzımdır. Zîrâ nikâḥ rıkk olup bu tārîkiyle maḥlaş mümkün degildir. İllâ meger ki taṭlîk ile ol rıkkıyetden ḥalâş mümkün ola bu ma’nâ ise zevce muḥaşşar idüğü menşûşdur. Her kişi ki kıṭ‘a-i kebidî olan evlâdı ḥandân-ı fevz ve felâḥ ve ‘ıffet ve şalâḥdan ġayrıdan nikâḥ ide ḥak rahmi kaṭ‘ idüp mazḥar-ı ‘itâb-ı İlâhî olur. 1120 “من زوج كرمته من فاسق فقد قطع رحمها” ḥadîş-i şerîf bu ma’nâya delîldür.

El-Bâbü’s-Şâlis

Âdâb-ı mu‘âşeretdedür. Evvelen zevce lâzım olan tezevvüc itdükde nikâḥı i‘lân ile ṭabḥ-ı ta‘âm idüp cem‘-i iḥvân itmekdür. Ḥazret-i Risâlet-Penâḥ şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Ḥazret-i Şafiyye’yi aldıklarında ta‘âm iḥzâr buyurmuşlardır. 1121 “أعلنوا هذا النكاح واجعلوه في المساجد واضربوا عليه بالدفوف” [314^b] ḥadîş-

i şerîfi muktezâsınca i‘lân-ı nikâḥ emr-i maşûn ve darb-ı def itmek münāsib idüğü i‘lânda efid olmasıdır. Şâniyen zevce lâzım olan ‘avratuñ ezâsına taḥammül itmekdür. Zîrâ nâkışâtü’l-‘aql olan ṭa‘ifenuñ miḥmâ-emken

1118 Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’s-Şâfi’iyye**, 6/310.

1119 Sa‘îd b. Mansûr, **Sünenü Sa‘îd bin Mansûr**, thk. Habîbürrahmân el-A‘zamî, I-II, 1/163, no: 591, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1985.

1120 Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 11/157, no: 8334.

1121 Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Nikah, 6, no: 1089.

cefâlarına taḥammül enseb idügi mübeyyendür. ¹¹²²“وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ” âyet-i kerîmesi ‘avratlar hakkında tevķîr itmegi müstelzimdir. ¹¹²³“وَآخِذْنَ مِنْكُمْ مِّيثَاقًا” naşş-ı ‘azamet intimâs-ı tâ’ife-i nisâ hakkında ‘adem-i taķşîri î mâ ider. Ḥazret-i Risâlet-Penâh ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâm mine’l-meliki’l-ilâlehü âhiri vaşiyyetlerinde ¹¹²⁴“الصلاة الصلاة وما ملكت أيمانكم لا تكلفوهم ما لا يطيقون” ¹¹²⁵“الله في النساء” buyurmuşdur. Ya’nî nisâ elüñizde esirlerdir, Ḥazret-i Ḥaķķ’uñ ‘ahdi ile alınmışdur ve fûrûcı ḥelâl kılınmışdur, ḥuķûķı mürâ‘at etmek vâcibdür demek ola.

Ve bir ḥadîs-i şerîfde “Kişi ‘avratının sū-i ḥulûķına şabr itse Ḥazret-i Eyyûb ecirî kadar ecre nâ’il ve ‘avrat erinüñ ḥulûķ-ı sū’-ına taḥammül itse Ḥazret-i Âsiye ecirî kadar ecre vâşıl olur.”¹¹²⁶ diyü vârid olunmuşdur. Ḥazret-i [315^a] Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem zevcât-ı tâhiratuñ niçe cefâlarına taḥammül buyurmuşlardur. Şâlişen ihtimâl-i ezâ idüp mülâ‘abe ve mizâḥ ile imtizâc etmek münâsibdür. Ḥazret-i Risâlet-Penâh nisâ-i ṭahâret ile mizâḥ itdügi mervîdür. Ḥattâ Ḥazret-i ‘Âişe ile şabâḥ kıyâmında müsâbaķa iderler idi. Ḥazret-i Rasûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem sebķ iderdi.

Bir gün Ḥazret-i Rasûlullâh’ı Ḥazret-i ‘Âişe sebķ itdükde ¹¹²⁷“هذه بتلك” buyurmuşdur. Ya’nî “Yâ ‘Âişe, bu sebķ itdüğünü ben seni niçe kerre geçdüğime taķaş idelüm.” dimekdür. Bir gün tâ’ife-i Habeş’den birķaķ kimesneler la’b u lehü iderler idi. Ḥazretleri şallallâhu ‘aleyhi ve sellem “Yâ ‘Âişe, la’blerini görmek ister misün?” diyü buyurduķlarında “İsterim, yâ Rasûlallâh!” didim.

¹¹²² Nisa,4/19: “Ey î mân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaķık bir edepsizlik yapmadıkķa, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”

¹¹²³ Nisa, 4/21: “Vaktiyle siz birbirinizle haşır-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız!”

¹¹²⁴ Irâkî, **Muğnî ‘an Hamli’l-Esfâr**, 1/534, no: 2071.

¹¹²⁵ Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Hacc, 19; Ebu Davud, **Sünen-i Ebu Davud**, Menasik, 57, no: 1905.

¹¹²⁶ Tâcüddîn es-Sübķî, **Tabakâtü’s-Şâfi’iyye**, 6/310.

¹¹²⁷ İbn Hibbân, **Sahihu İbn Hibbân**, 10/545, no: 4691.

Ol la'b-bazları da'vet ve kapuyı sedd idüp iki mübârek ellerini kapunuñ kanadı arasına örttü. Ve zekânımı mübârek alnı üstüne vuđu' itdüm. Anlara nazar kıldum. "Yeter, yâ 'Âişe!" diyü buyurduklarında "Yâ Rasûlallâh, bir miqdâr dahı nazar ideyüm." didim. İki kerre "Yeter, yâ 'Âişe!" buyurduklarında "Emr-i şerîflerine imtişâl idüp münşarife oldum." [315^b] diyü Hâzret-i 'Âişe'den mervidür. ¹¹²⁸ "أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا وَأَلْطَفَهُمْ بِأَهْلِهِ" hadîs-i şerîfi muktezâsınca helâliyle mülâ'ibe ve mülâtafe itmek kemâl-i imandan olmak hüsn-i mu'âmeleye delîldür. Bu ma'nâ-yı ¹¹²⁹ "خيركم خيركم لئسائه" hadîs-i şerîfi te'yîd ider. Hâzret-i 'Ömer rağıyallâhu 'anh racüle lâyıķ olan ehl ü 'iyâli arasında oğluncaķ gibi hâlûķ ve mütevâzı' olup mütekebbir olmamaķdur. Râbi'an mu'âşeret-i nisâya kemâl-i mertebe münbasiť olmamaķ gerekdür. Zîrâ her sözleri meťâ' olup hevâlarına ittiba' olunursa tıynetlerinde noķşan 'aķldan mezmûre olan ahlâķ-ı seyyi'eleri zuhûr idüp heybet-i zevciyyet bi'l-külliyye sâķıť olmağ ile niçe şürûra say' iderler. Münâsib olan haddi i'tidâl mu'dal-i ahvâl olup muhâlif-i şer' ve mürüvvet olan münkerâtdan teb'ide say' ve himmet gerekdür. Hâzret-i 'Ömer rağıyallâhu 'anh "*Hâlifühünne feinne fî hilâfihinne el-berekete.*"¹¹³⁰ buyurmuşlardır. Bu ma'nâ "*Hayruküm hayr^{um} li ehliküm.*"¹¹³¹ mazmûnına muhâlif zan olunmaya. Belki hevâlarına 'ademi ittibâ' anları irşâd olup [316^a] hayr mahz idügi ma'lûmdur. Ve Hâzret-i Risâlet-Penâh ¹¹³² "تعس عبد الزوجة" buyurmuşlardır. Her zevc ki zevcesinüñ hevâsına tâbi' ola 'andi olur. Zîrâ Haķ Celle ve 'Alâ zevce-i zevce temlik idüp ¹¹³³ "وَالْفَيَّا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ" muktezâsınca ricâle seyyid-i iţlâķ buyurup

¹¹²⁸ Beyhâkî, **Şu'abü'l-Îmân**, 10/355, no: 7615.

¹¹²⁹ Beyhâkî, **Şu'abü'l-Îmân**, 11/165, no: 8346.

¹¹³⁰ Anlamı: "Onlara muhalefet edin çünkü onlara muhalefette bereket vardır."

¹¹³¹ Anlamı: "En hayırlınız ailesine en hayırlı olandır."

¹¹³² Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/311.

¹¹³³ Yusuf, 12/25'ten nakis iktibastır: "İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!"

[**Neşr:**] Hâzret-i Risâlet-Penâh yaramaz ‘avratdan isti‘âze ile emr buyurduğu muşarrahdur. Zîrâ hilkatleri nokşan ‘akldan teşâ’et ider. Zayf-ı fevt üzre mecbûrdur. Ricâle lâyıķ olan hâkîmâne hareket idüp hilkatlerinde olan şeriyy-i huşûnet ve siyâset ile daķı‘ ve hilkatlerinde olan za‘îf-i muţâyebe ve şefkat ile rafi‘ idüp mizâc-ı hâlal ve fesâd-ı imtizâclarına gâh nîş var piş ve gâh ced vâre ve şen nûş ile ‘ilâc itmek gerekdür. [Hâmisen gayretde i‘tidâl idüp tefrîţ ve ifrâţ itmemek gerekdür.]¹¹³⁷ Bâ‘is-i ğavâil olan umûruñ mebâdîsinden ğâfil olmayup sū-i zandan mübâlaĝa itmeyüp i‘tidâl-i düstûr-ı a‘mâl olmak gerekdür. Mücerred sū-i zan ile gayret Hâzret-i Rabb-i ‘İzzetüñ mebgûşını olduĝı gayret ¹¹³⁸“يُبْغِضُهَا اللَّهُ وَهِيَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ غَيْرِ رَيْبٍ” hadîs-i şerîfle zâhirdür. Zîrâ ¹¹³⁹“إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ” âyet-i kerîmesi sū-i-zan ile olan gayretten Allâhu Te‘âlâ Hâzreti men‘ itmişdür. Ammâ maħallinde gayret-i [317^a] maķbûl Rabb-i ‘İzzet dūr. ¹¹⁴⁰“إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغَارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ”¹¹⁴¹ hadîs-i şerîfinden nümâyândur. Ğayret maħallinde maţlûbdur. Harâmulâh ¹¹⁴¹“الْفَوَاحِشُ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ” âyet-i kerîmesi gayretullâh olduĝına delîl-i mergûbdur. Zîrâ tahrîm-i fevâhiş maħz-ı gayretdür. Tarîķ-i gayret zevcâta isvâķa gitmege ruḥşât vormeyüp üstüne ricâl duḥûlinden men‘ itmekdür, diyü beyân itmişlerdür. Hâzret buyurmuşdur ki ‘avrata ḥayr olan ricâlî görmeyüp ricâl anları görmemekdür. Gerçi mesâcide ḥurûc itmege müsâ‘ade olunmuşdur ammâ karîn-i evvelden şoñra ‘adem-i ḥurûc evlâ idüĝi *İḥyâ*‘da muşarrahdur. Lâkin rızâ-yı evvâc ile ḥurûcda be‘is olmayup mübâhdur. Sâdisan nafaķada i‘tidâl gözetmek gerekdür. Taraf-ı isrâfa eşrâf ve cânib-i

¹¹³⁷ Bu cümle derkenardadır.

¹¹³⁸ Irâkî, **Muĝnî ‘an Hamli’l-Esfâr**, 1/396, no: 1496.

¹¹³⁹ Hucurat, 49/12’den nakıs iktibasır: “Ey İmân edenler! Zannın çoĝundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı gûnahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diĝerinizi arkasından çekirtmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”

¹¹⁴⁰ İbn Hibbân, **Sahihu İbn Hibbân**, 1/529, no: 293.

¹¹⁴¹ Enam, 6/151’den nakıs iktibasır: “De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızkını biz veriyoruz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah’ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah’ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.”

imsāka insilāk münāsib degildir. ¹¹⁴²“وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ” āyet-i kerimesi her vechle meṭā‘ olmak gerekdir. Zīrā insān muḥtelifetü’ṭ-ṭabāyi’dür. Farṭ-ı kerem ile kerem olup estār-ı ḥicābı hetk idüp ve fırt-ı [317^b] ğadab ile te‘annet idüp esbāb-ı ḥayāyı selb ider. Sābi‘an ezvāc-ı zevcātına ta‘allüm itdirmek gerekdir. Umūr-ı dīniyeyi bi-ḳaderü’l-vācib öğretirmek lāzım ve lāzıbdür. Umūr-ı ḥayz ve nifās ve fezā-yı şalāt ve sâ’ir mühimmāt meh-mā-emken ferāiz ve vācibāyı öğretirmek farzdur. Eger ihmāl iderse zevc daḥı eşem ü bāde şerik olur. Şāminen menkūḥa olan müte‘addid olursa ḥuḳūkını ifā ve izā’a itdi ise ḳazā itmek lāzımdur. Ahḳām-ı ḳısm-ı kütüb-i fıkhiyyede muşarraḥ olmağın tafşılden icmāl evlā görildi. Ammā muḥabbet-i ḳalbiyye elde degildir. Ḥattā Ḥazret-i Risālet-Penāh ¹¹⁴³“اللهم هذا جهدي فيما أملك” diyü buyurmuşlardır. Ya’nī ben mālīk olduğım ḥuḳūkı ifā itmege say‘ iderem. Ammā sen temlik itdügün şey’de benim ṭāḳatim yokdur ki taḳlībe mālīk olam, dimekdir.

Ḥazret-i ‘Āiše, Ḥazret-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellemün uḥıbb-i nisāsı idi. Ve sâ’ir zevcāt-ı ṭāhirāt Ḥazretün ol zāt-ı ‘ālī şānına muḥabbetine vāḳıflar idi. Ve her gice ḳanḳı ḥātunlarında beytütetine varsalar andān inşā’allāh yārın ḥandān-ı nübüvvetden ḳanḳı ḥānede [318^a] oluruza ola, diyüp bi’ṭ-ṭabi’ Ḥazret-i ‘Āiše’nün sarāy-ı ‘aşımetinde olmağa meyl-i iş‘ār itdüklerinde şāḥibe-i nübüvvet olan müteyakḳıza olup “Yā Rasūlallāh, izn virdüm, Ḥazret-i ‘Āiše’nün sarāy-ı ‘ıffetinde olasın. Cenāb-ı mekremet mābuña āsān olsun, sa‘ādetle bu gice ol saray-ı huccet-i efzāyda olasın.” dise Ḥazret mesrūr olup ¹¹⁴⁴“فحولوني إلى بيت عائشة” buyururlar imiş. Ḥīn-i Ḥazret-i Risālet-Penāh ezvāc-ı ṭāhirātdan Sevde binti Ruḳī’a Ḥazretlerini taṭlīḳ murād idüp kendiye nevbet olan gice’i Ḥazret-i ‘Āiše’ye ḥıbe idüp zümre-i nisā-i

¹¹⁴² İsrā, 17/29’dan nakıs iktibastır: “Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.”

¹¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 42/46, no: 25111.

¹¹⁴⁴ Buhārî, **Sahih-i Buhārî**, Cenaiz, 96, no: 1389; Müslim, **Sahih-i Müslim**, Fezailu’s-Sahabe 13.

Rasûlullâh'dan olmak için Hâzret-i Rasûlullâh'dan ayrılmamağı recâ itdükde emniyyetini Hâzret kabûl idüp talâk vormeyüp gicesini 'Âişe radıyallâhu 'anhâya takşîm idüp iki gice beyt-i 'Âişe'de beytütet iderler idi. Tâsi'an tarafından 'adâvet veyâhûd ehadühümâdan huşûmet vâkı' olsa meh-mâ-emken ıslâha say' idüp tevâbî-i zevceden birini ve mensûbât-ı zevceden birini irsâl idüp beynlerini tevfiķ itmek münâsibdür. Eger 'avrat mücerred huşûmet iderse ahsen-i vech ile va'z u tezķir ve naşîhat ve ta'bîr [318^b] itmek gerekdür. Naşîhat-pezîr olmazsa ta'zir veyâhûd berâya varınca evine varmamaķ tecavüz olunduğı tahrîr olunmuşdur. Zîrâ Hâzret-i Risâlet-Penâh Zeyneb Hâzretlerine hediye irsâl idüp Zeyneb kabûl-i hediyeeye ikbâl itmedükde Hâzret-i Rasûl berâya dek Zeyneb'i hânesinde maħcûr ve şeref-i şöhetlerinden dūr u mehcûr itmişdür. 'Âşiran cimâ'a ibtidâ "Bismillâh" ile ve kırâ'at-i İhlâş ve tekbîr ve tehlîl ile "Bismillâhi'l-'aliyyi'l-'azîmi. Allâhümmec'alhü zürriyyet^{en} tayyibet^{en} in künte kadderte en tehruce min şulbî."¹¹⁴⁵ demek müsteħabdur. "Allâhümmecennibi's-şeytâne mâ razektenâ."¹¹⁴⁶ demek daħı mervîdür. Ve eşeralehü karîb-i kalble ¹¹⁴⁷"وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا" âyet-i kerîmesi kırâ'at müsteħabdur. Kibleye müstaķbelen cimâ' mekrûhdur. Ve muķaddemât-ı cimâ' olan muşâhabet ve telşîm-i kible'l-cimâ' takdîm olup ba'dehû cimâ'a mübâşeret itmek gerekdür. ¹¹⁴⁸"لا يقعن أحدكم على امرأته كما تقع البهيمة وليكن بينهما رسول قيل فليمهل علي اهله" hadîs-i şerîfi ma'nâ-yı mâ-ra'z-zikri meş'urdur. Hîn-i cimâ'da muvâmenet idüp nisâ-i kazâ ve tār itmedin ricâl-i inzâl olmağı kemâl-i 'acizden 'add itmişlerdür. Zîrâ mûcib-i tevâlüd tevâfık-ı inzâl olduğı muşarraħdur. [319^a] ve Rasûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem "فليمهل علي اهله" buyurmuşlardur. Ya'nî ehlünde emhâl idüñ ol daħı inzâl

¹¹⁴⁵ Anlamı: "Yüce olan Allah'ın adıyla. Allah'ım şayet onu benim sulbümden getirmeyi takdir ettiysen onu iyi bir nesl eyle."

¹¹⁴⁶ Anlamı: "Allah'ım, bize ihsan ettiğın şeyle bizleri şeytandan uzaklaştır."

¹¹⁴⁷ Furkan, 25/54'ten nakıs iktibastır: "Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeýe gücü yeter."

¹¹⁴⁸ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/311.

olsun, dimekdür. H̄īn-i hayẓda cimā‘ harām ve evvel-i leylde mekrūh ve anuñ evvel gicesi ve āhir gicesi ve leyle-i nişf içre cimā‘ mekrūhdur. Zīrā şeyātin bu üç gicede mücāma‘at ider, diyü menķūldür. Ve cenābet ile yatmakta bā’is yokdur. Ammā takvāya münāsib olan tahāret ile beytütet itmekden ve cünüb iken tıraş olmayup tırnaķ kesmeyüp bir cürmi bedenden dūr itmemek gerekdür. Zīrā ol eczā rūz-ı cezāda bī-kıyl u ķāl beni cenābet hālinde izāle itdūñ, diyü da‘vā itmesi mervīdür. H̄īn-i cimā‘da tevellūd-i veled havfından maķām-ı harāsete şabb-ı mā’ itmemek münāsib degildür. Zīrā Hāķ Te‘ālā’nuñ miķdār itdügi neseme elbette vücūda gelür. ‘Ulemā-i eslāf ibāhat-i ‘azlde ihtilāf idüp ba‘zı e’imme-i eşrāf muṭlaķa mübāhdur ve ba‘zı herhālde harāmdur ve ba‘zı ‘avrat rızāsıyla mübāhdur ve ba‘zı memlū ki helāl ve harrede harāmdur, diyü ihtilāf itmişlerdür. Ammā ‘inde’ş-Şāfi‘ī muṭlaķa mübāhdur ve ‘inde’l-Hanifiyye cāriyede cā’iz, menķūhada cā’iz degildür. [319^b] Cāriyede ‘azl belki ensebdür ki tevellūd iderse istiḥķāķ-ı ‘atīķ ile memlū ki seni helākdan ḥıfẓ idüp def‘-i esbāb ‘atīķ ile ibķā-i mülķ ider. Veyāḥūd ḥüsn ü cemāl ve behā ve kemālinuñ devāmı murād olunsa ki temetti‘i mümted ve ülfeti müştēd ve ṭalaķdan ihtimālī zevāl-i cemāl ola. ‘Azl itse cā’izdür. Ve ḥırrede daḥı bu ma’nā mevcūd olmaķ mutesavvurdur. Veyāḥūd keşret-i evlād ve keşret-i harec lāzım gelüp müdāḥil-i suya idḥāl ihtimālinden ḥavf olunup ‘azl oluna veyāḥūd enāş-ı tevellūdi ḥāṭıra fütūr īrāş ide ki tezevvücdē taķşīr olunup ḥıfẓ u şıyānetleri ‘asīr olmaķ ihtimālī ile ‘azl olunsa lā-bā’isdür.

Bāb-ı Rābi‘

Ādāb-ı vilādet beyānındadır. Zükur tevellūd itdükde mesrūr ve ināş tevellūd itdükde maḥzūn olmamaķ gerekdür. Ḥayr kanķısında idügi ma’lūm degildür. Benāte-i ibtilānuñ faẓīleti ve anlara itmām-ı iḥsān itmenüñ bereketi zıkr olunmuşdur. Evlādına bir nesne taķsīm itdükde enāmeşden ibtidā idüp ilkā-yı meserret itse kā’ināt-ı ḥaşyetullāhdan būkā itmiş gibi olur. Ḥaşyetullāh ile būkā idenüñ yedi nāre harāmdur, diyü Ḥazret-i Enes, Şah-Beyt-i Kaşīde-i Risālet, Fihrist-i Kitāb-ı Nübüvvet şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihi Ḥazretlerinden [320^a] rivāyet ider. Bir ḥadīs-i şaḥīḥde daḥı Ḥazret-i Ebū

buyurup andan sonra ağızına virmişlerdür. [321^a] ve hayr ile du‘a itmişdür. Ādāb-ı talāk dağı mer‘iyye olmak gerekdür. Talāk, mülk-i hālağa ebğaz-ı mübāh olduğı ‘ale’l-ıtlāk ma‘lūm erbāb-ı ‘ulūmdur. ¹¹⁵¹ “فَإِنْ أَطَعْتُمْكُمْ فَلَا تَتَّبِعُوا عَلَيْهِمْ” āyet-i kerīmesi maḳzāsıyla hīle-i firāk taleb olunmak meşrū‘ degildür. Sebeb-i bātl ve iftirayla ḳaşd-ı ezā idüp taṭlīḳ muḳtezā-yı şer‘-i şerīf degil idüğü taḥḳīḳ olunmuşdur.

Beyt

[Fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn]

Sensen ol olma sebeb-i iftirāk

Ebğad-ı eşyā dinilüpdür talāk

Neşr: Mezheb-i Şāfi‘ī üzre vālid-i hātunını kerīh görse oğlu taṭlīḳ itmek ḥaḳīḳdür. Hikāyet olunur ki İbn-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anhā Ḥazret-i Rasūlullāh südde-i sa‘adet intimāsına gelüp “Yā Rasūlallāh, babam taht-ı nikāhımda olan ‘avratımı kerih görüyor, ne buyurursun, taṭlīḳ ideyüm mi?” diyü su‘āl itdükde Ḥazret-i Risālet-Penāh “Taṭlīḳ eyle.” diyü buyurmuşdur. Ammā veled-i ğaraż fāsīd ile kerih görmeyecek kısımdan olmak gerekdür. Seyyietü’l-hulḳ fāsīdetü’d-dīn olucaḳ taṭlīḳ meşrū‘ idüğü muḥtāc-ı taḥḳīḳ degildür.

Talākda dört emir ri‘āyet olunmak gerekdür. Evvelen cimā‘ itmedüğü ṭuhrda taṭlīḳ [321^b] idüp ḥayzda ve cimā‘ itdüğü ṭuhrda taṭlīḳ bid‘at idüğü taḥḳīḳ olunmuşdur. Sāniyen taṭlīḳa vaḥde ile taṭlīḳ itmek gerekdür. Zīrā nedāmet gelüp mürāca‘at olunduḳda muḥallile muḥtāc olup ṭarafınuñ berūdeti muḳarrer olur. Sālişen ḥīn-i taṭlīḳde mülātafe idüp min ğayr-ı ta‘tif ve istiḥfāf ḳalbini taṭyīb ve iḥsān ve elṭāf itmekdür. Ḥazret-i Ḥasan ğāyet mıtlāk olup taṭlīḳ itdükde ba‘zına on biñ akçe gönderüp ¹¹⁵² “وَمَتَّعُوهُمْ” emrine

¹¹⁵¹ Nisa, 4/34’ten nakıs iktibastır: “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerklerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sālīha kadınlar itaatkârdır. Allah’ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövin. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”

¹¹⁵² Bakara, 2/236’dan nakıs iktibastır: “Nikāhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu

imtişāl buyururlar imiş. Hattā rivāyet olunur ki bir günde iki hātuna talāk virüp her birine onar biñ aqçe irsāl idüp resüle keyfiyet-i vuşûlden su’āl itdükde biri kabûle itdi ammā biri kabûl idüp kirye ve zārı ile müfārikat-ı habîbe-i nesyet bu metā’-ı beḍā’ate müracātdur didi, diyü i’lām itdükde, eger ben ba’de’l-müfārika mürāca’at ihtiyār ide idim yine ol hātunı alur idim, diyü buyurmuşlardır.

Hikāyet olunur ki memdūh-ı Hāzret-i Ümmü’l-Mü’minīn ‘Āiše-i Şiddīk’a olan ‘Abdurrahmān bin Hāriş bin Hişām Hāzretlerinin Hasan bin ‘Alī Hāzretleri kerīmelerini almak murād itdükde “Cānıma minnet [322^a] ve hizmeti mūcib-i ‘izzetdür. Dünyāda baña andan eḥabb u ihsān kimesne yokdur lākin mıtlāk qadir evlād ise kıṭ’a-i kebīrdür. İhtimaldür ki ba’de’n-nikāh taṭlīk buyurular, ḥavf iderem ki benden cenāb-ı şerīflerine fi’l-cümle teğayyür ve qalbimde tekeddür ola. Qalbimüñ teğayyürin anlara revā göremem. Zīrā cedd-i a’zamı Rasūl-i Mūkerrem’dür. Eger taṭlīk itmemeğe şart iderse kıṭ’a çekerem. Rikāb-ı hümāyunında cāriye fermān berī olup istānesine irsāl ideyim.” diyü haber irsāl itdükde Hāzret-i Hasan “Abdurrahmān murād ider ki kerīmesini benim boynuma tavk ide.” diyü buyurmuşlardır. Hattā Hāzret-i ‘Alī kerremallāhu veche Hāzret-i Hasan’uñ mıtlāk olduğundan mütezaccir olup minberde “Hasan Hāzretleri mıtlākdur, aña nikāhlanmañ. “ diyü buyururlar idi. Tā şol zamāne dek ḥużzār meclisden Hemedāni bir kimesne kalkup “Yā Emirü’l-Mü’minīn, ben Hāzret-i Hasan’a her istediği ‘avratı ki şer’an mümkün ola alıverürem, isterse imsāk itsün isterse taṭlīk itsün.” didükde Hāzret-i ‘Alī mesrūr olup “Eger ben bāb-ı cennetde bevḡab olsam, Hemedānī’ye üdhülühe bi-selām [322^b] dir idim.” diyü buyurmuşlardır. Bundan ma’lūm olduğu ehl-i veled ü ḥabīb ḥaqqında nev’ ḥayādan şādır olan kelimāt medār-ı taḥsin olup muvāfaqat olunmamak gerkdir. Belki muḥālefet olunmak edebe aḳrebdür. Rābī’an esrār-ı nisāyı ifşā itmemek gerkdir. Gerek ‘inde’l-nikāh gerek ‘inde’ṭ-talāk olsun sebep-i talāk

durumda onlara müt’a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir müt’a vermek iyiler için bir borçtur.”

su'âl olunduğda taqdîre havâle itmek ensebdür. Tetimme-i bâb budur ki nikâh nev'î riķ olup ma'şiyet olmayan maḥâlde her vechle 'avrat zevcine muṭî'a olmak gerekdür. Ta'ẓim-i ḥaķķ-ı zevcde eḥādîs-i şaḥîḥa vârid olmuştur. 1153 "أَيُّمَا امْرَأَةً مَاتَتْ وَزَوْجُهَا رَاضٍ عَنْهَا دَخَلَتْ الْجَنَّةَ" ḥadîs-i şerîfi ki ḳankı 'avrat ki libas-ı 'âriyet ḥayâtı çıkarup ḥal'-i fâḥire-i beḳâ giydükde zevci andan şâkir ve râzî olsa cennete dâḥile olur, dimekdür.

Hikâyet olunur ki Ḥazret-i Rasûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem zamânında bir kimesne sefere gidüp ḥânesinüñ fevḳâniyesinde ḥâtunını iskan idüp ve aşığıya nüzûl itmemek üzere tenbih itdi. İttifâķ ol ḥâtunun babası marîz olup ol çartâķuñ aşığı ḳatında idi. [323^a] ziyâret itmege istizân için Ḥazret-i Risâlet-Penâh'a irsâl-i Rasûl itdükde "Zevcinüñ emrine itâ'at eylesün." diyü ḥaber menḳûl olurdu. Her-baz istizân itse itâ'at-i zevc ile me'mûr olurdu. Âḥir helâk oldu ve Ḥazret'den zevcinüñ emrine itâ'atden ğayrı ḥaber gelmedi. Ba'de'd-defîn Seyyid-i Kâ'inât ve Mefḥar-ı Mevcûdât "Zevcinüñ emrine itâ'at itdüğinden ötürü Rabb-i 'İzzet babasın dâḥil-i cennet itdi. " diyü ol ḥâtuna ḥayr irsâl itdi, diyü *İḥyâu 'Ulûm*'da meştûrdur. Bir ḥadîs-i şerîfde daḥı itâ'at-i zevci mebâni-i İslâm'a zamm itmişlerdür. 1154 "إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ

"خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا دَخَلَتْ جَنَّةَ رَبِّهَا". Bu ḥadîs-i şerîf itâ'at-i zevcde burhân-ı vaẓıḥdur. Ve Ḥazret-i Risâlet-Penâh nisâyı tavsîf buyurup 1155 "حَامِلَاتٌ وَالِدَاتٌ مَرْضِعَاتٌ رَحِيمَاتٌ بِأَوْلَادِهِنَّ لَوْلَا مَا يَأْتِينَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ دَخَلَ مَصْلِيَاتُهُنَّ الْجَنَّةَ" diyü ta'rîf buyurmuşlardur. Mâni'-i duḥûl-i cennet muḥâlefeti zevc olıcaķ ne mertebe itâ'at lâzım idüğü muḳarrerdür. Ve ekser ehl-i nâr ṭâ'ife-i nisâ olup [323^b] sebebden Ḥazret-i Risâlet-Penâh su'âl olunduğda 1156 "يَكْثُرْنَ اللَّعْنُ وَيَكْفُرْنَ الْعَشِيرُ" diyü buyurmuşlardur. "Erlerine küfr-i inne'n-na'îm olup la'neti çok tekellüm itdüklerinden ötürü." diyü cevâb buyurmuşlardur.

1153 Beyhâkî, *Şu'abü'l-İmân*, 11/178, no: 8370.

1154 İbn Hibbân, *Saḥihu İbn Hibbân*, 9/471, no: 4163.

1155 Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/252, no: 7985.

1156 Buhârî, *Saḥîh-i Buhârî*, Bed'u'l-Halk, 8, no: 3241.

Ḥazret-i 'Āiše'den mervīdür ki Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥaḳḳ-ı zevcden su'āl olunduḳda "Er baṣdan ḳademe varınca ṣadīd olsa ol ṣadīdi ḥātun yalasa zevcūñ ṣūkrini edā idemez." diyü cevāb buyurmuşlardır. Ve "Eri izni olmayınca müteṭavvi'-i ṣāime olmamak gerekdür. Ve ḥānesinden zevcin izni olmayınca ḥurūc itmemek gerekdür. Eger ḥārice olursa tā ḥīn-i vülūc melā'ike-i kirām aña la'net ider." diyü buyurmuşlardır. Ādem ādeme secde itmek ile me'mūr ola idi 'avratlara zevcine secde itmek emr olunurdu, diyü Ḥazret-i Rasūlullāh'dan mervīdür. "Avratuñ on ḥaṣlet-i nā-hemvārī vardır ki her biri müstaḳillen 'avratdur. Birini eri setr ider, ṭoḳuzını ḳabr setr ider." diyü Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur.

Erüñ ḥuḳuḳı kesretdür ammā iki ḥaḳḳı 'avrata ḡāyet mühimdür. Evvelen ṣıyānet ve setr itmek [324^a] ṣāniyen ḥācibeden ziyādeyi ṭaleb itmemekdür. Nisā-i sālifenüñ ezvāc-ı kesbe ṣūrū' itmek için beytden ḥurūc itseler "Ḥarāmı kesb itmeyesiz, biz cū'a ṣabr ideriz ammā nār-ı 'azāba taḥammül itmeḡe ḳudretimiz yoḳdur." dirler imiş. Ḥikāyet olunur ki Rābi'a-i 'Adeviyye Ḥazretleri ṣālihādan bir kimesneye varmak istedükde "Benim nisāyı bilmeḡe ḳudretim yoḳdur, kendi ma'īṣetime meṣḡulüm." didükde Rābi'a-i 'Adeviyye "Mu'tezā-yı nefsum için tezevvūc murād itmem, belki Rabbü'l-İzzet'e vesīle olsun anları iṭ'am ideyüm ve levāzımların itmām ideyüm. Zīrā zevc-i sābıḳımdan māl intikāl itdi, maḥalline ṣarf ideyüm." diyü tekrar ḥaber gönderdükde "Üstādım Ebū Süleyman Ḥazretlerinden istizān itdükde her zamān beni tezevvücden men' ider iken Rābi'a-i 'Adeviyye'yi zevc eyle veliyyullāhdur, diyü buyurdukda tezevvūc itdüm. Beni iḡnā itdi ve üstüne üç 'avrat aldım. Anları daḡı iḡnā itdi, baña ṭayyibāt-ı iṭ'am ile ṭayyīb idüp neṣāṭuñla ezvācuña mülāfāt eyle diyü sā'ir zevcāta irsāl iderdi, diyü menḳüldür. Bu ḥikāyetden 'arz-ı ḥuḳuḳ zevci ri'āyet ile vāṣıl-ı derecāt cennet olmaḡ arzūsiyla [324^b] Rābi'a tezevvūc itdüğünü idrāk idüp vālideyn-i evlāda ḥüsn-i ma'īṣeti ta'līm ve zevc ü zevce ile ādāb-ı 'aṣrini tefhīm itmekdür.

Esmā binti Hārice ‘inde’t-tezvīc kızına naşīḥate ağaz idüp “İyi kıt’a gidesün ma’lūf olduğın ḥāne-i ‘ışkdan ḥāric olup ma’rūfuñ olmaduğı firāşe dāḥil ve ma’rūfuñ olmaduğı ḳarine vāsıl olduñ. Sen basit ḡabrā gibi basit vüçüd idüp tevāzu‘ ile ḥāk ālūd ol, zevcūñ saña rif’atle semā-veş zāhir ü hüveydā olsun, sen aña cāriye ol ki saña ol ‘abd olandan ba‘īd olmasını ferāmuş itmesün. Eger saña ḳarīb olursa sen daḥı aḳreb ol. Eger fi’l-cümle nā’ib olursa sende fi’l-cümle ba‘īd ol, senden ḥilāf-ı ḥīb bir nesne şemm eylemeyüp ḳavl-i ḥasenden ḡayrı nesne işitmeyüp enzā‘-ı cemīleden ḡayrı nesne görmeye ve senüñ lisānuñdan rencīde-i ḥāṭır olmaya.” diyü naşīḥat itmişdür.

Şi‘r

و أنى راتب الحب في القلب والاذى

اذ اجتماع لم يلبث الحب يذهب¹¹⁵⁷

[Fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn]

Saña ey rūḥ-ı revānum pāresi

Bu naşīḥat ola benden yādigār

Sen vüçüduñ ḥāk idersüñ luṭf ile

[325^a] Zevcūñ ola saña mihr-i tābdār

Sen ḳamer-veş cāriye olsañ eger

Ol saña keyvān olur bī-iḥtiyār

‘Ayş-ı me’lūfuñ senüñ yād oldı bil

Yād ile bīgāne olma eyle kār

Neşr: ‘Avrata lāzım olan zevci üstine mütefāḥire olmayup zevcine izdirā itmeyüp taḳbīḥ itmeye ve şalāte müdāvemmet ve ḡaybiyyet-i zevcde esbāb-ı lezzet ve inbisāṭ-ı lehv ve lu‘ubdan kendiyi şıyānet idüp zevcinüñ mālını beyhūde yire şarf itmeyüp ve ḥimāyet itmek gerekdür.

¹¹⁵⁷ Anlamı: “Ben kalpte sevgi ve ezayı gördüm. Bunlar bir araya gelirse sevgi kalmaz, gider.”

Nazm:

[Mefā'ılün mefā'ılün fe'ulün]

Nisānuñ ābı-rüy-ı 'iffetidür

Bahār-ı hüsni her dem 'ışmetidür

Melāḥat olsa ger 'iffetle maḵrūn

Ola ḥüriden anuñ ḳadri efzūn

Huḳūk-ı zevcin eylerse ḥimāyet

Ola ol mazḥar-ı 'avn u hidāyet

Gerekmez ola pür-telbīs ü fettān

Ki andan ders ala her demde şeyṭān

Bu gūne 'avrata meftūn olurlar

Zen-i dünyā ile maḡbūn olurlar

Gerekmez erlere uymaḵ nisāya

Düşer mi 'āḳıla düşmek hevāya

Er oldur nefsinı zabṭ ide her dem

Hevā içün ne lāzım ola mülzem

Ḳanı 'izzet ḳanı namus ile 'ār

Seni mezmūm ide bu nefsi bed-kār

Ḳo zen ḳısmına meyli eyle ṭā'at

Ḥudā'dan rūz u şeb iste hidāyet

İlāhī dergehüñdür baña maṭlūb

Zen-i dehre beni sen ḳılma maḡlūb

[325^b] Kemāl-i luṭf ile eyle şıyānet

Yakīnüm eyle tekmīle ‘ināyet

Şeh-i gerdūn-vaḳarı eyle maḥfūz

‘Ināyet ‘aynı ile eyle melḥūz

Olup dā’im işi ‘adliyle mersūm

Zen-i dehr ola her dem aña maḥkūm

TOKUZUNCU KİTÂB

Âdâb-ı kesb ve ma’îşet beyânındadır.

Bismillâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm

Ḥamd u minnet ve şükr ü maḥmidet Ḥallâk-ı envâ’-ı ni‘met ve muḳaddir-i esbâb-ı ma’şiyet-i âsitâne-i eḥadaniyyetine sezâdur ki ¹¹⁵⁸فَانْتَشِرُوا“ emr-i ‘ālî ḳadriyle esbâb-ı ticârete izn ve ruḥşat viridi. Vaḳt-i semâ-i saḳf-ı merfû’ ve arz-ı mehd-i mebsûṭ idüp cihet-i te’aşşî esbâba menûṭ ḳıldı.

Meşnevî:

[Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün]

Rüşenî-i meş’ale-i âb u gil

Şayḳalî-i âyîne-i cân u dil

Naḳş-ı tırâz-ı tutuḳ-ı lâciverd

Ġurre-fürûz-ı siḥir-i ehl-i derd

Ruḳ’a-nüvîsende-i ḥükm ü ḳader

Cilvede şâhid-i meh-rû-yı ḥaver

¹¹⁵⁸ Cuma, 62/10’dan nakis iktibastır: “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin. Allah’ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.”

Neşr: Şalât ve selâm ve taḥiyyât ol hādī-i sübül-i mu‘amelât ve reh-nümâ-yı ṭarīḳ-i ticâret ve taḥşîl-i kerâmât olan Rasûl-i Ekrem cenâb-ı nübüvvet ğâyetine olsun ki havz-ı [326^a] sa‘âdet abâtına ‘itşân-ı mülâķī olan dil ü cân bir vechle reyyân olur kim tâb-ı tabı ḥarârete bir def‘a dahı ‘avdet itmege kudret virilmedi. Ve bir derece şâd ve ḥandân olur ki nâr-ı ğamûm u hemûm memât-ı istilâsına ruḥşat-ı erzânî buyurulmamağ ile bir mertebe ḥayât-ı câvidânı bulur ki ihtimâl-i fenâ ḥâṭır-ı meserret me‘şirine güzerân itmege müknet konulmadı.

Nazm:

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]

O ḥavzuñ ḳatresin nüş eyleyenler
Olurlar cennet içre şâd u ḥandân

Ḥabīb’uñ ḥürmetine yâ İlâhî

O ḥavzuñ ḳatresinden eyle iḥsân

Neşr: Şallallâhu ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî ve şaḥbihî ve sellim mâ nü‘âşereti’l-insân ve tedâveleti bi’l-mâ’i’l-‘atşân ma‘lûm-ı erbâbü’l-bâbdur ki

Beyt

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Ey kesel-âlûd-ı baṭâlet-rehîn

Râh-ı baṭâletde feragat-ḳarîn

Neşr: Rabbü’l-erbâb-ı müsebbibü’l-esbâb, dâr-ı âḥireti ma‘lûm-ı şevâb ve ‘iḳâb idüp dünyâyı dâr-ı ğamûm ve ızırâb ve medâr-ı ta‘ıyyeş ve maḥall-i iktisâb kılup emr-i ma‘âşî levâzım-ı ma‘âda zeri‘a ve taḥşîl-i şevâba vesîle itdi.

¹¹⁵⁹الدنيا مزرعة الآخرة“ ḥadîs-i şerîfi bu ma‘nâyı meş‘urdur. Zümre-i insân üç kısım

üzre olduğı zâhir ü nümâyândur. [326^b] Kısım-ı evvel emr-i ma‘âşda tek ve pû ve cüst u cû idüp ḥâl-i ma‘âdından emr-i ma‘âşı kendüyi işğâl ve muḥabbet-i dünyâ için ceht-i kesb ve cüdını iğfâl itmişdür. Bu, zümre-i hâlika olup luṭf-ı Ḥaḳ’dan bî-naşib oldukları bî-ḳabl ü ḳaldür.

¹¹⁵⁹ Aclûnî, **Keşfü'l-Hafa**, 1/412, no: 1320

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Bu zümerdür har gibi beyhüde kâr

Gāv-şifâṭ bî-‘amel ü müft-ḥvār

Gāv ile har belki ‘amel-dârdur

Aña göre her biri der-kârdur

Neşr: Kısım-ı şâni muṭlak şifalı umûr-ı mu‘ad olup ṭaleb-i rızāya Ḥaḳ ile kemâl-i luṭf u keremine i‘timād idendür. Bu ṭāife derece-i sa‘adete fā’izîn ve şevāb-ı âhireyi ḥā’izîn ve bi-fazlillāh ve rahmetihî cennet-i na‘îme dāḥilîn olup envā‘-ı ten‘imāt-ı dā’ime ile mesrûrindür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā’ilün]

Maḳşadını Ḥaḳ’dan idenler ṭaleb

Dergeh-i Mevlā’ya kılup i‘timād

Ḥāşıl olur bî-ta‘ib ü bî-sebeb

Kılmasalar ğayra ger ‘arż-ı murād

Neşr: Kısım-ı şâliṣ. Emr-i ma‘āşî zād-ı ma‘ad için taḥşîl idüp ṭā‘āt ve ‘ibādāt-ı pîşe ve ‘avākıb-ı umûrda tefekkür ve endişe idendür. Bu fırka muḳteşidindür. Mâdemki nehc-i sedâddan ṭaleb-i ma‘îşet murād olmaya. Mertebe-i iḳtişâda na’ıl olmak mutaşavvur degildür. [327^a]

[Nazm:]

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā’ilün]

İki cihānda seni ey pāk-zād

Resm-i baṭāletden iden nā-murād

Sa’y ile olurdu maṭālib-bedīd

Cân-ı batāletdür iden nā-ümīd

Neşr: Ve ṭaleb-i dünyā âhirete vesîle ve taḥşîl-i zād ṭarîḳa-i zeri‘a olmaz. Mâdemki âdâb-ı ticâret ve merâsim-i şınā‘at ve zarûret iktisâbı muḳtezâ-yı

şeri'at üzre fehmi itmege vâşıl olmayasın. İmdi ey mürîd, 'âkıl ü reşîd! Kesb-i ma'âş emri dört bâb üzre beş ü temhîd olundığı intifâ'-ı hâşıl olup bu fakîr ve hakîr zerre kadar du'â-ı hayra nâ'il ola.

Meşnevî:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

İde Hudâ çün seni rûz-ı cezâ

Sâye-nişîn-i 'alem-i Muştafâ

Muntazır-ı râyet-i ihsâniyam

Luţfin umar bende-i fermâniyam

Eyler ise rahm-i sa'âdet benem

Tahtuña nuşret ü furşat benem

Andan erişmezse 'inâyet baña

Çoğ iş ider bâr-ı melâmet baña

[Neşr:] **Bâb-ı evvel**, fazl-ı kesb beyânındadır. **Bâb-ı şânî**, bey' ü şirâ ve sâyir mu'âmelât ve lüzûm-ı 'adâlet beyânındadır. **Bâb-ı şâlis**, mu'âmelede ihsân beyânındadır. **Bâb-ı râbî**, tâcir dînine şefkat itmek lâzım idüğü beyânındadır.

Bâb-ı Evvel

Hak Celle ve 'Alâ ma'rız imtinânında Qur'an-ı 'Azîmü's-şân'ında [327^b]

“وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَاشٍ”¹¹⁶¹ ve bir sûre-i sa'âdet-unvânda da¹¹⁶⁰ “وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا”

“فَلْيَلًا مَا تَشْكُرُونَ” buyurmuşdur. Emr-i ma'âşî ni'met 'add idüp şükrini taleb kılmak

fazl-ı kesbde delîl-i 'azîm idüğü vazîhdur. Hadîs-i şerîf “الكاسب حبيب الله”¹¹⁶²

Naẓm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Bedrağa-i rāh-neverdān-ı kesb

¹¹⁶⁰ Nebe, 78/11: “Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.”

¹¹⁶¹ Araf, 7/10'dan nakıs iktibastır: “Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”

¹¹⁶² Anlamı: “Kazanmak için çalışan Allah'ın sevgilisidir.” Müellif, hadis-i şerif olarak almıştır ancak muteber hadis kitaplarında kaynağı bulunamamıştır.

Meşâ'le-i badiye-gerdân-ı kesb

[**Nesr:**] Olmuşdur. Zünûbdan ba'zını mükeffer olmak taleb-i ma'îşetde hemm ve kaşda maşşûrdur. Ve kızbinden müteḥāşî ve dūr olan tācir ve mü'min-i şāduḡ yevm-i cezāda şadıkın ve şühedā ile maşşūr olur, diyü efḡal-i rasūl ve reh-nümā-yı eşref-i sübūl Ḥāzret-i Muḡammed Muşṡafā şallallāhu 'aleyhi ve sellemden menḡūldür. Muḡtezā-yı şer'-i Seyyidü'l-Enām üzre taleb ve rızḡda sa'y ve ihtimām itmek müsteḡābdur.

Meşnevi:

[*Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün*]

Rāh-ı baṡāletde ne bulduñ aceb

K'eyleyesün pīşe anı rüz u şeb

İbret ile nāzır olursañ ebed

Olmaya bir böyle daḡı kār-ı bed

Kendüñe kıl rāh-nümā pendümi

Künc-i baṡāletden ayır kendüñi

Nesr: ¹¹⁶³“ان الله جعل رزقي تحت ظل رحمي” ḡadīs-i şerīfi feḡevāsından mütebeyyin ve zāhirdür ki Ḥaḡ Celle ve 'Alā rızḡ-ı sāye-i cān sitān-ı sinānda vaż' itmişdür. Küşiye-i beṡālet [328^a] ihtiyār idüp bi-ḡayrı kesb Ḥāzret-i Ḥaḡ'dan rızḡ recā itmegüñ. Zīrā bilürsüz ki zeheb ü fezā semādan emṡār gibi teḡāṡur itmez, diyü Ḥāzret-i 'Ömer buyurmışdur.

Meşnevi:

[*Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün*]

İsteriseñ feyz-i Ḥudā'dan meded

ṡurma baṡālet revişin eyle red

Aḡzı ile ḡuş da dutarsa ḡişi

İstemedin girmez ele bir işi

¹¹⁶³ Buhārī, **Saḡīḡ-i Buhārī**, Vekalet, 12, no: 2313.

Fenn-i baṭālet kişiyi dūn ider

İki cihān içre ciger-ḥūn ider

Neşr: ‘Ulemā-i a‘lām kesb itmegi her vechle su‘ālden evlā ve uḥrā olduğunu tafşıl ü i‘lām itmişlerdür. El-ḥaḳ hezar şerm ü ḥicāb ile āb u rūyı bezel idüp su‘āl itmek eş‘ab u eşīd idügi bī-irtiyābdur. Ḥattā Ḥazret-i ‘Alī kerremallāhu veche bu ma’nāyı birkaç beyt ile inşād buyurmuşlardır ki zikr olunur.

Kıṭ‘a:

بضرب الف وجذع انف

وقطع كف وقلع ضرس

وحوض بحر و جوع شهر

وقلع عين ونزع نفس

اهون من وقعة بيباب من

تلقاه حجابہ معبس¹¹⁶⁴

Neşr: Ve ba‘zı ‘ārifin bu bābda mübālağa ihtiyār idüp kerem ve iḥsānla mevşūf olan zāt-ı mekārīm-i ḡāyetden istifrāz itmegi zemm idüp eş‘ārātü’l-lezikr ile iş‘ār itmişdür.

[328^b] [**Naẓm:**]

و الله والله مرتين

بحفر بئر بابرتين

وکنس در الحجاب ذا جمع

في يوم ريح برشتين

¹¹⁶⁴ Anlamı: “Bin kılıç darbesi yemek, burnunu kökünden kesmek, ellerini bileklerden kesmek, azı dişlerini sökmek, denizde boğulmak, bir ay aç kalmak, gözlerini çıkarmak, nefislerin, ruhların çıkarılması, ölmek; suratı asık, gönülsüz insanların kapısında beklemek ve onlardan istemekten daha kolaydır.”

احسن من بذل ماء وجه

الى كريم بقرض دين¹¹⁶⁵

Neşr: Hikāyet olunur ki İbrāhim bin Edhem Hāzretleri bir t̤ā'ife ile seyr-i bahır idüp sefīneye rākib olup deryā-cūş ve telātim-i emvāc ile ħurūş itdükde ehl-i sefīne Hāzret-i İbrāhim bin Edhem'e "Bu gūne şiddet müşāhede itdūñ mi?" diyü su'āl itdüklerinde "Ĥalākahū 'arż-ı ihtiyāc bundan eşedd ü recā, bundan eş'ab u eĥaddur?" diyü cevap vermişlerdür. El-ĥaḡ zūll su'āl ihtiyār idende medār-ı devlet olan 'arż u vaḡar berbād olur.

Kıṭ'a:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Āb-rūy-ı cihān vaḡār iledür

'Ālemūñ yūzi şuyı 'ār iledür

Āb-rūy-ı vaḡār ile kūhsār

Menzilin itdi¹¹⁶⁶ "تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ"

[**Neşr:**] Eger mārrü'z-zikr eĥādīs-i şerīfe ile¹¹⁶⁷ "ما أوحى إلي أن أجمع المال وكن من التاجرين"

ḡadīs-i şerīfi ve bir "ولكن أوحى إلي أن سبج بحمد ربك وكن من الساجدين واعبد ربك حتى يأتيك اليقين

من استطاع منكم أن يموت حاجا أو غازيا أو عامرا لمسجد ربه فليفعل ولا يموتن"¹¹⁶⁸ ḡadīs-i şerīfde daḡı

buyurulup māl-i cem'ine me'mūr olmayup tācirlerden

degilim lākin baña tesbīḡ ve taḡmīd ve secde ile emr olunmuşdur. Yakīn ḡaşıl

olunca 'ibādet iderem, diyü buyurup ve bir ḡadīs-i şerīfde daḡı meh-mā-

¹¹⁶⁵ Anlamı: "Allah'a yemin olsun, Allah'a yemin olsun. İğneyle kuyu kazmak, rüzgarlı bir günde Hicaz topraklarının tamamını iki tüyle süpürmek, zengin bir kişiye hem de cömert bile olsa borç almak için yüz suyunu dökmekten daha güzeldir."

¹¹⁶⁶ Muhammed, 47/12'den nakıs iktibastır: "Muhakkak ki Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar; inkâr edenler ise (dünyadan) faydalanırlar, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir." Aynı ifade Fetih, 48/17 ve Buruc, 85/11'de de geçmektedir.

¹¹⁶⁷ Anlamı: "Bana vahy olmadı ki ben mal toplayıp tüccar olayı ancak bana Rabbini hamd ile tesbih edip secde eden ol ve yakın sana gelinceye dek Rabbine ibadet et diye vahy olundu." Tâcüdđin es-Sübki, **Tabakâtü's-Şâfi'yye**, 6/312.

¹¹⁶⁸ Murtazâ ez-Zebidî, **İthâfû's-Sâdeti'l-Müttakîn**, 5/421.

emken “Şeref-i haccla müşerref veyā şevāb-ı ğazāya nā’il veyā billāh mescid ta‘mīrine ‘āzim olduĖuñuz vaķt intikāle himmet idüñ tācir ü cābī irtihāl itmeñ.”¹¹⁶⁹ diyü buyurduķları “Ne ğüne tevfiķ olunur?” diyü su’āl olunursa taķķiķ olunur ki mertebe-i ta’iše medār olacak ticāret memdühdur. Ammā tevfiī-i māl içün yaķın mertebesi hāşıl olacak ‘ibādetde taķşīr īrāş idüp bā’iş sūret-i mālīyye olacak ticāret a‘māl-i hāsiredendür. Ve emr-i ticārete ‘uķül-i maşrūfe itmeyüp tefekkür-i ıda-i ilāhiyye ma’tūfe itmekdür. Ticāret-i mübālaĖa tekellūf ile olmayup su’ālden ta’fīf mertebesi olup ‘ibādet-i bedeniyyeye māni‘ olmayup rızā-i İlāhī cālib ü cāmi‘ olmak gerekdür.

Bāb-ı Şānī

‘İlm-i kesb beyānundadır. Ma’lūm ola ki

Meşnevī:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Pāk-zamīrānı reh-i ihtidā

Cur’a-peziīrānı şarāb-ı şafā

Çehre nigārānı ‘arūs-ı kemāl

[329^b] Hacle-nişīnān-ı serāy-ı cemāl

Halka-be-Ėuşān-ı der-i aşfiyā

Ya’nī emīrānı kerāmet-nümā

Neşr: Evvelen erbāb-ı ‘ilm ve ‘irfān katında her kişı kesbde muķtāc olan aķvālī ta’allüm itmek farzdur. Her ādem lāzım olan mertebeyi ta’allüm itmese işm ü emr-i dīnde mütehāvin olmak lāzım gelür. ‘İlm ü kesb bey’ ü ribā ve selem ü icāre ve ķarż u şirketdür. Kāsib elbette bunlara muķtāc olmağın kütüb-i fıķhiyyede beyān olunduğı üzere her birinden mertebe-i kifāye ta’allüm itmeğe rāĖib olmak gerekdür. Mezbūr olan aķvāl, kütüb-i fıķhiyyede tafşīl olunmağın řayy-i maķāl evlā görölüp taķvāya lāzım olan ef’āl ü aķvāl beyānına şürü’ olundu ki *İhyāu ‘Ulūm’* da meşūr olunduğı üzre ceyş ü ekle ribā

¹¹⁶⁹ Bu söz İhyā’da Selmān-ı Fārisī’nin sözü olarak geķer. Bkz. el-Mardīnī, **age**, 4/276.

ve zâlme eyâdisinde olan eşyâyı temellük itmemek takvâya aķrebdür. Ve cihet-i ĥarâmiden keşret-i mâle mâlik olan vellât ve ‘avâneden daĥı temellük itmemek takvâya ensebdür. Meger ol temellük murâd itdügüñ şey’ bi-‘aynihî ĥelâl idügi ma’lûmuñ ola. Meşelâ bir zâlimüñ ve ĥâlihüñ babası ‘âdil ve şâlih olup bey’ olunan şey’ bi-‘aynihî mâl-i mûrundan [330^a] olsa temellük menâfi-i takvâyî degildür.

Faşl

Mu‘âmelât-ı ĥanûn-ı şer’ ĥâvl-i müftâ bih üzre olıcaķ ef‘âl ve aķvâl-i şahîĥa olur. Lâkin mertebe-i takvâ nev’-i ezâ olandan ictinâb olmaĥın zarûrî ĥâz ve zarûrî ‘âmm olan ma’nâları beyâna şürû’ olundu. Evvelen kaĥt u ĥâlâyâ intizâr idüp ihtikâr itmek mezmûmdur. el-Muĥtekiru mel’ûnu ve ‘ıydinden ihtirâz idüp ¹¹⁷⁰”من احتكر الطعام أربعين يوما فقد برئ من الله وبرئ الله منه“ ĥadîs-i şerîfine mazĥar olmaĥdan ictinâb itmek gerekdür.

Kıt‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Göz göre ĥayfâ ki bu vaz‘-ı denî

İde sezâvâr-ı cehennem seni

Eyleye cüzvîce işüñ ey le’îm

Kendüñi şâyeste-i nâr-ı caĥîm

[**Nesr:**] Ammâ keşret-i erzâķ ile müstaĥnî ‘anh olan şey’ bi-ĥayri intizâri’l-kaĥt ĥıfz itmede bâ’is yokdur. Zîrâ bunda müslimîne ızrâr taşavvur olunmaz. Muĥaşşıl kelâm aķvât-ı müsliminde ticâret memdûĥ degildür. Şâniyen ĥilâl-i ticâretde [tervîc idüp müşterinüñ ‘ķırık tama’ını taĥrîk ve terjvîc itmemek gerekdür. Zîrâ bunda zarar muķarrerdür. Bâyi’ evvelen ķabz olunan]¹¹⁷¹ züyûf aķceyi ķâbiz olan daĥı şarf itdükde meh-mâ-emken kizble terjvîc-i züyûf itse gerekdür. Tâ ol aķce fenâ bulunca bâyi’ evvelüñ virür, [330^b] beķâ bulur.

¹¹⁷⁰ Anlamı: “Kim bir malı kırk gün satmayıp kıymetlensin diye bekletirse Allah ondan o, Allah’tan beri olur.” Tâcüddîn es-Sübķî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/312.

¹¹⁷¹ Bu cümle derkenardadır.

”من سن سنة سيئة فعمل بها من بعده كان عليه وزرها ومثل وزر من عمل بها لا ينقص من أوزارهم شيئا“¹¹⁷²

ḥadīṣ-i şerīfī ma'nā-yı sālīfe'z-zikri mü'eyyeddir. Ḥattā ba'zı 'ulemā zü'yūf aḳceyi infāḳ itmek seraḳaden eşeddür, diyü buyurmuşlardır. Zīrā nice zamān tedāvül iyādı ile ol zü'yūf meşrūf olup o i'tā iden vizr ile mālūf olur. Muḥaşşal-ı kelām muṭlaḳā ḫulmī meş'ur pür fi'li işlemek vebāl-i 'azāmdür. Ol kişiye sa'ādetdür ki mevt ile zünübı daḫı tamām olup bid'at ihdās idüp ol bāb ile alā yevmü'l-ḳıyām rüsvāy-ı bed-nām ve müsteḫāḳ-ı 'azāb-ı mālīk-i Zü'l-Celālī ve'l-İntikām olmaya. Ammā kişi intikāl itdükde ḫulm ü bid'ati pāydār ve ol ḫulm ile niçe dār u diyār ḫarāb ve tārumār ola, müsteḫāḳ-ı 'azāb-ı Girdgār olur. Zīrā Ḥaḳ Celle ve 'Alā kitāb-ı kerīmīnde ¹¹⁷³”وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ“¹¹⁷⁴ buyurmuşdur. Ya'nī kendilerden şoñra bāḳiye olan a'mālinüñ āşārını daḫı kitābet ider, dimekdür. Bu taḳdīrce ḫulmī cālīb olan bid'ati eḥādīs idenüñ ḫālī ma'lūm olur. Bir āyet-i kerīmede [331a] daḫı ¹¹⁷⁴”يُنَبِّئُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ“¹¹⁷⁴ buyurulmuşdur.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Kendüñe ḳıl bu sūḫanı rāḫber

'Ārif iseñ 'ārife bir gül yeter

Māḫaşalı bid'ate virme rızā

Tā ki saña olmaya ḳahr-ı Ḥudā

'Ālem-i fānīde ḳılup böyle kār

Olmayasın rüz-ı cezā şerm-sār

Olmayasın dāḫil-i nār-ı caḫīm

Çekmeyesin anda 'azāb-ı elīm

¹¹⁷² İbn Mâce, **Sünen**, Mukaddime, 14, no: 203.

¹¹⁷³ Yasin, 36/12'den nakıs iktibastır: “Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) sayıp yazmışızdır.”

¹¹⁷⁴ Kiyame, 75/13: “O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir.”

Neşr: Tâcir u kâsibe lâzım olan derâhim-i ceyyideyi rediyyeden fark itmekdür. Ğayra îşâr-ı nef' niyyetine bir kişiye dağı züyüf akçe teslîminden ihtirâz ide ve züyüf akçeyi bir tarik ile temellük olunduğda ihlâk itmek gerekdür. Eger mu'âmele iden adem akcenüñ züyüfını bilüp râzî olsa akçe şâhibine lâyıķ olan 'adem-i rızâdur. Zîrâ ol kişinüñ rızâsıyla işm ü vebâlden ħalâş ihtimâl degildür. Elbette züyüfı aħz iden âħire tervic idüp te'âmül itse gerekdür. Yine maħdûr-ı sâlıfı'l-beyân mevcûd olur. Şâlişen metâ'ını ħin-i ebyâ'da tavşîf itmeyüp 'uyûbını ve evşâf ve evzân ve miqdârını beyân ve ta'rîf itmek gerekdür. Ĥilâf vâķi' olanı tervîc-i bey' için tekellüm itmek münâsib degildür. 1175 "مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ" [331^b] ma'nâsından tenbîh itmek kâr-ı 'âķil ve reşiddür. 1176 "دع ما يريك إلى ما يريك" ħadîs-i şerîfi dağı düstûru'l-'amel olmak gerekdür.

Tercüme:

[*Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*]

Şübhesiz olsa işle ķavl ü 'amel

Şübhelü olıķaķ ķo bāzārı

Ol ħadîs-i şerîf ile 'âmil

Ger murâduñsa raħmet-i Bārî

[**Neşr:**] Ve ħîn-i mu'âmelede eymân itmemek gerekdür. Zîrâ kâzib ise el-'iyâzu billâh yemîn-i ġamûsdur. Eger şâdıķ olup yemîn iderse münâsib degildür.

Zîrâ metâ'-ı dünyâ ne ħaķîrdür ki zıkrullâh ile tervîc oluna. 1177 "ثلاثة لا ينظر الله

"إلهم يوم القيامة عتل مستكبر ومنان بعطيته ومنفق سلعته بيمينه

Ĥazretleri rivâyet itmişdür. Ĥaķ Celle ve 'Alâ'nuñ manzûrı olmamaķ ne ġüne ħüsrân idüģi zâħir ü 'ayândur. Kâsib-i 'âķile lâyıķ olan sermâye, sermâye-i

¹¹⁷⁵ Kaf, 50/18: "İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın."

¹¹⁷⁶ Anlamı: "Sizi şaşkırtan şeyleri paraya bırakmayın." Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 3/249, no: 1722.

¹¹⁷⁷ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Buyu', 4, no: 1211; Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 5/158, no: 21405.

âhiret olup ticâret-i uhreviyye râyiha ve bizâ'at-ı bâkiye iken bizâ'at-ı müzcât-ı dünyeviyye ile ol ticâreti kâsid ve binâ-yı dîn-i fâsid itmemekdür. Zîrâ Hazret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem mücerred tevhîd itmek Hâk Te'âlâ'nun sahtını def' itmez. Mâdemki âhireti dünyâ üstine [332^a] taqdim idüp cânib-i dünyâyı terk itmeye, diyü buyurmuşdur. Bir hadîs-i şerîfde ¹¹⁷⁸“من قال مخلصا لا إله إلا الله دخل الجنة قيل وما إخلاصه قال أن يحزره عما حرم الله” buyurulmuşdur. Bir hadîs-i şerîfde dağı ¹¹⁷⁹“من استحل محارم الله ليس بمومن” buyurulmuşdur. İmdi muhâremi helâl 'add iden mü'min olmayup ihlâş-ı mâharamullâhdan men' olıcağ hâl-i mütteziğ olup ve sermâye-i 'azîme İmân idüğü nümâyândur. Ve tâcire lâzım olan metâ'uñ a'lâsını alup ticâret itmek gerekdür. Ve ribh-i yesîr ile kanâ'at idüp tekşîre sa'y itmemek gerekdür.

Bâb-ı Şâlis

Mu'amelede ihsân beyânındadır. ¹¹⁸⁰“إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ” âyet-i kerîmesi her maħalde düstür-ı 'amel-i insân olup 'adl-i re's-i māl-i ihsân sebebi fevz ve neyl-i sa'âdet ve maħz-ı ribh-i ticâret olmağ gerekdür. Zîrâ mu'amele-i ticâret-i dünyeviyye ile kanâ'at iden kişi 'âkil olmaz. Belki ef'âlinde ¹¹⁸¹“كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ” meşkûtinden muğtebes olan ma'nâyla mu'amele itmek gerekdür. ¹¹⁸²“إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ” âyet-i kerîmesinden hişşedâr ola. Tâcir muğâatiyeden ihtirâz idüp şahibini mağbûn [332^b] itmekle hâlini diger gün itmemek gerekdür. Ve istikâ-yı şemen ve ifâ-ı düyûnda müsâmahayı revâ görüp ba'zını hebâ idüp ribh-i uhrevî tahşîl ve ba'zını imhâl ile mekârim-i

¹¹⁷⁸ Taberânî, **Mu'cemü'l-Evsat**, 2/56, no: 1235.

¹¹⁷⁹ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Fedailul-Kur'an, 20, no: 2918.

¹¹⁸⁰ Nahl, 16/90'dan nakıs iktibastır: “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”

¹¹⁸¹ Kasas, 28/77'den nakıs iktibastır: “Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurduunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.”

¹¹⁸² Araf, 7/56'dan nakıs iktibastır: “İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.”

رحم الله امرأ سهل البيع¹¹⁸³ ” hadīs-i şerīf ma'naları ihtilâk itmek gerektir. Bu ma'naları hadīs-i şerīf¹¹⁸³ ” من أنظر معسرا أو ترك له حاسبه الله حسابا¹¹⁸⁴ ” müeyyiddür. ” سهل الشراء سهل القضاء سهل الاقتضاء ” ehadīs-i şahihi zamân-ı yesire dek imhâl itmek mahmûr idüğünü iş'âr idüp fezâyil-i intizârı itmâm ve ikmâl ider. Ve lillâhi ikrâz dağı şevâb-ı hasene-i bî-hisâb îrâş ider.¹¹⁸⁵ ” من أقرض دينارا إلى أجل فله بكل يوم صدقة إلى أجله فإذا حل الأجل فأنظره بعده فله¹¹⁸⁵ ” hadīs-i şerīfidür. Vaqt-i mu'ayyene dek ikrâz olunsa her gün taşadduk itmek gibi olup ba'dehû celûle'l-vaqt imhâl olunsa her gün ol dîn-i meblağı miqdârı taşadduk itmek gibidür, diyü buyurulmak fazîlet-i imhâl-i deynde şâhid-i 'adâlet rehin idüğü bî-ğabl ve kâldür. Ve medbûn olan kimesne 'inde'l-ğudret îfâ-ı dînde 'acele itmek müsteğabdur.¹¹⁸⁶ ” خيركم أحسنكم¹¹⁸⁶ ” hadīs-i [333^a] şerīfi üzre kazâ-yı dînde ħusn-i ta'cîli ile edâ itmekde ” من أدان ديناً وهو ينوي قضاءه وكل الله به ملائكة يحفظونه ويدعون له حتى يقضيه ” müteşavvurdur. ” من أدان ديناً وهو ينوي قضاءه وكل الله به ملائكة يحفظونه ويدعون له حتى يقضيه ” hadīs-i şerīfi üzre edâ-yı dîne niyyet medâr-ı du'â ve şıyânet olıcağ sa'âdet ve 'izzete sebep olmış olur. İkrâz iden kişi 'ind-i ħalûle'l-vaqt gelüp şiddet ile kelimât-ı ħaşîne idüp aqçesin istese taħammül olunup şiddet ile cevâb virilmemek gerektir. Ĥazret-i Risâlet-Penâh istidâne buyurup ikrâz gelüp ħaşûnet ile tekellüm itdükde aşğâb-ı kirâm def' itmek istediklerinde¹¹⁸⁷ ” دعوه ” ya'nî incitmeñüz şâhib-i ħağ içün kelimât vardır, diyü Ĥazret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur. El-ħağ ikrâz itdükde ef'âl ü aqvâli istihsân olunup ħağkını taleb-i zamânında ħaşûnet-i kelâm ile taħşîl-i ħağda ikdâm itse taħammül itmek ihsândur.

¹¹⁸³ Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Ali, **Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsılî**, thk. Hüseyin Selîm Esed, I-XIV, 12/212, no: 6830, Dimaşk-Beyrut Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs - Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1986-1992.

¹¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 2/359, no: 8711.

¹¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 5/351, no: 22969.

¹¹⁸⁶ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Vekale, 6, no: 2306.

¹¹⁸⁷ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Vekale, 6, no: 2306; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Musakat, 22.

‘İnde’l-ķudret edā-yı dīn itmek lāzım ve ķudret olmayıncaķ meh-mā-emken aķsen vechle def‘ine ķāre ķılmaķ gereķdūr.

Bāb-ı Rābi‘

Tācir dīnine ŗefķat idüp dūnyā ve āķiretine lāyık olan umūrı [333^b] murā‘at itmek beyānındadır. Ma‘lūm ola ki tācire lāyık olan emr-i ma‘āŗı hūkūk-ı ma‘ād-ı ŗıyānete māni‘ olmayup re’s-i māl olan dīni zāyi‘ itmeķdūr. İmdi ey sālīķ! Mesālūñ ticāret-i nefsi nefśūñe ŗefa‘at idüp meh-mā-emken zıķr olunan umūrı ri‘āyet itmeķe ‘azīmet itmek gereķsen evvelen ŗafā-yı ‘aķide ile hālūŗ niyyet idüp su‘ālden te‘affūf ķaŗdına ticārete sālīķ olup kesb-i helāl ile ŗama‘dan berī ve kifāyet ehli ve ‘iyāl iķūñ ticāretūñ ārī olmaķ gereķdūr. ŗāniyen ŗan‘at ve ticāret ve kesbde ihtimām farz-ı kifāyeyi itmām ķaŗdına ķıyām itmek mūnāsibdūr. Zīrā zāyi‘ bi’l-kūlliye-i metrūka olsa emr-i ma‘īŗet bāķıl ve nażm-ı inķizām-ı umūr zā’il olurdı. Ammā ālet la‘ub-i mālāhī mūte‘allīķ olan ŗanāyi‘den iķtirāz itmek lāzımdur.

Ve dellāl olmaķı ba‘zı aŗķāb-ı kemāl kerih gōrmiŗdūr. Zīrā dellaller ekŗer kizbden teķāŗı itmedūkleri mūķarrerdūr. Ve Aķmed bin Hānbel Hāzretleri, ŗan‘at-ı ŗıyāģayı meķrūhdur, diyū buyurmuŗdur. Ekŗer erbāb-ı taķvā bez ticāretini evlā gōrmiŗlerdūr. Zīrā eķadīs-i ŗerīfde “Ehl-i cennet ticāret iderler idi. Bez ticāret iderler idi.” diyū [334^a] buyurulmuŗdur. ¹¹⁸⁸لو اتجر

“أهل الجنة لا تجروا في البز ولو اتجر أهل النار لا تجروا في الصرف” ḥadīs-i ŗerīfdūr. Zāyi‘den ebrār iķtiyār itdūģı zāyi‘i ķār idinmek mūnāsibdūr. Hıyāķat ve ķaŗŗaret ve penbe-dūzī ve hıyāķa-i ḥaf ve ‘amel-i ḥadīd ve ŗayd-ı berr ü baķr gibi ŗan‘atları islāf-ı a‘māl itdūģı beyān olunmuŗdur. ŗālīŗen sūk-ı dūnyā esvāķ-ı uķrādan māni‘ olmamaķ gereķdūr. Esvāķ-ı āķiret mesācid olup terk-i cemā‘at itmemek gereķdūr. ¹¹⁸⁹“رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ” āyet-i

¹¹⁸⁸ Taberānī, Ebū’l-Kāŗım Sūleymān b. Ahmed, **er-Ravdu’d-dānī ilā el-Mu‘cemu’s-Saģīr**, thk. Muhammed ŗekūr Mahmūd el-Hāc Emrīr, I-II, 2/17, no: 699, Beyrut, el-Mektebetū’l-İslāmī, 1985.

¹¹⁸⁹ Nur, 24/37’den nakıs iķtibastır: “Onlar, ne ticaret ne de alıŗ-veriŗin kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekāt vermekten alıkoyamadıģı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduģu bir günden korkarlar.”

‘aẓîmine mazhar olup evvel nehardan vaqt-i duḥûl-i sūka degin ‘ibâdet-i evrâda meşğûl olup mescidde ḥulûş-ı fevâdla kâ'im ve zıkrullâhiye müdâvim ola. Ekşeriyâ ehl-i ‘irfân olan esâlif-i ‘aẓîmü’ş-şân ol nehârla âhîr-i nehârı ‘ibâdet için ihtiyâr idüp vaşt-ı nehârı ticârete idhâr itmişlerdür.

Ve ezân-ı zuhr u ‘aşr mesmu’ olduğda terk-i ticâret idüp cemâ’atile edâ-yı şalât itmek müstehab ve maṭbû’dur. Râbi’an mezkûr olan umûra maḳşûr olmayup sūkdâ beyne’l-ġâfilîn tesbîḥ ve tehlîl ve tekbîr ve teclîl ve taḥmîd ve zıkrullâh [334^b] ile iştiğâl itmekdür. Zîrâ [beyne’l-ġâfilîn zıkrullâh itmek bu edeb-i ‘aẓîm idüğü zıkrullâh]^{1190 1191} ” بين الغافلين كالمقاتل بين الفارين وكالحى بين الأموات ”

ḥadîş-i şerîfinden ma’lûmdur ve Ḥazret-i ‘Ömer radıyallâhu ‘anh “*Allâhümme inni e’ûzu bike mine’l-küfri ve’l-fıski ve min şerri külli mâ eḥâtat bihi’s-sûk. Allâhümme inni e’ûzu bike min eymanⁱⁿ fâcirâtⁱⁿ ve şafkatⁱⁿ ḥâsirâtⁱⁿ.*”¹¹⁹² diyü du‘â itdükleri mervîdür. Ve ḥadîş-i şaḥîḥde vârid olmuştur ki çarşıda “*Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerikelehu lehü’l-mülkü ve lehü’l-ḥamdü yuḥyî ve yümît ve hüve ḥayyî’l-lâ yemût biyedihî’l-ḥayru ve hüve ‘alâ külli şeyⁱⁿ kadîr.*”¹¹⁹³ diyü tesbîḥ itse Ḥazret-i Ḥaḳ cennetde bir kaşr-ı zîbâ binâ idüp niçe ḥasenât-ı kâinât ve niçe seyyi’at-ı maḥv olunmağa ‘inâyet olunur. Ḥâmis^{en} sūka şedîde’l-ḥarş olmayup ehl-i sūkdan evvel dâḥil ve cümleden soñra ḥâric olmaya. Ve ḥacc u ğazâ için sefer-i baḥr irtikâb olunup ticâret için cānib-i baḥr münāsib olmayup “*el-berru bârrun li’ehlihi*”¹¹⁹⁴ maẓmûnı üzre ṭurûḳ-ı berr ihtiyâr olunmaḳ gerekdür. Sâdisan mevâzı’-ı şübhe ve maẓann-ı reyb olandan ictinâb itmek gerekdür.

Hikâyet olunur ki Ḥazret-i Rasûl-i Ekrem cenâbına leben ihdâ olunduğda [335^a] leben şât olup memşâ ve mer‘âsı ma’lumlari olunduğdan soñra tenâvül buyurup “Biz ma‘âşir-i enbiyâyuz, tayyîb olmayanı tenâvül

¹¹⁹⁰ Bu ifade derkenardadır.

¹¹⁹¹ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 2/89, no: 561.

¹¹⁹² Anlamı: “Allah’ım, küfürden, fısktan ve bu çarşının kötülüklerinden sana sığınırım. Allah’ım, yalan yeminden ve bizi zarara sokacak alışverişten sana sığınırım.”

¹¹⁹³ Anlamı: “Allah’dan başka ilâh yoktur, O birdir ve dengi, ortağı yoktur. Mülk, O’nundur ve hamd O’nadır. Diriltir ve öldürür. Kendisi ölümsüz, hayat sahibidir. Hayır, O’nun elindedir ve O, her şeye kadirdir.”

¹¹⁹⁴ Anlamı: “Kara, yolculuk yapan için iyidir.”

itmege me'muruz ve 'amelimiz a'māl-i şālīhāya maḳşūrdur." diyü buyurmışlardır.

Hikāyet olunur ki şulḫā-yı 'ārīfīnden birinüñ zamānında küffar serḫadine bir ḳal'a-i istivār bināsına şürü' olunup bināya me'mūr olan emirüñ evzā'-ı zulm emir u semm-peẓīr idi. Ve ol şālīḫ ve 'ārife dā'ie oldı ki şuḡūr-ı İslāmiyye'nüñ ta'mīr ve termimine bi'z-zāt ḫidmet idüp itmām ve tetmimine bā'ış ola. Ve bu dā'iyeyi menāşsa-i zuhūra getürmege şevāb-ı 'azīm olmaḳ ihtimāliyle Süfyān-ı Şevrī Ḥazretlerinüñ meclis-i şerīflerine revān olup binā-yı sūra i'ānet irmegi istizān itdükde i'ānetine rızā virmedüklerinde "Bu emr-i 'azīb degil midür ki fī sebilillāhi Te'ālā ḳal'a-i müslimīn ola, Cenāb-ı şerīfiñüz bunu ta'mīre mu'āvenete müsā'adeden beni māni' olasız?" diyü tekrar su'āl itdükde "Bu fi'le vālī olan şahs zālimdür. İhtimāldür ki binā-yı zālime mu'āvin olup Ḥaḳ Te'ālā'ya 'aşı olan şahsuñ beḳāsını maḫbūb idünüp ¹¹⁹⁵ وَلَا تَرْكُؤْا إِلَى " āyet-i kerīmesi va'dine māşadaḳ olasın." diyü cevāb buyurmışlardır.

[Nazm:]

[Mefāilün mefāilün feülün]

Mu'īn olma şaḳın zālimlere sen
Olursın müsteḫaḳ nār-ı caḫīme

[335^b] Ḥudā menfūrı maḳbūlüñ gerekmez

Dilerseñ girmege dār-ı na'īme

¹¹⁹⁶ "من أكرم فاسقا فقد أعان على هدم الإسلام وإن الله ليغضب إذا مدح الفاسق" ḥadīs-i şerīfdür. Ya'nī

bir kimesne fāsıḳı ikrām itse dīn-i İslām'ı hedm itmege mu'īn olur. Ve fāsıḳ medḫ olunsa Ḥaḳ Celle ve 'Alā taḫḳīḳ-i ḡaḫab eyler, dimekdür. Zamāne-i zulm istilā itmezden muḳaddem bir zamān idi ki sūḳa dāḫil olan rical, "Kemāl-i ehl-

¹¹⁹⁵ Hud, 11/113'ten nakıs iktibastır: "Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!"

¹¹⁹⁶ Tâcüddīn es-Sübkī, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/313.

i sūḳdan şālih kimler vardır, anlar ile mu‘āmele eyleyeyüm?” diyü su‘āl itdüḳde “Ehl-i sūḳ cümle şālihlerdür, kimüñ ile murād iderseñ anuñla mu‘āmele eyle.” dirlerdi. Andan şoñra bir zamān dahı duḥūl eyledi ki su‘āl olunduḳda “Şaḳın bir kimesne ile mu‘āmele eylemeye illā falan ve filan ile mu‘āmele eyle.” didiler. Cerīri Ḥazretleri “Te‘āmül-i nāsi ḳarn-ı evvelde diyānet ile olup dīn-i mübīn-i za‘īf üzre olduḳda ḳarn-ı s̄nī ehālis-i vefā ile te‘āmül-i ibḳā iderler idi. Ḳarn-ı s̄liḡ mürüvvat ile te‘āmül iderler idi. Mürüvvat-ı vefā mün‘adim olup zamānede terḡīb ve terḥīb ile te‘āmül iderler.” diyü buyurur. Ammā ḥavf olunur ki istilā-yı zulme ile bir zamān ol ki mu‘āmele şālih bir rical bulunmayup cümle ḫālih olalar, diyü İmām Ğazzālī Ḥazretleri kitāb-ı ‘izzet-‘unvānı olan *İḥyāu ‘Ulūm*’da beyān ider.

Ḥālen ḥavf u ḥaṣyet itdüḳ zamāndur. Ḥaḳ Celle ve ‘Alā cümlemizi ṭarīḳ-i müstakīmden [336^a] dūr itmeyüp rızā-yı şerīfine muvāfıḳ-ı ‘amel-i erzāni buyura. Fi’l-vāḳi‘ zamānımızda ehl-i sūḳ ehl-i nār olup zulmine müdāḥale itmegi kesbe medār ve beyt-i māl ile muḫālita kārları olmuştur. Her tācir u kāsib ḫālini ‘adlle ḳaṣr iderse zümre-i şālihīnden olur. Eger ‘adline iḥsānı zımm iderse zümre-i muḳarribīnden olur. Eger ‘adl ü iḥsānı ile levāzım-ı dīn-i mübīn olan eşyā-yı mirā‘āt iderse şadıḳīn zümresinden olur, diyü *İḥyā’* da mestūrdur.

Naẓm:

[Mefāilün mefāilün feūlün]

‘Adālet eyleseñ ey sāye-i Ḥaḳ
Gelürdi ‘āleme şıḳ ile revnaḳ

Olaydı her kiṣi ‘adlūñle mer‘ī
Olurdi tācirüñ ef‘ālī şer‘ī

Gerekdür zabṭ u rabṭ ehl-i zamāne
K’ola bey‘ u şirā her dem miyāne

Nigehdāruñ ola H̱allāk-ı ādem
Ola maḥkūm-ı ‘adlūñ cümle ‘ālem

ONUNCU KİTÂB

Helâl ve ḥarām beyânundadır. Ḥamd u nâ-maḥdūd ve şükr ğayr-ı
ma‘dūd-ı ḥalāyıkā libās-ı vücūd-ı iḥsân idüp memleket ārā-yı eḳālīm-i cūd
olup

[**Nazm:**]

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ḳā‘ide-i çarḥa viren intizām
Māhı kılan şem‘-i zümürrüd legen

Çehre-i ḥurşīdi iden zerd-i ḥām
Hırmen-i eflāke olan şu‘le-zen

Luṭf ile dil-ḥasteleri yād iden
Hāṭır-ı ğam dīdeleri şād iden

Mensur: Cenāb-ı ‘Azamet-Penāh’ına maḥşūrdur ki [336^b] ‘uyūb u noḳşāndan
müberrā idüğü maḳşūrdur. Ṭīn-i lāzib ve şalşālden aḥsen-i vech-i taḳvīm üzre
ḥilḳat-i insānı ḥalk idüp itmāmu ikmāl itdi. Ve fers ü dem mābeyninden mā-i
zülāl gibi leben-i laṭīfi iḥrāc idüp bā‘iş-i neşv ü nemā kı lup ṭayyibāt-ı erzāk ile
def‘-i devā‘-ı za‘īf ve inḥilāl-i kuvvete mükennet ve ḳudret ‘aṭā ve nevāl itdi.
Şalāt u selām Seyyidü’l-Enām cenābına nişār olsun ki ḥelāl ve ḥarāmı beyān
ve ṭarīḳ-i kesb ü ma‘īşeti ‘ayān itdi. Şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve ālā ālihi ve
aşḫābihi “Mā tedāveltü’l-ḥelāle ve’l ḥarāme ve tenāveltü’ş-şerāba ve’ṭ-ṭa‘āme.”¹¹⁹⁷
Ammā ba‘dü İbn-i Mes‘ud Ḥazretleri ¹¹⁹⁸“ طلب الحلال فريضة على كل مسلم ” ḥadīs-i
şerīfini Seyyid-i Kā’ināt Ḥazretlerinden naḳl ider.

¹¹⁹⁷ Anlamı. “Helal ve haramı, yiyecek ve içecekleri kapsayıcı.”

¹¹⁹⁸ Taberānī, **Mu‘cemü’l-Evsat**, 8/272, no: 8610.

dünyâ olan derece-i şehdâde olur, dimekdür. Mertebe-i mücâhede ve şehâdet-i fazîlet-i helâlde delîl-i celi's-şân idügi zâhir u 'ayândur. Huşûşan bir hadîs-i şerîfde dağı vârid olmuştur ki ¹²⁰³“ من أكل الحلال أربعين يوما نور الله قلبه وأجرى ينابيع الحكمة ” ya'nî kırk gün helâl ekl iden kimesnenü kalbini Hâk Te'âlâ münevver idüp enhâr-ı hikmeti kalbinden lisânına icrâ ider, dimekdür. Ta'me-i helâl bâ'is-i nûr-bâl olıcağ fazîlet-i helâl müttezîh olur ve harâm tenâvül itse kalbe keder ve kasvet ve zulmet îrâş idüp lezzet-i 'ibâdetden bî-haber olur. Ba'zı muhakkiğin ¹²⁰⁴“ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ” âyet-i kerîmesinde [338a] ma'nâ-yı mârrü'z-zikre işâret vardır, dimişler. İbn-i 'Abbâs Hazretleri “Beyt-i mağdis hizâsında bir melek mu'ayyendür. Her gice ¹²⁰⁵“ من أكل حراما لم يقبل منه ” diyüp ya'nî harâm ekl iden kimesnenün şalât-ı mefrûzası ve nevâfili mağbûle ve 'indallâh-i Te'âlâ rütbe-i kabûle mevşûle olmaz, diyü Hazret-i Risâlet-Penâh'dan rivâyet ider. Ve bir hadîs-i şerîfde dağı “Ta'me-i harâm ile neşv-i fenâ bulan beden insâna evlâ olan 'azâb-ı nîrândur.” diyü buyurulmuştur.

Kıf'a:

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Helâle sa'y idüp eyle ticâret

Seni yandırmaya nâr-ı cehennem

Hilâf-ı emr-i Hâk'â itmek ikdâm

Düşer mi saña itmişken mükerrem

Neşr: Hikâyet olunur ki Hazret-i Şiddîk ve Hazret-i Ömer radıyallâhu Te'âlâ 'anhümâ birer tarîkle şübhelü leben teşerrüb buyurduklarında haqîkat-i hâle muṭṭalî' olup kay' buyurmuşlardır. Ey mürîd! Mertebe-i vera' ve takvâ ne

¹²⁰³ Ebû Nu'aym el-İsfehânî, **Hilyetü'l-Evliyâ**, 5/189.

¹²⁰⁴ Mutaffîfîn, 83/14: “Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları (kötülükler) kalplerini kirlenmiştir.”

¹²⁰⁵ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/313.

derece mürā'āt olunmak gerek idügi ma'lūmuñ olup rāh-ı sedīde sālīk olup loḳma-i ḫelāl kesbine sa'y itmek gerekdür. Ve meh-mā-emken ümerā zīb ü zīnete meyl idüp [338^b] reşk ile anlaruñ ta'āmını ekl itmemek gerekdür.

Beyt:

[*Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*]

Bu māl u cāh u fānī ihtiyāc u faḳrı mūcibdür

Ġınā merd ile 'uḳbāya giden faẓl u feẓā'ıldür

Neşr: Ve taşadduḳ-ı māl ḫelālden olmaḳ gerekdür. Süfyānu's-Şevrī Ḥazretleri ḫarām ile infāḳı şevb-i bevl ile ğusl idüp taḥhīr itmege teşbīh ider. Fi'l-vāḳı'a bevl taḥbīs ider. Ne ān ki taḥhīr ide. Ḥikāyet olunur ki bir ḫātun cihet-i zinādan kesb itdügi māl taşadduḳ itmek münāsib midür, diyü 'Ömer raḍıyallāhu 'anh Ḥazretlerine su'āl itdükde “*Yā leyte lem tezni ve lem teteşaddaḳ.*” buyurmuşlardur. Ya'nī, ne ola idi zināya irtikāb itmeyüp taşadduḳ itmeye idüñ, dimekdür. Taşadduḳ-ı 'adem ḳabūlinüñ ve zinānuñ 'azm-i cürmini a'lām idüp meksebi-i ḫarāmdan olmaḡla laḡv idügin ihām buyurmuşlardur.

Nazm:

[*Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün*]

Ma'şiyetüñ her biri nekbet durur

Mūcib-i şād derd ü meşakḳat durur

Burc-ı 'ibādetde meh-i enver ol

Mihr gibi sende ziyā-küster ol

Ma'rifete şarf idüp evḳātüñi

Eyle taleb-kār-ı hüner zātuñi

[**Neşr:**] Ma'lūm ola ki ḫarām [339^a] ve ḫelāl aḫvālını e'imme-i kirām rızvānullāhi Te'ālā 'aleyhim ecma'īn kütüb-i fıkhiyyede tafşīl ve tebyīn itmişlerdür. Bu maḫle münāsib olan vera' ve taḳvā merātibini beyān ve erbāb-ı ṭarīḳate lāzım olanı 'ayān itmekdür. İmdi ekşer mübāḫāt dā'ıye-i maḫzūrāt olmuşdur. Meşelā istikşār-ı ekl-i ḫelāl ve isti'māl-i ṭayyib tehyic-i şehvet idüp

efkâr-ı fâsideye terğîb ider. Ve büyü-tü aġniyâya nazâr idüp tertîb-i tavr u ihtîşâmlarını görmek tahrîk-i ‘urûk-ı tîma‘ idüp ol mertebenüñ emsâline taleb hâdis olup tahşîli mübâh olmayanı tahşîle sa‘y itmek lâzım getürür, diyü men‘ itmişlerdür. Ma‘a-hâzâ bunlar helâl idügi bî-kıyl u kâldür.

Kıt‘a:

[Fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn]

Aġniyānuñ kerr ü ferrine bakup

Anlara raġbet degildür mu‘teber

Keff-i nefis itmek helâli terk ile

Câmi‘-i ‘izzet durur ġâyet hüner

Neşr: Hattâ Ahmed bin Hanbel Hazretleri “Hânenüñ cidârını caşş ile şavmak zînetdür.” diyü kerîh görmiş[lardür]¹²⁰⁶ ve ba‘zı selef şevb-i rakîki münâsib görmeyüp “Men rakka şevbühû rakka dînihû.”¹²⁰⁷ buyurmuşlardır. Muhaşşal-ı kelâm helâl-i kitâb-ı miskîn-i erkâmda sebķ iden merâtib-i vera‘ gibi helâlün [339^b] daġı dört mertebesi vardır. Evvelen mertebe-i vera‘-ı ‘udül muķtezâ olduġı helâl ki kütüb-i fıķhiyyede beyân olunmuşdur. Mertebe-i sāniye ki vera‘-ı şālîhîn iķtizâ itdügi helâl ki şer‘an câ‘iz olup tenâvüle ruķşat var ammâ ecşinâbı müsteħab olmaġla tenâvülünden ihtirâz itmek gerekdür. İnşâ‘allâhu Te‘âlâ bâb-ı şübehâtta tafşîl olunur. Mertebe-i sālişe vera‘-ı müttakîn iķtizâ itdügi helâldür ki meşelâ māl-i helâl ile bir şey’ iştirâ eyleyüp ‘aķd-i mün‘aķid olduķdan soñra ihtimâmen mebi‘iñ bir miķdârını virmek gerekdür veyâhüd müstemi olan şemenden birkaç aķce ziyâde virüp ol kişiyे ġaben ihtimâlini def‘ için bu vaz‘ müsteħabdur.

Hikâyet olunur ki Bahreyn tarafından Hazret-i ‘Ömer radıyallâhu Te‘âlâ ‘anh cenâb-ı takvâ mâbine misk gelüp takşîm murâd itdüklerinde râyihasını şemm itmemek için mübârek enflerini aġz itmişlerdür. Rivâyet olunur ki meşâlih-i müsliminden beni işġâl ve şefâ‘at idüp baña mekrûh

¹²⁰⁶ Bu ek derkenardadır.

¹²⁰⁷ Anlamı: “Elbisesi ince olanın dini de ince olur.”

ihtiyār itdürür ihtimāliyle şāhib-i cemāl olup ülfetine me'nūs olan hātunını
Hāzret-i 'Ömer raḍiyallāhu Te'ālā 'anh <serīr> [340^a] serīr-i şalṭanata cülūs
itdükde taṭlīk itmişdür, diyü taḥkīk olunur. Ma'lūm ola ki ihtimāl-i taḥammül
melrūh u şem-i rāyihādan ictināb mertebesine vāşıl olunca mertebe-i taḫvā
hāşıl olmaz.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

'Adl-i Fārūk'a eyleyen nazarı

'İbret al bundan eyle sen hāzeri

Zulme meyl etme eyleme sitemi

Rāh-ı 'adl içre eyle sen güzeri

Neşr: Mertebe-i rābi'a vera'-ı şiddīkīn iktizā itdügi helāldür ki esbāb-ı taḥsilde
vechen mine'l-vücūh ma'şiyet teḳaddüm itmeyüp ve ma'şiyete i'ānet tevḥīm
olunmayup ḥālen ve mālen ḳazā-i vaṭar ḥātırā gūzar itmeyüp müyesser
olmayup ancak 'ibādete taḳviyyet niyetiyle lillāh tenāvül olunan loḳmadur.
Zīrā ehl-i ḥāl ḳatında her şey' ki lillāh olmaya ḥilāf-ı helāldür. Bu ma'nāyı āyet-
i kerīme ¹²⁰⁸ "قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ" mazmūnı iş'aret ider. Bu mertebe-i muvaḥḥidīn-i
münferidīn ki ḥazūz-ı nefsāniyyeden mütecerridīndür. Rāh-ı muḥabbet-i
İlāhīye sālīk ve māsivāullāhı terk olmuşlardır.

Meşnevî:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Bulardur evliyā-yı Hāzret-i Hāḳ

Bulardur etkīyā-yı Hāzret-i Hāḳ

Bular 'āşīk durur Allāh'a taḥkīk

Bular ḳılmış zen-i dünyā-yı taṭlīk

¹²⁰⁸ Enam, 6/91'den nakıs iktibastır: "(Yahudiler) Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü «Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir» dediler. De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nūr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen «Allah» de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!"

Şaķın ĥubb-ı cihāndan ey **Meĥammed**

Umaram kim şefā'at kıla Aĥmed

Ĥudā'ya kıl tazarru' geĥ hevādan

[340^b] Sen iste derd ile virmek Ĥudā'dan

Neşr: Ehl-i takvāya lāyık ve sezā olan ma'şiyete sebep olandan ve i'ānet-i ma'şiyetden ictināb idüp ma'şiyet sebebiyle iktisāb olan esbābdan ihtirāz idüp ef'āl ü aķvālini ķable'l-ĥisāb ihtisāb itmekdür. Ĥikāyet olunur ki meşāyiĥ-ı kibārdan biri müshil isti'māl idüp zevcesini bir iki ĥatve meşī itmege sevķ itdükde otuz yıldır ki ef'āl ü aķvāl ve eķvār ve a'mālim muĥāsebe idüp bir laĥza nefsum beyhūde maĥalden güzār itmeyüp mekānım saķar olmamak fikrinde iken bu meşī ve ĥareketde emr-i dīnime müte'allak bir ĥayır niyet iĥzār idemedüm. Bu ĥareket bī-fa'ideye iķdām-ı verā-yı 'uķül ve efhāmdur, diyü cevāb virmişlerdür.

Kıt'a:

[*Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*]

Ĥesāb it defter-i a'mālün gör kim neler var

Neler kılmış durur nefsün saña bil eyle iķrār

Bilüp takşīr ü cürmün rāh-ı Ĥaķķ'a gel ki Allāh

Muĥammed ĥürmetine 'afv ü fażlı ide hem-rāh

Neşr: Ĥikāyet olunur ki Bişr-i Ĥafī rađıyallāhu 'anh Ĥazretleri selātin ve vüzerā ĥafr itdürüp icrā itdirdügi miyāhdan teşerrüb itmeyüp aşlı mübāĥ iken kemāl-i mertebe-i takvālarından ictināb [341^a] buyururlar imiş. Ve ba'zı meşāyiĥ-i kibār tārīķ-i ĥaccda mütenebbih olan berkelerden teşerrüb itmeyüp zulme bināsında vāķi' olmuşdur, diyü buyururlar imiş. Rivāyet olunur ki Zünnün-ı Mışrī Ĥazretleri bir kerre maĥbūs olup ĥin-i ĥesabda aĥbābından biri ta'am irsāl itdükde tenāvül itmeyüp "Baña irsāl olunan ta'āmuñ zarfı ma'sūb olup ĥidā-yı ĥarām ile kesb olunan ķüt-ı saĥān vasıtasıyla vāşıl

olmağın tenāvül itmedüm.” diyü i’tizār buyurmuşlardır. Vera‘ ve taqvā bu mertebeye vāşıl olmayınca kurb-ı İlahî ve taşfiye-i bâtın hâşıl olmaz.

Bāb-ı Sānî

Mertebe-i şübehāt beyānındadır. Eḥādīs-i şaḥīhedendür ki Ḥazret-i Risālet-Penāh ¹²⁰⁹“الحلال بين والحرام بين وبينهما أمور مشتبّهات لا يعلمها كثير من الناس” buyurmuşlardır. Ve bu ḥadīs-i şerīfden ma‘lūm oldu ki me’kul ve meşārib ve melābis ve emākinde ḥal ve ḥürmet ve şübhe sābit olup üç kısım üzre taḫsīm buyurulmuş. Evvelen ḥelāl sāniyen ḥarām sālişen şübhe ile olan eşyā ki ne ḥaline ‘āzim ve ne ḥürmetine cāzim olmağa sebīl ola. Ḥelāl ve ḥarām zāhir olmağın müşebbeh olanı beyān itmek lāzım oldu. Ḥelāl-i [341^b] muṭlak bir kişinüñ mülkine müşādife itmezden evvel mā-i maṭrā kendi mülkiyle cem‘ itse ḥelāl-i muṭlakdur. Zīrā bunda taḥrīmi mūcib-i ‘ayānda ve cem‘ine müte‘allaḫ-ı esbābda bir şıfāt mevcūd degildir. Ve ḥarām-ı muṭlak-ı maḥz ikidür. Biri şıfāt-ı maḥreme ḥamrda şiddet, bevlde necāset gibi. İkincisi menhiyye-i ‘anh olan sebep ile taḥşīl oluna. Meşelā zulm ü ribā ile taḥşīl olunan eşyādur. Ammā emr-i mübīn olup ḥarām tarafına ‘aḫluñı i‘māl itmek vesvesedür. Meşelā şayd-ı berr u baḥr ḥelāl iken bir köpek tiz reftārı şikār itdükde bu ḫankı şıyāduñ dāmı ile memlūk olup firār itdi evlā dimek vesvesedür. Bu gūne umūr-ı medār-ı ḥükm olmağın tafşīl olunmadı.

Ḥelāl ve ḥarām mütebeyyin olup müşebbehe olan daḫı birkaç vech üzredür. Evvelen bir cihetle ḥarām olduğı ma‘lūm olup ammā bir tarīḳle istiḥlāl olunup maḫām-ı ḥelāle vāşıl olur. Ve bu şübhe hāşıl olsa bu gūne şübheden ictināb ‘ayn-ı şadaḫ ve şavābdur. Meşelā şayd-ı baḥr itdükde semek ḥāric olup bir tarīḳle yine baḥre sāḫıṭ olub [342^a] meyyit^{en} yine şu yüzine gelse sebep-i mevtā şayd mıdır, ḡayrı mıdır? Ma‘lūm olsa ḥarām tarafına mülḫaḫ olur. Sāniyen ḥalli ma‘lūm olur. Ḥürmetinde şek olsa aşl-ı ḥelāl olmağın ḥelāl tarafına mülḫaḫ olur. Meşelā ṭahāret-i mā-müteyekḫkin iken soñra necāset ihtimālini virse bu şek yaḫīni izāle itmez, vuḍū’ almak cā’izdür. Ammā tamām

¹²⁰⁹ Buhārî, **Saḥīh-i Buhārî**, İmān, 39, no: 52; Müslim, **Saḥīh-i Müslim**, Musakat, 107.

vera‘-ı mubāhda iktisārdur. ‘Alā kadri’l-hāce ve bi’l-küllüyye dünyāda terk-i tevessu‘dur ve meh-mā-emken müşebbehe olan mevāzi‘dan men‘-i temennu‘dur.

Meşāyih-i kibārdan biri bir şey’ iştirā idüp bāyi‘ cum‘a günü temlīk itdüğünü işidicek vakt-i nidā-yı şalātda temlīk itmek ihtimāli ile redd itmişler. Bu vera‘-ı hāşşdur. Bā’is olmağa mü’eddī olmak ihtimāliyle bā’is olmayandan ihtirāz rütbe-i ‘azīmedür. Ba‘zı hāl olur ki üç vechle aña ma‘şıyyet tārī olur. Evvelen tenāvül olunan şey’de eşeri bākī olur. Meşelā şāh-ı mer‘ā-yı ğayrda veyā arz-ı memlūkada da‘ī olunup neşv ü nemā bulsa anı eklde ihtimāl kerāhet vardır. Şāniyen zalme fi‘liyle hark olunan enhārdan teşerrüb itmekde [342^b] olan kerāhet. Şālişen vesveseye qarīb olan kerāhet ki meşelā bu taraftan şu içme. Zīrā ihtimāldür ki bu tarafı peydā iden fehāri Allāhu Te‘ālā’ya ‘āşī olmuş idi, diyü kerih ‘add itmek. Bu ahvālün tarafını vesvesedür. Zīrā mer‘ide ta’lif itdüğü nebāt-ı ekl ile fāsıd olup lahm halk-ı cedīd olup ‘ayn-ı ‘alef olmaz. Şāhib-i ‘alefün anda hākkı olmaz ve arz-ı ğayra ğanim kendi bi-ğayrı sevkin gidicek damān daħı lāzım gelmez. Ve fehārī daħı ‘āşī olup tāyüb olmaduğı neden ma’lūm olur. Ve hāl-i vasa‘ meh-mā-emken murā‘āt olunmak gerekdür. Zīrā aşl-ı zulm şarīh olduğına delīl-i şahīh olıcağ ictināb levāzım aşhāb-ı vera‘dandur. Ammā mezkūrāt bi-ḥasbe’l-fakīr meşru‘dur. Lākin vera‘-ı şāliḥin ve müttakīn muktezā-yı ḥadīs-i Seyyidü’l-Beşer ¹²¹⁰“استفت قلبك إن أفتوك وأفتوك وأفتوك” muḳtezāsınca ‘ameldür.

Ma’lūm oldu ki dekāyık-ı ahvāl şer‘-i mülk-i müte‘āle vākıf olan ḳalb-i ‘ālem şaf āyīne-i keyt-i nümā olup bir taraf muktezā-yı şer‘-i şerīf üzre [343^a] rāhic ve nümāyān olsa anuñla ‘amel itmek ihsāndur. Ammā ḳalb-i müşevveş medār-ı ḥükm olmaz. İllā kendi hākkında meşelā vuzū’yı tamām itdükde mā-i cemi‘ a‘zāya üçer kerre vāşıl olmadı, diyü zannı ğālib olsa bir kerre daħı a‘zāsını ğusl itmek lāzım olur. Sebebinde ḥaṭā muḳarrer iken mütevesvesin o emr-i İllāhī’yi ta’sīr itdüklerinde Hāḳ Te‘ālā daħı anları teysīr itmişdür. Niteki

¹²¹⁰ Anlamı: “Sen kalbinden gerçeğı öğrenmek iste, sana fetva verdiler, ve yine fetva verdiler ve yine fetva verdiler.” Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 29/533, no: 18006.

benî İsrâ'il baķaradan su'âl itdükde ihtimâm itdüklerinde Hâķ Celle ve 'Alâ anlara teşdîd itdi. Evvel emrde cins-i baķaradan birini zebh itseler maşlahat tamâm olur idi. Lâkin vesvese itdükleri için Hâķ Celle ve 'Alâ ta'sîr itdi. Ve iştirâ olunan eşyānuñ semenine haram olan şey'i i'tāde kıyl ü kāl bî-haddür. Lâkin hîn-i iştirāde teslim-i semen itmeden bâyi'den tayyib-i hâtır ile teslim-i mevcūd olsa ve tarafın i'tā ve ahz-ı semeni muķarrer bilseler ol şey' bayy vech-i kân isti'māl cā'izdür. Ammā bu mertebe daķı vera'-ı kāmileden 'add olunmaz. Zîrâ semeni ifā olunmamış şey' isti'māl-i zulmeye taklîd idüp ba'de'l-ekl ve'l-isti'māl kazā-yı semeni menhîdür. Ve kazā-yı [343^b] semende bâyi' hürmet-i semeni bilüp zimmetini berî iderse beriyyü's-sāha olup derāhim-i haramda mazlume-i taşarruf bâķî kalur.

Faşl

Ta'ām ve libāsda tefahhüş beyânındadır. Ma'lûm ola ki iştirâ murād olup veyāhûd hediye ihdâ olunup bir hāl ile temlîk itmek murād olsa hāl u hürmetini su'âl ba'zı maħalde vācib ve ba'zı maħalde haram ve ba'zı maķāmda mendûb ve ba'zı hālde mekrûhdur ve ba'zı hālde kaķ'ā su'âl cā'iz degildür. Meşelâ meçhûle'l-hāl olup fesād ve zulmi ma'lûm olmasa su'âl lâzım degildür. Zîrâ istişhâb-ı hāl ile yed u İslâm'ı hüsn-i hāle delîl kâfidür. Ve müslim olana sū-i zan itmek cā'iz degildür. Mucerred zamānede zulm ve fesād ğālibdür, diyü vesvese diyü ile su'āle rāğib olmak münāsib degildür. Zîrâ Hâzret-i Risālet-Penāh zamānında aşhâb-ı haķîķat intisāb ba'zı belāda dāhil ve esvāķa vāşıl olmayup mebāyi'āt iderler idi. Ma'a hāzā ol zamānda daķı esbāb-ı haram mevcūda olup su'âl buyurmazlar idi. Meger kim ķatlarında meşķūk ola. Hattā Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallāhu [344^a] Te'ālā 'aleyhi ve sellem ziyāfete varduķlarında keyfiyyet ve kemiyyet-i ta'āmdan su'âl buyurmazlar idi. Münāsib olan muşādife olunan ta'ām-ı müslimden su'âl olunmaķdur. Eger şübhe 'arız olmaz ise tenāvül idüp ve illā eblaĝ vech üzre ta'affûf itmek gerekdür, su'âl itmek münāsib degildür. Zîrâ hetk-i sır ve anda ve riyyâyı şāmil

olup şart-ı İslâm'dan hürûc lâzım olur. Ve Kûr'ân-ı 'Aẓîm'de ¹²¹¹“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” āyet-i kerîmesinüñ maẓmûnıyla 'amel ensebdür. Şāhib-i taḳvāya lâzım olan şāhib-i ta'āmuñ ziyy ü şüretine nazar ide. Eger maḳşûşe's-şevārib ehl-i sünnet üzre olup melbûsyatı şer'-i şerîfe muvāfık olursa bilā redd ta'āmını ekl itmekdür.

Faşl

Mezālim-i mālîyeden niyyetüñ hürûcı beyânındadır. Ma'lûm ola ki ekl-i helāle niyyet idüp ḥarāmdan ictināb idene evvelen malınuñ ḥarām u helālîni temyîz itmek gerekdür. Eger mecmu' mālde ḥarām maḥẓ olanı ihṛac ḳābil ise ihṛac idüp müşebbeh olanda ḡālib [344^b] zan ile 'amel itmek gerekdür. Eger yaḳîn mertebesi mevcûd ise yaḳîn ile 'amel evlādur. Ve ḥarām zan itdügi mālîk-i aşḫābı ma'lûm ise redd itmek gerekdür. Erbāb-ı ma'lûm olmayıcaḳ taşadduḳ itmegi cā'iz görmişlerdür.

Hikāyet olunur ki Ḥaḳ Celle ve 'Alā ¹²¹²“فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ” āyet-i kerîmesini inzāl itdükde müşrikün tekzîb idüp Ḥazret-i Ebû Bekr raḍiyallāhu 'anh ile zan ider misiz Rûm ḡālib ola, diyü muḳāmere idüp va'd-i İlāhî muḥaḳḳaḳ olup zuhûr-ı ḡalayyeleri mesmû' olduḳda muḳāmere olınan mālî Ḥazret-i Ebû Bekr Ḥazret-i Risālet-Penāh āsitāne-i felek-'unvānına getürdükde “هَذَا سَحْتٌ فَتَصَدَّقْ بِهِ” buyurmuşlardur. Şallallāhu 'aleyhi ve 'alā alihi ve şahbihi ve sellem. Ya'nî bu māl ḥabîsdür taşadduḳ eyle, dimekdür. Ḥazret-i Rasûl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem muḳāmereye izn virdükden soñra āyet-i taḥrîm-i muḳāmere nāzile olmaḡın “هَذَا سَحْتٌ” buyurmuşlardur. Bundan ma'lûm oldu ki māl-i suḥt ile taşadduḳ cā'iz imiş. Ammā bazılar māl-i tayyib olmayınca taşadduḳ itmeyüp [345^a] māl-i sıḥḥati izā'at itdükleri kendi

¹²¹¹ Hucurat, 49/12'den nakıs iktibastır: “Ey İmân edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”

¹²¹² Rum, 30/1-2-3: “Elif. Lâ. Mîm. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.”

nefislerine taleb-i icrâ için olmayup belki māl-i suhte mālîk olduğda anuñ zulâm-ı mazlumesinden hâlâşa ṯalib olup izā‘at itmekdür. Ammā izā‘a-i mahẓdan ise zulâm-ı mazlumeden hâlâş niyyet idüp ğayra nef‘ mülâhazası ile fakîre taşadduk ihsân ve evlâdur.

Ve ba‘zılar helâl mālî kendi nefsum için ricâ ider iken ğayra hilâf helâlî nice i‘tâ ideyüm kendime lâyıķ görmedüğüm ğayrı ekl nice müsteħak göreyüm, diyü buyurduķları kâbil-i def‘dür. Zîrâ ol māl-i suht kendüye lâyıķ degildür. Ğınâsı andan muġnîdür ammâ fakîre i‘tâ ihsân ve evlâdur. Zîrâ ol ekl-i menite maķâmında olmaġın ol i‘tâ olunan ekl mubâh olur.

El-Bâbü’s-Sâliş

Cenâb-ı selâtin-i mekremet ebîn ihsân olunan māl beyânındadır. İhsân-ı selâtin aħz iden insâna üç emr-i mürâ‘at itmek müsteħabâtdandır. Evvelen hazine-i sulţâniyeye ne cihetden dâhil olan māl helâl olur, anı fehm itmekdür. Ma‘lûm ola ki küffardan kahr ile aħz olunan māl ġanimetdür. [345^b] ¹²¹³“فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا” muktezâsınca māl-ı ġanâ‘im helâl ve tayyibdür. Sâ‘ir enbiyâya ve ümmetine helâl olmamışdır. Bunuñ maşrafı ¹²¹⁴“قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ” muktezâsınca ġanimet-i vâkı‘aya hâzır olan ṯa‘ifenüñdür gerek kıtâl eylesün gerek eylesün. Ve māl-ı şadakātuña Ķur‘ân-ı ‘Azîm’de Hâķ Te‘âlâ Hâzreti ¹²¹⁵“إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ” ¹²¹⁵“وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ” buyurup māl-ı şadakâtı ehline helâl itmişdür. Hâzret-i Rasûl ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâmdan mervidür ki şadakâtden hişşe taleb olundukda Hâķ Te‘âlâ maħlûķuñ takşîmine kâ‘il olmayup māl-i şadakâtı sekizden takşîm itmişdür. Evvelen fuķarâ şâniyen mesâkindür. ‘İllet-i cāmî‘ası birdür ki fakîrdür ve kefâfe ihtiyâcdur. Lâ-cerem ġanî ve kavî ve mektesebe

¹²¹³ Enfal, 8/69’dan nakıs iktibastır: “Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yeyin. Ve Allah’tan korkun. Şüphesiz ki Allah bağışlayan, merhamet edendir.”

¹²¹⁴ Enfal, 8/1’den nakıs iktibastır: “Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah ve Peygamber’e aittir. O halde siz (gerçek) müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlüne itaat edin.”

¹²¹⁵ Tevbe, 9/60: “Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir.”

hişşe yokdur. Ve şāniyen şadaķa üzre ‘āmil olandur. Ve rābi‘an mü’ellefetü’l-kulūbdur. Bu iki nev‘dür. Biri müslim [346^a] biri kāfirdür. Kāfir ‘itāya müsteħāk ol vaķit olur ki İslām’a gelmesi veyāhūd müsliminden mazarratı def‘ ü İslām’a celb-i nef‘ itmesi muķarrer ola. Ve müslim daķı muķā‘ ola. Lākin ‘aķıyye ile anuñ daķı menfa‘ati murād oluna veyāhūd cebābet beytü’l-mālde emāneti zuhūr idüp ol muķābelede ‘aķā oluna. Ve bi’l-cümle ya ħavf veyā def‘-i meķāyid-i i‘dā yāhūd keffe zarūret-i müslimīn için i‘tā-i ‘aķāde be’is yokdur.

Ve rābi‘an biri daķı rikābdur. Ya’nī meķātib olan ķullaruñ bedel-i kitābetlerin edāya mu‘āvenete ve küffārda esir olanları fidye virüp ħalāş eylemege ve ehl-i İslām ellerinde esir olanları alup i‘tāk eylemege şāmildür. Egerķi rikābda aķvāl-i muķtelife vardur. Aķvāsı mezkūr olandur. Ĥāmisen ġaremeyndür ki duyūnları olup edāsına vefā ider. Mālları olmayanuñ duyūnların şadaķāt-ı beytü’l-mālden edā eylemek vācibdür. Zīrā maşārif-i ħaķķadandur. Meger ki ma‘şıyet için taķşīl olunmuş duyūn ola. Ol vaķt anlaruñ duyūnı edā olunmaz. Mādemki tevbe idüp şalāh-ı [346^b] ħālleri zāhir olmaya. Ve ġazāt-ı müslimīnün cihet-i ma‘şıyetlerine kifāyet miķdārını edā itmek daķı maşārif-i şadaķātdendür. Ve māl-i fī külli küffārdan bi-ġayrı kıtāl ħāşıl olan māldur. Ĥaķ subĥānehū ve Te‘ālā küffārdan alup müslimīne ifā itdüġiķün fī‘ diyü tesmiye olunmuşdur.

Ve cizye-i şer‘iyye ve ħarāc ve sāyir emvālüne şürūṭ ve ‘uķūd-ı mer‘iyye ola. Bunları sultān aĥz idüp bi-ķudre’l-kifāye kendi māl-i ħelāli olmayınca bu maldan tenāvül itmek ve maĥline taşadduķ itmek cā’izdür. Ma‘lūm ola ki sultān iĥsān itmekde ba‘zı ba‘zından tafşīl idüp ziyāde in‘ām itse melām olmaz. Ĥazret-i ‘Ömer raķıyallāhu Te‘ālā ‘anh zamān-ı şerīflerinde Ĥazret-i ‘Āişe’ye tafşīl idüp anlara on iki biñ aķçe virüp Ĥazret-i Zeyneb’e on biñ aķçe ve Cüveyrī’ye biñ aķçe virmişlerdür. Bir def‘a Ĥazret-i ‘Oşmān’a ve Ĥazret-i ‘Alī’ye ħāşşa i‘tā itmişlerdür. Bu taķdīrce sultān bazı tafşīlde muĥayyer olur. Ve müsliminden aĥz olunan emvāl-i irşen beytü’l-māle intikāl ve şāĥibi ma‘lūm olmayan emvāl-i zāyi‘a ve a‘şār-ı şer‘iyye [347^a] ṭarīķ-i şer‘ üzre aĥz olunmaķ cā’izdür. Bunlardan mā‘adā ‘avārız-ı divāniyye ve sāyir teklīfāt ve

muşāderāt bā-serhā ḥarāmdur. İllā meger ki el-‘iyāzu billāh küffār-ı la‘in istilā idüp beytü’l-mālde bir vechle ves‘at olmasa i‘ānet-i dīn-i mübīn ve def‘-i ‘adüvv-i ḥāsirin için müsliminden aḥz-ı māl cā’izdür.

Faşl

Ṭaraf-ı salṭanat-ı bāhireden iḥşān olunan ma‘lūmāt-ı ḥākāniyye sekiz vech üzre cāriyedür. Vech-i evvel emvāl-i cizyedür ki muḳtaẓā-yı şer‘-i şerīf üzre aḥz olundukda bu sınıfdan ta‘yīn olunan ve zāyif ma‘lūma bi-ḳudre’l-kifāye ‘inde’l-istiḥkāk aşḥābına ḥelāldur. Vech-i s̄anī emvāl-i zāyi‘adan ta‘yin olunandur ki muḳteẓā-yı şer‘-i ḥaṭır üzre ol māl beytü’l-māle intikāl itmiş ola. Vech-i s̄ālīs emvāl-i evḳāfdan ta‘yīn olunan ma‘lūmātdur ki ceht-i mevḳūfesi ma‘lūme olmayup ve ḳaẓiyyeleri ma‘dūme ve şürūṭı ğayr-ı ma‘lūme ola veyāḥūd evḳāf-ı ḳurā ve muzārī‘ olmağla izn-i sulṭānī ile ta‘yin-i ma‘lūmāt olmağa şer‘an cevāz vardır. Vech-i rābi‘ sulṭān iḥyā itdügi [347^b] arāzīdür. Sulṭān bunda muḥayyerdür. Her nice dilerse i‘ṭā ider. Lākin bu gūne umūrdan ma‘lūm ḳabz idene lāzım olan iḥtiyāt idüp sulṭān ol arzı iḥyā itdükde ecirlere ḥuḳūḳ-ı ifāda cevır u cefā idüp māl-i ḥabışden mi edā itdi, diyü taḥbīs itmekdür. Zīrā ‘ivāzda şübhe irāş ider, mevāzi‘dandur. Vech-i ḥāmis sulṭān kendi mālıyla memlūkesidür. Nice dilerse taşarruf ider. Bu ma‘nāda daḥı aşl-ı mālde şübhe olup iḥtiyāt gerekdür. Vech-i sādīs ḥarāc-ı müslimīn ve muşāderāt ve emvāl-i ḥıfzasından ta‘yīn itdügi māldur ki ḥarām maḥẓdur.

Ḳıṭ‘a:

[Fe‘ilātün meḳā’ilün fe‘ilün]

Zulme-i baḥşışin ḳabūl itme

Ki o cān u dile bir āfet olur

Eyle ḥayrından iḥtirāz olarak

Ki saña şerleri izāfet olur

Neşr: Ammā ‘inde’ş-Şāfi‘ī raḥimehullāh arāzī-i ‘Irāḳ mümtāzdur. Zīrā meşāliḥ-i müslimīn için mevḳūfe olduğı Şāfi‘ī ḳatında müşbetdür. Aşl-ı aşı̄l ve rükn-i celīl budur ki ḥazā’in-i sulṭāniyyede māl-i ḥelāl ve ḥarām müctemī‘ olup aḡleb-i iḥtimāl ile sulṭān ‘amel idüp meh-mā-emken [348^a] zānn-ı ‘āliye

üzre helâl olan mâlî i'tâ itmek gerekdür. Ve mâlî selâtinüñ kabûl olunmasını tecvîz idenler aḥz olunan bi-'aynihi ḥarām olduğı muḥakkak olduğı ile ta'lil iderler. Ve aşḥâb-ı kibârdan selâtin ḡulm u sitem ayîn zamânına yetişüp i'tâ itdükleri emvâli aḥz itmişlerdür. Ḥazret-i Ebû Hüreyre ve Ebû Sa'îd el-Ḥudri ve Zeyd bin Şâbit ve Ebû Eyyûb ve Cerir bin 'Abdullâh ve Câbir ve Enes ve Misver bin Maḥreme Ḥazretleri gibi aşḥâb-ı 'izâm aḥz-ı 'aṭiyye-i selâtin sitem-i ressâm itmişlerdür. Ebû Sa'îd ve Ebû Hüreyre Ḥazretleri Mervan ve Yezid ve 'Abdülmelik'den aḥz-ı 'aṭiyye itmişlerdür. Ve İmâm-ı Şâfi'î Ḥazretleri Hârun er-Reşîd'den kabûl-i 'aṭiyye itmişdür. Ve Ḥazret-i İmâm-ı Mâlik dahı mesâlik-i ḡulme sâlik selâtin cefâ-pîşeden 'aṭiyye-i keşîre kabûl itmişdür. Ammâ kabûl-i 'aṭiyye itmekle selâtin zümresine meyl ve muḥabbet idüp itdükleri bid'ati taḥsîn itmek gerekdür. Meh-mâ-emken anlar ile müdâḥale ihtirâz itmek gerekdür. Ve anlardan münkirât-ı şâdıra olunsa lisânlar ile def'ine ikdâm ve ḥakkâ ısrâr itmek gerekdür.

El-Bâbü's-Sâlis

[348^b] Selâtin-i cefâ ebîn ile muḥâlaṭanuñ ḥalli ve ḥürmeti beyânındadır. Menâbi'-i yenâbi' fazl u efḍal olan 'ulemâ-i a'lâm umerâ-i ḡaleme ile müdâḥilede üç aḥvâl beyân itmişlerdür. Evvelen umerâ ve selâtime dâḥil ve erbâb-ı ḡulm ebvâbına mâyl olmaḡdur ki şer'an mezmûm olduğına eḥâdîs-i şaḥîḥe'l-âsâr ve ayât-ı beyyinât-ı belâgat deşâr vârid olup teşdîdât ve 'ıyd ve taḡlîzât-ı akid ile maḥkûm ve meczûmdur. ¹²¹⁶“ وَلَا تَرْكُؤُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ” me'al-i şî'arı kâṭi' şebḥât mütereddidin ebvâb-ı erbâb dâr-ı bevârdur. Ekşer müfessirîn bir günü ednâmıyla tefsîr ve tebyîn itmişlerdür. Ḥazret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem umerâ-yı ḡulmeyî

¹²¹⁶ Hud, 11/113'ten nakıs iktibastır: Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!”

فمن نابذهم نجا ومن 1217" tavşif ve ebvâb-ı zulmeyi mütereddid olanları ta'rif idüp
"اعتزلهم سلم أو كاد أن يسلم ومن وقع معهم في دنياهم فهو منهم
Zulme ile münâyede ve tâziyâte-i mev'iza ile zulmlerini def' itmek bâbında münâzi'a idenler vâşıl-
ı sâhil-i necât olurlar.

Kıt'a:

[Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Görünse vaz'-ı nâ-maḳbûl-i şâhî
Gerekdür ehl-i 'ilme ide taḡyîr

[349^a] Cinân u nârı vâşfeyle ide ol

Gehî tev'îd ü geh teḡşîr ü tezḳîr

Neşr: Ve ol ṭâ'ife-i zalemeden i'tizâl idüp tereddüdlerinden infişâl iden sâlim ve na'îm-i İlâhî ile muḡtenim ve ḡanim olur. Ammâ terk-i menâbide ve münâza'a itdüğü cihetden 'itâb ve nev'-i 'azâbdan sâlim olmaz. Lâkin anlar ile ma'an olup ef'âllerin taḡsîn ve a'mâllerin tezyîn idenler umerâ-yı zulmedendür, dimekdür. Bir ḡadîs-i şerîfde 1218" سيكون من بعدي أمراء يكذبون ويظلمون

buyurulmuşdur. Ya'nî "فمن صدقهم يكذبهم وأعانهم على ظلمهم فليس مني ولست منه ولم يرد علي الحوض
benim 'aşrumdan soñra kızb ü zulm ider umerâ gelse gerekdür. Şol kimse ki anları taşdıḳ ve zulmlerini temşîṭ ve i'ânet itse benden degildür ben andan berîyüm, diyü taḡḳîḳ idüğü muḡâlaṭa-i zulmeye men' akid ve tehdîd-i şedîd idüğü ma'lûm ṭay'-ı sedîd ve 'aḳl-ı reşîddür. Bir ḡadîs-i şerîfde daḡı Ebû Hüreyre Ḥazretleri naḳl ider. 1219" أبغض القراء إلى الله تعالى الذين يزورون الأمراء
iden ḳârîler Allâhu Te'âlâ Ḥazretine ebḡaz olıcaḳ ḡâl müttaẓıḡdur. Bu bâbda İbn Mes'ud Ḥazretleri "Selâṭin [349^b] seddesine dâḡıl olanuñ dini zâyî'dür zîrâ Allâhu Te'âlâ'nuñ saḡṭına rıza virmiş olur." diyü buyurdıkları kelâm-ı faşl-ı ḡâl itdüğü mâ-lâ-kelâmdur.

1217 Taberânî, **Mu'cemü'l-Kebîr**, 11/39, no: 10973.

1218 İbn Hibbân, **Sahihu İbn Hibbân**, 1/517, no: 282.

1219 İbn Mâce, **Sünen**, 1/94, no: 256.

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Žiyā'-ı dīne bā'ış olıcağ gel
Selāṭīn şohbetine olma rāğıb

Bu dünyā 'izzetini terk idüp gel
Rızā'ullāhı ol her demde cālib

Ḥudā'nuñ kurbıdur 'izzet ḥaḳīkī

Meḥemmed aña ol şevḳ ile ṭālib

Neşr: Ḥidmet-i selāṭīn-i sitemayinde inḥinā ve taḳbīl-i eyādī itmek ma'şiyetdür. Ammā imām-ı 'ādil ve 'ālem-i 'āmil elini şelaşim itmek müsteḥabdur. Ve mülūk-ı evānī fıḍḍa ve zehb ve ḥarīr isti'māl itmek ḥarām olup 'ulemādan bu ma'naları mu'āyene idüp sunulmayan ol aşımda müşterek olur. Ve umerā-i zūlmeye du'ā ve medḥ u şenā idüp aḳvālını taşdıḳ ile mübāhāt ve izḥār-ı meveddet ve muvālāt iden aşımda olduğu muḳarrerdür. Ammā eşleḥakellāhu ve veffekakellāhu li'l-ḥayrāti¹²²⁰ diyü ıslāḥ ve ḥayrāte muvaffağ olup şalāḥını recā itmekde bā'ış yokdur, eḥādīs-i şaḥīḥadendür.

“ إن ”¹²²² ve bir ḥadīs-i şerīfde daḥı “ من دعا لظالم بالبقاء فقد أحب أن يعصي الله في أرضه ”¹²²¹

“ من أكرم فاسقا فقد أعان على هدم الإسلام ”¹²²³ bir rivāyetde daḥı “ الله ليغضب إذا مدح الفاسق ”

[350^a]

Nazm:

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Şaḳın ikrām-ı fāsıḳ kılma zinhār
Degil ta'zīme fāsıḳ bil sezā-vār

¹²²⁰ Anlamı: Allah seni ıslah etsin ve Allah seni hayrata muvaffak eylesin.

¹²²¹ Anlamı: “Kim bir zalimin bekası için dua ederse onun Alla'ah isyanını sevmiş olur.” Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 12/41, no: 8986.

¹²²² Anlamı: “Allah, fasık biri övüldüğü zaman gazap buyurur.” Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 6/509; no: 4543.

¹²²³ Anlamı: Kim bir fasıka ikram ederse ona İslam'ı yıkmasında yardım etmiş olur.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, 2/435.

Hudā ‘aşīlere buğz itmiş iken

Muhib olma hilāf-ı şer‘-i muhtār

Neşr: Hikāyet olunur ki Süfyān-ı Servī Hazretleri “Helāka müşerref olan zulme şu virilür mi?” diyü su‘āl olundukda a‘tā-i mā-i zülālden men‘ eylemişdür ve ba‘zı kimsede evşāf-ı hayr cem‘ olsa evşāf-i şer ile şeri için buğz idüp hayrı için muhabbet itse bā’iş yokdur. İnşā’allāhu Te‘ālā mahallinde beyān olunur. Ammā kūşe-i inzivā ihtiyār iden t̄alib-i Hudā’ya mülūk-ı cabābira dāhil olmağa ictirā iderlerse lāyık olan redd-i selām ve kelām naşīhat-i encām ve tavsiye-i hāş ve ‘āmm itmekdür. Ammā ‘alā vechi’t-ta‘zīm ve’l-ikrām kıyām itmegi ekşer ‘ulemā-i a‘lām tecvīz itmemişlerdür. Huşūsan cebābireden olan şahş münferiden dāhil ola. Dīni i‘zāz ve tevķīr ve zulmeyi tahķīr itmege ‘adem-i kıyām evlādur, dimişler. Ammā hadum ve haşem ile dāhil olsa kıyām itmege ruḥşat virmişlerdür. Zīrā vaķi‘ re‘āyā beyinde zā’il olup fesāda bādī olmaḳ muhtemeldür, diyü tevcīh itmişler. Ammā kıyām ve terk-i ikrām mūcib-i [350^b] teşettüti ḳalup ‘avām olmayıcak ‘ademi kıyām evlā idügi mā-lā-kelāmdur.

Hammād bin Selmā Hazretleri bir meskūn-ı haķīrde haşır üzre ḳā’id olup önünde muşḫāf-ı şerīf ve abdest için ibriḳ olup hāne-i ‘izzet-i ‘āşiyānesinden bunlardan ḡayrısına mevcūd olup Muḫammed bin Şālīḫ Hazretleriyle oturlar iken bāb-ı kerāmet me’ābları daḳḳ olundukda Benī Ümeyye mülūkundan Muḫammed bin Süleymān geldügi ma’lūmları olup ba‘de’l-istizān dāhil olup “Yā Hammād! Baña ne ‘arız olur ki cemāl-i bā-kemālūñ müşāhede itdükde ḫavf ve ru‘b-ı t̄adī olur?” didükde Hammād “Hazret-i Risālet-Penāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ‘ālem-i ‘ilm ile vech-i İlāhī murād itse her şey’ andan ru‘b u ḫavf üzre olur. Ammā tekşīr-i māl murād idüp tevķīr-i māl itse her şey’den el-ḫā’iz ḫā’if mazmūnı üzre ḫavf u ru‘b üzre olur, diyü buyurmuşlardır.” didükde Muḫammed bin Süleymān kırḳ biñ aḳçe virüp ḳabūl-i recā itdükde “Kimden alduñsa aña redd idüp bāb-ı zulmi sedd eyle.” diyü buyurup Muḫammed bin Süleymān daḫı “Māl, mūr u şimdür.”

didükde “İhtiyâcım yokdur, qabûl itmem.” diyü [351^a] redd-i cevâb itdüklerinde Muḥammed bin Süleymân ğayra tevzi‘ buyurulmaq içün qabûllerini recâ itdürüp bâb-ı tazarru‘ı taqrî‘ itdükde câ’iz ki ħin-i taqsimde ‘adl idüp “Ḥişşedâr olmayan ‘adl eylemedi diyü sū’i-żan idüp aşım ola.” diyü cevâb virmişlerdür. Ey mürîd-i reşîd! Bu kışşadan ḥişşedâr olmağa sa’y-i belîğ ve cehd-i şedîd eyle ki ğayruñ sū’i-żan itmesiyle aşım olmasından ihtirâz itmek mertebe-i ‘ulyâ idügi ma‘lûm ser-efrâzândur ki bî-niyâzdur. İmdi evlâ cebâbir eden i‘tizâl idüp

Beyt:

[Fe‘ilâtün mefâ’ilün fe‘ilün]

Yüzlerin görmemek sa‘âdetdür

Hele ben böyle itdüm iz‘ânı

Neşr: Ve aḥvâllerin istifsâr ve qarîb olanlar ile ülfet itmegi ihtiyâr itmeyüp ten‘im ve telezzüzlerinden elem keşîde olup anları ârzü itmemekdür. Ḥâtem Eşam Ḥazretleri “Bizümle mülûk mâbeyninde bir iki günlük ten‘im vardır. Anlar lezzet-i zevk iderler. Ammâ rûz-ı cezâda biz ve anlar ḥavfda yeksân oluruz.” diyü buyurmuşlardır. Ebû Derdâ Ḥazretleri mütemevvil olan cebâbire ḥaqqında anlar kemâl-i zevk u şafâyla ten‘im idüp mülebbis olup fuzûl emvâllerine müntazirlerdür. Biz daḥı anlar ile fuzala olan emvallerine bilâ-nâzır [351^b] oluruz. Ammâ anlaruñ mâlî ḥarâm ise ‘azâbda ḥelâl ise hesâbda olur. Biz ‘azâb ve ḥesâbdan müberrâyuz, diyü buyurmuşlardır. Ve münâsib olan her kimseden ki bir zülme müşâhede olunsa qalbde muḥabbeti münḥaṭ olmak gerekdir.

Rivâyet olunur ki Hişâm bin ‘Abdü’l-Melik Mekke-i Mükerreme’ye dâhil olup şeref-i şoḥbet-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ile müşerref ve muğtenim olmuş aşhâb tefakḥud itdükde ol der nâ-yâbları

Nazm:

[Mef‘ûlû fâ‘ilâtü mefâ’ilü fâ‘ilün]

Şandûka şaldı ḥâzin-i devrân güher gibi

Nesr: Diyü cevāb virdüklerinde tābī'inden biriyle müşerref olmağı murād itdükde Ṭāvūs-ı Yemānī Ḥazretleri da'vet olunup geldükde ḥāşiye-i bisāṭ-ı Hişām da ḥal'-i na'l idüp Emīrū'l-Mü'minīn 'unvānıyla mu'anven ve kesbi ile mükennā itmeyüp ancak "Es-selāmü 'aleyküm!" buyurup muḳābele-i Hişām da cālis olup "Neylersin, yā Hişām!" diyü feth-i kelām itdükde Hişām ḡazab-alūd olup ḳatlini maḳşūd idüp ḥaramallāh olmaḡla ḥazm-ı ḡayz ve kezmi ḡazab idüp "Bu itdüḡüñ evzā' nedür?" didükde "Ben ne vaż' itdüm?" diyü redd-i cevāb itdükde [352^a] ḡazab-ı Hişām mütezāyid olup "Ḥāşiye-i besāṭ ḥilāfet-i inbisāṭımda ḥal'-i na'l idüp Emīrū'l-Mü'minīn 'unvānıyla selām ve künye ile redd-i kelām itmeyüp bi-ḡayrādan cülūs idüp telşim-i yed itmedüñ." didükde Ṭāvūs-ı Yemānī Ḥazretleri "Yā Hişām, saña ne oldu? Her gün beş kerre Rabb-i 'İzzet öñünde şalāta niyyet itdükde na'lini mi ḥal' iderüm? Baña ḡazab itmez ve taḳbil-i yed ḥuşuşında Ḥazret-i 'Alī, bir kimesnenüñ elini öpmek cā'iz degildür illā ḥelālını şehvetle ve evlādını şefḳat ile, didüḡini sened ittiḥāz itdüm. Ve Emīrū'l-Mü'min dimedüm zīrā cemi' ḥalḳ senüñ imāretüñe rāzı degildür. Nice kızb ideyüm ve künyet ile feth-i kelām itmedüm. Zīrā Ḥaḳ Ḥazreti enbiyāsın esāmisi ile zikritmişdür. Ya Dāvūd veyā Mūsā ve Yaḥyā veyā 'İsā gibi ve i'dāsını künyetlemişdür. ¹²²⁴"تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ" gibi ve meclisde cülūsım Ḥazret-i 'Alī'den ḳaçan isterseñ ki ehl-i cehennemden bir kimesneye nazar idesin. Şol kimesneye nazar eyle ki ḥavlinde ḥüddām ḳā'im ola diyü buyurduḡundandır anuñçün ḳā'im olmadık, diyü Ṭāvūs-ı Yemānī Ḥazretleri itmām-ı kelām itdükde Hişām daḡı va'z u tezḳir ile didükde [352^b] cehennemde beḡḡāl gibi 'aḳārib ve ḳalāl-veş ḡayāt vardır. Ra'bete 'adl itmeyen emiri ledḡ idüp ta'zib ideceklerini Ḥazret-i 'Alī'den işitdüm diyüp meclisden ḳā'im ve harāb ve rızāullāha ṭālib oldu.

Rivāyet olunur ki Ebu'l-Ḥakāye Müslim el-Ḥavalānī Ḥazretleri Mu'aviye'ye "Es-selāmu 'aleyke eyyüḡhel 'ecir!" diyüp "Niçün Emīrū'l-Mü'minīn dimezsın?" didüklerinde Mu'aviye ecirdür, ḳoyun şāḡibi anı icāriye ṭutmuşdur. Şikeste mizāc olanlarına 'ilāc ve müdāvāta muḥtāc olanları devā

¹²²⁴ Leheb, 111/1'den nakıs iktibastır: "Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da."

ve derdlerine şifâ idüp taḳayyüd tam ve ihtimâm mâ-lâ-kelâm iderse Rabb-i Ğanīm ḳavl itdügi ecrini virüp muḡtenim ider ve ve illâ ‘aḳd-i ecrini ri‘āyet itmezse ‘iḳāb ve ‘azābla mu‘azzeb ider. Zīrâ velleti umūr Allāhu Te‘ālā ḳabilinden re‘āyāya rā‘ī ta‘yin olunmuşdur.

Rivāyet olunur ki Ḥazret-i ‘Osmân serīr-i ḫilāfetde cāykīr olup bedr-i ḳadri nümāyān olduğda ekşer aşḫāb-ı Rasūl Rabb-i menān şerīf şoḫbetleriyle müşerref olup şiddīḳ şefīḳ ve muḫibb-i refīḳi olan Ebū Zer Ḥazretleri birkaç günden şoñra geldüklerinde Ḥazret-i ‘Osmân raḍıyallāhu ‘anh “*Ve yebḳa’l-vuddü mâ yebḳa’l-inābü*”¹²²⁵ mazmūnıyla [353^a] ‘āmil olup ‘illet-i terāḫīden su‘āl idüp sebep-i tāciz-i muḫabbetde taḳşīri i‘lān itmez mi, diyü buyurduklarında Ebū Zer Ḥazretleri bir kimesne vālī ve emr-i ‘ibāde rā‘ī olsa Ḥazret-i Ḥaḳ andan mübā‘ide ider idügi Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden istimā‘ itdüm idi, diyü cevāb buyurmuşlardır. Bu cevāb şıḫḫat-i nişābda Ḥaḳ Te‘ālā’dan ba‘īd olandan ba‘īd olmaḡı işrāb ider. Ḥazret-i ‘Osmân ki mihr-i burc-ı ‘iffet ve ‘adālet iken Ḥazret-i Ebū Zeriyet’e ihtirāz buyurmuşlardır.

Rivāyet olunur ki bir gün Süleyman bin ‘Abdūlmelik şām-ı cennet meşāmda sarāy-ı ġurūrından oturup keşret-i nāse nıkrān ve keşretinden ta‘accub-künān olup “Bu keşretten ziyāde mutaşavver midür?” didükde ‘Ömer bin ‘Abdul‘aziz Ḥazretleri “Yevm-i ḳıyāmetde senüñ ḫaşmlaruñ bundan ziyādedür.” diyü cevāb virmişdür.

Ḥikāyet olunur ki mezbūr Süleymān Mekke-i Mükerrreme’ye giderken Medīne-i Münevvere’de Ebū Ḥāzim Ḥazretlerini da‘vet idüp “Yā Ebū Ḥāzim, ne ḫikmetdür ki mevti kerih görürüz?” didükde Ḥazret-i Ebā Ḥāzim “Gerçekdür zīrâ āḫiretüñüzi ḫarāb ve dünyāñuzu ta‘mīr itdügüñüz ma‘mūrdan [353^b] ḫarābe-i intıḳāl emr-i ‘asīr idüğini irtiyābdur.” Süleymān tekrar “Ḥaḳ Celle ve ‘Alā cenāb-ı ‘āzamet āşārına ḳudūm ne vechledür?” didükde “Muḫşīn ise ehline ḡā‘ib olup yine ehline gelen insān gibidür. Musī‘ü ve ‘āşī ‘abd ise ābıḳ gibidür ki Mevlāsına ‘avdet ide.” diyü buyurduḡda

¹²²⁵ Anlamı: “Üzüm kaldığı sürece sevgi de kalır.”

Süleymān sirişk-i nedāmeti cārī idüp “‘Aceb hāl-i zārımız ‘indallāh ne gūnedür?” diyü Ebū Hāzim’den su’āl itdükde ¹²²⁶ “إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ” “āyet-i ‘azāimesine nazar eyleyüp nefsiüne arz eyleye.” ¹²²⁷ “وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ” diyü cevāb virdükde “Raḥmetullāh kandedür?” diyü su’āl itdükde ¹²²⁸ “إِنَّ” ile cevāb virdükde tekrar Süleyman “Yā Ebā Hāzim, ‘ibād-ı mükerreme kimlerdür?” “Ehl-i mürüvvet ve ehl-i taḳvā olanlardır.” “Ḳankı a‘māl efḍaldür?” diyü su’āl itdükde “Efḍal-i a‘māl ictināb-ı muḥāremallāh ile edā-yı ferāyızallāhdur.” “Ḳankı du‘ā ‘indallāhi Te‘ālā esma’dur?” diyü su’āl olunduḡda “Ḥavf u recā itdügün şahsuñ yanında ḳavl-i ḥaḳḳı feyyāz-ı muḥḻaḳ cenābına mesmū’terdür.” diyü cevāb virüp niçe neşāyiḥ ve mevā’ıza ile tezkīr [354^a] itdükde Ebū Hāzim’e ba’zı ḥullān “Niçün böyle pend ü naṣīḥat ile zūlm ü cevriñi i’lān itdün?” didükde “Ḥaḳ Celle ve ‘Alā ‘ilmi beyān ve ‘adem-i kitmān ile ‘ulemādan aḥz-ı mīṣāk itmişdür.” diyü cevāb virmişdür.

Faṣl

‘Aṭiyye-i umerā ḳabūlinde aṣl-ı aṣīl ve ḳavl-i cemīl [budur ki ‘ālim-i kāmīl olan‘aṭiyye-i umerāyı ḳabūl]¹²²⁹ itdükde i’tā itdüḡi māl ḥelāl idüḡi zamīr-i emire ḳabūl-i ‘aṭiyyeden cāy-gīr olmaḳ muḥtemel ise ‘adem-i ḳabūl evlādur. Zīrā ḥelāl zan olunmaḡla ol muḡṭī olan zālīm mekāсіб-i ḥarāma sa’y u iḳdām itmeḡe ‘azim olur. Ve ḳabūl-i ‘aṭiyye olunduḡda mulāḥaza idesin, eger senün ḳabūl-i ‘aṭiyye itdüḡiñe sāyir ‘ulemā ve cūhhāl taḳlīd idüp ḳabūl-i ‘aṭiyye-i emir iderlerse ‘adem-i ḳabūl evlādur. Zīrā ehl-i kemāl olan ol maldan muḥtāc ise ḳadr-i kifāye kendi meṣālīḥine ṣarf idüp bāḳisini fuḳarāya tevzī’ itmekle derd-i dile ‘ilāc ider. Ammā muḳalledā aḥz iden ya kendi içün isrāf veyā ḥıfz idüp itlāk ider. ‘ulemā-i eslāf ve e’imme-i eṣrāf gerçi ḳabūl-i ‘aṭiyye-

¹²²⁶ İnfitar, 82/13; Mutaffifin, 83/22: “İyiler muhakkak cennettedirler.”

¹²²⁷ İnfitar, 82/14: “Kötüler de cehennemdedirler.”

¹²²⁸ Araf, 7/56’dan nakıs iktibastır: “İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.”

¹²²⁹ Bu ifade derkenardadır.

i umerā iderler idi. Ammā qadr-i h̄acetden m̄a-‘adāsını tefrīk idüp fuqarāya tevzi‘ [354^b] itmekle ‘amellerini taṣḥīḥ itdükleri taḥkīk olunmuşdur. Ve qabül-i ‘aṭiyye-i emirde bir maḥzur daḥı meṣtūrdur ki ol emirūn i‘ṭā-yı ‘aṭiyye itdügi qalbūnı anuñ muḥabbetine taḥrīk iderse aṣlā qabül itmemek gerekdür. Zīrā ol muḥabbet-i mūcib nedāmetdür. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ¹²³⁰“اللهم لا تجعل لفاجر عندي يدا فيحبه قلبي” diyü du‘ā buyurduğı bu ma’nāyı te’yīd ve ‘adem-i qabūlūn esas ḥüsnini te’kīd ve teṣyīd ider. Zīrā Ḥazret-i ‘Āiṣe “Cübiṭü’l-qulūbū ‘alā ḥubbi men aḥsene ileyhā.” ya’nī qalb-i beṣer iḥsān gördügi şahsuñ muḥabbeti üstüne mecbūl olmuşdur. Bu taḳdīrce in‘āmı qabül itmemek ma’kuldür.

Rivāyet olunur ki Mālik bin Dinar Ḥazretlerine bir emir nām-dār ‘aṭiyye irsāl itdükde qabül itmeyüp fuqarāya tevzi‘ buyurmuşlar. Aḥbābından biri “Yā Mālik, ol emire ‘aṭiyye irsāl itmezden muḳaddem meyl ve muḥabbet ekṣer miydi veyā ba‘de’l-‘aṭiyye mihr ü müveddenuñ o fer midür?” diyü su‘āl itdükde “Ba‘de’l-‘aṭiyye qalbimūn meyl ü muḥabbeti fi’l-cümle mütezāyid olmağla ḥavf-ı Rabb-i ‘İzzet ḥāṣıl olup fuqarāya tevzi‘ [355^a] itmekle derd-i dilūn devāsına vāṣıl oldum. Zīrā ol zümreye muḥabbet devletlerinūn imtidādını recā ve ‘azl ve nekbetlerinden ṣıyānet içün du‘ā ve izdiyād-ı malları içün ed‘iyāya iṣtiğāl itmek ḥāṭıra ḥuṭūr itse erbāb-ı zulme muḥabbet zuhūr idüp ¹²³¹“وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ” ve ‘ıydinden ḥiṣṣedār olur, diyü cevāb virmişdür. Selman ve İbn Mes‘ud Ḥazretleri “Muḳtezā-yı taḳvā budur ki bir emr-i ġālib olup zulmi meṣ‘ur olsa aña rızā virmek hemān anuñla ma‘ān ol emre mübāṣeret itmek gibidür.” diyü ¹²³²“وَلَا تَرْكُنُوا” lafz-ı kerīmi “*Ve lā terzāv bi-a‘mālihim*”¹²³³ ile tefsīr buyurmuşlardır. Ammā qalbūn qavī ve himmetūn

¹²³⁰ Ebū Tālib el-Mekkî, **Kûṭü’l-Kulûb**, 2/78.

¹²³¹ Hud, 11/113’ten nakıs iktibastır: “Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O’ndan da) yardım göremezsiniz!”

¹²³² Hud, 11/113’ten nakıs iktibastır: “Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O’ndan da) yardım göremezsiniz!”

¹²³³ Anlamı: “Onların amellerine razı olmayınız.”

bülend idüp muḥabbet itmeyüp fuḳarāya tevzi‘ niyyeti ile ḳabūl-i ‘aṭiyye itmek ba‘zı ḳavl üzre pesend olunmuşdur. Umerā ve ḳuzāt ile mu‘āmele-i mekrûfe belki ḥarāma ḳarīb idüğü muḳarrerdir. Meşelā tācir libās için dibā bey‘ itse ma‘şıyyete i‘ānet olduğu cihetden ‘ayn-ı ma‘şıyyetdir. Ve māl-ı ḥabīs ile binā olunan esvākda meh-mā-emken ticāret itmemek münāsibdir. [355^b] Cihet-i ḥāl ile taḥşīli mümkün māl ḳalīldür. Huşūşan ḳazā-i zamānenün ekşer emvālī ḥarām-ı şarīḥ ve ğaşb-ı şaḥīḥdir. Hāşā ki muḳteżā-yı şer‘ ile maḥşûl manşib-ı ḳazā ta‘yīs ve tertīblerini ifā ide. Keşret malları ‘aḳlen ḳalimlerine dāl olup ‘indallāh ḳallardur. Hāşıl-ı kelām fesād-ı ra‘iyyet selāṭin-i sa‘ādet ḳarīnün fesādından neşāt ider ve fesād-ı mülûk ṭarīḳ-i ‘ulemā-i sülûk iden ‘ulemā fesādından olduğu zāhirdür. Eger ḳulme-i ḳuzāt ve ‘ulemā-i sū’ ve bed olmasa bâb-ı ḳulm-i selāṭin sedd olurdu. Bu ma’nâyı Ḥazret-i Rasûl-i Hudā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem te’yîd idüp buyururlar. ¹²³⁴“ لا تزال هذه الأمة تحت يد الله وكنفه ما يماليء ” ya’nî bu ümmet-i taht yed-i ḳudret-i Ḥazret-i Rabb-i ‘İzzet’de olurlar. Mādemki Ḳur’ân-ı ‘Azīm ile ‘āmil olan ‘ulemā ḳulm iden umerāya meyl itmeye, dimekdür. Muḥaḳḳaḳdur ki meyl olmayıcaḳ def‘-i ḳulmde sa‘y idüp intizām ḥāl-i emim ve bâ‘is neşāt benî ādem olur. Muḥaşşal umerāya ve selāṭin cefā eyleyene ve eṭrāfında ḳarīb olan eşḥāşa meyl ü muḥabbet mûcib-i nedāmet ve ḥasretür. [356^a] Huşūşan ṭaraf-ı salṭanatdan birer ṭarīḳ-i ğarīb ve üslûb mekrûh ve ‘acīb ile cem‘-i māle me’mûr olanlara ṭarīḳ göstermek vebāl-i nā-maḥşûrdur. Ve ehl-i sünnet ve cemā’atden olup ziyy-i muḳteżā-yı şer‘ üzre olmayup ṭavīle’ş-şevārib ve hey’etleri iğrab-ı ğarāib olan ṭā’ife fesāk ile dahı ‘ayş u muḥālaṭa ve vefāk itmemek gerekdür. Ziyyde iḳtidā-yı sünnet şafvet-i fevād ve ‘aḳide-yi îrās ider. Fāsık olmayan fısḳaya taklîd itmez. Zîrā mecnûn olmayan tecennün itmege ḳādir olmaz.

Rivāyet olunur ki Yûşā‘ bin Nûn ‘aleyhi’s-selām Ḥazretlerine Ḥaḳ Te‘ālā Ḥıyār kavmünden kırk biñ kimesneyi ve Şirār kavmünden altmış biñ kimesneyi ehlāk iderem, diyü buyurduḳda ḥikmet-i helāk-ı Ḥıyār’dan ihtiyār

¹²³⁴ İbnü’l Mübârek, **Kitabü’z-Zühed ve’r-Rekâik**, thk. Habîburrahmân el-A‘zamî, 1/282, no: 821, Beyrut, Darü’l-Kitabü’l-İlmiyye, ts.

idüp ‘alâ tarîķi’l-istikşâf istihbâr itdükde ol Hıyâr Şirâr kavm ile ma‘ân ekl ü şürb idüp benim ğazab itdügüm işrâya anlar ğaçab itmez idi, diyü buyurmuşdur. Bundan ma‘lûm oldu ki zulmeye bu‘z u ğazabullâh için vâcib imiş. Bu ma’nâyı İbn Mes‘ud Hâzretleri Hayru’l-Mevcûd ‘aleyhi’s-şalât [356b] mine’l-Meliki’l-Vedûd’dan ¹²³⁵”إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ عِلْمَاءَ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ خَالَطُوا الظَّالِمِينَ فِي مَعَاشِهِمْ“ diyü naql itdügi hadîs-i şerîf mü’eyyeddür. Ba‘zı müttakî kemâl-i takvâdan zaleme binâ itdügi kanâtırdan ‘ubûr itmeyüp meh-mâ-emken ğayr-ı ma’berden mürûr idüp “Geçme nâmerd köprüsünden қо aparsun şu seni.” ile ‘amel idüp māl-ı harâm ile tamâm olan mesâcid ve ribâât ve sıkâyâtdan ictinâb iderler imiş. Ve mescid bi-‘aynihi māl-ı harâm ile binâ olunduğı ma‘lûm olıcağ şalât cā’iz olmayup ve arz-ı ma’sûbede edâ-yı şalât dahı rütbe-yi ‘aliyeye vâşıl olmaz.

El-Bâbü’l-Hâmis

Erbâb-ı tahkîk rüşvet ile hediye-i mâbeynin tefrîķ itmişlerdür. Ma‘lûm ola ki hediye ve rüşvetün her biri rızâ-yı mālîkde zâhir olup ‘avzdan hâli olmaduğı bâhirdür. Zîrâ bâzil-i māl beyhûde maħalle mālını bedel itmeyüp elbette ‘âcilen ve âcilen celb-i nefi’ ve darr-i defi’ için şarf-ı māl ider. Bu dahı birkaç vechden hâli degildir. Evvelen ‘arz-ı celb şevâb-ı âhiret ve sebep-i duhûl-i cennet olup mālî şarf itdügi [357a] maħall-i muhtâc ve fakîr u aç ola. Bu ‘ayn-ı helâl ve şevâb ve ahsen-i ahvâldür. Sâniyen fakîr ve ğaniye hediye takdîm idüp muķâbelesinde ‘ivâz-ı mālî recâ itmekdür. Şeref tahbih-i mer’iyye olıcağ. Bu dahı helâl-i maħzdur. Sâlişen ¹²³⁶”تهادوا تحابوا“ hadîs-i şihhat maķrûnı üzre istinâs ve celb-i muħabbet ve izdiyâd-ı meveddet için olup fi’l-hâl ‘arz-ı mu‘ayyen maķşûd olmayup ihdâ olınan maķbul olup aħz-ı helâldür. Râbi‘an fi’l-i mu‘îne i‘ânet murâd olunup ihdâ olınan şey’ hediye harâmdur. Meşelâ sultâna muhtâc olan kimesne vekîle’s-sultâniye ihdâ idüp қarine-i hâl ile murâd ma‘lûm olsa bu dahı iki kısmdur. Evvelen ol murâd harâm ola aħz-ı māl ve ğaşb-ı buyût ‘ibâd ve taħrîb-i bilâd gibi bunlar harâmdur. Sâniyen ol

¹²³⁵ Murtazâ ez-Zebîdî, İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn, 6/151.

¹²³⁶ Beyhâkî, Şu‘abü’l-İmân, 11/301, no: 8568.

murād vācib ola def‘-i zulm ve emr-i ma‘rūf ve nehy-i münker ve şehādet-i müttebi‘nede kudreti maşrūf itmede aḥz olunan māl gibi. Bu daḥı ḥarāmdur. Bir sınıf rüşvet-i maḥzudur. Zīrā şerr-i ‘azīmet himmet ki vācib olandan ‘ıvāz almak rüşvet-i maḥzudur. Ve i‘tā-i [357^b] māl bir sınıfı daḥı menşüb ve cāh u celāl için ve ikbāl sebebiyle aḥz u i‘tā olunan emvāldür ki ḥarām-ı maḥzudur. Meşelā cenāb-ı salṭanatda nāfidetü’l-aqvāl olanlar bir kişinüñ tesviye-i umūrına müte‘allaḳ sevḳ-i kelām itseler veyāḥūd ol kişiyi pāye-i serīr gördün nazire ‘arz-ı māfiye’z-zamir itmek için irsāl itseler bunlar muḳābelesinde aḥz u i‘tā olunan māl ḥarām-ı maḥzudur. Zīrā cāh u menşübdan bedeldür. Ve aḥz u i‘tānuñ bir sınıfı daḥı ci‘ale-i mecrāsına cārī ola. Nedür ki istiḥbār olunup edā-yı ḥizmet ide. Vekīl-i vekālet için aḥz-ı māl ve ziyy-i cāh olana bir şey’ irsāl için aḥz-ı māl itmek gibidür. Veyāḥūd bir faḳīrün muvāfıḳ-ı ḥaḳ olan murādını temşiyet için sevḳ-i kelām ṭavīl muḳābelesinde aḥz ola. Bu kısmı mübāḥdur. Meşelā ṭabīb marīza beyān-ı devā idüp mu‘āleceye gelüp gitdükde ücret ḳadem için aḥz itdüğü māl ḥelāldür. Ḥāmisen ziyy-i cāh olan kimesneye teḳarrüb ḳaşd olunup ihdā olandur ki cāh u celāl sebep ile aḡrāzını temşiyet niyyetine [358^a] üns taḥşīl itmekdür. Eger cāh olmasa ol māl ihdā olunmazdı. Bu daḥı rüşvet-i maḥzudur. Bir sınıf māl daḥı kelime-i ṭayyibe ile ḳazā-yı ḥacāt murād ola. Veyāḥūd kelime-i ṭayyibe ile bir ḥacet ḳazā oluna. Bu cihetden ḳable’l-ḳazā’ ve ba‘de’l-ḳazā ḳabūl olunan māl ḥarāmdur. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şadaḳāt-ı cem‘ine irsāl itdüğü kimesne geldükde mālī taḳşīm idüp ba‘zını beytü’l-māl için Ḥazret-i Risālet-Penāḥ’a teslīm ve ba‘zını baña virildü, diyü teslīm idüp vech-i beyānı taḳdīm itdükde Rasūl-i Ekrem şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Ḥazretleri babañ ve anañ anda cālīs iken mi saña bunlar ihdā olundu, diyü buyurup ol mālī beytü’l-māle idḥāl itmişdür.

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Elā ey şāh-ı devrān Ḥān-ı Aḥmed

Ḥudā ḳılsun seni dā’im mü’ebbed

Saňa aġrāz iden Mevlā'yı yād it
Cihān hālkına dā'im 'adl ü dād it

Helāl ile harāmı eyle tefrīķ
Kemāl-i diķķat ile eyle tedķīķ

Şorarlar hāl ü hürmetden kemākān
Dimezler bu gedādur yā ki sultān

Kerem kıl ey şehinşāh-ı cihāngīr
Hudūd-ı şer'î hıfz it eyle tevķīr

[358^b] Dime bu resm-i şāhīdūr ya ķānūn
Hudā emrine it ef'ālî maķrūn

Tenāvül eyleme sīmīn ṭabaķdan
Şaķın yevmü'l-cezā billāhi Hāķ'dan

Zer u sīmīn ṭabaķda ṭa'meyi Hāķ
Harām itmiş ricāle bil muḥaķķaķ

Giyüp atlasla dībādan libāsı
Revā mı o ne desin Rabb-i nāsı

Egerçi 'āleme şāh-ı cihānsın
Velī dergāh-ı Hāķ'da bir çobansın

Re'āyādur koyunlar sende rā'ī
Gerekdür idesin emrini rā'ī

Kıyās eyle vücūduñdan şehā gel
Kuluñuñ birine itsüñ ‘aṭā gel

İṭā‘at itmese emrūñe her dem
Olur mı ḥidmetüñde ol mükerrerem

Gel imdi emr-i Ḥaḳḳ’ı eyle icrā
Dilüñden dūr ola tā ḥubb-ı dünyā

Bu tāc u taḥta maḡrūr olma zinhār
Bu ‘ayş u nūşa mesrūr olma zinhār

Ḥudā dergāhını yād eyle her ān
‘Adālet kıl ki raḥmet kıla Yezdān

İlāhī şehir-i yārı eyle maḳbūl
Mu‘ammer eyle olsun ḥayra meşḡūl

Serīr-i salṭanatda eyle dā’im
‘Adāletle cihānda eyle kā’im

Maşūn eyle vücūdını ḥaṭādan
Emīn olsun ḳazālardan beladan

ON BİRİNCİ KİTĀB

Ādāb-ı şoḥbet ve merāsım-i mu‘āşeret beyānundadır.

[359^a] Ḥamd u minnet ol sulṭān-ı ezel ve pādişāh-ı lem-yezel cenāb-ı bī-bedeline lāyık ve muḥaldūr ki na‘īm-i firāvānundan te’līf kılup ‘ibād ile ‘aḳd-i rişte-i uḥuvvet kılup nesāyim-i luṭf ve iḥsān ile ḡonce-i vücūd-ı insānı

perverde ve űikefte ve zülâl-i mekârim in'âmıylâ 'anâşır-ı tıynet-i âdemi sirişte
idüp ğıll u ğuşı nüfus-ı akvıyâ-yı ehl-i îmandan nez' idüp hullân itdi.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Andan irer teşnelere âb-ı luţf

Andan olur cünbiş-i seylâb-ı luţf

Bezm-i muhabbetde dil-i hûş-mend

Sâķi-i luţfından iķer câm-ı pend

[Nesr:] Şalât u selâm ol Hâtem-i Enbiyâ-yı kirâm

Mesnevi

[Müfte' ilün mefâ' ilün]

Kevkeb-i dürri-yi Hudâ

Aķter-i burc-ı ilticâ

Mâh-ı hü mâ-yı iķtidâ

Mihr-i sipihr-i ihtidâ

Ġonce-i şâh-ı irtikâ

Serv-i sirâce-i beķâ

Tûtî-i bâĝ-ı ittikâ

Bülbül-i ğülşen-i liķâ

Şûfi-i şaffe-i şafâ

Mûfi-i ķubbe-i vefâ

Şadr-nişîn-i ıştıfâ

Tańrı ħabîbi Muştafâ

[**Neşr:**] Ve âl u aşhâb-ı sa‘âdet ensâbına olsun ki muhâbbeti sebebi-î ‘icâd-ı ‘âlem ve hâlk-ı benî adem olmuşdur. **Emmâ ba‘d.** Ma‘lûm ola ki tehbâbeb fillâhi efđal-ı kırebât olup ‘adât-ı mecârîsine cârîye olan tã‘atüñ elťafı olmağın niçe şurût ve hûkûk-ı mürã‘âť olunmak gerekdür ki merâsim ahvati şevã‘ib-i kudûrâtdan meşûn ve nüz‘ât-i şeyťaniyyeden [359^b] mahfûz olup levâzım-ı hûkûk-ı muhâbbeti icrã itmekle şûn u şıyânete maķrûn ola ki ol muhâbbet meşmur-ı teķarrüb-i Rabb-i ‘İzzet olup muhâfaza sebebiyle derecât-ı ‘ulyāya nã‘il ve elťaf-ı İlāhî‘ye vâsıl olmak muķarrerdir. İmdi fazîlet-i uhuvvet ve muhâbbet ve hûkûk-ı şöhet ve keyfiyyet-i mu‘âşeret üç bāb üzre taķsīm olunup beyān olunur.

El-Bābü’l-Evvel

Ülfet ve muhâbbet ve uhuvvet fazîletindedür. Ma‘lûm erbāb-ı ‘irfāndur ki ülfet şemere-i hüsn-i hûlk ve tefriķ şemere-i sū-i hûlkdur. Zîrā hüsn-i hûlk tehbabbüb ve tevālûf ve tevāfuk îrāş idüp sū-i hûlk tebağğuz ve tehbāsüd ihdās ider. Medār-ı tehbabbüb hüsn-i hûlk olup

Nazm:

[*Mef‘ûlû mefã‘îlû mefã‘îlû fe‘ûlûn*]

Ol Hâtem-i Cumhur Rusûl-i Şāhib-i Hâtem

Ol Fahr-i Cihān dīde-i erkān-ı risālet

Ol mertebesi künküre-i ‘arş ile hemser

Ol şems-i rahî şemse-i eyvān-ı risālet

Neşr: Hâzret-i Hâķ Celle ve ‘Alā Kitāb-ı Kerīm’inde ¹²³⁷“وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ” ile medh buyurduğı fazîlet-i tehbabbübe delîldür. Zîrā medār-ı mergüb olıcak aña dā‘ır olan eşyā maťlûb olur. Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellemden naķl olunan hadîs-i şerîfde ¹²³⁸“أَكْثَرُ مَا يَدْخُلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ تَقْوَى اللَّهِ وَحَسَنُ الْخُلُقِ” ¹²³⁹“بَعَثْتُ لَأَتَمَّ مُحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ” [360^a] buyurulmağın şeref- ve bir hadîs-i şerîfde dağı ¹²³⁹

¹²³⁷ Kalem, 68/4: “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”

¹²³⁸ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 7/7, no: 4570.

¹²³⁹ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 10/352, no: 7609.

i hüsn-i hulk muttadıh olıcağ hüsn-i hulkdan neşât iden teḥabbüb daḥı hulk-ı ḥasen gibi maḥmūd u müsteḥîndür. Ebā Hüreyre Ḥazretlerine Ḥazret-i Risālet-Penāh ¹²⁴⁰“عليك بحسن الخلق” buyurup hüsn-i hulkdan su’āl olunduklarında ¹²⁴¹“تصل من قطعك وتعفو عمن ظلمك وتعطي من حرمك” buyurmuşdur. Ma’lūmdur ki cevır u ezā ve hicr u cefā müşāhede itdügüñ aḥvānuña luṭf u vefā ile şal. Ve ‘afv u ḥaṭā ile mücāzāt itmek hüsn-i hulk olıcağ şemere-i hüsn-i huluk teḥabbüb ve ülfet ve kaṭ’-ı vahşet olur. Her bār ki aşl-ı ḥilḳat leṭāfet ve şafvet sîret üzre ola. Meşmūr hulk-ı hüsn olup neticesi ülfet-i müstaḥsin olur. Ve aşl-ı ḥilḳat gılzat ve burüdet ve kesāfet üzre ola. Sū-i hulkı müşmîr olup neticesi buğz ve ‘adāvet olur.

Nazm:

[Fe’ilātün mefā’ilün fe’ilün]

Hüsn-i hulkun neticesi ülfet

Sū-i hulk oldu müşmir-i miḥnet

Hüsn-i hulkā olur iseñ mālîk

Saḥā āsān olur ṭarîḳ-i sālîk

Neşr: Ülfet ve muḥabbet vallāhi fillāhi hüsn-i mu’āşeret ve meveddetün faẓîletine Ḥaḳ Celle ve ‘Alā ni’met-i ülfeti ma’rîz-i imtinānda zıkrıdüp Qur’ân-

ı ‘Azîm’inde [360^b] ¹²⁴²“لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَفَ بَيْنَهُمْ”

buyurduğı delîl-i ‘azîmdür. Ve bürhân-ı cisîmdür. Ve bir âyet-i kerîmede daḥı

¹²⁴³“فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا” buyurulmuşdur. Ba’zı müfessirîn ni’met-i ülfet ile tefsîr

itdükleri celālet-i şān ülfeti tezkîr ider ki ni’metü’l-ülfetden bedel olıcağ ni’met

¹²⁴⁰ Taberânî, **Mu’cemü’l-Kebîr**, 17/270, no: 740.

¹²⁴¹ Taberânî, **Mu’cemü’l-Kebîr**, 17/270, no: 740.

¹²⁴² Enfal, 8/64’ten nakıs iktibasır: “Ve (Allah), onların kalplerini birleştirmiştir. Sen veryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı. Çünkü O, mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”

¹²⁴³ Ali İmran, 3/103’ten nakıs iktibasır: “Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O’nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”

ile ta'bîr buyurulmak fazîlet-i ülfeti tevķîr ider. Huşûşan teşettüt ve iftirākı zemm idüp ħablullāha i'tişām ve 'adem-i tefriķ ile emr idüp itā'at idenler mühtedî olmalarına ¹²⁴⁴ "وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا" āyet-i kerîmesinde işāret vardır. Ve eĥadîs-i şerîfden ¹²⁴⁵ "إن أقربكم مني مجلسا أحاسنكم أخلاقا الموطنون أكنافا" ¹²⁴⁶ "المؤمن آلف مألوف ولا" naĥl olunmuşdur. Ve bir ĥadîs-i şerîfde ¹²⁴⁶ "خير فيمن لا يآلف ولا يؤلف" vārid olmuşdur. Ya'nî dārü'l-ĥuld-i cinānda Cenāb-ı Ĥazret-i Risālet-Penāh'a ħarîb olanlar ĥüsn-i ĥulkı tekmîl ile te'lîf-i ħulûb idüp mü'min mü'min ile ülfet-i taĥşîl idüp birbirine me'lûf ve ħalbî muĥabbetine ma'tûf olandır. Ammā ħalbi bir mü'min muĥabbetine ma'lûf ve ĥüsn-i mu'aşeret ve şîĥhatine maşrûf olmasa ĥayrdan ba'îd olup mü'min sa'îd olmaz.

Beyt

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

[361^a] İki kimse dost olsa Ĥaķ için

Olalar cennetde cārı Aĥmed'ün

Neşr: Teĥabbüb-i fi'd-dîn evşāfını tebyîn ve taĥsîn buyurup Ĥazret-i Cenāb-ı

Ekrem şallallāhu Te'ālā 'aleyhi ve sellem ¹²⁴⁷ "من أراد الله به خيرا رزقه أخا صالحا إن نسي ذكره"

buyurmuşdur. Nefsü'l-emrde dost ittiĥāz olunan 'ibādet taĥşîrine

işāret ve icrā-yı 'ibādet ve tã'ate i'ānet ide, devlet ve sa'ādetdür. Ammā el-

'ıyāzu billāh dost ittiĥāz olunan hevā-yı nefse aġvā ve ġavāyil-i şeytāniyye ile

telezzizāt-ı beşeriyyeye iġrā itse mehālik-i dīniyyeye ilķā idüp ¹²⁴⁸ "يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي"

"لَمْ أَتَّخِذْ فَلَانًا خَلِيلًا" āyet-i 'azîmesinden ĥişşedār olur.

Kıt'a:

¹²⁴⁴ Ali İmran, 3/103'ten nakıs iktibastır: "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız."

¹²⁴⁵ Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 10/356, no: 7616.

¹²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 37/492, no: 22840.

¹²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 40/476, no. 24414.

¹²⁴⁸ Furkan, 25/28: "Yazık bana! Keşke falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim!"

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Bildüğüñ bilmedüğüñ şahşa muşāhib olma

Hemnişini kişinün şöyle bil ey ākil-i nās

Ma'rifet t̄alibi olmazsa şafā ehli gerek

Bu iki olmıyacak bāri gerek ẓadr-şinās

Neşr: Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ¹²⁴⁹“ من آخى أخا في الله عز

من عمله “ buyurmuşdur. Ya'nī bir mü'min fillāhi bir

mü'mini birāder idinse cinānda bir 'amel-i şāliḥa ile müyesser olmayan rütbe-i refi'ayı Ḥaḳ Celle [361^b] ve 'Alā iḥsān ide dimekdür.

Naẓm:

[Mefā'iliün mefā'iliün fe'ulün]

Sa'ādetdür birāder ile iz'ān

Ki kardeş itmek ile neyl-i 'izzet

Ḥuşūşā cennetün ẓaşrında ḥandān

Bula her dem maḳāmuñ niçe rif'at

Neşr: Ebū İdris el-Ḥavlānī, Mu'az Ḥazretlerine “Ben seni yā Mu'az, Allāh fillāh severüm.” didükde Ḥazret-i Mu'az tebşir-i kelām beşāret-i encāmını taḥkīk ü taḥrīr idüp Ḥazret-i Ḥayru'n-Nezīr ve'l-Beşir'den zikr olunacak ḥadīs-i ḥatırı naḳl itdi. ¹²⁵⁰“ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ينصب لطائفة من الناس كراسي حول

العرش يوم القيامة وجوههم كالقمر ليلة البدر يفرح الناس وهم لا يفرعون ويخاف الناس وهم لا يخافون وهم أولياء الله

Ya'nī yevm-i “الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون فليل يا رسول الله فقال هم المتحابون في الله

ḳiyāmetde ḥavl-i 'arş-ı Rabb-i Mecīd'de bir t̄ā'ife-i celīle için kürsiler naşb olunup rūy-ı pirānūrları leyle-i bedrde ẓamer-i münevver gibi olup ḥaḳ hevl-i yevm-i ḳiyāmetden muztarib ve pür ḥayret olduklarında bu t̄ā'ife-i cemīle

¹²⁴⁹ Taberānī, Ebū'l-Kāsim Süleymān b. Ahmed, **Müsnedü's-Şāmiyyīn**, thk. Hamdī Abdülmecīd es-Selefi, I-IV, 1/105, no: 157, Beyrut, Müessesetü'r-Risāle, 1989-1996.

¹²⁵⁰ Murtazā ez-Zebidī, **İthāfū's-Sādeti'l-Müttakīn**, 6/173.

feza' itmeyüp halk şiddet-i yevm-i 'araşatdan havf itdüklerinde bu tã'ife-i lañife hãife olmayup bu zümre-i nãciye evliyã-i Hãzet-i Hãk'dur. Bunlar için havf [362^a] ve hüzn olmaduğı müttehağdur. Bu tã'ife kimlerdür, diyü su'al olunduğda Allãh fillãh birbirine muhabbet ve mevedded idendür, dimekdür.

Nazm:

[Mefã'ülün mefã'ülün fe'ülün]

[Meveddet Hãk için olmak gerekdür

Ki âşârı ola cennetde zãhir]¹²⁵¹

Şakın nefsãni kılma 'ağd-i vüddi

Ki tã mesrür olasın yevm-i âhir

Neşr: Ve Ebü Hüreyre Hãzetleri rivãyet itdüğü hadîs-i şerîf üzre enbiyã ve şühedãdan mã-'adã yevm-i kıyãmetde bir tã'ife menãbir-i nürda oturup yüzleri pür-nür libasları ser-ã-ser nür olup sãyir nãs ğıpta ideler buyurup kimlerdür, diyü Hãzet-i Rasûl-i Ekrem şallallãhu 'aleyhi ve sellem su'al olunduğlarında ¹²⁵²“هم المتحابون في الله والمتجالسون في الله والمتزاورون في الله” buyurmuşlardır.

Ya'nî Allãh teħãbüb idüp dünyevî emre muhabbeti ve mücãliseti medãr itmeyüp ziyãret ve tereddüd bî-mücib-i nef'-i 'ãcil kılmayup bã'is-i acr-i âcil iden tã'ife 'indallãh mağbûl olup dercât-ı 'ulyãya nã'il olmağ muğarrerdür. Bir hadîs-i şerîfde dağı ¹²⁵³“يقول يوم القيامة أين المتحابون بجلالي اليوم أظلمهم في ظلي يوم لا ظل إلا ظلي”

buyurmuşdur. Ya'nî yevm-i kıyãmetde Hãk Te'ãlã Hãzetleri buyurur ki mãbeynlerinde Allãh ülfet olup mihr ü muhabbet iden tã'ife-i 'ulyã katındadır. [362^b] Celãl-i zãt-ı bî-çünüm hağğıkün bu gün sãy-e-i luğf u iğsãnı anlara memdüd idüp ğallerini mes'üd ve şanlarını mağbûğ ve zãtlarını mağmüd iderem. Bu yevm-i mev'üdda sãy-e-i merğamet penãhumdan ğayrı sãy-e olmaduğı bî-iğtibãhdur dimekdür. Mütëħãbib fillãhi bir müslime müştãğ olup ziyãret idenüñ ardından bir melek nidã idüp müstağsîn olduñ ve senüñ

¹²⁵¹ Bu beyit derkenardadır.

¹²⁵² Beyhãkî, **Şu'abü'l-İmân**, 11/318, no: 8589.

¹²⁵³ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 12/169, no: 7232.

içün cennet taḥsîn ve tezyîṇ olunmuşdur, didüklerinde aḥbârda vârid olup şeref-i ziyârete delîldür. El-ḥaḳḳallâh fillâhi muḥabbet ve buğz ve ‘adâvet meşmûr-ı şemerât-ı cennet olmuşdur. Erbâb-ı zâlim ve ‘udvâne buğz idüp anlardan mübâ‘ade ve aşḥâb-ı taḳvâ ve ‘irfâne muḥâbbet idüp meclislerine râvî mâl itmege müsâ‘ade itmekle rızâ-yı Raḥmân’ı iltimâs idüp

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Dîde-i raḥm eyle nigâh it baña

Sâye-i luṭfuñda penâh it baña

Bende-i fermân-berüñem ḥâşılı

Sürme kapuñdan bu dil-i ğâfili

Neşr: Diyüp Cenâb-ı Rabb-i ‘İzzet’e ‘arz-ı niyâz itmek gerekdür. Ḥazret-i ‘Alî kerremallâhu veche teḥabbüb fillâhi maḳbûl olup Allâh ihvân-ı ittiḥâz itmege terġîb buyurup ¹²⁵⁴”فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ” ¹²⁵⁵”وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ” [363a] ehl-i caḥîm kavlinden ḥikâyet olunduğı mesmû‘uñ olmadı mı, diyü buyurmuşdur. ‘Abdullâh bin ‘Ömer raḍıyallâhu ‘anhümâ bu bâbda taġlîz idüp fî sebîlillâh emvâlimi infâḳ idüp rûze-dâr u leylde kıyâm kârim olup ḥîn-i vefâtımda ḳalb-i ḥaḳîḳat intibâhımda ḥubb-ı ehl-i tã‘ât ve erbâb-ı ma‘âşîye ‘adâvet olmasa bir şey’ müfid olmaz diyü buyurur. Ve İbn Simâk Ḥazretleri ‘inde’l-mevt “Allâhümme inneke ta’lemü ennî ‘aşaytüke lâkin küntü eḥıbbü men yuṭî‘uke fec‘al zelike ḳurbet^{en} lî ileyke.” diyü du‘â itmişlerdür. Ya’nî “Yâ İlâhî, senüñ ‘ilmüñ muḥiṭdür ki ben işyân itmişimdür. Lâkin saña itã‘at idenleri cân u dilden sever idim. Benim bu muḥabbetimi benim içün saña ḳurbet ḳıl.” dimekdür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Bil ki şu ‘âḳıl ki ḳılup ihtirâz

Her dem ola hem dem-i erbâb-ı râz

¹²⁵⁴ Şuara, 26/100: “Şimdi artık bizim şefaathilerimiz yok.”

¹²⁵⁵ Şuara, 26/101: “Candan bir dostumuz da yok.”

Cāndan olup bende-i ferman-güzār

Eyleye h̄idmetlerini ihtiyār

Anlar ile ide bilā-imtinān

Seyr-i çemen zār-ı riyāz-ı cinān

Neşr: Ammā Ḥazret-i Ḥasan raḍıyallāhu ‘anh mürür iden muḥabbetüñ ‘adem-i nef‘ini beyān ve muḥabbet-i mücerrede meşmūr nef‘ olmaduğın ‘ayān idüp yā ṭālib, āḥiret olan [363^b] kişi ¹²⁵⁶”المز مع من احب“ kavlisini mağrūr itmesün. Zīrā ebrāra mülḥaḳ ve ‘ināyet-i azliyyeye müsteḥaḳ olmağa a‘māl-i sebeb idüğü muḥaḳḳaḳdur. Mücerred muḥabbet ehlullāh ile maḫhar-ı elṭāf ile olmazsın. Ma‘lūmdur ki Yehūd u Naşārī Ḥazret-i Mūsā ve ‘İsā’ya muḥīblerdür. Ammā anlaruñ sāye-i ‘izzet eşmālarında olmazlar. Erbāb-ı zevke rüşen ve aşḫāb-ı şevke mütebeyyindür ki mārri’z-zıkr olan eḥādīs ve aḫbār ile Ḥazret-i Ḥasan raḍıyallāhu ‘anhdan naḳl olan ḫaber muḫālifdür. Ammā tevḫīḳ kâbildür. Zīrā muḥabbet-i memdūḫ Ḥaḳ Celle ve ‘Alā’nuñ o emrini ḫıfz idüp nevāhiden kemā-hiye ihtirāz kılup a‘māl-i şāliḫa işleyüp Allāh fillāh teḫabbübdür. Ve muḥabbet-i maḳdūḫ a‘māl-i şāliḫadan bī-ḫaber beṭālet-i kesīr bir ṭāliḫ-i ebter olup mücerred şāliḫ olanı sevmekdür. Bu ḫabīs-i muḥabbet maḫz-ı şer ve nekbetdür. Belki ‘ayn-ı nifāḳ idüğü ve bālā nifāḳdur.

Nazm:

[Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Bir münāfıḳ ne yerde kim olsa

Ola şeyṭānda lā-cerem anda

Kim o şeyṭān ile muşāḫibdür

Her dem ü her nefesde her anda

¹²⁵⁶ Anlamı: “Kişi sevdiğiyle beraberdir.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165.

Neşr: Mervîdür ki Hâk Celle ve ‘Alâ nısf-ı nârdan ve nısf-ı âhirini kıardan bir melek halk idüp “*Allāhümme kemā ellefte beyne* [364^a] ‘*ş-şelci ve’n-nâri kezalike ellif beyne kulûbi ‘ibâdike’s-sâlihîne.*”¹²⁵⁷ diyü tazarru‘ ve niyâz idüp zümre-i şâlihînüñ muhabbetini recâ ider. Hâzret-i Fuḍayl Sâlik râh-ı hâkîki olanlaruñ ezân hevesini ta’rîk ve silsile-i ğayretini tahrîk idüp cinân-ı dârü’s-selâmda sâkîn olup firdevsde mücâvere Rahmân ârzü idüp zümre-i enbiyâ ve aşdıkâ ve şulhâ ve şühedâ ile qarâr itmek isteyen merîd kıankı ‘amel-i sedîd işledüñ murâd-ı nefsüñden ve şehvet-i ṭabî‘at-ı himmetden [kıankını terk idüp kıankı ğadabuñı himmet ve ğadabuñı kıazm itdügimi]¹²⁵⁸ kıankı müslimîn zilletini ‘afv idüp mazhar-ı âyet ¹²⁵⁹“إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ” olduñ kıankı kıarîb ki Allâh tebîd ve kıankı baîd ki Allâh tekarrüb itdüñ, diyü zümre-i ṭalibîni ta’yîr ve fırka-i sâlikîni ta’yîr ider.

Nazm:

[*Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ulün*]

Gel ey ğavvâş-ı ‘ummân-ı hâkîkat

Sözüm baħrinden alsın dürr-i hikmet

Hudâ için gerekdür cümle ef‘âl

Budur bu nüktede el-kışşa ‘ibret

Neşr: Hâzret-i Hâk Celle ve ‘Alâ Hâzret-i Mūsâ ‘aleyhi’s-selâma “Benimçün bir ‘amel itdüñ mi?” diyü su‘âl itdükde “Yâ Rabbi, şavm u şalât ve şadaķa itdügüme ‘alimsin.” didükde “Şalātuñ saña bürhân ve şavmuñ cennet ve şadaķa itdügüñ sāye-i şafâ ve zekātuñ nurdur? Ammâ kıankı ‘amel baña maḥşûş ola?” [364^b] Hâzret-i Mūsâ “Yâ İlâhî, ol ‘amele beni irşâd eyle.” diyü tazarru‘ itdükde “Benim için bir şâlihâ muhabbet idüp bir fâsıķa ‘adâvet itdüñ mi?” diyü vahy-i İlâhî şudür itdi.

Meşnevî:

¹²⁵⁷ Anlamı: “Allah’ım, kar ile ateş arasında ülfet kurduğun gibi salih kullarının kalpleri arasında da ülfet nasip eyle.”

¹²⁵⁸ Bu cümle derkenardadır.

¹²⁵⁹ Bakara, 2/195’ten nakıs iktibastır: “Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever.”

[Mefā'iliün mefā'iliün fe'ulün]

İşitdün kışşasını enbiyānuñ

Kıyās it hālin andan evliyānuñ

Kim uydı anlara buldı necātı

Kim uymadıysa mevt oldı hayātı

Ṭaleb kıl ehl-i diller şöhetini

Bilen bildi bularak kıymetini

Faṣl

Fillāhi uḥuvvet ma'nāsınuñ beyānındadır. Allāhu Te'ālā içün olan ba'zı 'adāvet ve şöhet ve muḥabbetüñ esrārı ğāmīze olup şerḥ u beyān olunmağa şürü' olundı. Ma'lüm-ı erbāb-ı 'ulūmdur ki şöhet iki kısma münkasımdur. Evvelen ittifāka vākı'a olan şöhetdür ki civār sebebiyle olan ülfet ve sefer sebebiyle olan mukārenet ve medrese ve mektebde olan mücāleset ve esvāk u ebvāb-ı hacātda ictimā' sebebiyle olan müvāneset gibi. Sāniyen ihtiyār u kaşddan neş'et iden şöhet ve ülfetdür ki muḥābbet ve uḥuvvet-i fi'd-dīn bu kısımda vākı' olmuştur. Zīrā şevāb-ı ef'āl-i ihtiyāriyeye dā'ir ve rāci' ve terġīb ve terhīb ef'āl-i [365^a] ihtiyāriyede vākı' olmuştur. Bu taqdīrce muḥabbet dört kısma taqsīm olunmuştur. Zīrā muḥabbet şundan hālī degildür ki ğayra vuşlat kaşd olunmayup zātına muḥabbet ola. Veyāḥūd ol şahşa muḥabbet ide ki maşşūd-ı uḥra vesīle ola. Ol maşşūd dahı ya umūr-ı dünyeviyye veyā ḥazūz-ı nefsāniyeyi maşşūd ola. Veyāḥūd umūr-ı uḥreviyeye maşşūr ola. Veyāḥūd Haḳ Celle ve 'Alā 'ya müte'allak ola. Kısım-ı evvel bir şüret-i zībā ve ḥilḳat-i ra'nāya muḥabbet itmekle mu'āyene-i ḥüsn ü cemālinden mütelziz olup müşāhede-i aḥlākından mesrūr ola. Zīrā her cemil lezīz ve her şāhib-i cemāl ve māl-i 'ilm ü kemāl 'azīz olur. İnsanun ol şāhib-i cemāl ü kemāle istiḥsānı anı lezīz ider. Lezzet-i istiḥsāne tābi'dür. [İstaḥsān münāsebet-i rūḥāniyeye tābi'dür.]¹²⁶⁰ Münāsebet ve muvāfaḳat ṭabā'-ı beşeriyedendür. İstiḥsān

¹²⁶⁰ Bu cümle derkenardadır.

olunan ya şûret-i zâhiriyesi ola, hüsn ü behâ ve cemâl-i bî-hemtâ şâhibi olanları istihsân gibi veyâhûd şûret-i bâîniyesi ola, hüsn ü hulk ve ‘ilm ü kemâl şâhibi olanları istihsân gibi. Bu iki şakḳ ṭabî‘-i selîm ve ‘aql-ı müstaḳîm ḳatında müstaḥsindür. Her müstaḥsinden [365^b] telezzüz muḳarrer ve her müstaḥsin mergûbdur. Ammâ ülfet-i ḳulûb bu ma‘nâdan ğâmiẓ idüĝi ma‘lûmdur. Nice kimesneler beyninde esâs binâyı meveddet müstaḥkem ve levâzım mihr ü muḥabbet mübrîm olur. Hüsn ü cemâl ve şûret-i kemâl mülâhaza olmaz. Maḥzâ münâsib-i bâîniyye ülfet ve muvâfaḳatı ve mihr ü muḥabbeti îcâb ider. Zâhiren medâr-ı muḥabbet olıcaḳ bir sebep mevcûd degil iken ezel-i âzelde te‘ârûḳ-i ervâḥ nevâfıḳ u teḥâbib-i eşbâḥı iḳtiẓâ ider. Ḳuvvet-i beşeriyyede bu mertebe-i meknet îdâ‘ olmamışdır ki bu esrâr-ı daḳîkaya ıttılâ‘ mümkün ola. Niteki mihr-i burc-ı risâlet bîdâr-ı çarḥ-ı nübüvvet Ḥazret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ¹²⁶¹“الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف” buyurmaĝla fi’l-ḥaḳîḳa te‘ârûf-i ezeli sebep-i muḥabbet ve tenâkir-i ḳademi mûcib-i ‘adâvetdür.

‘Arabî:

ان النفوس لاجناد مجندة

بالاذن من ربها تجري وتأتلف

فما تناكر منها فهو مختلف

وما تعارف منها فهو مؤتلف ¹²⁶²

Neşr: Bu daḥı muḳarrerdür ki şaḥşın beyninde bâli‘ṭ-ṭabî‘ buĝz-ı şudûr ider. Aşlâ sebep-i ma‘lûm olup zuhûr itmez ve münâsebet îcâb ider. Esbâbuñ keyfiyete [366^a] ıttılâ‘-ı ḳuvve-i beşeriyyeden ḥâricdür. Münecimin bu

¹²⁶¹ Taberânî, **Mu‘cemü’l-Evsat**, 5/247, no: 5220.

¹²⁶² Anlamı: “Şüphesiz ki ruhlar Rabb’inin izniyle cereyan eden, ülfet eden muhtelif varlıklardır. Yabancılık çektiğin kimse sana uzaktır. Tanışıp kaynaştığın kimse ise senin ülfet ve ünsiyet kurduğun yakınıdır.”

ma'nâyı tahmîn idüp t̤ali'-i meğâyir gayrıñ t̤ali'inüñ tesdīsinde veyā teslīsinde vāki' olsa nazar-ı muvāfaqat ve meveddetdür. Münāsebet ve tevādüdi iktizā ider. Ammā t̤ali'-i gayruñ t̤ali'inüñ kaçan muḳābele ve terbi'inde vāki' olsa tebā'id ve 'adāveti iktizā ider, diyü tebyīn iderler. Bu vāki' olduğu taḳdīrce 'ādetullāh olduğu muḳarrer olur. Bu ma'nāda daḥı eşkāl-i bāliḡ derece-i kemāldür. Zīrā tesdīs ve terbi' zann-ı maḥzdur. ¹²⁶³”وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا“¹²⁶³ maẓmūn-ı leṭāfet meşḥūnı üzre bize lāzım olan eḥādīs-i şerīfde vārid olan ma'nâyı taḣdīḳ idüp beşere esrārı münkeşife olmayan eşyâyı ta'miḳ ve taḥḳīḳ itmemek gerekdür.

Muḥassal her kiři müşābeheti olan kiři ile mecāneset idüp aña münceẓib olur. Niteki Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem bir meclisde yüz münāfiḳ olup [bir mü'min olsa]¹²⁶⁴ bir mü'min daḥı ol meclise dāḥil olsa ol mü'minüñ yanında cālise olur. Ve bir münāfiḳ daḥı meclis-i mü'minēne dāḥil olsa içinde bir münāfiḳ olsa ol münāfiḳuñ yanında cālis olur, diyü buyurur. [366^b] Zīrā ṭabā'-ı mecbūl olduğu eşyāya müncedibe olur. Ma' hezā 'illeti ma'lūm olmaz. Mālik bin Dinār Ḥazretleri nāsı ecnās-ı ṭuyūra teşbiye itmişlerdür. T̤ir-i anda iki nev' ittifāḳ itmedüḡi mütebeyyindür. Kebüter bā kebüter bāz bā bāz, ḥattā bir gün bir ḡarīb bir kebüter ile uç semādan şehir uçup menzile nüzūl itdükde Mālik bin Dinār Ḥazretleri ḥilāf-ı cinsüñ ittifāḳını ta'accüb idüp mütefekkir olduğda görir ki ikisiyle i'rac olmaḡ ile ittifāḳ itmişler. Bu cihetdendür ki ḥükemā her insān kendiye münāsib olan ile mānūs olur, dimişlerdür. Ḥadd-i şer'-i şerīfde daḥı kifā'et-i muḡtebere olduğu muḡtezā-i ūlfet olduğu içün olmaḳ ba'īd degildür.

Hikāyet olunur ki Mekke-i Mükerreme'den bir muḍḥike ḥātun Medīne-i Münevvere'ye geldükde Medīne-i Münevvere'de bir muḍḥike ḥātunuñ evine nāzil olup ikisi mu'ayyet ile Ḥazret-i 'Āiše raḍıyallāhu 'anha āsitāne-i sa'ādet-i āşiyānesine vāsıl olup Ḥazret-i 'Āiše'yi güldürüp ne mekāna nāzil olduñ, diyü Mekkī'ye su'al buyurup Medīne'de sākine olan muḍḥike ḥānesine

¹²⁶³ İsra, 17/85'ten nakıs iktibastır: "Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir."

¹²⁶⁴ Bu ifade derkenardadır.

nüzûl itdüğü [367^a] ma'lûmları olduğda Hâzret-i 'Âişe ¹²⁶⁵”الأرواح جنود مجنده“ hadîs-i şerîfini yâd idüp “*Şadaḳallāhu ve Rasûlihû*” buyurmuşdur. Tabâ'-ı bâṭniyye ve ahlâḳ-ı ḥafiyye muḳtezâsınca insân gâhi bir kimesnenüñ zâtına muḥabbet ve şoḥbetle ülfet ider. Hâllen ve mâllen andan fâ'ide-i 'â'ide olmaz. Ḳazâ-yı şehvet içün olmayup mücerred şekl-i ḥüsne meyl ü muḥabbet bu mertebeye vâşıl ve bu kısma dâhıldür. Zîrâ şüret-i cemîlenüñ fî nefsu'l-emre ru'yeti lezîzdür. İnsan ru'ye-i enhâr ve ezhârdan mesrûr olduğı zâhir u meşhûrdur. Enhâr u ezhârda müşâhededen ğayrı maḳşûd bi'l-küllîye mefkûddur.

Nazm:

[*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*]

Hüsnu'l-vech olana eyleyecek dil nazarı
Komaz âyîne-i dilde giderür derd ü melâl

Göricek âb-ı revânı idicek seyr-i çemen

Gelür elbette efendi dile bir özgece hâl

Neşr: Muḥaşşal-ı kelâm muḥabbet ü meveddetini tefahḥuş-ı tam idesin. Eger ol muḥabbete ğaraż mezmûm-ı ta'alluḳ iderse ḳazâ-yı şehvet nefsanîyye içün şüret-i cemîleye muḥabbet gibi mezmûm ve ḥarâmdur. Eger şüret-i cemîleye muḥabbet idüp ğaraż-ı mezmûm-ı ta'alluḳ itmezse mübâḥ idüğü mālâ-keḷâmdur. Eger ḥüsn ü cemâl ve faẓl u kemâl [367^b] mülâḥaza olunmayup lillâhi muḥabbet iderse memdûḥ olduğı ma'lûm-ı evlâ illâ fehemdür. Ḳısm-ı şânî vesîleye muḥâbbet itmekdür. Fî'l-ḥaḳîḳa maḥbûb olan vesîle degildür. Belki vesîle-i vâsiṭa olduğı cihetdendür. Meşelâ ḥalkuñ altun ve aḳçeye meyl ü muḥabbet itdüğü gibi. Zîrâ altun ve aḳçenuñ nefsine 'inde't-taḥḳîḳ ğaraż-ı nefsanî müte'allak degildür. Ammâ maḥbûbâta vesîle olduğı cihetden maḥbûblardur. Zîrâ bunlar ile câh u ḥuṭûṭ-ı nefsanîyyeye vuşlat müyesserdür. İntifâ' içün erbâb-ı manşibe-i muḥabbet daḫı bu kısmdandır. Vesâ'ile-i

¹²⁶⁵ Taberânî, **Mu'cemü'l-Evsat**, 5/247, no: 5220.

muḥabbet-i dünyā fevāyid ne maḫşūr ise muḥabbetullāhdan ‘add olunmaz. Meşelā cāha veşīle olmak için ‘ilme muḥabbet gibi. Bu kısım-ı şānī ile eger maḫāşid-ı mezmūmeye tavassuṭ ḫaşd olunursa velāyet ü ḫazā ile ḫahren ḫirān ve cem‘-i māl tebāmı ve zulm-i re‘āya ḫarām ve mezmūmdur. Ve eger mübāḫa tavassuṭ ḫaşd olunup ḫadrü’l-kifāye tereffüh ve ḫazā bi’l-ḫaḫ ve nev‘-i riyāsetile taḫlīş mazlūm murād olunursa mübāḫ idügi meczūmdur. Kısım-ı şālīş bir muḥabbetdür ki [368^a] zāta ta‘līḫ itmeyüp ḡayra muḥabbet olunup ol muḥabbet-i āḫiret şafālarına rāci‘ ve āyil ve sürür-ı sermediye vāşıl ola. Meşelā şeyḫ ve üstāda muḥabbet gibi. Zīrā bunlar taḫşīl-i ‘ilm-i bī-bedel ve taḫsīn-i ‘amele vesīledür. ‘Amel ü ‘ilmden murād fā’izdür. Derecāt-ı cennet olmaḫdur. Bu kısım muḥabbet fillāha dāḫil ve rütbe-i memdūḫa-i muḥabbete vāşıldur.

Ve şākirde muḥabbet daḫı bu kısma nā’il olur. Zīrā şākird vāsiṭasıyla rütbe, şevāb-ı ta‘līme vāşıl ve melekūt-ı semāda derece-i ta‘zīmeye nā’il olur. Telmiz āleti ta‘līm olup şadrını ilḫā-yı bezr-i ‘ilme mezu‘a ittiḫāz itmekle üstādını rütbe-i ‘azīmeye ilḫā ider. Bu cihetden muḥabbet fillāhdan ‘add olunur. Ve emvālını Allāh taşadduḫ ve zayfını ikrām ve fuḫarāyı iṭ‘ām idüp teḫarrüb ilallāh ḫaşdına iṭ‘ame-i lezīzeyi ṭabḫ ile infāḫ ve iṭ‘ām idüp ṭabbāḫeye şan‘atdan ötürü muḥabbet itse muḫibbin fillāh zümresinden ma‘dūddur. Bu ki ḫuddāme muḥabbeti tefrī‘ itmişler ḫaçan istiḫdāmdan murād ‘ibādeti ferāḡ-ı fevā’id olsa meşelā kens-i beyt ü ḡasl-i şiyāb itmekle maḫdūma [368^b] ‘ibādeti ferāḡ ḫāşıl olup rütbe-i muḫibbīne vāşıl olur. Teḫaşşun ve tenāsül için ‘avrata nikāḫ idüp muḥabbet itse muḥabbet-i fillāhdan ‘add olunur. Ve rızā-i İllāhī recā idüp ehl ü ‘iyālını iṭ‘ām itmege muḥabbet itse bu zümreden ma‘dūddur. Dünyā ve āḫiret cem‘ine ḫābil olan şey’e muḥabbet itse muḫibbīn fillāh zümresinden olduḡı muḫarrerdür. Zīrā muḥabbet-i fillāhdan dünyāda bir ḫaṭa mülāḫaza olunmamak şart degildür. Enbiyā ‘aleyhimü’s-selām du‘ālarında dünyā ve āḫiret emrini cem‘ buyurduḫları naşş-ı ḫaḫīḫat şi‘ār¹²⁶⁶ ile iş‘ār olunmuşdur. Niteki

¹²⁶⁶ Bakara, 2/201’den nakıs iktibastır: “Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler.”

Hazret-i İsa ‘aleyhi’s-selām du‘ālarında “*Allāhümme lā teşmet bī ‘adiuvvī ve lā tesü’nī şadīkī ve lā tec‘al muşibetī fī dīnī ve lā tec‘alī’d-dünyā ekbera hemmī.*”¹²⁶⁷ buyurmuşdur. Dünyâyı baña aşlā maqşad eyleme dimeyüp ekber maqşad eyleme, diyü buyurmuşlardır. Ve Hazret-i Risālet-Penāh ‘aleyhi’s-şalātü’l-‘ulā “*Allāhümme innī es’elūke’r-raḥmete enālū bihā şerafe kerāmetike fī’d-dünyā ve’l-āhireti. Allāhümme ‘āfinī min belā’i’d-dünyā ve ‘azābi’l-āhira.*”¹²⁶⁸ buyurmuşlardır. Ve bi’l-cümle āhiret [369^a] emrini münākız olmayan sa‘ādete muḥabbet maḥiyyetullāha münāfī olmaz. Dünyāda selāmet ve şihḥat ve kifāyet ve kerāmete muḥabbet menāfi-i muḥabbetullāh olmaz. Zīrā dünyā ve āhiret iki ḥāletden ‘ibāretdür. Biri birine qarībdür. İnsān ḥuḫūz-ı nefsanīyeye bugün muḥabbet idüp yārın itmemek ğarīb olup nice taşavvur olunur. Zīrā bugün ḥāl olan yārınki gün dahı ḥāl olacağı muḥarrerdür. Meserrāt-ı ‘ācile ḥuḫūz-ı āhiretiñ zıddına münkasim olduğu cihetden men‘ olup evliyā ve enbiyā sürūr-ı dünyevīden men‘ idüp kendiler ihtirāz itmişlerdür. Gerçi ba’zı sürūr nefsanīye ḥaḫz-ı uḫrevīyi münāfī degildür. Nikāḫ-ı şaḫīḥ ve ekl-i ḫelāl gibi. Lākin ‘ākile lāyık olan ḥuḫūz-ı uḫreviyeye māni‘a olmayan meserrāt-ı dünyeviyeye kemāl-i tevaġġul ile münhemik olup muḥabbet itmemekdür.

Kısm-ı rābi‘ Allāh fillāh muḥabbet idüp ‘ilm ü ‘amele nā’il ve bir emre vāşıl olmak murād olmamaqdur. Bu rütbe-i a’lāyı derecāt-ı muḥabbet ve a’zam-ı merātib meveddetdür. Eger qarīb ü ba’id maḥbūbdan maḥbūba müte‘allak ve münāsib [369^b] olan eşyāya muḥabbet-i şedīd itmek ğalebe-i şevḫ ve ğarām-ı āşārından maḥbūba ‘āşık ve muḥabbetinde şadık olan insān maḥbūbuñ ḥādimini ve mādiḫini ve maḥbūbunuñ memdūḫını maḥbūb ve rızā-yı ḫabībini maḫlūb idünür. Baḫiyye bin el-Velid raḫmetullāhi ‘aleyh “Bir mü’mine bir mü’mine muḥabbet itse kalbi ile ülfet idüp kalbe meveddet ider.” diyü buyurur. Bu cihetdendür ki āşār-ı libās maḥbūbı maḫfūz idüp ru’yetiyle ‘uşşāk maḫḫūz olur. Ḥattā ru’yet-i menzil ve maḫalle-i ve ceyrānı sürūr efzā-

¹²⁶⁷ Anlamı: “Allah’ım benim hakkımda düşmanımı güldürüp sevindirme, dostumu da utandırma. Dinimde bana bela verme, meşguliyetimin çoğunu dünyalık yapma.”

¹²⁶⁸ Anlamı: “Allah’ım, dünya ve ahiretin şerefine ulaştıracak rahmetini isterim. Allah’ım, dünyanın sıkıntılarından, ahiretin azabından beni koru.”

yı kalb ‘aşıq-ı mālānī olur. Bu hālî kavî-i Mecnûn bin ‘Âmir te’yîd ve esās-ı binā-yı muḥibbî teşyîd idüp işbât ider.

Nazm:

أمر على الديار ديار ليلي

اقبل ذا الجدار وذا الجدارا

وما حب الديار شغض قلبي

ولكن حب من سكن الديارا¹²⁶⁹

Neşr: Müşâhede ve tecrîbe delâlet ider ki maḥbûbuñ muḥabbetinden âşâr-ı muḥabbet nümâyân olup müte‘allaqât-ı maḥbûba bi’ṭ-ṭabî‘ muḥâbbet zâhir ü ‘ayân olur. Muḥabbetullâh daḥı böyledür. Hâk Celle ve ‘Alâ’da farṭ-ı muḥabbet vâkî‘ olsa ol muḥabbetden mâsivâullâha daḥı muḥabbet-i reşâḥâtî cârî ve âşâr-ı kudret-i Bârî olduğı ḥayşiyyetle [370^a] aña daḥı muḥabbet sârî olur. Hâzret-i Risâlet-Penâh bir bâküre getürdüklerinde ikrâm idüp kurre-i ‘ayn ‘âlem olan çeşm-i ḥikmet beynlerine sorup “Rabbü’l-‘âlemîne qarîbe’l-‘ahddür.” diyü buyurmışlardır.

Ma’lûmdur ki muḥabbetullâh târeten mevâ’idinde şıdk-ı recâ ile olur. Ve târeten şunûf u eyâdisi taḥdîmini zıkr ile olur. Ve târeten zât-ı bî-hemtâsına muḥabbet peydâ olur. Aşlâ ğayrı ma’nâ melḥûz olmaz. Bu rûtbe-i ‘ulyâdur. İnşâ’llâhu Te‘âlâ Kitâb-ı Muḥabbet’de beyân olunur. Muḥabbetullâh qavî olduğda Hâk Celle ve ‘Alâ cenâbına nev‘-i te‘alluk ile müte‘allaq oluna. Muḥabbet daḥı te‘alluk ider. Nefsinde ol emr-i mekrûh müellem olsa fırt-ı muḥabbet iḥsâs-ı elemi ilgâ ider. Meşelâ bir adem maḥbûbunuñ ‘ayn-ı ‘ayn cemâl ve nokşanını zât-ı kemâl aňlayup muḥâbbet-i ‘aşıqı darb itse kemâl-i feraḥından iḥsâs-ı veca‘ itmez. Küllü şey’in mine’l-ḥabîbi ḥabîbün.¹²⁷⁰

¹²⁶⁹ Anlamı: “Ben diyar diyar Leyla’nın şehrini dolaşıyorum. Onun kaldığı evdeki direkleri öpüyorum. Diyar sevgisi benim kalbimi yönlendirmede ama o diyarda kalan sevgilinin sevgisi kalbimi yönlendirdi.”

¹²⁷⁰ Anlamı: “Sevgiliden gelen her şey sevgilidir.”

Beyt:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün]

Eger zehr olsa hoşdur yār elinden

Gerekmez sükkeri ağyār elinden

Neşr: Muḥabbetullāh bir rütbeye vāşıl olur ki insān muḥabbet-i İlāhî'de vālih ü ḥayrān olup belī ve na'īm farkını itmeyüp cümlesi Ḥazret-i Ḥaḳ'dandır, diyü rızāullāh ile [370^b] olan şey'den mesrūr olur. Ba'zı muḥibbīn Ḥaḳ Celle ve 'Alā cenābına 'ışyān ile mağfirete nā'il olmağı istemem, dimişlerdür. Semnūn Ḥazretleri kemāl-i muḥabbet Cenāb-ı Rabb-i 'İzzet'den bu beyt ile ḥasb-i ḥāl itmişlerdür.

Şi'r:

وليس لي في سواك حظ

فكيف ما شئت فاخترني¹²⁷¹

Tercüme: Senüñ ğayruñda ḥazım yok İlāhî! Nice isterseñ beni sen ihtiyār it.

Neşr: Bir kimesnede muḥabbet-i İlāhiyye ḳaviyye olıcaḳ Ḥaḳḳ'a 'ibādetle ḳā'im olan 'āmil ü 'āleme meveddeti ĩcāb ider. 'İndillāh şifāt-ı marzıyye ile mevşūf u meḥāsini şer'iyye ile ma'rūf olan 'abd-i ḥālisi'l-ḳalbe muḥabbeti mūriş olur. Netice-i muḥabbet fillāh budur ki iki şey' medḥ u zemm olunup birinüñ 'ibādet-i Ḥaḳ'da ḳıyāmı mezkūr ve birinuñ fışḳ u günāhı meşhūr olsa hiç birinden nef'-i dünyevī ve uhrevī mülāḥaza olunmadın ol 'ibādetle mevsūm olan bi't-ṭabi' maḥbūb olup muḥabbetullāhuñ za'if ve ḳuvveti ḥasbiyle 'ābid ve şālihiñ muḥābbeti mütefāvit olup buğz u 'adāvet muḳarrerdür. Zīrā ol şāliḥa muḥābbet 'ibādet-i İlāhî'ye meşğul ve 'indallāh marzī ve maḳbūl olduğına bināen olmuş olup [371^a] muḥabbetullāhuñ semeresi olduğu zāhir olur.

Ve muḥabbet muṭlaḳā ḥālen ve mālen ḥaz-ı mülāḥazasına maḥşūr degildür. Eger ḥazza ḥaşr olunsa mevtāya muḥabbet olunmaz idi. Zīrā enbiyā ve murselīn ve aşḥāb u tābi'īn ve meşāyiḥ-i 'ālemīn ve 'ulemā-i 'ābidīne

¹²⁷¹ Anlamı: "Allah'ım, senin dışında benim nasibim yok, nasıl istersen beni öyle tercih et."

muḥabbet her müslim-i mütediyyin qalbinde merküz ve mütebeyyindür. Zümre-i mezkûrından birine ḥāṣā şümme ḥāṣā ta'n olunsa istima' iden mü'min bî-iḥtiyār ğazab-ı āṣār olur. Ve zümre-i mezkûrından biri medḥ olunsa şafā ve sürûr ile bî-ḳarār olur. Bu mezkûr olan muḥabbet daḥı muḥabbet-i İlähiye'dendür. Zîrā zümre-i mezbûrîn 'indallāh müteḳarribîn ma'lûmdur ki 'āşık-ı şādık maḥbûbunuñ ḥavāşş u ḥidmetini bî-iḥtiyār sever.

Beyt:

[Fe'ilâtün mefā'ilün fe'ilün]

Sevse dil dilberüñ şemā'ilini

Sever anuñ ḳamû vesā'ilini

Neşr: Ve muḥabbet daḥı ḥużûz-ı nefṣāniyye ve mu'āmele-i rūḥāniyye ile imtiḥān olunur. Gāh olur ki muḥabbet ğalebe idüp nefṣ için aşlā ḥazṣ u sürûr mülāḥaza olunmaz.

Nazm:

[Fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilün]

Her ne kim yārüñ iḥtiyāridur

'Āşıkın ol daḥı ḳarāridur

اريد وصاله و يريد هجري

فاترك ما اريد لما يريد¹²⁷²

Neşr: Erbāb-ı taḥḳīḳ maḳādīr-i emvāli mevāzīn-i muḥabbet 'add idüp tedḳīḳ [371^b] itmişlerdür ki maḥbûbını mesrûr itmek için ba'zı 'āşık nısf-ı mālını ve ba'zı şāliş mālını ve ba'zı cemi' emvālini ihdā itdüği meşhûrdur. Muḥaşşal-ı kelām bi'l-ittifāḳ muḥabbetde iştirāk olduḳça māl mülk yanında zerre mişāl olup nefsi için imsāk-ı māl emr-i maḥāl olur. Ḥazret-i Ebū Bekr Şiddīḳ bu ma'nâyı taḥḳīḳ idüp nefṣ-i nefsiçün ehl ü māl ittihāz itmeyüp mālını Ḥabīb-i

¹²⁷² Anlamı: "Ben ona kavuşmak istiyorum halbuki o benden ayrılmak istiyor. Ben onun istedikleri için kendi istediklerimi terk ediyorum."

müte‘âl yoluna bezl idüp kıurre-i ‘ayn-ı Rasûl-i Hâzret-i Rabb-i ‘İzzet Celle Celâluhû’ya virdi.

Kıt‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Hâzret-i Şiddîk-i şadâkat-ı tarîk

Olmağ ile şıdk u şehâya refîk

Oldı o sulţân serîr-i yakîn

Server-i aşhâb-ı Rasûl-i güzîn

Neşr: 1273“ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ” 1274“ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ” şerîfi ile müşerref olmuştur.

Hikâyet olunur ki İbn ‘Ömer Hâzretleri Hâzret-i Rasûlullâh’uñ meclîs-i şerîflerinde Ebû Bekr Hâzretleri ile oturur iken Hâzret-i Ebû Bekr’uñ kıadd-i ‘izzet kıadrinde olan ‘abâ-i şerîfeyi hilâl ile tahliye eyledükde Hâzret-i Cibrîl nâzil olup “Yâ Rasûlallâh, Hâzret-i Ebû Bekr’uñ üstinde ‘abâ olup hilâl ile tahlîl ider gördüm.” didükde “Mekke-i Mükerreme fethinden evvel mâlını benim [372^a] için infâk itmişdür.” diyü buyurup Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm Hâzret-i Nebî Mükerrrem’e didi ki “Yâ Rasûlallâh, Hâzret-i Şiddîk’a Allâhu Te‘âlâ’dan selâm ile isti‘lâm eyle ki Ebû Bekr hâl-i fakrında benden râzı mıdır veyâhûd muhtaribe’l-bâl mıdır?” Hâzret-i Risâlet-Penâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem cânib-i Şıdk’a teveccüh idüp “Yâ Ebâ Bekr, bu şahş Hâzret-i Cibrîl’dür. Saña Rabb-i ‘İzzet’den selâm idüp der ki Hâzret-i Hak’dan bu fakr ile râzı mıdır veyâhûd sâht.” Hâzret-i Ebû Bekr bükâ idüp “Rabb’im benden râzı değil midür, ben Rabb’imden râzıyım, ben Rabb’imden râzıyım, ben Rabb’imden râzıyım.” diyü buyurur. Muhaşşal-ı kelâm her muhabbet ki gerek muhabbet-i ‘âlim gerek muhabbet-i ‘âbid olsun ‘ilm ü ‘ibâdet ve hayr için ola muhabbet-i fillâhdur. Ol muhabbet için ecr ü şevâb inşâ’llâh el-mülki’l-vehhâb muharrerdür.

Meşnevî:

¹²⁷³ Leyl, 92/17: “İyiler ondan (ateşten) uzak tutulur.”

¹²⁷⁴ Leyl, 92/18: “Temizlenmek üzere malını hayra veren.”

[Mefā'iliün mefā'iliün fe'ulün]

Sa'adet mülkinüñ sultānı Şiddik

Taşadduk eyledi mālını lillāh

Hulūş-ı niyyet ile oldı mazhar

Hudā elṭāfına her demde her gāh

Bulardan 'ibret al ey sālīk-i Hāk

Taşadduk kıl bu sırlardan ol āgāh

Faşl

Buğz-ı fillāh beyānındadır. Ma'lūm ola ki Allāh için muḥabbet idene lābüddür ki [372^b] Allāh için daḥı buğz u 'adāvet ide. Meşelā bir şahşa Allāhu Te'ālā'ya 'ābid ve 'indallāh maḥbūbdur, diyü muḥabbet itseñ ammā 'āşī olsa buğz u 'adāvet itmek gerekdür. Zīrā Allāhu Te'ālā'ya 'āşī olmuşdur. Ve buğz u 'adāvet ve mihr ü muḥabbet münlā zamāndur. Bir ḥaşlet için bir kişiye muḥabbet olunsa bi'z-zarūre bir sebep için daḥı 'adāvet iktizā ider. Zīrā ḥubb u buğz kılubda merkūz olup evzā' ve aqvāl ve mübā'ide ve muḳārene ve sāyir ef'āl iktizā itdügi üzre defīne-i ḳalbde medfūn olan buğz u 'adāvet mütereşşih olup fi'le geldükde mavālāt ve ma'ādāt tesmiye olunur. Ammā bir şahşuñ ṭā'at ve 'ibādeti ma'āşī ile muḥteliṭa olıcak aña muḥabbet [ve 'adāvet itmek niçe menşūr olur. Ṭā'ati, muḥabbeti ve 'iṣyānı]¹²⁷⁵ 'adāveti iktizā idicek gāh muḥālefet ve gāh muvāfaḳati ve gāh muvālātve mu'ādātı iktizā ider. Bu ḥud 'ayn tenāḳuzdur, diyü ḥāṭır sālīke ḥuṭūr itmesün. Zīrā şahş vāḥidde buğz-ı ḥıṣāl merūbe ve buğz-ı ḥıṣāl ḡayr-ı maṭlūbe vāḳi' olup ḥıṣāl ḥasenesi için muḥabbet ve aḥlāk-ı seyyi'esi için 'adāvet itmekde tenāḳuz yokdur. Bunlaruñ mişāli keşir olmağın ṭayy olunmuşdur. [373^a] Müslīm-i İslām için sevb-i 'iṣyān için 'adāvet itmek gibi.

Ma'lūm ola ki izhār-ı buğz u 'adāvet tāreten lisān ile ḥāşıl olur. Gāh ta'yīr ve gāh fücūrı tezḳīr ile ta'bīr ve tāreten keff-i lisān idüp mukāleme ve

¹²⁷⁵ Bu bölüm derkenardadır.

muḥādeşesinden sükût itmek ile zāhir olur. Tāreten fi'len i'ānete fışk itmeyüp ma'rib ve maḳāşıd-ı fışkı ifsād ve ib'ād itmek ile ḥāşıl olur. Merātib-i 'ışyān mütefāvite olup ba'zı ba'zından eşeddür. Lākin hefvet mecrāsına cāriye olup kā'ili aña nādem olup 'adem ısrārı muḳarrer olan eşyādan aḡmāz ve setr evlādur. Rişte-i uḥūvvet merbūṭ ve ḥaḳ şoḥbet-i menūṭ olan kimesnenün 'ışyān u zülālīçün ḥükm-i āḥir vardur. İnşā'allāh beyān olunur. Ammā mā-beyninde merāsım aḥvet ve levāzım-ı şoḥbet-i mefkūde olan şahşuñ cürmi için [‘uluvveti izhār ve fışk u fücürını ısrār itdügi için]¹²⁷⁶ a'rāz ve kılllet iltifāt ve taḡlīz-i ḳavl ile inḳiyāz iş'arı lāzımdur. Fi'len eşer-i buḡz-ı izhārda iki mertebe ihtiyār olunmuşdur. Mertebe-i evveli i'ānet iymeyüp refḳ ile tāziyāne-i naşīḥat ve lecām-ı ḥikmet esb-bād reftār-ı nefis emāresini [373^b] zabṭ u cānib-i şalāḥa ḥükm-āmiz ve nükte-i engīz kelāmıyla rabṭ itmekdür ki aḳl-ı derecāt izhārdur. Şāniyen aḡrāzından i'rāz idüp efsādına sa'y ve ihtimām idüp ef'āline i'tirāz itmek gerekdür.

Nazm:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Olma şaḳın itme meded ihtiyār
Maḥremün olmaya şaḳın zīnhār

Cümle cihān nefret ider her zamān
Kārın o kim şehvet ider her zamān

Lāyık odur eyleyeler anı red
Lāfı gibi cürmi ola lā-yu'ad

Neşr: Ammā aḡrāz-ı nefsāniyye-i şer'iyesine itbā' ile şalāḥ ihtimāliyle mu'āvenetde bā'is yokdur. Meşelā şāribü'l-ḥamr-ı fāsık cemāl ü kemāl ü māl şāḥibesi olan zenn-i zībā-yı ferruḥ-fāli nikāḥ ile almak murād itse lāyık degildür. Şürb-i ḥamrdan ferāḡ itmez diyü i'ānet itmeyüp fışkıñı medār-ı 'adem ülfet ittihād itmekle ibṭāl murād itseñ bā'is yokdur. Zīrā erbāb-ı fışk u

¹²⁷⁶ Bu cümle derkenardadır.

fücür dâ'imâ üftâde ve mezcûr olmak gerekdir. Ammâ hâk-ı İslâm'ı ri'âyet ve silsile-i şer'îyye ile mu'ayyed olmağla şûrb-i hamrdan ferâgat ihtimâli olup mülâtafe ve iltifât idüp itmâm hâcetinde i'ânet itseñ dahı müstahsindür. Vesâ'it idene ihsân ile mükâfât itmek ahlâk-ı şâdıkîndendir. [374^a] Ammâ halka-i zulm idüp zâlim olana i'ânet merâsim-i diyânetden dündür. Zîrâ zâlim hakkında ihsân mazlûm hakkında isâ'et olup Hâk mazlûmı ri'âyet ve zâlimden i'râz ile takvîyet kılup mazlûm evlâ idüğü meczûmdur. ¹²⁷⁷ وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ kişinüñ hakkında isâ'et idene 'afv ile mu'âmele evlâdur.

Rivâyet olunur ki Mustah bin Âşâr kıssa-i ifkde Hâzret-i Âişe-i Şiddık'a hakkında ba'zı kelimât itdükde Hâzret-i Şiddık nefkâsını ka' itmege niyyet itmiş iken Hâzret-i Şiddık'ın nefesine isâ'et gibi olmagile yine ka' buyurmamışlardır. Kişinüñ kendiye ve tevâbı'na zulm ü isâ'et idene ihsân evlâ idüğü nümâyândur. Ammâ gayra zulm u Hâzret-i Hâk'a 'ısyân idene ihsân ¹²⁷⁸ "كوضع الندي في موضع السيف" kabîlinden olup kabh-i 'âyândur.

Nazm:

نکوتی بابدان کردن چنانست
که بدکردن بجای نیک مردان

کسی بابدان نیلوی چون کند
بد ازا تحمل بدافزون کند ¹²⁷⁹

Neşr: Selef-i şâlihîn zümre-i 'aşât u mücrimîn hakkında izhâr buğz u 'adâvetde ittifâk idüp [374^b] Lâkin merâtib-i izhârda ahlâk itmişlerdür. Ba'zı eşrâf-ı eslâf her zâlim mübteda' ve her 'âşî ve gayr-ı müteverre'a ve zâlim nefse olan eşhâşa izhâr buğz u 'adâvet ve 'adem-i iltifât ve i'ânet itmişlerdür. Ba'zılar 'ayn-ı

¹²⁷⁷ Hud, 11/113'ten nakıs iktibasır: "Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!"

¹²⁷⁸ Anlamı: "Kılıcı yerine koymak gibi."

¹²⁷⁹ Anlamı: "Kötülere iyilik etmek, iyilere kötülük etmektir. Kötülük yapanlara kim nasıl dayanabilir? Kötülere tahammül etmek, onların daha çok kötülük yapmasına sebep olur."

‘ināyet ve nazar-ı merḥamet ile nazar itmişlerdür. Ve ba‘zılar şiddet-i inkār ile muḥāceret ihtiyār itmişlerdür. Hattā Aḥmed bin Ḥanbel ekābiri ednā-i kelime ile terk itmişlerdür. Yaḥyā bin Mu‘īn “Kimseden nesne su‘āl itmem. Eger sulṭāndan bir şey gelse qabūl iderüm.” didükleriçün Aḥmed bin Ḥanbel Ḥazretleri Yaḥyā bin Mu‘īn’i terk itmişdür. Vicār-ı meḥābisi mu‘tezile-i aqvālını reddi müştamil bir taṣnīf itdükde Aḥmed bin Ḥanbel Ḥazretleri terk idüp sebebi su‘āl olunduḡda “Şübhe-i mu‘tezile ĩrād itmekle ḡalkı tefekküre ilḡā itdi.” diyü buyurmuşdur. Muḡaṣṣal-ı kelām ma‘āṣī ihtiyār iden bed-nāmlara nuḡz u ‘adāvet itmek niyyete dā’ir idüḡi zāhirdür. Ve niyyet-i ihtilāf-ı ḡāl ve şıḡḡ-ı bāl muḡtezāsınca ve taḡlīz-i ḡavl ile zecre himmet idüp ma‘āṣīden ḡaṣd-ı ḡimāyet iderler. Ba‘zıları telbīs ile ḡalkuñ izṡırāb [375^a] nazar-ı taḡt ḡudret-i bārīde müsteḡaz oldukları zihnine tebādür idicek mu‘ādātta ĩrāṡ tesāhil ider. Ammā ehl-i ma‘āṡīden aḡmāz-ı ‘ayn ekṡeriyā müdāhene ve mürā‘atdan lāzım gelür ki iblis-i ḡabī ve ḡamāḡat-ı niṡān olana fetḡ-i bāb-ı telbīs idüp “*El-ḡaderu lā yemne’u mine’l-ḡazri.*”¹²⁸⁰ diyüp nazar-ı merḡamet ile nazar itdürüp nice bu ef‘āle irtikāb itmesün ki ser-nüviṡtīdür diyü iḡrā ider. ‘İndallāḡ cināyet ideni şıyānet itmek ‘ayn-ı müdāhenedür. Mekāyid-i şeyṡān ile maḡrūr olmaḡdur. İzhār-ı buḡzda aḡl-ı derecāt hicr ü aḡmāz ve ḡaṡ-ı i‘ānet ve aḡrāzdur. Ammā bu zıkr olunan aḡrāz muḡtezā-yı taḡvā olup zāhir ‘ilm-i ṡer’ bu ma’nādan abā ider. Zīrā niḡe kimesneler zamān-ı Rasūlullāḡ ṡallallāḡu ‘aleyhi ve sellemde fevāḡiṡe te‘āṡī iderler idi. Āṡḡāb-ı Kibār bi’l-küllīye anları terk itmeyüp belki tāreten men‘-i ṡedīd ve tenbiye-i ekid ile taḡlīz-i aqvāl ve tāreten izḡār-ı buḡz ile a‘rāz ve tāreten zecr u i‘tirāz ve tāreten nazar-ı merḡametle nazar idüp ṡarīḡ-i müstaḡīme hidāyet olunmaḡa himmet iderler idi. Bu deḡāyık-ı dīniyye ve esrār-ı baḡiyyeye ‘ārifīn ve ṡarīḡ-i āḡiret-i sālikīn [375^b] olan eṡrāf ve eslāfuñ muḡtezā-yı nebtleriyle ihtilāflarıdır ki muḡtezā-yı ḡāl ü evḡāt üzre mecāzāt ve mu‘ādāt itmeḡe ictihād iderler idi.

Ma‘lūm ola ki aḡvāl-i mezkūreyi muḡtezā olan umūr ya mekrūḡa veyāḡūd mendūbedür ki tecrim ve vecūb rütbesine vāṡıl olmayan merātib-i

¹²⁸⁰ Anlamı: “Kader dikkatli olmayı engellemez.”

teşnî^c ve tahkîr ve halkı andan tenfîr ve anı ta'mîr idüp vaz'ını tagyîre sa'y itmek gerekdür. Eger selâm virse redd cevâbında bâ'is yokdur. Ammâ zecr u def-i bid'atde te'sîr ider ihtimâli ile selâmı redd itmeyüp a'râz u sükût itse evlâdur. Zîrâ cevâb-ı selâm gerçi vâcibdür. Ammâ ednî ğaraż-ı şaḥîḥ ile sâkıt olduğı taşrîḥ olunmuşdur. Meşelâ insân ḥammâmda olsa redd-i selâm lâzım degildür. Ehl-i bid'atüñ daḥı selâmını redde sükût idüp zecr u men' murâd itse âşam olmaz. Halk mā-beyninde olup tenfîr ve bid'ati tahkîr kaşdına mekârin olsa nâ'il-i şevâb olduğı muḥarrerdür. ¹²⁸²” من انتهر صاحب بدعة مالا الله قلبه

أمنّا وإيماننا ومن أهان صاحب بدعة أمنه الله يوم الفزع الأكبر من ألان له وأكرمه أو لقيه ببشر فقد استخف بما أنزل أمنا وإيماننا ومن أهان صاحب بدعة أمنه الله يوم الفزع الأكبر من ألان له وأكرمه أو لقيه ببشر فقد استخف بما أنزل أمنا وإيماننا ومن أهان صاحب بدعة أمنه الله يوم الفزع الأكبر من ألان له وأكرمه أو لقيه ببشر فقد استخف بما أنزل

”الله على محمد صلى الله عليه وسلم

Hadîs-i şerîfi muḳtezâsınca ihânet ehli bid'at iden elṭâf-ı İlâhiyeye mazhar olup yevm-i kıyâmetde ḥavfdan emîn olup ve ikrâm idüp mülâṭafe ile mülâķī olan Ḥazret-i Risâlet-Penâh'a nâzil olan o emr u nevâḥiye istiḥfâf itmiş olur. Kısm-ı şâliş mübtedi' 'âmîdür. Mübtedi' daḥı 'âmî olsa [377^a] naşîḥat ile mülâṭafe itmek ensebdür. Zîrâ ḳulûb-ı 'avâm seri'atü't-taḳallübdür ammâ naşîḥat-i müntic olmak muḥtemel olur ise a'râz evlâdur. Bu aḳsâm üç kısım daḥı müteferri'dür. Kısm-ı evvel halka zararî sârî ve enhâr-ı bed' u zulmi cârî ola. Ğaşb u şehâdet zûr u ğayb u nemîmet bunlardan a'râz ve erbâbıyla muḥâlażadan enḳâz evlâdur. Bu şınıfuñ daḥı zulmi mütefâvitdür. Nehb ü ğâret emvâl ü hetk-i a'râz ve kesr-i bâl ile müsâvî degildür.

Ve sefk-i dimâ' halk-ı lisânla ezâ vü cefâ ile yeksân degildür. Her birinüñ merâtibe-i küre erbâbından ibâ itmek vâcibdür. Kısm-ı şânî esbâb-ı fesâdı tehyie' ve ṭuruk-ı fesâdı halka teshîl idüp taẓlîl idendür. Gerçi bu şınıfta zarar-ı dünyevî mevcûd degildür. Ammâ zarar-ı dînî muḥarrerdür. Ve bu şınıf kısım-ı evvelden za'îfdür. Zîrâ beyne'l-'abd ve beynallâh olan cürm ü günâh 'afva aḳrebdür. Ammâ bu güne 'aşâte daḥı ihânet ve a'râz ile mu'âmele ve muḥâlażasından ihtirâz idüp nev'-i zecri mütezâmmen olmak ḳannı ile redd-i selâm itmemek taḳvâya ensebdür. Kısm-ı şâliş zâlimü'n-nefse olup fıskı ğayra sirâyet itmeyüp [377^b] ancak cûd-ı keder-alûd ne dâ'ir ola. Şâribe'l-ḥamr

¹²⁸² Kudâ'î, **Müsnedü's-Şihâb**, 1/318, no: 537.

olanlar gibi. Bunlar ile mu‘amelede ‘ulemā ihtilāf idüp ba‘zıları nev‘-i tevāzu‘a akreb olmağın refk ile mu‘ameleyi enseb görmişlerdür. Ba‘zıları zecri mütezamman olmağla ‘unfle mu‘ameleyi takvāya akreb görmişlerdür.

Naẓm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ehl-i hevādan kesilüp mäh u sāl

Kendüñi kı l hem-dem-i erbāb-ı hāl

Her kim ola hem-dem-i ehl-i ferāğ

Bezmlere gele mişāl-i çerāğ

Neşr: Muḥaṣṣal-ı kelām bu sınıfla mu‘amele idenlere taṣḥīḥ niyyet idüp ba‘dehū muḥālaṭa itmek gerekdür. Zīrā fāsık ile mu‘amele iden ṣāliḥ ikiden ḥālī degildür. Eger istiḥfāf fāsık iderse izḥār-ı ‘uluvv ve irşād ṣalāḥ ile mütelezziz olup nev‘-i kibr ü ‘ucb ve ḥāṭıra olur. Veyāḥūd refk ile mu‘amele iderse ‘ayn-ı müdāhenedür. İkisi bile işāret-i şeyṭāniyye üzre tereddüden ḥālī degildür. İmdi medār-ı aḥkām niyyet olduğı mā-lā-kelāmdur. İnşā‘allāh bu daḳā’iḳ Kitāb-ı Ğurūr’da beyān olunur.

Faṣl

Şoḥbet-i ihtiyār olunan insānuñ lāzım olan şıfātı beyānındadır. Her şahş ile ülfet ü kemāl-i ünsiyyet itmeyüp ¹²⁸³”المرء على دين خليله فلينظر أحدكم من يخالل”¹²⁸³ kemāl-i ünsiyyet itmeyüp [378^a] üzre ḥāşıl-ı ḥamīde ve ef‘āl-i pesen-dīde şāḥibi olmaları ile ebvāb-ı muḥabbeti küşāde ve esbāb-ı ülfeti āmāde itmek gerekdür.

Kıṭ‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ehl-i şafā ile var ol āşinā

Tā ki kıla ḳalbüñi pür rüşenā

Anlaruñ ol bende vü efgendesı

¹²⁸³ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 13/398, no: 8028.

Bende değil bendesinüñ bendesi

Neşr: Zîrâ ülfetden murād meṭālib-i dîniyeye ve mā'rib-i dünyeviyyeye vāşıl olmağa sebebdür. Ammā mā'rib-i dünyeviyye cāh u māl ile intifā' ve mücerred müşāhede-i ḥüsn ü cemāl ile istinās u erbāb-ı münāşib ile mücāvere ve ittiḥād ve manşib ile irtifā' gibi bunlar ile ülfet-i levāzım ṭarīk-i āhiretten olmağın ṭayy olunup mālezem beyānına şürū'olundu.

Ma'lūm ola ki 'inde't-taḥkīk meṭālib-i dünyeviyye tāreten a'rāz-ı muḥtelifeyi muḥtevidür. Bir şahşa muḥabbet ve mecāletine himmet olunur ki andan levāzım 'ilm ü 'amel istifāde olunur. Ve tāreten teşvīş-i ḳulūbdan şıyānet ve 'ibādete i'ānet içün aşḫāb-ı menāşıbdan ve erbāb-ı 'izz ü cāhdan isti'ānet olunur. Ve tāreten ṭaleb-i aḳvāt sebebi ile tazbi'-i evḳāt itmemek içün mütemevvilīnden istifāde-i māl içün ülfet [olunur ve tāreten ba'zı mühtemmāt ve müellemātta isti'ānet içün ülfet] ü müşāḥabet olunur. Ve tāreten mücerred du'āsıyla tebrīk [378^b] ḳaşdına ülfet ü müşāḥabet olunur. Tāreten āhiretde şefā'atna ümmīd-vār olup esās ülfet istivār olur. Ba'zı selef-i ihvān ve aşḫābı istikşār itmek gerekdür. Zîrâ her mü'min içün şefā'at vardır. Cā'izdür ki Hāḳ şoḥbeti mürā'āt itmek içün āhiretde ḥā'iz şefā'at ola. Ḳur'ān-ı 'Azīm'de ¹²⁸⁴”وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ” āyet-i kerīmesinüñ ğarīb-i tefsīrde ¹²⁸⁵”يَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ” āyetini ihvānına şefā'at idüp cennet ma'ān dāḥil olurlar, diyü taḳrīr itmişdür.

Ve ḥaberde vārid olmuşdur ki 'abd mağfūr olsa ihvānını şefā'at ider. Bu cihetdendür ki selef-i şālīḥīn Allāh şoḥbet ve uḥuvvet ve muḥāliṭa ve ülfet üzre taḥrīş ü medḥ idüp infirād u 'uzleti ḳadḥ itmişlerdür. Şoḥbet-i ihtiyār olunan yār-ı vefā-dār beş ḥaşlet ile ser-efrāz ve ğayrıdan mümtāz olmak gerekdür. Evvelen 'aḳl ile ārāsta ve zīver ferāsetiyle pīrāste olmak gerekdür. Zîrâ 'āfiyet-i şoḥbet-i aḥmak ve ḥaste-i mü'eddī olmak muḥaḳḳaḳdur.

Ḳıṭ'a:

¹²⁸⁴ Şura, 42/26'dan nakıs iktibastır: “Allah, İmân edip iyi işler yapanların tevbesini kabul eder, lütfundan onlara, fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.”

¹²⁸⁵ Şura, 42/26'dan nakıs iktibastır: “Allah, İmân edip iyi işler yapanların tevbesini kabul eder, lütfundan onlara, fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.”

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Hem nefesüñ olsun eyā nîk-rāy

Kār-şināsān-ı cihān-āzmāy

[379^a] Cāhil olan cāha virür cānını

Māla şatar dīnini ĩmānını

Neşr: Cāhilden iḥtirāz-ı şedīd idüp şoḥbetinden қағ itmege tenbīh akīd-i muḥteṽī Ḥazret-i ‘Alī’den kerremallāhu veche bu beyt mervīdür.

‘Arabī:

لا تصحب اخالجهل و اياك و ياه

فكم من جاهل اروي حليما حين واخاه

يقاس المرآ بلمرآ اذا ماثاه

وللشئ من الشئ مقابيس اوشباه

وللقلب علي القلب دليل حين بلقاء¹²⁸⁶

Neşr: Şoḥbet-i aḥmaḳı қағ itmek taḳarrüb-i ilallāhdur, diyü naḳl olunmuşdur.

Zīrā aḥmaḳ ‘adem-i ‘ilminden menfa‘at murād iderken ilḳā-yı maḳarrat ider.

Ḳıṭ‘a:

انى لأمن من عدو عاقل

واخاف اخأ يعتريه جنون

والعقل فن واحد و طريقه

¹²⁸⁶ Anlamı: “Cahil ile sohbetten ve arkadaşlıktan sakın. Nice cahiller vardır ki alim ve halim insanları suya kandırır. Ve tartışmaya girdikleri zaman kendisine maşallah dedirtir. Her şeyin bir ölçüsü ve benzeri vardır. Ve karşılaştığı zaman kalpten kalbe bir delil vardır.”

Neşr: Süfyân-ı Şevrî Hazretleri “Ahmaķuñ vechine nazār cürm ü günāh idügi muķarrerdür.” diyü buyurur. Cāhil ve ahmaķ kendi nef’inde ğāfil-i muṭlaķ iken āhire nef’i mülāhaza itmek emr-i muḥāl idügi muḥaķķaķdur. Şāniyen zīver-i ḥüsn-i ḥulķ ile ārāste ve ḥilye-i meķārim-i aḥlāk ile pīrāste olmak gerekdür. Zīrā nice āķil vardur ki ğaḏab u ḥased ve buḥl ü ḥıķd ve aĝraḏ-ı nefṣāniye ğalebe itdükde hevā-yı nefesine iṭā‘at [379^b] [ma‘lūmı olan merāsım-i dost-nüvāzı icrāsında çāresāz u dil-nüvāzlık ve baḥıl ü ḥa‘if olsa hevā-yı nefesine iṭā‘at idüp]¹²⁸⁸ <iṭā‘at idüp> ğayruñ nef’ine māni‘ olup cübñī sebeb ile teşci‘ itmege ķādir olmayup ihlāke sebeb olur.

Ḳıṭ‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

‘Āķil odur luṭfa ta‘alluķ ķıla

Ḥulķ-i Ḥudā ile taḥalluķ ķıla

‘Āķil odur kendisi nā-būd ola

Bir kişi tek vāşıl-ı maķşūd ola

Neşr: Şālişen fısķ u fücürdan mārīb rızā‘ullāha ṭālib-i şāliḥ olan şahş-ı şādık ve yār-ı refīķ itmek gerekdür. Zīrā fāsıķ Ḥazret-i Ḥaķ‘dan ḥavf itmemele aķvāl ü ef‘āl-i aĝrāḏdan meşūn olmayup ḥabā‘is-i nefse maķrūn olur. Kendi nefesine fısķ ile ızrār iden ğayruñ nef’ine nice ķādir olur. Ḥuşuşan ‘adem diyānet ile ednī ṭam‘ idüp sīni iĝfāl itmek muķarrerdür.¹²⁸⁹ “وَلَا تُطْعَمُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ” āyet-i kerīmesiyle¹²⁹⁰ “فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا” āyet-i kerīmesi fāsıķ ile muşāḥabetden men‘ ider.

¹²⁸⁷ Anlamı: “Akıllı düşmandan güvendeyim, deli kardeşimden ise güvende değilim. Aklın yolu birdir. Aklın yolu anlamak ve anlatmaktır. Delillik ise böyle değildir, deliliğin yolu çoktur.”

¹²⁸⁸ Bu cümle derkenardadır.

¹²⁸⁹ Kehf, 18/28’den nakıs iktibastır: “Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.”

¹²⁹⁰ Necm, 53/29: “Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme.”

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün]

Fikri fesâd üzre olan bül-heves

Bulmaz ebed maqşadına dest-res

Sende dilâ niyyetüñi şâf kıl

Ko elüñi gögsüñe inşâf kıl

Niceye dek tâ bu kadar ma'şiyet

Ma'şiyetüñ bulmaya hîç 'âkıbet

Neşr: Râbi'an aşhâb-ı bedi'den hâzer itmek gerekdür. Zîrâ sohbetlerinde hatır olup bid'atleri ve şe'metleri [380^a] sirâyet ider. Ba'zı edebâ-i sırr-ı kâtim ve 'ayb-i sâtir olup nevâyibde saña mu'în ve hüsn-i halk ve haşâyılıñı halka tebyîn ve seyyâtuñı sâtir olanla ülfet ensebdür, diyü beyân itmişlerdür.

Nazm:

ان اخاك الحق من كان معك

ومن بضير نفسه لينفعك

ومن ازاريب زمان صد عك

تشئت شمل نفسه ليجمعنك¹²⁹¹

[**Neşr:**] Ba'zı hükemâ iki kişinüñ biriyle muşâhabet itmesini revâ görmişler ki emr-i dînde ol kimesneden müstefîd olasın. Veyâhüd ol kimesne emr-i dînde senüñ naşihatüñ ile mütenaşşih ve sa'îd ola. Bu iki şakdan hâric olandan girizân olmak gerekdür dimişler. Ba'zı hükemâ zümre-i nâsı takşîm idüp bir kısmı halû ve 'azbe'l-beyân ve faşihü'l-lisân hüsnü'l-ahlâk şâfu'l-cinândur. Andan şeb' müteşavvir degildür. Anuñ zülâl ü şâline diller 'atşân ve

¹²⁹¹ Anlamı: "Gerçek kardeşin seninle olandır. Sana menfaat vermek için kendine zarar veren, senin yararın için zarar göze alan, örtüsüyle senin açıklarını örten, seni toparlamak için de kendini dağıtandır."

muşāḥabetini ḥayāt-resāndur. Bir kısmı daḥı mürre'l-mezākḥdur. Andan ekl olunmak 'ale'l-ıflāk mümkün degıldür. Muşāḥabet cāhiliyye'i'l-ḥalk ḡāfil gibi bir kısmı daḥı ḥumūzat ile maḥlūt olandur. 'ākıl-i ümmī ḡayr-ı ḡāfil gibi ki ḥasenātla seyyi'eti meşūb ola. Bunuñla ülfet-i [380^b] ḥumūzattan telezzüz gibidür ki keşreti muzarr olup [ḡadr-i kifāye aḥz olunmak gerekdür. Bir kısmı daḥı mālec maḥzḥdur vaḡt-i ḥācetde]¹²⁹² ḡadr-i kifāye aḥz itmek gerekdür. Ca'fer-i Şādık raḥmetullāhi kezzāb ve aḥmāk muşāḥebete elyaḡ degıldür. Zīrā kizb ile seni maḡrūr u ḥumḡı ile nef'-i ḡan idüp ḡarara cesūr olur. Kizbden ba'īd olup şādık-i sa'īd olan ile esās meveddeti teşyīd itmek gerekdür.

Nazm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

Bil anı kim merd-i şadāḡat-ḡarīn

İki cihān içre olur ḡām-bīn

Şıdk durur zīver-i ruḡsār-ı dīn

Rūşeni-i dīde-i 'aynū'l-yaḡīn

Neşr: Ve baḡīl u cebān daḥı muşāḥabete lāyık olmaduḡı nümāyāndur. Zīrā baḡīle muḡtāc olduḡıñı ḡaḡ itmek cibilliyetinden dūr u cebānlıḡı ile 'inde'-ş-şiddet sett-i fedā itmek cināndan mehcūr degıldür. Ḥazret-i Cüneyd raḥmetullāḥ ḡüsnü'l-aḡlāk olan cāhiliyyeti'l-aḡlāk olan ḡarī üstüne taḡdīm idüp muşāḥabetiñ cevāzını teslīm ider. İbn Ebi'l-Cevārī Şeyḡ Aḡmed üstadı Ebū Süleymān'dan naḡl ider ki emr-i dünyāda saña refik ile mu'ayyen olan şahş ile ülfet ve emr-i dünyāda izdiyād ki bā'ış olmaḡla uḡrāda müntefi' bih olan şahş ile mücāleset [381^a] gerekdür. Bu iki sınıfdan mā-'adā ile şöḡbet 'ayn-ı ḡamāḡatdur. Cebābire-i ḡāfilīn ve 'ulemā-i medāḡīn ve müteşavvife-i cāhilīn şöḡbetlerinden iḡtirāz itmek gerekdür, diyü Süheyl bin 'Abdullāḥ buyurmuşdur. Ḥazret-i Bişr-i Ḥāfī iḡvānı üç kısım itmişdür. Kısım-ı evvel dünyāya maḡşūş olan şöḡbetdür. Kısım-ı şānī emr-i āḡirete maḡşūr ülfet, kısım-ı şālīş ancak müvāneset bu üç ma'nī şahş vāhidde āz cemi' olur.

¹²⁹² Burası derkenardadır.

İmdi birkaç kimse ile ülfet ensebdür ki kimi maķāşid-ı uhreviyyeyi cāmī[‘] kimi mā’rib-i dünyeviyyeyi cālib kimi vaḥşet-i rūḥāniyyeyi sālib ola. Me’mūn-ı Ḥalīfe ıḥvānı vech-i vecīh üzre birer nesneye teşbīh itmişdür. Ba’zını ğıdā ile temşīl itmiş ki insān andan bir vechle mustaġnī olmaķ muḥāldür. Ba’zı devāyla temşīl itmiş ki insān aña gāhi muḥtāc olur. Ba’zını marz-ı vedā ile temşīl itmiş ki insān aña aṣlā muḥtāc olmaķ muḥāl olur. Lākin gāh min ‘indillāh nāzil olmaġla ‘abd-i mübtelā olur. Şoḥbetinde ins olmayup dünyevī ve uhrevī nef‘-i mülāḥaza olunmayan ıḥvān zamāne [381^b] gibi zümre-i insānī şecere ve nebātla temşīl itmişler. Eşcāruñ ba’zı sāye-dār olup eşmārdan ḥālī olur. Bu maķūle şeceri ancak dünyā emrine nāfi‘ olan muşāḥabe tenzīr itmişlerdür. Zīrā nef‘-i dünyā zıll-ı serī‘u’z-zevāl olduġı bī-kīl ü kıaldür. Ve semeresi olup sāyesi olmayan eşcārı ancak ahret emrine nāfi‘ olan muşāḥabe temşīl ve şemere-dār ve sāye-dār olan eşcāarı emr-i dünyā ve uḥrāya nāfi‘-i muşāḥabe tenzīr itmişler ve şemere ve sāyeden ḥālī olan Ümm-i Muġaylān gibi eşcār-ı dünyā ve āḥiret emrine sezā-vār olmayan muşāḥib-i ḥamākat şī‘are temşīl itmişlerdür. Ve ba’zılar insān zümresini ḥayvānāta teşbīh idüp ba’zını fāre ve ‘akreb ve sāyir sebā‘-ı muḥtelifetü’ṭ-ṭibā‘ ve ba’zını ḥayvānāt-ı keşīretü’l-menāfi‘a temşīl itmişlerdür. ¹²⁹³” يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَيْتَسَ الْمَوْلَى وَلَيْتَسَ الْعَشِيرُ

[Nazm:]

الناس شيتي اذا ما انت ذقهم

لاتسيئون كمالا يستوي الشجر

هذا له ثمر حلو مذاقه

¹²⁹³ Hac, 22/13: “O, zararı faydasından daha (akla) yakın olan bir varlığa yalvarır. O (yalvardığı), ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur!”

Neşr: Dünyevî uhrevî makâşid-ı nâfi‘a mütevaḳḳi‘ olmayan refîḳ ü muşâhibden ise vahdet [382^a] evlâdur. Muşâhib u refîḳ ḥilye-i şalâḥ ile arâsta ve zîver-i diyânet ile pîrâste olmak gerekdür. Zîrâ etbâ‘ ehl-i şalâḥa gerek idüğü¹²⁹⁵ “وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ” âyet-i kerîmesinden müstefâddur. Müşâhede-i fesâḳ-ı inşânî me‘âşîye iḳdām ve me‘âşiden ḳalbde olan nefreti izâle idüp cānib-i fıṣḳa imâle itdürür. *El-vahdetü ḥayr^{um} min celîsi’s-sû’i*¹²⁹⁶ muktezâsınca muşâhib-i bedden vahdet ḥayrdur. Sa‘îd bin Müseyyib Ḥazretleri ḳulmeye meylden ḥazar itmek gerekdür ki anlara naẓar-ı a‘mâl şâliḥa-yı aḥbâṭ ve muḥibb-i İlâhî’yi ḳulûbdan isḳât ider. Muḥaşşal cāhile ile ülfet itmekde selâmet yokdur. “وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا”¹²⁹⁷ âyet-i kerîmesinde bu ma’nâyâ işâret vardur, diyü buyurmuşdur. Ḥāmisen dünyâyâ [ḥarîş olan muşâhibden ihtirâza tanşîş itmişlerdür.]¹²⁹⁸ ḥarîzüñ şoḥbeti sitem ḳānıl olup ‘āḳıl andan ibâ itmek lâzımdur. Zîrâ ṭabî‘at-ı sārîḳa ve teşbîḥ ü iḳtidâ üzre mecbûldür. Ḥariş ile mücâleset ṭaleb-i dünyâyâ taḥrîz ider. Ṭallâb-ı dünyâ ile şoḥbet mekrûḥ ve maḳdûḥ ve âḥirete râḡıb olan zühḥād şaḳā nihād [382^b] ve ḥālîşü’l-fevâd ile mücâleset müstehab ve memdûḥdur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün]

Ehl-i şafâ pāk u mücellâ durur

Âyine-i nûr-ı tecellâ durur

¹²⁹⁴ Anlamı: “İnsanların tadına baktığında insanlar karmakarışık. İnsanlar da ağaçlar gibi farklı türlerden oluşur. Bir yanda tadı tatlı olan bir meyve, bir yanda da ne tadı ne de meyvesi olan bir ağaç.”

¹²⁹⁵ Lokman, 31/15’ten nakıs iktibastır: “Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”

¹²⁹⁶ Anlamı: “Yalnızlık, kötü arkadaşlıktan iyidir.”

¹²⁹⁷ Furkan, 25/63’ten nakıs iktibastır: “Rahmân’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) «Selam!» derler (geçerler).”

¹²⁹⁸ Bu cümle derkenardadır.

Bulmağ için şadr-ı şafāya vusūl

Ehl-i dilūn şohbetini kıl kabūl

Himmet iderlerse eger evliya

Pādişeh-i ‘ālem olur bir gedā

Bāb-ı Şānī

Huķūķ-ı uķuvvet ve şohbet beyānındadır. ‘Aķd-i nikāh gibi ‘uķūd-ı muħabbet-i vāşıta ve levāzım-ı meveddet şahseyñ mābeyninde rābıtaadır. Huķūķını ifā ve merāsimini icrā itmek gerekdür. İhvān mā-beyninde māl cihetinden ve nefsi haysiyetinden lisāna ve ķalbe ‘amelā ve fu‘alā huķūķ vardır. Mā-beyninde iķlāş-ı vefā ve taķfīf-i teklīf ve ‘afv ü du‘ā gibi. Bu cümle huķūķı sekiz kısıma taķşım itmişlerdür. Haķķ-ı evvel min cihetü’l-māl-i i‘ānetdür. Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mā-beyninde ‘aķd-i uķuvvet olunan uķvını iki ele teşbīh buyurmuşlardır. Birbirini taķhīr birbirinden niyābet ider, diyü buyurmuşlardır. Birāderler el ve ayağ ile temşīl olunup iki ele teşbīh olunduğı ‘arz-ı vāhıd üzre muzāherata tenbīhdür. Maķşad-ı vāhıdde tevāfuķ muħaķķaķ olıcaķ şahş-ı vāhıd gibi. Olacaķları muķarrer olur. [383^a] Bu ittihād ki şafvet-i fevāddan nāşīdür. Min külli’l-vücūh serrā ve żarrāda mu‘āveneti iķtizā ider.

Zīrā uķuvvet üç mertebedür. Ednāsı bende ve hādım mertebesine tenzīl idüp bāb-ı ihtiyācı fazile-i mālından sedd ü meh-mā-emken levāzımına i‘ānet ile meded idüp su‘āle muhtāc itmeyüp derdine ‘ilāc itmek gerekdür. Eger su‘āle muhtāc iderse Haķ aķvatde taķşır itdüğü muħarrir olunmuşdur ve mertebe-i vasaīisi kendi nefsi menzilesine tenzīl ve levāzım-ı nefsi birāderi haķķında daķı tekmīl itmekdür. Mertebe-i ‘ulyā kendi nefsinde birāderini taķdīm ve anuñ hācetin kendi hācetinden evvel tekmīl ü tetmīm itmekdür. Bu rütbe-i şālihīn ve müntehā-yı derece-i müteħābbibīndür. Bu mertebe-i ‘użmānuñ tetimmesi nefsinı lillāh fi’llāh muħabbet idüp ‘aķd-i uķuvvet itdüğü şahşuñ yoluna fedā itmekdür.

Nazm:

[Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Ger idem cān u başı saña dirîğ

Cānıma zahm-ı tîr ü başıma tîğ

Tende cānım ki yarıya tapuña

Dilden anı fedā kılam kapuña

Neşr: Hikāyet olunur ki selāṭīn-i cefā ayından birine şūfiyyeden bir ṭā'ifeyi 'ömr idüp [383^b] cümlesinüñ kıtallerine emr itdükde Ebu'l-Hasen eş-Sevrī Hazretleri içlerinde belā olup cellāda cümleden evvel mübādere idüp evvel kendi katlini ihtiyār itmişler. Su'āl olunduğda "Bir laḫzā ihvānımı hayātda artık olduğunu taleb idüp kendümi anlarıñ birine īṣār itdüm." diyü buyurmuşlar hattā bu şadākatle olan īṣār, cümlesinüñ ḫalāşına sebep ve medār olup ol ṭā'ife katlden ḫalāş itmişler.

Ey mürīd! Nefsüne mürāca'at ile 'aḳd-i uḫuvvet itdüğün şahş ile bu mertebede bir mertebe mevcūd ise rişte-i muḫabbet-i şādıkā ile levāzım-ı uḫuvvet maḳşūddur. Eger bu mertebeler nā-būd ise 'aḳd-i uḫuvvet bāṭında mefḳūddur. Ancak mā-beyninde cārī olan muḫālifa-i resmiye olup evlā ve 'uḳbāda 'aḳlen ve dīnen bir şey müfīd olmayup 'indallāh vaḳi' yokdur. Meymūn bin Mihrān Hazretleri "Terk-i efḍal ü iḫsān ile 'aḳd-i uḫuvvet eyleyen [insān ehl-i ḳubūr ile 'aḳd-i uḫuvvet]¹²⁹⁹ itsün, diyü buyurur. Ya'nī muḳābele-i uḫuvvetden iḫsān-ı levāzım hayātdan idüğü iş'ār ider. Ammā levāzım-ı dünyeviyye erbāb-ı ḫāl yanında marzıyye degildir.

Rivāyet olunur ki 'Atabetü'l-Ġulām, lillāh uḫuvvet itdüğü kimesneye mürāca'at ve mālından [384^a] dört biñ aḳçe istidāne idüp iki biñ aḳçe virdükde a'rāz u uḫuvvetüñ meşūbe-i aḡrāz imiş. "Dünyāyı muḫabbetullah üstüne ihtiyār itdün, fillāh uḫuvvet da'vāsından istiḫyā itmez misün?" diyü buyurmuşdur. Lillāh 'aḳd-i uḫuvvet olan şahş ile umūr-ı dünyāya müte'allak mu'ameleden meh-mā-emken ḫazer itmek münāsibdür. Zīrā kemā hüve ḫaḳḳā levāzımın ri'āyet itmeyüp Ḥaḳ'dan güzār ider. Uḫuvvetde aṣl-ı aṣıl ve

¹²⁹⁹ Bu bölüm derkenardadır.

maḳām-ı celīl Hāḳ Celle ve ‘Alā Qur’ān-ı ‘Azīm’inde ta’rīf itdūḡi evṣāf ile tavṣīf olunmaḳdur. Zīrā Allāhu Te‘ālā Kitāb-ı Kerīm’inde ¹³⁰⁰“وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ” buyurmuşdur. Muḥaṣṣal-ı kelām uḡuvvet ṣöyle gerekdür ki mālārı maḥlūṭ ve memzūc olup birisi mālın nefisine muzāf itmeye.

Hikāyet olunur ki Fetḥ-i Mevṣilī Ḥazretleri lillāh muḥabbet-i uḡuvvet itdūḡi kimesnenüñ ḡānesine gelüp anda mevcūd degil iken cāriyesine ṣandūḡını çıkardurup fetḥ idüp istedūḡını alup ba‘dehū ol kimesne ona gelüp ḡaḳīḳat-i ḡayālden [384^b] ḡaber viren cāriyeyi merāsım-i uḡuvvet mer‘iyye oldı, diyü ṣiddet-i sürürından āzād itmişdür. Merāsım-i uḡuvveti icrā ne mertebe lāzım idūḡi bu ḳışṣadan zāḡir u hüveydādur. Rivāyet olunur ki Ebū Hüreyre Ḥazretlerine bir kimesne gelüp fillāḡi ‘aḳd-i uḡuvvet murād idüp Ebū Hüreyre Ḥazretleri “Dinar ve dirhemüñ muḡabbeti uḡuvvet-i ‘aḳd itdūḡüñden ‘azīz olmamaḳdur.” didükde “Bu mertebeye bālīḡ degilüm.” dimeḡin ‘aḳd-i uḡuvvetden ibā itmişlerdür. Muteḡābib fillāḡ ṣüretinde olanları Ḥazret-i ‘Alī bin Ḥasan gördükde “Birbirüñizüñ ceybine bi-ḡayr-i izn el ṣoḡup murād itdükleri alur mısınız?” diyü buyurup anlar daḡı bu mertebeye bālīḡ olmadık didüklerinde “Siz iḡvān degilsiz.” diyü buyurmuşdur. Aḡvāl-i muḡibbīnden rivāyet olunur ki İbn ‘Ömer raḡıyallāhu anḡümā aṣḡāb-ı Rasūl-i Mūkerrem’e ṣallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellemden birine bir ḡoyun iḡdā itdükde ol daḡı lillāḡ-i muḡabbet itdūḡine irsāl idüp ol daḡı yine bir muḡabbet itdūḡine İṣāl idüp yedi kimesneye ṣāt vāṣıl ve yedincisine Ḥazret-i İbn ‘Ömer olmuşdur. Lüzüm-ı mūrā‘āt-i ḡuḳūḡ-ı uḡuvvet bu mertebeden ḡıyās olunur. Rivāyet [385^a] olunur ki Mesrūḡ medyūn iken daḡı fillāḡ itdūḡi Ḥayseme’nüñ ḡayrī yoḡiken deynini [edā idüp ve Ḥayseme daḡı Mesrūḡ’uñ ḡayrī yoḡ iken deynini]¹³⁰¹ edā itmişdür. Rasūl-i Mu‘azzam ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem ‘Abdurraḡmān bin ‘Avf ve Sa‘īd bin Rebi‘ mā-beyninde ‘aḳd-i uḡuvvet itdüklerinde Sa‘īd bin Rebi‘ māl u nefisle İṣār itdükde ‘Abdurraḡmān bin ‘Avf

¹³⁰⁰ Şura, 42/38’den nakıs iktibastır: “Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.”

¹³⁰¹ Bu cümle derkenardadır.

İşār itdüğine tebrîk ile du‘ā idüp qabûlini İmā itdi. Andan şoñra ‘Abdurrahmān bin ‘Avf İşār itdi. Evvel ihdā idene İşār şoñra ihdā idene müsāvāt-ı ıtlāk olunur. İşār-ı müsāvâtden efḍal olduğı muḳarrerdir. Selmān bin Dārānî Ḥazretleri “Dünyā cümle benim olsa ḳardeşime virsem yine istiḳlāl ider idim. Ve bir loḳma-i ihvānımdan birine iṭ‘ām itdükte ṭa‘amını ben ağzımda zevḳ iderem.” diyü buyurur. Ḥazret-i ‘Alī lillāh “Ḳardeşime yigirmi dirhem vermek mesākine yüz dirhem vermekden vallāhi ihvānı cemi‘ ve anları iṭ‘ām itmek ıṭṭ-ı raḳabeden baña sevgilidir.” diyü buyurur. Ḥazret-i Risālet-Penāh ‘aleyhi’ş-şalavāt minallāhi ba‘zı aşḫāb-ı kibār ile bir bostāne dāḥil olup biri müstaḳīm biri mu‘avvec iki misvāk [385^b] ḳoparun müstaḳīm olan misvākı refīḳine virüp “Yā Rasūlallāh, sen ḥaṭṭ-ı istivā-i sa‘ādet mihr-i burc-ı risālet iken müstaḳīm olan misvākı Cenāb-ı Risālet me‘ābuña lāyık ve ben misvāk-ı mu‘avvece müsteḥaḳ degil miyüm?” didükde Ḥazret-i Rasūl “Ben saña mu‘avvec misvākı ihdā itsem Ḥaḳ mürāfaḳati edā itmemiş olurum. Zīrā refīḳ-i mürāfaḳat itdügi muşāḥib ve refīḳüñ şoḥbetinden mes’üldür. Eger bir sâ‘at daḥı mürāfaḳat itse şoḥbetde olan ḥuḳûḳ-ı İlähiye’yi mürā‘āt idüp ḥaḳḳ-ı İlähî iḳāmet itdüñ mi ve illā izā‘at itdüñ mi, diyü mes’üldür.”¹³⁰² diyü buyurmuşdur. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥuzeyfe bin Yemānî Ḥazretleriyle ḡusl itmek için bir cāḥ-ı laṭīfe varduḳda şevb-i sa‘ādet eşerlerin Ḥuzeyfe Ḥazretleri alup ḡusl idince üstlerine setr için tutmuşlar. Ḥazret-i Risālet-Penāh ḡuslden ferāḡat itdükte Ḥuzeyfe Ḥazretleri daḥı ḡusle mübāşeret idüp Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥuzeyfe’nüñ şevbini dutup Ḥuzeyfe’yi setr itdükte Ḥazret-i Ḥuzeyfe “Yā Rasūl-i Ekrem atam ve anām saña fedā olsun. Beni iḥsān [386^a] ile ta‘zīr buyurmak revā degildir.” diyü ibrām itdükte Ḥazret-i Rasūlullāh ibā idüp Ḥuzeyfe ḡusl idince Ḥazret-i Risālet-Penāh şevbi tutup buyurmuşlardur.

1303 “ما اصطحب اثنان قط إلا كان أحبهما إلى الله أرفقهما بصاحبه” ya’nî iki kimesne birbirine

¹³⁰² Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/315.

¹³⁰³ İbn Hibbân, **Sahihu İbn Hibbân**, 2/325, no: 566; Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 11/343, no: 8630.

muşāhib olmaz. İllā Hāḡ Te‘ālā’ya uḡibbi irfaḡ olanıdır dimekdür. Hikāyet olunur ki Mālik bin Dinār ve Muḡammed bin Vāsī‘ Ḥāzret-i Ḥasan’uñ menziline dāḡil olup kendiler ḡānelerinde degil iken Muḡammed bin Vāsī‘ ḡānelerinden ṡa‘ām çıkarup Ḥāzret-i Mālik “Şāhib-i menzil gelince tenāvül itmek münāsib degildür.” didükde Muḡammed bin Rebi‘ iltifāt itmeyüp ṡa‘āmdan tenāvül iderken Ḥāzret-i Ḥasan gelüp başt-ı bisāt inbisāt ve sürür ve neşāt ile ṡarḡ-ı teklīf idüp büyüṡ-ı iḡvāndan bi-ḡayr-ı ḡuzūr ve ṡaṡallūf-i tenāvül-i ṡa‘ām-ı şafā-yı fevād ve kemāl-i ittiḡāddan nāşīdür.” diyüp¹³⁰⁴ “أَوْ مَا مَلَکْتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقُكُمْ” āyet-i kerīmesini kıra’at itdi. Hāḡḡ-ı şānī ḡazā-yı ḡācet-i iḡvānda nefse i‘ānet ve ḡable’s-su’āl itmām murādātıyla ḡāṡırını şıyānet itmekdür. Bu mertebenüñ daḡı derecātı vardır. Ednāsı ‘inde’s-su’āl [386^b] taḡt-ı vūs’uñda olan ḡācetini beşāşet ü istibşār ve feraḡ ve sürür izḡāryla revā ve ikmāl itmekdür. Ba’zı erbāb-ı ḡāl ḡardeşüñden ḡācet ve su’ālüñi revā itmek isteseñ ḡazā itmege tezkīr ile ta’bīr itmek münāsibdür. Ba’de’t-tezkīr ḡazā-yı ḡācibde taḡşīr iderse “Allāhu ekber!” diyüp¹³⁰⁵ “وَالْمَوْتِ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ” āyet-i kerīmesini kıra’at itmek gerekdür. İbn Beşir Ḥāzretleri ba’zı iḡvānuñ ḡācetini ḡazā ve muḡābelesinde hediye ihdā itdükde “Māluñı al Hāḡ Te‘ālā saña ‘āfiyet virsün, ḡaçan ḡardeşüñden itmām murāduñdan su’āl itsün, ol nefsiyle ḡazā-yı murād itsün, müsā’adeden mübā’ade itsün, şalāt-ı nebiyyīne abdest alup anuñḡün dōrt tekbir idüp zümre-i mevtīden ‘add eyleye.” diyü buyurmuşdur. Selef-i şālihīñden ba’zı ‘akd-i uḡuvvet itdüḡi şaḡşıñ ba’de’l-mevt farkıyla dek ehl ü ‘iyālini tefāḡḡud idüp me’unetlerini görüp ḡācetlerini ḡazā iderlermiş. Ḥāzret-i Rasūl-i Ekrem

¹³⁰⁴ Nur, 24/61’den nakis iktibastır: “- Âmâya güçlük yoktur; topala güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur. (Bunlara yapamayacakları görev yüklenmez; yapamadıklarından dolayı günahkâr olmazlar.) Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize (birbirinize) selâm verin. İşte Allah, düşünüp anlayasınız diye size âyetleri böyle açıklar.”

¹³⁰⁵ Enam, 6/36’dan nakis iktibastır: “Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölümlere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O’na döndürülecekler.”

şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Hâk Celle ve ‘Alā’nuñ arzında alup evānīsidür. Ve Hâk Te‘ālā’ya uhibb u insi zünûbdan aşfāsı ve dinde avī ve müteşallib ve ihvānata refīk u muhibb olanıdır. [387^a] buyurur.

Muhaşşal-ı kelām netice-i merām lāyık olan ihvānınuñ hācetini kendi hāceti gibi olup veyāhūd hācetünden ehem olup murādātıyla takayyüd ve ahvālını tefekud idüp su’alde ignā idüp azā-yı hācetinde ā’im ve sa’y ve kûşıı abûl itmek bābında minnet idüp ziyāretinde ikrām ile müdāvim olup ekārib u veled üstine teaddüm ve ihrā-yı levāzım ta’zīmde takşīr itmemek gerekdür.

Nazm:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Aña nikāh eyleme takşīr ile

ılma nazar dīde-i tahīr ile

Gül açıl itdükde tekellüm müdām

onca gibi eyle tebessüm müdām

Neqr: Hāzret-i Hāsan “Lillāhi ihvān olan ehl ü evlādımızdan bize maħbûbdur. Zīrā ehl ü evlād dünyā emrinde bizi zākirlerdür. Ammā lillāhi ihvānımız evlatlar emr-i uhrāda bizi zākirdür.” diyü buyurur. El-a lillāh muhibbīn bize şefat ve meramet Ebū Ebī Kûşāde ve esbāb-ı şādümānı ve uzūr-ı emāde gerekdür ki ¹³⁰⁶“رَحْمَاءُ بَيْنَهُمْ” āyet-i kerīmesine mahar ola. Hā-ı sālīs lisānla mūrā‘āt-ı hūūk idüp ‘uyūbını sātir olup ve uzūr u aybında mesālibini zākir olmamadır. Ahvālinden tecess u su’āl muteziyāt şafvet-i bālden olmayup ara-ı fevādını istikşāf içün tahrīk silsile-i kelām merāsım-i muabbet ve inşāfdan dūr ve levazım-ı [387^b] dostīden şad-ı merale

¹³⁰⁶ Feth, 48/29’dan nakıs iktibastır: “Muhammed Allah’ın elisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı etin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rûkûya varırken, secde ederken görürsün. Allah’tan lûtuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat’taki vasıflarıdır. İncil’deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp ıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mafiret ve büyük mûkāfat vādetmiştir.”

mehcürdür. Zîrâ zîkr-i mâ-fi'z-zamîri şakîl gelmekle kizbi nefesine tahmîl ide. Veyâhûd zikrinde hüccet ola. Ve halet-i ülfetde vâkı' olan esrârı ehaşş-ı eşdikâsına izhâr itmemekdür. Zîrâ beynlerinde rişte-i müvâneset maṭbû' u âşâr-ı vahşet zuhûr itmekle maṭtû' olduğda taḥammül itdüğü esrâr-ı sâbıkâyı ifşâ ve ru'ûnet ve fuzâḥat-ı ṭabî'atden olduğı hüveydâdur. Lâyık olan ba'de'l-vahşe kitmân ve ḳadeḥinden meh-mâ-emken medḥe şarf-ı 'inân itmekdür. Ve ğayruñ kelimât-ı ḳabîḥa ve şetûm-ı şeni'asını esmâ'dan ihtirâz gerekdür. *Sebbeke men belağake*¹³⁰⁷ maẓmûnı üzre evvelen ol şetûm zîhn-i sâmi'asından mersûm olup soñra ḳâ'ilden vâşıl olduğına 'ilm ḥâşıl olur. Ammâ medḥ ü senâda iblâğ evvelen senden ḥâşıl olup maḥbûbı sürûra îşâle sebeb olmak cihetiyle memdûḥdur. Eger ihfâ olunsa ḥasedden ma'dûd olduğı meşrûḥdur. Ammâ esâs muḥabbet ve bünyân meveddet-i müstahkem olan şahşa ezâ îfâ ider, diyü emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde müsâmaḥa cā'iz degildür. Zîrâ ḥaḳîḳatde aña iḥsân ṭarîḳ-i ḥaḳḳı beyân u nefsi müştehyândan men' ile naşîḥat itmek idüğü zâhir u nümâyândur.

Naẓm:

[Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün]

Dâmen-i pendî ḳoma elden şaḳın

Vâdi-i pend içre keselden şaḳın

Pend durur resm-i reh-i serverân

[388^a] Pend durur 'âdet-i dîn perverân

[**Neşr:**] Muḥaşşal-ı kelâm dostla mu'âmelede iki emre nizâm virmişler. Evvelen nefsüñe mürâca'at eyle, eger ef'âl-i ḳabîḥa ve aḳvâl-i zemîmeden bir fi'l-i mezmûm bulursañ dostuñı daḥı aña ḳıyâs eyle ki sen nefsüñden ol ḥazzuñ ḳabaḥati men' itmege ḳâdir olmayıcaḳ dostuñdan def' itmek istemek münâsib degildür. Ol ḥaşleti şakîl 'add itmeyüp sâyir ve şaf cemîlini tezekkür itmek gerekdür. Zîrâ nefsinüñ ḥaḳḳı dostuñ ḥaḳḳı gibi degildür. Nefsüñ men'a ḳâdir olmayan ḥaşleti dostuñ men' itmedüğü muḥabbeti nâḳış olmamaḳ gerek

¹³⁰⁷ Anlamı: "Sana küfür eden onun gıybetini yapandır."

idüğü zāhirdür. Sāniyen eger dostuñı her ‘ayb u nokşāndan müberrā ve hilye-i leṭā’if-i ahlākla maḥallī isterseñ hemān cümle ḥalkdan i’tizāl ve rişte-i muḥālaṭa ve muḥabbeti kaṭ‘ idüp bār-gāh-ı Rabb-i ‘İzzet-i Celle Celāluḥū’ya rabṭ-ı ḳalb itmek gerekdür.

[Müfte’ ilün müfte’ ilün fā’ ilün]

Şaḳla özüñ çeşme-i ḥayvān gibi
Kendüñi pinhān ide gör cān gibi

Āb-ı ḥayāt sırra revān olmasa
Kendüñi gösterse nihān olmasa

İtmez idi ḥalk-ı cihān i’tibār
Niteki şahrāda aḳan cūybār

Neşr: Zīrā elbette ṭab‘-i beşeriyye-i ‘anāşırdan maḥlūk olmağla tāreten şalāḥ ve tāreten fesād ve tāreten istikāmet ve ‘inād arāstedür. Ammā meḥāsini ‘uyūbına ġālib olsa ġāyet rütbe-i dostī olduğı muḳarrerdür. Mü’min-i kerīm meḥāsin-i dostını zıkr idüp anuñ mezākirisıyla envār-ı mihr u muḥabbet-i maṭla‘ı ḳalbinde [388^b] ṭālī‘ ve esrār-ı şefḳat ve merḥāmet-i kencine-i ṣamīrinde meknūn olub zirāt-ı dost-ı nevārī ve çāre-sārī ufḳ-ı cenānından lāmi‘ olandur. Ammā münāfık-ı la’im müsāwī ve ‘uyūnı mülāḥaza idüp ḳalbini tenfīre ve bağzını tevḳīre ḳuşış idendür.

İbn Mübārek Ḥazretleri “Mü’min mu‘ādirini ṭalib olmandur ve münāfık ‘aşerāt-ı cālib olandur.” diyü buyurur. Ḥazret-i Fuḍayl “Fütüveti zellet-i ihvāndan şafihdür.” diyüp ḥadīs-i Ḥayru’l-Beşer ile te’yīd ider. Niteki naḳl olunur. ¹³⁰⁸“استعينوا بالله من جار السوء الذي إن رأى خيرا ستره وإن رأى شرا أظهره” cār ḥaḳḳında isti‘āne ile buyurılacak ḳalbinde olan muḥabbetde bu ġüne umūr melḥūz olursa isti‘āze müsteḥaḳ olduğı muḳarrerdür.

¹³⁰⁸ Anlamı: “Kötü komşunun şerrinden Allah’a sığınınız.” Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 12/100, no: 9106.

Lisân ile sükûtuñ lüzûmı mübeyyen olduğu leb-i kalb ile dağı sū'-i zan olunmayup isā'et-i kaşd olunmamağ gerek idügi rüşendür. Meselâ sū'-i zan itmeyüp 'uyübünı tefekkür itmek gerekdür. Eger muhâlif dostı bir vaz'-ı şâhide olunursa sehv ü nisyâna haml olunmağ gerekdür. Zann-ı mezbûr iki kısma münkasımdır. Evvelen ferâsetdür ki bir 'alâmete isnâd olunup zarûrî tahrîk-i zan ider ki def'ine kudret mutaşavver olmaz. Şâniyen zannuñ bir işe muşâdefe ider ki anuñ menşe'i senüñ sū'-i i'tikâduñ olmağla eziyyet-i zuhûrına bâdî olub bi-ğayr-ı 'allâme sū'-i i'tikâduñ dostuñı bir vech reddi ve zelîle ta'zîl ider. Ol fakîre bi't-ṭabi' cinâyet itmiş olursun. Bu merâtib her mü'min haqqında menşûrdur. Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem [389^a] 1309 "إن الله قد حرم على المؤمن من المؤمن دمه وماله وعرضه وأن يظن به ظن السوء" buyurmuşdur. Zann-ı sū' dağı dem ve māl gibi haram idügi zann-ı fâsidüñ fesâdına delîl-i tâmdur. 1310 "إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ" ayet-i kerîmesi bu ma'nâyı mü'eyyeddür. Zann-ı fâsid elbette tefahhuş-ı ahvâle kâşiddur. Tecessüs-i ahvâl ihvân-ı memnû' idügi bu hadîs-i şerîfden 'ayândur. 1311 "لا تحسسوا ولا تجسسوا ولا تقاطعوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله إخواناً"

Muḥaşşal-ı kelâm 'uyüb-ı ihvândan tecâhil ve tegâfil mergûb olub 'âdet-i evliyâ-i kirâmdur. Hâk Celle ve 'Alâ ed'îye-i me'sûrede izhâr-ı cemîl ve setr-i kabîḥ ile mevşûf olup "يا من يستراقب ويظهر الجميل" vârid olduğu müdde'âda burhândur. 'İndallâh marzî olan ma'nâ-yı 'inde'n-nâs maṭlûb olmağ lâzımdur ki "Taḥallaḳū bi-aḥlākullâh." 1312 meşkûtından müteḳâbbes olan settâru'l-'uyüb ve ğafâre'z-zünüb leke âşârî 'abd-i za'îf haqqında dağı fi'l-cümle melḥûz ola ki Hâzret-i Hâk Celle ve 'Alâ 'abd-i maḥlûkı haqqında 'uyübünı settâr olup zünübünı ğaffâr iken ey mürîd-i ğâfil, kendüñ gibi bir merd-i âkilüñ 'uyübünı setr itmeyüp cürm ü günâhından güzâr itmemek inşâf mıdır? [389^b] 'Alâ külli

1309 Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 9/75, no: 6280.

1310 Hucurat, 49/12'den nakıs iktibastır: "Ey İmân edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir."

1311 Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-Ahmed**, 14/199, no: 8504.

1312 Anlamı: "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın."

hāl ‘aḳd-i muḥabbet itdügün şahş yâ kendinün fevḳında veyâ mişlün veyâ taht-ı taşarrufda ‘abdündür. Ammâ maḥlûḳun degildir. Bu nükteler medâr-ı efkârı ḥâṭır-ı derrâk ve zihn-i tâb-nâk olmak gerekdir. Ḥazret-i Ğsâ ‘aleyhi ve ‘alâ nebiyyina’s-selâm nâ’im olan şahşun ‘avretini riḥ-i küşâde itdükde setr itmemekde efzaḥ ve eşnâ’ kardeşününden bir kelime istimâ’ idüp innî eşbâ’ ile işâ’at itmekdür. Zîrâ nefsüne ne isterseñ kardeşüne daḥı anı istemek gerekdir ve illâ imân-ı kâmil olmaz, diyü buyurur. Setr-i ‘avretde taḳşîr ve kelimâtını işâ’a ve tevḫîr ḥıkd u ḥasedden nâşîdür ki emrâz-ı ḳalbiyye ve aḡrâz-ı bâṭniyyedür. Ḥâsidün bâṭını ḥabîşle memlû olup ihfâsında bezel maḳdûr ider. Ammâ fi’l-cümle fırsat bulunca ḥayâsı mürtefi’ olup bâṭında olan hâl-i mütereşşih olur. Ba’zı ‘ulemâ zâhirü’l-‘itâb ḥayrımız meknûnı’l-ḥased buyurmuşdur. Fi’l-vâḳı’a *ve yebḳa’l-veddü mâ yebḳa’l-‘itâbü*¹³¹³ mazmûnı üzre gâh ‘itâb-ı taḥrîk silsile-i muḥabbet ider. Ammâ ḥased taḥrîb-i binâ-yı meveddet ḳılup ḥasûduñ imânı za’îf olup emr-i muḥṭır ve ḳalbi [390^a] ḥabîş olup liḳâ’ullâha şâlih olmaz. Ve bi’l-cümle ḥasûd ḳismından inḳıṭâ’ evlâdur. Aḳl-ı merâtib derecât-ı uḥuvvet musâvî ve ‘uyûbdan keff-i nefis ve setr-i ‘avret mertebeleridür. Bu mertebenün ḥilâfı zâhir olıcaḳ ‘aḳd-i muḥabbet küsiste ve ḥâṭır-şikeste olacaḳı mütebâdürdür. ¹³¹⁴”من ستر عورة أخيه ستره الله تعالى في الدنيا الآخرة“

ḥadîs-i şerîfi kardeşün ‘âyubını setre delîldür. Kişi kendi ‘uyûbını setre ekâzîb ihtiyâr [itdügi gibi kardeşinün ‘aybını setre daḥı ekâzîb ihtiyâr]¹³¹⁵ itse lâ-bâ’isdür. Esrârını izḥâr itmemek gerekdir. ¹³¹⁶”إذا حدث الرجل بحديث ثم التفت فهو أمانة“

ḥadîs-i şerîfi üzre emânet olıcaḳ anuñ ifşası ḥıyânet-i maḥẓdur. ¹³¹⁷”إنما يتجالس المتجالسان بالأمانة ولا يحل لأحدهما أن يفشي على صاحبه ما يكره“

i ibâḥa keşf-i esrâra delîldür. Ḥuşuşan ‘umûmen mecâlis emânetdür. İllâ üç meclis mümtâz ve anda ketm-i esrâr ḥarâm olduḡı beyân olunmuşdur. Evvelen

¹³¹³ Anlamı: “Ayrılık devam ettiḡi müddetçe sevgi de devam eder.”

¹³¹⁴ İbn Mâce, **Sünen**, Hudud, 5, no: 2546.

¹³¹⁵ Burası derkenardadır.

¹³¹⁶ Taberânî, **Mu’cemü’l-Evsat**, 3/56, no: 2458.

¹³¹⁷ Beyhâkî, **Şu’abü’l-İmân**, 13/500, no: 10677.

bir meclis ki anda sefk-i dimā ola. Şāniyen bir meclis ki anda taḥrīm-i fūrūc olup zinā ola. Şālisen bir meclis ki anda māl-ı ḥarāmı itlāf ve ilgā ola. Bu üç meclisden ğayrı olan mecālis emānete maḵrūn ve keşf-i [390^b] esrārdan meşūn olmak gerekdür. Şudūru'l-aḥrār ḳabūle'l-esrār.

Nazm:

[Mefā'īlün mefā'īlün fe'ulün]

Şaḳın bir sözün izḥār itme bī-bāk

Ki olur gevher izḥārı ḥaṭar-nāk

Nihān it sīne aşdafında ānı

Degürme aña elmās zebānı

[Neşr:] *Ḳalbü'l-aḥmaḳi fī fihi ve lisānü'l-'āḳili fī ḳalbiḥi.*¹³¹⁸ El-ḥaḳ aḥmaḳ olanlar bi-ğayrı mülāḥazatin bir kelāmı ısdār iderler ki ḳulūb-i müstemi'ine bi'z-zarūre inkisār-ı 'ārż olur. Bu cihetdendür ki aḥmaḳlar ile ülfet ve anlar ile şoḥbetden imtinā' evlādur. Ḥālet-i ğaḏab ve rızā ve tama' ve hevādan müteğayyir olmayanlar ile ülfet itmek gerekdür. Zīrā 'inde'l-ğaḏāb ifşā-i serle'imden şadır olur. Ṭabi' selīm her ḥālde müteğayyir olmaz.

Nazm:

وترى الكريم اذا انصرف وصله

يخفي القبيح ويظهر الاحسانا

وترى اللئيم اذا نقضي وصله

يخفي الجميل ويظهر البئسا¹³¹⁹

[Neşr:] Beş ḥaşleti ihtiyār itmek şī'ār-ı aḥyār-ı aḥrārdur. Evvelen mesāwī ve ğıybetden ihtirāz itmekdür. Şāniyen kızbi ihtiyār itmemekdür. Şālisen esrārı izḥār itmemekdür. Rābi'an bir emrde ta'aşşub itmemekdür. Ḥāmisen

¹³¹⁸ Anlamı: "Ahmakın kalbi ağızındadır, akıllının dili ise kalbindedir."

¹³¹⁹ Anlamı: "Kerim, cömert veya asil insana rastladığında, kabahati, kötülüğü gizler, ihsanı ortaya çıkarır. Aşagılık insana rastladığında o da güzellikleri gizler, kötülük ortaya atar."

hayātından nefsüñi şıyānetdür. ‘Ulemā-i ketm esrār-ı aḥbābda mübālağa
iẖtiyār itmişlerdür. El-ḥaḳ [391^a] ketm-i esrār-ı şı‘ār ebrār idügi iş‘ār
olunmuşdur. Zīrā

Nazm:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Ağızdan çıkmasun söz dönmez artuḳ

Girü döner mi yaydan atulan oḳ

Ḳafesden murğ-ı vaḥşī ide pervāz

Ṭutulmaz eyleseñ biñ ḥīle āḡāz

Bilürsen söz güherdür şaḳla ānı

Ki çıkmaya elüñden rāygāñī

Niçesin keşf-i sır serden çıkardı

Niçe serdārı efserden çıkardı

Neşr: Hükemā ketm-i serde merātib beyān idüp ḳalbden dehene sırrı iḥrāc
itmeyüp şadrda ḳayd-ı ‘aḳlla bend idüp

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Bir kese sırruñ dime ḳıl imtinā‘

کل سر جاوز الاثنین شاع¹³²⁰

Didi ḥekīmān-ı Aristō-nihād

Zıkr olunan iki kişiden murād

Biri sen ü biri muḥāṭab durur

Kimi didi belki iki leb durur

¹³²⁰ Anlamı: “İki kişinin bildiği sır değildir.”

Nesr: İbn ‘Abbās Hâzretleri Hâzret-i Risâlet-Penâh’dan nakl itdügi hadîs-i şerîfde ¹³²¹“لا تمار أخاك ولا تمازحه ولا تعده موعدا فتخلفه” ya’nî kardeşüne hüsni ü halkuñ Hallâk-ı ahlâk izhâr idüp mizâh itme ve va‘de itdükde hilâfına cevâz gösterme dimekdür. Bir hadîs-i şerîfde dañı ¹³²²“إنكم لا تسعون الناس بأموالكم ولكن ليسعهم منكم بسط” vâkı‘ olmuşdur. Ya’nî [391^b] benî âdeme emvâlünüñ ile sa’y itmede kudret mañâldür. Ammâ inbisât ve beşâset ve hüsni-i halk ile mücâlisete ve muhabbete sa’y itmek gerekdür. Eslâf-ı kirâm haqq-ı ahvatde baş-ı kelâm idüp tafşîl itmişler ki ‘ağd-i uhuvvet itdügüñ kişiye külli keyde lem didükde bilâ-tel‘aşem ve tereddüd müsâra‘at idüp rişte-i muhabbeti rabt u besât meveddeti besât itmek gerekdür. Eger ne cânibe ‘azîmet iderse, diyü su‘âl itmekle müsâ‘adede nev‘-i müsâmağa itse ‘ağd-i şöhet itmegi muktezâ-yı ‘ağlden ‘add itmemişlerdür. Hattâ dostuñdan mâl taleb eyleseñ ne eylersin, diyü su‘âl eylese haqq-ı uhuvveti terk itmiş olur. Zîrâ lezzet-i uhuvvet kemâl-i muvâfaqat ve hüsni-i müvâneset ve nihâyet şefkat ile olur. Râbi‘an nuṭṭa-ı lâzım olan haqdur.

Ma‘lûm ola ki ‘ağd-i uhuvvet olunan kişinüñ musâvî ve mekârihinden sükûtuñ lüzûmı gibi îkâ‘-i sürûr u def‘-i sürûr idecek kelimâtuñ tekellümü lâzımdur. Zîrâ sükûtla kanâ‘at ehl-i kubûrla muşâhabetde mevcûddur. Ammâ dünyevî ve uhrevî umûrda istifâde için ihvân ittihâz olunur. Mücerred ezâ vü cefâdan sükûtla tahlîş [392^a] olunmağa haqq-ı uhuvvet ıtlâk olunmaz. Belki lisânla izhâr-ı muhabbet ve takayyüd ahvâliyle iş‘âr şefkat idüp serrâ ve zarrâda hem-hâl ve tekeddür-i hâṭır ile müşevveşü’l-bâl olmağ gerekdür. Muhabbet iden şahş ihtiyâr itdügi maḥbûb-ı haḳîkat âşâr idügi ma‘lûmı olıcak bi’t-ṭabi‘ muhabbeti mütezâyid ve ülfeti mütâkid olur. Teḥâbûb ise beyne’l-mü’mînîn maṭlûb ve şer‘an mergûbdur. Bu cihetdendür ki Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ṭarîḳini beyân idüp tehâdd ve teḥâbb kelâm-ı hidâyet irtisâmıyla ‘ayân itmişdür. Nefsinde ṭarafından ihdâ-yı

¹³²¹ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 11/16.

¹³²² Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 10/401, no: 7695.

hediyye muḥabbet-i ḳalbiyyeyi mü'eyyed ve esās binā-yı meveddeti meşīddür. Ve 'aḳd-i muḥabbet olunan şahş uḥubb esmāsiyla zıkr idüp ğıybet ve ḥuzūrında ḥilāf-ı edeb bir vuẓu' şudūriyla azurde ḥātır itmeyüp mülākī olduğda selām ile feth-i kelām idüp meḥāsin-i ef'āl ve leṭā'if-i aḳvālını ve ehl ü 'ıyāl ve 'aḳl u kemālını ve himmet ü ḥüsn-i ḥazẓını ve şı'r ü taşnīfini medḥ itmek münāsibdür. Ve ḥüsn ü ḥaşāilini medḥ idecek maḥalde teẓekkür celb-i muḥabbetde mü'eşşirdür. Ve bi'l-cümle [392^b] sürür ilkā iden eşyāyı istimā' celb-i muḥabbet itdügi bilā-nezā'dur. Ve şenā-yı şānīyi iblāğ idüp izḥār-ı sürür itmek lāzımdur. Zīrā bunu ihfā ḥased-i maḥẓ idügi zāhir ü hüveydādur. Ve 'aḳd-i uḥuvvet itdügün şahşuñ ḥaḳḳında olan ğıybet ve müsāvide sükūt itmekle muğtābla müsāvī olmayup ḥimāyet ve nuşretinde teşmīr sāk ve tağlīz ḳavl ile tebkīt müte'annid idüp ḥaḳḳ-ı uḥuvveti 'ale'l-ıtlāk ri'āyet itmek levāzım-ı dīniyyeden olup celb-i muḥabbetde mü'eşşirdür. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki "Müslim, müslimüñ ḳardeşidür, aña zulm itmemek gerekdür."¹³²³

İmdi ğıybet ve müsāvide ihmāl olunsa anuñ temzīḳ-i 'ırzına sebep olur ki temzīḳ-i 'ırz nefis-i beşeriyyede temzīḳ-i laḥmdan eşeddür. Bu cihetdendür ki Ḳur'an-ı 'Azīm ve Furḳān-ı Kerīm'de ekl-i meyyiteye teşbīḥ buyurulur. ¹³²⁴"أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا" buyurulmuşdur. Rü'yā-yı şādıḳada daḥı ekl-i meyyit müşāhede olunsa ğıybet olunduğına delīldür. Zīrā emşile-i maḥsūsa ile Levḥ-i Maḥfūz'da rūḥ muṭāla'a idecek eşyāya 'inde'n-nevm [393^a] mütemeşşil olan melek, ğıybeti ekl-i laḥm-ı meyyite ile temşīl ider, demişlerdür. Mişālden rūḥ mecrāsına cārī olan ma'nāda ol melek mer'i olan şey' ile mişālī beyninde meşākile ve müşāreke ve muḳāyeseyi ri'āyet ider ki sālīke fehm-i rü'yā āsān ola. 'Aḳd-i uḥuvvetde düstūru'l-'amel olan hemān ḳardeşüñi ğıybetden bir şey' ile zıkr eyle ki ol şey' ile seni ğıybetinde ol zıkr itse sen elem çekmeyesin. Meşelā ḳardeşinüñ ḥuzūrında veyāḥūd verā-yı

¹³²³ Beyhākī, **Şu'abü'l-İmān**, 11/322, no: 8595.

¹³²⁴ Hucurat, 49/12'den nakıs iktibastır: "Ey İmān edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir."

cidârda olsa ne gûne mu‘âmele idersün? Gıybetde dahı öyle mu‘âmele itmek gerekdür. Ebu’d-Derdâ Hazretleri iki bakar hırâset ider iken biri yürümek ister biri hareketden berî olduğunu gördükde hayret ile bükâ galebe idüp ihvân fillâhi olanlarda bu bakarlar gibidür. Ma‘ân ‘amel iderler ise ihlâş tamâm olur. Şadâkat emîn olur. Ve illâ şöhetleri nifâk engîz olur, diyü buyurmuşlar.

İmdi gıybet ve şehâdet ve lisân u kalb u sırr u ‘alâniyet ve halvet ve cemâ‘at muhabbetde müsâvî olmak gerekdür. İhtilâf ve tefâvüt mâni‘-i ‘ağd-i uhuvvetdür. Ey [393^b] mürîd ü sâlik! Eger nefsüne mâlik olup hâk-ı ihvânı mürâ‘ât iderseñ febihâ ve ni‘met ü illâ inkişâ‘ ve ihtiyâr-ı ‘uzlet evlâ ve muţâ‘dur. Zîrâ hâk-ı uhuvvet şakîl idügi tahkîk olunmuşdur. Ecr-i cezil ve şevâb-ı cemîldür. Hazret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur. ¹³²⁵”أبا هر أحسن مجاورة من جاورك تكن مسلما وأحسن مصاحبة صاحبك تكن مؤمنا“ bu hadîs-i şahîhden ma‘lûm olundu ki hâk-ı uhuvvet vicâr-ı ‘azimdür. Zîrâ îmân cezâ-yı şöhet ü İslâm cezâ-yı civâr olmuşdur.

Ve îmân u İslâm beyninde fark mâ-lâ-keâmıdır. Şöhet-i uhuvvet hûkûk-ı keşîreyi muktezîdür. Ammâ cevâz-ı evkât mütebâ‘idede hûkûk-ı muktezîdür. Ve ‘ağd-i şöhet ve uhuvvet olınan şahş ehl-i ‘ilm ü fakîr olup sen gani olursañ anı meh-mâ-emken ignâ itmek gerekdür. Ve sen ehl-i ‘ilm olursañ aña dahı irşâd idüp ta‘lîm itmek gerekdür. Eger muktezâ-yı ‘ilm ile ‘amel itmezse naşîhatde takşîr itmemek merâsim-i hûkûk-ı şöhetdendir. Hufyeten merkeb olduğı ef‘âl-i zemîmenün kabhini ‘ayân ve fevâidini gün gibi beyân itmek gerekdür. Zîrâ dünyevî ve uhrevî mahâlünden tahlîş-i zimmet himmet-i muhabbet [394^a] raşîşe‘l-hulûşa lâzım idügi tanşîş olunmuşdur. ¹³²⁶”المؤمن امرأة“

hadîs-i şerîfi bu ma‘nâyı meş‘urdur. Zîrâ insân kendi nefsinde mu‘âyene itmedüğünü gayretten mu‘âyene idüp müstefîd olup ve uyup nefesine ‘arîf ve ahvâl-i kabîhasına vâkıf olmak gerekdür ki tedârik idüp mahâlünden necât

¹³²⁵ Anlamı: “Ey Eba Hırr, seninle komşuluk edenle komşuluğunu güzel eyle, müslim olasıñ ve seninle sohbet edenle sohbetini güzel eyle, mümin olasıñ.” Kudâ‘î, **Müsnedü’s-Şihâb**, 1/372, no: 642.

¹³²⁶ Anlamı: “Mümin müminin aynasıdır.” Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 10/107, no: 7239.

bulup vâsıl-ı derecât-ı cennât ola. Kibârdan birine “‘Uybuñı aḥbâr ideni sever misin?” diyü su’âl olunduḡda “Küşe-i tenhâda küş-ı hüşmı enâmil-i naşîḡat ile ta’rîk iderse silsile-i muḡabbetini taḡrik ider. Ammâ ḡalk yanında taḡrî’ idüp zıkr-i ef’âl ḡabîḡa ile teşnî’ iderse ḡalbe ḡaḡîl ve muḡabbeti ‘adâvete tebdîl olunur.” diyü cevâb virmişler. Raḡmetullâhi Te’âlâ ‘aleyh. ḡaḡ Celle ve ‘Alâ yevm-i cezâda ḡallâḡ-ı bî iştibâḡ iken sâye-i ḡamâyetinde setr idüp maḡlûḡa zûnûbına vâḡıf olmayup ḡufyeten ‘itâb ve kitâb-i a’mâlini melâ’ike-i kirâma maḡtûmen teslîm idüp bâb-ı cennetde kendiye maḡtûmen viresin, diyü buyurur. Ammâ ehl-i ‘azâba ru’s-ı eşḡâd üstinde nidâ olunup cevâriḡleri fezâ baḡlarından istinḡâḡ olunup ḡabḡ u iftizâḡları ziyâde olsa gereḡdür. [394^b] ḡazret-i ḡaḡ muḡî’leri ile bu ḡüne mu’âmele idicek dost dostı kelime-i câriḡa ile ‘alâ malâ’i’n-nâs naşîḡat iderem, diyü ifzâḡ itmek ‘alâyim-i îmân ve şalâḡ degildür. ḡaḡ Celle ve ‘Alâ Muḡammed Muşḡafâ ‘aleyhi mine’ş-şalât ısfâḡa ḡürmetine yevm-i ‘arz-ı ekberde ḡızlân ve kesr-i ‘arzdân ḡazret-i Yezdân ḡimâyet idüp faẓl u ‘inâyet ile cennât-ı ‘aliyye müyesser idüp ḡandân ide.

Nazm:

[Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün]

İlâḡi faẓluḡadur istinâdum

Kemâl-i luḡfuḡa var i’tikâdum

ḡabîb’üñ ḡürmetine ben ḡarîbi

Esirge ḡıl şefî’ baḡa ḡabîb’i

Saḡa arz eyleyen ḡâl-i derûnı

Ser-i maḡşûda bulur reh-nümünü

Senüñ ḡükmüñe idenler itâ’at

Olurlar vâsıl-ı genc-i sa’âdet

Neşr: Zünnün ḡazretleri “ *Lâ taşḡab me’ allâḡi illâ bi’l-muvâḡafâti ve lâ me’a’l-ḡalkı illâ bi’l-menâşḡati ve lâ me’a’n-nefsi illâ bi’l-muḡâlefetü ve lâ me’a’ş-şeyḡâni illâ bi’l-*

‘adāveti.”¹³²⁷ buyurmuşlardır. Bundan ma‘lūm oldu ki ‘aḳd-i şoḥbet olan kişiye naşīḥat lāzım idügi nümāyāndur. Ammā ğudūbet lisānla baş-ı bisāṭ naşīḥat itmek gerekdür ki ḳalbine vahşet sirāyet itmeye ve ḥīn-i naşīḥatde ef‘āl ü aḳvālını pesend idüp ‘alā ṭarīḳü’l-ḥikāye [395^a] ğayr-ı pesendide olan evzā‘ ve aḳvālını terk ile naşīḥat idüp ḥazḫ-ı nefsūn mā-lā-ḥazḫa olunmak gerekdür. Ve ḳalbe vahşet īrās iden ‘uyūb ‘aḳd-i şoḥbet itdügün kişinün kendi nefsi bildigi ‘aybdur. Ammā bilmedügi ve ḳabāḥati fehmi itmedigi eşyāyı tezkīr ve tāziyāne-i naşīḥatle ta‘bīr ‘ayn-ı şefḳat ve istimālet ḳılup ‘aḳlen itdügi bī-minnetdür. Meşelā taḥt-ı serīründe ḥayyāt u ‘aḳārib olsa anı ref‘ itmek işāret iden ḳardeşün melām olmamak gerekdür. Şıfāt-ı mezmūma daḫı ḥayyāt u ‘aḳārib gibidür. Ervāḥ u ḳulūbı ledğ ider. Ve elemi zāvāhir-i ecsādı ledğden eşeddür. Zīrā ol şıfāt-ı zemīme āyet-i kerīme ¹³²⁸”نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ“ ¹³²⁹”الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى“ ¹³³⁰”أَدَتِ الْعَهْلَ الْإِيمَانِ“ ¹³³¹”وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ“ mişkāt-ı ‘aḳārib āsārından maḥlūḳadur. Anuñ terkiyle naşīḥat iden melām olmamak gerekdür. Bu ma’nāyı Ḥazret-i ‘Ömer işrāb idüp Ḥaḳ Te‘ālā ol kişiye rahmet ide ki ḳardeşine ‘aybını hediye göndere, diyü buyurmuşdur. *Raḥimallāhü’mra’en eḥdā ilā aḥlihi ‘uyūbehü.*¹³³⁰ ‘Ādet-i ehl-i īmān nuşḥ u pendden mesrūr olmaḳdur. Ḥattā Ḥazret-i Ḥaḳ Celle ve ‘Alā kāfirin zümresi [395^b] nāşihine buğz ile tavşīf idüp ¹³³¹”وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ“ diyü buyurmuşdur. Ammā nuşḥ u pend te’şīr ve mevā‘iz ve tezkīr ḳalbinde cāyḳīr olmaduğı ma‘lūm olıcaḳ sūkūt evlādur. Muḥaşşal umūr-ı dünyevīye ve uhreviyyede ihtimāl te’şīr olursa ğudūbet-i lisān ve beşāşet-i vechle naşīḥatde taḳşīr itmek gerekdür.

Meşnevî:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

¹³²⁷ Anlamı: “Allah ile ancak onun rızasına uygun hareket ettiğin takdirde sohbet et. Halk ile ancak nasihat etmek ve dinlemek için arkadaşlık et. Nefis ile ancak ona muhalefet etmek için arkadaşlık et. Şeytanla ancak ona düşmanlık etmek için arkadaşlık et.”

¹³²⁸ Hümeze, 104/6: “Allah’ın, tutuşturulmuş, ateşidir.”

¹³²⁹ Hümeze, 104/7: “Tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan.”

¹³³⁰ Anlamı: “Kardeşine hatasını söyleyen kişiye Allah merhamet eylesin.”

¹³³¹ Araf, 7/79’dan nakıs iktibastır: “Salih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: Ey kavim! Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.”

Vaqt-i tekellümde olup turş-i rûy
Kılma özüñ bed-guş-ı zîşt-cûy

Sevdüğüne hiddet idüp her zamân
Kılma şakın nâvek-i ʔa'na nişân

[**Neşr:**] Ammâ kendi haqquñda taqşîr itse lâıyık olan 'afv u aǧmâz idüp meh-mâ-emken ʔaʔ'-ı uhuıvvet ve i'tirâz itmemek gerekdür. Ammâ nev'-i 'iṭâb tecviz olunup kinâyet-i taşrıḥden evlâ ve ta'rîz-i i'tirâzdan uḥrâdür. Ḥâmisen zellet ü hefevâtdan 'afv itmek gerekdür.

Meşnevî:

[*Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün*]

Herkesi 'unfiyle kılup bî-ḥuzûr
Dostlaruñ itmeye senden nüfûr

Ḳâdir iseñ dâ'im olup hoş kelâm
Her kişinüñ gönlnüni yap şubḥ u şâm

[**Neşr:**] Ḥalk-ı cihân luṭfla dil-şâd olur. Bir söz ile bir gönül ibâd olur. Zellet daḥı yâ irtikâb-ı ma'şiyetden yâḥûd uhuıvvetde taqşîrden ola. İmdi dinde ma'şiyete irtikâb ve zünûba ısrârdan [396^a] olursa naşîḥatde talṭîf ve vera' ve taḳvâyâ irşâd ide. Eger zünûba maşir olursa şaḥâbe ve nâbi'în bu ḥuşûşda ihṭilâf itmişlerdür. Ebû Z̤er Ḥazretleri emr-i cihân-muṭâ'-ı Ḥallâḳ'a iṭâ'at itmeyen dostdan inḳıṭâ' itmek gerekdür. “*El-ḥubbü fillâhi el-buǧzi fillâhi*”¹³³² muḳtezâsınca ziyûr-ı şalâḥ ile ârâsta ve ḥilye-i fevz ü felâḥ ile pîrâste olmayana 'adâvet eylemek gerekdür.

Kıṭ'a:

[*Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün*]

Ḥayl-i ḥavâşıyla kılup şöḥbeti
Aç gözüñi gözle dem-i furşatı

¹³³² Anlamı: “Sevgi Allah içindir, buǧz, Allah içindir.”

İtme ‘avāmiyle şaķın ihtilāt

Ülfet iden halk ile bulmaz neşāt

Neşr: Ammā Ebu’d-Derdā ve ba’zı şaķābe-i kirām bunuñ hilāfına sevķ-i kelām idüp ‘aķd-i uhuvvet itdügün kişinün hāli müteğayyir olsa sen anuñ tağyiriyle mükedder olup ķardeşünı mehcūr itmek mürüvvetden dūrdur. Zīrā insān gāh mu’avvec ve gāh müstaķīm gāh ğazūb ve gāh selīm ve gāh sehi ve gāh le’im olur. Bir zenbī mertekēb olmağla maħcūr itmek lāyık degildür. Zīrā terk-i zenb itmesi muħtemeldür. Zillet-i ‘ālemden ihtirāz idün. Zinhār anı mehcūr itmek efidesine nazar eyleñ, diyü haberde vārid olmuşdur. [396^b] Hāzret-i ‘Ömer rađıyallāhu ‘anh iki ķardeş biri birini fışkından ötürü terk itdükde 1333 “عَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ” 1334 “حَمِّ تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ” 1333 āyet-i kerimesiyle naşihat buyurmuşdur. ‘İnde’t-taħķik irtikāb-ı me’āşī ile ‘alāķa-i uhuvveti tefrik itmeyüp luṭf u refetle tevfiķ itmek gerekdür. Tevbe ve istiğfāra bādī ola. Zīrā ‘aķd-i uhuvvet ķarābet gibi bir ma’nādur. ‘Aķd-i müte’ekkid olıcaķ vefā vācib olup zevālī ķābil olan a’rāz mūcib-i inkıṭā’ olmaķ münāsib degildür. ‘Aķd-i uhuvvet nāyibāt ve ḥavādiş-i zamān içün mu’ad olur ki eyyām-ı ihtiyācında derd-i diline mu’avenetle ‘ilāc ide. Eyyām-ı irtikāb me’āşiden ‘ilāca eḥvec ḥādişe olmaduğı beyāna muħtāc degildür. Lāyık olan ihmāl itmeyüp neşāyih-i raķīķa ve kelimāt-ı daķīķa ile işlāḥa sa’y itmek gerekdür. ve fācir-i müttakīye muşāḥib olsa elbette şalāḥ-ı te’sīr ider.

Nazm:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Ehl-i dile hemdem olup māh-visāl

Her birine ḥidmet idüp göñlün al

Cümlesini göñlüñe yār eyle heb

Kesb ü hüner ile hemān rüz u şeb

1333 Mümin, 40/1-2: “Ha, Mim. Bu kitap mutlak galip, Allah tarafından indirilmiştir.”

1334 Mümin, 40/3’ten nakis iktibastır: “Günahı bağıslayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibidir. O’ndan başka hiçbir ilāh yoktur, dönüş ancak O’nadır.”

[Neşr:] Ca'fer bin Süleymân i'mâl-i a'mâl-i [397^a] şâlihâda fütür galebe itdükte Muḥammed bin Vâsi' Ḥazretlerine nazar ider idim. Anuñ a'mâle iḳbâline ve tã'ate müdâvemet ve iştiğâlini gördükde beni keselden kesüp 'ibâdete meşğûl ider, diyü buyurur. 'Aşireti hakkında Ḥazret-i Ḥaḳ Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ¹³³⁵“فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ” buyurmuşdur. Ya'nî sizün a'mâlünüzden biriyim, diyüp kendilerinden müberrâ olmağı îmâ buyurmuşdur. Ebu'd-Derdâ Ḥazretlerine “Filân dostuñ yaramaz 'amel işledi, buğz eyle.” didükde “‘Ameline buğz iderem ve illâ ol benim kardeşimdir. Uḥuvvet-i fi'd-dîn qarâbetden mü'ekked idüğü tebyîn olunmuşdur.” diyü cevâb virüp bu cihetdendir “Kardeşün mi seversün yoḥsa şadıkuñ mı?” diyüp su'âl olundukda hükemâ “Kardeşimi severim eger baña şâdık ve yâr muvâfık olursa.” diyü cevâp vermişlerdür.

Şadâkat üzre olan 'aḳd-i uḥuvvet qarâbetden cüz' olıcaḳ ma'şıyyet ile hecr olunmamaḳ gerekdir. ¹³³⁶“أَنَّ الصَّدَاقَةَ لِحِمَةٍ كُلِّ حِمَةٍ النَّسَبِ” bunu mü'eyyeddür. Ca'fer-i Şâdık Ḥazretleri “Bir kişi bir gün sevmek şıladur, bir ay sevmek qarâbetdür, bir yıl meveddet [397^b] itmek raḥmdur, ḳat' ideni Ḥaḳ ḳat' itsün.” diyü buyurur. Ammâ fâsık olıcaḳ ibtidâ'en 'aḳd-i muâḥāt itmek gerekdür. Zîrâ ibtidâ'en şoḥbet mekrûh ve mezmûm olmayup belki infirâd maḥmûd idüğü ma'lûmdur. Ammâ ba'îd devâmü'l-uḥuvvet ve kıyâme'l-meveddet ḳat'î mekrûhdur. Ma'lûm ola ki 'aḳd-i uḥuvvet itdüğüñ şahşdan ḥaḳḳında zillet şadır olsa münâsib olan a'zârını maḳbûle tutub 'afv itmekdür.

‘Arabî:

خذ من خليلك ما صفي

¹³³⁷ودع الذي فيه الكدر

¹³³⁵ Şuara, 26/216: “Şayet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım.”

¹³³⁶ Anlamı: “Akrabalık muhabbete, sevgiye muhtaçtır, muhabbet akrabalığa muhtaç değildir.” Murtazâ ez-Zebidî, *İthâfû's-Sâdeti'l-Müttakîn*, 6/228.”

¹³³⁷ Anlamı: “Dostunun iyi, temiz yönlerini al, kederli olanları bırak.”

Nesr: Nefsü'l-emr kalbüne mülâyim olan fi'lini maqbûl tutub keder îrâs idenden keder güzër itmek gerekdür. 'Ömr-i nâzenîne hayfdur ki mu'âyene-i 'uyüb-ı hullân ile güzërân ide. Hâzret-i İmâm-ı Şâfi'î buyurur ki "Bir kişiyi iğzâb itseler gâzaba gelmese hımârdur. Ve bir kişi arzâ itseler râzî olmasa şeytândur." İmdi bu iki şıkka dâhil olmayup iğzâb olunduğda gâzaba gelüp yine mündefi' olup arzâ itdiklerinde râzî olmak gerekdür. Hâzret-i Hâbîb-i Ekrem Rasûl-i Mu'azzam ¹³³⁸ "المؤمن سريع الغضب سريع الرضا" buyurmuşdur. Ve 'adem-i gâzab şıfât-ı hımâr idüğü iş'âr olunmuşdur. Hattâ Hâzret-i Hâk Celle ve 'Alâ kulların 'adem-i gâzab ile tavşîf itmeyüp [398^a] <itmeyüp> belki gâzablarını kazm ile ta'rîf buyurup ¹³³⁹ "وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ" buyurulmuşdur ki gâzabuñ vücûdını îfâ ider. Ve şevâb dağı iğzâb olunduğda gâzaba gelüp taħammül itmekdedür. Zîrâ cerâhatden te'ellüm muktezâ-yı tabî'at olduğı gibi esbâb-ı gâzabdan dağı te'ellüm muktezâ-yı tıynet-i beşeriyyedür. Anı kaç' ve bi'l-küllîye def' mümkün degildir. Ammâ zabt ve kazmı hilâf-ı muktezâ-yı tabî'at üzre 'ameldür. Lâkin muktezâ-yı tab' cerâhatden teşeffî ve gâzabda intikâm üzre olduğı ma'lûm-ı erbâb-ı efhâmdur.

Hikâyet olunur ki Ebû Süleymân Aħmed bin Ebi'l-Havârî Hâzretlerine 'ağd-i muħabbet itdügüñ âdemüñ şudûr-ı zâtına hiṭâb ve isticlâb-ı mevedded için 'itâb-ı hâṭır ki güzâr itmesün. Zîrâ mukâbeledede ol kerih gördügüñ zilletden şedîd cevâb virür, didükde Aħmed bin Ebi'l-Havârî "Tecribe itdüm. Süleymân Hâzretlerinüñ didüğü üzre müşâhede ve mu'âyene itdüm." 'Alâ külli hâl dostuñ ezâsını ihtimâl mu'âtebesinden ve mu'âtebe-i kaç'a rişte-i dostiden ihsân idüğü zâhir u rüşendür. [398^b] 'Ağd-i uħuvvet itdügüñ şahṣa bi'l-küllîye buğz u 'adâvet itmemek gerekdür. ¹³⁴⁰ "عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ

¹³³⁸ Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 10/533, no: 7945.

¹³³⁹ Ali İmran, 3/134'ten nakıs iktibasır: "O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."

¹³⁴⁰ Mümtetine, 60/7'den nakıs iktibasır: "Olur ki Allah sizinle düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah gücü yetendir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."

“عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً” āyet-i kerīmesi muḳteżāsınca ‘adāvet uḥuvvete tebdīl ve rekāket muḥabbete taḥvīl olunmak muḥtemeldür. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem bu ma’nāyı te’yīd idüp “Muḥabbetüñi mu’tedil eyle. Cā’iz ki bir gün buğz u ‘adāvet idesin. Ve buğzuñı mu’tedil eyle. Cā’iz ki bir gün muḥabbet idesin.” diyü buyurur. Ḥazret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh “*Lā yekün ḥabbek kelfā ve buğzıke telfā*”¹³⁴¹ El-ḥaḳ muḥabbetüñ külfetle olup ‘adāvetüñ daḥı mufzī-i helāk olmak münāsib degildür. Sādisan ‘aḳd-i uḥuvvet iden kişinüñ du‘asında taḳşīr itmeyüp nefsine ne güne du‘ā iderse dostına daḥı eylece du‘ā itmek gerekdür. Zīrā dostu du‘ā itmek, kişi kendiye du‘ā itmekdür. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem “Zahir-i ğaybda iḥvān içün du‘ā itse du‘āya olan melā’ike ol du‘ā mişli dā’īye du‘ā ide.” diyü buyurmuşdur.

Bir rivāyetde daḥı zahir-i ğaybda ḳardāş içün olan du‘ā red olmaz, buyurulmuşdur. Ebu’d-Derdā Ḥazretleri [399a] “İḥvānumda yetmiş kişiyi sucūdumda ismleriyle yād iderüm.” diyü buyurmuşlar. Muḥammed bin Yūsuf el-İşfahānī ṣadīḳ-i ḥālīş-i şefīḳ ‘azīzü’l-vücūddur. Ehl ü ‘ıyāl merāşim iştiğāl idüp ḳuyūd-ı taḳşīm māl ile müşevveşü’l-aḥvāl olurlar. Ammā ṣadīḳ-i şefīḳ-i şālīḥüñ zulme-i leylerde du‘asıyla taḥt-ı ıtbāḳ serīde-i müntefi‘ olur, diyü buyurmuşdur. Sābi’an merāşim-i dostide biri daḥı vefā ve iḥlāşdur ki muḥabbetde dā’im ve ḥayır-ḥvāhlıḳda ḳā’im olup ḳable’l-mevt meh-mā-emken mufāraḳate rāzī olmayup ba’de’l-mevt evlād u ṣadīḳasıyla daḥı muḥabbet idüp i‘ānetinde taḳşīr itmemekdür. Muḥabbetden murād celb-i menāfi‘-i uḥreviyye olıcaḳ imtidād lāzımdur. Ve illā şeyṭān şemātet ider. Zīrā şeyṭān fillāh müteḥābbīn olan zümresine ḥased idüp ifsāde-i sa’y u ictihād ider. ¹³⁴²“وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ” uḥuvveti, imtidād-ı muḥabbet ve ṣadāḳatüñ lüzümü beyyindür. Ḥattā Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellem imtidād-ı muḥabbeti taḥḳīḳ idüp Ḥazret-i Ḥadīce raḍıyallāhu ‘anhā zamānında mütereddide olan ‘acūze ezvāc-ı tāḥirāta

¹³⁴¹ Anlamı: “Sevmen zorlukla olmasın, sevmemen de yıkıcı olmasın.”

¹³⁴² İsrā, 17/53’ten nakıs iktibasır: “Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”

dāhile olduḡda [Ḥazret-i Ḥadīce zamānında bu ḥātun gelür idi, diyü]¹³⁴³ ikrāmı [399^b] ile işāret-i ‘aliyye buyurmuşlardır. Ma‘lūm oldu ki kiři dostunuñ aḡrabā ve müte‘allikātına daḡı ‘ayn-ı şefḡat ile naḡar itmek merāsım-i vefādan olduḡı muḡarrerdür. Zīrā dostunuñ tevābī‘ine muḡabbetüñ ta‘alluḡı nihāyet şefḡat ve ḡuvvet-i diyānet ü muḡabbetden olur. Taḡyīb-i ḡulūbı aḡbāb-ı şī‘ār-ı erbāb-ı ‘ulūm-ı kerāmet-me‘āb ve ‘alāyim-i uli’l-elbābdur.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Āyine-i ḡayb-nümādur ḡöñül

Ya‘nī naḡar-ḡāh-ı Ḥudā’dur ḡöñül

Aña şafā ile ḡılursañ naḡār

Saña olur rü-yı şafā cilve-ḡār

Ḥoş naḡara lā-būd olur ḡoş-nümā

Egri baḡan egri ḡörür dā’imā

Neḡr: Ḥattā bāb-ı dār-ı dost ser-efrāza dā’ir olan ḡulāb-ı sāyirinden mümtāz olmaḡ gerekdür. El-ḡaḡ mücālise-i ihvān teslīt-i ḡulūba bādī ve dīne ‘avn u hādīdür. Bu cihetdendür ki İbn Mübārek Ḥazretleri “Mücāleset-i aḡbāb elezz-i eşyādur.” diyü buyurmuşdur. Dostuñ dīn ü dünyāsına müte‘allıḡ olan umūra ḡased itmemek fillāhi olan muḡabbetüñ şemeresindendür. Zīrā dostuña olan ‘izzet ü iḡbāl kendi nefsüne faideyi işāl ider. ‘Adem-i ḡased memdūḡ olduḡı kelām-ı ḡadīminde Ḥazret-i Melik-i Müte‘āl işrāb idüp buyurmuşdur. ¹³⁴⁴“لَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

[400^a] ḡācetinden murād ḡaseddür, diyü tefsīr itmişlerdür. Ve merāsım-i vefādan büy daḡı ḡāl-

¹³⁴³ Bu cümle derkenardadır.

¹³⁴⁴ Haşr, 59/9’dan nakıs iktibastır: “Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine İmānı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine ḡöḡ edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliḡinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”

i dost müteğayyir olmayup şanı mürtefi‘ ve cāhı ‘ālī olduğda aḥvālī ber-ḳarār olmaḳ gerekdür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ser-keş olup nīze gibi dem-be-dem

Olma tekebbür revişinde ‘alem

Ḥvān-ı tevāzu‘da olup behre-dār

Ḳılma tekebbür revişin ihtiyār

[Nesr:] Aḥbāba tevāzu‘ şān-ı kirām olduğı mā-lā-kelāmdur.

Nazm:

ان الكرام اذا ما يسروا ذكروا

من كان يالفهم في المنزل الحشن¹³⁴⁵

Nesr: Ba‘zı eslaf-ı sīne-şaf Ḳıṭ‘a:-i kebedi olan veledine ḥīn-i iftiḳāruñda saña ḳarīb olana muḥābbet ü ülfet idüp ḥīn-i ğınāñda senden ṭama‘ itmeyen ile ‘aḳd-i uḥuvvet ve muḥābbet eyle ve mertebe-i ‘āliyeye irtikā iderse saña ‘uluvv-i cenābını izḥār itmeyen yār u aḥbābla müvāneset ve ol zümre-i şerīḳa ile mücāleset eyle, diyü naşīḥat itmişdür. Ba‘zı ḥükemā ‘aḳd-i muḥābbet itdügün şahş bir bilāda vālī olduğda sābıḳa olan ülfetün nısfı üzerine sābit ḳadem olursa muḥābbetde rāsīḥ-dem imiş, diyü beyān itmişlerdür. Ammā muhalif-ḥaḳ olan ile muvāfaḳat merāsım vefā vü ḥulḳdan degıldür. Niteki zikri mürūr itdi.

Ve ‘iyāde-i aḥbāb [400^b] merāsım-i vefādandur. Ḥazret-i İmām-ı Şāfi‘ī Muḥammed bin ‘Abdilḥakem nām kimesne ile muāḥāt idüp marīz olduğda ‘iyādet itmişdür. Ḥattā ḥīn-i ‘iyādede Muḥammed bin ‘Abdilḥakem bu ebyātı inşād itmişdür.

Nazm:

¹³⁴⁵ Anlamı: “Muhakkak ki büyük insanlar, zor zamanlarda kendilerine refakat edenleri zenginliğe kavuştuklarında hatırlarlar.”

مرضالحبيب فعدته

فمر ضست من حذري عليه

واقي الحبيب يعودي

فبرأت من نظري اليه¹³⁴⁶

Nesr: Hâzret-i İmâm-ı Şâfi'î ile Muḥammed bin 'Abdilḥakem mâbeyninde şiddet-i uḥuvvetden ḥalk kıyās iderler idi ki Hâzret-i İmâm-ı Şâfi'î ba'de'l-vefât medârise ḥalkasını Muḥammed bin 'Abdilḥakem'e sipâriş ide. Ammā ḥîn-i vefâtında su'âl olunduḡda Ebū Ya'qūb el-Buveyṭî Hâzretlerine sipâriş idüp aşḥâb-ı Şâfi'î Ebū Ya'qūb el-Buveyṭî'ye mürâca'at itdiler. Ve Muḥammed bin 'Abdilḥakem bi-ḥuzūr oldu. Ḥattâ İmâm-ı Şâfi'î Hâzretlerinin mezḥebini taḥammül buyurmuşlar idi. Lâkin Buveyṭî efḡal ve zühd ü vera'ı ikmâl olmaḡın lillâhi İmâm-ı Şâfi'î anları ihtiyâr idüp müdâheneyi terk ve rızâ-yı İlâhî için rızâ-yı ḥalkı maṭlûb itmemişdür.

Ve Muḥammed bin 'Abdilḥakem daḡı ba'de vefâtü's-Şâfi'î Hâzretlerinin mezḥebini terk idüp babası mezḥebine rücū' itdi. İmâm-ı Buveyṭî zühd ve ḥumûl ihtiyâr idüp ḥalkaya [401^a] cülûs itmedi. 'İbâdete iştiḡâl ile Rebi' bin Süleymân'a nisbet olunan Ümm¹³⁴⁷ nâm kitâb-ı ḥüceste-âşârı taşnîf itdi. Ba'zıları ḥaḡḡ-ı uḥuvveti cevher-i laṭife teşbîḡ idüp eger ḥarâset olunmaz ise izâ'at olunur. Sıyâneti kazm u rızâ ile olur nefsiünden iḡsânı istikşâr itmeyüp ve dostuñdan taḡşîri istiḡbâr itmeyesin. Ve âşâr-ı şıḡḡ u vefâ ve iḡlâş u şafâdandır [ki]¹³⁴⁸ mufâraḡat-i ceybünde cezū' ve dostuñdan zerre iḡsâna ḡanū' olasın.

Nazm:

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

¹³⁴⁶ Anlamı: "Dostuna hasta ziyaretinde bulundun. Ben onun üzerine titremekten hasta oldum. Dostum gelmiş, bana ziyarette bulunuyor. Nazarımı ona yönelterek kendimi ondan akladım."

¹³⁴⁷ el-Üm: İmam Şâfi'nin (ö. 204/820) son dönemine ait fıkıh külliyatı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Aybakan, "el-Üm", **TDVİA**, C. XLII, İstanbul, TDV Yay., 2012, s. 298-300.

¹³⁴⁸ Bu ek derkenardadır.

وجدت مصيبات الزمان جميعها

سوي فرقت الأحباب هيئته الخطب¹³⁴⁹

Müşkil imiş muşāhib ayrılığı

Ayrılık oldu rūḥ şayrılığı

Neşr: Şāminen emr-i taḥfīf ve terk-i tekellūf ü teklīf itmekdür. Zīrā ‘aḳd-i muāḥāt itdügüne emr-i şa‘bı teklīf muḳtezāsı mürüvvet degildür. Zīrā muāḥāt fillāhda maḳşūd-ı dostuñ cāh u celāl ü vüs‘at-i mālından müstemid olmayup tefāḳḳud ḥālī ile teklif-i teḳayyüd itmeyüp mühimmāt u ḥacātına i‘ānet ü meşāḳḳ-ı merāsım-i dost taḥammüline terfiye ve taṭyīb ile ḥimāyet idüp [du‘āsıyla]¹³⁵⁰ teberrük ve likāsıyla istinās ve kıyām-ı ḥuḳūk ve taḥammül-i mü’tinetiyle taḳarrüb-i Rabbü’n-nāsdur. Ba‘zı ‘ulemā dostuñ muḳtezāsı olmayanı [401^b] dostdan recā dostu zūlm ü cefādur. Ve dostuñ muḳtezāsı olanı su‘āl ve ṭaleb itmek dostu ṭikā‘-ı ṭalebdür. Lāyık olan dost üzre mütefaẓzıl olup bir şey ile teklīf itmegi taḥammül itmemekdür, diyü buyurmuşlardur. Ve ba‘zı ḥükemā dostuñ yanında kendüni fevḳ ḳadrinde ṭutarsañ işm olup dost daḥı āşım olur. Eger müsāvī ‘add iderseñ sen ta‘ab-keşide ve dost elem-reside olur. Eger dostuñdan dūn ‘add iderseñ sen ve dostuñ sālīm ve maşūn olur, diyü buyurmuşlardur. Ammā tamām dostı esbāb-ı müvāneseti taḥfīf ve ṭayy-i bisāṭ teklīf idüp biri yerinden şerm ü ḥicāb ṭarī olmayup muḥtāc u medār olmamaḳdır.

Ḥazret-i ‘Alī kerremallāhu veche “Eşdikānuñ eşerri saña teklīf itmekle müdārāta muḥtāc idüp ve i’tizāra ilcā idendür.” diyü buyurur. Ba‘zı kibārdan “Kimüñle ‘aḳd-i muāḥāt idelüm?” diyü istifsār olundukda “Saña teklīf itmeyüp mu’nete ḥıfzı isḳāṭ iden ile ittiḥāz ‘aḳd-i muāḥāt u ittiḥād eyle.” diyü cevāb virmişdür. Ba‘zı ehl-i tasavvuf “Şol kimesne ile mu‘āşeret ve ‘aḳd-i uḥuvvet eyle ki noḳşān ve cürm ü günāhuñ [402^a] anuñ yanında ḳadrüni ḥazẓ

¹³⁴⁹ Anlamı: “Zamanın bütün musibetleri bulundu. Ahababın ayrılığı dışındakiler odun kadar değersizmiş.”

¹³⁵⁰ Bu kelime derkenardadır.

u ḥāsenātuñ izdiyād-ı muḥabbetine rabṭ itmeye.” Bu daḥı ma’nā-yı evvelen müstefāddur. Her nesne ki cins-i teklīfden ‘arī ola, bu mertebede cārī olur. Zīrā cürm ü günāh ve ḥāsenāt dost yanında yeksān olıcaḳ teḥaffuz u teklīf ber-ṭaraf olur.

Ve ba’zı mutaṣavvıfa “Ebnā-yı zamān ve iḥvān u ḥullān ile edeb üzre mu’āmele eyle ve ebnā-yı āḥiret ile ‘ilm ü ma’rifet ile mu’āmele eyle, ‘arifīn ve esrāra vākıfīn ile her ne gūne isterseñ mu’āmele eyle.” diyü buyurmuşlardır. Şāḥib-i *İḥyā’* nuñ bu kelāmında ba’zı melāhide müteḥayyir olup ma’nāsın idrāk itmemişdür. Ammā zihni derrāk olan şāḥib-i idrāke ḥafī degildür. Bu kelām iki vech üzre intizām bulur. Evvelen ‘arif olanlar yanında her ne isterseñ tekellüm eyle. Muḥabbetleri ber-ḳarār olup cürm ü cināyetüñ ile esās meveddetleri ḥalel-pezīr olmaz dimekdür. Sāniyen ‘arifīn ḳalbüñi Ḥaḳḳ’a imāle itdürürler. Ḥaḳ’dan ğayrı söz tekellümüne ḳādir olmazsın. Ne gūne isterseñ söyle elbette anlar seni ḥaḳ üzre [402^b] intāk itdürürler, dimekdür. Ba’zılar taḳyīḳ-i ṭarīḳ-i uḥuvvet idüp sen işāret itdükde saña i’tizār ve sen cürm itdükde senden istiġfār iden ile ‘aḳd-i uḥuvvet eyle, dimişler. Ammā bu mücib sedd-i bāb-ı muāḥāt olur. Hemān müteḋeyyin ‘aḳıl ile ‘aḳd-i muāḥāt idüp

Nazm:

[Müfte’ilün müfte’ilün fā’ilün]

Ma’rifet ehline kılup raġbeti

Ehl-i kemāl ile idüp şoḥbeti

Neşr: Meh-mā-emken şürūṭ-ı mezkūreyi mürā’āt ve Ḥaḳḳ-ı uḥuvveti şıyānet itmek gerekdür. İllā muāḥāt fillāhi ma’naları zāhir olup ‘aḳd-i uḥuvvetüñ ḥuḫūz-ı nefsüñ içün olduġı bāhir olur. Ḥazret-i Cüneyd aḥ-i fillāhiden su’āl olunduklarında “Ma’ūnetüñe kāfī ve ezā vü cefāña rāzī olan birāder-i cān-berāberdür ki kibrit-i aḥmer gibi eḳall-i ḳalīl olduġı aḫhardur.” diyü cevāb virmişdür. Zümre-i ādemī üç kısma münḳasimdür. Kısm-ı evvel şoḥbetden müntefi’ olan zümre-i kümmeldür. Kısm-ı sānī nef’a ḳādir olup zār olmayup nāfi’ olmayan zümredür. Kısm-ı sāliṣ nef’a ḳudret virilmeyüp zarra miknet idā’ olunandur. Bu kısım-ı sāliṣ seyyiü’l-ḫulūḳ ve ğabī ve aḫmaḳ olandur.

Bundan ictināb muḳtezā-yı ulu'l-elbābdur. Zīrā gāh olur şādīḳ ittihāz itdüğüñ 'adüv [403^a] olduğı muḥakḳak olup ʔarīḳde muşādife itdüğüñ şadīḳ olur.

Nazm:

كم صديق عرفته بصديق

صاراخيطي من الصديق العشق

ورفيق رايته في طريق

صارعندي هوالصديق الحقيق¹³⁵¹

Neşr: Ammā kısım-ı şālīşden iḥtirāz lāyık degildir. Zīrā du'ā ve şefā'at-i uḥreviyyesiyle intifā' ve envā'-ı merāsım uḥuvvet ictimā'ına sa'y ve ihtimāmuñla nā'il-i şevāb olmañ muḳarrerdür. Ma'lūm ola ki nevāfil-i 'ibādetde daḥı i'tirāzı iḥtiyār itmekden i'rāz itmek levāzım-ı muāḥātdendür. Eger muşāhib-i muvāfiḳuñ sene-i kāmilede şāim olmasa şāim ol dimeyüp veyāḥūd sene-i kāmilede şāim olsa ifṭār eyle, diyü iş'ār itmemek gerekdür ki ḥālet-i dost ḳatında müsāvāt üzre olup ziyāde ve noḳşān ḳabūl itmeye.

'Arabī:

من سقطت كلفته دامت الفته

ومن خفت مؤننه دأمت مودته¹³⁵²

Neşr: El-ḥaḳ ıskāṭ-ı külfet izdiyād-ı ülfeti mücibdür. Ve ma'ūneti taḥfīf meveddeti taz'īf ider. ¹³⁵³ "أنا والأ تقياء من أمتي برآء من التكلف" her ḥuşuşda düstürü'l-'amel olmaḳ taḳvāya aḳreb ü enseb olduğı ma'lūmdur. Ba'zılar tamām-ı müvāneset dört ḥaşleti ḥimāyet ile itmām bulur, dimişler. Evvelen 'aḳd-i uḥuvvet itdüğüñ [403^b] <itdüğüñ> ḳişinüñ ḥānesinde ekl-i ʔa'ām ide. Şāniyen ḳazā-yı ḥācetde şerm ü ḥicāb itmeye. Şālīşen nevm. Rābi'an şalātde ḥāne-i

¹³⁵¹ Anlamı: "Nice dostum bildiklerin kötü dosta dönüşür. Nice yolda bulduğun, sonradan kazandığın dostlar da gerçek dosta dönüşür."

¹³⁵² Anlamı: "Külfeti az olanla muhabbet devam eder. Masrafı az olanın sevgisi daim olur."

¹³⁵³ Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, 2/384.

dostı bî-ğāne ‘add itmeye. Ba‘zı meşāyih ma‘nā-yı tarḥ-ı külfeti taḥkīk ve taz‘if idüp ehl-i beytiyle beytütet idüp mücāma‘at itmek gerekdür. Zīrā beyt-i umūr-ı mezkūreyi ihfā için ittiḥāz olunmuşdur.

Ve illā mesācid-i rūḥ-ı müte‘abbidīne ervaḥ ve me‘ābid kılūb-ı şālihīne efraḥdur, diyü buyurmışlardır. Meşelde daḥı vārid olmuşdur. Merḥabā ve ehlen ve sehlen. Ya‘nī raḥībū’ş-şadırız. Qalbimizde vūs‘at ve mekānımızda si‘at vardır. Bizüm yanımızda senūñ için ehl vardır ki anuñla müvāneset eylemek kâbildür. Bizden terk-i vaḥşet eyle ve bizüm qatımızda suhūlet vardır. Terk-i külfet eyle dimekdür. Taḥfīf ve terk-i teklīf tamām olmaz illāki kişi ‘aḳd-i meveddet itdügi şahşdan kendiyi ḥaḳīr görüp kendiyi sū-i zan va añā ḥüsn-i zan olmak gerekdür. Bāri kendi nefsüñle müsāvī ittiḥāz eyle ki eḳall-i derecāt-ı muāḥātdur. Kemāl-i derecāt muāḥāt efḍaliyyeti ‘aḳd-i muḥābbet itdügiñ şahşdan görmekdür.

‘Arabī:

تذلل لمن اذتذلل له

يري ذاك للفضل لا للبله

وجانب صداقه من لا يزال علي [404^a]

الأصدقيا يري الفضل له¹³⁵⁴

Neşr: Süfyān-ı Şevrī Ḥazretleri “Kaçan kişiye sen nāsuñ eşerrisin, diyü ‘itāb olunsa ol gaḍaba gelse taḥkīk eşerr-i nās olur. Lāyık olan kişi bu ma‘nāyı kendi nefsinde müşāhede ide.” diyü buyurur. İnşā’allāh Kitāb-ı ‘Ucb u Kibr’de beyān olunur. Tetimme-i esbāb-ı inbisāt ve levāzım-ı tarḥ-ı külfet ü neşātdandır ki esrārını muvāḥat itdüğinden setr itmeyüp müşāvere ide.

Hikāyet olunur ki Esved bin Sālim Ḥazretleri Ma‘rūf-ı Kerḥī Ḥazretleri’ne gelüp Beşir bin Ḥāriş senūñle muvāḥt itmek ister ammā bi’l-müşāfe recādan istiḥyā idüp beni irsāl itdi. Mā-beyniñüzde ma‘neviyete ‘aḳd-

¹³⁵⁴ Anlamı: “Sen küçük düştüğünde sana kerem gösteren kimseye sen de mütevazi ol. Ve daima sana faziletini gösteren kişilerin arkadaşlığına yaklaş.”

i muḥabbet ve müntefi‘an birer başı-ı uḥuvvet idem. Ammā birkaç şart beyān itdi. Evvelen ‘aḳd-i uḥuvvet itdügün meşhūr olmaya. Sāniyen mürāvede ve mülākāt olmaya ki keşret-i iltifātı mekrūh ‘add ider. Ḥazret-i Ma‘rūf, ben isterem kim kişiden leylen ve nehāren mufāraḳat ihtiyār itmem. Her vaktde ziyāret iderem her hālde nefsüm üzerine ihtiyār iderem, diyüp fezāyil-i muāḥātī zıkr idüp Ḥazret-i ‘Alī ile Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem [404^b] muāḥāt itdükde ‘ilmi ile müşārik olup bedeni ile muḳāseme idüp eḥabb-ı benātını aña tezvīc itdi. Sen şahid ol ki anuñla senün risāletün için kerih görürse beni ziyāret itmemek üzere ‘aḳd-i muḥabbet ü uḥuvvet itdüm. Ammā ben anı istedigüm zamānda ziyāret eylerüm. Kankı mevzū‘da baña mülākī olursa beni ol mevzū‘da terk itsün. Ve cemi‘ aḥvāline beni vāḳıf idüp bende bir şey’ ketm itmesün, diyü tavşıye idüp Esved bin Sālim Beşīr’e beyān itdükde bu güne ‘aḳd-i meveddete rāzī ve mesrūr olduğı meşrūh ve mezbūrdur. Zīrā bu güne ‘aḳd-i uḥuvvet cāmi‘-i ḥuḳūḳ-ı şoḥbetdür.

Muḥaşşal-ı kelām cemī‘ cevāriḥ ile teḳayyüd-i tām̄m itmek merāsım-i uḥuvvetdendür. Nazaruñ ḥaḳḳı aḥbāba ‘ayn-ı meveddetle nazar idüp meḥāsin-i manzūruñ ve ‘uyüb-ı mestūruñ olup vakt-i mükālemede nazaruñ müvācehesinde dūr itmemek gerekdür. Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mücālese itdüğü aşḥāba ḥışşelerini i‘tā ve meclisleri meclis-i emānet ü ḥayā iken aşḥāba dıḥḳ ‘arız olsa kendiler daḥı iḳtidā tebessüm buyururlar idi. Aşḥāb-ı kirāmdan her biri kemāl-i teveccühünden nazār-ı ‘ināyeti hemān kendiye maḥşūş zan iderler idi. [405^a] Ve sem‘ün ḥaḳḳı kelām-ı aḥbābuñ semā‘ına mütelezziz ve muşaddaḳ olup istibşarı izḥār ve murādlarını itmām itmeyince ḳaṭ‘-ı kelām itmeyüp münāza‘a vü müdāḥale ve i‘tirāzdan i‘rāz idüp aḥbāb ḥaḳḳında mekrūh mesmū‘ olmamak gerekdür. Ve lisānuñ ḥaḳḳı gerçi ḡāyet keşīrdür. Ammā ‘alā külli hāl ref‘-i şavt itmeyüp iz‘ān-ı aḥbāb mertebesinde sevḳ-i kelāmda taḳşīr itmemekdür. Ve ellerün ḥaḳḳı iyādı müte‘āṭī olduğı maḳāmda i‘ānet-i aḥbābdan kef itmemekdür. Ve ayaklaruñ ḥaḳḳı verā-yı aḥbābda güzer itmemekdür. ‘Alā vechi’l-ittibā‘ anlardan teḳaddüm itmek merāsım-i ḳadem olmamak gerekdür. Zıkr olunan

ādāb-ı zāhire ‘unvān-ı edeb-i bāṭınadır. Şafā-yı kalbe mālîk olan tarḥ-ı külfete sālîk olur. Şoḥbet-i ḥalkā nāzır olan gāh mu‘avvec ve gāh müstaḳīm olur. Ammā Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a nāzır olan zāhiren ve bāṭinen müstaḳīm olup ‘uyūbdan selīm olur. Bāṭını Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ ve maḥlūkınıñ muḥabbeti ile lillāhi tezyīn ve mücellā ve zāhirini ḥubb-ı ‘ibādet-i Rabbü’l-erbāb ve ḥıdemāt-ı aḥbāb ile muḥallā ider. Ḥazret-i İmām-ı Hümām Muḥammed bin Muḥammed el-Ġazzālî bu bāba eṣnāf-ı ḥalkla ādāb-ı ma‘īšetüñ [405^b] esbābını zıkr ile iḥtitām virmişdür. Ma‘lūm ola ki ḥüsn-i ma‘īšet murād idene lâzım olan şādıḳ-ı ‘adeviyye mülākî olduğda min ğayr-ı zelîl vech-i rızā izhār ide. Ve mütekebbir olmayup izhār-ı vaḳār ve mütezellil olmayup tevāzu‘ iḥtiyār itmek gerekdür.

Nazm:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Ḥvān-ı tevāzu‘dan olup behre-dār

Kılma tekebbür revişin iḥtiyār

Olma şaḳın ‘arîf iseñ ḥod-nümā

Şanma ki ḥod-bîn Ḥudā-bîn ola

Neşr: Muḥaşşal her emrüñ vaşaṭını mürā‘āt itmek aḥsen ‘ādātdur. Taḥlîl-i esnān ve eṣābi‘ ile telā‘ub ve enāmîl ile muttaşılan taḥlîl meḥāsin ve kesret-i bişāk ve eṣābi‘i enfe idḥāl ḥilāf-ı evşāf meḥāsindür. Ve kesret-i temzî ve teşāvüb daḥı makbul-i erbāb-ı ‘uḳūl degildür. Meclisüñ mazbūṭ ve kelāmuñ manzūm u merbūṭ ve kelām-ı aḥbābı istimā‘ idüp izhār-ı tea‘accüb ü i‘āde-i su‘āl itmek muḳtezā-yı ḥulūş-i bāl degildür. Veled ve cāriye ve şi‘r ü taşnîfünü ğayra ta‘rîf ü tavşîf ve ḥācetde ilḥāḥ ve zulme ğayr-ı teşcî‘ itmemek gerekdür. Ve māl u esbābuñı aḳārib u ecānibden setr ile kılletine ‘arîf olurlar ise seni mühān iderler. Eger keşrine vāḳıf olurlar ise muḳtezā-yı [406^a] ṭabî‘atları üzre ırzāları muḥāl olur. Bi-ğayrı ‘unf bunlara nev‘-i cefāda be‘is yokdur. Anlara mülāyemet eyle. Min ğayrı za‘îf memlūk ve ḥādimlerüñle hezl eylemek münāsib degildür ki vaḳārı isḳāt ve ‘ırzuñı iḥbāt ider.

Nazm:

[Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Efendi fuḥş ide güftârlarda

Hayâ kalmaya ḥidmetkârlar da

Neşr: Hîn-i muḥāşamede vaḳār ve kelimātuñda iftikār u 'aceleden ictināb idüp cehlüñi izhār itmeyüp eyādī ile işâretde iştikşârda ihtirâz gerekdür. Sultân ile mu'amelede rıfḳ ihtiyâr olunup ¹³⁵⁵“فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا” düstür-ı 'amel olmak gerekdür. Ve māl-i 'arzdān mu'azzez olmayup mücālise dāḥil olduḳda selām ile ibtidā ve mümkin olduḡı maḥalle cülūs ile iktifā itmek gerekdür. Tarīḳde cülūs olunmayup mazlūma nuşret melhūme-i igāşet-i za'ife taḳviyet idüp ḍalli irşād meh-mā-emken ḳazā-yı ḥācet ve murād itmek gerekdür. Şoḥbet-i mülūkdān ihtirâz ve ol zümre-i 'azīze müdāḥeleden ḥasbe'l-maḳdūr güriz itmek gerekdür. Eger muşāhiblerine mübtelā olursañ ğıybet ve kızbdēn teḥāşī ve şıyānet ser ile teḳayyüd idüp ve su'ālī mükessir itmemek gerekdür. Ahlāk-ı mülūk-i maḳbūleyi tī [406^b] 'alā tarīḳi'l-ḥikāye taḳrīr idüp meh-mā-emken emr-i ma'rūf ve nehy-i münker levāzımını tezkīr itmek gerekdür. 'Āmme-i nās ile daḥı istinās münāsib degildür. Eger erāzil-i şoḥbete dāḥil olursañ erācifiñi ıṣgā itmeyüp kelām u eḥādiyyeden teğāfül itmek şemme-i 'āḳıl degildür.

Nazm:

[Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün]

Kim ki 'avām ile hevādār olur

'Āḳıbeti şāhid-i bāzār olur

Böyledür āyīn sipihri duta

Şāyi' olan tuḥfe olur kem bahā

Neşr: Ve mizāc daḥı ğayr-ı münāsibdür. Eger lebīb ve eger ğayr-ı lebībdür. Eger lebīb ise saña 'aḳd-i 'uḳūd ḥased ider. Eger sefīh ise ger 'arzıña ictirā ider. Keşret-i mizāḥ Rabb-i 'İzzet'den teb'īd ve esās-ı ğafleti teşyīd idüp zillet īrās

¹³⁵⁵ Taha, 20/44'ten nakıs iktibastır: “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”

idüp havâtır-ı lâzıme yi ihlâk ider. Hâzret-i Risâlet-Penâh ‘aleyhi’s-şalât mine’l-Meliki’l-Îlâh “Bir meclisde luqâta-i keşîre olsa qable’l-kıyâm “Sübhâneke Allâhümme ve bi-hamdike eşhedü en lâ ilâhe illallâhu ente estağfiruke ve etübü ileyke.”¹³⁵⁶ diyü du‘â itse ol meclisde olan zillet mağfûr ola.”¹³⁵⁷ diyü buyurur.

El-Bâbü’s-Şâlis

Müslim ve zî-raḥme ve memâlik ile keyfiyyet-i mu‘âşeret beyânundadır. Ma‘lûm erbâb-ı ‘irfândur ki insân yâ münferiden [407^a] veyâ münzeviyen ta‘ayyüş ider. Veyâhûd medenî-i bi’t-ṭabi‘ olmağla muḥâlaṭa iktizâ ider. İmdi âdâb-ı muḥâlaṭayı ta‘allûm itmek lâzımdur. Ve her muḥâlaṭada edeb muḥâlaṭanuñ kadri miqdârı olup ḥaḳ miqdârı râbıṭanuñ derecâtıyla mütefâvite olur. Evvelen qarâbet ki eḥaşş-ı revâbıṭ ve ekmel-i vesâyıṭdur. Uḥuvvet-i İslâmiyye bundan ‘âmm idüğü mâ-lâ-kelâmdur.

Ve ḥaḳḳ-ı civâr ve şoḥbet-i sefer ve sebep-i kırâ’atle muḳârene-i mekteb ü şadâḳat ve uḥuvvet revâbıtı biri birinden zîbâdur. Lâkin ḥaḳḳ-ı raḥm-i maḥrem âkd ü eşedd ü a’lâ. Huşûşan ḥaḳḳ-ı vâlideynüñ rütbe-i ‘ulyası beyânından müberrâdur. Ḥaḳḳ-ı câruñ daḥı kurb u bu’dı ḥasebiyle muḥtelif ve ḥaḳḳ-ı müslim daḥı te‘âruḳ sebebiyle mütefâvitdür. Müşâhedesı ma‘lûmuñ olan şahşla semâ’an ma’rûf ve meczûmuñ olan kişinuñ tefâvüti muḳarrerdür. Ba‘de’l-‘irfân ihtilâṭla izdiyâd taḳarrüb ü muḥabbet olduğı nümâyândur. Ve ḥaḳḳ-ı medârise ḥaḳḳ-ı muşâḥabet-i seferden âkiddür, ḥaḳḳ-ı şadâḳat daḥı mütefâvitdür. Zîrâ şadâḳat kavî olsa uḥuvvet mertebesine nâ’il olur, daḥı kavî olsa muḥabbet mertebesine vâşıl olur. Daḥı ziyâde [407^b] olsa ḥullet mertebesinde firâr ider ki ḥasebden âḳreb idüğü iş‘âr olunmuşdur. Zîrâ muḥabbet cünbe-i ḳalbde mütemekkin olur. Ammâ ḥullet beyne’l-ḳalb müteḥallil olur. Bu taḳdîrce her ḥalîl ḥabîb olur. Ammâ her ḥabîb ḥalîl olmaz. Derecât-ı şadâḳatuñ tefâvüti maḥfî degildür ki müşâhede ve tecrîbe ile ‘iyân olur. Ammâ rütbe-i ḥalîl maḳâm-ı uḥuvvetden a’lâdur. Zîrâ ma’nâ-yı ḥullet

¹³⁵⁶ Anlamı: “Ey Allah’ım! Sen müşriklerin dediğinden münezzehsin. Senin hamdine sığınarak senden başka ilah olmadığına şahitlik ederim. Senden af diler ve sana dönerim.”

¹³⁵⁷ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Daavat, 39, no: 3433.

uḥuvvetden etemm olan ḥāletden ‘ibāretdür ki muḥabbet ve mihr ü meveddet zāhiren ve bāṭinen cemī‘-i eczā-yı ḳalbe dāḥil olup isti‘āb ḥāşıl ola. Niçe birāder ve erdür ki birāder olup ḳalblerinde enhār-ı muḥabbet cāriye olmaz. Bu cihetdendür ki Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ¹³⁵⁸ ”و كنت متخذاً خليلاً“ buyurmuşdur. Zīrā Ḥazretüñ ḳalb-i şerīfi muḥabbetullāhdan ğayrı nesne isti‘āb itmemiş idi. Zīrā ma‘nāyı [ḥullet iştirāk ḳabūl itmez ammā ma‘nā-yı uḥuvvet iştirāk ḳabūl itmekle]¹³⁵⁹ Ḥazret-i ‘Alī ile muāḥāt idüp ¹³⁶⁰ ”علي مني بمنزلة هرون من موسى إلا النبوة“ muktezāsınca “Ḥazret-i ‘Alī baña Harūn’un mertebesindedür. İllā nübüvvetde degildür.” diyü buyurdukları bu ma‘nāyı muşaddaḳdur. Ḥulletde Ḥazret-i Ebū Bekr’i iḥrāc itdükleri gibi nübüvvetden daḥı Ḥazret-i [408^a] ‘Alī’yi iḥrāc buyurmuşlardır. Bu ḥadīs-i şerīflerden Ḥazret-i Ebū Bekr’ün ‘azamet-i şānı zāhir ü nümāyān olur. Zīrā ki ḥadīs-i şerīfde ma‘nā-yı uḥuvvet müteḥakkıḳ olup Ḥazret-i ‘Alī’den nübüvveti müsteşnā ḳıldıḳdan soñra Ḥazret-i Ebū Bekr’i muḳārenete ḥullet ile zıkr buyurup ḥullet-i ehliyetlerini beyān buyurmuşlardır. Rivāyet olunur ki bir gün Ḥabīb-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mihr-i felek-ārā gibi mesrūran minbere şu‘ūd idüp “Ḥayy u Ma‘būd Ḥazret-i İbrāhim ‘aleyhi’s-selāmı Ḥalīl ittiḥāz itdügi gibi beni daḥı Ḥalīl ittiḥāz itdi. Ben Ḥabībullah ve ben Ḥalīlullah oldum.” diyü buyurmuşlardır.

Ḳıṭ‘a:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ulün]

Ḥabībīdür ḥalīlīdür Ḥudā’nuñ

Cihānuñ maḳşadı maḳşūdı Aḥmed

Cihān Ḥallāḳ’ınuñ maḳşūdıdır ol

Gürūh-ı enbiyā Maḥmūd-ı Aḥmed

¹³⁵⁸ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Ashabu’n-Nebi, 5, no: 3657.

¹³⁵⁹ Bu cümle derkenardadır.

¹³⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 3/67, no: 1464.

Neşr: İmdi kable'l-ma'rifet rābıta ve ba'de'l-hulle-i derece müteşavver degildir. Bunlardan mā-'adā olan derecāt-ı ma'rifet ve hullet-i ceninde olan derecāt-ı muhabbetdür. Hakk-ı şohbet ü uhuvvet muhabbet u hulletden dün u pestdür. Merātib-i uhuvvet ü muhabbet tefāvüti hasebiyle huḳūḳ-ı muhabbet daḥı mütefāvit olup ḥattā bir mertebeye vāşıl u müntehā olur ki nefis ü māl [408^b] fedā itmek bedihī mertebesine dāhil olur. Niteki Hāzret-i Şiddık ve Şadık-i Refik-i Rasul-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem rikāb-ı risālet-intisābına īşār itdi. Ve Ebū Ṭalḥa

Beyt:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Naḳd-i cānı yoluña şāhā nişār itdükce ben
Şubḥ u şām şıdkum cihāna āşikār olsun yine

Neşr: Diyü cism-i za'ifi ol çeşm-i ser-cem-i cihan-ı mihr-i dıraḥşān olan Rasul-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Hāzretlerinüñ vech-i 'azizi için vaḳāya itdi. Raḍıyallāhu 'anhümā.

Faşl

Hakk-ı rahm u vālideyn ve hakk-ı civār ve hakk-ı mülk-i yemīn beyānına şürū' olundu. Ma'lūm ola ki müslimān olan insānuñ hakkı mülākī olduğda selām virüp da'vete icābet ve aḳsırduḳda "Yerḥamükallāh"¹³⁶¹ demek ve mariz olduğda 'iyāde ve cenāzesine ḥāzır olmak ve yemīn itdükde i'timād itmek istizāḥ itdükde naşihat ve ḡıybetden ḥıfz 'ırzıyla şıyānet itmek ve kendiye ne isterse aña daḥı eyle etmek ve kendi kerih gördigini ana daḥı kerih görmekdür. Enes Hāzretleri Hāzret-i Faḥr-i 'Ālem'den kendiye ḥiṭāb buyurduklarını naḳl ider ki "Yā Enes, müslimānlaruñ senüñ üstüñde dört hakkı vardır. Muḥsin olanına i'ānet [409^a] ve müznib olanları için istiḡfār ve müdebbirlerine ḥayr du'ā ve tā'ib olanlarına muhabbet itmekdür."¹³⁶² İbn 'Abbās Hakk Te'ālā'nuñ ¹³⁶³"رَحْمَاءُ بَيْنَهُمْ" kavlinüñ tefsirinde şālihleri ṭālihlerine

¹³⁶¹ Anlamı: "Allah sana rahmet etsin."

¹³⁶² Ebū Tālib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, 2/238.

¹³⁶³ Fetih, 48/29'dan nakıs iktibastır: "Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların

hayr ile du‘ā iderler idi. [ve t̄alihleri şālihlerine daḥı hayr ile du‘ā iderler idi]¹³⁶⁴ Kaçan t̄alih şāliḥe nazar itse. “*Allāhümme bāriklehu fīmā kısmetelehü mine’l-hayr ve sebbitehu ‘aleyha ve ittifa’nā bihi.*”¹³⁶⁵ diyü du‘ā itmek münāsibdür. Ve şālih daḥı t̄aliḥa “*Allāhümme ühdihı ve tüb ‘aleyhi vağfirlehü.*”¹³⁶⁶ demek münāsibdür. Ve kendi nefesine kerīḥ gördigini ‘aḳd-i uhuvvet itdügi kişiyeye daḥı kerīḥ görmek gerekdür. Ebü Mūsā, Ḥazret-i Risālet-Penāḥ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem de “Müslim müslimi şedd ider, bünyān gibi ve müslim müslīmān olmaz illā lisāndan ve yedinden müslimūn sālīm olmaya.”¹³⁶⁷ diyü naḳl buyurur. Müslim müslime nazar-ı ezā vü cefā ile nāzır olmaḳ münāsib degildür. Ve şart-ı İslām budur ki müslimīne mütekebbir olmaya ki Ḥazret-i Ḥaḳ ve Ḥallāḳ-ı Muṭlaḳ mütekebbiri sevmez. Niteki Ḳur’ān-ı ‘Azīm’inde buyurur. ¹³⁶⁸“وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ”

Kıṭ‘a:

[Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün]

Cümle cihān ḥalḳı bilür kibriyā

Tā ezeli oldı ridā-yı Ḥudā

Dīde-i inşafuñı kūr eyleme

Kendüñi zinhār faḥūr eyleme

[409^b] Ḥaḳ Te‘ālā saña tevāzu‘ ile emr itdi. Tā bir kimesne bir kimesneye tekebbür eylemeye.”¹³⁶⁹ diyü Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden menḳūldür. Ḥattā serverān-ı risālet, mihr-i burc-ı nübüvvet arāmil

Tevrat’taki vasıflarıdır. İncil’deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.”

¹³⁶⁴ Bu cümle derkenardadır.

¹³⁶⁵ Anlamı: “Allah’ım, sen hayırdan ona nasip ettiğin şeyde onu mübarek eyle ve onu sabit edip bizi ondan faydalandır.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 2/238.

¹³⁶⁶ Anlamı: “Allah’ım, sen ona hidayet eyle ve onu mağfiret eyle.” Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 2/238.

¹³⁶⁷ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Salat, 88, no: 481; Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, İmân, 3, no: 10.

¹³⁶⁸ Hadid, 57/23’ten nakıs iktibastır: “(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şımarımayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.”

¹³⁶⁹ İbn Mâce, **Sünen**, Zühd, 16, no: 4179; Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 10/450; no: 7781.

ü mesākīn ile rūḥ-ı revān gibi seyerān idüp ḥācetlerini kazā ve taṭyīb-i ḥāṭırlarıyla dā'-i dillerine devā ider idi, diyü menḳüldür.

[**Naẓm:**]

[*Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*]

[Sa'adet çarḥınuñ mihr-i münîri

Olurdı her faḳîrûñ dest-gîri

Ḥibāb-efzā olurdı dillerine

Tekebbür itmez idi kullarına

Tevāzu' şāh-ı merdān-ı Ḥudā'dur

Tevāzu' şāh-ı erbāb-ı hüdādır

İzāzü'l-kibr ucundan oldu şeyṭān

Bu ḥüccetler saña yetmez mi bürhān]¹³⁷⁰

Ve 'aḳd-i muḥabbet murād itdügüñ şahşuñ tarafından naḳl olunan kelām-ı medār-ı i'timād olmak, şart-ı İslām degıldür. 'Arabi 1371" لا يدخل الجنة قتات"

muḳtezāsınca erbāb-ı nārda olan zümre-i nemmāmīn kelām-ı kateyānını mesmū' olmak gerekdür. "Men nemme ileyke nemme 'aleyke" Saña ğamz iden seni daḥı ğayra ğamz ider.

Beyt:

[*Fā'ilātün Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*]

Şol ki ğammāz ola vü nemmām ola ey ehl-i dil

Cennete girmez didi Peyğamber-i āḥir zamān

Neşr: Ve 'aḳd-i uḥuvvet itdügüñ müslimi üç güne dek ziyāret itmemek inşāf degıldür. Her ne miḳdār cefā daḥı iş'ār iderse ihtiyār-ı 'aḳd ile mu'āmele idüp

¹³⁷⁰ Bu şiir derkenardadır.

¹³⁷¹ Anlamı: "Koğuculuk yapan cennete giremez." Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Edeb, 50, no: 6056.

üç günden ziyâde hicr itmek sezâvâr degildir. [410a] ¹³⁷²” من أقال مسلما عشرته أقاله الله

يوم القيامة” hadîs-i şahiî ve bu müdde‘aya delîl-i şariîhdür.

Kıf‘a:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Ey birâder şöyle bil dünyâda dîn kardeşleri

Lâyık olmaz birbiriyle ideler cenk ü cidâl

Üç güne dek kaçışup ayrılısalar cā’iz durur

Lîk üç günden ziyâde itseler olmaz helâl

Neşr: Ey mürîd-i sâlik, saña lâzım olan her şahşâ îşâl-i ma‘rûf idüp hilye-i ‘afv ile mevşûf olmakdur. Hâzret-i Hasan “Berr ve fâcire ma‘rûf îşâl eylemek gerekdür. Zîrâ eger ma‘rûfa müsteḥâk ve ehl ise maḥalline işâbet itmiş olur. Eger ehline işâbet itmezse sen ma‘rûfuñ ehli olmuş olursun.”¹³⁷³ diyü Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellemden rivâyet ider. Bir müslim ziyâret veyâ su‘âl ve kazâ-yı ḥâcet için bir müslime dâḥil olmak murâd itdükde istîzân ḥukûḳ-ı İslâm’dandur. Ve cemî‘-i ḥalk ile ḥüsn-i ḥulk ile mu‘âmele itmek gerekdür. ¹³⁷⁴” من لم يوقر كبيرنا ولم يرحم صغيرنا ليس منا” hadîs-i şerîfi muktezâsınca meşâyiḥi tevķîr ve şıbyâna merḥamet idüp tamâm me’zûn olmayıcaḳ mecâlis-i meşâyıḥda tekellüm itmemek gerekdür. Tevķîr-i şüyûḥa muvaffaḳ olmak ‘alâmet [410b] tûl-ı ömrdür, diyü menķûldür.

Ve şıbyânı talṭîf ‘âdet-i Hâzret-i Rasûl-i Ekrem idi. Hâzret, seferden mekân-ı sa‘âdet-maḳarlarına gelüp şıbyâna mülâķî olduklarında kimini talṭîf idüp kimini aşḫâb-ı kirâma taḥmîl idüp her birine merâsim-i talṭîfi icrâ buyururlar idi. Muḥaşşal kâffe-i ḥalk ile beşâset-i vech üzre mu‘âmele itmek gerekdür. Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem aşḫâb-ı kibârdan nâr-ı cehennem kimüñ üstüne ḥarâm olduğunu isti‘lâm idüp “Allâh ve Rasûli

¹³⁷² Anlamı: “Kim bir müslümanın hatasını kaldırırsa Allah da onun hatasını kıyamet gününde kaldırır, hesabını kolaylaştır.” Beyhâķî, **Şu‘abü’l-İmân**, 10/541, no: 7957.

¹³⁷³ Kudâ’î, **Müsnedü’s-Şihâb**, 1/436, no: 747.

¹³⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 11/529; no: 6937.

a'lemdür." didükde "Heyyin ve leyyin ve sehl ü qarīb olan kimesneye nār harām olur." buyurmuşdur. Bir hadīs-i şerīfde daḥı ¹³⁷⁵ "المؤمنون هينون ولينون" buyurulmuşdur. Hüsn-i kelām ve bezl-i selām esbāb-ı mağfiret-i Zü'l-Celālî ve'l-İkrām'dan olduğu mā-lā-kelāmdur.

Rivāyet olunur ki benī İsrāīl'de bir şālīḥ, te'abbüd ve yetmiş yıl şavm ile tezehhüd idüp şeyāṭīn-i ḥalkı izlāl itdüğine vuḳūf ve ittılā'-ı taḥşīl itmek murād itdükde eṣeri zāhir olmaduḳda bir gün derd-i derūnından āh idüp "Kāşki kendi zūnūbuma 'arīf olaydım, baña ḥayr idi, şeyāṭīn görmeden." [411^a] diyü ḥāline vāḳıf olmaḡa 'azm itdi. Hemān Ḥaḳ Celle ve 'Alā ilhām idüp "Yetmiş yıllık 'ibādetūñden bu kelāmuñ baña lezīz geldi. İmdi Ḥaḳ Sübhānehū ve Te'ālā başaruñı küşāde itdi, nazar eyle!" didükde gördüḡi cihānı şeyāṭīn ihāṭa idüp her bir kişinūñ yanında ve bāb-mişāl bī-ḥadd şeyāṭīn cem' olmuş "Yā Rabbī, bu zümreden ḥalāş ne ile olur?" didükde "Vera'-ı leyyin ile ḥalāş mümkindür." diyü cevāp gelmişdür.

Rivāyet olunur ki serāy-ı cennet-nişān olan ḥāne-i nübüvvet-āşiyānelerinde Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem oturup aṣḥāb u aḥbāb ile ḥāneleri memlū iken Cerīr bin 'Abdillāh meclis-i 'izzet ihtivālerine dāḥil olduḳda maḳām bulmaḡın 'atebe-i bābda kā'id olduḳda Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ridālerini Cerīr'e ilḳā idüp "Ridā üstine ḳu'ūd eyle!" diyü buyurdılar. Hezār ta'zīm u tekrīm ile Cerīr, eline alup vech üstine vaż' ile taḳbīl ve telşīm idüp şevḳinden ağlayup yine Cenāb-ı Ḥazret-i Risālet-Penāh'a ilḳā idüp "Yā Rasūlallāh şevb-i şerīfūñe cülūs itmek ihtimāl-i 'aḳlī degildür. Ben 'abd-i [411^b] müstehāmī ikrām eyledüḡüñ gibi Ḥaḳ Celle ve 'Alā seni i'zāz u ikrām ide." didükde Ḥazreti Rasūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ṭaraf-ı yemīn ü yesāre nazar idüp "Kaḳan size kerīm-i ḳavm gelüp dāḥil olsa ikrām eylesiz. Ve mābeynüñüzde ḥaḳḳ-ı 'atīḳ daḥı olsa ikrām itmek levāzım-ı İslām'dandur. Ḥazret-i Rasūl-i Mu'zamī şallallāhu 'aleyhi ve sellem murzī'aları Ḥalīme Ḥātūn geldükde mübārek ridālarını baştı idüp sürür

¹³⁷⁵ Müttakī, **Kenzü'l-Ummāl**, 1/143, no: 693.

ü neşât ızhârıyla “Merhabâ yâ Ümmî!” buyurup ridâlarına iclâs itdürüp “Şefâ’atüñ maqbûl ve su’âlüñ karîn-i qabûl olur.” buyurmuşdur. Ve ıslâh-ı zâtü’l-beyân dahı levâzım-ı İslâm’dan olduğı muqarrerdür. Hazret-i Rasûl-i Muhterem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem şıyâm u kıyâm ve şadaqadan efdal ıslâh-ı zâtü’l-beyn olduğı i’lâm buyurmuşdur.

Hazret-i Enes rivâyet ider ki bir gün sâha-i cennet-mişâl Hazret-i Rasûl-i Melik-i Müte’âl’de aşhâb-ı kibâr ile mücâlise itdik. Rasûl-i Ekrem sürür ile tebessüm buyurup hattâ dürr-i çarh-ı bahâ ve dürr-i girân-bahâ olan dendânları hokka-i la’l-i bedahşândan nümâyân [412^a] oldı. Hazret-i ‘Ömer radıyallâhu ‘anh sebeb-i dıhkdan su’âlin buyurduklarında dehân-ı hikmet-âميز ve ‘izzet-engizleri beyâna müteşaddî olup buyurdılar ki ümmetimden iki şahş beyne yedullâh muhâsebe idüp biri birinden haqqını ahz olunmasın recâ idüp Hazret-i Haq bu kişinüñ haqqını redd eyle, diyü buyurduqda “Yâ Rabbî, hasenâtum[dan] bir şey qalmadı.” diyü tazarru’ ve bükâ ide. Haq Celle ve ‘Alâ tâlibe hitâb idüp “Bu kişiye ne eylersün?” didükde “Yâ Rabbî, evzâr u seyyi’âtüm taħammül eylesün.” diyü naql buyurduklarında mübarek dîdelerinden mişâl-i çeşme-i hayvân eşk-i revân olup yevm-i kıyâmet yevm-i ‘azîmdür, ol günde halk evzâr u seyyi’âtını taħammüle muhtâcdur. Andan Haq Te’âlâ haq isteyene dârü’s-selâma nazâr eyle diyü buyurup ol kişi nazâr itdükde mükemmel ve bi-kuşûr zer u sîm ve cevâhirden medâyîn ve kuşûr-ı mu’ayyen idüp “Kankı muqarreb içündür?” diyü su’âl itdükde Haq Celle ve ‘Alâ “Kardeşinden ‘afv ile mu’âmele idenüñdür.” diyüp ol kişi dahı ‘afv itdükde “Var kardeşüñle cinâna revân şâd u handân olasız.” diyü buyurur. Bu ma’nâyı Haq Celle ve ‘Alâ Furkân-ı [412^b] celîlinde iş’âr buyurmuşdur. ¹³⁷⁶“فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ” Ma’lûm ola ki terk-i kizb vâcib iken ıslâh-ı zâtü’l-beyn içün ihtiyârûndan da be’s olmaduğı iş’âr olunmuşdur.

Üç makâmda kizb tecvîz olunmuşdur. Evvelen harb u kıtâldedür. Sâniyen ıslâh-ı zâtü’l-beyndedür. Sâlişen ‘avratı ırzâ içün hîn-i huṭbededür.

¹³⁷⁶ Enfal, 8/1’den nakıs iktibastır: ” Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah ve Peygamber’e aittir. O halde siz (gerçek) müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlüne itaat edin.”

Hukûk-ı müslimden biri dahı setr idügi müsellemdür. ¹³⁷⁷ "من ستر على مسلم ستره الله" hadîs-i şerîfi muktezâsınca setr-i 'avret-i müslimîn itmek münâsib belki vâcibdür. Hâk Celle ve 'Alâ keşf-i 'uyûba tazîyîk-i tarîk idüp dört şâhda ta'lik ve meyl-i mukahhalede olduğı gibi müşâhede olmayıcağ şehâdeti kabûle hâkîk buyurmamışdır. Mücerred 'ilm-i kâzî bu bâbda kâfî degildür. Hattâ rivâyet olunur ki Hâzret-i 'Ömer bir gice Medîne-i Münevvere'de bir hâtûn ile bir nâ-mahremi görüp şabâh olduğda halka hıtâb idüp "Eger imâm bir hâtûnı nâ-mâhrem ile fâhişâ üzere görüp ikâmet-i hadd itse reyiñüz nedür?" diyü buyurup halk "Yâ 'Ömer, sen imâmsın, emr-i zimmet reyüñe [413^a] müfavvağdur." diyüp Hâzret-i 'Alî "Yâ 'Ömer, size ikâmet-i hadd revâ degildür. Zîrâ Hâzret-i Hâk bu emri dört şâhide emr itdügi muhakkağdur." diyü buyurmuşlar. Hâzret-i 'Ömer rağıyallâhu 'anh "İlmi ile 'amel câ'iz mi ki?" diyü mütereddid olup halka ma'rağ-ı fetvâda mürâca'at buyurmuşlardur. İhtimâl kazf olmasun, diyü bu uslûbla su'âl aħbâr buyurulmuş. Evvelen setr-i fevâhişde bu hikâyet a'zam-ı edilledendür. Hâk Sübhânehü ve Te'âlâ dünyâda setr-i 'avret ve esrârı mendûb itmişdür.

Mercûdur ki bu kerem-i celîleden ¹³⁷⁸ "يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ" bu bende-i zelîli dahı mahrûm itmeye. Rivâyet olunur ki Hâzret-i 'Ömer 'Abdurrahmân bin 'Afv ile bir gice Medîne-i Münevvere'de hîrâset iderler iken bir hâne kapısına vardılar. Gördiler ki içinde 'ayş u 'işret iderler. Hâzret-i 'Ömer eyitdi ki "Bu Rabî'a bin Ümeyye bin Halef'ün hânesidür. El-ân şûrb-i hamr iderler. Lâkin ¹³⁷⁹ "وَلَا تَجَسَّسُوا" âyet-i kerîmesiyle 'amel idelüm." diyü Hâzret-i 'Ömer dahı ü ta'arruz buyurmamışlardur. Bu dahı vüçub-ı setre delîldür. Ve Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Mu'âviye Hâzretlerine "Nâsuñ 'avretini tettebbu' iderseñ anları ifsâd [413^b] idersin." diyü buyurmuşdur.

¹³⁷⁷ İbn Mâce, **Sünen**, Hudûd, 5, no: 2546.

¹³⁷⁸ Tarık, 86/9: "Gizlenenlerin ortaya döküldüğü gün."

¹³⁷⁹ Hucurat, 49/12'den nakıs iktibastır: "Ey İmân edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir."

Hikāyet olunur ki Hāzret-i ‘Ömer Medīne’de bir gice gezer iken bir hānede teğannī işidüp tesvīr itdükde bir ‘avratı nā-maḥrem ile şürb-i ḥamr ider görüp “Yā ‘aduvvallāh, zann ider misün, Hāḡ seni setr ide, sen ‘iṣyān ider iken?” diyü buyurup ‘avrat daḡı “Yā Emīre’l-Mü’mīnīn, ‘acele buyurma, ben yalnız bir ma’şiyete irtikāb itdüm. Ammā Cenāb-ı ḡikmet-intisābuñ üç ma’şiyete mürtekib olduñ. Evvelen ¹³⁸⁰“وَلَا تَجَسَّسُوا” emr-i cihān-muṭā’ına ḡilāf idüp ittibā’ itmedüñ. Sāniyen ¹³⁸¹“وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا” emr-i beyyin iken tesvīr-i berāḡhīn ‘add itdüñ. Šālišen ¹³⁸²“لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ” buyurulmuş iken bi-ğayr-ı ızın ü selām ḡānemüze dāḡil oldun.” didükde Hāzret-i ‘Ömer “‘Afv idersem tā’ib olur musun?” buyrup tā’ibe olduḡda ‘afv itmişdür. Gerçi bu rivāyet *İḡyā’u Ulūm*’da muşarraḡdur. Ammā ‘aḡl-ı Hāzret-i ‘Ömer’üñ ‘adl u dādı muḡtezāsınca Hāḡḡ-ı şer’iyi ‘afv itdüḡine i’tikād itmez. İllā meger ki şürb-i ḡamr itdüḡini görmemiş olup rāyiha-i ḡamrī istiṣmām itdürüp şüret-i şer’a görmeden şübhe vār iken ‘afv itmişler ola. [414^a] Rasūl-i Ekrem ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellem “Ümmetimüñ cümlesi ‘afv olunur, illā mücāhirler ‘afv olmaz. Ya’nī sırıran bir ḡünāḡı ihtiyār idüp andan ḡalkı aḡbār ideler.” diyü buyurur.

Ma’lūm ola ki ḡulūb-ı nāsı sū’i-zann ve lisānlarını mesāvī ve ḡıybetden şıyānet itmek içün maḡall-i tōhmetden nefsinı ḡimāyet itmek gerekdür. Hāzret-i Risālet-Penāḡ ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir ḡün Hāzret-i Ümmü’l-Mü’mīnīn Šafiyye ile mücālesetde iken bir kimesne zuhūr itdükde “Yā fülān, bu zevcüm Šafiyye’dür.” diyü buyurduḡlarında “Yā Rasūlallāḡ, kim zan ider ḡayrı olmaḡı ḡāşā ki ben zan eyleyem.” diyü cevāb virdükde Hāzret-i Rasūl-i Mükerrrem ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellem “Şeyṡān zümre-i insānuñ dem-i

¹³⁸⁰ Hucurat, 49/12’den nakıs iktibastır: “Ey İmān edenler! Zannın çoḡundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı ḡünahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekirtmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”

¹³⁸¹ Bakara, 2/189’den nakıs iktibastır: “Sana, hilāl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allah’tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.”

¹³⁸² Nur, 24/27’den nakıs iktibastır: “Ey İmān edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiḡinizi farkettirip (izin alıp) ev halkına selām vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız.”

mecrāsına cereyān ider.”¹³⁸³ diyü buyurmuşdur. Hâzret-i ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anh “Nefsini maḳām-ı töhmete ilḳā iden sū’-i-ḳan itdüklerinden elem-keşide olmamak gerekdür.” diyü buyurur.

Ve meh-mā-emken meşālih-i müslimîne şefā‘at itmek münāsibdür. Hâzret-i Risālet-Penāh’dan şefā‘at haḳḳında niçe eḥādīs-i şaḥīḥa rivāyet olunmuşdur. Cümleden biri baña şefā‘at eyleyesiz ki nā’il-i ecr olasız. Bir ḥuşûsı [414^b] fi’le getürmek istedükde te’ḥīr iderem ki şefā‘at idüp nā’il-i ecr olalar, diyü Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurduklarını Mu‘āviye Hâzretleri naḳl ider. Bir ḥadīs-i şerīfde daḥı ¹³⁸⁴“ ما من صدقة أفضل من صدقة عفو ” buyurmuşlardır. Efdal-i şadaḳa şefā‘at-i ḥasene idüğü bu ḥadīsden zāhirdür ki zīrā nef‘-i āḥara sirāyet ider. Ve selām ile ḳable’l-keḷām ḥīn-i mülākātde ibtidā mesnūndur. ¹³⁸⁵“ من بدأ بالكلام قبل السلام فلا ” ider. Bir ḥadīs-i şerīfi daḥı ¹³⁸⁶“ تحييه حتى يبدأ بالسلام ” ider. Bir ḥadīs-i şerīfi daḥı ¹³⁸⁷“ إذا دخلتم بيوتكم فسلموا على أهلها فإن الشيطان إذا سلم أحدكم لم يدخل بيته ” ider. Daḥı ḥāneye duḥūlde ehl-i beyte selām viricek şeyṭān ol beyte dāḥil olmaz, diyü buyurulmuşdur.

Hâzret-i Enes rivāyet ider ki sekiz yıl Hâzret-i Rasûl-i Mükerrrem’üñ ḥizmetiyle muḡtenim oldum. Baña ḥiṭāben ¹³⁸⁷“ يا أنس أسبغ الوضوء يزد من عمرك وسلم ” ider. Vuzūyı isbāḡ ‘ömri mezīd ider ve mülākī olduḡuḅa selām iḳsār-ı ḥasenāt [415^a] itdüğü mā-lā-keḷām olup menzile dāḥil olduḡda ehl-i beytine selām ḥayr-ı beyti iḳsār ider.” diyü buyurulmuşdur. Ve Hâzret-i Enes mü’mīn mü’mine mülākī olduḡda muşāfaḥa itmegi istiḥsān idüp bu ḥadīsı Ḥabīb-i Raḥmān’dan naḳl

¹³⁸³ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Bedu’l-Halk, 11, no: 3281; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Selam, 24.

¹³⁸⁴ Anlamı: “Lisanın sadakasından daha efdal bir sadaka yoktur, o da şefa’at etmektir.” Murtazâ ez-Zebîdî, **İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn**, 6/272.

¹³⁸⁵ Anlamı: “Kim selamdan önce söze başlarsa siz selama başlamayınca ona cevap vermeyiniz.” Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Edebu’l-Mufred, 598.

¹³⁸⁶ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 11/227, no: 8449.

¹³⁸⁷ Beyhâkî, **Şu‘abü’l-İmân**, 11/190, no: 8387.

ider. ¹³⁸⁸”إِذَا التَّقَى الْمُؤْمِنَانِ فَتَصَافَحَا قَسَمَتْ بَيْنَهُمَا سَبْعُونَ مَغْفِرَةً تَسَعُ وَتَسْتَوْنَ لِأَحْسَنِهَا بَشَرًا“ ¹³⁸⁹ ya’nî iki mü’mîn mülâkî oldukda muşâfağa itseler mâ-beynlerinde yetmiş mağfiret kısmet olunur. [Altmış] ¹³⁸⁹ toquzu şafâ ile muşâfağayı idene vâşıl olur, dimekdür.

Ve kelâm-ı kadîm-i Rabb-i Kerîm’de ¹³⁹⁰”وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا“ buyurulup selâm virdükde ahsen vechle redd-i selâm itmek vâcib idüğine tanşış olunmuşdur. Râkib, mâşiye selâm ve mâşî kâ’ide selâm ve qalîl keşîre [ve] şağîr kebîre selâm virmek gerekdür. Ehl-i zimmete selâm ve muşâfağa câ’iz degildür. Teberrüken ve teyemmünen mütedeyyin olanların eyâdisin telşîmde be’s yokdur. Ammâ ‘inde’s-selâm inhinâ menhî olduğunu bî-reyb ü mirâdur. Ve aqsırmaq vâkî’ olduğda “*el-Ḥamdülillâhi ‘alâ külli [415b] ḥāl.*” ¹³⁹¹ diyüp sâmi’ olan “*Yerḥamükümullâh.*” ¹³⁹² diyüp ve ‘a’ş iden daḥı “*Yehdükümullâh.*” ¹³⁹³ dimekdür. Ammâ aqsıran âdem taḥmîd itmeyecek muḳâbeleda daḥı “*Yerḥamükümullâh.*” demek lâzım degildür. Aqsırmaq ḳazâ-i ḥâcet iderken ‘arız olsa ḳalbinden taḥmîd itmekde be’is yokdur.” diyü İbrâhim Neḥa’î taşrîḥ ider. Ḥazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ve ‘alâ nebiyyinâ “Yâ Rabbî, sen ḳarîb misün ki saña münâcât ideyüm yâ ba’îd misün ki saña münâdât ideyüm.” diyü tazarru’ itdükde Rabb-i ‘İzzet “Ben, beni zîkr iden ile celîsüm.” diyü buyurmuşdur. Ḥazret-i Mûsâ “Yâ Rabbî, ba’zı ḥâlde ki zarûriyyât-ı insâniyedendür, cinâyet ve teğayyuḡ gibi, ben seni niçe zîkr ideyüm.” didükde “*Üzḳur ‘alâ külli ḥāl.*” ¹³⁹⁴ buyurulmuşdur. Ya’nî her ḥâlde kimi lisânen kimi ḳalben beni zîkr eyle, dimekdür. Ve müdâra’l-âzim ü lâzib

¹³⁸⁸ Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn*, 6/274.

¹³⁸⁹ Bu sayı derkenardadır.

¹³⁹⁰ Nisa, 4/86’den nakıs iktibastır: “Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın; yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayandır.”

¹³⁹¹ Anlamı: “Allah’ım, her hal üzerine sana hamd olsun.”

¹³⁹² Anlamı: “Allah sana rahmet etsin.”

¹³⁹³ Anlamı: “Allah sana hidayet versin.”

¹³⁹⁴ Anlamı: “Her hal üzerine beni zikret.”

ve ignā ile muhālaḫada ictināb vācibdür. ¹³⁹⁵“وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ” āyet-i kerīmesinde raġbet ve ḫayā ve rahbet ve müdārāt, diyü tefsīr itmişlerdür. ¹³⁹⁶“وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ” āyet-i kerīmesinde seyyi’eden murād fuḫş ve ezā ve ḫaseneden murād, selām u mudārātdür, diyü beyān itmişlerdür. Şoḫbet-i fuḫarā ihtiyār olunup [416^a] mecālīs-i aġniyāda ibā lāzımdür. Zīrā Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ¹³⁹⁷“اللهم أحييني مسكينا وأمتني مسكينا واحشرنى” buyurmuşdur. ‘Ubāde bin Şāmit Ḥazretleri buyururlar “Cehennemün yedi ḫapusu vardır. Üç ḫapusını fırḫa-i aġniyā ve üç ḫapusını zümre-i nisā ve bir ḫapusını mesākīn ve fuḫarā içündür. Aġniyāyı Ḥazret-i Efdāl-i Enbiyā mevtāya tenbīḥ buyurup “Mücālese-i mevtādan ihtirāz eyleñ.”¹³⁹⁸ diyü buyurur.

Ve ḫuḫūḫ-ı müslimden ri‘āyet-i yetīm itmekdür. Peyġamber şallallāhu ‘aleyhi ve sellem “Bir kişi yetīmi müstaġnī olunca beslese aña cennet vācib olur.”¹³⁹⁹ demişdür. Ve yetīmün başına elini ḫosa keffī cāmī’ olduğu şa‘rı ḫadar ḫaseneye mālīk ola. Ve ḫuḫūḫ-ı müslimendür, her müslime naşīḫat idüp ḫalbine idḫāl-i sürūr ide. ¹⁴⁰⁰ “المؤمن يحب للمؤمن كما يحب لنفسه” ḫadīşi muḫtezāsınca mü’mini mesrūr ideni Ḥaḫ Celle ve ‘Alā yevm-i ḫiyāmetde mesrūr itmesi muḫarrerdür.

Bir rivāyetde Melik-i Müte‘āle eḫabb-ı a‘māl mü’minün ḫalbine ilḫā-i sürūr ve ġumūmını def‘ idüp deyn-i ḫazā ile def‘-i cū‘ itmekdür, diyü buyurulmuşdur. [416^b] Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki “İki

¹³⁹⁵ Bakara, 2/251’den nakıs iktibastır: “Sonunda Allah’ın izniyle onları yendiler. Davud da Cālūt’u öldürdü. Allah ona (Davud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.”

¹³⁹⁶ Rad, 13/22’den nakıs iktibastır: “Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır.”

¹³⁹⁷ İbn Mâce, **Sünen**, Zühd, 7, no: 4126.

¹³⁹⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, 1/176.

¹³⁹⁹ Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Birr ve’s-Sıla, 14, no: 1918.

¹⁴⁰⁰ Anlamı: “Mü’min kendi nefesine sevdiğini mü’min için sever.” Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 21/389, no: 13964.

haşletüñ fevkinde ilk müteşavver degildir. Biri ĩmān-ı billāh biri nef-i ‘ibādallāh.” Ma‘rūf-ı Kerhī ‘aleyhi’r-raḥmet “*Allāhümme ašlih ümmete Muḥammedin. Allāhümme erḥam ümmete Muḥammedin. Allāhümme ferric ‘an ümmet-i Muḥammedin.*”¹⁴⁰¹ diyü her günde üç kerre böyle du‘ā itse budalādan ola.” diyü buyurur. Ve marīz-şikeste ve elem-dīde ve dem-beste olanları ‘iyāde itmek ḥuḳūḳ-ı müslimdendir. Ma‘rifet ü İslām bu ḥaḳḳuñ işbātında kāfīdür. Ve edeb-i ‘āyid ‘iyādetde ḥıffet-i celse ve kılllet-i su‘āl ve izhār-ı rikḳati ‘āfiyetle du‘ā ve ‘averāt-ı müzi‘ada iğmāz-ı başa itmek gerekdir. Merzātı ‘iyādet iden kimesneye Ḥaḳ Celle ve ‘Alā cennetde bir menzil ihzār ide. Ve marzā ‘iyādetine gelenlere ne güne kelām ile redd-i cevāb virür göresüz, diyü iki melek irsāl ide. Eger ḥamd ü şenā iderse Rabb-i ‘İzzet’e inhā itdükde kemal-i ‘ilmine maḥfī degil iken buyura ki “Eger imāte idersem cennetüme idḥāl ideyim. Eger şifā virürsem laḥmden aḥsen laḥm ve deminden ḥayr-ı dem ile tebdīl idüp günāhın ‘afv ideyim.” diyü buyurduğunu Ḥazret-i [417^a] Rasūlullāh naḳl ider. ‘Osmān raḍıyallāhu ‘anh Ḥazretlerinüñ mizāc-ı leṭāfet-ımtizāclarına inhıraf geldükde menba‘-ı elṭāf olan mihr-i burc-ı risālet şems-i münir-i felek-i nübüvvet Ḥazret-i Rasūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ‘iyādet itdüklerinde “*Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm. E’izūke billāhi’l-eḥadi’ş-şamed. Ellezī lem yelid ve lem yūled. Ve lem ye kün lehū küfüv^{en} eḥad. Min şerri mā tecidü.*”¹⁴⁰² diyü du‘ā itmişlerdir. Ve Ḥazret-i ‘Alī kerremallāhu veche Ḥazretleri ‘iyāde itdüklerinde “*Allāhümme innī es’elūke te’acil ‘āfiyetike ev şabr^{an} ‘alā belıyyetike ev ḥurūc^{en} mine’d-dünyā ilā raḥmetike fe inneke letu’ti eḥade hünnne.*”¹⁴⁰³ diyü buyurmışlardır. Ve ‘alile müsteḥāb olan “*E’üzü bi-‘izzetillāh ve ḳudretihī min şerri mā ecid.*”¹⁴⁰⁴ dimekdir.

Ḥazret-i ‘Alī’den mervīdür ki veca‘-i baṭında şikāyet iden mehr almış ‘avratdan birkaç akçe alup anuñla ‘asel iştirā idüp mā-i maṭar ile içe, devā vü

¹⁴⁰¹ Anlamı: “Allah’ım, Muhammed ümmetini ıslah eyle; Allah’ım, Muhammed ümmetine merhamet eyle; Allah’ım, Muhammed ümmetini kurtar.”

¹⁴⁰² Anlamı: “Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla. Bir ve Samet olan Allah’a, öyle Allah ki doğmadı, doğrulmadı. Ona biri denk olmayan Allah’a mevcut şerlerden sığınırım.”

¹⁴⁰³ Anlamı: “Allah’ım, senden acil şifa veya verdiğin belaya sabır veya dünyadan rahmetine göç etmeyi isterim.”

¹⁴⁰⁴ Anlamı: “Çektiğim şu acıdan ve korktuklarımdan Allah’ın kudretine sığınırım.”

şifâ ola. Ve cümle âdâb-ı marîzdendür ki hüsni şabr ve kılet-i şekvâ ve tezaccur u tezarru' ve du'â ba'de'd-devâ Hâlık-ı eşyâya tevekkül itmek gerekdür. Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem marîza lâıyık olan ibtidâ-i [417^b] maraızda “*Lâ ilâhe illallâh, yuhyî ve yümîtu vehüve hayyü'l-lâ yemût. Sübhâne Rabbü'l-'ibâd ve'l-bilâd. Ve'l-hamdülillâhi keşîr^{an} tayyib^{an} mübareken^{en} fîhi 'alâ küli hâl. Allâhu ekber, kibriyâ-i Rabbenâ ve celâlehu ve kudretehu bi-küllî mekânî. Allâhümme inni ente emraẓtenî litakbîz rûhî fî marzi hâzâ fe'ec'ale rûhî fî ervâh min sebekat lehüm minke'l-hüsni. Ve bâ'idenî mine'n-nâr, kemâ bâ'adte evliyâ'ikellezîne sebekat lehüm minke'l-hüsni.*”¹⁴⁰⁵ Ve hıkkıku'l-İslâm'dandur, teşyî'-i cenâze itmek sevâbı bî-hisâbdur. Ve meşhûr olmağın tayy olundu.

Hikâyet olunur ki İbrâhim Ziyât Hâzretleri cemâ'at-i müslimîni bir meyyite merhamet ider gördükde “Ne olaydı nefsünüze terahhüm itseñüz evlâ idi. Zîrâ meyyit üç hevlden hâlâş oldu. Evvelen vech-i melek-i mevtden, şâniyen merâret-i mevtden ki zevk itdi ve hâlâş oldu. Şâlişen havf-ı hâtimedden.” diyü buyurur. Ve hıkkıku'l-İslâm'dandur, ziyâret-i kubûr: Bu bâbda âşâr u ahbâr keşîre olup inşâ'allâhu Te'âlâ Rûh¹⁴⁰⁶ nâm kitâb tercemesinde mufaşşalan beyân olunur. Bu maħalde tayy-i maķâl olunmuşdur. Ma'lûm ola ki izhâr-ı hüzn ü kılet-i hadîşî ve terk-i tebessüm itmek âdâb-ı ma'ziyyedendür.

Ve hıkkıku'l-İslâm'dan biri [418^a] dağı hıkkıku'l-İslâm'dandur. Erbâb-ı 'ilme meşhûr degildür ki câr üç kısmdur. Kısm-ı evvel için hıkkıku'l-İslâm eħad ve kısm-ı şânî için iki hıkk ve kısm-ı şâliş için üç hıkk vardur. Kısm-ı âhîr câr-ı müslim ve zevi'r-raħm ola. Bunıñ için üç hıkk olduğı zâhirdür. Zîrâ biri hıkkıku'l-İslâm civâr ve biri hıkkıku'l-İslâm biri zevi'r-raħm. Ve kısm-ı şânî câr-ı müslim, bir hıkkıku'l-İslâm civâr bir hıkkıku'l-İslâm ammâ kısm-ı evvel câr-ı müşrik olandur ki bir hıkk vardur mülâhaza olına ki mücerred civâr için hıkk şâbit olmak ne mertebe

¹⁴⁰⁵ Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur. Öldüren ve diriltten odur, kendisi ölmeyen birdir kulların ve milletlerin Rabbi olan Allah'ın noksan sıfatlardan tenzih ederim. Her halde ona iyi güzel ve çok hamd ederim. Allah gerçekte her şeyden büyüktür, onun büyüklüğü kudret ve celali her yerde bellidir. Allah'ım bu hastalığın ölüm hastalığı ise benim ruhumu iyilerle tekrar yarat. İyileri cehennem ateşinden koruduğun gibi beni de cehennem ateşinden koru.”

¹⁴⁰⁶ er-Ruh: İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) ruhun mahiyeti ve ölümden sonraki durumuyla ilgili eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Çağrırcı, “er-Rûh”, **TDVİA**, s. 199-2000.

fazîlet, haqq-ı civârı iş'âr ider. Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem "Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm bañâ şol mertebe cârı vaşîyyet itdi ki vâriş olur zan itdüm." diyü buyurur. Bir hadîs-i şerîfde ¹⁴⁰⁷ "من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره" buyurulmuşdur. İkrâm-ı câr levâzım-ı îmân u İslâm'dandur. Rivâyet olunur ki Hâzret-i Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem "Fülân hâtun şâliha ve şâ'imedür. Ammâ cârını îzâ ider didüklerinde ol ehl-i nârdur, cârını îzâ ider."¹⁴⁰⁸ diyü buyurmışlar. ¹⁴⁰⁹ "اليمن والشؤم في المرأة والمسكن والفرس" hadîs-i şerîfinde beytde [418^b] olan yümn ve şümü taḥkîk idüp yeminini si'at ve ḥüsn-i câr ve şümlüğü dıyık ve sū'-i zan-ı civârdur, dimişler.

Ve yümn-i nisâ dahı ḥıffet-i mehr ve ḥüsn-i ḥulḳ ve şüm-ı nisâ kesret-i mehr ve sū-i ḥulḳdur, diyü taḥkîk idüp fersde yümn ḥüsn-i ḥulḳ ve şüm şu'ûbet-i zabṭdur, dimişler. Münāsib olan cârda mücerred ihtimâl-i ezâ olmayup rıfḳ ve îfâ-yı ḥayr ve îşâl-i ma'rûf itmekdür. Rivâyet olunur ki câr-ı faḳîr yevm-i kıyâmetde câr-ı ḡaniye muḥâşama idüp "Yâ Rabbî, benden ma'rûfı ve iḥsânı niçün men' eyledi, su'âl eyle." diyü tazarrû' ider.

Hikâyet olunur ki ba'zı müttakîn hâne-i şalâh ininde kesret-i fâreden şikâyet idüp hirre beslemek ile taşaḥḥub olunduḳda ḥavf-ı hirreden fâreden ihtimâldür ki dâr-ı cîrânuma dâḥil olup nefsum gürîzân olduḳ eşyâyı cîrânuma lâyıḳ görmekle âşîm olam, diyü cevâb virmişdür. 'Ale'l-icmâl ḥuḳûḳ-ı câr isti'ânet itdükde i'ânet ve istikrâzda ikrâz-ı iḳti'ârde def-i ihtiyâc şikeste-i mizâc olduḳda 'iyâdet ve mu'âvenet-i 'ilâc ve emr-i ilâhiye irtihâl iderse cenâzesin teşyi' ve ḥayr işâbet itdükde tehniye ve şerr u mekrûh işâbetinde [419^a] tesliye vü ta'ziye idüp cârûñ binâ-i 'âlî ile sedd-i hevâ vü ziyâ ma'ḳûl ve revâ degildür. Dîn ü dünyâsına müte'allıḳ meşâlihi îfâ itmek gerekdür. Hîzmet-i şerîfde câr-ı şâlihi sa'âdet[den] 'add idüp ¹⁴¹⁰ "إن من سعادة"

¹⁴⁰⁷ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Edeb, 31, no: 6019.

¹⁴⁰⁸ Beyhâkî, **Şu'abü'l-İmân**, 12/95, no: 9099.

¹⁴⁰⁹ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü's-Şâfi'iyye**, 6/318.

¹⁴¹⁰ Buhari, **Sahîhü'l-Buhari**, Edebu'l-Müfred, 54, no: 116.

المرء المسلم المسكن الواسع والجار الصالح والمركب الهني” buyurulmuş, elḥaḳ cār-ı şālîḥ ve mesken fîḥi’l-eṭrāf ve merkeb-i mülāyim sa’ādetdür. Ḥuḳûḳ-ı aḳārib ve raḥm-ı ri’āyet itmek daḥı şerāyiṭ-i İslām’dandur. Ḥazret-i Rasûl-i Mûkerrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden “Efdal-i nās kimdür?” diyü su’āl olunduḳda ¹⁴¹¹ اتقاهم الله “أوصلهم لرحمه وأمرهم بالمعروف وأنهاهم عن المنكر” buyurmuşlar. Şıla-i raḥmüñ şevābı ḡayr-ı maḥşûr ve aḳāribe ri’āyet itmek meşḳûr idüḡi muḳarrerdür.

Bir rivāyetde ḡayra taşadduḳ olunduḳda şevābı bir mektûb olur. Aḳāribe taşadduḳ oluna. Şevābı iki [maḥşûb olur buyurulmuşdur. A‘zam-ı ḥuḳûḳ ḥaḳḳ-ı vālideyndür ki anlara ‘uḳûḳ]¹⁴¹² ekber-i kebā’ir olduḡı muḳarrerdür. ¹⁴¹³ “فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ” emr-i cihān-muṭā’ı ḥaḳḳ-ı vālideynde kāfî ve vācibü’l-ittibā’dur. Ḥaḳḳ-ı vālideyn şalāt u şavm ve ḥacc u ‘umre ve cihāddan efdal idüḡi Ḥazret-i Rasûl-i Mûkerrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet olunmuşdur. Ammā vālidenüñ ḥaḳḳı vālidden [419^b] ziyādedür. ¹⁴¹⁴ “الوالدة اسرع” diyü Rasûlullāh buyurup vālid du’āsında isra’ olmanuñ sırrından istikşāf olunduḳda ¹⁴¹⁵ “هي أرحم من الأب ودعوة الرحم لا تسقط” buyurmuşlar vāḳı’ā şefḳat ve merḥamet cānib-i vālidede keşret üzre olduḡı muḳarrerdür. Ve evlāduñ daḥı ḥuḳûḳı vardır. ¹⁴¹⁶ “رحم الله والدا أعان ولده على بره” ḥadīs-i şerīfi muḳtezāsınca ferzend-i dil-pesendīnüñ iyiligine i’ānet iden vālide merḥamet ile Seyyid-i Kevneyn Rasûl-i Şekāleyn du’ā idicek faẓīlet-i i’ānet ḥadden bīrûn ve dā’ireden efzûn olur. İyilige i’ānet idüp sū-i fi’liyle ‘uḳûḳa bādī olmamak gerekdür. Ḥazret-i Enes raḳıyallāhu ḥuḳûḳ-ı vāliddendür yevm-i sābi’de ‘aḳīḳa ve altı yaşına varduḳda ḥüsn-i te’dīb toḳuz yaşına varduḳda firāşdan

¹⁴¹¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 45/421, no: 27434.

¹⁴¹² Bu cümle derkenardadır.

¹⁴¹³ İsra, 17/23’ten nakıs iktibastır: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine «of!» bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”

¹⁴¹⁴ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/317.

¹⁴¹⁵ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/317.

¹⁴¹⁶ Tâcüddîn es-Sübkî, **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye**, 6/318.

‘azl on üç yaşına varduğda şalât için darb u ta‘zîr ve on altı yaşına varduğda münāsib olan ile tezevvüc idüp ba‘dehū eline yapışup “Saña te’dīb ü ta’līm ü tezevvüc itdüm, dünyāda fitneñden ve āhiretde ‘azābuñdan isti‘āze iderem.” demek gerekdür, diyüp Rasūl-i Ekrem’den rivāyet [420^a] ider. Vālide lāzım olan ħüsn-i te’dip ve şerīf-i esmā ile tesmiye itmekdür. Ĥazret-i Rasūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem cihāda gelen şahşa rızā-yı vālideyni olmayınca izn virmemişdür. ¹⁴¹⁷“فألزمها فإن الجنة عند رجليها” ĥadīṣ-i şerīfi mücebince cennet vālidelerüñ qadimleri altında olıcağ ĥuqūkı ma’lūm olur.

Ve birāderler ĥuqūkı dañı mürā‘at olunmağ gerekdür. ¹⁴¹⁸“حق كبير الإخوة” Ve ri‘āyet-i ĥuqūq-ı memlūk dañı lāzımdur. Mülk-i nikāh levāzımı ve ĥuqūq-ı merāsimi sebkat idüp ĥālā memlūk ĥuqūqını ‘iyān itmege şürū‘ olundı. Ma’lūm ola ki Ĥazret-i Rasūl-i Mu‘azzam şallallāhu ‘aleyhi ve sellem āhir vāşiyet itdügi ĥaqq-ı memlūkdur. ¹⁴¹⁹“اتقوا الله فيما ملكت أيمانكم أطعموهم مما تأكلون واكسوهم” “مما تلبسون ولا تكلفوهم من العمل ما لا يطيقون فما أحببتهم فأمسكوا وما كرهتم فبيعوا ولا تعذبوا خلق الله فإن الله ملككم إياهم ولو شاء للملكهم إياكم” muktezāsınca memālike tenāvül [420^b] itdügi řā‘āmda tenāvül itdürmek gerekdür. Ve telbīs itdügüñizden ilbās idüp řāqatı olmayanı teklīf itmeyüp istedügüñizi tutup murāduñ olmayanı tebdīl idüp mañlūk-ı ilāhiye ta‘zīb itmeyesiz. Ĥağ Te‘ālā anları size memlūk itdi. İsterse size anlara temlīk ider, diyü buyurulmuşdur. Ebū Derdā Ĥazretlerinin cāriyesi kendileri tesmīm itdükde “Niçün tesmīm itdüñ?” diyüp “Senden ĥalāş olup rāḥat bulmağ için itdüm.” didükde “Seni li-vechillāh i’tāk itdüm.” diyü buyurdıkları menķūldür.

Rivāyet olunur ki Meymūn bin Mihrān Ĥazretlerine dayf gelüp ikrām itmek için řabḥ-ı řā‘ām olduğda cāriye isti‘cāl idüp mübārek başlarına řūrba

¹⁴¹⁷ Beyhākī, **Şu‘abü’l-İmān**, 10/248, no: 7448.

¹⁴¹⁸ Beyhākī, **Şu‘abü’l-İmān**, 10/313, no: 7553.

¹⁴¹⁹ Murtazā ez-Zebidī, **İthāfü’s-Sādeti’l-Müttakīn**, 6/322.

dökdükde “Yâ cāriye, beni iħrāk itdüñ.” diyüp “Yâ mu‘allemü’l-ħayr ve mü’eddibe’n-nās, ¹⁴²⁰ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ” āyet-i kerīmesine mürāca‘at eyle.” didükde “Afv eyledüm.” diyüp cāriye ziyāde iltimās idüp ¹⁴²¹ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ” āyet-i kerīmesinden ħiṣṣedār olmaḵ recā olunur.” didükde i’tāk itmişdür.

Rivāyet olunur ki aşhāb-ı Rasūlullāh’dan biri ‘abdini darb ider iken [421^a] “Li-vechillāh beni ‘afv eyle.” diyü feryād itdügi sem‘i pāk-i aḳdes-i Ĥazret-i eşref-i zümre-i inse vāṣıl olduḵda feryād-res olup ol kişi Ĥazreti görüp darbdan ferāḡat itdükde “Memlūkuñ vechullāh ‘afv recā ider iken ‘afv itmedüñ beni gördükde ferāḡat itdüñ.” diyü buyurduḵlarında “Ol li-vechillāh āzād olsun.” didükde “Eger i’tāk itmeye idüñ nār-ı cehennem vechüñi müteḡayyir ider idi.” buyurmuşlardır. Ĥudā ve Rasūl ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem inḳiyād müftih-i meserrāt-ı fu‘ād-ı ‘ibāddur, Ĥaḵ Te‘ālā cümlemüze selef-i şālihīn meslegine münselik olmaḡı müyesser ide. Āmīn. Ĥazret-i Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki “Kaḡan ‘abd seyyidine naṣīḡat ve itmām-ı ħizmet idüp ‘ibādet-i Rabb-i ‘İzzet’de taḡṣīr itmese ecir iki kitābet olunur. Ĥattā Ebū Rāfi‘ Ĥazretleri mu’taḡ olduḵda bükā idüp “Evvel iki ecrimüz var idi, biri gitdi.” diyü buyurmuşlardır. Ĥazret-i Risālet-Penāh “Lillāh şehīd olan kimesne ve ‘ibādet-i Ĥaḵ’da taḡṣīr itmeyüp seyyidine naṣīḡat iden ‘abd-i memlūk ve ‘afif-i müte‘affif-i zū ‘iyāl cennete evvel dāḡil ola. Ve emīr-i musliḡ [421^b] ve ḡaḡḡ-ı İlāhī’yi i’tā itmeyen şāḡib-i sevret-i māl ve faḡīr-i faḡūr cehenneme evvel dāḡil ola.”¹⁴²² diyü buyurur. Münāsib olan memlūk ile ṡa‘āmı ma‘an tenāvül itmekdür. Ĥazret-i Selmān “Ĥizmetkāruma iki ‘amel sipāriṡ itmegi kerih görürüm.” diyü buyurmuşdur. Eḡarīb ve memālike ri‘āyet lāzım olduḡı gibi māl-i rikāb-ı ümem, ḡākim-i ḡaḡḡ-ı ‘ālem

¹⁴²⁰ Ali İmran, 3/134’ten nakıs iktibastır: “O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”

¹⁴²¹ Ali İmran, 3/134’ten nakıs iktibastır: “O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”

¹⁴²² Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü’l-Ahmed**, 15/297, no: 9491.

olan sultāñ-ı celîlü’ş-şānae dahı re‘āyā vü berāyāyı sıyānet ve kudretlerinden ziyāde tekli‘f itmege cesāret itmeyüp ¹⁴²³”كلکم راع و کلکم مسئول عن رعيته“
muḳtezāsınca zîr-i destinde olanlardan mes’ûl olup cevāb-ı şer‘îsi olmayınca maḳbûl olmaz.

Meşnevî: [Du‘â-yı Pâdişâh-ı İslâm]¹⁴²⁴

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Elâ ey pâdişâhı berr ü baḫrûñ

Mezîd olsun senüñ ‘izz ile ḳadrüñ

Saňa temlîk iden dünyâyı el-ḫaḳ

Şorar her zerrenüñ ḫaḳḳın muḫaḳḳaḳ

Eḳârib gibidür cümle re‘āyā

Gerekdür idesin ḫaḳḳını îfâ

Hilâfet tahtına geçdükde şiddîḳ

İdüp ḫalka ḫiṭâb u ḳıldı taḫḳîḳ

Didi hem-sin olanuñız ser-â-ser

Benümle oldı anlar hep birâder

Eger benden olursa sinnüñiz çok

Baňa vâlid gibidür şübhemiz yok

Eger az olsa sinni benden el-ḫaḳ

Baňa ferzend olur ol bil muḫaḳḳaḳ

[422^a] Bu ma’nâyı ḳılup taḫḳîḳ ü tebyîn

¹⁴²³ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, Cuma, 11, no: 893; Müslim, **Sahîh-i Müslim**, İmaret, 20.

¹⁴²⁴ Bu ifade derkenardadır.

Cihānı kıldı ‘adli ile tezyīn

Eḳārib rütbesine kıldı tenzīl
Re‘āyāyı bu ğüne kıldı tebcīl

Pes imdi ‘āḳile oldı nümāyān
Ki her bir kişinüñ ḥaḳḳında sulṭān

Gerekdür ide ḥaḳḳın cümle ifā
Şerī‘at ḥükmini hem ide icrā

Eyā Sulṭān-ı ‘ālem ile iḳdām
Ki senden şākir ola ḥāş ile ‘ām

Saḅa tevfiḳini yār ide Allāh
‘Adāletle seni var ide Allāh

SONUÇ

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn, İmam Gazzâlî'ye ait *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* ile ilgili Osmanlı sahasında yazılmış, tarih sıralamasına göre, bugüne kadar tespit edilen ikinci eserdir. XVII. yüzyılın başında Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numarada kayıtlıdır. 422 varaktan oluşan eser manzum-mensur bir yapıya sahiptir. Muhtelif kaynaklarda Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait bir eser ve *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'in bir tercümesi olarak geçmektedir. Ancak bununla ilgili son dönem kaynaklarında çelişkili bilgilerin bulunması ve eser üzerinde şimdiye kadar kapsamlı bir incelemenin yapılmamış olması bu eserin incelenmesini gerekli kılmıştır. Eserle ilgili ulaşılan sonuçlar araştırmanın sıralamasına göre şöyle özetlenebilir:

İsmi ve Yazılış Tarihi: Eserin isminin bizzat müellif tarafından *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn* şeklinde verildiği tespit edilmiştir. Eserin yazılış tarihi ise tam olarak belirlenememiştir ancak Sultan I. Ahmed için yazıldığı bilgisinden hareketle 1603 – 1617 yılları arasında yazıldığı düşünülmektedir.

Müellifi: *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in müellifi tam olarak tespit edilememiştir; ancak sebep-i telif bölümünde eserin ithaf edildiği kişi Sultan I. Ahmed olduğu için kaynaklarda bahsedilenin aksine eserin Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olamayacağı kesinleşmiştir. Zira Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi, Sultan I. Ahmed tahta çıkmadan önce vefat etmiştir.

Kaynaklardaki bilgiler tutarsız olduğu için müellifle ilgili bilgi, isim ya da mahlas eserde aranmıştır. Sonuçta eserin farklı yerlerindeki beş şiirde geçen ve müellif olabileceği düşünülen “Mehammed” adında bir isim tespit edilmiştir. Bu isimden yola çıkılarak Sultan I. Ahmed döneminde yaşamış “Mehammed/Mehmed” adındaki şairler ve bunlara ait eserler incelenmiştir.

Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn'in, çalışmamızın muhteva incelemesi bölümünde yer alan özellikleri dikkate alındığında, eserin hem âlim ve fakih hem de şair bir kişinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla müellif olabilecek kişide bu özellikler aranmış ve özellikle üç isim üzerinde durulmuştur. Bunlar, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin kendi adını taşıyan oğlu Mehmed Efendi ki bu da kaynaklarda babası gibi Bostanzâde Mehmed Efendi olarak geçmektedir; Hoca

Sadeddin Efendi'nin oğulları olan Hocaîade Mehmed Efendi ve Hocaîade Mehmed Esad Efendi'dir.

Hocaîade Mehmed Esad Efendi'nin özellikle *Gülistan* adlı tercümesindeki şiirlerde ve başka şiirlerinde mahlas olarak doğrudan ismini "Esad" şeklinde kullandığı, dolayısıyla *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in müellifi olamayacağı tespit edilmiştir.

Hocaîade Mehmed Efendi'nin babası ve kardeşiyle yazdığı, yapısı ve yazılış şekli bakımından çalıştığımız eserle aynı özellikte olan *İbtihâcû't-Tevârîh*'deki şiirlerde ve Kınalıîade Hasan Çelebi'nin tezkiresindeki Hocaîade Mehmed Efendi maddesindeki bir şiirde isminin açıkça "Mehammed" olarak zikredildiği görülmüştür. Hem şiirlerdeki bu isimden hem de kaynaklardaki bilgilerine göre yukarıda bahsedilen niteliklerde olmasından yola çıkılarak Hocaîade Mehmed Efendi'nin eserin müellifi olma ihtimalinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Hocaîade Mehmed Efendi ile aynı dönemde yaşamış ve kaynaklardaki bilgilerine göre yukarıda bahsedilen niteliklere de sahip olan Şeyhüslâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin kendi adını taşıyan oğlu Mehmed Efendi'nin de eserin müellifi olma ihtimalinin mümkün olduğu görülmüştür. Ancak Mehmed Efendi'ye ait tespit edilmiş bir eserin olmaması ve hakkındaki bilgilerin kaynaklarda yetersiz olması müellif olma ihtimalini oldukça azaltmaktadır.

Hatta bu ikisi dışında ileride yapılacak çalışmalarla başka bir müellife de ulaşılacağı düşünülmektedir. Zira eserde geçen bir ifadeye göre, müellifin İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Kitâbu'r-Rûh* adlı eseri olduğu düşünülen bir eseri tercüme etmek istediği görülmüştür. Ancak yapılan araştırmalarda o dönemde yapılmış *Kitâbu'r-Rûh* adlı herhangi bir tercümeyle rastlanamamış, böyle bir tercümenin eğer varsa, bulunmasının da *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in müellifinin kimliğini tespit konusunda yardımcı olabileceği kanaatine varılmıştır.

Sonuç olarak anılan şahıslara ve dönemlere ait yeni eserlerin gün yüzüne çıkması ve onlarla ilgili yapılacak detaylı çalışmalarla bu eserin de müellifinin tespit edilebileceği düşünülmektedir.

Muhteva Özellikleri: *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn* adlı eserin birebir tercümesi değildir ancak muhteva bakımından *İhyâ*'nın esas alındığı bir eserdir. *İhyâ* dört bölüm halinde kırk kitaptan (her bölümde on kitap)

oluşmasına rağmen burada müellif, herhangi bir bölüm ayrımı yapmadan eserin otuz üç kitap ve bir sonuç bölümünden oluşacağını belirtir. Bunu, eserin isimlendirmesini yaptıktan sonra kitapların ismini ve kaçınıcı kitap olduğunu belirten bir fihrist şeklinde verir. Kitap sıralamasını *İhyâ*'dakiyle aynı şekilde düzenler. *İhyâ*'daki bazı müstakil kitapları tek kitap altında toplar; ancak bunları *İhyâ*'daki sıralamaya göre ayrı başlıklar halinde anlatır. *Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn*'in elimizdeki nüshasında bu otuz üç kitabın on bir tanesi vardır. Bu durum müellifin eseri üç cilt halinde planladığını düşündürmektedir fakat eserin devamı olabilecek bir eser şu ana kadar tespit edilememiştir.

Eser, *İhyâ*'da anlatılan konuların müellif tarafından uygun görülen yerlerin alınması şeklinde düzenlenmiştir. Konular bir nevi özetlenmiş, müellifçe uygun görülen ayet, hadis ve rivayetler alınmıştır. Seçilen bu ayet, hadis ve rivayetler de *İhyâ*'daki sıralama ile aynıdır. Müellif, ayetlerden bazılarının sadece Arapça şeklini ve bazılarının Arapçasıyla mealini; hadislerin ise bazılarının sadece Arapça şeklini bazılarının Arapça ile açıklamasını, bazılarının da sadece Türkçe açıklamasını vermiştir. Ayrıca müellif, kendince uygun gördüğü yerlerde kendi yorumlarını eklemiş, böylece eser sadece bir tercüme değil, telif-tercüme görünümü kazanmıştır.

Müellifin *İhyâ*'dan aldığı bölümlere bakıldığında konuların fikhî yönünden çok tasavvufî ve ahlâkî yönlerini aldığı görülmüş olup bununla okuyucuyu ahlâkî yönden bilgilendirmeyi ve eğitmeyi amaçladığı düşünülmüştür. Eserdeki kitap sıralaması *İhyâ* ile aynı olmasına karşın kitapların kendi içindeki bölümlere ayrılması *İhyâ*'dan farklıdır. Müellif bölüm ayrımını yine kendince yapmış ancak konuların sıralamasını değiştirmemiştir.

Eserde konular mensur şekilde anlatılmış ve uygun görülen yerlerde manzum parçalarla süslenmiştir. Konu içindeki manzum parçaların genellikle anlatılan konuyu açıklayan ya da tamamlayan, bölüm sonlarındakilerin ise öğüt veren ya da dua niteliğinde olan şiirler olduğu görülmüştür.

Eserde, *İhyâ*'da ve *İhyâ*'nın tespit edilen diğer tercümelerinde bulunmayan, dört halife için yazılan bölümler vardır. İkinci kitabın (bölümün) sonunda yer alan bu bölümleri de müellif hem mensur hem de manzum şekilde oluşturmuştur. Her bir halife için ayrı ayrı düzenlenen bu bölümler menkıbevi bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca bölümlerde halifeler için söylenen bazı hadisler de bulunmaktadır. Eserde bu şekilde

dört halife için ayrı bir bölümün olması da bu eserin bir telif tercüme niteliği kazanmasına katkı sağlamıştır.

Müellifin, kendi yorumunu yaptığı yerlerdeki ve özellikle dört halife hakkındaki bölümlerdeki verilen bilgilere göre, fıkıh, kelim, tefsir, hadis, siyer, tarih gibi alanlardaki eserleri incelediği ve o eserler hakkında bilgi sahibi olduğu kanaatine varılmıştır.

Eser, padişah için yazılmış dua mahiyetindeki bir şiirle bitmektedir. Eserin sonunda tamamlandığını ya da devam edeceğini gösteren herhangi bir söz ya da işaret bulunmamaktadır. Ancak padişah için yazılan bir şiirle bitmesi ve önceki kitaplarda da (bölümlerde) bu şekilde bir sonuçla kitabın (bölümün) bitirilmesi, on birinci kitabın burada sonlandırıldığını düşündürmektedir.

Dini - Tasavvufi Unsurlar: Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn'in muhtevasını *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* oluşturduğu için kullanılan kelimelerin, terkiplerin ve kavramların dini-tasavvufi özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları çalışmamızda "Allah, Hz Peygamber ve diğer peygamberler, kutsal kitaplar, ayet, hadis, melekler, dört halife ve diğer dini şahsiyetler" başlıkları altında incelenmiştir. Bu başlıklar altında şemail, menâkıbnâme, tevhid, münâcat, na't gibi türler hakkında da bilgi verilerek bunlara eserden örnekler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde din dışında toplumun ahlaki yapısını ilgilendiren konuların varlığından da bahsedilmiş, özellikle tasavvufi unsurların genel çerçevesi belirlenmiştir. Müellifin ibadetler konusunda fıkhi bilgiler yerine onların batınî yönlerini anlattığı, fırsat buldukça hem mensur hem de manzum olarak nefis terbiyesine değindiği görülmüştür.

Şekil ve Tür Özellikleri: Yenâbî'ü'l-Yakîn fî İhyâ'i 'Ulûmi'd-Dîn manzum-mensur karışık yazılmış bir eser olduğundan eserin manzum kısmı ayrıca incelenmiştir. Eserde yer alan manzum parçalar tek dizeden on dokuz beyte kadar uzunlukta olup mensur kısımdan manzum kısma geçişte "nazm, mesnevi, kıt'a, şi'r, beyt" gibi başlıkların bulunduğu, Arapça şiirlerin başında da "Nazm-ı 'Arabî" şeklinde bir başlık kullanıldığı görülmüştür. Farsça şiirlerle ilgili herhangi bir başlık kullanılmamıştır. Ancak başlıkların farklı olmasına karşın, eserdeki manzum parçaların birçoğunun şekil olarak mesnevi nazım şeklinin özelliklerini taşıdığı tespit edilmiştir. Şekil olarak mesnevi özelliği taşıyan şiirlere farklı nazım şekillerinin isminin verilmesi hususunda nazım şeklinin terim anlamıyla değil sözlük anlamıyla ilgili kullanıldığı düşünülmüştür.

Şiirlerde aruzun farklı kalıpları kullanılmıştır ve müellif, kısa kalıpları tercih etmiştir. Divan şairlerinde görülen aruz kusurlarının bu şiirlerde de mevcut olduğu belirlenmiştir. Şiirlerin muhtevasına bakıldığında, müstakil olarak tevhid, münâcât, na‘t, medhiye gibi şiirlerin olmadığı ancak bu türlerin özelliklerini taşıyan manzum parçaların olduğu görülmüştür. Müellifin manzum parçalarda beyit bütünlüğünden ziyade konu bütünlüğüne önem verdiği kanaatine varılmıştır.

Dil ve Üslûp Özellikleri: XVII. yüzyılın başında yazılan eserin Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin oldukça yoğun olduğu bir dil yapısına sahip olduğu görülmüştür. Özellikle mensur kısımlarda bölümlerin başlangıcında bu durum kendini açıkça göstermektedir. Ancak konuların açıklandığı kısımların nispeten daha sade bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Şiirlerde ise Arapça-Farsça kelime yoğunluğu azdır. Şiirlerin içinde Türkçenin yanısıra Arapça ve Farsça yazılanların hatta mülemma denilen, Arapça, Farsça ve Türkçenin karışık olduğu şiirlerin de varlığı görülmüştür. Bu da müellifin Arapça ve Farsçaya bu dillerde şiir yazabilecek kadar hâkim olduğunu göstermektedir. Bu şiirlerden Arapça olanların *İhyâ*'da da yer aldığı ancak müellifin burada da seçici davrandığı yani, kendince uygun gördüğü şiirleri aldığı görülmüştür. Bu şiirlerden bazılarının sadece birkaç beytini almış, bazılarının da birkaç beytini alıp birkaç beyit de ona kendisi ilave etmiştir.

Eserde dönemin dil unsurlarıyla birlikte az da olsa eski Türkçede kullanılan bazı arkaik kelimeler de tespit edilmiştir. Bu tür kelimelerin şiirlerde de kullanıldığı görülmüştür.

Eser, *İhyâ*'nın birebir tercümesi olmadığı için cümle kuruluşlarında farklılıklar vardır. Müellif, bazı yerlerde cümleleri *İhyâ*'dan birebir tercüme ederek doğrudan anlatımı, bazı yerlerde de konuyu kendi cümleleriyle özetleyerek dolaylı anlatımı tercih etmiştir. Her iki şekilde de eserin didaktik yapısına uygun olarak konuyu okuyucunun anlayabilceği şekilde aktarmayı amaçladığı görülmüştür. Bu yönüyle de eserin üslubunun *İhyâ*'nın üslubuyla benzerlik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Aynı şekilde müellifin konuları anlatırken karşısında bir dinleyici varmış gibi anlattığı ve sürekli ona seslediği görülmüş, bu haliyle karşısındakini uyarıcı, ona öğüt verici, yol gösterici ve kimi yerde de emredici bir hal takınmıştır.

Eserin mensur bölümünde hemen her cümlede seci olduğu, bunun da eserin okunmasını akıcı ve ahenkli bir hale getirdiği görülmüştür. Bu akıcılığı ve ahengi

sağlayan sözcüklerin müellif tarafından özenle ve dikkatle seçildiği, bu sayede konu anlatımındaki tek düzeliği bozmayı amaçladığı kanaatine varılmıştır.

Müellifin, her kitabın (bölümün) sonunda yazdığı şiirler dua mahiyetindedir. Bu şiirlerden yedi tanesinin padişah için olması müellifin Sultan I. Ahmed'e olan sevgisinin açıkça göstergesi olarak kabul edilmiş, bu sebeple eserin Sultan I. Ahmed'e arz edilmiş olabileceği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmayla Türk edebiyatında *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*'e yapılmış bir telif-tercüme daha gün yüzüne çıkarılmıştır. Sultan I. Ahmed döneminde hazırlanmış ve eserden hareketle padişaha sunulduğunu düşündüğümüz Türkçe bir eser daha ilim âlemine sunulmuştur. Böylece Türk-İslam edebiyatı literatürüne katkı sağlamak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerîm Diyanet Vakfı Yay.
- Abdürrezzâk b. **Musannef**, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, I-XII, Hemmâm: Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1970-1983.
- Acîûnî, Ebû'l-Fidâ **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-ilbâs**, I-II, Mektebetü'l-Kudsî, İsmâil b. Muhammed Kahire 1351.
- b. Abdülhâdî:
- Ağırakça, Ahmed: "Hz. Ömer'in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi", **Artuklu Akademi**, 4 (1) 2017, s. 1-20.
- Ahmed b. Hanbel: **Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel**, thk. Şu'ayb el-Arnaût, I-L, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001.
- Aktepe, Münir: "Hocazade Esad Efendi", **TDVİA**, C. XXI, İstanbul, TDV Yay., 1995, s. 10-13.
- Algar, Hamid: "Muhammed Parsa", **TDVİA**, C. XXX, İstanbul, TDV Yay., 2005, s. 563-565.
- Aliyyü'l-Kârî: **el-Esrârü'l-Merfûan fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa (Mevdûatu'l-Kübrâ)**, Thk: Muhammed Lûtfi es-Sabbâğ, 2. Baskı, Beyrut, 1986.
- Aruçi, Muhammed: "el-Esmâ ve's-Sıfât", **TDVİA**, C.XI, İstanbul, TDV Yay., 1995, s. 420-421.
- Atar, Fahrettin: "Kadı", **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul, TDV Yay., 2001, s. 66-69.
- Atmaca, Emine: **Zühretü'r-Riyâz (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Konya, Palet Yayınları, 2015.
- Aybakan, Bilal: "el-Üm", **TDVİA**, C. XLII, İstanbul, TDV Yay., 2012, s. 298-300.
- Ayçiçeği, Bünyamin: "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 15, İstanbul 2015, 27-102.
- Bahadır, Savaşkan Cem: "Bir Üç Yüz Hadis Tercümesi: Alî Halîfe'nin Enîsü'l-Münkatî'in'i", **ASOBİD-Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.II, S.3, Haziran 2018, s. 1-17.

- Bakırcı, Saffet: "Me'âlimü't-Tenzîl", **TDVİA**, C. XXVIII, Ankara, TDV Yay., 2003, s. 203-204.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn: **Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr**, thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut, Dâru'l-Cinân-Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1987.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn: **Şu'abü'l-Îmân**, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, I-XIV, 3/235-236, no: 1591, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn: **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk. Abdülkâdir Atâ, I-XI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd: **Mesâbîhu's-Sünne**, thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî vdğ., I-IV, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail: **Sahîh-i Buhârî**, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, C. I-VII, Daru İbn Kesir-Yemâme, Beyrut, 1993.
- Bulut, Ali: **Belâgat. Meânî-Beyân-Bedî**, İstanbul, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2013.
- Bursalı Mehmed Tâhir: **Osmanlı Müellifleri**, Yay. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, C. I, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972.
- Bursevî, İsmail Hakkı: **Kenz-i Mahfi**, İstanbul, Hacı Mustafa Efendi Matbaası, 1290.
- Cebeci, Suat: "Yazılı Dini İletişim ve Gazali'nin İhyası", **İslami Araştırmalar Dergisi**, c:XIII, S. 3-4, Ankara, 2000, s. 467-472.
- Cebeci, Suat: "Yazı Dili ve Yazılı İletişim Bağlamında Gazali'nin Üslubu", **Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]**, 2011, c: XLVII, sayı: 3, s. 135-146.
- Cerrahoğlu, İsmail: "İbn Cüreyc", **TDVİA**, C. XIX, İstanbul, TDV Yay., 1999, s.404-406.
- Çağrıçı, Mustafa: "er-Ruh", **TDVİA**, C. XXXV, İstanbul, TDV Yay., 2008, s. 199-2000.
- Çağrıçı, Mustafa: "İhyaü Ulumi'd-din", **TDVİA**, C. XXII, İstanbul, TDV Yay., 2000, s. 10-13.
- Çağrıçı, Mustafa: "Gazzâlî", **TDVİA**, C. XXIII, İstanbul, TDV Yay., 1996, s. 489-505.
- Demir, Nurettin, Emine, Yılmaz: "Osmanlı Türkçesi", **Türkler**, C. XI, Ankara, 2002, s. 476-477.

- Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, 11. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2016.
- Doğan, Ahmet: "Bostanzâde Mehmet Efendi", **TEİS**, (Çevrimiçi) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bostanzade-mehmed-efendi> (Erişim tarihi: 29.05.2020).
- Durmuş, İsmail: "Seci", **TDVİA**, C.XXXVI, İstanbul, TDV Yay., 2009,s. 273.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as: **Sünenü Ebî Dâvud**, thk. Şu'ayb el-Arnâvut., I-VII, Dimaşk, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Nu'aym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh: **Hilyetü'l-Evliyâ**, I-X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Ali: **Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsılî**, thk. Hüseyin Selîm Esed, I-XIV, Dimaşk-Beyrut Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs - Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1986-1992.
- Eliaçık, Muhittin: "Şeyhülislâm Bostanzade Mehmed Efendi Ve Nazmen Verilmiş Fetvâları", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, p. 35-50, Ankara.
- Ergin, Muharrem: **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 1993.
- Gencer, Bedri: "Gazali'nin Vizyonu İhyâ'nın Misyonu", **Dinî Ve Felsefî Metinler Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama Ve Algılama Sempozyumu Bildiri Kitabı**, C. I, 2012, s. 480.
- Güzel, Abdurrahman: "Gazâlî'nin Hayatı ve Eserleri, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzali (1058-1111)", Kayseri, 1988, s. 9-20.
- Güzel, Abdurrahman: **Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, 3. Baskı, Ankara, Akçağ Yay., 2006,
- Güzel, Abdurrahim: "Gazâlî Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzali (1058-1111)", **Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No : 7**, Kayseri, 1988, s. 249-272.
- Günaydın, Yusuf Turan: "Gazali Bibliyografyası", **TYB Akademi Gazâlî Özel Sayısı**, yıl 1, S.1, Ankara, 2011, s. 257-271.

- Güngör, Zülfikar: "Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerim", **İslâmî İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006)**, İstanbul, İslâmî İlimler Dergisi Yay., 2007, s. 179.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû **Muvazzıhu Evhâmi'l-Cem' ve't-Tefrîk**, nşr. Bekr Ahmed b. Ali, Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, I-II, Beyrut, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1985.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, **Müstedrek 'ale's-Sahîhayn**, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Muhammed b. I-V, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Abdullah, Hatiboğlu, İbrahim: "İbn Edü'd-Dünyâ", **TDVİA**, C. XIX, İstanbul, TDV Yay., 1999, s. 457-462.
- Hatiboğlu, İbrahim: "Ma'mer b. Raşid", **TDVİA**, C. XXVII, İstanbul, TDV Yay., 2003, s. 552-554.
- Hatiboğlu, İbrahim: "Mesâbîhu's-Sünne", **TDVİA**, C. XXIX, Ankara, TDV Yay., 2004, s. 258-260.
- Harman, Ömer Faruk: "Belam b. Baura", **TDVİA**, C. V, İstanbul, TDV Yay., 1992, s. 389-390.
- Heysemî, Ebü'l-Hasan **Buğyetü'l-bâhis 'an zevâidi Müsnedü'l-Hâris**, thk. Ali b. Ebû Bekr: Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkerî, I-II, Medine, Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1992.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl **el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâi mine'l-Ahbâr**, thk. Eşref Abdülmaksûd, I-III, Mektebetü Taberiyye, Abdürrahîm b. el-Hüseyn: Riyad 1995, I, 102.
- İbn Abdülber, Ebû **Câmi'ü Beyâni'l-ilm ve Fazlih**, thk. Ebü'l-Eşbâl ez-Ömer Yusuf b. Züheyrî, I-II, Riyad, Dâru İbnü'l-Cevzî, 1994.
- Abdullah: İbn 'Asâkir, Ebü'l- **Mu'cemü's-Şüyûh**, thk. Vefâ Takıyyüddîn, I-III, Dimaşk, Kâsım Ali b. el-Hasen, Dâru'l-Beşâir, 2000.
- İbn Ebî Şeybe, **Müsned**, thk. Âdil b. Yusuf el-Ğazâvî, Ahmed Ferîd el-Abdullah b. Mezîdî, I-II, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1997.
- Muhammed:

- İbn Ebû Şeybe, Ebû **Musannef**, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Cidde-Bekr Abdullah b. Dimaşk, Dâru'l-Kible-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 2006.
- Muhammed:
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl **Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-XIII, 8/372, Beyrut, Ahmed b. Ali: Dâru'l-Ma'rife, 1960.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim **Sahîhu İbn Hibbân bi-terfîbi İbn Balabân**, thk. Şu'ayb el-Muhammed b. Arnavut, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Hibbân:
- İbn Hişâm: **Siretü'n-Nebeviyye (Siretü İbn Hişâm)**, thk: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1988.
- İbn Kuteybe, Ebû **Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadis**, thk. Muhammed Muhyiddin el-Muhammed Abdullah Esfar, el-Mektebetü'l-İslami-Müessesetü'l-İşrâk, Beyrut-b. Müslim: Doha 1999.
- İbn Mâce, Ebû **Sünen**, thk. Şu'ayb el-Arnaut, I-V, Beyrut, Dâru'r-Risâleti'l-Abdillâh Muhammed Âlemiyye, 2009.
- b. Yezîd:
- İbnü'l-Esîr, Ebû's- **Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl**, thk. Abdülkâdir el-Se'âdât el-Mübârek b. Arnavut, I-XII, Dimaşk-Beyrut, Mektebetü'l-Hulvânî-Muhammed: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1969-1972.
- İbnü'l Mübârek: **Kitabü'z-Zühd ve'r-Rekâik**, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut, Darü'l-Kitâbü'l-İlmiyye, ts.
- İbnü's-Siddîk, Ebû'l- **el-Müdvî li-'ileli'l-Câmi'i's-sağîr ve şerheyi'l-Münâvî**, I-Feyz Ahmed b. VI, Dâru'l-Kütübî, Kahire 1996.
- Muhammed:
- İbnü'l-Vezîr, Ebû **el-Avâsım ve'l-kavâsım fi'z-zeb 'an sünneti Ebi'l-Kâsım**, Abdullah Muhammed nşr. Şu'ayb el-Arnaût, I-IX, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, b. İbrahim 1994.
- İpekten, Haluk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yay., 2016.
- İpşirli, Mehmet: "Bostanzâde Mehmet Efendi", **TDVİA**, C. VI, İstanbul, TDV Yay., 1992, s. 311.
- İpşirli, Mehmet: "Kazasker", **TDVİA**, C. XXV, İstanbul, TDV Yay., 2002, s. 140-143.

- İpşirli, Mehmet: “Şeyhülislam”, **TDVİA**, C. XXXIX, İstanbul, TDV Yay., 2010, s. 91-96.
- İstemi, Fuat: “Hadis Metodolojisine Göre Hz. Ömer’in Müslüman Olmasıyla İlgili Rivayetlerin Sıhhat Değeri”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)** , 18 (1), 2018, s. 421-450.
- İz, Mahir: **Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yay., 1969.
- Kandemir, M. Yaşar: “el-Muvatta”, **TDVİA**, C. XXXI, İstanbul, TDV Yay., 2006, s. 416-418.
- Kapanşahin, Muhittin: “Mehmed Efendi ve İbtihâcü’t-Tevarih Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış YL Tezi, Erciyes Üniv. SBE., Kayseri, 1998, s. 2.
- Karabulut, Ali Rıza: “Gazâlî’nin Eserleri, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzali (1058-1111)”, **Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No : 7**, Kayseri, 1988, s.227-248.
- Karakuş, Yasin: “Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmi'd-Dîn Adlı Eser Hakkında Bazı Tespitler”, Çukurova II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, Adana, 26-27.04.2019.
- Karakuş, Yasin: “Yenâbiü'l-Yakîn Fî İhyâi Ulûmi'd-Dîn” Adlı Eserin Müellif Tespiti. [Determination of Author of The Work “Yenâbiü'l-Yakîn Fî İhyâi Ulûmi'd-Dîn]. **Pamukkale Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty**. 6/12, (2019): 314-325.
- Kara, Ömer: “Gazali Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografik Bir Deneme”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. II, S.2, 2002, s. 133-159.
- Karlığa, H. Bekir: “Gazzâlî: Eserleri”, **TDVİA**, C. XIII, İstanbul, TDV Yay., 1996, s. 522.
- Kastallânî, Ebü'l- **İrşâdü's-sârî ilâ şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-X, Bulak el-Abbâs Ahmed b. Matba'atü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323.
- Muhammed,
- Keleş, Reyhan: **Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları**, İstanbul, Kitabevi Yay., 2016.

- Kızılsoy, Mehmet Reşit: "İmam Gazali Hayatı ve Eserleri", **Doğu Batı Eksenî**, Ekim 2017, C.I, S. 5, s. 6-12.
- Korkmaz, Zeynep: "Türkiye Türkçesi", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay., 2005.
- Kudâ'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme: **Müsnedü's-Şihâb**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-II, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Kurtubî, İbn Abdülber en-Nemeri, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah: **Câmi'u Beyânî'l-İlm ve Fazlih**, thk. Ebü'l-Eşbâl ez-Züheyrî, I-II, Riyad, Dâru İbnü'l-Cevzî, 1994.
- Kutluer, İlhan: "eş-Şifa", **TDVİA**, C.XXIX, İstanbul, TDV Yay., 2010, s. 131-134.
- Küçük, Raşit: "Riyazü's-Salihin", **TDVİA**, C. XXXV, İstanbul, TDV Yay., 2008, s. 146-147.
- Levend, Agah Sırrı: **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Ankara, TTK Basımevi, 1949.
- Mardinî, Yusuf Sıdkî: **Mesiru Umumi'l-Muvahhidin Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn İhya Tercüme ve Şerhi**, Yay. Haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, C.1, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. 2015.
- Mehmed Efendi: **İbtihâcü't-Tevârih**, İstanbul, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa Koleksiyonu, No: 321-322.
- Mengi, Mine: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yay., 2005.
- Mermer, Ahmet, Neslihan Koç Keskin: **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara, 2016.
- Murtazâ ez-Zebîdî: Ebü'l-Feyz Muhammed b. Muhammed, **İthâfû's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi İhyâi 'Ulûmi'd-dîn**, I-X, Beyrut, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1994.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Feyzû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sagîr, I-VI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1972.
- Tâcil'ârifîn: **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sagîr**, C. I-VI, Mısır, Büyük Ticaret Mektebi, 1356.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacûlarifin b. Ali:

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn **Sahîhu Müslim**, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Müslim b. el-Haccâc: Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Müttakî el-Hindî, Ali b. **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, tsh. Bekrî Hüsâmüddîn: Hayyânî-Saffet es-Sekkâ, I-XVI, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Okumuş, Ejder: "Bir Yeniden Diriliş Projesi olarak İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn", **Diyanet İlmî Dergi**, C. 47, 2011, S. 3, s. 182.
- Okuyucu, Cihan, **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, İstanbul, Kesit Yay., 2011.
- Ahmet Kartal, M. Fatih Köksal:
- Orman, Sabri: "Gazâlî'nin Hayatı ve Eserleri", **İslamî Araştırmalar Dergisi, Gazâlî Özel Sayısı**, C.XIII, S. 3-4, Ankara, 2000, s. 237-248.
- Öngören, Reşat: "Tasavvuf", **TDVİA**, C. XL, İstanbul, TDV Yay., 2011, s. 119-126.
- Öz, Mustafa: "el-Vefa", **TDVİA**, C.XLII, İstanbul, TDV Yay., 2012, s. 599-600.
- Özel, Ahmet: "Bezzazî", **TDVİA**, C.VI, İstanbul, TDV Yay., 1992, s. 113-114.
- Özkan, Mustafa: **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2009.
- Rûyânî, Ebû Bekr **Müsnedü'r-Rûyânî ve bi-zeylihi'l-müstedrek mine'n-nusûsi's-sâkita**, nşr. Eymen Ali Ebû Yemânî, I-III, Kahire, Müessesetü Kurtuba, 1995.
- Muhammed b. Hârûn: **Sünenü Sa'îd bin Mansûr**, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1985.
- Sa'îd b. Mansûr:
- Saraç, M.A. Yekta: **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul, Gökkubbe Yay., 2007.
- Saraç, M.A. Yekta: **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belagat**, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2016, s. 257.
- Saklan, Bilal: "Kut'ül-Kulub", **TDVİA**, C. XXVI, İstanbul, TDV Yay., 2002, s. 501-502.
- Sehmî, Ebü'l-Kâsım **Târîhu Cürcân**, nşr. Muhammed Abdülmü'îd Hân, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.
- Hamza b. Yûsuf:

- Serdaroğlu, Ahmet: **Mevzuat-i Aliyyü'l-Kari Tercemesi**, Ankara, 1966.
- Serdaroğlu, Ahmet: **İhyâ'u 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi**, C: I-IV, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1974.
- Sıddıqui, İqtidar Husain: "Mahdumü'l-Mülk", **TDVİA**, C.XXVII, Ankara, TDV Yay., 2003, s. 329.
- Sungurhan, Aysun: **Kinalizâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ**, Ankara, 2009, s. 753. : <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html> [Erişim tarihi: 29/05/2020]
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr: **Câmi'ü'l-Ehâdîs**, I-XXI, trb. Abbas Ahmed Sakr-Ahmed Abdülcevâd, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1994.
- Süyûtî, Celâlüddîn b. Ebî Bekr: **Câmi'u's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr**, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Şerif Muhammed Efendi b. Esad: **Gül-i Handân**, İstanbul, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 34 Nk 4204, 34b.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, **Mu'cemü'l-Kebîr**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-XXV, Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed: **Müsnedü's-Şâmiyyîn**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-IV, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1989-1996.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed: **er-Ravdu'd-dânî ilâ el-Mu'cemu's-Sağîr**, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, I-II, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed: **Mu'cemü'l-Evsat**, thk. Târik b. Avdillâh b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, I-X, Kahire, Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Tâcüddîn es-Sübkî, Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali: **Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ**, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, I-XI, Kahire, Dâru Hicr, 1992.
- Tatlı, Bekir: **Cibril Hadisi ve İslam Düşüncesine Yansımaları**, Ankara, Diyanet Vakfı Yay., 2015;
- Tatlı, Bekir: "Modern Hadis Tenkit Üslûbu Üzerine-Cibril Hadisi ile İlgili Temelsiz Bir Eleştirinin Eleştirisi-", **Çukurova Üniversitesi**

- İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)**, C.10, S.1, 2010, s. 67-85.
- Timurtaş, Faruk Kadri: **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa **Sünen-i Tirmizi**, C. I-V, Mısır, Şirketü Mektebe ve Matbaatü Muhammed b. İsa b. el-Babi el-Halebi, 1975.
- Sevre:
- Uludağ, Süleyman: “Kelabazi, Muhammed b. İbrahim”, **TDVİA**, C. XXV, Ankara, TDV Yay., 2002, s. 192-193.
- Uludağ, Süleyman: “Nefis”, **TDVİA**, C. XXXII, İstanbul, TDV Yay., 2006, s. 526-529.
- Uludağ, Süleyman, “Aynülkudat el-Hemedani”, **TDVİA**, C. IV, İstanbul, TDV Nurettin Bayburtlugil: Yay., 1991, s. 280-282.
- Uzun, Mustafa İsmet: “Türk Edebiyatında Seci”, **TDVİA**, C.XXXVI, İstanbul, TDV Yay., 2009, s. 275-276.
- Uzunçarşılı, İsmail **Osmanlı Tarihi**, C:II, Ankara, TTK Basımevi, 1988, s. 542.
- Hakkı:
- Ülken, Hilmi Ziya: “Gazalinin Bazı Eserlerinin Türkçeye Tercümeleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1961, S. 9, s. 59-69.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “el-Fasl”, **TDVİA**, C.V, İstanbul, TDV Yay., 1995, s.215-216.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “el-Esmâ ve’s-Sıfât”, **TDVİA**, C.XI, İstanbul, TDV Yay., 1995, s. 421-422.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “İsmetü'l-Enbiya” **TDVİA**, C.XXIII, İstanbul, TDV Yay., 2001, s. 141-142.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Cebrail”, **TDVİA**, C.VII, İstanbul, TDV Yay., 1993, s.202-204.
- Zeki Ünal:
- Yazar, Sadık: “Gazali'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri” **Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi**, C. 16, S. 31, 2011, s. 67-156.
- **Yenâbiü'l-Yakîn Fî İhyâi Ulûmi'd-Dîn**, İstanbul, Süleymaniye Ktp., Fatih Kitaplığı, No: 2574.
- Yeniterzi, Emine: **Divan Şiirinde Na't**, Ankara, TDV Yay., 1993.
- Yıldız, Ayşe: Eski Türk Edebiyatında Seci, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

- Yıldız, Ayşe: “Bazı Belagat Kitaplarına Göre Secinin Tanımı ve Tasnifi Uzerine Düşünceler”, **Turkish Studies**, 2007, Volume 2/4, s. 1055-1065.
- Yılmaz, Mehmet: **Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1992.

ÖZGEÇMİŞ

Yasin KARAKUŞ

19 Eylül 1977, Adana doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra üniversiteyi yine Adana'da Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu (2002). Askerlik görevinin ardından (2003) Adana'da çeşitli özel kurumlarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. Bu esnada yüksek lisansını Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalında tamamladı (2015).

2016 Şubat döneminde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2018 Ekim ayında Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim görevlisi olarak göreve başladı. Halen bu görevde devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.